Z. Winter

DĚJINY ŘEMESEL A OBCHODU V ČECHACH

DĚJINY

ŘEMESEL A OBCHODU V ČECHÁCH

V XIV. A V XV. STOLETÍ.

SEPSAL

ZIKMUND WINTER.
1846 - 1912

ZVLÁŠTNÍ VÝTISK PRO MATICI ČESKOU.

(SPISŮ MUSEJNÍCH ČÍSLO CLXX.)

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1906.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

PŘEDMLUVA.

Přízni státních úřadů školských k literní práci české, přízni vysokého c. k. ministeria vyučování a velesl. c. k. zemské školní rady a jmenovitě referenta pana zemského inspektora školního dra Edv. Kastnera musím s vděčností přičítati, že toto dílo, k němuž materiál sbírán po desítky let, mohlo proběhem tří let skutkem se státi. Při dovolené od školní práce bylo hlavně to cenným, že mi munificentně byla poskytnuta, dokud duševní síly moje na tak velikou práci ještě stačily, třeba že tělo stárne a již patrně mdlí.

Kniha tato liší se od předešlých mých obrazů městského života dobovým rozsahem. Jindy snažil jsem se pracovati hlavně o XVI. věku. Při městském řemesle bylo však nutno líčiti i století starší, v nichž vzniklo a rozvíjelo se svobodné řemeslo městské. Děje řemesla v XVI. století, budu-li živ, vyjdou v knize jiné o sobě. Že jsem několik stránek věnoval i době nejstarší, to posluž jen jako kratičký úvod.

Stran vědecké formy své práce připomínám toto. Odborný kritický časopis český napsal nedávno o kterés výborné knize německé, že „pro rozmanitost kulturního života v Německu" nelze předvésti vývoj kulturní jako jediný proud, nýbrž nanejvýše jako mosaiku lokálních obrázků; tím, že auktor podal v textu jen společné rysy, a lokální barvitost a „rázovitý život" stlačil do poznámek, učinil svoje vývody namnoze „nehmotnými" a „unavujícími". Já to dělám obráceně. „Nehmotných a unavujících" vývodů zanechávám docela, snaže se o to, aby si čtoucí učinil z fakt soudy sám, a „živý rej doby" i „rázovitý život" dávám nad čáru. Proti tomu týž kritický list napsal o mých dílech, že jsou spíš jen „sbírkou materiálu",

„množstvím třebas barvitých kaménků, z jakých se skládají mosaikové obrazy, a proto právě díla Wintrova místy unavují.“ Čtenář tedy ví, co ho čeká. Mám jen radost, že nejedno veliké dílo cizích literatur je psáno touž mojí formou, a utěšuji se slovy, jež napsal Blažej Jičínský r. **1589** v předmluvě k své práci: „Bude někdy krmě dosti příjemná, že by na ní upřímní lidé s děkováním přestali, však se proto najde (vždy někdo), že mu přesoleno nebo nedomaštěno bude“.

Srdečně děkuji panu prof. dr. Jarom. Čelakovskému za všecku a mnohou pomoc; archiv, jejž spravuje, stal se mi již jako vlastní knihovnou, a laskavý archivář poklady stále otvírá, ochotně upozorňuje, poučuje.

Vděčen jsem i zemskému archivu, kdež správce jeho pan dr. V. Nováček nic pro sebe nereservuje neužile, nic nezavírá a neskrývá před badateli. Děkuji pánům dr. Šimákovi, docentovi v universitě, Domečkovi, spisovateli v Hradci Kr., dr. K. Hostašovi v Klatovech, kollegovi Strnadovi v Plzni, že mi ochotně přispěli materiálem. Vděčně těžil jsem i z materiálu, jejž mi před mnoha léty půjčili koll. Štěpánek, tehda professor v Litomyšli, i archivář jindřichohradecký p. Fr. Tischer. Kdož mně k mé prosbě odborná technická vysvětlení podali (a není těch pánů málo), všem budiž dík. Také tiskárna pana Al. Wiesnera zasluhuje uznání.

Vinohrady, v únoru **1906**.

Zikmund Winter.

OBSAH.

KNIHA PRVNÍ.

Rozvoj českého řemesla a obchodu do konce doby přemyslovské.

(1306.)

I.

Práce nesvobodná za hospodářství naturálního a nejstarší zprávy obchodní.

Kterak sociální život a práce v něm byla v stoletích, než začínají prameny hovořiti, o tom lze jen usuzovati a hádati. Jako jinde bezpochyby i u nás první a základní útvar hospodářský bylo uzavřené hospodářství domácnostní; v něm pracovali domácí lidé a nikoliv ještě řemeslníci; čeho bylo potřebí, pořizovali si sami, doma, v rodech, v zádruhách.[1]) V tom patriarchálném hospodářství členové snažili se spracovati suroviny z přírody dobyté, jak uměli. Sekera, kolovrat, stav, ruční mlýnec na obilí, toť nejstarší stroje a nástroje v tom „průmysle“ domácím.

Pokrokem přirozeným stalo se, že primitivní forma kollektivní rozdrobila se. V domácnostním hospodářství nestačili členové pracující, a domácnostní hospodářství nestačilo pokroku. Rodové svazky se rozvazovaly, nastalo dělení, drobení: jedni obsáhli statky, stali se šlechtou — „nobiles et divites“; ti, kdož byli hospodářsky slabšími, stali se dědinníky; třetí dokonce stávali se závislými, poddanými.[2]) Vznikají nového rázu veliká hospodářství, veliké dvory.

Ta proměna národohospodářská v X. století hotova. Doba Boleslavů jest dobou sociálních proměn. Tehda panství knížete českého

---

[1]) Stieda, Handwörterb. d. Staatswiss. 878. U Lipperta »Hauscommunion«. Čelakovský, Čes. Děj. práv. 74. Vacek, Aletheia I., 15. Schönberg, Handb. der polit. Oekonom. II., 421. Gewerbe- und Volkswirtschaftslehre.

[2]) O výklad pokusil se Lippert, Socialgesch. I., 208. Jináč Tomek, D. Pr. I., 56. Čelakovský, České Děj. práv 15, 83.

scelilo se, hospodářství knížecí rozšířilo se po vší zemi, kláštery s povahou hospodářskou zakládány, biskupství zřízeno, naše slovanská země otevřela se a naklonila se západu. Toť doba, v níž u nás, jako v jiných slovanských zemích sousedních, objevuje se ona nová forma velmožných hospodářství, velikých dvorových oekonomií, nechať již vznikly tu z podmínek domácích přirozeným pochodem nebo měly vzory ve vzdělanějším západě.[1]) V tehdejším hospodářství naturálním byly ony veliké dvory se vším vesnickým příslušenstvem pokrok patrný. To jsou ony „curiae cum villis" našich pramenů; v nich a při nich shromážděna všecka zemědělská i řemeslná práce. Kníže měl dvory hospodářské, klášterské dvory byly, velmožové dvory měli. Na těch hospodářstvích vykonáváno zemědělství intensivněji, než bývalo na předešlém stupni, tu ve dvorech a v okolních příbytcích příslušníků dvorských robeny suroviny a řemeslně strojeny, pracováno ovšem nejprv pro pána, pro vrchnost, pro potřeby dvora, kláštera, pak i pro úředníky dvorské a na konec i pro okolek. Ústřední dvůr a jeho příslušenstvo, čeleď i poddané, jich práci řídil nějaký správce, vladař — villicus na knížecím.[2]) Tu provedena první dělba práce.

Práce byla n e s v o b o d n a. Z dělníků nejníže stáli parobi, otroci. Lidé bez práva, nesvobodní. Ti se v nejprvnějších pramenech vyskytují, ale možná, že jsou dědictvím periody předešlé, že už tam byli doplňkem kolektivného hospodářství. V dobách primitivné vzdělanosti snad otroctví jest fásí, institucí nutnou; to jisto, že v společenském rozvoji vyskytuje se otroctví všude — nejen u nás. Dalším pokrokem, dosloužívše, otroci mizejí zase. Do Čech dostávali se otročtí pracovníci díl obchodem, dílem Čechové si je přiváděli sami vojnami se sousedy,[3]) nad to v Čechách samých mohl člověk svobodný trestem snížen býti na otroka. Od konce X. století Čechové svých otroků nevyvážejí za hranice obchodem, potřebujíť prohloubenějším hospodářstvím jich sami. V těch časech židé pilně hledí si obchodu s otroky. I klášterská hospodářství užívala otroků; měltě

[1]) Šusta, Č. Časop. histor. V., 48. To zdá se spíš pravdě býti podobno. Římská latifundia jsou nejprvnější forma takového hospodářství. Na hospodářských statcích římských spracovávaly se suroviny stejně jako na panských v středověku. Mayer, Deutsche u. französ. Verfassungsgeschichte II., 177. V říši francké objevuje se velkostatek s poddanými dělníky po dokonaném stěhování národů. Fagniez, Études l' industrie 1.

[2]) O něm obšírně Lippert, Socialgesch. I., 226. Vacek, Aleth. I., 118, 461.

[3]) Ještě r. 1176 Soběslav z tažení rakouského otroky vede.

na příklad klášter břevnovský právo na desátého člověka, od knížete ve vojně jatého.[1]) V církvi jednotlivci ozývali se proti otroctvu, ale ty hlasy týkaly se spíš křesťanských než pohanských otroků.[2])

Na vyšším stupni druhá kategorie pracovníků řemeslných stála. Byli to příslušníci hospodářství dvorového, náleželi osobou svou i dětmi svými dvoru, byli nevolníky dědičnými, ale nemohli býti jen tak zhola prodáni jako otrok, jenž se cenil jako věc, jako zboží neživé. Vyskytují se v pramenech rozličnými jmény. Obyčejně slují ministeriales, famuli (sluhové), hromadně familia (čeleď), artifices (sluhové řemeslní).

Jsou dvojí. Jedni z těch řemeslných lidí nevolných a služebných bytují ve dvoře, pracují v dílnách řemeslnických ve dvoře a při dvoře, pracují pro pány i pro všecko úřednictvo a čeleď, hlavně zabývají se přípravou a úpravou existenčních potřeb, strojí pokrmy, pekaří,[3]) vaří pivo a med.[4]) Jich práce všecka nevolna.

Druzí ministeriálové nebo famuli řemeslní, stejně nevolní a služební, obdrželi od vrchnosti kus půdy,[5]) chalup, vše s povinností robotiti prací svou ke dvoru, pokud kdy čeho třeba, a odváděti řemeslný výrobek ročně. Byli tedy jakýmis beneficiáty. Někteří uvolnili se víc a místo výrobku odváděli roční poplatek. Byli úročníky. Takoví sluhové se svými rodinami byli nevolní chalupníci; živili se mimo dvůr na gruntě, jenž nebyl jejich a pracovali v domcích, které snad, pokud si je sami zdělali, byly jejich. Mohli býti po všem panství roztroušeni.[6]) Snad z hromady takových řemeslných úročních obytů vznikaly řemeslnické vsi (podle vesnic převážně rolnických). Řemeslo tu bylo, pokud byl dělník povinen výrobek určitou měrou odváděti, aspoň s tuto část pořád ještě službou nevolnickou, ještě nebylo živností.[7]) A poněvadž i v těch chalupách a vsích byla práce v rodině dědičnou, obyčejně se vykládá, že tu pracovali lidé v práci

---

[1]) Erben, Regest. I., 78. Jiné příklady na církevním tamž I., 175.

[2]) U nás o těch věcech psali Tomek v D. P. I., 59. Čelakovský v Č. děj. práv. 85. Obšírně Vacek v Aleth. I., 167—218. Peisker, Die Knechtschaft in Böhm. Šusta: Otroctví a velkostatky v Hist. Časop. V. O otrocích ve Francii Fagniez, Études. 1.

[3]) Pekařiti bylo asi dlouho prací ženskou.

[4]) Uvádějí se v Erben. Reg. I., na př. č. 115, 175 a j.

[5]) »Zinslehen«. Inama-Sternegg. Deutsch. Wirtschaftsgesch. III., 2.

[6]) Stejný útvar ve Francii. Fagniez Études 3.

[7]) Keutgen, Ämter u. Zünfte, vyd. r. 1903, 52. »Als Handwerker sind sie frei«. »Hofhandwerker (i co do díla) unfrei«.

stálé a stejné a že tudíž byli technicky dovednější. Byli mezi nimi rudníci,[1]) kteří odváděli železo, jiní odváděli vrchnosti štíty, žernovy do mlýnů, jílovali zlato, kovali koně, vařili mýdlo, chytali a stahovali zvěř a sešívali kožešiny; někteří vařili medovinu, kopali hlínu a byli hrnčíři, někteří zaměstnávali se prací nízkou, sbírali smůlu a robili kolomaz, hlídali a chovali panské psy (psáři), štípali drva (dřížžeci). Po některých těch řemeslných družstvech vesnice i jmeno obdržela a na věky podržela.[2])

Byl-li některý parob dvorský sám svou osobou nebo famulus a ministeriál i s pozemkem, s dílnou svojí darován od knížete[3]) nebo velmože duchovenské korporaci z účelů zbožných, za duši, nebo vznikli-li poddaní pracovníci na půdě duchovenské, kostelu věnované (obyčejně na mše za duši), sluli dušníci, animatores. Není to nová třída řemeslných a zemědělských lidí,[4]) jsou to servi a ministeriales či famuli na kněžském.

Třetí druh pracovníků, k velkým hospodářstvím náležitých, byli hospites, coloni, censuales — hosté, osadníci, úročníci. V těch jménech jest výklad jejich postavení v tehdejší společnosti. Byli to osobně svobodní nájemci půdy, z níž platili úrok, census. Mohli to býti cizí osadníci, kteří se zavázali pracovati a úročiti, mohli to býti i domácí lidé, kteří na jednom panství nabyvše jakkoli[5]) svobody, odstěhovali se jako hosté na panství jiné. Půda od nich na-

[1]) Erben, Reg. I., 78.

[2]) Obyčejně se uvádějí Kovary, Zlatníky, Klobúky, Mydlovary, Bečváře, Lnáře, Štítary, Medovary, Psáry, Žernoseky, Košíře, Kolomažice, Koloděje, Jamníky, Kladoruby, Hřebečníky, Jílovice a j. H. Jireček v Antiqua Bohem. Topographia 192 celkem 56 jmen uvádí. Viz též Jireček, Slovan. právo I., 80, II., 48. Herm. Jireček, Spisy rozpravné I., 269. Zoubek, Zakládání měst 7 a násl. Lippert, Socialgesch. I., 233. Vacek, Aleth. I., 215. Dřížžeci byli v Praze. Erben, Reg. I., 79 připomínají se cca 1088. »Jedovary« Lippert vykládá jakožto osadu, v níž vařen jed na šípy; to jisto, že i u nás jako jinde zbraň jedem napouštěli (Fontes rer. boh. II., 208). Méně šťastna bude jeho domněnka, že Hrdlořezy mají jméno po knížecích katech (Lippert I.. 233).

[3]) Již prý sv. Václav dával »sluhy« darem kněžím německým. Fontes rer. boh. I., 185.

[4]) Upozorňuje Šusta v Hist. Časop. V., 96. Ale vysvítá to už z Tomka, D. P. I., 57. Sr. také Čelakovského Čes. děj. práv. 84.

[5]) »Když pán sehnal sluhy ze své země, žádné jiné živnosti jim nedávaje, bylo to znamení, že je propouští na svobodu, jež byla aekvivalentem ztracené živnosti. Lidé tak propuštění mohli hlásiti se za osadníky na jiném panství.« Vacek, Aleth. I., 217, IV., 116.

jatá jest ona terra hospitalis — země hostinská — v pramenech. S tou půdou mohli i hosté býti oddáni kostelům. V Praze na příklad r. 1130 bylo dáno šest hostí pod Petřínem sedících kanovníkům vyšehradským.

Mezi hosty dávali se též dědinníci domácí, kteří neměli rodového majetku; přicházeli tím z plné svobody v odvislost jakous, když ne osobou svou na vrchnosti nové, tož aspoň prací svou na půdě najaté, které nemohli směniti ani prodati, nebylať jejich. Ovšem přijal-li svobodník od nové vrchnosti závdavek, byl zavázán tužeji a neosvobodil se jináč než vrácením zavdaných peněz.[1]) Úroční hosté byli všude, nejen v Čechách.

Takž tedy práce průmyslová (jako zemědělská) v hospodářství velikých dvorů pořizována byla ve vlastní správě vrchnostenské pomocí parobů, sluhů, hostí a dušníků, vše nevolných nebo nějak závislých. Možná věc, že na těch velmožných statcích tu a tam byl také řemeslný odborník zcela svobodný, jakož o takových jsou zprávy z francouzského hospodářství oněch dob.[2]) Ale v skoupých našich pramenech o tom nic.

Vedle hospodářství velikých byla menší a malá. Hospodařili tu dědinníci, svobodníci; hospodářská jich síla byla druhdy i tak malá, že označeni jsou pro ni v pramenech jménem pauperes, tedy týmž jménem „chudých", jímž zváni bývali i lidé nevolní. Také starodávné rodové vsi asi nevyhynuly, v nich lidé pořád živili se zemědělstvím, provozujíce při tom řemeslo po domácku dle potřeby. Že listiny uvozují stále jen lidi podružné a poddané, toť jich darovací povaze přirozeno, ale nelze z toho souditi, že u nás všickni všudy pracovníci byli nevolníky. Zdá se, že svobodného lidu do konce XII. stol. bylo vždy ještě hojně.[3])

Společnost pracovníků byla, jakož prameny svědčí, velmi specialisována. Nejprv je to jen technické třídění rozmanitých prací uvnitř hospodářství, ale kulturním rozvojem odštěpování prací hmotných aspoň při velmožských dvorech ve vsích řemeslnických béře na sebe ráz dělby práce skoro po živnostensku provozované;

---

[1]) Vysvítá to z Erben. Reg. I., 69. Vacek, Aleth. I., 219.

[2]) Fagniez, Études l'industrie 3. uvádí citát z Řehoře Tourského o svobodném krejčím, jenž byl »ingenuus genere«. Srov. také Schönberg, Gewerb. und Volkswirtsch. II., 471 »freie Hofhandwerker«.

[3]) Čelakovský, Č. Děj. práv. 82—85. Vacek, Aleth. I., 72. Tomek, D. P. I., 56 dává poddaným většinu.

aspoň čteme o zaměstnáních výlučných, z nichž nejedno jest povahy průmyslové. Ovšem to na druhou stranu pravda, že při naturálním hospodářství tehdejší doby vždy bylo mnoho práce hmotné sloučeno s prvotní produkcí a s domácností beze vší pokročilé dělby.

Zprávy o řemeslnících té poslední fáse naturálního hospodářství (XI. a XII. věk) jsou jen nahodilé, a přece to na podiv, kolik všelikterakých jmen se tu vyrojí! [1]) Zanechávajíce pracovníků zemědělských stranou, z čeledi domovité, která byla k posluze panské, vytkneme jen lazebníky (ohřívači vody v kotli), zastavíme se u ženských dělnic, které v hospodářství dvorovém žijíce v hromadě (gyneceum), předly, tkaly a krejčovaly, šijíce roucha spodní, košile a hace (gatě), i sukně ženské i mužské a jiný svrchní šat. Do třiceti děvčat řemeslných (puellae operatrices) uvádí se pospolu.[2]) Hojně roztříděnu prameny znají práci řemeslnou tu, jež týče se existenčních potřeb, stravy, nápojů, bytu a šatu.[3]) Podle kuchařů vyskytují se pekaři, cukráři (pekař sladkého — dulce edulium u Kosmy I., 41), lahůdkáři (cupidinarii),[4]) salsamentarii (nasolovači dle jedněch, uzenáři dle jiných), sládci (cerevisiarii), pivovarníci, k nimž lze přičísti i šenkéře (tabernarii).[5]) O kuchyňské přípravě pracují masníci (vlastně collectores porcorum, sviňaři).[6]) Řezník (nynějšího smyslu) vyskytuje se teprve v XIII. století;[7]) patrně nebylo řeznictví odbornou prací, zabíjel dobytče ve dvoře kdokoli.

Nezbytnou částí dvorského hospodaření byl mlýn s mlynářem. Žernovníci strojili k mlýnu kámen. Rybáři a rybnikáři, v pramenech uvozovaní, dbali o to, aby na panském i čeledním stole byl

[1]) Soupisy pořídil nejprv a důkladně Tomek v D. P. 56. Pak Vacek v Aleth. I., 171.

[2]) Erben, Reg. I., č. 124. Rozdával-li sv. Václav kněžím roucha svrchní a jiné šaty, měl je zajisté z takového knížecího gynecea na Hradě. Font. rer. boh. I., 185.

[3]) Jména řemesel v listinách jsou až na deset všecka latinská; v českých spracováních překládá se to ono jméno nestejně. I českému původnímu jménu rozumí se nestejně: dřízžeci jsou jedněm robitelé loučí svítivých, jiným drvoštěpi; jméno »pomizi«, pomytci, pomyjci (Erben I., č. 175) — ablutores vestium — prý mužské pradleny jsou.

[4]) Tomek, D. P. I., 61.

[5]) Erben, Reg. I., 140. První pivovarníci v Praze jsou z r. 1082 Sobík, Sešur, Častoň.

[6]) Tamže 99 r. 1135 se jmenují.

[7]) Erben I., 1207. Tomek, D. P. I., 61.

dostatek ryb, zahradníci, štěpaři (amputatores arborum)[1]) pečovali, aby bylo k snědku ovoce, hlídači včel, aby byl med k slazení a k medovině.

O kusech oděvných pracovali řemeslně sutores pellifices, tedy ševci neboli sešívači kožešin, sutores corii, sešívači koží, jež asi tehda nejvíc posluhovaly k šacení; připomínají se pellifices albi et nigri, černí a bílí (názvy nevysvětlené dostatečně), sešívatelé kunin, tchořovin.[2]) Ti robili onen šat, jemuž jméno blány (pelles). Měl-li dle listiny z r. 1135 villicus knížete Soběslava odváděti vyšehradské kapitole mimo jiné věci i po dvanácti párech nohavic a sukní (caligarum, tunicarum),[3]) možná, že na takovou práci byli mimo ženy již také nějací mužští krejčíři,[4]) ale jméno krejčířů (sartores) vyskytuje se teprve v XIII. století. Obuv robili sutores sotularium, ševci nebo sešívači škorní a škarbalů,[5]) střevíců či krbců, obuvi to řemenkové, jako jsou opánky.[6]) I ševci uvozují se „bílí a černí". Vyskytují se též rukavičníci, měšečníci, pasíři. Tkadlci v pramenech objevují se řídko. Tkáti bylo prací žen. Kůže ševcům a sešívačům připravovali koželuzi.

Pán a jeho dvůr nemohli býti beze zbraní. Vyskytují se v listinách šípaři, nožíři, nožidelníci, kteří hotovili nože v nožnicích (cutella vaginata), štítaři a lučníci (fabri arcorum); u Kosmy uvedeni jsou fabri armorum, zbrojíři. [7]) I protož nelze souditi, když Karel Veliký r. 805 zakázal do Slovan voziti brně a zbraně, že by Čechové zbraní sami robiti neuměli.[8]) Karel Čechy právě vojnou popadl, a tím zákaz pochopitelný. Ten zákaz mohl domácí výrobu jen zvýšiti.

---

[1]) Erben, Reges. I., 89, 197 (r. 1197).

[2]) Erben, Reg. I., 51, 47 »Sutores pelliones mardurinarum pellium«. Jireček v Slov. právě II., 3, 50 a Zíbrt v Děj. kroje 37 snaží se vyložit, co jsou ševci bílí a černí. Věc zůstává nejasna. Jirečkovi jsou »nigri« koželuzi v dnešním smysle, »bílí« jsou mu jircháři.

[3]) Erben, Reg. I., 100.

[4]) Vacek v Aleth. I., 214 a Lippert v Socialgesch. I., 229 uvádějí krejčíře, Tomek v D. P. I., 61 je pohřešuje.

[5]) Erben, Reg. I., 73. O škarbalech viz Zíbrt, Děj. kroje 329.

[6]) Zíbrt, Děj. kroje 49.

[7]) Fontes rer. boh. II., 11.

[8]) Tak bezdůvodně usuzoval Lippert v Socialgesch. I., 63 nepamětliv, že v pozdější době za Karla IV. bylo u nás mečířů dost, a přece meče do Čech se vozily obchodně. Emler, Reg. IV., 424. Jiné starší důvody viz v Zíbrtov. Děj. kroje 108. O zákaze viz Erben, I., 7. Friedrich, Cod. diplom. I., 1, 805.

Materiál k zbraním a k jinému nářadí železnému opatřovali železníci.[1]) Průmysl železářský držel se lesů po vší zemi pro dřevo a uhlí do pecí tavecích.

O esthetickou potřebu bylo v tehdejší řemeslné specialisaci postaráno zlatníky. Asi r. 1052 zlatník (aurifex) Kojata připomíná se zřejmě; byl podán kollegiatům Boleslavským od knížete Břetislava.[2]) Jiných zlatníků si kníže zajisté podržel. Zlata a stříbra bývalo v Čechách ode dávna tolik, že vyváženo ze země.[3]) Dle Nestorovy zprávy voženo odtud stříbro do Bulhar, posíláno do Němec poplatkem míru. Zlato se v Čechách z říčného písku i z hlíny rýžovalo nebo jílovalo. Tu práci konali jílovci, jílovníci, z nichž někteří dle listiny z r. 1045 od starodávna v Jílovém (Ylou) zlato ze země jílovali, dobývali a vypíráním zbavovali hlíny.[4]) Rýžovní výrobek lze stopovati od Šumavy až k Praze (po Vltavě, po Sázavě, na Otavě „sejpy"), také na Trutnovště. Znali i těžší a dražší výrobu dolováním, vyskytujíť se už v době naturálního hospodářství mezi ministeriály rudníci (fossores metallorum), též aurifossores.

K domovitým stavbám, k bytům byli nejhojnějším počtem tesaři, stavěloť se ze dřeva obyčejně. Ale vyskytují se mezi dvorovskými dělníky i vápenníci, kamenníci, cihláři. Že v pražském podhradí byly v X. stol. zdi, to víme ze zpravy žida Ibn ben Jakuba, vůbec povědomé.

Nádobí, nářadí a jiné rozmanité potřeby k domu a k hospodářství pracovali z kovů, hlíny, z dřev a rostlinných materií: kotláři (caldarius), provazníci, koláři (plaustrifices), hrnčíři, bečváři a několikeří soustružníci. Uvozují se jmenovitě calciarii (pohárníci, číšaři), tornarii scutellarum (řezáči mis), lagenarii (láhevníci). Nádoby ně-

---

[1]) Erben, Reg. I., 89. R. 1115 byl v podhradí Žateckém ferrarius takový.

[2]) Erben, Reg. I., 47.

[3]) Jireček, Codex II., pars 3, 84.

[4]) »Qui ab antiquo aurum de terra ylouant seu decutiunt«. Erben, Reg. I., 78, 45. Rudníci připomínají se i v Knovizi u Prahy. Jireček, Codex. Lippert, Socialgesch. I., 63 přiznává Slovanům primitivní rýžování, dolování popírá. Rudnictví přec není pouhá prostá práce okupační, je to práce výrobní, náklad žádající. O rýžování a dolování viz Pošepného brožuru, vydanou na vysvětlení mapy mineralných ložisk. První zpráva o stříbře ve Stříbře jest z r. 1183. Jireček, Cod. II., 3, 47. Krejčí v Rozprav. Čes. Akad., II. tř., XIII., 3 béře jílování za starší název rýžování. Hořejší citát, že v Jílovém se zlato »ze země« jíluje, nutí bráti jílování v širším smysle, tedy ne jen z vodního písku.

jaké vyřezávali a smolou uvnitř polévali pkelníci (picarii) [1]), smolaři, z nichž zvláště uvádí se nejasný torneator picariorum.[2]) O koňské nádobí pečovali uzdaři, sedláři, řemenáři a kováři, kteříž bezpochyby robili také jiné věci ze železa nežli podkovy. Naposled vyskytují se v listinách také campanarii, což vykládá se za zvoníky. Není však nemožno, že zvonce — ony prostičké plechové nebo i lité zvony románské — robili sami.

Toť jsou asi všecka jména řemeslníků v pramenech dosavad přístupných uvedená. Nelze pochybovati, že řemeslníků skutečně bylo víc, scházejíť nám na příklad ti, kteří dělali od doby Boleslava I. minci českou, ony denáry umělecky i technicky nad očekávání dokonalé. Také snad uměli dělati nějaké sukno hrubé; vždyť ovce tu chovali. I ony povědomé bubny české u Milána a růžové a jiné praporce válečné, o nichž mluví Kosmas a Vincentius při r. 1110 a 1142, nějaký řemeslník český dělal. Béřeme do slova listinnou zprávu (z r. cca 1086), že byli multi diversorum artificiorum servi,[3]) že byli rozmanitých řemesel služebníci mnozí.

Jen jedna nebo dvě zmínky v našich pramenech svědčí, že mezi některými řemeslníky tehdejšími byla jaká taká organisace. Nemohla býti ovšem jiná nežli vrchnostenská. A mohla býti, jako v říši francké toho zevrubné příklady, jen při ministeriálech, hustším počtem oddaných odboru, jenž byl většího objemu průmyslného a žádal nákladnější technickou výpravu. Takoví sluhové (ministeriales), jsouce v skupinách, byli pro snadnější přehled a dohled pod nižšími úředníky vrchnostenskými, byli jimi spravováni, v sporech rozsuzováni, u vinách trestáni. Za takového nižšího správce při českém dvorovém hospodářství lze pokládati cellèraria (sklepník), jenž byl mistrem sládkův a pivovarníků, vinařův i medařů; trapezitu (šatník), jenž mistroval všecky dvorské sešívače, ševce a měl sklady materiálu k šatům. V témž smyslu vrchnostenské organisace i u nás vyskytuje se jméno magister [4]) (magisterium), v německých památkách obyčejnější. Sem náleží i ona „avia“ — bába — která řídila textilní i krejčovské řemeslo ženské.

---

[1]) Erben, Reg. I., 79 cca 1088.

[2]) Torneatores vykládá Keller a Keutgen (Ämter u. Zünfte 25) za řezáče, sochaře a dělníky tepané práce.

[3]) Erben, Reg. I., 73. Snad není potřebí zvlášť dokazovati, že v oné čiré slovanské periodě byla jména řemeslníků napořád slovanská: Koluza, Všerad, Miloš, Radej, Zemek, Přemysl, Hostimil, Modliboj a j.

[4]) Fontes rer. boh. II., 15 při r. 1055.

Práce řemeslná, tolik specialisovaná, nemohla, zvláště bylo-li na ni mnoho rukou, zůstávati uzavřena v dvorovém hospodářství. Dvůr nemohl stráviti veškeré pestré a hojné produkce. Nadvýroba z hospodářství knížecího, panského, kněžského chtíc nechtíc dostala se na trh,[1]) ovšem nejprv snad na prospěch panský. Tak vznikala tržiště při dvorech a osadách centrálních, vznikaly vsi trhové, vznikaly urbes, villae forenses, civitates, burgi, oppida, suburbia a jakž jináč se taková místa trhová zvala. Tu hromadili se nevolní řemeslníci v podhradích při trhu, sem usedali s dovolením panským časem ti svobodnější řemeslníci, odkudkoli z panství příchozí. Mnozí byli povinni hraditi potřeby dvorské určitým počtem výrobků své práce a když uhradili, ostatek volně mohli ze svého nebo z přineseného materiálu na svůj oučet pro jiné pracovati.[2])

Časem měnila se ona povinnost výrobná v pouhý plat roční čili úrok. V těchto řemeslných lidech, závislých už jen polou i zhola svobodných a pracujících i prodávajících v ochraně vrchnosti blízké či také vzdálenější, v těch lidech obojích na podhradí usazených i ve dvorech, v újezdech blízkých zajisté byly zárodky pozdějšího městského stavu řemeslnického.

V tržištích usazovali se podle řemeslníků obchodníci svobodní i nesvobodní,[3]) cizí i domácí. Do tržišť lidé z kraje přicházeli, zvlášť dostavovali se začasté do těch středisk, kde byla správa krajská, k soudům hradským, k náboženství; hospodářství hradské, dvorové posluhovalo příchozím krčmou, řezníkem, pekařem; ti lidé z kraje také nepřicházeli s prázdnou, přiváželi výrobky a výtěžky své práce, do tržišť i statkáři, dědinníci mnozí, nemajíce doma na všecku práci dosti nevolníků, utíkali se, aby si tu pořídili, čeho potřebí.[4]) Shromažďovaly se tedy v tržištích směnné hodnoty k trhu, dvorská práce rozvinovala se zvolna v práci řemeslnou, živnostenskou. V tržištích

---

[1]) Vždyť již otroci římští nosívali nadprodukci na trhy pro užitek pánův Dle zákona burgundského nevolníci směli pro cizí lidi, pro své okolí pracovati. Schönberg, l. c., 469. V době merovské zvlášť mlynáři a kováři měli už obecnější ráz. Fagniez, Études 2. I klášterský průmysl byl pro trhy. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. II., 2, 16.

[2]) K tomu došlo asi velmi zvolna, ač hnutí toho smyslu může býti velmi staré; náleží rozličným časům a národům. Mayer, Deutsche u. franz. Verfassungsgesch. II., 179. Leipzig 1899.

[3]) O nesvobod. kramářích, kupcích ve Francku a j. viz u Mayera, Verfassungsgesch. II., 150.

[4]) Vacek, Aleth. I., 217.

našich a jiných slovanských, které zajisté nebyly bez organisace, chystaly se zárodky vyšších forem života hospodářského a sociálního.

Z těch podhradí tržních nejznamenitější byla Pražská; sem sbíhaly se skoro všecky obchodní cesty zemské, tu pracovali řemeslníci knížecí, dvorští; v týchž podhradích od knížete kláštery a duchovenstvo i šlechta získávaly výsluhou a darem nejedno místo i s dušníky, na něm bytujícími a pracujícími,[1]) šlechta i klášterové zakládali také nová osazení v obou těch podhradích i v jejich okolku blízkém[2]) a plnili je svými lidmi řemeslnými a zemědělskými. Podhradí a příhradí rostla, rostouce přibírala k sobě okolní dvory a vsi.[3]) Žid Ibrahim ibn Jakub otrokář r. 965 viděl Prahu, slovanské to tržiště; na zcestovalého toho obchodníka Praha (Fraga, Baraga v Buimě) učinila znamenitý dojem města obchodního z nejbohatších; v industrii tehdejší zajaly ho nejvíc dílny sedlářské, uzdařské a štítařské, v nichž české štíty robeny tlusté, koží navlečené.[4]) Žid Jakub také zmiňuje se, že v Čechách uměli tkáti jemné řídké šátky, jež platily za peníze. Zajisté, že umívali také jiné látky tkáti.

Pátráme-li po jiných produktech tehdejší řemeslné práce, toť musíme naříkati na skoupost zpráv. K zprávě Ibrahimově odjinud dovídáme se, že koženky (caligae), rukavice, střevíce se tu z koží pořizovaly,[5]) ale úhrnem jiného nezbývá, než usuzovati nepřímo, když židovský otrokář Ibrahim, očitý svědek podotkne o zdejším brnění, přilbách, mečích: že všecku zbroj a zbraň tu někdo robil, a když vyskytují se tu tam jména nevolných řemeslníků, sešívatelů koží, kunin, bobrovin, že ti lidé věci svého řemesla produkovali.

O pracech umělecko-průmyslových, jež vznikaly hlavně v klášteřích, z oné staré doby víme něco zpráv, také některý kus zachován po tu dobu, ale tu zase jsou rozpaky nepřekonatelné v tom, že nelze bezpečně dokázati, co vzniklo u nás, a co sem odjinud dovezeno. Víme zajisté, že Sázavský Božetěch (XI. stol.) uměl

---

[1]) Povědomá i památná listina břevnovská z r. 993 hovoří o knížecím daru třiceti dušníkův a třiceti dílnách na půdě pražské a o dvou mlýnech. Erben, Reg. I., 33.

[2]) Získáno r. 1115 městiště na zřízení mlýnů v Praze. Erben, Reg. I., 89.

[3]) Rozvoj tržiště Pražského vylíčil Tomek v D. P. I., 25 a násl.

[4]) Tak vykládá Šebesta »Zprávy Arabů« v Č. Čes. Mus. 1900, 44. Zprávu celou čti v Č. Č. Mus. 1878, 516, 1880.

[5]) Erben, Reg. I. 85.

v dřevě, v kameni a v kosti řezati, jiný mnich tamější že znal se v pracích kovových, jež uměl emailem krášliti, [1]) jiný zase uměl malovati na skle. Je dosti zpráv, že knížata česká darem rozdávala věci zlaté a stříbrné, vyšívání bohatá, [2]) křišťálové práce domácím i cizím lidem světským i duchovenským, ale nemožno říci, co si knížata dala urobiti k těm darům doma (onen Kojata, zlatník, asi nebyl bez práce), co obchod jim přivezl do podhradí Pražského a na hrad, a kolik přibylo z výprav válečných do Uher a dále na východ. Z konce doby románské zachovala se v pokladě sv. Víta v Praze mitra perlami vyšívaná na rudém aksamitě; náležela biskupu Danielovi († 1224). [3]) Chovají se tu také některé kříže, krucifixy smaltované. Ve Vyšším Brodě mají asi z IX. stol. patriarchální kříž, emailovanou práci byzanckého rázu; [4]) povědom jest románský prsten pontifikální s kamenem elipsovitým v pokladě svatovítském, [5]) ale původ takových věcí se nesnadno zjišťuje. Nemusil by domácímu původu ani tuze odporovati na některých těch pracích patrný ráz byzancký; drobné předměty uměleckého průmyslu snadno běží světem daleko a působí jako vzory; [6]) ještě ve XII. věku kolik rouch, klenotů a drobného umění byzanckého ze své výpravy jen Vladislav král přivezl! To vše mohlo býti vzorem.

V té době, když u nás křesťanství zavládlo, stává se oblíbeným byzancký email buňkový (vlévaný do buněk, jichž stěny tvoří konturu výkresu zamýšleného) proti jamkovému [7]) (do vydlabaných jamek nalévanému), jímž uměli už předhistoričtí lidé u nás a jinde pracovati; obrázky emailované dostávají se s drahými kameny i na desky knih, evangeliářů našich.

Z bohoslužebných kovových nádob, ať jsou to povědomá románská aquamanilia podoby zvířecí, ať cedníky, lžíce, kaditelny, loďky na kadidlo, zajisté všecky k nám nedováženy, leckterý kus robili řemeslní lidé v zemi naší sami. [8]) Též tak bohoslužebné hře-

---

[1]) Fontes rer. boh. II. 269.

[2]) Biskup Zdik také rád rozesílal vyšívání klášterských panen a dělnic do světa. R. 1115 i papeži Eugenovi III., začež děkuje. List v Erben. Reg. a zpráva v Method-Lehner XXII. 29.

[3]) Podlaha-Šittler, Poklad 5, 8, 197, (mitra sv. Vojtěcha).

[4]) Mádl. Arch. Pam. XIV. 178.

[5]) Soupis Památ. Praha II. Šittler, Podlaha 125.

[6]) Chytil. Uměleck. průmysl na Retrospekt. výstav. 11.

[7]) Bucher. Gesch. der techn. Künste. I. 18.

[8]) O domácím kovolitectví té doby zdá se svědčiti zajímavý nález v Ro-

beny slonové, ozdobované kameny a symbolickým dekorem (jeden ve svatovítském pokladě připisovaný sv. Vojtěchu). Jináče také zdejší lidé dělali hřebeny kostěné, nalezenyť již v hrobech praehistorických. [1])

Zvony lité — zdá se — že byly u nás ještě v XI. století vzácný kus; aspoň r. 1039 vojsko Břetislavovo neobtěžovalo si vézti zvony spolu se zlatou kořistí z Polska do Čech. [2]) Prosté románské plecháče zvonivé, jak je vidíme v zemském Museu, ty tu asi dělali. Bezpochyby též svícny z bronzu lité prosté, jakož jeden takový nízký, pohodlně na třech nohách rozkročený, zachován v Chodžově; [3]) i ony bohatější svícny, složené ze spletených údů dračích, jež chovají se ve Windischgrätzově sbírce soukromé. [4]) Byly asi též domácí prací ony bronzové hlavy lví jakožto ozdoby dveří. [5])

K světskému umění kovem poněkud náleží i mincířství. Když Boleslav I. zavedl ražbu mince zemské, denáry a půldenáry, mincíři čeští nemusili se až do doby Vladislavovy za svou práci styděti. Rytbou a kresbou byla ta mince zemská dokonalá. [6]) Stejně dobré byly práce ryté na pečetidlech. [7])

Miniaturní malířství dospělo u nás v XI. století k samostatnosti domácí školy. Je to malířství psaných knih, souvisí s krasopisem, provozovali je mniši, písař a malíř, začasté týž muž, maloval a psal začátečná písmena (iniciály), okrajky listů, celé obrázky. Nejstarší evropské miniatury zachované jsou byzancké, na západě nejstarší jsou irské, anglosaské. Slohem románským často ještě s vlivy byzanckými i Němci, vyšedše z říše Karlovců, malovali miniatury. Obrazy prováděny hustou krycí barvou, bez perspektivy, plastičnosti a správnosti anatomické; románský malíř nahrazuje živou mimikou figur duševní jich stav, neboť oduševnělých tváří

kytně, v němž zejména kaditelnice s lucerničkou a románskými okny a lvíček o živém těle svalovitém. Toť v mus. pardubic. Arch. Pam. XII., 421. XIX., 578.

[1]) Arch. Pam. XIX. 167. Také i v Polště. Materyały antropologiczno-archeolog. Akad. umiejętnósci. VI., tab. X.

[2]) Tomek. D. P. I., 116.

[3]) Soupis památ. Akad. II. Louny 14. (Matějka).

[4]) Umělec. průmysl v Retrospek. výst. Chytil. 9.

[5]) Zachovala se zvířecí hlava s kruhem v hlavě v Jankově (teď v zem. mus.) Koula. Arch. Pam. XV. 250., jiná v Ustrašíně, Soupis, Pelhřimov 280.

[6]) Fiala. Arch. Pam. XV. 439.

[7]) Zachovala se z r. 1197 pečeť Daniele II., biskupa, nalezená v kostele nudvojovickém. Čti Šimákovu zprávu v časop. Přát. Starož. II. 57.

tehdáž ještě nikdo neuměl dělati. V stol. XI. vyskytuje se u nás proslulý kodex vyšehradský, vlivů byzanckých úplně prázdný, přesně románský to evangeliář korunovační, jehož veliké iniciály stkvějí se zlatem, barvami, ozdobený rozmanitými obrazy smyslem prostičkými, fantasií bohatými a vše svým způsobem umělecky provedenými a to jináče, nežli sousedé Němci malovali. [1])

Když pak nejnovějším bádáním nalezen druhý podobný evangeliář u sv. Víta v knihovně, v Hnězdně třetí o stejném rázu a v museum Czartoryských, [2]) v Krakově čtvrtý, a shledána totožnost písma, podobnost ornamentův a typů, shoda miniatur, jež se v těch čtyřech knihách i doplňují, tu nebylo nikterak smělým tvrzení, že v XI. století u nás pracovala česká, domácí škola. [3]) Také miniatury v Apokalypse svatovítské knihovny kapitulní (povědomý Kristus s mečem v ústech na příč položeným) jsou beze snadu práce česká. [4])

Jsou zbytky maleb na zdi z doby té, a z nich soud bezpečný, že v oněch dobách (X., XI., XII. stol.) naši malovali rádi a velmi mnoho. Ba zdá se nám, že nebylo románského kostela bez malby [5]), a malba že náležela k podstatným jeho částem; měltě zajisté lid, jsa bez knih, jimi býti k zbožnému přemýšlení puzen.

Apsidy románských kostelů a kaplí bývaly zdobeny nejčastěji Spasitelem na duze sedícím a obstoupeným figurami apoštolů, světců, biskupů, jakož toho starodávný vzor u sv. Jiří na Hradě; pomalovány bývaly vítězné oblouky, ba i veškeré zdi kostelní mívaly na sobě hojnou malbu figurálnou, jakož svědčí o tom fresky, ne-

---

[1]) Uznává rozdíl od německých maleb. Bucher v Gesch. d. tech. Künst. I. 207 »Der Vortrag ist mehr gestreichelt,« je to »eine nationale Malerei« — ale »unter deutschem Einflusse.« První ocenění psal Vocel v Mittheil. d. Central-kommis. V. 1860. Že to práce česká, o tom ostatně svědčí také mešní evangelium o sv. Václavu. Snad to práce Božetěcha sázavského. Lehner, Česká škola mal. XI. věku. 28.

[2]) Lepszy. Rocznik Krakowski 1904. VI. 199.

[3]) Ferd. Lehner velikým nákladem skvostný evangeliář korunovační vydal. Čta v něm nadpis jednoho evangelia »In die coronationis regis«, vyslovil pravděpodobnou domněnku, že kniha ta byla pořízena pro prvního krále českého Vratislava (1085), a do Polska podobné miniatury že dostaly se dcerou tohoto krále Juditou, tam vdanou. Viz též Osvětu 1902, 1071. Harlas. Srov. Brániš, O působení klášt. Sázav.

[4]) Soupis Památ. Praha II., 2., 116. Obrázek také v Zíbrtových Děj. kroje.

[5]) Vždyť i v malé vsi Kejích, v Čelákovicích a j. nalezeny románské fresky zabílené. Soupis památ. XV., 165., 214.

dávno (1899) objevené v kostelíku sv. Klimenta v Staré Boleslavi. Obsahují v hlavní části tři výjevy z legendy sv. Klimenta v barvách jemných, kresbou výborné, komposicí ovšem, jakož doba s sebou nesla, dosti naivní, ale celkem všecko vážné a majestátné, klidné.[1]) Jaké asi byly malby, jež r. 1129 Soběslav poříditi dal v chrámě vyšehradském?[2])

Plastické práce oněch dob shromažďovaly se hlavně na kostelích a v kostelích. Nejeden portál románský ozdobný, sličně a vkusně profilovaný, i bohatě skulpturou dekorovaný, se sloupy a sloupky o krychlových patách kalichových nebo krychlových hlavách lupením obložených, vydává dosud svědectví, kterak zdejší kamenníc výborně rozuměli svému řemeslu. Zachovaly se i křtitelnice kamenné,[3]) obrazové řezby, zvláště nade dveřmi kostelními (tympanon) z doby románské, a nelze říci, že by všecky byly tuhé a bez života: některá vyniká roztomilou naivní až barokní životností, tvarem přirozeným. Při tom ti ovšem nesmí vaditi, že na svatojirské opukové desce votivní Ježíšek, na klíně matčině sedící, je větší než abatyše u jeho nohou klečící.[4]) Z nejstarších plastik románských zajisté jest relief sv. Petra, Jana a Krista, nedávno nalezený v Předhradí u Poděbrad; bohužel jen jedna postava má hlavu. Těla, halená rouchem svrchním a spodním, jsou poněkud sražená, jináč vše na těch troskách práci energickou jeví.[5])

Nejméně kamennické výzdoby hledati dlužno na románských stavbách v jižních Čechách; kdežto všude jinde snadno řezali v opuce poddajné, nebo v pískovci; těžko pracovalo se v jihočeské rule.[6])

---

[1]) Soupis památek. Akadem. Okr. Karlín. XV., 66.

[2]) Fontes rer. bohem. II. 207.

[3]) Z dosavadního Soupisu, jejž podniká Akademie, viděti, že dost těch kamenných památek zachovalo se. Zvláště směrem k Šumavě. Jenže tu jsou tesány ze žuly a pro ten tuhý materiál neozdobny; kde robeny z opuky nebo pískovce jsou forem bohatších. Mají obyčejně tvar kalicha. O křtitelnicích na Sušicku viz Soupis XII. (Hostaš, Vaněk); na Sedlčansku, jedna v Sedlci (Soupis III., 107). Opukové v Radonicích (Soupis lounský, II. i v Pam. Archaeol. XVI., 751., Matějka); v Křesíně (Soup. roudnic. IV. 121); v Řepníkách, Chocni (Soupis XVI. Wirth).

[4]) Obrázek v Bránišov. Děj. um. 53.

[5]) Arch. Pam. XX. Ty kameny pískovcové z rozličných míst shledal Jan Hellich, archaeolog.

[6]) Brániš. Děj. um. 52.

Jakkoli ve světské architektuře v těch dobách vždy ještě víc pracoval tesař dřevem nežli zedníci, nicméně jsou zprávy už z X. věku, že naši lidé kamenem stavěti uměli a stavěli. Viděltě již r. 965 Ibrahim ibn Jakub, že Praha zbudována jest od kamene a vápna. Arci mínil tím hrad a ne podhradí, není však vyloučeno, že nevolní zedníci svrchu uvedení i v podhradí svým vrchnostem lecco stavěli. Zdí pevných, vysoké a „tlusté“ hradby po způsobu římském (opere romano) mnoho let před tím (932) dostalo se hradu Boleslavskému, a nezdá se, že by to byl na dlouho jediný kamenný hrad slovanského založení v Čechách. [1]) Vyšehrad byl za Kosmy († 1125) už kamenný. Na hradě pražském r. 1050 Břetislav I. zdi a stavení upravoval, po něm také Soběslav I., všecko dle způsobu „latinských hradů“ (vlaských). Není pochyby, přišel-li architekt cizí na to dílo, že mu naši lidé pomáhali. R. 1167 kamenný most přes Vltavu v Pražském podhradí vznikl místo dřevěného. Dala ho královna Jitka stavěti, stavba o 24 obloucích na svou dobu i v ostatní Evropě vzácná, smělá, byla prý do tří let hotova. Snad stavbu řídil některý mistr z Vlach, kdež měli na to vzory římské.

Od pokřtění Čechů, od IX. století, církevní architektura u nás se začíná, a stavělo se v první horlivosti i potom vždy mnoho, dřevem (církve), také kamenem na maltu. [2]) Stavělo se od IX. věku až do století XIII. slohem románským, jenž posluhoval po všem světě křesťanském západním a ujímal se všude s křesťanstvím zároveň. Ten sloh byl výraz doby a shodoval se s jejími účely. [3]) Ale naproti tomu zajímavo, že první kostel český, stavba okrouhlá (rotunda) vznikla vlivem východním, byzanckým. Mají-li české okrouhlice vůbec někde vzor, bude to jen z Byzance, cestou přes Moravu, nebo z exarchátu byzanckého v Italii. Při založení prvního chrámu v Levém Hradci (asi r. 874) byl kněz Kaich z družiny Methodovy, čímž by se vliv byzancký vyložil, ale znalcům vidí se, že hned při tom kostelíku byzancká idea architektonická upravena

---

[1]) Bezpochyby pomezní a krajské hrady byly brzo kamenné. V Jindřichově Hradci na hradě jest nejedna románská stopa. Brána k paláci podnes má, třeba že z nejpokročilejší doby, románské sloupy rýhovaté. Novák. Soupis Pam. Akad. Č. Okres Jindř. Hrad. 36., 37. Sedláček. Hrady. IV. Brániš. Děj. 84. Zbytky románské v strakonickém hradě.

[2]) R. 1134 mluví se o kostelech kamenných i dřevěných ve Fontes rer. boh. II, 221. O církvích Vacek v Methodu XVII., 29.

[3]) Dobrý přehledný výklad o slohu románském podali Podlaha a Šittler v Methodu XXIV.

po česku, vkusem českým a potřebou.[1]) Proto okrouhlice naše, jichž v Praze stojí dosud tré a po venkově více méně zachovalých do šestnácti, nesou na sobě ráz docela jiný nežli rotundy okolních zemí.[2]) Prvotní kostel sv. Víta na Hradě také byla rotunda.[3])

Okrouhlice byly s apsidou (polokruhovým výběžkem pro oltář), o střeše s lucernou, s věží i bez ní. Jsou to chrámy nejstarší, a tudíž nikdo nebude při nich hledati uměleckou nádheru. Mimo rotundy uvádí se mezi jednolodními chrámy ještě patero jiných typů kostelních,[4]) jejichž nejprostší formy zajisté sahají do nejstarší doby. Jsou to kostely s obdélnou lodí, klenutou valeně nebo krytou trámovím a prkny, s apsidou, s okénky malými, často s věží organicky přičleněnou v průčelí kostelní. Z takových kostelů byl smíchovský, před léty zbytečně stržený, z těch je kostelík sv. Klimenta v Staré Boleslavi. Známo jich v Čechách a vylíčeno 29;[5]) nejeden zachoval se tím, že z něho učinili sakristii kostela pozdějšího, většího. Jiný typ jsou kostely s chorem kněžským pravoúhlým, jako jsou na Tetíně, v Bubnech, v Kyjích.

Jiné kostelíky měly chor a při něm apsidu. Za vzor může sloužiti památný kostel v Stropnici u Nových Hradů. Takových je povědomo asi šest v Čechách. Kostely, jichž chor je polygon, tvoří zase nový typ. Představitel jeho jest chrámek na Brůdku u Domažlic a sv. Jan Křtitel na Oujezdě pražském; úhrnem asi osm toho způsobu chrámů nalezeno dotud v Čechách. Zbytek kostela v Řeporyjích, zbořený chrámek sv. Jana na Zábradlí v Praze a kostel ve Vlňovsi měly čtyři apsidy postavené na stranách čtverce kostelního. Ten typ vzácný dosti dobře zove „centrálním“.[6]) Tím končí se řada kostelů jednolodních. Při bohatých klášterech, při kapitulách, v sídle knížecím, zvlášť za slavné epochy králů Vratislava a Vladislava vznikaly basiliky románské trojlodní i s třemi apsidami, někdy s lodí příčnou, s dvěma věžemi, s dekorem čím

---

[1]) Lehner. Dějiny umění nár. čes. I., 174., 234.

[2]) Herain. Děj. stavitel. v Ottově Slovn. Čechy. 390.

[3]) Kalousek. Osvěta. 1877. 321.

[4]) Lehner ve svém díle Dějiny umění, v nichž jest nejúplnější soupis a vylíčení našich románských památek. Průpravnou sbírkou k tomu byla v Methodu v Exkursích románských, za mnoho let vydávaných. Tu také Vacek pomáhal, opravuje Neuwirtha (Gesch. d. chris. Kunst). Viz jeho seznam kostelů zvlášť v Meth. XIX.

[5]) U Lehnera. 263.

[6]) Lehner, l. c. 363.

dál hojnějším, zvláště na sloupech lodi oddělujících a zdobících okna složitá, podvojná i potrojná. Pod kněžským chorem budovány v těch chrámech krypty, z nichž některé zachovaly se do té chvíle a působí dojmem nevýslovně malebným.[1]) Stropy od polou XII. věku vyskytují se už o klenbě křížové. Z takových basilik byl již bezpochyby chrám sv. Víta, když Spytihněv I. r. 1060 dal strhnouti skrovnou rotundu dosavadní, z nich jest chrám sv. Jiří, jakož po ohni r. 1142 postaven.[2]) Při velikých trojlodních kostelech románských na Moravě shledána v původním založení podoba skoro čtvercová,[3]) v čemž jeví se česká zvláštnost té rázovitosti jako jsou české okrouhlé chrámy.

Jeť přirozeno, že umělecká střediska vznikala, a z nich na všecky strany šířily se typy a vzory architektonické; odtudž i trojlodní basilika dostala se na vesnici (Prosek, Tismice, Záboří), stavělo se současně ve všech tvarech stávajících, prostě i bohatěji,[4]) prosté typy jednolodní počátkem XIII. století braly na sebe ráz vyspělého slohu (Podvinec, Potvorov),[5]) stavělo se dle možnosti, dle místních okolností, dle nejbližších vzorů i dle cizích vlivů. Prosté stavby bezpochyby naši zedníci pořizovali, při basilikách složitých radou i rukou kněží klášterští, nad jiné benediktini pomáhali. I náš slovanský opat Božetěch byl architekt.

Mnichy od jihu, západu i ze severu přicházejícími do českých staveb vnikaly vlivy cizí zajisté. Také biskupové pražští, cizinci, nalezli bez působení při stavbách, které pořizovali na svém zboží a při své stolici.

---

[1]) Z nejznamenitějších krypt jest doksanská z polovice XII. stol; klenbu nese sedmnáct podpor sloupových a hromada přípor, dojem celkový mohutný a zároveň malebný, neboť sloupy nejsou stejně vysoké a hlavice jejich každá jináč a bohatě ozdobena. Obraz v Soupisu pam. Akadem. IV. Roudnice. 67. Lehner, Method. XXV., 49. Krásou malebnou vyniká také krypta u sv. Václava v Staré Boleslavi z polovice XI. věku. Má 40 sloupů čtyřmi řadami o hlavicích krychlových. Obr. Methodu (Lehner) XXII., 123. Pěkná krypta z XII. věku je u sv. Havla v Poříčí nad Sázavou

[2]) Mádl. Z Prahy a z Čech. 1—36.

[3]) Prokop. Die Markgraf. Mähren in kunstgesch. Bezieh. Mádlův refer. v Nár. List. 1905. 29.

[4]) Mádl. Národ. Listy 1903. 202.

[5]) Týž. Z Prahy a z Čech. 37.

První jmenovitá zmínka v pramenech o světském architektovi pochází z r. 1142.[1]) Když vyhořel chrám sv. Jiří na Hradě, jeptišky povolaly Němce, zedníka Wernhera, který se tu nechvalně zachoval. Ustraniv krádežně část ostatků sv. Ludmily v rumech nalezených, ušel z Prahy s hanbou v malém čase. Stavěl-li tedy co, nepostavil mnoho; snad dostavěli domácí řemeslníci.

* * *

Při naturálním hospodářství zemědělském, v němž výroba obmezena předměty vlastní spotřeby a peněz, nutného to platidla a měnidla k rozvoji širšímu, se nedostávalo, v té době obchod asi neměl valných rozměrů. Nebytí soli v Čechách nutilo naše lidi ven ze země po obchodnicku bezpochyby nejdřív.[2]) Cizího obchodníka zajisté s počátku vedla k nám snaha knížat, dvora, velmožů po přepychu.[3]) Obchodníci vozili okrasy a drahé látky. Snad také zeměpisné položení naší vlasti vedlo obchodníky cizí k tomu, že tudy zboží své prováželi od Baltu k Italii, z francké a německé říše k Slovanům východním.

Obchodních cest do pražských podhradí ústilo se osm,[4]) jež směrem k hraničnému lesu rozvětvovaly se. Od podhradí Pražského cesta směřovala Zbraslaví na Písek, Vodňany, Budějovice, Kaplici; za hranici českou první zastávka byl Cáhlov, druhá Linec, obyčejný cesty cíl. Rozvětvení, křižovatky a částečně i rovnoběžné obchodní dráhy spojovaly Soběslav, Třeboň, Nové Hrady, Stropnici, při níž začínal se hraničný les. Odtud cesta lesní branou zemskou ven ze země do Vitorazi a dále do Rakous. Od Vodňan vedla cesta na Prachatice a odtud do Pasova. Jiná vedla ze Sušice do Pasova přes Kvildu, toť pověDomá „zlatá cesta“, snad proto zlatá, že v Kašperských Horách, kudy se vinula, dobýváno zlata.

[1]) Ve francké říši jest zpráva o světských stavitelích starší. Již z doby Karla (IX. stol.) Ten prý k stavbě basiliky v Cáchách volal magistros et opifices de omnibus cismarinis regionibus. Keutgen. Ämter. 22.

[2]) V Pasově clo »české«, bohemicale theloneum, zapsáno v listině r. 1010. Erben, Reg. I., 37; Lippert, Socialgesch. I., 63.

[3]) Schönberg. Handb. d. polit. Oekonom. II. Lexis-Handel. 811.

[4]) Dle Lipperta, Socialgesch. I. 66. O cestách i obchodě píše též obšírně Vacek v Aleth. III. 133· Tadra v Stycích Čech. 19, 21. Psal o nich H. Jireček v Slov. Právu 56, v Č. Č. Mus. 1856 a j., Vocel v Pravěku, 296; o jednotlivých drahách Hraše, Šimek, Nejedlý (v Děj. Litomyš. I. 12).

Z Pražského podhradí na severní stranu směřovaly cesty třemi paprsky na Slaný, Veltrusy, Brandýs, jakožto místa nejbližší; další a důležitější tržiště a zastávky byly v Mostě, Žatci, Chomutově, v Kadani, Lokti, v Litoměřicích, v Ústí, v Boleslavi Mladém. Prvních pět míst jmenovaných bylo spojeno sítí cest, jež vedly průsmyky přes les, přes Rudohoří do Sas, jiné směřovaly ouvodím labským do Perna, do Míšně, kamž od Litoměřic i vodní cesta vedla. Z Boleslavě šla cesta k Mimoni a přes lesy do Lužice na Žitavu, jiná přes Liberec do Zhořelce. Od Mladé Boleslavě zpět do země cesta odvětvovala se Libickem k Nimburku, Kolínu, k Německému Brodu, k Jihlavě. To ta, jež jediná z hlavních cest nedotýkala se Prahy, jdouc přes příč země.

Na stranu západní hlavní dráha obchodní směřovala přes Beroun, Plzeň k Domažlicům, odtud lesem hraničným do Brodu, Kouby a do Řezna, nejznamenitějšího z cizích obchodních míst blízkých. Od Plzně odbočky na Klatovy, k Stříbru, odtud bifurkací k Tachovu, k Chebu a k Přimdě, všecko směrem k Norimberku a na města při Mohanu, odkudž k nám se brali kupci franští.

Na východ pražských hradů obchodní cesta vedla přes Brod k Poděbradům, odtud k Chlumci, k Hradci a přes Náchod do Kladska a k Vratislavi. Cesty do Krakova z Prahy a z Vídně vyhlašují se nad polské cesty severní a jižní za méně důležité.[1]) Jiná pražská cesta rozdvojivši se v Brodě dotýkala se Kolína, Čáslavi, Chrudimi, Mýta, Litomyšle. Odtud — cesta trstenická — lesy pronikla do Svitavy a k Brnu a k Uhrám.[2])

To byly asi cesty hlavní.

Zajisté, že nejprv ty cesty byly pouhé stezky, pěšiny lesem, jenž pro obranu zemskou ani nedopouštěl širokých otevřených vchodů do země;[3]) po stezkách brali se z nákladem zvířata, soumarové a lidé s břemeny (sagma, sarcina, uzel) na zádech. Ale již v koncích XII. věku jezdily po cestách vozy dvoukolé a čtyřkolové ze zbožím, tedy stezka stala se silnicí,[4]) byť vždy ještě neširokou.[5])

---

[1]) V díle Handel Krakowa w wiekach srednich. Dr. Kutrzeba.

[2]) Cestu trstenickou pravdě nejpodobněji vystopoval dr. Nejedlý v Děj. Litomyš. I., 12—18.

[3]) »Augusta via«. Fontes. r. b. II. 149.

[4]) Erben, Reges. I., 464 uvádí vozy teprv 1240, ovšem zmínkou nahodilou.

[5]) Vždyť i ve Francii úzké a zlé cesty vadily obchodu ještě v stol. XII.

Dlouhotáhlý les pohraničný byl pro cestu prosekán v bránu (porta, id est exitus terrae),[1]) to byla brána zemská, tu byla stráž (custodia portae) s úlohou vojenskou i obchodní, celnou a ochrannou. Stráž dovedla obchodníky k ohradě celné, zde vybráno mýto, pak obchodníci strážníky a listem ochranným (gleyt, conductus, ducatus, v Němcích hansa) provázeni k hradu, k tvrzi, k nejbližšímu u lesa podhradí tržnému, kde bráno clo. Kníže platy při branách zemských přepouštěl i vrchnostem jiným, tak na příklad kapitula vyšehradská měla darem Vratislava I. krále požitek z celnice v Prachaticích.

Od pomezního hradu a tržiště bral se pak obchodník i karavany kupecké dále cestou od tržiště k tržišti, kdež seděli řemeslníci, a kamž lid přicházel z okolí. Zvlášť kde byl střed kraje, kde se cesty křížily, tu býval stok lidí a tržiště hospodářským oběhem i tržbou mohutnělo obchodem a řemeslem.

Z věcí do země naší vožených na předním místě sůl. Tu vozili ze tří stran; od severu saskou, od jihozápadu alpskou, po cestě trstenické uherskou. Do Pasova karavany české přicházely každé úterý. Obchodníci dováželi k nám tkaniny a látky všeliké (zvláště sukna), koření, kovy, ryby (slanečky,[1]) vyzinu). Otroci mívali svůj import i export. Též tak obilí a všelikteraké suroviny (vlna, len, konopí) a víno.

Ze země ven vozil se vosk, hnáni koně, otroci. S tím trojím zbožím že naši vycházeli do Rakous, to víme ze zpráv století desátého (r. 903).[2]) Vyváženy z Čech i kůže, kožešiny, zvláště bobroviny, med, dříví, chmel, cín, olovo a stříbro.[3]) To a koně až na Dunaj do Přaslavce.

Cly a mýty byl obchod zajisté stěžován, bylatě cla uvnitř země na přemnohých místech a některá zajisté i soukromá a libovolná.[4]) Ale mnohé zastávky a početná zdržování vadila obchodníkům asi víc nežli výška cel. Principu v těch starodávných clech není, aspoň

Pro káry měla býti silnice 8 stop široká, pro vozy 32 stopy, ale nedbáno; při úzkosti a nepevnosti cest vozy byly těžké. Histoire générale; Lavisse et Rambaud, Tom. II, 486.

[1]) Erben. Reg. I. 195.

[1]) O těch Kosmas píše při r. 1068.

[2]) Friedrich. Cod. Diplom. I., 1., 33.

[3]) Rössler. Die Stadtrechte Brünn. IX. Tadra, Styky Čech s cizin. 32, 33.

[4]) Tomek. D. P. I. 144. Stejně ve Francii v XII. věku počet celných platů veliký; na Rhodaně bylo 60 celných zastávek, na Garonně 70. Histoire générale, Lévisse et Rambaud. II. 490.

se zdá, že jsou bez pravidla; není v nich ani stopy po kloudné nějaké obchodní politice, jsou to cla transitní, vybíraná dle prostředků dovozných, dle ceny zboží, dle kvality, dle kusů, dle osob obchodujících.

Prvotně platilo se clo a mýto zbožím, naturálně. I to bylo asi obchodníkům škodno; pomněmež na příklad, měla-li se ze sudu vína odebrati část jakožto clo. Snad brzy oblibováno bráti cizí peníz. [1]) Když pak nutkajícím pokrokem i u nás od Boleslava I. (935—967) razili minci stříbrnou, [2]) objevují se platy v sazbách celných na penězích, ale naturální clo běží vždy ještě vedle zároveň.

Příklady celného řádu v staré době jsou vzácny. Z nejbližšího sousedstva, z Rakous, známe clo, jež dle zprávy z r. 905 měli tam platiti Slávové, Češi (Boemani), jdoucí za kupectvem. Prý když vozí z Čech vosk, ať ze saumu (soumara) platí dvě mírky; nese-li člověk náklad na zádech, ať dá mírku; prodává-li český kupec děvečku (otrokyni) nebo koně, nechť platí „tremissam“ (některou část zlatého), vede-li na prodej otroka mužského nebo kobylu, platí „saigam“ (dvanáctinu zlatého). [3]) V Litoměřicích, kdež byla stráž vodní cesty labské, měli dle řádu Spytihněva II. († 1061) domácí lidé i hosté platiti z velké lodi po dvou měrách; z malé lodi domácí člověk platil 15 denárů, host (hospes) z prostřední lodi míru, z malé tolik denárů, kolik držela měr. [4]) V jiné mladší listině litoměřické kapituly [5]) máme jiný příklad specialisovaného cla. Po vodě i proti vodě platí se chomutovné (snad z koní pod chomoutem), odchodné (když odcházeli), otročí, hostinné (host-kupec cizí), hrnečné a žitné. [6])

---

[1]) V starých nálezech před ražbou denárů Boleslavských u nás shledány bavorské a j. mince Fiala, Č. denáry 152; Smolík, Den. Boles. I. 22. Celní sazba raffolstetenská z r. 905 ukládá českým lidem povinnost celní v penězích. Reg. I. 26, č. 58.

[2]) »Binšek« ve zprávě Ibrahimově je penízek, mince Šebesta v Č. Č. Mus. 1900. 44.

[3]) Friedrich, Cod. Dipl. I, 1., 33. Erben, Reg. I. 26.

[4]) Erben. Reg. I., č. 586. Vacek, Aleth. III., 89. Zoubek o plavbě po Labi. Arch. Pam. VIII. 575.

[5]) Fridrich (Prolegomena I, v Rozprav. Akad. I. IX, 2., 11., 15.) klade podvrženou listinu tu do zač. XIV. věku. Obsahuje však skutečná data starší. Už ono clo »otročí!«

[6]) Tamž: homuthne, othodne, otroce, gostine, grrnecne, sitne. Výklad u Vacka (Aleth. III., 89.)

Z cizích národů k nám podle pramenů z XII. století za obchodem dojížděli a křížem zemi projížděli Arabové, Židé, Řekové, Romani, Uhři, Slované z Polska, z Rusi a Němci. Někteří z těch národů usadili se jako kupci a minciři již za stára v středisku všeho českého obchodu v Pražském podhradí. Pod ochranou knížecí takové hostinné obchodní kolonie vznikají samy sebou.

Židé se usadili pod Pražským hradem a Vyšehradem bezpochyby dosti brzo. V náboženství pokládáni vždy za „méně cenné“ a proto trpěni; v XI. stol. již měli v Praze svou synagogu. Byli obcí samosprávnou pod svými staršími, v XIII. století mají svého rychtáře. Soudy v synagoze děly se jen v menších věcech. Jináče židé byli sluhové, poddaní komory (servi camerae), kteréž musili za ochranu platiti platy rozmanité, komorník zemský rozhodoval u nich v těžších věcech. Dlouho obchodovali v otrocích, když ten obchod uslábl, ujali živnost lichevnou, půjčovali peněz, měnili je, kupovali a prodávali drahé kovy a věci z nich robené a při takovém obchodě potom již zůstávali na staletí. Spojení měli židé pražští se židy cizími stálé a pevné. Když se jim tu ubližovalo nebo když báli se, že nashromážděný zlatý oul bude vybrán, utíkávali pryč nebo aspoň peníze a poklady ze země vysílali. Proto r. 1098 Břetislav II. dal je oloupiti a vertice usque ad talos. [1]) Střídaly se jim doby příznivé se zlými.

Jako jiní cizinci i Němci byli pod ochranou knížecí. Docházeli sem za obchodem, až se někteří usadili. Vedle slov Kosmových byli bohatí, chudí a pocestní Němci vedle sebe; bohatí a chudí seděli, obchodovali, chudí snad i řemeslně pracovali a oni peregrini, cestující, byli pohyblivým živlem obchodnickým, kteří snad udržovali spojení s domovem. Zcela pevně pod dvorským právem zeměpanským Němci přece neseděli, r. 1055 Spytihněv je vyhnal všecky ze země.

Ale vrátili se, vkoupili se pevněji jako kolonisté nedaleko vlastního podhradí na Poříčí. Vratislav II. († 1092) dal jim privilej svobodné obce, privilegium civitatis, směli se říditi právem a rychtářem svým; Poříč byla tedy první obcí svobodných obchodníků a řemeslníků v Čechách, první obec cizinská, jiná nežli osady slovanské dosavadní.

[1]) Fontes. Cosmas III., 5. Tomek, D. P. I. 71, 120.

Svobodu Vratislavovu, jináč zevrubně a doslovně neznámou, Soběslav († 1178) stvrdil [1]) a z ní zřejmě dovídáme se, že Němci žijí svým zákonem a právem (secundum legem et justitiam), rychtář jejich že má nižší jurisdikci nad sousedy, říká právo před kostelem německým sv. Petra, právo v těžkých věcech, právo hrdelní že náleží knížeti [2]) neb komorníku, Němci pořičtí platí na potřeby knížecí (ochrana nebude za darmo), ale neplatí těch rozmanitých poplatků, kterými stíženi obyvatelé čeští, nemusí nésti břemen vojny osobně, leč by šlo o zemskou obranu (pro patria), jináč jest jim však hlídati valy a Hrad pražský určitým počtem štítonošův.

Ty všeliké výhody Němcům dané nejsou nic na onu dobu zvláštního. Lákalit kupce všude nějakými výhodami. Bylyť kupecké kolonie v Brně, v Olomouci, ve Vídni, i v Londýně usadili se cizí kupci pod privilegium a se svým právem jakožto gildy, společenstva. [3])

Podle Němců u nás také jiní cizí kupci, jmenovitě Románi (Vlaši a Francouzi) měli vůli pobývati pod právem a řádem německým a byli tu při německé kolonii.

Není pochyby, že i domácí lidé svobodní vstupovali pro živnost obchodnickou pod dvorské právo knížecí; kníže i šlechta zřizovali si trhovce i z nesvobodných svých lidí.

K obchodům trhovci scházeli se na tržišti, jichž bylo v podhradích pražských tré. Jedno bylo v nynějším staroměstském velikém i malém náměstí; [4]) snad sloužilo k obchodu s denními potřebami, zvláště potravinami. [5])

Druhé tržiště slove v pramenech ulicí Vyšehradskou (in vicu Wissegradensi); připomíná se, že v ní bylo hojně zlata a stříbra; byla to zajisté ulice na příhradí vyšehradském, jejíž domy vznikly z krámů, dílen a obytů kupeckých a jiných živnostenských. [6])

Třetí tržiště bylo mezi oběma, tedy asi nynější Karlovo náměstí, do venkovské krajiny otevřené. Tu snad byl hlavně dřevní trh.

---

[1]) Erben, Reg. I. **161**. **179**. Tomek, D. P. I., 170. Vacek, Aleth. III., 52—53.

[2]) Si fur teutonicus est, princeps eum judicabit. Erben, Reg. I., **161**.

[3]) Rössler. Stadtrechte. Brünn. VII. Histoire générale. II. Lavisse et Rambaud, 508 o společnostech italských ve Francii a jinde po Evropě.

[4]) Vacek v Aleth. II. 498 domnívá se, že prvotní tržiště pražské bylo v místech nynějšího židovského města; teprv po r. 950 byl jím nynější rynk, když podhradí svými domy a domky sem dospělo.

[5]) Tomek, D. P. I. 68.

[6]) »Vyšehrad v době knížecí« od Vacka v Methodu XXX., 29.

Na ta tržiště lid domácí i pauperes z vesnic a dvorů nosili, vozili obilí, kuřata, luštěniny, mouku, chléb a zajisté i jiné věci, o nichž není v listinách zmínek, beztoho nahodilých. Lidé vyměňovali věc za věc, platívali v starší době (ještě v X. stol. dle svědectví Ibn Jakuba) plátýnky, jemně tkanými šátečky, jichž prý měli plné nádoby (kuře za šáteček), platili penězi.

Na trzích pražských stejně jako v podhradích a trhových osadách po venkově všude byly krámy už v té době staré, a to nejen krámy tu tam rozházené, bez nichž trh ani není možný, také ne krámy, v nichž řemeslníci pracovali jakožto v dílnách svých, ale míníme krámy — nejdřív řeznické a pekařské — stojící pohromadě jako pozdější kotce. Soudíme tak z okolnosti, že v zakládacích listinách obcí městských mluví se začasté o takových krámech jako o věci obyčejné a staré. Rozumí se, že krámy i s trhovci nesvobodnými náležely vrchnostem.

K trhům všude časem obvykly jisté určité dni v témdni. Byly také už v staré době trhy veliké, za kolik dní trvající, zvlášť při poutích výročních.

Tržné na knížecím náleželo knížeti, ale často býval užitek desátého trhu, desátého týdne, propouštěn rozličným korporacím duchovenským i světským osobám.

Na trhu pražském připomíná se r. 1211 nějaký soudce tržní (judex forensis), slul Blažej. [1]) Ten úřad svědčí o jisté organisaci; připomíná se též „marscalcus junior", maršálek mladší, [2]) jemuž knížetem uloženo vybírati clo tržné. Domníváme se, že onen maršálek, jehož úřední jméno ukazuje k držení koní, byl také na bezpečné průvody cizích kupců a hlídání nucených silnic do Prahy vedoucích, že měl tedy touž úlohu jako v Němcích „hansagraf".

V pražském podhradí ochranu a pohodlí cizí kupci mívali v ohradě, ve dvoře týnském. Týny, [3]) hostinné dvory bývaly v centrálních místech všech zemí, kamž kupci docházeli. Byly nutny; kupci přicházeli pro nejistotu cesty u velikých průvodech, přicházeli jako karavany obranné, musili tudíž míti někde velikou hospodu, která by je pojala na byt i odpočinek do libosti prodloužilý (ho-

---

[1]) Erben. Reg. I, 243.

[2]) Tamž 302. Teige, Alman. města Prahy. IV. 225.

[3]) Prý z dolnoněmec. »tun« zaun (Lippert., Socialgesch. I., 92). Gengler, Stadtrechtsalterthümer 330, z »tyna«, Eimermasz.

spitale;)[1]) a pro svá drahocenná zboží hospodu bezpečnou, hrazenou jako pevnost, v níž mohl pohodlně a bez starosti na skladě zanechati své zboží na libovolné časy. A na to všecko byl týn (Laeta curia).

Ale byl s druhé strany také zřízen týn z úmyslů finančních.[2]) Tu se vybíralo zeměpanské clo, tu byla kontrola zboží a obchodu lokálního i transitního, tu byl nucený sklad a prodej. Cizím usnadnil se týnem nucený sklad za skladný poplatek, domácím usnadnily se koupě právě tou soustředěností zboží v týně. Tu byli sprostředkovatelé obchodu, sluhové, úředníci, kteří obstarávali manipulaci. Tu při týně časem i kostel vznikl. Sem se zbožím nejen cizí kupci byli povinni dojížděti, než i domácí, i němečtí z Poříčí. Kdo chtěl prodávati vně, musil poplatiti clo a mohl vyvézti ven na prodej. Skryl-li co, do týna nedovez, propadl pokutu.

V „Týně“ zeměpanském byl soud (judicium) rozhodující mezi kupci a v žalobách proti nim; cizí kupec (hospes) zdejšího českého člověka poháněti měl před komorníka, Němce před rychtáře na Poříč.[3]) Poranil-li kupec koho v Týně (neb jak také říkali později — v Ungeltě) trestáno třemi hřivnami, za usmrcení kupec propadl všecko zboží, jináč platily pokuty dle viny.

Týn vznikl kdys v polou X. století za panování Boleslavovců.[4]) V pramenech však připomíná se mnohem později. Teprv r. 1101, a to jen náhodou tou, že se Týn dostal do sporu. Bořivoj kníže († 1107) dal totiž stavení i platy ungeltní pražské kapitule, ve XIII. věku pak spor vznikl o to, má-li nájemník ungeltní platit městskou daň či nic. Při tom sporu týnské paměti sepsány, a zdá se, že listinou v některých kusech dokonce falešnou.[5]) Tu dovídáme se, že skladné v Týně platiti bylo dle velikosti vozu. Rozdělovány na ten konec vozy trojí, velké, nízké, polovozy; od vozu velikého 20 denárů a 40 slanečků, z ryb říčných čtyřicátý díl; z nízkého

---

[1]) To nemusí býti »špitál« na nemocné, jako se psává. Hospitale starých dob je daleko spíš hospoda nežli nemocnice.

[2]) Uralte Teynhöfe der slavischen Groszstädte—landesfürstliche Etablissements. Gengler l. c. 330.

[3]) Výklad Tomkův. D. P. I. 73.

[4]) Tomek. D. P. I. 24.

[5]) Erben. Reg. I. 84—85 č. 189 cca 1101. Je v ní podezřelý »richterius«, nemožný »civis«. Friedrich ji do svého Cod. nepojal.

vozu platiti bylo dvě míry (nevíš čeho), z půlvozu míru. Jest podivno, že se hovoří zřejmě jen o rybách mořských a říčných. [1])

Clo z prodeje a koupě (ungelt, akcis) bylo dle ceny zboží i dle kusů. Principu pevného neviděti. Kdo prodal kůže, med, víno, ryby, vosk, koně, dobytek za peníze, za stříbro, ten platiti měl z každé hřivny po čtyřech denárech. Kdo směnil ryby (vyjma vyzinu, husones) za sukna, platil z postavu (stamen) po 4 denárech: z postavu plátna po dvou. Ale nedí se, kolik loket postav v sobě drží.

Z věcí na kusy počítaných bylo tržné spravovati čtyřicátým kusem. Počítají se tu i nohavice; ze čtyřiceti párů nohavic bylo odvésti pár; ze čtyřiceti prostic nebo hlávek soli bylo dáti jednu.

Transitní clo — průvozné — je podivně nestejné: platí se librou pepře (a ten má v starší době cenu velikou), dvojími rukavicemi, dvojími ostrohami. [2]) Při všech platech také pamatováno na možné podvody. Kdo by sešil dva postavy látek, aby platily za jeden, měl propadnout oba.

Váha týnská byla, jakož samo patrno, jen na velko. Také tu byla míra normální, tůna, soudek; [3]) míra na obilí (modius), držíci pět dlaní a dva prsty.

Naposled kupec platil v Týně také úředníkům, hospodáři ungeltnímu od váhy, tůny, míry, dle váhy a měření, z koně po denáru, za stáj, ponocným za hlídání a zajisté i písaři od register. Hospodář (domesticus) za ten plat měl opravovati stavení ungeltní.

---

[1]) Míru Vacek v Aleth. II. 499 pravděpodobně vykládá za sůl. Nám vůbec překáží myšlénka, že by skladné se vybíralo jen ze soli a ryb.

[2]) Tůny herynků byly ještě za celé XV. století nestejny po severním Německu. Inama-Sternegg, Wirtschafsgesch. III. 1. 65. Byla tudíž tůna v ungeltě měrou obzvlášť pražskou; ze století následujícího víme, že držela v sobě 64 pinet. O tehdejších měrách výklady u Jirečka v Slov. Právě. 85.

[3]) Z výčtu celného čtoucí poznal zároveň, co všecko se do ungelta vozilo.

II.

Nový kulturní útvar hospodářský.

Než XIII. století přišlo, naturální hospodářství bylo poměrům úzké, nestačovalo, přežilo se, doba pouhé agrární kultury měnila se. Pokrok hnal lidi dál. Ve Francii a v Italii dřív, v Němcích a u nás později. Vzrůstal život trhovní, mince stala se obecnějším měnidlem a platidlem. V evropském západě otroctví zmizelo, jinde ho patrně ubývalo. Od let šedesátých století XII. ani u nás nemluví se o otrocích víc.[1]) Otroci dosloužili, kulturní pokrok jich už nežádal. Z otroků stávali se úroční sluhové řemeslní nebo úroční zemědělci robotní. Měnilo se povlovně i u nás hospodářství dosavadní, veliká dvorová hospodářství velmožská svůj soustředěný ráz práce ztrácela. Vrchnosti světské a duchovní uznaly sobě za pohodlnější a užitečnější propouštěti nevolné své lidi na propůjčený kousek půdy s povinností úroční, než aby je živili v dvorech a v dvorských dílnách. Velkostatky teď spíš než prve vypouštěny z vlastní režie, vznikaly houfněji statečky poplatných lidí, kteří užívali jich doživotně nebo na čas dle panské vůle.[2]) V tržištích, v podhradích, famuli řemeslní s pozemkem i bez něho, dušníci, hosté vedle sebe pobývali a přibývalo jich. Hospodářsky sesíliv snad nejeden nevolný famulus řemeslný vyplatil se k svobodství.

Naproti tomu postavení svobodníků, malých dědinníků, na konec naturálního hospodářství nebylo nikterak idyllické. Jsou zprávy sic

[1]) R. 1164 uvlečeni k nám za otroky Bodrci dle Helmholda. Srov. Vacek, Aleth. I., 212.

[2]) Pekařovo »jus bohemicum« v Č. Časop. Hist. VII., 360. Šusta, Č. Časop. Hist. V., Otroctví a velkost. v Čech.

skoupy o tehdejší společnosti české, ale čteš-li v nich, že jedni svobodníci dobrovolně se dávali v nevolnou služebnost (voluntarie sese servitio subdiderunt [1]) a jiní zase že ze statečků svých utíkali:[2]) toť v ráz osvětleno šero, v němž pátráno po tehdejších poměrech, osvětleno ne široce, ale pronikavě. Dědiníci svobodní hrubě trpěli povinnostmi zemskými, tribut míru, ať byl za náhradu vojenského tažení [3]) nebo za příchranu [4]) či začkoli,[5]) tísnil zlým od úředníků knížecích vybíráním, robot zemských všelikterakých bylo drahně, a čím víc ubíhali svobodníci v poddanské nevolnictvo, tím tužeji tísněn byl zbytek svobodníků, anoť jim bylo vykonati tytéž povinnosti (hrad, rybníky, cesty, mosty spravovali, úředníky knížecí hostili atd.) jako prve, když bylo na to lidí víc.

Od počátku XIII. století nečte se o platě mírovém, z toho se soudí, že svobodný lid valně pomizel,[6]) a všecka společnost rozštěpila se konečně ve vrchnosti a v poddané. Jakou měrou, v jaké rozsáhlosti skutečně to poddanství obsáhlo tehdejší sociální poměry, o tom za nedostatku pramenů vždy bude možno hádati se.

Do těch poměrů vnikl k nám nový kulturní proud, nová sociální kategorie, došla sem cizinskou kolonisací, zřizována právem německým vyšší forma života hospodářského. Začali i u nás zakládati „města“.

Města všude, kde je zařizovali, proměnila časem život po stránce právní a sociální, hospodářské i politické. Město bylo společenstvo organisované, kollektivní organism, právní osoba, korporace samosprávná, jež volně mohla nakládati jměním svým, stejně tak i jeho členové, měšťané; města byla representant emancipace ze středověké odvislosti osoby a majetku; město bylo korporace nadaná mocí soudnou, mohoucí ve svých zdech uznaným principem většiny hlasů stanoviti sobě pravidla i zákony, ukládati si platební a jiné povinnosti, nadaná ochranou i privilejem živnosti a trhu.

Již z tohoto hrubého výčtu práv je na bíle dni, že taková měšťanská společenstva mohla státi se novou sociální kategorií,

---

[1]) Emler, Reg. II., 1155 kolem r. 1314.

[2]) Erben, Reg. I., 139 kolem r. 1167.

[3]) Tak vykládá Vacek v Aleth. I., 162.

[4]) Tak Čelakovský v Děj. práv. čes. 84.

[5]) Pekař proti výkladu Vackovu v Č. Čas. Histor. VII., 358. Prý platili mír rustici i hospites, svobodní i nesvobodní, z gruntů poddanských, pod plat vysazených.

[6]) Tomek D. P. I. 146. Vacek Aleth. I. 263.

vyšší formou kulturní, která dosavadní hospodářství naturální změnila dokonale. Do měst soustředila se průmyslná produkce řemeslníků z povolání, venkovu zbyla práce zemědělská a výroba surovin; do měst obchod velký soustředil se, v nich obchod domácí jakožto samostatné povolání měšťanů usadil se, tu zakotvilo se hospodářství peněžní, odtud kov jakožto prostředek k směně všelikterakých statků nabyl většího rozšíření a čilejšího oběhu, do měst mobilní kapitál, třeba že v prvních dobách velmi skrovně, shromažďoval se podle nemovitého, tu pokročilou technikou řemeslnou a obchodem podněty dávány k novým potřebám a požitkům, k pokroku, k většímu dělení práce a zaměstnání. V měšťanech je nový svobodný stav lidí vždy podnikavých, odhodlanějších, modernějších nežli byli sedlští lidé. Ten stav snažil se záhy o politickou moc a dosáhl jí.[1])

Jak tuto vylíčeno, toť pojem a význam měst, když již byla na výsosti svého rozvoje.

K nám dostalo se zřízení a způsob městského hospodářství prostřednictvím cizinců, hlavně Němců. Ti sobě však té nové kulturní formy nevymyslili ze svého. Zřízení měst v Německu vlastní původ svůj má v předcházejícím vývoji měst románských a nizozemských. Arci, když Němce popadla snaha po emancipaci hospodářské a politické, i oni svým způsobem, ale na rozmanitých místech rozmanitě, přičiňovali k rozvoji zřízení městského. Němci recipovali v tom ideje pokročilejších sousedů a přidávali své. Výklady, že by zřízení městské byl výplod vlastního ducha germánského, dnes ve vědě již neobstojí.[2]) Ústava německých měst není dílem jediného národa.

---

[1]) Význam zemského zřízení a stavu v Bücherovi 213 a násl., v Schönbergově Gewerbe- u. Volkswirtschaftslehre II., v Bráfově Národ. hosp., v Inama-Sterneggově Deutsch. Wirtschaftsgesch. III., 29 a násl. V Čelakovského přednášce uveř. v Almanachu Č. Akad. XIII.

[2]) U nás nejnověji dr. Čelakovský, shrnuv velikou literaturu o těch věcech, dokázal nade vši pochybu původ německého zřízení městského z rozmanitých vlivů starších, cizích; vzorem bylo zřízení měst románských, jež zase spoléhalo na antických tradicích. Důkaz Čelakovského je v tom, že ústava konsulární a komunální, jak ji Němci nápodobili, dříve vyvinula se na jihu a západě Evropy; pojmenování a kompetence orgánů měst německých jest zjevně po cizím způsobě a vzoru. Rozhodující práce Čelakovského jsou v jeho Povšechných děj. právn. 28, 150, 396; v Č. Č. Mus. 1904, 377; v Almanachu Č. Akad. XIII. Naši starší badatelé něco toho tušili v Arch. Pam. VII., 90.

Při tom není správno vykládati, že by organisace měst v Němcích přímo vázala se k organisaci měst starořímských,[1]) ale to dokázáno, že v německých městech byla nápodobena ústava komunální a konsulární, jak se zatím byla vyvinula v románských zemích; tam dospěla k jistým formám dřív, nežli němečtí lidé, v tržištích bytující, osmělili se dobývati na svých vrchnostech autonomie. Prostředkovateli byli asi hlavně kupci, kteří viděli v Italii, ve Francii, ve Flandrech vzory hotové. Vlivy do Němec působily tedy ze tří stran.

Některé rozběhy k městskému zřízení začínají se v XII. století, ale věc béře se pomalu v před. Vrchnosti biskupské, které povolovaly nejdřív, dlouho se bránily emancipaci obyvatelstva „městského“. Není bez příchuti jméno conjuratores, tu a tam dávané prvním měšťanům; naznačuje, jakoby se byli spikli proti dosavadním poddanským řádům.

O podnětech a domácích základech k městské associaci badatelé němečtí soudí nestejně. Jedněm města vznikala svobodným sdružením na ochranu a mír, jiným na základech zřízení dvorského, jiným z tržišť a osad kupeckých. Ve všem něco pravdy. Nám se nejvíc zamlouvá theorie trží. Zajisté, že četná tržiště německá, vzniklá za hospodářství naturálního, stejně jako u nás, přímo vybízela, aby na jich základě vznikl nový útvar městský, jen když vrchnost, opustíc některá svá práva, dá obyvatelům autonomii. Zánovní městská korporace pak už by starala se o další rozvoj a rozmnožení městských práv.

Větší měrou města v Němcích vznikala teprve ve XIII. věku, rostla zvláště za nepokojné vlády Fridricha II. Ale edikty (1231, 1232) hnutí měst a jich rozvoj zarážen zase, takže v témž XIII. věku, kdy proudy kolonistů z Němec míří k nám a dále na východ do Slovan, v samém Německu útvar městský daleko ještě není hotov. Stačí jen ukázati k tomu, že r. 1219 v Řezně mají sic již konšely, ale s malou pravomocí, že v Norimberce první jurati jsou

[1]) Jakž dokazuje Mayer v Deutsche u franz. Verfassungsgesch. Na str. 285 dí uvážlivě: »Es handelt sich nicht um die Alternative römische u. german. Verfassung, sondern wie die Germanen sich in und an den Mauern der alten Römerstädte angesiedelt haben; so kann germanisches u. römisches gut neben einander wurzeln u. wachsen«. Němečtí spisovatelé většinou toho nepřipouštějí, ale marný odpor, žádný národ v kulturních věcech není originální docela.

známi teprve z r. 1256; v Augspurce r. 1257.[1]) Kolonisté přinášeli s sebou zajisté zkušenosti a povědomost novotného městského útvaru, jenž v městech biskupských a přímořských už byl nejdále pokročil, ale hotového produktu nepřinášeli.[2]) Ovšem za příznivých sobě okolností dokončili útvar městský na půdě slovanské v hlavních věcech hned, rázem, neboť dosahovali v slovanských zemích svobod víc, než měli doma. A šli rádi z domova, zmítaného nepořádky politickými málem stoletými, šli na půdu slovanskou, aby si zjednali lepší živobytí a snadnější hospodářský vzrůst.[3])

Aby čeští panovníci a jich příkladem též jiní držitelé české půdy přilákali sem k pevnému usazení lidi ze sousedních zemí germanských, musili jim nejprv a hlavně dopustiti toho, co v jich vlastech tou měrou a tím rozsahem nebylo obvyklo, totiž dopustiti, aby skupovali si u nás pozemky v dědičné vlastnictví. Český sedlák dosavad neměl držbu zabezpečenu, kolonista si držení zabezpečil zákupem.

Toto právo kupné nebo zákupné Čechům bylo nové a že dostávalo se v život kolonisací německou, dáváno mu jméno jus teutonicum — právo německé — také purkrechtní a dědické, jus hereditarium, neboť dědění bylo přední význačné znamení toho práva. V Němcích samých v XIII. století jen menší část selských lidí získala to právo, a vrchnosti v Němcích chtívaly i na měšťanech ještě za dlouhá léta mnoho poddanstva, držíce se toho, že měšťané sedí na vrchnostenské půdě;[4]) tu půdu jim volně propůjčovati, to se teprv vyvíjelo; u nás tu půdu dostali hned.

Podnikatel (locator) přišel, ohledal slovanskou osadu starou, hodí-li se k obsazení a vysazení nebo vyhledal místo docela nové; s ním nebo za ním přistěhovalo se tovaryšstvo, společenstvo — lidé

---

[1]) Čelakovský v Č. Č. Mus. 1904 l. c.

[2]) Jak domnív. se Mittheil. f. d. Gesch. d. Deutsch. in Böhm. XXX., 134. Systém městského hospodářství v Němcích ukončoval se teprv v XIV. století! Keutgen, Zünfte, 250.

[3]) Rössler (Die Stadtrechte v. Brünn XII.) míní, že stěhování z Flander k nám dělo se wegen der Fülle des Kapitals, chtěli prý produktivněji kapitály umístiti. V oněch dobách o produktivním kapitálu nemůže býti ani řeči. Bachmann, Gesch. Böhm. 473, přišli, »um das eigene Wol zu bessern«, což je správnější. Srov. Novotný, Čes. Časop. Hist. IX., 295.

[4]) »Freie Bodenleite« se vyvinovala jako obecní městský institut státoprávního významu, a ještě v XII. stol. neměli té výhody všude v Němcích. Keutgen, Zünfte 77.

zámožní i chudí, obchodníci i řemeslníci a dělníci — půda zakoupena a rozdělena v lány (kolik lze pluhem jedním zorat) mezi jednotlivce, kteří na ten zákup měli dostatečný peníz; zakupována ve hvozdech pomezních půda panenská stejně jako při trhových vsech, při podhradích slovanských i druhdy při dvorech ústředních (Králové Dvůr); v slovanských osadách zakupována také městiště s domy nebo městiště na vystavění nových domů.

Tak vsi a města německého práva v Čechách vznikala. Slovanské staré vsi, poznavše výhodu, přeměňovaly se zákupným právem, vrchnosť propustila sedlákovi půdu v soukromý majetek a pro začátek sprostila ho platů na lhůtu. První „Lhota“ povědoma jest z r. 1199.[1])

Čeští obyvatelé v podhradích a místech trhových, z nichž měla se státi města, pokud nemohli zúčastniti se zákupu, stali se v domech příchozích kolonistů „měšťanů“ podruhy, nebo zůstávali před ohradou městskou jako podsedkové, jako chalupníci na předměstích.[2]) Který český člověk nemohl si zakoupiti a nechtěl býti podruhem ani podsedkem, toho vyhnali.[3]) Časem brzkým předměstí jsouce sociální a hospodářskou částí města,[4]) vtažena v zájmy městské.[5])

Zřizovati města pomocí podnikatelů byl zeměpánům a těm vrchnostem světským a duchovním, jež se příkladem panovníka do takového podniku pustily, způsob nejpohodlnější; prodavše kusy půdy, nemusily se starati o zřízení a úpravu města, aspoň neměly s tím útrat; čekaly jen a dočekaly se bezpečného ročního důchodu z nové instituce. O ten šlo na předním místě, fiskálný úmysl byl zakládání měst prvním podnětem. Král Václav I. obrátil se od zakládání kostelů k zakládání měst — to praví kronika — a výklad jest na snadě: církev ve sporu s předešlým králem Otakarem I. zvítězila, tedy na duchovní pokladnice se nemohlo, šlechta byla namnoze berní prázdna, spolehl tedy fiskus, komora, na nové měšťany, kteří byli ochotnou poplatnou silou.

---

[1]) U Brandýsa n. Orl. Dr. Nejedlý, Litomyš. I., 74.

[2]) Lippert, Sozialgesch. II., 27. Tomek, Č. Č. Mus. 1845, 230.

[3]) V Litomyšlsku dle zprávy z r. 1167 vyháněli české lidi. Erben, Reg. I., 139.

[4]) Inama-Sternegg. III., 26.

[5]) Čti jen list krále Jana 1330 Menšímu městu daný. Čelakovský, Privil. I., 35.

Účel politický králům na mysli byl asi také hned pospolu se snahou finanční. Šlo o sesílení moci královy proti pánům; králové spoléhali na všelikou pomoc svých královských měšťanů.[1])

Také strategický účel pobádal. Bývalá tržiště, dotud sotva polou a jen na nebezpečných místech hrazená, měla státi se novým hradem, burgum, odtud měšťané burgenses.[2]) Města hradbou a baštami rozlišila se od venkova.

Při založení města pán pozemku nesmlouvá se s jednotlivými kolonisty, nýbrž stojí tu jako druhá smlouvající strana vlastně veškerá obec.[3]) Ta obec je korporace, dostává korporační práva a béře na sebe povinnosti. Úroční platy ukládají se obci jako celku; platí se z pozemků, jež měšťané, ať obchodníci, ať řemeslníci, získali pro snadnější živobytí.

Kolem města byla pole měšťanů a pod ochranou (šos — Schutz) města, v městě byly v domech dílny řemeslné a sklady obchodní, ale také stodoly a chlívy selského rázu. Jsa řemeslník neb obchodník a rolník zároveň, měšťan měl dvoji hospodářský podklad a tudíž živobytné prospívání jistější.[4])

Obec městská při svém vzniku obdržela právo trhové a začasté i monopol řemesla a obchodu; dostalo se jí monopolu toho „právem míle". Na míli cesty, ba i na více nikdo nesměl vařiti ani prodávati pivo (to byl první obchod městský), nesměl provozovati řemesla.[5]) Výjimkou propouštěna venkovu tu a tam krčma a kovář. Toho práva, jež řemeslníky z venkova přímo hnalo do města, u nás všecka města nedostala výslovně hned při založení nebo neměla ho v plném rozsahu, dotýkalo se obyčejně jen piva, a řemeslný monopol přičiněn teprv časem.[6]) Přišedše k nám, někteří kolonisté si právo míle vymínili a vyžádali hned; jiní obdrželi od panovníka to právo

---

[1]) Už r. 1248 pražští měšťané zasahují účinně do vzbouření šlechty proti Václavu I., jenž byl poněkud lehkého zrna. Též měšťané havíři Jihlavští pomáhají témuž králi proti synovi jeho při oblehání hradu Pražského. Pokračovatel Kosmův zove je »zlými lidmi«. Fontes r. boh. 306.

[2]) Burgenses zovou se Mýtští ještě r. 1350. Čelakovský, Cod. II., 448.

[3]) Lippert l. c. II., 124, 125.

[4]) Bücher, Die Entsteh. d. Volkwirtschaft. 45, 213.

[5]) Lippert, Sozialgesch. II., 278 vykládá právo míle z držení šosovních gruntů městských, prý platilo na těch gruntech. Ale radius míle je větší, než grunty šosovní obyčejně držely. Ostatně byla města s »právem míle«, které obsahovalo míle dvě do kola. Na př. Most. Čelakovský, Cod. II., 57.

[6]) Inama-Sternegg, Deut. Wirtschaftsgesch. III., 2, 236.

později s výslovným úmyslem, aby pomohlo se městskému průmyslu,[1]) jiným uznáno a potvrzeno, až když někdo přespolní měšťanům venkovskými várkami a řemeslem překážel.

Že města na sebe strhla ať privilegiem ať zvykem monopol průmyslu a trhu, to pomohlo jim k vzrůstu,[2]) a byť v tom tkvěl a jevil se měšťanský egoism, podobá se, že venkov nesl ten monopol s počátku trpělivě; snad pociťovalo se s obou stran v těch dobách středověkých, kde panovala spíš zvůle než řád pevný, že práce průmyslová s kapitály, byť ještě skrovnými, přec jen nejbezpečnější jest ve zdech městských; páni okolní i lid poznávali zároveň také, že v týchž zdech městských stálý a bezpečný mají trh na směnu svých surovin a produktů prvotního hospodářství.[3])

Takž město odkázáno právě pro ty produkty na venkov, a venkov byl trhem připoután k městu. Vyvinul se hospodářský okruh, do něhož sedlák, nechtěl-li dobrovolně, i rozkazem zeměpanským jest připuzován. Takž na příklad král Otokar II. 1273 sedlákům zakázal s obilím za hranici, leč dva dni obilí to na prodej postavili v městě Mostě.[4]) Ovšem nemůže býti pochybnosti, že nemile a odporně časem neslo se, když v tom hospodářském okruhu venkov dostal se do područí města.[5])

Novým městům také musilo přiznáno býti právo volného vstěhování: kdo získal od vrchnosti osvobození, toho město mohlo v ohradu svou vzíti bez překážky. Přijímalo však také ty, kteří vrchnostem utekli.

Při svém vzniku obec městská bývala nadána také právem soudním. Společenstvo městské vyňato byvši již svým založením z jurisdikce krajských a zemských úřadů, postaveno jest pod krále nebo jeho zástupce přímo; když městu dána autonomie, přísežným konšelům a rychtáři, jenž byl nejbližším zástupcem vrchnosti, přiznáno větší nebo menší právo soudní nad členy obce městské.

Nedostalo-li se novotným městům všech těch vylíčených práv hned, většina podstatných kusů, které činí město městem, vždy propůjčována; v zakládacích listinách upravuje se poměr měšťanů

[1]) Na př. teprv Karel IV. r. 1334 dává Kouřimským právo míle řemeslné, aby po vyhoření měli tím pomoc. Čelakovský, Codex II., 281.

[2]) Ukazuje se na to, kterak bez práva míle mdle a pozdě vyvinovala se skandinávská a východní slovanská města. Roscher, Nat. Oekon. III., 585.

[3]) Inama-Sternegg l. c. III., 2, 236. Roscher l. c. III., 584.

[4]) Čelakovský, Codex II., 57.

[5]) Below, Sybels Histor. Zeitschr. 1895, 413.

k zakladateli, naznačuje se půda, která se pak vyměřila v majetek individualný a svobodný, a stanoví se práva a povinnosti rychtářovy.

Práva novým městům daná příslušela pouze měšťanům a nikoli všem obyvatelům v městě a před zdmi bydlícím, ale ze svobody měli hospodářský a socialní užitek i všickni ti, kdož nebyli měšťany.[1])

Města s nejúplnějšími právy u nás zakládali králové. Byla to města na královském zboží, tudíž města královská. Václav I. a pak Přemysl II. spůsobili u nás nejsilnější ten kulturní proud. Počítá se v době přemyslovské (do r. 1306) založených hrazených měst královských třicet dvě,[2]) kterýž počet potom ještě vzrostl.[3]) Některá, na královském založená, zůstávala pod úřadem komorním, slula komorní, jiná podržena v závislosti na nejbližším hradě královském (Rakovník na Křivoklátě), jsou tudíž hradecká.

Pro svůj zisk i panstvo světské a duchovní na svém zboží zakládalo města. Zeměpán byl od vrchnosti požádán za dovolenou, aby směla své lidi rolnické a řemeslné, kteří bytovali pod zámkem, kolem kláštera, pozdvihnouti na měšťany. Tak vznikla města panská, biskupská, klášterská (oppida). Měšťané osvobozeni platů a robot zemských, tuze však zavázáni vrchnosti, kteráž jim uděluje nějakou samosprávu a soud. Při založení svém poddanská města obdržela méně práv než královská. Měšťanům zůstávaly roboty, musili slibovati i člověčenství, nebyli volni v propouštění ani v přijímání sousedův, a což toho víc. Ze svých městeček vrchnosti měly finanční zisk; z gruntů jednotlivcům v držbu daných byl roční bezpečný důchod pozemkový, plynulo tržné z krámů, příjem byl ze skrovného těch městeček průmyslu, byly důchody i ze soudu. Není potřebí dokazovati, že v městečkách panských, ze vsí vzniklých, agrární živel vždy zůstával v převaze nad řemeslníky.[4])

První skrovné náběhy k městskému založení — nehledíme-li k pražské osadě kupecké — jsou patrny u nás již v XII. věku na duchovenském zboží v Kladrubech a v Hroznětíně. Z listiny Otakara I. r. 1212 dovídáme se, že Kladrubští trhovníci, obchodníci (mercatores), za své „jus civile“ — tedy za nějakou samosprávu a právo trhové — čehož užívali již za předchůdců Otakarových (tudíž ve XII. století) zaplatili králi 50 hřiven stříbra na místě do-

[1]) Čelakovský, Č. děj. práv. 149.

[2]) Tamtéž 151.

[3]) Kalousek, Státní právo 306, uvádí v XV. a XVI. věku 42 města král.

[4]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 1, 82—96.

savadního platu po dvou liščích kožešinách.[1]) Nápodobně i Hrozně-tínští r. 1213 měli jus forense a civile.[2])

Za nejstarší povědomé úplné založení městské dle práva německého v Čechách byla by civitas Nové Pielsne (Plzenec) — z r. 1216 — kdyby listina o tom nebyla podvržená.[3]) Z doby prvního Otakara († 1230) jest povědom jen Hradec Králové, že ho zřídili za město a dle pověsti i Pelhřimov (prý r. 1224—1226).[4]) Z let třicátých už několik nepochybných měst známo. Uvádíme jen Manětín (1235), Roudnici (1237).

Z následující desítky let nejdůležitější na české hranici město, Jihlava, pochází. Dobrých dvacet let se o Jihlavě ví dřív, nežli r. 1249 potvrzena za město.[5]) Náleží do zvláštní skupiny měst, totiž báňských, opírajících se o horní právo Václava I. (1249). Na počátku XIII. století stříbro nalezeno v území od Kolína k Jihlavě takovou měrou, že vznikla tu těžba nad starodávnou primitivnou daleko intensivnější a snad s lepší technikou; přišli k horám cizí lidé, za nimi přibrali se řemeslníci, obchodníci, a vznikla tu města buď zhola nová, buď na základech starých osad, jež blízkostí hor zmohutněly. Do té skupiny náleží Kolín, Čáslav, Brod Německý.[6]) Mezi těmi městy Hora Kutná měla své malé začátky na gruntech kláštera sedleckého. Když do té hornické osady, jejíž členové zároveň byli nákladníky i havéři, přeneseny královské úřady horní a mincovní (1291), a obec valem zkvétala, nescházelo k městu již nic než privilej.

Do skupiny báňských měst na druhé straně Čech náleží v tom století XIII. Stříbro.

Z let padesátých a šedesátých právě řečeného století jest již znamenitá řada měst; vůbec bylo zakládání za Otakara II. nejčilejší; po jeho záhynu nastala některá přestávka. Vyznává král Václav II.,

---

[1]) Erben, Reg. I., 247. Vacek, Aleth. III., 127.

[2]) Erben, Reg. I., 255.

[3]) Emler, Reg. II., 1156. Strnad ji do plzeňského Listáře nepojal mezi pravé listiny. Na Moravě mají o městech listiny starší a hojnější, ale jsou to lehkomyslná falsa Bočkova. Srov. Č. Čas. Histor. III., 360.

[4]) Soupis, Pelhřimov 150. O Hradci v Regest. I., 323 (roku 1225) a 354 (r. 1229).

[5]) Čelakovský, Č. děj. práv. 265. »Argentifodinae« u Brodu r. 1258 v Emler. Reg. II. Právo Brodských viz u Čelakovského Codex II., 61.

[6]) Datum založení města Kolína sic neznámo, ale některé části chrámu kolínského ukazují na třetí desítku XIII. věku. Braniš, Dějiny umění 64.

že města po smrti otce jeho pro mnohá příkoří stala se liduprázdnými, pročež že chce znova je podporovati.[1]) Z četných založenin od polou století uvádíme jen Turnov (asi 1250),[2]) Polici (1253), Nymburk (1257), Litomyšl (1259),[3]) Chomutov (1261), Domažlice (1263), Beroun (1265), z jehož podivného jména Bern a Verona se soudí, že prvními měšťany jeho byli lidé ze švýcarského Berna nebo nějací Románé.[4]) Totéž město Beroun musilo r. 1294 znovu býti založeno. Snad zašlo do té doby. V týž čas konec století vysazena mimo jiná města Příbram (1290),[5]) Plzeň Nová (po r. 1292),[6]) pak Volyně (r. 1299);[7]) z počátku nového století jest Jičín, povstalý ze Židěnavsi 1302,[8]) r. 1304 Hora pozdvižena městem, došedši privileje.[9])

Kdy Staré město — Praha — za město vysazeno, bezpečně neví se. Není zachováno listiny zakládací. Jest nutno souditi z okolností. V situaci velikého slovanského tržiště a podhradí Pražského do XIII. století stala se znamenitá změna. Obchodní život shrnul a skupil se v okruh nynějšího náměstí okolo Týna; obchodnické obci německé, rozmnožené Flandry a Romány a snad ještě jinými cizími, byla ulice svatopetrská nedostatečnou; Němci a jiní cizinci, kteří se řídili německými výsadami (Soběslavskými), rozšířili se a rozprostřeli z ulice své po všem podhradí i do vesnic okolních.[10]) Němci přenášeli sobě ochranné právo své z ulice petrské do nových domů svých, ať stály kdekoli mezi Vyšehradem a Hradčany.

---

[1]) Čelakovský, Codex II., 110.

[2]) Bratří Markvartici, Havel a Jaroslav, učinili to založení ze vsi Hruštice. Když se pak rozdělili, i město rozděleno a mělo dvojí odtud vrchnost. Šimák Turnov 9.

[3]) Nejedlý, Litom. 69.

[4]) Lippert, Socialgesch. II., 236. Vávra, Beroun.

[5]) Smlouva o založení Příbramě u dra Nováka, Formul. biskupa Tobiáše č. 266. Locus forense dictus Příbram. Příbram však stála už dřív. R. 1289 byla posádkou z Orlíka zpustošena. (Tamž č. 29.) Potom nastalo nové vysazení.

[6]) Strnad, O založení Plzně 11. R. 1298 se ještě staví.

[7]) Probošt kostela pražského 22 lánů dal lidem a propustil je. Teplý, Dějiny Volyně 8.

[8]) Jméno Jičín, byvši názvem okresu, přeneseno na osadu. Menčík, Jičín 6.

[9]) Čelakovský, Děj. práv. 269.

[10]) Jireček, Codex I., 67. R. 1231 stojí v listině Václava I., že nesmí se vpád díti do německých domů seu in suburbio, seu in villis, dává se jim svoboda vlastnictví a svoluje se, aby nebyli souzeni než před králem a komorníkem. Tomek, D. P. 175. Čelakovský, Codex I., 3.

Jináče tu v podhradí, jakož svrchu vypsáno, byla ještě obec židů, domy a dvory panské a duchovenské se svými právy. Jednotného zřízení nade všemi těmi právními prvky nebylo. Tu náhle dovídáme se, že král Václav jal se Prahu hraditi zdmi. Zdá se, že začátek byl učiněn asi r. 1234.[1]) Konec hrazení stal se 1253; Poříčí, o něž Němci už nestáli, zůstalo před zdí, a stejně tak obec židovská. Nepochybujeme, že nadání právem městským, pozdvižení Prahy za město, stalo se před obezděním, a obezdění, asi r. 1234 začaté, že bylo jeho následek. Bylotě tak při jiných městech, proč ne při Praze? R. 1233 vyskytuje se poprve civitas Pragensis, což nikterak neznamená hrad pražský; z roku po tom je znám první „civis Pragensis“ a „concives“ (spoluměšťané).[2]) Onen dobře může býti již z nového práva městského, kteréž dáno Pražanům na ten způsob, jako užívali měšťané norimberští.[3]) Bylo to zajisté jiné právo a rozsáhlejší autonomie, nežli dotud měla kolonie poříčská.[4]) Táhlo se na držitele gruntů, tedy na Němce a ovšem i na Čechy,[5]) pokud si je mohli zákupem udržeti. Tím právem Stará Praha stala se městem.[6])

[1]) Čelakovský, O začátcích ústav. děj. Star. města 39. Srov. Fontes II., 303.

[2]) Uvádí je Tomek v D. P. I. 174. Erben, Reg. I., č. 822.

[3]) Že Praha obdržela hned na počátku právo norimberské, čte se v list. Janově r. 1315. Našel Köpl, Mittheil. d. Instit. f. österr. Geschforsch. VII., 176. Emler, Reg. IV. 825.

[4]) Čelakovský, Čes. děj. práv. 148.

[5]) Lippert, l. c. II., 144.

[6]) Vznik Starého Města jakožto města dotud nejlépe vysvětlil Čelakovský svými pracemi a zvláště spisem: »O začátcích ústavních dějin starého města Pražského«. Věc k rozluštění nesnadna, jasných svědectví není, a proto jsou mínění rozmanitá, vážná i patrně lichá. Autorita v dějinách pražských, Tomek, míní, že zřízení Starého Města vzalo původ z privileje Soběslavova, daného Němcům na Poříčí; to privilegium že se zvolna rozšířilo na všecky obyvatele Staré Prahy. Z privilegia toho stalo se privilegium Starého Města. Hlavním důvodem jest mu, že to privilegium i potom bývalo stvrzováno, takže vedle něho jiného privilegia nebylo. Co do podstaty drží se toho mínění mnozí badatelé němečtí, přibarvujíce je svým národnostním zápalem. Odchylné stanoviště má Lippert. Vykládá, že těžiště německé obce přeloženo z Poříčí k Týnu, a když Havelská vznikla čtvrt, obdržela ona norimb. právo, jež se pak rozšířilo na všecku obec (Socialgesch. I., II.). Vacek (v Alethei II., III.) má za to, že po vystavění hradeb za Václ. I. Němci z Poříčí vtáhli se do ohrady, ta ještě v polovici XIII. věku neměla obecního zřízení, teprve po dokonání hradeb stalo se vysazení právem norimberským. Teige (v Almanachu města Prahy IV.) míní, že němečtí kolonisté v podhradí měli výsadu už prvotně snad na základě norimberském, personální jich obec přetvořila se neznámým způsobem na obec místní, ale svaz

Ještě za panování Václava I., asi brzo po vysazení města Pražského, a dříve než obezdění Prahy dokonalo a uzavřelo se, bohatý „civis“ pražský Eberhard, mincmistr královský s některými kapitalisty (amici sui) vzrostem obchodu a příchodem nových živnostníků byv povzbuzen, zajisté s dovolením královým vyměřil a založil na pražském prostranství východním nové tržiště, město nové, osadu, město okolo sv. Havla, a obdržel výsadu autonomie pro to nové město, jež drželo v sobě asi jen dvě řady domů.[1]) Tím u sv. Havla vzniklo tedy jakés postranní právo, držící v sobě jus fori, jus civile a judicii.[2]) A bylo-li toto postranní právo pojato v městskou zeď pražskou, nemohlo v plném odloučení právním a v samostatnosti trvati na dlouze malé tržiště havelské proti veliké obci pražské; zvláště nastaly-li nějaké spory kompetenční mezi rychtáři. Časem zajisté rychtář havelský ustoupil na vždy rychtáři pražskému, od krále dosazovanému,[3]) autonomie pražská pojala ve svou soudní a správní moc osadu Eberhardovu, „universitas civium“, řízená rychtářem a přísežnými pražskými, obsáhla ve zdech všecko všudy.

---

německý trval i po založení města a splynul s nimi. Proti těm a jiným theoriím Čelakovský vystupuje. Podle analogie, kterak všude jinde v Evropě města se zakládala, nalézá začátky Prahy v tržišti velikém při kupeckém Týně a v osadě kolem. R. 1212 vyskytuje se tu judex forensis, trhový soudce, r. 1222 maršálek mladší s dozorem tržním, tedy zvláštní úředníci královští, kdežto o málo let později jsou tu v témž soudním a dohlížecím odboru činni již rychtář městský a zástupce obce městské. Sifridus judex r. 1234 jest mu první rychtář »městský« a pravděpodobná doba, kdy se trhová osada pražská, obydlená Němci i Čechy, přetvořovala v město, jest mu mezi r. 1232—1234. V tu dobu obdržela Praha své vysazení právem norimberským a pak ohrazena zdmi. Výsledky Čelakovského v celku i v částech budí zvláště u badatelů německých odpory, ale trváme, že marné. Výsledky Čelakovského bádání mají široké základy a počítají velmi rozumně s okolnostmi tehdejšími, tudíž byly by i bez listinných dokumentů pravdě nejpodobnější.

[1]) Ani toho založení datum není jisté. V listině Otakara II. 1265 čteme, že tato nova civitas za času Václava krále jest zřízena, institutis in ea juribus et libertatibus, quibus aliae civitates regni solitae sunt gaudere. Čelakovský, Codex I., 720. Teige v Alman. města Prahy IV., 215 pozoruje v nové té čtvrti parcelační plán Eberhardův, veškeré domy v ulici rytířské jeví pravidelný obdélník rozměrů skoro stejných. Vidí i v starším založení Prahy v celetné a platnéřské ulici umělou parcelaci. Mínění zajímavé.

[2]) Čelakovský, O začátcích ústav. atd. 42.

[3]) Vacek, Aleth. III., 57 míní, že se asi stalo nějaké dohodnutí. R. 1265 byla ta postranní civitas ještě samostatna.

Ačkoli jsou doklady teprv pozdější, tušíme, že dosti záhy už v XIII. věku konšelé pražští o to se snažili, aby i panstvo a duchovenstvo v ohradě městské s městem „trpěli“, když chtějí výhod kommuny požívati.

Důležitá otázka, co stalo se na konec se Soběslavským právem Němců, když nová Praha jako město řídila se právem norimberským, nalezla nejnovějším bádáním [1]) odpověď jasnou. Němci, kteří měli v nové obci vládu, nezřekli se starodávného privilegia. Když jim šlo o zřejmé vytknutí výsady německé, nebo o příchranu proti obyvatelstvu domácímu, dali si privilegium německé znova potvrzovati. První stvrzení kolem r. 1234, tedy v době, kdy Praha v město se měnila, vykládá se samo strachem Němců, aby při zakládání města nesahalo se na jich dosavádní majetek, aby při právech svých zůstali ti z nich, kdo sedí nebo drží statek před zdmi městskými, aby nebyli nuceni k platům a pracem zvláště při budování zdí. Noví měšťané ať platy podnikají. Po druhé dali si Němci pražští své staré výsady stvrditi Otakarem II. r. 1274 z příčiny, jež ze situace politické jasné plyne. Tehda Němci měli ze zápletek Rudolfa s Otakarem strach o své výsadní postavení, a Otakar stvrdil ochotně, aby věrně drželi s ním. Do třetice dali si stvrditi starou výsadu r. 1319 od krále Jana, aby si v politických nepokojích a při národním hnutí zabezpečili osobní i majetkovou ochranu. Starodávné Soběslavské výsady Němců zajisté již dávno zcela přirozeně přimykaly se k právům všech všudy německých měšťanů pražských a zmizely na konec v pražských privilegiích obecných.

Menší město Pražské založeno Otakarem II. r. 1257, jenž z podhradí vyhnal Čechy a vsadil cizince.[2]) Od založení Města Menšího, Malé Strany, obvyklo dosavadní Praze jméno Město Větší, Město Staré (antiqua, major urbs).

Městy vzešla v Čechách nová kultura, nové hospodářství, pokrok. Bylo by tedy Přemyslovcům děkovati za to. Však želeti jest, že ten pokrok neprovedli svým lidem domácím,[3]) jako se stalo v Němcích. Bylo to možno. Vždyť Slaný, Vodňany i při německé

[1]) Čelakovský, O začátcích ústav. dějin 41. Téhož, Codex I., XVI., XVII.

[2]) Tomek, D. P. 192. Fontes r. boh. II., 294.

[3]) Tomek, D. P. I., 193. Čelakovský, Č. děj. práv. 150. To vycitovali a vyčítali vrstevníci i bez strannického hlasu šlechtice »Dalemila«. Též v Polště šlechta nenáviděla měst pro jich německost, a něměčtí měšťané sluli šlechtě cizopasníky. Wuttke, Städtebuch v. Posen. 207—215.

kolonisaci nebyla asi města Němci založená.[1]) Při založení Žatce Čechové účastnili se zákupem.[2]) V městech panských, poddanských od počátku byl živel český hojnější, a rychtář Přemysl, s kterým se činí smlouva o založení města Příbramě,[3]) není Němec a sotva přivedl Němce. Šlo tedy jen o to, aby Čechové hospodářsky sesílili a mohli zákupy činiti. Šlo o čas a o svobodu.

Věříme, že králové čeští při kolonisaci německé neměli na mysli germanisaci; ta přišla sama sebou. Na druhou stranu nevěříme, že cizí přišli do Čech za kulturou; přišli, aby si pořídili živobytí na příznivějších podmínkách, na výsadách proti domácím, jimiž druhdy nadutě pohrdali.[4])

Privilegovaní zakladatelé měst, majitelé domů a půdy byli pak jako nějací patriciové, a čeští lidé v městě a okolem — valná obyvatelstva většina — byla na cizích závisla. Patriciové němečtí i na venkově kupovali pak vsi a duše nebo člověky. Jenže úhrnem byli přec jen roztrouseni jako na ostrovech, stálým spojením s cizinou sic ještě na mnohá léta osvěžovali se a dávali městům ráz německý, ale Čechové se ke zdem městským i do měst tiskli, a jest je brzo mezi řemeslníky, ba i mezi patricii znáti.[5])

---

[1]) Lippert, Socialgesch. II., 228, 247.

[2]) Tamž II., 212.

[3]) Dr. Novák, Formul. bisk. Tobiáše 266.

[4]) Kronikář již v XI. stol. Němcům vyčítá, že vždy s nadutou pýchou pohrdají Slovany a jazykem jejich. Fontes rer. boh. II., 61.

[5]) R. 1275 Chval, český muž, mezi měšťany ve Stříbře. Lippert l. c. II., 269. Za Václava II. v Mýtě Vysokém jsou »scampna panum bohemicalia«. Čelakovský, Codex II., 528. Sifrid Pucazicz (Pugačič?), ať jest prvním rychtářem v Praze nebo není, ale má slovanské jméno a jako spolupodpisce listiny r. 1231 v nové Praze není zadním mužem. Erben, Reg. I., 363.

III.

Práce svobodná v městech.

V nových našich městech řemeslo objevuje se v několikerých způsobách. Z bývalého podhradí a tržiště byli tu řemeslníci nevolní, famuli, ministeriales, poddaní svým vrchnostem, bližším nebo vzdálenějším. Ti pak pracovali v panských domech, ve dvorech, na postranních právech v ohradě městské i mimo ni na předměstích. Dlouho nemizejí.[1])

Mimo nevolné lidi panské byli v ohradě nových měst také řemeslní svobodníci, kteří výrobky své prodávali, tedy trhovníci čeští (mercatores), kteří z nevolnictva již před založením měst se vysvobodili výplatou nebo jináče a vtáhli se do tehdejších středisk obchodních, trhových pro snadnější živnost. K těm — bezpochyby jako v Němcích — po založení města přibíhají a přibývají ti řemeslníci, kteří vrchnostem z nevolnictví utekli, hledajíce za zdmi městskými příchranu a útulek.

Třetí druh byli němečtí a z jiných národů cizích řemeslníci, které fundator pozval nebo lokator s sebou přivedl, a jiní takoví, za nimi do měst se táhnoucí. Zámožnější koupili si grunty, domy městské, chudší stali se nájemníky svých rodáků bohatých, ale všickni byli svobodní lidé, a z nich popud dán k svobodnému řemeslu městskému.

Úhrnem tedy v nových městech staré tvary, staré kategorie sociální vedle nových pobývaly. Ale nemohli obojí řemeslníci vedle

[1]) Na př. ještě r. 1323 v Budějovicích vyskytují se »quatuor pistores molendino deservientes«. Köpl, Urkundenbuch. Budweis 21.

sebe na dlouze klidně žíti. Nastal mezi nimi přirozený závod, ba zápas, a z něho za nových poměrů živnostenských vítězně vyšel měšťan řemeslník. Kvasem v tom processu bylo nestejné účastenství v živnostenském právě, nestejná hospodářská a právní existence těch lidí, kteří robili v městech řemeslo. Na jedné straně nevolník bez měšťanského práva a pracující jen právem svého pána, na druhé straně svobodný člověk, jenž přistěhoval se pod privilegium.

Ti, kdo se v město zakoupili, již tím zákupem obdrželi plné právo živnostenské, získali samostatnou existenci hospodářskou. Oni famulové a ministeriálové v panských domech pracovali potom vždy jen na účet pánův a na panském, řemeslný člověk panský v městě a selský člověk venku byli v nesvobodě stejni, proti nim řemeslník městský, ať měl zakoupení nebo byl jen pod ochranou města, provozuje živnost svobodně na základě výroby za plat a na zakázku pro potřeby jiných, pro odbyt v okrese městském, stál na svých nohou, pracoval pro svůj hospodářský vzrůst. Městský řemeslník obdržel právo k samostatné práci a k trhu od města jakožto korporace; města vysazením svým už získala pravomoc živnostenskou; do kompetence, do ochrany správců městských náležely živnosti a řemesla, městská správa v těch jako v jiných věcech zastupovala krále, v panských městech zastupovali konšelé v týchž věcech vrchnost; rychtář a přísežní sousedé nad řemeslníky a jich produkty osobili si dohledy i ochranu, řídili a chránili trhu; převzali krámy hned při vysazení města, bylo-li potřebí, přistavěli nové a propustili je řemeslníkům svým na úroční plat k obci, leckterý mlýn u města na obec městskou převedli, zakládali pro vznik a zdar řemesla městského i podniky nákladné, barvírny, valchy, stoupy, brusírny.

A to všecko scházelo řemeslníkům nevolným, to všecko bylo na to, aby městský řemeslník měl zabezpečenu samostatnou existenci. V zakládacích listech městských čte se prostě jen o trhu, o krámech, o právu míle, ale není pochyby, než se městská práce organisovala, už od počátku že tu byla idea, aby každý pracovník nalezl samostatnou práci a obživu,[1]) jináč byl by sem asi nešel. Město, osvobozujíc práci, dávalo svým členům právo na práci, kterouž středověk vůbec nepojímal jako právo přirozené, nýbrž jako privilej kollektivní.[2]) Právo na práci, z práva městského vyplývající, mělo býti

---

[1]) Bücher, Die Entstehung d. Volkswirtschaft 247.

[2]) Fagniez, Études sur l'industrie 270.

měšťanskému řemeslníku trvalou držbou, která stálý výtěžek aspoň na míli kolem města zabezpečuje.[1]) Svobodné řemeslo vzešlo městy, a města vzrostla svobodným řemeslem.[2])

Samo sebou jasno, že svrchupsané dvě starodávné nižší kategorie řemeslníků nevolných a z nevolnictva propuštěných nemohly na dlouze udržeti se v městech proti řemeslníkům měšťanským. Nevolných řemeslníků město nesnášelo rádo. Byl v tom jednak antagonismus měst proti pánům, ale především to mrzuté vědomí, že panstvo a jeho řemeslníci s městem neradi „trpí" spolu, to jest, že nechtějí nésti městských břemen. Trpěni, ba podporováni i obyvatelé, kteří neměli měšťanství, jen když byli svobodni. Držitelé městské půdy a správcové měštští i takovým řemeslným nájemníkům a podsedkům svého města zajišťovali odbyt v městě i na míli. Ať si nečinili tak z lásky jako spíš proto, aby ti lidé snáze mohli platiti za městskou ochranu, pod kterou žili a pracovali.

Přednost v trhu co do odbytu i nákupu bezpochyby záhy byla měšťanskému živnostníku a svobodnému obyvateli před panskými lidmi přiříkána. V tržních věcech městská správa dovedla — jakž to činila v pozdějších dobách přespolním trhovcům — překážeti; ty překážky týkaly se zajisté nejdřív dvorských i panských řemeslníkův; ti zajisté ze soutěže, pokud jen bylo lze, vylučováni.

Také v práci nastala soutěž, které nevolní řemeslníci konečně neodolali. Ještě nejspíš panský mlynář, při městě meloucí, vydržel proti svobodnému mlynáři městskému; vrchnost zajisté sháněla mu melivo a práci u svých poddaných. Ale jiným řemeslníkům panským bylo hůř. Té podpory technické neměli jako městský řemeslník, jemuž obec na svůj groš zřizovala příležitosti k lepší výrobě; řemeslník nevolný lpěl na starých způsobech produkce, městský řemeslník znal novou techniku a vždy mu ji osvěžovali noví příchozí. A právě tou příčinou měštští mistrové vymyslili sobě proti nevolným tu zlou věc, že nesměl tovaryš městského řemesla vstoupiti do díla k řemeslníku panskému. Zapsáno to sic teprv r. 1318 v řádě krejčovském,[3]) ale zajisté že to zvyk ze století předešlého, nedávno sběhlého. Soudíme-li dle analogií mladších, neznamená to,

---

[1]) Janssen, Gesch. d. d. Volk. I., 333.

[2]) Jako řemeslo bez soustředěného městského života by živořilo, stejně tak větší soustředění lidí bez řemeslníků není dobře možno. Roscher, National-Oekon. III., 488.

[3]) Jireček, Codex 304.

že měštští mistrové měli monopol držeti tovaryše, a nevolní mistrové nic,[1]) nýbrž míní se, půjde-li tovaryš od měšťanského mistra k nevolnému na dílo, zbavil se tím společnosti misterské a všeho práva; tam u nevolného ať si dělá, ale k mistrům svobodným, řádným nesmí se vrátiti. Pochopujeme, že panskému nesvobodnému řemeslníku svobodný tovaryš vyhýbal se, čímž zajisté trpělo dílo nevolníkovo, a ten tudíž nemohl závoditi rozmanitostí, jemností svého výrobku s výrobky čilejších řemeslníků městských.

Ký div, že nevolný řemeslník, vida svobodu, samostatnost měšťanského řemeslníka, ba i městských podruhův a podsedků, pociťoval svůj nízký stav tím tížeji, že mu správa obecní i mistři nerovnost jeho všelikým odstrkováním dávali na jevo. Také na své oči viděl, oč jeho práce horší nežli práce svobodná. Věru byli ti nevolní lidé v městském svobodném hospodářství záhy něco zastaralého. Tudíž přirozená věc, že snažili se získati svobodu lákavou. A nebylo-li dřív nemožno nevolnému řemeslníku osvoboditi se, teď asi snáze vykoupil se takový řemeslník od vrchnosti, když sama poznávala nemožnost zdárného soutěžení svých lidí s městskými, a neměla ze svých poddaných valného užitku.[2]) Na ráz mohlo se státi osvobození nevolných řemeslníků, když jejich královská vrchnost si město pořizovala. Příkladem a dokladem jest nám král Václav, jenž r. 1297 dal v Hradci Králové bez okolků poddaným svým, příslušníkům starého dvorového hospodářství, půdu k měšťanskému vlastnictví. Nevolní v Hradci řemeslníci tím stali se řemeslníky měšťanskými, a dvorové hospodářství královské proměněno a uskrovněno nebo docela zrušeno.[3])

Řemeslníku nevolnému i ta okolnost usnadňovala osvobození a přístup mezi měšťanské řemeslníky, že samostatné řemeslo oněch prvních dob městských nežádalo nijakého znamenitějšího kapitálu provozovacího, bezpochyby mnozí zákazníci přinášeli materiál, a řemeslník dal si zaplatiti jen práci. Jestliže řemeslník poněkud zmocněl, kupoval si surovinu sám a vedle objednávky pracoval,

---

[1]) »Monopol der Beschäftigung der Gesellen« nedobře míní Lippert, Socialgesch. II., 173.

[2]) Lippert l. c. II., 361.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 128. Lippert l. c. II., 173. V Magdeburce biskup učinil tak svým ševcům již r. 1157 s důvodem, quia utilitas sine libertate vilis servitus aestimatur. Roscher, National-Oekon. II., 330. To osvobození ovšem není ještě »cech«, jak Roscher míní.

pokud stačil, i pro trh, a takž vyvinuje se bezpochyby dosti záhy v městských zdech pravý řemeslník středověký, jenž pracuje ve vlastní dílně, vlastními nástroji, z vlastní suroviny a na objednávku i na prodej.[1])

Naposled nebylo měšťanské právo ani tuze draho; s počátku snad bývalo pro větší vzrůst města i zadarmo,[2]) na Starém městě Pražském v XIV. století platili za ně pouze 32 groše, a to ještě, byl-li řemeslník obci vítaný a užitečný, konšelé odpustili peníz vstupný.[3])

Emancipace nevolných řemeslníků v městech panských a kněžských beze vší pochyby děla se rychleji, vlastně musila se při založení města státi aspoň nějakou měrou hned. Pán gruntů, zakládaje město, nemohl než svým dosavadním nevolným dvorským řemeslníkům na ráz něco k svobodě povoliti, musil chtěj nechtěj práci jich osvoboditi, jináč by jeho město nebylo městem. Ovšem si vrchnost města panského na všecky časy dosti práv ponechávala v rukou proti svým řemeslníkům, stejně jako proti všem svým „poddaným měšťanům".

Otázka nastává, kterak v nových městech v Čechách řemeslo organisovalo se. Než odpovíme, pohlédneme na rozvoj organisace řemeslné v Němcích sousedních, odkudž většina kolonistů přišli k nám, abychom poznali, co si mohli s sebou přinésti do nového hospodářství.

V Němcích pozoruje se od polovice XII. století až do čtvrti věku potom následujícího hnutí, směřující k tomu, aby řemesla upravila se v cechy, totiž v společenstva, jež mají vlastní orgány, samosprávu, osobitost korporací.[4]) Kterak se z neorganisovaného

---

[1]) Bücher v Entsteh. d. Volkswirt. Philippi, Mittheil. Instit. f. österr. Geschichtsforsch. XXV., 1. Bráf, Národohosp. pol. 149 uznávají stupně u vývoji řemeslném, nižší, starší, kdy řemeslník pracuje cizím materiálem a je placen jen za práci (Lohnwerk); vyšší stupeň, když pracuje ze svého na prodej i na objednání. Tušíme, že obě formy mohly býti brzo vedle sebe. Ale dokázati se nedá nic.

[2]) Aspoň při zřizování měst v Němcích zdá se, že bylo tak. Mummenhoff, Monograph. zur Kulturgesch. VIII., 101.

[3]) Příklady v rukop. arch. města Prahy č. 986, kde jsou nejstarší zápisy měšťanské. V Almanachu města Prahy 1901, 1902 Teige je otiskl.

[4]) Držíme se definice, jak ji upravil Eberstadt v knize Der Ursprung d. Zunftwes. 138. Cech jest mu »eine mit eigenen Organen ausgestellte und mit Verbandspersönlichkeit begabte Körperschaft, der die Selbstverwaltung aufgetragen

řemesla stalo samostatné společenstvo, korporace s veřejnoprávními náležitostmi, o tom mezi badateli [1]) nejeden spor. Jisto jest, že ty korporace cechovní vznikaly z rozmanitých zárodků pozvolným rozvojem, tu dřív, tam později, ale nikdy náhle.

V dnešním stavu vědy zápasí spolu dvě theorie. Jedna vykládá vznik cechů z městského života hospodářského.[2]) V podstatě městské autonomie zahrnuta správa trhová. K správě trhové mimo jiné náleží zkoušeti dobrotu zboží. S tou zkouškou přirozeně souvisí dohled nad řemeslníky, kteří, na trh nosíce díla svá, jsou zároveň obchodníky (mercatores). Obchodnická stránka řemesel dostala se na první místo, a za ní teprve šla stránka manufakturní.[3]) Pekařem v první době městské není ten soused, který peče, neboť pekal kde kdo po domácku, nýbrž ten, který pečivo donáší na trh.[4])

Správa tržná v městě koná ohledávání díla na trhu, vniká do dílen, nařizuje stejný způsob díla a zboží; živnostenský řád vzniká z řádu tržního. Pro tu kontrolu díla a pro odvádění povinností k městu řemeslníci rozděleni v skupiny dle práce; stejní usedají na trhu vedle sebe, usedají v stejné ulici. Ty skupiny jsou „amty" německých měst a neznačí nic jiného nežli „stejné povolání, stejný obor". A to je nejstarší organisace řemesel.

Nebyly to volné spolky, které si řemeslníci způsobili, ale byla to sdružení od městské vrchnosti pořízená. Vrchnost první organisator. Ovšem takové skupiny nejsou ještě cech. Skupiny řemeslníků v tržních kontrolách i ve sporech s obecenstvem a mezi sebou podlehaly vrchnostenskému ouředníku; mohl to býti v zánovních městech rychtář (jako v Augšpurce ve XII. věku),[5]) vrchností časem jmenovaný nebo i dědičně posazený v úřad svůj. Když obce koupily si rychtu, městský obecní rychtář svou úlohu v těch věcech zastával jménem konšelův a obce.

---

ist.« Kratší, ale prázdnější definici má Stieda (Handwörterb. Staatswissensch. 878): cechy jsou mu Verbindungen selbständiger Handwerksmeister; naposled jsou mu to vůbec korporace.

[1]) I ve Francii, kdež všecko vyvíjelo se dřív, kladou se počátky cechovnictva za nejasné. Lavisse et Rambaud, Histoire générale II., 510.

[2]) Tu theorii začal Below v Hist. Zeitschr. LVIII.; bystře ji spracoval nejnověji dr. F. Keutgen, prof. v Jeně, v díle Aemter u. Zünfte, Jena 1903. Pochod jeho myšlenek podáváme nad čarou přehledněji, nežli v originále, jenž jest spis proti theorii druhé polemisující.

[3]) Keutgen 131.

[4]) Týž 134.

[5]) Týž 151.

Ale v řemeslnících snaha vznikla po emancipaci; snažili se o vlastního soudce a kontrolora zboží. Nebylo bez zápasu. Naposled dosáhli, že jeden z nich „mistrem“ ostatních se stal. Volila ho vrchnost, konšelé, nechávající sobě nad ním i nade vší společností řemeslnickou vrchního dohledu. To byl vážný krok k emancipaci; kus policie živnostenské byl při mistrovi a dohledy jeho byly značtější. K mistru přidáni časem dva, tři k radě a k pomoci. Příklady toho množí se v XIII. věku.[1])

K osamostatnění řemeslníků toho neb onoho sdružení dobře přispěti mohlo, když k sobě přijali bohoslužebné a podpůrné účely, když stali se bratrstvem (fraternitas, confraternitas); bratrstvem sblížili se členové víc než prve, ale bratrstvo a jeho církevní a podpůrné účely jsou jen jednou stránkou řemeslných sdružení,[2]) nebyl to cech a nemohl se z něho vyvinouti. Aby se z dosavadní společnosti řemeslné rozvinul organisovaný spolek živnostenský, k tomu pomoci musilo něco jiného.

Byl to nucený přístup do spolku (Zunftzwang, hájemství, přímus); přímus tkvěl už v řádě tržním samém, pudila k němu stejná zboží kontrola, stejné povinnosti k obci, i žárlivost lidská, která nedopouští, aby usedlý řemeslník měšťanský byl k něčemu nucen, čeho by přespolní host, cizí trhovec, nenesl také; výhody trhu ať jsou jen členům, cizí ať vyloučen. Městská správa, pečujíc o konsumenty a o důchod tržný, nebyla by se vzpírala připouštěti k trhu cizí prodavače; čím jich víc, tím lépe. Ale domácí řemeslníci měli snahu opáčnou a dobře pochopitelnou. Ti chtěli obmezení — a tu začíná se přímus: kdo chce těžit, ať přistoupí do spolka, ať se sloučí, smluví, zaslíbí. Tím vzniká unio, promissio, conjuratio, einung, innung.[3])

Městská vrchnost nejedna zakazovala ty spolky; naposled vidouc nezbytí, čeho nedovedla zdržeti, propouštěla, ba už pak jako z dobré vůle oktroyovala. Ale trvalo dlouho, než k tomu došlo do řádů brunšvických na příklad dostanou se toho způsobu innungy

---

[1]) Týž 163.

[2]) Týž 171.

[3]) Týž 193. Kritik Keutgenovy knihy Philippi (v Mittheil. d. Instit. f. österr. Geschicht. XXV., 1, 113) táhne Zunftzwang vlastně jen na stránku obchodní, pokud kdo chtěl výrobek prodávat; dokazuje, který řemeslník dělal na zakázku a z přinesené suroviny, ten že nepodlehal ani cechovní kontrole; proto mu cech není nic jiného nežli spolek obchodujících. 117.

teprve v půli XIII. věku, jinde jistě později [1]): tedy když Němci k nám se začali stěhovati, nebylo všecko u nich po té stránce hotovo. Z těch innungů, jež jsou prvotně na vyloučení cizích z trhů, staly se spolky organisované, sdružení svobodná, a když obec provedla, že členové jejich musí býti měšťané, byly to spolky oprávněných měšťanů k dílu a k prodeji. Činnost jejich rostla, obec je zavazovala k dohledům nad prací, (r. 1244 obec magdeburská dopouští innung mečířům, „ad evitandas fraudes et falsa opera“ [2]),) a když naposled spolek obdržel právo mistra si voliti svobodně, byla autonomie dokonána, a cech hotov. Cech pak byl ten útulek, v němž pracovní třídy mohly růsti, řemeslo každému členu bylo pýchou, bylo jeho silou. [3])

Druhá theorie vyvinuje cechovní organisaci řemeslníků městských z rozmanitých prvkův a vlivů, základy vidouc už v dvorovém hospodářství. [4])

V městech, po říši Německé zřizovaných, zbyla ze staršího hospodářství řemeslná spolčení (ministeria, officia, amty t. j. spolky k službě vrchnostenské) [5]) dvorského původu: jedno nebo více řemesel nevolných stálo pod dvorskými úředníky, kteří dělníky řídili, rozsuzovali, prohlíželi jich produkty pro trh i pro dvůr určené. Řemeslníci takových officií s dovolením vrchnosti pracovali i na svůj účet, čímž práce již již brala se na dráhy samostatnější, svobodnější. Stejné poměry ministeriálů řemeslných byly ve Francii, a zajisté dřív. [6]) Officium se mohlo utvořiti jen při řemesle, jež drželo mnoho pracovníků (při pekařích, sládcích, řeznících). [7])

---

[1]) Týž 196.

[2]) Týž 209.

[3]) Jak dí Lavisse et Rambaud v Histoire générale II., 532.

[4]) Tu theorii zastává v poslední době nejúčinněji Eberstadt v dílech Magisterium u. fraternitas a v Ursprung des Zunftwesens. První ji porážel Below, svrchu citovaný, a nejnověji Keutgen, též svrchu uvedený. Vyčítá Eberstadtovi, že rozvoj k cechům vpravuje v systém pojmů strojených — »Gekünsteltes Begriffsystem«. Rozvijíme hlavní myšlénky theorie té i podle jiných spisovatelů; shrnujeme totiž rozličná mínění, do rámce té theorie se hodící, dle své kombinace v rozvojný přehled.

[5]) První zprávy o dvorském řemesle vybírají se z Karlových kapitularií »de villis« z počátku 9. stol.

[6]) Histoire générale II., 511. Lavisse et Rambaud.

[7]) Keutgen (Aemter u. Zünfte 10) popírá, že by kdy v dvorském hospodářství bývalo stejných řemeslníků tolik, aby mohli upraviti se v jakoukoli organisaci.

Stupínek v dalším rozvoji k cechu bylo magisterium. Vrchnost dosazovala totiž řemeslným amtům magistra, mistra, vybírala ho snad někdy též z řemeslníků samých; volba jeho řemeslníkům ještě nepropuštěna, mistr sám byl ministeriál, magistři se vším řemeslným amtem stáli vždy ještě pod úředníkem, vše bylo mechanické, soukromoprávní, bez organisace; ale přihrnulou a vzrostlou populací městskou větším trhem rostli i řemeslníci, v amtech sloučení, hospodářsky, a brzy objevuje se snaha po emancipaci; první, čeho chtějí, jest soudní moc, a té dostávalo se od polovice XII. století magistrům, čímž k vynětí z pravomoci úředníků zemských učiněn první podstatný krok. Magistrovi v malých jeho soudních věcech na radu přidáni z řemeslníků „poctiví muži" (probi). Pak se prý ve spolku řemeslném vyvinula vedle soudu mistrského jakás živnostenská správa, neb aspoň byla tu půda připravena k takové správě živnostenské jakožto nejdůležitější kompetenci pozdějších řemeslných společenstev, vlastní to podklad cechů.[1]) Prý dopomohli k tomu také svobodní řemeslníci městští, kteří do amtů nevolnických vstupovali.[2])

Tu je v theorii strojenost. Pochybujeme, že by svobodní lidé vystupovali z městské jurisdikce, aby se dali pod magistra a jeho dvorskou vrchnost a tam aby se snažili se všemi účastníky dostati se k svobodě a pod právo městské, od něhož právě odešli.[3])

Spíše se zdá podobno pravdě, že exemce soudní a vůbec emancipace z dvorského práva vrchnostenského umožňovala se tím, že již v oněch dobách bylo lze všecky povinnosti uváděti v peníz, ba za peníz bylo lze docela vykoupiti se. Právo dvorské zajisté tou možností svoje formy uvolňovalo a proměňovalo. Jakmile pak vrchnost propustila, aby sobě řemeslníci (v amtě svém) volili magistra sami, mohla bez násilného přechodu samospráva vzniknouti; z oněch „poctivých mužů", kteří magistrovi radili, stali se mistři přísežní, a cech již již byl na hotově.

---

[1]) Eberstadt (Urspr. des Zunftwes.) líčí magisterium jakožto útvar, instituci dosavad málo všímanou a vsunuje ji do rozvoje, jímž cechy vznikly, jakožto podstatný kus. Inama-Sternegg III., 1, 124 jí tuze neváží, prý velkého významu na půdě němec. neměla, ač jináč přiznává, že pán gruntův jakožto vrchnost městská měl mocný vliv na úpravu řemeslníků v městě.

[2]) Eberstadt l. c. 67.

[3]) Prý je ten spolek sílil, měli z něho výhody, »im wirtschaftlichen Leben Schutz u. Kraft«. Tak dí Mummenhoff v Monograph. zur deutsch. Kulturgesch. VIII., 20. Nedovedeme si představiti těch výhod; snad přeceňujeme význam tehdejší svobody.

Od polovice XIII. věku nikde v Němcích magisteria se již nezřizují, a leckde pozoruje se zápas osamostatnělého řemesla s mocí veřejnou.[1]) Magisteria, jakožto institut k rozvoji cechovnímu schopný, nebyla všude. Ze znamenitějších měst, kde upraveno to ono řemeslo v magisterskou správu, byla Basilej, Magdeburk, Lipsko; ve Francii přede všemi Paříž [2]) a některá jiná města římského původu. To nutí k myšlence,[3]) že magisteria měla svůj původ aneb aspoň vzor v starodávných římských kollejích řemeslnických, praeposita nebo magistra na čele majících.[4])

Nadevšecko jiné nejbezpečnější cesta k cechovnímu zřízení byla prý v řemeslných bratrstvech. Církev vedla řemeslníky a stejně tak též jiné věřící k bratrskému spolčování. Vznikala bratrstva jako soukromé spolky,[5]) rázu náboženského a lidumilného. Mohla ostatně býti bratrstva už mezi dělníky nevolnými před zřízením měst;[6]) v nových městech svobodní řemeslníci vstupovali v takové spolky. Bratrstvo byla nejsnadnější forma spolku, stačilo několik lidí, aby úloha spolku se vykonávala.

Ve XIII. věku bratrstva byla již všude. Ve Francii jim říkali caritates, v Němcích horních jim vzniklo jméno v obecném hovoru zunft („confraternitas, quod vulgari dicitur zhunft"), což značí pouze schůzku, spolek, spojení. Proto také zase zpět překládán „zunft" na „conventio".[7]) Naznačuje se jménem tedy jen forma. Dává se bratrstvu také jméno czecha, cech, buď po znamení, po štítě, po praporci, s nímž chodili v processích a pod nímž v hospodě se

---

[1]) Eberstadt l. c. 126.

[2]) Tamž 95. V Paříži byla řemesla odvisla na prefektovi královském, ten dosazoval magistry, sám jsa presidentem čestným a vrchním soudcem. Administrace řemesla svěřována vedle magistra dvěma i čtyřem radám, kteří sluli na jihu consules, na severu prudentes homines, rozšafní muži, prud. homme. Lavisse, Histoire générale II., 527, 529.

[3]) Meyer, Deutsch-franz. Verfassungsgesch. I., 327. Roscher, Nation.-Oekon. III., 588.

[4]) To tvrdí na základě pramenů Fagniez, Études sur l'industrie 3, 4. O řemeslných korporacích v Cařihradě v IX. a X. stol. Le livre du Préfet sur les corporations de Constantinople, Nicole, r. 1894. Cechů 25 se jmenuje tu.

[5]) Keutgen v Aemter u. Zünfte 174 popírá že bratrstva byla soukromé spolky; měla ť povinnosti ke kostelu a mohla při nedbě býti k nim nucena.

[6]) Jsou o nich stopy už v XI. věku. Eberstadt l. c. 23.

[7]) Eberstadt l. c. 19. Zunft vykládá od ziemen jako latinské conventio od convenire = Zusammenkunft, Übereinkunft, Vertrag. Jiným je ziemend, geziemend jako Regel, čímž by slovo Zunft mělo již poněkud kvalifikovaný význam.

scházeli členové.[1]) Příkladem šlechty, jež začala si znamení neb erby přikládati, v XIII. stol. měšťané, řemeslníci užili mody té svým způsobem asi brzo.[2]) Byl v tom výraz spolkový, členové tovaryšstva dávají na jevo příslušnost k sobě.

Rozumí se zajisté, že bratrstvo, slovoucí cecha nebo zunft, vždy ještě není cechem, to jest, samosprávnou organisovanou korporací. Bratrstvo, jež slove „cech“, jest neorganisovaný soukromý spolek. Ze soukromých zbožných spolků pravé cechy mohly vyvinouti se; cesta k tomu otevírala se přirozeně.

Dobročinné a zbožné bratrstvo musilo se na kostelní povinnosti (svíce a j.) skládati, někdo vybíral příspěvky a choval je, vydával; bratrstvo má tedy nějaký důchod; odkazem, koupí může nabývati jmění stálého; bratrstvo se schází s vědomím městských správců a zajisté že nejedná jen o příspěvcích na oltář a pohřeb a o církevních slavnostech, alebrž chtíc nechtíc nemůže nezavaditi o hospodářské a živnostenské zájmy, zvláště byly-li kým zkracovány. Nemůže býti pochyby o tom, že v bratrstvě sesilovala se solidarita členstva hospodářská i sociální. Byly tu třídní zájmy řemeslníků, hlavní ten, aby měli v obci živnost pojištěnu a chráněnu, třeba i proti těm řemeslníkům, kteří v bratrstvě nejsou. Ty zájmy zajisté záhy staly se předmětem úvahy a jednání ve spolku bratrském i jednání se správou městské obce.

Že se třídní zájmy nejlépe ochraňují ve spolku, tu zkušenost řemeslníci mohli dobře pozorovati při kupeckých gildách (gilden, amicitiae), francouzských, nizozemských, severoněmeckých jež byly autonomní associace, bratrstva, zřízená pro společné cesty obchodní [3]) a starší nežli fraternitates řemeslníkův. Gildy obchodníků dobře mohly býti vzory řemeslníkům, kterak se skupit a hájiti svých zájmů.

Bylo-li bratrstvo hojno také jinými členy než řemeslníky stejného oboru, jest přirozeno, že právě na obhájenou třídních zájmů slučovali se řemeslníci dotčení v užší hromadu v bratrstvě; jimi bratrstvo dostalo se rychleji a rázněji ve světský ráz. O francouz-

---

[1]) Zeche prý je vlastně Trinkstube; jméno zvlášť na jihu německém oblibované.

[2]) Ze XIV. století už jest známo množství řemeslnických znaků. Alfred Grensen, Zunftwappen 16. Martina Koláře Heraldika 19.

[3]) Byly to spolky, od nich most k cechům, privilegované autonomní associace, některé (Rouen, Arras) i s monopolem obchodu. Lavisse, Histoire générale II., 507.

ských bratrstvech to víme jistě.[1]) Vyvinuly se i v německých bratrstvech asi ony Innungen — uniones — jež zaměňují se zhusta s cechy. Ovšem cechy pravé to vždy ještě nejsou, třebas v nich jaká taká správa vnitřní se objevuje; nejsou tu ještě cechovní přísežné orgány s jurisdikcí, pořád jsou to s právního hlediska spolky jednotlivých řemeslníků, a žádná korporace.

Co se dlením doby v bratrstvě vyvinulo, nestačilo dodati mu ráz a povahu veřejnoprávního společenstva autonomního. Tu mohl pomoci jen držitel veřejné moci, pramen veřejného práva; jen ten mohl dáti bratrstvu to, co mu scházelo, aby z něho stala se nová instituce veřejnoprávní. Jako město obdrželo v začátcích svých hned také větší, menší živnostenskoprávní kompetenci od pána, na jehož gruntech vzniklo, stejně tak mohla městská rada, městští správcové, z toho svého práva díly přenésti na bratrstva.[2]) Řemeslníci nemohli městskou radu k tomu nutiti. První i druhá generace řemeslných lidí v zánovních městech v Němcích byla ještě příliš mdlá, aby mohla vládnoucí měšťany k něčemu nutiti. Proti držitelům domů, hlavně obchodníkům, byli řemeslníci, vzniklí z nesvobody, většinou asi podruhové se skrovným nebo i žádným kapitálem odkázaní na práci rukou svých. Není potřebí v nových městech v říši Německé ty řemeslníky představovati sobě s počátku jakožto skvělý mohutný nějaký stav. Nedovedli asi svoji nedávnou nesvobodu hned a plně se sebe setřásti.[3])

Tedy úřad městský, držící autonomii městskou, v Němcích jen zvolna částky autonomie oddával řemeslům. Věc přirozeně a sama sebou vyvinula se asi takto. Řemeslníci v bratrstvě sdružení, pojednavše o svých hospodářských a sociálních zájmech, přání svá, potřeby, formou usnesení zajisté donášeli tam, kde se náleželo: k držitelům moci, ti aby věděli, aby pomohli, aby schválili. Uznávala-li městská správa za svou povinnost dohlédati k řemeslným prácem, na trhy přineseným, nemohla nevzniknouti myšlenka v bratrstvě, že si správcové bratrstva pro čest bratrstva dohlédnou k produkci spolumistrů sami a dřív, aby předešli výtku. Konec pak je

[1]) Fagniez, Études sur l'industrie 42. Tu čteme, že administrace zlatnického bratrstva lišila se od správy řemeslného sboru téhož bratrstva: »custodes operis seu ministerii aurifabrorum — ac magistri seu gubernatores confratriae sti Eligii ad aurifabros«.

[2]) Inama-Sternegg l. c. III., 2, 38. Eberstadt l. c. 136.

[3]) Týž III., 2, 79.

stejný, ať nabídlo se bratrstvo, že sejme se správců městských tu dohledavou úlohu, nebo ať správcové městští, poznávajíce, že k účinnému dohlédání přec potřebí odborné znalosti, skládali živnostenskopolicejní tuto práci veřejnou na bratrstvo. Tím už soukromé dosud bratrstvo stalo se činitelem veřejným v městském životě.

Z této úlohy (dohlédati k produkci) vyvinula se myšlenka, že bratrstvo může ručiti jen za práci svých členů, nikoli však za práci lidí sobě cizích. Z těch myšlenek a snah sama sebou zásada vznikla, kdo není v spolku, nesmí dělati, nebo mírnější její forma, že jen ten bude při své práci a živnosti chráněn a podporován, kdo jest v bratrstvě. Je to zásada přímusu nebo hájemství,[1]) podporovaná právem míle. Bratrstvo stávalo se tím již veřejným spolkem; spolčeným členům i monopol živnostenský připadl, tu mírnější, onde tužší. Jisto také, že rostoucím trhem, rostoucí populací, větším peněžitým hospodářstvím, zlepšovanou technikou pracovní, větší dělbou práce vzrůstaly snahy bratrstev po svobodě korporativní.[2])

Také uvnitř vývoj bral se k samostatnosti. Aby řemeslníci nemusili s každým sporem na radní pány městské, vyžádali si a převzali ředitelé bratrstva jurisdikci, třeba ve věcech malých, domácích; všaktě městští správcové časem potomním také odevzdali bratrstvu i jurisdikce živnostenské podíl.

Když všelikterakými způsoby a cestami bratrstvo stalo se subjektem práv a ovšem také povinností, když dopracovalo se k samostatnější existenci společenstevní, když mu od rychtáře a z městské rady přiznána korporativní působnost právní, přestalo býti bratrstvo bratrstvem, stalo se cechem v novém slova smyslu, přes to, že jméno bratrstva mu zůstávalo ještě na časy.

Nevadí, že rychtář a městská rada drží u sebe volbu představených v bratrstvě, nebo že aspoň chtějí ve volbu tu působiti: vždyť kusy svého práva přenášejí na zvolené mistry. Cech pak rozvinuje se dál; usnáší se v hromadách o rozmanitých potřebách, zvláště také v živnostenskoprávních příčinách; shromažďuje pravidla,

---

[1]) Z »přímusu«, z hájemství samotného, mnozí vykládají vznik cechů. Hegel, Entsteh. d. deutsch. Städtewes. 123. 2. Nejstarší známé privilegium toho rázu je z r. 1152, dal je arcib. magdeburský krejčím a kramářům, aby nikdo cizí na trh nechodil se zbožím jejich.

[2]) Schönberg, Handb. der polit. Oekon. II., 475, 476.

zvyky; dosti dlouho řídí se těmi zvyky, než si je dá stvrditi od držitelů veřejné moci. Tak vznikají cechovní statuta.[1])

Obojí svrchu líčené výklady o tom, kterak v říši Německé cechovní organisace vznikaly, v mnohých věcech shodují se; kdyby první theorie nepodceňovala význam bratrstev a vlivů cizích, a druhá theorie kdyby nenadceňovala magisterií, ze starodávného dvorového hospodářství pocházejících, byla by shoda dokonalá. Jisto, že vznik a rozvoj cechů v Němcích nemohl se díti všude cestou stejnou. Byl rozvoj těch věcí všude jinačí, složitý, prostým vzorcem, prostou theorií, jež by se všude hodila, vysvětliti ho nelze. Rozmanité vlivy působily, nestejné v jednotlivých zemích německých, nestejné v městech jednotlivých.[2]) Velice badatelé někteří přemršťují, když vznik a rozvoj cechů přičítají samostatné myšlence germanského ducha.[3]) Naproti tomu správněji vědí jiní, že začátky cechů v Němcích staly se později nežli v Italii a ve Francii,[4]) v jižní Francii v Toulouse, v španělské Barceloně, kdež organisace řemesel kvetly, nebude zajisté nikdo hledati německých vlivů.[5]) Tu byly jen

[1]) Bücher, Mit Gunst. 63. Dí, že soupis cechovních pravidel vznikl teprv, když nastaly hádky o ně mezi mistry, nebo cechy jinými.

[2]) Hüllmann (Städtewesen) vykládá vznik cechů jen z výlučnosti obchodní, trhové, z podílu v kotcích, z něhož cizí vyloučeni. Inama-Sternegg (Deutsche Wirtschaftsgeschichte III.) bera z každé theorie něco, jest celkem nerozhodný. Působila prý magisteria i bratrstva jakožto zárodky k organisaci cechovní, kteráž pojišťovala jednotlivci zdar jeho sociálních a hospodářských zájmů a celému řemeslu zabezpečovala jistou míru autonomie s veřejnoprávní působností; rozvoj cechovnictva byl ovládán nejvíc myšlenkou výlučnosti a přímusu (Zwangsrecht). Str. 81, 82. Schönberg v národ. hospodářství správně drží se myšlenky, že v první době městské řemeslo bylo svobodno, ale k tomu připíná neudržitelný výklad, že cechy vznikly k obmezení oné prvotní svobody. Stieda (Handwört. Staatswissen. 879—881) míní, že vznik cechů přes všecky theorie nevysvětlen, ale věří že z dvorového hospodářství nějaké vlivy přešly v hospodářství městské k řemeslníkům, kloní se také k myšlence, že bratrské gildy přispěly k vzniku cechovního zřízení, a na konec shrnuje svoje přesvědčení u větu, že cechy z jednoho pramene nejsou, ve všecko také vlivy lokální působily.

[3]) Inama-Sternegg III., 2, 498. Nacionalisticky dí, že působil tu jen »Gedanke des germanisch-genossenschaftlichen Geistes« a »Rechtsordnung«, plynoucí z charakteru německ. národa.

[4]) Schönberg, Handbuch d. polit. Oekon. 476.

[5]) »Wer sich von der Bedeutung des german. Elements im Mittelalter die überschwänglichsten Vorstellungen macht, wird im Ernst nicht annehmen, dass die Handwerkerverhältnisse von Toulouse u. Barcelona durch Germanentum nur berührt worden sind.« Mayer, l. c. I., 328.

popudy z kultury římské a přirozený rozvoj, živený snahou po emancipaci a monopolu.

Ve Francii nejstarší řemeslné sdružení, pokud známo, pochází z r. 1061. Sdružili se to svícníci (chandelier).[1]) V Němcích vědí o nejstarším sdružení z r. 1106 ve Wormsu, ale není to sdružení řemeslníků než živnostníků, rybářů, k výhradnému prodeji ryb.[2]) Z r. 1128 povědom první spolek řemeslný. Týče se tkadlců cíchařů v Kolíně n. R. (textores culcitarum pulvinarium) r. 1149.

Rozvoj cechů v Němcích byl několikrát násilně přetržen, takže všecko, čeho do té chvíle řemeslníci k své emancipaci a autonomii dobyli nebo získali, na ráz smeteno. Sbořena stavba, základy však zůstávaly. Hlavní příčinou rušení řemeslných organisací byl strach vládnoucích, aby řemesla ze svého sociálního postavení podružného jakožto živel demokratický nedostala se k vládě v městech. Vrchnosti městské, zvláště biskupové, časem velmi horlivě naváděli císaře proti řemeslům. Fridrich II. r. 1219, veden jsa tou politikou, zakázal v Goslaru všecky spolky a gildy; když r. 1232 biskup wormský témuž císaři žaloval, že řemeslníci jeho konají rady a soudy, povrhujíce soudem biskupovým, vydány jsou snad všem biskupským vrchnostem privileje, jimiž zastavují se řemeslné organisace.[3])

Byly však příčiny zákazů vrchnostenských také jiné. R. 1264 organisace řezníkův a pekařů v Erfurtě zrušena městskou radou pro neplechy a šidby, jichž dopouštělo se sdružení na konsumentech. Je velmi význačno, že spolky řemeslné již ve svých mladých počátcích neuměly na uzdě držeti lakomstva a egoismu svých členů. Z příčiny takové r. 1279 ve Würzburce biskup zrušil řemeslnické společnosti, neboť obec byla všecka proti nim vzhůru; prodávalitě zboží zlé, vyháněli cizí trhovníky z trhu, příchozí dělníky hnali od díla.[4]) Na ochranu konsumentů r. 1276 Otakar a po něm r. 1278 Rudolf Habsburský zrušili spolky (uniones) vídeňské. I Albrecht, syn Rudolfův, r. 1288 zákaz spolkův obnovil.[5])

K vládě na radní dům řemeslníci dostávali se tou cestou, že, získavše grunt a dům, ve všem patriciům se připodobnili, čehož

[1]) Lavisse, Histoire générale II., 512.

[2]) Mummenhoff, Monograph. zur deut. Kulturgesch. VIII., 27.

[3]) Stieda l. c. 881. Inama-Sternegg l. c. tvrdí, že před r. 1149 není povědomého pořádku řemeslnického. Mummenhoff l. c. 41.

[4]) Keutgen, Aemter 244, 245, 247.

[5]) Inama-Sternegg III., 2, 60. Mummenhoff l. c. 41.

příklad v Brunšvicku. Tu r. 1292 pokus řemeslníků dostati se do rady selhal. Ale pak se tam jednotlivci dostali jměním.[1]) Jinde vzplanuly z těch pokusův i krvavé bouře v městech, jako na př. r. 1301 v Magdeburce, r. 1308 ve Štrasburce. V onom městě vítězní patriciové kázali deset náčelníků řemeslnických upáliti na rynku.[2])

Než ať byly podněty k rušení řemeslných associací jakékoli, v bratrských těch družinách bylo tolik mladé krve a síly, že dokonce ubíti se nedaly a v malých časech vždy zase znova oživovaly. Jen jediné město v Němcích nedalo cechovní organisaci rozvinouti se. Byl to Norimberk. V tom městě řemesla stanula a strnula na prvním stupni společenstevního rozvoje.[3]) Dlouho do XVI. věku v Norimberce byla řemesla neorganisovanými, svobodnými živnostmi: kdo přišel a radě městské hodil se, usedl a pracoval. Městská rada tak pevně držela si vládu, že cechy nemohly vzniknouti; vznikly časem spolky, ale uvízly v začátcích a na časy zůstávaly tou měrou na radě závisly, že po autonomii v nich není ani stopy. Kdežto jinde cechy zmocněly činností vlastní a silnou organisací, norimberské družiny řemeslné neměly ani volného práva shromažďovacího, nesměly si s cizími cechy dopisovati, došel-li jich dopis, purkmistr otevíral, a začasté rada odpovídala za své řemeslníky přespolním sama; spolky norimberské neměly pečeti, později byla jim pouze půjčována, aby ji k listům přitiskli. Policejní a soudní správu řemesel norimberských deputovaní z rady (rugsamt) vedli, dávajíce o každém hnutí zprávu do rady městské. Tento dozorčí orgán městské rady, sestavoval řády, jednak znaje potřeby řemesel, jednak dávaje si od mistrů v tom raditi.

Toto zřízení prý řemeslům nic nevadilo po stránce živnostenské, prý dusilo egoismus jednotlivcův a snahy odstředivé. V koncích XIV. věku řemesla norimberská došla toho, že osm mistrů dostalo se do městské rady, aby tam zastupovali zájmy ostatních. Ale osm proti 34 radním pánům ostatním mnoho není.[4])

Zastavili jsme se schválně při Norimberce, neboť odtud přišlo Starému městu pražskému městské právo, a nemohly tudy ani ře-

---

[1]) Städtechroniken XXV., VI.

[2]) Mummenhoff l. c. 45.

[3]) Asi tak jako řemesla v Benátkách, proti nimž vždy rada městská byla tuze mocna. Schönberg, Handb. d. polit. Oekon. II., 569.

[4]) Mummenhoff 42—46.

meslné poměry norimberské u nás býti zhola nepovědomy a bez vlivu.

Ze všeho již s dostatek patrno, že do polou XIII. století, kdy se kolonisování u nás rozproudilo, a němečtí řemeslníci k nám se stěhovali, nebylo u nich doma mimo krajiny rýnské při francouzské hranici nic cele hotového. Bratrstva v Němcích dospívají k cechovnictví právě až v koncích XIII. věku.[1]) Také nesmíme si představovati ani čelnější německá města příliš lidnatými, aby v nich bylo řemeslných lidí do set, kteří, dospěvše k vědomí své síly, byli by se sociálně a hospodářsky organisovali. Frankfurt nad Mohanem, Hamburk, Norimberk v XIV. věku neměly asi víc než po 10.000 obyvatelích; Drážďany měly ještě v XV. věku kolem 5000 obyvatelův, a v touž dobu Norimberk, Štrasburk asi po 20.000.[2]) Vůbec ani na konci středověku největší počet měst německých neměl nad 5000 lidí. Proto také není nikterak potřebí v kolonistech, z Němec k nám přicházejících, viděti ohromné přívaly populace a zvláště řemeslnictva. Čím skrovnější představy, tím as pravdě bližší. Kdyby byli řemeslníci do našich nových měst přicházeli valně a s mocným kapitálem, byli by zajisté ihned nebo brzy zavedli si tu samostatnou cechovní organisaci, které si musili doma jen zvolna krok za krokem na městských pánech dobývati. Arci u nás, když sem přicházeli jako kolonisté, byl jim nový svět, a jest na snadě, že tu nevystupovali se svými snahami tak skromně jako doma v Němcích. Však o tom, žeby brzy se byli autonomně organisovali, nevíme nic. A chudými mnozí zůstávali napořád, víme ť, že r. 1263 pro drahotu a hlad rozliční řemeslníci pražští chodili žebrat dům od domu.[3])

S větší potencí hospodářskou obchodníci, zvláště suken kroječi, stěhovali se do našich novotných měst (to budou asi oni „honestiores“ našich pramenů),[4]) avšak ani o těch neví se, že by byli kde do lucemburské doby utvořili organisovanou cechovní gildu; v Praze obchodníkům patrně stačilo starodávné kupecké právo německé, a v městech venkovských nebylo jich na cech dostatečný počet. Zdá se, že příchozí z Němec řemeslníci (aspoň některých

[1]) Ba ještě v XIV. věku. Ševci v Lipsku stali se cechem v XIV. stol. odštěpením od »amtu«. Eberstadt l. c. 122.

[2]) Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft III., 1, 24, 25, 26.

[3]) Fontes rer. bohem. II., 298.

[4]) Erben, Reg. I., 510.

odborů) právě na těch velkých obchodnících byli hospodářsky závisli snad pro dovoz surovin a pracovného materiálu; nicméně to u nás bude proti Německu rozdílem přirozeným, že ta závislost nevedla k protivám sociálním tak příkrým, jako byly mezi řemeslníky a velkoobchodníky v Němcích. Sem přicházeli kolonisté obojí ruku v ruce za společným cílem, a proto si už nějak vyhovovali, kdežto v říši německé generace míjely, nežli řemeslníci domohli se stejného postavení s velkoobchodníky.[1]) U nás měšťanský řemeslník, měl-li domovité zakoupení, dostal se mezi městské konšely asi hned na počátku měst (aspoň již v nejstarších zmínkách o měšťanech řemeslníky nacházíš), kdežto na odpor tomu v Němcích docházejí spoluvlády v městě ve XIV., ba někde teprve v XV. století.[2])

V jakou organisaci tedy řemeslníci městští vešli u nás? Bohužel do vymření Přemyslovců prameny jsou v těch věcech nedostatečny. Ale i z kusých zpráv to vysvítá přec, že i u nás rozvoj k cechovní organisaci chystal se tak zvolna a týmiž některými cestami jako v sousedních Němcích.[3])

Kolonisací stalo se u nás nejprve to rázem, co v Němcích se vyvinovati musilo, totiž, město již samou zakládací listinou učiněno trhovou vrchností, král oddal aspoň některé krámy k městu, dovolil stavěti nové, stejně tak činil šlechtic i vrchnost duchovní, zakládajíce město. Právem míle hnáni do města řemeslníci z okolí, neboť jen tu monopol práce. Rychtář, maje zde k užitku svému některý krám řemeslníkův, byl bezpochyby dohližitelem trhův a tudy i řemeslníků. Když se rychtáři konšelé postavili po bok, všecek hospodářský řád městský byl v jich rukou; rychtář a konšelé, řídíce trh i řemesla, pospolu vydávají nařízení o měrách a váhách a bdí nad řemesly policejními řády, vydávanými „pro obecné dobré městské“.[4]) Kde jaký dělník byl přijímán do města s počátku ochotně, aby město vzrůstalo, ani snad tuze nevybírali, nikoho nezkoušeli. Řemesla všecka všudy byla svobodná, to jest neorganisovaná; o nějaké smlu-

---

[1]) Inama-Sternegg III, 1, 78.

[2]) V Řezně teprv r. 1362. Týž 134. Mummenhoff, Handwer. Monograph, z. Kulturgesch. VIII., 45. »Vor den XIV. Jahrhund. sitzen in der Regel in dem Stadtrat keine Handwerker als Vertreter ihrer Zunft.«

[3]) Stejně tak bylo v Polště, v Krakově, kamž Boleslav Stydlivý r. 1257 přivedl Němce. Steslowicz (v Kvartaln. Historyczn. VI., 2, 277) praví, že pro Polsko jest otázka o cešich jen formální, cechovní zřízení přineseno spolu s německým právem (?), a potom se tu vyvinovalo jako instituce německ. práva.

[4]) Řád jihlavský z r. 1349. Rukop. musej. V. E. 41. X. 9.

vené unii (innung), kterouž by domácí řemeslníci trhovce cizí vylučovali, s počátku není řeči, a dělo-li se nějaké stížení, bylo to jen ve způsobě poplatku k obci.

Jediné mohlo obmezení trhovců býti v obmezeném počtě krámů postavených, k nimž řemeslníci byli prodejem svých výrobků vázáni, ale i tu možná věc, že na počátku měst při volnějším stavu rychtář, obec nebo pán města mohli některý krám vždy ještě přistavovati, nežli vznikl numerus clausus; vždyť mnohem později zajisté týmž způsobem česká populace a její řemeslnictvo vynucovalo si od správy městské „české krámy“ vedle starších „německých“.

Takž bez organisace na svobodě řemeslnictvo nových měst trvalo zajisté za desetiletí; některých řemeslníků vůbec bylo málo k organisaci, a kterých bylo hojně, těm městská správa nedopouštěla uzavírati se pro vzrůst města. Zvláště ne v hlavním městě, řídícím se právními zvyky města Norimberka, jež, jak svrchu položeno, nedopouštělo ještě ani v pozdějších dobách „přísežných“ řemeslných spolků, nedopouštělo obmezování práce ani trhův. Kdo u nás z městského trhu mohli býti vylučováni, byli, jakož dotknuto svrchu, nevolní lidé vrchnostenští. A na tom přestáno na časy.

Ale k organisaci naposled přece došlo. Že by u nás byly zárodky k řemeslné organisaci již z dvorového hospodářství, není možno, nevidíme mezi starou organisací dvorskou a novější městskou nižádného spojení ani přechodu. Sic i u nás zvláště při dvoře knížecím byla už v předešlé době zmíněná magisteria. Uvádíť se r. 1055 mistr dosazený nad pekaři a kuchaři [1]), ale nevěříme, že by měl magister tolik práva, aby bylo magisterium jeho schopno vymaniti se z dvorského práva a rozvinouti se v organisaci samostatnou. Byla-li magisteria jakožto zvláštní instituce v samých Němcích málo kde, tím spíše můžeme v Čechách při rozvoji řemeslné organisace jich zhola pominouti.

Na rozvoj k organisaci byla u nás asi jen bratrstva, byť o nich v periodě přemyslovské málo zapsáno. Že u nás bratrstva předcházela cechovní organisace a byla jich základem, to vysvítá jasně z výčitky brněnským bratrstvům kdysi od krále Václava II. učiněné a v následující potom době opakované: vyčítá se jim, že měli mistři

---

[1]) Fontes rer. boh. II. 15. Sem náleží naposled i onen perkmagister (rychtář), od biskupa v Kroměříži r. 1266 dosazený nad vinaři, aby je rozhodoval v jich sporech.

in cechis et capitulis jednati o spásu duší (bratrstvo zbožné!), a oni že jednali o soukromých výhodách.[1])

Bratrské spolky byly řemeslníkům od správy městské propuštěny zajisté nejdřív a nejsnadněji. Církev již pečovala o to, aby se řemeslníci pro kostelní účely sbratřili záhy. Sbratřování, spolčování v středověku bylo tak obyčejným, že vypadalo naposled jako sociální nezbytnost. Víme, že nebylo k bratrstvu na počátku ani mnoho potřebí: stačilo prostorové spolubydlení, příslušnost ke kostelu, poznání stejných snah a stejného cítění, vůle pomáhati si po křesťansku vzájemně. Nevadí, že o počtu a o způsobě fraternit nemáme do začátku XIV. století zřejmých zpráv; měla-li Vídeň, nad niž královská Praha nepoměrně vysoko vynikala, r. 1288 dokonce už i bratrstvo hudců,[2]) nemohla býti Praha bez bratrstev. V Praze spolky bratrstev řemeslných byly. Slavný vjezd krále Václava II. r. 1283 očekávalo obyvatelstvo pražské „dle rozličných řemesel“ skupené,[3]) kteráž zpráva dobře ukazuje k skupinám bratrským. Možná, že v neklidných dobách posledních králů přemyslovských i městské správy samy podporovaly zřizování bratrstev, poněvadž na ně snáze dala se vložiti a mezi ně rozděliti povinnost městské obrany.[4]) R. 1308 při vjezdu Jindřicha Korutanského do Prahy tančili řezníci, kožešníci a pekaři, kteráž řemesla pro hojnost svých mistrů již dobře mohla býti sdružena.[5]) Také svědčí a nějakých sborech řemeslných, káže-li nejstarší pražský řád o ohni, psaný před r. 1314, aby každé řemeslo — artificium manuale — běželo s háky hasit, a zanedbá-li toho, nechť „řemeslo“ platí deset hřiven k obci.[6]) To vše předpokládá již nějaké vnitřní řízení; vzniklo-li bratrstvo mechanicky prostě, tu již musí býti začátek nějaké organisace.

Pak lze dále souditi, že v bratrstvech, založených k účelům církve a humanity, tlačily se časem na povrch zájmy řemeslníkům vlastní, zájmy hospodářskopolitické, které chtěj nechtěj na řemeslníky naléhaly; byly tu na prvém místě městské trhy, v kterých řemeslní trhovci zajisté chtěli míti přednosti před cizími řemeslníky;

---

[1]) Rössler, Stadtrechte, Brünn. 218.

[2]) Monograph. zur deutsch. Kulturgesch. X. 88.

[3]) Tomek d. Pr. I., 212, 346.

[4]) Povinnost řemeslných spolků hájiti města ve Francii viz v Fagniez, Études sur l'industrie 47.

[5]) Fontes r. boh. IV., 114.

[6]) Arch. praž. č. 986. De igne. Rössler, Altprag. Stadtrecht. 4.

časem pokročili, solidární jsouce v cílech svých, k tomu, že chtěli obsáhnouti trh sami, ale již ne všickni řemeslníci, kteří v městě sedí, nýbrž jen ti, kteří jsou v bratrstvě. Na ten konec i u nás, jako v Němcích, vznikaly v bratrstvech užší kruhy stejných řemeslníků — uniones, jednoty, v kterých se zásady monopolu rodily a jiné rozmanité snahy mistrů nabývaly formu usnesení.

To úhrnem jsou ony „soukromé výhody“ (privata commoda), jimiž se bratrstva brněnská, olomoucká, znojemská a jiná dle výčitky svrchu řečené zabývala místo péče o spásu duší. Pekaři prý nechtěli péci než třikrát v témdni, řezníci nechtěli dřív porážet, až staré maso prodali, koželuzi s řezníky prý zvláště se na to spojili (speciales habent uniones), že nepřipustí nikoho k dílu svého řemesla, kdo sobě nezakoupí u nich právo a cech, nebo nepojme dceru misterskou za ženu; koželuzi prý překáželi cizím ve vozbě koží do města, ševci prý mnohé jiné ševce, kteří v městě bytují a k městu platí, ale v spolku nejsou, nechtěli připustiti k trhům, všickni řemeslníci prý se shodli, že nepřijmou učedlníka na učení, leč rodiče jeho koupí právo tolika a tolika hřivnami, kterýchž peněz, když učedlník uteče nebo umře, sobě ponechávali, krejčí prý nedopouštěli mistrům, kteří nejsou v unii, aby u nich příchozí krejčíř pracoval. Na konec prý až i o tom se snesli (inter se statuunt), kdyby nově příchozí řemeslník nechtěl vstoupiti do jich spolků, že ho může kterýkoli člen bratrstva zabíti, pokutu za to že zaplatí spolek.

Dejme tomu, že toto poslední snesení jest pomluva (communiter dicitur), v ostatním však, co tu z výčitek uvedeno, jsou snahy tehdejších mistrů v bratrstvě a ve spolku sdružených, zajisté správně vystiženy, a jakkoli pochází znamenitý jich soupis z nepovědomého roku panování markraba Karla na Moravě, [1]) neváháme tvrditi, že to byly tytéž snahy, pro něž na Moravě již r. 1292 král Václav „schůzky a spiknutí“ (conventiculas et conspirationes) zakázal. [2]) Také stanoviště, s něhož zákaz Karlův pohlížel na svobodné řemeslo proti řemeslu spolkem vázanému, plně odpovídá situaci a hospodářské politice zánovních měst všech, nejen moravských a českých. Dí se totiž v zákaze, že jest zdrávo a užitečno, aby každý člověk jakého řemesla koli směl bez číkoli překážky v městech usaditi se a práci, kterou umí, provozovati.

---

[1]) Vytištěno v Rösslerových Stadtrechte v. Brünn. 218., 219.

[2]) Čelakovský, Č. Mus. 1879. 103.

Než ať městům na počátku svědčila svoboda řemesla a živnosti, konšelé časem přece musili uznávati povinnost chrániti živnostníků svých, zvláště těch, kteří si zaplatili právo měšťanské, a dbáti, aby měli materiálně dostatečný příjem, sociální povinnost to, které v dnešní době žádný úřad by na sebe nevzal.[1] Také řemeslníci potřebami městského obyvatelstva rostouce a pokrokem se rozvinujíce, mohutněli a obhajovali se sami a nedávali si snadně ve snahách svých a v „spiknutích“ překážeti. Naposled i samy městské rady mohly uznati některou výbornou stránku nepříjemných řemeslnických sdružování; kdyby se jim zřejmě povolila organisace, byl by mezi mistry a dělníky nějaký dobrý řád a správa, vítaná zvláště tu, kde některého řemesla bylo hojně. Správa odborníků řemeslných mohla míti vliv na práci řemeslnou prospěšný.

Takž naposled potkaly a sloučily se zájmy městské správy se snahou řemeslníků, „uniones“ — spolky — nechány při životě, ba propouštěno jim na konec „hájemství“ nebo přímus, nucený totiž přístup k spolku, zvláště, jestli že z přístupného platu obec měla nějaký podíl.[2]

Ten přímus nebo hájemství jest koncem prvotní nezřízenosti řemeslnické a již dodává bratrstvu ráz c e c h u. Družině řemeslné dosazeni pak mistři za správce a soudce, vznikají pravidla již také od konšelů uznávaná. Řemeslníci městští, pracujíce i pro okolí, dobývali si monopolem produkce blahobytu a ten časem snažili se pojistiti i svým rodinám; již v nejprvnějších, v nejstarších řádech řemeslných, tato péče a snaha všude obecná[3]) v zákon upravena se vyskytuje.

Kolik se u nás za posledních Přemyslovců z toho všeho v bratrstvech vyvinulo, za nebytí pramenů nemožno říci. Ale nějaké podstatné začátky cechovní organisace se staly, neboť v XIV. věku vyskytují se hotové řády řemeslné; zajisté i u nás dlouho zvyk, právo i organisace žila, nežli o tom zapsali řád. Možná dost, že

[1]) Stieda. Handwörterb. d. Staatswissensch. 885. Tento podnět k řemeslné organisaci ozývá se z řádů cechovních ještě v XVI. století nejednou. Pekařům ve Vožici Michal Španovský z Lisova a na Pacově r. 1591 dovoluje organisaci, »aby od jiných, kteří v řemesle jich nejsou, v živnostech překážka se jim nedála.« Opis u dra Čelakovského v pražs. archivě.

[2]) Jako shledali jsme r. 1273 v slezské Vratislavi. Konšelé propustili řemeslníkům, aby prodávali »innung« za tři věrdunky, z nichž dva připadnou obci. Keutgen. Aemter. 216.

[3]) Ve Francii jako jinde. Lavisse. Histoire générale. II., 513.

v XIII. věku řezníci pražští měli fraternitu s řemeslným rázem, r. 1339 podkomořímu Oldřichovi Pflugovi z Rabštejna řezníci staroměstští pod přísahou vyznali, že mají práva od krále Otakara, hlavně to, že kolem Prahy na míli nikdo mimo ně nesmí maso bíti a prodávati.[1]) Také zdá se, že zlatníci za Otokara II. byli už některak srozuměni. Dovolujeť král zlatníkům pražským, kteří do svých škod stěžovali si, aby ze sebe čtyry volili, kteří by v huti (či v slévárně) na to zřízené, zkoušeli čistotu stříbra a přijímali peníze, aby sléváním jich odváděli čisté stříbro do mincovny; za to zkoušení aby z hřivny brali, kolik mincmistr a přísežní konšelé ustanoví, a ten plat aby šel na užitek všech zlatníků.[2]) Berou tedy zlatníci tím privilegiem na sebe veřejnou práci, volí k ní čtyři mistry, a berou užitky všickni jako celek. To už mohli býti sdruženi.[3]) Jsou-li zlatníci ve Vídni již r. 1288 nějakým bratrstvem, nevíme, proč by touž dobou neměli v Praze býti sdružením, aspoň poněkud organisovaným.[4]) Možná, že také jiná bratrstva ke konci XIII. věku byla samosprávná, vždyť vyskytují se tou dobou hotové cechy už i v Slezsku (ve Svídnici barchetníci 1292).[5])

Ať do vymření Přemyslovců některá bratrstva u nás brala na se ráz cechovní čili nic, podněty k takové organisaci tu byly. Městský život do konce XIII. věku rozvinul se tou měrou, že bratrstva nemohla nechtíti býti faktorem veřejného života; městská ústava zpevnila se a obsáhla tolik veřejných práv, že dobře a ochotně mohla

---

[1]) Strnad. Listář plzeňs. 49. Emler, Reg. IV., č. 717.

[2]) Teigovy opisy z formuláře z nejstarš. knihy starom. 986, 4.

[3]) V Kroměříži r. 1290 Otakar dává to právo zkoušky na užitek městu (Emler, Reg. II., 646). Zdá se, že také v Praze konšelé zlatníkům nepřáli toho práva a užitku a že po něm sháněli se sami. Aspoň to jisto, že nástupce Otakarův listinou (bez datum. Emler, Reg. II., str. 1017), oddal zkoušku stříbra pražským měšťanům, kteří tu práci ovšem bez zlatníků, jakožto znalců, nemohli asi prováděti.

[4]) Arci cechovní artikule vídeňské jsou teprv ze století XIV. Také jinde vystupují cechovně později; v Magdeburce 1330, v Štrasburce 1362; ale v Augšpurce již 1276, v Kolíně Rýnském 1259. Inama-Sternegg. III., 2, 137. Srov. Tomek, D. Pr. I., 348.

[5]) Jen mimochodem připomínám, že opis cechovního řádu mlynářského a pekařského řemesla v Chrudimi, jehož od r. 1576 užívali v Skutči (K. V. Adámek, Skuč 10) praví o sobě, že pochází z r. 1300; to by byl nejstarší náš povědomý řád, kdyby nebylo datum zhola falešné. Opis nedobře čtený, v museum zemsk. V. E. 17. V Chrudimi dle osobní zprávy p. dra K. V. Adámka žádného řádu z XIV. věku neznají a nemají.

bratrstvům některá od sebe oddati a nechati sobě jen vrchní dohledy a soudy.

Pro svou organisaci bratrstvo, snažíc se býti cechem, také nemusilo jíti daleko; vzor byl ve správě městské, tu byl rychtář, přísežní rada, obec; cech jakožto korporace mohl to všecko v malém okrsku svého působení opakovati a nápodobiti; šlo tu o přísežné cechmistry, o autonomní obec všech mistrů. A jako město bylo privilegovaná korporace proti venkovu, takž podobně cech mohl už teď býti privilegovanou korporací proti těm, kteří stáli mimo něj. Konečně i báňská města v Čechách (Jihlava, Hora), majíce v sobě organisovaná družstva hornická hned od počátku, nemohla býti bez vlivu v organisační snahy řemeslníků aspoň v okolí svém. V těch městech již za Přemyslovců posledních v XIII. věku horníci pracovníci i kapitalisté organisovali se jakožto družstva na výtežek z práce a z podílů horních s povinností k vrchnosti hornického regálu, tedy ke králi a jeho úředníkům. [1]) Za Václava II. i uhlíři, kteří kupovali les a vozili z milířů uhlí k horám, měli svoji upravenou associaci s privilejem královským. [2]) Také když r. 1300 král začal raziti grošovou minci novou, ihned vyskytují se na Horách organisovaná konsorcia mincířů a pregéřů s konšely svými. Na Horách všecko svědčí o korporativních organisacích, i protož soudíme, že řemeslníci nemohli takových vzorů neviděti.

Dopustili-li jim městští konšelé k organisaci tolik, jako král lidem hornickým, toho ovšem nevíme.

Skoro všecka naše nejstarší statuta řemeslná v století XIV. jsou vydána a tvrzena ne od krále, než od konšelů královských měst, rozvoj řemeslných spolků tedy bral se pod dohledem a svolením městské správy. V městech poddanských statuta i řády stvrzovala vrchnost panská. Že za takového poměru řemesla u nás nemohla té veliké a samostatné úlohy hráti jako na příklad silné korporace řemeslnické v městech rýnských, to pochopitelno. Proto také tak dlouho po začátku měst u nás nejsou projevy cechovní autonomie nikde světle patrny; i při nedostatku pramenů musily by přec nějak zřejměji pronikati na den, kdyby byly silny bývaly.

[1]) Později nastaly sociální rozdíly mezi dělníky najímanými, kteří už neměli podílův, a mezi horníky (měšťany) nebo kverky, kteří už osobně v horách nepracovali, ale pořád měli organisaci svou jako cechovní.

[2]) Ve stvrzení krále Jana. Čelakovský, Codex II., 244. Ještě v XVI. stol. se na Janovo privilegium odvolávají. Arch. kutnohor. č. 91. R. 1509. Opis v zemsk arch.

Po vší této úvaze nezbývá než vyznati, že do konce doby přemyslovské (r. 1306) v královských městech neznáme bezpečně nižádného cechu jakožto organisovanou korporaci; jenom po všelikterakých znameních soudíme, že tu byly zárodky, podněty, vzory a začátky.

V městech panských bezpochyby rozvoj k cechům byl ještě mdlejší než v královských. Vadilo již to, že počet mistrů k jednomu řemeslu nebyl valný, čehož přec na obhájenou třídních zájmů nutno; nad to víme, že městská správa poddanských měst nedosáhla té samostatnosti jako konšelé měst královských, natož tedy řemeslníci. Vždy tu byla na zámku se svým nadprávím blízká vrchnost, která hlídala, nakládala břemena [1]) a držela autonomii na uzdě.

[1]) Připomínáme, že v Městci Heřmanově byli řemeslníci robotami povinni až do r. 1594. Potom se vykoupili. Klaus. Městec. 103.

IV.

Rozmanitost řemeslníků za posledních Přemyslovcův.

Rozmanitých řemesel a živností v zánovních městech českých do vymření Přemyslovců shledáváme při nejmenším čtyřicatero.

Na prvním místě povšimnutí zasluhuje řemeslo soukenické, poněvadž jest v jistém smysle nové a přišlo v té novotě spolu s městy. Sic již na dvorech za naturálního hospodářství chovali ovce, brali jim vlnu a robili z ní látky. Ale ty nemohly než hrubé býti. Zakládaje města Otakar II. volal do Čech a na Moravu flanderské soukenníky, kteří z převýtečné vlny domácí a anglické uměli robiti sukna tak pokročilou technikou, že je od Flandrů nizozemských Francouzi i Němci brali [1]) a od nich se učili. [2])

Odtudž tedy z dolního Rýna, jako k Němcům tak i do Čech soukenictví, rozvinutou technikou provozované, přišlo a usadilo se v městech hned při jejich počátku.[3]) Města ten průmysl vlnařský rozvíjela; nejedno české město jím vlastně živnostensky mohutnělo, neboť výrobek suknářů v Čechách stal se schopným vývozu velmi záhy; víměť, že již r. 1304 českým obchodníkům se sukny barevnými i nebarevnými vévoda brunšvický stanoví celné podmínky.[4])

---

[1]) Schmoller, Tucherzunft in Strassbrg. 77 a násl. Quicherat, Hist. d. costum. 231.

[2]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 2, 121.

[3]) Rychtář a konšelé v Budějovicích r. 1344 praví, že soukenníci tu byli »a fundatione civitatis« a neplatili z rámů. Köpl, Urkundenbuch d. St. Budweis 43. Také počátky rychnovského suknářství kladou se do Otakarovy doby. Arch. Pam. II., 212.

[4]) Emler, Reges. II., 870.

Cizinci nizozemští sem donesli sic techniku lepší, vlna však, kterou tu pracovali, nestačila na tak jemné výrobky jako Flandři dělali doma, i protož dovoz cizích suken flanderských ani potom nikdy nepřestal; syn Otakara II. král Václav stejně se sháněl po suknech, z Gentu vožených, jako otec jeho [1]) a všickni nástupci po něm.

Suknářstvím vznikl v Čechách široký městský obor živnostenský. S počátku byli v popředí jeho ti suknáři, kteří krájeli sukna na lokte k prodeji a proto sluli suknakroječi, pannicidae, gewantsneider, nebyli řemeslo, ale obchod, i protož jméno „mistrů" v Němcích dlouho u nich nevyskytuje se. Krájeli sukna cizí, drahá, krájeli i domácí, která buď od zdejších řemeslníků kupovali hotová, anebo si ze své suroviny sdělati dávali.

V suknářském oboru byla hned od počátku znamenitá dělba práce: byli nejprv lanifices, vlnaři, kteří vlnu dodanou nebo skoupenou upravovali v přízi, v polotvar. Pomáhaly jim v tom, jakož víme z pozdějších dokladů, i ženské předlice mimo město bytující na vsích. Byli tu dále textores, tkadlci vlny, valcháři, barvíři a ti, kteří sukno konečně upravovali (appretovali) v jemnější výrobek. Ti sluli suken postřihači, pannirasores. Jméno soukenníků dáváno buď těm vlnařům, kteří si sami kupovali vlnu a upravovali na stav, anebo těm řemeslníkům, kteří výrobek tkadlců na valše a v barvírně upravovali do konce.

Jest tu patrně řetěz rozdělené produkce, k jednomu cíli mířící. Všecky jmenované oddíly mohly býti rovnocennými živnostmi každá o sobě, v Němcích leckde i cechy z jednotlivých staly se už v XIII. věku,[2]) ale že práce jednoho oddílu vlnařského průmyslu závisela na práci oddílu druhého, spíš se stávalo, že závislost technická přivodila odvislost hospodářskou; ten, kdo měl v rukou větší kapitál, kdo objednával a dodával surovinu, ať to byl kroječ anebo svým časem soukenník, ten zajisté předlice, tkadlce, valcháře, barvíře i postřihače jakožto pomocná řemesla zavázati si mohl k službám; [3]) ba tam, kde nebyla celková produkce veliká, soukenník opatřil všecku práci námezdním tovaryšem tkadlcovským, valchářským, barvířským.

---

[1]) Emler, Reges. II., 1049, 1011.

[2]) Inama-Sternegg l. c. 132

[3]) Týž 122—130.

V Praze v XIII. věku v pramenech, co do času nestejných, vyskytují se v průmyslu vlnařském lanifices, pannifices, pannirasores a textores. Scházejí tu patrně valcháři a barvíři, kteří asi nejdřív byli v službách soukenníků, poněvadž byli technicky nejméně samostatni. Zdá se, že kroječi suken jakožto kapitalistický živel obchodní až přes počátek XIV. století ovládali u nás všecky odbory produkce vlnařské, ať samostatné, ať podružné. Těm obchodníkům protivníci a zápasníci vznikali v soukennících, neboť těch bylo nejvíc, a měli v rukou předposlední stadium výroby soukenné; oni měli v rukou sukno, výrobek sic ještě obhroublý, ale už trhu schopný. Zbývalo jen, aby rasores, postřihači, ho zjemnili a učinili cennějším.

Soukenníci tedy představovali řemeslně technický živel proti obchodníkům. Přirozeně přišli na myšlenku, že si také sami prodají, co si narobili, že budou sukna krájeti také. A proč by nemohl soukenník odborník krájeti i cizí jemná sukna podle svých hrubších, českých? Postavil se tedy soukenník kroječ proti kroječi obchodníku. Proto když na počátku XIV. věku prameny naše zmiňují se o zápase mezi soukenníky a kroječi, jeví se boj ten na první pohledění býti bojem o trh, ale bedlivější pozor budí v nás přesvědčení, že byl před tím zápas o jednotlivá pomocná řemesla v průmyslu vlnařském, a výsledek jeho ten, že soukenníci hrubou výrobu sukna českého již ovládali všecku, jenom ještě postřihačská zjemňující práce byla od nich oddalována. Ten výklad dáváme rozkazu konšelů Staroměstských r. 1330, jímž soukenník na dále směl prodávati sukna vlastní práce a nepostřižená; taková nedokonalá sukna mohl prodávati v malém i velkém komukoli; naproti tomu sukna postřižená směl prodávati drobně jen na lokty a u větší míře měl je nabídnouti kroječům.[1]) Tím provedena obrana proti výlučným snahám kroječů obsáhnouti trh všecek.

Se soukenníky zřejmě vyskytuje se řemeslo krejčířské. Odíval-li se obyčejný člověk český plátnem a kožemi,[2]) čímž mu zvláště posluhovali „sešívači“ nebo ševci, po založení měst měl hojnější a lacinější možnost poříditi si sukno, třeba šerku hrubou. A šaty ze sukna krájené sešívali krejčí. Bezpochyby krejčí ze sukna i sukně ženské šili.[3]) Od těch dob pak sešívači nebo ševci se-

---

[1]) Arch. města Prahy č. 986, fol. 15.

[2]) Lippert, Socialgesch. II., 148, 361.

[3]) »Sartor puellae Elisabeth,« Tomkem v D. P. I, 344 uvedený, svědčí o ženském krejčím.

šívají kůže vydělané a šijí hlavně obuv, ale dlouho si vydělávají kůže sami, nežli od nich koželuzi se specialisují. To v Němcích stalo se kdys koncem XIII. věku.[1])

Dosti brzo vyskytují se v nových městech voštníci (voskáři), a mezi kovodělnými řemeslníky pozorujeme kováře a kotláře. Vzkvět konvářstva souvisí asi s cínem, objeveným v Čechách severních kolem polovice XIII. věku.[2]) Že zlatníci hojnější měrou v městech Pražských usadili se, to svrchu zmíněno; snad také v Hoře zasedli počtem některým. Železem pracují v městech kováři, platnéři, helméři, nožíři, ostrožníci. V Praze jsou všecka ta řemesla, v městech venkovských mohlo to ono řemeslo ještě dlouho scházeti. Zvonaři v pramenech neuvádějí se, snad byli mezi konváři. Vyskytují se štítaři, kteří strojili a malovali štíty, a balistarii, ti totiž, kteří robili střelbu, zvláště luky, samostříly.

Malíře světského, v prvních dobách městských v pramenech zapsaného, jsme nenalezli, ale to víme, že malovalo se u nás hojně, tedy byli tu. Mnoho lidí zajisté přibylo k zedníkům, kameníkům, vápenníkům a tesařům, neboť při zakládání měst stavělo se mnoho a všude. Také hrnčíři v městech měli teď víc práce než nevolničtí jich předchůdcové v podhradích.

S městy novými také nová živnost vozků (vectores) se vyskytuje, což souviselo s ruchem stavebním i s obchodem.

K pohodlí měšťanů v nových městech zakládány od správy městské lázně, zvláště parní (stubae balneales),[3]) protož vyskytuje se záhy městský lazebník s čeledí lazebnickou. Tím není řečeno, že by lázně byly v Čechách něco nového. Slované ode dávna lázně oblibovali.[4]) Lazebníci se záhy specialisují v bradýře.

V živnostech a řemeslech, pečujících o potřeby potravní, vyskytují se vedle starých známých pekařů, mlynářů, sladovníkův a pivovarníků hojně řezníci, jako noví odborníci. V hospodářství

---

[1]) V Mnichově r. 1290. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2, str. 69.

[2]) Inama-Sternegg III., 2, 142. Stannum foditur in Crupa 1305. Emler, Reg. II., 882.

[3]) V Brně o nich zpráva z r. 1244. Erben, Reg. 522; v Hoře brzo po založení r. 1291. Emler, Reg. II., 663 a řada jiných v létech následujících. O parní lázni v Praze, v níž vodu lili na horké kamení, připomíná Henricus de Isernia, v XIII. věku; prý tu sluzi metlami šlehali a holičové holili kněžím pleše do okolku. Jireček, Č. Č. Mus. 1870, 147.

[4]) Zná je v X. stol. Nestor. Arch. Pam. XIV., 62.

dvorovém starodávném dobytek porážel bezpochyby kdokoli z čeledi, jemuž uložili; v městech záhy pozorovati jest řemeslo řeznické. K přísnému monopolu práce však řezníci nedošli ani za dlouhé časy; zvláště mlynáři, pekaři i sládci z odpadků své výroby vždy chovali počet dobytků větších i drobnějších, také byly v městech dvory panské a klášterské s chovem dobytka, ba každý měšťan mohl si chovati dobytče k své potřebě, a ti všickni poráželi je bez překážky řezníkův. Pro bezpečné zaopatření města masem městské rady v prvních dobách ochotně i venkovany s masem do městského trhu připouštěli. Z těch všech věcí, monopolu řezníků překážejících, v pozdějších dobách zápasy a nesnázky se vyvinuly.

V nových městech přibylo pekařů. I těm se nápodobně vedlo jako řezníkům. Měšťanky, pekouce chleby a housky doma, překážely řemeslu, a zdá se, že konšelé na počátku ani venkovanů nevyháněli, když chleby dováželi do trhu městského. I z toho později boje.

Řemeslo mlynářské vstupuje do měst za poměrů zvláštních. Mlýny byly a zůstávaly pro svou nákladnost i v městech dlouho ještě podnikem vrchnostenským. Královská města ovšem také získala mlýny k obci nebo obdržela právo postaviti sobě mlýny, kteréž pak dávány jednotlivým mlynářům v nájem dočasný nebo dědičný.[1]) Mlynář byl zřízencem vrchnosti nebo obce. Tudíž řemeslo mlynářské bývalo dlouho nejméně samostatno, čímž vykládá se neváźnost k tomu řemeslu v starší době v Němcích jevená stejně tak jako k tkalcům plátna, po venkově v nesvobodě ještě za dlouhá léta trvající.[2]) Někde k organisaci cechovní mlynáři nedošli za dlouhé časy, ani k městu se nepočítajíce. Vadil tu arci také malý počet mlynářských mistrů při jednotlivých městech. Pozorujeme po časech, že mlynáři přivtělují se k bratrstvu a potom k cechům pekařským. Pekařů bylo vždy víc. A jako pekaři a řezníci nezjednali sobě v městech úplného monopolu prodeje, stejně tak mlynáři. Nemohlo od městských mlynářů zabráněno býti, aby panský, klášterský mlynář nemlel v městě na vrchnostenském mlýně.

Sladovnické a pivovarské řemeslo v nových městech záhy hlásí se k životu. V předešlé době naturální vrchnosti osobily si právo vaření stejně tak, jako právo mlecí. Ovšem i právo pro-

---

[1]) Nájem neznámého mlýna biskupského r. 1284 byl v 35 denárech. Novák, Formul. biskupa Tobiáše 259.

[2]) Mummenhoff, Monogr. zur Kulturgesch. VIII., 54.

deje piva i medoviny bylo jejich,[1]) ony držely právo propinační. Běželo tedy o to, kolik vrchnost, město zakládající, ze svého práva chce měšťanům propustiti. Jest bez hádky, že v panských městech vrchnosti propouštěly méně a pomaleji, a propustila-li která vařiti k prodeji, soutěžila s měšťany pivovarem panským, konečným pak privilegiem, jehož se měšťanům panských měst dostalo, vrchnost se vzdala soutěže.

Za to v královských městech neznamenati obmezení měšťanstva v piv vaření; nejvýše že vrchnost, odevzdávajíc své dosavadní sladovny do rukou nových měšťanů, vyhradila si z nich úroční platy,[2]) jichž ovšem byl prost ten měšťan, jenž si sladoval doma sám.

Měšťan zprvu každý vaření piva se dotýká týmž právem, jako pékal svůj chléb. Sladoval a vařil k potřebě své i cizí. Všickni „usedlí“ brali si právo pivo vařiti. Každý dům mohl míti na to dílo svoji pánvičku pivovarskou a nějakou místnost k sladování. Arci nemohlo takové domácí vaření piv díti se hned s počátku již po živnostensku.

To právo k vaření zůstávalo potom vždy právem měštěnína, dům držícího, třebať že pro nutný technický pokrok a snahu, aby pivo bylo k prodeji lepší a bytedlnější, vstěhovalo se sladovnictví a pivovarství větší produkcí svou jen do těch domů, jichž držitelé podnikli nákladnější technické zřízení hvozdové a varné; kde soused nebo i obec zřídila velikou sladovni, kde pořídila velikou pánev pivovarskou, sem ostatní sousedé docházeli se svým obilím a se svými slady, nechtějíce nebo nemohouce těch prací podnikati doma. Nemáme z první městské doby dokladů, žeby měšťané právo vařiti uzavírali novým příchozím a domům nově přistavovaným.

Z těchto vylíčených poměrů časem všecky formy živnostenské a řemeslné vznikaly. Majíce právo vařiti, byli pravovárečníky, nákladníky, a prodávajíce svoje pivo navařené, byli obchodníky, proto položíme o nich v následujících dobách vždy při obchodě. Nákladníci měšťanští mívali zapotřebí pomoci odborných sladovníků (brasearii) a pivovarníků mistrů nebo sládků (braxatores); ti sladování a vaření provozovali jako řemeslo, sloužíce v tom měšťanům. Dřív asi vyvinuli se sladovníci k samostatnému

---

[1]) R. 1167 Vladislav II. praemonstratům v Litomyšli dává čtyři krčmáře. Erben, Reg. I., 140. Vacek, Aleth. II., 380.

[2]) J. Honza, O pivovarství v Nov. Bydžově 8. Při založení města bylo stanoveno tři hřivny za úroční sladovnu dáti.

mistrství, poněvadž robení sladů žádalo více zkušenosti a zručnosti než vaření z něho. I protož sousedé, kteří zůstali při domácím dělání sladů, nemohli než na to najímati, ne-li mistry, to aspoň odbornou čeleď sladovnickou.

Mezi měšťany, kteří měli právo vařiti, ovšem mohl býti nejeden odborný sladovník a pivovarník; ti skládali se časem v společnosti rázu naposled i cechovního, ale byla to společenstva obchodní, nákladnická a ne řemeslná. Pokládánoť pivovaření vždy za „obchod“,[1]) který obzvláště právem míle v městech brzo zkvétal. Pivo bylo a zůstalo obchodem, všem měšťanům přístupným. Pivo také dříve než jiné městské výrobky dožilo se obchodního vývozu u nás i v Němcích, kdežto ostatních řemesel práce většinou zůstávaly v lokálném obmezení.

Při vaření piv svým časem potom konšelé mívali vrchní dohledy, vedení, hlídání, sazby určovali a mzdy. Jest patrno již, že nade všemi řemesly potravin se týkajícími, městská správa zosobila si od počátku rozhodující moc jakožto dědictví předešlých vrchností z hospodářství naturálního. Řeznické, pekařské a pivovarské řemeslo nikdy se nevybavilo z toho vrchnostenského působení docela.

Další řemeslo, v první době městské uváděné, jest bečvářské; jeho rozhojnění souvisí jednak zajisté s rozhojněním pivovárstva městského, jednak s rostoucím obchodem městským, neboť všecko zboží se vozilo v sudech.

S větší produkcí piva městského souvisí také rozšířenější živnost šenkéřů nebo krčmářů (tabernarii). Podle pivních šenkéřů vyskytují se také šenkéři medu a vinní.

Z ostatních řemesel, v nových městech se vyskytujících, bylo by ještě uvésti koželuhy, sedláře, koláře, řemenáře a uzdaře. Pohřešujeme mydláře, tkadlce pláten a ony číšaře a jiné dělníky dřevěného díla, kteří v dvorovém hospodářství svým specialisováním byli nápadni. Příčina při prvních dvou bude ta, že vařiti mýdlo a tkáti dlouho ještě zůstávalo prací domácí, prací hospodyň; ženy měšťanské v Němcích leckde vařívaly po domácku mýdlo ještě koncem XVII. století![2]) Podobně mnoho žen tkalo sobě plátna.[3]) V pražských inventářích ještě v XVI. století často čítáš o množstvě plátna,

[1]) Archiv pražs. č. 343. 35.

[2]) Weigel, Abbildung d. Hauptstände 465. »Manche Hausmutter in den Städten ihre benöthigte Seife selbst zu sieden wisse.«

[3]) Schmoller, Strassb. Tucherzunft 359.

které hospodyně „spředla sama“.[1]) Dělníci dřevěného díla drobného, tušíme, že zůstávali se svým dílem i na dále na venkově; dřevěné nádobí ob čas pak vozívali do města. Takž venkované „horáci“ ubírávali se s hořejší Vltavy a Berounky, ještě v XVI. století s dřevěným zbožím na trhy pražské.

S řemeslníky při královském dvoře změna stala se za přemyslovských králů ta že zvolna přestávali býti nevolníky. Dostávali se teď při stkvělém dvoře českém hojněji do služeb dvorských svobodní řemeslníci měšťanští, domácí i cizí mistři; jich přítomnost a obecná snaha po svobodné práci a živnosti přivedla to, že i dvorský řemeslník, dotud nesvobodný, osvobozen byl a sloužil dvoru dále. I šlechta přijímala druhdy do svých služeb měšťanské řemeslníky svobodné.[2]) Za králů Přemysla II. a Václava II. bylo při dvoře nepochybně řemeslníků mnoho, zvlášť těch, jichž živnost a práce posluhovala přepychu. Víme z kronik,[3]) kterak nádherný byl dvůr za oněch králů, čteme, že na stříbrných a zlatých mísách umělé práce jídalo se na dvoře, že množství poct a darů ze štědrých rukou královských na všecky strany se rozdávalo. Tím domácí a dvorské zlatnictví a jiná řemesla s tím souvisící nemohla než zkvétati, byť se i připustilo, že skvostné věci i z ciziny dováženy. Také doba válečně pohnutá a rytířství do Čech uvozované ze západu zajisté dávala podněty průmyslu, jenž vojně a rytěřování sloužil, a měl své zástupce v městech i u dvora.

Na konec dotknuto budiž i toho, že vždy ještě při dvoře královském paní zabývaly se jako za starodávna v gynaeceum pracemi rukou svých, šitím, umělým vyšíváním a krumplováním. Vypisujeť Petr Žitavský, že Eliška, poslední Přemyslovna, sama si vyšila svatební šaty r. 1310; jindy prý vyšívaly zlatem, stříbrem, perlami a kameny i roucha chrámová.[4])

Znajíce řemesla první městské periody, sháníme se po jich prácech. Nemůže býti o tom pochybnosti, když všude jinde začal se vzkvět průmyslu zřízením měst, že u nás nebylo jináče. Řemesla

---

[1]) Na př. arch. pražs. č. 1217. C. 17 r. 1584.

[2]) Příklady ze XIV. věku u Tomka D. P. I., 346.

[3]) Contin. Cosm. 428. Chron. Franc. 24. ve Fontes rer. boh.

[4]) Fontes rer. boh. IV., 130. V inventářích chrámu sv. Víta Eliška zanechala po sobě nejednu památku. Vyšila praetextu perlami na plášti, dvě mitry perlami vyšité darovala, a j. Čti Podlahy a Šittlera Chrámový poklad str. 12. a inventáře tu otištěné. II., 265, VI., 152.

snažila se svými výrobky uhrazovati místní spotřebu věcí existenčních. Umělecký průmysl v XIII. stol. zvolna stával se zaměstnáním městských řemeslníků, ačkoli vždy ještě sloužil nejvíc kostelu a držel se na dobu ještě dlouhou za zdmi klášterů.[1]) Opat břevnovský Bavarus staví ještě na hraně k XIV. stol. (1296—1306) „fabricam artificum in claustro“.[2]) Ženský klášter sv. Jiří v Praze měl svoji textilní školu uměleckou na staletí dále. A týž právě psaný opat Bavarus kupuje oděvy liturgické od klášterských sester v Doubravníce u Olomouce.[3])

Od církve, z kostelů, umělecké vzory, umělecká činnost teď rychle přecházela v dílny řemeslníků městských a z nich drobné kusy práce dostávaly se do měšťanských domů. Arci našim dobám dochovalo se málo toho drobného umění. O zlatnících tehdejších víme, že pracovali velmi dovedně také smaltem jamkovým a z prací jich do té chvíle zachovány některé kusy břevnovského relikviáře, „český kříž“ Otakara II. ze zlata a z křišťálu, zdobený rubíny, granátky a smaltovými obrázky, bezpochyby zástavou krále Jana zašantročený do Řezna,[4]) dále stříbrná berla abatyše svatojirské, pořízená nákladem Václava II. r. 1303, a drahým kamením ozdobená hojně.[5]) Onen kříž a berla, ať robeny byly od zlatníka klášterského nebo dvorského či naposled již od městského, vydávají za všecky jiné ztracené skvosty o tehdejším zlatnictví výborné svědectví.

Při pracích v kovu oné doby nelze nevšimnouti si českého mincířství. Přemysl I. zavedl tu tenkou minci formy německé, plíšky to prohybané (brakteaty), minci chatrnou; naproti tomu Václav II. podnikl v tom změnu epochální; zavedl razbu grošů kopových, význačnou to minci království českého, kteráž potom způsobila převraty mincovnické i v jiných zemích.[6]) Povolal si na to do Kutné Hory mincíře z Vlach, jindeť v bližším sousedstvu toho bezpochyby nikde tak dovedně neuměli jako Vlaši. Zajisté že pak

[1]) Bücher, Gesch. d. techn. Künste III.

[2]) Emler, Reg. II., 1203. Nevadí, že v té dílně jsou také krejčí; jsouť vedle nich i »alii«.

[3]) »In Dubrawnik albam cum stolis factam«. Tamž.

[4]) Kostelu daroval ho biskup řezenský Mikuláš ze Stachovic »ex thesauro regis Bohemiae« v létech 1313—1340. Tadra, Styky Čech. 175.

[5]) Obrázek v Bránišových Děj. umění 105.

[6]) Fiala, Arch. Památk. XV., 439 a násl.

Vlachové, do Hory volaní od krále Václava, ve svém umění byli učiteli domácích rytců a zlatníků. Veliká pečeť Václava II.,[1]) nejstarší pečeti šlechty české,[2]) pečeť Starého Města Pražského vesměs ukazují dobrou, ostrou kresbu, jemný hluboký řez a sličnou komposici. Zajímavo arci v ryjeckém umění to, že již před příchodem Vlachů (před r. 1300) měl král Přemysl II. při dvoře svém nějakého rytce Gottfrieda (fabricator sigillorum).[3]) Pochází-li povědomá pečeť toho krále od něho nebo byla-li vůbec pořízena v Praze, svědčilo by to o nemalé zdejší dovednosti řemeslné již před rokem 1300.

Vlašské vlivy z Čech braly se na východ. Florencký mincíř Reinhart byl r. 1305 od krále Václava poslán do Krakova.[4])

Zvonařská díla měli v městech při všech kostelích. Známotě, že bývalo nutno zvonění zastavovati, když král Václav I. někam přijel, poněvadž těch zvuků nesnesl; známo, že r. 1249 klatbou biskupskou zastaveno všecko zvonění v dioecesi. Týž r. 1249 na Hradě veliké zvony se připomínají.[5])

I umělých prací ze železa[6]) bylo tou dobou asi dost a dost. Kovář románské doby svářel k mřížím železné pruty ve svazky, a co nemělo býti svářeno, to spojoval svazkem prstenovým. V době gotické za posledních Přemyslovců udržuje se sváření, ale kováři už začínají také nýtovati ozdoby na hlavní pruty, čtyřhranné tyče skrucují v závitky, užívají plechu, jejž robí kováním, k sličným ozdobám listnatým, bohatějším, nežli bývalo v dobách předešlých. Ozdobné zámky železné náležejí v dobu teprv následující, kdy už gotika plně kvetla. Zámky této doby, pokud kde který zachován, nebývají ještě ve všech kusech železné; poutka u klíčů také ještě po zdobách netouží. Za to závěsy nebo železné rukávy na dveřích domovitých i u jarmar a truhel, majíce úkol prkna dveřní pospolu zdržovati pevně a sprostředkovati otáčení dveří, vynikaly už v ro-

---

[1]) Obraz její v Zíbrtových Děj. kroje 184. Povědomá krásná pečeť Přemysla I. bude bezpochyby práce z ciziny.

[2]) Rožmberskou viz tamtéž 141.

[3]) Emler, Reg. III., 1018.

[4]) Rocznik Krakow. VI., 265.

[5]) Fontes rer. boh. II., 286. Tomek, D. P. I., 187. Dle Bergnera (Glockenkunde IV., 235. Deut. Geschichtsblätt.) románské zvony byly prvotně nízké, ale široké, v XII. věku jako homole cukru; v XIII. stol. vyskytují se zvony již gotické podoby.

[6]) Nové nálezy rudy železné r. 1269. Emler, Reg. II., 261.

mánské době tvary sličnými, listovými rýhovanými odbočkami od hlavního pásu, teď v XIII. věku stávají se tím bohatějšími a rozmanitějšími, že kovář teď hlavní pás roztepává po stranách v plech a z toho plechu robí gotické listoví a spirály.[1])

V příčině zbroje a zbraní dotknouti dlužno, že právě v době zánovního měšťanstva v XIII. věku působením králův a panstva uvozováno ze západu k nám rytířství a turnaje a tím i nebývalá nádhera a pestrost zbroje a zbraní. Brníři (lorifices)[2]) robili tehda ještě pořád brně drátěné nebo pancíře (lorica, panczeria),[3]) hotovili brněné hace a obojky, ale pancíře, před tím dlouhé až po kolena, skracují se v XIII. stol., na těle rytířově a vojínově objevují se čím dál tím víc pláty, třeba ne ještě veliké kusy tepaného plechu, než zatím jen menší plechy na nohách, na ramenou a konečně na prsech (thorax).[4]) Ty plátky, pláty dělali platnéři (thorifices).

Jiní řemeslníci robili brněné rukavice koží prošívané, jiní ostrohy, helméři (galeator) vytepávali přilby a železné klobouky. Přilby tehdáž obdržely místo úzkého nánosku chránivé hledí, a pro kolbu rytířskou helméř nucen byl vymysliti sobě novou formu, kolčí helm, při čemž víc dbal ochranné úlohy nežli vkusu; jeť kolčí helm jako nemotorný hrnec.

Umělečtí helméři, zdá se, že byli v XIII. stol. ještě vzácné řemeslo a zprvu jen při dvoře královĕ. Známe z dvora Otakara II. helméře Gunthera z Lokte, jenž sloužil ještě následujícímu králi Václavovi II.; ten uvedl helméře Jindřicha z Vídně do Prahy a, aby ho tu udržel, zaslíbil mu a jeho dědicům roční podporu deseti hřiven. Král chtěl dle vlastních slov město Prahu naplniti příchodem „užitečných osob".[5])

Rytířské způsoby specialisovaly též práci mečířskou; meče se zdloužily velmi a naopak také zkrátily se v kordiska. Dlouhé

---

[1]) Haněl, Práce uměl. zámeč. 6—11, 32, 44, 49. Upozorňujeme na truhlu z té doby vystavenou v museum města Prahy. Železné rukávy mají plechové listy, ale přibité velikými knoflíkovitými hřeby k hlavnímu závěsu. Truhla přes svoji sprostnost velmi vkusná.

[2]) První osobní jména těch řemeslníků jsou teprv z poč. XIV. století povědoma (Emler, Reg. III., 97), ale kdo by pochyboval, že nebyli dřív?

[3]) Jméno ve Fontes rer. boh. IV., 127, 543. O těch věcech obšírně Zíbrt v Děj. kroj. 133 a násl.

[4]) Bucher, Gesch. d. techn. Künst. III., 14.

[5]) Emler, Reges. II., 1027, 2369.

meče zdloužily a zveličily rukověť; braly na se rozmanitou formu k nošení obyčejnému, k sedání turnajskému. To vše vedlo k hojnějšímu zaměstnání a vzkvětu řemesla mečířského.

Kováři nebo jiní specialisté vyráběli sudlice, oštěpy, kopí rozmanitých podob. I štítaři rozdělovali se dle nových forem svého výrobku. Vyskytuje se nové jméno štítů pukléřů (kulatých štítů vypuklých). Řemeslníci, kteří speciálně dělají pukléře, (clypearii, puchler), jsou zřejmě zapsáni v počátcích XIV. věku.[1])

S rytířstvem zajisté rozmnožilo se i řemeslo ostrožníků, kteří pořizovali tehdejší ostruhy o velikých hvězdách bodavých. S meči a vůbec s rytířstvem souviselo rozmnožení řemesla pasířského, neboť pás, na němž meč visel, býval rytířským znamením. Též řemeslo krejčířské, v městech zánovní, přiživilo se při rytířských modách, do Čech vnášených: krejčíři šili ony barvité nádherné „vafnroky“, varkoče, jimiž rytířové pokrývali svoje brně, šili z drahých suken a jiných látek cizích a vzácných pokrývky na koně, šili praporce třepetavé. A na těch cizích látkách zdejší vyšívačky a vyšívači,[2]) asi už živnostenští, vyšívali hedvábnými nitěmi ozlacenými a perlami i kamínky drahými ony růže rožmberské, lvy české, kříže, ptáky a jinou zdobu, klášterským pannám zanechávajíce uměle vyšívati „tkanice“ nebo kříže na ornátech a jiná chrámová paramenta.[3]) Krejčíři svou prací se také o to přičiňovali, aby dle mody rytířské změnili a jináč upravili bývalé domácí kroje.[4])

Stavěním domů a kostelů v nových městech i umělecké truhlářství beze vší pochyby provozováno bylo: a kdyby nešlo o nic jiného nežli o pulpity,[5]) o stolice v kůru vyřezávané, o jarmary na kostelní paramenta a poklady.

Z týchž popudů při stavbách kostelních prostí sklenáři v městech práci nacházeli; podle nich i ti, kteří uměli barevná skla a obrazové mosaiky skládati. O prostých sklech v oknech chrámu svatovítského víme z roku 1264, tenkrát vítr je vytloukl;

[1]) Arch. měs. Prahy č. 986, na prvém listě.

[2]) Krumpéři objevují se v pražských pramenech teprv za Lucemburků, ale to jistě jest jen opozdilá náhoda.

[3]) Šittler a Podlaha v Methodu XXI, 12.

[4]) Obšírněji Zíbrt, Děj. kroj. 202.

[5]) Pulpity »skvostného díla« nově pořízeny do chrámu sv. Víta r. 1276. Fontes rer. boh. II., 302.

biskup Jan z Dražice pak r. 1276 dal dáti do oken kostelních skla malovaná, představující obrazy Starého i Nového Zákona.[1]) Soukromých domů okna — snad mimo dům králův a některé okno domu panského — bývala těmi dobami vždy ještě beze skel; stačily mázdry pergamenové. Sklo bylo asi drahé. Do panského pokoje na Nových Hradech kupují se do oken membrány od malíře z Benešova ještě r. 1390.[2]) Zdali sklo všecko vozili odjinud, či užíváno již českého skla, nesnadno říci. Sklárny šumavské a krkonošské zřejmě se připomínají teprv v století následujícím (XIV.).[3])

Zachovaly se z té doby i práce keramické. Míníme povědomé dlažičky zvíkovské z doby Václava II. Mají německé nápisy a jsou téhož způsobu jako jiné cizinské soudobé.

Slohový ráz drobného umění — pokud vzácné zbytky svědčí — zachoval se dlouho v XIII. století po starém způsobě románském, takže gotika, v architektuře městské již vítězná, tu v malých věcech jen zvolna se ujímá některým motivem a vítězí teprve počátkem XIV. věku. Svrchu řečená berla abatyše Svatojirské z r. 1303 jest už rozhodně gotická všecka.[4]) Také zvíkovské dlažice z konce XIII. věku a české mince od r. 1300 mají už ráz gotický plný.[5])

Zmínku zasluhuje, že od r. 1255 v kostele sv. Víta nové varhany postaveny za 26 hřiven stříbra;[6]) tedy i takovou práci, byť ještě snad velmi primitivnou, zdejší lidé dovedli.[7]) Kolik a kterou z drobných prací uměleckých zdejší řemeslníci dělali, a kolik bylo z ciziny dovezeno, toho bezpečně říci nelze; také se nerozhodne nikdy, kterakým dílem Čechové přirození v tom měli účast; umění bylo základem svým církevní, slohy dosavadní byly k nám z Italie

[1]) Fontes rer. boh. II., 302.

[2]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Künst. 586.

[3]) Mareš, České sklo. Rozprav Akad. II., 1, 10.

[4]) Srov. v Soupise Památ. Akadem. Praha II. Podlaha, Šittler 60, 66. V Pokladě shledává se ranní gotika na relikviáři sv. pěti bratří, z konce XIII. stol. (str. 215) a na relikviáři sv. Mikuláše (str. 223).

[5]) Chytil, Uměl. průmysl na Retrospek. výstavě 12.

[6]) Fontes rer. boh. II., 293. Že byly prostičké a udávaly jen tón k liturgickému zpěvu, to píše Nejedlý v Děj. předhusit. zpěvu 20. Na svědectví nejstarší obrázek varhan v breviáři křížovnickém. Klavesy na celou ruku, a píšťal jen několik. Nejedlý l. c. 91.

[7]) Za opata Bavara, jenž r. 1294 nastoupil, v Polici varhany opravovány (Emler, Reg. II., 1202), to také svědčí, že to tu někdo uměl. Třetí pamět o varhanách na Zbraslavi r. 1297.

a z Francie doneseny přímo či nepřímo, učili se zajisté na cizích vzorech Němci i Čechové podle okolností a příležitosti stejně chutě.

Z ciziny arci dovážely se věci uměleckého průmyslu pořád. Připomínáme jen onoho textilního kousku — tapetum graecum — kaple v Olomouci z r. 1268,[1]) nebo těch zajímavých věcí, kterých opat břevnovský Bavarus (Bavor) (1294—1306) nakoupil v Italii pro své kostely; kromě jiného koupil v Benátkách monstranci křišťálovou, za sedm hřiven, kalichy po 2—12 hřivnách, zvonek stříbrný k poslednímu zaopatření (nolam viaticam), poháry stříbrné k stolu opatskému, ornáty, jeden červený „řeckým dílem“, také baldachyn či snad kus paldekynu (látky hedvábné) se vzorkem granátového jablka,[2]) kterýžto vzorek za tři sta let dále panuje; slonovou sochu koupil v Římě, kdesi (snad doma) zjednal veliký obraz dřevěný (plastiku) pro kostel v Polici.

Z umění monumentálního architektura v XIII. století dožila se podstatné slohové proměny. Již od polou XII. věku ve Francii vznikal nový sloh, gotickým přezvaný. Půdorys a všecka stavba změniti se musily důsledným užíváním lomeného oblouku, klenby křížové na žebrách a zvláště novým systemem opěracích pilířů, čím dál tím víc rozvinovaných.

V těch konstruktivních myšlenkách jest nový sloh. Vzniklo rozčlenění stavby, místo lisen románských pilíře opěrací zaujaly místo, zmizela těžká hmotnost zdí, zdi stenčily se a spěly časem do nebývalé výše, okna hrotem lomená, vysoká, kružbami kamennými zdobená, rozprostřela se po velikých plochách, linie svisné převahu obdržely nad směry vodorovnými, a všecko spělo do výšky symbolicky i mysticky.

Ten sloh nový dostal se k nám z Francie přímo i prostřednictvím sousedních zemí a vlivů; přicházel k nám s novotnými městy, ale nezavládl tu hned cele; bylo mu zápasiti se starými tvary a živly; dosavadní sloh románský byl pěkně rozvinut a stavitelé, v čem došli řemeslné mistrnosti, toho nezbavovali se ochotně ani hned.

Tudy se stalo, že vznikl přechod, přerod jednoho slohu v druhý. Mnichové premonstratští, cistercienští přímo z Francie, z původní vlasti své, donášeli do Čech zatím jednotlivé motivy gotické, jež

[1]) Emler, Reg. II., str. 1202—1204. Lehner v Method. XXVIII. 63.

[2]) Tamž »baldkinus de granato« pro 3 marc. arg.

se tu ujímaly. V tom jim pomáhali benediktini a jiní řádové, zvláště chudí (minorité, augustini, dominikáni), v tom věku vzniklí a do měst se stěhující pro kázání a duchovní správu nových měšťanů. Nebyli však mnichové jediní, kteří šířili známost nového slohu; v té době, kdy se zakládají města, brzy a patrně i světští mistři vystupují a stavební práci v městech podnikají, a to tak, že kněžští klášterští stavitelé těm laikům na konec ustoupili docela. Lze tedy říci, že s městy vystupuje zároveň živnost a řemeslo stavitelské. V stavební „huti" pracují laikové.

Ti řemeslníci naši i příchozí arci nejprv stavěli při farních kostelech městských a špitálských, ale naposled i klášter užívá jich práce.[1]) Není pochyby, že první stavby městských kostelů zdejší řemeslníci nepořizovali tak nádherně, jako vídáme na stavbách klášterských z těch dob. Měšťané asi hned v první době nebyli s veliké náklady.[2]) Ale řemeslníci zdejší při tom naučili se brzo zvláště rozmanitým drobným motivům nového slohu a důvtipně, často domácím rázem, co vypůjčili sobě, přepracovali bez sprostného napodobení. Ký také div! Kamenníci uměli na dosavadních stavbách románských, v plastikách kamenných řezajíce rostliny a živočichy, hojně hýřiti, jakby nedovedli pracovati v novém slohu, zalíbil-li se jim? Také se nám vidí býti přirozeno, že zdejší řemeslníci zprvu k románským stavbám uváděli pouze zevnější prvky, drobnosti nového slohu gotického nežli se odvážili uvésti v život všecky všudy myšlenky nové konstrukce gotické, která zatím ve své francouzské vlasti již byla v plném květu.

Tou příčinou rozeznávají se dvě doby stavebních prací. Od poslední čtvrti XII. věku až skoro do polou XIII. věku v starší tvary románské vnikají gotické. Ze změn do oka nejvíc bijících vyskytuje se klenba křížová o silných žebrech, a vedle románského půlkruhu v oknech a v dveřích oblouk lomený. A kde vyskytne se v té době stavba celá, novým slohem provedená, tu jest sestrojena architektonickou jednoduchostí ranní gotiky.

Toť tedy doba přechodu, doba panování Přemysla I. Románský sloh, když byl co nejpěkněji rozvinut, zarazil se v rozvoji, nedožil

---

[1]) Opatu břevnovskému Bavarovi 1306 staví při klášteře v Polici mistři kamenníci Petr a Mikuláš. Postavili tisíc loket zdi za 70 hřiven a 6 bochů sýra, ceněných v 6 hřivnách. Emler, Reg. II. 1203.

[2]) Brániš, Děj. umění 98.

se úpadku.[1]) Sloh nový zdolal ho. Vítězství jeho již zříti v tom, že proběhem času někde základní forma stavby všecka je gotická a jen ozdoby jsou románské, ba už konečně jenom jich reminiscence se objevují.

Za krále Přemysla II. druhá doba kvete, doba vítězné ranné gotiky. Rozhraní obou dob nelze nikterak přesně stanoviti na rok. Jednotlivosti přechodného slohu jsou na kostele benediktinském v Kladrubech. Znamenitý chrám v Teplé, založený českým velmožem Hroznatou na počátku XIII. věku, jest velikolepý vzor přechodního slohu;[2]) v cistercienském chrámě milevském věže a tři lodi jsou ještě románské, málo zdobené, loď příčná a presbyteř jest již gotická; zdobami gotickými jsou přes tvrdý žulový materiál velmi pěkně řezané listy jetelové, javorové a jiné.[3]) Podvojné okno a ostění gotické na věži v Sedlčanech také ukazuje k přechodní době, ač chrám sám jest již přesně gotický (ze XIV. věku). Chrám v Kolíně z doby přechodu má hlavice sloupů, svorníky, portály hojně profilované; zvláště talířovité paty sloupů a přípor jsou znamení doby první gotiky, ale věže ještě po způsobě románském ze čtverce v osmihran vybíhají z průčelí.[4]) Nápodobně v Prčici na věži a v lodi jsou románské stopy, na konsolách listy a jiný dekor náleží k ranní gotice.[5]) Také některá částečka kostela sv. Vavřince v Brandýse nese se formou přechodní[6]) jakož i nejstarší část chrámu svatojanského v Jindřichově Hradci[7]) i dvoulodní farní kostel v Bechyni; z přechodního slohu jest děkanský kostel v Kouřimi. Chrám ten mimo čtyři opěráky při presbytáři jiných pilířů opěracích ještě nemá; zdi po románsku silné nepotřebovaly jich; kněžiště je vysoké a pod ním krypta s paprskovitou klenbou a s románskými okénky. Postranní portál se sloupky i hlavice a krakorce s přerozmanitým ornamentem listovým jsou románský dar gotickému kostelu trojlodnímu, křížově klenutému.[8])

---

[1]) Lehner, Děj. umění I. 108.

[2]) Method. XV., 79 Lehner.

[3]) Milevsko. Soupis Podlaha a Šittler 93.

[4]) Soupis pam. Akad. I. Mádl, Kolín; Method XXVI., 50.

[5]) Soupis Sedlčan III. Podlaha a Šittler 81.

[6]) Soupis pam. hist. Akadem. XV.

[7]) V pravé boční lodi klenba. Soupis pam. hist. XIV. Obrázek na str. 153.

[8]) Zevrubně Lehner v Method. XXVI., 26. Též Soupis, Kolín I., 58. Menší měrou chrám arciděk. v Chrudimi přes mnohá přestavování má některé kusy první gotiky (žebra hruškovitého profilu v choru, okno některé, konsolu a j.).

V dobu ranní gotiky náležely stavby, které slovutný děkan kapituly pražské Vít († 1271) pořizoval. Dal stavěti dům kněžský na Hradě, ozdobil ambit tamž prací kamennickou v klenbách i na sloupech, pořídil dvojpatrovou sakristii, na oltáře v kostele vstaviti dal baldachyny podivuhodného díla kamennického, bezpochyby již gotického.[1])

Celistvé chrámy přechodného slohu starobou a přestavbami většinou zmizely. Z nejpovědomějších staveb, k ranní gotice náležitých, jest sbor kostelů u sv. Anežky v Praze, k nimž kdys po roce 1230 dán základ.[2]) Při jednom z těch chrámů (sv. Barbory) pilíře hrubé a silně vystupující na první popatření svědčí o velikém stáří a o gotice ještě velmi nesmělé.[3]) Od těchto křesťanských památek stavitelských časovým původem svým ne příliš asi

---

Soupis XI. Chrudim. Chytil 38. Z vesských chrámů nejzajímavější z té doby jest slavětínský, hlavní jeho loď románská, kaple k lodi přistavená má v oknech lomený oblouk vedle půlkruhového, je tedy z přechodu, ostatek však gotika. Soupis II. Louny 71. Obšírně Štědrý v Method. XXIV., 99. Z doby přechodné jest i některá část kostela v Plaňanech, jehož věž a loď ještě jest románská (Soupis, Kolín I., 82); mnoho kostelíků z doby přechodné najdeš k Šumavě směrem, zvláště na Sušicku: v Albrechticích, v Buděticích, v Nezamyslicích, v Petrovicích, ve Zbynicích, ve Vzdounech (ten kostelík jediná stavba zbylá ze vší osady; kružby a portál jeho gotický, věž s románskými okny). Soupis XII. Sušice, Hostaš, Vaněk 4, 5, 8, 70, 90, 169, 178. Ani na Sedlčansku nejsou kostelíky přechodné doby vzácny. Jsou v Šlapánově, v Bedřichovicích, v Martinicích, v Neustupově (obrazy viz v Methodu XV.), v Ouběnicích. Soupis Sedlčan, III. Podlaha, Šittler 2, 4, 49, 62, 72, 92, 118. Z Domažlicka sem náleží kostel v Srbici, románský má portál s obloukovým vlysem, mohutná žebra v choru jsou gotická. Soupis Domažl. XVII., 110. Též Method XXI., 5. XXII., 128. V Klatovště jest z doby přechodní kostel v Janovicích; v samých Klatovech na kostele západní portál a dvě kobky jsou z oné doby; sakristie v Kolinci u Klatov je z první gotiky, kostelík v Strážově a v Týnci už prostá gotika přesná, hotová (Soupis VII. Klatovy, Hostaš, Vaněk, Borovský 36, 43, 104, 146). V Třeboňště jest bošilecký chrámek z doby přechodu, též kostel v Drahově, v Bukovsku Dolním, portály v Řečici Kardašově (srov. Neuwirth, Gesch. I., 541), částky kostela v Ševětíně (Soupis, Třeboň X., 1, 15, 42, 50, Mareš, Sedláček); u Milevska je z té doby v Kostelci žebroví, klenba, hranolové konsoly v chrámě (Soupis, Milevsko V., 77).

[1]) Brániš, Děj. umění 81. Fontes rer. boh. II., 293.

[2]) Jsou to kostel sv. Františka, sv. Barbory, kaple sv. Michala a kaple sv. Máří.

[3]) Tomek a Mocker vypsali klášter sv. Anežky ve zvláštní monografii. Lehner v Methodu několikrát vzácným těm zbytkům věnoval pozornost pilnou. (Obzvláště v XXV., 97.) Také Neuwirth v Gesch. d. bild. Künste I., 475.

vzdálena jest dvojlodní židovská synagoga v Praze, vynikající složitou klenbou a sličně řezanými lupenatými hlavicemi na příporách.[1])

Na jeden zjev jihočeských chrámů z té doby znalci upozorňují. Nejeden kostel jihočeský měl již v době románské věž zdviženu mezi presbytářem a kostelní lodí. Teď v době přechodní strhována skrovná a tmavá presbytář a stavěna nová, gotická, světlá. Loď a věž zůstaly. Poučný a vysoce zajímavý vzor toho známe v Stropnici u Nových Hradů. Toto umístění věže mezi loď a presbytář, dědictví doby románské, stavitelé jihočeští oblibují v době následující tak, že již do původní disposice chrámu ryze gotického leckdy staví na jeden nebo na dva triumfálné oblouky před kněžiště. Stane se to jedním ze znaků jihočeské gotiky.[2])

Od nastoupení krále Otakara II. panuje již gotika ryzí, ač znalec tu i tam postřehuje přec ještě některou reminiscenci románskou, byť už slabou a čím dál vzácnější. Bohužel i z této periody, v níž gotika vítěznou, stářím a přestavbami množství památek časem proměněno, ba některé stojí zříceny a některé zhola zmizely se země. Do té doby znalci kladou především trojlodní horažďovický kostel, založený kdys před r. 1260; v pobočních lodích jeho jest klenba bez žeber, za to jsou v lodi hlavní a v presbytáři žebra ze žuly pracně stesaná o dvou mělkých žlábcích. Vůbec je v chrámě tom málo kamennických okras, svorníky jsou hladké, přípory oblé, pilíře čtyřhranné snad pro drahotu práce při nepoddajném materiálu. Okna mají kružbu tří kruhů, vzácný to zbytek nejstarší naší gotiky.[3])

Do téže doby náleží stejnolodní chrám vyšebrodský, Vokem Rožmberským roku 1259 založený, ale v XIV. věku ještě dlouho stavěný, s překrásným portálem, zdobeným v tympanu a okrajích rostlinným ornamentem, patrně z přírody vzatým.[4])

Do přesné gotiky náleží chrám v Zlaté Koruně, r. 1263 založený, ale teprve za krále Jana dostavěný, v jehož tvarech, pokud se v původnosti který zachoval, zřejmě pozorují se vzory francouzské. Rozhodně gotická jest z doby Otakarovy stavba dominikánského chrámu v Budějovicích (1265) s lodí příčnou, zdobená na konsolách lidskými hlavami tesanými rázovitě, mezi nimiž i hlava

---

[1]) Neuwirth l. c. 537 klade stavbu tu do Janovy doby.

[2]) Brániš, Method. XII., 97.

[3]) Lehner, Method XXIX., 41.

[4]) Obraz v Bránišovi l. c. 91, Neuwirth l. c. 446.

Přemysla II. a Kunhuty,[1]) z doby té pocházejí chrám v Humpolci (asi z r. 1257, podobný želivskému),[2]) chrám v Polici, z jehož původní stavby zbylo kněžiště a lodi postranní,[3]) žalostící zřícenina chrámová v Benešově, nádherný portál v Hradišti nad Jizerou, plný plastických zdob z rostlinné přírody, nejstarší částky některých chrámů pražských (tomášského,[4]) anenského, bývalého to chrámu templářského, jehož dekor gotický před málo léty surově otlučen).[5])

V době Václava II. založen nad jiné znamenitější chrám sedlecký, pětilodní, neobyčejně veliký, dle vzorů francouzských zbudovaný, ale přestavbami pokažený. Cistercienští mnichové držíce se vůbec typů, jež viděli ve své vlasti francouzské, založili tu v Sedlci stavbu, která zove se kathedrální: kolem kůru kněžského veden jest půlkruhem ochoz, a v ochoze jakoby u věnci postaveny jsou mezi pilíři kaple. Na francouzských kathedrálách klenbu opírá z venčí celý system opěráků, pilířů, fiál. Toho v Sedlci ještě nebylo. Nápodobný byl prý chrám zbraslavský o čtyřech či pěti loděch, z něhož nezbyl ani kámen na kameni.[6]) Z té doby jest i františkánský chrám i kůr arciděkanského chrámu v Plzni,[7]) zdivo a klenba kostela P. Marie v Písku,[8]) zbytek dominikánského kostela tamž, nejstarší částky chrámu vysokomýtského [9]) a bydžovského, presbytář v Deštné, honosící se skružím v oknech podivuhodné rozmanitosti.[10])

Za zmínku na konec stojí, že z rozhraní k XIV. století shledána i u nás gotická stavba z cihel neomítaných, způsob to u nás neobvyklý. Je to děkanský kostel v Nymburce,[11]) a z r. 1303 chrám sv. Ducha v Hradci Králové, založený královnou Eliškou Rejčkou,[12]) a tamtéž zbytky kostela klimentského.

---

[1]) Soupis Akad. VIII. Brániš 26.

[2]) Method XXVIII., 102. Lehner, Method XXX., 52. Dnes velmi zněšvařený přestavbou, zvláště z XVIII. věku.

[3]) Method XXVIII., 86. Lehner.

[4]) Chor svěcen tu r. 1315. Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst 480.

[5]) Herain v Ottově Slovn. 397. (Čechy.)

[6]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst 416.

[7]) Týž 509. Strnad v Methodu XXIX., 61. Františkáni (Šeří mniši) uvedeni do Plzně r. 1292. Popis stavení od Lehnera v Meth. XIX., 82 s obrazy.

[8]) Lehner, Method XXIX., 2.

[9]) Soupis památ. histor. XVI., Wirth 115.

[10]) Soukup, Soupis, Pelhřimov. okres 38.

[11]) Po ohni r. 1343 asi dostavován. Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst 507.

[12]) Spiess, Příspěvky k místopis. Hradce v Pojednání musea tamtéž 7. Obšírný výpis ve spise Kalašově: Kathed. kostel sv. Ducha atd. vyd. 1896. Též

Kteří mistrové zedničtí nebo kameničtí pracovali v přechodné a v ranní gotice za onoho času u nás, toho se nedovíš. Řídko se vyskytne křestní jméno v pramenech, a to samo mnoho nevyloží. [1])

Mimo kostely v době zakládání měst stavělo se velmi mnoho na světských stavbách. Vznikaly podle domů dosavád dřevěných domy kamenné, nejspíš na trhu hlavním; dřevěných arci byla i na dále většina [2]). Na náměstí vznikaly podsíně nebo loubí vzorem italským, aby i za nepohody mohlo se tržiti. Netrvalo dlouho, měšťané také dali se do staveb radních domů kamenných. Největší zaměstnání zedníci a kamenníci měli v době zakládání měst s pořizováním hradeb, věží a bran, jakž to Václav míti chtěl, donucuje prý i duchovní, aby přispívali k stavění hradeb a příkopů ať ze dřeva, ať z kamene. [3]) Potom stavělo se zvláště, když král Otakar II. hrazení přímo nařizoval, klada za vzor hradby města Kolína. Kolik umění vtělilo se v ty stavby praktické, nesnadno říci; nejstarší formy zmizely dávno až na malé zbytky. [4])

Že právě v době zakládání měst u nás šlechta opouštěla dvory hospodářské, při nichž dotud bytovala, a dávala sobě stavěti „rytířské“ hrady na vyvýšených, nepřístupných místech, toho budiž jen mimochodem dotčeno. Také králové nově stavěli hrady nebo staré přestavovali. Za Otakara II. již v prvních létech jeho vlády Hrad pražský novými pevnými zdmi a věžemi přestavován.

Z doby té, o níž jednáme, či hned z počátku doby lucemburské zachoval se jakožto převzácná památka stavitelská v Písku most kamenný žulový, 91 metrů dlouhý, o sedmi obloucích; nej-

---

Cechner, Soupis XIX. Hradec. Prokop (Mähren in Kunstgesch. Bdtng. 351.) míní, že Eliška Polská volala na to mistra ze severu.

[1]) Na př. čteš-li, že r. 1250 v Hradci Jindřichově kamenník Jindřich stavěl některou část na kostele sv. Jakuba. Soupis pam. hist. XIV., 37. Novák.

[2]) Vždyť ještě v století následujícím v Praze kamenný dům uvozuje se v pramenech jakoby s pochlubou. Tomek D. P. I., 234.

[3]) Fontes rer. bohem. II., 303.

[4]) Z hradeb kolínských z XIII. stol. jen na východní straně města zbylo něco málo, z hradeb kouřimských, jež klásti jest též do XIII. věku, zbylo víc: dvě zdi 14 metrů od sebe rovnoběžně vzdálené, vyšší vnitřní má cimbuří a střílny, v zdi zevnější byly bašty, nejblíž na 50 metrů od sebe. Mezi zdmi byl parkán, před nimi příkop. Soupis. Kolín. I., 58. O hradbách a hrazení města Vysokého Mýta, jež stalo se za Přemysla II., viz H. Jireček, Mýto a Lehner, Method, XXIX., 99.

starší ten most v Čechách měl dvě věže, ale po těch již není památky. [1])

O výbornosti plastických prací u nás ze XIII. věku položeno již při chrámových stavbách. Ale plastika dotýkala se tu hlavně jen dekorace. Že figurální plastika na stavbách tou dobou u nás byla oblibována, o tom málo stop. Nejspíš ještě hlavy lidské si řemeslný kamenník vytesal, ale jen na hlavici sloupové, na tympanu, vždy tedy zase jen podřízenou dekoraci. Relief opukový z malostranské mostní věže v Praze, představující postavu sedící jako na trůně a druhou klečící, klade se do doby Václava I., jenž most Juditin onou věží opevnil.

Několik náhrobníků zachovalo se s figurami, ale ne plastickými nýbrž vrytými. Sem náleží zmínka o zlomcích náhrobníků nalezených u sv. Anežky v Praze. Byly nad hrobem dcery Otakarovy a královny Kunhuty; jsou z opuky, s figurálními kresbami vrytými gotického rázu, ale s dekorací románskou. [2]) Sem náleží v Drobovicích nalezený náhrobník bezpochyby Eberharda, jednoho z nájemců mincovny jihlavské. [3]) Z týchž časů jest náhrobek Hrona z Pacova, často obrázky reprodukovaný [4]) a k dějinám krojů veledůležitý, ale ukazuje figuru skreslenou šeredně. Nápis náhrobní tabule jest už gotisující. Zajímavo, že na polském Vavelu jest v kostele sv. Michala náhrobník, českému velmi podobný, kladou ho však do půli XIV. věku.

Vzácnější z té doby jsou sanktuaria plastická, jedno pro příklad z XIII. století jest v Kouřimi, je to kamenný rám s lidskými a býčími hlavami, a nad ním lomenice gotická s kružbou. [5])

Monumentální malířství i v gotické nové době úlohu svou mělo hlavně v chrámech a při nich v ambitech a snad i v refektářích kněžských. Tu všude ornamenty kamenné zhusta polychromovány, zdi nástěnnými malbami pokládány. Na freskách koncem XIII. věku do oka padá silná konturová kresba stejně taková, jako tou dobou zříti v miniaturách; malíř ustupuje kreslíři, poněvadž

---

[1]) Matzner. Písek, 172.

[2]) Vlačiha v Arch. Pam. XX., 68.

[3]) Čermák a Sedláček v XIII. zprávě Včely Čáslavské, kdež i obrázek.

[4]) Zíbrt. Děj. kroje, 57, 180. Braniš. Děj. uměn. 102. Soukup. Soupis. Pelhřimov. 136.

[5]) Soupis památek. I. Kolín. Mádl.

spis jen illustruje. Malovalo se asi mnoho,[1]) aspoň zbytky dosud zachované bohužel nemnohé,[2]) podle své polohy a komposice svědčí, že na zdi bylo pomalováno všecko všudy. I historické sceny obšírné voleny k malbě. U sv. Víta na zdech „rajského dvora“ neb ambitu byla r. 1244 vojna Neklanova s Vlaslavem namalována nákladem děkana Víta, jenž dal i sakristii a dům kapitulní vymalovati.[3])

Gotickou konstrukcí zdí však malby proti době románské poněkud obmezeny; víme, že zdem ubráno a oknům nastaveno. Za to tedy, co freskované malbě ploch ujato, nahrazeno malbami na skle, gotikou vznikla barevná okna, nový způsob malování, jenž spoléhal na zručnosti kreslířské i komposičním vtipu.

Z tabulových obrazů z oné doby nezachovalo se nic. Ale byly tu; stačí vzpomenouti opata Bavora, jenž na hraně XIII. století do svého opatství v Polici kupuje tabulové obrazy a zajisté ne všecky v cizině.[4])

Malířství koncem XIII. věku gotikou vchází do nové fáse. Nejlépe to znáti v malířství drobném, miniaturním. Toť pak působilo v malířství veliké tak, že nástěnné malby jsou jako zveličené obrazy z knih. Stejná podoba, stejný ráz. Změna, jevící se v miniaturách z konce XIII. věku, jest pokrok. V románské periodě malování ustrnulo v tradicionalní formy, bez valné invence obměňovalo skoro vždy totéž, krycí barvy určitým a všude stejným způsobem pokládány, k plastice figur zůstal na pomoc sice stín a světlo, jako jináč není, ale málo přirozenosti v tom všem bylo.[5])

Ve Francii, vlasti slohu gotického, znáti přechody k novým způsobům malování již v koncích XII. stol.[6]) Vzniká illustrace samostatného rázu, kreslíř s konturami vstoupí v popředí, kresba je ostrá,

---

[1]) Pokračovatelé Kosmovi při nových chrámech zhusta mluví o malbách. Fontes rer. boh. II. 285 na př. o malování v klášteře sv. Jakuba v Praze.

[2]) Mimo Budějovice a j. velmi rázovitá freska, bohužel tuze porušená, jsou u sv. Vavřince v Brandýse, konec XIII. stol. Je tu z Madonna, Nejsv. Trojice, apoštolové, nějaké výjevy světských lidí se sv. Kateřinou; větší figury mají rázné kontury. Soupis pam. Karlín. XV., 136—139.

[3]) Tomek. D. P. I., 241.

[4]) Emler, Reges. II., 1202.

[5]) Dr. M. Dvořák, Die Illuminatoren des Joh. v Neumarkt (Jahrbuch d. kunsthis. Samml. d. allerhöch. Kaiserh. XXII. 35 a násl.). Obšírnou zprávu o stanovisku Dvořákově Šusta v Čes. Čas. Hist. VIII., 303.

[6]) Bucher. Gesch. d. tech. Künst. I., v stati o malířství.

obrazy jsou živé, výkresy kolorované;[1]) jde o postavy, jich životné a duševní projádření a pohyb nenucený; malíř nechá krycích barev a užívá lehkých, tenkých vodových; není pozadí do hloubky, stačí v zadu plocha zlatá nebo jiná barevná.

Ze severní Francie, doma se vždy rozvíjejíc, nové umění svoje malované knihy posílalo na východ do Němec i dál,[2]) domácí malíři nápodobovali, byť obhrouble. V koncích XIII. věku také od jihu z Italie nový způsob malířského umění hlásí se.[3]) V Italii nikdy docela nepřetrhali spojení s antikou; vzory tu byly stále na očích. A ty oči právě v konec XIII. stol. otevřely se a chápaly víc než jindy. Malíři začali uváděti naturalism do svých výtvorů, figury i ornamenty stávaly se plastickými malířovou technikou, při níž barva přemohla kontury, komponování stalo se přirozenějším, vznešenost boží a nebes dostala formy daleko lidštější nežli bývalo; a všecko to malování, city vyjadřujíc, působilo tolikéž na cit divákův.

Oba proudy nové, italský a francouzský, sešly se v Avignoně papežském, a odtud přijde v době lucemburské přímý popud i k nám, kterýmž tu vznikne nová česká škola domácí. Do té doby zatím se u nás jako v Němcích způsob francouzský a poněkud též italský jen nápodobuje.

Na přechodě od románských prací ke gotickým jest z nejpovědomějších miniatur žaltář ostrovský, česká práce z první polovice XIII. století. Ráz většiny obrázků je románský ještě, gothika jakoby vložka. Kresba zvířat, figur, rostlinných ornamentů, draků uznává se vesměs výbornou, tváře však jsou schematické. Ale nová doba již se z toho hlásí.[4]) Na západní vzory ukazují malby v musejním Mater verborum, ale zvláště „bible Velislavova" z hrany XIII. a XIV. věku, jejíž obrázky lehce barvou položené mají obrysy pevné, inkoustem bystře kreslené; ty obrázky již vynikají oním novým živým způsobem vyjadřování, jako svrchu vyloženo o francouzském umění.[5]) K týmž fracouzským vlivům aspoň co do techniky jest

[1]) Chytil. Arch. Pam. XIII., 3. Dvořák zove to Zeichenstil. L. c. 40.

[2]) R. 1292 Václav král dal zbraslavským mnichům peníze na posvátné knihy, a ti jich mnoho nakoupili v Paříži. Fontes IV. 55.

[3]) Dvořák l. c. 64.

[4]) Soupis pam. Praha II. Podlaha, Šittler, Kapitulní knihovna 104. Též v Pokladě 283, Emler, Věstník náuk 1878.

[5]) Němečtí badatelé tvrdí, jakoby v biblí Velislavově byly nějaké vlivy bavorské. O té biblí, jež jest v knihov. Lobkovic., nejprv znalecky psal Vocel v Arch. Pam. IX.

počítati obrazy passionálu abatyše Kunhuty (v univ. knih.) ostře kreslené, zbarvené však hutněji nežli práce v knize předešlé; provedením jsou však ty obrazy originálné, živé neobyčejně. [1]) S chloubou lze uvésti, že to práce česká, že dělal ji český mistr Beneš, kanovník svatojirský (r. 1312—1314).

Do téže doby první gotiky, jakkoli pochází z r. 1317, jest položiti ještě breviář králové Elišky (v Rajhradě), na němž znáti vzory francouzské zvlášť v humoristických přídavcích a ozdobách; odlišuje se od knihy svatojirské abatyše Kunhuty, v níž jsou obrazy jen textovou illustrací, tím znamenitě, že obrazy a výzdoba pronikají text, z iniciály rozvádí se ozdoba u větve, jež rozbíhají se po okrajku a chovají ve svém listoví a prutoví figurky lidské i zvířecí a všelikteraké i veselé genry. [2])

Spíš do krasopisectva nežli do malířství náleží umění, v XIII. století již bujně rozvinuté, ozdobovati iniciály také rozmanitými čarami všelijak rozvlněnými, točenými i přímými různo v ornament nitkový skládanými. To umění písaři začali a vyvinovali. [3])

Otázka na konec, kteraký podíl Čechové měli v umělecké práci a který Němci, do českých měst vstěhovalí, musí zůstati nezodpověděna. Není určitých zpráv. V tom však jsou si všickni umělci středoevropští — tedy němečtí i čeští — rovni, že se na francouzských a vlašských vzorech učili stejně. Naši lidé čeští dokonce i v cizině se zdarem umělecky pracovali, o tom svědčí miniatury graduálu ve Světlé (Zwettl), jež maloval Bohumír z Jindřichova Hradce, Čech. [4])

---

[1]) Vocel, Arch. Pam. IV. Chytil, Arch. Pam. XIII.

[2]) Chytil, Umělec. průmys. na retrosp. výst. 15.

[3]) V Plenarium kapitoly svatovítské. Dobré příklady toho z r. 1253. Soupis. Praha II., knihov. kapitul. 88. Od notaria a písaře Jana, syna Bebtanova od bubnů (Beptan de Timpanis. Soupis. 191), jsou tu zajímavé ornamenty z prutů, stonků, rozvilin v knize Iustiniani corpus z konce XIII. věku.

[4]) Tadra, Styky Čech. 203.

V.

Obchod v první době městské.

Města pořídila nové hospodářství peněžné proti starému naturálnímu. Ona rozmnožila oběh peněz ražených, shrnovala do svých zdí výrobu průmyslnou, lákala dovoz surovin z venkovského velkostatku, a tím obchod městský vyvinul se, a byl brzy aktivním. Obchod lokální, drobný, jenž byl v době slovanské v tržištích, zakládáním měst rozhojnil se, rozšířil se. Z míst trhových města vznikala a místy trhovými zůstávala, [1]) arciže příchodem kolonistů, větším stokem lidí, usazením svobodného řemeslnictva, jež snažilo se o odbyt své produkce, obchod lokální nemohl než zkvétati daleko nad bývalý stav. Ovšem, když řemeslník prodává konsumentovi výrobek svůj přímo, nelze tu mluviti o obchodě v národohospodářském smysle, [2]) ale větší populace, valnější přítomnost řemeslníků, větší produkce v zánovních městech měla za následek živější trhy lokální a dala snadno vzniknouti obchodníkům, kupcům, kteří se jen obchodem obírali.

Z předních obchodníků byli, jakož svrchu praveno, kroječi suken, pannicidae, jichž bývalo od prvopočátku nejvíc v městech Pražských. [3]) Podle jména svého měli by v rukou obchod pouze

[1]) Bücher. D. Entsteh. der Volkswirtsch. 46. »Mit der Zunahme des Gewerbes wurde die ganze Stadt zum Markte.« Beneš z Vartenberka obdržel r. 1302 právo od krále, aby Židinaves (Jičín) bylo »městem« nebo »místem trhovým«. Menčík. Děj. Jičína I., 61.

[2]) Lexis v Schönbergově Handbuch der polit. Oekonom. II., 811.

[3]) Není správno představovati sobě počet velkých obchodníků městských jakožto příliš valný. Ve Frankfurtě n. M., když obchod kvetl, nebylo více než 20—30 obchodnických rodin. Bücher, Die Entstehung d. Volkswirtschaft. 230.

soukenický, ale oni krájeli nejen cizí sukna a domácí, než i všelikteraké jiné cizí drahé látky, kteréž si po kupecku z Flander a z Porýnska dováželi nebo dovážeti dávali; byli to kapitalisté (pokud se v té době o kapitalistech mluviti smí), kteří bez pochyby nepřestávali jenom na kroji látek. Kroječi mají za starých dob vůbec podivné postavení: obchodníky jsou vždy, kroječství vždycky za obchod kladeno, jakožto kapitalisté zajisté jsou činni v obchodě velikém, vývoz a dovoz látek opanovali, krájejíce však na lokte v drobném prodeji jsou jako kramáři.[1])

Jiný druh obchodníků byli **kramáři** právě dotčení. Ti vlastně kupectvo začali. Byli to menší kupci, kteří časem a místem prodávali všecko, ale pravidlem nebylo, že smějí prodávati všecko; aspoň v pokročilejší době poznáme, že rozmanití řemeslníci místní velmi horlivě a s účinkem překáželi svobodnému obchodu kramářskému, nedopouštějíce mu monopolu; řemeslník městský chtíval, co urobil, konsumentům prodati přímo sám bez obchodníkova prostřednictví, a městská politika obchodní, z radního domu řízená, ho v tom za všecken čas podporovala. Stalo se pak pravidlem, že kramář prodával to, co se doma neurobilo, prodával tedy obyčejně koření, jižní ovoce, kožešiny, cizí plátno, vzácnější dřeva, olej, semena a jinou takovou míchaninu.

Kramářům a jiným konsumentům cizí zboží všelikteraké dováželi **kupci**. To byli vlastní „velkoobchodníci“, jichž velkoobchod byl ovšem daleko prostějšího rázu nežli dnešní.[2]) Byli to — jako za starodávna — vždy ještě cizinci, ale podle nich už také domácí lidé jezdívali za obchodem sami nebo vysílali služebné pomocníky své. Vyvinuli se z kramářů odvážnějších, kteří měli dosti peněz do velikého kupectva. Mezi takovými velkokupci byli i svrchu psaní kroječi. Některý kupec oddával se též drobnému prodeji svého dovezeného zboží a byl zároveň kupcem i kramářem.

Je patrno, že nebylo v těch věcech obchodních nikde určitých hranic, a lze nadíti se, že různé zájmy se později srazí.

K obchodníkům nutno přičísti též **železníky**, **solaře** (salinarii), **tarmarečníky**, i **apotekáře**, kteří všickni vyskytují se

---

[1]) Stejně v Němcích. Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 2. 68.

[2]) Tehdejší »velkoobchodník« jest kupec, jenž sám nebo pospolu s jinými naloží vůz zbožím; to s nemalou prací a útratou veze nebo vézti dává do ústředního tržiště některého s kalkulací prostičkou, že je tam s prospěchem odbude.

v pramenech pražských sic teprve v prvních létech XIV. věku, ale nepochybně v městech našich, zvláště v Praze, bývali dávno dřív.

Drobný prodej provozován v krámech, na veliký obchod byly „sklepy", skladiště a v Praze především Týn kupecký. Krámy k prodeji potravin byly dřív, než města zakládána. Scampna, banci, huttae, mensae, tuguria, apothekae — lavice chlebné, šráky, kotce, krámy řeznické — uvádějí se v zakládacích listinách městských jako věci hotové. [1])

Poněvadž živnosti potravin se dotýkající vzešly a upravily se již za správy vrchnostenské v dobách předešlých, krámy leckde zůstaly i po založení měst v svazku s vrchností, na jejíž půdě město vysazeno. Některá vrchnost — ať král ať jiný pán — dává, jakož již dotčeno, rychtáři hned při založení v dědičné držení ten onen krám, dva i víc, aby z něho rychtář měl důchod jakožto odměnu své práce; [2]) mělitě rychtáři tržní policii i obchodní soud na sobě [3]). Rychtář i měšťané mohli sobě krámy kupovati právem zákupným a dědičně; [4]) platívali z držení takového krámu pak již jen roční plat královĕ nebo jiné panské komoře. Bavor, opat břevnovský (1294—1306), koupil kdes čtyři masné krámy za sto hřiven stříbra! Krám tedy drahý dost. [5]) Některý měšťan shromáždil si v držení několikero bývalých vrchnostenských podniků, z nichž bral platy bezpochyby nájmem od řemeslníkův a živnostníků; za příklad posluž jen onen v Klatovech Kunrát, jenž odkazuje r. 1288 špitálu sv. Ducha dva krámy masné, mlýn, lázeň, pivovar. [6])

Arci také městská správa, konšelé, zakupovali krámy k obci nebo vyžadovali od krále, od vrchnosti dovolenou, aby směli krámy, kotce stavěti. Někde fraternita řemeslná neb obchodní dbala, aby měla krámy sobě povolené. Takové obchodnické societě v Praze, jíž

---

[1]) Čelakovský. Codex II., 138, 143, 327 (při Čáslavi, Brodě Č., Bydžově) a j. za Otokara II. a Václava II.

[2]) Dokladů přemnoho. Na př. při založení Chrudimi 1278 Přemysl II. dává rychtáři duas mensas panis atd. Čelakovský. Codex II., 82. R. 1307 při založ. Ronova Ulricus de Luchtenburch dává k rychtě 2 macella, panis unam atd. Archiv ronov. Opis v zemském.

[3]) R. 1265 král Přemysl ustanovuje, že v Žatci rychtář soudil na mili v době, kdy jsou trhy. Čelakovský. Codex II., 50.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 145. Václav II. (1306) Kouřímskému rychtáři čtyři masné krámy prodal.

[5]) Emler, Reges. II., 1203.

[6]) Čelakovský, Codex II., 105.

stál v čele povědomý Eberhart, král Otakar r. 1265 dovolil stavěti kotce u sv. Havla.[1])

Ať již původcem kdokoli, v Praze do konce XIII. věku jsou dvoje kroječské krámy (huttae pannicidarum), dřevěné a kamenné,[2]) krámy uzdářské, o krámech masných a pekařských ani nemluvě. Připomínají se v XIII. věku i krámy ševcovské v malém městečku slezském.[3]) Není pochyby, že všecky takové krámy byly i u nás touž první dobou městskou.

Krámy stejného zboží stávaly od prvních dob městských podle sebe, v kotcích byly pod jednou střechou. Začíná se tu, co později platilo pravidlem, že každé řemeslo neb obchod má pohromadě státi s trhy svými. Vrchnost, městská rada, řídíce trhové právo a reglementaci tržní, měly zásadu při tom, aby všecko se kupovalo a prodávalo veřejně, aby domácí produkce řemeslná kupujícím dostávala se do rukou přímo bez prostředníků, aby usnadněn byl dohled, zdali jest dostatek zboží, dobré-li, kteraká cena jeho, aby konsumenti nebyli šizeni po žádné stránce, a mimo to aby děl se v krámech, v kotcích, v hutích veřejný závod stejných živnostníkův a řemeslníků, což mohlo míti dobré následky v mnohých směrech jako soutěž kde jaká od jakživa.

To právě bylo asi hlavní příčinou, že konšelé bezpochyby už v této první městské době usazovali stejně řemeslníky do téže ulice, neboť řemeslnická díla bývala vždy spolu krámem tržným.

Na hromadnější prodej řemeslných výrobků i zemědělské produkce byly trhy. Města si bývalé trhy podhradské účinněji v rozmanité formy zorganisovala. Opírajíce se o své právo míle, města shrnula u sebe trh celého okolí, měšťané zosobili si v něm monopol.[4]) Venkovan zemědělec vozil a donášel do města produkty své, suroviny, a na trhu nakoupil sobě výrobků městských, kterých nedovedl sám urobiti. Pro ony suroviny venkované byli v městě rádi viděni; obyvatelé městští, zvláště řemeslník, potřebovali jich, nákup surovin nutíval městskou obchodní politiku, aby trh byl po té stránce co možná svobodný. Venkovan zase držíval se města

---

[1]) »Salas concedimus«. Čelakovský, Cod. I., 720. Srov. o variantu scholae místo salae v Čelakovského »O začát. ústav. děj. Star. měst.« 12.

[2]) Tomek D. P. I., 336.

[3]) R. 1263. Emler, Reg. II., 167.

[4]) Všude platila středověká zásada: Obchod patří městům a v městě jenom měšťanům. Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 247.

svého proto, že tu nalézal bezpečný odbyt svých zemědělských přebytků. Vyvinula se vzájemná závislost a tudy i zájem oboustranný. Každé město utvořilo příčinou produkce, odbytu a nákupu hospodářský okruh. [1]) Cizího řemeslníka do toho okruhu domácí řemeslníci nepouštěli snadno; řemeslník městský chtěl výhradného práva odbytu, město uznávalo za svou povinnost zabezpečiti mu odbyt, a cizí soutěž z pravidla nepřipouštěna.

Trhy týdenní byly na věci, které dlouho nevydrží, na věci k dennímu živobytu. Na prodej masa oblibována záhy sobota jako k neděli příležitá. Na jiné zboží i pondělní den býval k trhu obírán. [2]) Již v této době týdenní trhy byly přespolním trhovcům přístupny volně, a tím aspoň jednou v témdni protržen monopol domácích. Zasáhlo-li v trhový okruh jednoho města blízké město druhé, bylo zle a sousedská hádka. Kdys před r. 1291 král Václav II. na prosbu s obou stran nucen přeložiti trh města Chomútova na jiný den nežli byl v Mostě [3]). Šlo patrně o vesnické trhovce a bezpečnou zásobu města.

Které město bylo valnějším střediskem populace, tu v témdni i několikrát trh býval konán; v Praze obvykly konečně i denní trhy pro potřeby stálé a pilné. Snad již v první době městské leckde podmínky se vyvinovaly k trhům speciálným, v nichž nabízeno zboží jednoho jen způsobu.

Nejvolnější trh byl výroční (forum annuale), jarmark.[4]) Za plné svobody tohoto trhu neplatilo městských řemeslníků výhradné právo odbytu, cizí výrobce řemeslný směl na trh přijíti, na trhy výroční dojížděli přespolní měšťané po daleku, [5]) ba i hranice zemská překračována vzájemně. Jarmarky konány do roka jednou i vícekrát. Trvaly za kolik dní; až i dvě neděle. [6]) Výroční trhy

---

[1]) Bücher (Die Entstehng d. Volkswirtsch. 46.) počítá, že sedláci okolo měst skupili se tak, aby i nejvzdálenější mohl býti v témž dni z trhu zase doma.

[2]) Menčík. Děj. Jičína I., 61.

[3]) Čelakovský. Cod. II., 120. Emler, Reg. II., 2414.

[4]) Ve Francii v XII. stol. Lavisse et Rambaud, Hist. générale II., 501—504.

[5]) Litomyšlští na př. obdrželi r. 1298 právo jezdit na trhy královských měst. Nejedlý. Litom. I., 321. O Benešovských víme jistě, že r. 1289 jeli do Prahy na trh. Novák. Formulář bisk. Tobiáše, č. 189.

[6]) O čtrnáctidenních jarmarcích zpráva ze XIV. věku. Arch. plzeň. Lib. div. sent. 4, 339. Ve Francii trhy po 48 dnech, na př. v Troyes. Lavisse, l. c. 504: první dni se vykládalo, pak prodej nastal jen některých věcí, potom šlo na řadu zboží jiné, třetí, čtvrté.

svobodné Němci poznali od Francouzův, oblíbili si je.[1]) U nás jako v Polště[2]) ten způsob trhu svobodného vyskytuje se již při zakládání měst; bezpečně za panování Otakara II. Od něho Most měl výsadu na takový trh.[3]) Zřejmě čteš o těch trzích r. 1291 v Brně, 1290 v Kroměříži, 1306 v Chebě, 1307 v Hradci Kr. a j.[4]) „Annuale forum“ dvěma městům posléze řečeným dáno privilegiem Albrechta, krále římského.

Za všecek pozdější čas vrchnosti a města sama prosívala krále za vysazení jarmarku prvního nebo i kolikátého. Bylotě záhy pochopeno, že se vnášejí do města peníze, že zboží v městě nedělané dováží se sem, pověddomého zboží že o jarmark přibývá na větší výběr, a řemeslník domácí, mrzel-li ho volný závod s přespolním, mohl těšiti se aspoň tím, že na druhou stranu zase získá větším výběrem surovin z daleka dovážených. Obchodní snahy městské o jarmark vystupovaly z místního okruhu hospodářského a rozepjaly se po větším nebo menším okrese zemském. Známo též, že výroční trhy staly se jako slavnostmi, souvislými s lidovým životem.

Hlavní cesty k vnitrozemskému i k průvoznímu velkoobchodu, po zemi české rozběhlé, zůstávaly větším dílem při starodávných směrech, přirozenou polohou Čech na čtyři strany světa paprskovitě rozvětvených k „branám“ zemským; středem byla města Pražská. Ty cesty vedly prve tržišti slovanskými, teď královskými a panskými městy, která z nich právě čekala svého vzrostu.

Ale při zakládání měst některá cesta stará zanechána stranou. Tu změnu král několikrát podnikl pro větší užitek svůj. Na příklad že všecek okolek trstenické cesty, která vedla z východu českého do Moravy, byl před založením měst od panovníků rozdán, založena r. 1265 od krále cesta nová přes Mýto. Na ní vznikla Polička, město nové, jemuž jakoby do vínku dává Otakar II. mimo právo míle i tu cestu, směřující z Mýta do Brna.[5]) Podobně r. 1269 Otakar přeložil hlavní cestu obchodní z Brodu Něm. do Jihlavy, když Brod dostal se Hronům.[6]) Nová dráha založena na českém

---

[1]) To přiznává i Inama-Sternegg, jmenuje určitě champagneskou Francii, z níž se Němci učili, l. c. 280. Výroční trh, svobodný od platů, původu římského (?) dle Mayera, Deutsche u. franz. Verfassngsgesch. II., 220.

[2]) Kutrzeba, Rozprawv Akad. Umiejęt. II., XIX., 186.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 172.

[4]) Emler Regest. II., 901, 665, 646. — Čelakovský, Codex II., 147, 150.

[5]) Čelakovský. Codex II., 43. Lippert, Socialgesch. I., 76, II., 169.

[6]) Lippert. l. c. I. 76.

severu spojující Žatec s Kamenicí Saskou, když ze vsi Kadaně rodilo se město.[1])

Zřízením měst veřejné obchodní dráhy už na staletí se utvrdily, sloužíce pak obchodu vždy čilejšímu. Ty cesty byly nucené. Panovník nucenou, určitou cestou, z níž se obchodník nesměl uchylovati, pojistil si finanční cla; o víc než o ten transit zboží mu vlastně nešlo; město však, vidouc obchodníkovu nucenou při městě zastávku, snažilo se o to, aby obchodník, vyplně svoji fiskální povinnost, zboží tu složil aspoň na tři dni, rozvázal, rozbednil ze sudů, nabídl nejprv měšťanům ke koupi. Tak vznikl nucený sklad (jus emporii, depositio mercium,) při nucené cestě. Zájem panovníkův se tu sloučil se zájmem městským, město hlídalo, aby králi neušlo clo a královým privilegiem docházelo k vítanému soustředění rozmanitého zboží a k znamenitějšímu trhu.

V takových privilegovaných městech pak vznikly jakožto pomoc nuceného skladu a cla domy skladné (Kaufhaus, huti, ungelty) a jakožto zosobnění tržního práva sloupy nebo sochy Rolandovy na znamenitějším místě po vzoru z Němec postavené, aby obchodník nezapomněl staviti se a poplatiti.[2])

Nucený sklad časem a místem bral na sebe ráz obchodního monopolu. Litoměřičtí, když město jich vzniklo ze vsi a z podhradí, snažili se o monopol labského obchodu, chtěli býti jeho prostředkovateli; na to jim mohlo posloužiti jen právo nucené zastávky obchodních lodí, po Labi plovoucích, a právo nuceného skladu. To právo od Václava I. obdrželi,[3]) a obchodníci nuceni „ve velkém“ nabízeti hostinné zboží měšťanům zdejším. Byla to zejmena sůl, obilí, víno, kůže, med, vosk, chmel, sukno, kovy rozličné, mastnoty, smůla, sýry, hrnce. Kolínští, zařídivše si hlavně obchod plaveným dřívím, obdrželi r. 1261 skladné právo slanečků, vína, soli, ryb. Budějovičtí od svého začátku těšili se třídennímu skládání soli, železa a j. věcí z Rakous vožených.[4]) Mostečtí měli sklad obilí, suken a soli od r. 1273. Kupci do Míšně jedoucí po cestách až dvě míle cesty od

---

[1]) Týž II., 222.

[2]) »Král je soudce, a Roland jeho zástupce«. Mayer. Deutsche u. franz. Verfassngsgesch. II., 257. O původě a významě Rolandů jest spor. Začátky se kladou do Sas, v dobu Karla Vel. V Bremách nalezen Roland nejstarší. Nová stanoviska v sporu o Rolandech v Deutsche Geschichtsblätt. II., 1—12 a odpor tamž v IV., 126.

[3]) Čelakovský, Codex II., 229. Datum nepovědomo.

[4]) Čelakovský, Codex II., 458.

města vzdálených, nuceni byli rozkazem Otakara II. v městě za dva dni zboží vykládati.[1]) Hradečtí nad Labem také měli záhy sklad zboží.[2]) I panské město Brod Německý r. 1278 obdrželo od Otty z Branibor, nehodného poručníka Václavova, právo kupeckého skladu.[3]) Také malé město Bělá (Bezdězí) r. 1304 vyprosilo si od krále sklad zboží tunného.[4]) A takž jiní jinde.

Vznikaly z takových privilegií nesnázky a žárlivosti zajisté již v první době městské, neboť jednak výsada jednoho města potýkala se s výsadou města druhého, jednak města bez výsady skladu byla šťastnějším privilegovaným sousedem po stránce obchodní tísněna. V takovém položení byli na příklad Ústečtí nad Labem. Byli založeni Přemyslem II. a hned při založení nadáni nějakým právem obchodním po Labi. Bylo toho práva snad nemnoho, neboť nejsou zprávy, že by Litoměřičtí byli se mu bránili. Za krále Jana však nastal tuhý zápas.[5])

Poněkud podobně Mělnickým se vedlo. Obdrželi r. 1274 od Otakara II. právo na čtyřech lodích voziti z Čech obilí a jiné zemědělské produkty a vraceti se s jiným kupectvem, zvláště se solí a slanečky.[6]) Toto právo zajisté překáželo výlučnému skladu litoměřickému, ale boj žárlivý teprv Karel IV. mocně rozhodl.

Již patrno, že nucená zastávka a sklad byly městskému obchodu původně velmi prospěšná zařízení nejen ve smyslu obchodním, což patrno, ale i po stránce průmyslu, neboť domácí řemeslo asi nutilo se vyráběti zboží nad místní potřebu, aby host měl co nakoupiti na vývoz. Ale darováním takových výsad na prospěch většího počtu měst vznikaly zápasy obchodní politiky, a obchodu samému, zvláště velkému, bylo to všecko těžkým zdržováním a obmezováním. Nastaly také hádky o nucené silnice: místní privilegované sklady naváděly měšťany, aby překáželi cestám novým, byť byly sebe účelnějšího a rozumnějšího směru. Ještě že jarmarky, jichž obchodníci nepodlehali zastávce nucené, místní malichernou sobeckost měšťanskou poněkud oslabovaly. O hádkách stran cest a skladů

---

[1]) Emler, Reg. II., 472. Čelakovský, Codex II., 57.

[2]) »In mercimoniis et aliis rebus, quae dicitur niederlage.« Tak stojí ve stvrzení privilegia r. 1307. Čelakovský. Codex II., 149.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 92.

[4]) Týž. Cod. I., 378.

[5]) Týž. II., 220, 229.

[6]) Čelakovský, Codex II, 59. Emler, Reg. II., 382.

zevrubněji víme teprv z doby následující, ale zárodky a podpaly byly už v první době uchystány. [1])

V Praze bylo hlavní právo obchodní zastávky a skladu. Panovník tu měl v Týně svou starodávnou ústřední celnici hostinského zboží, a konšelé městští snažili se svým kupcům, svému domácímu obchodu získati výsady proti obchodníkům cizím nebo hostem. Tím rozumem konšelé s obcí učinili nejedno snesení, a r. 1304 podařilo Staroměstským i Malostranským, že jim král Václav II. ona snesení stvrdil formou privilegia. Podle něho host byl nucen v Pražských městech rozbaliti a pod úředními dohledy prodávati, leč chtěl se tu pouze zastaviti a poplatě clo, v pěti dnech jeti dál. Však-li v té zastávce do pěti dnů rozvázal, nesměl již dál, bylo po průvoze, musil pak hleděti, kterak by se zboží zbavil buď jak buď. To jest patrně obmezení a sklad v nejpřísnějším způsobě, když k radosti domácích obchodníků cizí zboží nesmí sem ani tam. Obchodní zájmy arci vynucovaly začasté výjimky; již první doby povědom vlašský kupec Reinher z Florencie, jenž se svým obchodním družstvem vyňat z toho přísného skladu. [2])

Clení hostinného zboží a zhusta i rozvazování k prodeji dělo se v Týně jako za stara před založením města. Zdá se, že právě při vysazení městském král důchody a správu týnskou navrátil sobě, kapitule zanechav z důchodů celných a od váhy podíl, aby staré darování Bořivojovo nebylo zmařeno cele. Důkazu na to není, ale že králové Týn zastavují jakožto svůj, to hned na prahu příští periody uvidíme.

V Týně byla míra a váha na veliké koupě, u míry a váhy byl střed trhu, k ní musil velkoobchod: byla tu registra, úředníci, služebníci, pomocníci. Jest z pozdějších zpráv patrno, že hostům začasté mileji bylo míti sklad na hospodě, u hospodáře, nežli v týnském Ungeltě.

Kupci domácí nebo kramáři kupujíce či prodávajíce zboží měrou skrovnější, vážili a dávali si odvažovati u váhy městské, obci náležité, která stála u krámů na rynku. Tu také bývaly úřední osoby a všelicí pomocníci menšího obchodu, přede všemi vážný kramářský.

---

[1]) Ve Francii v XII. a XIII. stol. směr cesty i od soukromníků vynucován; zlosti z toho. Lavisse. Histoire générale. II., 491. »Przymus dróg znany jest w całej Europie wieków średnich.« Kutrzeba, Handel Krakowa. 19,

[2]) Arch. pražs. měsťs. č. 986, 62. Tomek, D. P. I., 331.

I na zvláštní zboží byli tu měřiči platen, chmele, soli, koštéři vína a snad ještě jiní.

Stran organisace obchodu vysvítá ze skrovných pramenů oné první doby městské, že velký obchod byl podnikán nejspíš od jednotlivých podnikatelů cizích čili hostí a též od domácích; řidčeji zavadíš o nějaké domácí družstvo obchodní. Snad se družstva skládala na jeden podnik, na jednu obchodní cestu a po vykonaném obchodě rozcházela se, jakž toho příklady jinde.[1]) Možná, že členové jednotlivých rodin podnikali obchody jakožto družstva. Takové rodiny obchodnické, usedlé a pozemskými statky bohaté, byly v Praze počtem značnějším.[2]) Vzpomínáme jen z doby Otakarovy Welflovicův a Olbramoviců, které Dalemilova kronika zná, Štuků a Junošů. Čtrnácte rodin, v nichž už v té době dvě české, uvádějí se.[3]) Některá z nich byla v družstvu při založení obce Havelské v Praze, někteří z měšťanů byli královskými peněžníky a věřiteli, král jim byl dlužen za zboží, zvláště za cizí sukna; někteří drželi na čas sobě zastavené clo královo, zasedali v radách městských, rozmnožovali své bohatstvo obchody a zakupováním městských, vesnických pozemků i zámků, a v bězích politických nejeden člen těch předních rodin měl účastenství. Rozumí se, že s Kutnou Horou pro její cenný kov měli spojení nejužší.

Členové takových rodin, sedíce v radách městských, asi nejvíc dbali toho, aby městská správa brala za úlohu svou pilně podporovati domácí obchod. Jich ponuknutím zajisté v Pražských městech usnesení vznikala proti obchodníkům hostům na prospěch kupců domácích, ovšem usnesení taková, aby host se nezarazil docela: řádů a zásad, na drobný obchod se hodících, nemohli užiti proti hostům, těch nemohli hnáti se zbožím do nepohodlných kotců, musili jim dopřávati soukromých sklepů, v nichž kupec na čas rozvázal, nebo jeho faktor trvale vlehl — tedy ležák; nic nesměli namítati proti cizinským družstvům,[4]) vůbec obmezení nesmělo býti nesnesitelné. Ale snahu stálou stopovati lze, aby cizí soutěž byla

[1]) Na př. v Krakově Kutrzeba: Handel Krakowa w wiekach średnich. 156.

[2]) Bücher, Die Entsteh. d. Volkswirtschaft 56 dí, že v Němcích v měst většině až do konce středověku nebylo usedlých velkokupců. »Der Grosshandel war ausschliesslich Wander-markthandel.«

[3]) Tomek. D. P. I., 305 a násl.

[4]) V XIII. stol. ve větších městech všude vyskytují se družstva italská, v obchodě transitním známá jménem lombardů; ti užívali již směnek a měli obchody bankovní. Lavisse. Histoire générale. II., 508.

v mezích a na udidlech, ale jen takových, aby obchodní politika cizích měst, kamž naši dojížděli, nebrala bolestné odvety. To platilo bez výhrady, že měšťan má proti hosti vždy přednost. I v Němcích, v Polště a jinde všude tak.[1])

Hosti bráněno, aby získal právo městské, pod jehož záštitou by měl výhody měšťanské při svém obchodě; jedním kusem privilegia, které král Václav II. dal r. 1304 oběma městům Pražským, zakazuje se, aby domácí neměl s hostem v koupi a prodeji nižádných spolků zvláště ne hospodář, u něhož leželi; byl to jednak následek místní měšťanské uzavřenosti, snad v tom také závora, aby jeden nezbohatl na útraty druhých, ale zajisté hlavní účel zákazu dotčeného byl ten, aby host pomocí domácího člověka neobcházel cizinecká obchodní obmezování prodejem jen na oko.

Řád z r. 1304 po vzorech, v cizině vůbec platných, také zakazoval, aby neprodával host hosti; nabídka měla se státi jen měšťanu, a byť byl z kteréhokoli města českého nebo moravského. Tím se dalo pražským obchodníkům právo prostředkovati mezi cizími ať přímo či nepřímo. V Němcích leckde hostům dovolovali kupčiti i mezi sebou, ale jen na velko.[2]) U nás, jak viděti, obmezení cizích přísnější. Z drobného obchodu hosté a ležáci byli u nás naprosto vyloučeni. V dobách mladších poznáme, kterak nepříjemný ten zákaz protrhovali.

Nedůvěra k hostem po stránce obchodní jeví se již v této době starší a nepomíjí. Řád Václava II. (1304) stanoví, kdyby kupec rozvazoval, aby při tom byli s písařem úředníci k tomu zřízení. Byli to litkupníci přísežní (unterkaufel, makler). Těch povinnost byla nejprv zboží poznamenati dáti a pak hleděti, aby obchodněpolitická nařízení zachovávala se. Tou příčinou byli pomocnými orgány města nebo vlády, střehoucími zájem fiskálný. Byli však zároveň prostředkovateli obchodu, bez nich tržiti nemožno.

V Praze byli litkupníci k suknářskému obchodu; těch bývalo nejvíc (patrno, že dovoz toho zboží převládal nad jiný); byli litkupníci nad kramářskými věcmi, jiní spostředkovali koupě drahých kovů, jiní kůže a kdož ví, jací byli ještě všelijací v Ungeltě týnském i před radním domem v krámích a ostatních trzích. Litkupník

---

[1]) Kutrzeba. Rozprawy Akad. Umiejętn. l. c. 181. Inama-Sternegg, l. c. III., 239, 257 a j.

[2]) Inama-Sternegg, l. c. III., 239 míní, že tak bylo v Praze r. 1269. Není důkazu.

nesměl sám obchodovati tím zbožím, jehož trh řídil. Také musili za sebe vydati rukojmí, aby se obchodník mohl při ztrátě své na nich hojiti.[1])

Nelze ještě nevzpomenouti důležitého obchodu dřevařského. V Praze byl i v této době dlouho provozován technicky i kupecky tak prostičce, jako bývalo v době slovanské. Venkované horáci dováželi vory po Vltavě až k Podskalí, a tu sousedé podskalští skoupili drva a opanovali trh. Někteří podnikavější z Podskalí chodili si nahoru na lesy sami kupovat; pak sváželi dolů. Podskalští, osobujíce si při tom i monopol plavby po vodě dolů, byli na bezpečné cestě organisovati se v cech. Také Kolínští obsáhli sklad a trh drev po Labi dolů k nim splavovaných.

Vývoz a dovoz zboží obstarávali najatí vozatajové, formané, kteří pobývali ve všech čelnějších městech, zvláště v Pražských; byli však také samostatní podnikatelé vozby, na kupcích nezávislí, ale těm nebylo dovoleno, jakž víme z mladších pramenů, za kupce obchodovati.[2]) Kupci měli také své vozy, s nimž jezdili do ciziny sami nebo za ně služebníci (servi).

O tom, že by kupci a kramáři domácí již v první době se byli snažili o nějaké bratrstvo, není ani v Praze žádné stopy. Organisaci domácího kupectva teprv později závod s hosty vynutil.

Ohledáme co do zboží obchodní dovoz, průvoz a vývoz podle světových stran. Na sever obchod z Čech a do Čech týkal se nejdále Flander, Porýní a Baltu, Prus. Z Flander vožena vzácná, drahá (nobiles) sukna. Zřejmě se uvádějí v pramenech sukna iperská (de Ypra),[3]) gentská (de Gent); ta zvláště obliboval sobě král Václav II. za poplatek komorní,[4]) z doby blízké uvozují se sukna tournayská a lovanská.[5]) Ten dovoz, zdá se, měl velikou životní sílu, neboť proniká i řídkými tou dobou prameny dosti často.

Od Baltu voženy hlavně ryby slané.[6]) Jest však zajímavo, že mimo toto zboží, krajům oněm severním vlastní a ne přepychu

[1]) Tomek, D. P. I. 339. Význam maklerů: Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 259 a násl. Bücher, Entsteh. d. Volkswirtsch. 55. O francouzských Lavisse, Histoire générale II., 486.

[2]) Arci pán pro zboží najednané vozku poslati mohl. Palacký, Formelbüch. I., 258.

[3]) Emler, Reg. II., 976 a j. tamž.

[4]) Tamž II., 1049.

[5]) Palacký, Formelbüch. I., 260, 262.

[6]) Slanečky vozili z Baltu, nikoli již ze Severního moře. Lavisse, Histoire générale II., 498.

než potřebám živobytným sloužící, od severu dovážena k nám nejen francouzská a rýnská vína, ale i věci italské a snad všecko orientní zboží. Patrně přicházelo to po moři do Nízkých zemí a odtudž obloukem voženo až do Polska. Z toho oblouku nejedna cesta směřovala s tím zbožím k nám a průvozem ještě dále zvlášť na jihovýchod do Uher.

Které zboží voženo k nám od severu, to zevrubněji známe ze skladového privilegia v městě Perně, (město koupeno roku 1300 k Čechám,) a ovšem známe jen, pokud se týče labské cesty. Skladové to privilegium jest povědomo sic z obnovy své r. 1325,[1]) ale jisto, že bylo původně asi kolem polovice století předchozího vydáno a zboží že obsahovalo na léta stejné. Nejprv sůl. Nejvíc jí voženo z Halle, kde i severoněmecká hansa měla svou jižní stanici jednu. Až sem bezpochyby z našich dojížděli, kdož chtěli koupiti u pramene a laciněji. Pohodlnější kupovali v Perně. Sůl vozila se v hlávkách nebo v prosticích.

Druhé zboží, „u velkém" do Čech nakládané, byli slanečci; naši i cizí nakládali je v Perně na vozy i na lodi, v bečkách nebo tunách, a pokud byly ryby sušené, v břemenech pytlových. Též tak dělo se s jinými rybami, zvláště s vyzinou a hňupem.

Třetí zboží cizinské do Čech byla svrchu dotčená vzácná sukna, balená (balík = Saum) a prodávaná na postavy, které však neměly vždy stejně loket v sobě. Výslovně uvádějí se v privileji pernském sukna rýnská a poprinská (de Popring); [2]) tato slovou krátká; zajisté jen proto, že postav nedržel mnoho loket. Také to znáti po cle; oněch clil se postav 4 denáry, těchto postav clen denáry třemi. Privilegium pernské hovoří také o suknech v Míšni, v Drážďanech robených a do Čech vožených, jichž postav byl clen po dvou neb i po jediném denáru. V tom viděti jich sprostnější cenu.[3]) Z ostatního průmyslu textilního uvádí se v dovozu do Čech barchan (látka o lněné osnově bavlněná) a plátno jerišské. Parchent clen tak jako sprostná sukna míšeňská, měl tedy asi touž cenu. V Pernu

---

[1]) Emler, Reg. III., 416. Čelakovský, Codex II., 213.

[2]) Arch. pražs. č. 986, 3. Belgick. Poperinghe.

[3]) Málo měst německých zmohlo se v textilním průmyslu na vývoz. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 128. Zajisté tím, že zboží nebylo vývozu schopno pro malou produkci a mdlou kvalitu. Ještě nejspíš od Žitavy a Zhořelce vožena sukna do Slovan, poněvadž v těch městech naučili se suknářstvu od Flámů přímo.

k dovozu do Čech nakládán na vozy med a medovina, výroba to jmenovitě od Budišína a od Drážďan.

Vývoz z české země, pokud o něm hovoří privilegium pernské, týkal se především dřev. Vyváželo se dřevo surové i otesané a spracované. Jmenují se prahy (limina), trámy a veliká břevna (trabes), šindele a válce, a všecky ty věci počítají se ke clu na kopy; při šindelích nejmenší celná jednotka je 60 kop. To svědčí o velikém vývozu.[1])

Druhý hlavní předmět vývozu českého oněch dob i v stoletích potomních byl dobytek veliký i drobný a kůže s něho surová i vydělaná. V privilegii skladném v Perně uvozují se mezi dobytkem i oslové (clo na osla veliké, 30 denárů, z kozla jen $^1/_2$ d., z vepře 1 denár). Připomínají se kůže volí a koňské o dosti velikém clu (ze 150 půl hřivny platí host), uvozují se dále kozletiny, jehnětiny, vlna a všelikteraké tuky zvířecí (arvina).

Třetí zboží jest na onu dobu velmi zajímavé: jest to české víno (vinum bohemicale). Kdo čte o vinicích českých zprávy v nejstarších pramenech, nepodiví se vývozu českého vína před Karlem IV.[2]) Vyměnil-li český vývozník své víno v Perně za sůl, neplatil cla, prodal-li je za peníze, clem byl povinen. Z Čech vyvozován vosk, bezpochyby tedy také med, nože veliké i malé (z šesti velikých 1 denár cla, z kopy malých 5 denárů), a konečně i kameny, mezi nimiž připomíná se jmenovitě kámen brusový. Zdá se, že i cín náležel k vývozu.

Z věcí, jež voženy do Čech i z Čech průvozem, uvádějí se vína uherská, rakouská (australicum), francouzská i alsaská, koření orientní (specie, z centnéře lot cla), hedbávné látky, zvláště paldekyn[3]) a rozličné nachy hedbávné, olovo, jež projedši Čechami, mělo stanici v Jihlavě; měď, zvláště z Uher; ocel, pánve pivovarské, kosy, meče, chmel v pytlích, mák, řepkové a jiné semeno, luštěniny, proso, slady, cibule, česnek, příze, zaječiny, popelice, liščiny, mýdlo.

---

[1]) Uvádí se ve vývozu dřevním také »becherholcz«, což zajisté není dražší některé dřevo, z kterého by poháry robili, ale obyčejný materiál bečvářský nedobře psaný a čtený (Böttcher).

[2]) V Regestech Emlerových II. připomíná se (zajisté jen nahodilými zprávami) víno u Litoměřic r. 1230, Voděrad 1264, Doksan 1273, na Petříně v Praze 1285, na Újezdě v Praze 1285, u Přelouče 1285, u Mostu a Dolan 1290, na Bojišti v Praze 1293. V době následující uvozují se vinice u Vršovic (1323), Miřejovic (132), v Ústí (1328), u Ovčár (1331), u Psář (1332). Emler, Reg. III.

[3]) Baldachyn, paldekin. Emler, Reg. II., 1015.

Jmenuje se v obchodě pernském také obilí, jež vycházelo spíš asi z Čech, než aby se do nich vozilo, ale poněvadž obilní obchod dlouho se pohyboval v Čechách jen mezi městy po vnitrozemsku, tedy jen místně, a že vývoz obilí vždy byl stěžován k vůli domácí potřebě, domníváme se, že v tomto případě mohlo to býti jen asi obilí při Labi rostlé, blízké hranici, a labská dráha pomohla k rychlému i snadnému vývozu.

Stejně tak asi bylo s rybami říčnými a s masem čerstvým, jež privilegium pernské uvádí mezi jiným zbožím. Bylo s obojím jen při české hranici na obě strany obchodováno. Z masa v Perně ceného nejdelší cestu sem i tam vydrželo jen maso solené, slaniny neb uzeniny (pernae).

Že obchod po Labi provozován na lodích velikých, malých, na prámech (prom neb archa) a na vorech, to budiž dotčeno jen mimochodem.

Od západu zase v dovoze na předním místě sukna cizí jsou a sůl. Sůl donášena a dovážena po starodávných šumavských cestách ze Solné komory. Plavbu soli po Salici arcibiskup solnohradský měl v rukou, odtud po Innu do Pasova pracovala společnost, dosti záhy organisovaná, a sem dojížděli naši, vezouce obilí a jiné vývozní zboží, za něž nakládali sůl. [1]) Sukna, od západu do Čech přivážená, byla zase z Flander, ale i z Cách [2]) a odjinud z Porýní. Naši jezdili k prameni; známotě, že r. 1304 brunšvický vévoda Otto českým kupcům, kteří se Brunšvickem vraceli, zvláště upravoval clo ze suken barevných i nebarevných a určoval, kolik platiti mají za ochranný provod. [3])

Z kupců hostinských, kteří k nám od západu dojížděli, uvozují se řezenští a řídko norimberští. [4]) I ti vozili sukna, barchenty, jemná tkaniva (šlojíře) ale též vlašská vína a všelikteraké jižní zboží, specie. Z látek dosti záhy dováželi oni kupci též bavorské plátno a galské (z Nizozemí). Nechtějíce vpraviti se v pražský obchodní řád, kupci řezenští, kdys r. 1324 propadli všecko přivezené zboží, což sobě Pražané věrně do knihy zapsali. [5]) Z toho vzácného zápisu poznáváme

[1]) Mercatores bohemi se soumary do Pasova, Emler, Reg. II., 47.

[2]) Palacký, Formelbüch. I., 262.

[3]) Emler, Reg. II., 870.

[4]) Palacký, Formelb. I., 258.

[5]) Emler, Reg. III., 375. Arch. pražs. č. 986, 54. Což se časy proměnily! V době slovanské host nestěžován, teď Němci pražští utiskují bavorské Němce.

aspoň část bavorského dovozu co do zboží i váhy. Soupis sebraného zboží drží v sobě hlavně šafrán celkem deset pytlů, průměrně po 30 librách pytel. Osm pytlů je zevrubně odváženo 301½ librou. Dále zaznamenáno 16 šlojířů (sloger), 3 bílé koltry, 2 balíky parchanu,[1]) 40 postavů sukna (von Yper), 12 štuk jemného plátna (bucramus nebo czeter), 2 sudy vlašského vína, nějaké stříbro, pás, tabuli. Ze skonfiskovaných loktů a váh soudíme, čím se řezenští kupci provinili: chtěli asi prodávati na drobno, čehož pražští hostům netrpěli.

Při samé západní hranici české Chebští měli od Otakara II. svobodu obchodní do Čech. Vozili sem zvláště medovinu. Český vývoz na tu stranu dotýkal se týchž věcí jako na sever a vlastně na všecky jiné strany: vždy na předním místě dobytek a produkty z něho. Jen české víno nebralo se k západní ani k jižní hranici, poněvadž ho od středu země k těm končinám vždy bývalo málo.

Obchod s jihem dosahoval do Benátek. Proběhem křížových vojen transit obchodni z orientu směr bral k Benátkám, a zvolna přestávaly pouti kupecké po Dunaji a Uherskem. Naši králové — zvláště Otakar II. — měli spojení s obchodníky benátskými a s florentskými, jimž i dlužni zůstávali. Král Václav s Janovskými kupci měl spojení obchodní;[2]) kupci z těch měst i pevně usazovali se v Praze, což ukazuje na stálost velikého obchodu; naši kupci sami vypravovali se do obchodní republiky sv. Marka přes všecku nesnáz cesty velehorami znesnadněné. Pražští kupci získali si r. 1303 pro svou benátskou cestu Rudolfa rakouského a štyrského ochranu a průvody,[3]) což také svědčí o stálém obchodě na tu stranu.

Ale též český měšťan Bárta Kokot pomáhal, jakž ze zápisu znáti. Také znáti, že to nebyli samí Řezenští; jsou mezi nimi z Ingolstadtu, z Niedertheimu — tedy byla to nějaká společnost, compagnie. Jeden měl u Seidla v Písku dluh za sukna 176 kop.

[1]) Je zajímavo, že ještě v XVI. století Řezenští vozí do Prahy barchany pořád. R. 1567 lapen tu řezenský Amon, že dal do sudu kameny místo barchanů. Arch. praž. č. 1237, 63.

[2]) O tom obšírněji Tadra, Styky Čech 37. Ale tu vloudila se chyba, že by obchodní spojení Čech bylo i s Dubrovníkem; sic v prameni stojí, že opat Bavarus koupil kostelní alby a štoly v Dubravníce, ale to není Ragusa, toť panenský klášter na Moravě.

[3]) Palacký, Formelbüch. I., 323. Pražští kupci do Benátek cca 1303 Emler, Reg. II., 857.

V Benátkách se shromažďovalo v XII. a XIII. věku zboží z Levanty (Asie); bylo to jmenovitě aloe, cukr, [1]) kafr, laudanum, kadidlo, cinobří, indigo, koření, hedbáví, koberce, zlaté niti, bavlna egyptská, sklo z Tyru a z Damašku, čínský porculán, perly ceylonské a slonovina. [2]) Není pochyby, že většina přepychových těch věcí z Benátek vožena k nám. Určitě víme, že cizí kupci i naši vozívali z Benátek sukna vzácná a tkaniny hedbávné [3]); odtudž a zároveň z Tirol vožena vína sladká; jmenuje se tehdáž a po tři století následující vždy víno Rivoli a bolzanské; v Benátkách nakládáno rozmanité jižní ovoce, zvláště daktyly (datle), mandle, cukr, hrozny; také koření a rýže, tedy něco plody italské, něco zámořské. Někdy kolem r. 1280 přivezeni z Benátek královně Kunhutě do Čech i lvi, za kteréž váhala zaplatiti. [4])

Rakouská vína a sůl z Horních Rakous měla od jihu bezpochyby dovoz zvláštní.

Na východ cílem obchodní cesty z Čech bývala v těch i v pozdějších dobách Vratislav a Krakov. Obou těch měst obchod měl ráz transitní. V Opavě byla nucená zastávka. [5]) Z Krakova do Slez i do Čech především dovážena sůl polská, též med, olovo; od jihu přiváželi uherskou měď do Krakova a odtud pak k nám. Z Vratislavi a z jiných i menších měst, také z Krakova, dováželi k nám polská sukna rázu hrubšího bezpochyby už v této první městské době, neboť v době hned následující tvoří polanisch tuech, panni polonici, dovoz již obvyklý. [6])

Od Vratislavě dováženy transito k nám také slané ryby, slanečci. Odtudž asi též docházely kožešiny z Rus. Sem vedla starodávná povědomá cesta, jež se Lvovem spojovala černomořské kolonie janovské. Do těch čínské hedbáví a indické koření s vyhnutím moře středozemského a Benátek dováženo. [7]) Jak dalece naši se po „ta-

---

[1]) V Evropě nejstarší výroba cukru prý zavedena Fridrichem II. († 1250) na Sicilii. Lavisse. Histoire générale. II., 483.

[2]) Týž Lavisse 497.

[3]) Zíbrt. Děj. kroj. I., 217.

[4]) Tadra, Styky. 34.

[5]) Král Václav r. 1296 dal Opavským »nidrlák« »plumbi, vini, pannorum, salis et aliarum mercium«, deposice nebo sklad měl tu kupcům trvati vždy za tři dni. Mus. knih. v Opavě, Copialb. 106, fol. 147. Opis v musej. diplomat. v Praze.

[6]) Emler, Reg. III., 259, 355. Rössler, Altprag. Stadtrecht. 39.

[7]) Kutrzeba, Rozprawy Krakow. Akad. II., XIX., 109 a násl.

tarské cestě" odvažovali, nelze říci, ale do Krakova a Vratislavě, kdež byly skládány výsledky oné východní cesty, chodívali.

Z celního řádu, jenž platil ve Svitavce na cestě litomyšlské lze pochytiti cípek toho východního obchodu; připomínají se v něm při dovozu slanečkové, vyziny, med, sprostá sukna, železo, sukna drahá; vývozu snad týkalo se dříví, dobytek veliký i drobný (též vepři), vlna, konopí, len, plátno, obilí, víno, chmel, mák.[1])

Všecko zboží, jež uvedli jsme z míst pohraničných, nacházíme v Praze, v hlavním místě dovozu a středišti průvozu. Uvádí se tu dobytek všeliký a suroviny hospodářské, z masa obchodního kýty uzené, ryby domácí i cizí, koření orientu i z českých zahrad a polí; jižní ovoce a cukr, rýže, sůl s kolika stran dovezená, vína cizí i domácí, též tak tkaniny vzácné i sprostné, obilí a chmel, obojí bezpochyby jen obchodem vnitrozemským, krajinským dopravované. Mimo sprostné kovy také dovoz i prodej drahých kovů se připomíná. Zlato sem vozili cizí (později zlato též arabské),[2]) ale bylo po ruce i domácí.[3])

Prodej a koupi zlata a stříbra zkouška předcházela. Zmíněno již, že zkoušení těch kovů od Václava II. sňato se zlatníků pražských, králem Otakarem pod dohledem mincmistra k tomu zřízených, a svěřeno čtyřem měšťanům, po smrti pak Václava II. obec ujala se zkoušení stříbra sama a v své huti konala je pomocí čtyř zlatníků jakožto zřízenců svých. Zkoušky zlata zůstaly pod mincmistrovým, tedy zeměpanským dohledem. I zlata a stříbra prodej děl se pomocí litkupníků obecních.[4])

V soupisech celných této první doby městské pohřešujeme pivo cizí. Žitavská piva prý vyvážena již od r. 1270, zhořelická též.[5]) Snad ještě ne do Čech. Ale v době následující už jich dovoz Pražané zakazují.

Složitá výměna nejrozmanitějších m i n c í obchod stěžovala všude,[6]) nad to u nás. Do mincovní nápravy krále Václava II. (1300) obchodu překážela mince česká ročně měněná, tedy nestálá a lehká. Václav, jakož svrchu podotknuto, pomocí společnosti (Reinhera

---

[1]) Erben, Reg. 1002, 465. Vacek. Aleth. III., 132.

[2]) Fontes rer. boh. III., 239.

[3]) Připomínáme, že k starším nalezištěm zlata v XIII. stol. přibyla nová osada báňská v Čechách. Je to Rejštejn (Hory Kašperské).

[4]) Neví se, kterak obec toho došla. Tomek. D. P. I., 343.

[5]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 106.

[6]) Lavisse, Histoire générale. II., 496.

z Florencie) a dvou nově utvořených tovaryšstev mincířů a pregéřů na „Vlašském dvoře“ v Hoře zřídil, lepší kurantní minci se stálejší měnou; jsou to povědomé kopové groše, 60 kusů z hřivny čisté; k tomu pak pořídil menší peníz, denáry, parvi, haléře, jichž šlo 12 na groš. Hospodářský užitek, ku kterému mince jako měnidlo a platidlo směřuje, teprv teď mohl se skutkem stávati; nebylo ani hostům potřebí, aby peníze vyměňovali, dobrá česká mince brána ochotně i za hranicí. [1]) Nesnázky arci zase nastaly, když od r. 1303 raženo z hřivny 64 grošů, a pak když začali počítati na hřivny těžké a lehké, v nichž stříbro s větší či menší přísadou. [2])

Horší nesnázkou v obchodě tehhejším i pozdějším bývala nestejná míra a váha v zemi. Roztříštění měr a váh v cizině i u nás vyvinulo se vlivy samosprávy městské, místních vrchností, něco též starodávným zvykem. I města tak sobě blízká jako Chrudim a Litomyšl mají v těch dobách (r. 1276 a 1265) nestejné míry. [3]) A což byli při váze technicky neohrabaní! Brávali k vážení většího počtu liber skutečný kámen, jehož váha konečně ustrnula v 20 librách, takže pak dvaceti librám říkali potom vždy „kámen“. Nařizovati míry a váhy, tento obor veřejné moci, král Otakar II. si zajistil mocným rozkazem r. 1268; obnoviltě všecky míry a váhy, po vší zemi a nařídil jich vzory po městech cejchovati královským znamením. [4]) Ovšem rozmanitost měr tím neodstranil.

I v celnictví bylo a zůstalo lecco na překážce obchodu. Byla cla při hranici, na křižovatkách obchodních, na nejrozmanitějších místech. Tu rozhodovala cesta vodní, tu silnice, tam most. Tu byla cla regálem státním, tam zase osobil si je soukromník. Celkem byla rázu finančního a bez patrného principu. Byla nařizována dle prostředků a cest dopravních, dle vozů, lodí, jejich velikostí; někde hleděli na kusy, jinde na cenu zboží, obecné sazby celné nebylo, každý úřad celní měl sazbu zvláštní, jež více méně ve shodě byla se zbožím a sotva se zcela podobala sazbě nejbližší celnice.

---

[1]) Smolík. Arch. Pam. XIX., 206.

[2]) Tomek. D. P. I. 342.

[3]) Emler. Regest. II., 419, 192. Tamž na str. 169 uvádí se míra litoměřická.

[4]) Fontes rer. boh. II., 300. »Praecepit renovari pondera et mensuras et insigniri signo suo, quod antea non fuerat.« V severním Německu hansa pečovala o to, aby tůny k herynkům byly všude velikosti stejné. Inama-Sternegg, l. c. 307.

V sazbách celných nezdá se nám plat býti příliš veliký; také nesměl býti veliký, sic byl by obchod zdusil. V celní sazbě ve Svitavce čtyři denáry nebo haléře z vozu sprostného, osm s vozu drahého sukna, dva denáry z tůny medu, není snad z míry mnoho; platilo-li se dle pernského řádu ze sta přivezených prostic soli 36 denárů, a když ji obrátili do Čech, bylo-li zase dáti 2 groše, to již poměrně větší clo, ale snad přece nikoli nesnesitelné. Cla mohla státi se velice obtížnými, nepohodlnými, ba nesnesitelnými právě jen svou mnohostí. Vybírána bývala bez zřetele, kam transport směřuje. Platiti bylo sem i tam.

Z doby Otakara II. náhodou se dovídáme, kterak pro zeměpanské clo finanční cesta nucená byla hlídaná. Nařizuje se totiž, aby úředník celný měl stanoviště před městem a nikoliv v něm, od obchodníkův aby bral znamení (signa) ze stanice předchozí a ovšem signum svého stanoviště aby jim dal na cestu další. [1])

Znamenitější osvobozování cel náleží době následující, kdy obchodní politika státní poněkud prohlédla. Celkem lze říci, že městská politika obchodní byla v oněch prvních dobách daleko účelnější a čipernější nežli politika státní.

Jeden druh obchodníků byl již v první městské periodě v obchodě obmezen. Byli to židé. Příčina na snadě. Novými městy obchodnický stav domácí vznikl a ten nesnášel židovských obchodníků tak trpělivě a vlídně jako před tím obyvatelé slovanských tržišť. Nastalo odstrkování, ba i hustší pronásledování židů. Jsouce z velikého obchodu vytiskováni, dávali se v obchody drobné s úsilím tím větším, oblibovali zvláště obchody peněžité, obchody o krátkých lhůtách se snahou, aby při nebezpečenství, v kterémž byli pak za všecken čas postaveni, kapitál jejich byl co možná mobilní. Nejvíc oddávali se tomu, že půjčovali na úrok nebo lichvu, kterýžto způsob produkce kapitálu křesťanům býval církví přísně zakazován jakožto odporný lásce křesťanské. [2]) Tu byl židů nejvlastnější obor, bohatli monopolem lichevným. To také bylo jednou z příčin, proč židé kli-

---

[1]) Emler, Reg. II., 193.

[2]) Právníci bolognští nebyli proti ourokům. Lavisse. Histoire générale II., 494. Bankéři italští brávali lichvu jako židé. Nejpověstnější lichevníci vlašští shrnováni v XIII. a XIV. století pod jméno »caorcini, corçini, cawarsini.« Již franc. král Ludvík r. 1268 hněval se, že mu »lombardi« a »caorsini« ochuzují království. Du Cange II. 109.

dili opovržení. Už v této době křesťanské vlády po příkladě mohamedánů [1]) vnucovaly židům žluté znamení hanby.

Za krále Václava pražští židé upravili se v politickou náboženskou a cizonárodní obec. Otakar II. jim nevalnou autonomii stvrdil r. 1254, dal jim mimo jiné výsady privilegium na lichvu, dovolil, aby stejně volně jako křesťané jeho zeměmi směli choditi s obchody, a zároveň prohlásil je za služebníky komory, které byli za svou ochranu platy povinni. [2]) Tedy fiskální užitek byl otcem židovských práv. Od králů naučili se pánové těžiti z židů. Na příklad r. 1294 Oldřich z Hradce získal si od krále právo držeti v Hradci Jindřichově osm židovských rodin na svůj zisk. [3]) Židé pak provozujíce pokoutně svoje obchody, jež nemožno kontrolovati, byli společnosti spíš na škodu než na užitek. [4])

Na konec není snad ani potřebí široce dokazovati, že český obchod první periody městské měl následkem veřejných dějin svoje vysoké vlny i úpady: veliká říše Otakara II. přinesla s sebou to, že český obchod lehounce rozprostřel se až do Italie, jejíchž prahů říše Otakarova se dotýkala. Za hanebné vlády Oty braniborského spřetrhány všecky svazky a styky s cizinou, oběh zboží se zúžil, obchod upadl, nejedni obchodníci schudli, města vylidněna. Za Václava II. zase bylo lépe. Tu zajisté, když Polané si vzali Václava za krále, usnadněn obchod s východem. Po smrti toho krále zvedlo se obchodu zase zle za zmatků domácích, jež po vymření Přemyslova rodu dlouho se nespokojily.

---

[1]) Scherer. Rechtsverhältn. d. Jud. I., 29.

[2]) Čelakovský, Codex, I., 5. Erben, Reg. I., 161, 179, Emler Reg. II., 7. Köpl, Urkundenbuch. v. Budweis (I. 65) klade privil. židů spíš v l. 1261—1264.

[3]) Emler, Regest. II., 711. Osm židů s rodinami, »Qui mihi solvant et faciant servitia et jura, quae alii judei domino (regi) faciunt.« Za to měli dovolení bráti lichvy.

[4]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 477 dí, že ochranou velmožnou obchod židovský zdivočil, žid pod úkrytem hřešil a staly se jeho činy »Frevel an der Gesellschaft«.

KNIHA DRUHÁ.

Průmysl a obchod v době lucemburské.

(1310—1420.)

I.

Průmyslníci a živnostníci v době lucemburské.

Doba lucemburská u nás jest rozkvětem všeho života hospodářského, průmyslného, uměleckého. To způsobil vlastně teprve druhý z Lucemburků velký Karel. Otec jeho Jan má o rozvoj český zásluhy spíš jen bezděčné; jednu tu, že svým nastoupením zdusil politické zmatky vymřením Přemyslova rodu vzniklé, a pak tu, že příbuzenskými styky s královským rodem francouzským sesíleny a rozšířeny byly vlivy západní veliké kultury do Čech. Teprve od r. 1333, kdy syn jeho Karel v Praze sídlo a správu koruny ujal za otce svého, pozorovati skutečné účelné začátky k pokroku ve všech směrech. Do té chvíle přes všecky škody, jež Jan koruně zdělával svou drahou slávou, vyvinovalo se všecko bez jeho zvláštní podpory přirozeně samo vzrostem populace a jejích zvýšených i rozmanitějších potřeb. Hustšími styky s Francií tlačí se za Jana do Čech cizí způsoby, mody, a zvolna tudy přeměňují se zevnější formy živobytné. Ty vnější formy i podstatu vniterného života dosavadního nemohly než přeměňovati.

Do tehdejších proměn modních kronisté Petr Žitavský, František Pražský naříkají. [1]) Jim, tvrdým starosvětům, nelíbí se, že muži mají dlouhé a kadeřené vlasy po žensku, kabátky krátké, úzké, s cípy na loktích, kápě s ocasy dlouhými, špičaté klobouky na místo staročeských čepic, pásy široké s kováním; ženy že nosí drahé šlojíře hedbávné, na sukních široká lemování a jiné, jiné věci. Tehda také začali obecněji zbraně nositi všickni stavové, i kněží. Bujné mody svědčí celkem o hospodářském pokroku doby.

---

[1]) Fontes. V., 301, 404.

Populace městská patrně rostla, ale že by král Jan byl vydatně k tomu přičinil a nově města zakládal, o tom málo povědomo. Víme jen, že Bechyně za jeho panování z podhradí za město vysazena, potvrdil r. 1323 vysazení městečka Prachatic, příslušného kostelu vyšehradskému, brzo po r. 1337 pozdvihl Vodňany za město královské. Také Německému Brodu udělil r. 1333 právo měst královských. Za Jana Chebské město a kraj, r. 1315 poprve Čechám od říše zastavený, [1]) r. 1341 k společnosti obyvatel království Českého jest připojen.

Spíše tu a tam panstvo za doby Janovy vysadilo město. Ba Berka z Dubé r. 1337 převésti dal město Starý Bezděz „ad litus aquae“, k břehu Bělé. [2]) A stejně tak Mladá Boleslav „na hůru“ přeložena ze svého dosavadního místa r. 1334 rozkazem Ješka z Michalovic. [3])

Dal-li Jan některým městům na podporu průmyslu právo míle neb obnovil-li některým to právo, bezpochyby nebyla v tom péče o města, spíš snaha, aby králi, peněz vždy potřebnému a bernému, dostalo se zaplacení za privilegium. Ale že mnohým městům právo míle dal či obnovil, a tím monopol jich ztvrdil, to uvésti dlužno. Takž chlubili se právem míle od krále Jana Staroměstští, Čáslavští, Hradečtí, Klatovští, Kadaňští, Litoměřičtí, Lounští, Mostečtí, Nymburští, Písečtí, Vodňanští; [4]) právo míle od Jana obdržel i Slaný, Kouřim, Kolín, Sušice, Žatec a Ústí. [5]) Kouřimským měšťanům markrabě Karel (jménem otcovým) r. 1334 dovoluje netrpěti „mechanicos“ (řemeslníky) na míli cesty, a v privilegii Ústeckém (z r. 1325) král Jan obšírněji vykládá právo míle: „Chtíc, aby řemesla a obchody města mohly zrůsti anebo množiti se, přikazujeme, aby v jedné míli vokrsku vůkol, jak od starodávna bylo, ani pivovarníci, sladovníci, ani šenkýři, krčmáři nebo pekaři, řezníci, ševci nebo kováři žádných řemesel neprovozovali, než v tom městě v Ústí, a dáváme Ústským, aby ty všecky z před jmenovaného vokrsku vyhnati moc plnou měli.“ [6]) Patrně tito jmenovaní řemeslníci do té

---

[1]) Čelakovský, Codex II., 204, 171, 279.

[2]) Emler, Reg. IV., 169.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 282.

[4]) Arch. města Prahy. Rukop. č. 343, 58.

[5]) Čelakovský, Codex II., 166—302 od r. 1310—1335. I., 35. Emler, Reg. IV., 9. Arch. Čes. VI., 252 a násl.

[6]) Tento překlad ze XVI. věku čte se v litoměř. rukopise tamějš. archiv; má datum 1324. Originál však v arch. Ústí má r. 1325. Otisk u Čelakovského, Cod. II., 219.

doby byli na vsích kolem Ústí. Touž příčinou jest zajímavo, které řemeslníky Jan dává vyháněti z okrsku Litoměřického města privilegiem r. 1325: sladovníky, řezníky, pekaře, suknakrojiče, ševce, krejčí a kováře.[1]) Z nymburského okolku městského právem míle vyhánějí se r. 1327 mimo řemeslníky svrchupsané poprve také kožešníci.[2])

Malostranští nemohli obdržeti právo míle formou obyčejnou, neboť byli před samými branami dosti hustě obstoupeni obyvateli a řemeslníky předměstskými; z té příčiny od krále Jana r. 1330 privilegiem nařízeno, aby obyvatelé před branami — na Újezdě, v Oboře sv. Jana, na Maltézském — trpěli k obci berněmi; tím jsou řemeslníci spolu s jiným obyvatelstvem poněkud úžeji přitaženi k městu, a jsouce beze vší pochybnosti českého rodu, začali napravovati vinu Otakarovu, jenž z Malé Strany vyhnal své a dosadil cizí. Pak r. 1361 Karel petřínskou zdí malostranská předměstí objav postranní jich práva ještě tužeji k městu přirazil.

Počítá se za krále Jana do třiceti královských měst v Čechách[3]) mimo dvě města Pražská a Horu, spravovanou královským mincmistrem. To musíme na konec králi Janovi přičísti k zásluze, že r. 1337 přichránil královských měst od vydírání podkomořích svých zástupců, kteří chtívali od nich nemírné pocty nákladným hostěním a darováním suken yperských a jiných drahých věcí. To mělo na dále přestati.[4])

Karlem vešla lucemburská doba do své nejskvělejší fáse. Král český stal se císařem římským, králem německým, Praha stolicí říše veliké. Všecko své vzdělání, svoje zkušenosti, ve Francii nabyté od věku dětského, svůj vtip, starosti a práce, všecko Karel věnoval hospodářskému a kulturnímu zdaru těch zemí, jimž vládl. Nezanedbával žádné, ani té rozhárané říše německé; pochopitelno však, věnoval-li, opíraje se o zdravou sílu Českého království, České zemi péči největší.

---

[1]) Čelakovský, Codex II., 233. Arci nevadilo tomu králi jinde vesnické řemeslníky zřizovati; na př. r. 1340 dal klášteru Zbraslavskému právo stavěti dvory, vesnice s řemeslníky. Tadra, Listy klášt. Zbraslav. 42.

[2]) Čelakovský, Codex II., 252.

[3]) I s Pernem bylo jich 31, r. 1335 jmenuje se měst podkomořím královým spravovaných 30; po roce 1337 brzo Vodňany staly se městem královským, tedy 31. Perno ztraceno r. 1404 zástavou k Míšeňsku.

[4]) Listiny u Čelakovského, Cod. II., 323—326.

Do Prahy uvedl po vzorech francouzských a vlašských vědy ve vysokou školu, tu zdvižena stolice nového arcibiskupství, Praha stala se najednou středem politického života, ideí vědeckých a uměleckých, nad jiná veliká centra evropské kultury. Byla největším, nejskvělejším městem střední Evropy,[1]) ruch její nabyl rázu takřka světového, a s Prahou celé Čechy staly se velikým okrskem středověké vzdělanosti.

Kultura ta, jako v Evropě každá jiná, byla výslednicí rozmanitých samorostlých domácích prvků i vlivů a proudů cizích. Za Karla valily se k nám vlivy románské, nejvíc francouzské. Francie jakoby se byla přiblížila na samou hranici Čech. Naši lidé zaměstnání kulturnějšího, nežli byli rytíři krále Jana, provázejíce Karla na jeho cestách nebo chodíce sami po jeho stopách, osvojovali si vlašské a francouzské zvyky a způsoby, přinášeli s sebou věci vytříbenějšího vkusu, brali k sobě cizí pokroky.

Druhé ohnisko, odkudž francouzské vlivy se prostíraly do všech vrstev společenských, byl dvůr Karlův. Tu nebyla jen jediná králová Blanka (od r. 1334), jejíž francouzský kroj[2]) stal se vzorem českým paním, bylo to dvořaninstvo jejího národa, pobývali při dvoře napořád umělci cizinští, a což lidí z Italie, Francie a odleckud jinud přicházelo přes tu chvíli k císařské stolici do Prahy.

Při tom ovšem nedivno, že tehdejší lidé nejochotněji a nejdříve chytali se zevnějších stránek nové kultury. Ty stránky zevní také nejdříve bijí do očí dnešnímu historikovi kulturnímu. Z pramenů vidí, že ode dvora Karlova, jenž sám byl miloven prostoty,[3]) vycházela nakažlivá nádhera. Nescházeli kritikové, jimž se toho nic nelíbilo. Beneš z Veitmile r. 1367 naříká, jako před ním Petr Žitavský, do šatů mužských krátkých, úzkých a vycpávaných do zobákovitých a nosatých, úzkých, dlouhých střevíců.[4]) Při ženském pohlaví nelibu vzbuzovaly strojby hlav se šlojíři a zvlášť úpravné drahé měšce a nožnice na pásech drahých.[5]) Zčeštělá jména fran-

[1]) Sic tendenčně, ale jádrem pravdivě biskup vratislavský Rudolf v době Jiřího připomínal, že nebylo tehda města rovného Praze v mnoha národech, ani Norimberk, ani Vídeň, ani Vratislav, ba ani slavný Kolín nemohl se s ní srovnávat. Nejedlý v Č. Časop. Hist. XI., 50.

[2]) Fontes rer. boh. IV., 320.

[3]) Kalousek, Karel IV., 169.

[4]) Fontes IV., 536.

[5]) Hradecký rukop. Vyd. Patera 287 — polovice XIV. věku.

couzských modních věcí neomylně svědčí, jak tu cizí způsob zdomácněl: mluvíť prameny o pláštích, jež slovou klok (cloque), o svrchních všelijakých šatech, jimž Češi říkají karnáče (garnache) a čapruny (chaperon); ke staročeským škorním přicházejí západnické boty (botte), obuv vysoká, těžká vedle nějakého lehkého cizinského letního obalu na nohy, jemuž Čechové přezděli sčibal (éstival). [1])

Štítný [2]) a po něm duchovenští karatelé tehdejších způsobů cizích dávají výtkám svým ráz morálný, pýcha prý v tom všem. Nám se zdá, že v té pýše jeví se také pokrok hospodářský, pokrok obchodu a průmyslu, živobytný vzrůst. Ovšem tvrdí-li Štítný, [3]) že mnozí pro hrdé roucho v dluhy zacházejí, plete se do hospodářského pokroku při jednotlivcích, jakož obyčejno, přepych nezdravý.

K proměnám tehdejšího živobytí a k onomu hospodářskému vzrostu lze přičísti od doby Karlovy hustější a obecnější nošení zlata, stříbra a drahého kamení v prstenech, pásech, řetězech, záušnicích, přezkách, záponách a jiných rozmanitých klenotech, nač toužili všickni kazatelé reformatorští od Miliče po Husa.

Za Karla vzrostla populace měst. Jest to znáti na Praze. Vida vzrost obyvatelstva všelikého a čekaje ještě přírůstku, [4]) Karel k dvěma Pražským městům nově založil třetí město Pražské. Založil je, shrnuv do něho předměstí Staré Prahy. A to město Nové aby se množilo, Karel přikázal některým řemeslníkům zvláště sladovníkům, pivovarníkům a řemeslům hlučícím, aby se ze Starého města vstěhovali do Nového. [5]) Ale to tak doslovně neprovedeno; Staré město nemohlo propustiti svých průmyslníků již ze žárlivosti k Novému městu. Aby pominuly žárlivosti, i také z jiných příčin vzniklé, Karel učinil r. 1367 pokus spojiti obě sousedící města Pražská v obec jednu, ale spojení rozdvojilo se zase r. 1377. [6])

---

[1]) O těch věcech zevrubněji u Zíbrta, Děj. kroj. 278, 282, 330. Kroj cizí byl od zdejších upravován »po jejich« a uzpůsoben na česko. Dostával se jakožto český pak zase za hranici.

[2]) Erben-Štítný. 171.

[3]) Tamž. 222.

[4]) Divný důvod k založení čte se v budyšínském rukopise »Politica« 123: Cís. Karel maje velikou milost k Českému království a maje také naučení od mistra Havla hvězdáře nejdospělejšího, že Staré město Pražské po časích bude hynouti a potopou se kaziti pro vodné planety, kteréž nad ním vzejdou a město Malá Strana bude zkaženo a vypáleno, založil jest Nové Město.

[5]) Strahovský rukopis. 463. Čelakovského Cod. I., 72, 83.

[6]) Fontes. IV., 536. Tomek. D. Pr. II., 59.

Za panování Karlova počítá se v Pražských městech úhrnkem nad 4000 domů a kolem 100.000 lidí. [1]) Na venkově, zdá se, že v době Karlově vzkvetla nad svůj předešlý stav Litomyšl založením biskupství (r. 1344). I papež Kliment VI. snažil se privilegiem „slavné město biskupské“ [2]) pozdvihnouti r. 1345. Také vdovské sídlo českých královen, Hradec, i ostatní věnná města, zvláště Mělník, chotí císaře Karla, Eliškou, zvelebena nadáním některých práv, [3]) třeba že z fiskálních úmyslů, aby totiž mohla z nich víc berní dosíci. [4])

Za Karla nově vysazeny za město Vary r. 1370. [5]) Počítá se na konec panování Karlova v Čechách sto měst, mezi nimiž 35 královských, nad tři sta městýsů, 13 vesnic, což svědčí o rozkvětu a lidnatosti. Potom za Václava již jen několik málo osad stalo se městečky, z nich na př. r. 1392 Hlinsko.

Karel IV. i Václav po něm snažili se živnosti i řemesla městská posíliti, právem míle podle způsobu předešlého. Takž r. 1348 Písečtí obdrželi právo, že na míli kolem nesmí živnost provozovati řezník, pekař, kovář, krejčí, suken kroječ, švec a — penězoměnci (auricampsores). [6]) Budějovickým vydáno to právo r. 1351, [7]) dřív či později ještě jiná města obdařena, [8]) přede všemi také město Nové a Menší v Praze; r. 1376 Karel naposled také obnovil právo míle Kadani, Žatci, Lounům a Mostu.

Po svém otci král Václav ochotně stvrzoval městům právo na monopol živnostenský a průmyslový; [9]) k prosbě panstva i městům

---

[1]) Tak počítá Tomek, D. Pr. II., 59.

[2]) Slova Stránského (Tonner vyd.). 19.

[3]) Čelakovský, Cod. II., r. 1382, str. 741, 742, 746, Domečka. Památky po král. Elišce. 10.

[4]) Vysvítá to z listu Václava IV., r. 1395 věnným městům Hradci, Mýtu, Poličce, Chrudimi a Jaroměři daného. Čelakovský, ibid. 863.

[5]) Čelakovský, Cod. II., 630.

[6]) Čelakovský, Cod. II., 406.

[7]) Köpl. Urkudbuch. I., 57. Čelakovský, Codex, II. 693.

[8]) V stavovských hádkách za Vladislava krále i Slaný, Kouřim, Ústí měly Karlovy listy. Arch. praž. č. 343, 58.

[9]) R. 1385 Kadaňským stvrzeno, r. 1387 Ostrovským (Schlachenwerth), 1389 Kouřimanům, 1391 Kolínským (Knih. kolín. pamět. I., 44), 1395 Domažlickým, 1406 Žatci, Mostu, Kadani, Lounům, Chomútovu, 1408 Slanému, 1411 Mělníku, Čelakovský Codex II., 764, 797, 810, 830, 861, 1028, 1135. Kn. arch. praž. č. 343, 58 uvádí ještě Budějovice a Mělník jakožto obdarované. O buděj. právu míle z r. 1410 zapsáno též v arch. prachatick. v knize pamět., fol. 38.

poddanským oba Lucemburkové právo to udělovali, jakož toho příklad při městě Krumlově r. 1347 a r. 1415 při Bydžově. [1])

Za panování Václavova ponejprv v pramenech vyskytují se odpory vrchností duchovních a světských proti městskému právu míle, neboť ten městský monopol směřoval proti vrchnostem a jich poddaným, v okrsku městském bydlícím a živnosti, byť jen prostě a po selsku, provozujícím. R. 1382 nucena císařovna a královna Alžběta napomínati vrchnosti okolo Mělníku, aby nerušily měšťanům monopol vaření piva; [2]) r. 1398 nucen markrabí Prokop jménem krále Václava volati vrchnosti kolem Litoměřic k soudním dnům do Prahy, [3]) aby, dosadivše na svých statcích řezníky, ševce, krejčíře a sladovníky, prokázali před ním, že mají k tomu právo. Patrno, že vrchnosti, jež dosavad právu míle ustupovaly či raději odprodejem svého práva měšťanům hověly, [4]) nyní strojí se leckde k účinné reakci.

Ta hromadně vypukla nejdřív v Žatecku. Všecka tamější šlechta dala se do sporu o právo míle s Žateckými, Mosteckými, Kadaňskými, Lounskými a Chomútovskými. Kancléř Václav Králík z Buřenic a podkomoří Kunrát z Vechty srovnávali a smiřovali. Jejich výpověď r. 1406 král stvrdil. Tenkrát poprve byla míle pořádně změřena, od hradeb městských ve 365 provazcích (provazec = 42 lokte). Na tu vzdálenost kolem dotčených měst vrchnosti nesměly sladů dáti dělati ani vařiti z nich, leč pro svoji potřebu, řemeslník nikde nesměl v témž okruhu seděti, leč vesský kovář; sůl, obilí a jiné věci smějí prodávati se jenom v městě a ne po vsích. [5])

Než i všecka ta reakce panstva proti městům svědčí, že města v době lucemburské zkvétala nad bývalou míru a po všech stranách. I také po stránce zevnější. Karel byl věru král stavitel, [6]) a jeho přímými příklady města i panstvo dávají se vésti, staví jako

---

[1]) Gross. Arch. Pam. XVII., 310. Čelakovský, Cod. II., 1162.

[2]) Čelakovský, Codex II., 746.

[3]) Tamž, 903.

[4]) Na příklad Bolek Opolský stvrzuje r. 1377, že bratří Niklas von Keln a Wolfhart von Kotwic před ním vyznali, že jich předkové právo šenku a »die krečim« (krčmu) i řemesla ve vsi Kotvici prodali městu Hostinnému (Arnau). Arch. v Host. Opis v zemsk. arch.

[5]) Čelakovský, Cod. II., 1081.

[6]) Neujímá zásluhám Karlovým, že na své monumentálné podniky stavitelské kázal konati sbírky po Čechách. Tadra, Světozor XIII., 546. Sbíráno i na chrám sv. Víta. Neuwirth, Wochenrechnung. 383.

o závod. Rožmberkové, Hasenburkové, Žerotínové, Kolovratové staví kostely a kláštery, jako měšťané staví svoje hradby, chrámy, kaple a domy. Jest dojímavo čísti v kšaftovních knihách oné doby, kterak měšťané a jich ženy pamatují hustými odkazy na věci drobného i velikého umění. [1])

Za Karla skutečně dostávají města značnější vzhled, staví se více kamenem, začíná se dlážení měst (v Praze r. 1329), okna v domech nádhernějších v té době už spíše než prve vyplňují se skly. [2]) Do měst vstěhovalo se monumentální umění měrou větší než dřív. Z ciziny voláni umělci stavitelé a malíři, vznikají tu veliká umělecká díla, vzniká nová česká domácí škola malířská; Karel, první to sběratel na českém trůně, přináší do svého království přes tu chvíli ostatky svatých, ozdobené vzácnými kusy drobného průmyslu zlatnického; z toho zase má vzor a užitek drobný průmysl domácí, neboť král sám dává doma podobné klenoty robiti. Tehdáž právě také se začíná světový obchod s knihami, skvostně miniaturami zdobenými; měšťané kupují je svým kostelům, dávají podobné knihy psáti a malovati doma, slovem, v době lucemburské roste veliké i drobné umění u nás, zkvétá průmysl i obchod, a pomníme-li že přičiněním Karlovým i zemědělství (vinařství, chmelařství, rybníkářství, štěpařství) nebývalým způsobem zvelebeno, musíme přiznati, že všecky vrstvy socialní oné doby byly na dráze pokroku, a tělo státu českého že bylo plno zdravé mízy, do všech částí rozváděné.

Přihlédneme-li k řemeslu a k živnostem doby lucemburské zevrubněji, pozorujeme, že jako prve i na dále řemesla nejsou žádnými podniky znamenitějších kapitálů, forma provozovací vždy jest malovýroba. Zároveň poznáváme, že všecka města česká nejsou stejně průmyslová. Pozemky, městům na počátku přidělené, zabavovaly mnoho měšťanů zemědělským hospodářstvím, a řemesla v takových městech byla jen k nejnutnějším potřebám všedním. Ostatně taková zemědělská města s malým průmyslem v svém stavu zůstávala za kolik století následujících pořád.

Naproti těm jsou některá města královská, města lidnatější, přede všemi města Pražská, jež vynikají průmyslem a živnostmi

---

[1]) Některé odkazy uvádí Neuwirth v Gesch. d. bild. Künst. 285, 286.

[2]) V rukop. arch. pražs. č. 988 je zapsáno roku 1376, že mezi Niclasem Queisserem sklářem moravským (von Hohenstadt) a pražským měšťanem Hanušem z Hlohova stala se smlouva o dodávku 3200 skel na dvou vozech. Horčička v Mittheil. XXIX., 244, na to upozornil.

velmi hojnými a nad míru pestrými. Rozmanitost živností a řemesel, štěpení hmotných výkonův a práce umělecké, v tu dobu věru podivuhodné, jest úkaz přirozeného a kulturního rozvoje.[1]) Zajisté že dlouho v zánovních městech mnohé práce příbuzné zůstávaly v jedněch rukou, nejeden soukenník obstarával sám všecken process výroby soukenné od předení až do konečného postřihování: najednou vystupuje postřihač jakožto řemeslo samostatné; švec nejeden vyráběl si kůži sám, hotovil z ní obuv, řezal pásy a řemeny, sešíval tašky: tu najednou vyskytl se koželuh, řemenář, a tašky robí váčkář nebo taškař. Budí se nové existence. Co dřív dělal jeden, teď tři. Tím technika se lepší, i nástroje zdokonalují, a výrobek zdokonaluje se. Ze snahy konsumentův a výrobců, aby rostoucím potřebám vyhovělo se dostatečným počtem výrobků, a sháňka obecenstva po lepším a dokonalejším výrobku vynutily, že se odbory práce řemeslné dělily a rozštěpovaly u větve a větvičky prací příbuzných.[2]) Hranice mezi pracemi zůstávala, jakož uvidíme, velmi pohybliva, tenká, snadno mijící.[3]) Také jisto, že pro další vývoj ještě nejedna práce řemeslná zůstává nerozdělena. Jináč i to vždy shledáš, že některý člověk umí i práci trojí, takž na příklad o nejednom mlynáři čítá se v pramenech, že jest tesařem i trubařem, jenž dřevěné roury vrtá.

Obhlédneme řemesla a živnosti po odborech.

V odboru produkce potravin a nápojů, řemeslně a živnostensky připravovaných, počítá se patero hlavních řemesel; jsou to mlynáři, pekaři, řezníci, sladovníci a pivovarníci. Řemeslo mlynářské zdvihá se — aspoň v Pražských městech — k větší samostatnosti, Jakás nesamostatnost byla, jakož svrchu řečeno, v tom, že mlynářský mistr s čeledí byl vlastně v službě obecní či vrchnostenské. Teď v knihách častěji zaznamenány jsou mimo smlouvy nájemné i prodeje mlýnů mistrům mlynářům k držení dědičnému, přes to však první mlynář mezi staroměstskými měšťany zapsán teprv

---

[1]) Inama-Sternegg (Wirtschaftsgesch. III., 2, str. 87) vidí v specialisaci úmyslnou tendenci průmyslové politiky, aby provozování jednotlivého řemesla zůstávalo v úzkých mezích; den Betrieb in engen Grenzen zu halten. Hořejší výklad, že totiž kulturní pokrok oné specialisace příčinou, jest tuším přirozenější.

[2]) Srovnej Bücher, D. Entsteh. d. Volkswirtsch. 233. Roscher, Nat. Oek. III., 590. Bráf. Národohosp. přednášky.

[3]) I v Polsku tak. V Krakově měli r. 1365 dvojí řemeslo pasířů; jedni dělali pásy z mosazi a jiní pracovali pásy z cínu. Codex picturatus, Buchner, 43. Podobně ve Francii, Lavisse. Histoire générale II., 524.

r. 1348.[1]) Potom až do konce XIV. století na Starém městě přijat jen jediný mlynář za měšťana. V ostatních Pražských městech dostali se k domům a tudy k měšťanství jistě větším počtem, vždyť pražským mlynářům obec a vláda ukládá r. 1340 dokonce důležitou živnostensko-policejní a technickou funkci, kteráž se nájemníkům a podruhům snadno neukládá. Ustanovena totiž tehda mlýnům míra a cejch, jak vysoce který mlýn smí vodu míti, aby mlynář dolejší nehynul se svou prací, a čtyři přísežní z mistrů mlynářů měli míry ty určiti, pak ohledávati a spory o ně rozsuzovati.[2])

V době lucemburské obecných a jiných mlýnů patrně přibývá Český Brod měl r. 1406 mlýny dva,[3]) to tak bude počet nejmenší, Praha všecka měla jich dohromady touž dobou nad dvacet. Obci staroměstské Václav král r. 1384 dovolil, aby postavila si ještě také i malé mlýnce, jež by splývaly na lodech. Sluly škrtáky nebo škrtnice;[4]) dostaly se časem v držení těch, „kteří na prodej roháčky a bělné chleby dobře dělati umějí,“[5]) tedy pekařům, aby si tu namleli mouky, kolik potřebují k řemeslu. Obecní mlýnky lodní byly pod mlýny Šítkovskými ve dvou řadách pod sebou, později jiné pořízeny na Poříčí u mlýna Helmova.[6]) Bylo tedy v Pražských městech mlýnů pospolu nejvíc.

Od mlynářů odštěpili se krupníci (pultifices), kteří jsou též v Hradci Králové zaznamenáni,[7]) a krupičníci, tito však jsou řídci.[8])

Pekařů bylo v některém městě dost, příkladem budiž uvedeno, že v Boleslavi Mladé, v městě prostředně velikém (v XVI. stol. nad 300 domů) měli r. 1334 dvacet čtyři chlebné krámy,[9]) mnoho pe-

---

[1]) Z arch. pražs. rukop. 986 vydal seznamy dr. Teige v Alman. Prahy 1902. Stephanus molendinator uvádí se na str. 47. V novoměst. kn. č. 2095 několik mlynářů (od v. 1388) kupují domy.

[2]) Čelakovský, Codex I., 60. R. 1340. Jireček, Cod. III., 3, 309.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 1046.

[4]) Škrtnice (od slova škrtiti a zastavovati, brzditi) je mlýnec na dvou lodích tvaru pramic pospolu spojených trámy; mezi oběma otáčí se kolo, na lodi menší jest lůžko pro hřídel mlýnského kola, na lodi větší jest lůžko druhé a mlýnice. Zprávu a výkres moravských škrtnic podal mi student Neugebauer.

[5]) Rukop. budišínský, Politica. 102. Čelakovský, Cod. I., 172.

[6]) Arch. pražs. č. 1236, 229, 6.

[7]) Rejstřík Domečkův.

[8]) V Rejstříku Tomkově, sestaveném od r. 1348—1419, jsou jen dva za vši dobu tu. Tomek, D. P. II., 383.

[9]) Emler, Reg. IV., 9.

kařů bylo v Netolicích, v Hradci K., v Landškrouně připomínají se r. 1332 krámy jejich;[1]) v rejstřících obyvatel Pražských od r. 1348 až 1419 Tomek zapsáno má 157 mistrů pekařů s domy. Kolik nad to bylo podruhů pekařských, jimž živnost přána! Ale na Starém městě pekaři nedocházeli k měšťanství v těch dobách často. V desítce let 1334—1343 shledali jsme pekaře jediného, jenž přijat v měšťany, v následujících létech pak již žádného.[2])

Specialisté mezi pekaři již tou dobou vyskytují se mazanečníci a koláčníci (také v Hradci Král.). Jedinkrát za všecku dobu zapsáno o kobližníkovi.[3]) Nové řemeslo té doby jsou perníkáři nebo caletníci (libetarii, pernicatores), dle nichž v Praze kdys před r. 1348 nazvána ulice jedna celetnou. Prý caletníci přišli do Prahy z Norimberka. Však kdo ví, zvána-li ulice caletná po nich. Pekaři vždy pekli také calty, ovšem jen z mouky, kdežto pernikáři mouku zadělávali medem. První tuším zmínka u nás o perníku je r. 1335; pernikáři ho prodávají v Turnově při svátku a posvícení.[4]) Stalo-li se nějaké hojnější usazení pernikářů v Praze, musilo se to státi před r. 1324, od kteréhož roku jdou staroměstské zápisy měšťanské, neboť po tom roce do konce století v seznamech nenajdeš ni jediného pernikáře, ač v jiných knihách městských některý se přece naskytá.[5]) Na počátku XV. století vyskytují se na Novém městě pernikáři českých jmen (Řehák a j.)[6]) Spočítáno do r. 1419 v Praze 18 pernikářův.

Vzrostlou populací městskou přirozeně vzrostlo řemeslo řeznické. Dvě stě masných krámů na Starém a Novém městě a 14 krámů malostranských svědčí o velikosti toho řemesla v hlavním městě.[7]) Při tom žel nevíme, kolik krámů měly Hradčany (městečko

---

[1]) Emler, Reg. IV., 747.

[2]) Viz seznamy Dra Teigeho v Alman. Též Osvětu 1902, 960.

[3]) V Kolíně n. Rýnem počítají tou dobou šestero odvětví pekařských; mezi nimi factor tortarum (tort), pistor paštik a pekař hostií (panifex Dei). Lau, Entwickel. d. Verfass. Köln 207.

[4]) Emler v Reg. IV., 47. Kdo ho prodával, měl rychtáři dáti za 3 peníze perníku. Šimák, Turnov. I., 35.

[5]) Arch. praž. č. 987, 242. Jeden vyskytuje se jako rukojmě v lét. 1344—53 Osvěta. 1902, 962.

[6]) Arch. praž. č. 2100, 309. R. 1411.

[7]) Privileg. Karlovo na sto krámů in Nova civitate dicta Karlstad inter ecclesiam st. Lazari et cimiterium Judaeorum z r. 1359 v Miscell. č. 11, fol. D 1. Teď v arch. pražs. č. 2079. Též v rukop. Gerštorfském budyšín. knih. č. 56,

purkrabské, založené v době Jana krále), ale ani tu nebylo jich málo, když sáhaly z jednoho konce rynku na druhý. [1])

Přiměřeně mocně řemeslo to zastoupeno v městech venkovských; v Litoměřicích r. 1329 mají 40 masných krámů, [2]) v Mladé Boleslavi r. 1334 prodává vrchnost (Ješek z Michalovic) řezníkům 30 krámů, [3]) neveliký Brod Český má r. 1406 dvacet krámů masných, [4]) i Polná r. 1365 má 10 krámů; řezníci obdrželi je od Ješka z Pirkštejna k dědičnému držení. [5]) Množství řezníků bylo v Budějovicích, v Plzni, v Litomyšli, v Klatovech a ve Vodňanech, neboť z těch měst ohlašují se již organisace toho řemesla. I v nevalném tehdaž Krumlově uvozují se r. 1347 masné krámy. [6])

Jako při pekařích i tu nápadno, že v Starém městě Pražském od r. 1324 až po r. 1393, tedy téměř za celé století, jen tři řezníci dostali se v měšťanské právo. [7]) Nevím jináče vyložiti, nežli že sto řeznických měšťanů již v první předešlé době obsáhli krámy i řemeslo a utvořili tím uzavřitou společnost, která příchozího řezníka mezi sebe za rovnoprávného nepustila, leč uprázdnil-li se který krám, jsa na prodej.

K řezníkům přičísti jest huntéře, huntlíře, kteří se již v této době vyskytují. Vznikli z řezníků přespolních, kterým konšelé dopouštěli prodej v městě o trhu. Když se přespolní řezník v městě usadil za obyvatele, zůstával vždy huntýřem, po stránce řemeslné a komerční od plnoprávných řezníků z konkurenční snahy velmi obmezovaným. Poměr obou smluvami a řády městskými stanoven teprve v následující periodě. Jméno měli od káry (huntu), na němž vozívali své zboží.

Od řezníků odštěpili se k samostatné práci ti, kteří dotýkali se jen sádla (sádelníci), loje (lojovníci), též ti, kdož pracovali jen o drobech zvířecích, tedy drobníci, a kteří strojili maso slaninové,

pag. 411. Z těch krámů mají ročně platit klášteru Slovanskému 100 hřiven, hřivnu po 56 groších. Opis v zemsk. arch.

[1]) Tomek. D. Pr. II., 44, 101, 109, 148, 205, 225, 231.

[2]) Čelakovský, Cod. II., 257.

[3]) Týž, 282. Emler, Reg. IV., 9.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 1046.

[5]) Archiv musejní. List. pergam.

[6]) Gross. Arch. Pam. XIX. 195.

[7]) Viz seznamy Teigovy l. c.

uzené, uzenáři (arvinarii). [1]) Několikrát vyskytnou se v pramenech také paznohetníci, kteří snad obchodovali jen paznehty. [2]) V Praze bylo takových řemeslníků víc, jeden „arvinarius“ dostal se mezi měšťany staropražské r. 1333. [3])

K těm, kdo strojili potravu, ale produkcí prvotnou, dále přičísti jest rybáře, kteří ryby lovili, chovali, prodávali. V Pražských městech shledáno od r. 1348—1419 rybářů s domy 46, mezi nimiž dva sumečníci, tedy specialisté. [4]) Že by rybář hlásil se k měšťanství staropražskému, toho nenalezli jsme, až teprv v l. 1374 — 1383; tu najednou pět rybářů v měšťany přijato.

Z měst venkovských nejvíc rybářů měl asi Hradec Králové, svými lososy již v době této slavný. Rybáři tu měli pod městem svou ulici. [5]) V pramenech připomínají se rybáři větším počtem i v Žatci [6]) a v Plzni. [7]) Není pochyby, kde voda, že byli všude.

R. 1365 nalezli jsme mezi pražskými měšťany také jednoho sýraře, o němž domníváme se, že sýry strojil a ne snad jen jimi obchodoval. [8])

Staročeskému stolu a kuchyni sloužila též zahradnická živnost (ortulanus), jejíž příslušníci štěpili se v Praze v zelníky, cibulníky a dýnaře nebo melouníky. [9]) Valeš zelník stal se r. 1421 na Novém Městě purkmistrem. [10]) Jest zajímavo, že jsme v Staré Praze v druhé půli XIV. věku mezi měšťany nalezli i dva chmelaře (humulator), kteří u Prahy pěstovali tu rostlinu pro obchod. [11])

---

[1]) Vyskytují se i po venkově: v Hradci Král. jsou takoví uzenáři v létech 1390—1403. Spiess. Příspěvky k místopisu Hradc. 21. V Klatovech rychtář r. 1373 stanoví řád k prodeji masa vepřov. slaného a dobře uzeného. Arch. minist. vnitr. IV., D. 7. Kopie v arch. zemsk.

[2]) Arch. praž. č. 2100. 18. Rok 1400.

[3]) Hylwinus »arrunarius«, jakž nejasně psáno v rukop. arch. pražs. 986 (seznam dra Teiga v Almanachu IV., 242) je dojista arvinarius.

[4]) Tomek. D. P. II., 383.

[5]) Spiess, Příspěvky k místop. 21.

[6]) Čelakovský, Cod. II., 564. R. 1360.

[7]) Strnadův Listář plzeňský uvádí je mezi živnostníky od r. 1300—1420

[8]) Seznam Teigův. 42. Osvěta. 1902. 965.

[9]) Hortus peponum, melounová zahrada, jedna z mnohých, byla už za krále Jana nedaleko ulice Spálené. Tomek, D. P. I., 251. Zahradníci v Budějovicích poplatní kostelu. Čelakovský, Cod. II., 756, r. 1383. Zahradník v Plzni v Strnadově Listáři.

[10]) Tomek, D. P. V., 84.

[11]) Jeden sluje Waczlaw humulator r. 1381.

Konečně byli **kuchynníci** na to, aby svařovali a strojili potravný materiál. Vařili a prodávali v kuchyňkách veřejných, jež byly hlavně k posloužení lidu obecnému v Praze a časem potomním i v městech venkovských lidnatějších,[1] na příklad v Hradci Králové.[2] Mistrovi kuchařskému prameny dávají jméno archicocus.[3]

Rostoucí populací a obchodem pivným rostlo řemeslo **sladovnické a pivovarské**. V Praze napočítáno od r. 1348—1419 sladovníků 287, pivovárníků však jen 36.[4] Mistři těch řemesel s velkou část byli pořád v službách měšťanů pravovárečných, ale do konce století XIV. v Praze druhdy se některý z nich dostal k samostatnosti (9 sládků jen v Starém městě dostalo se k domu a k měšťanství v l. 1324—1393).[5]

Od doby Karlovy víc než před tím pěstovalo se v Čechách víno. Na to byli **vinaři**, lid dělný, jenž houfně bydlil při Pražských městech a při některých venkovských (Louny, Mělník, Beroun). Prý již za krále Jana u nás vypalován líh,[6] ale v pramenech našich není tou dobou ani jediný palič vína (vinopal) shledán.

Na vaření medu byli **medníci**, jimž materiál sháněli **brtníci**. Zřejmě z pramenů víme o brtnících chebských (sluli německy czeidler); r. 1348 od krále Karla lesmistru jsou poddáni.[7]

V oddělení řemesel a živností, jež v této době s **tuky** zacházely, shledáváme jakožto nové řemeslo **mydláře**. Byli od doby Karla IV. bezpochyby jen v Praze, a i tu jich bylo málo. Do konce století shledáno jich jen sedm.[8] Znáti z toho, že ještě pořád hospodyně si vařily mýdlo samy. Také svíčky z loje si lily, ale již vyskytuje se řemeslo **svíčníků**, které bezpochyby robilo svíčky z vosku. V Praze Staré po roce 1354 čtyři svícníci dostali se v měšťanství; do r. 1419 jich ve všech pražských městech shledáno 13.

Nehojné řemeslo byli **voštníci** (**voskáři**, cerae fusores); mezi měšťany staroměstskými nalezli jsme jediného r. 1383. Ze všech Pražských měst do r. 1419 shledáno jich šest, tedy řemeslo

---

[1] V této době o kuchyňkách v pramenech málo; ví se jen, že jedna byla před staroměstskou radnicí; však v stoletích následujících bylo jich mnoho.

[2] Dle seznamu Domečkova kuchař na Pražském podměstí byl.

[3] Arch. praž. č. 2079. E. 11.

[4] Tomek, D. P. II., 383.

[5] Měšťanské seznamy Teigovy v Almanachu Prahy. IV. Osvěta. 1902.

[6] Hübsch, Gesch. d. Handels 180. Má vůbec mnoho nezaručených zpráv.

[7] Čelakovský, Codex II., 393.

[8] Tomek, D. P. II., 384.

řídké, jehož mistři jsouce spolu obchodníky, sháněli vosk, přepouštěli ho a prodávali svícníkům či sami z něho robili voskové svíce. Prvotně pracovalo se u nás voskem surovým; bílý vosk pěkně upravený vožen z Italie k nám. Za krále Jana prý uměli už vosk i u nás běliti; král r. 1342 udělil pražskému měšťanu Janu Bavorovi úřad lití vosku (officium fusoriae cerae), Karel r. 1350 tu výsadu stvrdil[1]) a ta slévárna spolu byla bělidlem.[2])

Víc než voskářů bylo v Praze[3]) a vůbec po Čechách[4]) olejníků (slují též olejovníci), neboť olejem se svítilo, mazalo, i za lék sloužil. Vyskytují se také smolaři (picariator)[5]) i v Praze některým počtem. Jeden jest i staroměstským měšťanem, měl dům, byl tedy zámožný. Jim příbuzní kolomazníci a vařiči kleje, uvedení v povědomém popise řemesel v Historii Trojanské, sluší též poněkud do toho odboru práce.

V odboru textilném na předním místě soukenníci. V té době technický tento živel emancipovati se snažil od sukna kroječů, kteříž byli obchodníky. Mezi kroječi i soukenníky, kteří obchodovali s vlastním suknem, bylo po stránce obchodní vždy ještě dotykův a třenic dost[6]) a při větším kapitále kroječů, kteří u soukenníků objednávali, i leckterá odvislost zůstávala.

V hlavním městě bylo soukenníků mnoho, na Novém městě měli svou ulici soukennickou, jednu z hlavních dlouhých ulic. Na rynku Staroměstském měli do r. 1362 vedle kroječů krámy nebo kotce; potom zřízeny jim nové kotce u sv. Havla.[7]) Soukenníci zakupovali se v ty nové krámy právem zákupným, až naplnili počet; víc než sto jich nesmělo býti. Krámy měli na Františku a jinde při zdech. Jiné krámy byly na Malé Straně v domcích k Oboře jdouc, tu také byly malostranské soukennické krámy při zdi městské. V knihách pražských do r. 1419 zapsáno 139 soukenníků (jeden r. 1414 slul podivně Hanuš

---

[1]) Tomek. D. P. II., 474.

[2]) Hübsch, Gesch. d. böh. Handels. 179.

[3]) V Tomkově rejstříku jich 19. D. Pr. II., 384.

[4]) Rejstřík Domečkův uvádí oleatores, též olsleher na předměstí v Hradci Král. 1390—1403.

[5]) Rejstřík Domečkův. Možná, že vylévali sudy smolou.

[6]) R. 1330 rada poroučí kroječům a soukenníkům, aby v trhu (v krámech soukeničích) se podporovali »sincere, sine dolo se invicem.« Arch. pražs. č. 986, 15.

[7]) Tomek. D. P. II., 138.

Slaměný rytíř); [1]) od r. 1324—1393 nalezli jsme však jen 9 soukenníků mezi měšťany přijatých. Hořejší uzavřitý a obmezený počet to snad vykládá. Zajímavo, že jest mezi nimi r. 1327 také jeden z klassické země suknářské, Christophorus de Ypra. R. 1392 vede řemeslo i žena, Kuna, textrix pannorum. [2])

O soukennících měst venkovských jsou v té době zprávy sic hustější než prve, ale přec jen nahodilé; soukenníci byli zajisté i tu, kde o nich prameny nemluví. Souvěké zápisy znají soukenníky v Hradci Králové, kdež zvala se po nich ulice; [3]) r. 1352 vyskytují se „hradecká“ sukna jako domácí specialita. [4]) Touž dobu také „chrudimská“ sukna dostávají se na trhy, [5]) krámy suknářské jsou r. 1325 v Litoměřicích, v Lounech; r. 1326 uvádějí se suknáři v Litomyšli, r. 1335 připomíná se tamž ulice soukeničí, [6]) a v prvním zachovaném zápise o konšelech jest soukenník Jenlín v radě. V Plzni jsou r. 1380 soukenníci už sdruženi, a nedlouho potom (1387) souseda Pabiánka odkazuje mnichům „bílé sukno plzeňské;“ tedy také domácí výrobek. [7]) Též v Hoře, v Pardubicích, v Berouně, v Rychnově byla sídla suknářstva, v Boleslavi Mladé r. 1334 prodává pán (Ješek z Michalovic) 15 krámů soukennických. [8]) V Žatci béře r. 1391 král Václav suknářům právo, kteréž jim byl kdys před tím dal, [9]) v Prachaticích mají r. 1379 krámy suken kroječi, v čemž zajisté zahrnuti jsou i soukenníci; [10]) stejně tak rozuměti jest stříhán suken, jehož r. 1378 dostává se Pelhřimově. [11]) V Jičíně od r. 1376 soukenníci jsou v radě městské napořád. [12]) R. 1333 a 1384 přicházejí soukenníci z Benešova v pražské měšťanství; ba r. 1388 i z malých Kralovic. [13]) R. 1396 mezi konšely v Stříbře jest sou-

[1]) Arch. pražs. č. 317, 68; a dle rejstříku Tomkova. (Jsou však u něho soukenníci spolu s kroječi.)

[2]) Soupis Teigův v Almanachu l. c.

[3]) Spiess, Příspěv. k místop. 22. Rejstřík Domečkův (pannifex, textor).

[4]) Čelakovský, Cod. II. 473.

[5]) Tamž. 474.

[6]) Sic sluje platea textorum, co pravděpodobně hodí se k soukenníkům, Emler, Reg. III., 423, 429, 486. Reg. IV., 55. Nejedlý, Litomyšl I., 316, 329.

[7]) Strnad, Listář Plzně. 139, 170.

[8]) Čelakovský, Cod. II., 282. Stopa berouns. suknářství v arch. mus. Beroun.

[9]) Čelakovský, Cod. II., 831.

[10]) Tamž. 727.

[11]) Tamž. 724.

[12]) Menčík, Jičín. 67.

[13]) Seznamy Teigovy při těch letech.

kenník Jindřich. [1]) Takž bylo by lze přivésti ještě některá jiná jména měst za důkaz, že v nich bylo soukennictví. I začátky libereckého suknářství kladou se aspoň v konec lucemburské periody. [2])

Znamenitou dělbu práce v suknářství poznali jsme už v první městské době. Někteří z těch pomocníků soukennických mizí v službě soukenníkově, někteří však drží se samostatně. Tak zmizel v podružné práci tkadlec vlny; stal se tovaryšem mistrovým; proti tomu samostatně vystupují valcháři; sedm valchářů dobyli sobě na Starém městě měšťanství do r. 1393, [3]) zapsáno jich až do husitské vojny ve všech Pražských městech 70. Dále získali a udržují sobě samostatnost při soukennickém řemesle barvíři suken, z nichž jsme nalezli mezi staroměstskými měšťany jen dva (do r. 1393), a to teprv za panování Václavova. [4]) Stejně tak přivedli k platnosti svou práci postřihači suken, k nimž vyskytuje se v Praze za celou dobu také jeden příbuzný prací rajféř suken, jenž vyškubával zvláštním nástrojem uzly v sukně, při tkaní povstalé. [5])

Postřihači sukno z valchy přišlé ze čtyř vod vypírali, napínali, stříhali a vůbec upravovali. Stříhali také barchent a srstnaté kůže. [6]) V pražských městech spočteno jich, pokud náhodami v knihách se objevují, 32; k měšťanství staropražskému první postřihač došel teprv po r. 1353, ale pak do r. 1393 spočítali jsme jich mezi měšťany 13. Tedy v Praze řemeslo to rostlo.

V městech větších venkovských touž dobou byli již postřihači též; připomínáme příkladem, že byli v Plzni, r. 1385 v Tachově, z r. 1417 jest znám postřihač Crlík v Stříbře, [7]) postřihači v Jičíně,

---

[1]) Strnad, Listář m. Plzně.

[2]) Prý z r. 1410 jsou o něm zprávy zřetedlné. Hallwich, Reichenberg. 29. Mittheilungen. I., 136.

[3]) Soupis Teigův, na němž počítal jsem v Osvětě 1902. Tím opravuje se počet 3, tam uvedený, v 7. Je zajímavo, že valcháři r. 1373 jsou samí Čechové: Ješek, Krsten, Macek, Pastucha, Pavel, Vavřinec, Mikeš.

[4]) V Tomkových Základech uvádí se r. 1377 barvíř Šárovník.

[5]) Rejfíři, rejfléři od slova riffen a riffeln, což značí škrábati, drhnouti; vyškubávány uzly ze sukna nástrojem, zvaným noppeisen (jako pinceta, kleštičky se šídlem); slovo to je vlastně z Francouz: nope = uzlík. Tyto technické zprávy podal mi laskavě p. magistr. rada Fux.

[6]) Rukopis knih. Lobkovic. v Praze, č. 72, a v něm řád řemesl. č. 49. Že také postřihují barchan, čti v kn. arch. praž. č. 2119. N. 10.

[7]) Dle Strnadova Listáře.

a byli asi hojnějším počtem v Hradci Králové. [1]) Nelze pochybovati, že v menších městech v skrovných poměrech průmyslových soukenník všecko všudy i postřihování dělal si sám, vždyť ani pražští soukenníci při vylíčené dělbě práce nikdy nedali si střih docela vzíti, tvrdíce, že „nůže k jich řemeslu jest přivlastněna a přirozena, aby oni dílo řemesla mohli nůží strojiti a připravovati, šlaky zastřihujíce a až do gruntu stříci mohouce.“ [2])

Samostatně vystupují v Pražských městech vlnaři a krampléři, kteří suknářům vlnu strojili, jedni čistíce, druzí česajíce. Nalezli jsme jednoho vlnaře mezi měšťany staroměstskými; ve všech městech Pražských do r. 1419 spočítáno jich 19, a krampléři 4. [3]) K soukenníkům náleželi také z rukavičníků ti, kteří robili rukavice ze sukna, z vlny, ač nutno přiznati, že i krejčíři šili rukavice.

Vlna jakožto surovina přivádí do tohoto průmyslného odvětví kloboučníky, vedle nichž osamostatněli svou prací čepičníci (a zhotovitelé karkulí) a biretníci, kteří z aksamitu a hedbáví robili birety učeným lidem, kněžím, žákům, bakalářům, mistrům a doktorům. Při r. 1407 nalezli jsme na Novém městě Pražském měšťana Mikuláše, jehož živnost naznačena nejasným jménem colorator biretorum. Asi sotva maloval birety, spíš snad je zdobil „barvami“, vyšíváním nebo barevnými stuhami.

Kloboučníci měli v Praze na Starém městě u radnice svoje krámy již v této době. [4]) Kloboučníků shledáno v Pražských městech do konce doby lucemburské 25, čepičníků 6, [5]) biretník nahodil se jeden. Na venkově byli kloboučníci leckde; o Hradci Král. to víme jistě, [6]) též tak o Litomyšli, kdež r. 1339 sedí jeden z nich v radě. [7])

V té době již vyskytují se v městech plátenníci, ale ještě řídko. Jest to řemeslo textilné, které do měst vstěhovalo se i v Němcích nejpozději, vždy se držíc jen některých okresů. [8]) Tkadlci, v Plzni a v Hradci Králové uvozovaní, jsou už jistě plátenníci

[1]) Dle seznamu řemes. v Příspěvcích Spiessových; též v Rejstříku Domečkově; Menčík, Jičín 79.

[2]) Arch. pražs. č. 1129 65.

[3]) Soupis Tomkův l. c.

[4]) Tomek. D. P. II., 139.

[5]) Na Novém městě čepičník Hanuš r. 1409 má dům. Arch. praž. č. 2100, 221.

[6]) Rejstřík Domečkův uvádí je na podměstí (pileator, piliator); ovšem dle ztraceného seznamu, Bienenberk (Gesch. Königgr. 191) i v městě.

[7]) Nejedlý, Litomyšl. I., 329.

[8]) Inama-Sternegg III., 2. str. 121.

(linifex, linitextor); v Hradci připomínají se také běliči (bleicher), téhož řemesla se dotýkající.[1]) Jináče však tkadlci drželi se vždy ještě venkova, hor, kde jim rostl len, a do měst vozili hotový výrobek. V Staré Praze nalezli jsme do r. 1393 dva plátenníky, kteří získali měšťanství, ale to byli snad spíš obchodníci nežli řemeslo. Tomek napočetl v třech městech Pražských do r. 1419 32 tkadlce a jednu přádlí, jenže nedopátráš se ze jména „textor“, tkali-li ti technikové len či vlnu; jináč arci, psáno-li „textor telae“.

V Praze objevuje se odvětví tkadlců, kteří osnují len s bavlnou, sluli barchaníci podle výrobku, jemuž jméno barchan (parchan). Bavlna sama o sobě netkána. V Němcích barchentnictví na kupcích závislé, začíná se teprv počátkem XIV. věku.[2]) U nás do konce doby, o niž jde, spočítáno barcheníků po vší Praze 14. Barchanista touž dobou v Hradci Králové zapsán v berním rejstříku.[3]) Vyskytuje se r. 1382 mezi staroměstskými měšťany jeden nitař (cwirner), ale to nepoznáš, je-li technik či obchodník.

Řemeslo hojné byli tkaničníci (bortner, snorer), jichž v Praze spočítáno do konce doby této 18. Ale jen jediný tkaničník ucházel se, a to teprv v době Václavově, o staroměstské měšťanství. Tkaničníci robili prýmy, pletenice k tehdejší parádě modní. Jejich specialisté byli drástníci; ti hotovili střapce. R. 1412 král měl svého drástníka Janka. Krajky, třepení, ožidlí ke krku a závoje tkali a vyšívali šlojířníci i šlojířnice, však jen 7 jich nalezeno do konce doby v městských knihách při rozličných příležitostech zapsaných.[4]) Patrno, že šlojíře, v nichž tehdejší moda přemršťovala, robily kromě paní měšťanských hlavně ženské podružné, služebné, které při nemajetnosti a neplatnosti své ku knihám nebyly volány. Za Karla IV. prý uvedeni do Prahy na Petřín tkadlci koberců z východu, a tím učiněn (asi bezvýsledný) pokus, aby tu zdomácnělo toho způsobu textilní umění.[5])

Dobu Karlovu uměleckou označují hojné zmínky o řemesle krumplířů (seidenneter) nebo vyšívačů hedbávím,[6]) zlatem a

---

[1]) Rejstřík Domečkův.

[2]) Inama-Sternegg III., 2, 127. Kupci, importujíce surovinu, opanovali produkci. Střed její byl Augšpurk, Ulm, ale dlouho zaměstknávali dělníky prací domáckou po vsích, aby výroba byla větší.

[3]) Rejstřík Domečkův.

[4]) Tomek. D. P. II., 383.

[5]) Pelzel, Karl IV. II. 827.

[6]) V plzeňské soudní knize (výpis prof. Strnada) jest r. 1410 zápis »unam

stříbrem. Těch shledáno v Praze za tu dobu 13; dva jsme našli, ani přijali staroměstské právo měšťanské. Také jednou vyskytuje se specialista ornátník, který buď prošíval drahé látky k rouchům liturgickým zlatem a perlami, nebo byl to spíše specialista krejčovský, který živil se šitím těch rouch.

Vyšívačům blízci byli aspoň ti koltráři, kteří upravovali koltry, závěsy ozdobné kobercového rázu, vyšívané. V Pražských městech vyskytují se do r. 1419 tři. Jináč ovšem koltra může býti sprostná prošívanice, pokrývka na lože.

Na podiv v době lucemburské vzrostlo řemeslo krejčířské. Bylo ve všech městech čelnějších, krejčí značnějším počtem uvádějí se v Plzni (jeden r. 1385 slove Truhlička), v Hradci, v Kolíně, v Hoře, v Jičíně, v Budějovicích, v Nymburce, v Žatci, a to hned od počátku doby Janovy. [1]) R. 1356 jest v Litomyšli krejčí Hodiš konšelem; r. 1387 je krejčí v Žatci purkmistrem. [2]) Do Staré Prahy usazují se krejčí z Litomyšle (r. 1336), z Benešova, Chomútova (1368), Klatov (r. 1347 Ješek), z Bíliny a z Berouna (1345), z Prachatic (1355), Prčic (1348), ze Soběslavě (1349), z Trutnova (1343), ze Stříbra (Čistota, krejčí r. 1381), z Mnichova Hradiště (r. 1383), z Oustí (Ješko 1341, Jaroslaus 1353), ze Sedlčan (1351), z Říčan (Václav 1369), z Tachova (Bemisch r. 1385) a z některých ještě jiných měst, [3]) což svědčí o řemesle krejčířském v těch městech.

Byla to doba nových mod a tudy doba výdělku. Při tom nutno dotknouti, že šaty šili také suknáři (jako krejčí také prodávali sukno) a že i kde kdo v městě mohl sobě ušiti na sebe, co libo. Tou příčinou význačno i pro naše poměry, že r. 1392 v Krakově krejčířská společnost rozpuštěna a dovoleno, aby si každý měšťan a měšťanka krejčovali zase sami. [4]) Přes tu volnost soukromého šití rostlo řemeslo krejčířské, neboť přepych doby žádal šatů umělejších.

Jest zajímavo ohledávati, kterak v Starém městě v tu dobu krejčí přibývalo mezi měšťany. V letech 1324—1333 zapsán jediný, v následující desítce let čtrnáct, od r. 1344—1353 dokonce 42! [5])

---

osnovam de bombice et duos spindl de bombice«, z něhož tuším jde, že byly u nás i tkadlci hedbáví.

[1]) Listář Plzeň. Strnad; Spiess, Příspěvky, Čelakovský; Cod. II., 240, 564; Emler Reg. IV., 550.

[2]) Čelakovský, Cod. II., 565. Nejedlý, Litomyšl I., 329.

[3]) Seznamy Teigovy v Almanachu IV., l. c.

[4]) Bucher, Codex picturat. Anhang V. To krejčí chtěli patrně monopol práce.

[5]) Počítáno na seznam. Teigových ode mne v Osvětě 1903.

To neznamená jen holý počet krejčířů! Toť značí zároveň těch řemeslníků mocnost hospodářskou, t. j. v třiceti letech 57 mistrů krejčovských, do Starého města přibylých, měli domy. Jeden z nich, krejčí Lev, r. 1351 dostal se i mezi konšely staroměstské. V letech následujících (od r. 1354—1393) obdrželo měšťanství krejčí 92; ukazuje se mezi nimi dělba práce, jeden z nich označován jako krejčí kalhot (sartor caligarum) a jiný sluje kabátník.[1]) Mezi krejčími jest bohatý Lev, který pořizuje oltáře do Týna.[2]) Mezi rukojměmi za nové měšťany r. 1370 zapsán krejčí paní císařové Nicolaus a r. 1379 jiný z císařovniných krejčířů jménem Adam.[3]) Ve všech městech Pražských až do r. 1419 spočítáno 159 krejčířů, nad což jen sladovníci a ševci měli počet větší.

Z krejčířských specialistů mimo svrchupsané kabátníky (joppatoxas, jopulatores) a kalhotníky neboli hacníky (caligatores) vyskytují se ještě kytléři, pláštníci (palliatores)[4]) a vetešníci (fullones seu renovatores vestium, kteří po německu se také zovou mentler); ti opravovali šaty staré. Vetešníků spočítáno v Praze do r. 1419 47.[5]) Nebyli to samí chuďasové: vždyť 24 obdrželi do r. 1393 měšťanství na Starém městě.[6]) Též v Hradci Králové uvádějí se fullones.[7])

Přes to dělení práce nutno oznámiti, že krejčí šili nejen šaty oběma pohlavím, oni šili všecko všudy, co z látek textilního průmyslu ušiti bylo potřebí.

Naposled budiž propuštěno do tohoto odboru práce přiřaditi i provazníky, řemeslo, o němž z venkovských měst za onoho času skrovně zpráv.[8]) V Pražských městech do konce lucemburské doby v 71 létech nalezeno provazníků 28; měšťanské právo na Starém městě obdrželo šest mistrů do r. 1393.[9]) V Novém městě

---

[1]) V Osvětě 1903 spočetl jsem 5 kabátníků, ubrav valchářům nedopatřením.

[2]) Tomek, D. P. II., 145.

[3]) Tomek, D. P. V, 50 a 53 neuvádí těchto dvorských krejčířů; má sedm jiných, mezi nimi Kwek 1355, krejčí krále Janův, Hlušek 1388, čtyři s jmény křestnými, a císařovnin krejčí Kunc r. 1406.

[4]) Köpl. Urkund. Budweis. 51.

[5]) Počítán k nim každý »renovator«, však ševci měli také své renovatory, takže tu jsme na nejistotách.

[6]) Stejně tak počítali jsme renovatory k mentlerům.

[7]) Rejstřík Domečkův.

[8]) V Hradci Král. se uvádějí. Tamž.

[9]) Počítám vždy do r. 1393, neboť tu liber vetustissimus archivu pražs. přestává; následující kniha městská je z r. 1424.

sedělo jich asi nejvíc v dolejší části ulice Štěpánské, jež proto zvána provaznickou. I v tom řemesle vyskytuje se v Praze specialista — popružník — ale, pokud víme jediný (r. 1407 Tomík).[1]) Jiní odborníci řemesla provaznického byli síťaři, jichž napočteno v Praze do též doby šest. Jméno nevodářů (co robili nevody na lovení ryb) a tenetářů, kteří vinuli tenata, ukazovalo by na dělbu ještě větší.[2]) Na konec sem by náleželi ještě dratevníci, kteří ševcům z konopí hotovili dratve, ale těch vyskytuje se holé jméno jen. Ševci dělali si a smolili dratve obyčejně sami.

V industrii, koží se dotýkající, na prvém místě i v této době vždy jsou starodávní kožešníci. Řemeslo hojné i živné, neboť kožešiny nosily se v zimě, v létě, v zimě z nutnosti, v létě aspoň jimi sukně mužské i ženské, čepce a birety lemovali. V městech venkovských větších byli všude; nahodilými zmínkami uvádějí se v Hradci Král., v Žatci, na Mělníce, v Hoře, v Brodě Německém, v Lounech, v Budějovicích, v Ústí n. Orlicí (Wilhelmswerde), v Litomyšli (poč, XV. stol.), v Nymburce, v Plzni.[3]) V Staré Praze měli se svým zbožím stání v rathouze, ulice jedna byla jimi plna a slula po nich. V měšťanství staroměstské přihlásilo se jich do r. 1393 61 osoba! Nejvíc (21) přibylo jich v l. 1374—1383. Na Novém městě jich bylo též asi mnoho, hlásí se do konce století k organisaci. Po vší Praze spočítáno jich do konce periody 136.

Specialisté mezi nimi byli černokožišníci[4]) a červenokožišníci.[5])

V této periodě vznik a veliký vzrost mělo řemeslo koželužské (cerdones, smraďaři), které upravovalo noži a rostlinným tříslem volovice, býkovice, kraviny, koniny, ostarky, hříbětiny, kozlovice a teletiny. Koželuzi vyskytují se v Plzni, v Hradci Králové, v Žatci a j. V Prachaticích měli krámy stálé.[6]) V Praze o krámech jich nevíme, ale koželuhů bylo tu mnoho, zvláště na Novém městě; v měšťanství města Starého do r. 1393 vstoupilo jen šest mistrův. První psán r. 1349, slul Pešek.

---

[1]) Arch. praž. č. 2100, 135.

[2]) Jména ta jsou v Historii Trojanské, odkudž v Tomkovi, D. P. II., 384.

[3]) Emler, Reg. III., 530 r. 1327 a seznamy Teigovy měšťanů pražských, odkudž který kožešník se přistěhoval. Nejedlý, Litomyšl I., 318

[4]) Ty nalezl Tomek D. P. II., 375.

[5]) Toho nalezli jsme v měšťanských seznamech Teigových při r. 1372. Ten rotkursner slul Ditlinus.

[6]) Čelakovský, Cod. II., 727.

Osamotnělý druh koželuhů byli jircháři, kteří pracovali o kožích „alúnem", tříslem solním, hotovíce kůže na bělo, odkudž i jméno (albicerdones, bělokožci). O ten alún nebo kamenec byla starost; mistr musil míti pojištěnu „alúničí studnici," a protož v tom řemesle bylo spíš než jinde potřebí, aby bylo všecko řemeslo pospolu, a najímalo kamencové zdroje na spolek. V Praze byli jircháři většinou pohromadě v Novém městě v okolí sv. Vojtěcha.[1]) První jirchář (Jindřich) dostal se tu mezi konšely r. 1353 a v konec periody (1419) už se hádají s koželuhy o trh koží.[2]) Prý vlašské koželuhy a jircháře z Kalabrie do Prahy Karel IV. uvedl.[3]) Jircháři byli též po venkově, ale snad řídci.[4])

V té době vzniklo podivným rozdílem řemeslo štumfařů, totiž těch, kteří louhovali a hotovili kůže jako jiný koželuh, ale nesměli jich pro lesk mazati tuky. Do r. 1419 v Praze spočítáno štumfařů 21.

Koželužské dílo dále barvou strojili barvíři koží (coloratores), mezi nimiž ke konci doby vyskytují se zámišníci (semischferber), barvící jemné kůže na žluto, a třísloníci, kteří strojili tříslo, ačli si toho všeho nedělal koželuh sám.

S výrobkem koželuhů nejvíc měli co činiti ševci. Jest jisto, že švec původně robil si kůži sám, a koželužství že se od ševcovství odvětvilo a usamostatnilo. Ševci dělali nejen obuv, ale všecko, co se z koží sešívalo; vždyť dvě stě let později (1551) pražským ševcům se úředně dovoluje, aby šili pytle kožené jako za starodávna, a šití tlumokův aby nechali.[5])

Z nahodilých zpráv se vidí, že značný počet ševců byl v periodě lucemburské v Písku, v Mostě, kdež v polovici XIV. století ohlašuje se jich organisace, v Hoře a v Litomyšli, kde měli svoji ševcovskou ulici[6]) a v Landškrouně, kdež připomínají se r. 1332 krámy šev-

---

[1]) Mezi měšťany Starého města nenalezli jsme ni jednoho jircháře v té periodě.

[2]) Arch. praž. č. 2079. J. 25. Tehda obec uznala právo, aby obojí kupovali koniny a ostarky (vetustates), kdo kdy z nich na trh přijde.

[3]) Schottky, Prag II., 415. Schaller IV., 134. Tomek, D P. VIII., 162 zdá se tomu odporovati.

[4]) Domečkův Rejstřík (1390—1403) zná je v Hradci Král.

[5]) Arch. pražs. č. 1238, 253.

[6]) Nejedlý, Litomyšl I., 319.

covské,[1]) v Boleslavi Mladé, kde r. 1334 počítá se 20 krámů (scampna sutorum).[2])

V pražských knihách vyskytuje se od r. 1348—1419 238 ševců zapsaných.[3]) V knize staroměstského měšťanství pozorujeme podobný nával ševců, jakož postřehli jsme při krejčířích. V první desítce let zápisů (1324—1333) sic jen tři mistři stali se měšťany, ale v desítiletí hned potom již zapsáno 14, v třetí desítce 11; r. 1351 dostal se první švec mezi konšely staroměstské; potom (1354—1363) zjednalo si měšťanství 20 ševců; v desítce následující 36, z nichž jeden r. 1365 uvozuje se jakožto švec císaře Karla IV. Slul Ješek. Před ním r. 1359 byl psán Wolflinus jakožto švec císařský.[4]) Od r. 1374 do 1383 přijalo měšťanství dokonce 49 ševců! Toť počet nejvyšší a znamenitý. Pak do r. 1393 už jen 10 ševců se hlásí; rukojmím při jednom měšťanství byl Smil, švec krále Václava IV. Tedy za 69 let v Staré Praze 143 ševců nabyli měšťanství.[5]) Že tu měli svou ulici ševcovskou, rozumí se.

Toť vzrůst řemesla podivu hodný. Kdo ví, kolik jich bylo na Novém městě! Z kusých zpráv víme jen, že tu byli hojní a některý i bohatý; vzpomínáme jen onoho ševce Bláhy Švika, jenž darem královým tak veliké městiště měl, že na něm 18 domků nastavěno.[6])

Jako při krejčovském řemesle i tu bylo odvětví ševců, kteří se zabývali jen správkou obuvi staré; říkali jim renovatores sotularium, sutores antiquorum calceorum (rewler). Později obvyklo jim jméno ševců vetešníků, na rozdíl pak toho sluli ševci svrchu psaní ševci novinníci, novětníci. Vyskytuje se také jméno prtákův a flekýřů. V Němcích první zpráva, že vetešníci odděleni jsou od ševců, pochází z r. 1284.[7])

Vetešníci jakožto samostatné řemeslo mohli býti jen v lidných městech, kde byl dostatek výdělku.[8]) V městech malých švec no-

---

[1]) Emler, Reg. IV., 747.

[2]) Tamž. IV., 9. Čelakovský, Cod. II., 282.

[3]) Jenže v tom čísle Tomek zahrnuje také ševce, kteří spravovali starou obuv. D. P. II., 383.

[4]) Tím doplňuje se poněkud seznam Tomkův v D. P. V., 50.

[5]) Vždy počítáme na seznamech Teigových l. c. Srovn. obšírn. práci moji v Osvětě. 1902.

[6]) Tomek, D. P. II., 253.

[7]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2, str. 69.

[8]) R. 1360 jest o nich zmínka ze Žatce. Čelakovský, Cod. II., 564 Jsou též psáni v Rejstříku Domečkově v Hradci Král. (1390—1403).

vinník prtačil sám. Mezi měšťany na Starém městě tři vetešníky ševcovské, zřejmě označené, jsme spočítali za všecku dobu, o níž jednáme.

K ševcům lze přidati ony trepkáře (calopedifex), kteří robili dřevěné a kožené podkladky pod obuv dlouhou, nosatou nebo špičatou.[1]) Specialisací ševců ze starší doby byli ščibalníci, kteří se ještě v XIV. věku uvádějí.[2]) Do oboru industrie kožní buďtež dále přičtěni rukavičníci (cirothecarii, hantschuster). Pracovali koží i vlnou, bylytě rukavice proti zimě i pro parádu. Některé rukavice byly hned z obojí látky: povrch byl ze sukna, podšití bylo kožené, či snad kožešinné.[3]) Rukavičníků spočítáno v pražských městech za všecku periodu 27; mezi měšťany staroměstskými, nově přijatými v též době, shledali jsme jich 29. Připomíná se rukavičník příchozí z Chebu, z Hory.[4]) V Hradci Král. byli též.[5])

Sem slušejí dále měšečníci, váčkáři (bursifices, peytler) a tobolečníci nebo taškáři (peratores, taschner, nyní brašnáři), kterážto řemesla se odlišovala již v té době, ač není mezi nimi pevné hranice. Měšečníků v Pražských městech do r. 1419 spočítáno nahodilými zmínkami 61, váčkář jeden, tu tedy kdo ví, byl-li mezi nimi rozdíl. Kteří robili tlumoky na skládání šatů i mošny malé na nošení a skládání věcí drobných, kromě toho později též holstra nebo visáky kožené, do nichž ukládala se střelná zbraň, ti sluli tobolečníci a těch spočítáno ve všech Pražských městech 39. K měšťanství na Starém městě přihlásilo se do r. 1393 měšečníků 7, tobolečníků 21. Na Novém městě obsadili tobolečníci a měšečníci spolu s pasíři ulici při klášteře Panny Marie Sněžné, kdež první jich krámy byly, otkud r. 1397 přeneseny na Koňský trh.[6]) V krámech na Koňském trhu zasedlo r. 1412 po rozhodnutí městské rady 21 měšečníků a 23 tobolečníků.[7])

Měšce a tobolky za pasem mužům a ženám visící, sloužily sic potřebě, ale též nádheře; proto nebude správno všech měšečníků

---

[1]) Tomek, D. P. II., 373. — Zíbrt, D. kroje 333.

[2]) Patera, Rukop. Hradecký 335. Emler, Reg. II., 1043 při r. 1288.

[3]) O rukavicích této doby viz v Zíbrtových děj. kroje. 337.

[4]) Seznamy Teigovy v Alman. Prahy, l. c. r. 1353, 1381.

[5]) Rejstřík Domečkův.

[6]) Arch. pražs. č. 2079, fol. G. 1.

[7]) V knize arch. pražs. č. 2079, B. 8. zapsáno jen 13 taškářů (peratores); snad omylem 23 jich má Tomek, D. P. II., 390. Arch. pražs. č. 2100, 284 r. 1410 zasedlo v krámu jen 18 měšečníků.

přičísti k řemeslům, která pracovala koží. Zajisté paním měšečník šil z aksamitu a z hedbáví váčky nádherné.

Vzácnější řemeslo sem náležité byli pouzdraři nebo pouzdrníci a pochváři (vaginator). Jejich odvětvím jsou jahelničkáři (nadelfasser), kteří robili jahelníčky z kůže i ze dřeva. V Praze Tomek nalezl pouzderníka jediného (do r. 1419), my nalezli jediného pochváře mezi měšťany staropražskými r. 1376; jahelničkáři shledáni ve všech Pražských městech do r. 1419 čtyři, mezi starodražskými měšťany dva.

Řemenáři (coriarius), do kožního průmyslu náležití, byli hojní. V městech venkovských sic ještě sotva kde jich najdeš, [1]) tu koželuh či švec nařezali řemenů a namazali i nabarvili, kolik kdo potřeboval; na odpor tomu v Pražských městech této periody spočítáno řemenářů 51; v měšťanech staropražských bylo jich do r. 1393 osm. V Starém městě měli ulici, k Židům jdouc. Řemenářům blízci jsou uzdáři (frenifices), jichž vyskytuje se v Pražských městech do r. 1419 54 a mezi měšťany v Starém městě 16. Tu měli u sv. Linharta krámy své. Jich odvětví byli středmenáři (feruncatores). [2])

Sedláři (sellatores) byli ve větších městech venkovských (víme o Plzni, o Jičíně a Hradci Král.); v Praze jich do r. 1419 spočítáno 26; mezi staroměstskými měšťany 9; jeden už r. 1329, tedy hned při začátku měšťanských seznamů. Sem poněkud náleží i řemeslo toulařů, kteří robili kožené túly, touly, toulce (pharetra), nádoby to nebo tašvice na chování šípův. V Pražských městech nahodilo se túlařů do r. 1419 šest. Toulařům pletli se do řemeslného díla a prodeje uzdáři tak tuze, že na Starém městě r. 1417 musili býti smlouváni. Od té doby uzdář směl prodávati jen ty touly, které koupil u pražského toulaře, jináč ho čekala kopa grošů pokuty. [3])

K řemeslům, která pracovala o kožích, přičísti dlužno též pergameníky (permeter, pergamentista), kteří bývali jen ve větších městech (Hradec Král.) a v Praze. Seděli většinou na Novém městě na příkopě k Široké ulici. Dva pergameníci dostali se na Novém městě mezi konšely, Mikuláš r. 1411 a Krištof 1419. Do r. 1419 nahodilo se jich po vší Praze v zápisech 17, mezi měšťany staro-

[1]) Jsou v seznamě Spiessově z Hradce Král. v Příspěvc. k místopisu. 22.
[2]) V seznamě Tomkově, D. P. II., 384. v Základ. místopisu.
[3]) Arch. pražs. č. 2099, 106.

městskými spočítali jsme do r. 1393 pouze tři. Rasor Pesoldus v starém seznamě bratrstva malířského (z konce panování Karlova) jest škrabák pergamenu.

Na konec budiž propuštěno do tohoto odboru i knihaře vzíti. Vázali knihy v desky dřevěné, koží (kterou druhdy i umělecky upravovali) potažené. V Starém městě nalezen jediný mezi měšťany, byl to r. 1372 Paulus, ligator librorum. Po vší Praze do r. 1419 shledalo se jich 11.[1]) Na počátku XV. věku jeden z knihařů prodává knihy před kolejí Karlovou.[2]) Na venkově sotva byli.

V následujícím odboru průmyslném, při němž hlavně pracováno dřevem, na prvém místě jsou truhláři v onom širokém smysle, jakž mu dnes rozumíme. V oněch dobách jim říkali spíš stolaři; bral se stůl za hlavní jich práci. Stolařů (qui mensas parant, mensifices, mensarum formatores, mensatores) v Pražských městech nahodile spočítáno do r. 1419 18. Truhlář, jenž jako odborník robil truhly, nalezen jediný. Pouze dva stolaře shledali jsme v staropražském měšťanství (1324—1393). Stolaři byli též v městech venkovských,[3]) ač tu ještě vždy mnoho je zastal tesař.

V truhlářském řemesle vyskytuje se neobyčejné dělení v specialisty; z těch jsou stoličníci (stolice) stejní snad s lavičníky; kolebečníci, postelníci.[4]) Též vyskytla se jména stolečníků[5]) a pokladníků, jako těch, kteří robili stolečky a dřevěné pokladnice.

Prkna řezali, strouhali, hladili těm truhlářům všelikerým strhaři nebo struhaři, také prknáři. Těch spočteno v Praze do r. 1419 13. Byli také v městech venkovských.[6]) Hrubými drvy pracovali tesaři, kteří se připomínají ve všech městech; v Praze napočteno jich 71. Ti as většinou seděli na Novém městě pro dřevný trh. Na Starém nalezli jsme z nich jen jediného mistra, jenž hlásil se k měšťanství r. 1364.

V tom řemesle byli specialisty rourníci (rúraři, trubáci, trubaři), kteří vrtali trouby k vedení vody, a mostníci, kteří hoto-

[1]) Podle Tomka. K nim přidán budiž Jiří ligator z r. 1415 (arch. praž. č. 2079. E. 15) a Mikuláš Sluka ligator, uvedený v Tadrových Soud. Akt. I., 99.

[2]) Tomek, D. P II., 162.

[3]) Rejstřík Domečkův; jeden mensator na podměstí Hradce Král., Bienenberk v seznamě uvádí je v městě též.

[4]) Jakub postelník v Nov. městě r. 1420.

[5]) Stolečník Jakub r. 1405 v Nov. městě. Arch. praž. č. 2100, 107.

[6]) V Hradci je uvádí z té doby Spiess. Příspěvky, l. c. 22.

vili a spravovali mosty. O jednom takovém připomíná se r. 1374 v Hradci Král. Císařovna Alžběta dala správu mostů tesaři Markovi, a ten prodal své právo i povinnost obci za 35 kop grošů pražs., aby si pak mostníka dosazovala sama. [1]) Odborníky tesařskými byli také oni stavníci (co robili stavy), kotečníci a búdnaři (kteří stavěli krámy a kotce) i lodnáři, kteří strojili lodice a prámy.

Jemnou práci ze dřeva provozovali soustružníci, řemeslo na tu dobu vzácné. Tomek do r. 1419 spočítal v Praze jen pět takových „struhařů“. [2]) Byli také v Hradci Král. [3]) Speciálnými pracemi v tom odboru zabývali se přesličníci, vřetenáři, paterníci, dělající růžence nebo páteře (paternoster), jichž v Pražských městech pobývalo do r. 1419 27. Svědčí o dobré živnosti toho řemesla, když od r. 1370—1393 pět paterníků shledáno mezi měšťany staroměstskými. Jeden přišel z Police r. 1383, slul Jan, jiný z Nymburka r. 1386. [4]) Dva paterníci dostali se mezi konšely novoměstské, Fricek r. 1409, Václav 1418. Růžence byly nejen na modlení, než posluhovaly také ženské modě po vší západní Evropě, jenže na parádu aby páteřík měl zrna z dražší látky nežli ze dřeva, „rozkošné“ páteříky byly z koralů, jantarové, stříbrné, pozlatité; [5]) a ty zlatník pořizoval.

K soustružníkům příslušejí též kalamářníci, řemeslo nehojné. Tomek nalezl ve vší Praze do r. 1419 dva, my nalezli mezi staropražskými měšťany jednoho r. 1393; [6]) dále k nim patří loutečníci (pupparii, puppa = loutka); [7]) lžičníci nebo lžičíři (coclearii), kteří robili lžíce dřevěné, ty často pak kovány; tvořidlníci, kteří hotovili dřevěná pouzdra (tvořídka), ratištníci, kteří zdobně vyřezávali ratiště (tyče) k praporcům a kopím, číšíři, kteří dělali a snad i řezali číše ze dřeva; těch nalezeno v Pražských městech do konce periody 11; sem dále slušejí okřináři, kteří se co do práce neliší od misařů, jichž v Praze spočteno do r. 1419 12, ač v tom počtě mohli býti též misaři hrnčířští.

---

[1]) Čelakovský, Cod. II., 683.

[2]) V kn. arch. pražs. č. 2079, H. 21, nalezli jsme Alberta, drechsler de Freiberg, že r. 1418 kupuje dům v Praze.

[3]) Rejstřík Domečkův 1390—1403.

[4]) Seznam Teigův r. 1383.

[5]) Zíbrt. Děj. kroje 373.

[6]) Vincentius, calemaria faciens. Seznamy Teigovy. R. 1393.

[7]) Dle slovníka Bohemáře.

Do oboru jemné práce dřevem hlásí se v oněch dobách hotovitelé hudebních nástrojů, huslaři a loutníci, kterýchž v době lucemburské v Praze přec aspoň 6 napočítáno, pak pištělníci (mistr Mikuláš 1397) a bubnáři, kteří pracovali o svých bubnech dřevem i koží, k nim sluší i Ješek novopražský kvinterník (kytara), r. 1382 a varhanář.[1]) Na Malé Straně shledáváme r. 1352 Mikuláše varhaníka mezi konšely. V Kolíně jmenuje se Pavel, jenž tam r. 1395 postavil varhany.[2])

Z uměleckého řemesla jsou řezáči (řezbáři, sculptores), zhotovitelé dřevěných plastik; sluli též obrazníci.[3]) Těch shledalo se do r. 1419 v Praze devět, v měšťanství staroměstské r. 1391 vstoupil jeden pildsniczer, slul Kuncz; v knize bratrstva malířského psán asi v téže době řezák Mikeš a mistr Václav, Češi; jináče jsou v každém seznamu již z doby Karlovy řezáči, ale pouhých jmen křestných.

Zde hodí se také uvésti střelce nebo lukaře a kušaře, též klukaře (kluk = catapulta, samostříl) (arcufices, balistarii), kteří robili rozličné luky, kuše nebo samostříly (balista), střelbu ze dřeva, kůže a železa, tehdáž velmi obecnou.[4]) O lukařích se r. 1410 dovídáme, že svou práci prodávali sedlářům ke konečné úpravě.[5]) Lukařů v Pražských městech spočítáno do konce periody 7, kušařů 13; z obojích jen dva nalezli jsme, že přijali měšťanství staroměstské. Než zajisté, že kušařů nebo střelců bývalo v Praze drahně. Karel IV. osadil jimi bašty a hradby pražské na Novém městě i při Malé Straně r. 1360, aby jich ostříhali a tu sloužili svým řemeslem. Za to byli berní osvobozeni. Král Václav IV. r. 1390 dal těm, kteří kuše a samostříly rukama svýma dělati umějí, v nově právo, aby při zdech městských k obydlí svému domy a zahrady sobě dělali;[6]) stvrzuje zase jich svobodu berní, vyjma, kdyby střelec chtěl v domě svém pivo prodávati. Tušíme tedy, že byli vždy znamenitějším

---

[1]) Seznam Tomkův, D. P. II., 385.

[2]) Soupis Památ. I., Kolín. Mádl. 20.

[3]) Ant. Truhlář, Esop. Fabul. 164.

[4]) Emler, Reg. III., 734. Arch. pražs. v rukop. č. 987 na mnohých místech se balista připomíná. Obrázek v Biblí Velislavově. Reproduk. v Zíbrtových Děj. kroje 190.

[5]) Arch. praž. č. 2100, 264.

[6]) Čelakovský, Cod. I., Arch. pražs. č. 411, 195. Též č. 2083, 98. Tomek, D. P. II., 222. Arcufex Hanúšek na věži brány Svinské r. 1419 zapisuje věno ženy své na věž a laboratorium alias werkštatt. Arch. praž. č. 2079, K. 2.

počtem, než kusé paměti praví. Střelce a lučištníka znají z počátku XV. věku také paměti v Litomyšli, oba byli bohatí lidé. [1]) Zajisté bylo to řemeslo v jiných, větších městech tím spíš.

Hrubší řemeslo příbuzné byli prakaři, pračníci, kteří robili z trámů veliké praky válečné.

Z oboru průmyslu drevného dále uvésti jest bečváře a bednáře (doliatores), řemeslo hojné a v každém městě zastoupené. [2]) Bečvářů v Pražských městech spočítáno 52 v 71 létech. O měšťanství na Starém městě v touž dobu 17 se jich přihlásilo. Dále k odboru tomu příslušejí koláři nebo koloději (také nápravníci), [3]) kterých nalezneš tou dobou také ve všech lidnějších městech venkovských. V Pražských městech 43 napočítáni, ale o měšťanství staropražské hlásili se jen dva na konci periody. Z jiných však pramenů víme, že tu měli proti kotcům postřihačským hromádku domů, kde říkáno v Kolářích. Asi víc jich pobývalo v městě Novém bezpochyby pro dřevný trh. R. 1391 byl v měšťany Starého města přijat mistr, jehož řemeslo označeno wagenmacher. [4]) Po něm přibylo takových víc, a říkali jim po česku vozáci (currifices). Ti hotovili celý vůz, proti nim byli by koláři specialisté, robící kola (rotifices). Vozáci v sousedních zemích se skutečně vyskytují s koláři vedle sebe. [5])

Sbíjením latí a prken nebo vysoustruhováním dřev a celých kmenů zabývali se neckáři (v Jičíně brdaři), korytníci, dřeváкáři, jichž i v Praze nalezeno tré mezi sousedy zámožnějšími, dále řebříkáři, kletnáři nebo posadníci (klece a posady hotovící).

Zvláštní skupinou, do tohoto odboru poněkud náležitou, byli košíkáři, metláři, řešetáři, rohožníci, kteří své speciálné produkty robili z proutí a též ze slámy. Košířů nebo košíkářů bylo v Pražských městech shledáno z nahodilých zmínek deset, rohožníků šest.

---

[1]) Nejedlý, Litomyšl. I., 320.

[2]) V Hradci Král. zapsáni (1390—1403) vedle bečvářů a »butner«. Toť bednáři, specialisace. Rejstřík Domečkův. V Praze r. 1396 i pintéř (Váček).

[3]) To jméno v právech jihlavských v rukop. mus. zems. V. E. 41, fol. X. 9.

[4]) Seznamy Teigovy, str. 57.

[5]) Na př. v Polště, v Krakově, dle zpráv v Cod. picturat.

Sem by slušeli též houžvaři, dělali-li houžve z dřev nebo z proutí;[1]) jináč by húžvař slušel k provazníkům.

Uvedli-li jsme v tomto odboru práce kalamářníky, na konec představeni buďtež tu také inkoustníci jakožto řemeslo vzácné (v Praze za všecku dobu jen dva nalezeni). Inkoust si písaři obyčejně dělali sami; receptů na to ode dávna hojně.

V oboru práce, jež za surovinu brala rozmanité částky těl zvířecích — rohy, kosti, štětiny, peří, střeva — uvádějí se tou dobou hřebenáři (pectinifices), ale nehojně a, pokud víme, jen v Praze. Tu jich spočítáno do r. 1419 devět; o měšťanství na Starém městě hlásil se teprv v době Václava IV. jediný. Ale svou uličku v Praze v Podžidí měli (r. 1363).[2]) Patrně robívali hřebeny — zvlášť na venkově — jiní řemeslníci, asi ze dřeva spíš nežli z kosti. Do této skupiny slušejí kostečníci nebo kostkáři (taxillator), z nichž jeden došel v Staré Praze měšťanství.[3]) Příbuzné řemeslo jsou vrhcábníci (šachovníci). V XIV. stol. byla hra v šachy u nás již tak rozšířena, že z té doby jsou už české návody k ní.[4])

Štětkářů neuvozuje se mnoho; v Praze do r. 1419 tři.[5]) Víc strunařů se připomíná (v Praze do r. 1419 10).

S peřím zacházeli několikteří. Uvádějí se peřinečníci a polštářníci, kteří čistili peří a vycpávali „ložní šaty“, zvláště kožené polštáře, jaké nalézáme v inventářích měšťanských; sem také slušejí ohánečníci, kteří strojili ženskému pohlaví oháňky z per a ovšem i z jiných látek. Oháňky byly vlastně na zahánění much,[6]) druhá úloha teprve byla vějířová, k níž připojovala se i parádní a honosná. Ohánečníků daleci nebyli ti, kteří strojili ženám zdobu na hlavu. V té době jmenují se širokým smyslem věnečníci, anoť věncem rozuměla se všeliktérá rozmanitá ozdoba ženské hlavy.[7]) Některý věnečník přibližoval se krumpéřům, neboť robil věnce perlovce, jiný k zlatníkům, anť pracoval dracounem

[1]) O houžvích z proutí zmínka v Esopových Fabulích, vyd. Ant. Truhláře v Sbírce Pram., III. tříd. II., 3, 138.

[2]) Tomek, D. P. II., 219.

[3]) V seznamech Teigových l. c. mezi rukojměmi r. 1376.

[4]) Zíbrt, Děj. hry šach. 13.

[5]) V Slov. Nauč. Ottově uvedeno, že prý první kartáčník v Praze byl r. 1350 Herman, pocházející z Norimberka.

[6]) Ant. Truhlář, Ezop. Fabule. Sbírk. Pramen. III. tříd. Čes. Akad. II., 3, 88.

[7]) Winter. Děj. kroje, 374 a j.

a zlatnickými titěrami a cetkami. V Pražských městech spočítáno věnečníků v této periodě osm, což ovšem na tehdejší povědomou velikou parádu bylo by málo, kdybychom netušili, že pohlaví ženské hotovilo takové zdoby soukromou živností i po domácku služebně.

V průmyslu, jenž pracuje o kovech, nejprv uvésti jest kováře, v oboru železa řemeslo nejstarší, z něhož zrodila se většina živností ostatních, železa se dotýkajících.

Kováři byli všude, byli i na vsích, vyňati jsouce z práva míle pro potřebu obecnou. V Pražských městech spočteno jich v této periodě 128, byli tedy hojni; mezi měšťany staroměstské psáni za onen čas jen šestkrát. Nejbližší jim specialisté byli pilaři, lopatníci, zhotovitelé kos, srpů, nebozezů, vidlí, pluhů, vochlí, kotev, hřebíků, jehel, šídel a drátů, kteří všickni jméno mají po těchto svých výrobcích. Drátníka (drotciher) měli též v Hradci Král. v l. 1390—1403.[1]) V Praze vyskytlo se v pramenech do r. 1419 jehlářů neb jehelníků (acufex) 17,[2]) pilařů sedm, hřebičníků 5, ostatních již daleko méně, některého známe jen pouhé jméno z Historie Trojanské dokazující, že byli. Plotnáři a šinaři,[3]) kteří bezpochyby kovali železné holi a lili tlusté plechy (tušíme, že byli jen v hamrech a v hutích venku) vedou nás k flašnéřům (flassner, flaškarius),[4]) jimž dnes říkáme klempíři. Ti z plechu robili flaše, nádoby a všelico k domovité potřebě. Hojni tuze nebyli; v Praze pobývali spíš na Novém městě, v ulici kovářů, kteráž po nich slula také pak flašnéřskou (vicus flassneriorum, nyní Spálená). V Starém městě k měšťanství přihlásil se za všecku dobu lucemburskou, pokud víme, jediný; celkem po všech městech Pražských v zápisech shledáno jich 15.

Někteří specialisté robili váhy ze železa a dřeva - vážníci. Nevědouce sobě jináč pomoci, v předešlé periodě nazvali jsme toho řemeslníka, jenž robil zámky a mříže, uměleckým kovářem. V této periodě vystupují zámečníci (serifices, serator), jakožto řemeslo, jež odlouplo se od kovářů k samostatnosti. V městech venkovských je zastupoval namnoze ještě dovednější kovář. Shledali jsme je v Hradci Králové v létech r. 1390—1403; uvádějí se i v Lito-

[1]) Rejstřík Domečkův.

[2]) V rejstříku Domečkově (1390—1403) je acufex v Hradci Král.

[3]) Tomek, D. P. II., 384. Seznam řemesel.

[4]) Arch. pražs. č. 2079. A. 15. E. 1.

myšli, [1]) ba jeden — dle jména Němec — zapsán i v malém městě Příbrami r. 1379. [2]) V Praze spočítáno zámečníků do r. 1419 49, v staropražské měšťanství do r. 1393 vešli čtyři. Nicméně opravdu jich bylo mnohem víc, neboť r. 1396 se v Praze organisují.

Ze zámečníků vyvinul se h o d i n á ř neb o r l o j n í k. Tento mechanik a ve své způsobě umělec jest v době lucemburské ještě velmi vzácný. V soukromí si lidé posluhovali hodinami, při nichž písek vyprchal ze sklenice do sklenice proběhem hodiny; takové hodiny zdělávali soustružníci nebo některý kovodělník. Veřejnosti sloužily hodiny sluneční a vytrubování na věži; a první, jenž konečně urobil hodiny jako stroj, byl kovář nebo zámečník. Orlojník (horologista) jest již pracovník jemnější, znalý bezpochyby astronomie. K nám uveden asi Karlem IV. z ciziny, neboť při dvoře toho krále první orlojník se uvádí. V soupisech měšťanských jako rukojmové zapsáni orologista Martin, hodinář císařský, r. 1376; ručí za kohosi z Kadaně příchozího; [3]) druhý Albertus ručí r. 1381. [4]) V létech 1405—1415 byl správcem orloje staroměstského při radním domě. [5]) Mimo tyto hodináře ještě jiní dva jsou jmenovitě povědomi do konce periody lucemburské, z kterýchž zase jeden hodinářem dvorským. To patrno ukazuje na vzácnost řemeslného odboru toho.

Hojné řemeslo byli v té době n o ž í ř i (cultellatores, cultellifabri); i ty zastupoval v městech menších, kovář, v čelnějších však byli na mnoze. Do Prahy k měšťanství přišli nožíři z Hory (1346), z Ostrova (Slakenwerde r. 1347), z Chomútova (r. 1354), z Lokte (1358), z Mělníka (1359), z Jindřich. Hradce (Tomáš r. 1362), z Písku (r. 1366 Václav), z Rakovníka (1372), z Kadaně (1373), z Kladrub (1379); v těch městech tedy byli. Větším počtem byli asi v Hradci Král. [6]) V Pražských obcích spočteno jich do konce periody 110; k staroměstskému měšťanství 86 se jich přihlásilo do r. 1393, a což počtem znamenitým pospolu! Na příklad v období 1354—1364 21 nožíř přijat a v desátku let 1374—1384 23! Roku

[1]) Bienenberg, Königgr. 192 dle berního rejstříku. Nejedlý, Litomyšl. I., 320. Ale i v Litomyšli r. 1418 dělá klíče k radnici kovář.

[2]) Emler. Urbáře.

[3]) Martina orlojníka má také Tadra v Soudn. Akt. I., 220, r. 1377. Snad to týž.

[4]) Seznamy Teigovy. 54. Našli jsme o tom muži zmínku ještě r. 1415 v kn. arch. pražs. č. 2102, fol. 86.

[5]) Dle Tomka, D. P. II., 137.

[6]) Spiess v Příspěvcích; seznamy Teigovy při svrchupsaných létech.

1407 Blažek, jeden z nich, jest konšelem. Do toho r. 1407 jsou novoměstští nožíři již pevně zorganisováni. Staroměstští nožíři ulici měli (nynější Karlovou) blíž mostu. Tu seděli s ševci v 26 domech. [1])

Dělbou práce od nich odštěpili se nožíkáři nebo nůžkaři (lapsator forficum), [2]) břitvaři; jsou však obojí v Praze nalezeni počtem malým. R. 1358 naskytuje se v Praze také jeden kudlák (jehož jmeno patrně z cultellator). [3]) Příbuzní nožířům byli hrotníci a šípaři, kteří robili hroty ke kopím a k šípům. Samostatnější příbuzenstvo, z nožířů přímo vzniklé, dále byli mečíři (gladiatores). Specialisty mezi nimi byli čepelníci (clingensmid), řemeslo vzácnější. Mečířů přihlásilo se k měšťanství v Staré Praze od r. 1324—1393 úhrnem 15, nejvíc ku konci panování Karlova. [4]) V městech venkovských uvádějí se řídko kdy. [5])

V obor o železe pracujících dále náležejí platnéři (thorifices), jichž řemeslo rychle zkvétalo v XIV. století tím, že z plátů nebo plechů, na prsou, na nohou a rukou již v předešlé periodě nošených, důsledně vyvinoval se plný kyrys plátový, nikoli již z malých plechů svazovaný než z velikých skládaný a celistvý (thorax). [6]) Ale pod prsními pláty a mimo ně ještě na dlouhou dobu nošeno drátěné brnění nebo pancíř (lorica), proto také brníři vedle platnéřů ještě na léta se drží řemeslem svým. Platnéřů bylo v Praze od počátku století XIV. tolik, že již r. 1328 mohli utvořiti korporaci. V Staroměstské měšťanství jeden vstupuje r. 1329, tedy brzy při začátku měšťanské knihy zachované (z r. 1324), sluje Klebel, asi Němec, po něm ještě 24 mistři do r. 1393 se přihlásili. [7]) Jeden z nich (Henricus) přišel z vlašského Coma (r. 1354); jiný z Týnce, z Kolína, z Berouna, z Chrudimi. Bezpochyby tedy i v těch i v jiných českých městech tou dobou byli. R. 1351 je Rudl první platnéř mezi konšely na Starém městě. Brníře mezi měšťany pražskými na-

---

[1]) Tomek, D. P. V,. 66, II., 188.

[2]) Arch. praž. č. 2079. B 1. r. 1412.

[3]) Základy Tomkovy.

[4]) Winter v Osvětě, 1902. 965. Seznamy Teigovy v Almanachu 44 a násl. Tomek, D. P. II., 385 všech všudy mečířů spočítal do r. 1419 pouze 11.

[5]) Spiess v Příspěvcich k místopis. Hradce Kr. je zaznamenal; jeden mečíř — Mikuláš — r. 1365, měšťan pražský, z Horaždějovic přišel.

[6]) Bucher, Gesch. d. techn. Künste. III., 14. Obšírně Winter, Děj. kroje 241 a násl.

[7]) Počet platnéřů v Pražských městech všech v seznamu Tomkově jest pouze 18. To bude nějaké tiskové nedopatření. Toť příliš málo.

lezli jsme jediného, což věc podivná. Slul Pešek (r. 1354), byl z Boleslavě. V Plzni uvádí se jeden r. 1420, v Hradci Kr. vyskytl se tou dobou také nějaký. [1])

Těm řemeslníkům blízci byli helmeři (galeatores). V městech Pražských shledáni do r. 1419 jen tři, v měšťanech staropražských nalezeni dva; jeden r. 1343 byl z Řezna. Sloužili především rytířům; neboť helm, jméno německé, značilo přilbici nádhernější, rytířskou; robili asi též kolčí helmy k rytířským hrám, ocelivé klobouky nebo kapalíny vojenské (capellus), šišáky a jiné krytí hlavy všelijaké.

Byli také zhotovitelé železných rukavic (jeden v Praze jmenuje se), ač obyčejně platnéři nebo brníři rukavice takové robívali sami. Také vyskytují se někdy v pramenech ostrožníci (calcariatores), z nichž čtyři snažili se do r. 1393 o staropražské měšťanství. [2]) Tu také měli svou ulici ostrožnickou, [3]) kteréž dostalo se jména platnéřské. To drží do té chvíle. Ostrožníci byli i v městech venkovských. O budějovickém měšťanu Václavovi z r. 1388 to víme zajisté, že byl sporar. [4]) Celkem lze říci, že řemeslníků zbroj a zbraně dělajících čím dál tím víc přibývalo, neboť již v době lucemburské hojněji než před tím města byla povinna králům stavěti žoldnéře a jiné městské vojáky k rozmanitým výpravám, a na tu službu vznikaly na radnicích zbrojnice. Míti mnoho zbraní byla obce čest. [5])

V XIV. století vyskytuje se v Praze nové a za některý čas vzácné řemeslo puškařů, robících pušky k střelbě prachem; v XIV. století právě začíná se lití železa vedle lití bronzu tím způsobem a rázem, že mohla vzniknouti nová industrie kovová. První puchsenmeister (pixidarius, bombardista) mezi měšťany staropražské vstupuje r. 1373, je to magister Heinricus; vstupuje týž rok, kdy bratří z Clussenburka (z nichž jeden sluje také Heinricus) slili sochu sv. Jiří v Hradě. Druhý puškař v pramenech nalezen r. 1383; byl to puškař krále Václava, slul Konrád, [6]) a po něm třetí r. 1394 Hayman,

---

[1]) Strnad, Listář. Spiess, Příspěvky l. c. Rejstřík Domečkův i na předměstí má loricatora.

[2]) V Tomkově seznamu pražském jsou jen 3.

[3]) Emler, Reg. IV. 185 r. 1337.

[4]) Köpl, Urkundb. Budweis. 239. Calcariator též v Hradci Král v Rejstříku Domečkově.

[5]) Tomek, D. P. II., 372.

[6]) V knize měšťanské (arch. pražs. 986) — v seznamě Teigově 240 vyskytuje

a r. 1396 Beneš; úhrnem objevilo se jich v pramenech pražských do r. 1419 šest. Bylo puškařů snad víc, v konec periody lucemburské (1419) byli zajisté tu a tam i v městech venkovských, v Jičíně r. 1378 Blažek a ve Stříbře r. 1396 Konrád, oba puškaři, i mezi konšely jsou; ale vždy pak, jakož víme z pozdějších zkušeností, pušky střelné robili také jiní řemeslníci (zámečník, konvář, kotlář, zvonař). K puškařům nutně byli prachaři k dělání střelného prachu. K těm, kdož pracovali o materiále železném, počítati jest na konec Ondřeje, jenž v Praze na Bojišti r. 1402 dělal „strigilia“ neboli „hřebelčí“. [1]) Či se tu míní hřebelčím obyčejný kartáč?

O cínu pracovali ciníři (cínaři) a konváři, jichž jména a práci uvedli jsme již v dobách předešlých. Teď rostou. Co do jména dělí se obojí (stannifusores a canulatores), cíníře nazývá starý slovník (Bohemář) „studeným kovářem“, práce však — aspoň z pozdější doby to víme jistě — dělali stejné; i to bylo při nich stejno, že obojí druhdy dali se v lití křtitedlnic a zvonů. [2]) Konváři byli v Mostě, v Hoře, v Hradci, [3]) v Žatci; [4]) byli zajisté leckde jinde. V měšťanech Starého města Pražského zapsáno od r. 1324 do 1393 osm cínařů, tré konvářů. [5])

Zvonař na Starém městě jmenovitě nalezen do r. 1419 jediný. Na zvoně v Zhoři jest psán novoměstský zvonař Bartoloměj r. 1408. [6]) Již v polovici XIV. věku mají zvonaře Rakovničtí; slul Martin. [7]) Zajímavo, že i pražský mistr kotlář Petr lil zvon do Ondřejova r. 1416 a do Velími. [8]) V Praze nalezen jeden, jenž dělal malé zvonce, tedy zvonečník, [9]) a také vyskytují se specialisté rolničkáři.

---

se již r. 1341 jakýs Chunczlinus, gener Conradi »fusoris« in Laeta curia. Kdo ví, není-li to týž Konrád. Někteří pušk. v kn. arch. praž. č. 2095. 83. 90. 110.

[1]) Arch. praž. č. 2096. O. 3.

[2]) Tomek, D. P. II., 379 uvádí konváře Hanuše Šimka kolem 1419, že lil zvony.

[3]) Seznam Bienenberka (Königgrätz) 191.

[4]) Ze Žatce r. 1411 canulator Hanúšek vstěhoval se do Nov. města Prahy. Arch. praž. č. 2100, 290.

[5]) Lib. civ. v arch. pražs. 986. Seznamy Teigovy. Tomek, D. P. II., 384 spočítal po vší Praze do r. 1419 jen 2 cínaře, za to 7 konvářů. Ať tak, či jinak, řemeslo roste, ale je pořád ještě nehojné.

[6]) Soupis, XVIII., 305. Pelhřimov (Soukup Jan).

[7]) Libri erection. III., 285.

[8]) Vlasák, Pam. III., 265, Method XIV., 17. Nechvíle, Arch. Pam. III., 265.

[9]) Tomek, D. P. II., 384.

Cínařům a konvářům plynul v době lucemburské i kovový materiál hojněji nežli dřív. Zkvétá dolování na cín na příklad i v krajině podhorské na Bečovsku, a ves Šenfeld (Schönfeld), obdrževši r. 1355 od bratří Borše a Slávka z Riesenburka doly cínové tu v okolí, povýšena r. 1380 za město horní nebo báňské.[1]) Doly cínové v Krupce r. 1305 vyskytují se v pramenech, a olovo u Stříbra uvádí se r. 1410.[2]) V Praze v Týně měli cínaři huť, slévárnu, jejíž příjem náležel obci.

Z mědi pracovali kotláři (caldariatores), jimž obvyklo i po česku nepěkně dávati jméno rotšmidů, ti prací svou asi nebyli daleci těch, kteří v pramenech zovou se cuprifabri, kováři mědi (též aeripercussores, cupripercussores);[3]) k nim příslušejí mosazníci (messinkslaher), jichž speciální odvětví byli svícnaři. Kotlářův a mědikovářů v Praze spočítáno do r. 1419 úhrnem 26; řemeslo tedy z nejhojnějších. Bylo v těch dobách již také v městech venkovských (v Plzni, v Hradci Kr., jeden „rotšmid" do Prahy vstěhoval se r. 1382 z Bělé).[4])

Jim co do spracovaného materiálu kovového příbuzni byli ti, kteří hotovili hudebné trouby a snad i jiné dechové stroje k hudbě. Věříme zprávě souvěkého svědka Francouze Machauta, jenž viděl v Praze na dvoře Karlově množství francouzských nástrojů hudebních,[5]) ale že i u nás takové nástroje dělány, a větší měrou, to soudíme nepřímo z povědomého zákazu (r. 1348) arcibiskupa Arnošta, aby nebylo instrumentní hudby v kostelích; měly zvučeti jen varhany. Neměliť zajisté kostelní a jiní prostí hudci drahých nástrojů francouzských.

O drahých kovech zlatníci pracovali; vyráběli umělecké kousky ze stříbra a zlata; sázejíce kameny drahé v kovová ložiska byli spolu klenotníky, ryjíce v kov obrazy a písmena, byli spolu rytci, hotovíce si skelné emaily a zdobíce jimi díla svá, byli zároveň šmelcíři nebo šmelcníky. Pracovali však zlatníci také o kovech nedrahých; byli to slovem umělci drobné plastiky zdobné a honosné.[6])

---

[1]) Arch. zemsk. Opis perg. origin. v arch. měst. Schönfeldu.

[2]) Metallifodinae u Jirečka, Cod. jur. boh. II., pars 3., 138 a násl.

[3]) Tomek je zove mědnáři l. c.

[4]) Seznam Teigův. R. 1382. V rejstříku Domečkově jest psán cuprifaber.

[5]) Jireček, Časop. Č. Mus. 1878. 82—88.

[6]) Všude tak v těch dobách. Fagniez, Études sur l'industrie 267. Byli plastiky, uměli figurky »exculpere et formare«.

K zlatníkům doby předešlé v Praze přibývalo nových mnoho asi hned od počátku doby lucemburské, neboť pozorujeme r. 1324 již jakés jich sdružení. V té době kostel žádal větší měrou nežli před tím jejich prací klenotných. Přepych v klenotech začal býti obecným také mimo kostel, a darování drahých věcí zlatnických stalo se obyčejem vzájemným. Králi, královně, pánům obec Pražská rok co rok v rozličné příležitosti darem podávala klenoty, panstvo a dvůr zase mezi sebou se takovými věcmi dařily.[1]) Na tu službu byli domácí a dvorští zlatníci. Z císařových zlatníků budiž uveden onen Hanuš z Kolína, jenž r. 1373 kupuje si na Hradčanech dům. Byl Čech a mistr výborný.[2]) Zlatníci nejvíc v Praze přibývali: do r. 1393 v Pražském městě Starém 51 mistr došel měšťanství; v letech 1324—1333 přibyl k měšťanům pražským sic jen jediný, Jeklín z Jílového (1329), však v následující desítce let (1334—1343) zapsáno zlatníků deset; přibyli z Němec, ale též z Domažlic, z Čáslavě a z Mýta. V potomních dvaceti letech (1344—1363) třináct mistrů měšťanství přijali. V desátku následujícím ke konci panování Karlova (1364—1373) čtyři zlatníci zapsáni; mezi nimiž český mistr Ješek z Plzně. V následujícím období (1374—1383), kdy Václav nastupuje, přihlásil se do Starého města největší dosavad počet zlatníků, 18 mistrů. Většinou byli z ciziny příchozí (z Lehnice, Vídně, ze Salcburka a j.) jeden též z Cheba, jiný z Čáslavě (Sturczer Mikuláš 1381) jeden, slul Petr, byl z Kolína (1383), jiný, Ješek, byl ze Slaného (1381), zlatník Vítek z Velče (1383). Pak do r. 1393 již jen pět mistrů přijato.[3])

Po vší Praze za 61 let (do r. 1419) spočítáno nahodilých zlatníků 71, počet to také dosti znamenitý. V tom počtě jest i onen zlatník Václav Grich (Graecus r. 1353), za Řeka pokládaný,[4]) a snad i onen Petr Rosmir, jenž r. 1337 dopustil se falešného lití zlata.[5]) Někteří mistři řemesla zlatnického dostali se mezi konšely pražské. Na Starém městě r. 1406 jest to zlatník Jindřich z Míšně; na Novém městě r. 1358 mistr Johl, r. 1364 Ješek, r. 1384 Vilém; na Malé Straně r. 1361 zlatník Fridl.

---

[1]) Emler, Reg. III., od r. 1313 zápisy roční; str. 49 atd.
[2]) Dle Neuwirtha (Mittheilngn. XXXIV., 104).
[3]) Chytil psal o zlatn. dle knih měšťansk. v Sbor. Histor. III., 50.
[4]) Tomek, Základy. I., 71.
[5]) Emler, Reg. IV., 185.

Z hořejšího soupisu pražského se poznává, že i v městech našich venkovských zlatníci byli; byli v Jílovém, v Slaném, v Plzni, [1]) Hradci Král., Čáslavi, v Mýtě, v Kolíně, [2]) v Domažlicích, v Jičíně, [3]) v Chebu. Zajisté že byli zlatníci také větším počtem v Hoře, tu zlatník Bartoš r. 1401 dostal se mezi konšely, [4]) též v Budějovicích r. 1389 uvádí se zlatník Thoma [5]) a Hanuš Kolnar (1406), za českého mistra pokládaný; [6]) ze Žatce z r. 1387 známe zlatníka Lipolda. [7])

Se zlatem a stříbrem dále měli také co činiti zlatotepci (auripercussores, goldslaher); umělci plastiky, jak někteří tvrdí, nebyli, byli řemeslo, jehož práci jméno dobře označuje, tepali stříbro a zlato v tenké lístky, jež skládali v knížky a prodávali pozlacovačům, ačli nepozlacovali též sami. [8]) Mimo to robili jen cetky ještě. Podivno, že v seznamech bratrstva malířského Pražského hned od doby Karlovy pořád vyskytují se zlatotepci, ale zlatník (goltsmid) teprve v prvních létech XV. stol.

K zlatníkům přičtěni by mohli býti zlatotepci a stříbrníci (aurifusores a argentifusores), kteří oba drahé kovy rozpouštěli v tavírnách a přepalovali za určité sazby a pod dohledy úředními, ale ti slévači posluhovali obchodu, zvláště tím, že měnili tehdejší minci zlatou a stříbrnou. V Praze zlatotepců do r. 1419 spočítáno 10, zlatolej jeden, stříbrníci (silberprener) dva.

Drahocenný materiál zlatníkům a stříbrníkům doby lucemburské hojněji než před tím české báně podávaly; aspoň v té době v pra-

---

[1]) Strnad v Listáři města Plzně zná zlatníka z r. 1433; Neuwirth (Gesch. d. bild. Künste I., 252) uvádí v Plzni Hanuše zlatníka r. 1401.

[2]) V Kolíně uvádí se r. 1414 zlatník Hana. Arch. č. II., 478.

[3]) Petr zlatník konšelem v Jičíně r. 1381. Menčík, Jičín, 68.

[4]) Arch. horsk. č. 12. Opis v zemském arch. Neuwirth l. c. 252.

[5]) Köpl, Urkundenbuch v. Budweis 265.

[6]) Neuwirth, l. c. 252. Na str. 244 jmenuje ještě čtyři zlatníky německých jmen (1390—1400) a jednoho, jenž se dostal 1384 mezi konšely, jmena neutrálního, Simona.

[7]) Čelakovský, Cod. II., 566.

[8]) Důkaz o tom máme pozdější. R. 1473 zanechává pražský zlatotepec Jaroš po sobě v dluzích: »patery knihy stříbra, dvuoje knihy stříbra, knihy lehkého czwišgoltu, na které dostal zlatý uherský, 200 listů fayngoltu, devatery knihy dobrého czwišgoltu, na které dostal 4 zlaté uherské« (ty patrně roztepal). Arch. pražs. č. 2119, fol. R. 13. A zlatotepci Ambrožovi (r. 1479) jsou mnozí lidé dlužni za »cetky a kováníčka«. Tamž. T. 1. O tom, že by vytepávali figury, nádoby, nikde nic.

menech se uvozuje více báňských míst než prve, teď častěji připomíná se Příbram, doly u Sušice (1325), Jílové (Eylau), Knín (tu urbura r. 1339),[1]) nově vyskytuje se Pomuk (1338), Chotěšov, Teplá (aurifodina in silva Háj), Všechlapy, u Budějovic (u Vesce) doly stříbrné, kdež vrch slove Monstrance (1385),[2]) Záblatí, Kamberk, Sedlčany, Lestnice, Bělčice, Újezd, Záhořany, Zákoutí, Hartmanice, Kamýk, Slapy (1336) doly u Písku (1336) a leckde jinde ještě.[3]) Všude tu stříbro nebo zlato. Zlato arci nestačilo potřebě, bylo vždy nutno dovážeti je z Uher, ze Sedmihrad nebo roztavovati uherské a jiné dukáty.

Za krále Janovy slabé vlády vrchnosti začaly se v horní regál králův plésti s účinkem sobě příznivým, v Hoře úřad městský stavěl se mocně vedle úřadu horského králova, ale za pevného Karla IV. moc králova přitužena; král r. 1356 i na všecky ostatní kovy vyhradil sobě právo. A tak zkvétala produkce drahých minerálů, štoly se prohlubovaly, technika českých hor stala se pověstnou, neboť český mistr to byl, Jan Čechoslav z Prahy, jenž volán r. 1379 do Freiberka, aby míšeňským markrabům hory odvodnil strojem.[4])

K stříbrníkům bude přičísti v oněch dobách dále také aspoň některé zrcadelníky, neboť, jakkoli právě teprve v století XIV. vznikala zrcadla skelná,[5]) přes to ještě napořád držela se zrcadla kovová, kteráž robil specialista o kovech pracující. Při tom však věrně vyznáváme, že seznam řemesel v Norimberce z r. 1363 shrnuje už zrcadelníky v jednu společnost se sklenáři a paterníky.[6]) Možná tedy, že i naši zrcadlníci, kladouce kov pod sklo, již tehda většinou patří k sklenářům.[7]) Po vší Praze nalezeno do r. 1419 7 zrcadlníků;[8]) jednoho jsme shledali, že se hlásil o měšťanství staroměstské r. 1381; byl to Hanuš Saxo (spigler).[9])

---

[1]) Emler, Reg. IV., 226. Čelakovský, Cod. II., 210.

[2]) Čelakovský, Cod. II., 763.

[3]) Seznamy v Jirečkově, Cod. J. boh. II., pars 3., 138. Emler, Reg. IV., 178, 179, 226, 266, 431.

[4]) Obšírně v Čelakovského Povšechných dějin. právních 275, 277.

[5]) Winter, Děj. kroje 110. První zprávy o zrcadlech u nás jsou z konce XIV. věku teprv; ale kazatelé hnutí opravného, Milič, pak Hus, mluví o nich jako o hříšném nástroji velmi obecném. Zíbrt Děj. kroje 360.

[6]) Chroniken d. deut. Städte II., 507.

[7]) Dle Balbina Hübsch (Gesch. d. böhm. Handels 234) vidí již na Karlštejně v kapli sv. Kříže sklo zrcadlové.

[8]) Tomek, D. P. II., 385.

[9]) Seznamy Teigovy r. 1381.

K zlatníkům dále sluší přičísti mincíře a pregéře mincovní a vůbec řezáče kovů nebo rytce. Starodávný slovník Bohemář zove tyto umělce také obrazníky. Že řezáči pečetí náleželi přímo k zlatníkům, toho důkaz v tom, že r. 1417 v Staré Praze konšelé jen s vědomím mistrů řemesla zlatnického povolují Vavřinci z Olomouce pečeti řezati až do konce života.[1])

V tom odboru kovodělném dále nutno ještě představiti z tehdejší doby přezkáře nebo rinkéře (feruncatores, rinkengiser, ringler), kteří dělali kroužky a přezky, a plíškaře (lamellatores, lamella = malý plíšek). Přezkářů, kteří robili přezky ze všech kovů, vyskytuje se v pražských pramenech po různu do r. 1419 12.

Naposled sem náležejí také pasíři (cingulatores), řemeslo velmi hojné, robící všem stavům a obojímu pohlaví pásy. Upravivše z kovů drahých i sprostných vděčné formy a okrasy, přišívali je na látky kožené i hedbávné a aksamitové v úplný pás. Není dle toho pochyby, že původně zlatník to řemeslo provozoval a dotýkal se toho vždy i potom, zvlášť když šlo o zhotovení nádherného pásu.

V Praze dle privilegia Karlova pasíři měli býti jen na Novém městě, ale byli ve všech třech městech Pražských, kdež jich do r. 1419 spočteno 107; proto nedivno, že pasířských ulic v Praze v XIV. věku bylo čtvero (po dvou v Novém a v Star. městě),[2]) r. 1412 sedělo na Koňském trhu v pasířských krámech 45 mistrů.[3]) Mezi měšťany Starého města od r. 1324—1393 nalezli jsme nově přijatých pasířů 42. Nejvíc jich přišlo do města mezi r. 1344 až 1353, totiž 14, a v desátku let hned následujícím jich přibylo 20, všecko většinou lidé cizí. Z venkovských měst málo o nich zpráv. Připomínají se v Hradci, v Mostě,[4]) ale bezpochyby též jinde byli za panování mody všudy tak obecné.

Obor řemesla, jež dotýkalo se hlíny, skla, užitkového a polodrahého kamení, držel v sobě v době lucemburské třináctero zaměstnání. V keramice nejprv to byli hrnčíři (figuli, ollatores), kteří robili všecko hliněné nádobí a mimo to i kamna. V Praze,

[1]) »Magistri de artificio aurifabrorum ad hoc suum praebuerunt consensum pariter et assensum, quod Laurentius d. Olomucz sigilla sculpere potest.« Arch. pražs. č. 2099, 81.

[2]) U Tomka, D. P. II., 139, 219, 227, 234, 383.

[3]) Arch. pražs., č. 2079, B. 8.

[4]) Spiess, Příspěvky k místopis. Hradce; Rejstřík Domečkův zná pasíře také na podměstí, z Mostu jeden přibyl do Prahy r. 1383; viz při tom roce Seznam Teigův.

kdež dvě ulice po nich zvány,[1]) v nahodilých zmínkách spočítáno jich do r. 1419 35. K staroměstskému měšťanství hlásil se do r. 1393 (kdež kniha měšťanů na několik let přestává) jediný hrnčíř (toppler) r. 1382. Asi většina byli v městě Novém. V městech venkovských byli všude; brzy jimi zvláště Beroun[2]) slynul a Česká Lípa. Hojnější asi byli také v Landškrouně; uvádí se tu r. 1332 hrnčířů povinnost rychtáři odváděti hrnce k jeho důchodu.[3])

Specialisté hrnčířů byli kamnáři (lutifiguli, qui fornaces laborant), misaři a rendlikáři.

Z hlíny pracovali cihláři (lateristae), kteří hotovili cihly k stavbám; od těch odštěpovali se k zvláštní produkci ti, kteří robili jen tašky, kůrky, „jeptišky", „mnichy" na krytí střech; sluli cihláři krycí, v Praze shledáni do r. 1419 čtyři, oněch 8. Toť jsou však lidé majetní, s domy. Jináče zajisté byli všude i mistrové služební, nesamostatní. Celkem bylo cihlářů asi velmi hojně, neboť v době lucemburské z míry mnoho se stavělo. V Praze již třetí nejstarší zachovaný statut (brzy po r. 1310) stanoví cihlářům a vápeníkům sazbu,[4]) to svědčí o ruchu stavebném. V té době cihelny se zakládají všude,[5]) města s dovolením vrchností zřizují si obecné cihelny, kteréž pak drží ve své správě nebo je emfyteuticky prodávají měšťanům.[6]) Mistry vápenníky (cementarii) kusé prameny pražské uvozují do r. 1419 tři, ale vápenic samých bylo mnohem více. Byly shromážděny spolu s cihelnami hlavně v tom prostranství, kde dnes divadlo Národní a odtud k Jirchářům na jedné straně, a k domu policejnímu na druhé. Náležely dílem osobám soukromým, díl poplaten klášterům; i slovanští mnichové do r. 1350 postavili si v Podskalí vápenici velikou.[7])

Hlínu připravovali i zdi lepili hlináci, jichž v Praze napo-

---

[1]) Tomek, D. P. II., 206, 255.

[2]) Beckovský, Posel k. I., 968.

[3]) Emler, Reg. III., 747.

[4]) Rössler, Altprager Stadtrecht, z kodexu arch. praž. 986.

[5]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Künste 346. V nich i vápno strojeno.

[6]) Příklad ze Žatce r. 1380 v Čelakovského Cod. II., 729. Nejvyšší komorník Vítek z Landštejna dovoluje zřídit cihelnu, r. 1400 prodává ji obec i s vápenicí za 18 kop gr. měšťanu Alexeji. Schlesinger, Urkundb., č. 261.

[7]) Dvě vápenice a cihelny slušely měšťanu Mikul. Praseti, jemuž je za provinění r. 1393 král vzal; jednu vrátil mu brzy, druhou prodal 1404 v držení soukromé zase. Tomek, D. P. II., 235, 240.

čítáno do r. 1419 deset; bylotě v XIV. věku hlíny užíváno k lepení stavebního materiálu stejně jako vápna. [1])

Kámen lámali skalníci. Těch zapsáno v pražských pramenech do r. 1419 27. Bydlili hlavně na Novém městě, ale i při Hradě, bylytě u Hradčan staré lomy. Dlažiči jsou v době lucemburské řemeslo nové. Paříž začali dlážditi r. 1186, v Němcích však stejně jako u nás žádné město před XIV. věkem nebylo dlážděno. [2]) Ani Norimberk do krále Jana nebyl dlážděn. [3]) Králům Janovi a Karlovi přísluší zásluha, že naše města se dláždila. Lounským nabízí Jan r. 1325 privilegium ungeltní, aby dlažili. [4]) Z r. 1354 připomíná se dláždění Hradce Král.; týž rok v Mostě jest znamenitější část vydlážděna, r. 1360 i v Poličce tvrzeny ulice kamenem, rok potom zmínka o dláždění v Německém Brodě, r. 1364 dlážděny Budějovice, r. 1370 Domažlice. [5]) Karel ochotně poskytoval výhody těm obcím, jež polepšily si město dlažbou a zapudily „smrady z bláta" v cestách. Již znáti, že řemeslo dlažičů při tom ruchu musilo vzniknouti a růsti. Toho arci není, aby všecka města za onoho času byla vydlážděna; mnoho jich teprve v XVI., ba v XVII. věku dočkalo se toho. Ani v městech svrchu jmenovaných nebyly v době lucemburské všecky ulice vydlážděny, než asi jen náměstí a nejbližší okolek.

Staré město začali dlážditi krátce před r. 1331, snad 1329. Z onoho roku je privilegium Janovo, jímž se má náklad obce usnadniti. [6]) Nové město dláždili asi hned po založení, ale zdá se, že nepospíchali, aspoň zprávy o dláždění trousí se až do konce periody pořád, a přes to rynk a Koňský trh ani v stoletích následujících nebyly všecky kamenem položeny. Malá Strana obdržela právo dlažebného sic také r. 1338, ale ulice od mostu vydlážděna teprve v XVI. věku. [7])

---

[1]) Neuwirth, l. c. 351.

[2]) Arnold, Verfassungsgesch. II., 219. Schulz, Höf. Leben 120. Gengler, Stadtrechtsalterthüm. 82.

[3]) Tadra, Summa Cancell. 5.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 300. R. 1335 obdrželi clo dlažebné. Emler, Reg. IV, 91.

[5]) Čelakovský, Cod. II., 546, 547, 560, 634. Dlažič v Hradci Král. Spiess., l. c. 18. Solař, Hradec 17. Schlesinger, Brüx 37. Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunste 291.

[6]) Emler, Reg. III., 687. Čelakovský, Cod. I., č. 20.

[7]) Kn. komor. soud č. 14. G., fol. 392.

Dlažičů (pavimentores) v Praze shledáno do r. 1419 pouze sedm, ovšem z pramenů neúplných. V měšťanech staroměstských jako rukojmové dva první dlažiči zapsáni r. 1341 sluli Johannes a Seydlin. [1])

S kameny drahými a polodrahými zacházeli puléři, řemeslo zavedené v Praze bezpochyby Karlem IV., neboť ten obliboval vnitřní zdi monumentálních staveb pokládati hlazenými karneoly a jinými kameny toho rázu. Spočítáno jest puléřů v Praze do r. 1419 osm; mezi zánovními měšťany Starého města od r. 1373—1393 shledali jsme tři mistry puléře (polarer, polirer). K nim bezpochyby náležel také některý z řezáčů, jež jsme uvedli mezi plastiky dřevem pracujícími. Možná, že některý řezáč pracoval v glyptice, tvoře umělecky drobnou plastiku v kameni.

O velikém pokroku doby svědčí řemeslo sklenářů; do dvaceti mistrů v pramenech pražských nahodile spočítáno do r. 1419, sedm nalezli jsme jich v měšťanství v Starém městě, prvního r. 1343, Hainczlina, bydlícího u sv. Valentina. Se sklenáři však jsou od prvopočátku v pramenech rozpaky; slují „glaser" potom sklenáři, po jméně nepoznáš, dělal-li sklenář sklo (sklář), či upravoval-li sklo do oken, či maloval-li sklo, či dokonce-li skla jen prodával. S latinským pojmenováním — vitreator, vitrofex — táž potíž; vitreator má tak neurčitý význam jako „sklenář", proti tomu vitrofex, kdyby badatel směl držeti se etymologie, mohlo by značiti skláře. Sklárny byly ovšem na lesích nebo blízko velikých lesů, od XIV. století povědomy jsou u Vimperka, na Rožmbersku, byly v Krkonoších [2]) a množily se všude po české hranici, ale není bláhovo domnívati se, že i některý ze sklenářů městských sklo dělal a byl sklářem. Z doby následující to víme spíše. Pražští konšelé o sklenáře, ať již byl jaký byl, stáli velmi. Soudíme tak, z případu, že r. 1391 obec pražská přijala „glasera" Mikuláše mezi měšťany beze všech obyčejných formalit [3]), beze všeho stěžování. O sklenářích v městech venkovských málo víme. Připomínají se v tom věku v Hradci Král. [4]); r. 1386

[1]) Seznam Teigův, Almanach. 246.

[2]) Mareš, České sklo. Rozprav. Akad. II. 1. 10, 11. Slezské sklo začíná se také XIV. stoletím. Czihak, Schlesische Gläser. R. 1317 řeč o skle tom v artikul. rhových Bolesl. III.

[3]) Seznamy Teigovy, Almanach. 57. V Soudních Aktech konsist. I., 135 (Tadra) jest zapsán Claus sklenář r. 1375, že se chtěl zabíti.

[4]) Spiess, Příspěvky l. c. Bienenberg, Königgrätz. 192.

mají jednoho v Budějovicích.[1]) Za to častěji se připomínají skla v oknech kostelních, klášterských a na rathouzích.

K sklenářům přičtěmež také na konec šmelcníka, jenž chystal zlatníkům ze skla email nebo šmelc, a zajisté od zlatníků k specialní práci své se odštěpil. V Praze nalezen do r. 1419 jediný. Hotovil-li některý zrcadelník zrcadla tou dobou již také ze skla, budiž sem připočtěn.

Stkvěle vyplněn jest v době lucemburské odbor řemesla malířského. Tomkovi naskytlo se v pramenech od r. 1348 do 1419 devadesát osm malířů v Praze! Arci mnoho mistrů z toho počtu konali práce nynějších lakýrníků, natírali, malovali, fermežovali lišty, všeliké domácí i vojenské nářadí, vůbec kde co bylo barvou položiti, ale z velikého onoho počtu přece nejedni byli malíři umělci. Pro své umění pražští malíři byli vyňati z vojenské povinnosti i poplatků městských, za to měli ročně dávati městu tři štíty nebo pláště branné stojaté, veliké, kdy potřebí, malovati také korouhve k městu a vydávati devět oděnců k branám.[2]) Neznámo kdy, proměnili dávku plášťů za deset malých štítů či pavéz.

Od malířů řemeslem nižším odštěpili se k samostatnosti lišťaři řezající a malující lišty a všecko táflování v pokojích; na přechodě od nich k umělcům byli štítaři, kteří nejen že hotovili štíty vojenské a štíty na domech a krámech, ale také malovali je, nad to malovali i zbraně ke klání, sedla a jiné rytířské ústrojí a nádobí na koně.[3]) Za Karla IV. usadili se šťítaři mnozí při zdech novoměstských snad s úlohou, aby pomáhali vojensky na zavolání královo nebo maršálkovo nápodobně, jako tím povinni byli střelci (kušaři a lučištníci), r. 1360 na hradby uvedení od téhož krále. Král dal štítařům živnostenské právo malovati a pod věžemi prodávati štíty a tarče (1365). Toto zakládací privilegium, potom r. 1380 a 1392 obnovené[4]), chránilo štítařů proti malířům svatých obrazů nebo, jak tehdy se psalo, geistlich maler, malířům duchovním. Z privilegia onoho plyne,

---

[1]) Köpl, Urkundbch v. Budw. 220. Hanuš Poloner sluje.

[2]) Lib. vetustiss. arch. praž. p. 225. Diplomat. mus. opis.

[3]) Proto Woltmann a Pangerl (v Malerzeche, 14) omylem měli za to, že štítaři jsou nejprv sedláři. V knize bratrstva (v Krasoumné Jednotě) vyskytuje se r. 1445 také »labor thasskarum«, že tedy malovali také nějaké tašky; ale vykládají, že by taškami mínily se štíty, jež slují také tarče.

[4]) Orig. v univ. knih Neuwirth, Mittheil. XXIX. 65. Rieggers, Archiv I. 41, Patera, Tadra knih. bratrs. malíř. 43.

že malíři umělci pro obživu svou nevyhýbali se pracím štítařským ani natěračským.

Umělci malíři malovali obrazy tabulové a obrazy na omítce. Jest zajímavo stopovati, kterak v Praze Staré těch malířů k měšťanství přibývalo, z ostatních Pražských měst není z té doby knih o měšťanství. První malíř mezi měšťany staroměstskými vyskytuje se v letech 1355—56, slove Herdoegor, Herdeg, pictor, ale nehlásí se k měšťanství, nýbrž ručí za novotné měšťany dva, oba krejčíře Němce. Snad už tedy měšťanem byl, či náležel k malířům dvorským. R. 1365 vstupuje v měšťanství malíř Bernherus, o němž se neví, odkud přišel, a r. 1370 Henslinus, jenž byl s Augšpurka. Onoho konšelé připustili k městskému právu bezplatně „liberaliter“. Po nich již za vlády krále Václava r. 1379 přibyl v obec měšťanskou Johannes Rogel z Halberstadtu, dal 30 grošů, a ručil za něho Václav z Litomyšle, asi Čech; po něm r. 1383 Henricus Pistor přibyl z Pasova, malíř. Od r. 1387—1391 se přihrnulo k měšťanství malířů dvanáct. Byli to r. 1387 Rubein, pictor do Montibus (Rubín z Hory); r. 1390 přibyl Václav z Klatov, jenž sluje sklenář i malíř, ručí za něho zlatník Mathes. Roku pak následujícího obdrželi právo měšťanské Mikuláš (Claus) z Erfurtu, o němž ochotní konšelé zapsali, že přijat bez rukojmů, poněvadž je malíř.[1]) Týž rok (1391) přijati zase bez rukojmův se stejným odůvodněním malíř Petrus Regenpogen, jehož rodiště neudáno, Georgius Poloner z Minsterberka a Petrus de Plas. Naproti tomu ještě toho roku 1391 přijali měšťanství, ale se zaručením, že do určité lhůty budou s městem trpěti, malíři Tomáš, Mikuláš z Chotěboře (de Chotwors), jiný Mikuláš pictor, Michal z Prahy rodák, Francz sklenář a malíř, syn Vítkův, a naposled Jan z Vosné. V těch šesti umělcích, že měli přístup od německých konšelů stíženější, tušíme Čechy.

Na Novém městě r. 1391 Mikeš malíř kupuje dům, prvního malíře mezi konšely postřehujeme r. 1389; sluje Bohuněk; po něm r. 1393 malíř Jan; obě jména vyskytují se před tím r. 1382 na Hradčanech mezi jmény konšelů.[2])

---

[1]) »Sine fideiussione, quia pictor.« Teige, Alman. l. c. 57. Snad je to jiný Nicolaus Claus de Praga, jenž r. 1377 s ručitelem svým malířem Martinem smlouvá se o 4 okna v klášteře kartouzském za 8 kop. Tadra, Soudní Akta I., 193.

[2]) Tomek, D. P. V. Arch. praž. č. 2905. 42.

Jeden z pověděných malířů Mikolášů maluje r. 1413 na radnici novoměstské obrazy (ymagines), začež se mu platí půl kopou grošův.[1]) Touž dobou uvádí se v Praze malíř Albert.[2]) Kdyby nebyly prameny tak nedostatečné, není pochyby, že by vyskytlo se jmen víc.

Z dvorských malířů Karlových jsou slavně povědomi Dětřich Pražský, Štrasburčan Wurmser a Tomáš z Modeny; při dvoře byl snad i onen Johannes Galicus (Francouz), jehož uvádí druhý nejstarší seznam bratrstva malířského. Povědom je z Václavových malířů dvorských Ješek, mistr Václav z Hradu (člen bratrstva) a Kunz; Ješek s pyšným přívlastkem: Johannes pictor regis Romanorum et Bohemiae. K dvoru bezpochyby také v konec periody až do husitských bouří náleželi „Panicové" Petr, Janek, Václav, kteří byli malíři i stavitelé.[3])

Zvláštní odvětví malířů obrazových byli oni Benátčané, které Karel si pozval, aby mu zhotovili obrazovou mosaiku na kostele Svatovítském. Jeden z nich asi bude onen „malíř do kamene" (pictor lapidis), jenž nalezen v pamětech.[4]) Tito malíři byli tu patrně hosty a umění jejich bylo tu exotickým a nemá s domácím rozvojem nic činiti.

Z venkovských měst o Plzni, o Hradci Kr. a Jindřichově víme zajisté, že v periodě lucemburské měla své malíře;[5]) dva přišli do Prahy z Klatov, a malíři, byť ne umělci, byli asi leckde jinde. Tou dobou také ještě kněží byli účastni monumentalního malířství; vzpomínáme onoho mistra třeboňského Michala, professa klášterského, jenž maloval kdys v konec XIV. stol. tabulové obrazy a tempera.[6])

K samostatnému a samorostlému odvětví malířskému náleželi již z předešlých dob povědomí illuminatoři, kteří pracovali o malbách drobných v knihách, obyčejně také sami psali knihy a byli písaři. V pražských pramenech městských zapsáno do

---

[1]) Arch. praž. č. 989. A 11.

[2]) Arch. praž. č. 1200. 241.

[3]) Dokázal Chytil v díle O Junkerech pražských. Rozpravy Akad. XI. 2. str. 62. Jest vůbec jméno, činnost i původ Junkerů, které už Vocel správně stotožnil s Panici, v pramenech českých uvozovanými, záhadný. Co dosud známo, všecko snesl a kriticky probral Chytil l. c., ale k bezpečným koncům ještě nedošel.

[4]) Tomek, D. P., II. 389.

[5]) Rejstřík Domečkův má »pictora« i na podměstí hradeckém. Soupis. Akad. XIV., 172.

[6]) Soupis Památ. X Mareš-Sedláček. Třeboň. Str. 15, 88. Obraz v Domaníně, v Třeboni

r. 1420 illuminatorů deset; jmenovitě z nejstarších uveden budiž illuminator Šimon r. 1357, a z konce periody Duchek (r. 1412). [1]) Není pochyby, že jich bylo víc, leckterý malíř svrchu pravený mohl také býti illuminatorem; zajisté, že v tehdejší kanceláři královské, při dvoře, v klášteřích, ba mezi světskými knězi bylo úhrnem mnoho malířů miniatur, o kterých není zřejmých a jmenovitých zpráv. Šťastnou jen náhodou tu a tam jméno se pochytí.

Uvádíme příkladem Mikuláše z Kroměříže, kněze, jenž byl bezpochyby představeným dílny illuminatorské, takto protonotář v kanceláři Karlově [2]); z klášterských illuminatorů a písařů povědom jest břevnovský bratr Ondřej r. 1337, jehož práce se však mnoho nechválí [3]), v pomuckém klášteře cistercienském byl Gotzwin, jenž illuminoval r. 1385 graduál dosud zachovaný [4]), ze světských kněží povědom Jan z Opavy, plebán v Landškrouně z doby Karlovy, ba ještě z r. 1403 klerik Matěj z Prahy dává se k mistru Štěpánovi v Praze na učení v umění illuminatorském. [5]) Mezi illuminatory světského stavu v konec panování Karlova vyskytuje se Hodík, jenž maloval knihu pontifikální biskupu litomyšlskému r. 1376; Martin písař, jenž pořídil biblí nostickou (pro Kunše oltářníka) r. 1385 byl z malířů světských; do XV. věku zasahuje Vavřinec z Klatov, jenž maloval mšál Zbyňkovi Hasenburskému r. 1409, z té doby povědom Matiáš, syn Jakubův z Prahy, jenž zhotovil biblí litoměřickou. V Plzni měli r. 1410 illuminatora Petra. [6])

Z dvorských illuminatorů krále Václava povědomo jest několik, ale holými křestnými jmény (Nicolaus, Venceslaus, Janek, Johannes [1419]); jeden z nich Jan r. 1410 stal se na Malé Straně konšelem, říkali mu illuminator králův jinak písař; prací zachovanou znám jest Fráňa a Kuthner, oba z počátku XV. věku. [7])

---

[1]) Základy. Tomek. 247. Jeden Šimon psán r. 1366 v kapitul. archiv. XIII., 26. Na Nov. měst. illumin. Petr, syn Velislavův r. 1396 kupuje dům. Arch. praž. č. 2095. 122.

[2]) Chytil, Věstn. Akad. 1898.

[3]) Regula sti Benedicti v kapitul. knihov. Soupis Památ. Praha II.

[4]) Ale ne v Čechách. Čti Zahradníka v Časop. Č. Mus. 1903. 180.

[5]) Tadra, Arch. Pam. XVII. 266. Nějaký illum. uvádí se jménem Štěpánek na Star. měs. r. 1411—1429.

[6]) Strnad, Listář. Plzeň.

[7]) Fráňa obdržel od krále r. 1404 dům v Židech. Tomek, D. P. II. 218. R. 1414 psán v novoměstské knize č. 2100. fol. 376.

Nepochybujeme, že mistři drobného malířství u nás také malovali na pergaméně i na papíře karty hrací jako jinde tou dobou. Ať karty mají původ v orientě či v Italii, všude po Evropě zhotovovali je na stejném základě čtyř barev a malovali na ně figury císařů, králů, královen, svatých, čertů, šašků a znamení početní všeliká. Nejstarší karty zachované jsou italské z r. 1299, francouzské z r. 1361.[1]) Dle nezaručené zprávy dvořané krále Jana naučili se hrát v karty ve Francii, a r. 1354 první kartář u nás vyskytuje se. Prý přišel z Norimberka.[2])

Vypravuje se též, jakoby v době Karlově pomocí Vlachů u nás zřizovány byly papírny, nejstarší v Chebě [3]), ale přesvědčivého důkazu není. Jen to jisto, že nejstarší městská kniha, na papíře psaná, je staroměstská z r. 1310. Papír jest tvrdý, tuhý, jistě nebyl laciný, ale odkud jest, to nesnadno říci.

V oboru stavebním zedníci a kamenníci (muratores, lapicidae) vyskytují se počtem, epochální dobu značícím. Co do jména a díla arci je mezi oběma rozdíl, jedni staví zdi, druzí jsou plastikové, kteří hotoví ornamenty kamenné k stavbám, ale zhusta obojí řemeslo vykonává se od mistra téhož, jenž jednou zove se kamenníkem, podruhé zedníkem.[4]) To však také zajisté, že kamenníci oceňováni výše, práce jich umělecká vážena, čiperní z nich vybíráni za ředitele staveb, nejeden slul jakožto specialista „constructor ecclesiarum“ (stavitel kostelů).

V Pražských městech jich bylo asi již na začátku lucemburské periody mnoho, týkáť se stavitelské živnosti již jeden z prvních statutů nejstarší knihy městské.[5]) Jmenovitě uvádí se do r. 1419 kamenníků 46, zedníků 59 [6]); podivno jen, že k měšťanství staroměstskému od r. 1324—1393 nehlásil se žádný z nich mimo slavného mistra Parléře. Ten „magister Petrus, operis in castro artifex“ přistoupil k měšťanství r. 1379; na Hradčanech byl sousedem a konšelem už r. 1360. Na Novém městě dostal se r. 1360 zedník

---

[1]) Literaturu a výklad toho předmětu viz v Bucherovi, Gesch. d. tech. Künste. I., 365. U nás něco toho v Č. Mus. 1874, 637.

[2]) Hübsch, Gesch. d. böhm. Handels. 242. Hübsch míní, že karty mohli malovat štítaři.

[3]) Hübsch, l. c. 240.

[4]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Künste 327.

[5]) Arch. praž. kn., č. 986, str. 242. Rössler, Altprag. Stadtrecht. 5.

[6]) Tomek v D. P. II., 385. V Základech místopisu pražského od Tomka jest jich ještě víc.

Hanuš mezi konšely; r. 1390 konšelem tamž kamenník Hanzl; na Hradčanech s Parléřem pospolu konšeluje r. 1360 zedník Pavel a r. 1388 mezi konšely zedník Křtěn.

Bohužel, že o málo kterém domácím mistrovi pražském poznamenáno, co stavěl. Podle některých zachovaných smluv o stavbu[1]) víme to jen o mistru Oldřichovi Lútkovi nebo Loutkovi (1381 až 1394) a bratřích jeho Petrovi a Janovi. Oldřich jmenuje se zřejmě stavitelem kostelů (constructor ecclesiarum). Petr stavěl u Maltézů v Praze věž (1389), kostel v Medonosích a v Skutči (1391) a snad i kostel na Libíši. R. 1384 smluvena kostelní stavba v Újezdě s Janem, zedníkem pražským; stavba asi nevalná, neboť mistr má vzíti jen 24 kop za práci. Na Pískách v Malé Straně dům opatský zedník Máček (Maczko) r. 1375 stavěl, o stavbu jiného domu téhož času (1376) smlouvá se zedník Leva, na Újezdě v Praze bytující. Při kostele v Kralovicích staví r. 1408 nějakou zeď pražský mistr zedník Václav Uzydil.[2]) O mistru Mikuláši Plikovi se ví, že r. 1407 stavěl na Orlíce, o mistru kamenníkovi Křížkovi, že r. 1408 stavěl na králově hradě v Kundraticích, r. 1411 tutéž pracovali pražští mistři zedníci bratří Řehoř a Mařík Otrole. Jináč se v knihách pražských uvádějí holá jména mistrů domy kupujících nebo za někoho ručících, jména křtěná, na podiv často česká, někdy arci také německá. Připomínáme z konce periody mistra kamenníka Ondřeje (1394), kamenníka Bartoška (1409), Janka[3]) syna kamenníka Petra z Hradu (1415),[4]) mistra Pavla, jemuž říkali též Karel, kamenníka (r. 1405—1411); mistra Petra Kuchtu (r. 1417); novoměstské kamenníky Váčka a Duchka, německého stavitele kostelů Markvarta, staroměstského kamenníka Janka Bílého (1420).[5]) A takž bylo by lze přivésti ještě kolik jiných jmen. Tu dlužno také zase vzpomenouti i pražských tří Paniců (Junkerů), kteří bezpochyby byli také

---

[1]) Ty smlouvy uvedeny pořadem v Neuwirthově Gesch. d. bild. Künst. I. 266—275. Některé jsou v arch. praž., č. 2100.

[2]) Tadra, Soud. akta konsis. I., 123, 152, II., 275, 279. VII. 212.

[3]) Knih. arch. pražs. č. 317, fol. 29, 39, 52. Tadra, Soudn. Akt. VII. 180.

[4]) Jakožto syn Petra Parléře do rozrodu Parléřova, jak ho Tomek vypracoval, tento Janek se s r. 1415 nehodí; snad to vnuk. Možná, že to jeden z Paniců. Arci stejné jméno není důkazem. Že Panicové jsou z rodiny Parléřovy, jest hypothesa pravděpodobná. Chytil (O Junkerech, str. 66.) ukazuje její možnost, ale na konec mu přec problematickou zůstává.

[5]) Arch. praž. č. 1202, fol. 90, 158; č. 2100, 217, 261. Viz též Tomkovy Základy.

staviteli neb aspoň byli rádci při stavbách a původci plánů. Po vypuknutí bouří husitských Panicové odešli do Němec, vyskytují se při stavbě věže štrasburské, na níž znáti některou reminiscenci ze stavby svatovítské.[1])

Několik jmen zedníků vyskytuje se v Hradci Král.; v Budějovicích měli r. 1387 zedníka Oldřicha Seydenswanza[2]), r. 1392 Pablíka a mistra Filipa.[3]) Ve Vodňanech dle smlouvy z r. 1415 kůr staví mistr Jaklík (Jakub) a syn jeho Václav.[4]) Na Krumlově v konec XIV. stol. stavitelská rodina Staňků proslavila se. O mistru Staňkovi se ví, že stavěl se synovcem Janem na Krumlově na děkanském chrámě sv. Víta (1390—1410); r. 1407 s Janem smluveno zvlášť, aby kostel ten sklenul, kdyby nedožil konce stavby, že dostavěti povinen bratr Janův, Kříž, stavitel vyšehradského probošta; starý mistr se syny pracoval před tím na chrámě v Milevsku; není pochyby, že čeští tito architektové krumlovští stavěli na mnoze také jinde v českém jihu; takž skoro s jistotou přičítají se jim stavby v Jindř. Hradci, v Soběslavi. V témž městě Hradci klášterskou chodbu křížovou r. 1369 staví mistři kamenníci Mikuláš a Ondřej. O něco později tam mají mistra Hanuše na stavbách. V Klatovech opevnění a kůr velikého kostela „per modum crucifixi" stavěl mistr Linhart z Aldeberka (cca 1402), jemuž se přičítá, že do r. 1422 dokončil i kostel sv. Víta v Krumlově.[5]) V Kolíně r. 1398 dostavuje chrám kamenník Myrklaus.[6]) V Litomyšli měli mistra Jakuba, který r. 1358 stavěl tam klášter a kostel, a mistra Kyliána, jenž r. 1318 stavěl radní dům.[7])

V době lucemburské byli k nám voláni také mistři z ciziny. Nejprvnější z nich přišli z Francie, z Avignona. Francouzi byli v gotice učiteli Němcův i našich a jiných. Za panování Jana krále

---

[1]) Neuwirth (Die Junker v. Prag), popírá, že měli účasť v stavbě věže štrasburské. Důkaz jeho Chytil zove nepřirozeným (O Junkerech, str. 29). Při lomeném oblouku, spojujícím kostel sv. Víta s věží, gallerie, hlemýžďové schůdky ve věžičce jsou týchž motivů a téhož uspořádání jako na věži münsteru štrasburského. Chytil, l. c. 35.

[2]) Köpl, Urkundbch. v. Budweis 237.

[3]) V prameni je Pablino i Pabliconi. Neuwirth, l. c. 326.

[4]) Archiv vodňan. nejstarší kniha 13. Opis v zemsk. arch. Též Arch. Pam. XIV, 106.

[5]) Mareš v Arch. Pam. XIX., 338.

[6]) Mádl, Soupis Pam. I., 20.

[7]) Nejedlý, Litomyšl I., 320.

biskup Jan z Dražice povolal r. 1333 z Avignona mistra Viléma, aby mu postavil v Roudnici most, zajisté že v Němcích toho tenkrát ještě žádný neuměl.[1]) Mistr Vilém se třemi druhy svými přišel, postavil oblouk, dva pilíře a ukázav, jak most kamenný se buduje, šel zase, a naši stavitelé (artifices gentis nostrae) dostavěli most sami.[2])

Druhý mistr z Avignona r. 1344 příchozí byl Matiáš z Arrasu, povolaný stavěti chrám svatovítský v hlavním městě a hrad Karlův Týn. Za něho vznikla při chrámě huť kamennická a v ní čilý život cizích i našich lidí a škola architektury, z níž časem vycházeli i čeští mistři do ciziny stavět. Matiáš z Arrasu zemřel r. 1352, po něm pokračuje v stavbě kathedrály na Hradě Petr Parléř od r. 1356.

Přišel do Prahy maje dvacet tři roky, tedy velmi mlád. Ale svému řemeslu rozuměl výborně, prošed se svým otcem, Jindřichem Parléřem, rodákem polským, kdo ví kolik hutí. Po otci zajisté podepsán jest v triforiu svatovítském na poprsí svém, jež sám urobil, že jest „de Polonia“.[3]) Říkali mu též Parler de Gemundia (Gmünd ve Švábích), odkudž přímo do Prahy přišel. V Gmündu také od něho kostel. Němečtí historikové mají za to, že se v Gmündu narodil; vykládají ho za Němce a personifikují v něm všecko německé architektonické umění.

Na Hradčanech usadil se mistr dokonale, r. 1359 již tu sousedem a majitelem dvou domů, svrchu jsme podotkli, že r. 1379 stal se i dole v Staré Praze měšťanem, zdomácněl zde a bezpochyby, ať byl Polan či Němec, zčeštil se, bylatě jedna z jeho manželek Ludmila, po jméně zajisté žena česká, mezi syny, ať vlastními, ať nevlastními, nacházíme jednoho Václava, kamenníka, kteréž jméno němečtí lidé nedávali sobě rádi; a nejmladší syn Mikuláš, jsa knězem r. 1389 v Týně, nemohl neuměti dobře česky. S rýnským Ko-

---

[1]) Aspoň hledán jsa, nenalezen tam žádný. »Magistros ad tale opus in regno Bohemiae nec in vicinis provinciis potuit reperire.« Chron. Francisci ve Fontes IV., 385. Z toho hledání šroubovaný důsledek čti v Neuwirthově Gesch. d. bild. Künste I., 217. Prý to svědčí, že pomoc umělecká hledána v Němcích vždycky před tím a nalezána, jen prý tentokrát selhalo. Důsledek ten odmítl už Tadra v Stycích 216.

[2]) O mostě a staviteli z Avign. Chytil, Arch. Pam. XI. 479, XII. 415, VII. 415. O větším či menším vlivu a činnosti onoho francouzského mistra při českých stavbách spor. Neuwirth dokazuje (l. c. 218), že pracoval jen v Roudnici a za rok svého pobytu mnoho vlivu nezpůsobil.

[3]) Přidávám se k Bránišovi, že se v tom Parléř nemýlil. Arch. Pam. XIV. 37. Chytil míní, že lze čísti také de Bononia. Tamž 45. Čtou také »De Colonia«.

línem a s hutí jeho mistr Parléř měl spojení, tam se v ovzduší gotiky francouzské[1]) bezpochyby nejvíc učil; v Kolíně pobýval tchán Parléřův, bezpochyby též kamenník, za mistra Michala, z Kolína kamenníka, jenž byl v Praze r. 1383, Parléř provdal jednu z dcer svých [2]); odtudž, bylo-li třeba, snad též dělníky do Prahy zval.

Za Petrem Parléřem vstěhovali se do Prahy i bratr jeho, kamenník Michal Parléř, jenž r. 1359 něco staví v Zlaté Koruně [3]), a sestřenci Mikuláš a Jakub.

Parléř Petr, stavitel monumentálních budov, prostičce zvaný lapicida de Castro, kamenník z Hradu, byl také řezbář kamene i dřeva, vyřezaltě stolice u sv. Víta. Jeví se v něm sloučení několikerého umění, jako jsme nalezli při Panicích. Umělecká mnohostrannost, které se podivujeme při velikých mistrech renesančních, objevuje se tedy už při umělcích gotické doby. Petr Parléř umřel před r. 1397. Stavbu svatovítskou vedl dále syn jeho Václav a s ním a po něm bratr Jan do své smrti r. 1406. [4]) Na konec řídil stavbu až do bouří Petrlík, bezpochyby z rodu Parléřova.

Specialisté mezi zedníky byli dyncháři, tunchéři, kteří lepili zdi a obmršťovali je. Naposled buďtež k stavební kategorii přivtěleni pokrývači (tectores, architectores), jichž v Pražských městech do r. 1419 napočítáno 14. Byli mezi nimi, kteří kryli skřidlou, skřidlaři (syferdeker). Jeden z nich na Malé Straně r. 1401 sluje v pramenech střídavě skalník i skřidlař neb architector. Jakožto specialisté v užitkových stavbách uvozují se stavitelé studní (937) staroměstský zedník Václav a (1401) Matiáš Šilhéř, oba v Praze.[5]) Stavitelé vodní byli rybnikáři, i v Praze shledán jeden mezi sousedy. [6])

V oboru osobních služeb živnostenských abychom nejprv uvedli lazebníky a bradýře (balneatores, barbirasores). Jedni

---

[1]) I Neuwirth uznává v huti kolínské francouzské základy. Geschichte 229.

[2]) O rodině Parléřově zevrubné zprávy v Tomkovi, D. P. II. 482 a násl. O Parléři Chytil v Sbírce přednášek III. č. 5. Týž »Petr Parléř« 5—11.

[3]) Nelze říci, co. Neuwirth, l. c. 446.

[4]) Chytil, Arch. Pam. XVII. 441. Nový doklad o té osobě v Pokladě sv. Víta u Šittlera a Podlahy, sv. 70.

[5]) Tadra, Soudní Akta I., 340. Tu je datum 1379. Neuwirth v Gesch. d. bild. Künst I., 266 má datum jiné. S oním zedníkem Václavem notarius pánů vikářů na Hradě smluvil udělání studny za půl páté kopy grošů; vymíněno bylo, aby studna měla tolik vody, by denně se mohlo pivo vařit.

[6]) Tomek, D. P. II., 385.

drželi lázně studené i teplé, v nichž i páru vyvozovali rozpálenými kameny, myli hlavy, druzí holili brady a hojili rány. Takové práce měli všude, nejen u nás. Pařížský statut z r. 1395 praví o lazebnících, že jsou pro zachování lidských těl, a o bradýřích, že jich řemeslo, jich služba jest jakás část umění medického a ranhojičského.[1]) Lazebnické řemeslo u vážnosti nebylo. Německé „Zrcadlo švábské" zove je „pokolením lehkého svědomí". Znáti nevážnost jich z privilegia Janova, r. 1330 Starému městu daného, jímž se zapovídá konšelem učiniti lazebníka, barbíře, pištce nebo hudce. Ti všickni byli tedy v obci městské zadnějšími, podlejšími.

Lázně byly v držení vrchností všelikých i v rukou soukromých lazebníků. Vrchnosti je oddávaly obcím, nebo je emfyteuticky prodávaly. Tak i kláštery se zbavovaly svých lázní.[2])

Od polovice XIV. stol. do r. 1419 spočítáno v Pražských městech 47 lazebníků, ne snad jen čeledi služebné, ale samostatných živnostníků; to samo svědčí o čistotnosti a kultuře Pražanů. Také ženská, Vítka, jest v Praze samostatnou lazebnicí r. 1318. Bradýřů v téže době shledáno 20. O měšťanství staropražské jen dva lazebníci a dva bradýři za tu dobu se hlásili. Mezi dvorskými služebníky vyskytuje se r. 1395 lazebník králův Jakub Holba.[3]) Z měst venkovských jsou zprávy o lázních hojné; r. 1312 připomínají se v Hoře, r. 1320 na Mělníce, kdež obec obdržela lázeň od královny Alžběty; r. 1325 v Lounech, r. 1332 v Landškrouně r. 1334 v Boleslavi Mladé[4]) a jinde ještě v létech následujících. Ovšem mohou to býti vesměs lázně staré z dob předešlých. A byly zajisté lázně již ve všech městech, kde k tomu příležitost.

K bradýřům by mohli přičtěni býti lidé obojího pohlaví, kteří živnost hledali hojením lidí, ale neměli na to vzdělání medického z university. Takž se vyskytuje r. 1346 jeden mezi měšťany staroměstskými, slove Rudlin z Benešova, medicus; r. 1370 zapsán v měšťanech Henslinus, medik z Plzně; r. 1380 Pešík Briger medik, o němž stojí psáno v knize zápisné, že za měšťanství nedal nic, ale

---

[1]) »Quaedam pars et porcio artium medicinae et cirurgie« Fagniez, Étud. sur l'industrie. 141.

[2]) Příkladem r. 1358 klášter sv. Tomáše za roční plat 5 kop grošů. List. orig. v klášteře sv. Tom. v Praze.

[3]) Arch. praž. č. 2100, 54. R. 1402 Holba poroučí dědicům, aby v lázni na Poříčí vždy o suchých dnech koupati dávali 7 chudých.

[4]) Emler, Reg. III., 25, 256, 425, 746, IV., 9.

páni že byli spokojeni; r. 1364 obdržela měšťanství Anna medica; ručil za ni švec. [1]) To byli zámožnější, když mohli zjednati si měšťanství; není však pochyby, že větší počet bylo takových jalových lékařů a lékařek bez měšťanského práva; i oční lékařka Kateřina v Praze uvádí se v konec panování Karlova. [2]) Těch mediků a „phisiků", při nichž shledává se jméno „magister" (mistr), nepočítáme sem. Ti byli graduováni, učení doktorové.

Samostatnější odvětví bradýřů byli cirologové (chirolog); byli to chirurgové. [3]) V knihách měšťanů pražských čtyři zapsáni jsou r. 1380 a 1381. Jeden cirolog sluje Hermann z Erfurtu, jiný Herbordus Pyk z Ingelheimu, za kteréhož ručí člen přední pražské rodiny Čottr; třetí cirolog uveden pouze jménem Jakub, čtvrtý byl z Vejdy, slul Mikuláš, a ručil za něho mistr Jan medik. [4]) K živnostníkům lékařským nutno připojiti v té době také ženy, které pomáhaly při porodech.

V obor živnostenských služeb dále náležejí šrotéři nebo skladčí, na Moravě postihači (vasatores), kteří vozili a spouštěli sudy do sklepů na líhách, odkudž sluli též ližníci. Jináče vozili také dříví k pivovárům a slady. Byli šrotéři dvojí, pivní a vinní. Jest sic podezřelý doklad, že král oddal užitek šrotéřský, jako výsadu i jednotlivci, [5]) ale na mnoze úřad městský obdržel šrotéřství a vedl je na prospěch svých financí a pro kontrolu dovozní svými zřízenci, šrotéři, v obecné správě, nebo živnost tu pronajímal za roční plat několika šrotéřům mistrům, kteří na to měli čeleď. Pražané obdrželi vinné šrotéřství r. 1341 od krále Jana. [6]) V Pražských městech od r. 1348 do r. 1417 napočítáno 37 šrotéřů možnějších, samostatných živnostníků.

Když šrotéř víno dovezl, asi hned za ním přicházel koštéř vína (examinatores vini, gustatores, extractores), měřič sudů a vyběrač poplatku k obci nebo k vrchnosti za načetí sudu (náčinné).

[1]) V Seznamech Teigových I., 249, II., 33, 42, 45.

[2]) Tomek, D. P. II, 393.

[3]) V Osvětě r. 1902 v článku Pražští měšťané v XIV. věku, jsme tomu jménu rozuměli jináč, nesprávně.

[4]) Seznamy Teigovy, str. 50, 54.

[5]) Příklad z doby předešlé. R. 1268 Otakar dává Scephano, civi Olomucensi, officium vasorum trahendorum vulgo schrotambt seu ližné. Dává mu to dědičně, ale jen v mužích. Emler, Reg. II., 232. (Z Bočka, proto podezřelé.)

[6]) Čelakovský, Cod I., 39.

Koštéři byli tedy vrchnostenští nebo městští zřízenci finanční a ne živnostníci. Bylo-li potřebí do pivováru voziti vodu, konali to vodáci. Do oboru služeb náležejí vozatajové, vozkové (vectores), jichž byl při obchodních městech vždy některý počet;[1]) mezi sousedy, kteří majíce dům zjednali si staropražské měšťanství, nalezli jsme do r. 1393 dva, a r. 1400 byl na Novém městě purkmistrem Mařík „vozataj“. Jich sprostší druh byli kárníci a kolečníci (trakařníci), kteří stávali na ryncích k službám hotovi. Ale kárník Tomáš, jenž r. 1350 dostal se mezi konšely v Novém městě, nebyl zajisté kárník jen ledajaký.[2])

Nejníže stáli nosiči (portatores), kteří slovou též trákaři (z němec. traeger) nebo ustrákaři (austräger).

K osobním službám několika řemeslům o železe pracujícím byli šlejféři nebo brusiči, kteří pracovali v šlejférnách — brusnicích — na točitých kamenných brusech obyčejně při mlýnech, na vodě. V Pražských městech nahodilé zprávy počítají do r. 1419 deset brusičů. Do kategorie služebných živností slušejí dále plavci dřev na Vltavě a na Labi, z nichž mnozí v městech byli usazeni. V Praze měli domky své na břehu podskalském. Jednoho jsme nalezli i mezi měšťany Starého města. Byl to Mika z Plzně r. 1383. Také převozníky, pokud na loďkách a prámech obstarávali při městech převoz přes řeku, nutno počítati k městským živnostníkům.

Dříví štípali drvoštěpové (sertores), kterých byl všude v městech některý počet, neboť topilo se dřevem, a veliká kamna a pece ani nepřipouštěly šetření palivem. Užíváno též hojně uhlí dřevěného, to pálili na lesích uhlíři; ti uhlíři, kteří se objevují jakožto městští usedlíci, nejsou paliči dřev než spíše prodavači, obchodníci uhlím.

Tu také náleží uvésti šenkéře a šenkéřky, dále živnost hudců, trubačů a pištců, kteří houdli na všeliké nástroje. Spočítáno do r. 1419 z nahodilých zmínek v Praze hudců 15, trubači 2, pištců 16. V skutečnosti jich bylo daleko víc. Vždyť rathouzké věže tří Pražských měst samotny současně musily míti několik trubačů. Byli též dvorští pištci a trubači. Na dvoře Karlově r. 1352 uvádí se pištec Swach nebo Zlatá Ruka a bratr jeho

---

[1]) Vector (forman) v Hradci Král. v městě i na předměstí. Rejstřík Domečkův.

[2]) Tomek, D. P. V., 77.

Mařík.[1]) Živnost hudební tuze vážena nebyla ani v následujících stoletích. Přes to dva pištci (fistulatores) zapsáni jakožto ručitelé za měšťany nově přijaté do Starého města. Jeden r. 1372 slul Provod, druhý r. 1343 Mach, oba Čechové.

Fistulatores uvozují se mezi živnostníky i v městech venkovských.[2]) Též uvésti jest mezi živnostníky služebnými ty písaře, kteří sedíce leckde při kostelích posluhovali obecenstvu neumělému psaním.

Mezi nádenníky speciální živnost zastávaly pradleny (lotrices), a ti, jimž bylo uloženo čistiti strouhy v ulicích městských a záchody, pokud ta práce neukládána městským zřízencům, rasům. Bylo jim posměšné jméno králů stružkových nebo záchodových (rex cloacarum).[3]) Vymetačů domovních komínů — kominíků živnostenských — v této periodě nenalezli jsme; v Němcích tu a tam byli.[4])

Ojedinělá zpráva zachovala se o šermíři Jodkovi při dvoře r. 1399 a o tanečním mistru v Praze r. 1377. Byl tu na Novém městě usedlý a slul Hanuš. Jiní tanečníci toulali se světem a náleželi k žertéřům a kejklířům. Stejně tak nevážení byli šermíři. Mezi zřízenci městskými živnost a službu měli hrobníci, rasové a v některých městech kat.

Jednu živnost zanechali jsme na konec. Jsou to apotečníci. Pokud hotovili a prodávali všelikteraké léky a byli pomocníky lékařů, nenáleželo by o nich pojednati v této knize. Oni však sem přísluší potud, že upravovali všeliké koření v cukry a dělali ovocné vařeniny, konfekty a jiné mlsnoty; byli tedy místo dnešních cukrářů; kromě toho časem potomním[5]) robili mimo jiné věci i svíce smolné a voskové na držadlech (fakule) a tím pletli se v řemeslo voskářů a svíčníků. Proto jich tu nelze pominouti.

Prvotně si lékaři pořizovali léky sami; v Němcích snad již v XIII. věku zastali je v tom apotečníci, kteří na dlouhé časy bývali spíš kořennými kramáři nežli učeným stavem naší doby. Živ-

---

[1]) Tomek, D. P. V., 49.

[2]) Rejstřík Domečkův o Hradci Král.

[3]) Tomek, D. P. II. 209, 392.

[4]) Purgator piropum r. 1372 v Kolíně n. R. Lau. Entwickl. d. Verfass. d. St. Köln 208.

[5]) Arch. pražs., č. 1239, 27. r. 1564. Rudolf apotečník novoměstský r. 1411 obdržel 4 kopy grošů od konšelů pro radicibus et confectibus, pro herbis et speciebus regi oblatis. Arch. praž., č. 989. A. 1.

nost jich byla volnou, o nějakém oprávnění zvláštním nikde stopy. Jen o vídeňské universí víme z r. 1405, že si osobila právo povolovati obchod lékárnický; to tedy teprve v konec naší periody. [1]) V konec předešlé doby v Praze posluhovali apotečníci Konrád (r. 1275), Richardus (r. 1296), snad cizinci. V této době vyskytují se v letech panování Janova Bandinus z Arezza (1320); Henricus, apotečník současný, Leonard (roku 1332), Nicolaus apothecarius r. 1320). [2]) Pak jich přibývá hojně. V Pražských městech spočítáno jich od r. 1348—1419 dvacet.

První apatykář v měšťanství staropražském zapsaný jest r. 1353 Augustin z Florencie, jenž tu velmi zbohatnul, měl domy a mlýny ve třech městech Pražských, vinice i ostrov (potom střelecký); za ním do Prahy příbuzný Matěj z Florencie přišel, asi stejně apotečník, a r. 1381 zjednal si městské právo. Snad dřív, snad touž dobou do Prahy přibyl za dvorského apatykáře vůbec povědomý Anděl z Florencie (Angelus), jenž na Novém městě založil velikou zahradu botanickou; tu měl dům, jiné domy získal na Starém městě, roku 1379 přijal městské právo i tu, zaplativ 32 groše; [3]) za ním r. 1384 přišli do Prahy a přijali sousedství bratr Jan, kteréhož Němci pražští přezvali Štukfuchsem a sestřenec Andělův Loys (Lojsa, Ludvík), apotečník z Florencie. [4]) Ten stal se dědicem bohatstva Andělova a dvorským apatekářem krále Václava, žil ještě r. 1433. R. 1360 jakýs mistr Hugwicius, apotecarius přijímá sousedství v Starém městě, dva roky potom Petr z Vratislavě; konečně roku 1393 apotečník Jan z Lípy vstěhoval se do Prahy. Z místa, odkudž tento Jan přišel, snad souditi lze, že v té době apotečníci byli už i v městech venkovských. R. 1404 nalézáme apotečníka Purkarta z Aldemburka mezi konšely staroměstskými, a týž rok objevuje se u dvora apotečník krále Václavův Kuneš. Na hraně k XV. věku množí se mezi apotečníky pražskými také jména česká; připomínáme jen staroměstského Haška (1400) a novoměstského Janka (1382). Na venkově v této periodě sotva kde lékárny byly. Litoměřice prý měly svého apotečníka a lékárnu v XIV. věku.

Tím soupis řemesel a živnostenských zaměstknání doby lucemburské skončen. Bude nám základem pro doby následující. Čtoucí

[1]) Weisz, Wien I. 367. Srov. Gengler, Stadtrechte. 160.
[2]) Emler, Regesta. III., 260, 742, 259, IV., 733.
[3]) Seznam Teigův, l. c. 49.
[4]) Tamž. 52.

postřehl, že jmen, označujících řemeslnou činnost, jest nade všecko očekávání mnoho. Tomek ve svém seznamě uvádí jich 225; náš seznam, jakž jsme ho tu rozvinuli, má ještě o několik zaměstknání víc. Tento veliký počet řemesel a živností, jenž se ovšem hlavně a na mnoze týče Prahy, jest neomylným znamením vysoké kulturní dospělosti tehdejších městských lidí. Arci, co tu vypočteno, není dělba práce, je to drobení práce. Ani stín tu není moderního průmyslu, jenž je kapitalistický. Konsument — jakož přirozeno — vybíral si řemeslníky, kteří měli práci lepší. A to, myslíme, byla mimo kulturní rozvoj a pokrok jedna z předních příčin, že od hlavních odborů průmyslných odštěpovalo se tolik zaměstknání speciálních. Některé odštěpení má patrný význam nahodilosti, neboť nejedna speciální práce časem zase z pramenů mizí. Tím pak naše hořejší seznamy jmen nabývají rázu středmějšího a skrovnějšího. Totiž tak: o dřevě na příklad pracovalo tenkrát jako dnes hlavních patero řemesel stálých: truhlář, tesař, bečvář, kolář a soustružník — a z oněch třiceti v seznamě uvedených specialistů, o dřevě pracujících, vyskytá se druhdy ten, druhdy onen, druhdy žádný; jednou lavičník, jindy kolebečník, jindy budnař, jindy řebříkář, a nechať se vyskytli, či nevyskytli: truhláři vždy dělali podle truhel a stolů také lavice a kolébky, tesaři vždy robili boudy a řebříky.

Jadrný pokrok v době lucemburské vidíme tedy ne v drobení práce, ale v osamostatnění průmyslu, pokud se štěpil v hlavních odborech a udržel se pak v tom odštěpení na časy dlouhé.

Drobení práce bylo i všude na západě zvykem; hojně objevují se specialisté v práci a uvízla jich jména v pramenech. Takž Paříž má v seznamech z r. 1292 a z r. 1300 od ulice k ulici 447 rozmanitých pojmenování řemeslných a živnostenských! Některých jmen neumějí badatelé ani rozluštiti. Když pozorně v seznamech těch čteš, snadno vybereš sobě hlavní a stálá řemesla; pomáháť při tom také znamenitější počet mistrů, jenž k jménu řemesla jest připojen. Nalezneš těch hlavních ne víc než asi 25—30.[1]) Celkem

[1]) Les roles des tailles levées a Paris ve Fagniezových Études sur l'industrie. Nejvíc v Paříži ševců 226; pak jdou počtem za sebou kožišníci (214), krejčí (124), vetešníci (řemeslničtí, ferpiers 121), zlatníci (116), zedníci (104), tesaři (95), kamnáři (fourniers 94), tkadlci (tisserands 82), kotláři (74), štítaři (73), svíčníci (71), řezníci (70), paštikáři (pataiers 68), bečváři (70), talemeliers (62), hrnčíři (54), gaisniers (52), taškáři (45), kloboučníci (47), cavetiers (40), sládci (37), malíři (33), sochaři (24), sklenáři (17). Ostatní řemeslníci zastou-

zapsáno v Paříži r. 1300 5844 osob řemeslných, daň platících, tedy samostatných bez čeledi. Abychom přirovnali ten počet k pražskému, na to nemáme čísla, jež by shrnovalo ty lidi k jednomu roku; spočítáme-li v seznamě Tomkově živnostníky, shledáme znamenité číslo 3971, ale to se rozprostírá od r. 1348—1419, takže z něho lze o síle pražského průmyslu jen hádati.

Tak stejně pohlížeti jest na nejstarší seznam řemeslných zaměstknání v Praze. Na prvním listě nejstarší knihy pražské (z roku 1310) jest totiž zapsáno, nevíme proč, řemesel patnáctero a čtverá zaměstknání obchodní. [1]) Ten seznam nikterak není úplný, leč by značil řemeslné spolky, při nichž pod jedním jménem tají se řemesel kolik.

Nechať zůstává průmyslná Praha za Paříží, věru neztrácí se Praha XIV. věku u přirovnání s městy bližšími a zvlášť německými. Frankfurt nad Mohanem měl r. 1355 pouze 14 řemesel a živností; r. 1387 vzrostl počet jich na 20. V Kolíně rýnském uvádí se koncem XIV. věku 46 hlavních řemesel, v nichž obsaženo 118 živnostenských zaměstnání. [2]) V Norimberce r. 1363 uvádí se jmenovitě jen 57 řemeslných zaměstnání, mezi nimiž — mimochodem upozorněno — význačně malý počet truhlářů a stavitelů, za to veliký počet nožířů a kovářů zbrojířských. [3]) Z toho se soudívá, nač prý

---

peni počtem stále menším. Dohromady jest r. 1300 5844 osob řemeslnických a živnostníků; před tím r. 1292 bylo jich 4159; tak rostli rychle. Fagniez, str. 7. Srovn. Lavisse et Rambaud, Histoire générale II, 512.

[1]) Arch. pražs., č. 986. Jsou to: kroječi, kramáři, řezníci, krejčí, sladovníci, ševci, sedláři, tkadlci či soukenníci, kováři, kožišníci, pekaři, nožíři, zlatníci, zbrojíři, slanaři, pícníci (pabularii), štítaři, tesaři, kamenníci. Nepravíme, že ten seznam, bez data psaný, jest z r. 1310! Spíš je pozdější o něco.

[2]) Zajímavější jsou Goldspinnerinen, Decklakenweber, Garnmacherinen, Kistenmacher, Waffensticker, zvláštní krejčí kasulí, krejčí štol kněžských, krejčí miter, factor tortarum, Laternenmacher, Kesselschlager. Inama-Sternegg, Deutsche Wirtschaftsgesch. III. Beilage, Zunftverzeichnisse. Úplněji a důkladněji Lau, Entwickel. d. Verfass d. Stadt Köln. 199 a násl.

[3]) Tamž. Pro Norimberk význačná řemesla jsou v tom seznamě Blechhandschuster, Haubenschmiede; mezi kováři veliké dělení: Dratschmied, Messing schmied, Zigenschmied (Zeugsch.?), Flachschmied, Kunstschmied, Hufschmied, Pfannenschmied, Goldschmied, Klingenschmied (Inama-Sternegg l. c. [113] uvádí také Knaufschmied, Kesselschmied). Vetešníkům a ševcům říká se v onom seznamě Reuzzen. Veliké pozdější dělení v oborech kovu čti v Mummenhoffových Handwerker (Monogr. z. d. Kulturg.) VIII., 33. Jiný seznam norimb. řemesel jest v díle Die Chronik. d. deutsch. Städte. II. 507 z r. 1363, obsahuje 50 řemesel,

v oné době kladla se hlavní váha: byt a jeho úprava že jest ještě ledajaká, ale zbraň hojná a dobrá.

Podivno i u nás v Praze týž poměr mezi řemeslem, nářadí domovité pořizujícím, a mezi těmi, kdo zbraně a všelijakou zbroj robili; těchto jest v seznamě Tomkově 584 osob, oněch, když spočítáme všecky stolaře, truhláře, stolečníky, postelníky a kolebečníky, pouze 26. Jenže neomylné soudy z toho činiti, jest věc choulostiva, ještě nejspíš z velikého počtu sladovníků našich — 287 — a z hrubého počtu krejčí a kožešníků — 295 — lze souditi, že se mnoho pilo a v šatech přemršťovalo, neboť ten úsudek opírá se zároveň o výtky tehdejších mravokárců.

Arci ani to není specialita česká; z kusých statistických zpráv vysvítá, že i v sousedních Němcích s pravidla největší počet řemeslníků a živnostníků držely v sobě obory nápojův a potravin, po nich obory šatné (krejčí, ševci, kožišníci), pak kovodělný obor. Nejméně lidí v oboru stavebném bývalo.[1])

Jest ještě otázka, kolikeré řemeslo bylo v době lucemburské pospolu v městech venkovských. Bohužel není z té doby dostatečných pramenů. Podle poměrů pozdějších a povědomějších lze tvrditi, že města a městečka zemědělské povahy mívala ve svých zdech obyčejně jen řezníky, pekaře, sládky, krejčí, ševce, kováře, mlynáře při vodě. Z ostatních řemeslníků někde byl ten, jinde onen, podle příležitosti i náhody. V městech lidnatých arci shlučilo se všech řemeslníků víc. Na základě kusých zpráv v Hradci Králové jmenuje se od r. 390—1403 osmdesátero řemeslných a živnostenských zaměstnání.[2]) Z toho patrno, že byl Hradec za onoho času známe-

nejvíc ševců (81) pak krejčí (76), pekařů (75), nožířů (73), řezníků (71), koželuhů (60), bednářů (34), mosazníky počítá seznam pospolu s pasíři, cínaři a klempíři v 33 osobách, též tak zrcadlníky se sklenáři a paterníky, dohromady 23; jehlářů 2?, kolářů 20, flašnýřů 15, truhlářů (schreiner) 10, kamenníků 9, malířů 6. Ostatních všech je počtem méně.

[1]) Inama-Sternegg. l. c. 93.

[2]) Jsou tito: Angulator, aurifaber, acufex, allecarius (heringer), arvinarius, barchanista, balneator, braseator, braxiator, bleicher, calcariator, canulator, carnifex, carpentarius, cordones, cerdo, cingulator, coquus, cuprifaber, cutellifaber, cyrothekator, doleator (butner), drechsler, drotciher, faber, figellator (hlinák), fellator, figulus, fistulator, fullo (renovator, mentler,) funifex, gladiator, institor (kramář), kutler (krejčí, kytlař?), krupník, kesler, kolačer, linitextor (linifex), lotrix, loricator, mango (koníř), medicus, mercator, mensator, molitor, murator, oleator, ortulanus, pannifex, pellifex, penisticus (hokynář), pastor, perator, per-

nitě průmyslné město; byltě co do počtu domů (a tedy co do lidnatosti) první město po Praze. [1])

V Plzni podle nahodilých listinných zpráv bývalo v XIV. století až pak do husitského převratu (1420) pospolu 28 řemesel. [2]) V Jičíně spočítáno v létech 1361—1407 36 řemesel. [3])

Proti těmto nemalým počtům staví se nám r. 1360 Žatec se svým malým počtem řemesel. Toho roku totiž vyvstala řemesla proti soukenníkům stran soukenného prodeje na lokty, jejž chtěli míti bezpochyby suken kroječi na drobno sami. Podkomoří věc smiřuje v refektáři minoritů, kamž si byl přizval vyslance a zástupce řemesel městských; byli tu zastoupeni řezníci, pekaři, ševci, koželuzi, krejčí, kožešníci, vetešníci krejčovští, prtáci (renovatores calceorum), kováři, rybáci a sladovníci, (z obchodníků kramáři a šenkéři).

Bylo by tedy v Žatci r. 1360 pospolu jen třináctero řemesel? Nepodobno k víře; byltě Žatec počtem domů a tudíž i lidí hned po Hradci Král., třetí město v Čechách. Možná, že oni vyslaní zastupovali ne řemeslo, ale bratrstvo řemeslné, a v něm ovšem mohli zahrnuti býti též jiní řemeslníci všelijací. Na všecken způsob v Ža-

---

gamenista, picariator, pictor, pistor, piscator, pileator, rasor, rasor pannorum, renovator calceorum, rotifex, rugatrix (snad švadlí), saliator, salifer, sellator, schroter, stellmacher, sutor, serator, tabernator, telator, teksmid (? snad beckschmied či zweckschmied), tendeler, textor, tortulanus (?), tritulator (triturator?). vector, vitreator. Rejstřík Domečkův; Spiess v Pojednání Hist. Prům. Musea v Hradci, č. 2., str. 21. Bienenberg, Gesch. d. Stadt Königgrätz.

[1]) Arci soudíme z čísel teprv ze XVI. století. R. 1562 Hradec měl 781 domů osedlých (domky, chalupy nečítajíc), Praha 3000—4000 domů.

[2]) Bednáři, brníři (teprv po r. 1420), illuminator, koláři, kotláři, kováři, koželuzi, kožešníci, krejčí, lazebníci, malíři, (r. 1395 Oldřich), mlatci, mlynáři, pekaři, pivovarníci, plátenníci, postřihači, rybáci, řezníci, sedláři, sladovníci, soukenníci, spělači, stolaři, ševci, tkadlci, zahradníci, zlatníci (první v listině teprv 1433). Dle Strnadova Plzeňsk. Listáře. Že ten seznam je kusý, to patrno, nebylatě Plzeň jistě bez bradýře, hrnčíře, tesaře, nožíře nebo mečíře atd.

[3]) Menčík, Jičín 78. Čísla v závoře značí počet mistrů, jak ho udává Menčík. Jsou to: bečváři (4), brdaři nebo neckáři (nedí kolik), češíři, hudci (2), koláři (6), kováři (12), koželuzi (?), kotlář (1), kožešníci (16), krejčí (21), kuchaři, lazebníci (lázně tu dvě), mečíři (2), mlynáři (17), nožíř, pekaři, platnéř (21), postřihači (2), provazníci (2), řezníci (20), sádelnice, sedlář (1), sládci (3), sladovníci (?), soukenníci (20), střelci nebo kušaři (ballistarii 5), ševci (30), tesaři (9). tkalci (2), trákař, valcháři, vlnaři (2), vozkové, vodovoz, zedníci (2), zlatníci (2). Menčík si spočetl živností 31, ale uvádí jich bez obchodníků 36.

teckém seznamě máme před sebou řemesla a živnosti čelné, bez nichž asi žádné město nemohlo dobře státi.

V Litomyšli uvádí se v době lucemburské 27 řemesel. [1]) V městečkách zemědělského rázu scházeti mohlo i to ono z řemesel čelnějších, jen když tu byl řezník, pekař, švec, krejčí a kovář.

V Příbrami, městečku arcibiskupském, měli r. 1379 jedenáctero řemeslo; 19 řezníků, pekařů 9, krejčíře 4, soukenníků 7, ševců 11, koláře 2, lazebníka, kotláře a zámečníka po jednom, bečváře (picarius smolař) dva; také několik mlynářů k městu počítali. [2])

---

[1]) Nejedlý, Litomyšl I., 320.

[2]) Z urbářů Emlerových.

II.

První cechy.

V městech, v předešlém XIII. století i potom zakládaných od rozmanitých vrchností, obecní autonomie vyvinovala se u nás k své plnosti rychleji nežli v Němcích. Rychtář, závislý na vrchnosti, jež město založila, měl záhy podle sebe zástupce měšťanstva „juratos" „přísežné" k správě městské volené a přísahající obci i vrchnosti. Městská vrchnost přísežným musila ze svého vrchpráví propouštěti čím dále víc práv až do autonomie, v královských městech plnější, v poddanských, panských městech skrovnější. Z jurátů stali se konšelé, jichž jméno již značí vládu městskou dosti samostatnou, až konečně vyskytl se „purkmistr", jenž zatlačil vrchnostenského zástupce stranou. [1])

Řemeslníci a živnostníci, o nichž v prvních městských privilegiích zmínky se dějí vzácné a chudičké, byli pod správou rychtáře a přísežných konšelů. Ti řídili jich výrobu a tržbu. Města jakožto korporace zosobila si živnostenské právo, a to právo oddávala svým řemeslníkům. Representace městského práva, rychtář a přísežní (judex et jurati) byli řemeslníků nejbližší vrchností, kteráž, řídíc se svojí živnostenskou politikou, nařizovala za mnohé potomní časy živnostníkům městským rozmanité řády.

Svrchu vyloženo, že asi brzo vznikala v městech bratrstva řemeslníků. Obce proti bratrstvům nic nenamítala. Zajisté že nejeden z předních měšťanů byl v bratrstvě, byť ani nebyl z řemesla. Vyloženo již, že stejní řemeslníci v bratrstvě, puzeni jsouce třídními

[1]) O středověk. radn. zřízení v Němck., v Čechách, na Moravě viz Čelakovského práce.

zájmy, smlouvali se k účelům živnostenským, chystajíce tím zvolna jinou organisaci nežli jest bratrstvo. Usilovali o autonomii i o korporaci stavovskou. Možná, že i mimo bratrstvo stejní řemeslníci na ten konec spolčovali se, ale cesta k cíli byla bratrstvem snadnější, neboť snahy řemeslníků pod pláštěm bratrským nedráždily obec tak zjevně. Ale rozvoj k autonomii řemeslné, k samostatnosti společenstva řemeslného, pokulhával daleko za rozvojem autonomie obecní, neboť zásady obce v živnostenských příčinách potýkaly se se snahami řemeslníků, dvojíce se hlavně v tom, že obec pro svůj vzrost, pro pohodlí konsumentů a pro svůj finanční prospěch přáti musila svobodnému trhu a volnému provozování řemesla; přijímala tedy bez valných nesnází možnější řemeslníky za měšťany, chudší za obyvatele, a přála všem živnosti, kdežto řemeslníci, toužíce po úplném zabezpečení svém hospodářském i po větším zisku, snažili se přirozeně o monopol své výroby a výlučnost odbytu tržného. Chtěli právo produkce a prodeje dopřávati jen těm, kdož budou ve spolku. V tom se tedy měštští správcové, jakož svrchu dotčeno, nesrovnávali s řemesly dobře.

Ale nebyli důsledni v odporu svém. Nemohli býti důsledni. Dávajíce právo živnostenské jednotlivcům, nemohli časem neuznávati za svou povinnost chrániti těch živnostníků proti cizím produktům, cizí tržbě. Také nemohli neviděti těch snah řemeslníků, které mířily k lepšímu mezi nimi pořádku, jenž mohl býti ve všech příčinách na dobro veškeré obce. Však správcové měst nebyli v těch věcech vždy ochotni, proto rozvoj řemeslných organisací pokulhával, ale nicméně, byť pokulhával, bral se přece v před. Rychtář a přísežní tu dřív, tam později propouštěli lecco k vnitřní samosprávě řemeslnických družstev. Kde řemeslníků stejných mnoho, obecní správa, posléze vzdávajíc se principu svého, že totiž nabývati práva k živnosti v městě jest věc svobodná, dopouštěla nucený vstup do spolku řemeslného, jenž se cechovně upravoval. Spolek přijímal od rychtáře a přísežných své správce, z řemeslníků vybírané, ve spolku vznikala z praktických potřeb a příhod rozmanitá pravidla, s počátku jen vnitřního života se týkající; ta pravidla, skromné prvotiny cechovní legislace, stávala se zvykem, časem bývala zapisována jakožto statut, jímž se řídili bratří v spolku; naposled sebrali zvyky a statuta, po domácku usnesená a kdo ví už kolik let posloucházná, a donesli je na radní dům, aby je uznala i obec a stvrdila vrchní městská instance zákonodárná — judex et jurati.

držitelé moci veřejné. A ti vskutku začínají nejedna řemeslná statuta svým jménem a slovem: „Pro lege statuimus“ — zákonem stanovíme. Stvrzením řemeslných usnesení již přiznán značný kus autonomie a iniciativa v zákonodárstvě řemeslníkův.

V poddanských městech řemeslníci donesli si statuta na stvrzenou na zámek k vrchnosti.

Konšelé, zastupujíce konsumenty, nikdy nezříkali se práva nařizovati řemeslníkům rozmanité řády, nejčastěji rázu živnostensko-policejního, v příčině odbytu, kontroly a zvláště sazby za práce a produkty. [1]) I taková nařízení a řády řemeslníci vpisovali nebo vpisovati donuceni ve svá statuta a dávali si všecko jako celek stvrzovati. Některý článek řemeslníci opsali sobě sami ze základních práv městských a pojali ho v statuta [2]) dlením doby.

Konšelé, osvojivše si účelnou politiku živnostenskou, nepřestávali na pouhém stvrzení přinesených statut, ale oni statuta zkoumajíce, vylučovali, co se jim nezdálo („qui [articuli] displicebant nobis“), [3]) sami nové kusy přidávali, staré dle novějších poměrů rozšiřovali a měnili. Proto také není všecko, co se vyskytuje v hotových statutech, na prospěch řemeslníkův. [4])

Začasté řemeslníci jednoho města vypůjčili si statut řemeslníků města druhého, u vývoji cechovních organisací pokročilejšího, [5]) a ty články cizí a hotové donesli na radní dům k stvrzení. I vrchnosti na místě svých řemeslníků vypůjčovaly si řády z měst jiných, aby dle nich upravily cechy domácí.

A vedle statut stvrzených vždy bývala některá usnesení členská v bratrstvě, některé právní zvyky, jež platily v soukromí a k stvrzení nepředkládány.

---

[1]) Z nejstarších sazeb je kamennická, tesařská, cihlářská a vápenická v Praze; jest brzo po r. 1310 nařízena; mistr kamenník a tesař aby bral denně 2 groše; kdo vezme víc, ztratí »suam substanciam« a musí z města. Arch. pražs., č. 986. Rössler, Altprag Stadtrecht. 5.

[2]) Na př. ze základních práv jihlavských a pak odtud v kutnohorských článek z r. 1249, že kovář pro falešné klíče ztratí ruku nebo zaplatí 10 hřiven. Čelakovský. Codex. II. 11.

[3]) Městské museum. Statut kožišníků z r. 1410.

[4]) Séances et travaux de l'Académie des sciences. Compte rendu. Février. 1905. 218.

[5]) Stejně tak v Němcích. Augšpurk, Norimberk, Kolín, Štrasburk, Lübeck a j. každé pro jinou stranu bylo pramenem, z něhož se děly výpůjčky do měst menších. Stiede. Zunftwes. 878.

Rychtář, konšelé a vrchnostenské komory panské z vrchního práva svého nad řemesly také nepomíjeli vpraviti sdružení řemeslná ve svou finanční politiku, nařizujíce, kolik platiti náleží z krámů, z trhu, kterou část cech má odváděti z peněz za přijetí nových členů, kterou část z pokut prohřešilých členů. I to si psali řemeslníci ve svá statuta.

Z řemeslníků mnozí časem dostávali se v rady městské [1]) a ti asi nejspíš s účinkem působili v to, aby řemeslo, pokud bylo lze, došlo širší autonomie; jejich zajisté přičiněním usnadnilo se přenášení práv a povinností s městské rady na sdružení řemeslnická, což asi od počátku naráželo na odpor starousedlíků, [2]) domácích pánů stavu obchodnického a zemědělského, kteří na řemeslníky vždy hleděli jako na živel pohyblivý a nestálý. Přes nechuť starousedlých stali se mistři někteří časem pomocnými orgány městské správy. Byla-li totiž povinnost konšelů bdíti nad dobrotou výrobků řemeslných k prospěchu měšťanstva kupujícího, správcové bratrstva řemeslného ochotně převzali tu práci ve větším nebo menším rozsahu a ustanovení o tom, kdy a jak se díti mají prohlídky výrobků, dostala se pak také do statut.

Chodil-li řemeslník jakožto měšťan k soudním lavicím konšelů nebo jiných městských soudců prvotně ve všech všudy věcech, časem obvyklo, že u věcech řemesla a živnosti konšelé přepustili rozhodovati správcům řemeslného bratrstva, zanechávajíce jim soudné právo první nejnižší instance. I tato soudní pravomoc jest v statutech upevněna. A onou přenesenou působností a přiznanou jurisdikcí dokonána proměna bratrstva v korporaci cechovní. Jen to nejednomu cechu k plnosti scházelo, aby mu konšelé propustili svobodnou volbu představenstva. To obdržel i pražský cech některý teprve v XV. století.

Snadno spozorujeme, že při vší konservativnosti, která jest povahou středověku, řemeslnická statuta nikoli nejsou mrtvá, zkamenělá, ale že za celé XIV. století rozvinují se k životu, arci že přízeň

---

[1]) V radě Starého města Pražského první zřejmě označený řemeslník byl Jan, kožešník r. 1296; druhý kožišník Merklin 1306, r. 1313 pekař, r. 1318 pekař, krejčí, kožišník atd. Na Malé Straně první zřejmě psaný řemeslník mezi konšely je r. 1306 řezník; r. 1333 je tu Ješek, krejčí, purkmistrem. Tomek. D. P. I., 608 a násl.

[2]) Čelakovský, Časop. Č. Mus. 1879, 103.

či nepřízeň vrchností městských jejich finanční ohledy[1]) největší vliv měly ve vznik, formu, obsah i rozvoj statut řemeslných, na dobré vůli jejich závisel objem práv a povinností řemesla toho kterého. Při tom nelze nepozorovati, že neochotnou vrchnost panskou ke koncessím řemeslníkům poháněly ochotnější vzory v městech královských; chtěla-li vrchnost řemeslníky onačejší udržeti v obci, musila jakou takou samosprávu pustiti jim chtíc nechtíc.

Podotýkáme však ještě jednou a s důrazem, že všecek vylíčený rozvoj k cechovnímu zřízení mohl se před se bráti, bylo-li řemeslníků stejného nebo příbuzného řemesla větší počet v městě. Přišel-li řemeslník do města, kdež nenalezl svého cechu a nechtěl-li se přidati k cechu některému příbuznému, závisel cele na rychtáři a na radě; ti přijali příchozího nejen v sousedství, ale výslovně při tom přiřekli mu právo k provozování řemesla, uznavše ho mistrem. Důkaz o tom v pražské měšťanské knize při r. 1350.[2]) Tu přijdou čtyři rukavičníci do rady se svými rukojměmi, a písař zapisuje při měšťanském jich právě, že „receperunt magistratum in arte sua." Tedy rada přiznává jim mistrství,[3]) ano tu není cechu. Ba stejně tak týž rok zapsáno při třech pasířích, jejichž řemeslo tenkrát již mělo bratrstvo, ale nikoli ještě cechu. I tu rada udělila ono právo. „Andreas Gurtler recepit in arte qua magistratum et factus est in fraternitate eorum confrater."

Vláda česká se obyčejně nepletla ve vznik a rozvoj, v středověku nebylo živnostenské politiky státní, jež by vše se širokého stanoviště řídila, to zanecháváno politice měst. Města vyvinula se v samostatné hospodářské organismy, upravovala si tedy své poměry hospodářské sama. Ovšem platila královským městům od počátku právní skutečnost, že nad řemesly organisovanými třetí nejvyšší instance jest král, a tudíž proběhem času stávalo se, že řemesla nepřestávala na stvrzení svých statut instancí druhou, městskou radou, než domáhala se stvrzení krále samého. Ostatně byla k tomu i fiskální politikou českých králů donucována. V prvních dobách vláda nechávala městské radě a řemeslům vůli, ať si věci

---

[1]) Berka z Dubé r. 1335 »z milosti« dává, pánve pivovarské měšťanům bělským pro vzrost obce; vysazení a plat z krámů řeznických, ševcovských a pekařů nechává si. Emler, Reges. IV., 47.

[2]) Teigovy rejstříky v Almanachu měs. Prahy. 251.

[3]) Dle Du Cange jeden z významů slova magistratus jest též »ad magistri gradum ascensus.«

spořádají, jak spořádají; pletla se do poměrů svými příkazy a zákazy jen tehdy, když konšelé z jakýchkoli příčin nedovedli se s řemesly porovnati a nemohli jich sami zmoci. Tu od vlády druhdy došlo napomenutí, někdy však spolky zakázány na ráz.

Poměry však byly silnější nežli zákazy a sdružení řemeslnická obnovována a stvrzována pak zase. Naši Lucemburkové, zvláště praktický Karel IV., bral popudy k rozmanité činnosti své ve Francii, a nelze pochybovati, že také o francouzských řemeslech dobře věděl. Ale tou tuhou měrou jako ve Francii (i poněkud v Angličtě [1]) nebylo naší vládě možno řemesla sobě poddati. Ve Francii, v Paříži, kde které čelnější řemeslo mělo královského představeného, jenž udílel misterské právo, provozoval policii, bral poplatky. Ludvík IX., († 1270) jakous autonomii řemeslům připustil, ale vždy zůstávaly některé živnosti pod senešalem královým, jiné pod komořím, barbíři pod barbířem královským (du roi), maršálek vždy prodával listy na mistrství v řemeslech hutnických, kovářském a nožířském, při čemž je zavazoval sloužiti řemeslem králi, a takž jiní řemeslníci byli pod jinými dvorskými úředníky, kteří byli jich správci, soudci a dohlížiteli vedle mistrů cechovních. [2]) Král Filip r. 1319 nařídil dokonce, kdykoli se chce bratrstvo sejíti, že jest mu požádati dovolení od praeposita Pařížského, aby tím vyhnulo se podezření a pohoršení. [3]) Ve Francii vláda určovala řemeslníkům práva, králové si vedli tak, jako by právo živnostenské plynulo z nich, proto ohledávali, stvrzovali statuta, majíce ovšem při tom pořád také na mysli cíle fiskální; z konfiskací trestných, z pokut vždy část měla pokladnice králova nebo bral je některý z královských úředníků. Celkem však byla živnostenská politika králů francouzských v XIV. století proti organisování bratrstev v autonomní cechy.

Tuhou závislost řemesel na vládě ve Francii vykládají obyčejně tím, [4]) že moc královská tu byla silnější nežli v Němcích a u nás; ale slušno uvážiti i to, že ve Francii přechod z nesvobodného řemesla ve svobodné nebyl tak prudký, rázný jako u nás cizí kolonisací městskou. U nás sebe mocnější král v prvních dobách městských nemohl řemeslníkům překážeti v organisaci, jestliže městská

---

[1]) Roscher v Nationalökon. III., 592 doklady uvádí.

[2]) Fagniez, Études sur l'industrie, 121—131, 139, 141.

[3]) »Pro quacunque suspicione amovenda et evitando scandalo.« Fagniez 292.

[4]) Schönberg, Gewerbe u. Volkswirtschaftslehre. II., 520, 521.

obec sama proti tomu se nevzpírala. Vyznati však dlužno, že ani ve Francii králové nevedli si proti cechům vždy stejně; když měst a cechů potřebovali proti šlechtě nebo do vojny proti Angličanům, to byli k nim shovívavější.

U nás proti těmto francouzským poměrům řemesla zase byla v tužší poddanosti a závislosti na městských radách. Jen při řeznících měst královských pozorujeme, že spíš a dřív než jiná řemesla berou práva svoje z rukou králových, ale při zevrubnějším ohledání vidíme, že ta práva týkají se monopolního prodeje masa v právu míle a že někdy bezprostřednější tento poměr ku králi souvisel s krámy, na půdě královĕ postavenými, a k jeho komoře platem náležitými.

Zřejmě vysvítá to z privileje Václavova, r. 1417 řezníkům staroměstským daného a stará práva stvrzujícího.[1]) Tu čteme, že každý řezník musí do královy komory ročně platiti hřivnu grošů (56) a aby takový úrok do komory plynul bezpečně, král prý nedovoluje na újmu řezníků žádného trhu svobodného, než sobotní jediný. Tají se v tom ještě pořád tradice zeměpanská ze starého dvorového hospodářství, řezníci byli i teď povinni zbožím svým opatřovati hrad a královo město hlavní, odtud jich ochrana přímo z ruky královy, odtud monopol a jiné výhody.

Shrneme-li všecko, co dosud vyloženo, vidíme, že v statutech jsou kusy trojího původu: jsou to autonomní snesení mistrů, městská nařízení a královské výsady.

Po těchto úvodech, k porozumění následujících cechovních řádů nutných, lze vyčítati, která to řemesla v době lucemburské utvořila cechovní organisaci či která aspoň k tomu podnikla kroky rozhodné. Zprávy o těch věcech jsou jen nahodilé, a proto obraz nebude úplný.

První, o nichž jistě se ví, že se v době krále Jana přihlásili u rychtáře a městské rady staropražské o stvrzení svého společenstva organisovaného, byli r. 1318 krejčí. Kusů v statuta upravených nepřinesli mnoho;[2]) kusy obsahují: měšťanské právo, jakožto podmínku k řemesla provozování, se zaručením čtyř kop grošů pražských; dále ustanovuje vstupný plat nebo „příjemné“ (anlait) sumou půl kopy (ne málo!), z čehož půlka konšelům, půlka

[1]) Registr. Sigmund. VI. v roudnickém arch. kníž. Opis dra Čelakovského.
[2]) Arch. pražs. č. 986, 26. Jireček, Codex. 304.

krejčím; určuje hranici mezi prací vetešnickou a krejčířskou k zamezení soutěže; [1]) pak jsou dva články, jimiž se upravuje soutěž mezi členy cechu samého, určeno totiž, kolik každý mistr šatu smí k prodeji míti na hotově (pouze dvě roucha!), a že mají prodávat jen ve svém domě a pracovati spíše na zakázku, (to vše patrně proto, aby měl každý řemeslem živnost co možná stejnou); dále stanoví se pokuta na přestupek artikulův, o kterouž pokutu třetinou dělí se cech, konšelé, rychtář městský. Naposled týče se jeden artikul tovaryšů, jimž jest tu jméno Genecht, pacholek; drží však v sobě jenom zákaz tovaryšské práce u krejčí dvorských (hofsneider), lidí to poddanských a nesvobodných. Toť tedy doposavad nejstarší povědomá cechovní pravidla; viděti, že obsahují pramálo, není v nich ani slůvka o správě cechovní, o jurisdikci, o podmínkách cechovního a živnostenského práva. Nelze pochybovati, že v těch všech příčinách něco toho krejčíři mezi sebou nařízeno měli, ale na pergamen uvedli bezpochyby jen to, co bylo snad sporno a se jim zdálo býti na ten čas nejdůležitější. Ale celek patrně se týče již cechu a ne bratrstva; o bratrských zásadách není tu ani zmínky.

Druhá povědomá statuta jsou pražských zlatníků. U nich jsme nuceni pozdržeti se. Vykládá se totiž, že pocházejí z r. 1324. Rukopis, v němž statuta jsou psána, [2]) začíná se rokem 1324, ale první klam by byl klásti vzácný ten rukopis do toho roku, a druhý těžší klam by byl pokládati, že všecky jeho články, stejnou rukou psané a rokem 1324 začínající, pocházejí z dotčeného roku a že vznikly najednou. Tvrdíme, že r. 1324 stvrzeno bylo pouze bratrstvo zlatníků se statuty bratrskými, prostičkými, kdo ví, jak už starými, a teprv proběhem let, když se v něm tvořil cech, přidávána statuta nová a nová, kteráž na konec zlatníci dali shrnouti z pamětí a zápisků do řečené knížky v jeden celek. Proto jsou statuta psána kalligraficky a stejnou rukou, ačkoli při úvaze, jen poněkud kritické, nesou na sobě ráz nestejného původu. Kdy se ten opis stal, nesnadno říci; přípisky jinou rukou začínají se r. 1368, tedy sebrání statut zlatnických bylo před tím rokem hotovo.

Nejprvnější statuta, k r. 1324 náležitá, jsou, jakož řečeno, bratrská. Hovoří o příspěvku členském (chotember, čtvrtročně pfenig),

---

[1]) Konkurenční hádky mezi korporacemi ve Francii o století starší. Lavisse. Histoire générale. II., 523, 524.

[2]) Rukop. víd. dvorn. knih., č. 15016. Menčík uveřejnil obsah jeho ve Věstn. Uč. Společ. 1891, 273.

o pohřbu; všickni se ho mají účastniti, a kdo vyzván, musí mrtvého nésti; stanoví, že větší příkrov náleží členům a jich dětem, jimž jest nad 12 let; příkrov menší, že přísluší čeledi. Do statutu o čeledi dostalo se i slovo pankart, jež svědčí, že v první době nebyli z řemesla toho vylučováni, kdož nepošli z lože řádného. O některou stránku dál ruší se toto liberální ustanovení, a to samo by stačilo za důkaz, že statuta pověděná jsou z různé doby. V bratrských statutech je také zmínka o schůzi spolkové (kdo zmešká čtení,[1]) platí pokuty půl groše) a o bratrské správě, kterou má bratrský mistr (brudermeister) se třemi mistry. Až sem pokládáme nejprvnější statuta z r. 1324.

Po tom roce vyvinul se při bratrstvě užší spolek zlatnických mistrů s tendencemi cechovními. Jeho prací vznikla statuta následující, jež jednají o jurisdikci bratrského mistra a tří starších. Ti měli rozhodovati, stěžoval-li sobě mistr na některého soudruha. Žalobu bylo podati skrze jednoho ze starších. Za nadávku lži stanovena pokuta 4 grošů. Z tohoto jediného trestného paragrafu viděti, že soud cechovní byl zatím jen ve věcech nepatrných. O několik stránek za tím čte se ustanovení o misterské rvačce (von dem krig), kterak má při ní správa zakročiti. Tím agenda trestního soudu cechovního arci není příliš rozšířena.

Jeden z nejprvnějších statutů dovoluje mistrům v cechu za peníze pracovati pro mistra cizího; to svědčí, že monopol cechovní v tu dobu nebyl tak tuhý. Přijetí za mistra týkají se troje ustanovení, požadavky stupňující a od sebe všelikými jinými statuty oddělená, což také důkazem naší hypothesy, že artikule, začínající se r. 1324 nemohou všecky býti z toho roku, než že vznikly rozvojem a za sebou. Nejprv káže se, aby kandidát přinesl vysvědčení z města, kde pracoval, kterak se tam zachoval. Po čase statut jiný chce, aby kandidát dokázal, že zplozen v řádném manželství a že má řádnou manželku,[2]) chce také, aby prve nabyl měšťanství; v posléze třetí statut, již hodně stížný a tudíž nejmladší, žádá, aby tři léta

---

[1]) Zajisté, že čtení jmen.

[2]) V Němcích o poctivém loži stanoví sobě, pokud známo, r. 1355 ševci ve Frankfurtě. Mummenhoff, l. c. 52. Ve Francii na manželský původ prý nehleděli. Lavisse, Histoire générale II., 513. Tvrzení Tomkovo (D. P. II., 387), že prtáci pražští jsou první, kteří chtějí listů narození poctivého, nutno opraviti, ale bohužel neuhodneme, kdy zlatníci sobě tak uložili.

v Praze pracoval, kdo chce dostati se do cechu.[1]) Při tom stanoví jeden z článků, že syn mistrův, když se nevyučil řemeslu, smí zůstávati v bratrstvě. V tom vidíme důkaz, že řemeslný cech zlatnický byl v bratrstvě či vedle bratrstva; syn mistrův nejsa zlatníkem, do cechu nepřijímá se, než do bratrstva. Ale spojení obou spolků bylo pevné, neboť do statut rázu řemeslného a cechovního zase připlétají se nová ustanovení o příkrově, o kostelních ofěrách, což by vlastně mělo se týkati jen bratrstva.

Některými statuty utvrzují se výhody manželských dětí mistrových; těm že náleží právo po otci; výhoda je také tomu, kdo pojme dceru mistrovskou nebo vdovu.[2]) Takový ženich nemusí tři roky pracovati před přijetím v cech, stačí rok, a dá do cechu jen dvě libry vosku. Vdova smí držeti dílnu; kdyby se vdala za muže necechovního, ztratí právo. Jeden statut určuje plat vstupný. Ten plat je tak veliký, že nemohl pocházeti z r. 1324. Vstupující nový mistr měl dáti mistrům 4 groše a celou kopu do cechu. Nad to čtvrtletně byl povinen přispívati věrduňkem (vierdung). R. 1324 byl příspěvek pfenig; teď 15 grošů (vierdung), to přec jasně ukazuje, že od prvního ustanovení již proběhla léta, nežli stalo se tak znamenité zvýšení ustanovením novým.

Několik statutů týče se tovaryšů. Upravuje se přijímání tovaryšů v dílny; mistr přijímaje dělníka, měl za něho položiti do pokladnice cechovní věrduňk. Nepoctivého tovaryše neměl držeti, peněz aby mu nepůjčoval; bez vědomí mistrova nesměl tovaryš stříbra páliti,[3]) aniž co pracovati sobě na prodej. Novým statutem znova zapovídá se tovaryšům dílo na prodej, a přidává se (patrně proti soutěži mistrů mezi sebou), aby nikdo neplatil tovaryšům víc nežli právo (snesení). A opět jiný (zajisté nový pozdější) článek káže, aby chováni byli jen pacholci ctní a přidává, že tovaryši mají schůzky míti jen tu, kde jim ukáže mistr bratrský. Tento statut o schůzkách tovaryšských jest nejmladší, proběhlo v řemeslech mnoho času, nežli mistři povolovali dělníkům schůze.

---

[1]) Později se výminky ty mezi statuty opakují zase, jakoby jich před tím nebylo. Byla zajisté příčina, proč cech znovu připomínal, ale písař je vtělil mezi statuta po druhé zajisté zbytečně.

[2]) Ve Francii stejně tak. Fagniez, Études sur l'industr. 56.

[3]) Ke konci statut se opakuje tento kus jen s tím rozdílem, že tovaryš nemá páliti stříbra ani zlata a nemá těch kovů slévati pod pokutou 15 grošů. Toť zas důkaz, že statuta v knížce shromážděná jsou z nestejných let.

Mluví se v statutech o „knecht und dirn"; tedy byly v zlatnickém řemesle nějaké dělnice nebo pomahačky. Byla by to první zpráva o ženské práci. Když začala býti soutěž mezi mistry zlá, vznikl statut, že mistr, dostana od druhého práci, nesmí nové práce přijmouti, až prvou vykoná. Touž dobou asi dostalo se do statut usnesení o sazbách za díla zlatnická. Tu a tam v statuta vtroušeno ustanovení, kterak se v cechu chovati. Na pronesení cechu pokutou věrduňk stanoven.

Toť přehled statut zlatnických, jak se vyvinula od r. 1324 až po rok nám nepovědomý, v němž všecka v jeden svazeček sebrána. Ráz písma ukazuje k polovici XIV. věku.

Zlatníci vídeňští obdrželi řád teprv r. 1366,[1]) a což prostičký! Nelze ho k našemu ani dobře přirovnati. Zlatníci vídenští jsou poddáni mincmistrovi, a všecky artikule týkají se jen materiálu a prodeje díla zlatnického. Takž stanoví se, aby zlato bylo dvacetikarátové, v stříbře jen lot přísady; zlatník nesmí bez vědomí mincmistra kupovat obřezky mincí, nesmí zlatit ani stříbřit kovy nedrahé, falešných kamenů nesmí vsazovati, pečetí podezřelých řezati, tajně nic prodávati; dva mistři povinni cizí zboží zlatnické ohledávati. Všecko tedy míří proti falši díla a prodeje. Touž teprv dobou (1368) i v Augšpurce zlatníci utvořili s malíři a sochaři společnost bratrskou, ne cech. Pod „mincí" byli už v století před tím.[2])

Městská rada staroměstská r. 1328 stanoví za řád, že bez práva měšťanského nesmí tu pracovati žádný platnéř, štítař ani helméř (platner, puchler, helmer).[3]) Bezpochyby že měli ti řemeslníci svoje bratrstvo již před tím, ale statuta donesli si platnéři samotni na radnici k stvrzení za kolik let později (roku snad 1336) a donesli si pouze artikule, týkající se učedníkův a tovaryšů. Z úvodu, jejž k statutům rychtář a jurati pragenses přidávají, světle jde, že otázka učednická a tovaryšská platnéře bolela nade všecky jiné.[4]) V stanovách určeno, že učedník musí platit od učení mistrovi 2 kopy (což velmi mnoho!) a bratrstvu 15 grošů; že čtyři roky

[1]) Otištěny v Hormayr., Wien V., CVIII.

[2]) Bucher, Gesch. d. tech. Künste II., 259.

[3]) Arch. pražs, č. 986, 16.

[4]) »Nos judex et jurati testamur, quod ad instanciam magistrorum torificum et in relevamen ipsorum a defectibus coram nobis rationabiliter propositis per eosdem ipsis pro lege statuimus observanda« atd. Summa Gerhardi, Formelbuch Tadra 511.

musí v službě (in servitio) trvati u mistra a že musí dvěma kopama býti zaručen, že neuteče. Kdyby utekl a do osmi dní se nevrátil, ze záruky propadne po půl kopě rychtáři a cechu a kopa konšelům. Jakkoli učedníci bezpochyby již za hospodářství zemědělského bývali, přec v zánovních městech asi nikdo se řemeslníka neptal, učil-li se; učení nebylo ještě podmínkou k řemeslu; tu je první zmínka o nuceném učení. Stran tovaryšů (famulus) řád platnéřský vyhrožuje, kdyby proti smlouvě před časem z práce seběhli. Takoví nemají od žádného mistra býti do práce přijímáni. To je tedy výluka z řemesla, aspoň z pražského zajisté. Ale řád jest ještě dosti liberálný. Ušlý tovaryš do čtyř neděl může se vrátit a dosloužiti. Z řemesla pražského měl i ten tovaryš býti vyloučen, jenž na mistra zdvihl zbraň, třebas ho neranil.

Z r. 1330 povědomo nařízení rady staroměstské, že sladovníci, chtějíce dělati slady, musí býti měšťany, a slady aby dělali dobré.[1] To tedy dva kusy do příštích cechovních statut. O kvalitě výrobku zmínka první dosavad.

Z rozhodnutí městské rady staroměstské r. 1330, kterak mají soukenníci a suken kroječi sukna prodávati v obchodě velkém a drobném a že nemají proti sobě činiti spiknutí[2] (unire nec conspirare), jest patrno, že tou dobou obojí už snažili se o družstvo nějaké.

Sedm let potom (1337) řezníci budějovičtí obdrželi k své prosbě od krále Jana „práva řezníků pražských“, k čemuž připojen řád, kterak a kde smějí prodávati řezníci přespolní.[3] Z toho jde, že řezníci pražští již před tím byli associací[4], a řezníci v Budějovicích aspoň toho roku stali se společenstvem, některak organisovaným. Karel IV. jim privilej Janovu stvrdil r. 1348. Tuť památno, že i budějovických řezníků řád (ordinatio) vydán jest od krále, a ne od konšelů.

Z roku 1338 známe první statuta řemeslná z města venkovského. Jsou to artikule cechu pekařského v Netolicích.[5] Pekaři si články sami zdělali[6], a opat cisterciensky v Zlaté Koruně,

---

[1]) Arch. pražs. č. 986, 40. Jireček, Codex. II., 3, 308.
[2]) Arch. pražs. lib. vetustiss., č. 986, fol. 15.
[3]) Emler, Reg. IV., 174, Köpl, Urkundenbuch d. St. Budw. 34.
[4]) Seniores carnifices jsou z dosavadních pramenů povědomi teprve r. 1339. Emler. Reg. IV., 280.
[5]) Emler, Reg. IV., 237; Antl. Arch. Pam. XVII., 597.
[6]) Dle slov úvodních soudíme: »Každý chtě s námi přebývati a dělati.«

vrchnost netolická, jim je stvrdil „skrze milost a přízeň“. Ale artikule týkají se zatím jen podmínek připuštění k řemeslu a výhod synků městských při tom. Je velmi zajímavo, že synkové ti mají v řemeslo přijímáni býti nálezem konšelským a zadarmo. Cizí pekař musí platiti konšelům, kostelu, rychtáři a všem pekařům džber piva „na paměť pevnější“. První to zmínka o svačině vstupné, která v pozdější době bývala břemenem zlým.

Z r. 1340 jsou dvojí nařízení, dva řády rady staroměstské, jeden mlynářům, druhý soukenníkům. Obě řemesla mají své starší a oběma městská rada oddává funkci veřejnoprávní, totiž technický a policejní dohled jednak k výrobku, jednak k strojům vyráběcím, k mlýnům. Z toho soudíme, že obojí byli již organisováni. Soukennickým čtyřem přísežným mistrům (gesworn maister) totiž nařizuje se i právo dává ohledávati bez číkoli překážky sukna v dílnách a naleznou-li neřádné dílo (walsch oder unflat), aby dali pobrat poslem rychtářským (biřicem) anebo aby pobrali sami a donesli rychtáři a konšelům. [1])

A stran dohledu k mlýnům nařízeno především od městské rady, aby zvoleni byli čtyři páni z konšelů nebo z obce, kteří by přibrali čtyři mlynáře, ty aby zavázali přísahou a pomocí a radou jejich jakožto znalců aby stalo se vyměření a ocejchování vody na mlýnech, cejchy potomními časy aby mlynáři přísežní ohledávali a spory o ně rozsuzovali. [2])

K tomu rozkazu vedlo konšely mrzuté poznání, že mlýny u města od největších po nejmenší nemají míry a tudy že chudý nemůže obživovati se jako bohatý; prý už král (Jan) i markrabí (Karel) často upomínali předešlých konšelův, aby tu chybu opravili. Tak tedy zřízena mlynářská komise technická a soud, což snadno vede k úsudku, že mlynáři Pražských měst mezi sebou již přece nějaké združení měli, takže tím spíš konšelé mohli k ní se obrátiti s úlohou tak důležitou. [3]) Zřizování cechů mlynářských arci byla věc velmi těžká. Mlýny, jakož svrchu vyloženo, byly namnoze v panské a městské správě, a tím se stalo, že mlynáři leckde i v Němcích až do XVI. věku stávali mimo městské cechy. [4]) Ze

---

[1]) Arch. pražs. č. 986, 150. Emler, Reg. IV., 333.

[2]) Arch. pražs. č. 986, 280.

[3]) Rössler, Altprag. Stadtrechte XCI. myslí, že ze správy cechovní přímo vyvinul se onen soud mlynářský.

[4]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 2, 97.

znění dotčeného nařízení (molendinatorum ordinatio), plyne, že oni přísežní mlynáři byli pak vlastně úřadem městským a pro města Pražská zřízeným; také pokuty z jich soudu plynouti měly městské pokladnici. [1]) Proběhem času z pražského soudu mlynářského stala se komise a soud mlynářů zemských; konšelé pražští vždy potom volívali několik mlynářů ze tří měst Pražských, ale mohli také voliti mistry odkudkoli; [2]) takž mistři pražští doplňovali se mistry venkovskými a spravovali věci mlýnského práva po všem království. To byli oni mlynáři, kteří naposled o sobě psáti směli, že „na jich soudích a rozeznání stav panský i rytířský, ano i Jeho milost královská sama přestávati ráčí. [3])

Rok před tím, než mlynářům a suknářům pražským uložena funkce veřejného práva, řezníci plzeňští odhodlali se prositi krále Jana, aby jim propůjčil práva řezníků pražských. Budějovičtí je v tom předběhli o dvě léta. Opřeli řezníci plzeňští svou prosbu o to, že Plzeň vysazena právem týmž jako Staré město Pražské. Ale než požádali krále, poučili se o řeznickém právě pražském. Podkomoří Oldřich Pflug z Rabštejna roku 1339 Plzeňanům dává zprávu o řezníků právě, jež byli kdys obdrželi od Otakara. Starší řezníci pražští podkomořímu přísahali, že užívají těch práv Otakarových. Znáti, že list s pečetí královskou na to neměli, když musili ústně vyznávati a přísahati. O těch privilegiích stala se zmínka již svrchu. Týkají se práva míle, v níž nesmí nikdo prodávati než oni, pak určeno, že maso syrové a nesolené vůbec nesmí do města, solené že smí sobě kterýkoli měšťan přivážeti, ale jen k své potřebě, určeno, kde prodávati jest solené maso veřejně, a trest stanoven, kdo by tajně v svém domě prodával. Jde tu patrně o monopol obchodu řeznického proti měšťanům i proti venkovu. Rada města Plzně r. 1339 doslovný text práv, jak je sdělil Pflug, řezníkům svým za právo schválila, a r. 1341 král Jan vydal na to stvrzovací listinu pergamenovou, kterou řezníci plzeňští chovají do té chvíle. [4])

---

[1]) Od 10 kop grošů pražských stoupají pokuty do třiceti kop a zastavení mlýna na rok.

[2]) V kn. arch. pražs. č. 993, 66 při r. 1364, že konšelé mají čtyři mistry mlynářské voliti »von wannen sie wollen;« ti nechať přísahají zu den heyligen, že dají každému mlýnu míru.

[3]) Arch. pražs. č. 1239, 32. Rok 1564.

[4]) Strnad, Listář města Plzně; 49, 51, 53. Strnad-Plachý, Pamětní kniha Plzeň. 12. Emler, Reg. IV., č. 1030. Arch. mus. zemsk. Listiny plzeň.

Nejsou to tedy statuta cechovní, než řád, privilegium monopolu, které předpokládá, že řezníci plzeňští tou dobou již byli organisováni.

Téhož roku 1341 podruhé krejčíři staropražští obdrželi od veškeré rady stvrzení cechovních artikulů. Jsou to články nové, z nichž jasně vysvítá, že vznikly kompromissem mezi cechem a radou. Rada po své povinnosti vzala konsumenty v ochranu, a z toho vznikla řada ustanovení; proti tomu cechovní mistrové zase chtěli býti chráněni, soutěžících vetešníků a zvůle tovaryšské, také snažili se dětem svým získati výhody, a z toho vzešla druhá řada artikulů.

Proti článkům z r. 1318 svrchu zmíněným, je tu valné seslabení bývalé svobody živnostenské. To také v úvodě naznačeno, prý lecjaký neumělý a nejistý pacholek posadí se za mistra z vlastní moci, naběře lidských statků (látek na šití) a pak uteče, z toho krejčí obviňují se potom všickni vůbec.[1]) Také prý krejčí mnozí šijí z kradených odpadků roucha falešná, i to se pak svádí na všecky; z těch příčin tedy prvým článkem ustanovují se čtyři přísežní mistři, od konšelů ročně volení, kteří by dbali o pořádek v cechu a o dobrotu díla. Na ně konšelé přenášejí povinnost svou a slibují následujícím artikulem pomoc svou i rychtářskou při té práci dohlédací. Aby se předešel podvod v práci, každý příští mistr měl přísahati, že bude pracovat věrně a poctivě, nynější mistři měli přísahati najednou. Dále ustanoveno předložiti šat, neuměním zkažený, mistrům na posouzenou a trestanou. Na zpronevěru půl lokte sukna a na všecky jiné viny určeny tresty nemalé. Do cechu vede měšťanské právo, ale zaručení zvýšeno na 10 kop, aby krejčí, zpronevěře šat, snadno neutekl z města. Dětem dáno právo řemesla; výhody řemeslné se vztahují také na ženicha dcery mistrské. Krejčím vetešníkům artikule hrozí tresty pro nové šití a též tak tovaryšům, kteří by pracovali u dvorských krejčí nebo vyvstali z díla v nečas, čtrnácte dní před svatbou, kdy je nejvíc šití.

R. 1343 řezníci staropražští dali sobě od krále Jana potvrditi za řád dávnější svůj zvyk; totiž že cechovní právo mají jen mistrovští synové a ti, kteří se k dcerám řeznickým nebo vdovám

[1]) Arch. pražs. č. 986, 43. Jireček, Codex III., 3, 310.

přižení.[1]) I tento kus do svých statut plzeňští řezníci kdys v pozdějších létech (cca 1413—1416) vyžádali si z Prahy.[2])

Téhož svrchu praveného roku 1343 král Jan dává tavířům nebo prenářům, kteří pálili a čistili stříbro v Hoře, právo korporace; proti jich vůli totiž nesmí nikdo býti do tovaryšstva za knapa ani za robence přijímán; počet jich v tovaryšstvě stanoven na deset osob s dědičným právem; tovaryšstvo smí se v nutném případě doplňovati samo, činíc z robenců (dělníků) knapy (členy tovaryšstva), kdyby se robenec mezi ně samoděk tlačil, toho mohli vyvésti z dílen a vyhnati.[3]) Uvádíme tu ono podnikatelské tovaryšstvo kutnohorské, aby bylo patrno, že již tou dobou spělo se k organisaci korporační všude a ve všech oborech.

Do té doby beze vší pochybnosti připadá nová v Čechách organisace řemeslná, umělecká. Karel markrabí r. 1342 přivedl stavitele Matiáše z Arrasu, aby stavěl chrám Svatovítský, před tím r. 1335 volal nějakého Francouze na stavbu hradu Pražského; tu na Hradě při staveništi zajisté že tenkrát vznikla huť kameníků.[4])

Huti, jsouce starší nežli cechy, měly svá pravidla, cechovním podobná; stavitel chrámu (magister operis) byl mistrem prvým, řídícím; jeho myšlence umělecké všem bylo tuze podříditi se; techničtí zástupcové jeho při stavbě byli parléři, členové huti byli mistři, tovaryši i učedníci; k huti náleželi bezpochyby i kreslíři theoretikové, kteří hotovili rysy jednotlivých kusův i celku. Tovaryšské mzdy byly dle smlouvy a od kusu placeny, a kusy znameními tovaryšskými označovány asi pro kontrolu díla; přijetí mistra a tovaryše v huť bylo bezpochyby co do umění přísnější, nežli dosavad jsme poznali při jiných bratrstvech řemeslných; tovaryš při svém doučení býval zavázán chovati tajemství svého umění, obdržel znamení své, jehož původ a konstrukci z elementární geometrie při svém vstupu do cizí huti musil umět vyložiti dle klíče v hutích

[1]) Emler v Regest IV., 487 uvádí dle Schallera ten řád při r. 1343.

[2]) Zapsáno v zem. Mus. v Lib. privil. Plznae pod star. sign. 3. D. 25, fol. C 2. Strnad v Listáři otiskl informaci pražs. na str. 280 pod datem 1416.

[3]) Čelakovský, Cod. II, 378. Emler, Reg. IV., 513. Jireček, Cod. II., 3., 312.

[4]) Zedníci prý v hutích gotické doby nebyli; při gotických stavbách kamenická práce převládala, zedníci měli úlohu podřízenější. Brániš, Method. XXIX., 74. Neuwirth; Gesch. d. bild. Künst. 338. Prokop. Markgraf. Mähren in kunsth. Bezieh. 287 uvádí v hutích freie Maurer u. Steinmetzen.

povědomého, neodborným tajeného.[1]) Do schůze (kapitoly) mistři chodívali i tovaryši. Spory mezi členy rozsuzoval magister operis, ač v případě nespokojenosti s jeho rozsouzením není nemožná, že na vyšší rozhodnutí volán byl magister fabricae, zástupce králův, vrchní inspektor nebo administrator stavby po stránce hospodářské a pokladník mzdy vyplácející, nebo, byla-li huť při kostelní stavbě městské, „kostelníci" (vitrici) zástupcové města, jež kostel dalo stavěti.

Huť na Hradčanech byla přední v Čechách; nevíme ani ještě v století následujícím, že by byla měla nějaký svazek s huťmi cizími, za to, když vznikly huti jiné při kostelních stavbách českých monumentalných, které na dlouho zaměstnávaly velký počet lidí, byl svazek s hutí pražskou aspoň potud, že rozhodovala v sporech jednotlivých hutí jakožto vrchní rozhodčí.[2])

O bratrstvu či cechu zednickém nebo kamennickém dole v městech Pražských v době lucemburské není stopy. I v cizině kamenníci a zedníci docházeli cechů dosti pozdě. V Němcích teprve počátkem XVI. věku.[3]) Bezpochyby nedoháněla jich k tomu soutěž; jiná řemesla pudil k cechovnímu uzavření tržní monopol, čehož při stavebnících není. Proto také i organisace hutí má jiný ráz nežli obyčejný řemeslný cech.

R. 1348 malíři a štítaři Pražských měst založili si bratrstvo. Pořídili bratrství ke cti a chvále boží, Mateře boží i svatého Lukáše, ke cti všem svatým a všem věrným křesťanským dušem k utěšení a sobě k věčnému spasení. Sdružili se tu malíři „duchovní" a malíři štítů bezpochyby ze všech tří Pražských měst[4]) a přibírali v bratrstvo i sklenáře, knihvazače, řezbáře, pergameníky, zlatotepce, illuminatory a jiné příbuzné řemeslníky.[5]) S počátku

[1]) Zajímavý výklad těch tajností i obrázkové doklady uvádí Prokop v Mähren in kunsth. Bezieh. 292.

[2]) Mádl, Arch. Pam. XVI., 639 a násl. Neuwirth, die Wochenrechnung. Týž v Gesch d. bild. Kunst. 189, 309.

[3]) Monograph. z. deut. Kulturgesch. VIII., 29.

[4]) Pangerl a Woltmann, Buch der Malerzeche, 14, popírají to. Prý to bylo jen bratrstvo staroměstských. Arci Nové město založeno teprve rok před vznikem bratrstva, tedy odtud v prvních létech mistři nehrnuli se návalem. Ale už v nejstarším seznamě (asi z r. 1360) čteme tři mistry novoměstské a Dětřicha, na Hradčanech domácího pána.

[5]) Že by illuminátorové záviseli u věcech řemesla na universitě, Neuwirth v Gesch. der bild. Kunst I., 197 tuším správně popírá.

XV. věku zapsán i jeden „rinker“, příbuzný pasířům kroužkař. Není po ruce listina, jíž by od městské rady stvrzeno bylo bratrstvo nebo jeho statuta. Co máme před rukama, jest věc daleko vzácnější, svého způsobu a stářím daleko široko jediná.

Je to kniha, do níž bratrstvo dávalo si zapisovati usnesení svá, jež dlením doby vznikala, a z těch usnesení badatel jasně vidí bratrstva život a zvláště dobře může stopovati rozvoj bratrstva v cech. [1]) Ze XVI. století leckterý cech zachoval si podobnou knihu, však ze století XIV. nejsou než zlatnická, svrchu pravená, a tato malířská. V knize zapsáno s počátku dvacet osm statut jazykem německým, ale nepoznáš, kolik z nich na poprve bylo základem bratrstva, co usneseno později. Obyčejně ze všech 28 artikulů béře za celek z r. 1348; neboť jsou psány jednou rukou, krasopisně, a všecky pospolu stejně. Jsou psány patrně slavnostně, jako by po nějakém úředním potvrzení. Pochybujeme však, že r. 1348 byly už všecky hotovy. Spíš se zdá, že byly do knihy z jiných zápisů a pamětí, které se ovšem začaly r. 1348, opsány a vepsány všecky pospolu za kolik let po r. 1348, až když už jich byla taková celková hromada; míníme, že se to stalo ku konci let padesátých. [2]) Z té doby jsou také první seznamy členů v knize.

Ohledáváme-li dotčené artikule všecky jako celek, poznáváme v nich na první pohled patero kusů. První o devíti článcích týče se bratrské pobožnosti a kostela, oltáře, svící a pohřbu bratrského. Tyto články činily bratrstvo bratrstvem. Jsou první a jistě nejstarší. Druhý oddíl jest řada článků, týkajících se správy bratrské. Na čele je brudermeister (mistr bratrský), „a ti tři, kteří klíče mají“ (od pokladnice) [3]) v článku jiném, doleji následujícím, jmenuje se správa bratrská „brudermeister und die vier“, [4]) tedy už pět mistrů na čele (v českém pozdějším textě: cechmistr a čtyři starší). Viděti v tom časové změny, a nezdá se nám, že by skladatel roku 1348 v týchž statutech jednou psal „die drei“, po druhé „die vier“. Opisovač a shrnovatel článků po sobě vzniklých mohl tak učiniti, jsa věren původním textům. [5])

[1]) Rukopis chová v archivě svém Krasoumná Jednota v Praze.

[2]) Písmo rukopisu tomu neodporuje; nám zdá se, že shrnutí statut malířských do knížky stalo se současně se sebráním statut zlatnických. Dobou nebudou daleko od sebe.

[3]) Rukop. str. 9, na str. 14 je zase die drei.

[4]) Rukop. str. 24.

[5]) Také to význačno, že některý článek dolejší má patrně ráz nově usne-

Jedním z článků (podle našeho počítání 22tým) ustanovuje se, že za mistra bratrského, tedy za správce bratrstva všeho musí býti vždy z malířů jeden volen, jeden z řemesla toho klíč musí chovati. To patrně proto, kdyby jiní řemeslníci v bratrstvě zmohli se proti malířům počtem, aby nemohli jich vytlačiti ze správy.

Patnáctý článek obsahuje o jurisdikci a exekutivě mistra bratrského a starších jemu přidaných; stojíť tu „o vádě, byla-li by mistróm v ruce dána“, a kdo by nechtěl mistrů, jakž rozhodli, poslouchati, takový sám se cechu odsuzuje, vylučuje. Také stanoven trest peněžitý (věrduňk = 15 grošů) tomu, kdo by haněl misterská ustanovení.

Třetí oddíl jedná o přijetí v bratrstvo, o vstupném, o příspěvcích, o právě synů a dcer mistrovských jakož i o úlevě k tomu, jenž pojal mistrovskou dceru, a chtěl dostati se do řemesla „dříve roku“. V posledních slovech hlásí se bezpochyby „zkušebný rok“ kandidáta misterství. O mistrovské zkoušce však vždy ještě není zřejmé řeči.

Čtvrtá část artikulů týče se řádu v schůzích bratrských. Schůze má právo zákonodárné; „chceme jednosvorně“, „wir wolln all gemaynleych“ svědčí o tom, že usnášeli se a hlasovali. Ustanoveny pokuty těm, kdo zmeškají schůzi, kdo pronese tajnost. Poslední oddíl, obsahující pouze dva články, týče se tovaryšů; kdyby tovaryš od mistra odešel s hádkou, že nemá býti od druhých mistrů přijímán a spor s mistrem že náleží rozsuzovati správě cechovní.

Na konec dotknouti jest, že v dotčených článcích jméno bratrstva se střídá se slovem cech, arci že z té okolnosti nic nepopadneme k rozluštění otázky, bylo-li bratrstvo malířské již skutečně cechem čili nic. Ale články samy, vzniklé časem a dle potřeby a tudíž v originále nelogicky rozházené, námi však v patero kusů srovnané, svědčí zcela světle tomu, že v tu dobu, kdy vepsány byly všecky pospolu do knihy, bylo v Pražských městech široké bratrstvo malířské, a v tom bratrstvě, jehož účely připínaly se k chrámu a k pohřebu, byl už cech s vyvinutou organisací korporační, do něhož náleželi řemeslem svým malíři obojí a jiní příbuzní řemeslníci, kteří malým počtem svým ještě nestačili, aby zřídili sdružení

---

seného doplňku k článkům hořejším, na příklad v článku 18, když bylo již stanoveno o rozmanitých jiných věcech, najednou svoluje se, že svíce pohřebné slušno propůjčovati i čeledi; toť jistě nový pozdější statut, vzniklý bezpochyby ze sporu.

své cechy zvláštní. Správcové bratrstva, bratrský mistr a starší, ať jsou tři nebo čtyři, mají nad členy jurisdikci, vykonávají trestní moc, v artikulích jsou patrna ustanovení živnostenského rázu, po nichž by pouhému bratrstvu vlastně nic nebylo. Články ovšem nedělí bratrstvo od cechu výslovně, nejstarší středověké artikule bývají také příliš stručny, málomluvny a nevykládají toho, co každý člen ví.

Sic také možná, že v životě pražském se bratrstvo od cechu zjevně nedělilo, ale my dobře tušíme, když na příklad nezbedného tovaryše pro opuštěnou práci mistr pohnal před soudnou stolici mistrů starších, a ti ho odsoudili k pokutě nebo poslali do panské kázně na rathouz, že tu jistě jednali a rozhodovali mistři jako funkcionáři cechu a ne jako představení bratrstva, jemuž přísluší se starati jen o kostel a pohřeb. Hádka sotva jest možna o tom, stačí-li uvedené artikule za kriterion organisované korporace čili nic.[1]) Ale i kdyby nestačily, začátky cechovního zřízení v nich jsou rozhodně.[2])

Téhož asi času, co v Pražských městech začalo se bratrstvo malířské, pozorovati jest řemeslný ruch organisační v Hoře. Stopy jeho jsou v sentencích jihlavských, odkudž Kutnohorští svá právní poučení brali. Tu čteme, kterak asi roku 1348 Jihlavští do Hory vzkazují řád krejčí, na nějž se zajisté buď krejčí horští nebo konšelé ptali. Neobsahuje však víc než článek o tom, kolik a komu platili za přistoupení v cech.[3])

Hned za tím jsou v sentencích statuta vlnařů nebo soukenníků jihlavských, do Hory propůjčená. Ty sentence jsou v městském právě jihlavském psány r. 1349. Téhož roku dostaly se do Hory, a tu cech zřízen na jich základě. Obsahují čtyři kusy; jeden

---

[1]) Woltman a Pangerl v Buch der Malerzeche míní, že organisace v cech dokonána r. 1454, tedy v půlce XV. století. Tomek v D. P. II., 387 míní, že bezpochyby r. 1365 privilegiem Karlovým obrátilo se bratrstvo v pořádek cechovní; Tadra-Patera v Knize bratrstva malířs. míní, že malířské bratrstvo zůstávalo až do XVIII. stol. bratrstvem a neproměnilo se nikdy v cech. Neuwirth (v Gesch. d. bild. Kunst. 191) míní, že malíři byli bratrstvem, a právě ta volnější forma spolková že podporovala vývoj uměleckých individualit. Čpí trochu moderně.

[2]) V Krakově cech malířů vznikl. Byli v něm sdruženi štítaři, malující rytířské příbory, šnicéři, złotarze, klepiaczy złota do powlekania teł obrazow. Rocznik Krakow. VI., 206.

[3]) Jireček, Codex, II., 4. 361.

o vstupu do bratrstva a mistrství (fraternitas et magisterium), v něm káže se, mistr dobuď sobě městského práva, jakož obyčej jest, a rychtáři s dvěma groši a písaři „s jedním zjev se k dání.“ Kus druhý čelí proti nezřízené soutěži mistrů při kupování vlny; ta měla býti kupována jen na trhu, veřejně; třetí drží v sobě o jurisdikci mistrův a čtvrtý, poněkud nejasný, že nikdo nesmí býti zároveň tovaryšem a mistrem.[1])

Úvodem ke čtyřem těm kusům stojí, že staly se nařízením rychtáře a přísežných konšelů pro obecné dobré.

Před tímto řádem, ale bohužel bez roku (však před r. 1349) zapsán v sentencích jihlavských řád spojeného řemesla kovářů, sedlářů, kolářů (currifex), ostrožníkův a brnířů. Obsahuje zase jenom článek o „přijemném“, kolik totiž platili za přijetí v cech (bylo dáti rychtáři a písaři, jako svrchu dotčeno, a mistrům dvě libry vosku), a pak o poslušnosti k cechu. I ten řád snad byl poslán do Hory. Jiný řád, stejně bez datum (také před r. 1349) ukládá ševcům zvlášť, aby z místa, odkud přibyli, donášeli vysvědčení, jak se tam chovali.[2]) Toť druhá zmínka o takových listech.

R. 1350 nahodilá zmínka se vyskytuje o pasířském bratrstvě v Staré Praze.[3])

Roku 1351 řezníci budějovičtí vyprosili si stvrzení svého privilegia od krále Karla IV.[4]) a týž rok krejčí téhož města pořídili si cechovní statuta.[5]) Jejich artikule jsou v některých kusech stejné s pražskými z r. 1341. Je v nich také nedůvěra k poctivosti krejčovské. Deseti hřivnami (v Praze 10 kopami) musí se mistr zaručiti za škodu, kterou by při šití způsobil, a tresty určeny na falešnou práci. Některé články týkají se schůzí cechovních, jiné určují, co krejčí nesmí prodávat pro soutěž s jinými řemesly; v jiném článku se jmenují svátky, v nichž pracovati se nesmí. Jest mezi

[1]) »Quod nullus simul sit famulus et magister.« Snad že nemá mistr pracovati v dílně druhého pro zvýšení produkce jeho. Je v tom soutěž. Jireček, Cod. II., 3, 318, 4, 361. Ten řád je též v arch. zemsk. v opisech kutnohorsk. z knihy č. 40. a v rukop. musejním č. V. E. 41, fol. X., 10 český překlad z r. 1490.

[2]) Jireček, Codex II., 4, 360.

[3]) V knize měšťanské č. 986 a v seznamech Teigových, Almanach města Prahy IV., 251.

[4]) V arch. třeboň. V. A. 2. N. 1.

[5]) Köpl, Urkundnbch. Budw. 51.

nimi také Fenczlabtag (sv. Václav). První to zmínka o svátcích ve statutech. Konečně některý počet článků týče se tovaryšů, že mají býti zachovalí, a trest stanoven na zdržení mzdy.

V těch právě dobách nepokoje cechovní v Němcích i na Moravě ozvěnou ohlašovaly se i v Čechách. V Německé říši v XIV. století cechy zažily krisi povážlivou; v tom věku pokusily se tu a tam, s větším účinkem než před tím, o vliv politický v městech, proto vzešel jim boj tuhý, v němž šlo o bytí. Řemesla, cítíce svou hospodářskou sílu a znajíce svůj význam pro život městský, chtěla na radním domě vládnouti jako rodové patricijští. Také na Moravě od r. 1341 v čelných městech cechy snažily se o to, aby byly zastoupeny v správě městské jako živel s konšely rovnoprávný. Celkem však nedobyly mnoho ani nic stálého. [1]) V Němcích boj neskončil se všude stejně: někde řemesla dobyla si práv větších, jinde nucena přestati na málе. V Kolíně nad Rýnem r. 1348 zrušen řezníkům „Einunge“ pro vzpouru proti radě, a prodej masa učiněn všem svobodný. [2]) Tu tedy řemeslo ztratilo monopol. V Norimberce r. 1348 řemeslníci v první ránu vyhnali patricije, jali se vládnouti sami a zřídili si cechy autonomní, jako byly jinde. Rodové však mocně se vrátili, a nastalo trestání. Karel IV. stlačil řemesla norimberská v předešlé závislé postavení. [3]) Než konec konců přece osmero řemesel dostalo se do malé rady městské a tudy k účasti na vládě. [4])

U nás řemeslníci spokojovali se dlouho tím, že ten onen z nich volen byl mezi konšely. Hnutí se však již ohlašuje; zprvu jen znáti jakýsi vzdor řemeslníků, kterýž předpokládá, že se jim nějaké snahy nedařily. Vykazujeť r. 1340 král Jan kovářům a pivovarníkům v Domažlicích, že nemají míti k nikomu jinému zření než k obci. [5]) Stejným rozumem i v poddanském městě Bělé roku 1337 Berka

[1]) Viz o tom zevrubné pojednání Čelakovského »O středověk. radním zřízení v král. měst. moravských.« Otisk Matice Morav. XXIX. V létech 1341—46 markrabí Karel zakazoval v Olomouci, v Brně, v Znojmě pekařům, řezníkům, koželuhům, ševcům a krejčím uniones. Zákazy se opakují, neboť spolky pořád dějí se z politických příčin contra judicem et juratos, a mimo to řemeslníci těžce nesou všeliká obmezení po stránce živnostenské i to také, že cechmistři od obecní správy dosazení jsou jejími nástroji (11, 25, 35).

[2]) Keutgen, Zünfte 205.

[3]) Mummenhoff. Monog. zur d. Kulturgesch. VIII., 42.

[4]) Die Chronik. d. deutsch. Städte. I., XXV., XXVI. Byli to řezníci, pekaři, koželuzi, kováři, krejčí, kožešníci, suknáři a sladovníci.

[5]) Emler, Regesta IV., 335.

z Dubé chce, aby všickni řemeslníci se svými právy, pracemi a přemi obci a konšelům byli věčně poddáni. [1]) Není arci z málomluvných zápisů jasno, proč řemeslníci činili obci vzdory. Ale brzo odjinud se dovídáme, že právě v této době něco toho bylo pokoušeno, aby zástupcové pořádků nebo cechů k radám byli přibíráni. Pokud víme, v Chebě toho dosáhli, snad po příkladech v Němcích, nejdříve. Tu r. 1348 čteme v holdovací listině Karlu IV. [2]) na prvém místě městskou radu a hned při ní „handwerkmeister“ a pak měšťany.

A Chebských také nejdřív došel Karlův zákaz cechů. R. 1351 v březnu měsíci Karel IV. jakožto římský a český král pro pokoj a zlepšení města poroučí městské radě, aby netrpěla cechů řemeslnických, ani jednot a spolků lidí obecných na věčné časy, [3]) a které jsou dosavad zřejmě nebo tajně zřízeny, ty že ruší mocí královskou. Ten zákaz r. 1355 opakován zase. [4]) Možná, že městská rada sama přičinila se o ty zákazy proti nepohodlným cechmistrům a také i to možná, že některak přispělo k tomu vraždění židů, služebníků to komory královy, jež od obecného lidu provedeno r. 1350, málo měsíců před zákazem prvním.

Silný ohlas svrchu psaného chebského zákazu tušíme v tom, že král r. 1352 vzkazuje rychtáři a radě v Hradci nad Labem, aby netrpěli soukenníkům ani jiným řemeslníkům tajných spolků, schůzek ani tajných statut na monopolisování řemesla; chce, aby byli řemeslníci poddáni konšelům jako jiní. [5]) Stejně tak týž den a rok (6. července 1352) král píše do Chrudimě, „tajných řemesla scházení i všelijakých schoduov nedopúštějte, nedadúce jim mezi sebú ustanovení míti proti svobodnému jich řemesla dílu ani žádného spojení. Také všeckna a všelijaká řemesla, chceme, aby vaší obecní radě byli poslušni a poddáni.“ [6])

---

[1]) Emler, Regesta IV., 170.

[2]) Čelakovský, Cod. II., 391.

[3]) »Daz in derselben stat furbaz nymmer mer khein zuenfte . . . einunge under den hantwerkern und gemeinen leueten gemacht werde.«

[4]) Čelakovský, Cod. II., 510. Bienenberg, Königgrätz I., 139.

[5]) »Monopolia et secrete artificum conventiones et occulta conventicula et inter se statuta.« Čelakovský, Cod. II., 473, 474. Arch. musejní listina pergam. 6. července 1352.

[6]) Český překlad z XV. stol. v pamětní knize chrudims. Čelakovský Cod. II., 475.

V těch slovech tají se jedna z příčin zákazu. Cechové nechtěli býti tuze poddáni, chtěli býti při vládě městské. Tomu se vzpírali usedlíci bohatí, a těm král skrze své podkomoří, vybírané z pražských Němců, přál patrně. Druhou příčinou, jasně naznačenou, byl povědomý zápas svobody živnostenské s monopolem cechovním: obec chtěla svobodě a soutěži volné, řemeslníci chtěli monopolu.

Uvedeno již, že pro tento zápas Karel již jako markrabí rušil cechy na Moravě. Třetí příčina speciálná, ale s monopolními snahami souvislá, zřejmě uvádí se ta, že totiž nechtěli řemeslníci, zvláště soukenníci, k učení připouštěti synků městských, jichž otcové nebyli z řemesla. Udělali si o tom statut v schůzi, a to všecko městská rada, která asi žalovala do těch věcí v Praze sama, měla zrušiti.

Karel IV. snad ještě na jiných místech zastavil rozvoj cechů řemeslných, jenže ty i jiné zákazy netrvaly na dlouho. Již r. 1352 Karel spolky řemeslné zas obnovuje. V obnově práva ševcovského v Mostě roku praveného král se téměř omlouvá; píše, že na jeho vysokou vznešenost před tím donesly se některé příčiny, proč řemeslům vzal práva, ale teď že přijal jiné poučení, jež oněm zprávám předešlým odporuje, při tom že také uvážil prosby činěné, a proto že předešlá práva, jako mají litoměřičtí řemeslníci a jiní od starodávna, že jim vrací. Vrátil jim právo míle, monopol práce v městském okrsku.[1])

Z r. 1353 známe první živnostensko-policejní řád sladovníkův a pivovarníků, ale netýče se města českého než moravského Brna, a bezpochyby to není řád nejstarší.[2]) Obsahuje městské nařízení, kolik měřic obilí se musí vzíti na slad a kolik sudů z toho sladu se smí navařiti. Stanoveny pokuty, kdo vyvaří víc. Tu se tedy městská rada stará o dobrotu městského výrobku. Než nařízení vydala, zavolala všecky sladovníky a sládky (brasiatores et braxatores) na poradu. Snad jen domácí pány. Víme ť, že sladovat i vařiti vlastně mohli všickni držitelé domů, a z nich a vedle nich vyvíjeli se speciální sladovníci a sládkové bez privilegií zvláštních, jsouce větším dílem jen příruční („manualis") a v službě měšťana

[1]) Statthaltereiarch. Innsbruck Ferdin. 195/145. Opis v zemském arch. Též Schlesinger. Stadtb. v. Brüx. 34.

[2]) Jireček, Cod. II., 3, 318. Starší zajisté jest ustanovení v právě jihlavském, aby sladovníci donášeli svůj strych před konšely a tu ho zkoušeli (cejchovali). Rukop. mus V. E. 41, fol. X., 9.

pravovárečného, „domini cerevisiae". Z těch příčin obojí řemeslo poměrně pozdě domohlo se organisace cechovní.

V polou XIV. století již zajisté pražských řemesel znamenitější část byla zorganisována, neboť pozoruje se od r. 1357, že cechovní mistři (magistri mechanicorum) voláni bývají k poradám na radní dům.[1])

V týchž časech, co v Praze organisace hlavních řemesel se upravuje, dostalo se třem předním řemeslům v Litomyšli cechovního ústrojí, a to přízní biskupa Jana ze Středy, vrchnosti městské. Řezníci, pekaři a soukenníci vypůjčili si (možná že na popud biskupův) „za mnoho peněz" artikule řemeslníků z Hradce Králové a z Mýta, v kterýchž městech zatím již organisace byly hotovy, a požádali biskupa, aby „právo, ustavení a obyčej podobný a rovný jiných měst královských" jim potvrdil.

Takž tedy r. 1357 řezníci obdrželi artikule (německý hamfešt), obsahující šestero ustanovení, jedno o vstupném, druhé o jurisdikci dvou mistrů zvolených a neposlušnosti k nim, třetí o slušném chování řezníkův a trestech za nestydatost k ženským, jeden oddíl týká se monopolu prodeje proti měšťanům, kteří nejsou řezníky, proti řezníkům, kteří nejsou v spolubratrstvě, a proti židům; a zase jiný oddíl čelí proti soutěži mezi mistry samými, zvláště při koupích; naposled jsou v artikulích ustanovení o dobré jakosti masa a tresty za maso nečisté a vlkohryzené.[2])

Pekařské artikule (též hamfešt německý)[3]) drží v sobě sic některý kus, týkající se zřízení cechovního, ale hlavní část jedna dotýká se zase jednak monopolu řemesla proti měšťanům, jimž pečení na prodej zakázáno, a prodej na základě sazby dovolen jen v krámech; část druhá týče se soutěže mistrů mezi sebou; kterouž příčinou ustanoveno, jak veliká smí býti pec; patrno, aby některý pekař proti druhým nedopustil se větší výroby.

Tu také ponejprv čteme o mistru „novém" nebo „mladém", jenž právě přijat do cechu jako nováček: stanoví se, že ten nový mistr má celý rok pekařství držeti sám. To je první případ, kde

---

[1]) R. 1357 byli poprve voláni seniores řemeslníků stran prodeje potravin, aby nebyly zkažené. Arch. pražs. č. 986, 150.

[2]) Archiv litomyšl., č. 115, 10. Výpis prof. Štěpánka. Též u Nejedlého, Litomyšl I., 314.

[3]) Archiv litomyšl., č. 115. Zápis z r. 1457. Opis Štěpánkův. Týž v Progr. gymn. litom., str. 10. Nejedlý, Litomyšl I, 312.

starší cechovní oudové utlačují mladého, aby s nimi nemohl aspoň rok účinně závoditi; oni pracují totiž s tovaryši a napekou víc, on nucen péci bez tovaryše, sám; peče tedy méně. Tento článek rozvine se časem v jednu ze šeredných stránek cechovnictví řemeslného. Snaha, aby mezi mistry byla ekonomická stejnost, jeví se ve Francii. Záhy v XIII. věku [1]) vymýšleny zákazy, aby nevynikl druh nad druha, ale nerovnoprávnost „mladého mistra" přinesena k nám tuším z Němec. [2])

Dále dotčené stanovy pekařské hranici mezi pekaři a koláčníky obsahují, určujíce, co kteří smějí péci a zač prodávati. Koláčníci, mající v Litomyšli postavení jako jinde pecnáři, jsou ve všem omezeni, zejména nesmějí prodávati s okna, musí vynášeti na trh. Naposled budiž zvlášť vytčeno, že v litomyšlských artikulích pekařských ponejprv zřejmě čte se o mistrovském kuse jakožto podmínce a zkoušce k mistrovství.

Soukennické artikule litomyšlské drží v sobě hlavně rozkazy cechmistrům o dohlídce nad dobrotou suken; cechmistři měli ohledávati dílo nehodné, z floků (krátké vlny), z odpadků, z popelné vlny dělané; nad takovým dílem mělo býti popraveno, a mistr trestán. Také měli stihati dílo neupřímné, na šlaku (na okrajku) jináč tkané a barvené než uvnitř. Jiná ustanovení týkala se věrnosti mistrů, kolik se přinese k přízi, tolik aby vraceli, přízi a vlnu aby nezastavovali, suken aby neukracovali. Několika kusy nařizuje se kázeň v cechu, při čemž, jakož i ve všech jiných provinách, biskup si vyhrazuje z pokut třetí díl. Některá jsou ustanovení stran drobného prodeje na lokty, což krejčím zapověděno; na konec v stanovách ukládá se, kdo chce v cech vstoupiti, aby donesl listy dobrého svědomí a zrození. [3]) Toť byla by třetí zmínka o listech takových, ukazující, že bývalá svoboda přístupu se zúžuje. V městských privilegiích r. 1360 ukládá se litomyšlským soukenníkům (tkalcům), aby městské děti dobře učili řemeslu, a poněvadž v městě bylo spracování vlny výsadou každého souseda, stal se tkalcům

[1]) Lavisse. Histoire générale II., 530.

[2]) Mummenhoff. Monograph. Kulturgesch. VIII., 104.

[3]) Vypisuji z Jelínkovy Historie měst. Litomyš. I., 152. V arch. zemském je opis origin. statutu biskupova, a ten má datum 1360. Opis prof. Štěpánka z arch. litom. čís. 115, 15 má datum 1378, které Nejedlý prohlašuje za chybné. Nejedlý (Litomyšl I., 316) klade vznik cechu soukenického v r. 1357. Dle něho náleželi do toho cechu tkalci (textores), kteří sukna dělali, ale v prodeji nekrájeli, než prodávali v celku. Tamž 316.

zákaz (r. 1360) bez konšelů svolení činiti si nějaká statuta (patrně směru výlučného).[1])

Z r. 1359 jest Karlovo privilegium řezníkům novoměstským na jich masné krámy. Určeno, kolik platiti z nich komoře. Byli asi řezníci novoměstští tenkráte již hotový cech.

Rok potom (1360) zhotovitelé samostřílů (střelci) na věžích Nového a Menšího města Prahy od Karla krále obdrželi za strážnické a střelecké povinnosti monopol práce a prodeje samostřílů nových.[2]) Staré mohl kde kdo na tarmarce a jinde prodávati.

Z r. 1361 pochází statut nožířů v Brně, jejž pro význačný úvod a původ sem aspoň zmínkou klademe. Vydává ho markrabě moravský Jan, jenž v úvodě vyznává, proč ho vydává. Aby prý hotovíce nože, nožíři mohli pohodlněji konati povinnosti své platební, jimiž jsou spolu s jinými jemu vázáni. Za to jim monopol práce pojišťuje, ale chce, aby každý mistr měl prve měšťanské právo, aby byl v cechu.[3])

Vůbec tento markrabí držel na Moravě řemeslná združení mocněji a bezprostředněji na uzdě nežli bratr jeho, Karel IV., v Čechách. Asi vyhovoval v tom městským patriciům, kteří dusili cechovní hnutí, bera sobě v tom za vzor snad Rudolfa IV., souseda svého v Rakousích, jenž právě r. 1361 a pak po druhé r. 1364 všecky cechy, jakožto obcem škodlivé, zrušil, nakázav, aby k řemeslu připuštěn byl každý odkudkoli příchozí, jen když chce trpěti s městem, a městská rada sama ať řemesla řídí.[4]) Kázal tedy svobodu živnosti[5]) nemiluje cechů, které jevily snahu živnosti uzavírati. Někteří vykládají, že Rudolf následkem vylidnění morem (černou smrtí) byl nucen takovou svobodu připustiti.[6]) Karel IV. toho roku dvakrát byl pospolu s Rudolfem, ten i do Prahy přijel, a není pochyby, že i při velikých otázkách politických měli pokdy uvažovati o vzrostu a snahách řemeslných cechů ve svých zemích, zvláště když v tu dobu

---

[1]) Nejedlý, l. c., 317. Jelínek, l. c, má věc spletenu.

[2]) Arch. praž. č. 2083, 98. Tomek, D. P. II., 386.

[3]) »Quod nullus praesumat cultellos vendere alicui, prout et alii cultellifices czecham habentes ipsos vendunt, nisi prius civium civitatis jus et aliorum cultellificum jus acquiret.« Jireček, Cod. II., 3, 319.

[4]) Mummenhoff. Monograph. Kulturgesch. VIII., 41. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2, str. 60.

[5]) Již před tím r. 1340 Albrecht nařídil, aby maso a pečivo kdokoli za celý rok prodával. Inama, ibid. 61. Toť stanovisko zeměpanské.

[6]) Weisz, Wien, I., 435.

na Moravě a v Němcích cechy na mnohých místech zase prudčeji, ba i násilím hleděly domoci se práv širších a vyšších.

Toto silné hnutí v Němcích Karel mohl i sám pozorovati bezprostředně z blízka, neboť r. 1362 tam pobýval; právě toho roku v Norimberce narodil se jeho nástupce Václav. A hnutí proti cechům bylo na kolik let trvalé.[1]) Do Čech však se nepřeneslo. K zákazům cechů Karel IV. se v Čechách neodhodlal. Naproti tomu to jisto, že bouřlivé cechy v Jihlavě, v Brně, v Olomouci r. 1363 městské rady rozpouštěly.[2])

U nás rozvoj kráčel dál, ba již shledáváme, že král stvrzuje také jiným řemeslníkům práva mimo řezníky, kteří dosavad byli jediní králem obdarovaní. Z té právě doby, z r. 1364, pochází privilegium mistrů pasířských a s nimi spřízněných měšečníkův a tobolečníků pražských. Dává jim král monopol práce a prodeje zboží na Novém městě, kdež jediné měli býti usazeni; v ostatních dvou městech Pražských neměl nikdo přespolní zdobených ani prostých pásů, měšců, tobolek prodávati, kdo jich neuměl rukama svýma zdělati. Takový mohl se zbožím jenom na trh výroční, jenž byl svobodný. Při tom král oddal těm řemeslným mistrům právo dohlídky nad zbožím a právo exekuce proti zboží falešnému (merces falsas et zophisticas). Pokuty měly připadnouti třetinou rychtáři, s část na opravu věží a ulic.[3])

Že mistrům dostalo se veřejné funkce, to svědčí již o jich organisaci. Není pochyby, že dotčeného roku pasíři byli již cechem; bratrstvem byli, jakož svrchu praveno, již r. 1350.

Roku 1365 malíři pražští obdrželi královské privilegium, jehož zevrubný obsah není povědom.[4]) Bezpochyby, že r. 1365 král potvrdil malířům cechovní organisaci, stvrdiv statuta do té doby vyvinutá.

Tehda také štítaři, dosavad s malíři v bratrstvě spojení, obdrželi od krále privilegium, a to proti malířům obrazů, na něž byli žalovali, že se jim pletou v dílo. Král zakazuje malířům (geistlich malern), kteří nechtí se štítaři trpěti (t. j. nésti jich k městu po-

---

[1]) Mummenhoff, l. c., 42.

[2]) D'Elvert, Iglau. 65. Čelakovský v Časop. Mat. Morav. XXIX. V otisku str. 18.

[3]) Miscell. z desk č. 15. P. 12 teď v arch. městském č. 2083.

[4]) Jen odvolání k tomu jest v privil. Ludvíka krále 1523. Arch. pražský, č. 556.

vinnosti a platiti pavézami hotovými), aby malovali štíty; zároveň stanoví, kdo se chce mezi štítaře na věže městské usaditi z města cizího, že musí podniknouti mistrovský kus, totiž všecko rytířské náčiní ke kolbě barvami ozdobiti.[1]) Karel je chtěl míti připoutány k věžím, jen tu měli tarče, pavézy a štíty prodávati; kdo bez vůle mistrů by se odstěhoval a zase vrátil, pokládán buď za cizího a podnikni mistrský kus.

Toto štítařské privilegium lze vyložiti tak, že r. 1365 štítaři odtrhli se od malířů, způsobili si samostatnou organisaci vázanou i chráněnou královským právem. A možná, že tito štítaři, bydlející nejvíc na Novém městě, časem přibravše malíře novoměstské k sobě, dali podnět k cechu „malířů a štítařů“ na Novém městě, kterýž cech však objevuje se teprve v periodě následující.[2])

Ne tak radikálný výklad byl by ten, že Karel IV., schváliv společné bratrstvo cechovní, určil pouze hranici mezi prací a obchodem malířů a štítařů pro zadržení soutěže. Pro první výklad zdá se svědčiti to, že štítaře v nejstarším seznamu, jejž kladu do r. 1359—60, nalezneš dva, pak v létech následujících dlouho není žádného v seznamech. Proto také mizejí štítaři z titule bratrského, a král Václav r. 1380 a 1392 potvrzuje statuta malířům a „sklenářům“, kteří (na Starém městě) nastoupili v místo štítařů. A štítaře r. 1392 znova srovnává s malíři, kteří se pouštěli do malování štítů.[3]) To nevadí, že po létech mnohých v počátcích XV. věku přece zase najdeš v seznamě staroměstského cechu malířského některého štítaře; také onen Mikeš, jenž v téže době dle zápisu v knize zůstal dlužen dvě pavézy,[4]) nebyl než štítař.

V těch létech zase venkovská města ohlašují se svými cechy právě hotovými. Takž r. 1363 konšelé v Litomyšli na rozkaz biskupa Jana stvrzují artikule cechovní svým krejčím.[5]) Jsou to artikule již obyčejné; obsahují podmínky přístupu v cech, právo měšťanské, plat, listy, zkoušku. Obnovuje se v nich právo míle proti selským

---

[1]) Z orig. v univ. knihov. otiskl Neuwirth v Mittheil. XXIX., 65.

[2]) Arch. pražs., č. 2084, H. 38.

[3]) Neuwirth, Gesch. d. Kunst. 189.

[4]) V rukopise na tom místě porušeném psána nějaká číslice jakoby tehdejší u; vytiskl tedy Pangerl, že Mikeš ostává dlužen »u pawesy« a vyznal, že mu to nevysvětlitelno (unerfindlich); Patera-Tadra vytiskli stejně tak u pavezy, což nedá smyslu dobrého.

[5]) Arch. litomyšl. č. 115, 13. Výpis prof. Štěpánka. Nejedlý, Litom. 317.

krejčířům, stanoví se právo výhradné živnosti proti vetešníkům, zakazuje se dílo falešné a přespolní: kdyby mistr jen přes most se vystěhoval z města, ztratiti měl právo.

Jen to se nám vidí býti novým stížením, že kandidát mistrství musí donésti zachovací list nejen o sobě, než i o svých rodičích, kromě toho na potlačení nerovnosti hospodářské poprve se čte, aby mistr neměl živností dvou. Stanoveno totiž, chtěl-li by mistr krejčí sukno prodávati, má řemesla přestati té chvíle.

Roku 1365 vznikl cech suknářský v Žatci (universitas pannificum[1]) a téhož roku řezníci v Polné, bylo jich jen deset, tvoří již korporaci, která nabývá od vrchnosti městské, Ješka z Pirkenštejna, práva „plného" k deseti krámům, které si svým nákladem vystavěli; vrchnost stanoví, kolik loje mají platiti na zámek, kolik faráři a slibuje, že víc krámů nenastaví. Tedy počet řezníků obmezený, uzavřený.[2])

R. 1367 objevuje se ve statutech soukenníků v Brně zase zkouška mistrovská: ať prý nikdo nepřipravuje postavů soukenných než ten, kdo umí rukama svýma. Ostatek řádu toho týče se jakosti díla, koupě vlny a prodeje na lokty. Řád ten nařízen svrchu psaným markrabím.[3])

Toho času zase bouře cechů proti patriciům v říši německé tu a tam propukly; zvláště krutá bouř byla r. 1371 v Kolíně nad R., kde konšelé dali 33 tkadlce odpraviti; prudké pohnutí řemesel bylo v Augšpurce r. 1368, jím se mistři dostali konečně k vládě,[4]) za to potom r. 1369 cechy po všem Bavorště od vojvody zrušeny, ale vznikaly brzo zase.[5]) Ty bouře neměly hned, jak se zdá, u nás nižádných ozvěn.

Rozvoj šel vždy ještě u nás cestou klidnou; na Moravě markrabí držel řemeslné cechy takřka v hrsti, v Čechách Karel IV. vždy ještě přenechával hlídku městským radám, které se s cechy jak tak dohodovaly o pravomoc, berouce za svou ochotu platy při potvrzování statut a podíly z pokut řemeslných. Nějaká hnutí ohlašují

[1]) Mittheil. Gesch. d. Deutsch. XI., 5.

[2]) Originál privil. v soukrom. rukou; opis u prof. dra Čelakovského.

[3]) Jireček, Cod. II., 3, 320.

[4]) Die Chroniken d. Städ. III., XXXIV.

[5]) Neboť r. 1384 vojvoda popuzen městskou radou ruší spolky znova; zvláště má namířeno na sládky a řezníky, kteří, zapuzujíce cizí soutěž, ceny přemršťovali, Mummenhoff, Monogr. Kulturgesch. VIII., 42, 44.

se teprve po čase. R. 1371 konváři obou pražských měst, Starého a Nového, přišli do rady s řádem, o který se usnesli sami mezi sebou. Neobsahuje jiného nic, nežli specifické ustanovení technické, že má býti při dílech konvářských k deseti librám cínu přidávána libra olova, jako to v Norimberce a ve Vídni. S tím pak souvisí druhý kus, aby dva mistři ohledávali všem všudy hotové zboží, má-li onu pravou míchaninu.[1]) Patrno, že konváři tehdáž už byli cech organisovaný.

Brzy potom r. 1375 (či 1378?) cech pražských zlatníků povýšen darem Karla IV. Daltě mu král prsten, mitru a ostatky sv. Eligia, patrona zlatníků francouzských. Potěšení zlatníci urobili si na ten dar relikviář ve způsobě infule.[2])

Na konci panování Karlova, právě když nebyl v Praze, konšelé novoměstští měli se svými řemeslníky nějakou zlou nesnáz. Vůdcem byl Zub, uzdář, podnikli jakési společenstvo (societatem), jež konšelé prohlásili šibalstvem, poněvadž prý mířilo proti nim a staroměstským. Nesnázka skončila se vyhnáním 14 osob z města.[3]) Rozvoj cechů nebouřlivých tím nezaražen.

Zatím také na venkově statut cechovních přibývá. Z r. 1373 mimo jiné i řezníci klatovští dostávají od konšelů a rychtáře řád, týkající se monopolního prodeje masa; žádnému člověku ani městskému ani předměstskému, sedláku ani cizokrajenínu není dovoleno prodávati maso, leč na větší kusy (až na čtvrt bochu) a jen maso slané a vepřové dobře udlé (uzené). Naproti tomu řezníci měšťanští mohou prodávati maso všeliké.[4])

Z r. 1378 jsou zajímavé artikule soukenníků města Rychnova. Z nich patrna nejprv příliš tuhá závislost cechu na vrchnosti panské. Ta béře polovici pokut z cechu. Správu vedou čtyři cechmistři, volení „pro obecné dobré a čest panskú". Do cechu vstup snadný, nedrahý, jen když žadatel člověk věrný, ale, kdo chce živnost a práci míti, do cechu musí. Mistrům soukenníkům poddáni jsou techničtí pomahači, šlahařové; ponejprv řeč tu o tovaryších ženatých a jejich naturální mzdě, při kteréž činí se rozdíl mezi

---

[1]) Arch. pražs. č. 986, 165.

[2]) Dodnes majetek gremia zlatnického, vystavený v česk. zems. mus. Hájek, Kron. 349.

[3]) Lib. proscript. v arch. pražs. fol. 2. Tomek D. P. II., 71.

[4]) Listina z r. 1488. Opis mi půjčil dr. Čelakovský. Též v arch. minist. vnitra IV. D. 7, viz v lístcích arch. zems.

tovaryšem ženatým a neženatým. Onomu větší výhoda se propůjčuje. Řada článků týče se dobroty zboží. Stvrzení listinou českou pochází od Jetřicha a Albrechta bratří z Rychnova.[1])

Jakož svrchu připomenuto, malíři a sklenáři pražští obdrželi od krále Václava r. 1380 nové stvrzení a snad i rozhojnění svých statut a výsad. Zdá se, že tenkrát zase zpevněn monopol jejich práce, a to tak, že, kdo není v cechu, nemá malovati, cizí malíř ať prodává s vědomím pražských mistrů. Možná, že také tehda právě malíři do kostela Týnského, jak tak hotového, přenesli si oltář bratrský z nepatrného chrámečku Panny Marie na Louži.[2]) Potom r. 1392 nově od krále stvrzena statuta malířů v Praze.

Po r. 1380 jest v rozvoji řemeslných cechů za deset let mdloba v pramenech patrná, ale nevysvětlená. R. 1383 sic král ještě pasířům novoměstským stvrdil list, který jim dal Karel, ani slůvka nepřičiniv k jeho rozhojnění,[3]) ale hned potom r. 1385 král Václav zakazuje v Klatovech do čtrnácti dnů všecky spolky (societates, foedera, colligationes et ligas) veřejné i tajné, kdo neposlechne, aby ho zavřeli. Ale řemeslníků zřejmě nejmenuje, ač v tom patrně jsou, a nedovídáš se z listiny, proč tak učinil;[4]) praví jen, že nechce dále trpěti škod království a poddaných svých a že poručil svým úředníkům rušiti ty spolky, což by svědčilo, že také jinde než v Klatovech cechům ouraz hrozil. Tak jistě v Žatci r. 1387 přísežní konšelé a všecka obec u přítomnosti podkomořího králova prohlásila „Connodaciones, innung dicte, congregationes personales, composiciones pecuniales, fraternitales, candelarum habitudo et alia statuta singulorum mechanicorum“ (spolky řečené innung, sdružení osobní, skládání peněžitá, bratrstva, práva k svícím (k pohřbu) a jiná statuta řemeslníků) za škodná obci (rozuměj konsumentům).[5])

Možná, že zákaz spolků někde také souvisí s tehdejším hnutím národnostním. V universitě začal se roku 1384 za nepřítomnosti královy v zemi tuhý boj mezi Čechy a Němci, v boji pokračovalo se i r. 1385; Čechové asi ve všech městech rázněji pohnuli se proti

---

[1]) Arch. mus. král. Česk. pergam. origin. Otiskl Hanka v Č. Č. Mus. 1860, I., 22. Sedláček, Rychnov, str. 6.

[2]) Srovnej Barvitius, Prvních 25 let spolku sv. Lukáše.

[3]) Arch. pražs. č. 2083. P. 12.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 766. Zajímavo, že už pět let potom (1390) týž král dávaje malířům ve Vratislavi privilegium, káže, aby městská rada jim na ně nesahala. Schultz. Gesch. d. breslau. Malerinnung. 18.

[5]) Schlesinger, Urkdb. Saaz. 172. Čelakovský. Cod., II., 565.

německým vládnoucím menšinám, a snad tedy odtud také zákazy. Zápasy neustaly ani potom, ale rozvoje řemeslných spolků nebylo lze držeti.

Roku 1391 trojí řemeslo pražské — uzdáři, sedláři a ševci novoměstští — dávají sobě artikule od městské rady tvrditi. Ševci slují v tom stvrzení artifices sutorum operarii novorum sotularium, po česku krátce ševci novinníci; artikuly stanoví se přijímání do cechu s podmínkami, v těch dobách již vůbec platnými; jsou to: jus civile (právo měšťanské), listy původu a chování, examen práce a příjemné (plat). Zajímavo v statutě, nač příjemné peníze býti mají: prý na zákup zbraní, obci nutných v čas okazování ostatkův a též jindy. Jiná část těch artikulů ševcovských nařizuje kupovati kůže jen na trhu (proti tajné soutěži lakotných mistrů), zakazuje hotovou obuv prodávati pod tajem (pro snadnější dozor nad dobrotou zboží); jiný kus naznačuje hranici mezi novinníky a vetešníky a posléz některým článkem ustanovují se cechmistři za správce a dohližitele. Ale cechmistry rada městská sama volí. [1])

R. 1396 kožešníci novoměstští vystupují jako cech. Artikule z toho roku stanoví řád o přijetí do společenstva; ale mistrského kusu není tu vzpomenuto; stran prodeje zboží zakázáno nositi nové kožešiny mezi tandléře; dovoleno, aby mistr přepouštěl tovaryši na pomoc mzdy půlročně jednu kožešinu, ne víc.[2]) Nad statuty aby čtyři cechmistři bděli, dva z plných měšťanů, dva z obyvatel (bez domů), ale všickni v cechu volení. [3])

Roku 1397 měšečníci pražští dávají si tvrditi statuta cechovní. [4]) Zámečníci obou větších měst Pražských měli do konce století zajisté také cech, neboť r. 1399 vystupují jako společenstvo organisované proti svým tovaryšům, a rozhodčí (ubrmané) na radním domě smiřují obě rozvaděné strany. [5]) Z r. 1399 či 1400 pochází cech postřihačů soukennických na Starém městě. Donesli si statuta na radní dům, a konšelé jim je „milostivě" potvrdili (begnadet). V nich zase zřejmě klade se podmínkou, kdo řemeslo chce dělati, aby předložil listy dosvědčující, kde se rodil,

[1]) Miscell. při desk., č. 15., D. 20. Teď v arch. pražs. Ve stvrzení z r. 1442.

[2]) Tento způsob naturální mzdy býval v Němcích zapovídán již v XIV. věku, Mummenhoff, Monogr. Kulturgesch. VIII., 72.

[3]) Ve sbírkách Musea městského v Praze.

[4]) Tomek, DP. II. 385.

[5]) Arch. pražs., č. 986, f. 184.

zdali z lože poctivého, a kterak se choval dosavad v řemesle. Kdo chce v městě pracovati a býti mistrem, ten povinen řemeslo ukázati rukou svou před mistry přísežnými dvěma; musí půl nebo celé sukno brusselské postříhati. Jeden kus nařizuje, když postřihačské nůžky do města se přivezou, aby mistři jich nepřekupovali do spolka, leč prve každý jednotlivý mistr se opatřil. Kdo se provinî, platí pokutu, z níž třetina připadne cechu na „harnasch" (na zbroj a zbraň). Přísežným oběma konšelé také ukládají, aby dohlédali k brusičům, dobře-li brousí.

Ze statut neomylně vysvítá důležitá věc, že totiž řemeslo to bylo svobodné, to jest, kdo nechtěl, nemusil v cech vstoupiti.[1]) Není však pochyby, že dohledy přísežných cechmistrův a všelijaké výhody mistrů cechovních nutily mistra, aby se do spolka přivtělil. Přicházejí teď řemeslníci v konec století nejedni k radě, aby jim stvrdila změny v cechovním zřízení. Některou změnu starší organisace konšelé nařizují sami.

Roku 1401 uzákoněna pasířům pražským změna v ústavě ta, že k soudné stolici čtyř mistrů přidáno osm obecních mistrů za přísedící, a soud ten cechovní posílen autoritou konšelův a vší obce, čehož bylo nutno, neboť členové cechu dělali prý „scandala". [2]) Hádali se hlavně o nákup suroviny (kovu, fora in cupro seu ere) a protož oni čtyři přísežní s osmi obecnými mistry měli na dále i těm nákupům dohlédati a je děliti.

Téhož roku stalo se v Hoře rozhodnutím konšelským narovnání mezi ševci a koželuhy stran koupě koží, a obojí shrnuti v jedno společenstvo cechovní, při čemž konšelé ustanovili, aby „ševci svůj cech drželi", čemuž rozumíme doslovně tak, že ševcovské znamení (zeichen, cech) má býti na korouhvi toho společného cechu. A to pochopitelno, bylotě ševců daleko víc než koželuhů; viděti to z ustanovení o dohlédce a soudě cechmistrském; každý rok z ševců měli býti na to voleni tři, z koželuhů jeden. Tito cechmistři k svému úřadu měli přísahu od konšelů.

Z artikulů ostatních některé týkají se přijetí v cech; jeden usuzuje, že nemá k dobrému mistru přirovnati se ten, který by tajně se vystěhoval, utekl, vezma s sebou „zástavy lidí"; jiný kus

---

[1]) »Wil er aber die czeche nicht mit den meistern haben, noch gewynnen denne so mag er das wol ledig sein, wan sie nymand darczu cwingen (?) sullen, dasz man die czeche von yn gewinne.« Arch. pražs., č. 986. 185.

[2]) Arch. pražs., č. 2075, fol. G. 3.

zakazuje vetešníkům přišívati nové kůže k starým střevícům; jeden kus má ráz místní, totiž zakazuje se místním novinníkům i vetešníkům kupovati kradené kůže z dolů, kterýžto zákaz již pak z řádů cechovních nevymizel nikdy. Příspěvky v cech jsou po dvou haléřích měsíčně, a o pokuty sdělují se třetinou rychtář, konšelé a cech. Na konec zapsán v artikulích jeden, jenž zdá se míti širší podklad než místní: aby totiž mistři „žádných smluv nebo závazků mezi sebou nečinili v svém řemesle, kteréžby králi, rychtáři, konšelům neb obci k škodě byly“. [1])

Ozývá se v těch slovech nepokojná doba; panské bouře proti králi sic začínají se již r. 1393, ale právě teď dostupují vrchole. Nad to Němci Míšňané zle tisknou se do Prahy, bratr králův Zikmund nebratrské strojí pikle. A Kutná Hora věrně drží s Václavem. Král od bratra zajat, a Praha i královská města vzdávají se Zikmundovi. Ohlas těch dějů tušíme v slovech hořejších.

Z téhož roku 1402 [2]) snad pochází nahodilá zpráva o tom, kterak cechovnictví v Netolicích pokročilo v novou fási. Opat zlatokorunský a s ním už i konšelé na prosbu pekařů stvrzují staré jich artikule z r. 1338 a dodávají nové články některé, z nichž pro rozvoj cechu význačný hned prvý, že totiž mistrům bude náležeti do cechu přijímati nové oudy, ale přijatý aby byl přiveden před rychtáře a přísežné konšely, by ho přijali také. Před tím přijímali konšelé sami. Dalšími články upraven obchod a trh pekařský, při čemž necechovní pekaři obmezeni v prodeji. Cechmistrům uložena prohlídka zboží, měli je rozkrajovati na přesvědčenou. [3])

Když byl Václav král ušel ze zajetí, a v Praze nastal klid, r. 1404 kožešníci novoměstští opět dostavili se na hradní dům s prosbou, aby jim nové artikule byly stvrzeny. Rada městská za purkmistra Staňka Němce vyhověla, úvodem v listině oznamujíc, že členové cechu, mladí i staří, dostatečně se uradili o těch kusech na obecné dobro a rozmnožení řemesla.

Prvý článek týče se přístupu do řemesla a jest obsahem stejný s článkem z r. 1396. Jen o požadavek mistrovského kusu tady víc. Druhým kusem upravuje se nákup kožešin, ten aby byl veřejný, ne pokoutní; zakazuje se překup (praeemptio) po vsích, neboť mají živnost míti chudí i bohatí; jedním článkem zakazuje

---

[1]) Arch. horský, č. 12. Opis v zemsk. arch. R. 1401.

[2]) V Arch. Památ. XX., 365 zavrhuje se toto datum. Správno prý 1451.

[3]) Antl, Arch. Pam. XVII. 597.

se pomáhati kloboučníkům, toť patrně na potlačení soutěže, a naposled nařizuje se poslouchati cechmistrů.[1]) Pohřešujeme tu artikule o tandlétě a o tovaryšské pomoci; oba byly v statutech z r. 1396. A též podivno, že šest let potom (1410) přišli kožešníci zas a dali sobě potvrditi prostější, kratší statuta z r. 1396. V tom stvrzení úvodem dotčeno, že se pánům v předešlém privilegii některé artikule nelíbily.[2]) Snadno nalezne se, které články to asi byly (úprava nákupu, mistrovský kus a nařízení proti kloboučníkům), ale nesnadno vyložiti, proč se nelíbily.

R. 1404 vetešníci novoměstští (prtáci) nebo sutores veterum indumentorum došli stvrzení článků, které většinou mají ráz nařízení konšelského, menšinou usnesení mistrů. Přístup do společenstva ševců vetešníků byl ustanoven jako u kožešníků; o kuse mistrovském nic. Nařízeny dny, v kterých smělo se prodávati a jen na trhu; o svátcích nic. Určeno, že má každý vetešný švec jen po dvou škorních na krám vykládati, naproti tomuto obmezení vetešníci byli vzati v ochranu proti tandléřům, jimž prodej staré obuvi zakázán. Konečně také ustanoveno, co jest prtáků práce: dávati nové nárty a podešvy k staré obuvi.[3]) To na rozdíl od ševců nováků.

Téhož roku, co pražští vetešní ševci získali řád (1404), zapsáno v pamětech, že řezníci ve Vodňanech králem Václavem IV. nadáni právem řezníků staroměstských.[4]) Jest jim tu dán monopol prodeje, jak ho jiná města získala už před tím dávno.

Nožíři novoměstští r. 1407 obdrželi za purkmistrovství Vaclava Patriarchy dovolení zříditi bratrstvo. Už před tím k správě nožířů bezpochyby obou Pražských větších měst byli od rady volíváni někteří z nožířů, takže tu byl zárodek cechu. V listině, bratrstvo na mše a pohřby povolující, uvádějí se z předních nožířů Čechové i Němci, kteří za ono dovolení cechu či bratrstva (pro czecha seu fraternitate facienda) zaručili se sedmnácti kopami grošů městskou radu novoměstskou zastoupiti u nožířů staroměstských, jimž rada bezpochyby ten peníz zůstala dlužna. Jináče se o artikulích nic

[1]) Listina v městském Museum pražském.
[2]) Listina v městském Museum. Opis zapůjčil Dr. Teige.
[3]) Arch. pražs., č. 2083, fol. P. 6.
[4]) Schön, Gesch. Wodňan. Mus. zemsk. stará signat. 3. F. 32, str. 60.

nepraví zevrubného, prý ať jsou, jako v jiných spolcích řemeslných obvyklo. [1])

Tu jest především pamětihodný doklad, že si řemeslníci své artikule, ať bratrské ať cechovní, u městské rady nejen vyprošovali, ale i platili. Snad to bylo již od počátku pravidlem. Toho roku 1407 konečně i sladovníci pražští počtem tak hojné řemeslo byli, že se upravili v pořádek.

R. 1408 vznikla blízko české hranice bouře řemeslníků v Buděšíně. Přišed do města, král Václav násilně trestal. Posadiv se na místo purkmistrovo, slyšel při mezi soukenníky a konšely. Soukenníci před tím zrotivše se s jinými řemeslníky zbouřili obec proti radním pánům a smetavše je s ouřadu, jiné na místa jejich nasázeli. Vyrozuměv, kdo původové bouřky byli, král do 18 jich stínati rozkázal, jiným na přímluvu králové životů nechal. [2])

Z roku toho a následujícího nevíme, žeby někde v Čechách vznikl cech. Potom léta 1410 v Liberci soukenníci došli nějakého sdružení, jež potvrzeno Janem II. z Biberštejna. [3])

V Pražských městech téhož času, kdy náboženské i národní hnutí vysokým proudem spělo, Hus do klatby dán, nebylo již hrubě klidu k hospodářskému rozvoji. Jediní provazníci zapsáni jsou v pamětech, že se ustrojili v cech za těch spletků bouřných. Jan Humpolecký, tehdy burgmaystr, a konšelé Nového města potvrdili mistrům a měšťanům provazníkům kusy jich a nálezy „pro obecné dobré a pro jich užitek“ a také proto, že prosba provazníků jest počestná, rozumná a „obci neškodná“. Z českých artikulů provaznických dovídáme se poprve, kterak tovaryši nemilého sobě mistra trestali: stalo se to prý už obyčejem: že tovaryši zavazovali se mezi sebou, u mistra, s nímž se jeden málo pohněval, vůbec nedělati. Artikule takový obyčej daly pod trest cechovní i panský na rathouze. V týchž artikulích čte se také ponejprv zákaz tovaryšům světiti pondělek (později řečený: modrý pondělek) v ten týden, kdy mimo neděli připadá ještě svátek. [4]) Byl to patrně již

---

[1]) Bedřich (jenž byl mezi konšely novoměstskými), Jakeš, Petr, Hencl, Niclas Bligenseyn a Henricus de Wayda. Miscell. při dskách, č. 7, fol. B. 20. Teď v arch. pražs. č. 2075.

[2]) O tom Veleslavín v Předmluvě k Aen. Sylviovi. Ale v roce se mýlí. Klade bouř cechů v Budišíně k r. 1407 a ona r. 1408. Onoho roku král z Čech nevyjel. Viz Tomek, D. P. V., 16.

[3]) Hübsch, Gesch. d. böhm. Handels. 117.

[4]) Němečtí badatelé, tvrdíce, že se modré pondělí (der gute, lustige, blaue

zvyk, že v pondělí od nešporu (od 3—4 našich hodin odpoledne) tovaryši buď pracovali sobě, buď zaháleli na pitkách. To jim teď mistři snažili se obmeziti. Také ponejprv (pokud víme) čte se statut, aby mistr (ze soutěže nekalé) mistrovi neodluzoval dělníka, a naskytuje se též poprve kus o boykotu obecenstva neplatícího správně. Stojíť psáno, který mistr měl dluhy na klášteřích nebo kde jinde a to ohlásil jiným mistrům, tehdy aby druhý mistr svého díla tudíž nedával, dokavad prvému nebude zaplaceno — „ale nepohoršujíc v tom městskému právu", tak zní opatrný dodatek.[1]) O tom, aby mistr mistrovi neodluzoval čeleď, stejně také nožíři pražští tehda (1410) usnesli se.[2])

Naposled nutno zmíniti se, že téhož r. 1410 v nahodilém zápisu novoměstském řeč se děje o cechu měšečníků (czecha artificii bursificum), jenž mohl arci býti dávno starší původem svým.[3]) R. 1413 ševci v Litomyšli od konšelů obdrželi stvrzení cechu. Ze zápisu patrno, že už dávno drželi se nějakých řádův a zvykův. Artikule cechovní vyprosili si z Hradce, a konšelé litomyšlští úvodem k nim pyšně praví, že „nedávají žádnému nic z práva než z dobré vůle".[4]) Ale od ševců úroční plat přijali. Statuta řečená drží v sobě všecky již obyčejné způsoby, kterak dostati se do cechu; s důrazem tu stanoveno, že žadatel musí býti „dobře přišlý od otce a mateře"; uložen tu mistrovský kus, a to poprve (pokud víme) zevrubně vypsaný.[5]) Nařizuje se čtverou obuv zhotoviti, při tom dí se, že tak od starodávna jest mezi nimi obyčej a řád. Synům mistrovským úleva poskytuje se při vstupu; nemusí míti ani listu zachovacího. Statut dále obsahuje předpis technického rázu, kterak šíti obuv (na prospěch konsumentů), pak ustanoveno o veřejném nákupu koží a kolik obuvi na trh lze přinášeti (pro rovnoměrné rozdělení živnosti mezi všecky ševce). O tovaryších není řeči, za to obšírněji položen řád o učednících, o jich přijetí k učení, což mělo

---

Montag) vyvinulo kolem poloviny XV. století, mýlí se patrně, neboť nevěříme, že by v Čechách ten zvyk tovaryši měli dřív. Mummenhof (Monograph. Kulturg. VIII., 70) jen to přičítá XIV. století, že tovaryši si zasvěcovali ten onen den, jak se jim hodil.

[1]) Arch. pražs., č. 2100. Fol. 267. Tomek, D. P. II., 388. 389.

[2]) Arch. pražs., č. 2100, 252.

[3]) Arch. pražs., č. 2100, 284.

[4]) Arch. litomyšl. kniha zápisů, č. 115. Opis prof. Štěpánka. Jelínek, Litomyšl. I., 258. Nejedlý, Litom. I., 318.

[5]) Škorně příčné, z teletiny boty dvoje, nártě a střevíce s náševky.

se díti s vědomím všeho cechu, o platech do cechu a za učení. I učedník měl „býti dobře přišlý urozením“; měl přinésti sobě prostěradla dvě, podušku a polštář, kteráž výbava zůstala na konec mistrovi.

Některý kus ševcovského pořádku týče se slušného chování v schůzích; konšelé přidali své rozhodnutí, kdo žije v neřádném manželství, aby cech ztratil; jiný artikul stanoví, že pokuty mají býti kostelu a zchudlým mistrům; jiný nařizuje — a to pro dobu význačno — že z cechmistrů jeden musí býti Čech, druhý Němec. Viděti, kterak již před husitskou vojnou v Litomyšli i v Hradci (odkudž artikule ševcovské pocházejí) a zajisté i v jiných městech německého vysazení roste živel český, mizí německý. Naposled statut jeden, jejž si ševci vyprosili v Mýtě, týče se koží, že na umrlých dobytčatech nemají býti kupovány dřív, než byly odřeny. Ten kus prý ševci mýtští „drží tvrdě“.

Biskup Jan Železný r. 1415 stvrdil cech svým sladovníkům v Litomyšli. I jejich artikule byly pořízeny dle hradeckých. Obsahují články již obyčejné o přijetí v cech, o listech zachovacích, o vstupném platě; speciálně tu rozdíl stanoven mezi sladovníkem bez vlastního domu a s domem. Onen nesměl sladů dělat sobě, než jiným; také stanoven plat za práci sladovnickou; některý kus týká se jakosti sladů a posléz nařizuje se řád v schůzích. Právo statuta měniti zanechává biskup sobě.[1]) V Praze týmž časem (r. 1413) cech obdrželi jircháři.[2])

Zatím hnutí náboženské již roku 1412 zdvihalo vlny čím dál prudší, bouřlivější; tři mladí řemeslníci od konšelů hrdla odsouzeni, že odmlouvali kazatelům nemilým; vše se hrne na kázání Husova, Hus r. 1414 jde do Kostnice, začíná se přijímání pod obojí; Hus podstoupí za své přesvědčení smrt ukrutnou, Čechové většinou o to vzhůru, vypovídají poslušenství církvi, pražský lid bouří se proti duchovenstvu, koncil hrozí, káže upáliti českého mistra Jeronýma r. 1416. Pochopitelno, že v takovém neklidu a rozechvění, jímž všecek národ zachvácen, hospodářský rozvoj staven docela.

R. 1417, kdy zápas chvíli obmezoval se na universitu, řezníci staroměstští uznali za užitečno sobě požádati od krále

---

[1]) Štěpánkův z arch. litomyš výpis. č. 115. Nejedlý, Litomyšl. I, 315. Český překlad artikulů Tomíček vydal ve Věstníku Litomyš. okres. 1900.

[2]) Dle Tomka D. P. II., 385.

Václava IV. stvrzení svého privilegia, jež jim shořelo. Z privilegia toho, o němž jsme svrchu na jiném místě položiti musili, zevrubněji poznáváme, že králi při řeznících šlo o platy z krámů a proto že jim dal monopol řemesla i prodeje. Král při tom zakazuje krám masný nad komorní plat čili úrok stížiti jinými povinnostmi platebnými. Chce, aby užívali řemesla ti, kteří je umějí svou rukou, jich synové též, a ti nechtějí-li sami dělati, že mohou míti tovaryše.[1])

Téhož roku (1417) řemeslo měšečníků, mistři i tovaryši, usedlí sousedé i pouzí obyvatelé bez domů (mechanici artis bursificum magistri et famuli, sessionati et non sessionati) usnesli se o některých kusech mravného chování. Viděti v tom již husitskou reformaci mravů. Svolali se a zavázali, že nebudou hráti v kostky, koule, karty; tovaryšům zakázali bez dovolení dávati se v pití a odcházeti z díla. Zajímavo, že usnesení své cechovní měšečníci dávají si zapsati do městské knihy.[2]) R. 1418 také kováři pražští, pořídivše si cech, zapsali se vespolek, že budou pod pokutou jedné libry vosku světiti svátky bez práce, v čemž také znáti vliv zbožnostních snah husitských. Ta pokuta měla připadnouti cechmistrům (magistris cechae).[3])

Posléz kožešníci staroměstští donesli si (r. 1418) artikule cechovní na radní dům. Purkmistr, věhlasný Reček, s konšely jim je stvrdil. Artikule jsou německé a mnohomluvné, delší nade všecky předchozí. Obsahují obyčejné kusy stran přístupu do cechu. Nové usnesení je tu o mistrech, kteří pro chudobu nemohou hned dojíti cechu a měšťanství. Těm přeje se lhůta dvou let, nezmohou-li se do lhůty, ať pracují za tovaryše. Řada kusů týče se koupě kožešin a prodeje výrobků, všecko s úmysly nahoře již dotčenými, aby nebylo nezřízené soutěže mezi mistry, a obecenstvo aby nebylo šizeno prací. V první příčině to význačno, že starým mistrům, kteří na kotce kožešnické kdysi dali peníze, těmito statuty přednost se dává při losování o místa krámská v kotcích proti mistrům mladším. Jiné kusy jsou proti tandléřům a některé směřují na obmezení tovaryšů.[4])

[1]) Registra Sigism. VI. v Roudnic. archiv. knížecím. Opis u prof. Čelakovského

[2]) Arch. pražs., č. 2079. fol. H. 14.

[3]) Arch. pražs., Miscell. č. 11. (č. 2079) fol. J. 17. Též č. 992, 32.

[4]) V knize kožešníků v městsk. museum. Tu i český překlad.

Zatím téhož roku zápas řemeslníků s patricii o městskou vládu ve Vratislavi zvrhl se v hroznou a krvavou bouři. Řemeslníci tamější, zjednavše si r. 1389 jaké také zastoupení v radě městské, byli r. 1418 z rady vytištěni. I dobyli v zlosti radnice a konšely pobili. Pak zavedli vládu cechovní.[1]) V Praze vypukla bouře krvavá také, ale z příčin náboženských.

Roku 1419 konšelé novoměstští zabiti a s oken svrženi. Tou defenestrací začíná se krvavá bouře husitská, a jí v zápětí jde vojna, v níž český národ byl nucen hájiti svého života. V hospodářství zastávka. Konec doby lucemburské.[2])

Z přehledu, v této stati vyloženého, jasně vysvítá, že XIV. století jest u nás doba obecného zakládání cechů organisovaných. Neorganisována zůstávají jen řemesla vzácná, nehojná mistry; ale i o bečvářích skoro jisto, že neorganisovali se, ač jich bylo asi všude dosti pro obchod a vaření piva. Příčina zajisté ta, že nákladníci piv i obchodníci snažili se bečváře zaměstknati u sebe doma v podružné práci. Tedy snadno nestali se samostatným cechem. Také o mlynářích nebude lze dokázati, že v době lucemburské dospěli k plnému cechu.

Shrňme zkušenosti z předchozích statut čerpané. Nejprv jména si všimněme. Bratrstvo i cech, jakož svrchu vyloženo, prvotně značí společnost téměř soukromou s účelem náboženským a podpůrným. I když cech hotov jakožto korporace, jméno se nemění, jménem se ona proměna právní neoznačuje. Zůstává nová korporace vždy ještě cecha seu fraternitas; na příklad r. 1408 kupují pražská fraternitas sartorum (bratrstvo krejčí) a fraternitas aurifabrorum (zlatníků), platy na domech a obojí byly korporace cechovní;[3]) v řádě malířů obě jména se střídají; u ševců pražských se obě jména dokonce slučují, kupujíť r. 1415 mistři dům pro „cecha fraternitatis".[4]) Někdy se vyskytuje řemeslné korporaci jméno fraternitas communis (bratrstvo obecné u platnéřů), jindy „communitas artificum (u kožešníků), též cecha artificii, a zase i „fraternitas et magisterium". Někdy též čte se congre-

[1]) Zikmund císař r. 1420 trestal vratislavské cechy, zvláště řezníky a soukenníky, kteří vedli bouři; odpraviti jich dal 24. Čelakovský, Povš. Děj. práv. 553.

[2]) Krátká a nechvalná vláda Zikmundova (1436—37) jest episoda bez vlivu.

[3]) Arch. pražs., č. 2101. Fol. 140, 182.

[4]) Arch. pražs., č. 2102, 65.

gatio, r. 1430 dokonce i universitas carnificum, (řezníků),[1]) po německu eynung, innung, czunft, později se vyskytne také slovo „ampt";[2]) v českém jazyce ustálilo se v době mladší cech, pořádek, ba někdy v XVI. století zove se řemeslná korporace prostě spolek.[3])

Se slovcem „cecha" jest v starých pramenech vůbec potíž, poněvadž jest mnohoznačné; volá-li se „ad cecham seu fraternitatem" v statutech kožešníků novoměstských (r. 1404), nebo ustanovují-li malíři, kterak se má mluvit „in der czech", znamená tu cech schůzku, hromadu, hospodu; říkají-li, že věnují svíci „aus der czech", jest to společenská pokladnice; hlásí-li se někdo „in die czech", míní se tím bratrstvo nebo cech v pravém smysle. Přečasto vyskytuje se slovo cech v prostém původním významě, značíc znamení (zeichen, latinsky signum).

Ale jako „czech" takž i po latinsku „signum" bývá významu nestejného. Někdy to slovo zastupuje obyčejnější jméno cech, czecha ve smyslu spolkovém. Čteme-li však na příklad, že komusi dáno právo potiri „artificii executionem ac usum signi",[4]) může to znamenati jednak, že řemeslník smí vykonávati řemeslo a užívati cechu, jednak nutno připustiti, že signum tu jest řemeslníkova značka, kterou si označuje svoje zboží. O nožířských značkách ze začátku XV. století víme jistě.[5]) Také kamenníci měli už své značky.

Z cechovních statut vysvitá veliká, tuhá závislost řemeslného sdružení na konšelech a ještě tužší v městech poddanských na vrchnosti; poručníkování obojích prokmitá z nejednoho řádu, ale není v každé době stejné; v starších řádech čteme druhdy i při věcech vniterného rázu, že konšelé a rychtář sami je ustavili zákonem (u platnéřů r. 1328), jináč konšelé stvrzují, co si řemeslníci přinesli, usnesše se o to sami.

Na čele bratrstev objevuje se „bratrský mistr" s třemi, čtyřmi staršími; když z bratrstva cech se vyvinul, vidíme na čele „cech-

---

[1]) Arch. pražs.. č. 2099, 215.

[2]) V potvrzení priv. řeznického od Zikmunda r. 1437. Registr. Sigm. VI. v Roudnici. Opis u Dra Čelakovského.

[3]) Arch. pražs., č. 1237, 25. R. 1567.

[4]) Arch. pražs., č. 2099, 140.

[5]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst. 190, 191, na to upozornil. Jeden pražský cultellator Nicolaus r. 1406 má signum medie sagitte a to znamení drží si dě-

mistry“.[1]) Bratrského mistra, cechmistry prvotně konšelé volili jakožto své delegáty,[2]) naproti tomu tu dřív, tu později (na příklad ševcům novoměstským teprv r. 1442!)[3]) konšelé a vrchnosti oddávají volbu cechmistrů korporaci samé.

Jurisdikce jeví se býti v XIV. věku namnoze ještě nevalnou. Živnostenské nesvobody jest v statutech svrchu uvedených již od počátku dost složeno a roste. Živnostenské právo stává se závislo na měšťanství (již v artikulích nejstarších r. 1318), ale připouštěni i obyvatelé, kteří byli pouze v ochraně konšelské. Aby musil být řemeslník v cechu, nebo aby cech mu živnostenské právo dával či popíral, o tom ještě nic pevného ani obecně platného nečteš, ačkoli začátky k tomu již tu a tam patrny. V statutech postřihačů staroměstských r. 1399—1400 čteš, že mistr nemůže býti nucen, aby vstoupil do cechu, a z artikulů soukenníků rychnovských z r. 1378 dovídáš se, kdo není v cechu, nesmí provozovati řemeslo. Tedy nestejno skoro v stejný čas.

Přístup do cechu vidí se býti na časy při většině řemesel dosti volný, snadný, protože obec ráda řemeslníky ve své zdi přijímá, a cechovní bratrstvo se jim zavírati nesmí; čím víc mistrů tím lépe. Praviť statut soukenníků vožických r. 1378, že „příchodný host věrný a všude dobře zachovalý, chtěl-liby přijíti mistrovství, má přijat býti od mistrů beze vší omluvy, dada jich právo“, totiž 4 libry vosku. Však dlením doby, když počet řemeslníků vzrostl a tím živnost řemesla se umenšila, vstup se do cechu stěžuje; cech se snaží uzavříti se. Plat za vstup v penězích a vosku není ještě přemrštěný, ale roste; kožešníci staroměstští r. 1418 chtějí už půl kopy, a kdo jsa chud nedá do dvou let, ať slouží mistrům a je štukverkníkem (stückwerker). Štukverk je tu na pohled skoro moderní forma domácí práce — řemeslník obdrží objednávku a není v cechu — ale skutečnosti svoboda byla daleka. Štukverkník byl od kusu placený dělník, jenž beze vší pochyby nucen pracovati mistrům a ne konsumentům. Již také objevuje se (r. 1338) poža-

dičně; druhý nožíř Vačko r. 1419 odkazuje ženě signum suum, quod in artificio ... imponitur, videlicet furca vulgariter vidlice. To znamení aby prý měla pro svůj užitek.

[1]) U malířů zřejmo dva přísežní cechmistři zapsáni r. 1413, ale mohli býti dřív na místě starého brudermeistra.

[2]) V Starém městě konšelé volí cechmistry pasířům, řezníkům, vetešníkům ještě r. 1368. Důkaz v kniz. arch. pražs., č. 986. 164.

[3]) Arch. pražs., č. 2083. d. 20.

davek svačiny vstupné, ale ta jest ještě skrovná; kvalifikace řemeslného mistra příchozího původně nezkouší se, o technické výchově v statutech dlouho nic není stanoveno, ale nechtěl-li cech míti pohanu špatného díla, musil i tou příčinou statuta rozmnožiti časem kde který; dlouho jen jednotlivě čteš, že mistr může dělati, jen co umí rukou svou, r. 1348 vyskytuje se zkušební rok poprvé, r. 1357 zmínka o mistrovském kuse, tedy o zkoušce pořádné. O misterské zkoušce zprávy potom se množí, a zkouška obvykne a stane se vůbec platnou. Řemesla po technické stránce zajisté pokračovala a vymoženosti a způsoby technické nalezly svého výrazu v mistrovském kuse. To by byla lepší jeho stránka. Ale nemůže býti pochybnosti, že se tu také idea sobecká hlásí k životu, jde o to, aby vstup do cechu byl stížen, aby novými příchozími nebyl důchod jednotlivců zmenšován.[1]) Ve Francii zkouška misterská vyskytuje se již v XIII. věku,[2]) v Němcích o ní nejstarší zmínka u pekařů v Berlíně r. 1272, v Polsku u kloboučníků krakovských r. 1377,[3]) ale obecněji ve Francii i v Němcích zavedena teprve v XIV. věku.

Listy o poctivém chování a původě jakožto podmínky přijetí v cech nařízeny brzo; naše první zpráva jest z doby po r. 1324. Rozkazy o listech poctivého splození neb obráceně, kdo je nemanželsky pošlý, že není schopen řemesla, množí se; ku konci periody mají už platnost obecnou. Podstatným stížením jest, když cech žádá od kandidáta i vysvědčení o poctivém původě jeho rodičů (první zmínka r. 1363). Je v tom všem sic snaha po morálnosti členů cechovních, ale hospodářský egoism také.

Synové, dcery a vdovy řemeslníků mají výhody proti jiným, do řemesla vstupujícím, již asi od počátku organisací, a zdá se že ve všech všudy řemeslech. Vzniká tím přednost cechovního příbuzenstva, cechovní právo stává se dědičným právem jako cenný majetek. R. 1352 objevuje se u nás, ale jen ojediněle snaha obmeziti řemeslo na syny mistrů (soukenníci v Chrudimi), však snaha tařemeslo uzavříti, potlačena moudrým zákazem. Nejspíš a nejdřív uzavírá se cech řeznický, to však má příčinu věcněprávní: obme, zený počet krámův.

---

[1]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 2. 71.

[2]) Lavisse et Rambaud. Histoire générale II., 519.

[3]) Stieda, Zur Entsteh. d. d. Zunftwesens. 113. Steslowicz. Kwartalnik Histor. VI., 2. 1892. 281.

Ze statut zřejmě pozorujeme již od počátku zásadu demokratickou, aby řemeslo bylo všem mistrům stejný pramen živobytný, aby každému mistru cechovnímu pojištěn byl výnos práce; proto nejeden článek upravuje soutěž, aby nebyla nekalá a na ujmu chudších, obmezuje provozování živnosti (již první nejstarší artikule z r. 1318), netrpí větší výroby, neřku-li velkovýrobu, nařizuje velikost pece, poroučí kolik zboží nositi na trh, zapovídá překupovati po straně, vycházeti pro surovinu na překup do vsí (r. 1404 statut kožišníků pražských), odluzovati tovaryše (r. 1410), držeti řemeslo dvojí (krejčí nesmí prodávati sukno r. 1352).[1]) Patrno, že tou zásadou v hospodářském smyslu cech velmi překážel vůli individuálné.

Zásada rovnosti hospodářské mezi mistry stejného cechu ve své celosti netrvá dlouho; již v XIV. věku pozorujeme v statutech některý kus sobecký na její protržení; na příklad ten, jímž mladší mistrové proti starším odstrkováni od větší výroby (poprve r. 1357) a také od krámů (r. 1409).[2])

Hranice mezi jednotlivými cechy co do díla není pevna, ale v statutech a řádech vidíme snahu upraviti hranici tu, aby každý cech na zdusení soutěže měl svůj obor produkce (již v prvním cechu krejčovském r. 1318). Ten obor pak chrání se proti domácím, ale také proti přespolním monopolem městské práce. Přespolní řemeslo smí jen k svobodnému trhu. Forum liberum, trh svobodný, jest protržení monopolu městských řemeslníků aspoň na některý den.

Zvláště zajímavo, že Staré a Nové město v mnohých věcech byla sobě cizími, přespolními, nepřátelskými. Kterak to nepřátelství v řemeslech se jeví, to lze posouditi na příklad ze statutu měšečníků z r. 1410, v němž se mistru novoměstskému zakazuje přijímati tovaryše, který pracoval mistrům staroměstským, a mistru, jenž by ustoupil do města Starého jenom na půl roku, hrozí se, že zpět se nepřijme, leč znova dobyl si práva měšťanského a zadosti učinil cechu svému.[3])

---

[1]) Mýlí se Inama-Sternegg (Witschaftsgesch. III., 2. str. 95), praví-li, že v Němcích mohl býti v starší době mistr členem dvou cechů. Dvou bratrstev snad, ale dvou cechů, chyba lávky. Uvádí za doklad hamburské zedníky, kteří na zimu byli svícníky. Robil-li zedník svíčky, to jistě bylo svícníctvo svobodná věc a žádný cech.

[2]) Edictum de cingulator. Novae civit. Prag. z r. 1409. Arch. pražs., č. 2100, 239.

[3]) Arch. pražs., č. 2100. 284.

Mezi tovaryši (famulus, servitor) a mistry, zdá se, že v prvních dobách nebylo příkrého sociálního dělení; spíš sluli mistrové mezi sebou tovaryši,[1]) jen představený jich slul mistr nebo bratrský mistr; dělník (tovaryš) slul bez urážky pacholek a náležel k čeládce domácí. Jevila se v tom snad tradice staré nesvobody dělnické z doby před zřízením měst, ale byla silně změněna tím, že dělníkovi služebnému platiti bylo mzdu.

V prvotním nedostatku peněz i to mistrové propouštěli dělníkům, aby pro zvětšení mzdy spracovali sami k svému užitku surovinu a výrobek si prodali. Tím je aspoň po té stránce činili sobě rovnými. Ale jakmile začalo se cechovnictví vyvíjeti a mistrům rostla práva a stávali se uzavřitým stavem, vzešlo i tovaryšům vědomí sociálního rozdílu čím dál tím většího. V statutech některých, jež svrchu jsme položili, jest ono vědomí tovaryšů dosti patrno, ale nad to patrnější jest z týchž artikulů snaha mistrů tovaryše držeti v podruží sociálním. Mistři kladou si do statut, že mzdy musí býti všude stejné (r. 1324), pevné a na léta trvalé;[2]) obmezuje se pomocníků produkce na zlepšení mzdy jim poskytovaná: kožešník novoměstský nesmí „suo famulo“ propustiti k spracování a k jeho užitku do roku víc než dvě kůže pod pokutou kopy grošů pražských (1410); činí při té milosti rozdíly: který z knapů (v Rychnově 1378) pojal by ženu, ten má z práva k své potřebě do roka 50 loket sukna učiniti, ale kterýž nemá ženy, ten pouze 32 lokty, posléze r. 1418 u staroměstských kožišníků zakazuje se taková tovaryšská výhoda docela; zajisté proto, že nesrovnává se s cechovním principem, jenž káže výlučnost misterské práce a odbytu.

Také jde mistrům v artikulích o nezkrácený pracovní čas, jenž býval proti poměrům dnešním všude nad míru dlouhý, drželtě ve Francii, v Němcích i u nás až i 14 hodin denně.[3]) Tovaryšům, aby si neulevovali, obmezuje se svémocné prázdno v témdni (v pondělí 1410). Úlevou byly tovaryšům sváteční dni, ale že se dostaly do artikulů výslovně (r. 1351), to vykládáme jen tak, že některý lakomý mistr chtěl i v takový den aspoň ranní práci.

V uvedených svrchu statutech cechovních znáti také stopu práce ženské (u zlatníků 1324, u malířů 1348).[4]) V této starší době

---

[1]) V Němcích, Schmoller, Strassburger Tucherznft. 451.

[2]) Köpl, Urkundbch. Budweis, 52. Sazba r. 1351.

[3]) Lavisse, Histoire II., 518. Mummenhoff. Monograph., VIII. 69.

[4]) V pořádku malířů pražských v českém pozdějším textě sic stojí »dívky

práce ženská v privilegovaném řemesle spíš byla možna nežli později. V Paříži v XIII. a XIV. stol. tkadlice hedvábí měly dokonce i svůj cech; v Němcích do XIV. věku není zákazu ženské práce v cechu; [1]) v Kolíně nad Rýnem byla bratrstva předliček a těch žen, které tkaly zlaté niti. U nás nejdéle a nejhojněji cechy soukennické a tkadlcovské zaměstnávaly ženy předličky a mykačky, byť o tom v statutech zatím nebylo zmínky. Spíš podivno, že byly u zlatníků pomocnice. Ale kdožby se dlouho podivoval, znaje zákaz v norimberském cechu platnéřském r. 1349, aby v tom řemesle ženská nepracovala kladivem žádná, leč manželka mistrova nebo dcera. [2])

V statutech svrchu vykládaných zhruba upravují se dále také učedlnické poměry (r. 1328), ke konci periody i zevrubná pravidla o učení vznikají (r. 1413).

Vyvinutou se býti jeví v statutech a řádech policie živnostenská; všaktě statuta policejního rázu byla nejprvnější, nejstarší; měli-li řemeslníci ochranu živnostenskou od vrchnosti, od konšelů, pochopovali, že za to musí dopustiti nad sebou dohledy a na sebe vzíti povinnost dobré výroby. Vrchnostem šlo o konsumenty. Konsumenti od konšelů v statutech cechovních v ochranu bráni, a cech, nucen jsa jíti za touž myšlénkou, stanovil tou příčinou také lecco sám. Tak vzniklo už v XIV. věku nařízení stran kvality výrobků, stran jich ceny, uložena míchanina kovů, stanoveny tresty na falešné zboží, ukládány prohlídky, vymýšleny ohrady, aby řemeslník nezpronevěřil svěřeného sobě materiálu.

Že by mistři povinni byli na svůj výrobek dávati znamení, aby se vědělo ku komu jíti, kdyby byl nepravý, o tom v statutech zatím nic. Ve Francii a v Anglictě (v Londýně) tou dobou pekaři už své značky na chlebích míti musili. [3]) Že naši nožíři jakés znamení měli tehdáž, o tom svrchu zmíněno.

Z přehledu svrchu podaného jde, že cech také bránil se proti obecenstvu, když dluhovalo, nechtíc platiti za práci; dokudž prvému mistru nebude zaplaceno, druhý mistr (provazník) aby tudíž díla nedával. Takž v statutech novoměstských provazníků r. 1410.

---

bratrské«, což by snadno mohlo se vztahovati k dcerám mistrovským, ale v německém originále čte se »teglich gesind«, tož jsou to tedy děvčata služebná v bratrstvě.

[1]) Stieda, Zunftwes. (Handwörterb.) 883.

[2]) Mummenhoff. Monograph. zur d. Kulturg. VIII., 48, 50.

[3]) Fagniez, Études sur l'industrie. 173.

V Němcích, to znali dřív; též v Basileji prý takové ustanovení tkadlci drželi už roku 1271.[1])

Úhrnem vysvítá, že cechy doby lucemburské jsou užitečné instituce hospodářské pokroku i veřejnému dobru sloužící, s mnohými stránkami dobrými a s některými zárodky příštích chyb. Jest viděti, že to byla společenstva na ochranu zájmů jednotlivců, vzniklá z přesvědčení, že v sloučení, v spojenstvě, v bratrstvě jest spíše možno všem existenci hospodářskou pojistiti, než aby u volnosti chudý řemeslník se zámožnějším o kus chleba se mezi sebou tahali v zápase nerovném. Z cechů této doby na vrch proniká bratrský charakter dusící sobectvo, ale tím i soutěž. Bratrství velelo péči míti o schudlé, nemocné členy, i na konec počestně pochovávati je a jejich vdovám a dětem zjednávati ve spolku místo k živobytí. Vedle bratrské tlačí se v popředí statut stránka hospodářská. Politická stránka málo dotčena v statutech.

Město vtáhlo cechy do svých služeb nejen po stránce řemesla, ale zajisté také tím, že cech, jsa povinen s městem trpěti, byl i vázán města hájiti, hlídky vojenské konati. Také k městským slavnostem cechy musily přičiňovati. Tou příčinou prý Karel IV. nebo Václav IV.,[2]) vydal pražským cechům pokyn, kterými praporci a jakým pořádkem vycházeti mají.[3]) Zajisté, že zúčastňovaly se rády, korporace středověké rády chlubily se. O účastenství řemesel s prapory víme bezpečně teprv při korunování Žofie, choti Václava IV., r. 1400.[4])

Celkem jest všecko v začátcích, a lepší stránky na vrchu, horší pospodu a nevelikě. Ale na den už také pronikaly. Z bratrské péče cechův o rodiny členů, aby měly větší právo, než příchozí nový řemeslník, líhlo se již v XIV. století jakési kastovnictví, které nemohlo než drážditi lidi odstrkované. Konkurenční hádky se vyskytují ke konci té doby začasté, ale týkají se zatím jen nepevné hranice mezi příbuznými řemesly. Takž na příklad r. 1382 císařovna

[1]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2. str. 68.

[2]) Dle Hájka učinil tak Karel IV. r. 1357. Možná, že Hájek v tom pravdu má. Řemesla již v době Karlově nějaká znamení měla. Nejstarší znak malířský (tři štítky), nejstarší povědomý znak řemeslný vůbec, u sv. Anežky v Praze objevený, pochází z polou XIV. století. Chytil, O Junkerech, 25.

[3]) Třináct skupin a praporů v Právech řečených Soběslavských z doby Zikmundovy. Rukop. Neuberkův. Fol. 15—17. Hájek v Kronice 330 uvádí 17 řemeslných korouhví a skupin, ale jmenuje i řemesla, kterých v době Karlově nebylo, tím arci poráží všecku svou zprávu. Tomek, D. P. VIII., 390.

[4]) Pelzel, Wenzeslaus. IV., II., U. B. 59.

Alžběta rozhoduje mezi koláčníky a pekaři v Hradci Králové o pečení chlebů; r. 1403 znova bylo nutno srovnávati je.[1]) R. 1401 byli ševci a koželuzi v Hoře porovnáváni stran nákupu koží; při tom vetešníci ševci velmi obmezeni.[2]) R. 1410 v Praze novoměstští sedláři smluvili se s malostranskými proti uzdářům a tandléřům: který sedlář by těm něco svého prodal, tomu složí se čeleď; jmenovitě lukaři mu nemají dílo dělati.[3])

Ale přede vším jiným v popředí tisknou se již v periodě lucemburské věci t o v a r y š s k é; buď že opravdu byly zatím nejslabší stránkou zánovních cechů tehdejších, anebo že tovaryši, živel stále z ciziny přicházející, odtudž vždy s sebou přinášeli popudy k zlepšení svého postavení.

Svrchu o tom napověděli jsme. Ze života i ze statut cechovních a z jich tendence tovaryš poznával, že se zájmy sociálné a soukromoprávné u mistrů v nejednom kuse potýkají se zájmy jeho. Vyvinovala se tudíž už v XIV. věku sociální protiva mezi oběma stavy, byť nebyla ještě tak hluboká a prudká jako v stoletích potom. Nevím, aby u nás již ve XIV. věku bylo došlo k spolkům tovaryšským, jako byly tou dobou jinde.[4]) Ale že tovaryši začali se u nás již brániti, o tom něco zapsáno v pramenech. R. 1351 konšelé budějovičtí nuceni smiřovati mistry soukenníky s tovaryši jejich (knapy) stran mzdy,[5]) a jistě to není případ jediný. Zajímavo, že právě z toho roku jest v Němcích povědoma první stávka tovaryšská. To ve Špýru tovaryši tkadlcovští utekli mistrům pro malou mzdu.[6])

R. 1399 rozhodčí, od městské rady staroměstské a novoměstské volení, smiřovali mistry zámečnické obou měst s tovaryši stran způsobu, který tehdáž sobě tovaryši začali při zaopatřování práce. Příchozí tovaryš, host, totiž ohlašoval se v některé dílně, a mistři byli povinni pohostiti ho („šenkovati“). Ale poněvadž sbíhali se k tomu vítání a hostění tovaryšové všickni, dílo ostavivše, mistři zámečníci jim to zakázali, a z toho r. 1399 vznikla stávka, první nám povědomá stávka všech tovaryšů. Odešli z díla naprosto. Bylo

---

[1]) Čelakovský, Cod. II., 742.

[2]) Archiv horský, č. 12. Opis v zemském arch.

[3]) Arch. pražs., č. 2100, fol. 264.

[4]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 1, str. 98. Města němec. při moři znají řády tovaryšské aspoň v řemesle bečvářském již z r. 1321.

[5]) Köpl, Urkundnbch. v. Budweis. 52.

[6]) Mummenhoff, Monograph. Kulturgesch. VIII., 89.

to pak smířeno tak, že uloženo šenkování jen jednomu tovaryši, kterého by sobě host zavolal, či do jehož dílny by vešel; tovaryšové ostatní ať si jdou spolu jen v svátek, když se nedělá.[1])

Pražským provazníkům tovaryši i pro jiné neshody provozovali stávky, obsílajíce se proti mistrům, což mistry tak hněvalo, že si o tom ustavili zákaz do statut (r. 1410), zovouce takový „obyčej“ „šibalstvem“ nepočestným, za kteréž vinník měl býti poprve „pokucen“ pěti groši, po druhé desíti, po třetí panskou pokutou (žalář v rathouze), a čtvrté aby nebyl na řemesle a v městě trpěn, leč by chtěl těch obyčejův protivných ostati.[2])

V Němcích tou dobou již odevšad ohlašují se takové tovaryšské zápasy; v Gdaňsku r. 1385 městský úřad tak byl rozezlen, že pohrozil tovaryšům pro stávku uši řezati.[3]) Ve Francii první hnutí tovaryšská dějí se již v XIII. věku.[4])

Vznikem cechů jakožto korporací průmyslových nezanikla bratrstva jakožto spolky k pobožnostem a k pohřbům. Lišila se bratrstva od cechovních pořádků mimo právní rozdíly, jakož svrchu vyloženo, i tím, že přijímala za členy lidi nejrozmanitějšího zaměstnání. To asi nejspíš udrželo ty associace při životě u nás i v cizině.[5]) Možná, že z téže příčiny i některý cech dal podnět k vzniku bratrstva nového.[6])

Některá bratrstva bývala hojná a také bohatá. Z největších bylo bratrstvo měšťanské v Kutné Hoře, jež r. 1388 zakládá kapli Božího Těla a sv. Barbory.[7]) Slulo podivně fraternitas de czecha a drželo v sobě všech zaměstnání přední osoby městské.

Když z pouhého bratrstva utvořil se řemeslný cech a ten cech podržel si v statutech účely bratrské (kostel a pohřeb), stalo se bratrstvo cechem a cech bratrstvem. Tak si představuji bratrstvo malířské, zlatnické, když se byly v korporace rozvinuly; mají v statutech kusy živnostenské vedle kusů bratrských.

Pro ty kusy „bratrské“ v pozdější době i do cechu přijímáni bývali lidé řemeslu cizí. Nejeden měšťan nebo měšťanka dávali se

[1]) Arch. pražs., č. 986, 184.

[2]) Arch. pražs., č. 2100, 267.

[3]) O těch věcech obšírně Schanz, Zur Gesch. d. Gesellenverbände.

[4]) Lavisse et Rambaud. Histoire génér. II, 517.

[5]) Týž, 533 o franc. bratrstvech.

[6]) V Němcích mají příklad toho v Kolíně nad Rýnem. Staedtechroniken. XIV., LXXXI.

[7]) V Privileg. Čelakovského II., od str. 822.

právě pro přední bratrský kus, pro slavný pohřeb, zapisovati k řemeslným cechům, s nimiž jináče, jsouce zhola jiného zaměstnání, neměli nic činiti. To pak správcové cechovní zapisovali v knihy své tím slovem, že toho neb onoho za vstupné a příspěvky přijímají v „bratrstvo"; to jest: slíbili, že v pláštích a se svícemi půjde na pohřeb všecek cech.

Někdy však z bratrstva se cech řemeslný vyloupl a osamostatněl i jakožto živnostenské sdružení vedle bratrstva. Tak si představujeme, že vznikl cech krejčířů pražských r. 1318. Ti nemají v artikulích cechovních nic o pohřbu a zbožnosti. I protož pak na snadě domněnka, když r. 1354 stane se v pražských knihách náhodou zmínka o „bratrstvě" krejčí, že krejčíři vedle cechu svého byli zároveň členy širokého bratrstva, v němž nacházíme i stolaře, rybáře, sladovníky. A poněvadž bylo v bratrstvě asi nejvíc krejčí, vzal zbožný spolek na se jméno „krejčovského bratrstva". Tu tedy současně něco jiného jest „cech krejčířův" a „bratrstvo krejčířův".

O krejčířském bratrstvě na Novém městě dovídáme se jen tou náhodou, že se ostatní členové bratrští pohádali s krejčími o znamení na korouhvi a na svících. Krejčí jakožto členové zakládající dali bratrstvu své signum, nůžky. R. 1397 purkmistr a konšelé novoměštští musili smiřovati, když ostatní členové řemeslníci jiných řemesel nebyli s nůžkami spokojeni. Krejčí byli nuceni upustiti od svého znaku, a na korouhev dáno umučení Páně, a na svíce navrženo dáti sv. Václava nebo jiné znamení, jakž by se o tom všem usnesli většinou hlasů. Trest za vzdor stanoven v pěti kopách grošův.

Ze smíru, v knihách městských zapsaného, dovídáme se také o druhém sporu mezi spoluoudy bratrstva. Šlo o volbu správců bratrstva, cechmagistrů. Dosud v tom krejčíři rozhodovali; konšelé věc porovnali tak, aby voleni byli čtyři, či víc, většinou hlasů bez vzdorování jiných pod pokutou svrchu pravenou. [1]) Z té hádky v bratrstvě krejčířském bezděčně dovídáme se, že na čele správy byli cechmistři počtem čtyř osob; cechmistrů hlavní a snad jediná povinnost byla shromažďovati příspěvky a věrně je v pokladnici chovati. V Praze uvozuje se mimo krejčířské bratrstvo ještě pasířské, bečvářské a pekařské; r. 1407 děje se zmínka o německém bratrstvě sladovníků; [2]) v jich představenstvě jsou dva kováři a dva jiní řemeslníci.

[1]) Arch. pražs., č. 2075, fol. A. 17. (Miscell. při deskách č. 7)
[2]) Arch. pražs., č. 2101, 140.

III.

Dvojí národ při práci.

Jest otázka, kterým podílem obojí národ, v Čechách bytující, zúčastnil se spolků, právě vypsaných, a všelikteraké řemeslné neb umělecké práce. Od vysazení měst Němci měli, jakož samozřejmo, zvlášť v obcích královských v rukou svých správu a vládu, jazyk jejich vedle úřední latiny byl napřed. Ale v době lucemburské, o níž jednáme, jest sílu Čechů v městech i v okolku městském záhy a dobře znáti; vládnoucí Němci nedovedli na dlouze odolati návalu českých lidí počtem daleko hojnějších a opírajících se o přirozené právo svého v zemi prvenství proti hostům nedávno usedlým a privilegovaným. Situaci národnostní v Praze r. 1310 před nastoupením Lucemburků výborně osvětluje veršování kronikářovo, vypisující, kterak Němci za bouřky proti korutanskému Jindřichovi ve svých domech ustrašeni seděli, a Čechové v zástupích po městě chodili a tepali Němce, jak se který kde naskytl. [1]) Minorita německá tu patrna.

Ale vnější poměr na dlouze vždy ještě zůstával týž: Němci všude v menšině, ale vládli; vládli na radnici, vládli v spolcích řemeslných a ve všech oborech městského života, a řeč jejich na vrchu, zvlášť v úředních a representačních příležitostech. I protož zajisté pravdiva jest zpráva opata zbraslavského z r. 1334, že skoro ve všech obcích a v přítomnosti králově hovoří se spíš po německu nežli česky. Tudy také vykládá se, že statuta řemeslnická, nebyla-li psána latinou, vyskytují se jen po německu, neboť podávána byla

---

[1]) Obšírné vylíčení u Tomka v D. P. I, 502.

německým konšelům a od nich stvrzována. Z téže příčiny jest choulostivo, souditi z německých statut o německé činnosti a práci.[1])

Němci posilovali se stálou imigrací z Němec, ale ani tou nestačili na dlouze odolati Čechům do všech oborů se tisknoucím a cizí nadvládu těžce nesoucím. Od polovice XIV. stol. jest uvědomění národní v hořejších vrstvách českého národa velmi patrné a silné[2]) a to uvědomění vniká i do vrstev českého obyvatelstva městského. Mnoho dělo se cestou přirozenou, klidnou. Nejeden český obyvatel městský zmocněl hospodářsky a dostal se konečně i na radní dům k vládě mezi Němce. Možná, že první takoví lidé svou povýšenost zaplatili ústupky německému nadpráví a snad i nedbou svého jazyka. Stoupajícím uvědoměním národním a rostoucí hospodářskou silou Čechové dostávali se však na vrch cestami už rovnějšími. Již za krále Jana vidíme mezi německými boháči pražskými, obchodníky, kroječi, penězníky nejednoho Čecha hodně bohatého; připomínáme jen sukna kroječe Budka z r. 1314, Konráda Junošů, přísežného konšela (1316—1334) a rychtáře staroměstského Bořutu (1346), majitele vesnice Chval.[3]) Takových lidí v knihách městských, kamž majetek se zapisoval, přibývá patrně.

Z jmen měšťanů pražských také patrno, že národnostním pokrokem českým nejeden člen německého rodu zčeštil se stejně tak, jako do XV. věku tlakem národa polského mnozí Němci, do Polska přistěhovalí, poslovanili se.[4])

Městské rady a sdružení řemeslná byly bašty německého národa v českých městech, a těch bašt Čechové dobývají sice zvolna, ale jistě. Němci bohatí a vládnoucí nemohou Čechům odpírati platnosti; má při egoismu živnostenském důtklivý význam, nemohou-li Němci zabrániti, aby přes uzavřený počet nebyla postavena nová řada krámů řemeslníkům českým. Čteš v pramenech o masných krámech českých vedle německých již za krále Jana; novoměstské mlýny na Poříčí v Praze dělí se v řadu českou a německou,[5]) roku 1407 čteme o německém bratrstvě sladovníků v Praze vedle bratr-

[1]) Neuwirth v Gesch. d. bild. Kunst. 236. Po něm i Prokop, Die Markgraf. Mähren in kunstgesch. Bezieh. 346. Jemu jest dokonce pražské bratrstvo malířské die erste Künstlergenossensch. Deutschlands.

[2]) Tadra, Styky Čech. 328. Winter, Kult. obr. měst. I., 138.

[3]) Tomek, D. Pr. II., 475, I., 316.

[4]) Wuttke, Städtebuch v. Posen. 208—214.

[5]) Tomek, D. P. II., 255.

stva českého.[1]) I v řemesle zadnějším, lazebnickém, začali leckde v městech venkovských děliti lázně v české a německé.[2])

Němci ztrácejí půdu; umdlévají v zápase, zvláště v městech venkovských. V Žatci vyskytují se ryze česká jména v konšelech od r. 1348; ku konci století XIV. jeví se v listinách žateckých již hotová rovnoprávnost jazyků,[3]) jména českých konšelů houstnou. Ústí v době krále Václava zčeštilo se dokonce,[4]) v Plzni vyskytují se mezi konšely jména česká od r. 1334 jednotlivě, r. 1377 jsou čtyři Čechové konšely, r. 1407 již deset Čechů v radě vedle 2 Němců.[5]) R. 1369 mají tu českého radního písaře Jana ze Sepekova. Věříme, že od počátku XV. věku bylo v Plzni 81% Čechů, 15% Němců, dle jmen počítaných. V Litomyšli mezi konšely zapsán roku 1349 první nepochybný řemeslník český, Macek švec, a padesát let potom Čechové mají v městě většinu ve všem.[6])

V Budějovicích čtou se česká jména konšelů od r. 1330 nápořád. Fundaci na chudé lidi špitální činí tu r. 1391 bohatý řezník Luňák, jistě Čech.[7]) O českosti města Hradce Králové r. 1397 vydávají svědectví jména konšelů Peška, Alšíka, Varmuše, Hanúška a jiných po nich.[8]) Louny před koncem XIV. století měly většinu slovanskou.[9]) V Kolíně r. 1397 český soused Mrzák půjčuje konšelům a obci peníze;[10]) Karel IV. v privilegium Berounském klade Čechy s Němci v rovné právo; však Čechy napřed jmenuje.[11]) V Rakovníce r. 1374 jest sedm Čechů mezi konšely, r. 1399 devět.[12]) I v Kutné Hoře konšelé r. 1401 musili smlouvati řemeslníky po česku, jakož svrchu jinde dotčeno. V Jičíně po r. 1371 nenajdeš mezi konšely Němce.[13])

---

[1]) Arch. pražs., č. 2101, 140.

[2]) Menčík, Jičín 78.

[3]) Čte se v Schlesingrově Stadtbuch von Saaz místní názvisko »trávník alias anger« a j. viz Lippert, Sozialgesch. 215, 216. Schlesinger, Mittheilungen XXVII., 104.

[4]) Tadra, Styky 337.

[5]) Strnad, Arch. Pam. XIV., 195.

[6]) Nejedlý. Litomyšl. I., 324.

[7]) Bohemus, Pehem jsou Češi; 1346 Přibík, 1363 Ješek, Skřivánek a j. Köpl. Urkundenb. Budw. 45, 47, 78, 296.

[8]) Spies, Příspěvky k místopisu Hradce 18.

[9]) Lippert, Sozialgesch. II., 211.

[10]) Winter, Obraz kult. I., 138.

[11]) Čelakovský, Cod. II., 439.

[12]) Winter, Obraz I., 137.

[13]) Menčík, Jičín, 67—72.

Tím způsobem lze ještě déle pokračovati u vyčítání všelikých znamení, svědčících, že dávno před koncem lucemburské periody města se počešťovala. Patrno, že by i bez bouře husitské Čechové — ovšem zvolna — byli přišli k svému právu v městech.

Ta věc by nenáležela do této knihy, kdybychom nebyli přesvědčeni, že Čechové touž měrou, jako vnikali v rady, ba měrou větší měli účast v práci průmyslové i umělecké a vnikali v sdružení řemeslná, v cechy i v bratrstva.

V hlavním městě, v Praze, pokládati lze Nové město od počátku za české valnou většinou, byť v prvních dvou seznamech konšelských větší počet německých jmen se čte.[1]) R. 1350 totiž jen čtyři jména z dvanácti ukazují k Čechům, páté jméno nejisté; v seznamě r. 1353 již pět Čechů jistých a nad to několik nejistých; v třetím seznamě z r. 1356 již Čechové mají v radě sedm lidí, tedy většinu. Latinský jazyk panuje ovšem dál, první český zápis v knize jest z r. 1401.[2])

Na Malé Straně objevují se Čechové od prvního seznamu rady r. 1306, ale jen po několika málo; r. 1347 jsou zapsáni v konšelech 4 Češi, 4 Němci, z ostatních jmen nelze nic souditi; r. 1349 již mají Čechové většinu.[3]) Město Hradčanské bylo od počátku osazeno lidem českým; jména německá jsou v něm vzácnější.

Jináče jsou poměry na Starém městě, kdež byli Němci velmi pevně zasedělí ode dávna; tu jich bylo poměrně nejvíc a bránili se proti Čechům nejhouževnatěji a nejdéle. Od počátku lucemburské periody (1310) dlouho nenajdeš v konšelech českého jména, leč byl-li některý z Kokotů Čech.[4]) Do r. 1350 řídko zavadíš o některé české jméno ojedinělé (Junoš, Bolek, Křišťan, Ješek). Roku 1350 tři konšelé mají česká jména; roku 1352 zase tři, r. 1395 čtyři, r. 1362 sedm, r. 1363 zas jen tři.

Tedy český živel patrně roste, ale ne valně. Pouhou episodou jest, když r. 1364 vůlí královskou Staré a Nové město se spojí a objeví se v 29 osobách konšelských najednou 12 Čechů a v poslední rok dotčeného spojení (1376) v 30 osobách opět Čechů 12. Ti Čechové přibyli v konšelstvu z města Nového a proto po od-

[1]) Tomek, D P. V., 77.
[2]) Arch. pražs. č. 2100, 26.
[3]) Tomek, D. P. V., 88, I., 611.
[4]) Seznamy má Tomek v D. P. V., 55.

tržce obou měst mezi konšely staroměstskými zase ani jediného Čecha nenajdeš za kolik let.

Až r. 1383 objevuje se v městské radě český uvědomělý bohatec Kříž kramář s dvěma jinými českými sousedy. Od té doby vyskytují se česká jména po jednom, po dvou. Viděti, že Němci svou državu drží naložením sil. R. 1390 nějak oslábli, sedm Čechů je v radě; ale potom zase jen dva, tři. Roku 1408 obrat: devět jistých Čechů je v radě, a když Němci odstěhovali se z university pražské, čteme v radě staroměstské deset českých jmen. Na tom počtě pak zůstává skoro stejně až do roku 1418, posledního před bouří husitskou. Tenkrát v radě už jen čtyři nejistá jména německá. Držela tedy třetina [1]) německá v Staré Praze až do počátku XV. stol. většinu českou v podruží.

České měšťany nejen v Praze Staré než i v městech venkovských Karel IV. kdysi (snad r. 1367) posilnil nařízením, jež Staroměstským vydal, aby soudy konaly se po česku, a pouzí Němci, česky neumějící, aby nebyli konšely. [2]) To nařízení německé konšely staroměstské tak málo potěšilo, že jeho ani nezapsali v knihy a bezpochyby se jím také tuze neřídili, neboť, kdežto na venkově konšelů českých přibývá, v Praze zůstává vláda Němců stejna; zdejší listiny a cechovní řády, nejsou-li latinské, jsou německé.

I Václav král dlouho zanechával vládu Němcům. Až ho probudil ruch národní a náboženský. R. 1413 vydal povědomý rozkaz, aby v Starém městě v radě zasedalo polovice Čechů s polovicí německou. Tím výhradné panství němčiny zlomeno dokonale, ač ne docela klidně. Nějaké krveprolití mstivé při tom bylo. [3])

Bylo by pro naši úlohu vysoce důležito stopovati v knihách měšťanských, kterak Čechové rostou a ovšem při tom pátrati, kterak se chápali řemesel a umění. Žel, že v XIV. věku lze to provésti jen v Starém městě Pražském, v němž zápisy měšťanské od r. 1324 až po r. 1393 zachovány celé. [4]) V jiných městech českých nemají knih takových. Žel tím větší, že poměry v Starém městě, kdež

[1]) Tomek, D. P. II., 518 míní, že ani ta třetina nebyla celá.

[2]) Týž, II., 521 a násl. Tu viděti, že někteří kronikáři — zvlášť spisovatel »Krátkého sebrání z kronik« z r. 1438 — Karlovi IV. ubližují, vykládajíce, že všecko činil pro Němce a Čechy že chtěl vypleniti. Věstn. Spol. Náuk. 1904, III. Polák, 14.

[3]) Ale průběh událostí nejasný. Čti u Tomka D. P. III., 549.

[4]) Zápisy měšťanů vydal Dr. Teige v Alman. města Prahy r. 1901, 1902, 1903. Obšírně jsme v nich počítali a výsledek uveřej. v Osvětě 1902.

Němci seděli nejpevněji a nejdéle, nemohou sloužiti za pravidlo, jsouce výjimkou. Mohou poučiti však potud, že jinde všude Čechové v měšťanstvě i v řemesle rostli dřív a šíř nežli v Staré Praze, kdež odpor proti nim byl nejtužší.

V prvé desítce let (1324—1333) v 89 měšťanech, do Staré Prahy nově přijatých, shledali jsme 20 nepochybných Čechů, 45 Němců, ostatek národnosti nejisté. Tedy 22% proti 48%. Zaměstnání živnostenské a řemeslné psáno při málo kom. Je tu po jednom psán železník (obchodník), zlatník, sedlář, platnéř, krejčí, soukenník, kraječ suken (obchodník), kramář; po dvou nožíři, sládci, po třech kožešníci a ševci. Devět z nich jsou Němci, tři Čechové (koželuh, sládek a kramář), ostatní mají holá jména křtěná, z nichž se nic nepozná.

V druhém desítiletí (1334—1343) ze 118 měšťanů nových bylo 27 (23%) Čechů, 69 (58%) Němců. Ostatní nejisti. Vzrůst Čechů nepatrný. Z řemesla uvádí se tré bečvářů, z nichž jeden Čech, dva helméři, uzdář, pět kožešníků, 14 krejčí (2 Čechové), kramář, 4 nožíři (všickni Němci) plátenník, pekař, platnéř (Churczweil), řemenář, 14 ševců (4 Češi, ostatní většinou co do národa nejistí); 2 šenkéři a 10 zlatníků, z nichž pět nepochybných Němcův. Zlatníci přišli z Řezna, z Norimberka i odjinud z Němec, ale také jeden Wolflin z Domažlic, jiný, Oldřich, z Mýta, třetí, Jeklín z Čáslavě; za jednoho zlatníka norimberského ručí Václav Trubač, Čech za Němce, za jiného ručí zlatník Pešek Weis, jehož jméno je české i německé. V rukojmích uveden německý sklenář (Hainczlinus), dlažič (jména nerozhodujícího Johannes).

V třetím desítiletí (1344—1353) zapsáno 187 nových měšťanů; v nich Vlach z Florencie, apotekář Augustin. Osob, při nichž lze o národnost hádati se, spočetli jsme 49 (26%), Čechů 50 (27%), ostatek 87 (47%) jistí Němci. Čechů tedy přirostlo. Nastoupil panování král Karel IV.; vzešla Čechům doba příznivější.

Řemeslem zastoupen obojí národ takto. Uvozují se tři bečváři, z nichž jeden Čech, tři cínaři nebo ciníři, z nichž „Hanuš“ z Mostu mohl býti Čech; dva jehelničkáři, oba Němci, jeden koželuh, Čech Pešek (r. 1349), kožešníků devět, v nich šest Němcův, ostatní nejistí, kovář jeden, dle jména nejistý (Nicolaus). Krejčí zapsáni čtyřicet dva. Osm z nich jsou nepopíratelní Čechové. Kroječ suken psán jeden jména nerozhodujícího (Martinus de Bilena). Mezi rukojměmi shledali jsme také kroječe Čecha, Přibíka jménem. To stojí

za řeč, neboť kroječi byli zámožní obchodníci a tu se objevuje Čech mezi nimi. Kupec uveden jeden, Němec z Pasova. Mlynář též jeden, slul Hurer a přišel z Hory. Dvanáct nožířů, v nich Čech Jindra; pasířů čtrnáct, z nichž dva bezpeční Čechové; plátenníci psáni dva, jeden z nich Čech. Platnéřů přijato do Staré Prahy sedm, z nichž jeden, Mareš z Týnce, Čech, ostatní většinou nerozhodujících křestných jmen. Prták vyskytuje se jeden, sluje Gallus, a ručí zaň prták Krabice (r. 1346). Rukavičníků šest (dva nejisté národnosti, ostatní Němci); řemenář a sádelník (arvinarius) po jednom, onen Němec, tento bezpochyby Čech (Mikuláš z Benešova). R. 1348 psán jeden sklenář, Němec; jeden kušař (ballistarius) nejisté národnosti; ševců zapsáno jedenáct, z nich dva Čechové jistí, váčkáři tři, z nichž Zdislaus bude Čech, tobolečníci tři, z nich jeden Čech. Zlatníků, řemesla uměleckého, přijato šest; většinou jsou to Němci z Řezna, z Vídně, ze Znojma. Jeden z nich, Dětřich z Hradce r. 1345, pokládá se za Čecha.[1]) V rukojmích pozorujeme zlatníka Peška, zetě Sedlákova, jenž bez hádky Čech. V rukojmích vystupuje r. 1346 také jeden pernikář (libetarius), Henslinus, asi Němec.

Tu již patrně vidíme, že Praha v prvních létech panování Karlova průmyslem roste, usazuje se tu průmysl umělecký měrou hojnější, nežli před tím (zlatníci, nožíři, platnéři, pasíři a j.) a těší nás, že mezi mistry měšťany nacházíme Čechy; česká práce přes nepříznivé poměry staroměstské, tlačí se tu na povrch; nelze jí neviděti, popírati.

V desítce let následujících (1354—1363) jest boj národnostní v číslech patrn. Měšťanů přijato 246 osob, v nich 46 s jmény neutrálnými (17%), Čechů 62, což činí již jen 25%, a ostatek až na jednoho Vlacha, platnéře z Koma, a jednoho Uhra, jménem Jurglejna, jsou Němci. Tedy 136 (55%). Tu je Čechům úbytek, příboj jich menší, odraz německý silnější.

Co do zaměstnání jsou v oněch počtech dva apotečníci (jeden jistě Němec), sedm bečvářů, z nichž jeden nepochybný Čech; brníř jeden, Čech (Pešek r. 1354). Valchář psán jeden, krejčí patnáct, tři z nich rodilí Čechové. K nim přidali jsme pět krejčovských vetešníků. Kroječ suken jeden, Čech (Wencezslaus de Budina r. 1353). Koželuzi přijati dva (jeden Čech); kožešníků sedm, vesměs Němců; kramáři dva (jeden Němec), kupec jediný, slul Ulricus a byl z Plzně

[1]) I v díle Neuwirthově. Gesch. d. bild. Kunst. I., 251.

(r. 1360); lučištník Jaroslav, Čech; mečíři dva, oba Němci; měšečníci tři, Němci; nožířů dvacet jeden. Dva z nich Čechové beze sporu, sedm bezpochyby Čechů, ostatek Němci. Pasířů psáno dvacet, dva čeští, sedm nerozhodných, ostatek Němci. Platnéřů sedm, v nich Vlach Henricus, dva jmen nerozhodujících, ostatek Němci; provazníků šest, polovic Čechů; postřihači suken dva (jeden Němec, druhý sluje Petrus, tedy nevíš, jaký rodák). Rukavičníků zapsáno pět, z nichž jeden bezpochyby Čech; řezník jeden národnosti neznámé, sedláři tři, všickni Němci, jeden ze Salzburka; sladovník jeden, Čech, svícník jeden, asi Čech; ševců dvacet šest, mezi nimiž dvanáct Čechů; prtáci dva, oba Čechové. Měšťanství si tehda zakoupil také císaře Karla švec Wolflinus, (r. 1359) dle jména Němec. Tobolečníků zapsáno v měšťanství deset, z nichž dva Čechové a tři podle jména nejistí. Zlatníků přijato sedm, z nich jeden Čech, Pešek, jemuž bezpochyby Němci dali přezdívku Machschant (r. 1363), tři mají jména prázdná, tři jistí Němci. V živnostech toho období zapsán též jeden chmelař, sluje Molle.

Od r. 1364—1373 nových měšťanů psáno 381, z nich 77 (20%) mají jména oběma národnostem stejně svědčící, Němců jest 193 (50%), Čechů nepochybných v tom počtě 108, což činí 28%, číslo posavad největší. Toť doba, kdy Karel vydal svrchu řečené nařízení, aby pouzí Němci konšely nebyli, a kteří tu chtějí obývati, aby děti své dávali učiti česky.

V tom desetiletí nalezli jsme mezi novými měšťany čtyři cínaře, dva z nich jsou Němci, dva nejisti; dva drůbežníky a jednu drůbežnici (pullator, pullatrix), všickni jsou Češi, kotlář psán jeden (r. 1368 Stephanus, jméno nerozhodující), nápodobně i koželuh jeden, kováři dva, jeden Čech, druhý Němec, pět kožešníků, z nichž tři bezpeční Němci, jeden označen „rotkurschner“ (r. 1372). Krejčí zapsáno 25, jeden zove se odborně kalhotník (sartor caligarum), jiný zove se kabátníkem. Z těch krejčí 12 jest českých, tedy málem polovice. Poprve vyskytuje se mezi měšťany mistr řemesla knihařského, Pavel, r. 1372; pouhé jméno křtěné, tedy bez barvy národnostní. Kramáři psáni dva, oba Němci, krumpéř jeden, slul Fricek, což zní po česku (r. 1370). Kupec vstěhoval se mezi pražské měšťany jeden, pocházel z Bremerhavenu (r. 1365); lazebník uveden jeden, Němec; malíři dva, oba Němci, již svrchu v seznamě řemesel dotčení. Mečířů psáno osm, většina jsou co do národa nejisti, jeden slove Kuneš, snad Čech. Měšečník přijat jeden, Čech; nožířů sedm-

náct, z nichž tři Čechové jistí a čtyři po jméně neurčití. Sedm spočítali jsme pasířů, mezi nimiž jsou čtyři Čechové, a jeden nejistý. Zapsán jedenkrát r. 1373 polarer, jménem Nytz, tušíme, že to polirer, hladič kamenů drahých (puléř). Dále psán jeden platnéř, Jan z Kolína (Colonia, r. 1367), ale nevíme, z kterého Kolína. Postřihači suken psáni tři, jeden z nich Čech, puškař uveden jediný, mistr Henricus, r. 1373, národnosti nejasné. Rukavičníků přihlášeno osm, s polovici Němci, s polovici jmen nerozhodných; řezník jeden, Čech; sedláři tři, z nichž jen jeden jest bezpečně Němec; sklenář jeden (r. 1367), po jméně Herlinus, asi Němec, sladovník jeden, Čech; šenkéř vína (pincerna vini), Čech, sýrař též jediný, Čech. Ševců zapsáno 36, mezi nimi 15 Čechů; tesař psán jeden národnosti nejisté, taškářů nebo tobolečníků pět, z nichž jeden Čech, tři Němci, pátý nejistý. Uzdáři čtyři přijali právo měšťanské, jeden z nich Čech; vetešníků se uvádí pět, ale z pouhého jména renovator nevypátráš, byli-li to vetešníci ševci či krejčí. Jeden Čech mezi nimi. K vetešníkům jest připojiti pět „mentlerů“, které asi je klásti za krejčíře: čtyři z nich Čechové. Valchářů uvedeno do města sedm, všecko Čechů, vlnaři tři, z nichž dva Němci, třetí nejistý. Vozka uveden jeden, Němec z Chebu, zlatníci čtyři, z nichž jeden Čech. Obchodník železem psán jeden jména bezbarvého, Lucas, r. 1373.

V následujícím desetiletí (1374—1383), v němž král Karel se světem se rozžehnal, přijato do Starého města 520 měšťanů nových; z nich 80 mají jména pouze křtěná, Němců jest 324 (62%), Čechů 110 (21 %), číslo to v percentech proti předešlým časům pokleslé. Němci se přivolávají z ciziny a zápasí, toť patrno ze zápisů. V tom období také vyskytuje se některý Vlach, Nizozeman, slovanský Lužičan a Slovinec.

Co do zaměstnání a řemesel je tu apotečník Angelus Vlach, r. 1379 v měšťany přijatý, čtyři chirurgové, z nichž tři jistí Němci; dále uvádějí se po jednom barbíř (jména nerozhodujícího Peter), hřebenář (Němec), chmelař Čech, hrnčíř, kamenník (Petr Parléř); dva konváři Němci, čtyři rotšmidové (kotláři), z nichž jeden Čech, dva kováři národnosti nejisté, koželuh Němec, kožešníků 21, z nichž jeden Čech a dva nejistí, kramářů 16, z nichž asi dva Čechové, a pět osob pochybných. Krejčí zapsáno 47, z nichž 17 Čechů rozhodných; kroječ suken jeden, Čech; krumpléř též jeden, Ješek (roku 1374), rodák český, kupci psáni dva (jeden Čech, druhý nejistý);

malíři dva, oba Němci; mečíři tři, z nichž jeden Čech, mlynář jeden (Štěpán), nířař Čech, Petr Knyskonis z Loun (r. 1383); nožířů se uvádí 23, v nich tři Čechové a několik pochybných; ostrožníci dva, jeden Čech, druhý nejistý; pasíř jeden, Němec; paterníci (růženečkáři) dva, oba Čechové; pergameníci tři, dva z nich Němci, třetí nejistého národa; platnéřů šest, tři z nich Němci, tři jmen nerozhodujících. Postřihačů suken zapsáno sedm, z nichž tři Čechové; plavec (Čech) a pouzdrař (Němec), puléř a řezník (Němec) psáni po jednom; puléř mohl by býti Čech, jmenuje se Václav. Řemenářů pět uvedeno v měšťany, dva z nich Čechové, rukavičníků osm, v nich jeden Polák, dva Češi, dva Němci, ostatek nejisti. Rybářů zapsáno pět, jeden Čech, sladovníci tři, z nichž dva Čechové; soukenníci tři (jeden Čech), šenkéřů 10 (polovic Čechové), ševců 49, z nichž 17 Čechů. Jeden ze Švihova slul Žižka. Dva živnostníci zapsáni jménem mango, totiž koníři, oba jsou rodáci nejistí; tanléř psán jeden, a ten Čech; tobolečníci dva, oba Němci; uzdářů šest uvedeno, jeden Čech, valchář jeden, snad Čech, vetešníků (nedí se jakých) osm, z nichž dva Čechové, voskář jeden (Čech), vozataj též tak. Prvně se v měšťanech vyskytuje r. 1381 zrcadelník (Hanuš Saxo, asi Němec); zámečníci tři (jeden Čech), zlatníků zapsáno osmnáct, z nichž čtyři Čechové. V živnostech také uveden jeden železník národnosti nepovědomé.

Poslední období knihy měšťanské v XIV. věku obsahuje již jen 9 let (1384—1393). V tom období nových měšťanů spočítáno 242, v nich 40 (16%) co do národa nejistých; Čechů rodilých stejně tolik. Odpočítáme-li jednoho Polana, dva Nizozemce, dva Vlachy a Francouze z Remeše, zbude Němcům počet 156 (66%). V zápase národnostním zase jednou vysoká vlna německá.

V živnostech a řemeslech zastoupen apotekář národnosti nejisté, čtyři bečváři (jeden Čech), cínař (Henricus z Vídně), specialista, jenž robil číše (pechrer), původu nejistého; flašnýř a hřebenář, onen Němec, tento nejistý; dva koláři nerozhodujících jmen, tři kramáři (2 Němci, 1 Čech), deset krejčí, z nichž 4 Čechové; konvář jeden z Vídně, kolář a kovář (oba Čechové), kupec (Mikuláš z Telče, snad Čech), kožešníků jedenáct, vesměs Němci; lazebník jeden, Čech; malířů dvanáct, z nichž osm českých. Mečíři stali se měšťany dva, oba Němci; nožířů psáno sedm, z nichž dva Čechové, ostrožník jeden, národnosti nejisté, platnéři dva, oba Němci (jeden z Norimberka), puléř kamení jeden (r. 1385 jménem Wenceslaus politor);

řezáč (pildsniczer) jeden (Němec), rukavičníci dva (jeden Němec), sedláři dva (jeden jistě Němec), sklenář jeden, jménem Nicolaus, z kteréhož neuhodneš národnost. Soukennické řemeslo zastoupeno třemi osobami, z nichž jeden Čech, druhý Němec; třetí — Kuna textrix panni — žena vedoucí řemeslo, jest také Češka (r. 1392). Svícník přijat jeden národnosti nejisté, šenkéři tři (dva Němci); ševců 10, z nichž tři Čechové; vlnaři dva (jeden Čech), uzdáři čtyři, z nichž dva Čechové; valchář (Němec) a zámečník po jednom uvedeni. Zámečník slove pouze Martin (r. 1392). Zlatníků psáno pět (4 Němci, jeden nejistý).

Rokem 1393 přestávají zápisy v knize; přestávají tu, kde by mohly poučiti nejvíc, neboť právě v letech následujících protivy národnostní v Praze Staré zostřily se měrou nebývalou, boj stal se tužším, Čechové rostli, začali vítěziti ve všech oborech již před vypuknutím bouře,[1] a když na konec český národ vzepnul se silou živelnou, ohromnou, drtící, smeteno jest německé panování všude dočista a jedním rázem. Zmizelo i v Starém městě, kde bylo nejtvrdší.

Z předchozího kusého soupisu, jejž proti utkvělé myšlence některých badatelů, vidoucích v Praze jen práci německou, bylo nutno tak zevrubně předložiti, vysvítá zřetelně toto dvé: nejprve, že čeští řemeslníci měli v XIV. věku samostatné účastenství ve všech řemeslech prostých i uměleckých, zadnějších i nejpřednějších. Čtoucí postřehl české mistry stejně mezi ševci, sladovníky, tesaři, krejčími, jako mezi mečíři, kamenníky, krumpéři, zlatníky, malíři a jinými, jichž práce jest způsobu uměleckého. Což dobře svědčí o práci české vedle německé nahodilá zpráva, že o věcech pokladu svatovítského r. 1371 pracuje zlatník Henryk a zlatník Kubín.[2] Čech a Němec vedle sebe.

Druhé pak vysvítá toto: jestliže čeští mistrové dobyli sobě účastenství v práci průmyslné a umělecké v poměrech staroměstských, v nejstarším a nejpevnějším sídlišti Němectva v Čechách, to zajisté, že v jiných městech království Českého bylo účastenství Čechů v průmysle a umění za příznivějších okolností poměrně daleko větší.

---

[1]) I v obchodě této doby česká jména tisknou se v popředí. Jeť význačno, jestliže r. 1377 ke krámům soukennických obchodníků v Praze hlásí se 16 Němců a 35 Čechů (a 15 jmen co do národa pochybných).

[2]) Podlaha a Šittler, Poklad. 66.

Počítali jsme na knihách měšťanských; v nich jsou psáni lidé zámožnější, majitelé domů. Kdybychom mohli účastenství Čechů ohledávati v knihách řemeslnických, nepochybujeme, že by český podíl nad německý daleko větším se objevil, neboť tu by zapsáni byli i řemeslní obyvatelé, podruzi, a těch bylo jistě víc než domácích pánů. Jediná vzácná kniha ze XIV. věku jest k našemu poučení dochována. Je to kniha bratrstva malířského, a v té spočítáno [1]) do r. 1420 asi 104 jmen bratrských řemeslníků, z nichž šedesát českých a jen třicet Němcům svědčících; o třinácti jménech nelze říci, značí-li Čecha či Němce. Je tu tedy — snad ne náhodou — týž poměr národnostní, jak ho Tomek shledal v Praze vůbec, shledaltě Němců sotva třetinu.

Naposled i v řemeslu kuchařském, ohledávajíce jména dvorských kuchařů, vidíme, že to umění obsáhli Čechové docela. Jeť z kuchařů krále Václavových povědomo osm osob, z nichž jediný Němec Jorgl r. 1401. Ostatní všickni Čechové: Pešík, Franěk, Ješín, Hanuš, Tryzna, Panoška, Strýc. [2]) Jakoby kuchařství české stalo se již specialitou.

O něco méně příznivý poměr Čechům jeví se jen tu, kde běží o starší držbu řemeslných krámů, ale i v tom Čechové časem mají většinu, jakož to vidíme při novoměstských měšečnících, jichž 18 krámů r. 1410 drží sedm Němců (dle jmen), a jedenáct Čechů. A ještě příznivější jeví se poměr Čechů při krámech pasířských na Novém městě r. 1412. Mezi 45 pasíři, u Panny Marie na krámech vykládajícími, jest Němců jen 8, ale Čechů 26. (Ostatní jména jsou křestní.) Počet krámů měšečnických uvádí se roku 1412 o tři větší nežli prve r. 1410, ale tu jsou Čechové o dvě osoby proti Němcům v menšině, ačli pod pěti prázdnými jmény křestnými netají se mistři z českého národa, kteří by poměr napravili. [3])

Lze konečně uznati, že tu, kde mluví čísla a jména česká, i němečtí badatelé přiznávají českým řemeslníkům doby lucemburské stejné účastenství v práci s lidmi německými; připouštějí stejný význam Čechů, zvláště v oboru uměleckého průmyslu; skoro neprou již ani v umění malířském drobném zvláštní individuálné školy české. [4]) Jen v umění velikém upírá se význam české práce; Čechové

---

[1]) Počítal dr. Kalousek v Osvětě, 1877, 335.

[2]) Tomek, D. P. V., 51.

[3]) Arch. pražs., č. 2100, 284, č. 2079, B. 8.

[4]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst. 251, 253.

byli v těch i v jiných věcech prý jen receptivnými. Malíři čeští prý učili se (?) v cechu německém. [1])

Nejtvrději se popírá individuálná česká práce v architektuře. Práce českých mistrů, nelze-li ji popříti, vykládá se za řemeslnickou, nebo německými idejemi proniklou; [2]) vůbec co jest uměleckého, všecko gotická práce německá. I v kamenném mostě pražském německý směr se jeví, ale nedí se jak. Ke všem znamenitějším podnikům musil býti cizinec volán, v seznamě dělnictva při hlavním chrámě na Hradě (z r. 1372—78) většina lidí německých zapsána. Obojí sic pravda, ale zapomíná se v první příčině, že v dobách pokročilejších, povolá-li se k nákladné, neobyčejné stavbě podnikatel cizí, jsou k tomu vždy jiné důvody nežli ten, že by zde živá duše těm věcem nerozuměla, a v příčině druhé přec nutno míti na paměti, že prostí dělníci se hrnou odevšad k veliké práci tam, kde je, takže při tom o dovednosti či neschopnosti domácích lidí spravedlivě mluviti nelze. Také nelze v neprospěch a za nepůvodnost české práce vykládati, užívají-li čeští mistři některých technických názvů v architektuře na staletí po německu (krakštejn, šnek, pokštel), kolik zjištěné české práce i v jiných řemeslech tají se pod německým názviskem! Ostatně jakmile vyskytnou se zednické smlouvy české, ihned v nich také obsaženy české názvy technické (r. 1407 v smlouvě mistra Staňka: závorník, na závorníky křížové, mezi sloupy v těle [säulenschäfte]).

Uzavíráme stať tuto okolností tou, že Karel IV. za kolik let před svým koncem nevolal již k velikým pracem nikoho z ciziny, stejně tak Václav. Neviděti, že by Němci, Vlachové, Francouzi, Nizozemci ani jiní cizí, kteří v Praze pobývali, byli měli nějaké vůdčí postavení; zdejší lidé již na všecko, čeho bylo potřebí, se odvažovali, ba i přebytek byl lidí dovedných českých, kteří mohli sloužiti i cizině; připomínáme onoho mistra Václava, mistra českého, jenž r. 1407 pracuje na kostele Vídeňském, onoho mistra Wenzla, jenž touž asi dobou (1411—16) stavěl na kathedrále řezenské, oněch českých Paniců, Jana, Václava, Michala, kteří byli účastni při stavbě chrámu štrassburského. A jest bohudík ještě víc lidí povědomo, kteří českou prací ozdobili cizinu. [3]) Z malířské samostatné české školy

[1]) Mittheilung. XIX., 58.

[2]) Neuwirth, l. c., 249, 231, příloha. R. 1411 vyskytuje se v pramenech jizba »česká« , »stuba bohemicalis« (Tomek, Základy. I., 223). Kam s tou?

[3]) Tadra, Styky Čech, 379. Adámek, Čeští stavitelé v cizině. Osvěta 1874, 847. Chytil, Parléř, 29.

miniatur učili se malíři rakouští, [1]) vlivy tabulových obrazů českých jsou patrny v Německu na dvou stranách, v Norimberce i v Brandeburce. [2]) Český zlatník Martin r. 1395 dělá klenotné věci u polského krále, český barvíř barví sukně královy; [3]) kolem r. 1406 huťmistři skláren na Spessartě, majíce jméno Wenzlů, bezpochyby Češi byli, [4]) a což znamenitý počet Pehemů (Čechů) vyskytuje se v předních řemeslech města Norimberka ode dávna. [5])

---

[1]) Chytil, Pam. Arch., XIII., 215.
[2]) Tadra, Styky, 379.
[3]) Bidlo, Č. č. Mus., 1895, 238.
[4]) Tadra, Styky, 182.
[5]) Chytil, O Junkerech, 57.

IV.

Díla průmyslná i umělecká v době lucemburské.

Uvázán jsa články cechovními, řemeslník nemohl, nesměl užiti plného práva živnostenského k velkovýrobě; měl pojištěnu samostatnou hospodářskou existenci, ale zhotovovati výrobek a odbývati ho tou sobeckou měrou, aby druhému z toho byla ujma, to nebylo dovoleno, řemeslo bylo pramenem pro všecky stejně, vždyť byli bratři cechovní.

I protož mělo-li býti v těch poměrech přece nějaké pokrokové závodění, mistr musil snahu svou obrátiti k lepší kvalitě materiálu a práce své, snažiti se o vkusnější její ozdoby, o větší praktičnost, o sličnější formu; a proto lze souditi, že právě při obmezení výroby nutil se i jednotlivý prostý řemeslník býti poněkud umělcem a snažil se pořizovati práci po všech stránkách obyčejně dobrou. Kdo pracoval zle, neměl ani při obmezované produkci žádoucího odbytu, a nad to správcové cechovní již dbali toho, aby jednotlivec nekazil dobré pověsti všeho řemesla. V prvních dobách cechovních mistři sami v cechovní hromadě ochotně uvažovali o lepší jakosti svých výrobků na prospěch konsumentů. Stačí o tom čísti zápis z r. 1410, jímž na příklad se usnášejí sedláři malostranští s novoměstskými, „že vstupují v počestnou věc, aby dobře bylo děláno, aby nebylo děláno v zajícové kůži ani v jirchové, také aby koží podkladkových nekladli na holé dřevo.“[1]) Výtky oněch dob a satiry dotýkají pouze řemeslníky, o potřeby živobytné pečující, pekaře, krejčí, ševce. řezníky.

---

[1]) Arch pražs., č. 2100, 264.

Nemůžeme opět nevšimnouti sobě v této stati vedle všednějších produktův a drobných kusů práce umělecké vysokého umění, jehož přes zlost časů a lidí dosti mnoho památek zůstává. I to umění musíme zase v úvahu vzíti, neboť neuznáváme esthetického pravidla o podstatném rozdíle velkého a drobného umění, jakoby dílo uměleckého průmyslu sloužilo nějakým účelům zevním, dekorativním, a umění vysoké jakoby sloužilo sobě: všecko sloužívalo a slouží i k dekoraci; také nemůžeme si nevšímati vysokého umění již proto, že v oněch dobách řemeslník nelišil se od umělce; týž malíř, jenž Mateř boží maloval, natíral štíty na domě a dřeva vojenská.

O pracích řemeslníkův, sloužících potřebě živobytné i přepychu, poučují nás staré souvěké obrázky. Na nich lze ohledávati, co krejčíři šili, kterak měšťany a urozence oblékali, kterak ševci je obouvali, co kloboučník tehdejším lidem na hlavu vstavoval, kterak kožešníci zúčastňovali se té oděvnické práce, a kterak jiní a jiní svým dílem posluhovali.

V prácech našich krejčířů vidíme modu francouzskou, která v době lucemburské bujela. Karel IV. sám obliboval prostý šat, [1]) ale dvořeníné, šlechta, měšťanstvo, zvláště ženy (příkladem králové Blanky od r. 1334) dávaly sobě šíti a strojily se nádherně. Tehdejší krejčíř městský i dvorský šil dlouhé pláště (kloky), šil čapruny nebo pláště krátké s kapucí nebo kápí (cappa, caputium), šil také kápě nebo kukly a kuklice o sobě, a čím dále, tím po modě menší, [2]) užší a delší, i kuklice s cípy a knoflíky (caputia nodulata, cum leripipiis) [3]) tak dlouhé, že je muži ovíjeli kolem hlavy.[4]) Vůbec pozorujeme, že krejčíři modu francouzskou vyvinují po té stránce dál, že zúžují všecko, co zúžiti lze. I sukně ženská, jež měla v XIII. stol. parukávy (pachy) dolů visuté a byla řasná, stává se teď velmi k tělu přilehavou a parukávy jsou úzké jako stuhy. Také mužské nohavice modní již užšími ani býti nemohly, nad to bujnost doby, která před tím vymyslila si nohavice šachované, teď kázala, aby každá noha měla jinou barvu látky (miparti).

Od let šedesátých XIV. stol. [5]) rozšiřuje se u nás západnická moda kabátců (joppa), kratičkého to oděvu mužského i žen-

[1]) Kalousek, Karel IV. 169.

[2]) Winter, Děj. kroje. 36.

[3]) Menčík, Někol. statut. 14.

[4]) V knize arch. pražs., č. 987 v odkazech mnoho zápisů o tom. Obrázky u Zíbrta v Děj. kroje. 295.

[5]) Winter, Děj. kroje. 28.

ského, jenž kryl prsa a sahal k pasu. Při kabátci krejčíři největší dovednost osvědčovali, neboť kabátec měl vyjadřovati plastiku těla, a čí tělo nebylo pěkně plastické, krejčíř musil pomáhati vycpáním, zvláště mužům, kteří chtívali vypadati prsatí a silni, což se Husovi nic nelíbilo ani jiným mravokárcům.[1]) Štítný pro ty věci vinil přímo krejčí, že jsou hrdi a obracejí řemeslo své ne ku potřebě lidské, ale ku přílišné „chlípě“.[2]) K těsným kabátkům krejčí také přišívali pachy od rukávů, a k hrdlu našívali vysoké obojky; ke konci doby řezali kabátce, roztřepovali je v cípy a cípky.

Ku kabátkům hodila se paráda knoflíků, v jichž počtě přemršťováno. Knoflíky robil zlatník, pasíř, soustružník, a kdo ví, kdo ještě jiný. Všecky všudy šaty byly podšívány lehčími látkami; kožešinou podšívány kožichy a namnoze kožešinou lemovány i šaty lehké, letní.

Zajisté, že krejčíři šili také podle nádherných šatů sprostnému lidu kytle a kytlice, ač i to možno, že sprostná roucha ženy šily svým rodinám samy po domácku.

Mimo šat modní krejčí šívali také kroj starodávnější, jehož zevnější ráz byl v dlouhosti a širokosti. Byl to kroj domácí, český, jenž držel se u vážných lidí vedle nových mod. Víme to z nařízení krejčovského řádu, aby totiž na prodej krejčí vykládal sukni (wambais) jednu českou, druhou švábskou.[3])

Že tehdejší krejčí šívali důkladně, to jisto z toho, že šatné věci se v inventářích oné doby odkazují dědicům; nestálý hadr se neodkazuje a do městských knih jako klenot nezapisuje.

Šití prádla zanecháváno v domácnosti ženám jako za starodávna, ale vyskytuje se v Pražských městech nejedna švadlí, jež šije řemeslně košile, hace mužské, ženské rubáše neboli čechle, oplecka a kasanky zástěrné týchž podob, jako dotud vídati v lidových krojích.

Šilo se z nejrozmanitějších látek. Hedbávné k nám byly dováženy; sukna, plátna, barchany dělány tu, ač jemnější vlněné zboží, vzniklé z jemnější suroviny, bylo též dováženo z ciziny. Dobré jméno měla sukna domácí broumovská, chrudimská, kolínská, rychnovská a hradecká. Při hranici české, v Jihlavě, Flandři zavedli

[1]) Erben, vyd. I.. 68, 240.
[2]) Erben, 171. Zíbrt, Děje. kroj 279.
[3]) Srovn. Lippert, Wirtschaftsgesch. II., 148.

výrobu sukna pokročilou technikou své vlasti. Jadrnost tehdejších suken přičiňovala k trvanlivosti tehdejšího šatu.

Kterak kloboučník a čepičník pečovali o ústroj mužské hlavy, to zříti z obrázků souvěkých. Nad míru mnoho je forem klobouků a čepic; čepice jsou z všelijakých látek, klobouky hlavně plstěné, někdy i pletené. Stavům intelligentním, kněžím, žákům a mistrům, biretníci robili placaté mitry nebo birety z aksamitu či také z hedbáví. Ženskému pohlaví šlojířnice robily na hlavu zavití, rouchy, šlojíře z látek rozmanitých od hrubšího plátna až po jemné paučníky hedbávné. Některý šlojíř parádní složen byl z několika nad sebou vrstev, že vypadal jako krajkový čepec nakadeřený. Šlojířnice dělaly asi také ona ožidlí a třepená okruží, jež pozorujeme na hrdle žen, všecko forem sličných.

O strojbu hlavy ženské také věnečnice i kranečníci pečovali. Rozmanitá díla jejich zříme v miniaturách i na freskách. Vídáme dívčí pentlíky, vínky (crinale); některý vínek a pentlík holá stužka přes čelo a vlasy, jiný však jest perlami vystrojen nádherně a tak hojně, že béře na sebe formu perlové okrouhlice, která ne každé panně sluší. Takové perlovce jsou i ze skelného šmelce, z kamínků drahých.[1]) Vdané paní všecky vlasy druhdy zavíjely v sítě perlové.

Věnečníci a věnečnice bezpochyby dělávali také ony podivné ženské pokrývky a zdoby na hlavu, jež povědomy jsou jménem chomoutů, rohů. Byly to čepice s dvěma růžky anebo kužel časem rostoucí, čím dál delší, podstatou ze dřeva, ale hedbávím ovinutý a šlojířem druhdy ozdobený. Za Karla IV. ty věci začaly se, roby ženské však přenesly se do XV. věku a tu vládly víc než před tím. Kazatel Milič se na ně hněval.[2])

Při tehdejším kroji výživu dobrou nalézali svou prací tkaničníci. Tkanice, šnory byly velmi oblibovány od žen. A byly tkanice ze všech látek stříhány, z rozmanitého materiálu tkány, i zlatem vyšívány.

Také měšce a tašvice náležely k tehdejšímu kroji. Práce měšečníků a tobolečníků při sprostných lidech mívají formu primitivní, jsou to stahovací pytlíky, jsou to kožené kapsáře s příklopem; měšce vzácnějším lidem jsou z kůže i z jiných látek, a pasíř k nim dělal řetízky a kování. Tři měšce skutečně zachovaly se z oněch

[1]) Arch. pražs., č. 987, 382 a j. již z r. 1365.
[2]) Zíbrt, Děj. kroje. 354.

dob v Hradci Králové; dle podání náležely králové Elišce; jeden kožený na okrajku lemovaný zeleným aksamitem a stahovaný zelenou hedbávnou šňurou, pokrytý kroužky mosaznými; druhý je čtverhranná tobolka hedbávná, růžové barvy, s třásněmi a s růžovou stuhou; třetí měšec je kožený, sametem rudým pošitý, stříbrem lemovaný. Stahovací šňůry dvou těch měšců mají na koncích knoflíky kulaté, třetí končí se třásněmi. Zdá se, že onen kožený měšec jest ze XIV. věku, druhé dva z XV. [1])

Kožešník byl prací svou při tehdejším kroji tuze zaměstknán. Když nebylo na šatech kožešinné podšití, aspoň na lemu začasté kožešina bývala i při rouchu lehounkém. Kožešinami beránčími, kuními, popelicemi, běliznami, vlčinami, liščinami, hranostajem, sobolem i levhartem [2]) podšívány kožichy, sukně mužské i ženské, pláště a krzna; na všecko byly blány kožešinné. Ty kožešiny srostly s oděvem tak, že jeden druh dlouhého pláště (krzno) neslul ani jináč než-li blány. [3]) Konec XIV. věku doneseny k nám z východu dlouhé kožichy otevřené tak volně jako letní mužské sukně; říkali jim šuby. [4]) Čepice i rukavice mívaly na sobě kožešinu.

O ty práce kožešinou dělívali se krejčovští řemeslníci s kožešníky, ale byly z toho podšívání „chlupatými věcmi“ svým časem zlé a nekonečné hádky.

Ševcovská práce dělila se ve dví: bylo dílo „dlouhé“ a protiva jeho bylo „střeví“ nebo střevíce. Z „dlouhého“ ševci šili mimo starodávnou obuv, jež vyskytuje se jménem škorní, novější obuv, jíž říkali boty (z latinsk. botta, z franc. botte). Škorně byly v holyňkách širší než-li boty, rády shrnovaly se. Nějakým škorním říkali „příčné“. [5]) Boty byly v holyňkách úzké a jako trouby. Dělány nejčastěji z teletiny. Časem mizelo jméno škorní, a botami zvána obuv obojí. [6]) Ke krátkému dílu náležely především starodávné sprostné škarbály (krpce, opánky), jež vždy ještě obouvali venkované; dále sem slušely všelijaké střevíce (calcei) mužské, ženské i „dětinské“, některé z nich označují se v pramenech zevrubněji jakožto střevíce „knoflíkové“, „střevíce s nášev ky“.

[1]) Domečka, Pojedn. musea v Hradci, č. 1., str. 14. Cechner, Soupis. Hradec XIX., 78.

[2]) Doklady v arch. pražs., č. 988, 986 z let 1373—1410.

[3]) Winter, Děj. kroje. 46.

[4]) Týž, 53. R. 1380 poprve záznam o tom.

[5]) Arch. litomyšl., Kniha zápisů, č. 115; rok 1413. Výpis Štěpánkův.

[6]) Zíbrt, Děj. kroje 329. Rozdíly škorní viz obšírně u Wintra, Děj. kroje. 55.

Jiným lehounkým na léto říkali ščivaly (z aestivale), a ty ščibalníci robili.

Střevíce pánův a parádníkův obojího pohlaví jevily už ode dávna snahu prodlužovati se do špice. Karel IV. na obrazech má střevíce dosti dlouhé. Však právě v době jeho nemoudrou modou západnickou i u nás nataženy střevíce tak, že jim dáváno posměšné jméno zobáků, nosů, čípků, špicí (calcei rostrati). Štítný svádí na ševce, že vymyslili tu „škodnou dvornost". [1]) Naši ševci arci nevymyslili té dvornosti.

Zobáky do konce doby lucemburské byly všude po střední a západní Evropě tak dlouhy, že musily býti podkládány dřevěnými nebo koženými trepkami (calopedium), jejichž zhotovováním zvláštní řemeslníci (calopedifex) zabývali se. [2])

Materiál ševcům, řemenářům, měšečníkům, uzdářům, sedlářům dodávali koželuzi, jircháři a zámišníci, o jichž pracech v této době nic zevrubnějšího nevíme. O sedlářích pražských vzpomenuto svrchu, že nebudou dělati v zajícové kůži ani v jirchové a že nebudou koží podkladkových klásti na holé dřevo. Z pramene téhož dovídáme se, že i lukaři pracovali pro sedláře, pracovali bezpochyby dřevěné podklady, jež sedlář pak potahoval koží. Jináče robili sedláři i tašky, navlačovali houžvice, protivny k sedlům přibíjeli, robili střemeniště; řemeny si řezali sami, z čehož časem pak mívali mrzutosti s řemenáři.[3]) R. 1391 po hádkách srovnali se novopražští uzdáři se sedláři o díla svá tak, že uzdáři nového dřeva k starým sedlům nebudou přičiňovati a vůbec nových sedel nebudou dělati, však k starým sedlům, která si koupí, že nová střemeniště přikládati smějí; proti tomu zase sedláři zavázali se nedělati nových uzd, pásů (cingulum dictum gurt , vše pod pokutou 15 grošů konšelům, rychtáři a cechmistrům. [4])

Práce a díla řemesel, potraviny a nápoje upravujících, na onu dobu nejsou s žádoucí zevrubností nám povědoma. Pekařská díla chléb, žemle, calty, svitky tu a tam postřehneš na obrazech večeře Páně; v pramenech uvádí se chléb bílý, režný, roháčky. [5]) O řeznících dovídáš se z pramenů, že spolu byli poněkud ku-

[1]) Erben-Štítný, 170.
[2]) Tomek, D. P. II., 372. Zíbrt, Děj. kr. 333. Winter, D. kroje. 34.
[3]) Arch. pražs., lib. vetustiss, č. 993. 217.
[4]) Arch. pražs., 2070. 50.
[5]) Čelakovský, Cod. 172.

chaři, neboť dělali a prodávali také jitrnice.[1]) O pivu víme jen, že v městech vařeno bylo dvojí; bílé, jež vařili z pšenice, to bylo silné a jako ležák. Druhé slulo staré, z ječmene dělané. Odvar nový, po várce starého a bílého piva pořizovaný, slul pivem mladým, říkali mu též patoky. To bylo jakési pivo třetí. Sud patok byl málo pod polovici lacinější než-li sud piva starého.[2])

V uměleckém průmyslu práce zlatníkův a stříbrníků stojí v době lucemburské v popředí svou mnohostí, pestrostí i kvalitou. Pestrost už v tom založena, že zlatník nepracoval jen o kovech drahých, tepaltě svoje výtvory z mědi, ba i z olova, dále že dotýkal se i prací, při nichž kov měl úlohu podřízenou, byltě zlatník emailerem, klenotníkem, ryl pečeti.

Hlavní práce zlatníků lze rozděliti v díla buď kostelu sloužící, buď přepychu světskému. Na rozhraní obojího jako nejznamenitější produkt oné doby stkví se symbol našeho království koruna svatováclavská, kterou Karel IV. r. 1347 dal zhotoviti bezpochyby dle vlastního vkusu, francouzskou zkušeností vytříbeného. Rázovitým ornamentem koruny té jsou lilie, jichž forma dostala se i na polskou korunu krále Kazimíra.[3])

Zlatnictví chrámovému, jež ovládala církev, faktor ve vývoji uměleckém tehdáž nejrozhodnější, král Karel nad míru pomáhal svými četnými koupěmi; nanosil do Čech odevšad ostatků svatých; těm zajisté naši zlatníci musili vymýšleti důstojné, umělecké schránky, relikviáře, ač některé ostatky sem doneseny již v relikviářích práce cizí; obojích koliks zachovalo se v pokladě královského kostela svatovítského.

Zlatníci a stříbrníci robili mimo to rozmanitá liturgická nářadí a nádoby od monstrancí a berly biskupské až po konvičky na vodu a víno, většinou ze stříbra, ale obyčejně pozlacené. Z několika zachovaných inventářů chrámových lze souditi, že tehdejší chrámy nadbytek těch klenotných věcí mívaly odkazem a pořízením lidí měšťanských i urozených. Inventář kostela zámeckého na Hradě z r. 1355 daleko nad půl druhého sta kusů takových uvádí[4]); v klášterském inventáři u sv. Tomáše v Malé Straně z r. 1360

---

[1]) Slujeť jeden řezník v Praze r. 1398 Jitrnička. Tomkovy Základy.

[2]) Vas (sud) pro duabus sexagenis grossorum cum 37 grossis, vas juvenis cerevisiae pro una sexag. cum 7 gross. Tomek, D. P. II., 533.

[3]) Rocznik Krakow. VI., 265. Lilie andegavské.

[4]) Podlaha, Šittler, Poklad. Inventáře na konci knihy.

spočítali jsme 10 křížů stříbrných, šest relikviářů na způsob hlav a rukou, sedm monstrancí, z nichž nejedna sloužila za relikviář. Jedna z r. 1356 byla dar Karla IV., z čehož patrno, že král dařil drahými věcmi nejen chrám sv. Víta. Jiného nádobí zapsáno v inventáři právě dotčeném valně mnoho.[1])

Zlatníci některá díla svá lili po částkách do písku, v němž model byl otištěn, částky pak letovali a hladili, jiná díla tepali kladívky na pevném modelu. Znalci pochvalují práce doby lucemburské, že jsou jemně tepané a ryté. Pěknou jim ozdobou bývá leckdy email průhledný i neprůsvitný, červený i černý na stříbrné podloze; stříbrné a zlacené věci však prosté obarviti zlatník nesměl, to již dle nejstaršího řádu pražského pokutováno. Oblíbený dekor zlatníkových prací bývají drahé i polodrahé kameny, jež do nich vsazovány začasté až barokním způsobem a množstvím. Ty kameny schystával brusič, ale zlatník musil kamenu i řezbě rozuměti, aby věděl, s kterým kusem kam.

Stran formy zlatnické práce chrámové budiž dotčeno, že relikviáře té doby mají podobu pušek, křížů, poprsí (hermy) a hlav lidských, vážných, poněkud strnulých, jednotlivých vztyčených rukou, tepaných nebo litých;[2]) relikviář pražských zlatníků má podobu biskupské mitry. Začasté zlatník k ostatkům užil řezaných a hlazených nádob z křišťálu, jež vpravil v architektonickou stavbu monstranci podobnou. Byly relikviáře také jako desky zdobené formami z gotických staveb.[3])

Relikviáře doby Václavovy ještě vždy jsou podoby stejné, ale hlavy jsou hrubší, živější, energičtější.[4]) Za typický vzor kladou se dva relikviáře (v domě arcibiskupském nalezené), měděné, tepané, pozlacené, mající podobu hlav sv. Petra a Pavla; plášť Petrův kryt na obrubě emailem, plášť Pavlův nese ornament ražený. Kdys dělat je dal Albik z Unčova, arcibiskup.[5])

Nádherný deskový relikviář jest v klášteře benediktinů v Břevnově u Prahy; jest rozčleněn ve tři oddíly, v prostředním

[1]) Vytištěn v Tomkových Základech. II., 40.

[2]) V statutě zlatníků pražsk. stojí, že se platí »vor ermel gegossen als swer« (od lité ruky dle váhy) Menčík, Věst. Spol. nauk 1891, 278.

[3]) O rozmanitých relikviářích čti v Podlahově a Šittlerově Pokladě. Robeny také ze dřeva cypřišového a jiného, ze slonoviny.

[4]) Chytil, Uměl. prům. na Retrosp. výstavě. 17.

[5]) Týž, l. c. První o těch kusech zprávu dal Lehner v Methodu XII.

jsou dva baldachýny gotické architektury, postranní části mají výklenky s řezbami perleťovými, zdobené emailem. R. 1406 byl ten relikviář dle nápisu některak nově upraven, však ať jsou na něm drobnosti starší či mladší, celek hlásí se v dobu lucemburskou. [1]) Kromě toho skvostného vzoru deskového relikviáře jsou ještě dvě takové desky na knihách v pokladě Sv. Víta.

Při monstrancích, které vznikly k processí Božího Těla, svátku r. 1264 založeného, a u nás právě v století XIV. se teprv rozšířily, zlatník býval architektem i plastikem gotickým, užíval fiál, růžic, pilířů, baldachýnků, kružeb, sošek a všech těch motivů, jež činí gotický sloh tak svérázným. Kterak si zlatník dovedně vedl, viděti i na monstranci bronzové, kterou v naší době u Mělníku v Labi nalezli. Má válcovitý střed pro hostii, ukončený gotickou věžicí, a po stranách rozvinut celý systém opěráků sličných s fiálami. [2]) Za typus z konce XIV. věku lze pokládati monstranci v Mýtě (u Rokycan). Je z bronzu litá, křišťálový válec, vroubený ornamentem nahoře i dole, končí se gotickou věží a pyramidou s křížem, po stranách jsou lomenité kružby, fiály a dvě okénka s klečícími anděly. [3])

Shrnoval-li zlatník při monstrancích většinu svého umění v hořejší části, při kalichu ozdobován za to naopak podstavec; kalichová číše majíc býti přikládána k ústům, nejlépe aby byla hladká. Typ kalicha z oné doby je na zámku ve Vraném.[4]) Na patce toho kalicha ušlechtilé formy gotické je znak biskupa Jana z Dražic v modrém emailu, na ořechu (toť prostředek podstavce, nodus, vystupující pro pevnější držení) zlatník vylil a upravil zeleným průsvitným emailem čtyřlisty. Z řádu zlatníků pražských z r. 1324 dovídáme se, že tehda byly také kalichy bílé (stříbrné), při nichž jen ořech byl pozlatitý. Od díla takového kalicha zlatník měl bráti 40 grošů (bezpochyby od spracované jedné hřivny). [5])

Jest zajímavo zvěděti, že zlatníci častokráte bývali zváni svou prací ozdobiti i kostelní práce malířské. Na obrazech tabulových české Madony mívají korunky a sponky zlatem plasticky vyznačené

---

[1]) Chytil, Uměl. prům. na Retrosp. výst. 17.

[2]) Obrázek v Soupise Pam. Akadem. VI. Podlaha. Též zpráva v Arch. Pam. XIV.

[3]) Obraz. popis v Method. XXII., 5. Šittler a Podlaha.

[4]) Fähnrich, Method. XXVII., 57.

[5]) Rukop. dvor. knih. 15.016. Menčík, Věstn. Spol. nauk 1891. 278.

a kameny obložené. Podobně tak zlatník tepanými plechy a kameny v lůžka vsazenými zdobil i desky posvátných knih chrámových, jakož některý kus dotud zachován na Hradě v pokladě i v knihovně kapitulní, o čemž příklad doleji.

Rozmanitá byla díla, jimiž zlatníci posluhovali světskému přepychu. A hojná byla díla ta, neboť měštští lidé tehdejší obojího pohlaví po příkladě stavů vyšších šperkovali se nad míru. Vyčítajíť to Pražanům mravokárci tehdejší, německý Waldhauser, český Milič, Štítný, Hus. Vyčítají zvláště ženským, že nosí zlatité zaušky, řetězy, pásy, spony, vínky, přesky, prsteny, knoflíky — všecko věci z ruky zlatníkovy. Zlatníci hotovili řetězy na krk nebo halže, k nim dělali křížky; robili spony a spínadla a prokládali je kameny drahými, polévali emailem; prsteny jsou i při řídkosti pramenů zapsány v knihách dosti často, jsou málo kdy zlaté, obyčejně stříbrné a pozlacené, vyrývané, někdy s nápisem, někdy bez kamení, holé, a jindy s rubíny vsazenými, granáty, karneoly, ametysty, safíry, „smaraky“ a diamanty. [1])

O formě prstenů z pramenů ničeho nezvíš, jediné zajímavá poznámka jest v řádě pražských zlatníků ze XIV. stol. o prstené totiž, jímž dva v jedno uzavřeny jsou. [2]) Zjistil jsem před léty dvojité prsteny, jimž říkali v XVI. věku „ruka v ruku;“ skládaly se dva v jeden k nepoznání; není-li onen prsten řádu zlatnického ze XIV. věku již náš dvojitý „ruka v ruku“, zajisté jest k němu zárodkem. Kterak skutečně prsteny gotické doby lucemburské vypadaly, o tom některým pravzácným kusem poučuje sbírka prstenů v zemském museum. Oblouček prstenný zůstane asi vždy stejný, na sevření však lze oceniti plastickou dovednost mistrovu. Chlouba musejní sbírky jest prsten gotický ze XIV. věku, nalezený u Karlštejna, s minuskulním svrchu nápisem: „bůh dá“ a uvnitř: „děvečka dobrá bude lepší.“ [3])

Ze zlatnických statut pražských XIV. století dovídáme se o mzdě za dílo. Od zhotovení prostého prstenu zlatého holého či také s kamínkem zlatník měl bráti 3 groše; od dvojitého 8 grošů, od prstenu rytého 6 grošů.

---

[1]) Arch. pražs. v knihách č. 987, 988. Diamant zapsán roku 1365 v knize č. 987, 380. Zíbrt, Method XXV., 79.

[2]) »Do zwen in einander geschlossen sint«. Rukopis dvors. knih. 15016. Menčík, Věst. Spol. náuk. 1891, 278.

[3]) Koula. Arch. Pam. XVIII., 408.

Dražší růžence, v nichž koraly nebo jantarové kulky spojeny řetízky zlatými nebo stříbrnými, byly také prací zlatníkovou. Jen asi prosté pateře nechány paterníkům.

Zlatými a stříbrnými přezkami, knoflíky, plátky tepanými a rytými i emailovanými zlatník spojoval se s pasířem na pořízení pásů nádhernějších a nákladnějších. Kterakou taková nádherná zlatnická a pasířská práce podobu měla, o tom po tu dobu poučuje pravzácná památka hradecká po královně Elišce († 393). Jest to znamenitý pás, jejž Karel IV. darem podal choti svojí. Je to práce česká, často vypisovaná a zobrazovaná.[1]) Podkladem jest černá hedvábná stuha s barevným proužkem uprostřed; stuha pobita třiceti pláty stříbrnými, v nichž vytepány žaludy se stylisovanými gotickými listy. Některý plát jest zdoben uprostřed českým granátem. Na koncích pásu jsou stříbrná kování, jedno se sponou lvíky drženou; menší částka obojího kování vyplněna gotickou kružbou sličně tepanou, druhá větší část plna kamení posazeného v emailovanou půdu. Z kamenů dosud zachované jsou karneoly, rubíny, safír, granát český a tyrolský, smaragd, ametyst a chrysopras. Na kování tom, které se dolů převěšovalo, z modrého emailu proniká nápis „na tom světě žádná jiná;“ na spodní ploše toho převěsu vryto šest milostných veršíků.

V statutech pražských zlatníků (po roku 1324) jest řeč také o pásech bílých (t. j. stříbrných), jejichž dílo mělo býti placeno dle váhy, od hřivny 40 grošů; bylo-li dílo vysoko tepané, 50 grošů.

K domácímu přepychu zlatníci pořizovali všelikteraké nádobí; v statutech zlatnických z té doby uvozují se jmenovitě číše, šály a lžíce. O číších nedovídáme se ze statutu nic jiného, nežli že platiti jest od spracované hřivny stříbra tři kopy grošů. O mísách šálešních stojí zevrubněji, že platí se od hřivny kopa gr., je-li dílo „vnitř tepané“ a zlacené; 50 grošů za hřivnu váhy, je-li šálešná mísa bílá, na dně a na rozích zlacená; není-li pozlatitá, polovic.[2]) Bývaly tou dobou od zlatníků upravovány nádoby také z křišťálů řezané i z polodrahokamenů vyhloubené. Připravovali ten kámen zlatníkům puléři zdejší, kteří s dobou lucemburskou na časy pak zmizeli.

[1]) Obšírně od Domečky v Pojedn. průmysl. musea v Hradci Král., č. 1, 11 a násl. Též u Zíbrta v Děj. kroje 340. Koula, Uměl. prům. památ. Vyobrazení též v Prokopově Mähren in kunstgesch. Beziehng. 75.

[2]) Rukop. dvor. knih. 15016. Menčík. Věstn. Spol. náuk. 1891, 278.

O lžících stříbrných v zlatnickém statutu čteme, že bývají částečně pozlaceny; při takových práce zlatnická platí se od hřivny na váze půl kopou grošů. A zase Hradec Králové jest majetníkem lžic z oné doby, památky to vzácné, jediné. Jsou to lžíce královny Elišky; jest jich čtyřiadvacet. Misky těch lžic (7—8 cm. dlouhé) jsou z jalovce, držadla, proti nynějším krátká (8—9 cm.), jsou stříbrná, začínají se při samých miskách trojdílnými gotickými listy, pokračují v užší konec způsobem rybích šupin, přes něž u některých lžic otočen závitek s nápisem rytým, u některých emailovaným, tu zeleným, tu fialovým, tu modrým. Nápisy jsou až na tři všecko české, zbožné. [1]) Konec lžic jsou buď korunky, nebo kámen s emailovaným podkladem, v němž písmena.

Pečeti zlatníci řezali stříbrné, mosazné a olověné. Nejlacinější (2 groše) byla řezba pečeti olověné. Statut zlatníků pražských praví, že na pečetích řezány znaky a helmice.

V mincovně zlatníci asi také měli účastenství; zlatník jako dovedný rytec a plastik robil matrice, stance. R. 1325 král Jan dal od florenckých mincířů raziti v Praze zlatou minci „floreny, florindory;“ domácím tedy nedůvěřoval.

Konečně náleželo k zlatníkovým prácem pozlacovati. Přepych doby charakterisuje se tím, že na Hradě Pražském i dvě věže měly krytí pozlacené.

Svrchu řečeno, že stříbrné a vypracované zdoby k pásům zlatníci dodávali pasířům, ze statut zlatnických jde zřejmě, že pásy z drahých kovů zlatníci dělali také sami celé. Pasířům specialistům zbylo dělati pásy z kovů prostších; důkaz naskytuje se roku 1401, kdy v Praze zle pasíři hádají se o koupě mědi mezi sebou. [2]) Té mědi potřebovali k pasům. Nebylo by však správno domnívati se, že dělali pásy bez ozdob uměleckých; z privilegia Karlova (roku 1364) jde, že robili také „cingulos fibulatos seu ornatos“ — tedy ozdobné pásy se sponami. [3]) Ke konci doby, o níž jednáme, dělali pasy nového rázu se zvonci, s rolničkami, což bylo modou u nás jako jinde. [4])

V době rozvinuté gotiky pokročily také práce uměleckého kováře, pruty k mřížím a pásy nebo rukávy závěsné sic musil sobě

[1]) Viz je v Domečky v Pojedn. prům. musea v Hradc. č. I., 16.
[2]) Arch. pražs. č. 2075, fol. G. 3.
[3]) Arch. pražs. č. 2083, fol. P. 12.
[4]) Zíbrt, Děj. kroj. 343. Winter, Děj. kroj. 31.

ze surového železa vykovati, ale k ozdobám již měl plech válcovaný po ruce. Pracemi kovář sloužil hlavně kostelu; ze zdatnosti a sličnosti zachovaných kousků soudí se, že objednávek pro cvik kovářů bylo velmi mnoho.[1]) Pruty mřížové, kladivem pořizované, bývají čtyřhranné, někdy stáčené ve formu šroubovou; na ně navařeny nebo nýtovány bývají vysekané z plechu zátočiny, listy, obzvláště oblíbené trojlisté lilie gotické, ale i hlavy zvířat; později přibývají geometrické a architektonické motivy. Mřížemi kovář sloužil hlavně kostelu; zachovalo se jich však z oné doby málo. Nejznamenitější mříž z té doby jest v kapli sv. Kříže na Karlštejně.

Záhadna svým účelem, ale umělecky výborna jest železná kovaná věžice gotická, chovaná v chrámě sv. Víta. Inventář kostelní svědčí, že to byla schránka na okovy sv. Klimenta, r. 1355 zhotovená.[2]) Věž ta kovaná (výš. 210 cm.) jeví architektonické formy parléřovské, tak že není pochyby, že huť Parléřova kováři dodala nákres k práci. Věž složena vlastně ze čtyř okenních mřeží s kružbami gotickými; nad okna pnou se pruty a fiály, a konec je brot, jehož dolejší část pilíři se opírá o oblouky, všecko velmi sličnými.

Mimo mříže kovář robil jako v době předchozí závěsy nebo rukávy na dvéře chrámové i domovní, na jarmary a truhly. Znalci pozorují vesměs při prácech těch lehčí formy, bohatější invenci, vkusnější úpravu. Tepají a kovají kováři k ozdobám závěsů plech v lišty laločné; tepají je do výše, což činí zvláštní plastický dojem, a často kresbu svoji rýhují a prolamují, a prolámanou podkládají barevnými látkami,[3]) což, bylo-li železo pozlaceno, zajisté na pohled bylo jako veliká nádherná práce zlatnická.

Gotické dvéře v postranním portále hlavního chrámu v Kolíně jsou za vzor dveří tehdejšího rázu a práce výborná. Jsou na nich tři vodorovné pásy ukončené liliemi a srdci; z každého pásu vycházejí tři páry vlnitých větvic též liliemi skončených. Všecko je hřeby přibito. Uprostřed dveří volská hlava s kruhem.[4]) Pozoruhodné dvéře jsou též při kapli svatováclavské na Hradě.

---

[1]) Viz o těch věcech zevrubněji Hanělovy »Práce uměl. zámeč. a kováře v Pojedn. musea v Hradci Kr, č. 4. V příč. technic. též Bucher Gesch. der tech. Künste III., 28—29.

[2]) Podlaha, Šittler, Poklad 208. Obrázek 22. Též v Chytilově a Borovského Výběru výstavy. 65. I v Methodu III.

[3]) Obrázky a odborné výklady u Haněla str. 9.

[4]) Soupis Archaeol. Akad. I., 25. Mádl.

Nepohyblivé přítuhy, jimiž těžké dvéře se přitahovaly, kruhy a klepáky pohyblivé, jimiž tloukl domů, kdo neměl klíče, bývaly také často prací uměleckou. Některý kus byl z drátů stočen, jiný byl dutý z plechu, jiný hmotný, ale často plastický nebo prolamovaný, listovím zdobený, rýhovaný.

Umělecký zámečník svoje umění dokazoval na zámku dveřním. Zámek té doby ještě vždy byl přibíjen na zevnější stranu dveří, ale už byl všecek železný.[1]) Péra sic ještě neměl, ale mechanism překážeti lehkému otevření už tu byl dosti vyvinutý. Zámečník ozdoboval plechové krytí zámkové skříně; na to krytí dostal se dekor nejprv rostlinný, později motivy z architektury, často barevně podložené. Ale ten dekor v XIV. věku zaujímal ještě střízlivé postranní místo. Také štítek klíčový už byl zdoben. Význačně proveden býval na zámku svod ke klíčové dírce. Byla to také zdoba, obyčejně dvě větvice, dva listy stylisované, které k sobě se přibližovaly až se u štítku klíčového sešly. Měly tedy dvojí úkol, zdobiti a vésti prakticky klíč, kam náleží.

Klíče gotické jsou duté, zámečník na ně přivařuje prsten pod poutko, a kruhové poutko bývá zdobeno. Kruhová jeho podoba nutila časem zámečníka, aby užil architektonické kružby kostelních oken. Některý kovář nebo flašnéři také pořizovali železné nádobí; v inventáři břevnovském z r. 1393 jsou uvedeny železné láhve (due flasce ferree).[2])

Do uměleckých prací železných náležely nože a nožíky nožířovy, zvlášť snažil-li se při tehdejší obecné modě nožům, v ozdobných nožnicích při pásech nošeným, přidávati pěkná držadla. Co do formy již tehdáž byly nože také zavírací nebo kudly (z cultella), poznaliť jsme svrchu (při r. 1358) v Praze kudláka řemeslníka.

K uměleckému způsobu náleží práce mečířova. Křížová forma mečům vždy zůstává, ale meče některé zdlouží se do konce XIV. věku tou měrou, že stanou se dvojručními. Rukojeti i drahým kamením ozdobovány. Podoby nožů, mečíků, sekyřic, na dřeva vstavovaných za zbraň, rozmnožují se; ale vše nosí jméno starodávné sudlice, cizinské jméno halapartny sekyřicím se ještě nedává.

Nejeden kus uměleckého průmyslu byl v pracích platnéřových a starších jeho předchůdců brnířů i mladších příbuzných helméřů

[1]) Haněl, l. c. 32.
[2]) Arch. kapitol. XVIII., 18.

Ti pečovali o vojenský a rytířský úbor zbrojný. Helméři robili malé lbi, klobouky ocelivé, (kapaliny, kapalce), kulaté lebky šišaté. Ochranné hledí, jež nýtovali k přilbám, bylo však vždy skrovné, takže chrániti zbývalo ještě dosti mnoho na hlavě a na krku. Přilba docela uzavřitá jest teprv z XV. věku. I protož, co nekryto plechem, to kryla brněná kukla, vedle níž byly obojky a oboječky drátěné či kožené samostatnými kusy. Také na tělo brníři hotovili brně nebo pancíře, košile to z pletiva řetízkového. Takové pancíře Alžběta královna umívala rukama trhati.

Platnéři robili pláty z plechu, jež připínány na prsa na pancéře brněné; také kožené krytí, podle formy prsou sešívané, kladeno na pancéř. Ta kožená sešívanice stala se bezpochyby popudem platnéřům, že si buď v konec XIV. věku či v počátcích věku následujícího vymyslili celou krytbu prsou skládati, nýtovati z několika plátů a naposled vybíjeti celý kyrys z jednoho kusu železa. [1]) Prý to začali v Italii. Čtoucí všiml sobě, že svého času mezi měšťany pražské dostal se platnéř z Coma; snad znal nový pokrok a nebyl z Vlach jediný k nám příchozí s novou věcí. Náramky železné a pláty na nohy platnéři umívali dělati dřív.

Od polou XIV. věku dostaly se na brněné rukavice dva železné pláty, jeden na krytí palce, druhý širší pro prsty ostatní. Vedle těch plechovic ještě vždy držely se rukavice kožené, plíšky pošité. Platnéř z plechu formoval také škorně nosaté, dle mody dlouhé a špičaté.

Drobných uměleckých kusů kovolijeckých, měděných, bronzových i z mosazi kroužených bylo od našich rodšmidů děláno asi velmi mnoho; žádalyť kostely hojně svícnů a jiného nářadí liturgického. Bohužel, že na málo zbytcích lze tu práci oceňovati. V Mýtě a v Proseči mají z té doby gotické svícny, v Pošné a v Pelhřimově chovají svícny mosazné a lité, jež by mohly náležeti konci periody lucemburské. Svícen pelhřimovský vypadá jako podstavec gotické monstrance nebo kalicha. I nodus (ořech) je na něm. V Mýtě zachovala se kaditelnice bronzová, jejíž podoba jest oblá nádobka, krytá jehlanem jako krytí gotické věže špičaté. [2])

K větším kovolijeckým dílům plastickým, zdá se, že bývaly k nám i v době lucemburské cizinci voláni, ačkoli nevím, stačí-li k tomu

[1]) Winter, Děj.kroj. 241.

[2]) Reprodukce těch věcí viz v Soupise Památek Archaeol. vyd. Akad. Jos. Soukup, Pelhřimov 192. 229. Soupis XVI., 154.

úsudku pouhé dva případy povědomé; první ten, že r. 1330 cisterciaté zbraslavští dali kovový památník Václava II. líti od mistra Jana z Brabantu,[1]) a druhý, že znamenitou jezdeckou sochu sv. Jiří na Hradě lili r. 1373 Jiří a Martin z Clussenbercha.[2]) Socha sv. Jiří jest umělecký kus svého způsobu jediný. Již v tom znamenitost, že je to socha, kdežto dosavadní díla z kovů litá byla (pokud kde zachováno) reliefy. Však i jako socha jest znamenitě modelována, živá a s fantasií komponována. Sv. Jiří, všecek v brni a v plátech bez přilby, tváře poněkud dětské, vráží dřevce do tlamy ještěra, jenž ohonem uchopil koně za nohu. Scéna jest na skále, celek asi na dva metry vysoký.

Veliké zvony uměli naši konváři líti, jakož o tom svědčí zpráva o lití velikého zvonu u sv. Tomáše.[3]) Lil ho r. 1405 Jan, konvář z Týna, z 52 centnéřů. Stál 116 kop grošů. Jináče po tu chvíli zachovaly se tu a tam v zastrčených koutech vlasti naší zvony menšího způsobu.[4]) Ozdob, nápisů, reliefů, jež dodávají zvonům českým uměleckou cenu jest na zvonech XIV. věku ještě málo. Je tu jen pěkná forma zvonová, ornamentací jest střídmý na zvoně proužek, nápisy jsou majuskulní a kratičké — jako příkladem pouhá jména čtyř evangelistů, nebo Ave Maria — a nic víc. Jméno auktorovo nebývá,[5]) ba někdy ani datum neshledáš. Zvon s nejstarším nápisem českým mají v Přelici. Jest z r. 1386, neveliký (průměr 0·81 m., výška 0·65 m.); nápis praví, aby Bůh zdařil tento zvon. Minuskule gotické jsou ostré, čtou se snadno, ale nápis není ukončen. Na zvoně jest relief sv. Petra. České to dílo jest tedy nad 500 let staré a zvoní dosud.[6])

Z cínařských prací doby lucemburské málo zachováno. Z domácího nádobí cínového nic a z předmětů chrámových některá

---

[1]) Tadra, Styky. 369.

[2]) Klausenburg (Kološ)? Brániš v Děj. umění (66) pokládá bratří z Kološe za umělce pocestné, má je za syny malíře Mikuláše z Kološe.

[3]) Tomek, D. Pr. II., 119 a týž Základy II., 35.

[4]) Na př. v Nicově, v Rejštejně na Šumavsku, v Tožici u Sušice. Soupis Památ. Akad. XII., 89, 100; III., 122.

[5]) Zvon kláštera benešovského z r. 1322 (nalezený v rumech) má jméno na sobě Rudgerovo, v čemž Neuwirth (Gesch. d. bild. Kust I, 245.) vidí důkaz, že všecko zvonařství u nás bylo na vlivech německých. O zvoně v Ondřejově z r. 1416 víme, že ho lil Petr, pražský kotlář, týž také lil r. 1413 zvon ve Velími.

[6]) Soupis Slanský, Velc, XX., 197. R. 1886 obec slavila pětistyletou paměť svého zvonu.

křtitelnice. Ze znamenitějších jest křtitelnice v Hradci Král., urobená r. 1406 pro klášter Podlažický. Je na třech nohách o lvích tlapách, s hlavami a mnišskými figurami. Dokola zdobena reliefy apoštolů, Kristovým a Panny Marie.[1]) Druhá cínová křtitelnice z r. 1414 jest v chrámě týnském v Praze. Má tvar zvonový, rázovitě český, na třech nohách, zdobených nahoře vousáči.[2])

Možná, že leckterý cínař nebo konvář lil i veliké p u š k y válečné z bronzu, ač zdá se, že užívána v těch dobách byla obyčejněji puška ze železných fošen kovaná a prsteny sevřená. Byla to střelba hrubá, kusy oblehací, kdežto malá puška, ač začátky její uvádějí v Italii r. 1364, u nás teprv ve vojště Žižkově stala se obecnou zbraní.[3]) Na oněch velikých puškách pro jich primitivnost uměleckého nebylo asi nic.

Práce z h l í n y, vlhkem plastické a ohněm stvrdlé, z doby lucemburské zachovaly se pro křehkost materiálu po řídku. Při výzkumu hrnčířských chat v Čáslavi, u zdi městské zasutých, nalezeny — zajisté vzácnost — mimo jiné kusy i prostičké nádoby, hrnce, baňky, jichž na hraně XIV. a XV. stol. po domácku užíváno. Vryté obroučky na některém hrnci svědčí, že hrnčíř i tyto prosaické kusy snažil se ozdobovati, což není ovšem nic zvláštního, to již praehistorický hrnčíř dělával. Nalezeny tu však i kusy uměleckého rázu; jsou to nepolívané kachle s reliefy. Na jednom je král, sedící na trůně v plném majestátě.[4])

K prácem keramickým příslušejí d l a ž i c e s povydanými obrázky, figurné i rostlinné. Z nejstarších v této době jsou asi dlážky z hradu dražického; neboť kladou se v rok 1318. Jsou to gotické štíty s révou, kořáním, lístky svlačcovými, dosti dovedně pořízené. Byly zhotoveny v kadlubech, na jichž dně jako negativ ulita byla deska obrázku od konváře.[5])

Prací ze d ř e v a mimo truhláře a soustružníky, jakož víme, zúčastnili se všelicí specialisté, ale z prací jich době naší nezachovalo se skoro nic. Z pramenů patrno, že tou dobou vzniklo všude množství oltářů, uměleckých arch; jarmary veliké i malé zhotovo-

---

[1]) Kalaš, Kostel sv. Ducha v Hradci. Pojednání hradec. musea č. 4, 12.

[2]) Chytil, O Junkerech 37.

[3]) Koula, Světozor XXXII.

[4]) Klim. Čermák, XIII. Zpráva Včely Čásl. s obrázky. Týž v Pam. Arch. XVII., 213, XXIII.

[5]) Bayer, Časop. Spol. přát. starož. X., 80.

vány na liturgické nádoby a roucha, jichž valem přibývalo nad dobu předešlou. Do chrámů pořizovány stolice kněžské.

V bytech měšťanských a panských tehda už byly zastoupeny všecky tři druhy nábytkové, skříně stojací, nábytek sedací a kusy k ležení, ale jak který kus byl pořízen, o tom prameny nehovoří, uvádějíce v zápisech pouze jména těch věcí: truhly (cistae), skříně (scrinia, archae), almaří (almaria), stoly, lavice (scampna) a stolice (sedes). Řídko čteš poněkud určitěji a jako nahodile, že ten onen kus zhotoven ze dřeva sosnového, jablečího či jiného. To jisto — bylo tak všude jinde — že truhly posluhovaly zároveň za sedadla, na kterýž konec je pokládali polštářem či nějakou koltrou, kobercem; také lavice při zdi stojící mívaly druhou úlohu tu, že sloužily za lože.

K ozdobě nábytku časem mnoho způsobů se rozvinulo, ve XIV. století však víme pouze o pěkném a barevně podkládaném kování truhel a jarmar, což jim bylo za ozdobu, a dále to, že almary i truhly bývaly malovány;[1]) plastickými zdobami architektonického způsobu nejspíš krášleny bývaly stolice v kostelním presbytáři; gotická kostelní architektura a skulptura, rámoví, kružby, fiály nemohly býti bez mocných vlivů. Na architekturu při jarmarách upomíná římsa a ozubí, jimiž se nahoře končívají.[2]) Z prací bednářských, jež byly dnešním podobny, stojí za zmínku „studve" (štoudve), do nichž dávali r. 1393 v Nezamyslicích pivo. V prácech kolářských buďtež vedle vozů s koly železnými (železem kovanými) jako zvláštnost uvedeny r. 1414 vozy s koly zhola dřevěnými bez želez.[3])

Hudební nástroje v době lucemburské, dovážené z ciziny i zde dělané, byly rozmanitosti překvapující. Ze dřeva a z kovů robeny nástroje všech kategorií dnes užívaných. Podle obrázků v knihách i na freskách soudobých víme namnoze, kterakou měly podobu, ale v pramenech se rojí tolik jmen, že není všecko všudy jasno, neboť jména nástrojů nejsou v touž dobu ustálena.[4]) Z nástrojů dechových vyskytují se píšťaly, flétny, trubky a trouby, dlouhé,

---

[1]) Bucher, Gesch. d. tech. Künst. II., 226.

[2]) Jednu almaru toho rázu má pražské městské museum.

[3]) Arch. kapitul. XVIII., 18, XXII., 31.

[4]) O nástrojích z oné doby viz Č. Č. Mus. 1878. Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancov. 21—38; Nejedlý, Děj. předhus. zpěvu; 119 a násl. Obrázky jsou u Zíbrta l. c.

krátké, rovné, kroucené. Složitější nástroj foukací byly varhany, sestavené z nemnoha píšťal dřevěných i cínových rozmanité velikosti, proti nynějším velmi malé a prostičké. Některé varhánky byly také jen do ruky a nosily se. Ze struněných nástrojů byly to housle podoby podstatně nynější, ale s tělem i širším a okrouhlejším, také ne všecky o čtyřech strunách (i jen o dvou); z drnkacích nástrojů jsou povědomy loutny, lýry nebo lučce, cithary (po česku i ručnice), kobzy, mající podobu housli, ale s krkem velice širokým,[1]) kvinterny (kytary), kolovratce a jiné drnkačky rozmanitých podob. Také dělali harfy struněné, dnešním podobné, nestejných velikostí; malá nějaká harfa o deseti strunách slula žaltář a jiná, asi též skrovná, zvána křídlem, i „českým křídlem“, což by svědčilo o její české rázovitosti. Bicí nástroj nejstarší byl buben; všech velikostí bubny byly dělány a bezpochyby mnoho jich pořizováno, nebylotě tance bez píšťaly a bubnu, jenž udával skočným pohybům rytmus. Tlouklo se i do dvou bubnů najednou. K bicím nástrojům kovovým náležely zvonce a střmeny, trojce to, do nichž se bilo tyčinkou jako dnes k vyluzování zvonivých zvuků.

Z prací, k nimž kozí užíváno, v umělecký obor náležejí vazby knih. Rukopisy oné doby byly věc vzácná, nedivno, chtěl-li majitel věc vzácnou míti uchráněnu v pevném, chránivém obale příhodném, jenž by svou vlastní cenou hodil se k vzácné knize. Když knihař hřbety jednotlivých kvaternů v jedno svázal, tak je k deskám dřevěným obratně přilípl, že, kde se kniha otevřela, tu otevřené listy ležeti zůstávaly. Šlo pak o desk těch ozdobu. Desky obaleny koží. Okrasu desk v starší době na vzácných knihách zlatník provozoval svou tepanou prací a drahým kamením. Příklad takové vazby ze XIV. věku jest v knihovně kapituly sv. Víta starodávný evangeliář (z IX. stol.). Kol obdélníkové desky ze sloni (starého původu) jest z měděného pozlaceného plechu obruba, zdobená rytými patrony českými a položená drahokamy a křišťálem. Deska proto tak nádherna, že byla spolu relikviářem.[2]) V téže knihovně druhá taková vazba starého evangeliáře. Rukopis je z XI. věku, vazba z doby Karla IV. Je to měděná deska, pozlatitá, rytá zdobně; na

---

[1]) Na Šumavsku a jinde robí se kobza ze džbánu s vodou, potaženého koží, přes niž smýká se žíněmi, což vydává zvuk bručivý.

[2]) Soupis Archaeol. Praha II., 19. Chytil, Děj. čes. knihy 5. Týž, Uměl. prům. na výstav. 18. Poklad 215.

ní Bůh Otec a postavy světců v arkádách o kružbě gotické; na okraji drahé kamení. [1])

Takové vazby snad přece byly jen vzácnými výjimkami, které s Karlem IV. rázem přestaly, a kožená vazba potom panuje sama; aby desku koží potaženou ochránil zvlášť na rozích, pasíř či rinkéř nebo jiný kovolijec pomáhá puklami, zoubkovanými pláty prosekávanými často formy kosočtvereční nebo jen knoflíky mosaznými, na desky přibitými. Úprava a zdoba starších kožených knih XIV. věku bývá dlouho prosta; v kůži hnědou, bílou nebo růžovou čáry podél a napříč jsou vtlačeny, v rozích a uprostřed knoflík mosazný, ba i jen dřevěný bývá, a řídko kování mosazné tepané nebo ražené.

Ale od konce století XIV. znáti na kůži samé rozmanité zdoby vtlačované i reliefem vystupující; objevují se růžičky malé v řádkách (žaltář roudnický v kapitulní knih.), objevují se stylisované květy, figury zvířat, kování prosekávané neschází. Příklad takové vazby z r. 1400 jest v městském archivě pražském na jedné z knih smluvných; [2]) od ražené půdy reliefem vyzdvihují se orlice a pták ledňáček v závoji, práce ta od ruky, bez pomoci forem a kolků. [3]) Jiným příkladem jest česká vazba, zabloudilá až do polské kathedrály plocké, pochází též z r. 1400. Je to vazba knihy rukopisné s obrázky, jež slove Liber revelationum coelestium; vazba kožená, veskrz řezaná a ražená; figurky na ní jsou ve čtyřech medailonech mezi ornamenty vkusnými umístěné. Práce to nad pochybu česká, práce Jana z Klobúka řečeného Kropáče. [4]) Pozdější knihaři také na ořízce snažívali se knihu některak zdobiti, ale v této době ořízky jsou velmi vzácny; nevíme jistě, lze-li klásti sem jako výjimku ořízku svrchu řečené smluvní knihy pražské; ta ořízka má na sobě květinový ornament barvy černé a červené.

Co dovedl pouzdrař pražský z řezané kůže, to po tu chvíli jest spatřiti na koženém pouzdře, v němž chová se Karla IV. koruna svatováclavská. To pouzdro jest řezaná a polychromovaná

---

[1]) Soupis, Praha II., 29, 31. Poklad 280 (i s vyobraz.) Vyobrazení v Chytilově a Borovského Výběr. uměl. prům. na výst. retrosp. 28.

[2]) Liber contractuum č. 996.

[3]) Chytil, Uměl. prům. na výstav. 18.

[4]) Týž v Časopise přát. starožit. IX., 142.

práce umělecká. Základem jejím kruh, přikrývka jako kupole, na ní lev, opál, listoví, goticky vše stylisováno. [1])

Doba lucemburská zvlášť jest požehnána pracemi architektonickými nebo prostě řečeno pracemi zedníkův a kamenníků, jenže první Lucemburk Jan k rozvoji nepřičiňoval se, ten měl pro náklonnost k toulkám rytířským starosti jiné nežli umění. Praha a dvůr královský přestaly býti ohniskem vysokého umění v Čechách až do r. 1333, kdy Karel k sobě béře účast ve vládě.

Architektura co do slohu tedy brala se na čas cestou dosavadní, ale již již rozbíhala se od cesty hlavní v cestičky postranní; v stavbách chrámových znalci pozorují z té doby tu a tam konstruktivní noviny, nové způsoby v okrasách, což při tvořivosti umělecké věc nedivná, a kladou sem zárodky pozdějších význačných druhů české gotiky. [2]) Celkem však vždy ještě stavělo se rázem první dospělé gotiky, slohu přísného, střídmého, jakoby úzkostlivě vypočítaného a tudíž nesmělého, jakž do té chvíle zdomácněl. Klášterníci, zvlášť cisterciensští, donášeli sem vlivy francouzské do stavitelství a koncem doby předešlé, jakož svrchu oznámeno, začali a za Jana krále pokračovali v stavbě ohromného stejnolodního chrámu sedleckého, již dočista po vzoru francouzských kathedrál (typ v Pontigny) s ochozem kol presbytáře a kaplemi v něm, jenže ještě bez systemu opěrných pilířů, které z venčí dodávají takovým kathedrálám malebný vzhled. Chor sedlecký dokončen r. 1340. [3])

V době krále Jana přímý, bezprostřední vliv francouzský k nám se dostává také biskupem Janem IV. z Dražic. [4]) To byl biskup stavitel, jenž svou uměleckou snahou krále dobře zahanboval. V něm ujaly se snahy, pocházející z téhož pramene, z něhož později Karel IV. čerpal. Byl to papežský Avignon, byla to Francie, v níž oba drahně let pobývali. Biskup, maje se hájiti proti německému udavači, žil v Avignoně od r. 1318—1329 a tu mnohému se přiučil. Čtvrtý

[1]) Ta práce má i v cizině u znalců slovo. Čti Bucher, Gesch. der bild. Künst. II., 205.

[2]) Braniš, Děj. umění III., 2.

[3]) Neuwirth. Gesch. d. bild. Künst. 417. Dnes zůstalo ze všeho jen staré původní rozdělení. Kružby, okna, podpory kleneb, vše pryč.

[4]) Mádl v Lumíru 1890. Šittler a Podlaha v Pokladě sv. Víta, 12., líčí ho jakožto mecéna neobyčejného.

rok po svém návratě do Čech povolal z Avignona mistra Viléma,[1]) aby mu postavil v biskupském městě Roudnickém kamenný most. Francouzi přišli, prostřed řeky položili r. 1333 základ, ukázali mistrům zdejším zhotovením dvou pilířů a oblouku, kterak se v tekoucí vodě staví, a pak odešli;[2]) mistři naši dostavěli.

Je pravdě podobno, že Vilém či jiný francouzský mistr před ním myšlenkou a radou byl při stavbě augustinského chrámu Panny Marie v Roudnici, jehož kůr byl s mostem v stejný čas (r. 1338) dostaven, začat byv o rok dřív nežli most.[3]) Jináč stavěli kostel asi čeští lidé, kteří po návodě Francouzů most dostavěli. Německé práce tu není. Biskup, jakož známo, Němců nemiloval, do kláštera mu nesměli.[4])

Chrám jest o dvou pobočních krátkých lodích, pouze v nich, pak v sakristii, v ambitě přilehlém a v kapitulní síni zachovaly se původní křížové klenby, jichž žebroví vyrůstá přímo z podpor sličně tesaných; také svorníky, na nichž listoví a písmena vytesána, oko poutají. Ostatek vše po ohních přestaveno.[5]) Z kružeb, jichž obdivem kronikář pln,[6]) nezbylo skoro nic. V Praze dal biskup podnět k stavbě kostela sv. Jiljí, na jehož vysokých prostorách, ač chrám docela přeměněn, smělost konstrukce dodnes patrna. Biskup Jan dle zpráv souvěkých dal postaviti ještě leckde jinde kostely a jiné budovy; přestavěl dům biskupský na Malé Straně u mostu a přidal k němu věž nákladnou, kamennickou prací ozdobenou.

Do téže doby, kdy biskup stál na čele ruchu uměleckého v Čechách, mimo jeho působení stavěny chrámy domácími mistry na několika místech. Přestavovala se basilika Božetěchova na Sázavě v stejnolodní chrám gotický (dnes zřícenina);[7]) havéři kutnohorští

---

[1]) Vilémovo jméno Chytil v Pam. Arch. XII., 9, důvodně doplňuje »de Cucurone«.

[2]) Fontes rer. boh. IV., 385.

[3]) Z mostu, od Švédů rozbitého, stojí oblouk. Soupis Arch. Akad. IV. Roudnic.

[4]) Emler, Reg. III., 781.

[5]) Reprodukce v Bránišových děj. uměn. III., 14., 15. a v Soupise Arch. Akadem. IV, 157—173; jednotlivosti u Neuwirtha v Gesch. der bild. Künste 452.

[6]) Píšeť, že biskup založil chrám lapidibus quadris et dolatis, muros in altum erigendo . . . fenestras muris et artificiosis celaturis celte sculptis . . . decoravit. Fontes IV., 385.

[7]) Arch. Pam. IX., 609.

nakládali si (kol. r. 1310)[1]) na stavbu kostela sv. Jakuba, který jako sázavský konstruován o třech lodích, stejně vysokých, jest o dvou věžích při portále (jedna nedokončena). Vysoká okna mají kružbu listových forem, pilíře uvnitř kostela jsou žlábkovány mělce a nahoře bez přerušení, bez hlavice, vyrůstají ke klenbě pásy a žebra jako větvoví, způsob to, jehož po časech pozdní gotičtí mistrové rádi užívali.[2]) Plastická ozdoba tohoto hornického chrámu nebohata, jen hlavní portál je bohatě členěn a profilován a kružbou na místě tympanonu okrášlen.

Kutnohorští postavili si stejnou dobou ještě druhý chrám podobný Svatojakubskému dole na Náměti. Idea konstrukce obou chrámů patrně stejna, jen za rozdíl jest na Náměti vysoká věž na portále a že celek o něco světlejší, vzdušnější a lehčí.[3])

Do té doby kladou také vznik kostela na Horách Kašperských, postaveného z kamene hrubého šumavského bez ozdobných tvarů kamenických, jen o prosté křížové klenbě v presbytáři.[4]) Prostotu zaviňuje tu, jakož v době předešlé, vždy stejně nepodajný materiál kamenný. Z téže doby jest hřbitovní kostel domažlický, jenž má aspoň pěknou kružbu oken;[5]) jináč je prostý jako předešlý. Také vznik chrámu v Pelhřimově, z jehož původní gotiky málo pozůstalo, spadá sem[6]) i chrám v Tachově, hotový r. 1329 a typem podobný kašperskému.[7])

Z pražských chrámů Svatotomášský dospěl k dostavení kůru (1316) a pak zvolna pokračoval za panování Janova; Svatojakubský po ohni r. 1316 znova bohatěji budován a nákladný chrám kartuzianský, slohem francouzským pořízený, vznikl ku konci Janovy vlády r. 1342. Do dneška z něho nic nezbylo.

Ještě za živobytí krále Jana dal Oldřich v Jindřichově Hradci počátek k stavbě kláštera a kostela minoritů;[8]) tehda dokončeny klášterské a kostelní stavby v Panenské Týnici; možná že v za-

---

[1]) Neuwirth (l. c. 502) béře dle Veselského r. 1310 jakožto začátek. Prokop (Mähr. in kunstgesch. Bez.) r. 1316. Dokončen 1358.

[2]) Brániš, Děj. um. 8, 9 vidí v tom první kroky zvláštní školy kutnohorské.

[3]) Obrázek v Bránišovi l. c. 8.

[4]) Zevrubně u Brániše, l. c. 3. Neuwirth, l. c. 503.

[5]) Soupis Arch. akad. XVII., 50.

[6]) Soupis Arch. akad.. Pelhřimov, Soukup.

[7]) Neuwirth, l. c. 504.

[8]) Týž, 470.

čátcích XIV. věku také nějak přestavována stará basilika týnská v Praze;[1]) pokračováno v stavbě kostela hlavního v Plzni, a vznik vzal chrám sv. Víta v Krumlově. Z posledních let krále Jana jest chrám maltánský blíže mostu v Praze. Ten paměti hoden jest dvěma konstruktivními zvláštnostmi; zbytek bývalého portálu mezi oběma věžemi podnes má oblouk půlkruhový, v gotice vzácný, a kromě toho na špici kůru postaven pilíř opěrný v ose chrámové, zvláštnost druhá.[2])

To tak všecko, co víme o práci architektonické z doby Janovy, o kterouž práci král přímo se tuze nestaral, vyjma snad jen, že pořídil onen kostel kartuziánům na Oujezdě před Smíchovem,[3]) že r. 1336 Žateckým propůjčil clo na stavbu kostela,[4]) a když syn začal stavěti na Hradě, že neodepřel příspěvku ze stříbrných hor.

Král Jan spíš podporoval fortifikační stavby městské. Ochotně poskytuje dříví, vápno, kámen na opravu zdí a věží městských,[5]) ulevuje dani na kolik let na týž konec.[6]) Za Jana hradby stavěny v Brodě Německém (r. 1314),[7]) v Sušici (r. 1322), na královské město pozdvižené,[8]) v Pelhřimově, kdež vrstvené zdivo z těch dob až dotud zachováno.[9])

Za krále Jana naposled také Pražské město získalo vzhlednější zevnějšek. Následkem dláždění totiž musily býti cesty před domy urovnány, podsíně vyzdívány, šije sklepní z ulice překládány do vnitř domů.[10]) Aby se stavělo chutě, král Jan Pražanům dal svobodu lámati kámen vápenný i zděcí a kopati hlínu a písek v míli kolem města na čích koli gruntech (1328).[11])

---

[1]) Neuwirth, 501 míní, že stavěn docela nový gotický kostel, který r. 1380 ustoupil zase novému, nynějšímu.

[2]) Herain, Děj. archit. v Ottově Slovn. Zajímavé zbytky původní románské stavby, římsu, sloupky pod dlažbou vypsali Fiala a Podlaha v Arch. Pam. XX., 178.

[3]) Kartouzy všecky zmizely, nevíme, jak ty kláštery dle regule kartuziánské stavěny. Neuwirth, 489.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 312. Emler, Reg. IV., 119.

[5]) Příklad v Hradci Král., Emler, Reg. III., 281., rok 1321.

[6]) Takž Lounským 1317, Emler, Reg. III., 162., Mosteckým po ohni r. 1334. Budějovickým 1339. Emler, Reg. IV., 265., 37.

[7]) Emler, III., 90.

[8]) Soupis Arch. Akad. XII., 109.

[9]) Soupis Arch. Akad. Pelhřimov, Jos. Soukup, str. 154 jest obrázek.

[10]) Tomek, D. P. I., 555.

[11]) Opis v rukop. arch. měst. Prahy č. 3. fol. 52.

Nastoupením Karla králeviče v správcovství země (r. 1333) nastává v umění stavitelském epocha, v níž Karlova činnost zvlášť po nastoupení jeho na trůn český a německý až do konce velikého krále (1378) nikdy neumdlévá. Ve vnímavého jinocha, dokud byl ve Francouzích, nádherné a velikolepé kathedrály vrcholné gotiky, mohutné hrady s lesklými kaplemi působily dojmem tak silným, že nedivno, když moci nabyl, že takové stavby chtěl míti doma, ve svém. Tou jeho snahou přímý vliv francouzský u nás rozšířen, sesílen.

Roku 1335 dal stavěti královský zámek na Hradě, před tím vyhořelý; stavba děla se po francouzsku (modo gallico).[1]) Toho zámku dvě věže později (r. 1370) dal pokrýti olovem pozlaceným, aby z daleka zářily.[2]) Čím víc zdvihal se zámek do výše, tím nížeji krčil se románský dosavadní kostel podle něho. Ta románská rotunda po vkusu Karlově musila ustoupiti francouzské kathedrále. Na stavbu její Karel povolal z Avignona Matěje, rodáka Arrasského. Ten přišel (nepovědomo roku kterého), a vypracoval plán gotické kathedrály, příčné lodi se systemem opěrných pilířů, s kaplemi v ochoze kol choru kněžského a s kaplemi i po stranách lodí bočních. Kostel dosavadní odstraněn, a r. 1344 položen základ k novému. Stavěti začal se chor, ale kaple sv. Václava zdá se, že byla začata dřív, snad již r. 1341, kdy král Jan oddává k stavbám desátek hor.[3]) V osmém roce stavby (r. 1352) mistr zemřel, postaviv kaple a chor až nad kaple v ochoze; kaple Svatováclavská nedostala se ještě ku klenbě, s ostatní stavbou zůstávajíc nespojena.

Dílo Arrasovo znalci pokládají za střízlivé,[4]) tvarů prostých, málo ozdobné, ale důkladné. Slovo znalců platiž. Ale nám přece zdá se, že v tuto kritiku poněkud mocněji, nežli spravedlivo, působí bohatý a pestrý ráz prací následujícího stavitele, jemuž uloženo stavěti hořejší části kathedrály; i nejhonosnější chrámy gotické mají

---

[1]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst 220 pravděpodobně vykládá, že Karel, maje čerstvé upomínky z Paříže, dal pražský hrad stavěti dle starého Louvru.

[2]) Tomek, D. P. 63, 74.

[3]) Zdá se nám to, když pozorně čteme, že král dává ten desátek »pro fabrica et aedificiis suis novis« »et primo pro decore et exaltacione seu structura sepulchrorum beatorum Wenceslai et Adalberti.« »Secundo pro nova fabrica novi chori et pro structura nova et factura insigni et magnifici totius ecclesie.« Tuť snad patrno, že mu šlo nejprv o hrob a kapli sv. Václava a pak o kostel nový. (Orig. v arch. kapitulním, opis v diplom. musejn.)

[4]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst. 587.

dolejší část (mimo portál) střízlivou a málo ozdobnou, jakoby mistři všecku gotickou nádheru a fantasii schystávali si pro hořejšek. Arras nebyl bez fantasie, klásti ho dlužno již mezi stavitele volnější (dle Chytila); nedrží se docela staré přísné školy francouzské, která od pevné logiky gotické se neodvažuje úchylek, ale arci není na druhou stranu také ještě novotářem smělým.

V dobu pražské činnosti Arrasovy náleží chrámová stavba, svého způsobu jediná. Je to kostel na Karlově, znamenitý svým hvězdovitým klenutím, jež jest nad osmihranou lodí směle zdviženo a rozepjato jako kuple tak velikolepým rozměrem, že člověk ihned pochopí přirozený vznik pověsti o velikém strachu architektově, že mu gotická klenba spadne, budouc podpor zbavena. Odvážlivostí konstrukce neznámý stavitel (ať to byl náš domácí, či Arras, či některý jeho francouzský pomocník z huti zámecké) vyběhl daleko z dosavadní klassické školy architektonické. Žebra toho kostela, z konsol vyrůstající, ráz konsol samých, lupenný dekor hlavic jsou po způsobě starších staveb českých a ukazovaly by k domácímu staviteli. [1])

Chrám Karlovský stavěn zvolna ještě ve třech desítkách let následujících, takže se časem mohly v něm ocitnouti vedle původního plánu vlivy huti svatovítské a jejího nového mistra.

V době Arrasova pobytu v Praze z vůle královy vznik bere r. 1348 slovanský chrám emauzský, dostavěný i s ambitem křížově klenutým r. 1372. Jest o třech lodích skoro stejně vysokých, prostými pilíři oddělených a skromným presbytářem polygonálním ukončených. Stavba pokládá se za práci domácího mistra. [2])

Touž dobou (r. 1347) založen Karlem IV. karmelitský kostel Panny Marie Sněžné, v Praze dotud nejvyšší chrám. [3]) Co dnes stojí,

[1]) Chytil ve Věst. Akad. X., 3, 135, uznává ten ráz, ale rozhodnutí o české práci nečiní. Ovšem on i Herain (v Ottově Slovn., Čechy 399) právem prou, že by autorem kostela byl Parléř; vždyť kostel začat, a Parléře ještě v Čechách nebylo. Brániš v Děj. uměn. 41 dokazuje, že Karlov je práce školy domácí. Neuwirth, l. c., 454, míní, že všecku stavbu Parléř provedl, prý by toho jiný nedovedl (458), prý nevadí, že základ položen 1351, a Parléř přišel do Prahy 1353. Na str. 461 jest nakloněn uznati za stavitele některého mistra od Rýna; Karlov stavěn dle cášské kaple, a podobné vlivy rýnské jsou prý v půdorysu kostela v Sadské, nikým nepopírané. V Zíbrtově Bibliogr. II., 1065 jest hojná literatura o Karlovu.

[2]) Brániš, D. uměn. III., 40. Neuwirth, l. c., vidí v tom práci německou a mistra německého nepovědomého.

[3]) Neuwirth, l. c., 491. Teprve r. 1385 hotov snad chor.

jest jen chor kněžský, v drobnostech dosti proměněný; stavělo se dlouho;[1]) co vystavěno v lodích, to v rozbrojích náboženských potom zbořeno i s věží. Dvě léta po smrti Arrasově (1354) stavěn italským mnichům v Praze chrám sv. Ambrože, a roku následujícího klášterským pannám založen kostel sv. Kateřiny; z onoho nezbylo nic, z toho útlá věž ze čtyřhranu v osmihran rostoucí.

Ve světském stavitelství městském do polou XIV. věku za zmínku stojí zbudování Nového města, v němž asi mnoho umělecké architektury nebylo, aspoň není po ní stopy. Stavělo se rychle, kdo koupil grunt, musil býti se stavbou hotov v několika měsících.[2]) Stavěli domácí zedníci zajisté o všecko pryč domy nízké. Modernost jen v tom, že domy měly čela dlouhá, a ulice byly široké, obojí za rozdíl města Starého. V 29 létech (od r. 1348) zbudováno tak nad půl druhého tisíce domů, měli tudíž zedníci domácí díla dosti.

Na Starém městě již od r. 1338 upravovali si radní dům, jenž byl asi kus umělecké práce. Z té stavby zachoval se zajímavý půlkruhový oblouk pod věží u kaple, k jejíž stavbě v době Arrasově asi ještě se nedostali.

Shrneme-li první epochu stavitelskou za Karla IV. vlády v celkový přehled, vidíme především činnost francouzskou. Arras svoje jméno nesmazatelně připjal ke kathedrále svatovítské; pokud kde jinde působila jeho huť, jeho směr a ráz práce, to nesnadno vyšetřiti. Jisto na jednu stranu, že nejeden z domácích mistrů kráčel při architektonické práci svou cestou, zvláště na jihu českém, samostatně, a na druhou stranu lze domysliti se, že Arras nemohl za osm let činnosti, která se daleko přes začátky nedostala, působiti ani tuze široce ani hluboce.[3]) Ze všech všudy prací té doby stojí hvězdná loď chrámu karlovského v Praze jako záhadná otázka, kdo tu zbásnil. To byl genialní smělec.[4])

Novou epochu architektonickou v Praze způsobil Petr Parléř, jemuž uloženo pokračovati v stavbě královské kathedrály sv. Víta. Přišel r. 1356 z huti gmündské, kteráž stavbou tamějšího kostela

[1]) Neuwirth (Mittheil. XXXVIII. 52) nalezl odkaz sladovníka Mareše na stavbu ještě při r. 1392.

[2]) Tomek, D. P. II., 8, 221.

[3]) Brániš, III., 30, dí, že nenašel následovníků, neboť domácí mistři jevili snahu po novotách a ornamentalní výzdobě.

[4]) Význačno, kterak se podivuje r. 1589 píseň Jičínského kostela Karlovskému: »Sklenutý bez sloupů zbystra od dokonalého mistra.« Zíbrt, Český Lid XII., 468.

měla dobré slovo, tak dobré, že mohlo býti doporučením, přišel-li mistr odtud. Tu pracoval otec Parléřův Jindřich, tu byli příbuzní jeho zaměstnáni. Odtud rodina architektů Parléřů slovou mistry gmündskými, kteréž jméno jim jako průvodní list.[1]) Mladý mistr Parléř, ne starší nad 23 léta, přišel do Prahy se zkušenostmi švábské huti gmündské a brzo znáti vliv jeho individuality. Přes to nelze všeobecně a s jistotou tvrditi, že smrtí Arrasovou rázem přestaly vlivy francouzské a že odtud naskrze zavládly ideje německé; jednak, kdo ví, byl-li Parléř Němec, a pak rodina mistrů gmündských učila se zajisté na francouzské architektuře cistercienské ve Světlé v Rakousích (tu kostel dle vzoru v Pontigny),[2]) a spojena jsouc na léta s hutí v Kolíně rýnském, nemohla neviděti jejích idei francouzských, jimž se po konstruktivní stránce ani při stavbě v Gmündenu (systém opěrný) mistři rodiny Parléřovské nevyhýbali. Pravda jest, že účty stavební z r. 1372—1378[3]) dojem činí značného přívalu německých pracovníků do huti svatovítské, ale z toho nelze souditi, když známe jen tak malý výtržek z počtů doby nahodilé a pozdější, že Němci přišli s Petrem, ani ne to, že se táhli za Petrem a že šířili německé ideje: dělníci a mistři táhli se za prací z huti do huti, a že k nám do Prahy vždy docházeti musilo víc Němců nežli jiných národů, to na bíle dni, vždyť měli k nám nejblíže.

Parléřem gotika pokročila v novou fási. Arras, jakož řečeno, byl uprostřed mezi přísným slohem starším a bujným novějším. O bujnost novějšího Parléř se přičinil. Přistoupiv k stavbě královského kostela pražského, mistr Petr nejprv musil dohotoviti a spojiti dolejší části chrámové, od předchůdce rozestavěné; co měl nově dle původního plánu postaviti, to učinil bezpochyby mimo plán, po svém.[4]) Aby docílil spojení, vsunul kaple v boční lodi už ne polygonální, jako Arras byl začal, alebrž čtyřhranné, kapli sv. Václava připojil neorganicky,[5]) od stavby lodi křížové, na kterou předchůdce

[1]) Chytil, P. Parléř a mistr gmünd. 6.

[2]) O otázce Parléřovské, Chytil, Věstník Akad., X., 3, 132.

[3]) Neuwirth, Wochenrechnungen atd. v seznamě jmen.

[4]) Neuwirth při kostele Krumlovském dokazuje (270), že mistr nový musí pokračovati v plánu mistra prvního. U kathedrály sv. Víta se nechce tento důkaz hoditi nikomu.

[5]) Mádl v Zlaté Praze, VII, v článku »O kapli sv. Václ.« přičítá proti mínění Chytilovu celou kapli od základů do ukončení mistru Parléři. Neuwirth, (422), míní, že kaple založena samostatně už za krále Jana, čemuž zdají se prameny svědčiti. Viz svrchu.

pomýšlel, upustil zhola a začal stavěti velikou věž přímo v půdoryse a v směru jižní pobočné lodi, čímž loď přerval a na vždy porušil vnitřní souměr chrámový.

Od patra prvého mistr rozvinul svoje umění: světlé triforium (které měl už Arras v plánu), ohromná okna, bohaté kružby a pruty v oknech, bujné kružby v zábradlech při střeše, lehká schodiště zdobná, štíhlé fiály, jehly kamenné z pilířů čnějící, křížové kytky, růžice, lupeny, zvířata naturalistická i fantastická jakožto chrliči, vůbec přerozmanité drobnosti a zdoby jsou jeho vlastní, v nich jeho fantasie, individualita. Znalci podivují se, kterak dovedl z těch málo prvků gotických tolik nových tvarů složiti, a skládal je s takovou bujností kreslířskou, že posuzuje se ta kamennická práce pestrá, malebná až jako gotické přeplněné baroko. [1])

Petr byl hlavně kamenník, sochař; konstruktivných, architektonických novot sám nevymýšlel, systém přípor o dvojím oblouce, jenž činí kostel na Hradě tak malebným, nebyl jeho; ten jest francouzský (podob. v Narbonne). Připisují mu jakožto staveb jeho zvláštní rys, jakožto rodinnou tradici a karakteristiku stavební, že zakončoval presbytář v hrot, totiž pilířem postaveným v ose chrámové. [2]) Tomu prý se naučil na chrámě ve Freiburce či kdes ve Wirtemberště; víme však, že chrám maltézský v Praze už před Parléřem tou zvláštností se honosí. [3])

K Parléřově malebné výpravě architektonické mistři domácí ochotně se přiklonili, a v tom smyslu vzniká nová domácí škola Parléřovská, v tom tkví Parléřův vliv v Čechách, působení na časy trvalé, neboť jen z něho vysvětluje se, že v Čechách ještě pozdě v XIV. věku stavby mohly vzniknouti slohu kathedrálného, kterýž jsa v Němcích vzácným, u nás zdomácněl. Osobní činnost Parléřova byla znamenita, ale přes to nelze všecko všudy, co nese některý motiv Parléřovský, připisovati staviteli královskému. [4]) Bylo tu přec už před ním a pak stále vedle něho a všude po Čechách množství mistrů domácích, starších, mladších, kteří nelenili. Byla tehda Praha jako jedna huť stavební. Na všech místech ruch.

[1]) Bráníš (v Děj. uměn. III., 34) vidí v nádherném díle Parléřově krok k libovolnému slohu, jenž v důsledcích svých k úpadku cílí. Charakteristiku díla Parléřova čti v Chytilově »Petr Parléř atd.« 14—16, 24.

[2]) Neuwirth, l. c., 430.

[3]) Herain, Čechy; Stavitelství 399. Bráníš, Děj. um., III., 42. Chytil, Parléř, 18. Chrám ve Freiburce pilíř v ose má.

[4]) Chytil, Parléř, 22.

Parléř sám mimo kostel svatého Víta budoval na Hradě chrám Všech svatých o velikých oknech a výzdobě v kružbách a na pilířích takové jako na hlavním kostele zámeckém. Aspoň presbytář, ukončená r. 1385, jest od něho. [1]) Z toho mnoho r. 1541 ohněm zkaženo, stlučeno, přestavbou i okna zmenšena.

Dole v městě Menším domácí lidé až do r. 1379 pokračovali v stavbě kostela sv. Tomáše; [2]) na Starém městě dokonáván mimo jiné chrám sv. Jakuba (1374); asi v létech 1360—1370 nový veliký chrám Týnský vzniká prací nepovědomého mistra domácího; chrám o to vyšší, že musil hleděti do rynku přes domy, které již dřív tu s podsíněmi stály. Nižší dvě lodi chrámové ukončeny jsou polygonem jako v Emauzích, hlavní loď končí se v hrot, podepřený pilířem v ose chrámové, z čehož dokazováno zbytečně, že Parléř tu pracoval. Věže byly v portále založeny, ale teprv sto let potom provedeny. Chrám vůbec do bouří husitských nebyl hotov. Chrám celkem prostý, s opěráky neobyčejně štíhlými, největší nádhera kamennická shromážděna v portále severním, jenž byl náhradou portálu hlavního, domy zakrývaného a proto nezdobného. Ten portál však vznikl teprve v létech před bouřemi husitskými. Že uzavřen obloukem, nikoli však po goticku lomeným, než půlkruhovým, přisuzuje se od německých badatelů všecka stavba Parléři s jalovým důvodem tím, že mimo Parléře nikdo v gotice takového oblouku neužíval. Vímeť, že půlkruh jakožto dědictví románské byl u nás v gotice oblíben již před Parléřem. [3])

Do této doby, ke konci XIV. věku, klade se vznik levé lodi kostela sv. Haštala v Starém městě. [4]) Ta loď malebna neobyčejně; upravena jest sloupovím, prostředkem jdoucím a pěknou klenbu gotickou nesoucím, vlastně v lodi dvě.

Největší stavitelská činnost v Praze tou dobou rozvíjela se na Novém městě. Tu především na Karlově k hvězdné lodi polygonálné do r. 1377 přistavěna presbyteř obdloužná, skrovných rozměrů a rázu novějšího slohu gotického, z huti na Hradě se šířícího. Že při presbyteři karlovské objevuje se opěrný pilíř v ose, někteří vidí nejen v tom práci Parléřovu, ale přičítají mu stavbu všecku.

[1]) Neuwirth, l. c., 501.

[2]) Tomek, D. P., II., 116.

[3]) Herain v Slov. Ottově 399 uvádí soupis takových oblouků před Parléřem.

[4]) Neuwirth, l. c., 521. Baum osobně mi vykládal, že právě to dvojlodí jest nejstarší kus chrámový; také psal o tom v Mittheil. Centralcommis. 1886. Neuwirth má pravou loď za starší, poněvadž je prostší, hrubší. Ta není dvojdilná.

Tehdáž nově vznikl jednolodní chrám sv. Apolináře s věží nahoře osmihrannou,[1]) též chrám sv. Jindřicha stejnolodní, opravami pozdějšími valně proměněný. Ne-li dřív,[2]) tedy stejně tehda původ vzal trojlodní kostel sv. Štěpána, s dlouhým kůrem, všecko o příliš úzkých oknech. Tu šel domácí nějaký mistr svou cestou, Parléřova vlivu nic nedbaje.

Nad jiné zajímavý v Novém Městě jest chrámek na Slupi, r. 1360 založený; jeho sličná klenba, na polovic křížová a s druhou polovici nepravidelně síťová, opírá se o pilíř v prostřed kostelíka stojící a tudíž chrám ve dvě lodi dělicí. Tato forma v středních Čechách vzácnost, v jižních hojnější. Z prostředka průčelí slupského chrámku pne se věž jehlovitá, nahoře osmihranná.[3])

Nejen Praha ale i všecka země česká na mnohých stranách popadena tehda ruchem stavebním, nad něhož nikdy před tím ani potom nebylo většího. Stavěli monumentální stavby měšťané, šlechta, i nejvyšší kněží.

Nejznamenitější stavba chrámová v té době vznikla v Kolíně. Kolínští pozvali si r. 1360 mistra Petra Parléře, aby k hotové lodi chrámu Bartolomějského přidal kůr. I postavil ho nepoměrně vysoký o velikých oknech s bohatou kružbou, zavřel jeho polygon tak, že pilíř v hrotu dostal se do osy chrámové, obstavil ho ochozem z pobočních lodí vycházejícím a ukončil ho šesti kaplemi; na venku užil osmi opěráků s fiálami a křížovými kytkami a oblouky způsobem pražské kathedrály, ale vše prostěji.[4])

Arcibiskup dostavoval klášterský kostel v Roudnici, biskup Jan ze Středy zakládal r. 1356 chrám sv. Kříže v Litomyšli, z něhož v původní podobě (dokonané r. 1380)[5]) nejčistěji zůstala kaple v lodi pobočné s pěknými žebry a rostlinnými hlavicemi na přípořách.

Ze šlechty, která architekturu podporovala, nejvíc vynikali Rožmberští a Hradečtí pánové. Na jejich panstvích a v širém okolku rozvíjela se domácí škola jihočeská, na vlivech pražských, parlé-

[1]) Method XII., zevrubně. Dle Neuwirtha (499) dostavěn r. 1373.

[2]) Bráníš (Děj. um. III., 44) klade počátek kostela ještě v dobu přemyslovskou.

[3]) Půdorys v Bránišových Děj. um. III. 44. Neuwirth, l. c., 495 domnívá se, že chrámek ten stavěli Ondřej a Mikuláš kamenníci, neboť se velmi shoduje s kaplí sv. Mikuláše v Hradci Jindř., kterou také stavěli.

[4]) Popisy a reprod. u Mádla v Soupise Pam. I., 19, u Bráníše, l. c., 37. Neuwirth, l. c., 428.

[5]) Neuwirth, l. c., 485.

řovských nezávislá, honosící se bez poroku a hádky mistry českými. Její typický chrám z této doby jest třeboňský, r. 1367 založený augustinianům. Jeho klenby spoléhají na čtyřech oblých sloupech, uprostřed kostela v hlavní ose postavených a tím kostel na dvě lodi dělících. Klenby jsou v prostředních polích křížové; v polích krajních, v prvním a posledním, jsou z konstruktivní příčiny nepravidelně, síťovitě sklenuty (totiž pás nemá v ose podpory a tudy musí žebry rozděliti tíhu klenby k stranám). A v tom vidí se ráz jihočeské školy.[1])

R. 1369 dostavěn v Třeboni také malebně krásný ambit klášterský, křížově klenutý a s pěkně vystrojenými okny do dvora.[2]) Takový ambit třeboňští mistři Mikuláš a Ondřej smluvili se postaviti v Hradci Jindřichově u sv. Jana.[3]) Do týchž časů padá stavba ambitu klášterního v Budějovicích u dominikánů; ten líbí se pro bohatou kružbu v oknech a rázné profilování žeber; svorníky na klenbě se znaky cechovními svědčí, že na stavbu platili řemeslní měšťané.[4])

V té době dostavován znamenitý kostel v Bavorově, založený asi 1350[5]) rožmberským nákladem. Byl původně dvojlodní, zcela po jihočesku; dvojlodí opravami zkaženo dnes. Ale vynikal a vyniká neobyčejně cennými a mistrnými pracemi kamennickými v presbytáři, v lodích, i zevně na opěrácích, dekorem rostlinným, figurálným, baldachýnky, chrliči, vějířovými konsolami.[6]) Současně s tímto chrámem založen a stavěn zajímavý kostel v Pacově. Jest dvojlodní, ale jeho úzká poboční loď, od veliké lodi pilířem oddělená, jeví se jako přístavek, třeba že do původního plánu vpravený; kamennické zdoby, ostění portálu, svorníky, jakkoli z žuly, přec tesané jsou jemně.[7]) Konečně stojí za zmínku, že kůr klatovského kostela a s ním jiné chrámy vesnické i v městečkách na Planicku, Klatovsku a Nýrsku do této doby jihočeské gotiky náležejí.[8])

---

[1]) Brániš, Děj. um. III. 52. Týž Archaeol. Pam. XVII., 37 a násl. Srov. Neuwirth., l. c., 463.
[2]) Soupis arch. pam. X. Třeboň 56—59.
[3]) Novák, Soupis, XIV., 162, 164.
[4]) Soupis, VIII., Budějov. Brániš, 37. Neuwirth, l. c., 479.
[5]) Neuwirth, str. 534, klade začátek kolem r. 1384.
[6]) Brániš, Děj. umění, III. 54.
[7]) Jos. Soukup, Soupis, Pelhřimov, 127. Neuwirth, 535.
[8]) Hostaš, Vaněk, Borovský, Soupis VII., 43.

Že bylo i v jiných částech království českého nádherně tou dobou v architektuře pracováno, o tom mimo jiné svědčí trosky kláštera Skalického (z r. 1357), jež ukazují na ohromnou rozlohu chrámovou; z doby Karlovy jest chrám ve Slaném, až na kůr, který je ze stol. XV.; [1]) také u Loun trosky klášterního chrámu v Panenské Týnici, po ohni r. 1382 znova stavěného, i v zřícenině neobyčejně vkusně a bohatě zdobeného. [2])

Zvláštní místo v rozvoji stavitelském této doby má kostel v Sadské. Je tu co do půdorysu jakás podoba s kostelem na Karlově v Praze. Vybíhá-li na Karlově presbytář z oktogonu, jenž kruhem se opsati dá, vybíhá v Sadské presbytář z polygonu elipsovitého. V presbytáři je pamětihodné klenutí hvězdovité.

Ze světských staveb za Karla IV., pořízených na prvém místě jest pražský most kamenný, r. 1357 založený, když byl kolik let před tím nízký most Juditin velkou vodou rozmetán. Most složen ze 16 oblouků, z nichž za živobytí Karlova nedostavěny všecky. [3]) Most stavěl Parléř či snad jen k jeho stavbě dohlížel jakožto králův architekt. Jináč, mladík rok před tím do Prahy přišlý, sotva měl valné zkušenosti takových staveb. [4]) To spíš naši mistři, kteří dokonali most roudnický a do té doby postavili i most písecký, znali se v tom. Arci tehdejší nedostatečná technika neuměla jináč chrániti stavby proti proudům vodním nežli tíhou, tlakem kamení mnohého, proto je most Karlův, jakkoli náš architektonický klenot, proti dnešním vzdušným stavbám mostním dojmem těžký. Také nejeden jeho pilíř na písku mělce založený časem se rozsypal a musil obnoven býti.

S mostem pro okrasu i ochranu zároveň začali na straně staroměstské stavěti věž a bránu; bezpochyby též při Malé Straně do čáry věže Juditina mostu, tedy šikmo, založili tehda nebo něco později (vždy však v době lucemburské, jejíž znak nese) novou věž, která by se k mostu lépe hodila než nízká dosavadní. Stavba této věže nedostala se vysoko; za to staroměstská, zdá se, že byla za

---

[1]) Neuwirth, l. c., 514.

[2]) Zdá se, že při vypuknutí bouří husit. dostavován teprve kůr. Obraz a výklady v Soupise Loun. Matějka. V oblouku kruhovém Neuwirth, l. c., 477 vidí vlivy parléřské.

[3]) Tomek, D. P., II. 41, 131.

[4]) Prý mu pomáhal dle Neuwirtha, l. c, 230 magister Ottlinus, Němec. Už Tadra v Stycích (372) ukázal, že Ottlin byl hospodář mostu a ne stavitel.

panování Václavova do hořejšího patra hotova. Dolejší část je rozhodně z té doby; jsou na ní v plastických hojných zdobách poprsí Karla IV. a mladistvého Václava. Možná, že ta nádherná věž je prací Parléřovou nebo jeho syna a nástupce. [1])

Stejnou dobou stavěno také v radním domě novoměstském, a upravován dům Rotlevův v kollej; z té kollejní stavby tehdejší zachovalo se dodnes jen některé klenutí křížové v dolejší části znešvařeného Karolina dnešního.

V ruchu doby Karlovy vznikaly též nové soukromé domy i v starších částech Prahy. Tu domácí mistři měli asi tolik díla, že r. 1376 písař kanceláře arcibiskupovy, Jan z Pomuka, chtěje stavěti dům, zavázal si zedníka Levého i jeho rukojmí Peška Saula, kdyby nedodrželi smlouvy, že dají se pokutovati soudem církevním. [2])

Do Karlovy doby (r. 1363) připadá povědomé povolání horníků kutnohorských na Kretu, aby tam v službách benátských vrtali válečné podkopy; [3]) tedy i v takových stavbách tehda naši lidé měli dobré slovo a pověst jich donikala daleko.

Dokončení lucemburské doby jest za panování Václava, syna Karlova. V uměleckých příčinách pozorovati od začátku XV. věku náběhy k nové fási, [4]) která přetržena asi za patnáct let vojnou husitskou. Zatím ještě na časy ve všech dosavadních směrech pokračuje se. Tvorba neumdlela. Ale přirození Čechové mezi umělci jsou v té době již zřetedlně v popředí, a rodina Parléřova, ať již původu jakéhokoli, v této době jeví se býti českou.

Po smrti Karla IV. letitý mistr Petr Parléř pokračuje v stavbě kathedrály Svatovítské; r. 1385 ukončuje klenutí vysokého kůru, potom pracuje o veliké věži a začíná loď kostelní. V té práci stihla ho smrt r. 1397. Po otci nastupuje v práci syn Jan, a po něm znám už jen mistr Petrlík, kteréhožto se stavby sehnala bouře husitská. Chrám zůstal rozestavěný, věž, hlavní dílo z počátku XV. věku, dosti vysoce vyhnaná, přikryta prkny. V jejím přízemku kaple hazemburská s hvězdnou klenbou [5]) zahajuje onu novou fási architektury malebné, jejíž konečný rozvoj jest „gotika pozdní“.

[1]) O mostě zevrubněji viz u Heraina, Stará Praha 223 a d. Některá data Černý sebral v Časop. přát. starožit., X., 151. Chytil (Parléř, 25) připisuje věž nástupcům Parléřovým.

[2]) Z knihy konsistor. Tomek, D. Pr. III.. 253.

[3]) Tadra, Styky 128.

[4]) Nový směr stopuje Chytil v Junkerech 33.

[5]) Kaple zmizela opravami v naší době. Bohužel.

Dole v Pražských městech veliké stavby Panny Marie Sněžné a Týnské spěly ku konci. Právě asi mezi léty 1400—1420 sděláván byl onen překrásný portál postranní,[1]) o němž svrchu vzpomenuto. Týnské věže však zůstaly nedokončeny. Mistr Kříž pracuje o radním domě novoměstském; radnice Staroměstská r. 1381 okrášlena arkýřem (kaplí), kamennického díla v kružbách, fiálách, erbech překrásného, snad parléřovského, a na štěstí dotud zachovaného;[2]) při domě Rotlevově, jenž stal se za Václava (1386) kollejí Karlovou, vzniká touž dobou arkýř jemnou plastikou konsol, fiál, znaků s helmami a jiným dekorem ještě cennější nežli arkýř radního domu. Štítky nad okny (vimperky), dotud cizí v Čechách motiv,[3]) nesvědčí o práci Parléřově.

Nově (r. 1382) postaven chrámeček Božího Těla v městě Novém, půdorysem hvězda osmihranná; chrámek měl kupoli a štíhlou věž. Vzácná práce gotická, podle obrázku velmi něžná, v XVIII. věku hříšně zbořena.[4])

Jináč za Václava nic velikého v architektuře v Praze nebralo vznik. Menších staveb chrámových však postaveno tou dobou několik. Připomínáme jen slavné kaple Betlémské, r. 1391 založené, a kostelíka na Újezdě, jehož stavitel Jan r. 1384 musil výhrůžkou klatby donucen býti k tomu, aby začal.[5]) Také měšťanské domy v Praze jako za předešlého krále i teď některé vynikaly nově; svědčíť o tom smlouvy zednické, zvlášť v Novém městě zapsané. Tak na příklad r. 1400 zedník Mikuláš Plik zavazuje se vším, co má, že panu Mikuláši z Ořecha postaví dům za 45 kop grošů pražských.[6])

Z té doby jsou také gotické arkýře a kaple v domech soukromých, jedna v domě apotekáře Angela se sličným žebrovím, révou zdobeným, a druhá s výborným hvězdným klenutím v domě jednom na rynku staroměstském.[7])

Na venkově v městech v době Václavově dostavovány veliké stavby, jmenovitě kolínský chrám; nové menší kostely vznikaly,

---

[1]) Chytil, O Junkerech 41.

[2]) Neuwirth, l. c., 565. Tomek D. P. 224.

[3]) Chytil, Parléř, 25.

[4]) Obrázek v Šittlerově a Podlahově Pokladě sv. Vítském, 71. O hádce faráře zderazského se zakladateli (bratrstvem) čti zprávy Kroftovy v Method. XXVIII. 108.

[5]) Tomek, D. Pr. III., 254.

[6]) Arch. pražský č. 2100, 12.

[7]) Dům č. 460. Obrázek v Neuwirthovi 572.

jako na příklad v Skutči špitální chrám, prostá, ale sličná stavba jednolodní, s pěknými hlavami na konsolách; zedníci pražští Pešek a Jan Lútkové r. 1391 smluvili se postaviti kostel ten za 48 kop pražských.[1]) Petr Lutka buduje r. 1391 kostel v Medonosích a bezpochyby i v Libiši, oba se zajímavými zdobami kamennickými.[2])

Takž bylo by v Čechách připomenouti ještě nejednu památnou stavbu. Ale nade všecky vysoko vyniká z té doby nádherná stavba chrámu sv. Barbory v Hoře Kutné, poslední veliký architektonický čin doby lucemburské. Začátek kostela sv. Barbory klade se asi v r. 1388.[3]) Jest to stavba kathedrálná o pěti lodích bez věží; kolem choru založen ochoz uzavřitý osmi kaplemi, půlvěncem postavenými, a sedmi pevnými pilíři oddělenými.

Původce plánu a první stavby nepovědom; některé podobnosti k chrámu Svatovítskému a Kolínskému ukazují, že snad Parléř nebo jeho syn toho měli účastenství; i závěrečný pilíř v ose je tu. Co vystavěno v nejstarší části (v choru a v kaplích až do křížových kleneb), jest dosti prosté, ale přes to stavba, pro veliké své rozměry nákladná, vázla již na počátku XV. století, bouří náboženskou pak zarazila se docela, aby pak v příští klidné době mohla ožiti znova gotikou novou, bohatší. Tím stalo se, že dnešní chrám jest znamenité, neobyčejné sloučení gotických idejí na sto let sebe vzdálených.[4])

Znamenitě činna byla i v poslední fási lucemburské doby naše stavitelská škola jihočeská. Jestliže jinde stavěli členové rodiny Parléřovy (pracujíce i na Moravě a v Slezště) a podle nich také mistři — Lútkové, Mařík Odrole a Řehoř[5]) a jiní — svým způsobem či parléřovským,[6]) na jihu českém mistři stále vedli si způsobem svérázným;[7]) připustí-li se některé vlivy ze sousedních Němec (z diecése Pasovské), což není nemožno, musí navzájem zase přiznati

---

[1]) Soupis, XVI., Mýto, 205. Smlouvu z arch. pražs. první otiskl Neuwirth, Gesch. d. bild Kunst. I., 598.

[2]) Soupis, VI., Mělník, Podlaha, 68. Neuwirth, l. c., 547.

[3]) Neuwirth ten rok dokazuje pravděpodobně. Str. 431. Literaturu o tom chrámě má Zíbrt v Bibliografii, 217.

[4]) Chytil, Věstník Akad. X. 3. 137. Chytil, Parléř 20. Brániš, Děj. um. III. 48; Brániš, Progr. real. gym. v Hoře 1885.

[5]) Arch. pražs. č. 2100, fol. 303; smlouva o stavbu v Kunraticích.

[6]) Neuwirth vykládá mistry ty, soudě dle jich prací, spíš jen za řemeslníky (handwerksmässige Durchschnittsbildung), str. 587—589.

[7]) Mistru Staňkovi a jeho škole němečtí badatelé přiznávají uměleckost práce, snahu a samostatnost, ale prý všecko chytili z parléřovských idejí.

se, že naši mistři nemohli nepůsobiti přes hranici k Pasovu; v uměních se země nezavírá, umělecké ideje a vzory mají křídla.

Rázovitost tehdejší jihočeské gotiky chrámové lze shrnouti v trojí znamení: staví se chrámy dvojlodí, klenba leží na pilířích středem kostela postavených úmyslně, nebo přístavbou k lodi dosavadní vzniká druhá loď nesymetricky[1]); druhý znak jest obliba síťové klenby; a třetí tu a tam, zvlášť při menších chrámech, jest postavení věže na oblouku mezi lodí a presbytářem.

Ze staveb poslední doby budiž zmíněna především přestavba chrámu sv. Jiljí v Milevště. Bezpochyby krumlovský mistr Staněk či jeho synovci Jan nebo Kříž vyzdvihli na štíhlých příporách v kůru bohatou klenbu o žebrech síťových.[2]) Týž právě psaný Jan stavěl r. 1407 svatovítský kostel v Krumlově nový, větší; klenul zde loď i kůr tím rázem, jako bylo sklenuto v Milevště, tedy sítí velmi malebnou. Kostel svěcen teprv r. 1439. Mistrům týmž připisuje se hvězdné klenutí u sv. Jakuba v Prachaticích. V Hradci Jindřichově kolem r. 1382 stejnolodní chrám proboštský vyniká prací bezpochyby mistra hradeckého Hanuše kamenníka.[3])

Z chrámků, z jichž prostředka vypíná se věž na oblouce mezi kněžištěm a lodí, uveden budiž jen soběslavský svatého Víta, neboť jest to jeden z typů jihočeských,[4]) jehož štíhlou vížku nad presbytářem zdviženou viděti zdaleka. Vížka jest osmihranná, až do špice zděná, u střechy osmi štítky vroubená a má osm úzkých okének. Uvnitř jest chrámek po jihočesku dvojlodní se štíhlými pilíři a síťovou klenbou před presbytářem; kněžiště má klenutí křížové se svorníky, na nichž vytesána růže rožmberská; konsoly žeber jsou lidské hlavy bezvousé.

V jižních končinách země bude vodňanský kůr asi poslední stavba před husitskou vojnou. R. 1415 Vodňanští smluvili s mistrem Jakubem a synem jeho Václavem, že postaví a sklenou kůr 28 loket vysoký, o sedmi oknech a devíti pilířích, za to a za okno u varhan,

---

[1]) Prokop (Mähren in kunstgesch. Bezhng 305) vykládá vznik dvojlodních kostelů tím, že v původním kostele jednolodním byl strop dřevěný, a když pokrokem času ho chtěli sklenouti, byla zedníkovi vzdálenost zdí veliká, a zdi na klenbu slabé, protož postaveny uprostřed kostela pilíře, a klenba i kostel rozděleny.

[2]) Soupis, V., 107, 111. Neuwirth, l. c., 526.

[3]) Soupis, Hradec, XIV., 212—215. Novák.

[4]) Byl do nedávna soukromým obydlím a barvírnou. Vávra, Method, XXVIII. 2. Tu podán zevrubný výpis a ocenění, že je to perla jihočeské školy XIV. věku.

východ a stupně oltářní že vezmou 150 kop grošů pražských a 9 grošů. [1])

Shrneme-li na konec chrámové stavby doby lucemburské v přehled dle rozlohy jejich, [2]) vidíme nejprv skupinu jednolodní s presbytářem, nejčastěji polygonálním, s věží někdy v průčelí postavenou, na jihu českém i mezi lodí a presbytáří. Druhou skupinu tvoří chrámy dvojlodní, v nichž pilíře stojí buď v ose chrámové, nebo k lodi hlavní přistavena jedna boční. Třetí skupina jsou chrámy trojlodní, jichž lodi jsou všecky stejně vysoky, nebo poboční lodi jsou až o polovic nižší nežli loď prostřední. Lodi uzavřeny polygonálně, ač někde boční lodi také končí se čarou rovnou. Některý chrám klášterský má i příčnou loď. Ve čtvrté skupině jest malý počet pětilodních chrámů s ochozem, s kaplemi s opěrným systémem i bez něho. Naposled jest uvésti vzácnou skupinu (vlastně jen trojici) gotických staveb centrálních (Karlov a chrám Božího Těla v Praze, chrám v Sadské).

Také světské stavby umělecké v posledních létech lucemburské periody vznikaly; připomínáme jen arkýře v radním domě mělnickém, jehož žebra klenbová vycházejí z konsol, pitvornými tvářemi lidskými zdobených. [3])

Kterak Pražská města svým architektonickým zevnějškem byla venkovským městům vzor, o tom na svědectví Žatecké město. Jeho konšelé r. 1385 jednají o to, aby měli loubí u domů taková jako v Praze; r. 1391 pomýšlejí stavěti kamenný most, ba r. 1400 poručili, aby cihly domácí touž podobu měly jako pražské. [4]) Z doby lucemburské pocházejí některé městské brány a věže (nymburská cihlová, berounská, věž budějovická); jsou to vzácné historické památky. Do r. 1413 mnoho stavělo se na radnici novoměstské, [5]) z kteréž doby pochází asi klenba bývalé porotní síně.

Plastické umění, pokud je mistři kamenníci provozovali, pojilo se jako v době předešlé vždy ještě k architektuře, sloužíc jí za dekoraci. Kamenník stylisoval a vytesával rozmanité lupení, květy, hlavy na konsoly, na svorníky, na hlavice sloupů, vysekával erby

---

[1]) Arch. vodňanský, nejstarší knih. fol. 13. Opis v arch. zemsk.

[2]) Brániš v Method XXIV., 75. Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst 581.

[3]) Soupis, VI., Mělník, Podlaha, 146 vyobrazení.

[4]) Schlesinger, Urkundenbuch, Saaz. č. 551, 213. Čelakovský, Cod. II., 886.

[5]) Archiv praž. č. 989. A. 1—11. R. 1413 platí se reformacio ostii pretorii, truhlář Zahrádka dělá sedadla a cancellum in pretorio, malíř maluje in pretorio.

dekoraci architektonické na věže, okna, dvéře, vymýšlel potvorné a fantastické chrliče, baldachýnky a konsoly robil na portály, polovypouklé obrazy stavěl nade dvéře chrámové, budoval jako malé architektury kněžská sedilia a sanktuáře, zdobené fiálami, štíty, kraby, lidskými hlavami, kytkami, kružbami a opěracími oblouky, vysekával i kamenné křtitelnice. [1]) Při tom, jakož svrchu již dotčeno a zcela přirozeno, taková práce sochařská závisela na materiálu. Tvrdý žulový materiál jihočeský nedopouštěl bohatšího článkování, hlubších profilů, oblibovány bambule místo květů, poněvadž byly oblé tvary dlátu snadnější, kamenník tu s těží stával se řezbářem. [2]) Naproti tomu jinde v Čechách, kde měli pískovec a opuku, jsou dekorativní skulptury hojné, bohaté, jemné.

Jedna věc však při gotice v Čechách nápadna. Plastik figurálních, které jinde v cizině architekt organicky vpravoval do stavby, na pilíře, na konsoly, těch u nás pořídku, v tom je u nás chudoba. Něco toho jistě zamýšleno bylo při portále týnském, jsou v něm konsoly a baldachýny pro sochy, než nedokáže se, že sochy se na portál skutečně dostaly. Ale od počátku XV. věku jsou stopy, že přece jeden druh figurních prací samostatných v kostelích byl. „Olivety“ jim říkali. Byly to figury Krista a skupiny pašijové, Kristus na oslátku, Kristus v hrobě a jiné figurky toho způsobu. Byly to plastiky kamenné i dřevěné, kolorované, vznikající v církvi katolické, aby pašijový týden i neděle květná realisticky znázorněny byly lidu a vzrušily ho. [3])

Z vypouklých obrazů, jež jsou tak na půl cestě mezi skulpturou dekorativní a samostatnou, zachovaly se z doby lucemburské dva kusy znamenité ceny, oba v Praze. Jeden jest tympanon kostela Bohorodice Sněžné; byl kdysi z trosek ssutého kostela zachráněn a jest vezděn teď blízko kostela; znáti na něm postavy Karla IV., Krista, matku svou korunujícího, Boha Otce, jenž objímá kříž podivné formy vidlicovité. Druhý mistrovský kus jest na portále

---

[1]) Jeden z nejpěknějších sanktuářů z konce XIV. věku v Kolíně. Soupis, I. 36. Mádl. Také původní sanktuarium v Hradci Kr. klade se do XIV. věku. Kamenná křtitelna gotická v Pálči Velkém, na ní listoví, větev se žaludy, holubice, kalich a j. Starý, Soupis Akad. Velc. XX., 178.

[2]) Brániš, Method. XXV., 73. Konsoly v Křištíně u Klatov (z počátku XIV. věku), na nichž listy slezové výborně jsou řezány, pokládají se za jednu z nemnohých výjimek. Soupis, VII., 106. Hostaš, Vaněk, Borovský.

[3]) Chytil, O Junkerech, 12.

kostela týnského; sám portál vyniká jemností práce architektonické i plastické takovou, že není nepřípadné přirovnání toho skvostného díla k pracem zlatnickým a k miniaturám v kamení. Nalomený veliký oblouk portálu vrouben liliovitými zoubky; pod obloukem nade dveřmi jest ono půlkruhové tympanon u vysokém reliefu pracované, v němž znázorněno utrpení Kristovo tak ostře, živě i realisticky, že není v Čechách nic tomu podobného. [1]) Je tu Golgota, andělé u visícího lotra, ďáblové při lotru druhém, bolestná Matka, vojsko, pacholci, lid, jehož někteří představitelé mají copy nebo vlasy „sknocené". [2])

Daleko menší ceny — a jináč dosti řídky — jsou kamenné tabule náhrobní, na nichž místo rýsování doby předešlé vyskytuje se již relief, byť jen slabý. Samostatnou figurální plastikou u nás může se pochlubiti dóm sv. Víta. Tu k samostatnosti skulpturního díla mistr Parléř přičinil. Všaktě mu to příslušelo, víměť, že byl stejnou měrou plastik, řezák jako architekt. Poprsí na pavlači svatovítského chrámu, socha sv. Václava a šest hrobů (tumby) králů českých s figurami, vše v témž kostele, jsou víc než dekorace. Poprsí ona v triforium (v galerii) představují krále a královny rodu lucemburského od Jana po Václava, ještě mladistvého; jsou asi pravé podobizny; vedle nich jsou tu poprsí arcibiskupů tří, pak ředitelů stavby kostelní a konečně i obou architektů, Arrasa a Parléře, úhrnem 21 hlav. Tyto mistrné plastiky původně polychromované, dnes setřené a vesměs nosů uražených a všelijak poškozené, pocházejí z Parléřovy huti, některé zajisté robil sám. [3]) Že tváře jeví neomylně snahu po individualisování, to ukazuje v plastice veliký pokrok a záchvěv nové doby. [4])

Myšlenku, vstaviti poprsí do kostela, Parléř vzal bezpochyby z chrámu ve Freiburce. Že Karel IV. dovolil poprsí mistrů kameníků postaviti vedle sebe na kostelní pavlač, to svědčí, kterak si jich a jejich umění osobně vážil.

---

[1]) Týž, 39, 42.

[2]) Sknocené vlasy u sedlského lidu českého zapsány ještě při r. 1534 v knize arch. pražs. č. 2142, v kšaftě, fol. P. 18.

[3]) Mádl psal o poprsích v triforium v Arch. Pam. XV., 611; vydal o tom zvláštní publikaci s krásnými reprodukcemi: »Poprsí v triforiu« (Bellmann XXI.).

[4]) Mádl, Poprsí v triforiu 4. Mádl dokazuje (6), že první poprsí vznikla asi 1378—1382 a všecka dokončena do r 1392. Poprsí Václava z Radče je poslední a jiného rázu, je nejvíc realistické, nejostřeji individualisováno. Mádl, l. c., 9.

Parléřův sv. Václav jest socha životní velikosti; kníže oděn jest brní, opásán, drží štít v jedné ruce, v druhé praporec; od zadu všecko tělo kryto pláštěm, je po goticku nakřiveno, tvář má plnovous, vlasy dlouhé s rulíkem uprostřed na čele, kterýž účes v týle o něco kratší, má také Parléř sám v triforium.

Hroby Přemyslovců postaveny jsou v kaplích ochozu svatovítského; na kamenných tumbách leží kamenná těla, představující některé členy národní dynastie. Kamennická a umělecká práce má ráz mohutný, skoro tvrdý; řasná roucha nespadají realisticky dolů, ale jsou komponována jakoby sochy byly měly státi. Některou Parléř robil svou rukou; o soše Přemysla I. to jisto.

K těm svatovítským hrobům kamenným družiti jest náhrobek sv. Lidmily v chrámě sousedním u sv. Jiří a k prácem sošnickým týchž dob jest pro souhrn ještě jednou připomenouti sochy svatých a poprsí králů Karla a Václava na věži mostní.

Na venkově zachovalo se několik znamenitých sošek Mateře boží. Začalať se druhou polovicí XIV. století přičiněním arcibiskupa Arnošta zvelebovati pocta Panny, a tudy vznikaly asi všude obrazy a sochy její. Z kamenných je památna socha Matky boží v Ročově, z let 1373—1390, mimo ni nalezeny zahozené a teď již opravené sochy sv. Kateřiny a Barbory, vše z opuky mistrně řezané. [1]) Sošky jsou v boku prohnuty, jakž v gotice zvyk, jeví štíhlé postavy, sličné plné tváře, ústa malá, vysoká čela, malebné záhyby rouch. Zajímavo, že z opuky podobné dvě sochy, sv. Doroty a Kateřiny, zachovaly se v Charvátcích. [2]) Kamenné sochy bývaly polychromovány, i kovem drahým zdobeny. Vypravujeť kronika, že biskup Jan klášter roudnický ozdobil obrazy kamennými, řezanými uměle, zlatem a stříbrem i drahými barvami a rozmanitým malováním položenými. [3]) Ví Bůh, kolik prací takových pozdějšími barokními restauracemi na vždy zmizelo. Přes to však jisto, že v lucemburské době, která byla veliký umělecký rozmach a květ, sošnická plastika kamenná nebyla ani z daleka tak hojna jako v gotice zemí západních. [4])

Zajisté víc plastik bylo ze d ř e v a robeno, ač se také málokterá nás dochovala; bývalotě v mnohých těch českých kostelech

[1]) Nalezl je převor P. Ant. Vonásek kdesi v sklípku v rumech. Dal je opraviti a teď stojí v presbytáři ročovského kostela. Vypsány jsou v Soupise Lounském, II. od Matějky.

[2]) Soupis IV. Roudnice 103.

[3]) Fontes rer. boh. IV. 385.

[4]) Arch. Památ. XVI. 550.

vždy po několiku oltářů, arch uměle řezaných a sochami zdobených; všude také vztyčován a věšen kříž, kult panny Marie též zaměstnával nejednoho řezáče, ba i malíře, který sochu vyřezal a hned také omaloval.[1]) Ze znamenitějších památek toho způsobu je veliký kříž s Mateří boží a sv. Janem v Týně; že oblibováno řezati kříže naturalisticky se suky, o tom bylo svrchu praveno. Zvláštní kříž, neobvykle cize dojímající, mají v Jihlavě v klášteře; jest to dřevo stromu se suky, nahoře v skutečnou vidlici vybíhající, na níž visí Kristus.[2]) Barokní nápad, tím zajímavější, že u nás dostal se až i na zvon v Knovízi. Kristus na tom zvoně (z XV. věku) ukřižován jest na větevnatém stromě.[3])

Z Madon zmíněna budiž sedící týnská v Praze, plzeňská vztyčená, dobře zachovaná, goticky prohnutá hezká Madonna v Slatině, posléz Panna Maria v Kostelci o zvláštní komposici. Panna stojí nakřivena, má tvář veselou, dítě na lokti skoro směje se; Panna má dlouhý plášť a pod jeho křídly klečíce, stojíce, tlačí se a skrývají se lidé všech stavův od krále a králové, papeže a arcibiskupa až k mnichu, měšťanu a ženám z lidu. Práce neobyčejně živá.[4])

Na konec jakožto přečistý kousek drobné řezbářské práce nelze neuvésti z městského musea pražského rámovou dřevořezbu z doby Václavovy; na gotickém rámě jest dvanáctero obrázků mistrně řezaných; jsou to svatí a andělé i donátor arcibiskup. Práce to podivuhodná, česká.[5])

V předešlé době dva proudy vlivuplné hlásily se v malířství velikém i drobném; francouzský, v němž obrazy byly živé kolorované výkresy o správné kresbě, výrazných konturách, a italský, jenž živen jsa antikou, snažil se po realismu a po plastice v celkovém podání i v jednotlivostech a dociloval toho barvami krytými na sebe kladenými.[6]) Obě — řekněme školy — sešly se v Avignoně; tady umělci obou směrů pracovali vedle sebe, ale také záhy začala se obojí technika i ráz prací prostupovati, směšovati, při čemž italský vliv vždy jeví se býti silnějším. Odtud nový způsob malování vešel do

[1]) Gesch. der Breslau Malerinnung, Schultz, 11.

[2]) Vypsal dr. Zahradník v Arch. Pam. XIX., 491.

[3]) Velc, Soupis Slansk. okres, XX., 86.

[4]) Soupis Roudnický, IV., 115, 190.

[5]) Mádl, Arch. Pam., XIV., 173. Chytil, O Junkerech 63, 64.

[6]) Dvořák, Die Illuminatoren des Joh. von Neumarkt. Jahrbuch der kunsthist. Samml. d. Kaiserh. XXII., 64.

severní Francie, do Burgundu, do Porýní, kdež všude vznikaly školy nového umění. Všude jeví se snaha malovati výrazně, plasticky a přirozenějším pojetím, než bývalo zvykem. Vychvalovaného a obdivovaného naturalismu a realismu v pracích umění tehdejšího v době gotické arci jsou tu po našem přesvědčení jen snahy, a znamenité i zdařilé náběhy; vedle podařené přirozenosti přece skoro vždy vyciťuješ gotickou stylisaci strojenou; do XIV. věku sic kladou první zprávy o živých ženských modelech.[1]) ale vždy ještě světem brali se malíři, kteří kreslili a malovali po paměti i dle knížek skizzovních, kteréž ovšem již mohly obsahovati v sobě studie portretní.[2])

Nicméně nové umění tehdejší, z Italie a Francie do světa jdoucí, byl veliký kulturní krok.

Na prahu druhé polovice XIV. století, když se bylo nové umění dostalo i k nám, do Čech, přímo z Avignona, vyvinula se tu na dosavadních základech domácích ochotnou a pronikavou recepcí avignonskou škola domácí ve všech oborech malby veliké i drobné; vyvinula se škola česká, snažící se po přirozenosti v invenci, v pojímání celkovém i v jednotlivostech, v provedení, v kresbě, v barvě přes všecku znatelnost avignonských vlivů uměleckých, svérázná, žádná prázdná nápodobenina cizích vzorů; tváře lidské na obrazech jeví individualnost, ba i národní typ, někdy i přihrublé vyskytují se tvary, všecko zcela jinačí jest, nežli vídati na uměleckých prácech italských a francouzských téže doby. V malířství drobném i v rozvilinách, v droleriích žertovných, jimiž okrajek listů zdoben, objevuje se vedle všelijaké gotické fantasie nejeden kousek české přírody a života.[3]) I protož jest spravedlivo, českou školu malířskou doby lucemburské vřaditi jakožto novou fási, jako stupeň do rozvoje malířství vůbec.[4])

---

[1]) Jahrbuch der kunsthist. Samml. des allerhöch. Kaiserh. XIV., 271. Za modelky k aktům děvčata lázeňská prý (?) posluhovala. Důkaz?

[2]) Z konce XIV. stol. takovou malířskou knížku, vlastně skládacích 14 javorových tabulek papírem polepených v pouzdře chovají císař. sbírky ve Vídni. Jsou na nich perokresbou hlavy svatých, světic, žen, dětí, starců, zvířat, potvor všelijakých, umrlčí hlava, profily i en face, větší, menší. Schlosser v Jahrb. der histor. Samml. XXVIII., 314. Slovo »Pozialabis«, v knížce psané, Schlosser béře za slovanské. Chytil (O Junkerech 52) uznává možnost českého původu onoho skizzáře; v jedné hlavě vidí typ slovácký.

[3]) Chytil, Arch. Pam. XIII., 2; Dvořák, Jahrbuch der Samml. XXII., 64, 80. Svéráznou českou školu první vylíčil Vocel, z německých znalců uznal Schnaase; dnes jí snad nikdo nepopírá.

[4]) Dvořák, Časop. Histor. V., 238.

Začátky a první svérázné vystoupení české školy v malířství velikém připínají se k dvěma jmenům, Dětřicha Pražského, bezpochyby Čecha, a Mikuláše Wurmsera, Němce ze Štrasburka, a jeví se v nástěnných a tabulových pracích karlštejnských. Poslední veliké dílo nástěnné před vystoupením těchto mistrů Karlových, dílo dotud zachované, jest cyklus z legendy sv. Jiří v jedné z komnat zámku Hradce Jindřichova z r. 1338. Přes nešťastnou opravu [1]) patrno, že legenda malována byla způsobem podobným jako passionál Kunhuty; bylo to živé kolorování výkresů bystře konturovaných, upomínající na francouzské umění. [2]) Z téže doby a téhož rázu jsou freska (Kristus, Maria, apoštolové) v kostele sv. Jana v městě Hradci Jindřichově. [3])

Což jináče málo let potom Dětřich pražský maloval! V kapli sv. Kříže na Karlštejně v létech 1360—1370 vymaloval na víc než na stu tabulích svaté a světice všech odborů, evangelisty, doktory církevní, mučedlníky a mučedlnice, všecko důstojné hlavy plasticky z plochy vystouplé, s patrnou a na mnoze zdařilou snahou po individualisaci představených osob a po znázornění jejich duševního stavu a charakteru; mnoho je tu přirozeného životného, realistického. [4]) Dětřich učil se od vlašského umění, toť patrno, zvláště záhyby rouch vidí se znalcům býti zcela po vlašsku zaokrouhlené, [5]) ale celkem je český mistr svůj, individualita hotová a veliká. Jemu přičítá se též ukřižování Páně z kaple svrchu pravené; Kristus je tu mrtvý, což dosti přirozeně naznačeno. Matka stojíc pod křížem jest bolestí plna; Jan sahá sobě na hlavu pohybem dojemným. V kresbě a v komposici znalec poznává motivy obdobné z passionálu Kunhutina, ze slavné práce doby Janovy, v čemž doklad, že mistr Dětřich novou školu českou rozvinoval také na starších základech domácího umění. [6]) Pražské bratrstvo malířské, jehož Dětřich byl cechmistrem, byla první organisace nového malování.

---

[1]) L. Kuba v Nár. List. 7. srp. 1903 s titulem »Katastrofa Karlštejnská na českém jihu.« Sám objevil v Hosíně freska románská a opravil vzorně. Květy 1902.

[2]) Bezpochyby německé nápisy Neuwirtha svedly k posudku, že je tu německá technika.

[3]) Reprodukce legendy a popisy fresek viz v Soupise XIV., Novák.

[4]) Obšírný popis všech maleb karlštejnských i reprodukce zdařilá je v publikaci Neuwirthově »Mittelalterl. Wandgemälde u. Tafelbilder der Burg Karlstein« nákladem Společnosti zur Förderung deutscher Wissenschaft atd.

[5]) Dvořák v Časop. Histor. V., 243.

[6]) Brániš, Děj. umění III., 71.

Dětřichovým vlivům, ne-li přímo jeho štětci, přičísti jest znamenité ukřižování Páně v Emauzích, jež s předešlým v mnohém kuse se shoduje. [1])

Vedle Dětřicha druhý dvorský malíř, na Karlštejně a jinde na hradech pracující, byl Wurmser svrchu řečený. Tomu připisuje se karlštejnská malba nástěnná v paláci, dávno už pod obmítkou skrytá, jež představovala rod Karla IV. od potopy, od Noe počínajíc. Byly to podoby králů (i trojských, Karla řečeného Velikého a j.), knížat, vojvod brabantských a jiných řadou dlouhou až ke Karlu a jeho choti Blance. Kterakou ty obrazy měly podobu, víme z rukopisné kopie, pořízené kdys v XVI. století. [2])

Přičítají tomu malíři votivní sceny v kostele panny Marie, malby ze života sv. Václava, podobu Karlovu a choti jeho Anny a j. vše na Karlštejně, mimo to (s nejistotou) malby v kapli svatováclavské na Hradě pražském, zvláště Ukřižování a podoby Karla IV. a Alžběty, choti jeho, klečících u kříže. Wurmser jest v těch malbách důslednější naturalista nežli kollega jeho Dětřich. Ovšem i v pracích tohoto německého mistra zřetedlno, že pracoval pod vlivy italskými a francouzskými.

Třetí malíř, jehož jméno připojuje se k oběma předešlým, byl Vlach Tommaso de Modena (podepsán Thomas de Mutina). Byl-li v Čechách osobně a pracoval-li tu, či nebyl, o to spor. Ale tabulové obrazy jeho s podpisem jména jsou na Karlštejně. [3]) Nejznamenitější jeho práce jest triptychon, jež zdobilo kapli sv. Kříže na Karlštejně. V prostřední části Matka boží v černém brokátě a s dítětem červeně oděným; v částech pobočních je sv. Václav, skoro jako dože benátský oděný, a sv. Palmácius. Vše jest na zlaté půdě velmi jemného, až příliš něžného provedení, v barvách jasných a tak k sobě roztomile zladěných, že celek jest jako kus sladké hudby vlašské.

---

[1]) Chytil v Pam. Arch. XV., 610, vidí v obraze školu Dětřichovu, Neuwirth (Wandgem. Karlstein 97) přičítá obraz či aspoň komposici jeho Vlachu Tomáši z Modeny. Šittler a Podlaha v Methodu XXIII., 19, popisujíce obraz a reprodukci podávajíce, přidávají se k Chytilovi. Dvořák v Časop. Hist. V., 247, proti Neuwirthově domněnce ukazuje, že komposice podobná byla všude rozšířena, jest i ve francouzských missálech.

[2]) Nalezl ji v dvor. knihov. ve Vídni Neuwirth a vylíčil i reprodukovati dal v díle Der Bildercyklus des Lucemb. Stammbaumes aus Karlstein.

[3]) O jiných obrazech na Karlštejně, jež mu Neuwirth připisuje, jest spor. Dvořák, Česk. Časop. Histor. V., 243.

Rázem české školy a zase větším nebo menším vlivem vlašským bylo tehdáž v Praze i po venkově na omítce malováno hojně, zvláště v chrámech ale i v radních domech.[1]) Zvláštní cyklus nástěnných maleb zachoval se v chodbě kláštera emauzského v Praze. Přes všecko pozdější opravování z části dosud jest původní práce zřetedlna. Je to 79 obrazů, tedy neobyčejně rozsáhlý cyklus. Představuje výjevy ze života Kristova a Mateře boží se scénami starého Zákona, k oněm symbolický vztah majícími. Obrazy vznikly někdy po r. 1372. V živé a přirozené komposici jejich znalci vidí vlašské vlivy, ale technikou a provedením jsou to práce české školy.[2])

Na venkově jsou freska objevena leckde i na vsích.[3]) Příklad staršího způsobu malování jest chatrné fresko z r. 1330 v kostele sv. Mikuláše na Horách Kašperských; v gotické arkádě vymalován sv. Mikuláš, sv. Alžběta, klečící donátor, kněz sloužící ve zvonovém ornátě; všecky kontury kresleny silně červenou rudkou.[4]) Podobného provedení o hrubých konturách jsou černínské figury na freskách v kostele chudenickém a v Křištíně, kdež na chabých zbytcích znáti jest tenkou vrstvu lokálních barev.[5])

Živost české školy, ale silné kontury staršího způsobu mají freska z konce XIV. století v Libiši. Jsou tu tři králové, Madonna, řada světců, veliký sv. Krištof, scény ze života Kristova.[6]) Vysoce zajímavá z konce vlády Karlovy jsou freska v slavětínském kostele. Pokrývají presbytář všecku až do klenby. Jest tu malováno ze života Kristova a Panny Marie vše od narození po smrt a vstoupení i vzetí na nebe. Za zmínku stojí, že tu znázorněna jest Matka boží jakožto útočiště prosících tou koncepcí, jako jsme svrchu viděli při marianské soše v Slatině: pod křídly pláště tulí a krčí se dvacetšest lidí, hlava na hlavě, na jedné straně muži všech stavů, na druhé

[1]) Tomek, Zákl. Nov. M. 334. Počátkem XV. stol. malíř Mikuláš maluje v novom. radnici imagines, jakož svrchu dotčeno.

[2]) Neuwirth, Die Wandgemälde des Emausklost. (s barevnými reprodukc.). Italská komposice a české provedení jest na výklad poněkud nesnadná věc. Neuwirth míní, že mistři italští malovali s pomocí českých lidí. Brániš (Děj. umění III, 72) myslí, že Italové začali, a domácí malíři dokonali. Pravdě nejbližší jest výklad Dvořákův (Česk. Časop. Hist. V., 247 a Jahrbuch der kunsthist. Samml. XXII., 100), že asi užili domácí malíři italských komposic, jež kolovaly vůbec z rukopisů vlašských.

[3]) Na př. ve vsi Vraclavě u Mýta. Soupis XVI., 231.

[4]) Soupis XII.; Sušice, 45.

[5]) Soupis VII., Klatov. Hostaš 23, 108.

[6]) Soupis VI., Mělník 70. Podlaha.

ženy. Mezi ty hlavní obrazy vpraveny jsou votivní obrazy dárců, též dárcové a jich ženy, děti, znaky: ve výklencích jsou řady světců, a jejich některých umučení, znázorněna tu legenda o deseti tisících mučedníků, z nichž někteří nabodnuti na větve stromů, legenda o sv. Marii egyptské, na konec také votivní obraz obce Slavětínské i umučený Kristus, jemuž mimo muka, z pašijí známá, ještě nůžky vbodeny jsou do pravé ruky; obklopen jest rytířskými osobami, řemeslníky a živnostníky. Poněvadž mezi řemeslníky krejčí scházejí, zdá se, že ony nůžky jsou satirická výtka tomu řemeslu, že snad nechtělo přispěti k nákladu na obraz; také onen rytíř, jenž vrtá díru do kříže, může býti stejného smyslu. [1])

Freska slavětínská mají uznaný veliký význam kulturně historický; malíř přenášel český život, jak ho znal a kolem sebe viděl, na obrazy svých legend a pašijí; snaha po realismu ho svedla k rozmanitým naivnostem; z těch něžně dojemná ta, že sv. Josef vaří Ježíškovi kaši; a přemrštěná ona, když kati střeva sv. Erazima otáčejí na rumpál. O perspektivu malíř tuze nedbal, také ne o správnou kresbu, ač některé scény a figury jsou provedení dokonalejšího. Na tvářích malovaných osob však znáti jest duševní pohnutí, situaci přiměřené. Kterak a jaké barvy kladl, toho již dobře neviděti; opravou nedávnou bohužel původní malba na mnoze zmizela.

Na poučenou, kteraké naivní genry tehdejší malíři na zdi kostelní malovali, stůj tu ještě na konec zmínka o freskách — teď zabílených — v Kostelci u Městce. Namalováno tu bylo 12 rytířů klečících (rod Hermanů), nad nimi mrtví vstávají z hrobů, čert hříšníky honí, v kotli se hříšníci vaří. Jináč byly tu také postavy svatých a celé Desatero znázorněno.[2])

Tabulových obrazů bylo beze vší pochyby do našich kostelů v době lucemburské malováno mnoho. Tehdáž v obecnou oblibu přišlo na oltáře stavěti archy; v jich dřevěné architektuře jako v rámoví gotickém bývaly začasté deskové obrazy vstavovány. Malovány na dřevě sádrovaném či plátnem povlečeném; malíř nejprv učinil obrys své práce a než se do ní dal, zlatotepec ozlatil půdu okolo obrysu malířova. [3]) Potom teprv provedena malba.

[1]) Výklady a obšírné líčení toho všeho jest od faráře a spisovatele Štědrého v Method. XXIV., 99 a násl. Srov. Soupis II., Louny. Matějka. 72 a násl.

[2]) Soupis IV., Roudnice, Matějka. 148.

[3]) Schultz, Gesch. der breslau. Malerzunft. 100.

Mnoho, žel, nezachováno, ale, co ušlo zkáze, činí tehdejším malířům našim čest. Připomínám pro doklad v roudnickém chrámě proboštském deskový obraz, představující smrt Panny Marie. Panna kladouc se na lože zlatohlavem kryté, obstoupena jest skupením čtrnácti osob, většinou apoštolských, z nichž některé drží v rukou svíce kroucené. Obraz jest pojetím i provedením výborná práce, italské vlivy jevící, kresba kontur bystrá, barva jemně pokládána. Jsou tu ještě dvě křídla oltářní, na jednom Kristus, na druhém Panna Maria, a to zase ona zvláštní ochránkyně prosebníků, jakož jsme ji svrchu poznali v plastice i na fresku. Panna stojí o rozpuštěných vlasech, drží dítě veselých tváří, a pod pláštěm shrnuti jsou prosebníci od císaře a papeže počínajíc. Výborný obraz české školy. [1]) Snad již patrno, že podivná koncepce s pláštěm a lidmi pod něj se tulícími byla oblíbena v severních Čechách.

Jiný cenný obraz deskový chovají v Domaníně jakožto zbytek archy třeboňské; na jedné straně Krista kladou do hrobu, na druhé jsou tři světci tváří výrazných. Práce to malíře Michala, mistra třeboňského. [2]) Od téhož mistra mají v třeboňském archivě porouchaný oltářní obraz deskový, v jehož středu stojí krásná postava Mateře boží. [3])

Česká škola dovedně osvědčila se na obraze patronů českých v kostele dubečském (teď obraz v Rudolfinum); i v malých Pouchobradech mohou pochlubiti se pěkným obrazem doby Karlovy; je to Panna Maria stojící se sv. Barborou a Kateřinou. [4])

Kultus Mateře boží, tehdáž rozkvetlý, hojně zaměstnával malířské umění tabulové. Vznikla vedle obyčejných prací české školy skupina obrazů Madonny, jejíž provedení upomíná na způsob byzancký; matka i dítě představují se v strnulé vznešenosti božské, neukazujíce hnutí lidského; taková Bohorodice jest vyšehradská, březnická, doudlebská. Tato klade se do počátků XIV. století; prý dělána dle Madonny římské, chované v chrámě St. Maria maggiore. Panna Maria má až podivně malá ústa. [5]) Sem náleží skupina obrazů

---

[1]) Soupis IV., 175.
[2]) Soupis X., Třeboň. 15 reproduk.
[3]) Tamž, 88.
[4]) Soupis XI., Chrudim, Chytil. 180.
[5]) Reprodukce v Soupise VIII., Budějov. 55, 57.

marianských, jež naposled poznány jako kopie ruských ikonů.[1]) Z těch jest na příklad doksanská hnědá Matka boží.

Domácí prací se silnými vlivy italskými vznikla skupina Madon, kterouž znalci ve trojí typ a vzor rozdělují. Jest to Madonna zbraslavská, zlatokorunská a vyšebrodská. Jsou to na rýsované zlaté půdě poprsí Mateře boží mladistvé, skoro dívčí, Maria drží nahé dítě, na hlavě má plachetku nebo šlojíř či také korunu. Na obraze zlatokorunském děcko stojí, na zbraslavském jako by si hráti chtělo. Madonna zbraslavská až i v Polsku má své kopie; jedna z r. 1395 v museum Czartoryských.[2]) Tím spíše u nás. Všecky ony typy byly v časech potomních nápodobeny a zachovaly se v mnohých kopiích a replikách výborných i méně zdařilých, tu příliš věrných, tu zase malířovým nápadem v lecčems odchylných. Z doby lucemburské, tedy z nejstarších kopií, jest v Litomyšli replika obrazu zbraslavského, v pokladě sv. Víta jest replika Madonny zlatokorunské,[3]) dle vzoru vyšebrodského zachovalo se kolik Madon v Budějovště,[4]) v Hradci Jindř.; v Třeboni; třeboňská, jejíž kopii kladou v XV. věk, má korunku s kameny, plachetka obvroubená sune se jí s hlavy, tvář její dívčí, oči mandlové, u krku volátko.[5]) Jedna kopie zabloudila až k sv. Štěpánu do Prahy a vykládá se za zvláštní typ z konce XIV. věku.

Malíři doby lucemburské na tabule asi dosti často malovávali pouhou hlavu Kristovu. Pověstný umělecký kus takový jest v chrámě sv. Víta v Praze; je to „vera ikon“ (Veronika) jevící typ byzancký, kopie italského obrazu, chovaného v Lateráně římském.

V drobném malířství svérázná česká škola vystupuje na den nejjasněji. V celé první půlce XIV. věku pracují se miniatury naše o jednoduché ornamentaci, silných obrysech, o prostých barvách.[6]) Náhle objevuje se technika nová, ornamentace hojnější, zajímá celé strany listů, jiný duch, jiný ráz; ve všem větší přirozenost a plastika; třeba že strom se malířům ještě dlouho nedařil,

---

[1]) Že ta skupina jsou kopie ruské ikony vladimírské a smolenské, uznali Podlaha a Šittler v Methodu XXIV., 37.

[2]) Rocznik Krakowski, VI., 1904. 203.

[3]) Soupis II., Praha, 26. Kopii kladou do zač. XV. věku. Jiná jest tu ze XVI. stol.

[4]) Soupis VIII., 38, 41.

[5]) Soupis X., 74. Třeboň.

[6]) Poslední známé dílo toho způsobu jedno pochází z r. asi 1340; je to biblí, jejíž miniatury Václav augustinián maloval u sv. Kříže v Praze, (teď v Mni-

listy, květy, květiny, zvířata, figurky, genrové obrázky a scény mají svou dobrou formu i životnost; barvy krycí svítí proti temným barvám předchozí doby, barva klade se na barvu pro větší dojem;[1]) vznikají drahocenné rukopisy domácího díla, malířů počet roste, práce jejich sic nerovná se jemnějším prácem francouzským ani vlašským, ale v svéráznosti sobě vlastní jest tak výborná, že knihy drobných maleb českých jdou stejně do světa jako knihy ze starších kulturních středisk malířských,[2]) a česká škola svými vlivy působí i v malování sousedů, zvláště Poláků,[3]) ač i tam knihy docházely přímo z Vlach, z několika měst, kdež byly miniaturní školy.[4])

Jakož svrchu praveno, česká škola vznikla recepcí a živým dotykem avignonských prací. Ta recepce plnou silou jeví se v rukopisech, pořizovaných nákladem olomouckého biskupa Jana ze Středy, víc humanisty než theologa.[5]) O tu recepci v drobném malířství přičinil se nad jiné kanovník olomoucký Mikuláš z Kroměříže, protonotarius, naučiv se za pobytu svého v Avignoně tamějšímu illuminatorskému umění. Výborný malíř Jan z Opavy, kanovník a plebán, byl Mikulášův žák, a od těch česká škola miniaturní měla asi největší posilek ve svých začátcích. Z rukopisů malovaných chovají jako poklad v zemském museum Jana ze Středy Liber viaticus z r. 1354 s malbami, jež mají význam i pro souvěké dějiny kulturní; v kapitulní knihovně u sv. Víta mají mšál (cca 1364), jejž lze přičísti Janovi ze Středy, neboť jest malován stejně, jako kniha předešlá;[6]) od Jana z Opavy zachoval se krásný evangeliář v dvorní knihovně vídeňské (z r. 1368).

chově). Č. Čes. Mus. 1885. 268. Jiné jest z polovice XIV. stol. v Pokladě svatovít. »Speculum«, obrysy perové, barvou pokládané. Soupis, Praha II., 2, 92.

[1]) Chytil; Arch. Pam. XIII., 90; Dvořák, Jahrbuch d. kunsthist. Samml. XXII., 61.

[2]) Formule průvodního listu k vývozu knih z doby Karlovy zachována. Tadra, Kanceláře, 215; týž, Styky 52.

[3]) Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce VII., 3. Kopera, Miniat. v Petrsburgu. 403. Tu mezi miniaturami uvedenými jest Isidor (Origines rerum) s obrázky stejného charakteru jako v Štítném; i ženský čepec český kožíškem vroubený, jak ho viděti na freskách v Slavětíně a v miniaturách ročovských, jest tu malován. Vliv český v polské malířství se uznává, Lumír XXV., 131.

[4]) Sprawozdania V., 73. Sokolowski.

[5]) O něm Tadra, Jan z Stř. ve Věstn. Akad. VIII., 44. Balbin. Boh. doc. I., 80. Sbírka pram. k pozn. liter. život. Akad. I., ř. 1. č. 5. str. VI.

[6]) Chytil, Arch. Pam. XIII., 86. Soupis, Praha II., 2. Poklad sv. Vít. 35. Šittler, Podlaha v Pokladě 280.

Rázem české školy malováno Mariale a Orationale (v mus. zemsk.) Arnošta z Pardubic, arcibiskupa, jeho šest velikých kancionálů, chovaných u sv. Víta na Hradě. V těch knihách zvlášť zajímavou invencí provedeny iniciály většinou figurní, postavy svaté i scény; iniciála jedna z dračího těla bez násilí vyvíjí se v pruty a listy dolů visící; tu tam vyskytá se genre — na př. osobička míč chytající — s živostí podaný; tvář sv. Víta v jedné iniciále není schematická; jest jako nějaká podobizna přirozená a individuálná.[1]) Z graduálu arcibiskupova méně zamlouvá se v jedné iniciále tvář arcibiskupa Arnošta samého; ta je jako dětská, schematická, k čemuž ovšem hodně přispívá holá brada knězova.[2]) Naproti tomu bude v musejním orationale hlava Arnoštova zajisté podobiznou. V jedné z iniciál malován roztomilý obrázek Madonny, jejíhož hrdla chlapeček se drží.[3])

Z tehdejších prací za zvláštní zmínku stojí breviář křížovnický velmistra Lva z r. 1356, s malými obrázky ze života zemědělského.

Do konce života Karlova, kdy světských illuminatorů bylo už drahně, pozorovati při stejné technice a svižné kresbě práci, co do kladení barev již ne tak pečlivou ani tak jemnou jako prve. Také zlatá půda obrázků ustupuje jiné, barevné, byť ještě aspoň zlatými nitkami a arabeskami zdobené. Repraesentantem takových prací, vždy ovšem nad míru cenných, jest Štítného „Naučení" z r. 1376, první česká kniha skvostně illuminovaná v iniciálách rozmanitými obrázky ze života;[4]) též strahovský Pontifikál biskupa litomyšlského Alberta ze Šternberka, z r. 1376 s figurnými iniciálami, činnost biskupskou znázorňujícími.[5]) Psal knihu a snad i maloval mistr Hodík.

Za krále Václava IV. dosaženo vrchole českého stilu; zvláště ozdobnost okrajků v knihách jest lehčí, elegantnější, barvy, možná-li ještě svítivější. Figury stávají se zvlášť od počátku XV. stol. plastičtějšími, mají ostré a zhusta tvrdé rysy, snaha po individualisaci

---

[1]) Soupis, Praha, II., 2, 225. Reprodukce inic. na str. 229. Fontes I., 395, že za veliké peníze dal dělati devět »chorales libros« (gradualia et antiphonaria). Odvedeny teprve 10 let po smrti arcibiskupově. Šittler a Podlaha, Poklad 62, 280.

[2]) Soupis, Praha, II., 229. Chytil, Arch. P. XIII., 92. Obrázek v Pokladě, str. 61.

[3]) Týž Soupis, 232. Mimo obrazy skvostné jsou v kancionálech Arnoštových také jiné hruběji kreslené, méně cenné, i černé.

[4]) Chytil, Arch. P. XIII., 152. Týž v Ottově Slov. Čechy, 378.

[5]) Arch. Pam. XIX., 442. Zahradník.

a živosti tváře lidské stává se obecnější. Význačnou zevnější známkou doby (XV. stol.) klade se úprava vousů, které malíř maluje jako hoblovačky, a vlající fábory, točenice, které mívají králové i pod korunou malovány. [1])

Ale při tom dva směry zřetedlny. Kdežto illuminatoři cechovní a měšťanští pracují v tradici celkem vážné a ovšem dle nákladu objednavatelova tu stkvěleji, ušlechtileji, tu zase zběžněji a hruběji, ba někdy už i hodně řemeslně, dvorští illuminatorové, jdouce s bujným proudem královského dvora, do svých nádherných prací vpravovali rozmanité necudnosti, často lazebnici, privilegovanou to nevěstku oněch dob, i výjevy lázeňské a jiné rozpustilosti, [2]) jakož viděti v pověstné šestidílné biblí, pro krále Václava kdys před r. 1400 zhotovené (v dvorním museu ve Vídni). Z dvorských malířů několik v ní malovali; dva z nich podepsali se, Fráňa a Kuthner, dle jména rodák horský. [3])

Z prací druhého směru zachovalo se několik znamenitých kusů; především pro kulturní historii nad jiné knihy důležité „Zrcadlo lidského spasení" (v čes. museum), plné obrázky ze života, několik biblí, takž nostická (Kunše oltářníka) z r. 1385, vatikánský kodex arcibiskupa z Jenštejna, biblí arcibiskupa Konráda z r. 1402 (teď v Antverpách), velmi nádherná, některé biblí v pokladě svatovítském s obrázky iniciálnými, vše z počátku XV. věku. [4]) Ne tak pěkně jako předešlé vymalována litoměřická biblí r. 1414 Matiášem z Prahy.

Několik cenných missálů z doby Václavovy zachováno; nade všecky vyniká ušlechtilým pojetím svých maleb mšál arcibiskupa Zbyňka z Hasenburku (ve Vídni v dvorn. knih.), malovaný r. 1409 Vavřincem z Klatov. Některé výborné obrázky jsou v missále, jejž

[1]) Chytil, O Junkerech 49, 50, 53.

[2]) Schlosser v Jahrbuch der kunsthist. Samml. XIV., 307 vidí i v škole malířů Václavových, jako už v Karlových, na mnoze francouzské vlivy; naproti tomu v Jahrb. XVI., 29 týž vykládá dvorskou školu Václavovu za mezinárodní, jsou prý v ní vlivy německé, franc., italské i anglické a ovšem přece také slavische Eigenart.

[3]) Arch. Pam. XIII., 207, Chytil. Schlosserovi v Jahrb. d. kunsthist. Samml. XIV., 303. jsou oba jmenovaní »slabšími« mistry. Zdá se, že ostatní nejmenovaní a lepší mistrové nebyli Němci: upozornil na to už Chytil, že v německém textě biblí té návody malířům psány jsou latinsky.

[4]) Soupis. Praha II., 2, 64. O kodexu Jenštejnově Zítek psal v Arch. Pam. XX., 183.

si pořídil kanovník Václav z Radče počátkem XV. věku (1397—1417); jsou tu zvlášť roztomilé jesličky a v nich zdařilá postavička Mateře boží a pastýře skrytého v písmeni D. Na obraze jednom dole pod křížem jest kanovník z Radče sám podobou svojí. [1])

Z graduálů té doby za zmínku stojí ročovský, [2]) na jehož prvním obraze jest malován zakladatel kláštera Kolovrat Albrecht s chotí. Ta má na hlavě čepec, kožíškem lemovaný, jako podobné jsou na freskách slavětinských. Z graduálu toho však jen několik listů náleží století XIV., jiné jsou z dob následujících.

Lze vysloviti přesvědčení, že v oné době zhotoveno bylo nad míru a nad pomyšlení mnoho rituálných knih všelikterakých, v nichž, nebylo-li obrázků, aspoň krasopisné rozviliny, nitkové ornamenty zdobily začátečná písmena. Kolik takových pergamenových listů ze „zbořených“ knih kostelních shledáváme jen po archivech městských! Ubohé listy takové pro svou podstatnost posluhovaly za desky všelijakým pozdějším písemnostem, účtům a jiným knihám městským. A kolik knih pergamenových rozebrali a zničili jen zlatotepci k svému řemeslu! Při tom nepočítáme ani, co nám knih zhubily následující vojny, a kolik nám jich do světa rozvezeno krádežně.

Na konec nelze nezmíniti se o novém rázu knih psaných, jenž vznikl theologickými hádkami před vypuknutím husitských bouří. Byly to knížky traktátů, hádek, četby časové, knížky rychle psané pro potřebu rychlou; do těch nemalováno nic uměleckého, nejvýš že iniciály natřel písař červeně; takové traktáty jakoby překážely uměleckým rukopisům obrázkovým.

Jináče jsou knihy za celou dobu psány pěkně. Za málo peněz písař nutil se do krasopisného umění. Kathedrální písař Jan de Reichembach psal celý missál do Mořin za půl třetí kopy r. 1379.[3]) R. 1416 písař Jan z Králové Hradce v smlouvě s panem Janem Rabštejnským slibuje napsati bibli, a to tak, že veliký kvintern (s padesáti řádky na každé kolumně) napíše za 15 grošů, ale poněvadž pán dal písaři pro jeho chudobu půl druhé kopy napřed, uvoluje se ubožec psáti kvintern pouze za 10 grošů, dokavadž by té půl druhé kopy neoddělal. Kromě toho slibuje a knihami městskými zapisuje se, [4]) že bude všecky rubriky znamenati, jak se sluší,

---

[1]) Soupis, Praha II., 2, 216. Šittler a Podlaha, Poklad sv. Vít. 286.

[2]) Jest v klášteře Doln. Ročova. Soupis II., Louny. 69. Matějka.

[3]) Tadra, Soudní Akta. I., 352.

[4]) Arch. pražs. č. 992, 15.

všecka versalia rubrikou přetrhovati, že se nechce na písmě horšiti, ale lepšiti, co zkazí, že opraví, v žádné jiné psaní že se nedá, dokavad té biblí neukončí, vždy ve třech nedělích že podá dva kvinterny úplně dokonané. To vše a jiné ještě kusy chce držeti písař pod kletbou rektora universitního. Musil tedy písař za 20—30 grošů tři neděle psáti po celé dni! A přes ten malý plat bývají knihy krasopisnými pracemi.

Českou školu malířskou a práci znáti též na tehdejších malbách na skle; barevná a malovaná okna gotika míti chtívala: okna byla veliká a vysoká, a rozklad světla slunečného v barevné tóny, jež se rozlévaly po stěnách a dlažení kostelním, působil v lidi zajisté dojmem mystickým. Při malbách v oknech malíř, jsa se sklenářem v stejném cechu, navzájem si vyhovovali, materiál skelný poskytoval jen malé plochy, a malíř podle toho komponoval. Komposicí byly figury ze starého Zákona, Matka boží, Kristův život a utrpení. Nebylo onačejšího chrámu gotického, aby hned při stavbě jeho nepomýšleli na malbu oken. [1]) I ve chrámech vesnických chtívali míti taková okna.

Naší době však pramálo těch prací se dochovalo. Z těch jsou především zajímavé čtyři malby na skle v hlavním chrámu města Kolína z konce XIV. století; představují Krista na kříži a tři výjevy ze života panny Marie. Hlavy jsou podány většinou přirozeně, výrazně, barvy jsou harmonicky zladěny; čárkované stíny budí dojem plastický. [2]) Z menších chrámů zachoval slivenecký nevalné zbytky svých maleb na skle (teď v Uměl.-průmysl. museum), snad Soupis akademický najde leckde v zastrčených koutech naší vlasti některou takovou vzácnou památku, jako na příklad nalezena u Domažlic v Úboči. Tu mají bohužel jen zbytky maleb, rostlinné motivy, růže, víno, listí bodlákové; z figur jen šatné záhyby. [3])

K malbám bychom měli také přičítati práce štítařů, jenže z doby lucemburské nezachovala se, pokud víme, žádná. Soudíce dle pozdějších prací smíme snad říci, že štíty již v této době byly malovány způsobem obrazů tabulových: na křídové vrstvě temperovými barvami, ale co a jak uměle malováno, nevíme.

---

[1]) »Vitris pulcherrimis decoravit« biskup Jan r. 1332 v Roudnici chrám. Fontes, IV., 385. Holé sklo do celého okna gotického r. 1414 stálo v Praze čtyři kopy gr. č. Miscell. č. 11. C. 14 v pražs. archivu.

[2]) Viz Soupis I., Kolín, 35, Mádl.

[3]) Soupis XVII., Domažlice, 24, Hostaš, Vaněk, Borovský.

Při prácech malířských oné doby lze položiti zmínku též o mosaikovém obraze, k němuž malíř zajisté učinil co do kresby i barvy a koncepce předlohu. Míníme musivní práci, kterou na chrámě sv. Víta v Praze Karel IV. (v l. 1370—71) dle zprávy Beneše z Vaitmile „more Graecorum“ dal zhotoviti od Vlachů (snad benátských); [1]) představuje poslední soud, některé patrony české, donátora a jeho choť Alžbětu. Jest to obraz toho způsobu u nás jediný, práce cizí, květ exotický, osamělý.

Jinou prazvláštní mosaiku Karel IV. si oblíbil, ta však nenáleží do umění. Dal totiž na Karlštejně ve dvou kaplích a v kapli svatováclavské v Praze obložiti zdi hlazenými kameny drahými a polodrahými nestejných obrysů a velikostí takových, jak je byl brusič z hroudy nařezal a ohladil. Ty pláty lesklého kamení jsou spojeny ozlacenou sádrou, vejci míchanou, a celek měl působiti bezpochyby jako nádhera pohádková, ale činí dojem neklidných skvrn. Byl v tom osobní vkus Karla IV., i v Tangermünde, když byl r. 1373 nabyl Brandeburska, dal kapli takovými kameny vyložiti.

Zda-li umělecké vyřezávání kamenů nebo jakás miniaturní plastika u nás v době lucemburské byla provozována, nelze tvrditi ani popírati; řezáči kamenů tu byli, jenže nevíme, rozřezovali-li jen drahé kameny na ozdobu zdí, či také ryl a řezal-li některý gemmy a kameje, umělecká díla. [2])

Posléz abychom sobě všimli ještě prací umělého vyšívání nebo krumplování, jehož v době lucemburské vedle vyšívaček všech stavů od královny [3]) až k jeptiškám a prostým švadlím dotýkali se již také řemeslní krumpléři. Práce jejich zove se starým názvem (r. 1390) „vyražovaná“ (clavata); [4]) souvisí ovšem se šitím, nástrojem je tu jehla a paličky (clava), ale výkres k obrazu a návrh barev a stínů i všecka invence byla prací kreslíře a malíře. Proto

[1]) Neuwirth. Gesch. d. bild. Kunst. 239.

[2]) Fiala v Arch. Pam. XV. praví, že umění řezati a rýti kameny nekvetlo u nás měrou pozoruhodnou nikdy, bývalo prý vždy importováno z Italie.

[3]) Z těch královna Blanka, choť Karla IV., kostelu nejedno vyšívání hotovila s paními dvorními. Svědčí o tom inventáře věcí sv. Víta. Šittler a Podlaha, Poklad. 15. Též Tadrova Soud. Akta I., 181. Také královna Anna Falcká, Anna Svídnická, choti Karlovy, čalouny, ornáty a jiné věci vyšívané dávaly kostelu v Hradě a nepochybno, že měly účast při jich pořizování. Tamž. 49.

[4]) Archiv kapitulní XVIII., 18. Inventář břevnovský. Casula clavata id est wyrazyewana cum gallis atd.

krumpléři všude, ne jen u nás svým časem ocitli se v cechu s malíři. Vyšívač nakreslil si obrysy na plátno, a barvami jeho byly nitě hedbávné, vykouzlující lesklý měkký sytý kolorit, a nitě ozlacené i perly.

Figurové vyšívání sloužilo v oné době nejvíc kostelu. V chrámě byly figurami malovány zdi, okna, knihy posvátné, proč by roucha neměla býti týmž způsobem malována? S gotikou nepřišlo vyšívání; již doby předešlé lecco toho oblibovaly; gotická krumplování nejsou začátečnická, svědčíť již o pokročilém umění a tradici dávné.

Co kněz na sebe bral k oltáři, všecko vyšíváno, od kasulí a pluviálů až po humerály [1]) a pásek při biskupské rukavici. Vyšíváno umučení Páně, figura Panny, světci, světice, donátoři, scény starého a nového Zákona, tedy totéž, co miniaturní malíř do iniciálek vpravoval. Nezachovalo se těch věcí právě mnoho, ale co uchováno, budí obdiv. Ze XIV. století jako chlouba české trpělivé práce a dovednosti jsou rokycanské kasule příkladem. Z nejstarší kasule děkanského kostela v Rokycanech zachoval se pouze přední a zadní kříž; přední od novověkého krejčíře zkrácený, rozstříhaný a znovu sešitý bez ladu, ukazuje světici v zeleném královském šatě s hermelinovými páchy, obojručím držící pletený košík (sv. Alžběta); plastického vzhledu nemá a je dosti skreslená. [2]) Kříž dorsalní je kresbou a i provedením znamenitější; Panna Maria sedí v sloupoví gotické architektury, oděna řasným rouchem modrým, jež i hlavu halí. To roucho má stínováním výbornou plastiku. S hůry s nebeského stavení v záři snáší se holubice; Ježíšek, vyšitý na životě Panny jako malý drobeček, naivně vysvětluje těhotenství své mateře. V hořejší části kříže jest vzetí na nebe; andělé o pávích a duhových křídlech vysokých, pěkně stylisovaných, nesou Matku boží, prostovlasou, nádherně oděnou. Oba kříže vyšity v zlaté půdě.

Na druhé (něco mladší) kasuli rokycanské, vyšit na zlaté půdě Ecce homo; postava nahého Krista, pláštěm červeným širokým krytá a rány ukazující, stojí mezi anděly třemi, držícími nástroje k mučení. V dolejší části Matka boží stojící s mečem, v hrudi zabodeným, jest ve všem všudy přes nesnadnou techniku mistrná tak, že tu vyšívač skoro dohonil miniaturního malíře.

---

[1]) V listině arch. sv. Tomáše v Praze při r. 1362 čte se mimo jiné o humerale »de perlonibus cum syllabis Maria«, oceněném šesti kopami grošů.

[2]) Obrázky a pojednání Šittlera a Podlahy v Methodu XXI., 137. Též v Soupise IX., 104.

Sametová látka té kasule vybízí k poznámce, že v XIV. století v aksamitových látkách, z orientu k nám dovážených, učiněn textilní pokrok ten, že do sametu vyhlubovány, vystřihovány, vetkávány byly dessiny, nejčastěji granát ovocem svým a květem i lupeny. Naše nejstarší gotické ornáty (budyňský i rokycanské) mají granátové dessiny v polích, ornamentem tu prostějším tam bohatším orámovaných. [1])

Třetí rokycanská kasule olivového aksamitu s granátem nažloutlým má na sobě vyšívání skupiny pod křížem. Kříž je hnědý, naturalisticky sukovitý. Skupina známá pod křížem, také sukovatým, vyplňuje dorsální střed na kasuli budyňské. Konce dorsálního kříže na obou kasulích vyplněny jsou polofigurami světců, vše v zlatém poli rozmanitě vzorkovaném. [2])

Z nejznamenitějších prací vyšívačských po tu chvíli zachovaných, beze sporu jest pás při rukavici (sv. vojtěšské) v Boleslavi; na tom páse v perlovém vroubení vyšito poprsí Kristovo, sv. Petra a Pavla, vše pracováno drobně hedvábím; tváře (pokud neotřeno) výrazné.

Ale nebyly jen oděvy liturgické vyšívány. V tehdejších chrámech kde jaká přikrývka, koberec nebo závěsa, koltra, koltryna, (ze slova cultra) nebo čalún, vše se vyšívalo ornamentem, písmeny, a začasté obrazy. A nepodobno víře, jaké to obrazy byly co do ideje! V pražském kostele sv. Tomáše měli dle inventáře z r. 1410 [3]) na stolicích v kůru koltry, kortýny nebo koberce, na nichž osoby válečné zobrazeny, na jiných stvoření světa; na jedné koltře vyšit boj meči, objímání panen, mouřenín, zbrojenec se lvem zápasící, poustevník. Na jedné z tapet vyšit zápas lesního muže s ozbrojencem; na jiné nějaká honba panen, některé koltry byly zdobeny květinami, jiné zvířaty. A všecko to podivné, světské vyšívání bylo vyvěšováno o slavnostech.

Podobná vyšívání na kortýnách byla arci i v hlavním chrámě českém, Svatovítském. Na jedné byli jezdci, na jiné kančí hlavy. O slavnosti velikonoční na počátku XV. věku nad hrobem sv. Víta

---

[1]) Bock, Gesch. d. liturg. Gewänder I., 106; Šittler a Podlaha v Methodu XXI., 125. Zíbrt, Děj. kr. 407.

[2]) Reprodukce v Meth. XXI., 124, 125. Soupis. IX., 108. V Rokycanech zachovali si ještě jeden dorsální kříž, na němž sv. Kateřina a jiných 5 figur vyšito, práce mladší nežli předešlé. Dali je nedávno přešíti na novou kasuli starým slohem provedenou. Meth. XXII., 41.

[3]) Tomek, Základy II., 37.

sic kortýna s obrazem Mateře boží visela, ale vedle ní zavěsili kortýnu se lvem a pávy, dále jiné s anděly, orlicemi, s ptáčaty, s nápisy.[1])

Co do techniky nejstarších prací vyšívačských nutno oznámiti, že krumpéři a vyšívačky (všude — ne jen u nás) vyšívaly figury a obrazy tak, že píchaly vždy od spodku do prostřed stehu již právě hotového, tím tedy steh onen rozštěpily, rozeklaly. To zove se dnes stehem rozeklaným. Zlatá půda šita stehem jiným. Vyšívač buď kladl zlaté nitě hustě řadou vedle sebe a pak je příčně hedvábnou nití prošíval. Toť steh příložný. Anebo vyšívač zlaté nitě přikládal a přišíval v spirálách. Takovým stehem spirálovým zejména záře kolem hlav robíval.[2])

Na konec této stati o dílech a prácech budiž připomenuto, že ze živností služebných v této periodě bradýři následkem tehdejší mody čím dál tím snáze a lépe obživovali se. Na počátku XIV. věku bylo plnovousů dosti; ještě Karel IV. nosil krátkou bradu plnou; ale čím blíže v konec věku, tím víc mizí brada, a do XV. století naši předkové vcházejí většinou o bradě holé. Tudíž bradýři měli čím dále víc práce.

---

[1]) Arch. kapitul. XXVII., 13. V Diplomatáři opis. Tomek, Základy IV., 248. Podlaha a Šittler v Pokladě. 76. Zapsány jsou některé svatovítské kortýny pod jmény divnými českými; jedné říkáno »mřenky«, druhé »drštky«, třetí »macecha«

[2]) O tom zevrubněji Šittler a Podlaha v Methodu XXII., 1 a násl.

V.

Obchod doby lucemburské.

Veliký představitel té doby, Karel IV., český král, měl bystré oko pro důležitost obchodního odvětví národního hospodářství. On měl obchodní politiku účelnou rázu již mezinárodního; v jeho činnosti dobře znáti její zásady a úmysly. Jsou patrny v neumdlévající snaze, aby českým kupcům v cizině zjednal volnost a výhody obchodní, a též aby obchod krajový, domácí, dostal se na volnější dráhy.

Nevadí zásluhám jeho, měl-li při tom i zájmy fiskové. Arci v oné době nelze hledati při vládách zeměpanských nijakého vedení po stránce obchodní, princip byl, že obchod náleží městům, a tudíž jen v městech politika obchodní měla pevné cíle, byť jen na obzory nedaleké. Co Karel pro český obchod učinil, jsou památné a dlouhotrvalé skutky. Od něho pocházejí akty, jež mají už ráz obchodních smluv. Mnohého docílil ovšem nad své předchůdce jen tím, že byl zároveň německým králem a římským císařem. Z římského imperia bral si zejména právo rozhodovati nad obchodními cestami, ať byly v panství číkoli.[1]) Tudíž Karel zjednal r. 1349 a 1350 českým kupcům volné obchodní cesty a ochranu v Brandeburště a Bavorech[2]), smluvil s Benátčany r. 1358, že chrániti budou kupců českých a z Němec příchozích,[3]) smlouval s vévodami rakouskými, aby ob-

[1]) Arch. pražs., č. 993, 64.

[2]) Arch. pražs., č. 993, 35, 65. Tomek, D. Pr. II., 395. Čelakovský, Codex I., 87, 88.

[3]) Arch. pražs. 993, 41. Čelakovský, Cod. I., 112. Že dože Cornaro laskavě zval české obchodníky r. 1366, zajisté i v tom byl vliv Karlův. Arch. pražs. 993, 35. Čelakovský, l. c., 131.

chodu do Benátek nepřekáželi ve Vídni nucenými zastávkami a sklady, v čemž oni povolovali neradi, s obmezením zboží a jen na čas.[1]) Chtěl poříditi široké obchodní spojení Čech s hansou, na jejíž čele stál Lubek, chtěl svésti jeden směr hansovského obchodu do Čech a skrze Čechy dále, proto kázal upravovati vodní cesty v Čechách i v Němcích (Odru); ještě ke konci panování svého r. 1375 král jednal v Lubeku o český obchod s hansou,[2]) ale hansu nebylo lze tak hluboko na jih v obchody vázati.

Nade všecko důležitější čin Karlův byl, že po příkladě svého děda císaře Jindřicha VII. a císaře Ludvíka Bavora (1330)[3]) sám také r. 1354 dvěma privilegii pražské kupce (a bezpochyby i kutnohorské) osvobodil v říši německé všech celných poplatků nejen v městech říšských, ale i v městečkách, při hradech, na vsích, všude týmž způsobem jako požívali kupci norimberští.[4]) Clo bylo tehdejšího obchodu nejbolestnější stránkou. A když ve Frankfurtě nad Mohanem ti, jimž ze cla užitek náležel, bránili své škody, Karel r. 1359 s úspěchem zakročil a kupcům pražským a kutnohorským svobodu cla vyjednal.[5]) Týmž kupcům r. 1365 svobodu onu obnovuje, ale při tom napomíná, aby měli lokty a závaží cejchovaná městským cejchem.

Kde Karel nemohl přímo jednati a českému obchodu se překáželo, neváhal užiti nátlaku a odvety, aby vynutil polepšení. Polský král Kazimír brzo po vojně s králem českým[6]) r. 1348 založil nová cla ve své říši na škodu cizích kupců. Vratislavští, z poškozených nejbližší, prosili Karla IV. za pomoc. Náleželiť se Slezskem k českému státu. Snad Karel zakročil, ale nepomohlo. Stalo se hůře. Kazimír, opanovav konečně Rus, začal politiku obchodní, kterouž vyjádřil v slovech, „svými lidmi dobyl jsem Rusi, toliko mým lidem a kupcům

---

[1]) Čelakovský, l. c., 132. Tomek, D. P., II, 398. Tadra, Sum. Gerh., 540. Huber, Reges. 236. Hübsch, Gesch. d. böhm. Handels 205.

[2]) Hübsch, Gesch. d. böhm. Handels 190. Tadra, Styky 41, dle Pelzla (Karl IV.).

[3]) Čelakovský, l. c., 36.

[4]) Arch. pražs. 993, 28, 33. Čelakovský, l. c, 95. Tomek, D. P., II., 394. Norimberští to právo měli od r. 1332. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2, str. 212.

[5]) Arch. pražs., č 993, 27. Čelakovský, Codex I., 121—123, 132.

[6]) Fontes rer. boh. IV., 349. Vojna r. 1345.

nechť jest cesta na Rus otevřena.“ [1]) I protož zavřel všem kupcům od západu a severu, tedy i českým, cestu z Krakova na východ. Možná, že ho také Krakovští sami k tomu měli.

Tedy do Krakova cizí směli, odtud karavany kupecké měly býti jen Krakovany vystrojovány, kdo chtěl tovar ruský, měl si ho koupiti v Krakově, Krakov měl míti monopol východního obchodu. [2]) Uzavření cest stalo se zajisté r. 1350, [3]) neboť právě toho roku Karel IV. nařizuje obyvatelům Čech a Moravy i Němcům v říši, aby z Krakova ani z jiných polských měst kupcům nedopouštěli nikde prodávati zboží kupeckého, poněvadž kupcům českým cesty do Rus a Prus z Krakova se zavírají. [4]) R. 1359 opakuje příkaz. Bezpochyby tato rázná odveta pomohla; r. 1360 vrátily se obyčejné poměry zas. [5])

Podobná oplátka učiněna kupcům uherským a rakouským (r. 1373), když jich vlády osvědčily se býti obchodu českému protivnými. Široký rozhled a veliké úmysly Karlovy musily, jakž viděti, vždy zápasiti se zemskou obchodní politikou závistivých sousedů.

Z doby krále Václava IV., nástupce Karlova, víme jen o jedné obchodní smlouvě. R. 1404 německý řád smluvil se o vzájemné obchody kupců českých až k moři a kupců pruských do Čech. [6])

Rozumí se samo, že v oněch dobách velký obchod přes všecky smlouvy byl vždy na nejisté míře. Kterákoli politická nesnázka, neřku-li vojna, všecken obchod zarazila již na hranici, a odvážil-li se kupec ven, mohl snadno přijíti o všecko. Protož na příklad Zikmund císař r. 1422 byl tak opatrný, že uherským kupcům již napřed oznámil, aby nechali obchodů s Polskem, že bude vojna. [7]) A nesnázky mohl přes všecky smlouvy dělati kupcům kde kdo

[1]) »Se terram Russie propriis suis hominibus expugnasse, et quod illa via solum suis hominibus et mercatoribus patere debet.« Kutrzeba, Handel Krakowa 75.

[2]) Kutrzeba, l. c., 74—79.

[3]) Kutrzeba uvádí rok teprve 1353.

[4]) Arch. pražs. č. 993, 64. Čelakovský, Codex II., 445 »impediunt, ne ipsi versus Russiam et Prussiam procedere presumant, eisque stratas et vias precludunt . . . in iurium nostrorum et imperii derogacionem manifestam.«

[5]) Kutrzeba, l. c., 79 míní, že Krakov neměl dosti silných základů, zručnosti, výcviku, aby mohl se státi velikým emporiem mezi východem a západem dle plánů Kazimírových.

[6]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2, str. 230.

[7]) Archiwum Komysyi Historycznej. Tom. IX., 417, Kutrzeba.

i bez vojny, měl-li jen moc. Bez příčin zjevných würzburský biskup Gerhard (1374—1400) zakázal kdysi pod pokutou jednoho zlatého lidi české (die bemische lute) bráti pod střechu a živiti.[1]) Zajisté, že se čeští kupci musili pak městu biskupovu vyhýbati.

Jako v periodě předešlé i teď a za všecek středověk obchod se připínal k městům. Ta byla privilegována k obchodu stejně jako k průmyslu. V době lucemburské města naše patrně rostla; založeno město nové veliké v Praze; rostoucími řemesly rostl i počet předmětů, jež byly schopny obchodu směnného; již v předešlé době vznikli praví obchodníci, lidé, kteří obchody prostředkují, kupujíce a dále prodávajíce po živnostensku; ti teď se množí, specialisují se v množství obchodníků drobných.

Praha jest střed obchodu velikého, neboť sem cizí kupci musili odevšad. Byly-li korporace řemeslné v závislosti značné na městských radách, v obchodních věcech bylo ještě tužeji; městské rady, zvláště pražská, vůbec obchod zastupovaly samy na zevnějšek, přijímaly od panovníků privilegia obchodní jménem města a vřaďovaly si je mezi privilegia městská, rady městské v zájmech obchodních stotožňovaly se s obchodníky měšťanskými, konšelé k ochraně obchodu i k jeho vedení dávají ze své právomoci řády. Obchodníkům měšťanským jest závislost ta dobře snesitelna, vždyť mocnější z nich zasedali v radách a schvalovali, co se rozkazovalo. Zajisté ochrana a vedení rady městské byla obchodníkům milejší nežli řemeslníkům závislost jejich, neboť oni se v cílech svých srovnávali s radou, tito se v leččems dvojili.

Mezi obchodníky, jako v předešlé době, přední místo za některý čas drží k r o j e č i s u k e n, kapitalisté, kteří domohše se spojení s cizinou, obsáhli import a export suknářský.[2]) Uvozujíce domácí soukenníky jakožto producenty objednávkami a snad i zálohami penežitými od sebe v závislost, závodili s nimi v drobném prodeji. V Praze rada měla začasté co spravovati mezi nimi. Pravidlem bylo nařízení z r. 1330, že soukenník hrubé sukno smí prodávati na velko, sukno však postřižené že musí nabídnouti k celistvé koupi kroječům. Ale na protržení pravidla obě strany naříkaly nejednou i v dobách daleko pozdějších.

---

[1]) Monograph. zur deutsch. Kulturgesch. X., 77.

[2]) Pojmenování »Koufman der gewantsneider ist« v řádě staropražském z r. 1333 svědčí, že kroječ čítán ke kupcům. Emler, Regesta III., 779.

Nejvíc kroječů bylo v městech Pražských. Byli tu mezi patricii starým jádrem. Nových měšťanů kroječů přibylo v této době málo, aspoň v zápisech staroměstských shledali jsme od r. 1324—1393 pouze pět kroječů v měšťany přijatých; snad starší usedlíci novým zavírali cestu. Jeden z kroječů, měšťan Wolflin, postavil si u domu svého na staroměstském rynku (nyn. radnice) 21 kamenných krámů soukennických, kteréž pak v r. 1327 prodal k dědičnému držení, pod roční plat soukenníkům, kteří je dotud najímali, na konec prodal dům i s ročním platem krámným (1338) obci.[1]) To poněkud ukazuje, v kterakém poměru soukenníci byli k bohatému kroječi.

Jednomu z nich, Mikuláši Rokycanskému, byl král Jan r. 1336 dlužen velikou summu 760 hřiven stříbra za sukna turnajská a ypernská,[2]) jiní půjčovali králi hotové peníze, jsouce kroječi i peněžníky.

V královských městech přednějších kroječi byli, v Žatci měli kotce se soukenníky,[3]) s nimiž hádali se o krájení na lokty (kroj) pořád až do konce XIV. století.[4]) Kroječ ten onen časem vyskytuje se i v městě malém, na příklad kroječ Tomáš v Rokycanech začátkem XV. věku, Aleš r. 1396 v Rakovníce, Ješek r. 1379 v Příbrami, Mareš r. 1381 v Benešově, některý kroječ i v Litomyšli.[5]) V Jičíně napočítáno jich koncem XIV. věku patnáct.[6])

Při poměrné vzácnosti venkovských kroječů, jakožto samostatných obchodníků, pochopitelno, že ještě v následující periodě kroj cizích nebo hostinských suken býval volný: kdo přivezl, krájel, ať to byl soukenník,[7]) postřihač či naposled i krejčí, jehož jméno beztoho pošlo z krájení. I v Praze krejčí dávali se v sukna kroj na lokty, ale bývalo jim to zapovídáno. R. 1365 rychtář a konšelé staroměstští krejčím jen to propouštějí, že směli krájet na lokty sukno hrubé, barvy jakékoli, v zemi robené, tedy české a mimo ně i polské sukno,

---

[1]) Tomek, D. P., I., 317. Herain, Teige, Rynk. 224.

[2]) Tomek, I., 315.

[3]) Schlesinger, Stadtb. Saaz, 18.

[4]) 1360 obec zakazuje soukenníkům kroj na lokty jako škodlivý lidem kupujícím, po některém čase dovoluje ho zase, r. 1387 zapovídá znova a r. 1391 zjednává svému zákazu nařízení královské. Urkundbch. Saaz, Schlesinger, č. 94, 172, 212. Čelakovský, Codex II., 564, 831. Mittheilung. XXVII., 23.

[5]) Arch. pražsk., č. 2100, 302. Emler, Urbáře. Nejedlý, Litomyšl, 317.

[6]) Menčík, Jičín, 78.

[7]) V Jičíně Štěpán jednou (1383) zove se soukenníkem, po druhé (1393) kroječem. Menčík, l. c., 69.

kteréž zajisté také bylo hrubé. K dohledu nad tím dva z rady byli nařízeni a pokutami hroženo. Při tom však kroječi napomenuti, aby dávali poctivou míru a sukna aby jmenovali pravými jmény (beim rechten namen). Patrně, že v tom hřešili. [1])

Z předních obchodníků již z periody předešlé jsou kramáři a kupci. Kramáři prodávali na drobno v krámech jako nynější kupci, a kupci oněch dob prodávali na velko v sklepích a bytech jako nynější velkokupci. Asi nejeden kupec vyvinul se z kramáře, jenž dal se na obchodní cesty vlastními či najatými vozy a koni a na veliké nákupy, jiný zase vznikl z kroječe suken, jenž přibral k svému obchodu se sukny též jiné zboží střížné a koření. [2]) Ostatně měl-li kupec mimo sklep i krám k drobnému prodeji, býval spolu kramářem, aniž se činily při takovém obchodníkovi rozdíly ve jméně, leč že spíše mu říkali kramář, poněvadž jeho krámné prodávání bylo očitější.

Sukno bylo kupcům a kramářům společným zbožím s kroječi. Jináče při rychlém vyčítání jmenuje se jakožto zboží kupecké druhdy „pepř, tafat, parchan“, druhdy jiná látka hedvábná a šafrán i vosk. [3]) Hedvábných látek měli nákup a prodej výlučný, v střížném zboží obchodovali vším, co bylo po ruce, všecka koření byla jich specialitou a k tomu přibírali jižní ovoce, hrozinky, rýži, olej, cukry a vosk, kůže, bavlnu a drahé kovy.

Pražské emporium drželo v sobě velikých kramářův a kupců drahně. V měšťanských knihách staroměstských od r. 1324—1393 zapsáno nových měšťanův obchodníků úhrnem 32, [4]) z nichž 26 zřejmě označeno jménem kramářů, při ostatku jméno kupec, mercator. V době řečené prvý kramář v měšťanské knize psán r. 1330 Polko, ručí za Jana z Krakova, jenž byl bezpochyby také kramář. První kupec přijat v měšťanství Meinhardus z Pasova r. 1344. Pak jméno kramářů opanuje zápisy. Stěhují se do Prahy v měšťanstvo kramáři z Benešova (Kunzlin 1346), ze Žatce (Henslin 1359), z Hradce Král. (Czan 1360 a r. 1381 Mikuláš), z Brodu (Henslin), z Hory (Ješek

[1]) Poprvé kopa, po druhé 2, po třetí 3, po čtvrté úplný zákaz kroje. Arch. pražs., č. 986, 116.

[2]) Bohatý Rechcer, jenž obchoduje v Praze se sukny a pepřem za krále Jana a půjčuje peníze, je takový kupec ze sukna kroječe. Tomek, D. P., I., 324.

[3]) Emler, Regesta III., 779.

[4]) Vytištěny seznamy od dra Teige v Alman. města Prahy. Možná, že bylo obchodních lidí víc, jeť mnoho jmen zapsáno holých, prázdných.

1374), ze Štýru (1389), z Erfurtu (1377), z Budějovic (Payer 1382), ze Smolna (1382), z Gmundenu (1381), z Těšína (Martinus 1381), z Amberka (1385), z Krásné Hory (Heinricus 1386), z Landškrouna (Taschner 1383), z Běchovic (Kříž 1383), ze Sušice (Johannes 1383), z Nového Města (Tomáš 1381), z Aldenburka a též z Pasova.

Patrno, že přicházejí kramáři z českých měst i ze zahraničních. Více mezi nimi Němců. O některých zapomněli zapsati, odkud jsou. Kupec mimo onoho prvního z Pasova zapsán v měšťany jeden z Plzně (Ulricus 1360), z Jindřichova Hradce (Jan 1379), z Prahy jeden (Jakeš 1381) a dva z měst jmen cizích skomolených. [1])

V městech venkovských kupeckých a kramářských velkoobchodníků, kteří by za hranice jezdívali pro zboží (mimo kutnohorské) bývalo asi velmi málo, a to teprv ke konci doby. Takového velkokupce měli Hradečtí nad Labem. Slul Mikuláš, a Novoměstští byli mu r. 1417 dlužni 220 kop. [2]) Na venkově byli spíš jen malí kramáři, kteří činili nákupy u řemeslníků a živnostníků domácích, a vyskytl-li se kde kupec či větší kramář, ten asi pořizoval své nákupy ve velkém v Praze. Na to měl v Litomyšli počátkem XV. věku kupec Viktorin dva vozy a 9 koní. [3])

V době lucemburské došlo k jaké také organisaci trojích obchodníků pražských, dotud uvedených. Arci rada městská a patriciové, z obchodnického stavu v ní zasedající, zájmy velkého obchodu všech spoluměšťanů obstarávali dobře na zevnějšek sami i bez organisace obchodnické. Připomínáme jen, kterak pražští konšelé zastali se svých obchodníků, když král Jan dal Řezenským nějaké právo na jich škodu; král r. 1331 musil právo odvolati. Připomínáme, kterak r. 1333 konšelé nechtěli chebských obchodníků připustiti k prodejům v Praze, aby nezkrátili domácích. [4]) Doleji poznáme ještě jiné ochrany konšelské.

Ale shoda všelikého snažení nabádala obchodníky, aby se spolčili, aby jednali kollektivně; poznávali, že jednotlivec sám mnoho nedovede; působil také příklad pospolitosti řemeslníků, kteří zakládali bratrstva a cechy. Kroječům, kupcům a kramářům velkým vždy zdálo se býti ochrany málo, zvlášť proti soutěži cizích.

---

[1]) De Truhling, de Brwehaven (1360, 1383).

[2]) Arch. praž., č. 989. A. 34.

[3]) Nejedlý, Litomyšl. 321. R. 1406 staropražský Adam de Schonwald sluje v pramenech vector (vozka) i mercator zároveň. Zákl. Tomkovy.

[4]) Arch. pražs. č. 993, 41. Čelakovský, Codex. I., 38. Tomek, D. P. II., 405.

Kroječi mimo soutěž všelikých kupců cizích i velkokupců domácích nad to měli ještě své zápasy se soukenníky, ba i s krejčími o trh a krájení sukna. Ani se nedivíme, že právě kroječi první usilovali o svůj spolek, o nějakou associaci na podporu svých zájmů. R. 1330 mezi sebou smluvili se; jejich spolek (unio, conspiratio) hlavně čelil proti soukenníkům, ale konšelé staroměstští zakázali vznik kroječské gildy slovy „pannicidae non debent se unire nec conspirare" pod pokutou půl kopy grošů, za to však prodej suken upravili tak, že byl na čas pokoj. [1]) Tušíme ze zápisu urovnávacího samého, že kroječům nějaké nevinné bratrské sdružení, které konšelům nepřekáželo, bylo povoleno, neboť ustanoveno, aby pokuty, kdyby provinil se soukenník, šly s polovici rychtáři a s polovici kroječům. Měli tedy kroječi svou pokladnici, což předpokládá společnost.

V týž bezpochyby čas strojila se v Praze již kongregace kupcův a kramářů. Vidíme je, kterak již sami i v zahraničném obchodě chápají se iniciativy. Když uherský král Robert na popud krále českého Jana r. 1336 mírněji upravil cla a mýta cizím kupcům, pražští obchodníci žádají v Budíně, aby platili ne víc než kupci domácí. Od téhož krále dostává se jim privileje, aby nebyli stejně jako kupci norimberští pro cizí dluhy v Uhrách zatýkáni. [2]) R. 1337 pražští obchodníci vysílají své dva soudruhy Menharta a Mikuláše Rokycanské k arcibiskupu ostřehomskému, jenž bezpochyby se držel starých vysokých cel, o slevu celní a volný obchod. [3])

Takové činy iniciativní předpokládají, že obchodníci pražští, kupci a kramáři, byli tou dobou již aspoň v začátcích organisace. Hádáme, že v létech třicátých kupci a velkokramáři pražští měli bratrstvo. Nevadí, že bratrstvo to vyskytuje se v knihách městských teprv při r. 1358, neboť zápis o něm jest věru nahodilý: bratrstvo kupuje si úrok na domě; [4]) to mohlo se státi dávno dřív, či také dávno později. [5]) Větší záhada naskytuje se při jméně, s nímž obchodní bratrstvo na světlo přichází. Sluje „major fraternitas

---

[1]) Arch. pražs. č. 986, 15. Jireček Codex. II., 3, 308.

[2]) To privilegium obnovuje Ludvík král r. 1357. Čelakovský. Cod. II., 44, 101.

[3]) Emler, Regesta IV., 200.

[4]) Arch. pražs., č. 987, 191.

[5]) Organisace kupců v Krakově pochází teprve z r. 1410. Rocznik Kraków. VI., 51.

institorum“ (buď starší nebo větší bratrstvo kramářů) nebo též přehozením slov fraternitas majorum institorum (bratrstvo starších nebo větších kramářů). Jméno „major“, ať to tu značí starší nebo větší, musilo mu přidáno býti od té nepovědomé chvíle, kdy v život vstoupilo bratrstvo kramářů jiné, nové, jemuž dáno za rozdíl jméno „minor“, bratrstvo kramářů mladších nebo menších. Toto jméno nového bratrstva též jen nahodile vyskytuje se poprvé v knihách r. 1356, tedy o dvě léta dřív, nežli jméno bratrstva staršího (většího).

K otázce, kdož byli „starší“ kramáři, kdo „mladší“, nikdo dosud neodpověděl. Také jen prostě uvozuje se zpráva, že nahodilým zápisem r. 1364 vyskytuje se třetí bratrstvo, jež slove fraternitas mercatorum (bratrstvo kupců).

Nám se vidí, že v mladším nebo menším bratrstvě byli pouzí kramáři, malí obchodníci drobného zboží. V bratrstvě větším nebo starším že byli velkokramáři a kupci, a bratrstvo kupců že stejno jest a totéž s bratrstvem větších nebo starších kramářů. Důvodem nám je okolnost, jiż svrchu pravená, že veliký kramář jest kupec, a kupec, který má krám, je kramář. Jména obojí se zaměňují snadno. Zajisté bohatý Kříž, zakladatel kaple Betlemské, jenž vůbec slove kramář, byl zároveň velkokupcem; zajisté onen „kramář“ Chval, který r. 1419 postavil nádherný, nákladný krám u radnice pro ozdobu města,[1]) obchodník byl veliký a kupec. Privilegia dávají se svým časem kramářům a míní se kupci, dávají se kupcům a míní se kramáři. V řádě z r. 1333 čte se „chramer oder andere Kaufman“,[2]) v řádě z r. 1356 čteme o „kremerie und aller ander Kaufmanschaft,“[3]) což obojí svědčí o shodnosti pojmů kramáře s kupcem. A tím rozumem berou se jména i sto let později; král Vladislav r. 1497 stvrzuje řády „kramářům starším“ a čta vidíš, že jsou to řády kupecké; ty řády namířeny jsou proti „kupcům“ cizím, a ti zovou se tu „frembde Krämer“.[4]) A zase o sto let později (1598) čteme v listině staroměstských konšelů, že předstoupili „kramáři měšťané“ s žalobou proti kupcům cizím, a ti kupci cizí slyšeli na

[1]) Tomek, D. P., II., 138. V knize arch. pražs., č. 989. A. 30., r. 1416 uvádí se Chval jakožto »mercator«; prodával koření a slanečky.
[2]) Emler, Regesta III., 779.
[3]) Arch. pražs., č. 993, 52.
[4]) Archiv obchod. grem. orig.

se žalobu „od spoluměšťanů kupců našich.“ [1]) Tedy v téže listině kramářů jméno zaměňuje se po dvou řádcích jménem kupců. K tomu dodáváme ještě jen to, že v inventářích měst pražských nenajde se snadno kupec, aby neměl mimo sklep i některý krám, a jenž by nebyl tudíž kramářem zároveň, a protož jsme přesvědčeni, že svrchupsané bratrstvo starších kramářů stejné jest s bratrstvem kupců.

Veliké obchodníky kramáře a kupce k organisaci pudil konkurenční zápas s kupci cizími. V tom zápase i bratrstvo kroječů drželo s kramáři a kupci. Již v předešlé periodě závod se začal, a výsledkem jeho cizí kupec obmezen. Král Václav II. r. 1304 rozkázal kupcům cizím nebo hostům nucenou zastávku v Praze; kdo z nich nejede do pěti dní dál, musí rozvázati a prodávati jen měšťanům; host s hostem obchodovati nesmí. Byl v tom založen obchodní monopol kupců domácích, jen oni měli kupovati, jim náleželo prostředkovat mezi hosty.

Hosty a jich faktory nutno si představovati za všecken čas s větší části za zástupce velkých kupeckých společností cizích, kteří již samým množstvem zboží vezeného a tudy vlivem na ceny působili domácím obchodníkům soutěž zlou. Zákazy a překážky pomáhaly málo. Hosté zákazy všelijak přestupovali, v čemž jim pomáhali domácí lidé, hosté drželi pod tajem s hospodáři, u nichž bydlili, prodávali skrze ně, také jiní měšťané přejímali zboží od hostí a prodávali je jako své, ovšem byl to prodej na oko; [2]) některý host prodal i zboží, kterého ani v sklepě neměl, někteří zboží půjčovali, provozujíce lichvy při tom, někteří zase vyvěřili zdejší tovary, zvláště sukna, a majíce platiti, utíkali se vším. Byl mezi hosty vždy některý dobrodruh.

Zástupcové kupců, kramářův a kroječů pražských nabíhali na radnici o nápravu a vymáhali nařízení nová nebo obnovení i zostření starých. Tím způsobem vymohli r. 1329 rychtářské, konšelské i obecní nařízení, jestliže vezme někdo z domácích aneb hostí sukna nebo jiné zboží na úvěr a maje platiti uteče, aby byl psancem po

---

[1]) Kusý list v arch. pražs. Sdělil dr. Teige.

[2]) V městském archivu vratislav. sig. N. N. N. 47. (opis v mus. česk.) jest zapsán z r. 1511 jiný způsob takového podvodného obchodu. Kupec smazal v nucené stanici značku svou se zboží, to vezeno dál pod značkou jinou jakožto prodané a v poslední stanici dostavil se první kupec zas a zboží si prodal. Zajisté že to tak dělali už v době lucemburské.

všem království a trestán jako zloděj, kde ho dopadnou. [1]) Brzy potom r. 1333 rychtář a konšelé přísežní staroměstští obnovují řád privilegia krále Václava z r. 1304, [2]) týkající se obchodu obou Pražských měst, aby všickni hosté, ať jsou z Cheba, [3]) Řezna, z Kolína či odkudkoli, nuceni byli zastavovati se tu a rozvazovati před dvěma dohlížiteli a písařem a prodávati jen měšťanům českým a moravským, kteří platí ve svých městech daně (lozunky); trh hosta s hostem neplatí a pokutuje se třemi hřivnami od obou obchodujících stran, unikne-li jedna, platí šest hřiven druhá; hospodář-li usvědčen ze spolku s hostem, platí 10 hřiven a přísahá, že nebude již kupeckých spolků míti, a naposled zakázáno, aby hosté půjčovali zboží na delší lhůty nežli čtrnáctidenní, nejvýš čtyřnedělní pod propadením pátého peníze ze zboží.

A to svěřování čili půjčka zboží i trh na oko takovou viděl se býti konšelům neřestí lichvářskou, že téhož roku 1333 znova obšírnější vydali zákaz, jenž dotekl se i kupců domácích. Prý žádný měšťan ani host aby sukna, pepře, látek, vosku ani jiného kupectva neprodával, než to, co má ve své ruce, ve svém skladě, a co se koupí, ať zaplatí se hotově, [4]) a nikoli ať zboží se neuvěřuje na dni, však kupec, jenž jest kroječem, jakož i kupec jiný a kramář může šlechtici sukno nebo dvě na šaty jeho i čeledínů uvěřiti; též sedlákovi smí s některý loket na oděv půjčiti. Prosí-li někdo o prodloužení lhůty platebné, a obchodník povolí, nesmí přiraziti.

Na překážku všelikých obchodních nepřístojností téhož roku zřízeno v Praze dvanáct měšťanů, kteří měli býti ročně voleni od konšel, a ti měli dohlédati. Také litkupníci úřední měli přísahati, že budou řádu dbáti; dokázalo-li by se, že litkupník pomohl kupci překročiti řád, tomu měl jazyk býti přibit na kůl, od něhož se měl sám uřezati.

Ty řády cizím kupcům se nelíbily. Jmenovitě norimberští provozovali pražským obchodníkům nějaké vzdory a odplaty. I protož r. 1342 Karel, tehdáž ještě markrabě, listem slíbil měšťanům pražským, že proti kupcům norimberským chce chrániti jich ordi-

---

[1]) Emler, Regesta III., 555.

[2]) Tamž. III., 777.

[3]) Tyto chebské rozkazem vládním musili pak vyníti z cizinců, měliť starší privilegium na volný obchod v Čechách.

[4]) Umb bereit pfennig. Emler, Reg. III., 779.

nationes et statuta.[1]) To také král Jan, jenž před tím norimberské kupce do Čech lákal,[2]) teď stvrdil.

Jsouce zorganisováni, obchodníci pražští vystupují zase a vždy rázněji. R. 1349 Karel zajisté na jich stížnost potvrzuje, že kupec, v městě bytující, ale s ním netrpící (t. j. neplatící), není obyvatelem ani měšťanem než hostem,[3]) požívajícím práva hostinského (jus advenarum). To mířilo na faktory obchodních cizích kupců nebo na ležáky, kteří v Praze leželi a nejsouce měšťany chtěli užívati obchodních výhod. Zajisté že ve svých sklepích pokoutně prodávali po málu, na lokty, na drobno, vybíhali na trhy se svým zbožím, což všecko jen obchodníkům domácím příslušelo. Odtudž tedy svrchu řečená záporná definice králova, že host není měšťanem. Ale měšťanem se cizí kupec státi mohl.[4])

Obchodníci domácí vedli svou proti hostům dále. Zase a zase žalovali, že hosté přestupujíce řády, činí jim škody. S povolením královým a po učiněné poradě se staršími obce r. 1351 sepsány a v městské knihy vepsány[5]) jsou nové řády kupecké, v nichž hosté jsou obmezeni zase a víc.

V těch obchodnických řádech a privilegiích na prvé místo vstaveno výhradné právo pražského skladu „suken, kramářství a všelikého jiného kupectva“ ze všech zemí: host nesmí v Čechách jinde skládati ani prodávati nežli tu v městě hlavním.[6]) Kdyby se uhnul, platí 3 kopy grošů pokuty. Zboží vázané i nevázané musí vézti se přímo do Ungelta, kdež se zapíše, do které hospody zboží náleží. Hospodář té hospody nesmí dovolit, aby host rozvázal a skládal, prve nežli přišli písaři (byli čtyři přísežní) a zboží přivezené vypsali, sic platí host kopů grošův, a hospodář dvě. Rozvazování a popis díti se měl pod dohledem kupců domácích. Stran prodeje opakovány v privilegium tomto všecky předešlé zákazy: host nesmí kupčiti s hostem pod pokutou tří kop grošů a neplatnosti trhu, host prodávej vše za hotové (um bereite Pfennig), nic

---

[1]) Čelakovský, Codex. I., 67.

[2]) Emler, Regesta III., 485. R. 1326.

[3]) Čelakovský, Cod. I., 86.

[4]) Rössler, Altprag. Stadtrecht. LXXXIV.

[5]) Arch. pražs., č. 993, 52.

[6]) Stojí sic v zápise vedle »Peheim« také »Mehren«, ale to odporovalo výhradnému skladu města Olomouce, a nemohlo drženo býti. Tomek, (D. P. II., 405) dí, že Pražané při tom vykročili z mezí.

na dluh, leč nejvýš na čtyři neděle, půjčí-li na víc, město mu k dluhu neplacenému nebude pomáhati; měšťan, zvláště hospodář, u něhož host vlehl, s hostem nesmí spolků obchodních míti pod pokutou, kteráž do třetice až na deset kop se počítá. Prodávati host měl jen měšťanům, domácím obchodníkům, lidem, kteří platí daně (lozunky). K prodejům host neměl svého lokte ani váhy míti (pokuta 3 kopy); zboží vázané měřiti měl na lokty městský měřič, zboží nevázané měl vážiti hostovi městský vážný, a obojí prodej na loket i váhu měl díti se u přítomnosti litkupníka, který to zapisoval. Bez litkupníka směl kupovati měšťan, kupoval-li málo (pod kopu) a jen k své potřebě, ne na obchod. Litkupníci, měřičové a vážní obchodovati s hosty nesměli pod pokutou pranéře a vypovědění z města na rok a den. Ke všemu čtyři domácí kupci, kteří nedrželi v svém domě hostů, měli dohlédati. Ti když uznali na konec, že počet litkupníkův souhlasí s prvotním soupisem hostova zboží, vydali hosti vysvědčení a dovolenou, aby se z hospody a z města hnul pryč. Kdyby hospodář pustil hosta bez vysvědčení, zaplatí pokutou tři kopy grošů. Zbylo-li hosti zboží, jehož neprodal, oni čtyři kupečtí dohližitelé vydali na ně pečeti, a host musil přísahati, že po Čechách nebude ho prodávati; po městech českých směli volně prodávati jen obchodníci domácí, ale těm bylo přísahati, že jest zboží jejich; patrně, aby nezastupovali v tom hostí. Nechtěl-li host v Praze prodávati, maje zboží jen na průvoz, i toho dohlížející kupci propouštěli, což je velmi liberální při pražském skladě nuceném. Cizímu kupci vydáno vysvědčení, na zboží dány pečeti na důkaz, že kupec se v Praze zastavil podle povinnosti. Bez vysvědčení mohlo býti hostovi zboží kdekolivěk pobráno pokutou, že vyhnul se Praze. Vysvědčení a pečeti čtyř dohlédačů i domácí obchodníci musili míti na zboží z Prahy vyvozovaném.

Toť tedy ono veliké privilegium pražských obchodníků, jich magna charta, na kterou se v následujících stoletích přečasto odvolávali. Privilegium obmezuje hosty, ale ne tolik, aby se dokonce zmrzeli a nepřijížděli; taková obmezování byla všude, kdež měli nucený sklad, obvyklá, a host již s tím počítal; ostatně když mohl průvozem z Prahy dál na východ, nebylo mu tak zle. Jenže tam zase zastavili ho ve Vratislavi a v Krakově, kdež se opakovalo na jeho obmezení totéž, čemu snad ušel v Praze. Dotčená obmezování hostí hlavně směřovala k tomu, aby domácí hromada obchodníků, kramářů velkých i malých, mohli se obchodem živiti a s hosty

soutěž zdárně podnikati. Měla tržba tedy organisaci cechovní, ale takových obmezení tuhých, jako v řemeslech, tu není pozorovati.

Ačkoli privilegium z r. 1351 neobsahuje vlastně mnoho z brusu nového, hosté neobvykali mu rádi. Jeť významno, že tři léta potom (1354) Karel znova musil k prosbám Staropražanů zakazovati obchody hosta s hostem. Týž rok také do Nového města nařizuje, že s cizími mohou obchody vésti jen obyvatelé domácí, a uvozuje tím do Nového města týž řád obchodní, jako platil v městě Starém. [1])

Nemůže býti pochybováno, že se cizí kupci i na dále vždy z řádů tísnivých vykrucovali. Rada staroměstská učinila tou příčinou na Karlova nástupce nátlak, aby kupecké řády obnovil. Václav IV. r. 1393 obnovil nařízení stran nuceného skladu v Praze a stran transitu v obchodě velkém; při tom i ostatní artikule z r. 1351 připomenuty; [2]) nejprve zas, aby host od hostě žádného kupectví nekupoval, aniž jeden druhému prodával, ale což všelijakého kupectví do Prahy přivezeno bude, to má usedlým měšťanům prodáváno býti. K tomu přidáno nařízení: což by host u měštěnína koupil, to má pryč vézti a tu toho nemá zase prodávati. Host v svém sklepě nebo pokoji nemá míti váh, závaží, lokte zjevně ani tajně, u koho by se nalezlo něco toho, hrdlo i statek propadne králi. Konšelé staroměstští ať sklepy přehledávají. V žádném městě v Čechách host kupectví skládati nesmí, ani rozvazovati ani prodávati, nežli v městě Starém. [3])

V zápase domácích kupcův a kramářů s cizími obchodníky s počátku připomínají se někdy i kroječové suken, že byli kramářům po boku. Ale během roků pozorovati jest, že se kroječi odchylují od kupectva, a stávají se většinou lokálními prodavači suken domácích i cizích. Úsilovně obhajují sobě jenom monopolu krájeti cizí sukna. S producenty domácích suken, aspoň místně sblížili se tak, že v čelnějších městech pod společnou střechou v krámech vedle sebe prodávali.

Ale jináč bez hádek nebylo. Povědoma r. 1360 hádka v Žatci, která vzbouřila všecko město. Svoláni jsou zástupcové řemesel všech před podkomořího (Mikuláše Biskupova) a popravce krajského (Peška Matějova), a ti prohlásili, že kroj suken na lokte nemá soukenníkům

---

[1]) Čelakovský, Codex. I., 92, 93. Arch. pražs., č. 993, 51.

[2]) Arch. pražs., č. 993, 85. Čelakovský, Cod. I., 176. Tomek, II, 401.

[3]) Rukop. budišíns. XXXII., 67. Copie des Bürgermeist. Amtsarchivs, Königgraetz. Privil. Leopold. 1671. 18. Juli. Opis u dr. Teige.

býti propouštěn na škodu obce. Dvě léta potom zřídili si svolením obce a konšelů suken kroječi kupecký dům čili kotce, aby v nich provozovali kroj a prodej na lokty. Soukenníci však nedali si mnoho překážeti a prodávali také. Jsou o to spory ještě zas r. 1387. [1]) Bezpochyby uklizeny na konec týmž způsobem jako jinde, že kroječům dán monopol kroje suken cizích, lepších, barevných.

Když některý kroječ pro větší svůj zisk pletl se v produkci soukennou tím, že kupoval vlnu, kterou pak dával spracovati mistrům nebo tovaryšům suknářským jakožto nakladatel, to někde trpěli, jinde zakazovali. [2])

V Praze kroječi se soukenníky po srovnání r. 1330 žili — zdá se — klidně vedle sebe. R. 1362 se dostali ze starých krámů nedostatečných kroječi a soukenníci i postřihači se svým obchodem do kotců nových u sv. Havla, jež jim Karel i Václav, otec a syn, dvěma privilegii vysadili. [3]) Jednotliví kroječi se zakupovali v ty kotce nově vznikající již vlastně od r. 1362; roku pak 1377 vydáno kroječům o soukenných komorách a obchodě suknářském zřízení „věčné“. Určeno, že komor se sklepem nemá více býti nežli sto. Každý kroječ měl za sebe a své dědice jednu komoru takovou vyzdíti, sám ji měl osednouti, ne aby ji ujalo nějaké tovaryšstvo; zavaditi v dluhy komoru nesmí, nechce-li jí držeti, svobodně ji může prodati v dědičných právích. Králi jde plat z komory po jedné kopě grošů českých v rok, za to zase komory vyňaty jsou z daní jiných obyčejných. Prodej suken váže se na komory v kotcích, prodej jinde, zvláště na tandlétě, a vůbec na míli kolem Prahy nedovolen pod propadením zboží; načaté sukno kroječ musí míti v sklepě své suknakomory a nikoli v domě svém. Kdo chce obchodovati kraječstvem, nesmí řemeslo vésti, zajisté proto, aby neměl živností dvou na škodu měšťanů jiných.

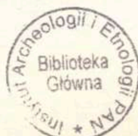
Kotce kroječské (huttae pannicidarum) stály na trhu sv. Havla, dvěma řadami proti sobě; jednotlivé komory označovány znaky jako domy městské. Na příklad jeden sklep slul „u radlice“. [4]) Byly svou rozlohou kratší nežli kotce soukenníků a postřihačů, které se táhly v směru kroječských kotců dále. Kotce svatohavelské slují také

[1]) O tom všem v Čelakovského Cod. II., 565.

[2]) Zákaz r. 1368 v Olomouci. Jireček, Cod. II., 3, 320.

[3]) Arch. pražs., č. 556. Emler, Arch. Pam. XIV., 70. Tomek, D. P., II., 164. Herain, Teige, Rynk, 224 a násl.

[4]) Arch. pražs., č. 2094, G. 12.

„bohatými“,[1]) zajisté pro množství suken v nich složených. Když Václav a Karel r. 1377 vydali privilegium na kotce, 66 osob hlásilo se ku kroječským komorám (do sta tedy ještě 34 obchodníků suknářských mohlo vzniknouti). V oněch 66 jest sedm skutečných kroječů, 7 krejčí, kteří se dali na kroječstvo, postřihač, vlnař a jiní rozmanití lidé, i sklenář a písař jeden. Byli mezi nimi asi také odborní soukenníci, kteří se dali na obchod. Většina byli staroměstští, ale některý i z Malé Strany a z Podskalí. Jmen německých mezi těmi obchodníky jest 16; českých 35, nejistých 15.[2])

Takž všickni kroječi pražští dostali se na staletí v jediný valný kupecký dům pospolu; tím zajisté bratrstvo jejich jen utvrdilo se; měli svůj výlučný trh naproti trhu soukennických řemeslníků, měli svoji obchodní gildu, společenstvo rázu kapitalistického a bratrského i ochranného proti cechu soukennickému; byly tu dvě různé formy organisační vedle sebe.

Prodlením doby také bratrstvo kupecké ztužilo svoji organisaci. Čtemeť v nahodilém zápise z r. 1414, že jsou mistři „magistri“ na čele cechae fraternitatis mercatorum, ti kupují „cechu“ stálý důchod.[3]) Stalo se bratrstvo gildou, která stejně, jako kroječi, měla ráz společenstva kapitalistů, sdružených nejen pro slavné pohřby, ale i pro ochranu svých zájmů obchodních. Nebyl to cech, korporace autonomní. Městská rada vždy ještě zastupovala obchodníky svoje a pletla se v jich věci více nežli v cechovní autonomii řemeslnickou. Ale při tom chránila jich obchodní zájmy důrazněji, silněji nežli dovedla representace kupecká.[4]) O tom z pramenů nevíme, aby pražský spolek kupecký byl veden městským či zeměpanským hansgrafem (rector mercatorum) jako toho příklady v cizině.[5]) U nás

[1]) Arch. pražs., č. 2119, C. 7.

[2]) A jména nepochybná: Kokot, Sezema, Macek, Ostrva, Přech Hunt nebo Pes, Makal, Kravarský, Sobotka, Kapaun, Purník, Pacava, Pávový ocas, Máslo, Černý, Bílej, Vrbička, Pulec, Drobnice a j. I ženská jest mezi kroječi, Klára Bavorka. Všecko opět důkazem, kterak mohutně Praha byla českou již před husitskou bouří dávno. Arch. pražs., č. 556. V opisech cechovních, fol. 11.

[3]) Arch. pražs., č. 2102, 36. Před tím r. 1406 bratrstvo kupecké koupilo za 15 kop grošů českých dvě kopy ročního platu věčného. Koupili dost lacino. Arch. pražs., č. 2101, fol. 67.

[4]) Krakovské bratrstvo kupecké, vzniklé r. 1410, z příčin nahoře uvedených nemělo trvání. Kupci v radě sedící zastali zájmy kupecké lépe, rada byla mocnější. Los kongregacyi był więc do przewidzenia zawczasu. Kutrzeba. Handel Krakowa 163.

[5]) Inama-Sternegg III., 2, 277.

hannusgraf se v době Václava krále vyskytuje, ale jest orgánem trhovým, o jehož spojení s kupci bylo by lze jen hádati.

Ku konci periody, o níž jednáme, konšelé pražští nuceni byli srovnávati domácí kupce s kramáři stran prodejů. Byli sobě kupci zosobili prodávati po málu i v sklepech svých. Zajisté že prodávali laciněji, nežli mohl na krámě kramář, jenž zboží překoupil od kupce domácího nebo cizího. R. 1418 konšelé staroměstští to zakázali; kupec v sklepě prodávati nesměl pod dvě libry koření vzácného a pod čtvrt centu ovoce jižního. Chtěl-li kupec tak prodávati, musil s tím na krám.[1])

Kroječi, kupci a větší kramáři, jakož vyloženo, měli na péči obchod veliký, dovoz a vývoz. Obchodníků drobných, lokálních bylo v Praze a v městech venkovských mnoho a všelikterakých. Vyskytují se v pramenech specialisté, jichž dnes není. Pytlík mandlí na stolečku a mandlář u něho, představují speciální obchůdek kramářský; některý takový prodavač držel se toho onoho koření na drobno a stal se kořenářem, kořenářkou. Tušíme, že asi nejeden jehlář (špendlíkář), jenž uveden svrchu mezi řemeslníky, jehel nedělal, ale prodával je a že tudíž náleží mezi specialisty kramářské.[2])

Některý obchodník měl zboží většinou stejné s kramáři, ale měl ho tak málo, že vešlo se i s ním do budky; byl to kramář boudní, boudník (hurdler). V Praze sedali leckde při domech, ale hlavně před radními domy, na trzích, u věží, při kostelích. R. 1365 vymohli kroječi a velkokramáři (kupci) těm malým kramářům nebo boudníkům přísný rozkaz, co a kolik smějí prodávati. Nebylo jim povoleno víc vážiti než do čtyř lotů, víc měřiti než do lokte. Při tom zakázáno jim vůbec prodávati některé látky (golč, parchant, cendál, hedvábí); tkanice černé či bílé, stříbrné či zlaté na prst široké smějí prodávati na lokte, které tkanice urobili sami, ty mohou prodati v kusech celistvě. Fíky, mandle, rýži, hrozinky, olej mohou prodávati, ale cukr a vosk nikoli. Tenkrát na to nařízeni dva dohlédači a stanoveny pokuty, kdo by zákazy přestoupil.[3])

Roku 1381 je zapsán mezi staropražské měšťany Velislav, z Plzně rodák, jenž v Praze obchodoval jen papírem (rysmy vendens).[4])

---

[1]) Tomek, D. P., II., 407.

[2]) V Lüneburku byli tou dobou špendlíkáři spojeni s kramáři, což podporuje poněkud naše mínění. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 1, 52.

[3]) Arch. pražs., 986, 116.

[4]) Arch. pražs, 986; v seznamech Teigových, str. 54.

K obchodníkům buďtež také počítáni prodavači knih (librorum venditores), z nichž jednoho nalezli jsme v Praze r. 1391 (Havel) a druhého r. 1416 (Bálek).[1]) Jináče prodávali knihy, jakož jinde uvedeno, ti kdo je vázali, tedy řemeslníci.

Z textilních obchodníků větších byli plátenníci (linicidae), jichž bylo v Praze tolik, že si do konce století vymohli svoje zvláštní stánky. Len tkadlcům a koudel provazníkům donášeli obchodníci zvláštní. Z trhu potravin, v němž vždy ženy hojně bývaly zastoupeny, prameny uvádějí kuraře nebo kuřetníky (pullatores), jich specialisté jsou husáci,[2]) kachnáři, kokotáři, kteří prodávali jen kohouty (a snad i kapouny), ptáčníci, kteří tržili v ptácích snad jen v drobných;[3]) r. 1397 připomíná se v Praze též „holubník" (t. j. holubář). Uvádějí se zvláštní kupci vepřů nebo „sviňáci" (mercator scropharum),[4]) kravaři, kozaři. Byli zvláštní obchodníci zvěřináři, sýraři, kteří prodávali i máslo, vaječníci, hrachovníci, ovocníci. Kdo všeho toho trochy měli na krámě, sluli jako dnes hokynníci i hokenníci (penestici), jichž nejnižší druh byli hrstníci a hrstnice, prodávající hrsti soli, semen, obilí všelikého, krup a uhlí.

K obchodu s potravinami náležejí mimo rybáře domácí a přespolní, herynkáři nebo herynečníci (vendentes aleca), jichž mnoho bývalo v Praze a v těch městech, kde byly nucené sklady ryb, pro oblíbenost jídla heryněího.

Z obchodníků se zvířaty buďtež na konec uvedeni v tomto pořadí koníři (mango), kteří vskutku nebyli obchodníky posledními.

O senný a obilný obchod starali se, jako v předešlé době, mimo sedláky, kteří do měst vozili, i zvláštní obilní obchodníci a pícníci (pabulatores), prodávající seno a oves. Jde-li o krmivo, jest uvésti i otrubníky, ale těch bývalo nemnoho a snad jen v Praze.[5])

---

[1]) Jsou uvedeni v Tomkových Základech.

[2]) Jeden husák měl v Praze Nové r. 1409 dům. Arch. pražs., č. 2100, 231. K měšťanství staroměstskému dostali se v XIV. věku 4 kuřetníci a drůbežníci dle seznamů dra Teigových.

[3]) Shledali jsme r. 1411 Měříka, ptáčníka králova, v kn. arch. pražs. č. 2100, 295; ale to byl bezpochyby člověk ptáky královské chovající. Tomek v seznamě ho nemá.

[4]) Arch. pražs., č. 2095, 81. Václav mercat. scroph. má dům na Nov. městě r. 1394.

[5]) Jeden, Duchek, r. 1411 v Tomkových Základech.

Byli zvláštní obchodníci chmelem a semeny. Semenáři prodávali nejvíc cibuli, mrkev a česnek.

Obchodem železným zabývali se jako již v době předešlé železníci, kteří byli specialisté z velkých kupců. Dávalitě do obchodu nemalý kapitál na nákup železa v hutích a starali se o jeho dovoz. Prodávali železo ve sklepích jako velkokupci zboží svá. Od r. 1324 až 1393 přijali tři železníci v Starém městě právo měšťanské, nebyli tedy hojní.

Se solí obchodovali i v této době slanaři, solníci, cizí i domácí dovozníci i překupníci. V Prachaticích zajisté již v této době, když r. 1325 král Jan stvrdil vysazení města a obchodní cestu z Pasova, propůjčenou měšťanům od vrchnosti vyšehradské,[1]) vznikli slanští nákladníci měšťanští, kteří měli dovoz a obchod soli v rukou. Nápodobně obchod solní přiveden k nějaké organisaci v Litoměřicích, když byl král Jan r. 1336 užitky ze soli oddal měšťanstvu a obci za 47 kop grošů pražských. A že se brzy pletl v obchod ten kde kdo, obec asi r. 1352 vydala statut, že nesmí soli prodávat na Labi, leč jen měštěnín, dům maje za 10 kop a ze třiceti hřiven „šos" dávaje; v tom obchodě smí měšťan s měšťanem tovaryšstvo míti, ale s cizími spolek zapověděn.[2]) Snad i v Lounech vznikli měšťanští slanci, když r. 1339 král Jan přepustil měšťanům užitky solné.[3]) Není pochyby, že všude, kde solný obchod měl větší rozměry, vyskytala se konsorcia slanařských měšťanův.

Obchodu dřevného hleděli si nejvíce plavci, kteří si dříví po vodách pro trh splavovali. Objevují se jakožto nákladníci a samostatní dřevníci čili kupci dřev (mercatores lignorum). Plavci, pražští měšťané, měli své ohrady dřevné u vody v Podskalí a byli kupci v lese i překupníky na vodě a při břehu.

Dřevěné uhlí do měst vozili obchodníci, uhlíři, domácí i přespolní. S uhlím i smůlu dováželi. V Praze od r. 1348 do 1419 spočítáno z nahodilých zpráv 21 uhlířů, lidí majetných.[4]) Z uhlířů největší důležitost v tomto období a napořád drželi ti, kteří vozili k báňským městům, zvláště k Hoře Kutné. Horští uhlíři, bytující při lesích, měli obchodní tovaryšstvo, již za krále Václava II. To

---

[1]) Čelakovský, Cod. II., 205.

[2]) Emler, Reg. IV., 142. Čelakovský, Cod. II., 477.

[3]) Kapitulní archiv v Praze VI., 29. B. Opis v diplomat. musejn. Emler, Reg. IV., 268.

[4]) Tomek, D. P., II., 384.

konsorcium i privilegia jeho král Jan r. 1327 schválil zajisté proto, aby huti bez nesnází opatřovány byly uhlím. Tou příčinou zakázal činiti uhlířům překážky v dodávání potravin z města kteréhokoli, při němž les (t. j. dříví) koupili. Les mohou zaplatiti až z výtěžku prodaného uhlí, kdo jim dlužen a neplatí, toho mohou v kterémkoli městě zatýkati i bez rychtáře, sami však pro dluh mohou býti obstavováni „ne u větší ceně, nežli uhlé na voze ležící zdálo by sě za to státi.“ Příčinou dluhů za potraviny byli také v ochranu bráni proti libovůli věřitelů. Nad to uhlíři privilegiem učiněni prázdni obecních daní a berní královských. Cesty mohli si k vozbě voliti nejkratší, ale beze škody osení. I to se dostalo do svobod uhlířských, že smějí v městech, do nichž přijdou, prvý den nositi zbraň, meče nebo kordy. [1])

R. 1401 Jaroslav z Opočna, jakožto mocný rozhodčí, smlouval uhlíře s horskými rudokupci. V té smlouvě objevují se uhlíři dvojí, „přední“, kteří seděli ve vsích Příbrami a v Uhrově, „zadní“ z Borového a Perného. Rozhodčí kázal, aby obojí spolu v jednotě byli. [2])

Majíce dále vyčítati městské obchodníky, nemůžeme zase nezmíniti se, že také kde jaký řemeslník, pracuje na prodej, spolu byl obchodníkem, držícím se městské zásady, že práce svojí může užívati k trhu přímo bez prostředkujícího obchodníka. Prodával tedy v dílně své, nejeden na krámci nebo v boudě. Odtud slul i „řemeslník boudní“.

Staré, ochozelé obnošené zboží řemeslnické všelikerakého způsobu tandléři prodávali na tandlétě.

Neposlední mezi obchodníky byli v městech jako v době předešlé a za kolik století potom nákladníci piv. Vařiti bylo monopol měšťanský na míli kolem města. Vždy ještě i v této periodě zůstávalo pravidlem, že každý měšťan může sladovati a vařiti v svém domě. Na Starém městě Pražském bylo dle zákazu konšelského r. 1330 právo pivného obchodu velmi široké: stojí psáno sic jen záporně, kdo nemá měšťanského práva, že nesmí prodávati, ale plyne z toho, kdo měšťanské právo má, že každý smí; tehdáž také přímo zapovídá se šenk ve dvorech panských, kněžských, v domech mnichů a jeptišek, leč by za ty domy placeny byly daně k městu a že by

---

[1]) Emler, Reg. III., č. 1311. Čelakovský, Cod. II., 244—250. Rukop. strahovský, č. 172, 195.

[2]) Arch. kutnohor., č. 13. Opis v zemsk. arch.

ty domy „trpěly s městem“.[1]) V zákaze není řeči o vaření, ale rozumí se; šenkoval, kdo vařil.

Pozdější prameny výslovně o právu várečném uvádějí zlatou bulli Karla IV., v níž vepsáno, aby všickni měšťané, na kterýchž by kolivěk nových nebo starých městištěch byli osedlí, rovnou měli svobodu „povahú nebo polohem“ pivo všelikého jména vařiti a pivovarů, sladoven i hvozdů požívati.[2]) Tedy všickni měšťané bez zřetele, mají-li dům veliký či malý, a v které ulici stojí. Stejným rozumem ještě r. 1383 král Václav potvrzuje Novoměstským, jimž Staroměstští vařiti bránili, že „všickni usedlí obyvatelé“ mají právo v Novém městě vařiti a užívati pivovarů, sladoven a hvozdů.[3])

Svrchu jinde již dotčeno, že mezi měšťany a řemeslnými odborníky pivovarskými a sladovnickými v této periodě nastal zápas o vaření a obchod pivný. Jest patrno, co odborníky bodalo: byl to dvojí důchod, jemuž se měšťan těšil, neboť jsa pravovárečníkem spolu mohl míti jakékoli řemeslo. Tu tedy byl při obchodě pivném jiný poměr nežli při suknářském, kroječ obchodník musil přestati jenom na svém obchodě, kdežto várečník ne tak. Proto sladovničtí a pivovarští odborníci chtěli monopolu, měšťané drželi se práva, všem bez rozdílu platícího. V Staré Praze r. 1398 markrabí Prokop, na onen čas správce zemský, rozhodl proti technikům. Ti po čase obrátili se ke králi Václavovi, a i ten rozsoudil,[4]) že vařiti pivo není řemeslo, ale obchod, kteréhož se každý měšťan svobodně smí dotýkati.

Kde se sladovníci řemeslní zmohli na cech, tu podařilo se jim obmeziti právo měšťanů ostatních dosti podstatně. Je to patrno z řádu sladovníků litomyšlských,[5]) souhlasného s chrudimským. Sice smí ještě vždy každý měšťan dělati si slady, ale musí požádati cech o míru, kolik sladovati, a široké právo obchodu pivního zničeno tím článkem, že měšťan smí vařiti jen pro svou potřebu. Ovšem proti tomu platilo vždy ještě, že sladovník nemající domu nesmí nic samostatného podnikati. Patrno, kam věc směřuje již v koncích

---

[1]) Jireček, Cod. II., 3, 307. Rössler, Altprag. Stadtrecht, 181. Pozdější ustanovení z r. 1406 v arch. pražs., č. 993, 212. Tu se k mnichům přidávají též fařářové, aby nečepovali.

[2]) Kn. komorn. soudu červen. J. 1, r. 1488. Též arch. pražs., č 989, A. 40.

[3]) Arch. pražs.., č. 19. Opis. Čelakovský, Cod. I., 168.

[4]) Arch. Čes. IV., 318. Tomek D. P.. VIII., 369.

[5]) Arch. litomyšl., č. 115. Výpis Štěpánkův. Nejedlý, Litomyšl, 315.

lucemburské doby: snaží se strhovati var a obchod pivný na sebe ti měšťané, kteří mají domy a jsou spolu sladovníky nebo sládky.

Ostatně skutečná možnost sladovati a vařiti byla jen těm měšťanům, kteří měli na to v domě technickou příležitost; všecky domy a domky měšťanské nemohly míti sladoven, a ještě méně jich mohlo držeti pivovar. Spočítáno-li od polovice XIV. věku do r. 1419 v obou větších městech Pražských ze zmínek nahodilých 86 sladoven a 55 pivovarů,[1]) je to na pohled veliký počet, ale v naší příčině to ukazuje světle, že poměrně málo který dům měšťanský měl sladovnu, natož pivovar; vždyť bylo domů v obojí Praze na sta. Stejně tak, spočítáno-li v Hradci Králové v létech 1390—1403 jen 47 „nákladníků“ piva.[2])

I pokračující technika řemeslná obmezovala široké varné i obchodní právo měšťanů: bylo potřebí důkladnějších sladoven a pivovarů, jimž nestačila malá pánvička domovitá primitivní. A s takovou lepší úpravu technickou byl jen možnější měšťan, onačejší dům. Ne nadarmo zapisuje se při trhu takového domu kvasák,[3]) hvozd, sladovna, pivovar. Také sobeckost měšťanů samých obmezovala široké právo varné a obchodní. Starousedlí měšťané časem nedopouštěli stejného práva měšťanům novým. Takž se mohlo státi, že na příklad v Příbrami jen domy na rynku, jichž bylo r. 1379 málo nad 30, sladovaly a vařily.[4])

Vrchnosti měst poddanských pokládaly právo vařiti za své jus dominii, rázu (v této starší době) soukromoprávního. Než nejedna vrchnost dopouštěla již od prvopočátku každému svému měšťanu var pivní, ale konkurovala s nimi všemi. Některá vrchnost zřekši se soutěže, přenesla své právo emfyteuticky na své poddané za úroční nebo jiné platy; jedna vrchnost tak učinila dřív, jiná velmi pozdě. Na příklad Berka z Dubé v Bělé hned při novém vysazení města r. 1337 oddal měšťanům pivovarské pánve své, r. 1334 Ješek z Michalovic Mladoboleslavským dal pánve, jež náležely „ad dominium“ jeho.[5]) Také převor řádu sv. janského, Bavor, dal Strakonickým r. 1367 právo várečné a obchodní.[6]) Ti poddaní měšťané

---

[1]) Tomek, D. P., II., 533.

[2]) Spiess, Příspěvky k místopisu, 21.

[3]) Nejstarší kniha v Dvoře Král., fol. 3, r. 1417 »dům s kvasákem«.

[4]) Urbáře Emlerovy.

[5]) Emler. Reg. IV., 170, 9.

[6]) Arch. mus. listin, Strakonice.

musili od varů platit vrchnosti. Vilém z Landštejna r. 1398 propustil právo necelé; dovolil Ledenickým vařiti piva bílá, ale jen z vlastního obilí a pro domácí potřebu, a šenk piva jim obmezil na jistý čas v roce. Ten pán tedy konkuroval s měšťany v tom obchodě dál. [1])

Krčmy panské, klášterské, jejichž existence také plynula z dominikálného práva vrchností rozličných, vůbec překážely městskému obchodu pivnímu a nebylo lze jich potlačiti snadno, ani když rušily právo míle. Některá opatrná vrchnost, nespoléhajíc na své soukromé právo dominikálné, dala si již v této době od zeměpána dáti výsadu na var i šenk. [2]) Vzkazujeť r. 1510 král Vladislav Olomouckým, že nemůže dopustiti, aby na míli okolo města nesměla býti čepována cizopanská piva, poněvadž by to bylo proti výsadám starším rozličným. [3]) Potlačeny býti mohly krčmy nově vzniklé, ale staré cizopanské výsadní mohly od města učiněny býti neškodnými jen koupením, jakož toho příklad r. 1377 v Hostinném, kdež obec koupila od bratří Mikuláše Kelnského a Volharta z Kotwic právo šenkovní ve vsi Kotvici. [4])

I v Praze přes všecky zákazy konšelské byly v domech panských krčmy vyhrazené a překážely měšťanskému obchodu pivnému. Konšelé naposled docílili jen toho, že panského domu krčmář musil platiti k obci. [5])

Který měšťan pravovárečný chtěl pivo prodávati, zarazil v domě svém šenk, čepoval sám, či najal šenkéře, šenkéřku, jakožto čeledíny své, nebo vydal šenkéři své pivo, aby je šenkoval samostatně jakožto nájemník. V Praze bylo šenkéřů (caupones, pincernae) v této periodě tolik, že je shledáváme již roku 1357 sdružené v bratrstvě (fraternitas cauponum). [6]) Byli-li v bratrstvě i krčmáři (tabernatores), nesnadno říci.

---

[1]) Arch. ledenický, privil. z r. 1563. Opis v zemsk. arch.

[2]) R. 1360 Karel IV. vydal několik privilegií pánům na krčmy a pivovary. Doklady v Hübsch. Gesch. d. böhm. Handels, 211.

[3]) Formul. města Olom. r. 1510 v arch. města Brna. Opis v zemsk. arch. českém.

[4]) Hostinné, arch. měst. Opis v zemsk. arch.

[5]) Tomek, D. P., 535.

[6]) Arch. pražs., č. 987, 186. Tomek, D. P., II., 534, vykládá caupones za šenkéře vína. Týž (II., 383) napočítal v l. 1348—1419 šenkéřů v Praze veškeré 47, krčmářů 63. Arci to nejsou čísla daleko úplná.

Obchodem svým šenkéř závisel na hospodáři pravovárečném, ale pravá vrchnost jeho byli konšelé, oni měli policii, oni rozkazovali řád v šenku, od nich vyšel r. 1390 v Praze rozkaz, aby nádoby v hospodě měly cejch nebo hřeb, až po který se musí nalévati, [1]) jimi nařizováno, kdy z hospody ven. Možná, že už v této periodě, jakož vidíme potom, šenkéři náleželi v Praze pod správu šestipanského úřadu městského. [2]) A také možná, že už v této době šenkéři pražští byli zavázáni konšelům nebo pánům při lovech ryb a zajíců sloužiti, neboť v dobách potomních vykládá se to za povinnost starodávnou. Zajisté lze tušiti, až se i měšťanští nákladníci piv nějak zorganisují, že i oni budou se snažiti šenkéře dostati ve svou správu a tuhou závislost.

To však v době lucemburské se nestalo: šenkéři bratrstvo mají, sladovníci řemeslní také, měšťané, piv várečníci a obchodníci, spolku ještě nemají. Jich vaření a obchod vlastně konšelé řídili, oni nařizovali, kterým pořádkem domovití várečníci měšťanští u vaření střídati se mají, [3]) aby ta živnost se rozdělila rovnoměrně bez hádek v obci, konšelé upravovali cenu piva prodejného a snad již v této době zvykem vyvinulo se pravidlo: zač strych pšenice nebo ječmene v trhu, o čtyři groše dražší aby byl věrtel piva. [4])

Proti měšťanům pivo vařícím nemohli konšelé prováděti při svém dohledě nic tuze protimyslného, neboť várečníci zasedali sami také mezi konšely, a když se obec sešla, aby ten onen řád stvrdila, veliká část přítomných měšťanů byli zase várečníci. Ti obojí také prováděli na zlepšení svého obchodu to, že konšelé vydávali zákazy proti d o v o z u p i v c i z í c h. Nejstarší takový zákaz jest v Praze r. 1330. Hrozí se, že cizí piva, z nichž uvedeno jen pivo březnové (märzbier) budou pobrána, třetinu z nich vezme rychtář, dvě třetiny připadnou městu pokutou. [5]) Pozdější zákazy týkaly se cizích piv vyjma pivo žitavské a svídnické, ačkoli r. 1375 Pražané i Žitavským na tři roky dovoz zastavili. [6]) Jestliže pintu žitavského prodávali

---

[1]) Z kapitolního arch., opis dra Teige.

[2]) O něm zmínka prvá (a jistě nahodilá) r. 1406. Tomek, D. P., II., 294.

[3]) Toto pořádání »střídy« je v následující době nepochybné; že něco toho již v periodě lucemburské bylo, tomu patrně svědčí statut jihlavský bez datum (asi 1349) u Jirečka. Cod. II., 4, 360.

[4]) To pravidlo zove se v XV. stol. starodávným, tedy snad v XIV. již bylo. Rukop. strahovský, č. 172.

[5]) Jireček, Cod. II., 3, 308.

[6]) Hübsch, l. c., 271.

r. 1390 za 6 haléřů, svídnického pintu za 8 haléřů a pražského za 6,[1]) jest snadno představiti sobě těžkou soutěž domácího piva s cizím, zvláště předpokládáme-li, že piva cizí, jsouce skoro stejně drahá, byla lepší. V Praze také pivo turnovské bývalo propouštěno ze zákazu. V městech venkovských zakazován prodej všech piv přespolních.[2])

Velmi podobně jako obchod pivný zřízen byl obchod vinný, jenž patrn jest od té doby (1358), co Karel IV. dal výsady na zřizování vinic.[3]) Nákladníkům slíbeny pro první léta všeliké výhody, a proto vinice o překot zakládány. Též Václav podporoval zřizování vinic. Tak vzešli četní nákladníci v Lounech, na Mělníce, v Litoměřicích, v Žatci a j. Byli to zemědělci a obchodníci vínem. Kdo na vinné hory si nakládal, měl právo šenku vinného i obchodu přespolního. Svéprávný měšťan šenkoval v domě svém sám nebo čeledínem svým, či uvěřil prodej šenkéři nájemnému a krčmáři. I v městech bez vinic kde který z měšťanů mohl se vinného obchodu dotýkati.

Vrchní správa viniční po stránce tržní, soudní, obchodní náležela konšelům. Pražští na to volívali od r. 1358 úředníka, jenž je zastupoval. Slul perkmistr; měl při sobě konšely (4), měřiče a písaře. Perkmistrové byli také v Lounech, Litoměřicích, v Žatci a zajisté jinde, kde vinic a nákladníků byl znamenitější počet.[4]) V příčině obchodní perkmistr nebo konšelé rozhodovali o cenách vína domácího i cizího; když nákladník, neb obchodník sám neb skrz šrotéře ohlásil víno, městští koštýři „koštovali“ je, a úřad pak cenu „usazoval“. Jest pochopitelno, že nákladníci vín byli by rádi úplně překazili dovoz vína cizího na prospěch obchodu vína domácího, ale úplné zákazy nebyly možny pro lepší kvalitu vín cizích a pro celní důchod královský, jenž nechtěl býti zkracován.

Takž vymyšlena cesta střední, aby hověla na obě strany. R. 1370 a znova r. 1373 dáno Pražanům královské privilegium, jímž se zakazuje dovoz cizích nebo hostinských vín do měst hrazených od vinobraní do pátku po provodu. Ten zákaz neměl se

[1]) Z kapitul. arch. cca 1390. Opis u dra Teige.
[2]) Doklad u Nejedlého, Litomyšl, 322.
[3]) Čelakovský, Cod. I., 107.
[4]) Winter, Obraz II., 357.

týkati měst Hory, Budějovic, Písku, Brodu Německého, a vyňata z něho vůbec drahá vína vlaská.[1])

V době lucemburské o nákladnické organisaci nikde bezpečně nevíme; šenkéři vín v Praze byli bezpochyby v společném bratrstvě se šenkéři pivnými, aspoň v XV. století bylo tomu tak zajisté.[2])

Řečeno svrchu, že drobný obchod vázal se ke krámům. Co o nich položeno při periodě předešlé, platí dále. Ze zásady, aby prodej byl veřejný a policejní kontroly snadnější, stejné krámy obyčejně bývaly pohromadě; vždyť také řemeslníci příbuzné práce táhli se do jedné ulice, aby práce i prodej jejich byl snáze ohledáván; řemeslník pracoval i obchodoval ve své dílně a zhusta také před dílnou na ulici.

Krámy bohaté, na nichž konšelům záleželo, bývaly u radnic i v radnicích samých; takž jsme postřehli krámy suknářské při radním domě v Praze na Starém městě, v Žatci,[3]) v Hoře.[4])

I na dále pravidlo platilo, že krámy na půdě veřejné i důchod z nich vlastně náleží vrchnosti. Králové v městech svých povolovali stavbu jejich[5]) a důchod z krámů zastavovali[6]) nebo také darovali klášterům a jiným duchovenským korporacím.[7]) Karel IV. r. 1362 dovolil Mosteckým, aby si postavili krámy kupecké (theatrum sive domum mercatoriam) a úroční platy od kupců aby si nechali na opravování hradeb.[8]) Jednotlivci i obce zakupovali si od vrchností krámy právem zákupným v dědičné držení a ovšem s povinností úročního platu.[9]) R. 1410 krám masný v Novém městě

---

[1]) Čelakovský, Cod. I., 147, 153.

[2]) Arch. pražs., č. 994, 80.

[3]) Emler, Reg. IV., 291.

[4]) Šimek, Arch. Pam., XVIII. Otisk str. 4. V Hoře nahodilým zápisem vyskytují se velmi pozdě, ale není pochyby, že tu bývaly dávno.

[5]) Král Jan r. 1315 malostranským kramářům povoluje přístavbu dvou krámů. Reg. III., 107.

[6]) Na př. Jan r. 1336 měšťanu Frenclinovi plat zastavil z masných krámů staroměstských a novoměstských. Tomek, D. P., I., 307.

[7]) Na př. z krámů kramářských v Kutné Hoře brala od r. 1321 kapitula vyšehradská ročně 20 hřiven stříbra. Tomek, D. P., I., 425. Z krámů masných v Praze bylo dle privil. z r. 1359 platiti z každého po hřivně nebo 56 groších. Karel IV. oddal plat z masných krámů klášteru Slovanskému. Arch. pražs., č. 19. Srov. Tomek, D. P., II., 362.

[8]) Čelakovský, Cod. II., 568.

[9]) Konvent (bezpochyby minoritů u sv. Jakuba v Praze) bez datum macellum nostrum ad jus et proprietatem nostri monasterii pertinens locavit in emphiteosin

prodán za 10 kop 30 grošů; pět let potom půl krámu byl za 12 kop. [1])

Vlastník krámu, neobchodoval-li sám, najímal ho, komu se mu vidělo; takž i obec činila, že krámy na své půdě zřizovala a najímala. Na příklad r. 1419 Staroměstští dovolili Chvalovi kramáři, aby si upravil nádherný krám pod schodem u rathouzu, ten aby držel dědičně a platil z něho ročně dvě kopy grošů. [2]) Některé řemeslo jako celek najalo si krámy obecní, a mistři losovali ročně o tom, kde kdo v nich má po celý rok sedati. Šlotě o místa přednější a zadnější. Není pochyby, kdo sedal v zadu, že málo prodal. Proto bývaly mrzutosti. O jedné hádce zapsáno v pražských pramenech, že šlo při ní až o zabíjení (homicidia timentes). Pasíři, tobolečníci a měšečníci, sedící při kostele Panny Marie Sněžné v Praze, hádali se tehda o přednost míst. Obec přeložila je r. 1397 odtud na koňský trh [3]) a postavila jim kotce, a když se losováním (sortis missio vulgariter losování) o místa nechtěli upokojiti, konšelé r. 1409 nalezli, aby řemeslní měšťané usedlí, kteří od starodávna v obci bydlíce všecka břemena s městem trpěli, drželi v kotcích místa přední před mistry mladšími a příchozími, a z těch míst, která se každému z nich přikáží, aby nebyli na věky puzeni. Losování zrušeno. Stanoven trest 15 gr., kdo by se hádal; po čtvrté že upadne v pokutu pánům konšelům. [4]) Rok potom (1410) měšečníkům vydána pravidla, kdo nechce držeti krámu, aby ustoupil jinému pozdějšímu; také ten musí krámu se vzdáti, kdo nechce dělati řemesla; vdova krám dědí. Rozluštění toto, zanechati předních krámů „patriciům“, není šťastno, a v pozdějších dobách setkáváme se vždy zase s demokratičtějším losováním o místa.

V trzích dělo se občasné i stálé soustřeďování kupcův a prodavačů. V této době pozorovati jest již valnou specialisaci trhů v městech lidnatějších, arci nad jiné v Praze. Jsou trhy vázány k určitým dnům a na ustanovená místa v městě. Z důležitějších jsou trhy ryb tunných, totiž sledí, slanečků, ryb jiných slaných,

---

sive ad jus theutunicum viro Johani Pyroner civi et heredibus ... sub census ... 42 grošů čtvrtletně, což má platiti i dědic každý. Tadra, Summa Gerhardi, 469. Jiný doklad o takovém prodeji minoritů z r. 1383 v Arch. kapitul; opis v zemském.

[1]) Arch. pražs., č. 2100, 270, č. 2079 F 14.

[2]) Arch. pražs., č. 993, 128.

[3]) Arch. města Prahy, 2079, fol. G. 1.

[4]) Arch. pražs., č. 2100, 239.

uzených, sušených. Na Starém městě byl ten trh u sv. Havla; r. 1367 Karel dal právo takového skladu a trhu Novoměstským,[1]) konali ho na svém velikém rynku v dlouhé boudě. Takový trh Kolínští měli r. 1327, kdy se jim dostalo práva skladu těch ryb od krále Jana.[2]) Zajisté, že již v té době i v Hoře a Hradci nad Labem měli své undrláky ryb tunných, o jichž hojnosti z pozdějších dob tolik zpráv.

V nejednom městě konány občasné trhy na živé ryby; v Praze býval trh na ryncích Starého i Menšího města, ryby vozili a prodávali hosté i tržily v nich rybářky překupnice. Byly trhy ovocné (v Praze na malém rynečku), kurné (v Praze od r. 1346 na Linhartském náměstí); ve všech snad městech zvláštní trhy masné konány mimo každodenní prodej v krámech řeznických. V Praze v té době (r. 1367) připomíná se trh žitný neb obilný v ulici Žitné,[3]) ale byly takové trhy již všude jinde, byť nahodilé zmínky o nich jsou teprv ze století následujícího (v Hoře r. 1448).[4]) Speciálný trh moučný a chlebný Novoměstští obdrželi r. 1393 od krále Václava.[5]) Od r. 1367 veliké trhy dobytčí podnikány v Novém městě na rynku, jenž skoro po naši dobu odtud měl jméno trhu dobytčího. Čtyři léta před tím Domažličtí obdrželi privilej na trhy týdenní, v nichž prodávati se měl dobytek veliký, malý, koně a „valaši“ (spadones).[6]) Zvláštní trh koňský byl v Praze Nové snad již od jejího založení (1348), připomíná se r. 1410 také v Hoře.[7]) Pražané novoměstští držívali v jedné ze svých ulic trh svinský, od něhož ulice i brána při ní obdržely jméno. Senné, ovesné, pícní trhy bývaly od r. 1360 na Novém městě Pražském u sv. Jindřicha,[8]) v Hoře a zajisté i jinde. Seno prodáváno v senných stanech nebo boudách. V Praze bylo několik trhů na dříví; nejstarší a již z předešlé doby byl v Podskalí. R. 1325 král Jan ho Staroměstským stvrdil, stanoviv, aby všickni, kteří prameny dříví po řece ku Praze dodávají, když k břehu je přistavili, aby je tu skládali a za tři dni měšťanům prodávali a potom teprv

[1]) Čelakovský, Cod. I., 144. Ta dlouhá bouda stála ještě v XIX. věku.
[2]) Emler, Regesta III., 503.
[3]) Čelakovský, Codex I., 144.
[4]) Šimek, Arch. Pam. XVIII. Otisk str. 2.
[5]) Čelakovský, Cod. 177.
[6]) Tamž, II., 590.
[7]) Tamž, II., 1125.
[8]) Tamž, I., 123.

Podskalským. [1]) Prodávána tu tedy hlavně drva větší, dlouhá, pramenná. Nějaký trh dřevný byl u sv. Valentina na Starém městě, trh na drobné dříví připomíná se r. 1315 u vápenice, [2]) kde Staré město s Novým se stýká, trh na dřevěné nádobí byl u svatého Havla. Odtud r. 1372 privilegiem královským převeden na Nové město. [3])

Z privilegia dovídáme se, co se na tom trhu „prkenném" prodávalo. Byla to prkna, žlaby, tesanice, roury, [4]) okříny, kolečka, opálky, oštipy. Trhy na dříví byly tehdáž také v Hoře [5]) a v Žatci, neboť Žatečané měli plavbu dřev po Ohři. [6]) Uhelné trhy byly v Hoře, v Praze. Tu převeden r. 1367 trh ze Starého města na Nové. V Hoře a v Praze byly tou dobou stálé trhy na veteš — tarmarky, tandléty.

Jako řemeslo tak stejně i obchod byl monopolem měšťanů; z té příčiny v stálém obyčejném trhu domácím měšťané nepouštěli nikoho z přespolních lidí mezi trhovce. Jakožto kupitele při nákupu ovšem městský řemeslník a trhovec viděl příchozího venkovana rád. Vesňan pak smíval na vsi prodávat jen to, co v městě koupil. [7]) Byli-li však přes všecko právo míle po vsích řemeslníci, [8]) a jestliže lidé selští sami za všecken čas vedle své práce zemědělské sobě pekařili, řezničili, ba i krejčovali a ševcovali a ženy zvláště plátno domáckou prací robívaly, ký div potom, snažil-li se venkovan v městě také něco svého odprodati. Ký div, zašel-li některý městský obyvatel pod tajem na ves, aby laciněji koupil buď surovinu [9]) nebo i výrobek třeba kvalitou horší.

Průmyslová politika městská v zásadě musila chrániti svých lidí. Zvlášť horlivě řezníci volávali po ochraně, překáželiť jim ven-

---

[1]) Emler, Reg. III., 576. Čelakovský, Codex I., 28. O trhu tom z r. 1341 v arch. pražs., č. 993, 62. Arch. mus. Opis Rybičkův. Plavci.

[2]) Tomek, Základy II., 272.

[3]) Čelakovský, Cod. I., 148. Tomek, D. P., II., 165, 225. Arch. pražs., č. 19 v opisech.

[4]) Cilindriorum totiž překládáme roury, trouby k vodovodům a ne »válce k rovnání mlatů«.

[5]) Nahodilá připomínka r. 1410. Čelakovský, Cod. II., 1125.

[6]) Čelakovský, Cod. II., 301.

[7]) Týž, II., 57.

[8]) Ještě r. 1407 Václav IV. nucen zakazovati řemesla v míli města Žatce, Mostu, Kadaně, Loun a Chomutova.

[9]) To zakazuje pražský řád kožešnický z r. 1404. Městs. mus. pražs.

kované i domácí obyvatelé, kteří si chovali a zbíjeli dobytky. A vrchnosti i rady městské, ukládajíce řezníkům zásobovati město masem, nemohly jich monopolu trhového nechrániti. Také král jich chránil; uvedli jsme již svrchu z r. 1339 a 1341 příchrany pražských a plzeňských řezníků, aby na ně nikdo nevozil mas slaných ani jiných syrových.

I výrobky průmyslové žádaly ochrany. Vzpomínáme, že na příklad r. 1364 konšelé obou větších měst Pražských popudem Karla IV. musili přespolním zakázati dovoz a prodej pásů, tašvic, měšců pod trestem pobrání. [1]) Tenkrát také zakázáno, aby prodával ty věci ten, kdo jich neumí svýma rukama. To patrně mířeno na kramáře a jiné překupníky. Pasířům r. 1364 a 1383 dovoleno chytati takové zboží cizí.

Na obyčejné trhy tedy cizí obchodník stavu selského ani městského nesměl. Vzácnou výjimkou jest smlouva Pražanů s Kutnohořany z r. 1410, [2]) kterouž se dopouští Horským v Praze prodávati tak, jako by byli zdejšími měšťany. Za to Pražané směli provozovati hornictví na Horách Kutných jako tamější měšťané. Měla-li ta smlouva praktický následek v trzích, nelze říci.

Obchodní politika vrchností rozmanitých a městských správ, majíc také na očích dobro konsumentů, nemohla ve všem všudy podporovat cechovních lidí egoism tržní, musila býti svobodomyslnější a zjednávati, kde potřebí nějakou nápravu. Tak vznikly týdenní trhy svobodné (liberum forum, freimarkt), k nimž přespolní měli právo docházeti se zbožím svým. [3])

V den týdenního trhu svobodného brány městské otvíraly se všem trhovcům odkudkoli. Až na několik mil cesty dojížděli a docházeli k nim. [4]) Trh trval někdy za celý den. Vybrán a nadán byl k tomu den kterýkoli v témdni; při větší populaci určeny mu i tři dni. Obrala-li sobě dvě sousedící města stejný den a neporovnala-li se po dobrém sama, král musil opravovati. Již v předešlé době viděli jsme toho příklad v Chomútově a v Mostě. Týmž dvěma městům zase král Jan r. 1321 nucen trh překládati, bezpochyby, že prve neposlechla. Ústeckým nad Labem král Jan r. 1327 překládá

---

[1]) Arch. pražs., č. 2083. P. 2.

[2]) Tomek, D. P., II., 406.

[3]) Stejně tak ve Francii jako v Německu cizím trh otevírán jen v jisté dni. Lavisse et Rambaud. Histoire générale, II., 523.

[4]) Ke krakovským trhům až 5 mil cesty lidé docházeli. Kutrzeba, l. c. 158.

trh z pátku na outerek, aby prý stav jejich byl zlepšen (pro melioratione). Daleko později — r. 1373 — hádá se město Perno s Ústeckými o trhový den, jenž byl v obou městech stejný; císař Karel nucen rozhodnouti. [1])

Šlo vůbec o zabezpečení dovozu, šlo o vesňany okolní, aby se svými věcmi byli k trhu připoutáni, neboť měšťané sami, i když namnoze při městě sedlačili, nemohli stačiti vždy a ve všem, zvláště když v době mimořádné vláda jim ukládala chovati větší zásoby obilí nebo jiných potravin. [2])

Nejdříve všech týdenních trhů vznikl asi masný trh sobotní. Známe ho již z doby předešlé. Do konce XIV. století byl ve všech královských městech, však přes to některá města obdržela privilegium na ten trh teprv na hraně XIV. věku. [3]) K masu záhy přibyl svobodný trh chleba a v posléze dostaly se k trhu svobodnému i tovary řemeslné. Žatečanům povolen svobodný trh chlebný samostatný r. 1380, „na polepšení města a prospěch chudiny.“ [4]) R. 1385 Václav král vysazuje Kolínským pondělní trh masný a chlebný, oba pospolu; r. 1398 Lounští obdrželi právo svobodného trhu čtvrtečního, aby na něm řezníci, pekaři a „jiní řemeslníci přespolní“ (mechanici extranei) odkudkoli příchozí, přes celý den stáli a prodávali. Týž rok Kadaňští vymohli si trh masa, dobytkův a chleba; roku následujícího město Ostrov nadáno pondělním trhem na chleby, víno, maso, ovoce a jiné potřeby jako prý v jiných městech královských. [5])

Všecky speciálné trhy pražské, uvedené svrchu, byly takovými trhy svobodnými, stálými. Trh slaných ryb, chleba a mouky na Starém městě byl dokonce i každodenní. Též tak svobodný trh slanečků v městě Novém (obojí r. 1393). [6])

Domácí řezníci a pekaři velmi těžce a mrzutě snášeli týdenní trh svobodný. Proto čítáš skoro v každém privilegium královském, aby se nikdo neosměloval překážeti trhu takovému. Konšelům staro-

---

[1]) Čelakovský, Cod. II., 194. Týž, 236, 674.

[2]) Na příklad když r. 1362 Karel IV. městům nařídil zakládati sklady obilné pro vojnu. Čelakovský, Cod. II., 576.

[3]) Na př. Hradec Král. r. 1382, Ústí n. Lab. r. 1407. Čelakovský, Cod. II., 741, 1079. Ústecký trh týdenní, o němž r. 1327 řeč, byl asi na všecky potřeby potravné.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 730.

[5]) Týž, 741, 909, 921.

[6]) Týž, I., 177.

městským Karel IV. při vysazení masného trhu sobotního r. 1376 nařizuje, aby s tresty přikračovali k těm, kdo by se stavěli proti frajmarku.[1]) Také Kadaňským r. 1398 zřejmě ukládá se, aby nedopouštěli překážek „od svých“ (nec per alios vestros impedire permittatis). Toť míří proti domácím masařům a pekařům. Bezpečně víme o nich, že v Lounech, když r. 1398 město obdrželo trh, co týden s přespolními trhovci se hádali, rvali (obprobrios insultus). Magdeburští kmeté, kamž Lounští se o radu utekli, odpověděli, že mají konšelé stran týdních trhů věc rozsouditi sami „najmúdřejší radú“, a to tak, aby to bylo k obecnému dobrému a pekařům i řezníkům, spoluměšťanům, neškodilo tuze;[2]) je-li na ten trh zvláštní svoboda, pak ovšem nutno věc rozeznati dle práva. Jest zajisté význačno, že král Václav IV. r. 1417 řezníkům staroměstským slíbiti musil, že mimo sobotní trh svobodný u sv. Havla (nyní ovocný) žádný jiný masný trh svobodný nebude již zřizován.[3])

Týdenní trhy svobodné nepropůjčovány poddanským městům, jež byla v okruhu mílovém města královského. Na prosbu opata Racka král Václav IV. dal týdní trh Kladrubskému městu r. 1399,[4]) ale v malém čase odvolal zase, uváživ, že trh ten škodí Stříbrským, jen půl míle vzdáleným. Ať prý Kladrubští všecko všudy i pivo kupují si v královském městě Stříbře.

Tou příčinou nejtíže bylo v Praze, kdež v bezprostředním sousedstvu shrnuta byla tři města královská. Karel IV., chtěje nesousedské škorpení a žárlení měst předejíti, ustanovil při některém trhu,

---

[1]) Týž, I., 158. Řezníci všude pociťovali, že ten volný trh jest proti nim; svídnický vévoda v městě svém Svídnici zřejmě vyznal, že konšelů radou i všech řemesel a pro nesnáze, které chudý lid trpí, nařizuje freien Fleischmarkt. Čelakovský, Povš. děj. pr. 555.

[2]) Psali: »Und haben das also zcu setczen, das esz fur das gemeine gut nutczlich sey und den egenanten beckern und fleischern, ewren mitburgern, auch nicht alczu nohstehe.« Čelakovský, Cod. II., 910. Připojen k německému poučení magdeburskému český překlad starodávný, jenž právě v místě svrchu položeném zní nemotorně; »aby to k obecnému dobrému bylo, a ti jmenovaní peckaři (!) a řezníci, spoluměštěné vaši, nemají se proti tomu posaditi.« Ale přípisek nad tím odbíhá ještě dále, bera frasi německou doslovně: »nemají od spoluměštěnuo vašich blízko se posazovati.« Kdo? Zajisté přespolní trhovci. Není pochyby, že z tohoto nedobrého překladu pocházelo v Lounech odstrkování přespolních trhovců na místa zadní.

[3]) Regist. Sigm. VI., v kníž. arch. roudnic. Opis u dra Čelakovského.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 927.

aby tři dni konal se v Praze Staré, tři dni v Nové (trh uhelný); [1]) některé trhy přeložil na Nové město docela, jiné zase nechal městu Starému, míně tím obě města v obchodních věcech učiniti jediným celkem. Ale vždy potom naskytovalo se dosti příčin k žárlivosti. Novoměstští, začavše z mála (kramářkami na stoličkách, hrstnicemi), zvolna vzrostem způsobili si některý speciální trh, jenž příslušel jen Staroměstským, začež Staroměstští násilím se nad nimi vymstili v době následující.

Trhy stálé a týdenní měly svou reglementaci. Nejprve byla jim určena stálá výsadní místa, „forum ad hoc deputatum, manifestum, publicum"; mimo vysazené místo, po straně, v ulici, nesmělo býti trženo. Týmž rozumem stalo se, když byly některé trhy ze Starého města přeneseny na Nové, že král r. 1367 uložil rychtáři staroměstskému, aby vyháněl lidi, se zbožím do Starého města příchozí, na trhy novoměstské, na místa výsadní. [2]) Zbožnost doby kázala nekonati trhu, když padl na den sváteční. R. 1404 zapovídá se to ševcům, vetešníkům pod tresty od pěti grošů po třicet. [3]) Při většině trhů speciálných bylo jasno, které zboží k nim náleží. Ale při tandlétě vždy bývaly nesnáze, vždy byla možná hádka o to, kdy věc počíná býti starou, aby slušela k tarmarku. Řemeslníkům zakazovalo se, aby neprodávali svého díla tandléři, ani aby nevynášeli svého zboží nového na tandlét. [4])

Svrchu vyloženo, že cech obmezoval obchod svých členů, pražský krejčí neměl vyložiti víc než dva kabáty (1318), ba ani ubohému vetešnímu ševci pražskému řád nedovolil víc vykládati na krám než dvoje škorně (1404); švec litomyšlský a královéhradecký smíval na trh nasazovati jen osmery škorně a osmery boty (tedy šestnácte „dlouhého"); neměl-li dlouhého, směl nasaditi střevíc a „dětinského", kolik chtěl (řád z r. 1413). [5]) Takovým obmezováním cechy překážely většímu oběhu a dusily v zárodku všecku soutěž řemeslnickou. Proti tomu městská správa nenamítala ničeho. U věcech potravinných však vší silou dbávala o to, aby byl na trhu dostatek pro

[1]) Rukop. strahovs., č. 172, 299.

[2]) Čelakovský, Cod. I., 144.

[3]) Arch. pražs., č. 2083, P. 6.

[4]) V statutech sedlářů malostranských a novoměst. z r. 1410. Arch. pražs. č. 2100, 264. V statutech kožešníků novoměst. z r. 1404. Městské museum. »Ut nova pellicia venalia in foro publico dicto talmark non portentur, prout id ipsum in aliorum artificiorum consuetudine observatur.«

[5]) Opis prof. Štěpánkův z kn. zápisů č. 115 v arch. litomyšl.

všecko obyvatelstvo. Tudy chápeme úmysl, když r. 1393 cizím kupcům, kteří byli vázáni na Staré město, dovoluje se slané ryby prodávati volně na každodenním trhu v městě Novém.[1]) Slané ryby tehda bývaly jídlo nezbytné a obecné.

Stran nákupu zásada městské reglementace tržní byla ta, že obec, měšťané, jakmile vztyčen praporec, vích nebo jiný znak ohlašující počátek, trhu (frejmarku)[2]) měli právo nakupovati napřed, městský konsument měl v trhu přednost,[3]) šlo o přímé získání potřeb konsumentů místních. S obcí zároveň přistupovali k trhu ti z řemesel, kdož chtěli koupiti surovinu (říkali tomu forkaf, vorkaf). Nevíme, měli-li u nás tou dobou jako v Krakově řemeslníci pro svůj forkaf přednost před obcí.[4]) Jen o staroměstských kožešnících něco toho jest povědomo. Ti měli v statutě r. 1418, že kupec s kožemi musí jim přede všemi koupi nabídnouti.[5]) Konšelé zajisté rádi byli tomu, když dostatek suroviny přibyl na trh pro řemesla domácí, ale soužením bývalo porovnávati příbuzná řemesla, když se o forkaf hádala, jak to často bývalo mezi koželuhy a jircháři pražskými při nákupu koží.[6])

Po snětí praporce nebo svržení víchu překupníci, obchodníci a židé smívali činiti svoje nákupy třeba na celé vozy. Tu zvlášť volnost měly hokyně a jiné překupnice spižných věcí. Jináče překupování zle zakazováno. Obchodní politika městská viděla v překupu jednak nepočestnou soutěž mezi obyvateli,[7]) jednak poznávala, že z překupování vzniká drahota. Neoprávněný překupník po straně lacino koupil a pak draho prodal dále. Také řemeslnické korporace zavrhovaly a trestaly překup svých členů jako nepoctivost a zvláště bránily se tomu, aby někdo kupoval surovinu a vedl s ní obchod, když řemeslník může si ji koupiti přímo a laciněji. Téhož rozumu

---

[1]) Arch. pražs. č. 993, 85.

[2]) V Krakově sloup s kloboukem byl trhovým znamením, Kutrzeba, Handel Krakówa 188. Srov. Winter, Obraz I., 595.

[3]) Všude v středověku. Bücher, Entsteh. d. Volkswirtsch. 54.

[4]) V Krakově »sierć kozia mogą, kupować tylko kapelusznicy«. Nebo měli aspoň právo odkupu, totiž kovářovi musil odprodati ten, kdo koupil železo. Kutrzeba, l. c., 175 a násl.

[5]) »Vor allen andern das hantwerk anbiten, ob sie das kawffen wollen.« Měst. mus. praž.

[6]) Arch. praž., č. 2079. J. 24.

[7]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 2, 252 uvádí, že v insbruckých statutech již r. 1237 je fürkauf vyložen za trestný podvod.

nařízení učinili Kutnohorští r. 1401. Prý každý host z kterýchkoli zemí, měst a vlastí může do města kůže voziti, ale žádný domácí koželuh nesmí od nich těch koží kupovati pod pokutou, ševci však a vetešníci i pasíři mohou. Šlo patrně o nákup z první ruky a o zabránění překupu.[1])

Rozumí se samo, že překupování nedělo se snadno na trhu; to lakomstvo pácháno spíš po straně v domech, kamž zboží zavlečeno tajně, ale nejobyčejněji podnikáno vně města, před branami; lidé za tím ziskem trhovcům daleko chodívali naproti, běhali do vsí, zanechávali tam peněz na tajný nákup.[2]) Podskalští překupníci daleko proti vodě vybíhali proti horákům, dříví plavícím, aby si zboží zajistili, nežli přistane v městě.[3])

Ve středověku bylo přesvědčení o škodlivosti překupu tak obecné, že všude dosti brzo dostaly se zákazy jeho ze statut městských do řádů zemských.[4])

Reglementace městská vyhověla žárlivosti domácích trhovců proti cizím, přespolním, záhy tím, že jsou stavěni v trhu na místa zadnější a vůbec tam, kde je domácí řemeslníci a obchodníci chtěli míti. Tak již král Jan r. 1337 na prosbu řezníků budějovických nařídil, aby řezníci hosté v trhový den neprodávali před masnými krámy, ale v nich.[5]) Lze sobě situaci představiti snadno: domácí řezníci vedli si v krámích jako domácí páni, a řezníci příchozí, hostinští, v hromádky stěsnáni k zbylým okénkům, kdo ví, po koliku. Že nuceni byli za místa platiti králi nebo obci, toho za stížení bychom nepokládali, neboť domácí musili platiti z kotců a krámů též. Ale to mohlo býti hostinským řezníkům nespravedlností, že každý musil platiti stejně,[6]) třebať že přišel s málem, a stlačili ho k jednomu špalku s kolika jinými.

---

[1]) Arch. horský, č. 12. Opis v zemsk. archivu.

[2]) V statutech kožešníků novoměst. r. 1404, nec aliquis ad villas, oppida et civitates circumsedentes et adjacentes pro comparatione seu praeemptione cutium debet exire, neque aliquis pellificum homines in villis et opidis pecunia debent subarcere rogante ipsos, ut pro eis cutes reserventur.« Měst. mus.

[3]) Z r. 1316 Jan král zakazuje plavcům jíti naproti a kupovati palivo na vodě. Čelakovský, Cod. I., 22. Emler, Regest. III., 126.

[4]) V. Below, Hist. Zeitsch. Sybel. 1895. 443.

[5]) Köpl, Urkundbuch Budweis. 34.

[6]) V Žatci r. 1404 král Václav přepustil vybírati po groši od každého řezníka na svobod. trhu písaři městskému a učiteli Janu ze Šitbořc; r. 1411 král dovolil, aby si ten plat od písaře koupila obec. Čelakovský, Cod. II., 986, 1138.

Známe případ, že nejen prodavač cizí, ale i kupitel host byl stěžován v trhu: v statutě vetešních ševců novoměstských čteme rozkaz, aby host (advena veniens), chtějící koupiti boty v trhu, napřed zaplatil 3 groše konšelům a rychtáři, pak prý ať kupuje, kolik libo.[1]) Věc skoro nepodobna víře.

Obojí hosté, kupitel přespolní i prodavač, mohli býti v trhu stíženi zatčením (arestatio) pro cizí dluh, byl-li neplatící dlužník z jejich obce. To byla velmi nemilá stránka trhů městských. Byl to právní zvyk,[2]) a nebylo snadné obrany. Pokoj byl, jen když se oň sousedé smluvili, jako to učinili r. 1323 Žatečtí a Mostečtí.[3]) Budějovickým r. 1351 Karel IV. propouští právo urozené dlužníky stavovati pro dluhy jen do pěti hřiven bez lotu, jiné mohli držeti pročkoli až do zaplacení.[4])

Policii v trhu vykonávali konšelé svými rozmanitými řízenci; v městech malých stačil na všecko rychtář. V Pražských městech některé trhy byly řízeny zvláštními úředníky a správci, kterýmž ukládáno několik úloh zároveň; měli dbáti policejního řádu tržného, vybírati poplatky, sprostředkovati obchod, zabraňovati překupnictvu, dbáti dobroty nabízeného zboží a posazovati cenu či aspoň bdíti nad slušnými cenami.

Z těch řízenců městských v Praze již z předešlé doby známe litkupníky (subemptores), obchodní znalce přísežné, ročně k určitým trhům od rady volené. Byli pod rukojemstvím v knihy městské zapisováni. Bez nich koupě s hosty vůbec nesměly býti jednány; oni prostředkovali mezi domácími a cizími; jich svědectví platilo. V nejstarší knize pražské[5]) litkupníci zapsáni jsou od r. 1340 za několik let potom následujících po dvou, i po šesti a osmi až do jedenácti; jsou litkupníci nad krámnými věcmi (inter institas), nad sukny (subemptores pannorum), nad koupěmi zlata a stříbra; r. 1349 čteme poprve o litkupnících na plátna (in loynnot, rauchwar), o jiných nad cínem, mědí, voskem a kožemi (chupfer, wachs, heuten); týž rok 11 osob zvoleno super mercimonia, což asi týž

---

[1]) Arch. pražs., č. 2083. P. 6.

[2]) Král Jan dává r. 1315 i opatu ve Žďáře právo arestace v trhových místech. Emler, Reg. III., 101.

[3]) »Singuli et universi nostra fora possunt libere et absque omni timore visitare, non obstante aliqua arestacione.« Čelakovský, Cod. II., 276.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 457.

[5]) Arch. pražs., č. 986, 150 a násl.

úřad jako svrchu nad krámnými věcmi a kramáři; r. 1350 poprve litkupníci nad medem se vyskytují, nad kožešinami, r. 1356 zapsáni subemptores in cambio, po německu wechsel. Toť zajisté týž ouřad jako svrchu nad zlatem a stříbrem. Osm mentlerů (vetešníků) zapsáno za dohližitele (bezpochyby v tarmarce). Byli též litkupníci při trhu koní, chmele, ovoce, píce a dříví (subemptores equorum, fructuum, lignorum).

Jim úlohou podobní byli jiní úředníci, měřiči a vážní. I oni byli kontrolními zřízenci, kteří jako litkupníci byli zárukou poctivého tržení. Vyskytuje se v pramenech mensurator in tela, měřič plátna, chmele (r. 1348) a soli. Solní měřič měl při sobě přistojící (adstantes circa sal), o jejichž funkci neumím vyložiti. [1]) Při nákupu vína byli šrotéři a koštéři vín se stejnou úlohou jako litkupníci měli. R. 1348 konšelé staropražští uložili šenkéřům, kteří by šrotéře urazili, pokutu jedné kopy grošů, po třetí dejte deset kop a rok nečepujte; který šenk by šrotéře uhodil ranou, hned na poprv dá 10 kop. [2]) Viděti, kterak se obojí měli rádi.

Trh rybí a trh slaných a tunních ryb v underláku v Praze spravoval si rychtéř městský, k jehož důchodu porybné a plat z underláku náležely až do časů krále Ladislava v době následující, když obce zakoupily rychty a zřídily si porybného a underláčníka svého. [3])

Na uhelném trhu staroměstském, v oněch dobách hojném a důležitém, vládl uhlířský rychtář (judex carbonum), mající po ruce pacholky své (sein eigne). Stanoviště jeho byla huť uhelná, v níž uhlí prodáváno na drobno za malé peníze. Před hutí v trhu prodáváno milířské uhlí na vozy, polouvozy a pytle, od cizích „uhlířů“ dovážené. O řádu uhelného trhu jsme zpraveni zevrubněji nežli o jiných. Pochází z let 1390, 1400 a 1406. Rychtář chovati měl aspoň 30 pytlů měrných nebo vzorných (v pozdější době dějí se zmínky, že byly cejchovány). Pacholci měli v trhu státi při sobě, nenabízeti se trhovcům; kterého rychtář vyvolil, ten uhlí snesl a měřil na vzorný pytel a pak odnesl, kam bylo potřebí. Nalezena-li míra přivezeného uhlí malou, zlou, trhovec ztratí svůj nepoctivý pytel, ten se spálí, po druhé sebéře se trhovci uhlí, po třetí zaplatí

[1]) Jsou psáni v téže knize č. 986, při r. 1348. K jakému trhu přísluší v té knize nadpis »An der ain«, nepodařilo se vysvětliti.

[2]) Arch. pražs., č. 993, str. 177. Rössler, Altprag. Stadtr. 7.

[3]) Tomek, D. P. VIII., 293.

nad to 5 grošů pokuty, po čtvrté odevzdá se nehodný uhlíř konšelům do kázně. Uhlíř déle nesměl státi v trhu nežli tři dni. Po trhu mohl s uhlím choditi po domech. Rychtáři bylo platiti od pytle po 2 haléřích, od vozu po 2 groších. Kupitelé platili pacholkům mzdu do pokladnice společné, z níž konec týdne bývali pacholci rozdělováni po srážce některého groše uhelnému rychtáři.

Ten rychtář za důchod měl výhradný prodej uhlí v ty dni, co konán byl uhelný trh v městě Novém. Kromě uhlí řídil též obchod se smolou. Všecka smůla do města svezená musila k jeho váze. Bral rychtář od kamene (25 lib.) smoly halíř. [1])

Podle vzoru jiných úředníků též uhelný rychtář, počítaný vždy k sluhám městským (servitor noster), huť uhelnou sobě najímal a vedl všecken obchod na svůj oučet. Rychtář Zikmund z Jihlavě do r. 1412 platil ročního nájmu 17 kop grošů pražských. Právě ten rok konšelé svolili, aby držel officium carbonarie zadarmo po šest let, protože utrpěl škodu nějakým ohněm. [2]) Uhelný rychtář — Racek — připomíná se r. 1396 na Novém městě; zdá se tedy, že i tam bylo zřízení trhu stejné se staroměstským. [3])

R. 1401 smluven také v Kutné Hoře nový tržní řád dovozu uhelného. Uhlíři předních obcí lesních a uhlíři zadnější, stavše se konsorciem, zavázali se jedni bez druhých nestávkovati dovozem uhlí; svolili se spory o uhlí v rozsouzení podávati horským úřadům i konšelům městským, ti zase slíbili jim, kterak k dluhům za uhlí bezpečně budou docházeti; také svolili, aby nová truhla, na niž se uhlí měří, měla od té chvíle moc, stará (bezpochyby větší) aby se zbořila; čtyři litkupníci přísežní (dva od hor, dva od uhlířů vydaní) měli spravedlivě obchod uhelný při huti říditi. Smluveno též o soukromém dovozu jednotlivcům; uhlíři velicí neměli překážeti uhlířům chudším, kteří vezou uhlí v měších pro lidi chudé. Dále stanoveno o spravedlivé míře; kdyby rudokupec žádal, aby mu uhlí bylo přeměřeno, uhlíř neměl uhlí „šturcovati“ (aby v pytli víc vydalo), přeměřování mělo se díti před hutrajtéři, a těm slušelo trestati pro

[1]) Řád opsaný z kapituln. archivu jest u dra Teige. Řád z r. 1406 je v arch. pražs., č. 993, str. 174. Tomek v D. P. II, 412. Rössler (Altprag. Stadtrecht).

[2]) Arch. pražs., č. 993, str. 113.

[3]) Arch. praž., č. 203, 2. jest o novoměst. rychtáři uhelném řeč i o pokladnici pacholků. Ale to jest ze stol. XVI. Tomek, D P. V., 88 má v seznamech onoho Racka, ale nic o řádu uhelném v Nov. městě.

nepoctivou míru. Naposled i slíbeno uhlířům cesty a mosty spraviti, aby uhlířští vozatajové snáze mohli k městu. [1])

Pražský trh ovocný měl svůj řád z téže doby, co trh uhelný, a zřízení obou trhů sobě se podobá. Na správu trhu ovocného vstaven od obce správčí, jenž si úřad i zisk z něho mohl najmouti; jemu k ruce byli pacholci. Hlavní jeho péče měla býti, aby nedělo se překupování ošemetné. Host s ovocem nemá déle tří dnů v Praze ležeti, měšťané kupují napřed, po nich ovocnice nebo hokyně. Měřičové posazují ceny hned při otevření trhu. [2])

Pražský trh dřevný měl své strážné a úředníky, jimž slušelo bditi nad tím, aby se na Vltavě ani na Mži nepřekupovalo dříví a v trhu drobném aby nikdo nad svou potřebu mnoho dříví neskupoval, a měšťané pražští aby v trhu měli přednost zákupu před podskalskými překupníky, od nichž bývali často oklamáváni dle výtky krále Janovy r. 1316. [3])

Policii nad řemesly v trhu, pokud bylo které řemeslo již cechovně organisováno, provozovali také cechmistři. V kožešnických statutech novoměstských z r. 1404 čteme, kdož by v trhu neposlechl přísežných a svědky byl usvědčen, aby trestán byl po prve pěti groši, pak vždy o pět grošů víc, až po čtvrté ať pokutován půl kopou. Z těch pokut díl konšelům, díl rychtáři, díl přísežným toho řemesla budiž. [4]) Některá řemesla, bezpochyby jen hojnější, měla své přísežné litkupníky od řemesla. Aspoň r. 1418 v řádě staroměstských kožišníků čteme, že cizí kupec nesmí rozvazovati na prodej kožešiny přivezené bez městského hansgrafa a přísežných litkupníků z řemesla (des handwerks gesworner underkawfel). [5])

Hannusgrafa, jenž nám tu vystupuje s určitou úlohou, nutno konečně také přičísti k trhovým úředníkům a dohližitelům. První výslovná ale neurčitá zmínka o hansgrafovi jest z r. 1392. [6]) Při druhé zmínce rok potom vidíme hannusgrafa, an v službách staroměstských musí s pomocníky honit kupce, kteří určité silnici ku Praze se vyhýbali. [7]) Svrchu řečeno, že byl při rozvazování zboží na trhu.

[1]) Arch. kutnohor., č. 13, opis v zemsk. Čelakovský, Cod. II., 247.
[2]) Arch. pražs. 993, 153. Řád pozdější v arch. pražs., č. 203, 14.
[3]) Privil. Janova 1316. Emler, Reg. III., 126. Čelakovský, Cod. I., 25.
[4]) V měst. museum.
[5]) Tamž, statuta z r. 1418.
[6]) Tomek, D. P. II., 294.
[7]) Čelakovský, Cod. II., 819.

Nejpronikavější správní úkon bylo ohledávati zboží k trhu přinesené a přivezené, průmyslné i zemědělské. O prohlédání potravin pečovala městská policie svými zřízenci sama. Dohled nad tovary necháván řemeslům.

Dohližitelé ze stavu řemeslnického pokládali za hlavní úlohu svou ohledávati v trzích míry, váhy a zboží svých i cizích trhovců. Má se za to, že řemeslníci oněch starších dob byli samá poctivost, ale ta dobrá pověst spoléhá na nepevném základě tom, že není zpráv zlých ani dobrých. Technika díla i obchod zajisté již tehdy (jako později, odkudž již zprávy máme) k lecjakés šidbě sváděly. Ostatně k bedlivému dozírání na prodejnou práci spolumistrů cechmistři nutili se zajisté sami, neboť v bedlivém hlídání řemeslných produktů byla jaká taká legitimace živnostenského monopolu a privilegia všech řemeslníkův. [1]) Že ohledávky zboží přespolního, na trh voženého, mohly díti se na příkoří cizích trhovníků řemeslných a na ubíjení jejich soutěže, toť jisto.

Z městské trhové politiky, jež chrániti chtívala konsumentů, následoval požadavek, aby ceny v trhu byly přiměřené. Tou příčinou v Praze již v předešlé periodě bylo zřízeno šest městských pánů (r. 1287), aby stanovili na potraviny a jiné věci slušné ceny. [2]) V jednotlivých oborech trhových mimo potraviny řemeslní cechmistři k cenám dohlíželi. Zdá se, že v Polště králové příměji a bezprostředněji se starali o sazby tržné nežli u nás. Tam jsou „cenníky" královských komisařů známy již z konce XIV. věku. [3])

Sazby mohly se dotýkati jen prodeje drobného; obchodu velikému nebylo lze posazovati, tu cena zboží visela na okolnostech zahraničných. Také v trhu koňském a obilném nebývalo sazeb z příčin na snadě jsoucích. U koní byla nestejnost nabízených zvířat, a obilnému trhu při nucených cenách venkovan byl by se vyhnul. Ostatně periodické trhy městské a soutěž v nich regulovaly ceny samy.

Dohližitelům městských trhů bylo také dohlédati, aby nebylo postranních úmluv ani spolků mezi trhovci na zvýšenou cenu, řemeslní dohližitelé měli zabraňovati, aby bohatší mistr nespolčil

[1]) Lavisse et Rambaud, Hist. Générale II., 526, 527. Míní, že cechmistři vedli si při ohledávání kamarádsky a přehlédali, jsouce sami chybni. Nepochybuje, že bylo špatného zboží vždy dosti.

[2]) Čelakovský, Cod. I., 722.

[3]) Kutrzeba, Rozprawy Akad. Umiejętności, II., XIX., 193.

se tajně s chudým a nekupoval forkaf za něho. Ať pak by potom pracoval s hojnějším materiálem nežli jiní mistři, či ať pak forkaf propustil chudšímu na dluh, na úvěr, a zajisté za cenu větší nežli koupil sám, obojí kladeno za věc nedovolenou.

Nejsvobodnější trh byl, jakož víme z doby předešlé, trh výroční, jarmark. Podstatou svou byl ten trh největší protržení monopolu městských trhovců. Jakž vyzvoněn trh, obvyklé tržní zásady ztratily platnost na týden i na čtrnácte dnů, než zase oznámeno trhu skončení. K těm trhům přicházeli kupci, kramáři, řemeslníci svobodně z daleka. Bývali mýt a celných platů v městě tržním i na některé cestě [1]) osvobozeni, plat z místa (tržné) však vrchnostem či obcím platiti musili. [2]) Jarmarky byly institucí tak svobodnou, že v nich nemohli býti příchozí zatýkáni pro dluhy své ani cizí. Jasně tu zásadu volnosti Karel IV. vyřekl, zakládaje r. 1367 výroční trh kadaňský: kdožkoli a odkudkoli k trhu přijdou, za osm dní takových nechť požívají pokoje a bezpečnosti kromě těch, kteří dopustili se zločinů velikých nebo byli vypověděni z města; žádný kupec ani jiná osoba kteréhokoli stavu a stupně nechať jiného kupce ani žádné jiné osoby pro dluh kdekolivěk zdělaný neobstavuje ani k soudu nehoní, leč by dluh vznikl právě za trhu. [3])

Ta svoboda tím spíše musila platiti kupcům velikým, zahraničným. Norimberští kupci byli přímo nadáni tím, že v Praze nebudou zatýkáni, připouštějíce touž svobodu Pražanům v Norimberce na trhu. [4]) V obyčejnou dobu, víme, host kupec s hostem kupcem nesměl obchodu míti, o trhu výročním to pravidlo padlo také, kupec cizí jednal s kupci, [5]) vždyť proto přijížděl, aby sjednávali obchody, dorozumívali se, vyrovnávali počty, účtovali se svými faktory, čímž jarmarky zvláště v hlavním městě nabývaly velikých rozměrů obchodních, stávajíce se aspoň po jedné straně kupeckými trhy. V jarmarku bývala volná soutěž.

Pokud host přivezl tovar v obci nedělaný, byl vítán ode všech; přivezl-li však zboží, jako v městě děláno, vznikala ze soutěže žár-

[1]) Král Jan r. 1335 zbavuje ty, kteří půjdou na chomutovský jarmark cestou z Přísečnice k Lounům, všeho cla bez překážky Kadaňských a Žateckých. Čelakovský, II., 753.

[2]) R. 1378 císařovna Alžběta zapovídá purkrabovi v Hradci Král., aby si osoboval větší důchod z jarmarku nežli jeho předchůdce. Čelakovský, Cod. II., 714.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 617.

[4]) Odvolávají se Norimberští na to ještě r. 1562. Arch. pražs. č. 1235, 286.

[5]) V Krakově tak i jinde. Kutrzeba, Rozprawy Ak. Umiejętności, II., XIX., 180.

livost domácích obchodníkův a řemeslníků. Jsou již z této doby stopy toho, že snažili se tou příčinou svobodu všelijak omezovati. Netrpěli ani v jarmarce, aby host prodával na drobno, než jen na velko, na balíky. Úmysl hostům nepříznivý jevil se v trhu již tou malicherností, že domácí lidé pobrali si místa přednější. Nemalé příkoří Domažličtí sobě vymyslili. Snažili se cizí trhovce nutiti k tomu, aby na jarmark dostavovali se týden před jeho začátkem. Na stížnosť Plzeňanů král Václav r. 1384 jim zakázal tu nepřístojnost. [1])

V svobodném trhu výročním byla svoboda všem prodávati všecko, jenom ne zboží falešné (merces falsas et zophisticas). [2]) Zboží „sofistické" mělo se pobrat a spálit. [3]) Nelze pochybnost míti, že při dohledech, tou příčinou od domácích řemeslných a jiných dohližitelů konaných, snadno bylo možno hostům způsobiti nejedno příkoří. Ostatně řemeslné cechy překážely i svým lidem, aby jich svoboda jarmarečná nebyla bez mezí. Na příklad r. 1410 pražským sedlářům novoměstským a malostranským se v statutech sic dovoluje, „že každý z toho řemesla muož jíti na svobodný jarmark a tu prodati komu muož," ale zakazuje se, aby se nikdež nestavoval ve vsích a tu aby neprodával svého díla na cestě, „dokudž by nepřijel do města, v kterém jest jarmark." Tu patrně šlo cechu o to, aby postranním obratným prodejem nekořistil jeden nad druhé.

Příkoří, byla-li kde jaká proti hostům, úhrnem nemohla býti tuze veliká, poněvadž vrchnosti všecky všudy o výroční frejmarky stály a tudíž hostí chránily. Kterak o trhy stály, to zřejmo z kusých zpráv o privilegiích, na trhy takové daných. Města prosila snažlivě o výsadu jarmareční, a král ani kancelář jeho nedali zadarmo, ale dávali ochotně. Zajisté král Jan, peněz vždy potřebný, víc vydal privilegií jarmarkových, než se zachovalo. Kolín byl asi z prvních obdarovaných měst. Obdržel r. 1310 list na trh bartolomějský čtrnáctidenní. R. 1335 privilegium opakováno. [4]) Mosteckým Jan přeložil r. 1315 trh ze dne sv. Jana Křtitele na Letnice a zřejmě osvobodil trhovce cla. [5]) Žatečané obdrželi r. 1331 trh letniční osmidenní; Čáslavští nadáni trhem r. 1341, [6]) Novoměstští r. 1347 listinou,

[1]) Čelakovský. Cod. II., 592.

[2]) Slova z řádu Karla IV. daného pasířům. Arch. pražs. č. 2083, P. 2.

[3]) Páliti nepoctivé zboží zvykem i ve Francii. Lavisse et Rambaud, Histoire générale II., 526.

[4]) V Privileg. Čelakovského, II., 166, 295.

[5]) Tamž 172.

[6]) Emler, Reg. III., 112, 710, Čelakovský, Cod. II., 276, 359.

zakládající město jejich. Nařídiltě Karel IV., aby svatovítský staroměstský trh výroční přenesen byl do města Nového; Starému městu zbyl jen trh václavský.[1]) R. 1351 obdařeni Budějovičtí jarmarkem letničním, r. 1363 vysazen čtrnáctidenní trh Plzeňským; v privilegium zvlášť jmenuje se za prodejné zboží železo a kůže (usně, coreum).[2]) Týž rok Domažličtí obdrželi svůj trojický trh čtrnáctidenní; po nich r. 1367 Kadaňští, r. 1378 Klatovští, 1390 Stříbrští, 1398 Lounští, r. 1406 Vodňanští a Sušičtí,[3]) tato čtyři města posléz jmenovaná měla konati však pouze trh osmidenní.

Svědčí o pokroku obchodním, když některým královským městům dostalo se od krále Karla IV. jarmarku druhého v roce. Takž Mostečtí měli od r. 1370 dva výroční trhy, Litoměřičtí nadáni r. 1372 druhým čtrnáctidenním trhem jakubským, pro kterýž trh musil novým privilegiem r. 1384 dosavádní svatováclavský trh postrčen býti do listopadu.[4]) R. 1398 město Písek nadáno trhem novým; na prahu nového století král Václav Ústecké nad Labem obdaroval jarmarkem, poněvadž prý v nepokojích předešlých utrpěli škody; týž rok snad z téže příčiny Mělničané obdrželi hned dva trhy najednou, o sv. Havel jeden, o sv. Petr a Pavel druhý.[5])

Z hrany XIV. a XV. století již také poddanská města svými vrchnostmi dobývají sobě královských privilegií na jarmarky. Takž r. 1391 Mladoboleslavským propuštěn osmidenní trh na žádost Jana z Michalovic; tři léta potom Prachatičtí na žádost své vrchnosti, kancléře Václava Králíka z Buřenic, obdrželi jakubský trh osmidenní, kterýžto trh, nevíme proč, musil jim r. 1401 od krále znovu býti tvrzen. Týž rok se připomíná poprve jarmark v Litomyšli.[6])

Je patrno a pochopitelno, že v tom větší poddanská města kráčejí napřed. Jiná města zajisté zatím spokojovala se s trhem, jenž v nich shromažďoval se bez privilegia o pouti, o posvícení. Beztoho že trhy i privilegované jarmarky v městech královských vznikly z poutí a z posvícení[7]) či z jiných výročních slavností,

---

[1]) Čelakovský, Cod. I., 73, 80.
[2]) Tamž, Cod. II., 455, 583. Strnad, Listář, č. 87.
[3]) Čelakovský, II., 590, 617, 720, 819, 907, 1037.
[4]) Týž, 626, 648, 761.
[5]) Čelakovský, II., 905, 1079, 1073.
[6]) Týž, II., 827, 851, 949. Nejedlý, Litomyšl, 321.
[7]) Na ten původ ukazuje i zvyk »vormarktu, fraydunk, freylink, tarmark«, doba to veselosti a pitek několik dní před jarmarkem.

byvše na časy provozovány bez privilegia. Takž pro doklad poslouží nám Nové město Pražské; svrchu řečeno, že při založení svém obdrželo jarmark privilegovaný. Když Karel IV. r. 1350 uložil vystavovati svátosti, ostatky to světcův a kříže i klénotů říšských ročně v pátek po neděli provodní, vznikl v Novém městě při tom shonu lidí, kteří se z daleka sbíhali k té slavnosti, trh sám sebou. Z r. 1407 víme jistě tu význačnou věc, že dluhy bylo platiti o „lhůtě svátostní" jakožto době obchodní.[1]) O jejím privilegování nevíme, až v století potom (r. 1497), když se už svátosti dávno neukazovaly, král Vladislav vyznávaje, že trh „na Svátosti" trval „od starodávna", dává mu privilegium.[2])

Kde byly jarmarky dva, toho čtoucí všiml sobě, že jeden kladen k jaru, druhý na podzim, však také v pozdější době vyskytuje se jméno „studeného" a „teplého" jarmarku.

Střediskem trhu byla váha městská. Ta měla význam finanční, úlohu fiskální. K ní musil každý, i když neprodal. Šlo při ní nejprv a hlavně o clo, o důchod obce. Pak ovšem o obchod. V Praze na náměstí staroměstském byla váha, které říkali malá, poněvadž se u ní vážilo na drobno. Slula též váha mezi kramáři nebo krámy. Vážil vážící se sluhami svými. A co vážili, jsou většinou věci kupecké nebo kramářské. Z polovice XIV. století (cca 1344) známe soupis toho, co k váze té přísluší.[3]) Byly to mandle, rýže, vavřín, len, rtuť, měď, pánvice (snad z mědi), semeno cibulové, česnekové, mrkvové, proso a j., vosk pokud ho pod centnéř, tabulový vosk, ať ho cokoli, pepř, zázvor, muškát, hřebíčky, šafrán a vůbec všecka „specerei", barvy, ať jich cokoli, hrozinky, fíky, mýdlo, síra, pokud není v lákách a tůnách, likořice (laquariz), kamenec, kmín, pokud těch věcí není na pytle.

Veliká váha, váha kupců a velikého obchodu, byla jako již v dobách předešlých v Týně. Náležely k ní tytéž věci jako jmenovány svrchu, jenom že musily býti na celé láky, pytle a nad centnéř. Mimo ně řád asi z r. 1344[4]) uvádí ještě cukr, olej, olovo, cín,

[1]) Akta konsistoře, VI., 66, Tadra.

[2]) Čelakovský, Cod. I., 307. Též nápodobně jinde. Trh stanislavský v Krakově vznikl jistě z kostelní slavnosti. Kutrzeba. Rozpr. Ak. Umiejętności, II., XIX., 186.

[3]) Ista pertinent ad pondus civitatis. Arch. praž. č. 993, 175. Rössler, Altprag. Stadtr. 61. V tom seznamě »suaden« překládáme prosem, či je to seno?

[4]) Arch. pražs. 993, 179. Jmenuje se též »calizenstein« a »cuppherwasser«.

sádlo, lůj, měď, konopí, koudel, vinštýř, vlnu, kůže, vše na balíky a centy.

Ovšem nevozily se do Týna jen věci „krámné“, věci na váhu. Sem bylo dovážeti a dostavovati víno cizí i domácí, med a medovinu. Proto byl tu vedle váhy také měrný sud čili tina od starodávna. Vozili sem také ještě hedbávné látky, sukna, sůl, chmel, slady, ryby a přiháněli dobytek. Na zboží loketní tu měli měrný a vzorný loket.[1]) Jináče zůstávalo v Týně všecko, jako bývalo. Sem cizí i domácí kupci musili se zbožím za příčinou cla. Co den sem dojížděli. Býval tu po odbytí cla trh denní, celoroční, trh, jenž nemohl býti vázán na určité dni. Kdo kdy přijel, rozvazoval. Jen o svátky klid. Kupci hosté nuceni vésti si posléze podle řádu z r. 1351, svrchu vylíčeného. Na pomoc cla i obchodů byli tu písaři, měřiči, vážiči, litkupníci, vázači, vozatajové, nosiči. O čistotu ve dvoře i v hospodě hospodář se staral.

Z Týna vždy ještě náležel darem Bořivojovým kapitole pražské díl požitků. R. 1358 přinesl Hanuš z Týna sakřišťanovi Ctiborovi pro kanovníky 43 kopy (bez věrdunku, bez 15 grošů), a mimo to 19 liber pepře, z čehož patrno, že z přivezeného pepře kupci platili naturálně. Mikuláš, vážný z Týna, přinesl 10 kop, též bez věrdunku. V kapitulních aktech zapsáno, že je to „census sv. Havla.“ Tedy snad ti dva byli nájemci kapitulního důchodu. V censu svatojirském není zapsáno o důchodu týnském nic. Zato zase r. 1360 „census“ sv. Havla, Hanušem přinesený, drží 28 kop 34 groše; census vážného opět 10 kop bez věrdunku.[2])

Uvedli jsme zápis co do věci všecek, poněvadž je vzácný. Ale není světlý dosti. Ponderator nebo vážný přináší za letní polouletí po obakráte stejně. To svědčí o nějakém smluveném nájmu. Ale proč on ani Hanuš za polouletí zimní nedonesli nic? Hanuš po prve přinesl dosti mnoho peněz a nad to pepř, po druhé málo peněz a bez pepře. To by zase svědčilo o důchodě nahodilém, při čemž to nepodobno je víře, že by za půl léta žádný kupec nepřijel byl s pepřem. Nesnadno vyložiti; ale to jisto, že nemohl v této periodě všecek Týn s důchody svými náležeti kapitule.[3]) Poznáme ihned doleji, že peníze, kteréž oni dva mužové donesli do kapituly r. 1358 a 1360, svou skrovností nemohly býti všecek důchod týnský.

---

[1]) Vzorné míry ve Francii. Fagniez, Études. 229.

[2]) Arch kapitulní. XII, 18. Opis v dipl. musej.

[3]) Jakož míní Tomek v D. P. II. 147.

Králové zajisté všeho si z rukou nevydali. Vždyť král Jan sobě vypůjčuje na důchod týnský, přepouští ho Staroměstským, tedy ho musil míti. R. 1316 jsou pány v Týně Staroměstští. Jejich konšelé (jurati) toho roku najímají celní důchody jednotlivým měšťanům, k nimž se připojil i žid Jakub. Šestero ungeltů najímají na rok: ungelt z ryb za 32 kop nájmu, ze soli a chmele za 40 k, z medu (medoviny) za 20 k, z dobytka za 62 k, z kupeckých věcí za 60 k, z vína za 415 kop. Ungelt ze suken propouštějí na dobu od sv. Jiří do Narození Páně za 36 kop, a ungelt z piva vaření (tak čte se, ale bylo to clo ze sladu na prodej) [1]) od neděle Oculi do Narození božího za 142 kop. [2])

Pronajali tedy konšelé jednotlivé ungelty úhrnnou summou v 807 kopách, a kdybychom ony dvě položky ze suken a piva prodloužili poměrným počtem na celý rok, vydal by všecek nájem roční nad půl deváta sta kop grošů pražských. Tím dokázáno, že svrchupsaný příjem kapitulní nebyl všecek ungelt.

A ohledáváme-li z jakých věcí byl tu ungelt pronajat, vidíme, že je to vlastně všecko, co k Týnu náleželo, a to všecko že náleželo králi, jenž to zastavil obci, načež ta dosazuje nájemce svoje. Roku 1318 král Jan po druhé Staroměstským propouští vybírati ungelt, poněvadž mu půjčili peníze; [3]) r. 1329 král postupuje jim ungelt z vína za důvod klada, že o Prahu jakožto hlavu měst musí péče býti, a při tom v nepochopitelné štědrosti na vždy zříká se všech ostatních ungeltů. [4])

Snad Karel, syn Janův, ujav zanedbané hospodářství otcovo r. 1333, důchod ungeltní, pokud zastaven, vyplatil, a pokud zrušen, obnovil, a Týn zase připadl královĕ komoře. Ale ne na dlouho. R. 1339 Jan opět zastavuje Staroměstským, když mu půjčili 4000

[1]) Čtemeť jinde »de braxaturis cerevisiae« a výklad u toho je, že platí se »de quolibet braseo venali.« Arch. pražs. č. 993, 176.

[2]) Arch. praž. č. 986, 47. Emler Regest. III. 141. Ungelt z vína konšelé propouštějí měšťanu Meinlinovi, že králi za obec vyplatil posléze 300 kop, nájemcům ukládají, aby z platu nájemného vyplatili rozmanité obecní dluhy zlatníkům a židům za dary klenotné (jeden poslali králi a králové k božímu Narození), aby zaplatili na stavbu hradeb, některou sumu také na protrávení a na šaty bláznům nebo žertéřům (joculatoribus), naposled i rychtáři za koně ztraceného. Z tohoto dluhu soudíme, že také městský rychtář tou dobou hlídal svými lidmi po silnicích, aby kupci nemíjeli Prahy a cla. Tím snad přišel o koně.

[3]) Arch. pražs., č. 993, 19. Čelakovský, Cod. I., 26.

[4]) Čelakovský, Cod. I., 32 »cassatum omne ungeltum«.

kop, na několik let ungelt ze suken, z kupectva a z piva (ze sladu?); r. 1341 ungelt z vína. Obec čtyři roky potom zříká se polovice důchodů ungeltních na prospěch královské komory; obec tím ochotněji tak mohla učiniti, poněvadž ji, zadluženou, král osvobodil na čas berní.[1]) I hospodářský král Karel r. 1365 zastavuje ungelt vinný obci staropražské, když mu půjčila 300 kop. Naposled vzdává se i král Václav IV. r. 1388 ungeltů kupeckých na tři roky;[2]) a r. 1405 činí tak zase, o čemž nutna zmínka doleji.

Není pochyby, že Staroměstští v těch letech, kdy drželi Týn, dosazovali si do něho svoje zřízence. Jistě to víme z let šedesátých XIV. věku: jednou se volí od konšelů šest osob, aby dohlédali v Týně (in Laeta curia), jindy zapsána volba vážného týnského. Tušíme, že také onen hanusgraf, jehož jsme nalezli při rozvazování zboží kožešnického r. 1418, úřadoval v Týně.

Stran nucených skladů (nydrlag, depositio), monopolů to obchodních v rozličných městech českých, mnoho nezměnilo se v této době. Platí o nich vždy, že založeny jsou sklady z úmyslu fiskálního, šlo o clo královo, arciže při tom také město skladné, když tu kupec nucen rozvazovati a nabízeti, mělo užitek obchodní, mohlo kupovat a svoje věci nabízeti. Pražské město Větší mělo starodávní sklad zboží kupeckého, posléz stvrzený na samém prahu lucemburské doby r. 1304 králem Václavem II. Ale kupcům a jiným obchodníkům ten pražský sklad nucený často musil býti připomínán. R. 1393 král Václav IV. ho zostřuje zákazem, že cizí kupec v jiném městě kterémkoli mimo Prahu zboží rozvazovati a vykládati nesmí.[3]) R. 1400 nařídil týž král, že kupci, vína vezoucí z Bavor do Lužice nebo do Slez, musí do Prahy s nimi.[4]) Byla tu tedy i transitní nucená zastávka pro clo.

Žárlivé hádky měst o sklady vznikaly, jakmile údála se příležitost k tomu jen poněkud vhodná. Již v předešlé periodě pronikalo sočení Litoměřických proti Ústeckým. Litoměřičtí měli monopol obchodu labského na rozmanité zboží, měli v přístavě nebo v „nákli“[5]) města svého sklad. Sousedé jich v Ústí již od svého vysazení také měli něco toho obchodu. V této době shořelo jim pri-

[1]) Týž, 58, 71.
[2]) Týž, 129, 176.
[3]) Čelakovský, Cod. I., 177.
[4]) Týž, I., 183.
[5]) Dle Stránského, Respubl., překl. Tonnerův, 53.

vilegium, a té příhody chutě Litoměřičtí užili a popírali Ústeckým právo. Král Jan r. 1325 rozhodl nejprv, že Ústečtí mají požívati v obchodě labském týchž práv jako Litoměřičtí, jen když prý zaplatí clo. Tu tedy labský jich obchod ještě neskrácen, ale k clu přinuceni. Tak král rozhodl v dubnu.[1]) Potom v máji 4. dne téhož roku, obnovuje Litoměřickým privilegia, obmezil Ústecké víc. Přiznav Litoměřickým sklad, dovoluje, aby Ústečtí samostatně si vozili sůl, ale musí ji v Litoměřicích nabízeti ke koupi, na svých lodech cizí zboží pod barvou, jakoby jejich bylo, voziti nesmí, obilí a kupectvo Ústečtí že mohou kupovati na trhu v Litoměřicích od kupců cizích, ale až když nakoupili Litoměřičtí, a dovoluje, kdyby Ústečtí nějaký sklad založili v Lovosicích či kdekoli jinde, aby Litoměřičtí jim zboží pobrali. Ústeckým skoro týž čas král, aby konec byl sporům, dává právo skládati a nakládati všude nad Litoměřicemi, a volně po Labi voziti, jen v Lovosicích nesmějí prý nakládati. Jiný sklad mimo solní jim nepuštěn.[2])

Litoměřičtí pustili se v polou století také do Mělničanů. Ti měli, jakož víme, od Otakara II. právo na čtyřech lodech voziti obilí a kupectvo. O to právo, kterého snad nadužívali, nastala různice a zlostné dvojení. Mělnických ujala se královna Anna, „milá manželka a hospodyně“ Karlova, vrchnost jejich, a Karel král r. 1352 rozhodl[3]) o plavbě labské tak, že Mělničtí mohou dolů voziti na třech lodech obilí a kupectva cokoli, ale nahoru zpět smějí jen na dvou lodech dovážeti sůl a kupectvo, jenom na třetí loď mohou si naložiti co libo, nikoli však sůl; jestliže nekoupili nic, ať ta loď zůstane prázdna; lodi mělnické nejsou povinny k nucenému skládání v Litoměřicích, ale clo ať dávají, kromě toho musí býti lodi ty v Litoměřicích známkovány nebo cejchovány, zajisté proto, aby jich neproklouzlo víc než tři. Tu tedy obmezen proti předešlému stavu mělnického obchodu labského počet nákladu, nařízena kontrola a uložena povinnost celní. Toť výsledek zápasu.

Také s Roudnickými měli těžké hádky Litoměřičtí; svých Roudnických arcibiskup Jan chránil, i pohnáni jsou jejich silní protivníci až k soudu duchovnímu, byli v klatbách, ale prý při svých právech proti Roudnickým přece zůstaveni jsou.[4])

---

[1]) Čelakovský, Cod. II., 220.

[2]) Týž, II., 229, 234. Lippert, Socialg. II., 178. Vacek, Aleth. III., 131.

[3]) Čelakovský, Cod. II., 477.

[4]) Tamž, 482.

Města si horlivě hleděla skladů svých, jakožto pramenů živnosti, a byla sháňka, šlo-li o ztrátu takového pramene obchodního. Kolínským r. 1310 král Jan vzal sklad kupecký v nemilosti na rok a dal ho Nymburským; asi nebylo bez velikých přímluv a peněz, že jim ho týž rok vrátil.[1]) Proto také bylo králům dosti nesnadno zakládati sklady nové, aby privilegiem jedněch nebylo obmezeno právo jiných. Není mnoho dokladů z doby lucemburské o nových skladech. Čáslavští r. 1383 obdrželi právo na tři dni zastavovati obchodníky s vínem.[2]) Budějovický trojdenní sklad, jejž město obdrželo při založení svém, musil r. 1351 znova tvrzen a připomínán býti.[3]) Královéhradečtí obdrželi r. 1378 ungelt solný, aby z něho a ze šrůtky opravovali hradby.[4]) Vozy solné musily tedy do Hradce. V Prachaticích vyvinul se sklad z poměrů takřka přirozeně sám. Vysazení městečka stvrzeno králem Janem 1323, tím obdrželi Prachatičtí od své vrchnosti (proboštа Vyšehradského) i starodávnou solní silnici obchodní na Pasov. Pro tu cestu usadili se asi dávno před tím soumaři za lesem a ti nosívali na koních sůl nebo též jiné zboží „suché nebo mokré“ z Pasova přes les do Prachatic, platíce tu právo skladové ode dávna. Po vysazení města sousedé si zorganisovali obchod. Zboží soumarské v městě nakládáno na vozy a voženo pak dále do Čech, i do Moravy.[5]) Také na Kašperských Horách byl od r. 1368 nějaký sklad zboží, od Pasova se beroucího.[6])

Privilegované cesty nucené, souvislé s obchodními sklady a královskými cly, zůstávaly i v této době co do hlavních směrů tytéž jako před tím. Většina směřovala k hlavnímu městu. Praha střed obchodu. I transitní obchod musil Prahou, byť měl jinudy cestu kratší. Jen Vratislavští prý byli vyňati z té povinnosti; aspoň r. 1512 o té svojí svobodě starodávné Pražanům vzkazují, jináč uznávajíce, že jest nucená cesta a zastávka v hlavním městě proto dobrá, aby vozatajové nejezdili zemí jako stodolou.[7])

Ke konci století XIV. král Václav vyňal z nucené cesty pražské hony dobytčí z Uher a z Rakous. Seznav, že to není zemi na pro-

---

[1]) Tamž, 166.

[2]) Čelakovský, II., 753.

[3]) Tamž, 455. Arch. prachatic., menší pamět. kn., 356. Opis v zems. Köpl. Urkndb. Budw., 57.

[4]) Čelakovský, II., 714.

[5]) Arch. prachatic. Memor. z r. 1622. Opis v zemsk.

[6]) Hübsch, Gesch. d. Handels, 214.

[7]) Arch. městský vratislavský, NNN. 107. Opis v Mus.

spěch, aby všecek dobytek shrnoval se v Praze, r. 1390 povolil, aby honiti se mohlo z oněch zemí též skrze Budějovice k Plzni. Jiné však zboží musí Prahou.[1]) Tři léta potom znova ostře připomíná, aby žádné kupectví nebylo jinudy vezeno než skrze království upřímou silnicí a skrze město Prahu, buďto z Bavor, z Rakous, z Uher, Polsky, z Lužické země, z Míšně nebo z jiných zemí. Kdoby se vyhnul, toho mohou staviti i s jeho statkem, jehož polovice pokutou bude do komory královské, druhá Starému městu.[2]) Není pochyby, že touto velikou předností města hlavního trpěla česká města některou újmu, nemohouce soutěžiti, ale není zpráv, že by se byla tomu vzpírala, jako touž dobou proti Krakovu pokoušela se o zlomení výhrady města sousední.[3])

Změny stran starodávných privilegovaných cest zemských přiházely se v této době nejspíše tím, že králem nařizovány od přímých směrů odbočky na prospěch toho onoho města, jež se králi buď hodilo do fiskální politiky, či že mu chtěl pomoci k rozkvětu hospodářskému.

Ohledáme cesty jihozápadní. Tu stále platila cesta z Prahy přes Plzeň, Přimdu do Bavor, zvlášť k Norimberku. Na té nucené cestě v době lucemburské těšilo se přízni králů město Stříbro. Jan i Karel vpravili Stříbro do nucené cesty. R. 1382 král Václav úmyslem svých předků nařizuje, aby kupci, vozatajové, honáci, od Tachova, Přimdy, Teplé berouci se ku Praze, vozili a honili městem Stříbrem, při čemž ukládá konšelům, rychtáři, purkrabům v Domažlicích, na Přimdě dohledy. Kdo naopak jede s obchodem z Prahy, z Plzně, z Nepomuka do Bavor, i ten musí skrze Stříbro. Toto nařízení opakuje r. 1385 zase.[4]) Tím cesta z Domažlic, pohraničnými Chody hlídaná, uchyluje se k vůli Stříbru v oblouk a není nejkratší cestou z Domažlic do Plzně. Snad mínili touto privilegovanou cestou králové pomoci Stříbru pro hory stříbrné.

Také Rokycany dostaly se r. 1381 výslovně do nucené cesty. Václav IV., odvolávaje se k ustanovení Karla IV., nařídil k prosbě Rokycanských, aby zboží kupecké i dobytek a koně, od Tachova, Klatov, Domažlic a Stříbra do Prahy se berouci či zpět, procházelo

---

[1]) Čelakovský, Cod. II., 818.

[2]) Týž, I., 177. Arch. pražs., 993, 119. Hořejší slova dostala se i do kupeckých statut. Rukop. budišíns., XXXII., fol. 67.

[3]) Kutrzeba, Rozprawy Ak. Umiejętności, II., XIX., 143 a násl.

[4]) Čelakovský, Cod. II., 748, 765.

městem jejich.[1]) Rokycany, ležící beztoho na staré cestě pražské, nevzbudily s nižádné strany nepřízeň k svému privilegium.

Starodávná prachatická cesta, vedoucí z Pasova přes les, zůstávala ve své způsobě i v této periodě, kdy ji drželi Prachatičtí. Byla většinou úzká, soumarská (semita). Z okolí Volar, odkudž volarové povozy (bezpochyby volskými) pracovali vozíce obilí, byla zřízena pohodlněji. Král Jan r. 1327 ustanovil v příčině jejího dalšího směru, kdo chce ku Praze a k Hoře se solí a se zbožím, ten že musí skrze Písek,[2]) kdež sobě tudíž zarazili solný sklad. Písek měl státi se na privilegované cestě předním emporiem. Ale přirozenými poměry vyvinula se z Prachatic odbočka k Volyni, mířící k Plzni přímo. Volyňští, jsouce pod stejnou vrchností s Prachatickými, brali sůl od nich a chtěli míti k té silnici právo; také Sušičtí a Strakoničtí vozívali si sůl kratčeji přes Volyň, než aby uhýbali daleko k Písku. Tím vznikaly u Píseckých kyselosti, jež v tuhý spor pukly r. 1409. Vzavše na vědomost od svědků, že nucený sklad v Písku před časy nebýval, smírčí rozhodli, že Volyňští, nakoupíce v Prachaticích, mohou jezditi svou cestou.[3])

Víc než Volyňští chtívali Vimperští. Ti právo si činili nejen na odbočku silniční k svému městu, ale snažili se i Zlaté stezky užívati z Pasova stejně jako Prachatičtí. Narazili na odpor. Vrchnost prachatická, probošt Václav, patriarcha antiochenský, r. 1404 se dal proto s vrchností vimperskou, Hanušem Kaplířem ze Sulevic, na soud králův. Václav IV. rozhodl, že Vimperští smějí z Pasova po stezce choditi a k svému městu přiváděti ne víc než 12 krosnářů se solí. Jináč připomenuto, kdo by překážel Prachatickým na jich cestě, zaplatí 10 hřiven, z nich padne polovice králi, polovice proboštovi.[4]) Prací těch dvanácti krosnářů mohl vzniknouti ve Vimperce jen malý sklad.

Na jihu českém neobyčejné přízni králů těšily se Budějovice. Byly na obchodní cestě, jež z Lince přes Cáhlov vedla do Čech. Karel IV. r. 1351 privileguje tu silnici, stanovil, kdo od Cáhlova do Čech jede, že musí upřímo do Budějovic a tu koupě skládati.

---

[1]) Týž, 738.

[2]) Čelakovský, Cod. II., 242 Arch. prachatic. Menší pamět. kniha 76. Opis v Zemsk. arch.

[3]) Arch. Čes., VI, 17. Teplý, Volyně 33.

[4]) Čelakovský, II., 982.

Obnovuje tedy starší trojdenní nucený sklad.[1]) Václav IV. obnovil výsadu Karlovu dvakráte; poprve r. 1393, a při tom zřejmě uložil, kdo jede z Písku nebo i z Hradce Jindřichova do Rakous, že musí Budějovicemi; po druhé r. 1410, tu hrozí těm vozatajům obchodním, kteří by se vyhnuli, pokutou půl sedmé kopy, kteráž připadne obci a rychtáři budějovickému.[2])

Výsada budějovická byla protimyslna Rožmberkům. Viděli v ní zkracování svého města Trhových Svin a Třeboně. R. 1378 Karel IV. na žádost Rožmberků povolil, aby směly do Třeboně týdně dva vozy solné jezditi přímo z Cáhlova a do Svin jeden; kdyby jelo vozů víc nebo vezly jiné zboží než sůl, Budějovičtí mohli je stavovati.[3])

Do nucené cesty z Budějovic a Prachatic ku Praze dostaly se odbočkou, k Plzni směřující, Vodňany. R. 1335 král Jan jim to právo znova přičítá.[4]) Cesta vodňanská a vzrost jich města překážel Píseckým. Nastaly hádky hlavně o to, kudy se má bráti obchod z Prachatic, do Prahy, do Hory, do Plzně směřující. R. 1407 srovnávají rozvaděná města úředníci královi.[5]) Rozhodnuto, že kupečtí vozatajové, z Budějovic i z Prachatic ku Praze či k Plzni se beroucí, musí cestou do Vodňan a odtud na Písek. Jen když by u Vodňan povodeň bránila, vozy mohou „zavinouti“ přímo k Písku neb od Písku. K Hoře Vodňanští mohou jeti cestou, kudy libo, ale vždy jen se zbožím svým, ne aby vozili cizí pod svou barvou. Kdyby se té falše dopustili, Písečtí smějí pobrati jim všecko. Hostinného nebo kupeckého zboží nechť do Vltavotýna nevozí, sem smějí Vodňanští jen s obilím a s hokynskými věcmi. To patrně proto, aby Týnští chodili pro kupectvo do Písku. R. 1409 nové srovnávání a smlouvání, obě města Písek a Vodňany zavazují se držeti cestu k sobě navzájem pod pokutami; pobrané zboží že připadne králi, vůz a koně obci, která by neposlušného vozataje lapila.[6])

---

[1]) Čelakovský II., 458. Arch. prachatic., menší kniha pamět., 316. Opis v Zemsk. arch. Köpl, Urkundb., 57.

[2]) Čelakovský, II., 845, 1112. Arch. P., XV., 253.

[3]) Arch. měst. v Svinech. Opis v zems. Čelakovský, II., 709. Köpl., Urkdb., 147. Starši privileg. toho rozumu shledáno podvrženým. Köpl, 59.

[4]) Emler, Reg. IV., 95. Čelakovský, II., 302.

[5]) Tadra, Styky, 25, má rovnání již od r. 1405.

[6]) Čelakovský, Cod. II., 1074, 1077.

Na severozápadě hlavní cesta nucená vedla od hranic k Lokti, odtud na Kadaň. R. 1352 Karel IV. jen to proměnil, že po té cestě musí se jezditi s kupectvem vzácnějším, totiž se sukny barevnými, kořením, rumělkou, kdežto se sukny hrubými, cínem, olovem, železem, mastnotami, obilím bylo lze uhnouti se k Žluticům. R. 1366 v privilegium Karlově udává se zřejmě Cheb za východisko té cesty, jejíž hlavní stanice byly, jako prve, Loket a Kadaň, kromě toho jmenuje se ve výsadě Ostrov, Žatec, Louny a Slaný, jenž tehdáž do cesty vpraven. Za to výslovně vyloučeny Libochovice, Žlutice, Chomutov, Budyň.[1]) Král Václav touž cestu r. 1391 Chebským stvrzuje, jenom některá cla jinam překládá (jedno do Slaného). Z privilegia dovídáme se, že cesta pražskochebská v Němcích dosahovala do Frankfurtu mohanského.[2])

Od severu, z Míšně, vedla nucená v Čechách silnice přes Kadaň, Žatec, Přísečnici. Král Václav do té cesty pojal Chomutov, město německého řádu, ale r. 1401 zas to právo odvolal.[3]) Soukromá cesta z Oseka přes Hroby do Míšně stvrzena králem r. 1341 pánu z Riesenburka a schválena se clem obmezeným (z potahu a z ryb).[4]) Stará cesta z Lužice přes Žitavu do Čech a dále Jablonným, Mnichovým Hradištěm k Boleslavi Ml. a odtud ku Praze závodila s cestou přes Liberec a Fridland, nověji zaraženou, a hynula. Král Jan r. 1341 cestu k Fridlandu zakázal,[5]) chtěje prospěti silnici staré a Žitavským, za to prosícím. Též tak Karel učinil r. 1351; deset let potom (1361) nařídil pro bezpečnost, aby ta cesta byla zbavena po stranách křovisek a lesů na dohoz kamene.[6]) Ale cesta fridlandská se držela přes všecko zakazování, neboť r. 1393 zase král Václav IV. nucen kupcům německým hájiti cestu přes Fridland a Turnov ku Praze.[7])

Ve východních stranách českých byla stará hlavní cesta z Jihlavy přes Německý Brod a Čáslav na Kolín. Král Václav r. 1394 nařídil v tom změnu; přeložil cestu tak, že Kolínští

---

[1]) Týž, II., 487, II., 615.
[2]) Týž, II., 828.
[3]) Čelakovský, Cod. II., 945.
[4]) Emler, Reg. IV., č. 991.
[5]) Emler, Reg. IV., č. 920.
[6]) Mittheil. f. d. Gesch. d. Deut., XVIII., 146. Tadra, Styky, 22.
[7]) Šimák, Turnov, 37.

a Čáslavští i každý jiný kupec musili se zbožím Horou Kutnou.[1]) Tím chtěl král svému báňskému městu „polepšiti“.

Není pochyby, že za všecku dobu lucemburskou, jako před ní a po ní, vznikaly leckteré cesty postranní i soukromé na ujmu cest veřejných, výsadních. Vláda zakazovala, orgánové její a měštští hlídali, aby kupci neuhýbali bez trestu na cesty zapověděné. Hlídati a trestati nařizují králové purkrabům svým,[2]) rychtářové měštští s drábу městskými stráže drží po cestách, vyskytují se i zvláštní strážcové silnic s právem zatýkati ty, kteří by brali se se zbožím „furtim per vias insolitas“.[3]) Z pokut peněžitých přisuzují privilegia královská díl rychtářům za jich bedlivost, díl obci. Z půl sedmé kopy pokutné rychtář budějovický měl bráti od r. 1410 třetinu, obec dvě třetiny; když šlo o výpravu na silnici se žoldnéři, rychtář měl přispívati také třetinou.[4]) Zboží, pokutou sebrané, připadlo obyčejně královĕ komoře, vůz a koně připadly obci, jejíž lidé vozataje polapili. Král Václav IV. r. 1407 káže i to, aby všecko zboží od Píseckých stavené dováženo bylo do Týna v Praze, kde ouředníci královští, jimž to poručeno, „s takovým statkem říditi budou podle práva a obyčeje“.[5])

Za zvláštní zmínku stojí, že Karel IV., jakožto moudrý hospodář, staral se o vodní cesty obchodní. R. 1366 dal rozkaz, aby pro pohodlnější plavbu jezy měly vrata dvaceti loket zšíří, a sám některé stavby na Vltavě dal provésti.[6])

Po cestách těch hlavních a jiných, pokud hlavním nepřekážely, veden nejprve obchod meziměstský, krajový, v oněch dobách neorganisovaný, ponechávaný sobě samému a řídící se poměry lokálnými. Takž dojížděli sobě měšťané jednoho města do nejbližších skladních míst pro sůl a rozváželi a rozprodávali ji soukromým obchodem do svého okolí i dále; takž obilí na vozech vyhledávalo týdenní trhy a s ním i ostatní plody zemědělské, takž dobytky hnány z trhu na trh, takž i dříví, jehož soustředěný obchod byl v Praze, dováženo sem tam po městech, i pivo a víno

---

[1]) Čelakovský, II., 853.
[2]) Čelakovský, C. II., 748.
[3]) Palacký, Formelb., II., 138. Tadra, Styky, 29.
[4]) Čelakovský, II., 1112.
[5]) Týž, 1077, 1078.
[6]) Čelakovský, I., 134.

domácí (nejspíš litoměřické)[1]) a vedle produktů průmyslu hospodářského i některé tovary práce řemeslné, zvláště z oboru textilního voženy po domácích jarmarcích.

Po cestách oněch privilegovaných bral se stejně jako v předešlé době velkoobchod dovozem, vývozem a transitem, maje svá východiska i konečné stanice daleko za českou hranicí. Naši kupci dojížděli především do Benátek, a vlaští kupci přijížděli odtamtud k nám. V Benátkách bylo světového obchodu jedno z hlavních ohnisek. Tu byly shromážděny výsledky obchodu levantského a orientského vůbec. Naši jezdili do Benátek přes Vídeň. kdež se jim časem dály všelikteraké překážky, zvláště pro tamější nucený sklad. Teprv po roku 1364, když politické spory mezi Rudolfem IV. a Karlem IV. byly položeny smírem, vévodové jeví se k českým obchodníkům příznivěji, ale plné svobody obchodní nedopřávají.[2])

Na štěstí mohli naši kupci, bylo-li zle, Vídni se vyhýbati. Zajisté jezdívali do Italie též Bavorskem a přes sedlo brennerské k Tridentu. Dáváť biskup tridentský r. 1327 českým a polským kupcům volnost cesty.[3]) Že v Benátkách o české obchodníky stáli, toho důkazem povědomá smlouva obchodní z r. 1358, sjednaná mezi Karlem a dožetem Delfinem, a velmi vlídné pozvání dožete Kornara, když se r. 1366 někteří kupci pražští rozpakovali jezditi do Benátek pro nebezpečí.[4]) V hostinném dvoře v Benátkách (fondaco dei Tedeschi) byli naši kupci oprávněni stejně jako jiní „Polani, Ongari“ a ovšem i Němci, dle jejichž většiny benátský Týn obdržel jméno.[5]) I někteří sensálové, pomocníci a tlumočníci velkoobchodu benátského byli původem svým z Čech a patrně nařízeni pro české obchodníky.[6]) V zápisech kupeckého dvora vyskytují se jména povědomých pražských rodin obchodnických;[7]) jeden z obchodníků pražských, Peyer, byl r. 1363 loupežně zabit neda-

[1]) Jest v celném řádě mostním v Praze dotčeno r. 1348.

[2]) Arch. pražs., č. 993, 10. Tomek, D. P. II., 397.

[3]) Emler, Reg. III., 545.

[4]) Arch. pražs. 993, 35. Tomek, D. P. II., 398. Tadra v Stycích (35) vykládá, jakoby Čechové tam byli zloupeni. Toho v originále, ani u Tomka není.

[5]) Zprávy o kupeckém dvoře v Benátkách snesl Tadra v Stycích 38 a násl. Něco u Inama-Sternegga, Wirtschaftsgesch. III., 284.

[6]) Nicholo Boemo. Michael de Bohemia, Joh. de Liberio de Bohemia. Tadra, l. c. 39.

[7]) R. 1341 uveden také faktor obchodnický, rodem bezpochyby Čech, Petrachino de Bohemia, že utekl s šafránem a s penězi.

leko Benátek, z čehož se poznává, že českých kupců rozpaky, svrchu zmíněné, nebyly bez podstaty, a že na druhou stranu ani přísná vláda benátská nedovedla zabrániti nebezpečenstvo na svém území. Ostatně nedivno; takový stok lidí s penězi a se zbožím, jaký býval v Benátkách, lákal vždy všelikou chasu nebezpečnou na kořisť.[1])

Dosti stop o tom, že naopak z Benátska i ze západnější končiny italské obchodníci vlaští k nám chodili, a nejeden Vlach usadil se tu pro obchod stáleji. Ze znamenitějších připomínáme jen Valastera z Benátek, královského kupce, jemuž Jan král za služby poskytl osvobození všech cel a mýt v Čechách.[2]) Pražský „dvůr Vlachů", než dostal se r. 1348 do rukou kurfiřta saského, zajisté byl hromadně obýván kupci vlaskými.[3])

Zboží z Benátek a z Janova k nám dovážené jest úhrnem totéž jako v době předešlé i v století následujícím. Jsou to všeliké cukry a věci apoteční i speceraje materialistů, kadidlo, myrrha, kamfr, terpentin, gummi, koření asijská, ovoce jižní, rýže, barvy, dřeva cypřišová, pušpanová a jiná, fládry z těch dřev upravené,[4]) papír[5]) a přede vším všecka pestrá výroba hedvábná od prostější látky polohedvábné až po aksamity[6]) a koberce nákladně vyšívané. Jsou to v pramenech připomínané řecké i vlaské cendáty polohedvábné (na podšívky šatů), cendelíny a jiné lehké tykyty, hedvábí těžká, rudá, jimž naši říkali nachy, šarlaty (scarlatum prý z perského sakirlat)[7]), nášeči, pavlaky; jsou to bohatě vzorkované zlatohlavy a stříbrohlavy, baldekyny (v Bagdadě robené). Jsou to látky, na nichž vyšiti lvíci zlatí, dravci, psíci, pávi, jeleni, zajíci, bažanti, kohouti, květy a jiní všelijací tvorové z přírody.[8])

---

[1]) R. 1359 i nějaký Němec z Čech (Georg. Theotonicus de Bohemia) sám pátý podnikl do Benátek dokonce i zlodějskou výpravu. Byl oběšen tam. Jinému Němci z Kolína v Čechách r. 1365 pro krádež vybodeny obě oči. Tadra, l. c. 40.

[2]) Tadra, Summa Gerh., č. 199.

[3]) Tomek, D. P. II., 111.

[4]) Lignum fladrinum et buxinum v sazbě celní z r. 1330—50. Emler, Reg., IV. 704. Biskup Jan z Dražic dal si přivésti z Benátek prkna cypřišová na rakev. Fontes rer. boh. IV., 423.

[5]) Prý Karel na robení papíru přivedl do svých zemí Vlachy. V Chebě prý začali. Halwich, Oesterr. in Wort u. Bild. Industr., Handel. (Od str. 601.)

[6]) Samety, řecký vynález, z vlny a hedvábí, byly již v XIII. věku falešné — bastard. Heyne, Körperpflege 230.

[7]) Tamž, II., 220.

[8]) V kostelních inventářích té doby hojně zápisů o tom. Viz též Zíbrta, Děj. kroje 223, 408.

Na západ obchod český dosahoval, možná, do Francie; osmělil-li se krakovský kupec až do Anglie (r. 1383) [1]) nevíme, proč by naši nechodili do Francie, neboť s ní měli naši Lucemburkové stále spojení živé. Dozajista víme, že šel obchod do Elsas, na Rýn, a zvláště do Flander, do Nizozemí, kdež bylo druhé ohnisko obchodu evropského. Do Flander konány takřka karavaní výpravy pro sukna, zvláště pro sukna barvená a jemnější. Mívali tam na skladě a k prodeji též anglická sukna. Z Nizozemí vozili k nám sukna, nazývaná po městech, v nichž je robili. Obchodníci jazyků cizích zkroutili po svém jména nizozemská tak, že někdy ani neuhodneš, odkud sukno. Obyčejně vyskytuje se sukno bruselské (Brychle, Bruzle, Bruchsel a jináč) jakožto nejdražší, gentské (gandaviensis), iperské (de Ypra), lovanské (de Lew), mechelské, poprinské (de Popring, Poperinghe), turnajské (de Dorn), [2]) sukno karyzie, kyrsey, látka hrubší, kterou přiváželi z hrabství Kentského [3]). V týchž dobách XIV. věku v krakovských sklepích soukeničích vyskytují se táž jména suken flanderských a anglických, ale nad to ještě některá jiná. [4]) Z Porýnska dováženo k nám sukno cášské (ach) nedrahé, a kolínské.

O tom, kterak valný byl dovoz z oněch západních končin do Čech, není zpráv. Krakovský dovoz páčí se dle celných zápisů v letech 1390—1405 ročním průměrem na 16.293 postavů; bereme-li postav za 35 loket (30—44), vydá to nad půl milionu loktů. A to není všecek dovoz sukna do Krakova. Domácí kupci, cla neplatící, v listech celných se svým dovozem psáni nejsou. Jich nepovědomý dovoz onu summu ještě zvýšuje. [5]) U nás pražský dovoz nebyl zajisté menší krakovského. Bohužel důkazů není, jsou jen dohady. Takž víme, že r. 1350 pobráno kupcům pražským na cestě z Flander v Norimberce 214 kusů čili postavů sukna turnajského. Pražští kupci tedy na jediné cestě obchodní dovézti chtěli domů 7490 loket. Nebylo potřebí jednotlivých dovozů o této míře

[1]) Kutrzeba, Rozprawy krakow. Akad. II., XIX. 24.

[2]) Srov. seznam v Zíbrtových Děj. kroje, 223.

[3]) Winter, Děj. kroje 116 a Kutrzeba, l. c. 118. Buchner, Jura municip. Krakow.

[4]) Uvádějí se týnské (de Thuin), dyllermondzkie (Dendermonde), lirské (Lierre?) kortrycké (Kortryk), hernentalské, edynské (Eysden), beverlecké, londýnské (lundense). Kutrzeba, Rozprawy Akad., Krakow. II., XIX. 27.

[5]) Kutrzeba, l. c. 118.

příliš mnoho (66), aby obchodníci pražští sami o sobě docílili proběhem roku veliké číslo úhrnného dovozu cizích kupců do Krakova.

Mimo sukno naši obchodníci brali v oněch západních průmyslných krajinách též látky jiné; připomíná se v dovoze bukram, (bucharani), jemné plátno, kment francouzský (golč, kolč, tela gallica)[1]; hedvábná tkanina haras (po Arrasu jméno) a šamlat (chamelot), látka ze srsti velbloudí, ale též z jiné příze nápodobně tkaná,[2]) u nás čím dál víc užívaná.

Naši dojížděli i na střední a horní Rýn, a to nejen pro zboží, ale i se zbožím. Známotě, že r. 1361 byl na frankfurtském trhu oloupen pražský kupec Rokycaner o sukna.[3]) Na rýnských a flanderských trzích též vína rozmanitá, některá až ze Španělska pocházející, kupcům se nabízela. Z Würtemberska dovážena k nám vína „švábská", z Elsasu „slašská". Největší však dovoz drahých vín děl se z Tirol, kdež ta vína urostla nebo kamž z Italie dovážena. Jmenuje se víno romany, muškatel, rayfal nebo rivoli (z Veltlina), pozner nebo počínské, savernak,[4]) vernatsch i malvazí, kteréž, jak se zdá, nemusí býti všecko z řecké Monevasie.

Bližší obchodní cíle na jihu poskytovaly našim obchodníkům Rakousy. Do hořejších Rakous chodilo se pro sůl; pro drobnou do Cáhlova, kdež byl nucený sklad již od r. 1277, pro velikou do Pasova. Z českých obchodníků byl zisk tak vítaný, že r. 1362 pohádala se o Čechy obě města právě řečená. Z téže horní země snad pocházelo ono „víno must" (mošt), o němž hovoří r. 1377 akta konsistoře pražské.[5]) Dolejší Rakousy dávaly víno přirozené. Nepochybnou ujmu trpíval obchod vinný od té doby, co r. 1370 Karel IV. dovoz vín rakouských, moravských, uherských, švábských a elsaských zakázal na každý rok od počátku vinobraní v Čechách

[1]) Nalezli jsme v invent. r. 1414 »linthamina gallicane maneriei«. Miscell. desk., č. 11. C, 14. Kolč snad je totéž. Čte se v arch. pražs., č. 343, 105. r. 1356 (golcz). Vykládají to za pruhatou tkaninu z Kolína. Zmíněno buď, že tehda již zkvetla industrie plátenická ve sv. Havle (St Gallen), takže tela gallica i odtud mohla se dovážeti. Deutsch. Geschichtsblätt., I, 206.

[2]) Camelium, franc. forma chamelot ukazuje k velbloudu, ale robili přízi též z beranní srsti. Deutsch. Geschichtsblätter II., 220.

[3]) Tomek, D. P. II, 395.

[4]) Schawernak v mosteckém cle z r. 1348. Rössler (Altprag. Stadtr.) snaží se v předmluvě to cizinské slovo nějak vysvětliti.

[5]) Tadra, Soud. Akta I., 235.

až do Provodu. Vyňal jenom vína vlaská a jiná cizí drahá.[1]) Zákazem měl býti odstraněn na onen určitý čas v roce též interurbární vinný obchod český. Však zákaz nebyl úplný. Vyňata jsou z něho města: Hora, kteráž vedla sama veliký obchod vinný,[2]) Budějovice a Písek, později Brod Německý, kdež patrně víno nerostlo. Po prvním svém zákaze brzo (1373) Karel IV. nařídil, aby jeho zákaz importu platil po celý rok (das gancze jare) a ne jen od vinobraní. Ale tušíme, že tak prudký odraz všeho dovozu na celý rok nebylo lze provésti. Král Václav, nástupce Karlův, zase slevuje. R. 1399 Žateckým dává právo, aby ročně do sv. Jiří nikdo k nim nevozil vína z Čech, z Moravy, Rakous, Uher, z Franků, z Švábů a z Elsas mimo vína drahá vlaská.[3])

Nejbližší obchodní spojení na západní stranu bylo s Bavorskem. Odtud voženy zvláště věci textilní, plátno (bavaricalis thela);[4]) jmenuje se také železo bavorské.[5]) Z Norimberka zajisté už v této době byly aspoň začátky k vývozu kovového drobného zboží, jež brzo v XV. stol. docházelo až do Polska značnou měrou[6]) a povědomo vůbec pod jménem norimberského „šmejdu".

Na jihovýchod kupčilo se do Uher, ale kupci asi nechodili za Budín dále. I v této periodě hlavně dováželo se odtamtud zlato, stříbro, měď, vosk, koně a dobytek a snad již také víno, kdyžtě víno odtudž do Polska voženo již od r. 1310.[7]) I do Uher táhl se z Orientu obchod a není pochyby, že východní zboží, zvláště tureckou bavlnu naši odtudž si odváželi. Kupci čeští těšili se zvláštním výsadám králův uherských. Stejně tak norimberští. R. 1336 králem uherským Robertem nově určena jim cla až do Budína, neboť byli dosavadními neslušnými cly přetahováni;[8]) privilegium mírnějších cel a svobod obnoveno r. 1357 od krále Ludvíka.[9]) R. 1365 týž král i kupcům z Chebu dává právo, jako Pražané a Norimberští

[1]) Arch. pražs. 993, 60. Čelakovský I., 147, 153.

[2]) Hübsch, Gesch. d. böhm. Handels, 249.

[3]) Čelakovský II., 925.

[4]) I v řádě kupců pražských »payerische linwant« r. 1351. Arch. pražský 993. 52. Z Augšpurku r. 1353 nějaký žid prý posílal do Prahy hojně prachu střelného. Hübsch, l. c. 222.

[5]) Čelakovský, C. II. 599, 1364.

[6]) Kutrzeba, l. c. 117.

[7]) Týž 59.

[8]) Čelakovský, I., 44.

[9]) Emler, Reg. IV., 101.

mají, prý, když poplatí clo a třicátou část zboží, mohou všude volně se zbožím procházeti. To privilegium jim obnovil r. 1396 Sigmund jako uherský král.[1])

Na východ kupci naši chodívali přes Krakov do Rusi haličské. Vímeť, že r. 1350 Krakovští překáželi českým a moravským kupcům bráti se na Rus a do Prus.[2]) Krakovští vozili si z oněch končin kůže a dobytek, vosk, brali dobytek též z Rumunska[3]), a jejich obchodníci, kolik neprodali na svém trhu, rádi transitem donášeli a doháněli sami na západ, soutěž cizích nenávidíce. Jináče z Polsky samé obchodně k nám vozili velmi mnoho olova,[4]) mědi; na trzích našich objevuje se hrubé sukno polské[5]), a bezpochyby z Polska dovážena i látka, které jest jméno pokošín.[6]) Také sůl krakovští kupci posílali, ale spíš jen do Uher, na západ do Moravy[7]) a bezpochyby i do východních Čech. Do obchodu polského dostala se též vzácnější dřeva. Tisové dříví voženo až do Anglie.

Našim obchodníkům bližší nežli Krakov byla Vratislav, město od lucemburské doby se Slezskem k státu českému náležité. Co na skladě mělo emporium krakovské, všecko nalezl obchodník ve Vratislavi. Který západní obchodník sám nechtěl dále k pramenům, kupoval zde. Vratislavští závodíce s Krakovany obchodovali přímo s Lublinem, jezdili pro „futra" (kožešiny) do Litvy, jezdívali do Lvova i dále na Rus pro kupecké zboží východní, perské a čínské, brávali také dobytek z Multan, kupovali výborný vosk haličský u pramene; přiváželi za to sukna a pivo.[8])

Specialitou slezskou a lužickou k nám dováženou bývala sukna vratislavská, zhořelecká, žitavská, svídnická a opavská. Sukna ta byla hrubšího zrna, za nejlepší počítali lužické bílé ze Zhořelce a zelené ze Žitavy. Druhé zboží k nám pilně dovážené bylo, jako již v době předešlé, pivo svídnické a žitavské. Ta piva zahraničná

---

[1]) Čelakovský, C. II., 607, 877.

[2]) Čelakovský, Cod. II, 445. Obch. do Rus v Jirečkově Cod. 2, III., 343.

[3]) Kutrzeba, Rozprawy Akad. Krakow. II., XIX., 82.

[4]) Do Uher též drahně. Kutrzeba. 61.

[5]) Polenisches tuch u Čelakovského, Privileg. II., 599. Emler, Reg. III., 259. »panni polonicales albi.«

[6]) Buchner (Jura municip. 1367, str. 21) vykládá pokoczin za dílo ruských sedláků v Pokucii.

[7]) Kutrzeba, l. c., 82, 116.

[8]) Obšírně Kutrzeba, 83 a násl.

byla oblíbena u nás tak, že r. 1330 vyňata ze zákazu importního. Stejně oblíbeno svídnické pivo v Krakově, kdež v XIV. věku obec strhla na sebe monopol výčepu jeho.[1]) Také prý od dob Karla IV. minium, jehož písaři mnoho potřebovali, voženo ze Zhořelce, kamž docházelo ze Sas a z Polska; v Zhořelci byl již z doby předešlé výsadní sklad na barvířský ret neboli boryt, jehož užíváno k barvení suken.[2])

Obchod český se severem zůstával v týchž způsobách jako v době předešlé. Jezdívalo se do Halle pro sůl, do Perna a dále pro tunní zboží slané, ryby sušené, uzené, pro vyzinu; do Míšně pro medovinu. Litoměřičtí dojížděli do Magdeburka, s nímž měli spojení i právní; vožen ze všad od severu též vždy jantar hlavně na dělání růženců, v čemž páterníci závodili s klášterskými jich hotoviteli. Severními cestami bral se k nám i obchod textilní z Nizozemí.

V době lucemburské byly Čechy sprostředkovatelem obchodu na všecky strany. Čechy a Praha měly svou příčinou evropský význam. Naši kupovali v daleké cizině a prodávali dále. Cizí dojížděli sem. Sousedé a jiní vzdálenější projížděli zemí českou k svým vzdáleným cílům. Uherští kupci jezdívali tudy k severu a do Flander, slezští brávali se Čechami do Rakous, do Italie a k Rýnu,[3]) rovně tak činívali polští. Nevěříme, že by již v XIV. věku, chtějíce k Norimberku, polští obchodníci přenášeli ruch obchodní místo do Čech na dráhu k Vratislavi a odtud přes Sasy dále.[4]) Věříme tou příčinou zpravodajům, jichž se věc týče přímo. Jsou to Vratislavští, kteří r. 1509 píší Pražanům, že saská cesta (lipská) a poznaňská a obchodní stanice tamější vznikly teprv, když vojnami (husitskými) posešly cesty staré, vedoucí přes Vratislav na Prahu.[5]) Nepřeme však, že nějaké počátky směrů polského obchodu přes Sasy vznikaly již před vojnou husitskou.

---

[1]) Kutrzeba, l. c. 85. Dowożą całymi wozami fudrami. Sprzedają to piwo v piwnicy pod ratuszem, zwanej świdnicką.

[2]) Hübsch. Gesch. d. böhm. Handels. 194, 180, 250.

[3]) O opavských zmínka v Emlerových Regest. III., 486.

[4]) Jakož tvrdí Kutrzeba, l. c. 88, 91, soudě dle pozdější skutečnosti. Píše: »Silny ruch handlowy widać na drodze, która przez Wrocław i Saksonię szła do Norymbergi.« »Już w tedy pewnie w części zwracał się handel na Wrocław. Tą tez drogą idzie odtąd stale na Saksonię.«

[5]) Měst. archiv, Vratisl., N. N. N. 106. Opis v mus. Diplomat.

Transit v obchodě českém oněch dob, zdá se, měl daleko valnější význam než vývoz. Aspoň transit dodává obchodu tehdejšímu charakter. Co do předmětů vývozných zůstává i v této době většinou všecko, jako dosavad bývalo.[1]) Z Čech šlo obilí ven,[2]) zvlášť k severu, vosk a med, kožešiny (kozlečí, ovčí, jehenčí, kuní, popelice dospělé i popelice „nečasné" — de vario pulcro),[3]) peří, jehož vývoz do Bavor také kdys byl stížen zákazem, ale r. 1385 odvolán; z Čech vyháněn na tři strany dobytek, vyváženy polty, sádlo, lůj, sýry (jmenuje se „český sýr" zvlášť), dříví, smůla, chmel, jehož k pivu užívala ode dávna města přímořská na severu;[4]) z kovů železo, stříbro, olovo a cín;[5]) z jiných nerostů křída

Vývoz průmyslových výrobků hospodářských a řemeslných v té době se zmnožil, jest ho již znáti, ale proti ostatním věcem vývozným přece většinou zůstává k službě domácí v místním nebo krajovém obmezení. Vyváží se větší měrou jen plátno (až do Hamburka po Labi)[6]), pivo, hrnce, kůže vydělané, české nože[7]) a nejvíc asi sukna. Jsou sic prostější nežli drahá sukna nizozemská, ale odvažují se až na trhy porýnské v soutěž mezinárodní. Zajisté sukno r. 1361 ve Frankfurtě na trhu pražskému měšťanu pobrané, byl výrobek český. Naposled uvésti jest, že i české víno se vyváželo na sever a též chebská medovina bílá a povidla (mus)[8]) těšila se exportu, zvláště na Moravu, kdež měli chebští kupci svobodu celnou od r. 1342.[9]) Jakž viděti, bylo tehda přec již nejedno odvětví domácí výroby tou měrou silno, že zboží české mohlo za hranice.

[1]) Zprávy chudičké roztroušeny v celních řádech a v privileg. Čelakovský, C. II., 485, Palacký, Formelb. V., 136 (o peří), Emler, Reg. III., 589 a j. Srov. Tomek, D. P. II., 400.

[2]) O úrodě českého obilí pojem máme, ale kusý. R. 1361 Karel IV. nařídil kolik obilí města mají míti na skladě pro vojnu. Obsah těch skladů žitných je povědom jen z 12 měst a několika klášterů (Čelakovský, II, 576) a vydá 23050 strychů. Hübsch (Gesch, d. Handels 245), soudě ze známých čísel o neznámých, počítá celkem 100000 strychů žita, v městech tehda složených. To drobet poučuje o hojnosti české obilné produkce.

[3]) Totiž z nedošlého na svět zvířete, říkali té kůži spratek.

[4]) Hüllman, Städtewes. I., 373.

[5]) Tadra, Styky 46.

[6]) Hübsch, Gesch. d. böh. Handels. 178.

[7]) Kdys v Benátkách zajato 4500 českých nožů kupci v dluhu. Kutrzeba, Rozprawy Akad. Krakow. II., XIX., 174.

[8]) V cle žitavském vařené švestky a višně. R. 1386.

[9]) Čelakovský, Cod. II., 368. Hübsch, Gesch. d. Handels. 194.

Odvážiti a rozhodnouti po rozumu merkantilném, byla-li bilance obchodní přízniva či nepřízniva, na to není bezpečných číselných zpráv.

Forma styků obchodních a provozování obchodu bylo i v této době s valnou část vždy ještě dosti jednoduché, ač pokročilejší formy již také se v pamětech historických ohlašují. S valnou část byl to obchod na vlastní účet, rázu místního tak, že náš obchodník putoval se zbožím a pro zboží, náš dojížděl tam, cizí sem. Své zboží naši kupci zasílali však také po vozatajích, formanech, což předpokládá nějaké úmluvy s kupci míst cizích, takže není nemožná, že tu byly již začátky nějakých obchodů distančních. Vyskytuje se též stopa obchodu komisionářského, ale zdá se nám vše býti ještě nějak nesmělé. Zachoval se totiž doklad,[1]) že bratr bratrovi konsignuje zboží (cín) z venkova (asi z Kadaně) do Prahy. Bratr v Praze k rozkazu venkovského bratra komitenta cín prodává, jest vůči kupiteli samostatným obchodníkem, prodává jednou dráž, podruhé laciněji, oznamuje, že má i na zbytek cínu kupce už vyhlédnutého, a ptá se, má-li ten zbytek prodati či uschovati, při tom radí svému komitentovi, kdyby se doma ptali, má-li v Praze cín na skladě, aby zapřel, ale to aby pověděl, že neví, má-li snad cín bratr v Praze. Té kupecké politice nesnadno rozuměti.

Zajisté, že v té době skládaly se na větší výpravy společnosti, a není nemožno, že tou příčinou a příležitostí vznik brala i u nás nějaká sdružení obchodní rázu aspoň poněkud podobného našim společnostem komanditním. Důkazy však o „commendě“ známe teprve z doby následující.

Cizí kupci měli u nás své faktory (ležáky), kteří transport zboží, prodej i nákup obstarávali, rejstříky vedli, jsouce obyčejně v služebném poměru k svým patronům. Od nich se zajisté naši obchodníci leccčemus přiučovali. Zval-li české kupce r. 1366 dože, aby přijížděli se svými věcmi na trhy benátské, viděti z toho, že obchod jejich měl ráz výměnný, tehdáž vždy ještě obvyklý. Provozována byla extensivní tržba výměnná s nevalnými zásobami rozmanitého zboží na jednom voze, ačkoli nepřeme, že některý kupec český držel se i jen některého zboží výhradně, usiluje o velkotržbu.

---

[1]) List latinský z arch. třeboňského o tom Hübsch v Gesch. d. Handels 147. uveřejnil, ale bez datum.

Obchod veden začasté na úvěr. Městskými knihami zapisuje se kupec kupci v dluhu. Na příklad pražský kupec Laurencius smlouvá se před novoměstskou radou v Praze r. 1417, že bude kupci Bartoloměji ze Zhořelice spláceti dluh po několik roků penězi či zbožím.[1]) A což přísni byli v těch úvěrních věcech! Henrik Stange, kupec zhořelecký, maje spolek s kupcem Grosem z Frankfurtu oderského, slíbil zápisem v knize města Nového r. 1415, že zaplatí pražskému koníři Hanuši Longovi v určité lhůtě do západu slunce povinný dluh. A že přinesl peníze o něco později, nepřijal jich koníř, než chtěl pokuty 40 kop a pohnal cizího kupce na soud. Novoměstští to některak srovnali.[2])

Že děl se velký obchod na kredit, o tom již samo sebou svědčí ono množství privilegií obchodních, v nichž zřejmě stojí, aby český kupec nebyl stavován pro cizí dluh. Píše-li tak Ludvík uherský král r. 1357,[3]) to šlo jistě jen o dluhy kupecké, o zboží na úvěr z Uher do Čech vydané. Kdož jiný než kupec by v Uhrách dělal dluhy? „Cizím“ dluhem míní se osobní úvěr reálný nespravedlivý a dnes nemožný, jímž věřitel všeobecným zvykem a právem zástavním konfiskuje jmění — ne dlužníkovo (poněvadž k němu nemůže), ale jmění jeho nevinného spoluměšťana, jenž se mu do rány hodil.

Kupec cizí a domácí i velkým pánům dával zboží na dluh,[4]) na dlužní úpis. Forma takových obligací jest obyčejná a přirozená ta, že oba, věřitel a dlužník, se zbožím a jeho cenou dlužnou vystupují v listě bezprostředně. Zachoval se z r. 1354 úpis benediktinů pražských, jímž vyznávají, že jsou Günterovi z Žatce 12 hřiven dlužni za sukna a slibují zaplatiti o nejbližší termin havelský; touž dobou vyznávají jacís urozenci, že 60 kop grošů pražských dluhují Mikuláši, pražskému měšťanu, za čtyři postavy cášského sukna dlouhého.[5]) Až i do knih konsistorních dostaly se takové obligace.

---

[1]) Arch. pražs. č. 2079, F. 16.

[2]) Arch. pražs. č. 2079, E. 10.

[3]) Čelakovský, C. I., 101.

[4]) Král Václav rád odkazoval kupce na pokladnice jiné; r. 1413 rozkazuje Novoměstským, aby zaplatili z berní za něho 29 kop kupcům salcburským, Erasmu Rittenbergerovi a Kundrátu Fuchslerovi; r. 1415, aby zaplatili 200 kop kupcům pasovským Martinu Stubnerovi a Václavu Eygnerovi Arch. pražs., č. 989, A. 16, A. 22.

[5]) Oba úpisy z archivu třeboň. uveřejnil Hübsch v Gesch. des böhm. Handels. 161, 162.

R. 1394 Václav, kněz v Pelhřimově, zapisuje se ve dvou kopách a 18 groších dluhu Petrovi, knih prodavači v Praze, a slibuje oplatiti na lhůty.[1]) R. 1407 16. listopadu zapisuje se Jan z Hazemburka, že o příštím sv. Jiří zaplatí povědomému Křížovi kramáři 85 kop a 24 groše za aksamit, „postavčí pohanské" (to bylo plátno snad orientské, od pohanů), kment, prostěradla, koltry a čalouny.[2])

Bohužel, že pro chudobu zpráv v XIV. století velmi nesnadno postihnouti všecken labyrint lidské činnosti obchodní u nás. Ani nevíme, jak hojné mezinárodní spojení měli kupci naši s vlaskými bankéři; uměli-li sobě zkracovati způsob placení na místa daleká, jako to činívali tou dobou vůbec nizozemští a vlašští kupci, užívajíce směnek obchodních a listů neboli poukázek na obchodní dlužníky míst v cizině s udáním měny peněz, jakou jest platiti. Že králové užívali služeb bankéřských, že i náš Karel IV. r. 1365 při splátce dluhu v Avignoně užil prostřednictví bankéře z Lukky, [3]) to jisto; ale když i studentům českým, v Italii pobývajícím, peníze byly zasílány prostřednictvím bankéřů benátských, florentských a jiných, [4]) smíme snad z toho souditi, že i naši kupci s oněmi bankéři bývali obchodně spojeni a užívali jich prostřednictví pomocí listů směnečných. Byli také bankéři i v Němcích leckde. [5])

Také není zapsáno, měli-li naši obchodníci nějaké pravidelné „poštovní" spojení již v XIV. věku s blízkými či vzdálenějšími emporii, zvláště Praha byla-li pravidelnými posly spojena s Norimberkem nebo s Vratislaví, jakož v týchž dobách Augšpurk vlastní poštu vysílal až do Benátek v určitých lhůtách. [6])

---

[1]) Soudní akta kons. VII., 163. Tadra.

[2]) Pro »axamito, postawczie pohanské, pro lodicibus, culcitris, tapeciis, tela dicta kment et aliis rebus.« Tadra, Soud. akta konsist. VI., 126.

[3]) Nováček, Č. Mus. 1890, 170. Srov. Schulte, Gesch. des mittelalter. Handels. 231. R. 1380 arcibiskup pražský béře půjčku u peněžníka frankfurtského. Tadra, akta konsist., II., 14.

[4]) Tadra, Styky, 37.

[5]) Byli mezi nimi lichevníci, kteří proti zákazům církevním půjčovali na lichvu, Caorsinové svrchu již dotčení. Deutsche Geschichtsblätt. I., 210 uvádějí je v Němcích r. 1354.

[6]) Janssen, Gesch. d. deut. Volk. I., 377. Že pražští kupci r. 1349 měli své posly, a že z Norimberka týdně kotčí posel do Prahy dojížděl (Hübsch, Gesch. d. böhm. Hand. 183) je možno, ale není doloženo.

Zmíněno budiž ještě to, že někteří bohatí kupci pražští brali podíl též v nákladech a výtěžcích stříbrných hor kutnohorských.[1]) O Rotlevovi a jeho ohromném bohatstvě vypravovány pověsti skoro pohádkové.[2])

Obchod, ať již byl provozován kupecky prostě nebo s užitím všech tehdejších obratností, míval za všecken čas nad rozumnou míru přemnoho překážek a dusil se v tržební soustavě tehdejší, jež byla svobodna na pohled jen v principu. Některé překážky a nesvobody jasně vysvitly již z dosavadního líčení. Byla to především dvojí ona snaha, která všude obchod tísnila: jednak aby panovník získal z obchodu co nejvíc na clech, a druhé aby města lokálními monopoly kořistila co nejvíc. Viděli jsme, že vznikly z toho obojího nucené cesty, nucené sklady a zastávky, řevnivost míst tržebných, veliká a zbytečná námaha vozatajův a kupců s těžkým nákladem po zlých silnicích a velikých oklikách a úchylkách od cesty přímé a ztráta času na dni a týdny. Ovšem nebylo tak jen u nás.

Co do platů celných, jichž bylo ve vnitř země tuze mnoho, zakořenila se veliká svévole. I leckdo z panstva časem, pleta se v regální právo královo, zarazil si mýto nebo clo, nezašed příliš daleko pro legitimaci; k zřízení cla nebo mýta stačil ten onen můstek a cesta na panském gruntě s důvodem, že pán bude je opravovati. Král Jan zakazoval, rušil tu a tam nemírná cla,[3]) jednal i u sousedů o zmírnění cel nesnesitedlných.[4]) Sám panstvu cla bral, ale také dával,[5]) v nouzi cla zastavoval,[6]) prodával[7]) a dovoloval, aby jiní mezi sebou cla prodávali.[8]) Neměl král Jan celné politiky žádné, a lze domysliti se, že obchodníkům tou příčinou nevedlo se dobře.

---

[1]) Na př. Welflovici byli obchodníky a peněžníky. Jeden z nich měl na sobě úřad urburéře na Horách. Tomek, D. P. II., 306.

[2]) U Żídka, u Sylvia v století XV.

[3]) Pelzel, Carl I., 73.

[4]) Čelakovský, Cod. I., 44.

[5]) Příklady v Čelakovském Cod. II, 339. R. 1325 dal clo v Berouně pražskému Rokycanerovi i s rychtou.

[6]) R. 1319 v Litoměřicích. Čelakovský, II., 183.

[7]) R. 1321 v Lounech, Čelakovský, II, 198.

[8]) R. 1327 clo plzeňské. Týž, II., 256.

Za Karla, dobrého hospodáře, bylo o to lépe, že nedal vznikati libovolným clům a starší libovolná cla mocně rušil. [1]) Za nástupce jeho Václava pozorujeme, že vznikají dovolením královským zase cla nová, nebývalá. Takž Malostranští obdrželi r. 1383 clo, aby čistili město za to, r. 1390 Chebští směli zříditi nové clo, [2]) r. 1396 Hradeckým nad Labem povoluje král, aby vybírali ungelt ze suken a ryb od těch, kteří s městem netrpí (to byli tedy cizí kupci), [3]) r. 1400 král Václav propouští Novoměstským, aby si z dobytka a jiných věcí vybírali „moderata thelonea“ (mírná cla) v branách, [4]) tedy jim dokonce na vůli nechává, kolik mají vybírati, při čemž pojem „mírných cel“ jest zajisté velmi relativný. R. 1402 Klatovským povoleno po dvacet let vybírati clo z koní, z dobytka i z kupeckých věcí, aby sobě z užitku jeho opravili hradby; [5]) na stejný účet král r. 1405 povoluje nový ungelt z obilí (z měřice haléř) Litoměřickým, [6]) r. 1412 Nimburským povoleno clo ze soli (groš ze strychu) a z dobytka. [7]) To tak jen příklady známé, a to ještě nikoli všecky.

Rozumí se, že i tento král cla zastavoval a pronajímal. Připomínáme za doklad, že r. 1405 měšťanu staroměstskému, Janovi Celnému, oddal vybírání cla a ungeltu na Malé Straně, v Modřanech, v Plzni, v Slaném, v Lounech a na Žebráce (a též na Starém městě, jak již svrchu dotčeno) za týdenních 20 kop grošů pražských, jež měl odváděti do financí královských. Téhož roku 1405 král zastavuje na osm let ungelty a cla v Starém městě, na mostě, v branách pražských, a v týchž svrchuřečených městech Mikuláši podkomořímu s touž povinností 20 kop. [8])

Již znáti zajisté, že na tom množství cel zakládala se valná část nesvobody tržní. Tíha celní ležela na obchodnících, na měšťanech, na lidu; páni a kněžstvo neplatilo. Kupci hosté nad to leckde i speciálním clem bývali stěžováni. Pravdať, zachovala se

---

[1]) Čelakovský, Cod. I., 134.
[2]) Hübsch, Gesch. d. Handels. 262.
[3]) Čelakovský, II., 885.
[4]) Týž, I., 186.
[5]) Čelakovský, II., 971.
[6]) Týž, II., 1018. Výsadu opakuje r. 1409. Tamž, 1103.
[7]) Týž, II., 1149.
[8]) Týž, II., 1013, 1020.

privilegia, jimiž někteří kupci buď v určitých městech [1]) nebo dokonce po vší zemi [2]) měli býti celných platů prázdni. Ale v skutečnosti kupec nebyl propouštěn lehce beze cla, a z pozdější doby víme najisto, že „Norimberští jsouce ode dávna v Praze cel prázdni, přece dávati musí.“ [3])

Cla co do povahy byla říčná, cestná, skladná, co do směru, v němž zboží se pohybuje, byla přívozná a průvozná, co do účelu a stanoviště, z něhož se ukládala, byla fiskální, a co do platu naturální či peněžitá. O clech ochranných z účelu hospodářsky politického, zvláště na výchovu domácí výroby, v oné době není ještě řeči; bylotě patrně cizího zboží potřebí, a veliký náklad na transport zboží z ciziny, zdražuje zboží cizí proti domácímu, působil již sám sebou skoro jako novověké clo ochranné, a bylo-li přec nějaké ochrany potřebí, jakož jsme svrchu viděli při hospodářské produkci piva, vydán zákaz dovozu. Stejně tak byl zakazován dovoz vína, že šlo o novou kulturu domácí. Ke clům počítán též poplatek z koupě a z prodeje, bylo to clo tržné. Někdy v tarif celný pojat i plat, jejž bylo dáti měřičům úředním a orgánům celným.

Ohledáváme-li celní sazby z této doby, nedopátráme se ani v jedné z nich účelné jednotnosti, principu při všem důsledného. Z některého zboží platiti jest dle vozů velkých, malých, [4]) z jiného dle kusů drobných či velikých, [5]) ze soli placeno od lodi, z měřic (čtvrtně, mensura), z beček nebo prostic, dle pytlů, z kupeckého či krámného a textilního zboží dle vozů, i od uzlů (ligatura, saum, zom), a to jináč od uzlu vezeného, jináč od neseného, a též rozdílně od uzlu velikého, jenž dle pozdějších zpráv držel v sobě 22 i víc postavů nebo štuk po 32 loktech, a od břemene, jež se nosí na pleci; ze zboží, jež se vážilo, platiti bylo někde dle vozů, jinde dle centnéřů, kamenů (20 liber); z tekutin byl plat dle džberů, sudů, láhví, tun; clo ze zvířat bylo dle počtu a kusu. A některé

---

[1]) Plzňané r. 1341 osvobozeni cla v Domažlicích, na Přimdě a v Tachově. Strnad. Listář, č. 49. R. 1327 Písečtí osvobozeni cel ve Volyni, Strakonicích, Netolicích a ještě v pěti jiných městečkách. Čelakovský, II., 242.

[2]) Chebští r. 1279 osvobozeni cel po vší říši Římské, r. 1330 obnoveno. Čelakovský, II., 94, 266.

[3]) Arch. pražs. 324, 198.

[4]) Dle uherského privil. 1336 vozili naši na vozech, jež listina zove »mizas.« Emler, Reg. IV., 102.

[5]) Sůl v Krakově dle »balvanů«, banksalz. Kutrzeba, l. c. 147.

věci zase cleněny podle úhrnné větší či menší ceny vezeného zboží; co pod určitou cenou vezeno, to cla prázdno. Hotový výrobek, polotovar i surovina, v některém tarifě všecko jednostejno. Nedohádáš se, proč některé zboží ze cla vyňato, jiné nikoli, a proč o témž zboží v jednom tarifu řeč a v druhém není. Že do mýt a cel pojat poplatek z osob některých, zvláště ze židovských, to evropský zvyk. [1])

Při zmatku tehdejších cel jediné to dobro, že sazby celné byly na dlouho ustálené, takže při některé zkušenosti a několika škodách mohl obchodník si přec učiniti jak tak přesný výpočet nákladův a tím kalkulovati.

Celných řádů ze XIV. století zachovalo se u nás několik. Obšírná jest z r. 1341 sazba cla v Habrech povinného. [2]) Drží se s větší část vozů, a vůz platí dle průměrné, relativné ceny zboží naloženého. Utvořili jsme si tuto stupnici. Nejvíc — po půl hřivně (půl kopy?) — platiti bylo z vozu suken zavinutých a z vosku. Jináč z postavu sukna nezavinutého (t. j. bezpochyby již načatého) bylo platiti 2 peníze a z centnéře vosku groš (nebo 12 peněz). Ostatní sazba z vozů jest daleko skrovnější. Clíti bylo vůz cínu 16 penězi, vůz zajícův a vyziny po 12 p.; vůz vína a sladu 8 p; vůz, na němž se kdo stěhuje, 7 p.; vůz skelného zboží 6 p.; vůz olova, ryb, koží, oceli po 4 p.; vůz obilí, česneku, cibule, stavebního dříví, železa, dřevěného nádobí, barev, klobouků, nehotových mečů, kuřat, vajec, ovoce po 2 penězích, jenom ke clu z kuřat bylo přidati ještě jedno kuře. Z vozu zajíců mohl dán býti místo 12 peněz zajíc. Z vozu dřevěného uhlí a topiva neplatilo se nic. Měď, bronz, vlna clila se na centy, centnéř (120 liber) po 4 penězích, váží tedy tarif stejně cent mědi jako vůz olova či ryb. „Krámské“ (kupecké) zboží clilo se dle uzlu (v něm snad 22 štuk). Uzel vezený platil 6 peněz, na zádech nesený polovici. Z koně, na trh vedeného, dáti bylo 2 peníze, z dobytka velikého, z dvou vepřů, z kýty uzené, z kůže veliké, z bečky soli po 1 penízi. Láhev (láka) olivového, konopného a makového oleje cleněna 8 penězi, každá stejně (láhev, lage, láku tehdá počítati jest za 3 pinty nebo 12 žejdlíků), tůna medu a postel

---

[1]) Lavisse et Rambaud, Histoire générale II., 490.

[2]) Emler, Reg. IV., 424. Vůz sladu počítá v 8 groších, to je chyba místo v 8 penězích, platíť se od půl vozu 4 peníze. Jireček, Cod. 2, 3. 362 otiskl ten řád také.

peřin 4 penězi, džber medu 2 penězi, byl tedy džber za půl tůny.[1]) Plátno clíti bylo dle loket, sto loket za 2 peníze. Pocestný člověk ať jel či šel, platil v Habrech peníz. Žid též tolik.

Pestré i zmatené jest clo litoměřické z r. 1352.[2]) Sůl, obilí a herynk clen nákladem lodním, při čemž ta podivná věc, že měštěnín litoměřický nucen platiti víc než host. Šlo patrně o přilákání importu z daleka, ale nač domácím obchodníkům překáženo? Z veliké lodi solní bylo platiti proboštovi kostelnímu 10 peněz, purkrabovi 4 p.; z malé lodi vrchovaté 8 p., z nevrchovaté 4 p. Host s lodí solnou platil „od každého pacholka“ po 4 penězích a po míse soli; z menší lodi solné nedal nic. Z lodi obilné veliké bylo clo tří šilinků, čímž se tu míní bezpochyby obyčejné groše tři,[3]) z menší vrchovaté 18 p. (což je půl druhého groše), z nevrchovaté 4 p., kterýžto veliký rozdíl nebude bezpochyby v opisech archivních správný. Při lodech s obilím nemluví se o hostech neb o cizích kupcích, poněvadž od severu k nám obilí jistě nevozili. Herynk měl totéž clo jako obilí. Hosté však platili od „lastu“ herynků po 2 penězích a po dvou heryncích, ale vezouce herynky spolu se solí, měli platiti pouze z jednoho zboží.

Domácí víno bylo prázdno cla, patrně na prospěch domácí kultury. Od polouvozí vína cizího bylo dávati po 4 penězích. Od piva tolikéž. Na kusy clily se kůže, a při těch činěn rozdíl, pokud kůže surovina, pokud polotovar. Deset peněz bylo dáti od sta hovězin nevydělaných, sedm a půl groše od zlúžených a vydělaných. Nejmenší clo bylo od ovčin: 4 p. od nevydělaných, 10 od zlúžených. Kozletiny dvénásob ovčin platily. Kožešiny cleny počtem za tisíc kusů; kuniny a popelice 8—7½ grošem za tisíc. Polty dvě clily se penízem; vepř půl penízem (nebo haléřem) stejně jako v tarifě haberském. O jiném dobytku není v tarifě řeči. Hrnce cleny na kusy, z kopy bylo dávati 4 hrnce; na kopy byly i plece, z těch byla sazba 4 peníze.

[1]) Tůna, tina dle rukop. arch. pražs. 993, 35 roku 1324 držela v sobě 64 pinet po 4 žejdlících. Ten obsah jí zůstal i potom vždy, jenže poněkud změnila jméno, slovouc »týnský« (sud); také džber jí říkali. Půl týnského je vědro.

[2]) Čelakovský, Codex, II., 483.

[3]) Jesť počítati šilink (rakouský a německý) po třech groších. V tom případě by clo nahoře pravené o 9 groších bylo veliké proti dvěma clům následujícím. V době Karlově »halský šilink«, solidus hallensis, drží v sobě 14 peněz (haléřů) a neliší se tudíž mnoho od groše, jenž drží 12 penízů. Tomek, D. P., II., 414.

Dle obsažnosti nádob a obalů byl cleněn med či medovina: z tůny 2 peníze, o polovici méně než v Habrech. Veliký uzel krámních věcí (kupeckých) platil cla 8—$7^1/_2$ groše (půl věrdunku), což je proti habrovskému tarifu nemírně mnoho, čtrnáctkrát víc! Na proti tomu 3 břemena kramářských věcí, na hřbetě neseného, platily se jen 4 peníze. Z uzla suken, „dlouhého", řečeného wal, bylo dle sazby 16 peněz, z uzla suken, jenž slove zom, 4 peníze; měl-li zom v sobě 704 lokte, držel (dle cla počítáno) wal 2816 loket nebo 128 postavů.

A zase divná věc: z pytle chmele, ať byl veliký či malý, platilo se stejně, po penízi. Dle váhy mělo placeno býti clo z vosku — kámen vosku 1 penízem; stejně tak 10 kamenů sádla, smůly, loje, křídy. Kdyby však měšťan vezl některé to zboží spolu se solí, nedá nic. V tarifě vytčeno zvlášť, že od sýrů se vůbec neplatí. Od „veliké váhy" — de lasto — olova, cínu a jiných kovů „půl lotu" (t. j. snad 10 peněz),[1]) od „malé váhy" týchž věcí jen peníz jeden. Osobní clo v tarifě týče se jen stěhování; kdo stěhuje se ven ze země, dá z nábytku půl věrdunku ($7^1/_2$—8 grošů, počítá-li se na kopu 64 nebo 60 grošů; věrdunk je čtvrtka). Kdo se stěhuje do země, nedá nic.

Clo tržné, ungelt, obdrželi Královéhradečtí od krále Václava IV. r. 1396. Ale bylo omezeno jen na tržení suken, ryb a slanečků. Kdo prodal, platiž z kopy grošů půl groše, kdo koupil, zaplatiž 3 haléře (peníze), jichž jde 12 do groše. To clo dáno Hradci, aby si pomohl z nouze a platiti je měli jen cizí, s městem netrpící.[2]) Ty trojí příklady uvedené z celnic venkovských nechať postačí.

Mimo takováto cla vybírána v branách městských mýta, jichž výtěžek někde náležel vrchnosti, někde obci, kteráž za to povinna spravovat silnici na míli cesty. Některé i královské město obdrželo clo v branách teprve v století následujícím. Za příklad branného cla posluž plzeňské z r. 1388. Bylo prosté: z koně a ze skotu jednotlivého po haléři.[3])

V Praze bylo platiti pravidelná cla na kolikero. Nejprve ve branách. Staroměstští s volí krále r. 1331 stanovili (na pomoc

[1]) Lot počítáme přirovnáváním ve 20 penězích; Tomek, D. P. I., 341 béře ho za 4 groše. Toť rozdíl veliký. Ale náš výpočet do tarifu se hodí spíš.

[2]) Čelakovský, Cod. II., 885. Hübsch, Gesch. d. Hand. 261.

[3]) Strnad, Listář 174. »Na clo a mejto u bran«.

dláždění) clo branské tak, aby z koně, zapřaženého k vozu kupeckému, vozataj do brány vcházející platil po šesti penězích, nikoli kupec; z koně, jenž obilí, seno, trávu, dříví veze, peníz. Za slad, z brány ven vezený, dva groše bylo dáti, od kamene a dříví ku stavbě nic.[1]) Nejstarší clo z malostranských bran jest z r. 1383. Je prosté. Z koně haléř, veze-li na voze co pod cenou jedné kopy; 6 haléřů, veze-li zboží dražší; kamení z Petřína osvobozeno. Vezen-li živý žid, bylo spraviti z koně 6 haléřů, mrtvý-li, bylo dáti groš.[2])

Druhé clo bylo na mostě pražském. R. 1348 tarifováno na pomoc stavby nového kamenného mostu.[3]) Jeví se býti již dosti pestrým a nemalým. Největší sazba, 4 groše, byla na vyzinu, třemi groši měl clen býti sud dvou nejdražších vín (rivoli a bolzano), tolikéž měl dáti ten, kdo se přes most stěhoval; po dvou groších byla sazba na ostatní vína cizí mimo rakouská, na sud oleje, na sto velikých koží hovězích. Po groši bylo platiti z balíku (ligatura) suken, plátna bavorského, z balíku věcí kramářských, z balíku malých koží, ze sudu rakouského vína, cizího piva, chebské medoviny, z vozu soli, železa a z vozu, na němž nevěsta. Půl groše nebo 6 haléřů posazeno na sud vína litoměřického a na kámen mlýnský; dva haléře na láku svrchupsaných drahých vín, láku oleje, tůnu herynků, cent vosku, centnéř vlny; po haléři clen postav sukna, centnéř kovů některých, cent dřeva fládrového a pušpánu, vůz kamene stavebního, vápna, hlíny, písku, vůz dříví k stavbě, obilí, vůz uhlí, od krávy, vola, od šesti ovcí či koz, dvou prasat zrostlých nebo šesti drobných.

Třetí clo bylo v Týnském dvoře. Byl to ungelt největší. Známe je z doby krále Janovy (rok určitý nepovědom). Do knihy městské[4]) zapsáno zajisté v tu některou dobu, kdy Jan Staroměstským ungelt zůstavil (jistě před r. 1339). Uvádí se v tarifě devatero zboží, clem povinné.[5]) První víno. Činí se rozdíl, chce-li kupitel víno dále prodati či sám užiti. V tomto případě neplatí ungeltu, lečby se složilo na koupi sudu víc osob, ty pak společně ungelt platí, ač člověk

---

[1]) Arch. pražs., č. 993, 185.
[2]) Čelakovský, Cod. I., 167.
[3]) Arch. pražs., č. 993, str. 177.
[4]) Arch. pražs., č. 993, 175.
[5]) Emler, Regest. IV., 704. Tu je položen tarif mezi léta 1330—1350. Poněvadž známe z r. 1339 tarif vyšší, nebude lze klásti s Emlerem tarif prvý až k r. 1350.

nechápe proč. Ungeltem z vína vlaského a tirolského jest kopa grošů pražských za sud; z rakouského půl, z domácích vín čtvrt kopy. Tento nemalý peníz platí ten, kdo víno přivezl na zdejší čepování. Kdyby to byl host a před uplynutím 14 dní neprodal, smí víno vyvézti z Týna i z Prahy za darmo bez ungeltu. Po 14 dnech platí, i kdyby neprodal. Při prodeji oba kupitel i prodávač povinni skládati tržného cla z hřivny po 4 penězích. Tedy stejně jako sto let před tím. Kdo koupil víno na vývoz (ne na zdejší čep), platí jen ono tržné „právo", totiž 4 peníze z kopy. Při suknech a při zboží „kramářském" platí všecka ustanovení jako při víně; do 14 dnů svoboda, právo tržné po 4 denárech z hřivny. Uvádějí se jen drahá sukna nizozemská. Ke zboží kupeckému nebo kramářskému počítá tarif plátno, kůže všelikteraké a kožešiny, řemeny, fládr, pušpán a semena i olej. Při tom tarif zvláště dotýká, co by kramářského koupeno bylo pod kopou, z toho že ungelt se nedává. Z vola, z krávy jest cla tržného po 6 penězích od obou, kteří trží; z vepře a vepřové plece tři peníze, z ovce a kozy po penízi. Koupí-li se zvíře pod cenu jednoho věrdunku ($7^1/_2$—8 grošů) neplatí se clo. Sůl je v tarifě spřežena s chmelem. Ze čtvrtce, z prostice (mensura, schedel, scranna, kuppa) nechť jsou ty míry stejny či ne, z každé platí kupitel i prodavač stejně po 1 penízi. Z chmele, za hřivnu prodaného, oba platili po 4 penízech. Med měl v tarifě své místo; z tůny medu kupitel i prodavač ať dají věrdunk, z hrnce medu nic. Ryby a vyzina, na vozy kupované, clí se z hřivny po 4 penízích. Slanečků břemeno (sarcina, maysen) platí se stejně tak. Zase je platí oba, kteří tržili. Kdo neprodá do 14 dní, neplatí. Konečně určeno ze sladu prodejného platiti po 2 groších.

Tento tarif, jakž v pražské knize zapsán, není úplný, již proto ne, že skoro veskrz týče se jen cla tržného a nezmiňuje se o skladném ani o průvozném. R. 1339 propůjčuje král Staroměstským jen část týnského ungeltu, a tu čteme i o cle průvozném, kdo totiž chce projíti se sukny, v Praze nekoupenými, ať poplatí s vozu jen z balíku (ligatura) po 15 groších ungeltu. Koupil-li kdo sukna v Praze, platí dle kupné ceny z kopy po šesti penízech (o peníz víc než v tarifu předešlém); prodavač dá tolikéž, z balíku žádný nic.[1])

[1]) Z celních vzácných tarifů tehdejších ještě žitavský stojí za zmínku, poněvadž Žitava tehdáž příslušela k Čechám. Tarif ten je z r. 1386. Stvrdil ho Karel IV. Je zase rozdílný všech předešlých a jak v celku tak v jednotlivých

Naposled nelze nezmíniti se o speciálním cle z dříví — výtoni — v Praze pod Vyšehradem. Než sem bylo splaveno s horní Vltavy, proběhlo již šest celnic. V Praze sedmá. Dle Karlova tarifu (z r. 1366)[1]) pod Hlubokou bylo platiti z 10 dřev[2]) dva haléře; z kupectví, jež na vorech vezeno, nic. V Újezdci činěn rozdíl mezi velkými drvy a malými; z desátku oněch 2 haléře, z těchto 1 haléř. Pod Zvíkovem a Orlíkem bylo clíti z desátku jakýchkoli drev po 1 halíři. V Kamýku od celého pramene bylo 5 vídeňských, kterýžto peníz věru nevíme, kterak do českého tarifu náleží. V Bráníku vytíti bylo ze 60 drev dlouhých jedno a od dvaceti vorů, v nichž každém po deseti krátkých drvech, bylo dáti jedno dřevo. Ten výtoň brali kanovníci hradští. Pod Vyšehradem vybíralo se pro kanovníky stejně jako u Braníka, jenže nad výtoň dřeva bylo ještě po 2 a po 3 haléřích platiti.

Jest již s dostatek patrno, že množství cel a nejistota, nedůslednost celných tarifů obchodu cizímu i domácímu byla na překážce. Obchod byl nad to také v této době stěžován nestejností, nejistotou měr a váh. Co do váh platilo sic v Čechách pravidlo, že 8 lotů jest čtvrtce, čtyři čtvrtce libra, 20 liber kámen, 6 kamenů centnéř. Ale kupec moravský přijel s váhou „moravskou", vídeňský s „vídeňskou", polský s „polskou" a jiný s jinou.[3]) A polský kupec nemohl míti každý váhu stejnou, i polské váhy od sebe se dle krajů a měst lišily.[4]) A což pestrost německých váh! Sto liber

---

sazbách bez znatelného principu. Sestavil jsem ho v jakýs pořádek takto. Nejprv clo dle vozů. Třiceti groši (!) clen vůz vosku; 12—14 gr. vůz sušených ryb, soli, lnu, dřev oštěpových, 6 groši povidla. Clo ze sudů: 12 grošů (?) z vozu vín rýnských, uhers., rakous., moravských. Půl fudru (as 360 pinet) českého vína bylo clíti 4 groši, sud vína malvazí, muškatele, rivoli, klaret a páleného vína dvěma groši, věrtel piva cizího 2 groši, žitavského 2 penízi. Balík plátna 6 gr, papíru 1 gr. Centnéř oceli, síry, mýdla po 1 gr Cent křídy 4 haléře a kus křídy nad to. Míra semen clena 4 haléři, míra jáhel 2 h, obilí, krupice, chmele, řípy 1 hal. Kámen mlýnský 3 gr., sto sobolů a lišek 13 gr., kopa sušených ryb, kos 1 gr., jehnětin 16 hal., šindelů kopa 1 hal. Haléřem placeno též od hrnce s máslem a z bochníku českého sýra; z koně groš, z krávy, vola, z 2 ovcí po 2 hal. Otiskl Hübsch, Gesch d böhm. Hand. 201. Zdá se, že chybně.

[1]) Čelakovský, I., 134 Jireček, Cod. 2, 3, 342.

[2]) Vor byl svázán z 10 dřev, 60 vorů byl pramen.

[3]) Pondus pragense, moravicum, polonicum, vienense. Emler, Reg III., 6, 192, 604.

[4]) Váha »olkuska, trzebińska, chrzanowska, krakowska« v oněch dobách připomínají se. Kutrzeba. Rozpravy Akad II., XIX., 170.

pražských uváděti bylo na 120 norimberských, sto norimberských na 110 lipských, a takž nestejně bylo počítati, když přišel kupec z jiného německého města, nebo kupec náš, když přivezl tam.

Stejné zmatení bylo v měrách nádobových. Principem v Čechách bylo, že 4 žejdlíky jsou pinta, 3 pinty láhev, 24 pinet vědro, 64 pinet džber, tůna nebo týnský sud, dva týnské jsou vërtel. I cizí bečky dostaly se častým dovozem do českých měr. Svídnický sud stal se tak povědomým, že zobecněl jako míra a počítali ho u nás ve 2 vërtelích nebo ve 4 týnských. Nápodobně sud žitavský, jejž počítali za dvakrát tolik. Z Němec dostal se do našich měr největší sud, jenž obsahoval 10 týnských. Říkali mu drejlink, také kauf, obsahoval 640 pinet, a nebyl asi tuze rozdílný německého fudru, jejž brali za 32 vědra. Ale což nestálé byly jednotky těch měr! Jednou vypočteš vědro za 24 pinet, jindy za 32. V tarifech čteš prostě o sudu (vas), čteš-li však v téže sazbě, že „sud" malvazí clen 2 groši a „sud" moravského 12 groši, to musíš souditi, že není sud jako sud, ale kolik který drží, nevíš. Vzájemný poměr těch nádob nebyl všude a za všecken čas stejný a jako pociťujeme při bádání veliké tou příčinou rozpaky, tušíme, že stejně tak na zmatcích byli v tom i naši předkové.

Míra obilná a lokte také všecko nestejny byly. V pramenech uvádí se vedle korce pražského (mensura, kbelec) i korec německý, a nahodilým zápisem korec mělnický, lokální.[1] Zajisté, že nebyli Mělničtí jediní se svým korcem. Loket měl délku ustálenou lokálně. Když cizí obchodník prodával v Praze, musil převáděti na loket pražský a nebyl ani ten ve všech pražských městech stejný. Proti německým loktům byl staroměstský kratší; sedm pražských na př. vydalo 6 norimberských.

Stejná neshoda v postavech textilního zboží; naznačil-li obchodník, že postav „dlouhý" či „krátký", nepověděl mnoho. Nejkratší byly postavy anglické (22 loket), gdanský měl 30 loket, bruselský až i 51 loket,[2] pražský měl loket v sobě víc než moravský, ale nebylo nikde nic stálého. Také byly nejistoty a jsou v pramenech po tu chvíli stran balíku, saumu; jednou to počítají za 22 až 56 štuk a jindy za 4 centnéře.[3]

---

[1]) Emler, Reg. III., 109, 516. Že mensura překládá se gbelcem, viz v Soud. Aktech konsis. (Tadra), I., 278.

[2]) Kutrzeba, l. c. 171.

[3]) Archiv für Kulturgesch. (Steinhausen), I., 335.

Karel IV. snažil se o nějakou shodu měr a váh, nařizuje r. 1352 do Hradce Králové, aby soukenníci měli stálé váhy a postavy spravedlivé délky (justae longitudinis);[1]) od něho vyšlo také nějaké obecné nařízení stran měr a váh, neboť zprávy „o císařských měrách" tomu nasvědčují, ale neujalo se nic obecného. Ani v Praze ne. Staroměstští zůstali při svém způsobě, a když r. 1408 chtěli, aby sousedé novoměstští srovnali se s nimi, odvětili, že se budou držeti míry císařské, neboť by prý potom Staroměstští chtěli, aby novoměstští strychové byli u nich měřeni, čímž by Novoměstští byli ze svých svobod a práv vyvedeni.[2]) Tedy lokální rozmanitost měr a váh jest i výron lokální autonomie!

Což obtížně a opatrně při tomto zmatení bylo pořizovati smlouvy obchodní! To aby zevrubně vždy dohodly se strany o míru a váhu a její převod na jednotky, oběma stranám srozumitelné. A nejen to. Musily se dohodovat i o minci, neboť zmatky těžké byly i v ní a obchod všecek byl tím stěžován neméně než nestálostí a nestejností měr a váh. Do počátku této periody lucemburské zmizelo již pravidlo, aby z hřivny stříbra razila se kopa nebo 60 grošů. Bylo čím dál hůř. Přičinili do stříbra víc mědi a činili rozdíl mezi hřivnou těžkou (marca gravis) za 64 groše a lehkou (m. levis) za 56 grošů. V tom již bylo obchodní nepohodlí. Za časů Štítného bylo za hřivnu již 72 grošů, ba dle jeho nářku za mincmajstra Rotlewa za půl druhé kopy grošů obdržel člověk ledva hřivnu stříbra. Za krále Václava r. 1396 počítati bylo na hřivnu dokonce 80 grošů. Z toho patrno, že cena groše klesala neustále. Ale kdyby pokles byl nějak pravidelný, aby si obchod zvykl na proměnu. Za dobu panování jednoho krále pokles znáti několikerý, a všecky ty mince, lepší i horší, byly vedle sebe platidlem a měnidlem. V tom ani Karel IV. nic nenapravil;[3]) v konec života snažil se řádem mincovním, r. 1378 vydaným,[4]) legování kovové pevně stanoviti (k 100 hřivnám čistého stříbra 12 hřiven mědi), aby mince nebyla kažena a stala se v obchodě jednotnou, pevnou. Ustavil na dohled toho i odpovědnost dva vardejny, z nichž jednoho ať jmenují stavové zemští.

[1]) Arch. musej. Pergam. list. 6 julii 1352.

[2]) Winter, Obraz II., 437.

[3]) Byla-li by kopa grošů co do stříbra původně za našich 44 korun, za Karla kopa nejhorších grošů nevydala víc než našich asi 26 korun. Smolík, O české minci.

[4]) Překlad v Hübschově Gesch. d. Hand. 223.

Podle nestejnosti hřivny a mince býval zmatek i v dílech, na něž se počítalo. Měltě groš 12 haléřů a také 14. Byli-li jsme svrchu nejisti, kolik počítati na čtvrt hřivny (věrdunk, vierding, ferto), v stejné nejistotě byli předkové, počítajíce za čtvrtinu 14, 15 i 16 grošů. Jen zlatá mince česká zůstávala na slušné míře prvotní, ovšem poměr její k minci stříbrné měnil se neustále podle trhu i podle špatnosti stříbrné mince.

Obtíže s penězi zvětšovaly se také tím, že do země vnášena i cizí moneta a stávala se bernou.[1]) Nebylo ani zle s mincí slezskou, která za doby lucemburské držela se svorně s českou,[2]) také snad nebyla potíž s uherskými, rýnskými, benátskými a florentskými zlatými neboli dukáty, ač i ty cenou se měnily, ale již moravská hřivna byla jiná než česká,[3]) a nejhůře bylo, když vnikala sem všeliká jiná stříbrná a špatná mince německá, všelijaké šilinky.

Poněvadž při pestrosti mincí bylo nesnadno uhodnouti cenu, byli v tržních věcech po stránce mincovní nutni prostředkovatelé, penězoměnci, penězovažiči (campsores), těm byly peníze zbožím, jímž obchodovali sami. Zajisté nejvíc jich bylo v Praze. Dbali též, aby v tržbě nebylo peněz falešných.

Úřední váhu na zlato a stříbro v Praze Staré držela obec,[4]) jež funkci tu spolu se zkoušením a sléváním zlata a stříbra najímala některému měšťanu. R. 1314 najímá Jindřicha Raubera na obojí váhu a na rozpouštění, slévání a přepalování (cementování)[5]) zlata, měšťana Konrada na tavení stříbra.[6]) Zlatník řemeslný slévati nesměl, kdo chtěl ze staré mince či z věcí kovových míti čirou surovinu, musil do slévárny těch dvou mužů a zde od váhy i od práce zaplatiti. Co slili a hodným nalezli, na to dali cejch: na zlato hlavu lví, na stříbro hlavy půl. Kov tak cejchovaný směl býti pak prodáván, úřední slévači však v tom obchodovati neměli. Aby si vedli správně, obec provozovala kontrolu skrze své litkupníky (subemptores in cambio).

---

[1]) V Krakově platily groszy waluty krakowskej, grzywny groszy praskich, węgierskie floreny. Kutrzeba, l. c. 170.

[2]) Tak to praví Vratislavští r. 1512. Arch. Vratisl, N. N. N. 107.

[3]) Moravici ponderis marca v Tadrových Akt. konsistoř. I., 181, r. 1377.

[4]) Kterak se tento regal, vlastně královo právo, dostalo do rukou obce, neví se. Tomek, D. P. I., 343.

[5]) Cementování dělo se pomocí salmiaku, soli a vápna.

[6]) Arch. pražs., č. 993, str. 177. Emler, Reges. III., 94.

Jakož vyloženo svrchu, velikou nesnází obchodu byl onen zvyk zatýkati zboží kupcovo i jeho osobu v cizině pro dluh jiného obchodníka z téhož města. Jest to jakás repressí obchodní, počítající, jakoby všickni kupci jednoho města byli celek, v němž jeden za druhého odpovídá. Ale nad taková zatýkání, právním zvykem schvalovaná, horší byla zatýkání zločinná, jichž se v zemi i za hranicí dopouštěla panská i sprostná chasa loupežnická. Mírnější lapkové byli ti, kteří zboží a kupce zatkli, aby se vykoupil. „Šacovali“ ho a, když zaplatil, pustili.[1]) Horší byli, kteří zavraždivše vozataje a kupce, zboží uloupili. Známo, kterak Karel IV. uměl loupežnými rytíři točiti, kolik hnizd hradních jim pobořil. A podobnou očistu Karel provozoval i v Lužici, v Slezích, všude v Němcích, na Rýně, dal právo Hamburským ničiti lupiče, uložil totéž purkrabovi normberskému, r. 1356 badenského markrabí nutil k nahrazení škody, kterou kupci — i čeští — vzali na jeho gruntech, a takž by ještě leckterý čin bylo lze přivésti za důkaz, že král ten čistil silnice od loupežníků jak moha. Takž zdá se, byla za panování jeho jaká taká bezpečnost.

Hůře za Václava. V nepokojné době vyvstávali odpovědníci, odbojníci, kteří, ať měli proti králi, proti zemi, cokoli, vždy nejdřív se svou mstou vrhali se na kupce, jenž se do jich okrsku odvážil. Takž r. 1388 Markvart z Vartenberka zprotiviv se právu země, škodil kupcům za velkou část roku, než byl válečně přemožen; za války pánů proti králi r. 1396 ani biskup Jan v Litomyšli neostýchal se loupiti pražské kupce novoměstské (Václava Obešlo a Jana Haléře), začež Pražané vzali odvetu na kupcích litomyšlských. Král Václav pak musil smiřovat. V době koncilu kostnického r. 1415 Pražané nuceni, na obhájení obchodníků žoldnéře vyslati proti Risenberskému Tistovi, jenž seděl na Přimdě a škodil všemu plzeňskému kraji. Teprv rok potom zvěšeno v Praze na třicet služebníků Tistových. Týž rok bouřil na východní straně Čech v Náchodě Hynek způsobem stejným a po něm jiný a jiný, až r. 1418 učiněn pokoj.[2])

V té nepokojné době města a stavové pořádku milovní byli odkázáni téměř jen na svépomoc. R. 1402 a 1404 učiněn panský nález proti lapkům a zemským škůdcům, aby nad nimi bylo po-

[1]) Bylo tak všude. Ve Francii zlopověstné stanice lapků bývaly v XIV. stol. v Champagni. Lavisse et Rambaud, Hist. générale II., 492.

[2]) O tom v Tomkovi, D. Pr. III., 335, 338, 395, 619 a násl.

pravováno. Kdo od nich přijímá věci, prohlášen psancem a měl hrdlo ztratiti. Král Václav r. 1405 panský nález schválil a do všech královských měst poručil, aby pomáhala stíhati lapky a škůdce zemské. [1]) Téhož roku král rozkazuje do kraje žateckého, aby všecka města a městečka učinila jednotu na obhájení bezpečnosti. [2]) Není pochyby, že takové jednoty též jinde byly volány.

Ceny zboží domácího a zahraničného byly zajisté pod vlivem všech již uvedených obtíží a překážek, jež obchodníkům uvnitř země a za hranicí do cesty se stavěly. K tomu připočítati bylo útraty dopravné, které nebývaly skrovny, nebo jelo se vždy o dvou i o třech párech koní, a cesta na příklad z Prahy do Benátek trvala při nejmenším 10—14 neděl. [3]) Platilo se r. 1315 prázdnému poslu, z Prahy na Rýn jdoucímu, půl druhé kopy grošů pražských, r. 1324 za fůru jen do Plzně dána kopa 20 grošů. [4]) Což nad to do Benátek! Augšpurští konec XVI. věku musili platiti speditérovi od 4 centů nákladu do Benátek 16½ zlatého rýnského. [5])

Pokud soutěž, nejlepší regulator cen, v oněch dobách v ceny působila, nesnadno říci; že neměla dnešního významu, toť při tehdejší nedostatečné komunikaci a četných lokálních monopolech patrno. Zdá se, že z těch příčin ceny tvořily se nestejnoměrně, a že jednotlivec, zvláště obratný host neboli kupec cizí, často byl v obchodní převaze, kteréž vykořistil v trhu. Domácí obchodník a zvláště kramář, jenž z venkova dojížděl si pro kupecké věci do Prahy, nahrazoval si obchodní námahu prodejem na drobno, jímž vydělával zajisté násobně víc, než vydal.

V následujícím přehledě uvedeme na poznanou některé ceny, však při tom nutno upozorniti, že vývoj cen nesnadno se stopuje pro tu zlou okolnost, že směnná hodnota peněz se měnívá, a ta

---

[1]) Zachovaly se listy do Čáslavě, Budějovic, do Kadaně, Klatov, Kolína, Kouřimi, Litoměřic, Loun, Mostu, Plzně, Žatce. Čelakovský Cod. II., 1000, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1060.

[2]) Tamž. 1020, 1022.

[3]) Soudíme dle analogie z doby pozdější. Z Augšpurku do Benátek trvala kupecká cesta v konec XVI. věku při transportním systému (rodsystem, když totiž speditéři jeli s »conduttou« o 40—50 vozech najednou) až 16 týdnů, jel-li kupec s vozem sám 6, 7 neděl. Z Prahy přes Štýrsko je do Benátek dvakrát dál. Viz Müller, Augspurgs Warenhandel v Steinhausenově Archivě für Kulturgesch. I., 336.

[4]) Emler, Reg. III., 116., 376.

[5]) Archiv f. Kulturgesch. I., 336.

změna vždy působí v ceny všelikého zboží a všech výrobků průmyslových, jež se dostávaly do prodeje. Některý čas také nedostatek peněz se přiházel, a tu ceny vyšvihly se do výše neobyčejné. Byly-li ceny poměrům své doby přiměřeny či nebyly, o tom nejbezpečnější soud učiniti lze přirovnáním jich k mzdám tehdejším, jež byly skoro za celé století stálé. Služ za příklad, že děvečka u boleslavského arcijahna (r. 1378) roční služby mimo stravu brala 30 grošů čili půl kopy, a tovaryš předního řemesla (kamennického) bral denně k stravě po 2 groších i po půl třetím.[1])

Všimneme si tedy nejprv kupeckého zboží, koření. To bylo proti dnešku draho. Centnéř pepře v druhé půli XIV. věku počítali za 13 kop i za 18 kop; toť libra za 9 grošů (dnes libra za 63 kr., kilogram 1 zl. 12 kr). A pepř koření poměrně nejlacinější. Libra zeleného zázvoru (zinziber, zingiber) prodána r. 1412 v pražské apatyce za 24 grošů.[2]) Nejdražší byl šafrán. Býval desetkráte i čtrnáctekráte dražší pepře, tedy libra za půl druhé i dvě kopy.[3]) Za libru pepře byl by za onoho času kamenník pracoval 4 dní, dnes musí vydělati za jediný den tolik, zač by koupil dvě libry (kilogram) pepře; za libru šafránu byl by tovaryš délal za oněch dob až 40 dní, dnes by si libru šafránu vysloužil za 29 dní; stojíť 29 zl. 12 kr.

Zbožím velmi hojně dováženým bývaly ryby slané. R. 1416 prodal kupec pražský tůnu herynků obci novoměstské za pět kop. Bohužel nevíme, kolik tůna ryb v sobě držela; jindy (ale téhož ještě roku) prodal jiný kupec obci tůnu slanečků za dvě kopy a 11 grošů, potom však hned zase jinou tůnu za dvakráte tolik — a zajímavý přípisek nám osvětluje, proč na tůně najednou tolik přiskočilo — prý to byli noví slanečkové. Tedy čerstvé zboží dražší.[4])

Oblíbeným zbožím kupeckým bylo cizí sukno. Nejhoršího sukna polského loket u nás počítán r. 1320 po 3, 4 groších,[5]) ze

[1]) Soud. Akta konsis. I., 287. r. 1378. Tadra. Týž VII., 180.

[2]) Arch. pražs. č. 989., A. 18.

[3]) V Emlerových Regest. III., při r. 1324 (str. 375) jest sic zapsána libra šafránu jen za 36 a za 35 grošův, ale, zdá se, že to byla koupě mimořádná, nahodilá.

[4]) Arch. pražs. č. 989. A. 16. A. 26. A 30. »dum prima vice nova alleca hoc anno fieri inceperunt.«

[5]) Emler, Reg. III., 259. Zhořeleckého a žitavského loket v XIV. věku brali v Krakovště po 6 groších a vratislavského po 4 gr. Kutrzeba, Rozprawy Akad. Krakow. Ser. II., tom XIX., 119.

západních fabrikátů nejlaciněji u nás prodávali sukno kolínské a cášské (postav za 2 kopy 15 grošů), [1]) loket asi po půltřetím groši. Počítáno-li v týž čas sukno kolínské v Krakově po 6—7 groších loket, mohli bychom poněkud souditi, oč vzrostlo dopravné vzdáleností od Prahy ke Krakovu. Bezpečný soud ovšem nemožný, poněvadž nevíme, byla-li kvalita kolínského sukna stejna tu i tam. V další a vyšší stupnici je turnayské sukno (de Dorn). R. 1321 počítán loket těžkého asi po 10 groších, lehkého za polovici. [2]) Nejdražší sukna byla bruselská, mechelská, gentská a yperská. Ovšem měla několikerou kvalitu. Počítán v první půli XIV. věku postav od $6^1/_2$ kopy po 8 kop. Tudíž by loket byl po 13 až po 16 groších. [3]) V Krakově stála nejdražší sukna po 18—22 groších loket. [4]) V tom zas rozdíl dopravních útrat.

Při té příležitosti budiž dotčeno, že se tenkrát v obchodě toulala také flanderská sukna falešná, stejně drahá jako pravá. Soukenníci leckam z Flander přistěhovalí uměli to robiti. Proto Pražané stanovili již r. 1304, aby o zboží benátském a flanderském kupec přinášel si vysvědčení, že odtamtud. [5])

Hedvábí v první půlce XIV. věku bylo obyčejně tak draho jako sukna nejdražší. Zapsány jsou postavy hedvábné po 5—8 kopách. Ale šarlat počítá se až i za 16 kop, tedy dvénásob nejdražšího sukna. [6]) Jiné látky jsou daleko lacinější. R. 1321 platí se celý postav nebo štučka barchanu za 19—24 grošů; [7]) štučka bukramu (z kozí srsti) dokonce jen za 13 grošů.

Několik cen vína cizího se v pramenech zachovalo. R. 1375 počítá se sud vína rakouského za 14 kop 20 gr.; sud starého rakouského za 19 kop, ale nevíš, kolik pinet v sudě. R. 1390 poručeno v Praze prodávati pintu rakouského po 1 groši i po 2 groších. Určitěji zní téhož roku zpráva, že sud gallského (franc.) vína, jenž v sobě

---

1) Palacký. Formelbüch. I., 257.

2) Arch. pražs. 993, 175. Emler, Reg. III., 49, 306, IV., 704, II. 976.

3) Béřeme k svému počítání postav za 30 loket, ač víme, že nebyly všecky postavy na lokte stejny. Těm třiceti loktům dostali jsme se zprávou, že postav gentského sukna stál 8 kop (arch. pražs. 993, 175) a druhou zprávou (v témž arch. č. 987, 97), že loket takového sukna stál 16 grošů. Dělením vyjde 30 loket v postavě.

4) Kutrzeba, l. c. 119.

5) Rössler, Altprag. Stadtrecht. 88.

6) Emler, Reg. III., 331. Arch. pražs. 993, 175.

7) Emler, Reg. III., 306.

držel 24 týnských, stál 48 kop.[1]) Smíme-li počítati týnský za 64 pinet, bylo by v sudě 1536 pinet (dnes 2173 litry) a jedna pinta by stála 1 groš a 11 haléřů. Z r. 1390 víme, že pintu alsaského vína bylo v Praze prodávati po 2 groších a pintu vlaského obyčejného po 3 groších, vína romanye po 4 gr., malvazí po 5 groších.[2]) Z toho poněkud vysvítá výdělek obchodníkův při onom francouzském víně, které bylo stejně drahé jako obyčejné vlaské: obchodník za necelé dva groše dovezl pintu vína a za 3 prodal. Do vinného obchodu vnikly dosti záhy úřední konšelské sazby. Zač prodávati pintu (4 žejdlíky), to konšelé sadili. Snad vyslechli kupce a považili jejich útraty.

Zač v obchodě bylo pivo cizí (svídnické či žitavské) na sudy kupováno, nevíme. Však sazba konšelů pražských, zač se mělo šenkovati na drobno, z r. 1390 povědoma jest a byla již svrchu dotčena. Pintu žitavského bylo dávati za 6 haléřů, svídnického za 8. Tehda šlo již 14 haléřů do groše. Měl-li obchodník něco vydělati, zajisté že věrtel (128 pinet) svídnického koupil laciněji nežli za 73 groše a žitavského věrtel za méně nežli 54 groše. Ku podivu e tehdejší poměr cen piva k cenám vína, když se přirovnají k nynějším. Tehda bylo víno aspoň sedmkrát dražší piva, dnes průměrně čtyřikrát jen.

Ceny surovin a produktů hospodářských do lucemburské doby stouply podle přirozeného zákona, že jen při menší kultuře suroviny bývají laciny. Takž při hojnosti českých lesů tehdejších není dokonce nic lacino, stojí-li r. 1394 v Budějovicích trám 2 groše, v Praze dub za 12 grošů, kopa prken v Praze r. 1375 za 65 grošů.[3]) Kráva r. 1393 koupena za 55 grošů, r. 1408 za 45 grošů. Vůl r. 1408 za 78 grošů, r. 1418 za 105 grošů. Tele týž čas bylo za 10 grošů, ovce, koza za 6, prase (asi drobné) za 8—9 grošů, krmný vepř skoro třikrát dražší,[4]) kdežto r. 1284 koupen vepř za věrdunk (15 grošů).[5]) Koně vyskytují se v zápisech s rozličnými cenami; r. 1356 jeden za 3 kopy, 1373 za 12 kop, r. 1378 za půl čtvrté,

[1]) Arch. kapitul. pražs. XXI., 15. O jiném sudě v témž prameni dí se, že držel 14 tinas et 30 pintas.

[2]) Opisy dr. Teigovy z arch. Hübsch, Gesch. d. Handels 275—276. Láka malvazí r. 1416 koupena v Praze za půl čtvrté kopy. Arch. pražs., č. 989. A 27.

[3]) Neuwirth, Gesch. d. bild. Kunst. 369, 370.

[4]) Soudní Akta konsis. Tadra, VI., 291. Tomek, D. P. II. 415.

[5]) Novák, Formul. bisk. Tobiáše, č. 264.

r. 1384 za sedm, r. 1407 za devět. [1]) Patrno, že činěny v jakosti zvířete veliké rozdíly.

Ceny obilné tuze závisely na úrodě místní; dnes při výborné komunikaci rozhoduje celkový výtěžek žní všech obilních zemí na světě, v oněch starých dobách ani po všem království českém nemohly býti ceny stejny; nebylatě zemská konjektura vůbec možnou. Ze skrovných zpráv vysvítá, že korec nebo strych (skoro hektolitr) všelikerého obilí byl po několika málo groších (od 2—10) za celé století. Kdykoli neúroda nastala, ceny vyskakovaly nepoměrně. Některé za příklad. Roku 1312 korec žita při neúrodě byl za 30 grošů; r. 1341 při neúrodě žito vyskočilo na kopu, pšenice platila 70 grošů, ječmen 50. R. 1361 zase neúroda; žito platilo opět po půl kopě. Proti tomu hned roku následujícího po veliké úrodě korec prý šel po jediném groši. Normální ceny byly asi tyto: R. 1382 počítán kbelec (mensura, strych) pšenice za 10 grošů, r. 1400 žito jen za 4 groše, oves za 2, r. 1407 strych ovsa za 7 grošů, strych žita za 5 grošů. [2])

Strych chmele r. 1356 koupen za 8 grošů. [3]) Za haléř byla 4 vejce, kuře za 6 haléřů, zajíc r. 1341 počítán za groš.

Cen ryb domácích z oné doby neznáme, ale na poučenou, že nemohly býti skrovné, slouží zpráva, že r. 1380 čtyři lidé do spolku koupili od arcibiskupa z rybníka v Kyjích ryby za sto kop, což je peníz valný; naproti tomu rok potom z dvou rybníků kyjských koupeny ryby jen za 40 kop, a roku zase následujícího (1382) ryby ze tří rybníků tamtéž koupeny za 210 kop. [4])

Cena průmyslových výrobků domácích závisela hlavně na surovinách, k nimž mistr přidal práci. Konšelé nejednomu řemeslu ceny posazovali. Tu ještě nejspíš mohli vsahovati v obor soukromohospodářský, poněvadž znali náklady, jednoduchou technickou stránku a měli přísežné znalce cechovní při ruce. Rozumí se, že při cechovních řádech soutěž cenami nemožná. Na poučenou některé ceny věcí význačnějších. R. 1394 počítá se loket šerého sukna českého

---

[1]) Arch. pražs., č. 987; Tadra, Akta konsist. I., 287, VI., 36.

[2]) Akta konsist. Tadra. II, 48. VI., 39. Hübsch, Gesch. d. Handels 172. Tomek D. P. II., 116.

[3]) Arch. pražs, č. 987, 97.

[4]) Tadra, Soud. Akta konsist. II., 72, 109, 198. Osoby kupitelů zajímavy. Poprvé Svach z Podskalí, Maška, rybář z Prahy, Němco z ostrova pod mostem (v Praze) a jeden z Kyj. Naposled je mezi nimi Heinclin, dřevník z Podskalí.

po 8 groších;[1]) ale to nemohlo býti nejhorší; kladen totiž r. 1404 postav české šerky (panni grisei) za 90 grošů,[2]) tudy loket byl by za 3 groše. R. 1415 koupen loket až i za 13 grošů. Mezi těmato dvěma cenami pohybuje se cena českého sukna.[3])

Ceny mužských a ženských šatů řídily se cenou látky. Jsou zmínky v první půli XIV. věku o mužských sukních po 9 groších, r. 1404 zastaveny sukně chodicí, kožešinou lemované, ve 2 a ve 3 kopách,[4]) a skutečná cena sukní (tunica) kožešinných odhaduje se 2—8 kopami.[5]) Roku 1372 platí se kováři na stavbě sv. Víta v Praze na sukni letní kopa, rok potom tesaři za sukni zimní jen kopy půl, ba jinému dělníku sukně zimní ze šerky stála jen 15 grošů.[6]) Nápodobně bývaly drahy sukně ženské; od několika grošů po několik kop[7]) v Praze r. 1414 měšťanka má sukni podšitou plátnem za 50 grošů, jinou podšitou běliznami za 2 kopy a třetí, popelicemi podšitou, za 8 kop.[8]) Biret červený, notáři veřejnému náležitý, stál r. 1407 za 24 grošů,[9]) rukavice týž čas koupeny za 16 grošů.[10]) Nejlacinější kožich byl beránčí. R. 1414 stál jeden 45 grošů. Dostával-li kolik let před tím mistr Parléř na stavbě svatovítské ročně na kožich po 30—80 groších,[11]) nemohl si koupiti za to, než beránčí do díla všedního. Škorně a vůbec sprostná obuv placeny 2—4 groši, střevíce, obuv lepší, r. 1411 koupeny za 7 grošů.[12])

Ceny zlatých a stříbrných věcí zachovaly se v pamětech dosti často, ale jsou to prázdná čísla, poněvadž nevíme kvality díla, za ně pořízeného. Čteš-li, že r. 1323 pásec stříbrný stál půlpáté kopy,[13]) to vždy nevíš, kolik stříbra na pásku bylo, a kterak pracován. Též tak při koflících, jichž ceny jdou do vysokých kop.

---

[1]) Soud. Akta kons. Tadra. VII., 168.

[2]) Arch. pražs. č. 3 7, 46.

[3]) Z předešlých zpráv o cizích suknech vysvítá, že sukno, jehož loket za 13 grošů, není sukno »obyčejné«, jakž míní Tomek. D. P. II. 416.

[4]) Emler, Reg. III, 737. Winter. Děj. kroje. 143.

[5]) Arch. pražs., č. 2079. D. 11. R. 1414.

[6]) Neuwirth, Wochenrechnung. 25, 125, 262.

[7]) Erben, Hus. I., 223.

[8]) Winter, Děj. kroje. 119.

[9]) Tadra, Soud. Akta VI., 39.

[10]) Arch. pražs. č. 989. A. 2.

[11]) Neuwirth, Wochenrechn. 327, 365.

[12]) Arch. pražs., 989. A. 19. A. 18: Sotularia poslovi za 2 groše.

[13]) Emler, Reg. III., 331.

Ceny domácího piva jsou psány řídko kdy. Závisely na cenách obilných. R. 1400 placen v Praze věrtel (128 pinet) piva ječného 35 grošů, pšeničného 36 gr. [1]) Sazeno-li pražským šenkéřům nedlouho před tím prodávati pintu po 6 haléřích, to vydělali na každé pintě skoro 2 haléře.

Některé ceny známe z díla stavebního. V první půlce XIV. věku tisíc cihel zdicích sazbou městskou stanoveno za 22 grošů, tisíc krycích za 24 grošů; začátek XV. věku stoupla sazba na půl kopy (30 grošů); tůna vápna r. 1372 byla za $1^1/_4$ groše, centnéř olova polského 29—36 grošů, kopa hřebů do prken 9 haléřů, laťových 10 haléřů, sto šindelů na střechu bylo konec století v Budějovicích za 10 haléřů, v Hradech Nových tisíc za 11 grošů, [2]) což je proti budějovické ceně mnoho; stačilo by sedm grošů. Zámek do vrat r. 1310 pořízen za 4—6 grošů. [3]) Pluh a brány s dvěma smyky r. 1408 ceněny v Krteni za 100 grošů. [4])

Drahým zbožím byly knihy, poněvadž byly psány a nezřídka i malovány. R. 1381 Přibislav, arcijahen horšovský, dal 170 zlatých na zakoupení tří knih (Plinia, Speculum judiciale a Marka Tullia).[5]) Málo později (1383) Zdislavovi, knihvazači staroměstskému, uloženo Václavem z Budče, aby prodal biblí za půl čtvrté kopy grošů pražských.[6])

Na konec nelze pominouti židů. Do řemesla (mimo řezničení)[7]) plésti se nesměli, drželi se tedy obchodu. Právní postavení jich bylo na staletí stejno, jako utvářilo se na počátku měst. Byli servi camerae, sluhové komory královy, byli autonomní korporací náboženskou a národní po vší zemi rozšířenou, jejíž střed byla staroměstská osada pražská. Bez dovolení králova nesměli nikde usaditi se. Pro zákaz církevní, šlechetně míněný, ale nepraktický, aby totiž křesťan nepůjčoval na úroky (na lichvu), židé stali se v společnosti

---

[1]) Hübsch, l. c. 271.

[2]) Týž, 170. Neuwirth, l. c. 369, 352, 372, 380.

[3]) Emler, Reg. II., 976.

[4]) Aratrum et brány cum duabus trahis. Tadra, Akta konsist. VI., 354.

[5]) Tadra, Soudní Akta konsis. II., 106. Tomek DP., II., 417. uvádí 117 florenů. Nevíme, kdo chybil.

[6]) Soudní Akta kons. II., 233.

[7]) Bylo to příčinou asi všude podobně, jako nařízeno r. 1357 v Litomyšli, že žid smí maso řezati jen z druhé ruky, koupil-li je totiž u mistrů řeznických domácích. Jenom v postě, kdy křesťané neměli masa jísti, židovský masař směl sekati volně. Nejedlý, Litom. 314.

nezbytnými. Při tehdejším nevalném oběhu peněz bylo kreditu začasté potřebí, bylo ho potřebí řemeslníku i obchodníku. A žid, maje na lichvu dovolení, půjčoval ochotně. Půjčoval na listy, základy, rukojmí, proti neplatícímu dlužníkovi vedl právo i na tělo, směl ho zavříti, ale ne u sebe, než u poctivého křesťana či v šatlavě, kde si ji na ten konec zřídili.[1])

V Židovském městě Pražském byly sklady základů neboli zástav všelikterakých, propadlé zástavy tu nabízeny a prodávány, do Židů zanášena veteš i krádeže, a vznikl tu sám sebou tarmark všech věcí. Zámožnější židé dávali se na obchody vekslířské, u nich byl obchod zlatem a stříbrem a všech věcí z drahých kovů robených. I Pražské město samo u nich objednávalo, všickni králové lucemburského rodu si u nich dlužili.

Židé v předešlé době chráněni byli privilegiem Otakara II. (1254); v této době výsady Otakarovy stvrdil jim král Jan i Karel (r. 1356).[2]) Václav IV. r. 1393 privilej jim sesílil, stanově, že páni zemští nemají nad židy ani nad jich obligacemi dlužními souditi, než to že náležeti má zvláštním úředníkům královským; kromě toho král pojal v privilej některé nové ochrany půjček židovských a dovolil, aby směli hojiti se na rukojmech, a zakázal, aby postupování zastaveného statku nedělo se na ujmu židovu.[3]) Měli tedy židé za všecken čas mocnou právní ochranu při své lichevní a obchodní činnosti. Ovšem ne zadarmo. Platili králi zvláštní berni všickni pospolu po vší zemi a začasté donucováni byli k velikým půjčkám bez valné naděje na zaplacení dluhu. Někdy král, nemoha nebo nechtěje dluhu platiti, odpustil židům na rok i na déle berni,[4]) ale celkem pravda, že svou ochranu židé platili dobře.

Také vrchnosti světské i duchovenské stály o židy, aby měly z nich užitek. Král Jan dovolil Rožmberkům držeti 4 židy (rodiny), a r. 1355 Karel přidal jim k tomu ještě dva.[5]) I některá města o židy stála. Na př. r. 1341 král Jan Budějovickým dává „právo" držeti v městě dvě rodiny židovské a výročního platu z nich užívati

---

[1]) Na Novém městě měli šatlavu dlužnickou dřív než v Starém. Tomek, D. P. II., 336.

[2]) Čelakovský, Cod. I, 99.

[3]) Tamž, 179.

[4]) Tomek, D. P. II., 515.

[5]) Tadra, Styky, 48.

k dobru města. Aby je přilákal do Budějovic, král slíbil přistěhovalým svobodu berní na deset let.[1])

Ale přes to, že ti oni o židy stáli, přízně neměli u nikoho, poněvadž nemilosrdně provozovali lichvy a očividně bohatli, nadužívajíce privilegia. Známo z veřejných dějin, kterak lid židy časem ztýral, a kterak mocní páni shromážděné ouly židovské vybírali. Plodilo jedno zlo druhé. Žid, nejsa majetkem přes všecka privilegia bezpečen, snažil se zásoby i náhrady nasbírati co nejrychleji a cestou bezohlednou i nečestnou, načež pak msty přicházely. Karel IV. provedl jedenkráte židům násilný kousek, jenž se podobá Solonově seisachteji. Vyzval r. 1361 všecky věřitele židovské, aby předložili dlužní úpisy pražské, že s nimi naloží na dobro měšťanů po své milosti, které úpisy nebudou do lhůty předloženy, že ztratí platnost.[2]) Co tu jediným aktem královským setřeseno křesťanských dluhů na jeden ráz!

Lze kapitolu o obchodě zavříti posudkem vratislavských konšelů z r. 1509. Ti vzpomínajíce starých dob, píší do Prahy, že obchodníci o zrost měst daleko větší zásluhu mají nežli řemesla. Píší po německu,[3]) že „toto královské město Praha a stejně Vratislav od svého počátku obchodem kupeckým rostlo, mohutnělo, a tak bohatě bylo stavěno . . . Obchodník v obou městech, v Praze a ve Vratislavi, usazoval se ne pouze jako host, ale jako pravý skutečný měšťan, získával tu živnost, oženil se, znamenitá zboží dovážel, obecné měšťany mnohým užitečným obchodům učil, a tím města tak patrně rostla a zdobně byla stavěna . . . Skvostné stavby chrámů, klášterů a měšťanských domů nevznikly polnostmi, vinicemi, vařením piv ani živnostmi řemeslnickými, ale s větší díl obchodem kupeckým.“ [4])

Není pochyby, že obchod — aspoň v hlavním městě — byl „nervus reipublicae.“

---

[1]) Köpl, Urkundbch. Budweis. 39.

[2]) Arch. pražs., č. 993, 70. Čelakovský, Cod. I., 125. Tomek, D. P. 371.

[3]) Měst. archiv ve Vratisl. sign. N. N. N. 106. Opis v diplom. musejn. v Praze.

[4]) »Sollich reichliche erbauung der gotteshauser, closter und burgerwohnungen nicht von eckern, weingart, birbreuen und handwergsnahrungen, sundern von kaufmannshandel zum mehren teil aufgericht sein.«

KNIHA TŘETÍ.

Řemeslo a obchod doby husitské.

(1420—1526.)

I.

Řemeslo české.

Dobu husitskou v této práci počítáme poněkud libovolně od vypuknutí bouří až po nastoupení Ferdinanda I. Je to doba, v níž všecek život našich předků městských byl skoro naskrze český, tudíž i řemeslo mělo ráz český, zastoupeno jsouc za celou tu dobu lidmi většinou českými. V předešlé periodě poznali jsme, kterak Čechové v řemeslech a živnostech pronikali a v popředí se tiskli pozvolným a přirozeným rozvojem. Dokonalé vítězství jich uspíšila bouře husitská. Němci byli protivni českému hnutí reformnímu a tím přivodili konec svého dosavadního panství a nadpráví.[1]) Města téměř na ráz stala se českými. Po vyhlášení křížové vojny proti Čechům Němci jali se r. 1420 z hlavního města utíkati, doufajíce, že s vítězným Zikmundem se vrátí zas. Ovšem se nevrátili. V červenci r. 1420 obě veliké obce Pražské učinily nálezy, kteří sousedé utekli, že se vypovídají na vždy.[2]) Odběhlé statky jejich zabaveny. Roku následujícího (1421) opakováno obecní nadepsané usnesení s doložením, aby odběhlíci držáni byli věčně za bezectné i za ztracence vší obce toho města, napotom aby v Praze Němec nesměl držeti grunty ani jich děditi, vyjma ty Němce, kteří, srovnavše se u víře, zůstali v městě.[3]) Přišed nezdarem války proti Čechům aspoň na

---

[1]) Poláci začali emancipovati svoji řemeslnou práci od německých lidí o sto let později. V Krakově hnutí proti německým řemeslníkům vzniklo v počátcích XVI. věku. R. 1501 rozpuštěn »herberk« kloboučníků pro nesnášenlivost německých mistrů. Codex picturat. Buchner.

[2]) Arch. Česk. III., 217. Utíkali také čeští katolíci. Připomínáme řezníka Bohuňka, jemuž Pražané potom sebrali krámy. Arch. praž. 2082. B. 28.

[3]) Obšírně u Tomka IV., 168.

oko v smírnější náladu, Zikmund r. 1436 povolil královským slovem, kdo odběhli, aby nebyli víc k statkům vracováni; uznal také, že v Čechách jen Čechové mají bývati v úřadech.[1])

V městech venkovských Němci snadněji zmizeli nežli ze Staré Prahy, kdež byli velmi mocni a zasedělí. Města venkovská ochotně se hlásila k hnutí proti cizozemcům i domácím „nepřátelům pravd božích.[2]) I Hora Kutná, jež měla v sobě Němce fanatické, po vypálení Žižkou zčeštila se dokonale.[3]) Kalich stal se a zůstával potom na časy hlavní ochranou českosti měst. Kdo se nesrovnal u víře s kališnými, nebyl přijat za souseda, a ovšem ani do řemesla. I to městské rozhodnutí Zikmund r. 1435 uznal za platné.[4]) Příkaz kalicha v husitském století leckdy opakován znova, zvláště když začalo ustydati nadšení kališné. Připomínáme, že na příklad r. 1470 obec malostranská se zase snesla, aby žádný nebyl přijat za souseda, ba ani za podruha, který by nechtěl srovnati se v přijímání těla a krve Kristovy.[5]) Také Kutnohorští r. 1476 snesli se, aby „Říměniné“ nebyli přijímáni do obce ani cizozemci, kalichu odporní.[6]) Do mnohých řádů řemeslných dostal se kalich jako nezbytná podmínka přijetí v cech. Proto doktor Žídek, smělý a ne vždy pravdomluvný, v spise, králi Jiřímu podaném, hněval se, že Čechové neberou mezi sebe, než kdo srovnává se u víře, a tím že hynou řemesla.[7])

Jest však zajímavo, že i v katolických městech královských (v Plzni a v Budějovicích) zmizelo německé sousedstvo a řemeslnictvo. Tu rozhodovalo patrně hnutí národní, které se v těch městech těšilo výsledkům zjevným již před husitskou bouří.

Kolik německých měšťanů a řemeslníků odešlo z českých měst, nelze shledati. Jest známo, že němečtí badatelé tvrdívají, jakoby řemeslníků bylo odešlo tolik, že řemesla pohynula.[8]) Tato kapitola vyvrátí důkladně klam těch badatelů. Ukážeme, že v řemeslech

---

[1]) Čelakovský, Codex I., 219., 220.

[2]) Sněm písecký r. 1426.

[3]) Šimek, Arch. Pam. XIV., 73.

[4]) Čelakovský, Cod. I., 218.

[5]) Arch. pražs., č. 2080., 241.

[6]) Nejstarší kniha kutnoh. z r. 1426., fol. R. XXXI.

[7]) Správovna v univ. knih. 17. D. 2, str. 26.

[8]) Prokop, Mähren in kunstgeschich. Bezieh. 664 míní, že pro nedostatek uměleckých sil nutno bylo volati cizince do Čech. To jeden po druhém opisují, ale do městských knih se nepodívali.

není odchodu německých lidí nikterak znáti. Snad v nejprvnější chvíli něco toho v některém řemesle bylo, přiznávát Tomek, že z Prahy odešlo mimo znamenitější počet bohatých hospodářův zvláště mnoho lidí o železe pracujících v ulici platnéřské.[1]) Ale nechť odešlo jich kolik odešlo, všecka řemesla zůstávají v Praze i nadále zastoupena, provozují se a plní se i rostou. Ostatně už samo to mluví jasně, že právě řemeslníci spolu s lidem způsobili ono husitské hnutí národní a sociální pod formou náboženskou; zajisté nebyli bydžovští ševci a soukenníci jediní, kteří r. 1415 vybili kněze a klášter.[2]) Na sladovníka Jana Bradatého, purkmistra staroměstského, přímo sváděno, že štval k bouři proti kněžím po smrti krále Václava.[3])

Že řemesla po odchodě Němců zůstala ve své celosti, o tom některé zprávy rázu obecnějšího svědčí. Na příklad hned při prvním zápise měšťanském v pražské knize při r. 1424 stojí psáno, že za Petra krejčího ručí řemeslo, mistrové, roku následujícího zase ručí za kohosi totum artificium frenificum (všecko řemeslo uzdářské),[4]) r. 1427 nožíři žádají o potvrzení cechu svého, již r. 1422 konšelé pražští viděli v řemeslech svého města politickou sílu takovou, že nuceni byli nařídit, aby každé řemeslo obzvlášť učinilo slib o zachování pořádku i aby v každém řemesle čtyři mistři byli ustanoveni k dohlídce; slibováno při tom, že buřičové budou hnáni z řemesla i z obce.[5]) S demagogem Želivským r. 1422 drží řemeslníci; Jakub helméř a Antoniš knihař pro něho sťati. Také jest známa r. 1423 účasť řemeslníků o pohřbu krále Václava, jehož účastnili se „všickni cechové"; po vojně vítají všichni cechové pod korouhvemi a se svícemi krále Albrechta v Praze; právo řečené Soběslavské, jež ve vojně či hned po ní vzniklo, uvádí pod třinácti korouhvemi 42 řemesel v Praze.[6])

Již tato data, většinou vůbec známá, mohla varovati německé badatele předpojatého soudu, že u nás řemesla odchodem Němců velikou utrpěla ujmu.

---

[1]) Tomek, D. P. IV., 167, 169. Číslo veliké, jež uvádí (1400), se nám nepodobá. V Č. Č. Mus. r. 1845 244 uvedl asi 400 hospodářův.

[2]) Časop. Mus. 1858. Kašpar, Paměti Bydž. 18.

[3]) Tomek, D. P. IV., 2.

[4]) V seznamech Teigových (Alman. m. Prahy).

[5]) Tehda šlo o uznání Korybuta. Tomek, D. P. IV., 528.

[6]) Arch. pražs., č. 993, 256. Rukop. Neuberkův, fol. 15—17.

Ale snad přišla ujma aspoň některým řemeslům samou husitskou reformací. Už Milič označil některé živnosti a řemesla za lstivá a nehodná, a jest povědomo, že od r. 1364 odříkali se lidé těch řemesel, jichž nemohli provozovati prý „bez podvodu“.[1]) Kazatel Waldhauser zase kázal proti obrazům, relikviářům, sochám, vůbec proti malbě i plastice. Hus nebojoval proti těm věcem sic tak ostře, ale i on vystříhal jich zneužívání. Želivský byl po té stránce ráznější. Kázal proti hříšným řemeslníkům, jmenuje zvláště krejčí a lútečníky, kteří šidí chlapce o vejce, starší o peníze a bohaté o domy a vinice.[2]) Konečně i do povědomých čtyř artikulů pražských pojat zákaz řemesel a obchodů škodlivých a lstivých.

Táboři, berouce věc do opravdy, zakázali svým provozovati živnost hudebnickou, lútečnickou, lékovnickou, mýtných, celných, tržných, katů, zakazovali řemesla, která dotýkají se uměleckých věcí a slouží k okázalosti. I medníkům a pernikářům chtěli práci staviti, poněvadž se o perníky na památku hraje v kostky. Táborům bez hříchu bylo jen rybářství, zemědělství a řemeslo tesařské, barvířské, mlynářské, pekařské, pivovarské, soukennické, ševcovské, krejčovské a řeznické.[3]) A skutečně dali se všude do boření uměleckých památek, jejichž shromaždiště bylo v kostelích. Na Pražanech a jejich ženách chtěli r. 1420, aby nenosili skvostných oděvů, rouch kropených, krumplovaných, drahých pásů; trhali ženským perlové věnce s hlav, z čehož znáti, že řemesla krumpeřského, věnečnického také mezi sebou netrpěli. Tenkráte od lidí po táborsku smýšlejících mnoho věcí uměleckých zničeno, z kalichů lita mince, a Pražané za přítomnosti Táborů raději užívali v chrámech kalichů cínových, věci toho způsobu dražší všecky poschovavše.[4])

Ohlasy názorů táborských dostaly se až i do práva Soběslavského, v ty doby vzniklého. Čteme tam, že měšťan nemá nositi dražšího pásu než za dvě hřivny, měšťanka za jednu hřivnu a

---

[1]) Tomek, D. P. III., 297.

[2]) Truhlář Jos., Č. Historic. IV., 199. Lútečníci jsou vlastně zhotovitelé panáků (loutek), ale tu znamená to šprýmaře, komedianty, jakž zdá se vysvítati ze seznamu zapověděných živností na Táboře Také tomu zdá se nasvědčovati přídavek Želivského, že šidbu svrchu psanou provozují příchozí Němci (theutunici advenae), tedy nějací tuláci.

[3]) Arch. Pam. VI., 151. Arch. Český. III., 224.

[4]) Že nebylo vše rozbito, ale mnoho poschováno do lepší doby, o tom zápisky v pražských knihách městských.

žádný řemeslník aby nechodil v stříhaném rouše. To tedy čelilo proti drahým dílům pasířským a krejčírským.

Snad tedy, jakož řečeno, vzešla ujma řemeslům následkem těch idejí táborských? K tomu lze odpověděti, že ani v těch několika městech táborského smýšlení řemesla ujmy nedožila se značné, jich malíři sic nemalovali obrazů svatých, ale malovali pavézy a štíty, a takž obdobně jiní dali se na díla jiná potřebná.

Tvrdíme, že všecka řemesla, jak hojně byla specialisována v periodě předešlé, stejně zůstávají i v době vojny, takže odchodem Němcův ani překážkami táborskými mezer nedopátráš se v pramenech oné doby. Výborným a bezpečným zpravodajem jest nám staropražský liber collectarum z let nejprudší války. [1])

Staroměstští totiž roku 1427 podnikli sbírku berničnou, o níž se zachovala pamět. Zapsali si ji dle domů; těch spočítal jsem pouze 799; skutečně bylo domů víc, ale byly bezpochyby bez domácích pánů, jež vyhnalo náboženství či hnutí národnostní. Měšťané, v těch domech psaní a platicí, uvádějí se po všech všudy řemeslech a živnostech, přemnozí však bohužel jsou zapsáni i bez řemesla, pouhým jménem, takže skutečnost byla nad moje počítání naší otázce ještě příznivější. Mezi potravináři jest 24 řezníků, 17 sladovníků, 4 sládci, drobník, pernikář Jakeš, 15 pekařů, 4 rybáři, 3 mlynáři, 2 zelníci, 2 kuřetníci, zvěřinář, sýrař. K nim druží se 2 svíciníci a 4 mydláři; v textilním odboru zapsáno 25 soukenníků, barchentník, vlnař, suken postřihač. Soukenníci mají i tato jména česká: Hrnček, Pytel, Zajíc, Jíra z Mělníka, Máček, Bartoš, Drlice, Vlha, Slon a j. Krejčířů měšťanů zapsáno 20, po jednom měšečník, drásník, váčkář, ornátník, tkaničník, 6 rukavičníků, kloboučník a šlojířnice Anna z Hradce Kr., koželuh psán není, ti byli na Novém městě, za to kožešníků uvedeno 7, uzdařů 10, sedlářů 5, tlumočník jeden, ševců 21, po jednom vetešník ševcovský, barvíř koží (?) a 2 vazači knih (Blažek). O hlíně, peří, dřevě a skle pracovali ten rok na Starém městě mezi měšťany hrnčíři 2, peřinečník, bečvářů 13, koláři 3, dřevník, síťař, čišíř, stolaři 3, kolebečník, lukař, tesařů 7, sklenář. Z kovodělných měšťanů jest v soupise berní staroměstských zapsáno kovářů 13, nožířů 8, zámečníků 5 (jeden sluje Kadeřábek), platnéřů 8, jichž některá jména jsou Kříž, Jindřich, Bartoš, Blažek, Tomáš, Dobrý, Pivce a Matiaš Polonus, který byl bezpo-

[1]) Arch. pražs., č. 20. Opis též v musej. diplomatáři.

chyby Polák. Poláci se do Čech táhli ve válce a po ní počtem v městských knihách patrným.[1]) Dále uvádějí se ostrožníci 3, orlojníci dva (Martin a Albert), puškařík Janko, brníři 3, mečíř, pasíř, kotláři nebo mědikovci dva (Kunc a Wais, dle jména Němci), cínař Leupold, asi též Němec), šípař, jehlář a 4 šlejfíři; zlatníků zapsáno 5. Z řemesla stavebního psáni jsou 4 zedníci (Jan Fait, Petr, Vít, Jan), 3 kamenníci (Beneš Straka, jenž byl v Praze od r. 1417—36, Jíra a Staněk, kterého tu známe již z r. 1421); pokryvač uveden jeden, skřidlař též tak. O mistru Benešovi zřejmě psáno, že staví dům, tedy v kruté době války nebořili jen. Malíři jsou v měšťanech čtyři (Prokop, Kunc, Václav, Jan Lutka), illuminator jeden, Stefan. Z živností služebných uvádí soupis berní 5 apatékářů jmen pouze křestných, jeden, psán Ludvík Angeli. Lazebníci uvedeni 4, barbíř 1 a chirurg (cirolog) 1, slul Prokop.

Nepočítáme-li obchodníků, shledáváme tedy v seznamě berní r. 1427 73 rozličných zaměstnání, řemeslníkův a živnostníků 309 osob v jediném Starém městě. Podstatné řemeslo nechybí žádné! A počet roste; v rejstříku z r. 1429 již je 10 zámečníků, k zedníkům přibyl mistr Šart, platnéřů jest o dva víc než před tím. Z rejstříku právě řečeného velmi sytý a jasný obraz řemesla a živností pražských lze sobě učiniti, spočítáme-li „obyvatele“ (inquilini), tedy podruhy, při nichž jest udáno zaměstnání.

Jest jich zapsáno 739, ale s řemeslným nebo živnostenským zaneprázdněním jen 331; tedy při většině bohužel nepraví se nic než holé jméno. Ale přes to 331 řemeslník a živnostník podružný v jediném Starém městě velice silně doplňuje celkový obraz. Všecka řemesla a živnosti, jakž jsme je svrchu nalezli a uvedli při měšťanech, shledávají se při „obyvatelích“ zase, a některá i počtem hojným. Tak na příklad sladovníků spočítáno 15, sládků 14, krejčířů 32, jsou mezi nimi také ženské, ševců 42, i v jejich počtě jsou ženy, které vedou řemeslo, řezníků 10, pekařů 7, kolářů 5, kožešníků 11 (jeden z nich Polan rodem, Rudolf Polonus), mydláři 4, postřihači suken 4, bečvářů 7, pernikáři 2, sklenář jeden, Mika, ostrožníci 3 (jeden sluje Duchek), mečířů 5 (mezi nimi Bartoš), nožířů 10 (mezi nimi Hoch, Staněk, Carda, Miksa, Slavík), konvář jeden (Háj), platnéři 2 (Svatoš), zámečníci 4 (Franěk, Kulhánek,

[1]) Na př. v knize arch. pražs. č. 2082. Polan Šimon Svinak kupuje si r. 1437 na Nov. městě dům. Fol. O. 16.

Vaněk, Kmoch), šípaři 4, brnířˇ, zlatníků 7 (v nich Polštář, Hanuška, ale také Michal Peyr, Temlin, Kunc, asi Němci), pasířů 10, kotláři 2, malíř jeden, Franciscus; o Strnadovi, při němž písař nedbale napsal pitor, nevíš byl-li pekařem (pistor) či malířem (pictor). Kamenníci psáni 2 (jeden sluje Šebek), zedník jeden, Zdenko.

V rejstříku obyvatel však nad živnosti a řemesla již uvedená vyskytují se nová, takže, postřehl-li čtoucí v seznamě z r. 1427 přec nějakou mezeru v živnostech, v seznamě z roku 1429 má ji vyplněnu. Jsou mezi obyvateli psáni řemenáři (5 osob), dlažič (Sulek sluje), váleč nebo valchář, lojovník, provazníci (2), nožíkář, smolaři (2), strhaři nebo prknaři (2), tkadlci a tkadlice (5), pečetník (sigillator Laurentius), olejníci (3), spělač, pomahači (snad pivovarští, 25), šrotéř, austrakař (nosič), kuchaři (4), písaři veřejní (3), vozkové (8) a kárník.

Oba seznamy uvádějí tedy 640 osob řemeslných a živnostenských v Staré Praze v létech 1427—29. Zastoupeno jimi dvaadevadesátero zaměstnání. Kdožby po tom našem počítání směl ještě na dále odvažovati se tvrditi, že husitskou bouří pohynula v hlavním městě řemesla a nastal nedostatek řemeslných a uměleckých sil?

A když v oněch 640 osobách spočítali jsme jen 12 jmen německých (počítáme i Linharta, Alberta, Faita, Peyra [ač pejr je také české slovo] za Němce), trváme, že dokázána jest českost řemesla za nových poměrů husitské doby. Arci pravda to, že valná většina jmen jsou prázdná jména křestní (Petr, Michal atd.); v předešlé periodě jsme z jmen křestných nesoudili o národnosti, v době této však, kdy Němci z Pražských měst odešli, musí býti dovoleno, ne-li všecko, aspoň valnou většinu těch jmen, přiříkati Čechům.

O pestrosti a českosti řemesla pražského v době válečné přesvědčíme se, vezmeme-li do ruky seznamy měšťanů staropražských, z let 1424—1436.[1]) K měšťanství a k domům přistupuje v těch 12 letech 25 mistrů textilníků (barchaníci, soukenníci, postřihači), krejčí 18 (jeden Polan), pracovníků koží 85 (kožešníků 11, jirchářů a koželuhů 6, rukavičníků 5, řemenáři 2, sedlářů 5, měšečník 1, ševců 15, prtáků 29, uzdářů 10); kovodělníků 43, (zlatníků 7, kováři 3, nožířů 5, platnéřů 6, ostrožníci 4, zámečníci 3, brnířů 5,

[1]) Lze kontrolovati podle měšťanských seznamů Teigových, tištěných v Alman. Prahy.

mečířů 5, konváři 3, jehláři a pasíři po jednom); o dřevě pracujících mistrů měšťanů zapsáno 12 (nejvíc bečvářů); z umělců jsou tu dva malíři (Václav 1429, Matěj z Rakovníka 1436) a illuminator (Šimon Šícha z Loun 1435); na konec stal se měšťanem také štítař a knihvazač.

Že v řemeslech potravin se týkajících mezi měšťany v době válečné není mezery, to lze věřiti bez důkazu. Ale spočítali jsme ty lidi v létech 1424—36 přec. Sladovníků měšťanů shledáno 20, jeden mistr pivovarský, řezníků 10, pekaři 3, olejník 1. Naposled zmíniti se jest, že měšťanem stal se také dlažič, 4 mydláři, lazebník Benda i jeden strunař, jenž svědčí, že ani v době vojny nebývalo pořád smutno. Mezi těmi, kdož za nové měšťany ručili, jsou psána řemesla ještě jiná, na příklad pokrývači; vyskytuje se také několik nově jmenovaných zlatníků, Slavus a Jan Pecka.

Tedy zase patrno, válčící Čechové pražští nepostrádali nižádné práce řemeslné. Aby odchodem německého řemesla nebylo prázdnoty, o to postarali se oni čeští řemeslníci, kteří za panství německého krčili se v podruží, a ostatek vyplnili příchozí z venkova; vyrozumíváme ze seznamů měšťanství staropražského, že v době války do r. 1436 do Prahy přišlo usadit se několik soukenníků z Mělníka, z Klatov, krejčí z Příbrami, Litoměřic, koželuh z Vožice, ševci z Berouna, z Mýta, ostrožník Duchek z Loun, zámečník ze Žatce, ze Slaného, mečíř z Klatov, kožešník z Litomyšle.

Veliká část staroměstských řemeslnických měšťanů válečné doby (do r. 1436) zapsána v knihách zvykem své doby pouze jmény křestnými, z nichž ovšem národnost mistrova nevyzírá, ale stejně mnozí mají jadrná jména česká. Na příklad mezi soukenníky Suk, Vojánek, Boreš, Krásná Káče Mikuláš. Mezi postřihači Vlček, Bradatý, Petřík; mezi nožíři Sedláček, Zajíček; z tesařů Nemluva, Čert; ze zlatníků mimo některé již svrchu uvedené Porúpek a Jíra; z pasířů Chyba. Mezi měšťany do r. 1436 v Staré Praze přijatými jest jediný soukenník Gruner bezpečný Němec. O něm psáno r. 1431, že vzat „na milost". Patrně přijal kalich, vrátiv se do města. Mezi kožešníky jest Guterman Němec a snad i Wolf z Nového Kolína; mezi krejčíři Lipold a Theutonicus budou Němci, v uzdářích vyskytují se tři německá jména, z nožířů Ssad snad Němec, v brnířích a v zlatnících dva Kuncové jsou Němci. Naposled vyskytuje se mezi řezníky jedno jméno německé, mezi sladovníky jména dvě. Tedy z 230 mistrů svrchu vytčených pouze 14 německých a r. 1436 při-

jato v Staré Praze za měšťany; počet tak nepatrný, že bez nich české řemeslo bylo by zajisté obstálo.

V době války husitské také na lavicích konšelských v Praze ve všech třech městech řemesla jsou tak četně a rozmanitě zastoupena, že nevidíš ani v kusých o tom záznamech [1]) nižádné mezery, odchodem německého řemeslnictva vzniklé. Takž od r. 1420—1436 mezi konšely staroměstskými zastoupeno sedmadvacatero řemeslo: v něm nově se vyskytují voštník a mísař. Z vzácnějších řemeslníků zasedali mezi konšely v oněch létech vojny Jakub helméř (1422), knihař Antoniš (1422), platnéř Vůz (1423), brníř Mařík. Nejvíce soukenníků dostalo se mezi konšely (8), po nich krejčí, sladovníci a řezníci (po 5), pak řemenáři (4). To byla bezpochyby nejhojnější řemesla.

Na Novém městě zasedalo v konšelství od r. 1420—1436 čtyřiadvacateré řemeslo. Ze vzácnějších uveden (r. 1420) kamenník Kříž a Petr, z knihařů Jiří (1420), z kotlářů Mika; nově uveden pergameník, drástník, mazanečník, vápenník, šípař a plátenník. Nejvíc soukenníků jest mezi konšely (11), po nich řezníci (8), pak pekaři (6); po nich pasíři (5 osob), kožešníci (4), sladovníci (4) a koželuzi (3).

Malá Strana začala se po svém vypálení osazovati sic ještě v době vojny, ale teprv kolem r. 1426. Proto seznam řemeslnických konšelů zde nepatrný. Uvádí se pouze sedmero řemeslo, v něm skřidlař Beneš a toulař Srch, oba z r. 1430. Také zámečníci Tomáš (1425) a Křížek (1432) stojí za zvláštní zmínku. Jest ouhrnkem 132 řemeslníků ve všech třech městech Pražských mezi konšely zapsáno, a všickni jsou přirození Čechové. Jenom dvě jména (r. 1424 Hikl, novoměstský soukenník a r. 1436 Pikl, tamž pasíř), jsou německá.

Koho dosavad nepřesvědčil seznam berniční, seznamy měšťanů a konšelův o tom, že od počátku války až do jejího konce v Praze všecka řemesla i po odchodě Němců dobře byla zastoupena, ten nechť vezme k ruce pražské knihy smluvné a kšaftovné a v nich najde bez valné námahy všecka i nejvzácnější řemesla, a při řemeslech již sobě povědomých shledá se s osobními jmény mistrů zase docela novými. Jest tudíž soud na snadě, když každý kterýkoli pramen vždy nová data přináší, a pramenů z válečné doby nezachovalo se mnoho, že bylo v skutečnosti řemesel a řemeslníků ještě víc, než kusé prameny v sobě drží.

[1]) Seznamy u Tomka, D. P. V.

Jen letmo z pražských knih [1]) uvádíme (obyčejnější řemesla a živnosti zanechávajíce stranou) barchaníky, barvíře koží (jeden sluje Dobrý 1432 na Nov. městě), barvíře pláten (Beneš 1434 N. m.), brníře, cínaře (Štěpán 1426 N. m.), dýňaře (Václ. Starosta 1432 N. m.), hacníka, jenž šil hace (spodky), horníka (sluje Dráb), helméře (Václav 1429), illuminatory (na Star. městě Michal 1433, Chalan do r. 1433; Janek r. 1422 v Nov. městě); [2]) jircháře (Húsera, Sopuch a j.), kabátníky, kamenníky (mezi nimiž mimo naduvedená jména několik nových).[3])

Jdouce dále po abecedě nacházíme zapsané konváře, kramplíře, kotláře (Beneš r. 1426 na Nov. m.), krumplíře (Wilhelmus 1432, Janek 1432 N. m., Michálek 1433 N. m.), leštiče kovů či kamenů (Henricus 1434 N. m.), lazebníky, z nichž jeden sluje Čvaňhák, lukaře (Bušek a Boreš), malíře, mezi nimiž mimo jména svrchu dotčená vyskytuje se několik nových.[4]) Dále jsou v knihách psáni několikrát mečíři, mědnáři (aeripercussor), nožíři (jeden 1434 Gutgmach zajisté Němec) r. 1420 nádobník nebo neckář, r. 1421 oháněčník Petr, orlojník Václav (1433 St. m.), ostrožníci (jeden Šimon z Klatov r. 1432 N. m.), pergamenníci (Pavel, Christofor 1426, Tomáš 1434, Fenclaw 1433, Havel 1434, většina na Nov. městě), pilaři, pasíři, přezkař (feruncator Jíra 1430 N. m.), platnéři (mezi nimiž Lekeš 1424 St. m., Makovec 1429 St. m., Štěpán 1429 St. m., Ocásek 1435), puškaři (Niklík a Nicolaus — asi týž — 1426), rourník (aqueductor Petr Srb r. 1427 N. m.), sklenáři (Janek roku

[1]) Arch. pražs. č. 2079, 2082, 2102, 2096, 2253.

[2]) Sem by náležela také zmínka o illuminatorovi Janovi z Prahy, jenž r. 1435 maloval českou biblí, teď ve dvorní knih. chovanou. Chytil, Arch. Pam. XIII., 362.

[3]) Zapsán nově Petr Kuchta r. 1420 na Nov. městě, Nádoba r. 1424 N. m., Ješek 1425 St. m., Peškové dva, jeden na St., druhý na N. m. 1430, Petrlík (Parléřův r. 1430, tedy nevrátil se do Prahy teprve se Zikmundem 1436), Manholt r. 1430 St. m. (asi Němec), Petr 1432 Malá Strana, Beneš 1433 N. m., Stefan 1434 Malá Str, Jakeš 1433 St. m., Mikeš 1433 St. m., Vaněk 1435 N. m., Michal 1436 St. m., Kunc, Václav, oba 1436 St. m., Erazim 1436 v Novém m. Janek Bílý na Hradčanech.

[4]) Jsou mezi nimi tři Vaňkové (1427—35) na Starém a Novém městě i na Hradě, Tomášek (1426 N. m.), Mikuláš Rohlík (1429 St. m.), Mikuš Zvolinský (1428 St. m), Leonard (1431 St. m.), Marquard (1431), malířka Katruše (asi vdova řemeslná 1430), Petrus (1433), Mikšík nebo Nikuš (1433), Jan (1433 St. m.), Jakub (1433 St. m.), Martin Lazebka (1433 St. m.), Mrva (1434), Erazim (1435 N. m.).

1434 N. m.), strunař (Jakeš do r. 1432 N. m.), soukenníci (r. 1433 jen na Starém městě jich 25 osob),[1]) mistrová šnůředníce, túlaři, věnečníci nebo čepčaři (Erasmus parans crinalia, crinalista 1421), varhanář (Jan r. 1432 N. m.), loutník (Jan 1432 N. m.), vazač knih (Petr 1430 N. m., Jan 1434 N. m.), zámečníci (mezi nimi Martin Slanský r. 1425 N. m. a Mikeš ze Slaného 1429), zedníci (z nichž v každém Pražském městě vyskytuje se nějaký Petr, mimo ně jsou dva Pacákové 1429, 1433 St. m., Martin Pořádek 1429 St. m., Pliskáček 1435, Hanuš 1429 St. m., Mařík 1435 N. m., Wolf 1434 N. m.), zlatníky (mezi nimiž mimo několik jmen křestných prázdných vyskytuje se Mikuláš z Plzně, Petřík, Ješek, Pilz, jenž bezpochyby Němec), naposled shledali jsme v knihách ještě zrcadlníky (Oswaldus 1426, Laurentius 1430, z nichž prvý mohl by býti Němec, druhý nejistý) a zvonaře Havla Rybu.

Na venkově v městech proměnu na česko v řemeslech proto nelze postihnouti, že již před husitskou bouří řemesla byla českými mistry dobře obsazena. Mimo to nebývalo před tím ani za klidné doby řemeslo venkovských měst z míry pestré a specialisované, takže odešel-li některý řemeslník německý pro víru nebo z nechuti národní, Čechové vyplnili místo snadno. Pokud chudé zprávy z doby válečné (1420—36) po ruce jsou, ve všech městech shledáváš řezníky, kováře, pekaře, mlynáře, plátenníky, krejčí, bečváře, ševce, kožišníky a sladovníky. Soukenníky a postřihače nacházíš v městech mnohých. Na příklad tato nadepsaná řemesla všecka zapsána jsou v knihách města Stříbra; v Plzni nahodile zapsáni jsou kožešníci, stolař, řezníci, sladovníci, soukenníci, pekaři, brníři, lazebníci i zlatník Sigmund se uvádí r. 1433 mezi konšely. [2]) Kdož v Plzni katolické, ale české, nemohli zůstati pro kalich, odešli jinam; v Praze shledali jsme se s Jechem soukenníkem plzeňským a jeho ženou r. 1436. [3])

V rakovnických chudičkých zápisech právě v době vojny shledáváš se s bečváři, sládky a sladovníky, s řezníky, soukenníky, s několika hrnčíři, ševci a krejčími (po 7, 8 osobách), s kováři, z nichž jen na rynku byli tři, se zedníky, tesaři, koláři, se stolařem, šindelářem, koželuhem, s tkadlcem, provazníkem, hřebenářem, mydlářem, voskařem, dvěma lazebníky a šesti mlynáři.

---

[1]) Počítáno v knize arch. pražs. č. 20.
[2]) Dle Strnadova Listáře 1420—1436, str. 301—385.
[3]) Arch. pražs. č. 2096, novoměst. kniha, fol A. 7.

Na Táboře shledáno v knize z r. 1432 zapsaných 41 řemeslných zaměstnání. Jsou v nich všecka obyčejná svrchupsaná a mimo ně vyskytuje se tu flašnéř, kutnéř (který sukno dělá), truhláři, šindeláři, nožíři, hlinák, dlažič, střelci (nebo kušaři), šípař, toulař, mečíř, platnéř, puškař, kuléř, a ostrožník.[1]) Z těchto příkladů, jichž netřeba rozmnožovati, vysvítá, že v městech venkovských po vypuknutí bouře a vojny, když Čechové stali se pány, řemesla nezbytná všecka byla zastoupena a dále provozována jako jindy; z řemesel, pro odbyt vzácnějších, v každém městě se vyskytuje některé, tu jedno, tam jiné. Také všude postřehnete řemeslníky v konšelstvě a v radách. V Brodě Česk. hned r. 1421 jsou dva postřihači suken konšely, r. 1426 čtyři řezníci, r. 1444 lukař Václav, 1436 mydlář Tomáš a j.[2]) Jenom lazebník Johannes, jenž se v Kouřimi r. 1421 dostal do rady, mohl by sváděti k myšlence snadno omylné, že v Brodě byl řemeslníků nedostatek, když vzat v konšelstvo muž z řemesla nejzadnějšího.[3])

Úhrnem lze s rozhodností tvrditi na základě i kusých zápisů, že tvrzení některých historiků,[4]) jakoby řemeslo v Čechách bouří husitskou bylo utrpělo nějakou ránu smrtelnou, jakoby všecken jeho rozvoj byl zastaven, nesrovnává se s pravdou. Na nás činí prameny dojem, že v řemeslech všecko šlo svou cestou dále. Ovšem to přiznáváme, že vojna nemohla přispívati klidným zaměstnáním, uznáváme, že přes všecka světoznámá vítězství česká dosti lidí i ze stavu řemeslného bylo v poli ubito, a některá města (Vyšehrad, Malá Strana, Hora), jsouce pobořena, přestala býti na čas krátký činitelem hospodářským. I také chápeme příčinu, když r. 1430 pražští malíři naříkají, že počtem sešli, chápeme a nezapíráme, že od doby válečné vyskytují se v knihách městských odkazy na „chudé mistry“ řemeslnické.[5])

Tedy vojnou některá ujma sdělána, toť úděl každé vojny, odchodem Němců ubyl zajisté také tu a tam člen některého řemesla,

[1]) Z nejstarší knihy gruntovní v Č. Museum vypsal Kolář v Programu. gymn. táb. 1871.

[2]) Schulz, Věstník Společ. Náuk. 1899. Z nejstarších knih Brodu Č.

[3]) Možná, že byl Johannes osobně zdatný a protlačil se do předu. Proti nedostatku v řemeslech mluví fakt, že hned po vojně roku 1437 Brod stal se městem královským. Čelakovský, Cod. II. Seznam měst.

[4]) Nejdůsledněji tak tvrdívá v mnohých svých publikacích Hallwich. Dostalo se to i do díla Österreich in Wort u. Bild.

[5]) Na př. arch. pražs. č. 2096. C. 4.

ale řemeslo zůstalo ve své celosti, není v něm mezer patrných ani v době nejkrutější války. Kterak po vojně se množilo, o tom doleji.

Zbývá učiniti ještě úhrnné slovo o německém řemesle. Na venkově v některých městech za dlouhá léta není o Němcích stopy.[1]) Chrudimští r. 1455 dovolili svým řezníkům, aby nebylo v cechu žádného Němce kromě těch, kteří dotud přijati.[2]) Čtoucí postřehl, že během války i v Praze vyskytl se nejeden mistr německého národa v řemesle českém. K tomu výklad je ten, že husité nehleděli k národnosti tou měrou, jako k náboženství. V Praze něco málo Němců zůstalo i po vypuknutí bouře, vždyť jim, podobojím, oddán kostel sv. Ducha. Než i o těch Němcích, kteří přijali kalich, platilo nové právo, že musí každý, chce-li v ouřad městský, uměti česky. Tím se Němci zčešťovali.[3]) Nových Němců s podmínkou kalicha a českého jazyka za války přijato v Praze Staré málo; od r. 1424, kdy zápisy se začínají zase, o 53 nových měšťanech shledáváme jen dva Němce jisté, ale od r. 1427 do konce vojny 1436 mezi 412 už jich 25.[4]) O všech těch domníváme se, že vyplnili podmínky svého přijetí. Kteří nově časem přicházeli, a nemínili kalichu přijmouti a tudíž ani měšťanství, ti směli užívati toliko práva pohostinského.

Ale zdá se, že časem, zvláště při řemeslech, v tom prakse chtěla ostydnouti; aspoň r. 1439 kněžstvo kališné snaží se o to, aby přijetí v řemeslo bylo závislo na zkoušce z víry, kteráž by se arci konala u kněze.[5])

Kterak řemesla zastoupena byla v hlavním městě Českého království počtem svých členů od konce husitské války (1436) až do r. 1500, o tom knihy, v nichž zapisují se trhy domů, podávají obraz pro nahodilost zápisů sic neúplný, ale i ve své kusosti poučný a zajímavý, zvláště tím důležitý, že řemeslníci v knihách zapsaní jsou lidé zámožní, takže i tu padá badatelů německých předsudek, jakoby v XV. století řemeslo české i po stránce hospodářské bylo velmi schátralé. Spočítali jsme za ona 63 léta do r. 1500 mistrů řemeslníků a živnostníků, kteří přišli ke knihám, úhrnem 1483.[6])

[1]) Arch. Pam. XIX., 44. Bareš.
[2]) Č. Česk. Mus. 1863, 213.
[3]) Obšírně u Tomka, D. P. VIII., 142, 417.
[4]) Seznamy v arch. pražs. č. 986 a dra Teige v Alm. města Prahy.
[5]) Arch. pražs. č. 993, 265.
[6]) Počty lze kontrolovati v Tomkových Základech.

V řemeslech a živnostech, potravin a nápojů se týkajících, nejčastěji zapsáni řezníci (135), po nich sládkové a sladovníci (102), pak pekaři (71); mlynáři vyskytují se počtem malým (14). Ostatkem vyskytují se v knihách ještě členové jedenáctera speciálných řemesel z té kategorie, ale všecko jen počtem malým. Úhrnný počet všech jest 375 osob. Těch, kdo zacházeli s tuky všelijakými, zapsáno v době svrchupsané 45 mistrů. V nich mydlářů nejvíc (20). V ostatním čtverém řemesle jen olejníci mají počet deseti.

Textilníků a jim příbuzných přišlo k pražským knihám úhrnem 275; v nich nejvíc soukenníků (100), krejčí (71), postřihačů (34). Ostatek uvedeno ještě devatenáctero řemeslo, ale počtem osob skrovné. Jen tkadlci objevují se ještě počtem 12, k tomu dvě „přádlí" a kabátníků 10. Řemeslníků hlinou a sklem pracujících spočítali jsme 37. V nich hrnčířů 13, ostatní devatero příbuzné řemeslo zastoupeno málo lidmi. Kteří kůže robili a z koží pracovali, těch v knihách trhových 346; z nich nejvíc ševců (127), po nich počtem menší jsou koželuzi (56), kožešníci (56), po nich uzdáři (23), měšečníci (19), řemenáři (13) a sedláři (12). Skrovněji zastoupeno devatero řemeslo příbuzné. Dřevem pracujících mistrů přišlo ke knihám do r. 1500 celkem 140; z nich je nejvíc bednářů (45) a tesařů (30); menším počtem psáni střelci (lukaři a kušaři) (17), koláři (15). Dvanáctero ostatní řemeslo vyskytuje se po jednom mistru jen.

Kteří pracovali kovy, těch psáno 229. Nejvíc nožířů (47), kovářů (43), pasířů (28), zámečníků (20), platnéřů (18), zlatníků (9), ostrožníkův a kovářů (po 8). Uvedeno ještě dvacatero řemeslo, kovodělnické, ale zástupci jeho trousí se po málu, i po jednom. Zedníkův a kamenníků (stavitelů) zapsáno s domy 41, malířů, illuminatorů a štítařů 21, a těch, kdož měli živnosti služebné, zapsáno při domech 74 (nejvíc vozků 28, lazebníků 11 a šrotéřů 10).

Komu by se uvedené počty zdály býti malými, ten považ, že to jsou vlastně počty domácích pánů, kteří buď kupovali či prodávali domy. Tedy celkový obraz to nevydá, jest taková zpráva jen částkou obrazu, jehož vyplňování musíme sháněti v pramenech nejrozmanitějších. Pak počty rostou znamenitě; na příklad místo 41 zedníkův a kamenníků shledáš do r. 1500 těch stavitelských řemeslníků v Pražských městech daleko nad sto (viz přílohu IV. a V. této knihy).

Abychom postihli, kterak po válce husitské řemeslníků přibývalo, kterak zastoupeni byli v řemesle Čechové a jiní národové, k tomu poslouží nám, jako posloužily v periodě předešlé, především a s jakou takou bezpečností měšťanské knihy staroměstské.[1]) Slabá stránka toho počítání jest opět ta, že mezi měšťany nově přijatými mnoho jest jmen bez označení živnosti. Musili jsme tedy počítati jen ty osoby, při nichž zřejmě stojí, že jsou řemeslo. Jistá věc, že pohodlností písařovou nám uklouzlo mnoho řemeslníkův, a že tudíž číslo naše úhrnné jest menší, nežli byla skutečnost. Při počítání co do národa opakuje se zase povědomý ouraz. Většina řemeslníků jest psána pouhým křestným jménem, z něhož národnosti nepoznáš. Abychom se vyhnuli výtce strannickosti, počítali jsme každé jméno křtěné (i Václavy) za znamení nejistá, takže v těch jménech jsou přirození Čechové zastoupeni, a ovšem snad i Němci, ale nám všecko nepovědomí. Budou tedy naše čísla i v tomto případě menší, nežli byla skutečnost. Ale poměr (a o ten jde hlavně) bude poctivě a světle patrný.

A takž spočítali jsme od r. 1437 do roku 1517 1295 mistrů řemeslníků, kteří byli v Staré Praze přijati za měšťany. V nich bylo nesporných Čechů 442 a bezpečných Němců jen 25, Poláků 13 a ostatek 815 bylo lidí národností nejistých. Stojí-li 442 jistých Čechů proti 25 Němcům, kteří, chtějíce býti měšťany, musili naučiti se česky, je zajisté i v tom podán nezvratný důkaz, že v hlavním městě království Českého za celé XV. století řemeslo mělo český ráz, že bylo české skoro výlučně.

Přihlédneme-li k číslům zevrubněji, shledáváme, že v první desítce let po vojně (1437—1446) v době anarchie jen hrstečka lidí řemeslných stála o měšťanství. Za deset let bylo jich 46,[2]) v nich 5 Němců (tři mezi brníři, po jednom mezi platnéři a zlatníky). V tom počtě zastoupeno sedmnáctero řemesel, každé po málu osobách, jen ševci vetešní (prtáci), samí Češi, došli čísla 14 osob. Za to v druhém desetiletí (1447—1456), kdy Jiří vzal Prahu a zavedl řád, zapsáno 185 řemeslníků mezi měšťany novými. Čechů

[1]) Když jsem tuto stať psal, dr. Teige v Almanachu m. Prahy uveřejnil měšťany zatím jen do r. 1490. Od toho roku musil jsem počítati v pramenech samých, v knihách arch. pražs., č. 986 a č. 534.

[2]) Všech všudy měšťanů i s řemeslníky za oněch 10 let bídy a nepořádků páně Menhartových zapsáno pouze 65. Arch. pražs., č. 986. Seznamy Teigovy v Alman.

v tom 67, Němců 5 a Polák 1. Všech 5 Němců zase mezi brníři. Zastoupeno 43 řemesel rozmanitých, nejvíc sladovníků (21), krejčí (14), brnířů (11), soukenníků (11), kožešníků (10). Potom za spořádaných poměrů vlády Jiřího, gubernatora a pak (od r. 1458) krále, zůstává počet nově přijímaných měšťanů řemeslnických po dvacet let dosti hojný, ačkoli nespravedlivou vojnu křižáckou a uherskou v tom počtě znáti. Od r. 1457—1466 totiž přijato úhrnem 120 mistrů mezi měšťany, v nich jediný Němec (zlatník) a dva Poláci; od r. 1467—1476 zapsáno 134 osob řemeslných, v nich Němec žádný, Polák jeden. V první právě psané desítce zastoupena čtyřicatera živnost, nejvíce sladovníků s pivovarníky (19) a kožišníků (11). Počet 6 zlatníků stojí také za zmínku. V druhé desítce uvedené zastoupena 44 řemesla; nejvíc kožešníků (17) a soukenníků (11).

Za vlády polského Vladislava v desítce následující (od r. 1477 až 1486) jest počet řemeslných měšťanů největší. Jest jich 282. V nich Němců 11, Poláků 6 a Čechů bezpečných 123. Zastoupeno 56 řemesel rozmanitých, důkaz to, kterak řemesla v první době vladislavské se rozhojnila. Mezi řemesly těmi největší počet měšťanských míst zaujali sladovníci (24), po nich nožíři (23), ševci (22), vetešníci — prtáci (18), kožešníci (15), pasíři (13). Patrno, že množili se hlavně řemeslníci, jichž dobrá hospodářská existence závisí na vzrůstu populace. Lze tedy souditi, že v prvních letech Vladislavovy vlády populace rostla.

V desátku let následujícím (r. 1487—1496) do měšťanství staropražského vstoupilo lidí, řemeslem zřejmě označených, 171. Tedy pokles. V nich zjevných Čechů 42, Němci 2 (švec a pekař), Poláci 2. Jmen křestných, z nichž přemnohé ukazuje na Čecha, spočítáno 125. Zastoupeno 54 řemesel, tedy specialisace řemesla se drží na téže míře jako v desátku předešlém. Nejvíc sladovníků (20) a kožešníků (21), po nich sestupem pekaři (14), koželuzi (8) a kloboučníci (7). V desítiletí následujícím od r. 1497—1506 182 mistrů řemeslnických stalo se měšťany. Z nich 50 Čechů, jeden Polan, žádný Němec a 131 lidí národa nejistého. Zastoupeno pouze 39 řemesel, nejvíc osob ze sladovníků (13), kožišníků (11) a krejčí (11). Je v těch úhrnných malých číslech znáti nepokojnou dobu bouří stavovských, v nichž se zvláště venkovským mistrům nechtělo stěhovati se do Prahy.

Zůstává nepatrné číslo přírůstku měšťanského v Praze Staré i v následujícím desátku (1507—1516) z téže příčiny. Spočítali jsme

řemeslníků jen 175, v nich Čechů 48, Němce jediného, Poláka žádného. Ostatek jsou křestní jména, jichž v národnostní příčině nepočítáme. Mezi nimi malíř Stanislav (r. 1510) mohl by býti Polan. Zastoupeny 54 živnosti a řemesla, tedy v malém počtě rozmanitost veliká. Sladovníci (18), řezníci (13), kožešníci (12) a pekaři (9) drží nad jinými vrch. Mezi pekaři jest onen jediný Němec (Hezel).

V posledním desítiletí před nastoupením Ferdinanda I., jímž začíná i po této řemeslné a národnostní stránce jiná doba, stalo se 410 mistrů staropražskými měšťany. V nich spočítali jsme Čechů 228, Němců pouze 24.[1]) Zastoupeno v tom úhrnném počtě 49 řemeslných živností, nejvíc, jak obyčejně, sladovníků (36), pekařů (24), nožířů (23), koželuhů (21). Čísla tohoto období jsou znamenitě veliká tím, že tehda byla dvě města Pražská spojena, a jsou tu tedy psáni měšťané řemeslníci dvou měst pospolu.

Konečnou úvahou čtoucí musí býti přesvědčen, že v hlavním městě českém znamenitý počet mistrů řemeslníků byl v měšťanství a v zámožnosti, pozoroval v každém desetiletí přírůstek nových o čísle dosti pravidelném od 120—185 osob, jen v jedné desítce vyšvihl se počet na 282 osob a na konec po sloučení Nového a Starého města dospěl až k mimořádnému číslu 410. Čtoucí shledal, že mezi měšťany plnoprávné a vlastníky domů dostávali se nejrozmanitější řemeslníci (objevujeť se v jednom desítiletí až šestapadesátero řemeslo!), tuší z toho zajisté, že byla práce průmyslná v XV. a na počátku XVI. století rozvinuta bohatě, a z čísel národnostních vzal na vědomost, že to rozvinuté řemeslo bylo až do nastoupení Ferdinanda I. českým skoro naskrze. Němci (asi vesměs katolíci) poněkud znatelněji vyskytují se v Praze na Menším městě a na Hradčanech teprve za panování krále Vladislava.[2]) Že mezi staroměstské měšťany značnějším počtem Němci nevnikli, toť z našich čísel a zpráv nadepsaných přec světle patrno. Poněkud by mohlo býti podezřelým, že r. 1505 cechmistři mečířští vydali od sebe tovaryšům nějaký list český a německý — první to zmínka o němčině v cechu; [3]) ale ta zmínka nepřesvědčuje nás o německém návale do řemesla mečířského. Takový ústupek cizímu jazyku byl u nás možný i pro jediného nebo dva Němce ve spolku.

---

[1]) A to jsme k nim počítali i Jošta, Jiřího Fridrycha, Saka, Arnošta, Franze, Paprle, Blažka Švanka a Jiřího Němce, z nichž o některém mohl býti by spor.

[2]) Tomek, D. P., VIII., 418.

[3]) Arch. pražs., č. 1128, 53.

Němci stěhovali se do Pražských měst asi větší měrou za pouhé „obyvatele“, za podruhy bez měšťanského práva; některým takovým hostům proti všem cechovním řádům nepřekáželo se, chytali-li se řemesla. Aspoň r. 1503 Mikuláš Odrole, kovář, když ho nožíři vinili, že dělá tesáky jim na škodu, odvětil v staroměstské radě, že by měl býti při tom zanechán, „poněvadž Němcóm a jiným hostem se to přeje.“ [1]) Než ani těch při zlé žárlivosti cechovních řemeslníků nemohlo býti mnoho. Němečtí hosté a podruzi pletli se spíš v obchody a v šenky nežli v průmysl český. Touží na to starý letopisec [2]), a zapsáno to v městské knize pražské slovy, „že někteří (Němci) dali se v obchody městské, hosti chovají, šeňky vedú.“ [3]) Někdo připsal k tomu „ležáci“.

Spíše do měst českého severu koncem naší periody němečtí řemeslníci ze Sas a odjinud se tlačili; také zdá se, že městské vrchnosti učinily s nimi nemilé zkušenosti, aspoň tím odůvodňujeme usnesení konšelů litoměřických z r. 1514, že nesmí u nich žádný Němec státi se měšťanem, čímž vyloučen byl z řemesla již napřed.[4])

Židé i v této periodě byli od průmyslné práce naprosto puzeni. Jen v živnost řeznickou, obmezenou, směli se ve své ulici dávati. Ale jsou zmínky, že se židé i do jiných řemesel tiskli. V řádě krejčí strakonických r. 1482 čteme, aby židé nebyli řemeslu vyučováni, jak tomu „chtějí“.[5]) Tedy se o to pokoušeli. O nějakém pokuse jejich svědčí také snesení mečířů staroměstských r. 1509, že židé nesmějí mečů dělati ani prodávati.[6])

Přihléděmež zevrubněji k jednotlivým řemeslům a živnostem této husitské periody stoleté.

---

[1]) Arch. pražs., č. 1128, A. 2.
[2]) Staří Letop., 39.
[3]) Arch. pražs., č. 994, 86.
[4]) Winter, Obr. I., 152.
[5]) Arch mus. Opis.
[6]) Lobkovic. knihov. Rukop. č. 72, řád 11.

II.

Řemeslnictvo, obrábějící suroviny zvířecí a rostlinné.

V oboru řemesel a živností, jež strojily potraviny a nápoje, setkáváme se se starými známými. Nejprv s mlynáři. Ti i v této periodě zůstávají na mnoze v témž zvláštním právním a hospodářském postavení, jako bývali. Obecně uznává Jan z Pernštejna r. 1514, že mlynáři „mají živnosti, v kterých jsou rozdílni od městských živností.“ [1]) Ještě dost bylo i v této periodě mlynářů, kteří byli pouhými nájemníky mlýnů panských, měšťanských a obecných. V této periodě obce městské spíš než před tím kupují nebo zřizují si mlýny vlastní; ale především zůstaly obcem mlýny odběhlé nebo zabavené po vypuknutí bouře husitské. [2])

Mlýny nebyly laciny. V předešlé době (r. 1377) koupen mlýn na Zderaze pražském za 55 kop českých; [3]) v této době za stejný peníz byly na příklad rakovnické nevelike mlýny na nejisté a nepatrné vodě; chodilytě po 100— 40 míšeň. kopách. V Praze jen malé mlýnce břežní s jedním kolem byly po 50—60 kopách. [4]) Po-

---

[1]) Arch. Čes. XX., 281.

[2]) V Praze na příklad mlýny kláštera Zderazského, Kladrubského, kapituly Vyšehradské, vše u sv. Vojtěcha.

[3]) Tadra, Soudní Akta I., 192. Mlýn na Vltavě u Zbraslavi trojkolní r. 1407 prodán byl dědičně za 20 kop a na roční plat šesti kop. Tadra, List. kláštera Zbrasl. 214.

[4]) Mlýnec pod Vyšehradem r. 1451 za 50 kop č. Nepatrný škrták v »zadním řádu« na Poříčí v týž čas za 30 kop česk. (Arch. pražs. č. 89); v hořejším řádu Mauric Pivo, pekař, koupil březný mlýn za 83 kop r. 1462 (Arch. pražs. č. 2085, N. 3,); Petr Preclíček r. 1476 koupil mlýnec na Zderaze za 60 kop (č. 2087, K. 11.); r. 1478 mlýn v Radotíně o 2 kolech byl za 80 kop českých a 80 grošů ročního platu. Tadra, Listy klášt. Zbrasl. 263.

čátkem XVI. století (r. 1511) koupen mlýn na Botiči za 125 kop českých; Malostranští získali k obci mlýn kartouzský r. 1525 za 410 kop míš.; obec novoměstská r. 1500 skoupila si „mlýny nové“ na Poříčí dokonce za 1000 kop č. grošů; Kouřimští koupili r. 1509 malý mlýn k obci za 224 kop míšeňských, později (r. 1532) veliký mlýn za 1200 kop míš.[1]) Uvádíme tu příklady proto, aby bylo znáti, kterak nesnadno bylo pro vysoký peníz řemeslnému mlynáři získati mlýn, vlastní provozovnu.

Také města poddanská vymáhají v této době úsilněji než před tím dovolení stavěti sobě mlýny ovšem pod úroční plat vrchnosti. A při všech takových mlýnech obecních mlynář byl nesamostatným pachtýřem, takřka zřízencem, služebníkem obecním. Nejsou takoví městští mlynářové nijaká nižší sociální třída, jsou mistry jako jiní, ale služebnost jest jich hospodářský charakter. Některý se uvázal nájmem na delší čas s výpovědí obyčejně roční. Byla najímána i jednotlivá kola.[2]) Nájmy se děly na čtvrtý, také i na třetí díl. Mistr totiž měl onen díl z užitku celkového, ale týmž dílem byl povinen nésti náklady na mlýn.[3]) Jináč byl v něm „mocným hospodářem.“ Časem oblibovány a převáděny smlouvy z třetin a čtvrtin na roční pevný plat, který odváděl mlynář vrchnosti

---

[1]) Arch. pražs., č. 2091. N. 8, č. 2212, E. 15, Tomek, D. P., VIII., 191. Lib. contract. v Kouřimi, fol. 95, 916.

[2]) Na příklad r. 1509 Petrovi mlynáři z Šerlinku osadní sv. Michala a Martina v Praze najali kolo mlýnské páté, aby jeho užíval do 10 let, dá z něho 3 kopy míš. v rok, k tomu obdržel některé nádobí (9 voškrdů, sochor a palice železné, tři provazy, 3 kusy řetězů a ždíř.) Arch. pražs., č. 2079, 116.

[3]) Vzor smlouvy na čtvrtinu z r. asi 1489 jest v knize novoměstské č. 2079 (nepagin. uprostřed knihy). Formulář ten ukládá mlynáři opravy i zhotovení nových kusů. Za to užívá 8 strychů na chléb, čtvrtý groš z prodeje bráti bude, z lososů, ryb čtvrtý díl, od šlejfířů, ze sladů, od pekařů, krupníků, od toho všeho čtvrtý groš; od pily za prkna, lidem zdělaná, polovici; také na opravu pily dej polovici; na krmení dobytka dá groš čtvrtý a o něj péči má míti do prodeje, z prodaného 4tý groš vezme; sobě může vykrmiti 8 vepřů do roka. Podle nákladů panských (obce) čtvrtý groš nebo čtvrtou kopu na potřeby má dávati. Na konec vyjmenována řada těch potřeb, mezi nimiž i strava písaři, tovaryšům dvěma a mládku. — Kterak se mlynáři při třetinách chovati mají, o tom zápis v lib. document. z r. 1446, I., 103 v mus. Hradce Král. Je z roku 1528, ale praví se býti starodávným zvykem. Každý mlynář třetí groš na koně, vozy, dělníky dávati má, bylo-li by potřebí k opravě lesa (dřeva), úředník 2 díly z měšce obecního a mlynář třetí díl dá. Když mlynář v některém mlýně obecním udělá tři kola (mimo palečné), má mu dáno býti ode dvou. Kola peřiti, lopatky dělati musí bez záplaty.

panské nebo městské. Byl-li mlýn při městě poddanském, mlynář plat musil odváděti městu i vrchnosti nad městem. R. 1494 Krumlovští s dovolením Petra Rožmberského postavili si mlýn, a mlynáři uloženo, aby do komory páně i k obci platíval po 15 groších českých.[1])

Přechodní formou k samostatnosti jest onen právní poměr, když vlastník mlynáři přepustí mlýn svůj buď za určitý smluvený peníz nebo i za darmo, ale vždy s povinností platiti z něho ročně tomu, kdo ho přepustil, či jeho dědicům (úroční plat). Mlynář stal se tu již vlastníkem, ale jen požitků, vrchní vlastnictví (dominium directum) ovšem nebylo při něm. Takž v Rakovníce r. 1408 „prodán" od vdovy Kláry mlýn s grunty „v právě purkrechtním" tak, aby mlynář úročil jí a dědicům po 3 kopách pražských. Kdyby nezaplatil některý ten úrok „vladař" mlýna, má původní, vrchní vlastník právo „fentovati" cokoli a zastaviti to v křesťanech nebo v Židech.[2]) Pokud mlynář a jeho dědicové platili úrok, měli purkrechtní držení mlýna dědičně. Vilém z Pernštejna r. 1503 přepustil týmž právem mlýn svůj mlynáři v Přerově na roční plat 20 kop pražských v držení dědičné, ale prodati ho volně nesměl bez dovolení a vědomí panského.[3]) R. 1439 v Dvoře Králové Mach Smetana koupil a zaplatil v mlýně jediné kolo, a to kolo mu zapsáno v knihy městské „k pravému dědictví purkrechtnímu", a to kolo prodáváno pod týmž právem volně.[4]) Konvent kláštera Chotěšovského dal r. 1434 mlynáři grunt, aby si na něm mlýn postavil sám, za to že bude platit jen polovici ročního platu obyčejného.[5]) Je patrno, že na jedno brdo ty poměry nájemné nebyly.

Také znáti jest, že tyto všelijaké poměry právní, v kterých byli mlynáři s valnou část, nesou na sobě znamení odvislosti hospodářské i sociální. Vedle odvislých, služebných mlynářů byli, jako už v předešlé periodě, mlynáři samostatní; zajisté nejeden z mlynářů nájemných časem probral se k samostatnosti. Některá příznivá toho způsobu proměna udála se bezpochyby již po vypuknutí bouří husitských. Držel-li který mlynář mlýn klášterský nebo duchovenský právem zákupným před bouří husitskou, když bylo

---

[1]) Gross, Archae. Pam., XIX., 534.

[2]) Levý, Rakovník 42.

[3]) Arch. v Přerově. Opis v zemsk. arch. Též A. Český XVII., 39.

[4]) Nejstarší dvorská knih., fol. 9. Na fol. 30 r. 1465 odkazuje se takové kolo.

[5]) Z arch. Taxis. v Řezně, Opis v zemsk. archivu.

bouřkou po klášterech veta, šťastný mlynář některý podržel mlýn v svobodném držení.[1]) Obce též časem prodávaly svoje mlýny ve vlastnictví soukromé. Nacházíme mezi bohatými kupci městských mlynů spíš řezníky, pekaře, sladovníky i kramáře,[2]) řídko šlechtice,[3]) ale mlynář odborník vyskytne se taky jakožto kupec. Ovšem tak bohatých mlynářů, jako byl Benák z Poříče, jenž při počátku bouří měl tři mlýny,[4]) nebývalo mnoho. Ale k samostatnosti hospodářské stačilo naposled i jedno kolo mlýnské.

Počet mistrů mlynářů sám o sobě není malý, uvážíme-li, že na příklad ve vůkolí poddanského města Rakovníka při skrovné vodě potoční 13 bývalo mlýnů, ale proti jiným řemeslníkům přece byl vždy skrovný. Jest významno, že v této periodě (1420—1526) v staropražské měšťanství první mlynář hlásí se teprve v desítiletí 1487—1496, tedy koncem XV. věku! Potom již trousí se, ale do konce periody není jich ouhrnem víc než 13. Mezi konšely Pražských měst nenajdeš mlynáře za celou tu dobu. Jen 14 mlynářů v knihách pražských zapsáno, že kupovali či prodávali dům. Mezi měšťany, kteří r. 1524 v Praze přísahají přísahu o své kališné víře, spočetli jsme jen sedm měšťanských mlynářů. To jsou vesměs čísla skrovná.

Na konec o mlynářích tehdejších zvlášť jest dotknouti, že musili rozuměti i uměti lecco jiného, nežli jméno jich ukazuje; mlynář snad každý byl zároveň tesařem,[5]) ve všech smlouvách nájemných určeny bývají mnohé tesařské a jiné technické práce, jimiž mlynář povinen.[6]) Známe mlynáře, že byl rourníkem,[7]) jiné, kteří dělali rybníky.[8]) Při mlýnech bývaly speciálné odbočky, stoupy, valchy, brusy, těm všem musil mlynář po technické stránce rozuměti; někdy sic ty vedlejší podniky mlýnské obce oddaly speciálným

---

[1]) Tomkovi, D. P. VIII., 162 jsou toho příkladem mlýny kartouzské v Praze které drželo 5 mlynářů emfyteusí a pak svobodně.

[2]) Na příklad Mikeš Šerlink, řezník, kupuje si mlýn pražský s třemi koly od Sczastníka r. 1434. Arch. pražs., č. 2082. G. 30. O Šitkovi, jenž dodnes zanechal svoje jméno shluku mlýnů pod Zderazem, nevím bezpečně, byl-li kramářem či sladovníkem, či obojím. Kšaft jeho (?) v arch. pražs , 2096. R. 10. P. 8.

[3]) Novoměstské mlýny držel do r. 1496 Valdštýn. Kn. č. 2133, 80.

[4]) Arch. pražs., č. 2079. K. 21.

[5]) Pražský mlynář Hřídel r. 1455 píše se v knihách tesařem i mlynářem.

[6]) Mlýn musil umět přistrojiti až do zamlení.

[7]) Mlynář rurmeyster r. 1510 v knize arch. pražs., č. 2079, 121.

[8]) Při městě Rakovníce dělali rybníky Jíra mlynář r. 1493; r. 1473 mlynář Vacek a j. Arch. rakov., kn. grunt. Levý, Rakovník 132.

řemeslům, či řemeslo si je koupilo (soukenníci často), ale někdy si je najal a spravoval mlynář sám. [1])

Specialisací řemesla mlynářského jsou i v této periodě nemnozí krupéři, kroupníci [2]) (polinitarius). Činnost jejich vylíčil r. 1525 Jan kroupník v Praze: „Mám kroupník (mlýn) najatý od konšelů z deseti kop, kupuji ječmen, pšenici a všeliké kroupy dělám a prodávám i prachy prodávám.“ [3]) R. 1524 v Praze zapsán také „kroupník dětinský“, to jest mlynář krupice na dětskou kaši. Shledáme se s kroupníky při obchodě zase.

Z potravinářů ne všude stejně hojně bylo v této periodě řemeslo pekařské. Ve Dvoře Králové nejsou ani ještě na počátku XVI. věku uvedeni mezi hlavními řemesly. Také v Náchodě prý jich bylo málo. [4]) Sousedé v Brandýse nad Labem ti, „kteří chléb pekou,“ neměli (až do r. 1531) žádného pořádku; [5]) proti tomu v malé Kamenici České již r. 1483 pekaři zorganisováni byli v societu. [6]) Ovšem nemusí jich býti na to mnoho. V táborské knize gruntovní nejstarší (1432) zapsáno 9 pekařů jen. [7]) V Rakovníce v XV. věku neměli víc než 6 krámů pekařských; v Hoře roku 1437 bylo 17 chlebnic. [8]) Do staroměstského měšťanství vstoupilo od r. 1427 do 1526 úhrnem 78 mistrů pekařských, většina z venkovských měst (až z Domažlic, tři Němci mezi nimi). Z novoměstských znamenitějších pekařů budiž uveden Hereš, dvorní pekař krále Václavův, jenž v Novém městě žil do r. 1443, přečkav válku. [9]) Mezi konšely novoměstské dostalo se 11 pekařů, mezi nimiž Václav Cvok z Poříče, jemuž r. 1437 náležela ves Libeň. Býval primasem novoměstským. Na Starém městě pouze jeden pekař mezi konšely, na Malé Straně žádný. R. 1524 k přísaze náboženské povoláno z obou

[1]) Svrchu řečený Šilhan v Přerově najal si od Pernštejnského Viléma mlýn s »dubníkem ševcovským, s valchú súkeniční, s brusy, s stúpami olejnými a jahelnými.« Arch. přerovský. Opis v zemsk. Arch. Č. XVII., 39.

[2]) Arch. pražs., č. 994, 93, zapsáno všeho všudy 5 kroupníků.

[3]) Arch. pražs., č. 1047. L. 8. Jiný kroupník, Jakub, r. 1717 na dolejší mlýn. novoměst. ročně 10 kop platí. Arch. pražs., č. 2133, 34.

[4]) Hraše, Náchod. 461.

[5]) Pamětn. kn. brandýs. 14.

[6]) Arch. kamenic. Opis v zemském.

[7]) Dle počtu Kolářova. V Progr. gym. 1871.

[8]) Arch. horsk., č. 40.

[9]) Kšaft jeho v kn. arch. pražs., č. 2096. H. 8. Jiný kšaft před tím r. 1442. na fol. G. 3. Ze zapisu viděti, že pekař má příkrov, mšál, ornát zlatohlavový a chce, aby se to půjčovalo kostelu. Snad ve vojně to získal.

větších měst Pražských mistrů pekařských 61. Je patrno, že v hlavním městě to řemeslo bylo zastoupeno valně.

Nejeden pekař držel mlýn. Pekař Matěj z Poříče do r. 1478 držel tři mlýny.[1]) Svrchuřečený Cvok měl v Libni mlýny a v Praze mlýn na Kameni a jiný na Poříčí.[2])

Pekaři a jich tovaryšové v Praze pletali se mlynářům v řemeslo tak tuze, že r. 1478 byly z toho až soudy, o čemž položíme doleji. Pekaření bylo i v této periodě dělilo se jako v předešlé stejně. Specialisté pekařští byli ze starší doby koláčníci a mazanečníci (placentarius). Čtyři mazanečníci dostali se i mezi konšely novoměstské.[3]) Jináče pekaři robili mazance sami.[4]) Oplatečníci a pecnáři také byla dvě řemesla odbočná. Pecnáři směli pekati jen hrubý chléb a bývali trhem obmezováni. Shledáš je i v malých městech na př. v Úterém, kdež směli péci chléb jen po penízi (popeněžný) a nejvýše po dvou penízech.[5])

Nově se nám vyskytuje jako speciální řemeslo „pekař boží". Ten pekal hostie do kostela. V jiných zemích „pistor Dei" nic není tou dobou nového.[6]) Do oboru pekařského příslušejí pernikáři, kteréž nalézáme teď i v menších městech venkovských.[7]) Ale nikde jich nebylo mnoho. Objevují se jen jednotlivě. Bývají přílepkem pekařů, k samostatným societám nemajíce nikde počtu dostatečného.[8]) V měšťanství staroměstské v této periodě první pernikář hlásil se teprve po roce 1447. Do konce periody (1526) zapsáno jich všeho všudy 7. Jeden slul Otčenáš. Mezi konšely pražskými za všecku dobu bylo pernikářů pět. Roku 1524 přísahá na víru v obou Pražských městech pernikářů 9. Tedy ani v hlavním městě nebylo mistrů toho řemesla mnoho. K té kategorii práce mohou přičteni býti jakožto řemeslo nové konfektáři, kteří medem a

---

[1]) Arch. měst. Miscel. z desk 26. (2094) fol G. 5. Při mlýnech měl vepřů 124. R. 1478 zahynul zasutím a zřícením domu svého na Poříčí.

[2]) Kšaft jeho v kn. arch. pražs., č. 2096 V. 7, r. 1455.

[3]) Viz seznamy u Tomka v D. Pr.

[4]) Dorota »prodavačka mazanců Bureše pekaře«. Roku 1523 Arch. praž., č. 1047. C. 3. Latinské jméno placentarius, dávané mazanečníkovi, našel jsem v knize arch. praž., č. 2095. A. 20.

[5]) Diplomat mus. Opis z Teplé.

[6]) Pekař boží novoměst. zapsán v kn. Arch. pražs., 2092, 193. R. 1525.

[7]) V Heřmanově Městci má 1501 pernikář dům. Arch. městský, kniha purkrecht. 20. Opis v zemsk.

[8]) Ani v Kutné Hoře v stol. XV. není cechu pernikářského.

cukry i moukou robili konfekty všelijaké. Těch bylo také pořídku, [1]) neboť obyčejně vyráběli konfekty apotekáři. Poprvé r. 1502 vystupuje v Praze řemeslo cukrářské a zůstává vzácným. Cukrář slul Mates a měl dům na Malé Straně roku nadepsaného. [2])

První místo mezi potravináři drží zase řezníci. Byli obyčejně poměrem k populaci přiměřeně početni, [3]) ale byla městečka, že měla nedostatek řezníků ještě v XVI. věku. Za takové městečko klásti jest na příklad Brandýs labský, jenž měl na počátku XVI. věku jediného řezníka osedlého. Ještě r. 1531 Arnošt z Krajku praví, že v obci řezníků málo. [4]) Také v městě poddanském Ronově r. 1511 byly jen čtyři masné krámy na rynku, [5]) ale proti tomu v Trhových Svinech, městečku také nevelikém, bylo aspoň tolik řezníků, že r. 1520 se zorganisovali. [6]) V Rakovníce bylo r. 1436 šestnáct řeznických krámů; od r. 1470 20; [7]) na Táboře počítá se v půlce XV. stol. 31 řezníků, [8]) v Litoměřicích bylo koncem dotčeného století nad 50 řeznických krámů. [9]) Přibylo jich tu proti době předhusitské aspoň 10.

To však oznámiti jest, že v této době řezníků v některých městech bývalo vždy o něco víc nežli krámů. Jest vůbec činiti rozdíl mezi řezníkem „krámským" a takovým, jenž krámu (pro jich obmezený počet) nemohl dojíti. Takový prodával doma a byl krámu čekatel. Řád pardubický z r. 1484 přímo stanoví, aby nový řezník krámu došel, až jiný krámu odumřel; v Litoměřicích se snesli r. 1528, aby nových krámů nebylo přistavováno, krám aby dědičně padl na syna mistrova, a není-li toho, ať přistoupí k němu nejstarší v řemesle. Proti takovým zásadám zase bylo ustanovení chrudimské z r. 1455, že totiž řezník smí i dva krámy míti. [10])

---

[1]) Jana Kumpána konfektáře stihli jsme při kšaftě v Praze r. 1520 v knize č. 2142. B. 17, arch. pražs., a ještě roku 1532 na Starém městě. Arch. pražs. č. 2095. D. 13.

[2]) Arch. pražs., č. 2211. G. 6.

[3]) Arch. Čes. VII., 324.

[4]) Památní kn. brandýská 31, 15.

[5]) Archiv ronovský. Opis v zemsk.

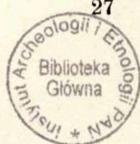
[6]) Cod. rosenberg. Diplomat. mus. zemsk.

[7]) Nejstarší kniha počtů v arch. rak. r. 1440 počítá jen 14 krámů. Srovn. Levý, Rakovník 39.

[8]) Kolář, Program real. gym. v Táb. 1871.

[9]) Dle »Protok. ab anno 1551« v arch. litoměřic. bylo v polou XVI. věku již 70 krámů.

[10]) Obšírně Winter, Kult. ob. II., 300. Kn. litoměřic. v mus. sign. 3. E. 3, 12.

Krámy řeznické platily po venkově po 5—10 kopách v půlce věku XV. Potom mnohem víc. Též v Praze ještě r. 1452 bylo lze koupiti novoměstský krám řeznický po 10 kopách, brzo potom ceny vystoupily na 20 i více kop.[1]) V Pražských městech bylo z předešlé doby 214 masných krámů. Kterých odběhli němečtí lidé, ty obec ujala a prodávala českým mistrům. Někteří (hned r. 1420) kupovali i jen polovice a čtvrtky krámu po 5 kopách pražských.[2]) Jméno „německých" krámů podle českých zůstalo na dále historickým zvykem. Byli v Praze řezníci, že měli víc krámů nežli jeden. Mnozí měli tři, dva neb aspoň půldruhého krámu,[3]) r. 1451 Dorota Poláčková, měštka Starého města, zanechala muži svému sedm masných krámů,[4]) ba Pavel Henrych, novoměstský řezník, r. 1520 odkazuje čtrnácte masařských krámů a čtvrt![5]) Rozumí se, že vlastník většinu svých krámů pronajímal jiným řezníkům.

O měšťanství Starého města přihlásili se od r. 1420—1526 73 mistři, číslo ani ne tak valné, jak by člověk čekal, někdy za celých deset let jen dva řezníci vstoupili mezi měšťany, arci jindy až 14, 15. V celé summě jsou jen 3 Němci. Do konšelstva v Starém městě dostalo se řezníků 16 (jeden slul Hladomře), v Novém 26 (mezi nimi r. 1459 Jan Vodička, po němž dotud ulice nese jméno),[6]) na Malé Straně 17. V Praze spojené (od roku 1518) čtyři řezníci zasedali v městské vládě. Ta čísla již dobře ukazují mocnost řemesla. Také v knihách pražských při smlouvách o domy (od r. 1420—1500) řezníků počet, 135 osob, není právě malý a ukazuje hospodářskou sílu těch lidí. Na kališnickou víru r. 1524 přísahá novoměstských a staroměstských řezníků 97.[7]) Tu bychom čekali víc. Některý

---

[1]) Manuál č. 89. v arch. pražs.

[2]) Kn. arch. pražs., (Miscell. 13.) č. 2081. Na fol. 18 jest jedenáct zápisů za sebou z r. 1420. Ti řezníci slují Chrt, Job, Hanušek, Pivce, Laurin, Lalka. Útrata, Zelé, Šíše, Húska.

[3]) Arch. pražs., č. 2119. R. 9. č. 2096. R. 10. R. 7. Novoměstský řezník Pavel 1452 tři masné krámy beze čtvrti.

[4]) Arch. pražs., č. 992, 244.

[5]) Arch. pražs., č. 2142. B. 7.

[6]) Byl asi jen tím znamenitý, že měl pivovar, 2 domy (u Šteigrů), 4 půlky masných krámů a dva celé. Mezi konšely u Tomka víckrát se už nečte. Jeho svatební smlouva v manual. novoměs., č. 88, 52. R. 1447.

[7]) Čísla shledáváme jako svrchu v Teigových seznamech (Almanach), v knize arch. pražs. 986, 534, 994; v Tomkových seznamech konšelských i v knihách smluv a trhových.

z řezníků pražských byl královským řezníkem. R. 1477 uvádí se Pavel, královský řezník a měšťan novoměstský;[1]) po něm Jan, řezník královský.

K řezníkům pražským tentokrát přičísti jest i židovské mistry; v XV. století židé mají krámy masné své vlastní i šlachtatu;[2]) na venkově byli však obmezeni; v Chrudimi směl žid sice bíti v obecném kutlofě, ale kupovati dobytek musil jen od křesťanského řezníka.[3])

Podle řezníků ve všech městech objevují se huntýři počtem větším než v periodě předešlé; soutěž jejich stává se řezníkům velmi nepohodlnou, vznikají třenice a smlouvání. Jakož řečeno, přespolní řezničtí huntéři smívali do města k trhům. Ty návštěvy konšelé i obec ráda viděla, šlo o bezpečnější a hojnější zásobování města, a také pociťovala se zdárnost konkurence. Časem usadil se přespolní huntýř v městě, zprvu bez práva měšťanského. Huntýř jakožto obyvatel města nebyl plnoprávný řezník, nebyl v organisaci, neměl stálého krámu každodenního, neučil se řemeslu, umění svého nebyl nikomu povinen ukazovati.[4])

V Praze Nové po všelikých nesnázkách r. 1446 stalo se svolení mezi řezníky a huntéři takovéto, že huntéři nemají jiný den bíti dobytka než v pátek a v sobotu mají v trhu prodávati, však nikdež po hospodách; pakli by jinak učinili, maso se jim pobéře a dá do špitála chudým, „jakož bylo za starodávna.“[5]) Tato úmluva byla r. 1521 obnovena po různicích nemalých. Huntéři vydali od sebe ponížené přiznání k staré smlouvě.[6]) „Poznali jsme,“ píší, „že páni řezníci mají smlúvu s huntéři, předky našimi. I přišli jsme jednomyslně ku pánům řezníkům a žádali jsme jich, aby páni řezníci měli k nám dobrú vuoli, přízeň a lásku, že my huntéři podle toho zápisu prvního chceme se zachovati nyní i na časy potomní.“ A opět upisují se, že nebudou porážeti než k sobotě a ten sobotský

[1]) Ten řezník, jsa s králem v poli u vojště u vsi Sedly mezi Hradcem a Bystřicí, učinil poslední vůli, z níž jde, že mu kuchmistr, panoš Václ. ze Svárova, za krále dlužen 25 kop za maso, jež v rozličných dobách od řezníků v krámech bral. Zápis kšaftu r. 1477. Misc. 26. F. 26. Arch. pražs., č. 2094.

[2]) Tomek, D. P. VIII., 145.

[3]) Časop. Č. Mus. 1863. 212.

[4]) Pamětní kn. brandýs., fol. 31.

[5]) Arch. pražs., č. 2083, f. O. 19.

[6]) Arch. pražs., č. 2099, f. 1018.

den že na vysazeném trhu u sv. Havla budou prodávati. Při tom dopouštějí, aby řezníci jich zboží ohledávali.

Pražské pravidlo stalo se pravidlem i v městech venkovských. „Hostinští řezníci nebo huntéři v den trhový mají hnáti a bíti a prodávati, to jim hájeno býti nemá," tak snesli se Mladoboleslavští r. 1494.[1]) Když v Plzni nemohli se srovnati obojí, král rozhodl r. 1490 ve smyslu pražského řádu, že „lidé hostinští" nebo domácí huntéři mohou v sobotní frejmark volně prodávati, a obec aby jim na to nadělala krámců za týdenní činži 1 groše č.[2]) Vyplně podmínky, huntéř mohl v organisaci řeznickou přijat býti. Při tom Mladoboleslavští radí r. 1494 svým řezníkům, „aby nepřijímali bezděčně, než který by byl hodný, jako na to sluší."[3]) Jakž viděti, byl hlavní rozdíl mezi řezníkem a huntéřem po stránce živnostenského práva; co do provozování byli obojí řemeslo stejné. Zvláštní volnější postavení měli huntéři tam, kde bylo řezníků málo. Za příklad jest Brandýs n. Labem. Tu kdys na počátku XVI. věku pan Kunrat z Krajku přímo nařídil, aby huntéři okolní do města dobytek hnali na živě i aby sem vozili maso dvakrát v témdni, v úterý a v sobotu a v krámech aby prodávali. Když se později usedlí řezníci poněkud rozmnožili, srozumívajíce se s huntéři, „natahovali" trhy tak, že sama obecní správa u vrchnosti nucena žalovati.[4])

Huntéři nebyli chudáčkové všickni. K pražským domům dostalo se od roku 1420—1500 třináct jich a po r. 1517 tři došli v Starém městě měšťanství.[5])

Dobytek chovali si řezníci v domech svých, pražští někteří měli dobytčata velká i drobná také na chování po vsích. Ale v této době shledáváme v Praze zvláštní kraváky, kteří chovajíce krávy, bezpochyby též mlékařili a robili tvarohy a sýr. Také poprve se vyskytuje v Praze nunvář (castrator). Je to r. 1436 Sigismundus „medicus" a „castrator juvenum". Jináč provozovali práci nunvářskou pastuchové a rasové; tu se dal na to lékař.

---

[1]) Kn. smluv., č. 1, 25. Arch. mladobol.
[2]) Listář plzeň. v mus. Winter, Obraz II., 298.
[3]) Kn. smluvní č. 1, 25.
[4]) Památní kniha Brandýs. 31, 15.
[5]) Arch. pražs., č. 534. Kolik jich bylo v Praze, nevíme, r. 1524 14 huntéřů přísahá na víru kališnou.

Mezi specialisty řeznickými vyskytují se i v této době vždy ti, kdož dotýkali se jen drobů zvířecích, drobníci a drštkáři. Ti byli v organisaci řeznické,[1]) a nejeden pražský drobník byl zámožný muž. Pomním onoho Michálka drobníka, jenž r. 1449 odkazuje peníze na opravení týnského, haštalského a jakubského kostela.[2])

I v této periodě vyskytují se v pramenech sádelníci a lojovníci, za to zmizelo jméno starodávné arvinarii (uzenáři) docela. Nelze však pochybovati o tom, že masa udili i v této době. V městech venkovských i v Pražských provozovali to řezníci; jisto, že na příklad v Hradci Jindřichově (r. 1484) řezníci prodávali „pálené maso", a řezníkům klatovským se r. 1488 ukládá, aby mívali maso „dobře udlé".[3]) Tehdejší řezníci prodávali i mýdlo, svíce, husy.[4]) Specialisté potravinářští jsou zase rybáři, kteří všude, kde voda, ryby chovali, lovili, prodávali. V Praze usazeni byli rybáři nejvíce na ostrovech, pod mostem a v Podskalí. Mezi měšťany staroměstské dostalo se do r. 1526 8 rybářů, z nichž jeden pocházel z Hradce Král. Přespolní nejbližší rybáři chodívali do Prahy z Holešovic, z Bubenče, z Podolí a Dvorců i od Sedlce. Znamenité bylo rybářství v Hradci Králové, kdež bylo mimo říční vody rybami hojné do polou XVI. století sedm rybníků.[5]) Vůbec lze postřehnouti, že na hraně XV. a XVI. věku při mnohých městech zdělávají se rybdíky asi vzorem panstva. I malý Rakovník počítal si dvanáct rybníků, většinou v tu dobu napuštěných v luka.[6])

K živnostníkům o potravinách pracujícím slušno přidati ptáčníky měst venkovských, kteří na čihadle lapali ptáky a pak prodávali.[7]) Bylo by je spíš počítati k obchodníkům.

Do řady potravinářů příslušejí v této době hojní sýrníci a sýrnice. V Praze pět sýrníků nalezli jsme mezi domácími pány (do r. 1500). Dále sem náležejí mistři vinaři (vinitor) a jich čeleď;

---

[1]) Arch. pražs., č. 2119. C. 2. Drobník odkazuje cechu řeznickému peníze

[2]) Tamž. C. 1.

[3]) Cechovní řád v museu pardubic. a řád řezníků klatovských. Opis u dra Čelakovského.

[4]) Fragment knihy litoměřic. v Česk. Mus. r. 1515.

[5]) Lib. docum. I., 163 v Hradci.

[6]) Arch. rakovn., knihy gruntovní z let 1482 a násl. Též Levý, Rakov. 151.

[7]) V Rakovníce ptáčník Perek měl r. 1520 čihadlo v chvojinách, z kteréhož platil na znamení odvislosti (že grunt není jeho) ročně jedním čížkem a sýkorou. Z grunt. knihy rakovn.

pět vinařů jsme shledali (do r. 1526) mezi měšťany Starého města; sem patří i zahradníci a jich odštěpenci zelníci, cibulníci, chmelaři a jeden melouník (dýňař). Pražští zahradníci pěstovali svoje zemědělské produkty nejvíc za Poříčskou branou [1]) a u Smíchova „v zahradách“ až za Zlechov. Mezi majiteli domů pražských shledali jsme do r. 1500 4 zahradníky, potom jich patrně přibývá; [2]) zelníky tolikéž 4, k měšťanství staroměstskému dostal se po r. 1507 zelník jeden stejně s cibulářem. Také chmelíře jednoho shledali jsme v konšelech novoměstských. Jiří král měl svého zahradníka královského, Mikuláše. V městech venkovských větších (na př. v Plzni) tou dobou zahradníci bývali [3]). V menších sotva. Tu si sousedé pěstovali chmely a jiné porostliny vedle svých jiných živností sami bez odborníků. I v Praze většina pivních nákladníků měli své chmelnice ve vlastní správě a péči hospodářské, [4]) takže chmelíři, svrchu řečení, kdo ví, nejsou-li chmelem obchodníci a nikoli jeho pěstitelé.

Potraviny strojili kuchaři a kuchynníci (na Moravě kuchynáři), kteří k veřejnému prodeji ve větších městech měli kuchyňky jako nějaké krčmy své nebo najaté. [5]) Obojí — kuchaři i kuchynníci latině se zovou coqui. Vzrostem populace množili se. Víme ť, že r. 1469 Kutnohorští se snesli, aby nebyla jedna kuchyně obecní, ale aby jich bylo což nejvíc, neboť „obec sílí se, a lidu mnohem více přibylo a přibývá.“ Z dalšího snesení vysvítá konšelský úmysl, aby rolníci a dělníci (pro něž kuchyňky byly) netoliko pečité ale i vařené maso a kury míti mohli. Tenkráte také poručeno pekařům a pivovarníkům, aby vepřů z města neprodávali mimo řezníky a kuchynníky domácí pod trestem. Těm aby prodajný dobytek nabídnut byl nejprv. [6]) V Praze i Malostranští, sesílivše populaci svou,

---

[1]) Arch. pražs., č. 2119. V. 1. r. 1481.

[2]) Patrné je to v knize arch. pražs. č. 2092. Na fol. 5. a 6. jsou hned dva za sebou na Novém městě.

[3]) Strnad v Plzni je uvádí. Soukromý seznam. Kolář na Táboře v XV. století jich nezná. Program 1871. V Rakovníce jich nebylo.

[4]) Viz v knize kšaft. č. 1096 nejeden kšaft sladovníkův. Z knihy arch. pražs., č. 2133 dovídáme se, že strych chmelnice byl r. 1489 u Prahy kupován od obce za 7—12 kop, ročně se z něho k obci platilo po 10 groších. Strych obyčejného pole byl tou dobou za 2—3 kopy, ročně se platilo k obci po 3 groších. Fol. 4, 7.

[5]) R. 1507 za roční kopu míš. Arch. pražs., č. 2133, 18.

[6]) V archivě česk. mus. Opis.

v konec století r. 1499 staví na rynku velikou kuchyni novou, tu, z které po čtyřiceti létech a dvou oheň vyšlý popálil Hrad. [1]) Že kuchynníci prodávali také masa syrová, z toho r. 1430 pokřik od řezníků. Konšelé takový prodej zapověděli „mistrům", kteří kuchyně drží. [2])

Kuchařův a kuchynníků mezi měšťany Starého města shledali jsme za celou periodu osm, byli mezi nimi také někteří kuchaři královi; jednoho kuchaře (Jiříka) nalezli jsme r. 1515 mezi konšely malostranskými. [3])

Sladovníci a pivovarníci nebo sládkové již napořád jsou trojí sociální povahy. Jedni, kteří měšťanům, majícím sladovnu a pivovár (nákladníkům), sloužili a tudíž přese všecko misterství své přece jen k čeledi hospodářově náleželi; k nim by mohli služebným rázem svým přičtěni býti též panští a klášterští sladovníci, pokud který v městě sloužil. Také král měl svého sladovníka. [4]) Zhusta je službou zastal i sladovnický tovaryš; čteme» v řádě krumlovských sladovníků r. 1516, kdo sladovnu má a není v cechu řemesla, musí najmouti sladovníka tovaryše před mistry. [5])

Druzí sladovníci jsou samostatni, to ti, kteří majíce dům várečný, byli sladovníky i zároveň nákladníky. Ti vedli obchod nákladnický a výrobek si hotovili řemeslně sami. [6]) Mezi čeledními a domovitými sladovníky byli třetí, kteří si sladovny cizí jen najímali. Řád pražský r. 1456 nařizuje, že sladovník, chtěje pracovati řemeslo, musí sobě sladovnu koupiti či najmouti. [7])

---

[1]) Dali ji s výhradným právem kuchynnici Marketě v nájem za roční plat dvou kop míš. Arch. pražs. č. 2211. F. 12. Tomek, D. P. VIII., 29. Měla si ji »ustaviti« a žádný »nemá míti kuchyně svobodné jí na překážku.«

[2]) Arch. pražs., č. 2099, 215.

[3]) Známe Vojtěcha, kuchaře krále Jiřího, jenž r. 1461 kup. dům na Nov. městě (č. 2081, 153), Matesa, kuchaře královny Johanky, který týž rok koupil dům tamž (č. 2085, M. 9.), r. 1469 druhý dům (č. 2086, M. 28); z r. 1489 kupuje dům Václav, kuchař králův (č. 2089, P. 17), Tomkovy Základy uvádějí r. 1485 král. kuchaře Drobila Matesa. Týž uveden v List. klášt. Zbrasl. 267. Tadra.

[4]) Matěj, královský sladov. r. 1487 u Tomka, D. P. IX., 262.

[5]) Gross, Arch. Pam. XIX., 310.

[6]) Z pražských byl na příklad Jan Helm († 1447) nákladníkem v domě, jenž má po něm jméno do té chvíle, tu býval svým sladovníkem a hotový slad svařuje byl i svým pivovarním mistrem. Umíraje, nechal po sobě 15 varů piva a slady. Arch. pražs., č. 2096. M. 2.

[7]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 15.

Sladovníci v této periodě docházejí k hospodářské samostatnosti větší měrou nežli v předešlé, neboť z nejednoho města teď známe jich organisace, kteréž předpokládají znamenitější počet mistrů. Počtu se nedobereš spolehlivého, máš-li i počet samostatných sladovníků a pivovarníků, vždy budou scházeti mistři služební, čelední. Počítá-li se na příklad na Táboře v polou XV. věku 17 sladovníků,[1]) toť jsou zajisté měšťané, kteří živili se řemeslem sladovnickým a byli odborníci. Se sladovníky služebnými bylo na Táboře toho řemesla zajisté násobně víc.

V Praze shledáváme počty samostatných řemeslníků tohoto odboru dosti značné; k měšťanství na Starém městě sladovníků přistoupilo do r. 1526 úhrnem 190. Mistrů pivovarských za touž dobu v měšťanství přijato pouze 15. Silný počet sladovníků vyhrne se nám náhle a najednou z obou měst Pražských (Star. a Nov.) r. 1524 při náboženské přísaze. Jest jich 151. A to zase nebyli ani všickni sladovníci! Číslo přes to však veliké, víme-li, že touž dobou (r. 1500) Mnichov bavorský měl sladovníků jen 38.[2]) Ve správě městské, mezi konšely, „slovutné“ řemeslo sladovnické bývalo všude zastoupeno. V Praze spočítali jsme jich mezi konšely do r. 1526 13 v městě Starém,[3]) na Novém 19, na Malé Straně 2.

Pivovarských mistrů jest proti sladovníkům všude málo. To tím, že sladovnu i v této době každý hospodář měl při svém domě a k ní měl najatého sladovníka; proti tomu pokrokem technickým a větším odbytem piva nemohlo se již vařiti na malých pánvích při domech kde kterých, některý hospodář pořídil si pivovarskou pánev znamenitější a k tomu jeho pivováru shrnovali se ostatní pravovárečníci. Také obce si pořizovaly větší pánve, a tak vznikaly soukromé i obecní pivováry jakožto větší provozovny, ačkoli nesmíme pojem jich velikosti přepínati, chodilytě v té době pivováry po 30—40 kopách českých a v Praze i s domem koupen jeden r. 1523 za 150 kop č.[4])

---

[1]) Kolář v Program. tábor. 7118.

[2]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 93.

[3]) Ze znamenitějších jest Reček, přívrženec Zikmundův, r. 1436 dosazený primasem. Po něm slula jedna z kolejí studentských Rečkovou, Zikmund mu zastavil ves Michl r. 1436 ve 400 kop česk. Arch pražs., č 992, 182.

[4]) Obec Stříbrská koupila r. 1523 »pivovár« za 30 kop grošů; z toho nevalného peníze viděti, že všecek pivovár byla asi veliká pánev k varu a některá káď v budově dosti chatrné. Arch. plzeň. kn. stříbr. kn. zápisů fol. 238. V Praze

Nebylo tedy v městech pivovarů již tolik, jako bývalo, ale za to byly zřízeny na větší vaření. V Rakovníce na příklad jich počítali v XV. stol. 8, v Stříbře 5. Měl-li tedy každý hospodář k své domácí sladovně sladovníka, měl mistra pivovarského jen ten hospodář (obec), který zřídil a držel pivovár a nad to některý mistr pivovarský řídil i víc pivovárů pospolu; řád novoměstský r. 1456 nechce, aby pivovarník víc než dva nebo tři pivováry najímal, držel nebo spravoval.[1]) Proto je pivovarníků daleko méně.

Se sladovníky mají co činiti sladomelci (sladomelové), kteří službou svou, mlíti slady, byli přikázáni k mlýnům.

Pivovarníkům nejblíže stojí nové v té době odvětví živnostenské: „paliči vína“ nebo, jak jim také říkáno, vinopalové, vinopaliči; latině slul takový živnostník sublimator, ustor fecum, ustor vini sublimati, ustor fecum Bacchi et Cereris. Vínapaliči zahříváním a ochlazováním líhových pár či destillací dobývali líhu a dělali kořalku. Pálili „žžené víno“ z piv dobrých nebo porušených, z vína zkaženého, pomocí droždí, kvasnic pivných a vinných, ze sladů kvašených a zapařených. Že pálili spíše pivo, měli slouti obecněji pivopaly; všaktě r. 1523 také ta jména obě vyskytují se vedle sebe jako souznačná; pivopalové nebo vinopalové.[2]) Také sluli pro svoji techniku s pivem „mořipivové.“[3])

Od r. 1450 kupují vínapaličové domy pražské. Tedy vznik toho průmyslu klásti jest před ten rok. Pak jich přibývá, že to až bije v oči. R. 1478 Hanuš, palič vína, stal se obětí svého řemesla: shořel s ženou, s dětmi a s celým domem, který v Jámě si byl koupil osm let před tím.[4]) Roku 1469 kupuje si na Novém městě dům také Sigismundus, vínapalič z Kadaně, nevíme, byl-li Němec.[5]) V témž městě jeden z pozdějších vinopalů slul Žižka; roku 1482 zmohl se také na dům.[6]) Patrně řemeslo bylo zištné. Od r. 1477 do r. 1526 dvacet vinopalů stali se měšťany usedlými na Starém městě. Nejvíc jich hlásilo se k měšťanství po r. 1517, totiž 10,

---

koupen na Nov. městě r. 1508 pivovár za 40 kop (arch. pražs., č. 2091. G. 18), onen s domem, r. 1523 u sv. Vojtěcha koupený, zapsán v kn. arch. pražs., č. 2093, 125.

[1]) Arch. pražs., Misc. 15, P. 15. Arch. Čes. XIV., 467.

[2]) Arch. pražs., č. 1129, 385.

[3]) To jméno psáno v arch. pražs., č. 1129, 188.

[4]) Arch. pražs., č. 2087. P. 30. Dům kupuje r. 1470. č. 2086. O. 4.

[5]) Arch. pražs., č. 2086. N. 6.

[6]) Tamž, č. 2088. G. 16.

mezi nimiž tři Němci. R. 1524 k přísaze náboženské z obou pražských měst (Star. a Nov.) přišlo 17 vinopalů měšťanů. Do r. 1488 v Praze bylo již měšťanských i neměšťanských provozovatelů nové té živnosti tolik, že obec žalovala, i sladovníky popadala žárlivost. Obec žalovala, že sladovníci pivo, patoky dobré i slady prodávají těm, kteří „víno" pálí, a to že je ke škodě obcem. Král Vladislav tehda nařídil, aby starší sladovnického řemesla dohlédali, by dobré pivo nebylo vinopalům pod pokutou 5 kop prodáváno, než to, které by porušené a zkažené bylo. Rok potom král zmátl nařízení nadepsané rozkazem novým; prý, kdo z piva ne z dobrého než z porušeného víno pálí, ať to za žžené víno neprodává, než za žžené pivo, jináč aby za falešníka jmín byl. [1])

Je patrno, že dvojí kořalku paliči vyráběli, jednu z dobrého materiálu, druhou ze zkaženého. R. 1523 zase žaloby a nesnáze. Prý ujma se děje obecnímu lidu, že někdy dobrá piva a patoky, jako by se odbýti mohly, vinopalové vykupují a pálí a mnoho hospod drží. Tehda konšelé rozhodli ve smyslu prvého nařízení Vladislavova, aby sladovníci dohlédali, nedopouštějíce prodávati a páliti dobrých piv. [2])

Vedle nové živnosti musíme na konec uvésti ještě také starou živnost medařů. Vzrostem sladovnictví a pivovarství medaření, jež provozovali medníci a mednice, hynulo patrně, ale opojná medovina robí a prodává se za celou periodu pořád. V Praze nalezli jsme medaře i mezi konšely staroměstskými, r. 1502 měli domy na rynku medaři dva, a r. 1524 k přísaze víry na rathouz dostavili se rovněž dva. R. 1448 Petruše, mednice staroměstská, mající medu mnoho v kbelcích a v hrncích, odkazuje kalich a pušku do Betlémské kaple. [3]) Na venkově tou dobou vždy ještě dobrou pověst měli medníci chebští.

V odboru řemesel s tuky zacházejících, jsou nejprv mydláři, kteří se v této době objevují častěji a na více místech nežli před tím. Ale mnoho jich nikde není. Na Táboře v polou XV. věku uvozuje se jeden. [4]) V Praze na Starém městě přistupují

[1]) Kn. komor. soud. červ. r. 1488. J. 1. Velmi nejasně o tom vypravuje starý Letopisec (exempl. Neuberkův 108), tak nejasně, že Tomek (D. P. VIII,, 392) nemaje jiného pramene při ruce tomu neporozuměl, praví: Staré letopisy přinášejí »také cosi o pálení piva místo vína.«

[2]) Arch. pražs. č. 1129, 385.

[3]) Arch. praž. č. 2119, fol. 4.

[4]) Kolář, Program 1871.

k měšťanství sic hned při r. 1427, ale do konce periody (1526) není jich víc nežli 15.[1]) V pražských knihách smluvných zapsáno při trzích domovitých úhrnem 20 mydlářů, r. 1524 z obou větších měst pražských přísahalo při sporech náboženských 14 mistrů mydlářských.

Vzrostu mydlářů ještě vždy hospodyně překážely, vařice si mýdlo samy, a řezníci, kteří svíčky i mýdlo robili a prodávali. Litoměřickým řezníkům nucen úřad městský ještě r. 1516 nařizovati, chtějí-li prodávati svíčky a mýdlo, aby to kupovali u mydlářů.[2])

Daleko řidčeji vyskytují se svícníci (candelator) jakožto řemeslo samostatné. V Praze přicházejí k měšťanství Starého města teprve od r. 1457, a do konce periody spočítali jsme jich pouze 12. K přísaze r. 1524 přišli na radní dům staropražský jen dva. Patrno, že buď proti předešlé periodě nic nevzrostli, nebo že se v pramenech pokrývají mezi mydláři.[3]) Z měst venkovských nevíme o nich. Poněvadž pražská svícnice Dorota dle kšaftu z r. 1519 zanechala po sobě sedm centnéřů „osku", vidíme v tom důkaz, že svícníci robili také svíce voskové vedle lojových.[4]) Té svícnici byli dlužni lidé v Slaném, v Rakovníce, v Brodě Českém, ve Velvarech, v Kostelci, ve Veltrusích a j., kupovali tedy z těch měst voskové svíce v Praze.[5])

Voštiny po včelařích sháněli voštináři a prodávali je voskářům nebo voštníkům, kteří vosk lili, upravovali a bílili. O zvláštním privilegovaném bělidle, jako bylo v Praze v stol. XIV. v této periodě již není řeči. Celkem není těchto živnostníků mnoho, ale některého voštináře najdeš i v Praze a voštníka časem i na venkově.[6])

Olejníků (oleator) bylo v Pražských a jiných městech vždy některý počet; byli i na vsích.[7]) Deset jich zapsáno v pražských knihách smluvných. V polou XV. věku jsou tu zorganisováni (1452),[8])

---

[1]) Jeden přibyl z Rakovníka, jiný z Litoměřic.

[2]) Fragment knihy litoměř. v Česk. Mus.

[3]) O jednom mistrovi pražském dí se »svícník nebo mydlář«. Ale našli jsme to teprv r. 1540 V kn. č. 2212. N. 6.

[4]) V Opavě cech mydlářský a svícnikářský měl ještě dle statut z r. 1611 právo dělati voskářská a lojová díla. Arch. minister. vnitra IV., D. 7. fasc. 422.

[5]) Arch. pražs., č. 2142, fol. A. 13.

[6]) Na př. v Rakovníce. Levý, Rak. 40.

[7]) Na př. ve vsi Lovosicích. Arch. Čes. XVIII., 299. R. 1498.

[8]) Miscell. v arch. pražs. č. 15, fol. P. 14. Arch. Č. XIV., 464, r. 1452.

tedy jich byl větší počet, než se jeví v knihách. Známe jich society také z Hory, z Kolína. [1]) Olejníci na mlýnech v stoupách dobývali z rozličných mastných semen olej tlučením a lisováním. Mimo to však olejníci prodávali i hrách, jáhly robené v stoupách jahelných, kroupy, semenec, proso, roubení, mák. [2])

Shledáváme v odboru potravinářském úhrnem 36 řemeselných živností a 5, jež pracují tuky, tedy živnost celkem jedenačtyřicateru.

V širokém oboru textilním na prvém místě soukenníci. V této době pozorujeme, že povědomá troje názviska — soukenníků, suken kroječů a suken postřihačů — začasté splývají v jedno a zastupují se, neboť ta řemesla obchody skutečně se slučují v jedněch osobách.

Soukenníky, kteří sukna robili, nalezli jsme touto dobou všude po městech královských bez výjimky. Na Táboře koncem husitské vojny soukenníci mohli si od krále Zikmunda uštědřiti dáti privilegium vývozu, jež jim Ladislav r. 1454 potvrdil. [3]) Tehda bylo mistrů asi 28.[4]) Značným sdružením vynikali soukenníci v Lounech,[5]) v Hoře, v Plzni, v Čáslavi, v Žatci, v Chrudimi; i v Kouřimi a ve Dvoře měli society. V Chebě soukenníci r. 1487 postavili víc střelců ze svého řemesla nežli řezníci. [6]) V komorním městě Rakovníce v XV. věku nalezneš víc než deset soukenníků v každý čas.

V panských a poddanských městech byli už v předešlé době leckde soukenníci značným počtem, v té době ohlašují se noví, mezi nimiž na příklad bělští a nad jiné častěji broumovští, kteří svými sukny obchodují.[7]) Zvláště Rožmberkové snažili se tím řemeslem zvelebiti svá města. Nejstarší český list Oldřicha Rožmberského z r. 1430 týče se soukenníků krumlovských, jimž propuštěno užívati růže za cejch. [8]) Týž Oldřich r. 1443 rozděluje soukenníky v barevné a šeré. „Barevní" zajisté byli sukna kroječi, kteří obchodovali sukny barevnými. Šeří byli soukenníci domácí. Asi ne-

[1]) Lib. memorab. v arch. kutnoh. z r. 1480. Též soukrom. soupis řemes., propůjčený mi prof. Hejnicem.

[2]) Z řádu novoměstk. olejníků r. 1452.

[3]) Arch. táb. Opis v zemsk. 1454.

[4]) Kolář, Program Táb. 1751.

[5]) Arch. místodrž. T. 46/2.

[6]) Arch. Egrae. Opis v zemsk. 1487.

[7]) Arch. pražs. č. 2119. H. 10. Kn. smluv v arch. mladobolesl. č. 1, 25.

[8]) Gross, Arch. Pam. XIX., 195.

málo soukenníků bylo v Soběslavi.[1]) V Hradci Jindřichově dostává r. 1461 societas mechanicorum pannificum alias knapporum duchovní indulgence jakožto řemeslo před jinými.[2]) I malá Volyně má své soukenníky, kteří zásobují šerkami pošumavské Podlesí všecko.[3]) Ze Sedlčan soukenník Blažek r. 1478 rozstonal se v Praze a učinil tu kšaft.[4]) Trváme, že nebylo města bez soukenníků.[5])

V Pražských městech bylo ve válce i po válce vždy soukenníků drahně. I Malá Strana po svém vypálení má již r. 1448 zase svoje soukennické rámy při hradbách.[6]) Při vší kusosti pramenů nemalé jsou počty soukenníků v pražských knihách. K měšťanství jediného města Starého přistoupilo od r. 1420—1526 74 soukenníků; nejvíc v desítkách let 1427—36, 1476—86. Mezi těmi suknáři všeho všudy jen dva jistí Němci. K trhům pražských domů za touž dobu přistoupilo nad 100 soukenníků; jeden novoměstský r. 1469 slul Václav Zloděj.[7]) R. 1524 k přísaze o náboženství na radní dům přišlo z obou větších měst Pražských 45 soukenníků. Soukenníci v obcech Pražských měli vážnost. Mezi konšely staroměstskými spočítali jsme jich od r. 1420—1518 21, na Novém 24, na Malé Straně 3. Hráli úlohu v politických dějinách. Připomínáme jen, že v nezdařeném pokuse o vzetí Prahy proti samozvanci Pešíkovi r. 1440 tři soukenníci byli mezi vůdci.[8])

Ke konci periody lze pozorovati poklesnutí řemesla v Praze. Čtemeť v nářku soukenníkův pražských, do krejčovské soutěže r. 1526

---

[1]) Diplomat. Cod. Rosenberg, 1531.

[2]) Listina v arch mus 16. Januar 1461. Obyčejně se knapové vykládají za tovaryše soukennické, taky jsou to mistři soukenníci.

[3]) Teplý, Volyně, 128.

[4]) Arch. pražs., č. 2094, G. 10.

[5]) Z počátku doby následující, z r. 1530 máme seznam soukenníků měst venkovských, kteří byli dlužni novopražskému soukenníku Blažkovi za vlnu. Zmiňujeme se o nich, neboť náležejí do periody naší, a seznam je poučný. V Mýtě dlužno 15 lidí, kteří byli bezpochyby všickni soukenníky. Z jmen některé: Sedlskoně, Kohout, Červků, Pukatý, Kačírek, Krojírek. Z Litomyšle čtyři. Z Pardubic jeden, soukenník Matěj na předměstí. Z Rychnova čtyři »rukú nerozdílnú« 63½ kop míš.; z Čáslavě 3 (Čapek, Svach, Vnučků) též rukou nerozdílnou dlužni za vlnu; z Benešova 4; z Vrchlabí 5 osob, ale ty nebyly soukenníky všecky. Ze Staré Boleslavě dlužen Zima. Ten snad soukeničil. Arch. pražs. č. 2095. C. 2.

[6]) Tomek, D. P., VIII., 45.

[7]) Arch. praž. č. 2080, 226.

[8]) Arch. pražs č. 1128, 64.

žalujících,[1]) že sic mnoho lidí se v tomto městě řemeslem soukennickým živí, ale ti že zahynou, neboť „mistrů téhož řemesla při spojení města (Star. s Nov. 1518) víc než na osmdesát bylo a již jich není než něco o třiceti.“ Nářek na krejčí byl krátkozraký; řemeslo soukennické konec XV. stol. trpělo ujmu jinou příčinou, a nejen u nás. Byla to cizí soutěž anglická a flanderská čím dál tím mocnější. Proto také mezi soukenníky české vpadly zájmy obchodní, nejeden, zanechav výroby vlastní, raději kupoval sukna cizí, aby jimi obchodoval. Nemohl a nechtěl s pokročilejší technikou a s lepším materiálem cizích soukenníků zápasiti. Takž se stalo, že nám patrně mizí obchodnické jméno sukna kroječů; bohatý soukenník sám stává se raději kroječem a bohatne ještě víc. Ten Bartoš „soukenník“, jemuž byl král Jiří r. 1458 dlužen 200 dukátů uherských, [2]) jistě byl zároveň obchodník sukny cizími, za sukna domácí král tolik sotva byl by dluhoval.

Dělba práce samotných mistrů v suknářském řemesle jeví se hlavně v Praze a ve větších městech. Na malém městě soukenník od hrubé vlny až do apretury konečné robil si všecko sám nebo pomocí tovaryšů, v jednotlivých dílech obeznalých. Ostatně i v městech větších snažil se soukenník celý průběh výroby držeti ve své ruce a správě, najímaje specialisty do své čeledi. I u pražských soukenníků nalezneš v inventáři kolovraty, „jako vlákna předou“, stavy, brda, presy, štětky, „šertiše“ a nůže postřihačské, kteréžto nástroje dobře ukazují na to, že celý průběh produkce děl se pod jednou střechou u téhož mistra. Ze samostatných mistrů tu a tam udrželi se i v této době především v l n o t e p c i, v l n a ř i, v kterémž jméně tají se i obchodníci vlnou. V práci řemeslné jsou to ti, kteří vlnu čistí, tepají, upravují k přádlu (lanifices). V Praze v této periodě čtyři vlnaři drželi domy. Z nich jsou k r a m p l é ř i (česáči), kteří vlnu česali. Na Táboře jim říkali k u t n é ř i.[3]) Přípravnou, tovaryšskou práci u soukenníka zastávaly m y k a č k y; p ř e d l á c i a p ř e d l i c e nebo p ř á d l í (mimo služebné u mistrů) žili též na předměstích i po vsích, a co příze upředli, odváděli mistrům do

---

[1]) Jan Přespole, Ambrož, Václ. Pivo. První sťat, druzí vypověděni. Tomek, D. P., V., 84.

[2]) Arch. pražs. č. 2119. J. 8.

[3]) Kolář, Program 1871.

města jakožto podnikatelům.[1]) Byli tedy v jaké také samostatnosti. Tkadlci vlny byli většinou tovaryši u soukenníka, ale samostatné tkadlce i tkadlice shledáváme v pramenech též, jenže z holého jména textor, textrix neuhodneš, pracoval-li ten řemeslník o sukně či o plátně. Pochybnost zmizí hned, čteš-li určitý název textor telae, toť ovšem plátenník.

Valcháři vyskytují se v této periodě nájemní a služební. Vrchnosti panské i konšelé královských měst propouštěli soukenníkům jakožto societě valchy panské a obecní při mlýnech[2]) a nechtěl-li mlynář váleti soukenníkům sám, zjednal si buď on, buď soukenníci všickni pospolu, služebného valcháře, či valchu valcháři najali jakožto nájemci. V Hoře soukenníci r. 1465 smluvili s kterýms mlynářem, že budou u něho váleti, mlynář aby dal potřeby, 2 groše obdrží od sválení postavu, sválí-li sám, pakli valcháře bude míti, tomu soukenníci dají po 4 penězích od postavu a od praní po penízi.[3]) Tu byl by valchář sluhou mlynářovým. Dávno před tím (r. 1428) staroměstští soukenníci pražští smluvili se o valchu s Vaňkem z Langberka, mlynářem, a to v městské radě. Prý Vaněk mlýny, povodní zkažené, na svém dědičném dně vlastními náklady znovu zdělal, k čemuž všickni soukenníci založili ho patnácti kopami českými, žádajíce ho, aby jim při mlýně váleč udělal jako byla prve; to slíbil učiniti, a soukenníci budou z postavu dávati po 10 penězích jemu nebo tomu, který by tu váleč najímal od něho a jeho potomních; také slíbili, že jinam nebudou nositi suken než k němu; čím ho založili, to že si zvolna srazí.[4]) V případě tomto i v předešlém byl by valchář nájemcem.

V předešlé periodě byli barvíři suken vzácni, to důkaz, že soukenníci robili nejvíc sukna šerá, či že si je barvili sami. Stejně tak i v této periodě. Mezi měšťany staroměstskými nalezli jsme prvního barvíře (colorator panni) teprv r. 1487, r. 1489 druhého

[1]) Zřízení měst. Pardubic 1512. Arch. Čes. XVII., 165. »Předlice na vsích páně« (Vilém z Pernštejna).

[2]) R. 1521 Rychnovští obdrželi od vrchnosti pernštýnské valchu za roční činži $1\frac{1}{2}$ kopy, a k špitálu 20 gr. vše českých. Arch. Čes. XX., 308. R. 1522 bratří z Weitmile (Šebast. a Petr) dávají soukenníkům chomutovským valchu; z každého postavu zvalchovaného budou platiti po 2 bílých penězích vrchnosti a nad to roční činže 15 grošů bílých. Arch. Egrae. Opis v zems. Toť za příklad a doklad.

[3]) Diplomat. mus. 1465. Opis z arch. horského.

[4]) Arch. pražs. č. 2099. Z výpisů dra Teige.

na Novém městě.[1]) Zůstávají mezi měšťany dosti osamělými. Tu a tam i na venkově v městech shledáš barvíře.[2]) Barevny bývaly ustavěny vedle valch.[3])

Postřihačské řemeslo drží se samostatnou prací (úpravou sukna), ač již také dosti často splývalo se soukennickým řemeslem a ještě častěji vybíhalo v obchod. Leckdy v pramenech shledáš, že táž osoba zove se jednou postřihačem, po druhé soukenníkem, a nejčastěji kroječem.[4]) Zvláštní služebné postavení měl postřihač tu a tam v menších městech; býval k službě všech krejčí, kteří ho na to jednali.[5]) Někde bývalo postřihačů málo. V Rakovníce připomínají se dva pospolu; na Táboře pět;[6]) v Brodě Českém šest;[7]) v Přibyslavi jediný (1504);[8]) místy však jich bylo přece aspoň tolik, že se zmohli na sdružení. V Hoře uvádějí se jednou societou samostatnou, jindy sloučeni jsou s jinými řemesly.[9]) V Plzni v XV. století drželi si spolek.[10])

Celkem k počtu soukenníků jsou postřihači v městech venkovských zastoupeni vždy nepoměrně skrovně.[11]) Na odpor tomu v Praze je početný poměr postřihačům daleko příznivější. K domům pražským do r. 1500 zapsáno jich 34 (soukenníků 100); v měšťanství staroměstské dostalo se jich od r. 1420—1526 51 (souk. 74), mezi nimiž sotva tři bezpeční Němci;[12]) někteří vstěhovali se do Prahy z Klatov, z Plzně, z Dačic, z Hradce Kr. K přísaze náboženské r. 1524 přišlo jich z obou měst Pražských větších 26 (souk. 45). Mezi konšely za husitské války byli postřihači v Starém m. dva,

[1]) Arch. praž. č. 2089, P. 14.

[2]) Na př. v Rakovníce barvil sukna v XV. stol. Václ. ze Žatce. Levý, Rakov. 39.

[3]) Kniha kouřims. rudá. 1554, fol. 33.

[4]) Arch. praž. Miscell. 26. G. 12. Kšaft Klimenta Žaluda, postřihače a kraječe suken. 1478. Tomek, D. P., IX., 272. Silvestr, postřihač, suken kroječ. 1484.

[5]) Arch. Čes. XX., 421, 1538. Tak v Kojetíně moravském; u nás v Přibyslavi při krejčovském cechu jediný postřihač. Arch. Pam. XV., 334. Řezníček.

[6]) Levý, Rakov. 39, Kolář, Progr. táb. 1871.

[7]) Ty shledal Miškovský. Naše Listy XXI., 35.

[8]) Řezníček. Arch. Pam. XV., 334.

[9]) Kutnoh. arch., kniha memorab. 1480, fol. 22 a násl. Též výpisy Hejnicovy.

[10]) Výpisy Strnadovy z arch. plzeň.

[11]) Chebští soukenníci r. 1487 vystrojili 15 střelců, postřihači 2. V tom jistě poměr. Arch. Egrae. Opis v zems.

[12]) Fencl, Frydrych, Franz.

v Novém jeden; potom do konce periody naší zasedalo jich v radě staroměstské 7, na Novém městě a na Malé Straně po jednom. Menší počet postřihačů v obou menších městech Pražských lze vyložiti tím, že Staroměstští vždy stáli podle majestátů na tom, aby sukno se postřihovalo a krájelo jen u nich.[1]) K pražským postřihačům připojiti lze zase rejféře suknářské, ale samostatných těch škrabáků nebylo asi mnoho.

K suknářům i v této periodě lze zase přičísti rukavičníky, (figellator, cirothecarius) pokud nesešívali rukavic z koží, ale hotovili rukavice tkané a soukenné. Na venkově nenajdeš rukavičníků snadno, nejsou ani v seznamech plzeňských, ba ani v kutnohorských.[2]) V Praze mezi měšťany staroměstskými do r. 1526 zapsáno úhrnem 11 rukavičníkův, ovšem nevíš, pracovali-li z koží či z vlny; z obou měst Pražských (Nov. a Star.) r. 1524 přišlo na radní dům 10 rukavičníkův.

Sem sluší také řemeslo kloboučnické, pokud dělalo klobouky z příze vlněné a nejen z bobrův a z jiných kožešin. Kloboučníky najdeš po venkovských městech spíš nežli rukavičníky. Kde jich není, tam robí klobouky soukenník a kožešník jako za starodávna. Známe kloboučníky z Loun, z Tábora, z Plzně.[3]) V Hoře zmnožili se tou měrou, že r. 1506 již mají societu.[4]) V Praze bylo jich na radním domě u přísahy r. 1524 z obou větších měst 42, v nichž pět s jmény německými. R. 1516 nalezli jsme jednoho mezi konšely novoměstskými. Měšťanství staropražského došlo jich od r. 1424—1526 29, nejvíc přibralo se jich do Prahy v l. 1466 až 1486. Bezpečného (dle jména) Němce mezi nimi není, za to jeden je z Polska a sluje Malina; dva kloboučníci přišli ze Žlutic. R. 1500 vyskytuje se v Praze Nové pileator pavonum, „pávový kloboučník;“ po něm hned druhý, třetí. Ti robili klobouky pávové.[5]) Tedy specialisté, řemeslo nové, jež v následující periodě, přiberouc ještě jiné ozdobné práce, rozmůže se hojně pod

[1]) Strahov. knih. X., 111, 20.

[2]) V Hejnicově, Strnadově.

[3]) V plzeňském seznamě Strnadově jsou. Na Táboře r. 1432 jeden. Z Loun kloboučník Blažek r. 1473 rozstonav se dělal v Praze kšaft. Arch. praž., č. 2119. R. 11.

[4]) Lib. memorab. arch. horského.

[5]) Arch. pražs., č. 2090, 182; č. 2092, 126; č. 2079, 94.

jménem šmukařů nebo šmukýřů, ale první šmukýř v Praze zapsán již při r. 1523.[1])

Novým odštěpením od soukenníků jsou plstnáři, kteří dělali plsti sedlářské a ševcovské.[2]) Spíš ke krejčím nežli k suknářům příslušejí biretníci, čepičníci (čepičáři) i čepčáři (crinalista) obojího pohlaví, [3]) s kterými jsme se potkali už v periodě předešlé.

Vedle textilníků, kteří pracovali materiálem a nití ze zvířeny vzatou, vyrůstá v této periodě řemeslo lnářské, jež pracuje nití rostlinnou, lnem. Jenže k dokonalému vzrostu a k úplnému soustřeďování řemesla vždy ještě vadila práce paní a panen měšťanských, které si robívaly plátno samy. V inventářích města kde kterého touto dobou nacházíš „vobláče". „klouby" a „klubka" lnu, štuky příze, přádena lněná [4]) a trouby hotového plátna, po domácku zrobeného. Také byly četní tkadlci poddanští na vsích [5]) a zvláště v horách, jichž plátna hotová skrze obchodní plátenníky dostávala se do měst na trhy. Přes to však lnářský průmysl tkalcovský teď již častěji ohlašuje se v městech nežli v periodě předešlé. Do r. 1526 tkadlce nebo snovaře (textor telae) [6]) již ve všech městech nacházíš, byť počtem někde jenom řídkým. V Rakovníce asi jen dva, tři pospolu bývají; [7]) v Plzni se někteří uvádějí, ale k societě nestačuje jich počet. [8]) Na Táboře r. 1432 jest jich pět. [9]) Ale v Hoře r. 1480 již jsou sdruženi, [10]) stejně tak v Kouřimi r. 1489, [11]) ba i v Oustí nad Orlicí r. 1512 [12]) a ve Dvoře Králové r. 1516. [13]) V Praze k domům dostalo se 12 tkadlců od r. 1420—1500, jenže

---

[1]) U Tomka, D. P., VIII., 392. Jenže Tomek spojuje to řemeslo s krumpéřským, a toho není. Šmukéř měl živnost nynějších modistek.

[2]) Miscell. 15. P. 7. Arch pražs. r. 1446.

[3]) Čepičnice Dorota, vdova po čepičníkovi, r. 1436 v arch. praž. č. 2082. L. 21.

[4]) Kn. litomyšl. č. 118, 35, 44. Kn kouřims. z r. 1511.

[5]) Do tkadlců vesnických naříkají třebíčtí tkadlci ještě r. 1547. Arch. Čes. XX., 508.

[6]) Někdy označen plátenník pouhým jménem »textor«, což k jasnosti nepřispívá. Důkaz, že samotné textor je plátenník viz v arch. pražs. č. 2095 B. 8.

[7]) Dle grunt. knih arch. rak. Též Levý, Rakov. 40.

[8]) Soupis Strnadův.

[9]) Kolář, Program 1871.

[10]) Lib. memor. 1480, 22, v arch. horsk.

[11]) Kn, kouřim. v mus. Česk. 24, F. 22, fol. 1, 2.

[12]) Zeiner, Ústí 70.

[13]) Kn. dvorská, f. 237. Opis v zemsk.

pouze při čtyřech jest nepochybno, že to byli tkadlci plátna. K měšťanství na Starém městě (1420—1526) došlo 22 tkadlců, v jichž jméně řemeslném (textor) vždy nejistota. Také jedna „tkadlice plátna“, panna Barbora, r. 1507 obdržela městské právo, aby mohla řemeslo provozovati. [1]) Panna měšťanka je rozhodně zajímava. Jednoho tkadlce plátenníka nalezli jsme v konšelství malostranském r. 1521. [2]) R. 1524 přišlo na radní dům k přísaze v hnutí náboženském z Nového a Star. města 26 tkadlců pláten.

Počtem nemnozí jakožto samostatní mistrové byli běličové plátna. Jeden z nich Pabeš měl r. 1454 dům na Poříčí. [3]) Též řídci jsou barvíři a mandlíři pláten jakožto samostatní. Mezi pražskými majiteli domů jen dva mandléře jsme shledali do r. 1500. Obyčejně bílil, barvil, mandloval služebný tovaryš tkadlcův. Jednoho barvíře pláten shledali jsme v staroměstské radě (1489); r. 1518 činí se zmínka o jakémsi sdružení barvířů pláten, [4]) to jich tedy do té doby přibylo dost. R. 1524 přišlo na radní dům 10 barvířů, ale byli mezi nimi i barvíři koží. Bělidlo, mandl nebo barevna doložena v Praze pod Letní již v půlce XV. stol.[5])

V Praze i v této době barchetníci, kteří snovali len s bavlnou, vyskytují se, ale řídko. Jen jeden zažádal si r. 1424 v Starém městě za měšťanství. Byl z Chomutova. V držení pražských domů nalézáme do r. 1500 barchentníky pouze tři. Odjinud o nich nevíme, ale tušíme, že psáni bývali pod širokým jménem tkalců a že jich bylo víc, nežli jsme oznámili. Vyskytují se v Praze niťaři, ale nad ně častěji tkaničkáři (tkaničníci), šnůředlníci (šnoraři). Některý je zámožný. [6]) R. 1451 šnorař Vaněk v Praze zove se zároveň barvířem.[7]) Jim blízci byli stuhaři (praetextas laborantes) [8]) a drástníci, pokládáme-li drástníky za nějaké prýmkaře. [9])

[1]) Arch. pražs. č. 986, 197.

[2]) Zove se jednou tkadlec, po druhé plátenník. Tomek, D. P., IX., 311.

[3]) Arch. pražs. č. 2096. T. 2.

[4]) Arch. pražs. č. 1046, 175.

[5]) Tomek, D. P., VIII., 54.

[6]) Arch. pražs. č. 10. B. 19. Arch. Čes. XVIII., 356, 1487. Tři jsme nalezli do r. 1500 mezi pražs. domác. pány.

[7]) Arch. pražs. č. 2096, Q. 10.

[8]) Venceslaus literatus, praetextas laborans, kupuje na Nov. městě dům r. 1459, arch. pražs. č. 2085. H. 14. G. 23.

[9]) Možná, že se mýlíme a že drástníka odvoditi jest od drásty (třísky) a pak by drástníci náleželi jinam.

K jemným tkadlicím lze počítati roušnice, šlojířníky nebo šlojířnice, jejichž živnost byla obchodem i řemeslem. Robili šlojíře z pláten, z jemné příze lněné, hedbávné i pouze bavlněné.[1]) V městech venkovských bylo samostatných šlojířnic asi málo, možná však, že již v této periodě byly začátky šlojířnictví v Klatovech, jež později stane se proslulým; kromě toho uvádějí se sdružené tkadlkyně šlojířné v Hoře r. 1444.[2]) V Praze jen dva šlojířníci drželi domy za celou tu periodu. Nebylo jich patrně ani v hlavním městě mnoho. Vzácná specialisace této živnosti jest zlatopřádka, kterou jsme nalezli na Novém městě právě v polou XV. věku.[3])

Jako v periodě předešlé i teď krumpéři (vyšívači) vyskytují se v pražských pramenech dosti často. Proto nesnadno vyložiti, co přimělo pověstného doktora Židka k tomu, že tvrdil králi Jiřímu, jakoby Čechové byli neschopni řemesla krumpéřského. Vlastně dotěrný ten muž líčil králi, jakoby Čechové hloupi byli „na mnohá“ řemesla, ale jmenoval jen „hory“ a krumpéřstvo.[4]) Jak to, že neznal svého vrstevníka, pražského krumpéře Jiříka, jenž dělával až do r. 1465 mnohá díla pánům urozeným i bohatým měšťanům? Pan Zdeněk ze Šternberka, Zbyněk z Hasenburka a jiní ze šlechty zůstali mu až do smrti jeho dlužni. Jeden u něho místo peněz zastavil i knihy dvoje o alchymii.[5]) Byla to tedy osoba v Praze jistě dobře známá, jen Židek o ní nevěděl. Nedoslechl nic o Janě krumpéřce, která na Novém městě vyskytuje se r. 1460 s domem.[6]) Jiný krumpéř touž dobou kupuje v Praze dům. Před Židkem žil v Nové Praze za dlouhá léta (od r. 1436) krumpéř Jan, r. 1440 pracoval v Praze ve dvoře královĕ na Starém městě krumplěř Petr.[7]) Za panování Vladislava krále v l. 1477—86 staroměstskými měšťany stali se krumpéř Václav a „seydenhefter“ jeden de Hesperk, asi Němec;[8]) na Malé Straně v Praze byl krumpéř Leonard (Linhart), jejž r. 1500 vinil Hynek Valdštýn ze svěřené sukně, perel a ková-

[1]) V Poděbradech, na poč. následující periody připomínají se roušky bavlněné. Reg. žlutá, 38. v arch. poděbr. r. 1538.

[2]) U Kořínka, Pam. 164.

[3]) Arch. pražs. č. 2096, T. 7.

[4]) Správovna. Univ. knih. 17, d. 2, 26.

[5]) Arch. pražs., č. 2119, N. 14.

[6]) Arch. pražs., č. 2085. L. 28.

[7]) Arch. pražs., č. 2082. L. 7, č. 2083. B. 28, B. 16.

[8]) Seznamy Teigovy v Almanachu Prahy.

níčka;[1]) vedle něho současně žil na Malé Straně krumpéř Mikuláš; jiný krumplíř souvěký je Staněk a Hanuš, který činí r. 1500 na Menším městě poslední svou vůli;[2]) r. 1506 na Novém městě krumpéř Martin kupuje dům,[3]) do r. 1521 žije a pracuje na Malé Straně krumpéř Kašpar, r. 1524 vyskytuje se tamž krumpéř Fabián,[4]) a takž, trváme, že není Praha v žádný čas bez uměleckého řemesla krumpéřského.

A kdo ví kolik dělníků neměšťanských zabývalo se vyšíváním krumpéřským, vždyť za Jiřího a po něm bývalo tu nádhery, až nemoudré dost a dost. K tomu zase jest podotknouti, že mnoho krumplířstva i v této periodě bylo v soukromých bytech u měšťanek, šlechtičen, ba i při paních dvora královského. Víme jistě, že Anna Jagailovna, dobrá královna česká, od svého mládí vyšívala zlatem a stříbrem sama i s pomocí odbornou. R. 1527 jen náhodou zapsána v pražských knihách „králové Její Milosti krumpéřka.“[5]) Také kde jaký klášter ženský v Čechách, všude v něm byla ženská škola vyšívačská.[6])

Na počátku XVI. věku připomínají se krumpéři („tkalci kteří zlatými nitěmi prošívají látky“) též v Kutné Hoře,[7]) a možná, že byli také jinde, jenže pod jménem jiného řemesla.

R. 1481 naskytl se nám mezi konšely malostranskými také jeden hedbávník (Petr). Spřádal hedbáví jako tkadlec či je to také krumpéř, jenž vyšívá hedbávím? Také jednoho koltráře nalezli jsme mezi majiteli domů pražských. Jakého rázu koltry šil, byl-li spíš vyšívač anebo snad krejčí, nelze říci. Že takových tkalců, kteří robili kobercové koltry (gobeliny) u nás byl nedostatek, to lze souditi z denníku českého poselstva ku králi francouzskému r. 1464. Poslové naši v městě Bourges najali dva Franky, aby koltry a koberce v Čechách dělali, ale ti potom utekli.[8])

---

[1]) Kn. komor. soudu červ. Slul Longmantl, měl r. 1498 dům na Malé Str. Arch. pražs. č. 2211, F. 7.

[2]) Arch. pražs., č. 2211, F. 27, F. 23, C. 27.

[3]) Arch. pražs., č. 2091, D. 18.

[4]) Arch. pražs., č. 2212, B. 26, E. 15.

[5]) Arch. pražs. č. 1046, Q. 27—R.

[6]) Od jeptišek krumlovských vyšívané věci z doby vladislavské v pokladě Svatovítském. Viz Podlaha, Šittler, Poklad 98.

[7]) Šimek. Arch. Pam. XV., 156.

[8]) Arch. Český VII., 441.

Oděvnictví lze připojiti k živnostem textilním tím spíš, že soukenníci šili šaty též a leckde — i v Praze — snažívali se, aby krejčíři byli jim poddáni.[1]) Řemeslo krejčovské v této periodě zastoupeno již všude a jak se zdá, k počtu obyvatel přiměřeně. V Rakovníce na příklad jest při 147 domech a chalupách v XV. věku 8—10 mistrů krejčí asi právě dost. Na Táboře (kteréž město bývalo za dva Rakovníky) k polou toho století (XV.) spočítáno 19 krejčí.[2]) V Hoře, v Plzni, v Hradci a jiných předních a živných městech bylo krejčí tolik, že zřizovali society nebo stará sdružení z předešlé periody si udržovali. Society ohlašují se nám i z menších měst; r. 1484 na příklad z Kouřimi, r. 1468 z Náchoda,[3]) r. 1491 i z Hořic, r. 1504 i z Přibyslavě a nedlouho potom (1523) z Nového Bydžova. Proti tomu divno je, že v Pardubicích asi ještě r. 1512 krejčí počet nebyl k spolku dostatečný,[4]) kdežto v Hořicích na sdružení stačilo r. 1491 osm mistrů.[5])

V Staré Praze vstoupilo od r. 1420—1526 86 mistrů krejčovských mezi měšťany. Nejvíc se jich přihrnulo na počátku a na konci naší periody, totiž mezi léty 1427—1436, 17 (někteří z Příbramě, z Litoměřic, jeden z Polska) a mezi léty 1516—1526 16 mistrův. V onom počtě 86 mistrů (až na tři, k nimž počítáme i Fencla) není jména německého bezpečného ani jednoho víc, všecko samý Čech; někteří z Moravy a dva Poláci. Mezi konšely Starého a Nového města shledali jsme do r. 1518 úhrnem po šesti krejčích, mezi nimiž Hedvika, jenž za husitské vojny (od r. 1422) hraje neposlední úlohu radikálnou v dějinách veřejných. Na Malé Straně 8 krejčí dostalo se do rady, z nich Hanúšek za množství let (1449 až 1476) byl primasem. R. 1524 k přísaze z obou těch měst dostavilo se na radní dům 49 mistrův. Tedy po všech stranách objevuje se krejčířů počet dosti znamenitý. Podotknouti jest, že i dvůr měl své krejčíře.[6])

I v této periodě shledáváme se s povědomými specialisty krejčovskými zase; vyskytují se kabátníci, jimž v Praze r. 1444

[1]) Jan Klánice, soukenník (r. 1527) mluvil Ranhoufovi krejčímu: »Vy nám musíte poddáni býti.« Arch. pražs., č. 1048, R. 11.

[2]) Kolář, Program 1871.

[3]) Hraše Náchod, 467. Arch. mus., č. 24, F. 22.

[4]) Arch. Pam. VII. Zřízení města Pardub.

[5]) Origin. cech. řádu v Hořicích, opis u dra Čelakovského.

[6]) V l. 1460—71 jen u Jiřího krále krejčí Martinek neb Martin. Arch. pražs. č. 2085, M. 7. Má dům na Nov. městě.

produkce žalobou krejčířů uskrovněna, směli pak šíti jenom kabáty barchanové, bílé a černé, kožené i cvilinkové, jak zachovávali prý za krále Václava; tedy nedovoleno jim z látek dražších šíti.[1]) V Praze bylo jich asi hojně, neboť r. 1448 mají spolek na Novém městě a činí spolková snesení, jež si vkládají do knih městských.[2]) Na Starém městě hlásil se o měšťanství za celou dobu jen jediný (na poč. XVI. věku). Domácích pánů bylo mezi nimi po vší Praze (do r. 1500) deset. Na venkově nevystupují samostatně, jsou při krejčích.

Vyskytují se v řemesle krejčovském kytléři, jichž jméno praví, že šili kytle,[3]) i hacníci (caligatores), kteří robili kalhoty (hace dlouhé).[4]) I v této periodě v posledním jejím čase nalezli jsme mezi pražskými měšťany ornátníka, slul Gruber (byl Němec). O tom už jisto, že byl krejčířský specialista, předělávaltě u sv. Víta několik ornátů.[5])

Ku krejčím a kabátníkům přičísti jest vetešníky (fulones), kteří šili pouze na šatech starých a robili oděv z látek ne nových.

V této periodě častěji čítati jest o švadlinském řemesle. Švadlinky vystupují z ústraní, najímají si krámce a stolice švadlské a berou děvčata do učení. Některá i statkem požehnána. Dlouhé jest poslední pořízení pražské švadlí Nithy (1520), plné zapsanými věcmi šatnými a domovitými. Nechala po sobě za kopu nití, z čeho patrno, že měla práce dosti; něco odkázala do Templu Martě slepé, která „niti přede". Učitelé svatohavelští byli jí dlužni.[6]) K švadlím lze přičísti r. 1457 Zuzku, která na Novém městě opravuje staré kožichy.[7])

V oboru textilném a v jeho příbuzenstvu jest tu přivedeno úhrnem 40 řemesel a živností.

---

[1]) Arch. pražs. č. 992, 215.

[2]) Arch. pražs. č. 89. R. 1453. Byli mezi nimi zámožní lidé jako onen Johannes jopulator, jenž r. 1475 měl dům a zahradu na Fluorenci v Praze, Arch. pražs. Miscel. č. 26, G. 9.

[3]) Tomek, D. P., VIII., 368 míní, že kytláři jsou pozdější jméno kabátníků. Možná, že to při některém krejčím živnost jedna, ale práce je dvojí: kabát vždy byl tvrdší, kytle lehká řasnatá, tudíž dělali to lidé dvojí.

[4]) Jeden caligator Mikuláš r. 1461 na Malé Str. Arch. pražs. č. 2080, 168.

[5]) Svatovít. poklad. Podlaha, Šittler, 100.

[6]) Arch. pražs. Miscel. 92. Sídlela u bab v tarmarce v podruží.

[7]) Arch pražs. č. 2094, A. 23.

V průmyslu konopném vyskytují se tou dobou provazníci po venkovských městech častěji nežli v periodě předchozí. Mnoho jich ovšem nebývá. Na Táboře na příklad byli r. 1432 dva, též tak v Rakovníce, v Plzni nebylo jich v XV. stol. na založení cechu dostatek;[1]) proti tomu v Hoře, která do díla horského potřebovala mnoho provazů, bylo řemeslo to za celou dobu tak hojné, že r. 1480 vidíme je mezi societami samostatnými.[2])

V Praze měli cech již z konce doby předešlé a udrželi si ho, valným počtem však provazníci nevynikají: k měšťanství Starého města až do r. 1526 přišlo jich jen sedm. Jeden také z Chomútova, slul Růžený; mezi konšely staroměstské dostal se jediný (r. 1436); k přísaze náboženské r. 1524 z obou měst Pražských přišlo jich pouze sedm. O jednom provazníkovi pražském r. 1464 dí se, že dělá „sítě, ježto v nich srna zůstati může, i sítí pěnkaví;“[3]) ale touž dobou hlásí se o měšťanství staroměstské specialista síťař. Na Malé Straně má r. 1474 síťař dům.[4]) Jiný provaznický specialista byl popružník (popruhař). Známe jednoho, Jana, i v Králové Hradci z r. 1456.[5]) Také vyskytují se koudelníci jakožto řemeslo i obchod; jeden z mistrů koudelníků (stupam vendens), Velek z Březnice, byl vojenským hejtmanem Sirotků (1429).[6])

První vzácné zprávy o českých papírnách, v nichž papír ze šatů starých byl roben, náležejí této periodě. Nejstarší zprávu zachytili jsme z r. 1499. Král Vladislav dává povolení mlynáři opata Zbraslavského, aby šatů starých, kteréž k dělání papíru příslušejí, jinam ze země voziti nedopouštěl, než aby je sám kupoval a papír z nich pro obecný užitek země české dělal.[7]) Z téže asi doby pocházela papírna pražská při mlýnech kamenských na Poříčí. Náležela i s mlýny obci Staroměstské, od níž byla najímána papírníkovi k výhradnému provozování řemesla.[8]) Na venkově uvo-

---

[1]) Nejsou v seznam. Strnadových.

[2]) Lib. memorab. arch. Kutnoh. 1480, 22.

[3]) Arch. pražs. č. 2119, N. 8.

[4]) Arch. pražs. č. 2080, 292.

[5]) Připomíná se v kšaftě pražském v kn. arch. pražs. č. 2119, H. 4. Hanuš popruhař má r. 1447 na Novém městě dům. Arch. praž. č. 2084, B. 3.

[6]) Tomek, D. P., IV., 418.

[7]) Registra král. Vladisl. Stát. arch. č. 201, Nro. 194.

[8]) V Chaosu rerum mem. v arch. pražs. je smlouva, ale teprv z r. 1534. Viz Tomek, D. P., VIII., 393.

zuje se v této době papírna u Trutnova r. 1521;[1]) později z Ústí Labského a z některých jiných míst severu Českého.

V průmyslu, jenž pracoval o kožích, i v této periodě neztenčenému květu těšili se kožešníci, neboť kožešiny domácí i cizí na šatech obojího pohlaví vždy bývaly v létě modou a v zimě potřebou. Kožešníci upravovali, barvili kožešiny a podšívali jimi oděvy. V městech venkovských byli snad již všude. V Rakovníce v XV. stol. bývalo po čtyřech, pěti mistrech, na Táboře r. 1432 bylo jich 12, v Pardubicích nestačili však ani ještě r. 1512 na sdružení,[2]) proti tomu i v nevelikě Kouřimi a ve Dvoře,[3]) onde r. 1489, tu r. 1519 objevují se již kožešnické pospolnosti.

V Pražských městech bylo kožešníků tou dobou tak drahně, že ulice na Novém městě od r. 1471 po nich zvána (na Star. měli kožešnickou ulici již v předešlé době); kotce své kožišníci měli na Starém městě u sv. Havla. Do r. 1500 zapsáno v trhových knihách 56 kožišníků, měšťanství staropražského nabylo do r. 1526 úhrnem mistrů kožešnických 121, což patrně svědčí o velikosti toho řemesla. Někteří mistři přistěhovali se do Prahy ze Žlutic, z Mělníka (Žák), z Landškrouna (Duchek, dle jména nikoli Němec), z Litomyšle; dva byli mezi nimi Poláci a dva Němci (r. 1436).[4]) K přísaze na radní dům r. 1524 z obou měst Pražských větších dostavilo se 79 mistrů, a jakkoli to nejsou všickni pražští kožešníci, přec i to číslo důkazem o velikosti řemesla.[5]) Mezi konšely staroměstskými 17 kožešníků zasedali do r. 1518; mezi novoměstskými 20,[6]) na Malé Straně není kožešníka v konšelech; po spojení Pražských měst (1518—27) čtyři kožešníci v radě se udrželi. Tu viděti, že členové toho řemesla uměli se přivésti v obci k platnosti.

---

[1]) Arch. Čes. XV., 465. V Němcích první papírnu prý měli v Norimberce už r. 1390. Měla vedle několika německých dělníků tři vlašské (Inama-Sternegg Wirtschaftsgesch. III., 91), což ukazuje, kdo učil Němce té nejmladší industrii středověké.

[2]) Arch. Č. XVII., 165.

[3]) Č. Mus. 24, F. 22, fol. 1, 2. Arch. dvorský, nejstarší kniha pamět. 239. Mimochodem na přirovnanou dotýkáme, že v Mor. Třebové r. 1526 dočítali jsme se 10 kožešníků. Kn. třebov. opis v zems. arch.

[4]) Jeden kožišník slul podivně Zavřiústa (po r. 1477), jiný Neřád († 1477), byl zámožný. V arch. pražs. Miscell. z desk č. 26.

[5]) Z jmen tato: Bouře, Biskup, Papež, Plichta, Rukavice, Smeták, Mikulanda, Mojžíšek, Slovák.

[6]) V nich Páral, Vrtilka a Mrlík, patrně přezdívky, Mrlík, že béře kůže z mrch, mrlin.

Odvětvím kožišníků byli z kloboučníků ti, kteří pošívali klobouky kožešinami, zvláště bobrovou.[1])

Kůže tříslem upravovali si prvotně ševci jakožto surovinu pro svá díla; ale již v předešlé periodě kvalitativný a zjemňující rozvoj potřeb připravil odvětvení nového řemesla koželužského[2]) (koželuzi). To řemeslo usamostatnilo se k speciálné práci, ale doleji uvidíme, že bývalo se ševci, kteří nechtěli přestati koží vydělávati, v této periodě na mnohých místech nesnází nemálo. V Opavě se koželuzi od ševců odtrhli právě teprve v této době (r. 1455), a to tak, „kdo se přihlásil ke koželuhům, nesměl ševcovati."[3])

Koželuhy nebo smraďaře (kteréž jméno není nadávkou)[4]) nacházíme v městech českých teď častěji a hustěji nežli předešle. V menších městech, jako byl Rakovník, víc jich pospolu nebývalo nežli 5 osob; ani na Táboře r. 1432 nespočteno jich víc než sedm;[5]) ale již v Kouřimi (1489), v Slaném, v Čáslavi, v Plzni a ovšem v Kutné Hoře měli tou dobou organisace. V Praze na Starém městě od r. 1424—1526 k měšťanství se dostalo koželuhů 66, toť proti předešlé době rozmnožení až velmi význačné. A ze seznamu patrně pozorujeme od r. 1424 vzrůstající tendenci: v prvním čase hlásí se jeden koželuh, v l. 1427—36 šest mistrů (jeden z Vožice), pak do r. 1457 žádný, odtud přibývají v každé desítce let, až na konec v l. 1517—26 zapsáno jich 21. Mezi nimi jeden Polák, bezpečný Němec žádný za celou dobu. Z obou větších měst k přísaze r. 1524 přišlo mistrů koželuhův 61. Toť počet veliký, v něm pouze dvě jména německá.[6]) V konšelech pražských mimo nadání shledáváš se pouze s třemi koželuhy v Novém městě, a to jen do r. 1436. Pak nic. Za zvláštní zmínku stojí, že jeden z koželuhů novoměstských z r. 1439 byl Vlach z Říma, slul Ondřej.[7]) Odvětvím kože-

[1]) R. 1451 hádají se kloboučníci v Nov. městě o klob. bobrové. Manuál, č. 88, 634.

[2]) V Tovačově do r. 1535 nebylo koželuha. Toho roku pozván koželuh k usazení, ale měl býti v prodeji na ševcích závislý. Arch. Česk. XX., 384.

[3]) Věstník Mat. Opav. 1892, 45.

[4]) »Smraďaři« není nadávkou. Jiří Libra měšečník v poslední vůli 1473 vyznává vážně, že je dlužen 11 kop Kyskovi smraďaři. Arch. pražs., č. 2119, Q. 14. A sv. Vojtěch v Smraďařích bylo obecné jméno čtvrti pražské.

[5]) Levý, Rakov. 39, Kolář, Progr. táb. 1871.

[6]) Z jmen českých: Bosák, Moudrý, Rzaun, Tvarůžek, Nechuta, Hubínek, Vrtoch, Zíval, Zub, Chamtola, Křivonoska, Vočko atd. V Novém městě má roku 1460 koželuh »Kozdras«, význačné jméno. Arch. pražs., č. 2094, C. 4.

[7]) Arch. pražs., č. 2096, E. 2.

luhů jsou v této době nemnozí usenníci, kteří krájeli usně a prodávali na kusy pasířům a jiným řemeslům kožemi pracujícím.[1]) Prodával-li koželuh kůže celé, byli usenníci spíš tedy koželuhů odvětvím po stránce obchodní.

Usenníci a koželuzi vydělávali kůže na rudo, jircháři (též bělokožci) robili kůže pomocí „alúnu“ (kamence) na bělo, jako již v době předešlé (albicerdones). Ti, kdož robí „kůže alúnové“, také objevují se na venkově, ale jen v městech větších a počtem malým. Na Táboře r. 1432 shledáni dva. Někde splývá jméno jirchářovo s koželuhy.[2]) V menších městech jirchářů nebylo, koželuh je zastal.[3]) Za to v Praze jich byla hromada. Organisaci měli už v předešlé době a udrželi se v ní i teď. Kterak přibývali na Novém městě, hlavním sídle svém, toho za nedostatku měšťanské knihy z té doby nevíme, zdá se však z nahodilých zápisů, že jich bylo drahně, na př. r. 1505 zapsáni v měšťanství hned čtyři najednou.[4]) Na Starém městě teprve po r. 1517 devět se jich usadilo za měšťany. K přísaze r. 1524 dostavilo se jich z obou měst najednou 35, což poměrně počet znamenitý.[5]) Od počátku XVI. věku jmenuje se okres jirchářský u sv. Vojtěcha při vodě mimo starodávné nazvisko ve Smraďařích začasté v Kalabří (Calabria). Onen svrchupsaný koželuh z Říma, v Praze usazený a zápisem archivním doložený, vybízí k domněnce, že snad přece, ne-li za Karla IV., to teď přišli jircháři někteří z Italie, z Kalabrie, kdež jemnému koželužství naučili se od sicilských Saracenů.[6])

Huti a studnice alúnové, bez nichž řemeslo jirchářské nemohlo býti, v této periodě připomínají se nejčastěji v Přílepích a náležejí též pražským měšťanům, kteří nebyli jircháři.[7])

Zvláštní odvětví koželuhů, štumfaři, v předešlé periodě kvetoucí, v této době mizejí. Byli to koželuzi, kteří koží nemazali tuky.

---

[1]) Arch. Čes. XIV., 465, 1453.

[2]) Tak na př. v Plzni. Dle seznamů Strnadových.

[3]) V Náchodě do r. 1613 není po nich stopy. Hraše, Nách. 485.

[4]) Arch. pražs., č. 2091. C. 1. Slují Kapalín, Teyřový, Chvátal, Smolík.

[5]) Jména německého v nich není. Z českých: Prchal, Pitera, Vrchda, Hlávka, Drštka, Srb, Vajvoda, Jelito, Jalovej, Mazánek a p. Z kn. arch. pražs., č. 2079, 152, z r. 1516 známe ještě jircháře Vraždu, Zemana, Bezrukého.

[6]) Tomek, D. P., VIII., 162, vyznává, že pojmenování ono neumí si vysvětliti.

[7]) Arch. pražs., č. 2119, fol. 3, 1448 a 1456, fol. H. 8. První studnice alúnové náležely měšťanu Falkenawrovi.

To řemeslo dle svědectví z r. 1446 v Pražských městech sešlo,[1]) kdyžtě mazali kůže ševci i koželuzi. Štumfaři dlením doby stali se celými koželuhy. Za to barvířů koží přibylo značně. Ti také sami vydělávali kůže k potřebám jemnějším a barvili z nich zvláště řemení, vstuhy a kusy na měšce a tašky. Ze starších specialistů řemesla barvířského zámišníci, dělající „samiš" na žluto, v této době objevují se už i na venkově;[2]) a od barvířů odštěpuje se nové řemeslo barvířů koží pruských[3]) (colorator cutium prutenarum). Barvířů koží bylo v Praze do r. 1453 již tolik, že stačili na organisaci, společně však již r. 1435 vystupují hádajíce se o dílo s jircháři.[4]) Mezi měšťany staroměstské dostalo se za celou dobu do r. 1526 barvířů jen 16, což není počet valný. Víc jich bylo asi v městě Novém. Někdy vyskytne se mistr, jenž sluje barvířem koží i plátna.[5])

Kůže napouštěli, černili, mazali a sešívali u výrobek ševci. Pokud pracovali kožemi novými k výrobku původnímu, sluli i v této periodě vždy novinníky, novětníky, novědlníky, nováky; pokud opravovali obuv vetchou, sluli vetešníky. Novětníci byli všude v městech. I z malých obcí tou dobou jsou povědomy organisace ševcovské, tak z Kouřimi (1489), z Dvora (1516), z Krumlova (1481).[6]) V Rakovníce sice v XV. věku pospolu nebývalo víc ševců než 8—10, ale v Táboře r. 1432 bylo 35 mistrů, v Moravské Třebové 40 (1526).[7]) V Starém městě pražském od r. 1424—1526 přijalo 81 ševců právo městské; nejvíc se jich sem přistěhovalo (22) v letech 1477—88. Jediné jméno mezi nimi nalezeno německé. R. 1524 z obou měst Pražských přihlásilo se k přísaze 67 ševců.[8])

---

[1]) Manual novoměst. v arch. pražs., č. 89. Též v Arch. Čes. XIV., 465.

[2]) Na př. v Pardubicích Kroupa zámišník r. 1523. Arch. Čes. XX., 317.

[3]) Na Nov. městě v Praze. R. 1463. Purkmistr a obec dali povolení, aby Jacub, barvíř koží pruských, dělal slup proti domu svému na ohbi. Arch. pražs. č 10, B. 99. Téhož r. 1463 uvádějí se v téže knize (B. 12) barvíři koží pruských Václav, r. 1473 Cristofor a Jan Veliký. Miscell. č. 26 při deskách. Teď v arch pražs.

[4]) Miscell. č. 14, fol. J. 8, arch. pražs.

[5]) Miscell 26 v arch. pražs. na př. Tomáš r. 1473.

[6]) Arch. Pam. XIX. Gross. 316.

[7]) Z knih městsk. již citován.

[8]) Jeden slul starodávným jménem Plekno. Jináč jsou mezi nimi Votava, Cibulka, Hlava, Hlinka, Krása, Knoflíček, Slovák, Pilát, Kavka, Straka, Zvoníček.

Mezi konšely do r. 1526 mnoho se ševců nedostalo. Na Starém městě 3, na Novém 2, na Menším 5.[1])

Ševci vetešníci (refléři, leflíři, prtáci, ševci „obuvi vetešného",[2]) renovatores sotularium) objevují se v této periodě daleko častěji a hustěji nežli před tím. Že v Hoře refléři a podeševkraječi[3]) měli (r. 1480) cech a zvána po nich ulice leflířskou, to nedivno při množství dělnického lidu horského, ale i v menších městech již organisováni byli, takž v Kouřimi (1477—1525); ve Slaném (1511)[4]) a j. V Praze ve Starém městě dostalo se jich k měšťanství do konce doby (1526) 117, tedy o 36 víc nežli ševců nováků. Nejvíc jich přibylo hned po skončení husitské války (29 osob, některé z Berouna, z Mýta, také dvě jména německá Lipold a Theutonicus se vyskytují, jediná v celé periodě).[5]) R. 1524 bylo u přísahy na radním domě z obou měst Pražských 50 vetešníků pospolu.[6])

Industrie kůže spracující zahrnovala v sobě dále řemenáře nebo rýmaře (raymar), kteří zhotovovali ze surové kůže řemeny,[7]) ale nejeden vydělával si surovinu po koželužsku také sám. Asi na darmo rýmař staroměstský Petr Pařízek r. 1465 neodkazuje svému synu Václavovi „dva tále nejvyšších dvou studnic alounových u Přílep".[8]) Na venkově i v této periodě zastupoval řemenáře vždy ještě koželuh či ze specialistů uzdář; v Praze proti tomu řemenářů samostatných bylo r. 1441 aspoň tolik, že žádati mohli staroměstskou obec za vysazení krámů. Ukázáno jim tehda místo vedle kotců soukenných.[9]) Mezi měšťany Starého města dostalo se jich za sto let této periody jen devět, všecko Čechové. Mezi konšely téhož města pozorujeme čtyři řemenáře již za války husitské, pátého touž dobou známe v Novém městě. Pak se ztrácejí bezpochyby v uzdářích.

---

[1]) Z těch sluje jeden r. 1487 Fres. Asi Němec.

[2]) To jméno tak v kniz. arch. praž. č. 2096. fol. V. 4, r. 1454.

[3]) Arch. horsk. č. 40. Opis v zems.

[4]) Arch. pražs. č. 93. Z pamět. kn. kouř. 1492, opis v zemsk. Lacina, Slaný, I. 49.

[5]) Nebyli chuďasové. Mnozí měli domy. Viz kšaft vetešníka Lekeše v Nov. městě Pražském r. 1477. Miscell., č. 26 v arch. pražs.

[6]) Jména některých: Voves, Hulka, Čáp, Noha, Hrůza, Koza, Telátko, Oliva, Trnka, Kožich, Kule.

[7]) Arch. praž. č. 993, 217 r. 1457.

[8]) Arch. praž. č. 2141, 69.

[9]) Miscell. při desk. č. 31, 497. Teď v arch. pražs.

Uzdáři, udidlníci strojili k svým dílům kůži i řemeny, z těch pak robili popruhy, pásky, tašky a na koně postroje. Uzdáři vyskytují se nemnohými osobami teď i v městech venkovských, známe je z Plzně, z Čáslavě; po jednom i z Mladé Boleslavě, z Rakovníka a z Pardubic.[1]) Podivno, že jich v seznamech kutnohorských není. Na Starém městě přijalo do r. 1526 25 mistrů měšťanství, z nichž dva byli bezpochyby Němci.[2]) K přísaze r. 1524 přišlo spolu s „raymaři" 12 mistrův. Které krámy uzdáři pospolu měli podle kostela sv. Linharta v předešlé periodě, ty připomínají se ještě r. 1456,[3]) ale v málo létech potom rozptylují se po městě.

Sedláři, kteří dnes robí i kočáry, za onoho času povlékali a pobíjeli dřevěná sedla koží či jinou látkou, a zhotovovali tašky a výstroj koňský, čímž přibližovali se nepříjemně k uzdářům. V městech venkovských je to řemeslo zastoupeno tak skromně jako uzdářské. Na příklad v Mladé Boleslavi byl r. 1518 mistr jediný,[4]) v seznamech horských není žádného. V Plzni se uvádějí spolu i uzdáři jakožto podružní společníci zámečníkův.[5]) Tedy jich bylo málo. Na Starém městě v Praze za celé desítky let přibývá mezi měšťany sedlářů jen po dvou, ba po jednom; do konce naší periody jest jich zapsáno 20; tedy méně než uzdářů. Němce mezi nimi patrného není. Z obou měst Pražských větších r. 1524 dostavilo se na radnici sedlářů jen sedm.[6]) Mezi konšely všech tří měst Pražských byli 4 sedláři, 5 uzdářů; jeden staroměstský r. 1459 slul Hus.

Rukavičníky, kteří šili rukavice z koží a hotovili také kožené polštáře, musíme v této kategorii řemesel představiti zase. Podle nich sem příslušejí měšečníci, váčkáři, kteří barvili kůže a dělali z nich i z jiných látek měšce, váčky i rukavice; k nim druží se příbuzní jejich tobolečníci (taškáři, tlumočníci, tašvičníci, mošnaři), kteří všeho způsobu tašvice a tlumoky robili z kůže a ovšem i z jiných materií. V městech venkovských

---

[1]) Arch. Pam. VII. Zřízení Pardub. Sedláček, Čásl., Plzeňský seznam Strnadův. Horský seznam Hejnicův, Kn. mladobolesl. č. A. 10, fol. 7. R. 1518.

[2]) Tři z nich přijati ještě za války (1427—36) Niklové dva a Knab; r 1483 zapsán Krištof de Mnichov, ten může býti Čech z některého našeho Mnichova a ne z bavorského.

[3]) Arch. pražs. č. 2119. H. 8. Tomek, D. P., VIII., 122.

[4]) Kn, mladobolesl. arch. A. 10, 7.

[5]) Seznam Strnadův.

[6]) Jeden s podivným jménem Brutii Jináč je tu Kakas, Mhourek a jiná česká jména.

těchto řemeslníků nenajdeš snadno. Tu zajisté dělal kožené stuhy a tašky pro domácí sprostnou potřebu švec. V Praze spočetli jsme od r. 1424—1526 mezi novými měšťany 21 váčkářův a 9 tašvičníků. Mezi těmito jediné jméno německé, v oněch též tak. Také jeden Polák mezi měšečníky. Zajímavo, že k přísaze r. 1524 dostavilo se do radnice 36 měšečníků a tobolečník žádný. Bezpochyby jsou obojí zahrnuti pod týmž jménem. Obojí měli kotce v Praze spolu s pasíři, o místa losovali v starší době, l. 1473 však v kšaftě Jana Libry měšečníka čteme, že odkazuje dvě místa v kotcích jakožto své vlastnictví.[1])

Od tašvičníků odštěpené řemeslo byli toulaři (toulečníci), kteří hotovili touly na šípy a holstra na střelnou zbraň. Nebyli všude.[2]) R. 1430 túlař Vaněk dostal se mezi konšely na Malé Straně.[3])

Pergamenící drží se i v této periodě na míře bývalé. Robili pergamen, do oken mázdry, které ještě dlouho zastupovaly sklo,[4]) a strouhali kůži na zámiš.[5]) Ale mnoho jich nebylo. V Praze jen tři až do r. 1500 jsou psáni při tvrzích domovitých; do měšťanství staroměstského vstupuje za celou periodu jediný Duchek r. 1507; víc jich bylo v Novém městě, kdež drželi se v ulici Charvátově.[6]) V zápisech novoměstských objevuje se v polou století několikrát pergameník Havel (Gallus), jenž r. 1454 zanechává po sobě hromadu knih,[7]) takže se nám zdá, jakoby tento pergameník spolu byl knihařem.

Knihaři (knihvazači i zároveň knihkupci), kožemi při vazbě knih pracujíce, náležejí také do oboru industrie kožní. Bylo jich

---

[1]) Arch. praž., č. 2119, Q. 14. Srovn. Tomka v P. D. VIII., 371.

[2]) Kolář v Progr. Tábor. 1871 uvádí jednoho na Táboře r. 1432.

[3]) Arch. pražs., č. 2080, 15.

[4]) V miscell. č. 31, 404 ještě při r. 1435 jsou mázdry pergamenové ve světnici vedle skelných oken; ba Lounští kupují mázdry k oknům ještě r. 1519 Arch. loun., č. 1, E. 11.

[5]) U pergameníka Duchka r. 1514 v Praze v pozůstalosti shledány dvě kosy »jakž jimi zámiš strouží«. Arch. praž., č. 8, 10.

[6]) Tomek, P. D. VIII., 158.

[7]) Foliových 16, in copertoriis 11; mezi nimi »pustilly«, česká Husova, postilla studentium Pragae universitatis, Sermones, traktáty, Excerpta z Tomáše Aquinského, Psalterium, Liber Mag. Jacobi De pueris, český, atd. Arch. pražs., č. 2096, T. 5. Na listě P. 10 zase Gallus pergamenista. Nebožtík Tůma připom. se jako pergameník r. 1474 v kn. novoměst., č. 2119, fol. R. 14.

málo. V Praze veškeré od r. 1420—1500 jen 4 jsou psáni jakožto majitelé domů; k měšťanství staropražskému za touž dobu dostali se 3, z nichž dva Čechové a Pohrl z Týna (snad z Horšova Týna) Němec. Dva (Jiří 1420 a Antoníš 1422) byli, jakož svrchu praveno, konšely v Praze v době vojny. Později připomínají se ligator Blažek, jenž měl dům u mostu a r. 1435 vinici koupil a vrstevník jeho Matěj, jenž r. 1457 odkázal k Betlému knihy kázaní a jiné aby se prodaly na chudé.[1]) Jiný Matěj (z Mezříče) r. 1521 kupuje na Novém městě dům.[2]) Mezi protestanty prvními, z Prahy r. 1524 vypověděnými, byl knihař Jakub.

V průmysle, jenž užíval jiných rozmanitých surovin z těla zvířecího — žíní, kostí, střev, štětin, peří, vyskytují se v této periodě též řemeslníci jako v předešlé. Jsou tu hřebenáři, robící hřebeny z rohův, ale též z pušpánu i z kosti slonové. Na venkově jsou vzácni (v Rakovníce byl za celé století nalezen jeden), v Pražských městech 4 jsou psáni v knihách při koupích domů od r. 1420—1500; na Starém městě k měšťanství dostali se za celou dobu jen tři. Tedy lze souditi o slabosti řemesla toho. Strunaři (cordator) vyskytují se snad jen v Pražských městech. Robili struny k hudebním nástrojům, ale i na řičice a sejta. Tři jsou připsáni k pražským domům (do r. 1500), dva došli za celou dobu k měšťanství staroměstskému.[3])

Také řídce mezi měšťany vyskytují se hřebelečníci, štětkáři (kartáčníci, strigillorum laboratores, setistratores), a to jen v Praze.[4]) Nelze pochybovati, že bylo takových a podobných specialistů víc mezi obyvateli, kteří do knih se nedostali. Mezi maloživnostníky i v této době jsou v Praze někteří, peřináři nebo peřinečníci, kteří čistili peří k prodeji.[5]) Řídko kdy naskytne se i oháněčník (fochéř),[6]) neboť oháňky z peří pro ženskou zdobu zhotovoval leckdo jiný.

[1]) Arch. pražs., č. 2002 a č. 2119, J. 3.

[2]) Arch. pražs., č. 2092, 68.

[3]) Strunař Kříž má r. 1450 dům u poříčské brány. Arch. praž., č. 2084, D. 23.

[4]) R. 1458 Anton štětkář, vicinus v malostran. knize č. 2080, 182. R. 1473 Sulek štětkář v staroměst. knize, č. 2119, R. 11. Jakub štětkář v kn č. 1046, 137. Jméno cecistrator v kn. č. 2253, 88.

[5]) Hanuš peřinečník v Nov. městě. Arch pražs, č. 2082, D. 5, r. 1433 2081, 80. Mikeš peřinečník na Nov. m. 1426.

[6]) Fochéř z Dlaženého v Praze, Mikuláš, připomíná se náhodou r. 1460. Arch. pražs., č. 2119, K. 17.

Celkem shledali jsme v oboru průmyslu konopného, průmyslu, jenž pracoval hadry, kožemi a jinými látkami ze zvířat, třicatero řemeslo.

V průmysle dřevném periody této nejprv uvedeni buďtež stolaři (mensator) a truhláři (cistator), jejichž řemesla drsnější původce byl tesař. Truhláři dělali také stoly, a stolaři robili truhly i všecken nábytek domovitý,[1]) i protož rozdíl mezi jmény leckdy mizí, a jména se zaměňují. Jméno stolařovo však naskytá se častěji. V Staré Praze spočítáno mezi novými měšťany do r. 1526 přijatými, jedenáct stolařův a truhlářů; jeden (r. 1477) byl z Mýta, jiný (Petr r. 1517) ze Šťávnice. Němce mezi nimi s jistotou nalézti nelze. Na Malé Straně nalezli jsme jednoho r. 1507. Byl to cistator Markus, rodem ze Šváb z Bílého Rohu.[2]) V trhových smluvách o pražské domy zapsáno mezi r. 1420—1500 truhlářů 9, stolařů 7. Obojích spočítáno r. 1524 ze dvou Pražských měst 14. Je to tedy řemeslo co do počtu ze znamenitějších, a jeví se v tom proti předešlé době valný pokrok. Na Hradčanech vynikal stolař Bartoš z Tachova; býval konšelem; r. 1495 činí kšaft a zanechává „nádobí stolařského“ synu svému Krištofovi.[3]) Některý stolař a truhlář byl jemný řemeslník, který se znal v kolika odvětvích dřevné práce, lištoval pokoje, stavěl a opravoval varhany,[4]) robil i soustružnické dílo, rámy a kalamáře, ba na venkově posloužil, i když chtěli na něm dřevěný zámek do dveří.[5]) V Krakově stolaře počítali k cechu malířskému, nebyli tedy řemeslo zadní.[6]) V Praze vyskytuje se samostatný cech truhlářů koncem naší periody (1524).[7])

Ve větších městech venkovských stolaře (v Plzni sluli „stolaříci“) najdeš snad již všude, ale nebývalo jich pospolu mnoho. V Rakovníce mívali jednoho, na Táboře spočteni r. 1432 tři. Nejvíc jich bylo v Hoře, kdež r. 1481 objevuje se samostatná truhlářská organisace.[8]) R. 1485 v soupise cechů kutnohorských zmizeli truhláři, a na jich místě jsou stolaři, tři léta potom vystupují v pamětní

[1]) Německý Schreiner dělal také stoly.

[2]) Ten rok činí kšaft. Arch. pražs., č. 2211, J. 5.

[3]) Arch. pražs., 2253, 54.

[4]) Notulář prachatický z r. 1528. Opis v zemsk. arch. 1561. Stolař Lorenc opravuje r. 1487 varhany v Hradci Jindř. Soupis, XIV., 222.

[5]) Hraše, Náchod, 513.

[6]) Kraków, Rocznik Krakowski, VI., 289.

[7]) Arch. pražs., č. 1047. Fol. G. 8.

[8]) Lib. memorab. z r. 1480 arch. kutnoh. a výpisy prof. Hejnice.

knize stolaři i truhláři pospolu s bednáři a koláři jako societa jediná. Roku pak 1500 societa právě řečená zase rozběhla se, truhláři osamostatnili, stolařů jméno zmizelo. Ku konci periody naší (r. 1518) jsou truhláři v spolku s bednáři a koláři zas, a o stolařích není stopy. Tyto zevnější proměny ukazují, že se počet mistrů v městě za těch skoro 40 let měnil, ale co a jak bylo, nesnadno hádati. Jakožto specialisté truhlářů zvláště v době Jiřího krále vyskytují se postelníci (spondista) nebo lůžkaři a loculifices, kteří snad robili rakve či nějaké skříně.[1]) Připomíná se také truhličník (cistulator), jenž hotovil malé truhlice (cistula)[2]); stoličník (r. 1466 jeden z nich, Duchek, slul Stolička), a kolebečník,[3]) v jichž jménech jest obsažena speciálná práce; tu a tam objevuje se také lištář, lištéř i lištýř, umělecký to truhlář, jenž hotovil v pokojích táflování zdí a stropů vykládání.[4])

K těm specialistům lze připojiti také varhaníky, jichž řemeslo v této periodě jest v Praze hojnější nežli v předešlé; na venku opravu ba i stavbu varhan podnikali začasté stolaři, ale měli varhanáře v Budějovicích (Wolfganga 1511) i v Českém Brodě (v XV. stol.) slul Mikuláš Badák.[5]) Mezi měšťany, do Starého města do r. 1526 nově přijatými, shledali jsme čtyři varhaníky, první, r. 1438, byl z Mosta Augustin, druhý po r. 1447 Johannes, posléz po r. 1417 Čert a Chrysostom. R. 1504 také mezi rukojměmi měšťanskými čte se jméno varhanáře Václava. Zajisté, že to nejsou všickni varhanáři staroměstští. Nahodile v knihách právních vyskytá se ještě leckterý. Takž r. 1437 zapsán Václav Nůžka organist, že kupuje dům u Betléma.[6]) V knihách novoměstských je zapsán r. 1455 Jan Kočička organista, r. 1483 kupuje varhaník Martin dům a r. 1493 jiný dům, vše na Novém m.[7]) Na Hradčanech nalezli jsme varhanáře Jana r. 1475.[8])

---

[1]) Spondista několikrát v novoměst. knize, č. 2087, L. 4. Loculifer v kn. č. 2086, A. 18.

[2]) R. 1465 cistulator Venceslaus, r. 1470 cistulator Georgius, oba na Mal. Straně (č. 2080, 180, 247 arch. pražs.).

[3]) R. 1461 Jakub kolebečník na Star. městě v Praze. Arch. pražs., č. 2119, L. 7. V novoměstské knize č. 2083 jest několik kolebečníků zapsáno při smlouvách.

[4]) Ondráček, lištář r. 1495 a Bartoš r. 1514 v Č. Č. Mus., 1848, I., 592.

[5]) Soupis, XIV., 233. Miškovský, Naše listy, XI., č. 21.

[6]) Arch. praž., č. 2102, 408.

[7]) Arch. pražs., č. 2084, H. 36. Č 2088. M. 25, č. 2089. V. 18.

[8]) Arch. pražs., 2253, 22.

Prkna truhlářům strojili pilaři, prknáři, strhaři nebo struhaři, povědomí již z periody předešlé. Pilaři nebo prknáři byli buď majitelé pily[1]) a obchodníci prkny, či byli k službě na pilu najímáni. Někdy byl pilař dokonce v podruží mlynáře, jakožto zřízence obecního.[2]) Strhaři strouhali prkna do hladkosti. Na prodej nabízeli všeliká prkna pilař i struhař. Na malostranském rynku r. 1446 strouhal i prodával prkna struhař[3]); na Novém městě složili se pilaři, prknáři a strhaři v společnou organisaci, měli prknářské boudy na rynku a prodávali tu prkna, žlaby, kladí, šindele, mísy, kolečka, necky a kopí.[4]) Byli mezi nimi lidé poměrně zámožní. K domům pražským do r. 1500 připsáno 6 strhařův a jeden pilař.[5])

Kutnohorští říkali těm živnostníkům, kteří stávali na „holcmarku" s prkny a „jiným lesem", lesáci.[6]) Specialistu strhařů nalezli jsme v Chebu. R. 1476 totiž chtěl Jan z Lobkovic z dotčeného města nějakého „stubenschabera", aby mu „strouhal" a opravil pokoj.[7])

Odvětví prknářů a lesáků byli šindeláři. Po jednom i po třech byli v městech venkovských snad všude, byli i v Praze nevzácni, poněvadž vždy většina domů kryla se šindelem.

Tesaři, nejpůvodnější dřevařské řemeslo, dělali krovy, ale bylo-li kde potřebí, roubili celé domy, chalupy, a hotovili z trámů všelico i praky vojenské, ba o tesaři Mikuláši zaznamenáno, že dělal r. 1451 radní světnici novoměstskou „krásným dílem".[8]) Tesaři jsou všude a počtem poměrně hojným. Na Táboře r. 1432 spočítáno deset tesařů, v Rakovníce o něco později 9. V měšťanství staropražské do r. 1526 vstoupilo 21 tesařských mistrů. Nebylo mezi nimi ni jediného Němce. K přísaze r. 1524 přišlo jich deset.

---

[1]) Ve Dvoře Král. r. 1483 Petr pilař prodává mlýn s pilou za 200 kop i s grunty. Nejstarší kniha paměti dvors. Opis v zemsk. arch.

[2]) Nájem šitkovského mlýna v Praze r. 1529. Václav mlynář úřadem šestipanským na místě rady učiněn »mocným hospodářem na čtvrtý díl nákladův i užitku, jen při pile má dávati polovic nákladů a polovic užitku bráti, pilaře má chovati na své ztravě, ale obec bude pilaře platiti.« Arch. pražs., č. 2133, 86.

[3]) Tomek, D. P., VIII., 30.

[4]) Miscell., č. 15, P. 17, nová sign. v arch. praž., č. 2083.

[5]) Dle Tomkových Základů.

[6]) Arch kutnoh., č. 40. V opis. arch. zemsk.

[7]) Arch. Eger. Opis v zems. arch. 1476.

[8]) Tomek, D. P., VIII, 354, 104

Z tesařů „králových“ uveden budiž Jan Brankytle, jenž činí r. 1466 na Novém městě poslední pořízení.[1])

Jméno tesařských mostníkův a rourníků nemizí ani v této periodě.[2]) Hojné bylo řemeslo bednářův a bečvářů; tito robili bečky, sudy; onino též jiné nádobí dřevěné. Nebylo snad města bez nich. Souviseli s větší nebo menší produkcí piva. Někde jich bylo až k utvoření organisace dostatek. Tak v Hradci Král. jest koncem naší periody societa bednářská, před tím r. 1481 samostatný cech mají v Hoře, kdež v předešlé době byli s jinými pohromadě; v Plzni mají v XV. věku cech bečváři; v něm byli bezpochyby spolu s bednáři, jimž tu říkají pintéři (stejně jako v Chebě pinter). Na Táboře bylo r. 1432 12 bednářů a jen dva bečváři. V Praze obojí řemeslo shrnováno pod jméno bečvářů (doliatores). Cech již měli v době předchozí. V této době mezi měšťany staropražské vstoupilo 38 mistrů bečvářských, všickni, pokud lze souditi, Češi až na Pintwana (r. 1517), jehož jméno trochu po uhersku. O síle řemesla svědčí, že r. 1524 k přísaze přišlo na radní dům 28 bečvářů.[3]) Mezi nimi byli Němci tři. Bečvář, jenž dělával králi Jiřímu, slul Mikuláš.[4])

Specialisty v odboru bečvářském byli neckaři a jiní všelicí nádobníci, jichž několik málo vyskytuje se v Praze. K bečvářům jest připojiti smolaře, o nichž v té době zřejmě víme, že vylévali sudy smolou.

Znamenité řemeslo byli koláři, pod kterýmž jménem v této době shrnují se i ti všickni, kdo dělali nápravy (nápravníci), podstávce a kostry do vozů a do saní (v následující době slují řemeslo korbařské nebo štelmařské, také podstávkářské). Vůbec pozorujeme, že kolář hotoví teď již celý vůz. Jméno vozáků zmizelo. V onačejších městech všude byli koláři. V Rakovníce aspoň tři bývali pospolu, na Táboře r. 1432 bylo jich pět, v Hoře měli societu, jinde zahrnuti bývají v cechu kovářském či jiném. V Praze svoji organisaci samostatnou mají při konci této periody. Do Starého města 10 kolářů za dobu celou vstoupilo v měšťanství, jede-

---

[1]) Arch. praž., č. 2094, D 61.

[2]) Několik mostníků konec XV. stol v Berouně Vávra, Beroun, 65.

[3]) Jména: Pletinoha, Drtina, Trnka, Mřeněk, Zlouže, Diblík, Vošlejch a nahoře psaný Pintwan.

[4]) R. 1473 v kšaftě se připomíná, že král mu dluhuje za práci 3 kopy. Arch. praž., č. 2119, R. 8.

náctý zove se zřejmě nápravníkem (1517); 12 kolářů přišlo r. 1524 k přísaze na radní dům a nápravník jeden. Čtyři koláře vyčetli jsme si z konšelů malostranských, dva z novoměstských. Na Starém městě koláře v radě není. V Praze vyskytují se specialisté kolářů, kolečníci (rotulifices), kteří robili kolečka nebo trakaře.[1])

Dosti veliká specialisace jeví se v oboru jemnější práce ze dřeva. Tu jsou nejprve soustružníci, kteří hotovili nádobky, šachy, vřetena, kolovraty, knoflíky a kdo ví co ještě jiného. Byli počtem vždy ještě nemnozi. Z venkovských měst jich neznáme; v Praze za celou dobu jen dva stali se na Starém městě sousedy, oba jistí Čechové (1497, 1517); na Novém městě kupuje r. 1479 sústružník Michal dům [2]); k přísaze náboženské r. 1524 přišel jediný. K umělcům náležejí řezáci (řezbáři), řemeslo po některých znameních nehojné. Vždyť v Pražských městech jenom dva řezáči přišli k přísaze r. 1524, a jen tři řezáky, a to teprve v posledním desítiletí této periody (1517—26), nalezli jsme, že vstupují do měšťanstva staroměstského. Na odpor tomu vyhrne se z knih města Nového, do nichž zapisují se koupě, pak také z knih viničních za dobu od r. 1504—1525 dvacet tři jména řezáčů, což jest počet zajisté znamenitý.[3]) Před dobou krále Vladislava asi skutečně bylo v Praze řezáčů nemnoho. Z doby dotčené uveden budiž zvláště mistr Hanuš, jenž na Hradě pražském pracoval, jsa bezpochyby mistrem královským, neboť kdysi Vladislav král rozkázal, aby mu každý týden z ugeltu půl kopy grošů č. až do jeho živnosti bylo vydáváno, r. 1511

[1]) Jeden r. 1454, arch. praž., č. 2084, H. 12. Některý v kn. č. 209 ', č. 2091

[2]) Arch. pražs., č. 2088, C. 9.

[3]) Jména řezáčů následující jsou sestavena ze sbírky mojí a sbírky dra J. Šimáka. Ten má v tom podíl větší. R. 1504 Jan Krchovský, měl dům v Opatovicích na krchově, odtud Krchovský, 2091, A. 8, J. 27; Matiáš, Matěj, dům na Senném trhu 2091, A. 18 — 1518; 1509 Václ. Řezáč, dům ve Smečkách 2091, H. 8. Dudek Příhoda, Jan z Veleslavína, oba kupují vinice 2006, 44, 36; 1510 Jan řezáč na Rybníčku 2079, 122; 1511 Václav, svědčí 1046, 58; 1512 Jan v Kroupné ulici, 2091, O. 28, † 1521; 1512 Prokop na Nov. m., 2006, 159; Hanuš mistr řezáč, † 1523 na Hradčanech, 2006, 152; 1513 Matúš řezáč, 2006, 177; neví se, z kterého města Pražského; 1514 jiný Matúš od Svinské brány, 2092, 67; 1515 Vavřinec Vávra na Nov. m., 2092, 111, dům u Horsk. brány, 2092, 149; 1516 Jan řezáč, na Nov. m., jiný předešlých Janů, 2006, 273. R. 1517 Vaněk na Nov. m., 2079, 153; jiný Vaněk a Kuba, oba řezáči, ale podruzi, 1046, 135; Jan z Obory sv. Jana, 2006, 281; Václav, dům měl u Koňs. brány, 2092, 161. R. 1519 Váňa, 1523 Prokop, 1525 Jakub, všickni tři na Florenci, 2006, 351, 2093, 135, 201; 1525 Mikuláš Zhorský u sv. Martina na Nov. m., 2093, 202.

však řezák si vyprosil od krále pro dávní služby to, aby i manželce a dítkám jeho král i nástupcové jeho vydávali týdně půl kopy až do vyplnění jednoho sta kop.[1]) Podotknouti jest, že i mezi malíři byli mistři, kteří řezali plastiky. Připomínáme jen pražského malíře a řezbáře Augustina z r. 1479. Proto asi řezáci vystupují v Praze tak řídko samotně, že mizejí mezi malíři. Z Hory na začátku XV. věku jest znám slavný řezák Jakub. V Jindřichově Hradci r. 1504 pracoval sochař Hanuš.[2]) V jiných městech skryti jsou takoví umělci mezi stolaři a truhláři.

Sem náležejí dále kopytáři,[3]) dřevákaři, vřetenáři,[4]) paterníci (v té době již dosti vzácní) a mísaři, pokud obojí pracují ze dřeva, oni růžencové kulky, tito mísy.[5]) Ve Vídni počítali mísaře (schüssler) mezi soustružníky.[6]) Sem by náleželi též čìšíři, kteří hubatky robili dřevěné. V Praze za celou dobu aspoň 4 číšíři v knihách trhových zapsáni.[7]) Sem přísluší loutnaři nebo citárníci (cithareda), kteří hotovili dřevěné nástroje hudebné, struněné i foukací. Dva takoví řemeslníci dostali se (r. 1456 a 1463) mezi měšťany Starého města; na Novém městě r. 1478 kupuje citarista Mikuláš dům.[8])

I v této době činni jsou střelci, dělící se co do práce v lukaře (balistarii); vždy ještě oblíbenou zbraní byl luk a kuše nebo samostříl, obyčejně z dřeva tisového robený. Pro doklad pohlédněmež jen k vojsku městskému, jež město Slaný vysýlá r. 1469 do Moravy. V soupise jeho zbraní samá pavéza, samostříl, některá píšťala (prachová střelba) některý cep. Již to také význačno, že se ten voj dělí v kušaře a pavézníky.[9]) V Pražských městech střelci dle privilegia Karlova a Václavova pořáde seděli na hradbách a věžích se svou

[1]) Leminger, Arch. Pam., XIV, 626 a násl. Teige, Method, XXX., 90.

[2]) Soup. Akad. XIV. 233.

[3]) Kopytář Vidlák r. 1453 měl dům na Nov. m. Arch. praž., č. 2084, F. 34.

[4]) Na Nov. městě r. 1501 vřetenář Václav má dům. Arch. pražs., č. 2079, 93, č. 2090, 262. Mikuláš upálen r. 1526 v Praze pro víru. Bartoš, IV., 7, 8, 9.

[5]) Dřevěné mísy v inventáři kouřimském (lib. testam. z r. 1508); v inventáři města Litomyšle č. 118, 74 r. 1505. Paterník Přibek r. 1476 konšelem na Nov. městě.

[6]) Jahrbuch der Samml. Kaiserhaus. XVII. R 1451.

[7]) Dle Tomkových Základů.

[8]) Jeden má jméno křtěné, druhý sluje Václav Motýl. Seznamy dra Teige. Má dům na Star. m. r. 1463. Arch. praž., č. 2103, 101. Citárník Motýl též u Tomka, D. P., VIII., 132. Onen novoměstský zapsán v k. č. 2087. P. 30.

[9]) Vojens. počet slanský. Arch. slans. Opis. v zemsk. 1469.

čeledí, provozujíce řemeslo a střehouce zdi. Veřtaty nebo „laboratorium arcuficum" kupoval střelec po střelci za nestejný peníz, patrně dle toho, kterak veřtat byl zřízen, a byla-li při něm zahrádka či nic. R. 1439 střelec Matiáš koupil laboratorium a dům i se zahrádkou při bráně Horské od vdovy střelcovské za 75 kop; týž rok jiné laboratorium u brány Svinské bylo za 42 kop a třetí u brány Koňské za 46 kop. Na proti tomu r. 1446 byl „veřtat" či dům střelcovský koupen za $10^1/_2$ kopy, a r. 1456 koupen takový dům u brány Vyšehradské za 17 kop a jiný s věží za 30 kop.[1]) Střelci cech měli již v době předešlé a v něm trvali.[2]) Lukaři bydlili také vnitř města,[3]) a nejeden sloužil jako tovaryš u sedlářův.[4]) Do měšťanství staropražského za celou dobu dostali se lukaři čtyři, kušař (balistator) jeden. Slul Jakub od brány Kutnohorské (de porta Montana r. 1483). V Hoře Kutné střelci vystupují r. 1481 jakožto societa[5]); na Táboře provozovali r. 1432 řemeslo střelci dva; nějací byli r. 1491 v Litomyšli, po jednom vyskytují se v Pardubicích[6]) a jinde tu tam.

Na konec do oboru toho buďtež přičtěni košnaři, košináři,[7]) košíkáři a řešetáři (cribra parantes),[8]) aspoň řešetáři se vždy počítali k „řemeslu od dřeva".[9]) Pražští košináři najímali sobě luhy po Vltavě daleko, aby s nich snímali vrbové proutí.[10])

Uzavíráme tento okruh industrie, položivše v něm o třicaterém a čtverém řemesle.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2082, S. 9, 11, T. 4, č. 2084, A. 14, č. 2085, B. 19, 29.

[2]) Střelec z brány Kartouzské r. 1473 dává pásy a peníze (byl bohat) schovati starším řemesla střelcovského.

[3]) Ziga lukař r. 1431 na malostransk. dláždění. Arch. praž., č. 2089, 26. Arch. praž., č. 2119, Q. 9.

[4]) Arch. praž. Miscell., 15, P. 14.

[5]) Kn. memorab. arch. horsk. z r. 1480.

[6]) Lib. inscription. arch. litomyš. Výpis prof. Štěpánka. Arch. Česk., XVII. R. 1512 Zřízení města 165.

[7]) Košinář Jan na Star. městě 1480. Arch. pražs, č. 2119, T. 11.

[8]) R. 1442 též řešetářka. Arch. praž., č. 2083, E. 10.

[9]) Arch. pražs., č. 1166, 98.

[10]) Tamž. č. 2133, 24. R. 1508.

III.

Řemesla od kovů a jiných surovin minerálných.

Mezi kovodělnými řemesly na prvním místě uvedeni buďtež kováři, jakožto nejstarší, nejpůvodnější řemeslo o železe pracující. Železo jest surovina tak rozmanitě upotřebitelná, že již v předešlé době odvětvilo se od kovářů nejedno řemeslo speciálné, ale přes to kovář v této době, zvláště kovář venkovský, vždy ještě byl řemeslný všeuměl. V Berouně kovář Matouš na počátku XVI. věku vrtal i pušky.[1])

V Praze po kovářích a jejich specialistech, kteří všickni své výrobky kovali, slula novoměstská ulice jedna vždy ještě kovářskou. Vlastních kovářů bylo v Praze již v předešlé periodě dostatek k organisaci, tu sobě na Starém městě i po vojně udrželi, a v Novém vznikla r. 1446.[2]) Do měšťanství staropražského dostalo se od r. 1424—1526 úhrnem 36 kovářů, jeden z počátku XVI. stol. slul případně Sudlice. Mezi konšely Starého města kováře jsme neshledali, za to v Novém spočítáno jich za tu periodu 6, mezi nimiž i Martin krále Vladislava kovář,[3]) na Malé Straně 9 kovářů v radě

[1]) Dle účetní knihy taměj. arch. z r. 1508.

[2]) Arch. pražs., č. 2096. M. 9. Z novoměstské knihy. Arch. pražs., č. 2096 K. 6. Zdá se, že některý počet kovářů shrnul se před novoměstský radní dům. Známe z r. 1444 kováře Polívku, že měl výheň v domku proti samému rathouzu, vedle výhně kováře Múčky; r. 1506 Jan Hora ujal tamž nedaleko chrámku Božího Těla místo a postavil domek s výhní kovářskou, měl z toho platit 1 gr. obecní berně a druhý groš suchých dní úředníkům obecním šestipanským. Arch. pražs., č. 2133, 14.

[3]) O tomto král. kováři několik zápisů v pražs. knih, č. 2088. K. 4. Kupuje dům (r. 1482); 2089. A. 14 zas.; 2091. H. 24; r. 1510 činí kšaft, č. 2095, F. 11.

zasedali, r. 1485 byl jeden z nich, Sigmund, primasem. K přísaze náboženské r. 1524 přišlo z obou větších měst najednou 39 kovářů, byl tedy počet toho řemesla ze znamenitějších. Mezi zapsanými kováři není bezpečného Němce,[1]) proti tomu r. 1437 dvorský kovář Matouš byl Italián. [2])

Na venkově nikde nebyli a nemohli býti bez kováře; na Táboře r. 1432 bylo jich pospolu 13, v Rakovníce asi 6, v Berouně (1483—1526) 18, [3]) v Hoře, kdež pracovali k horám, měli v této době mocnou organisaci, i v Kouřimi r. 1489 a v Čáslavi r. 1523 kryli svým jménem všecko řemeslo železářské, v Mladé Boleslavi i v menších městech, na Mělníce (1521), v Turnově (1519), v Kostelci Labském (1521) jsou na počátku XVI. věku ta řemesla tak silná, že mohla zakládati sdružení.

S kováři v jedné družině byli tu a tam kosaři,[4]) a z jiných specialistů kovářských drží se i v této periodě hřebičníci (clavorum fabricator) a jehelníci. Že by jich bylo v Praze mnoho, nelze říci. V pramenech zapsán hřebičník řídko kdy který. [5]) Je jisto, že pražští a venkovští kováři dělali hřebíky obyčejně sami.[6]) O některém hřebičníkovi máme důkaz, že hřebíků vůbec ani nedělal, on je sám kupoval a prodával, slovem, že nebyl to řemeslník nýbrž obchodník, a proto se tentokrát s hřebičníky shledáme při obchodě zase. [7]) Stejně tak s jehláři, jedni obchodují jehlami, druzí je dělají (acufex). Řemeslných jehlářů však bylo v Praze tolik, že stačili k organisaci, jejíž stopy jsou z r. 1436 a 1454. [8]) Do měšťanství staropražského vstoupilo v naší periodě 9 jehlářů, z nichž jeden Polák (Řehoř) z Poznaně (r. 1459), jiný ze Střelína.

---

[1]) Jména česká takováto: Masopust, Ďáblický, Babka, Žáža, Anička, Pirůžek, Chřen, Lahvička a p. Arch. pražs., č. 994, 93.

[2]) Tomek, D. P., IX., 262.

[3]) Vávra, Beroun 65.

[4]) Arch. mladobolesl. A. 10, fol. 7. Řád kovářů z r. 1518.

[5]) Arch. pražs., č. 2119, S. 14 r. 1477 Mikuláš, hřebičník staroměstský dlužen za plech; 1495 hřebičník na Hradčanech jeden u Tomka v D. P., VIII., 22. K domu pražskému od r. 1420—1500 připsán jediný (Tomkovy Základy). Na Hradčanech jeden, Mikuláš r. 1495, 2253, 55.

[6]) Tomášovi, kováři z Podskalí, jsou r. 1521 lidé (až ze Sázavy) dlužni za hřebíky. Arch. pražs., č. 2142, C. 18.

[7]) Na př. hřebičník Fryc r. 1463 dlužen kupci Kyserovi z Chba za půl desáta tisíce hřebíků černých a jiných. Arch. pražs., č. 2119. M. 13.

[8]) Miscell. č. 16, H. 16 při dskách. Teď v arch. pražs. Vidimus privil. v měst. mus 1436.

Jakožto specialisované řemeslo kovářské poprve vyskytují se řetězníci; jeden z nich r. 1470 přijal městské právo na Starém městě Pražském.

Plechem pracovali flašnéři (ars flaškariorum) již z předešlé periody povědomí. Hotovili lucerny, láhve a jiné všelijaké nádoby z plechu černého i z bílého. Na Novém městě v ulici kovářské nabyli od půlky XV. věku většiny, takže odtud již obyčejněji ulice ta slula flašneřskou nebo flaškářskou. Na Starém městě bylo jich nemnoho. Mezi měšťany novými shledali jsme (od r. 1424—1526) jen dva. Mistr Duchek, jenž r. 1514 na Novém městě kupuje dům a sluje „lahvičníkem",[1]) dělal snad pouze láhve; byl by tudíž z flašnéřů specialista. Od flašnéřů, nevíme kdy, oddělili se ti, kteří pracovali jen bílým plechem (klempíři). Asi mnoho práce obdrželi flašnéři rozkazem konšelů novoměstských r. 1508, aby nebylo dlouhých žlabů na domech k vylévání nečistot, ale místo nich aby byly „trúby" dolů při zdech.[2]) Na venkově flašnýři byli řídko kde. Jednoho známe v Táboře (1432); práci jejich zastupoval zajisté kovář. Dobří klempíři byli v Chebě; jsoutě r. 1498 zváni, aby v Praze na novém paláci na Hradě pobili pět střech plechem pocínovaným.[3])

Bílé dílo plechové robili struhadlníci jakožto odvětví klempířů. Byli asi jen v Praze.[4]) Utěšeně rostlo v této době řemeslo zámečnické (serifex, serator), osamostatnělé odvětví to kovářské. Organisaci z předešlé periody si v Praze udržují na dále. K měšťanství v Starém městě přistoupilo jich do r. 1526 22, počet dosti značný; některý přibyl ze Žatce, ze Slaného, z Turnova, z Klatov, z Jaroměře, z Poličky a z jiných českých měst; všickni Čechové přirození, aspoň bezpečně německého jména mezi nimi není.[5]) Jeden

[1]) Arch. pražs., č. 2092. 30.

[2]) Arch. pražs., 2133, 26.

[3]) Zval je Andreas Skalský z Ratiboře, žádaje, aby poslán byl jeden či dva »blechmeister« nebo »hammerschmiede«. Arch. chebsk. Opis v zemsk.

[4]) Arch. pražs., č. 2089, T. 22 Viktorin struhadlník kupuje dům v Novém m. Jiný č. 2079, 58. R. 1498.

[5]) Z českých jmen: Lekařík (1493), Císař (1515), Křepelka, Karas, Turek (po 1517). Kšaft Kulhánkův r. 1466 v kn. č. 2119. O. 5. Mimo ty uvádí se v knihách staroměst. bohatý zámeč. Václav Uscal, jehož kšaft z r. 1474 v kn. č. 2141, 423; zámečník Janek r. 1457, č. 2119, J. 3. Z malostranských zámečníků častěji psán v knihách Václav (1475), Gallus, dictus Pašek (1471). Arch. pražs., č. 2080, 302. Na Novém městě vyskytují se zámečníci při koupích

z nich, Hanuš, přijatý do města r. 1462, mohl by býti slavný orlojník.[1]) Mezi konšely, podivno, nalezli jsme zámečníky dva jen na Malé Straně.[2]) K přísaze v náboženské bouři r. 1524 přišlo z obou měst Pražských na radní dům 19 mistrů (ale byli s nimi i ostrožníci). Též v zánovní straně protestantské bylo kolik zámečníků, kteří arci k přísaze kališnické nepřišli.

Na venkově v městech větších zámečníci již byli všude. V Hoře byli r. 1481 zorganisováni,[3]) v Plzni (1488), v Slaném (1469)[4]) přidružili se touž dobou k jiným kovodělníkům r. 1518 sdružili se v Boleslavi Ml.,[5]) též tak v Čáslavi a jinde. I v malém Rakovníku bylo v každý čas aspoň po dvou zámečnících, a snad i víc, kdyžtě roku 1525 připomíná se společná všech zámečníků dílna při zdi městské; v Pardubicích uvádí se jeden (kol r. 1500),[6]) v Jindřichově Hradci zapsán r. 1494 zámečník Michal, že dělá pero k cimbalu,[7]) v Náchodě r. 1445 zámečník Matěj opravuje a opatruje hodiny;[8]) stejnou práci s hodinami má r. 1508 v Berouně zámečník Kolda.[9])

Odvětví kovářské či zámečnické, orlojníci nebo hodináři, v předešlé době dosti vzácní, od pol. XV. věku rozhojnili se poněkud. V Praze Staré uvádí se r. 1436 orlojník Martin, r. 1439 Václav;[10]) r. 1462 stal se měšťanem Jeroným horologista, zakoupiv si dům na masném trhu.[11]) Později slovutným se stává v témž Starém městě orlojník Hanuš, rodák z Hradce Králové.[12]) Ten zhotovil kdys kol r. 1490 hvězdářské hodiny, pověstný orloj pod věží, dosavadní

---

domovitých dosti často. Až na Frice (1457) samí Čechové (Hanuš Turek, Moutvice, Bartoš r. 1457 v kn. č. 2085, E. 4, D. 30 a j. r. 1508 Pavel Trnka v kn. č. 2091, H. 16). Také mezi osedlými Pražských měst časem přihodí se některý zámečník; r. 1456 jeden zove se Štormpaitl. Ten snad Němec rodem (č. 2119, H. 2).

[1]) Jakož míní dr Teige ve svých Seznamech měšťanských (Almanach).

[2]) Kn. arch. pražs., č. 2080, 29.

[3]) Kn. memorab. arch. kutn. r. 1480, Též Seznam Hejnicův.

[4]) Slanské počty vojenské 1469. Opis v arch. zems.

[5]) Kn. mladobolesl., č. A. 10, 7.

[6]) Arch. Čes., XVII. Dle urbáře cca 1500. Rakovn. Levý, 165.

[7]) Regist. purkmistr z r. 1487 v arch. hradec., fol. 41.

[8]) Hraše, Náchod, 493.

[9]) Kn. počtů arch. beroun. 1508.

[10]) Arch. pražs., č. 2099, 418, 482.

[11]) Arch. pražs., č. 2103, 98.

[12]) Dle Tomka, D. P., IX., 278. Klade Hanuše mezi roky 1476—97. O něm též v VIII., 61, 397.

klenot pražský. R. 1493 i Jindřichohradeckým postavil na věži za 18 kop míš. orloj, jehož ústrojí dávno rozházeno.[1]) Kdo ví, kam ještě jinam ho volali k práci. I v Slaném měli orloj, prý podobný pražskému. V Starém městě v ulici platnéřské dům má r. 1516 orlojník Jakub[2]) a na konci periody r. 1526 vyskytuje se tu orlojník Johannes, jemuž příbuzný kněz Jakub z Hradce Král., znaje jeho počestný život, kupuje dům u prstenů proti hřbitovu sv. Jiljí.[3]) Na Novém městě měli orlojníka Vaňka, jenž r. 1460 již byl mrtev, r. 1474 v témž městě kdosi činí odkaz orlojníku Ondřejovi; r. 1475 uvádí se tu s domem hodinář Pavel.[4]) Na Menším městě byl orlojník Ondřej (r. 1507—1519), o jehož statek po smrti se hádají, dále uvádějí se orlojníci Baltasar (r. 1521—1530) a Franc (1523).[5]) O venkovských orlojnících málo zpráv. R. 1511 Kouřimští ho měli, slul Ondřej; toho roku spravoval „neobyčejný“ orloj v Kolíně;[6]) jiný Ondřej, odkudsi orlojník, r. 1524 dělal orloj v Rakovníce na Vysoké bráně, ale špatně, orloj po roce nešel, a Rakovničtí žádali vrácení vydaných peněz.[7])

Specialisté od zámečníků odštěpení,[8]) ostrožníci, v této době hustěji se objevují než v předešlé. Měšťanského práva v této periodě nabylo v Starém městě 26 ostrožníků, mezi nimiž jeden Němec z Rakous (po r. 1477), a jiný s cizejším jménem Martan. Jináč všecko Čechové, přibyvší do Prahy z Loun, z Mělníka, z Prachatic. Jeden z nich (Franěk) dostal se mezi konšely staroměstské.[9]) To řemeslo bylo již r. 1441 tak silno, že se zámečníky mohlo podnik-

[1]) Soupis Akad. XIV., 261. Novák. Registr. purkm. v panském archivu hradeckém.

[2]) Arch. pražs., č. 2108, 176.

[3]) Arch. pražs., č. 2103, 147. Dům za 80 kop č.

[4]) Arch. pražs., č. 2085, K. 25, č. 2087, G. 8, J. 1

[5]) Arch. pražs, 2211, L. 14, O. 11, J. 5. Baltasar měl dům na rynku; r. 1530 mrtev, 2212, H. 19. Tomek, D. P., IX., 294, VIII, 397.

[6]) Arch. Česk., XVIII., 530.

[7]) Levý, Rakovník, 122.

[8]) Mistr Strejček (1462—1483) v Praze Staré zove se jednou zámečníkem, jindy ostrožníkem. Arch. pražs., č. 2119. M. 6, V. 12.

[9]) R. 1480 dělá kšaft, měl dům v Železné ulici u čern. medvěda, dlužen mu byl Beneš z Weytmile 104 kopy, konšelé 70 kop. Arch. pražs., č. 2119, T. 15. V též knize ostrožník Bobík 1480 (T. 19), Havel 1474 (R. 13): v malostrans. kn. č. 2080 Franěk 1447 (92), 1468 (216) atd. O Václavu Fresserovi, staroměstském ostrožníku, Němci a člověku surovém, († 1527) data u Šimáka ve Zprávách o malířích, 19.

nouti živnostenskou hádku.[1]) V některých městech venkovských ostrožníci vyskytují se, ale nevalným počtem, obyčejně po jednom (Tábor, Rakovník).[2])

Nad ostrožníky daleko silnější bylo řemeslo nožířské, na Novém městě organisované již v periodě předešlé, na Starém sdružené ještě za války r. 1427. K měšťanství staropražskému přistoupilo v naší periodě do r. 1526 75 nožířů, mezi nimiž sotva dva Němci a tři Poláci.[3]) Přibyli do Prahy, pokud to zapsáno, z Příbramě, z Domašína, ze Slaného, z Knína, Chlumce, Bystřice. Mezi konšely staroměstskými v této periodě shledali jsme osm nožířů,[4]) na Novém městě dva, z nichž jeden Rechthaba byl r. 1483 primasem, na Menším městě pět, z nichž dva (Bartoš 1500 a Ondřej 1517) byli primasy. Některý z nožířů zapsán jakožto obchodník nožů (cultel. venditor). Za všecku dobu ve všech pražských knihách potkáváš se s nožíři,[5]) pročež nedivno, když voláni jsou r. 1524 k přísaze na rathouz, že z Nového a ze Starého města přihrnulo se jich 86! A ti, až na dva Němce, všecko Češi.[6]) V straně protivné, z města hnané, také byl některý nožíř. Vzpomínáme Jana Kalence, jenž byl cejchován a mrskán, že podával z kalicha pryskeřicí vylitého a kázal.[7]) V Praze bylo nožíře také za všecken čas znáti; přes tu chvíli se v živnostenských příčinách s některým řemeslem hádali, jakž o tom na svém místě se položí. Právali se však i z osobní bujnosti. Toho rázu nejtužší různice až i vraždy sběhly se mezi nimi a sladovníky r. 1500. Mnozí z hněvníků proto vypověděni z Prahy.[8])

---

[1]) Arch. pražs., č. 992, 205. Arch. Čes., XIV., 439.

[2]) V seznamech kutnohorských (Hejnic) ani v plzeňských (Strnad) nenalezli jsme jméno toho řemesla.

[3]) Česká jména: Cibulář (po r. 1497), Švestka, Opršal (po r. 1507), Válený, Šťastný, Čejka, Menšík (po 1517), německé jméno: Ssad (1427).

[4]) Příjmení: Štíhlavec, Žampach, Trubka, Chochol, Zajíček. Toho Zajíčka kšaft z r. 1470 v kniz. arch. pražs., č. 2119, P. 9.

[5]) Někteří: R. 1450 Jan od zajíce, 1450, 51, Kokysl (Kakysl) a syn jeho Janek, nožíř Petr 1449, Labutský 1462, Mikuláš, Kumpán, Surovec 1483, Formánek 1514 (v knize arch. pražs., č. 2119 C. 3, E. 4, M. 4, V. 8, 16. V knize č. 8, 7); v novoměstské knize 2143 nožíř Chochol, v č. 2079 r. 1514 Plachý, 1516 Žák atd.

[6]) Příjmení: Chlevec, Turek, Klika, Nečista, Pudík, Vepřek, Udlý, Filiauš, Smažil, Schromý, Křtalt, Švástáček, Človíček, Farář, Zteklý.

[7]) Bartoš. IV. kniha.

[8]) Dle Hájka, Kron. 454, 1489. Staří Letop. vypravují, že r. 1501 v pondělí

V městech venkovských větších v této periodě nebylo bez nožířův. Byli v Hoře, v Plzni, na Táboře (r. 1432 6 mistrů), r. 1518 zúčastňují se spolku s jinými kovodělníky v Boleslavi Mladé,[1]) byli v Berouně,[2]) nožíře měli i v Rakovníce,[3]) r. 1453 v Náchodě, kdež se jeví dle jmen býti Němci (Erhart, Kyntar),[4]) ba i v malé Chocni (r. 1525).[5])

Drobné odvětví nožířů byli nožíkáři (kteří robili nůžky) a šípaři, kopinníci,[6]) kteří hotovili hroty šípů a kopí. Pokud obojí řemeslo kupovalo hotové hroty od kovářů a robilo jen dřevěnou a koženou úpravu ratiště, slušelo by uvedeno býti jinde než mezi kovodělníky. R. 1524 přišli v obojí Praze (Staré a Nové) čtyři šípaři k přísaze v náboženském hnutí. K domům pražským dostali se za celou dobu šípaři tři. Je tedy starodávné to řemeslo nehojné, ale k vymření se ještě nemá. Venku zastával šípaře kovář, ale Táborští r. 1432 měli svého šípaře; v Berouně šípař na počátku XVI. věku prodává šípy, seká na trúbách a dělá kuše k střelbě.[7])

Bližší příbuzní nožířů byli mečíři (fabri gladiorum), kterých v této periodě vojnou patrně přibylo v řemesle českém. Měšťanství Starého města přijalo do r. 1526 18 mečířů, z nichž jeden přišel z Klatov, jiný z Nymburka; jeden mečíř byl Polák, jeden snad Němec (Kedrle po r. 1517). Při svrchupsané přísaze r. 1524 vyskytuje se nám z obou měst jen 8 mečířů, což zajisté málo; zdá se však, že ostatní mečíři byli při straně protestantské, a ti na radní dům přísahat nešli.[8]) Mečířů v samém Starém městě bylo jistě víc, vždyť se tu r. 1509 sdružili v societu. V městech venkovských zastoupeni jsou jako nožíři; leckde jen po jednom.[9])

---

velikonoční sladovníci přišedše z Obory spili se a vpadli do ulice nožířské. Datum 1500. Tomek, D. P, X., 152.

[1]) L. c. a v knize arch. bolesl. č. A. 10, fol. 7.

[2]) Jeden z berounských nožířů, Václav, r. 1516 v Praze. Arch. pražs., č. 2079, 150.

[3]) Levý, Rakov. Seznam řem. z XV. stol.

[4]) Hraše, Náchod 506.

[5]) Barvíř, Choceň 30.

[6]) Gallus, kopiník v Nov. městě r. 1438. Kn. arch. praž., č. 2082, K. 13.

[7]) Arch. ber. kn. počtů z r. 1508.

[8]) O Vítovi mečíři to víme jistě. Z knih městských známe ještě mečíře Janka Zajíčka na Star. městě, jenž činí kšaft r. 1466 (č. 2119, Q. 4. Arch. praž.), novoměstského Bartoše 1499 (č. 2090, 49), Tomu Výstřelka, jenž r. 1500 činí kšaft (č. 2095, D. 7) a Václ. Kožmína z r. 1514 (č. 2079, 139).

[9]) Na př. na Táboře r. 1432 (Program gym. 1871), v Rakovníce, v Pardu-

Podle mečířů nalezli jsme v Praze za celou dobu také jednoho čepelníka,[1]) tedy méně jich nežli v době předešlé. Platnéři, kteří již v předešlé době měli na Star. městě organisaci, drží se v Praze statně i v této české periodě. Mezi měšťany Starého města přibylo do r. 1526 mistrů 26. Jeden z Vlašimi (po r. 1477). Mezi všemi jediné jméno německé.[2]) V konšelství nalezli jsme platnéře dva, a to jen na Starém městě.[3]) V knihách městských nejsou platnéři vzácni; nalézáš je mezi zámožnými měšťany v každý čas,[4]) ale k přísaze r. 1524 z obou Pražských měst dostavili se jen čtyři. V městech venkovských platnéřů nebylo nikde mnoho pospolu, vyskytují se jen jednotlivě; na Táboře r. 1432 měli jediného; v konec století XV. jest ten onen platnéř už i v Berouně; z Hradce Jindřichova známe platnéře Václava, jenž r. 1483 byl v Praze dlužen.[5])

Odvětví platnéřského řemesla, helméři, vyskytují se v Praze, ale po řídku, obyčejně platnéř robil lebky ocelivé sám.[6]) Jednoho helméře (Jakuba) nalezli jsme r. 1422 mezi konšely Starého města a druhého (Martina) r. 1495 mezi konšely malostranskými. Brnířů patrně ubývá od polou XV. věku; drátěná brně se zvolna odkládá. V Praze Staré za celou periodu (do r. 1526) k měšťanství přistoupilo 25 brnířů, což by nebyl počet právě malý, ale v tom, kterak přistupovali, jeví se úbytek; v desátku let 1427—37 přišlo

bicích (1512). do Stříbra přišel mečíř Václav ze Žlutic r. 1506. Z knihy stříb. Opis v zem. arch.; víc jich bylo v Plzni. Z Litoměřic známe mečíře Jana, jenž r. 1461 v Praze se soudil. Arch. pražs., 2253, 18. V Náchodě první mečíř r. 1529 Eliáš Žid. Hraše, Náchod, 506. Hraše myslí, že byl žid.

[1]) Arch. pražs., č. 2083, L. 15, r. 1444. Nové město.

[2]) Z jmen českých: Stomil (po r. 1477).

[3]) Jeden z nich Vůz, svrchu již uvedený.

[4]) Uvedeme některé jmenem a časem pro důležitost toho řemesla: R. 1439 Henricus Hemrle; má dům v Ostrožnic. ulici. Arch. praž., č. 2102, 424. Od polov. stol. XV. byl tu Kříž thorifex, statek jeho r. 1463 stal se odmrtným. Arch. praž., 2103, 102. R. 1454 Janek Legát, (jeho kšaft v arch. praž., č. 2119, G. 8), 1463 platnéř Vocásek (tamž M. 13), r. 1464 Smetana (N. 13), 1472 Škoda (č. 2105, 295); 1473 platnéř Duchek Popel (č. 2119, R. 9), Šimon, thorifex dictus Albus Leo, Star. měst., č. 2105, 346. 1477 Havel Kabele, Cabela (S. 14), týž Cabela měl s Duchkem společně koupený nákovadlen (E. 1 r. 1451), 1479 Pivce Václav (kšaft T., 4), Jan Dúbek (tamž), 1483 Sladký (V. 12), jiný Pivce, Jan, snad syn Václavův r. 1516 (č. 8, fol. 15). Z platnéřů, pouhých obyvatelů, uveden r. 1486 Jan Biberka, který nekale utekl z města Nového. Arch. praž., č. 11, fol. S. 16. Z r. 1454 jest povědoma též platnéřka Křížová (č. 2141, 138).

[5]) Arch. pražs., č. 2094, H. 7.

[6]) V kšaftě platnéře Legata 1454 je o tom důkaz. Arch. praž., č. 2119, G. 8.

jich do Prahy pět (z nichž Cunz, jakož svrchu přiznáno, může býti Němec, „Jíra“ z Lipého Čech); v desátku následujícím (1437—47) šest brnířů přibylo, z nichž tři Němci, v desetiletí potom (1447—57) jedenáct brnířů jsme spočítali, mezi nimiž dokonce 5 Němců. To byl vrchol jich počtu v Praze. Od r. 1457 za 10 let přišli jen dva, pak až do r. 1517 žádný a na konec periody jeden. Za všecku dobu (1420—1500) zapsáni jsou k domům pražským toliko tři brníři [1]) a k náboženské smlouvě a slibování proti protestantství r. 1524 nepřišel žádný. V městech našich venkovských brníře řídko najdeš.[2]) To vše svědčí o zániku řemesla, ačkoli mělo ještě při r. 1454 v Praze svou organisaci. V Němcích i jinde hynuli stejně. V Norimberce pancířníci přestali býti societou r. 1497, odtud živořili jen jednotlivě.[3]) Že se k nám v první půli XV. století přihnalo německých brnířů značnější počet, to právě svádíme na hynutí toho řemesla v Němcích.

Pomahači platnéřů byli puléři (jiní než puléři kamenů), ale víme v Praze jen o třech z r. 1446 (Šimon) a 1454 (Hanúšek) a z r. 1460 (zase Šimon).[4]) Ti po našem mínění pulérovali nebo leštili zbraně a zbroj.

Řemeslo puškařské a ručnikářské (bombardista) v husitském století nemohlo než růsti a kvésti. Střelba prachem nabíjená, ať ze železa ať z bronzu, právě husitskou válkou zobecněla, vznikaly malé pušky, ručnice palné, a na vozech Žižkových bylo místo a úloha pro houfnice většího rázu. V husitské válce pražští puškaři lili o překot pušky v Ungeltě a v klášteře Sv. Jakuba,[5]) není pochybnosti, že také po venkově puškařské řemeslo, jež arci leckde za nebytí specialistů provozoval zámečník,[6]) kovář i konvář a zvonař, čile přičiňovalo k obraně národa. Mezi měšťany staro-

[1]) V knihách smluv a kšaftů pražských potkáš se s brníři právě jen do r. 1460 častěji, pak jsou vzácní. V kn. č. 2119 uvádí se Šimon r. 1452 (F. 9), Řehoř r. 1454 (fol. G. 8 též v kn. 2141, 138), téhož r. 1454 brnίř Reinhart (fol. G. 3).

[2]) Strnad v plzeňských seznamech brníře má.

[3]) Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch., III., 115. Weigel, Abbildungen der Hauptstände, 56.

[4]) Arch. pražs., č. 2096, L. 7 a č. 2119, G. 7, č. 2085, C. 18. Je to třetí?

[5]) Tomek, D. P., VIII., 74, 76.

[6]) Zámečník Petr Kulhánek, ředitel střelby pražské kol r. 1450. Tomek, D. P., VIII., 356. I v pražských pamětech (arch. zemsk. č. 4, 573) čteme, že zámečníci měst Pražských »od starodávna« dělali ručnice zapalovací (r. 1555).

městské vstoupilo od r. 1457 do konce periody (1526) puškařů jen 7. Počet nevalný. Víc jich bylo asi na Novém městě. Jeden z puškařů (qui pixides laborat) byl r. 1457 Matěj, rodilý Polák. K domům v Pražských městech připsáno za celou periodu jen pět puškařů, z nichž jeden zove se střídavě i zvonařem i puškařem (Havel Ryba r. 1434). K náboženskému slibu na radnici r. 1524 přišlo jich také jen pět. Jest poněkud významno, že v XV. století potkáváš se v zápisech pražských častěji s puškaři, kteří měli jméno po puškách, po velikých střelbách; proti tomu od počátku XVI. věku častěji nacházíš ručnikáře, jimž bylo jméno od střelby malé, ruční.[1]) Poněvadž puškař uměl dělati obojí,[2]) lze ručnikářství pokládati za odštěpení puškařského řemesla.

Města Pražská i venkovská najímala si puškaře v službu ouřední, aby lil pušky i řídil střelbu po vojensku. Ten městský puškař pracoval při své úřední povinnosti i zákazníkům z obce,[3]) na hradech byli puškaři jakožto správcové střelby,[4]) a králové měli také své dvorské puškaře.[5]) V městech venkovských, i v malých, nalézáme v této době řemeslo puškařské aspoň jedním mistrem zastoupeno. Takž na příklad r. 1453 i v Náchodě a v Rakovníce; v Pardubicích mají kolem r. 1500 Jiříka, jenž „hákovnice dělá

[1]) Tomek (D. P., VIII., 392) béře ručnikáře též za tkalce ručníků. Při neurčitosti jmen nepřeme toho, ale v knize arch. pražs., č. 2133, fol. 63 je důkaz, že ručnikář dělá ručnice a »tluče prach«. Z puškařů pražských tito: Mikuláš r. 1425 arch. praž., č. 992, 92; r. 1468 Jíra, Jiří bombardist kupuje dům na Nov. měst. 2086, L. 20, 2087, E. 25, 1478, jiný v Pasířs. ul. 2087, P. 3. Na Star. městě r. 1482 Jaroš puškař 2106, 105. 1483 Jíra puškař a syn Martin 2119, V. 7. 1489 Václav bombardista na Nov. m., ten lil také zvony 2089, N. 5; Jan z Vodňan r. 1509 (Tomek, D. P., VIII., 356). Václav, Vaněk puškař i ručnikář, měl dům na Širok. ul. 2110, 88; r. 1526 činí kšaft, z něho jde, že robil hákovnice (č. 9, 123). Z ručnikářů novoměstský Vavřinec Kulhánek 1509—1516 v kn. č. 106, č. 2079, 148; Beneš ručn. 1514 (č. 1046, 99 a v. č. 2143, C. XX.). R. 1516 je v Praze též nějaký norimberský puškař činný. Tomek, D. P., V. 357.

[2]) R. 1526 uvedený Vaněk »puškař« dělal hákovnice i ručnice. Arch. praž., č. 9, fol. 123.

[3]) Puškař staroměstský Mikuláš r. 1425, Tomek, D. P., V., 75. Ten či jeho nástupce to byl, co r. 1434 nepřátelsky střílel na věž Panny Marie Sněžné a urazil tam uši zvonu. Tomek, D. P., IV., 636.

[4]) Připomínáme puškaře Zeleného u Roháče na Sioně 1437, byl s Roháčem oběšen v Praze.

[5]) R. 1444 Václav, puškař krále Zikmunda. Tomek, D. P., IX., 262; r. 1468 Georgius de Chlum, machinarum seu bombardarum regis Georgii artifex, v kn. arch. pražs.

a má šlifernu". Ve Vodňanech byl puškař Jan, který r. 1505 lil děla Petru Rožmberskému, ale r. 1509 jest v Praze.[1]) V Hradci Králové počátkem XVI. věku, uvádějí se puškaři Michal, Matiáš a Jiří (1509—1516).[2]) Podivno, že na Táboře r. 1432 shledán jen jediný puškař.[3]) Tu bychom jich čekali víc. Arci paměti, zachované z té doby, jsou všude kusé a chatrné. Tím si také vykládáme, že v plzeňských seznamech[4]) XV. věku nalezeno dosavad málo puškařů, leč by se kryli mezi konváři. V Hoře Kutné také není dosavad stopy po jméně puškařově, ale víme bezpečně, že horský mistr Matuš r. 1507 prodává Kaňkovským hákovnice,[5]) tedy v Hoře odborník byl. Možná, že v Hoře puškaři sluli střelci, jako toho doklad v Rakovníce, kdež r. 1456 mistra Kazka jednou psali puškařem, podruhé střelcem.[6]) Tomu-li v Hoře tak, to by pospolu s kušaři, kteří také střelci slují, byli hojným řemeslem v cechu, jenž se připomíná tam r. 1481.[7]) I v Berouně bylo „střelců a puškařů" na hraně XV. a XVI. věku tolik, že jim spolek vysazen kdysi za krále Ludvíka.[8])

K puškařům budiž dovoleno připojiti živnost prachařů a sanytrníků, kteří robili prach střelný. V Praze strouhali břehy kolem rasovny a katovny proti Letné a v hutích tu vařili sanytr a hotovili (také na mlýnech) prach. Zdá se, že výroba nebyla nikdy zůstavena soukromé činnosti zhola, ale že od počátku právo propůjčovali konšelé, berouce z toho zisky k městu. Nájemné smlouvy o tu živnost s úřadem městským jsou hojnější teprve z konce periody této. R. 1514 zvonař Bartoš najal si od úřadu šestipanského „stroj" k dělání prachu na dolejších mlýnech na šest kop grošů ročně; nad to byl povinen zdělati k obci ročně centnéř prachu, ale z městského („panského") salnitru.[9]) Jest znáti, že byl zvonař Bartoš zároveň puškařem.[10]) Martin Holubář najal r. 1517

[1]) Hraše, Náchod, 491, Levý, Rakov. Arch. Čes., XVII. a XVI., 399.

[2]) Solař, Hradec. 648, Švenda, Obraz II., 60, 130, č. 2141, 87.

[3]) Kolář, Program, 1871.

[4]) Strnadovy výpisy archivní. Strnad. Listář II. 676.

[5]) Kniha kaňkovská z r. 1506.

[6]) Levý, Rakov. 40.

[7]) Kn. memorab 1480, fol. 22. Též seznam Hejnicův.

[8]) Arch. zems. Kn. 4., str. 573. Stvrzení Ferdinandovo r. 1530 v Jahrbuchu d. allerhöh. Kaiserh. X., č. 5926.

[9]) Arch. pražs., č. 2133. 48.

[10]) Víme určitě, že Bartoš r. 1526 dělal tarasnice. Arch. Třeboňský. Opis v zemsk. arch.

od městského úřadu lázni, aby v ní sanytr dělal, do roka na půl sedmé kopy činže. Úřad mu postoupil nádobí.[1]) Nově se v této periodě naskytují heverníci. Jeden z nich Janek, má na Novém městě r. 1497 dům. Dělali hevery, jsouce velmi blízci zámečníkům.[2]) Roku 1510 jakoby na ráz vystupuje v Praze nové řemeslo složeného jména „kotlářů pánví železných". Tušíme, že byli dávno dřív, nežli se stal o nich nahodilý zápis v městské knize.[3])

Shrneme-li řemesla o železe pracující v přehled, shledáme, že sic hlavní větve jsou všecky zdárně zastoupeny, ale nejdrobnější specialisace že jest v této době o něco menší, nežli byla v předešlé. To však jen na oko. Zajisté i v této době byli nějací drátníci, lopatníci, specialisté, kteří robili šídla a jiné nástroje, kteří dělali formy na oplatky, pánvice a jiné všelikteraké věci, jen že do pramenů se nedostali svými speciálnými jmény. Byl kovář jako kovář.

Železo české z rud tavilo se pomocí uhlí dřevěného v hutích, jako za starodávna, a v hamrech se upravovalo u veliké kusy a formy, jakých by byl městský kovář nezdělal ve své obmezené dělnici. Arci že dělány v hamrech také drobnější kusy, radlice, pánve, hřebíky, dráty a jiné potřeby. Hamry byly zřízeny s kolem na spodní vodu, kolem zdvihá se kladivo na kovadlinu dopadající pro spracování surového železa byla tu ovšem také výheň. Huti držely se ještě vždy lesů pro topivo[4]) a držely se nálezišť rudy. Bylo jich asi po vší zemi víc, než se zdá, jenže to byly podniky malé, ale v některém zajisté už tehdy byl zárodek velkovýrobny. Huti a hamry nepodlehaly hornímu regálu, byly v držbě majitelů půdy, a ti začasté pronajímali huť pachtýři, jenž si technickou správu s dělníky vedl sám, nebo zůstav podnikatelem, najal sobě podřízeného mistra hutníka. Z této periody jsou nad jiné povědomější huti a hamry v Náchodště, o nichž jsou zprávy z r. 1442,[5])

---

[1]) Dva kotly měděné, pánev železnou, 17 strokvasů, 9 poloustrokvasů, tůnku k laytrování (čištění), džbery, škopky na vodu, trůčky, czempret, na něm sanytr suší, a stolice. Spočetli mu okna »stklenná« v té provozovně — bylo jich 5, 3 dole 2 nahoře. Arch. pražs., č. 2133. 37.

[2]) Arch. pražs., č. 2090. F. 10.

[3]) Arch. pražs., č. 1128. A. 30.

[4]) Kamenné uhlí z Lüticha dostalo prý se k topení vestfálských a rýnských hutí již v XIII. a XIV. věku, Inama-Sternegg. III., 144. U nás bylo dle povědomé nejstarší zprávy uhlí kamenné r. 1463 nalezeno u Přílep.

[5]) Hraše, Náchod 511. V následující periodě zašly.

nám podařilo se najíti kusou zprávičku o hamrnících v Sedlčanech r. 1514.[1]) Kolem Přibyslavi, Ronova a Polné byli hamrníci a hutníci s dělníky — šmelcíři, kováři, kolšíry (topiči) — měli organisaci, nadáni jsouce svobodami r. 1480 listem Viktorina Minstrberského. V Polné na zámku byl měrný koš, dle něhož uhlíři lesní, hamrníkům měli bez šidby prodávati uhlí.[2])

Nejdůležitější huti a hamry byly ve středu Čech, kdež v Brdech na dlouho nevyčerpatelné ložisko železné rudy; huti tu byly po Berounce vysoko. To byly huti krále českého, který je dával v dědičný pacht některému mistu hutníkovi. Takž známe z pramenů, že huť a hamr pod Eskovem u Berouna (Hýskov) držel Mikuláš Replik, který roku 1483 dvěma synům podnik odevzdal v ceně 1400 kop míš. Ti r. 1501 chtějí kšaftovati. To král dovolil, ale s připomenutím, že držitelé vždy musí podle listů, které mají od králů, platiti železem na zámky královy v okolí.[3])

Zajímavo, že v této periodě i v samé Praze vyskytují se hamry jakožto veliké kovářské provozovny. Jeden hamr byl r. 1519 na Poříči u sv. Klimenta.[4]) Druhý byl založen na ostrově při jezu, nad mostem proti mlýnům obecným. Tenkrát konšelé staroměstští, znajíce „mnohá potřebná díla opatrného mistra Wenzlava, jimiž rozličným řemeslem netoliko tohoto města, ale téměř všech jiných království Českého měst pohodlen jest a v časech budoucích pohodlnější bude moci býti, když pro čest města i pro takové řemeslníkův potřeby při tomto městě bytem svým obdržán by byl“: vysadili jemu „a dědicům jeho k věčnosti“ na dotčeném ostrově městiště pusté, plotem opletené, tu aby mohl sobě dům a dělnici ke kování

[1]) Pražský kotlář Vávra r. 1514 dí v kšaftě, že má dvě pánve v Sedlčanech u hamrníků, dvě doma, u týchž hamrníků že má také některý a třicet plechů, v Milevště u Kalousů má pánev, nákovadlinu, rohatník a nůže, na Písku u bratra 3 pánve. Možná, že i v Milevště a v Písku byl hamr. Arch. pražs., č. 2095. F. 15.

[2]) Řezníček o tom obšírně v Arch. Pam. XV., 94 a násl. Hamrníci měli své starší s jurisdikcí, druhou instancí byli konšelé v Přibyslavi, a vrchní právo měl panský úředník v Polné.

[3]) Arch. Čes. XVIII., 271. O hamrech u Berouna Tomek D. P., VIII. 431. V pražské knize č. 2119. T. 15. r. 1481 objevují se dva hutníci od Berouna (rodem z Popovic), jsou oba dlužni staroměstskému ostrožníkovi Fraňkovi, hutník mistr Mates 112½ kopy, a mistr Replik 78 kop. Z textu patrno, že jeden ze Staré Huti, druhý z Nové od Nižbora.

[4]) Půl toho hamru právě psaný rok Regina, kotlářka odkazuje se 4 nákovadlněmi, 4 rohatinami, dvěma nůžema a s dvěma měchy. Archiv pražský, č. 2142. A. 19.

a broušení a jiných potřeb dělání postaviti a při jezu dvě kola udělati, kterýmiž koly všecka díla má dělati, jen mouku mleti nesmí. K úřadu mostnímu měl platiti ročně čtyři kopy grošů míš., jináč byl platů prázden; kdyby chtěl dům a dílnu prodati, má jí konšelům nabídnuti, nechtějí-li, ať ji prodá člověku dobrému, jenž by se pánům hodil. [1])

Na konec budiž ještě připomenuto, že množství železa cizího vždy bylo k nám dováženo, poněvadž valný obsah fosforu a síry, jejž z českých rud tehdáž neuměli vyháněti, bránil zdárné soutěži s cizím materiálem.

Cínem a smíšeninou jeho s jinými kovy pracovali cínaři, kteří se v této periodě skoro vždy vůbec zovou jen konváři, ale přečasto týž mistr byl spolu konvářem i zvonařem. Lití kovu činilo to řemeslo stejnými, protož dobře a srozumitelně podpisoval se slavný kutnohorský Ondřej Ptáček, jenž sléval cínové křtitelnice i bronzové zvony a bezpochyby i pušky, „artis fusoriae magister“ — mistr slévačského umění. K staroměstskému měšťanství dalo se zapsati od r. 1424—1526 29 konvářův a zvonaři dva; toť počet proti době předešlé znamenitý. V náboženském hnutí r. 1524 spočítali jsme z dvou větších měst Pražských 3 zvonaře a 13 konvářů. [2])

Škoda, že zevrubně neznáme, kolik konvářů nebo zvonařů na Novém městě vstoupilo do svazku měšťanského. V tom městě byl jich počet nade všecku pochybnost větší nežli v Starém městě, vždyť tu po nich jedna z hlavních ulic (nyn. Široká) slula Konvářskou a Zvonařskou. R. 1484 byli tři zvonaři pospolu v městské radě (Jakub, Jíra, Jílek). Ze smluvných a kšaftovných knih pražských shledali jsme si mezi l. 1420—1526 ze všech tří měst Pražských nad sto konvářův a zvonařů, [3]) z těchto nejznamenitějšími se nám býti vidí z Nového města konvářská a zvonařská rodina Rybů, žijící a pracující za celou naši periodu. Na slovo brán býval z nich nejvíc Jílek (Egidius), „náměstek Havla Ryby“, od něho zachoval se do té chvíle zvon v Dřínově z r. 1496; [4]) r. 1489 slil zvon do Plzně za 300 kop. Dle kšaftu z r. 1500 zůstali mistru dlužni na

[1]) Arch. pražs., č. 2106, fol. VI. Též v knize mostecké č. 42, fol. 2.

[2]) Jména jich většinou křtěná. Příjmení: Mrkvička, Beran, Husař, zvonař Toman, Bartoš.

[3]) Viz vložku č. I. na str. 471.

[4]) Velc, Soupis, Slaný, XV., 27.

Mělníce, v Hořovicích drahně kop, zajisté byl jim zhotovil zvony. Jináč byl to bohatý pražský hospodář, na hotovosti nechal po sobě 1950 kop míš., měl dvůr v Slušticích, lesy a dědiny v Březím a v Strašíně. Poněvadž mu syn Václav umřel záhy, odkázal dům s nádobím zvonařským vnuku svému Janovi. Ten zvonařil šťastně dál; r. 1514 učinil poslední pořízení,[1]) z něhož se dovídáme, že má v dílně nadělané mědi 6 centnéřů, zvonců udělaných půl druhého centu a 10 liber, cínového díla 6 centů, nedělaného cínu 10 centů, moždířů půl čtvrta centu a 30 liber, což činí dojem závodu dosti velikého. „Instrumenta" nebo nádobí k řemeslu konvářskému a zvonařskému poroučí synu svému Prokopovi a, kdyby ten umřel, nechť nádobí dědí poloubratr Václav. Roku 1515 již byl mrtev, a statek jeho dělen. Do r. 1521 i sirotci vymřeli.[2])

Podle Rybů slynuli dva zvonaři Hanušové na Starém městě, starší od r. 1453, mladší od r. 1465; jich zvony byly v Řísutech (z r. 1492) a jiné visí dosud v Mochově a v Hradci Jindřichově;[3]) v l. 1470—1491 žil Jeroným, též staroměstský konvář, jehož zvony do té chvíle v Pelhřimově, v Třeboni a veliký zvon u sv. Jiljí v Praze z r. 1487. Další vynikající zvonař byl Jíra na Novém městě; od něho povědom veliký zvon ve Slaném a nad jiné znamenitý a opěvaný zvon rakovnický z r. 1495, jemuž říkají Žebrák, a druhý tamtéž zvon menší.[4]) Za ty zvony mu slíbili Rakovničtí 600 kop.[5]) Z kšaftu mistra Jiříka viděti, že dodal zvony i do Budějovic, do Sedlčan, Oračova, do Odoleny vody a v Praze k sv. Martinu. Všude mu zůstali dlužni průměrně po třiceti kopách. Mistr Jíra umřel r. 1495. Svědčí o dobrém srdci, že zanechal učedlníkovi Matěji pět kop.

Slavný byl od hrany XVI. věku (1498—1530) na Novém městě zvonařský mistr Bartoš nebo Bartoloměj z Berouna, jenž i v dějích veřejných byl činným. Známotě, že r. 1510 zemský soud z nenávisti k měšťanům málem by byl odsoudil Bartoše, předního z měšťanů, jakoby spolek byl měl s paliči. Soud přinutil mistra, že zaplatil

---

[1]) Arch. pražs., č. 2095. G. 6.

[2]) Tamž č. 2092, 116.

[3]) Soupis XIV. a Soupis XX., 204.

[4]) Soupis XV., 243, 402, 333. Levý, Rakovn., 176.

[5]) Arch. pražs., č. 2095. Tím se nejasná zpráva Pamětí rakov. (vyd. Emlerem ve Věstn. Spol. náuk 1894, 10.) a zpráva Levého (Rakov. 176) opravuje nebo se ještě více zamotává. Obě uvádějí 730 kop za zvony zaplacených.

600 kop pro nic za nic.[1]) Zvony z huti Bartošovy dosud zvoní v Řenčově (z r. 1506), v Skurech (z r. 1510), v Slaném (z r. 1508), ve Vepřku (z r. 1522), ve Vraném u Slaného (z r. 1515), v Hobšovicích (1523), v Kmetiněvsi (z r. 1535), v Knovízi (r. 1528), v Libušíně dva (z r. 1504 a 1536), v Neprobilicích (z r. 1510) a kdo ví, kde jinde ještě.[2]) Mistr Bartoš vstupuje se svou činností do periody následující; pracuje v huti na Široké ulici do r. 1530, úhrnem uvádí se nad 60 zvonů od něho ulitých, mezi nimi i Patronus, jejž slil spolu s Ptáčkem ke kostelu sv. Víta na Hradě r. 1509. V kšaftě svém Bartoš dí o tom zvoně „královském", že má naň listy knížete Karla Minstberského (patrně smluvčího králova), že mu za dílo mělo dáno býti tisíc kop míšeňských, ale „na týž zvon že mu nic dáno není". Listy na ten zvon odkazuje manželce, aby upomínala.

Vložka č. I.

Soupis pražských konvářův a zvonařů od r. 1420—1526.

Seznam tento i následující všecky jsou zdělány z knih pražského archivu. Materiál současně se mnou sbíral p. dr. J. Šimák a, ochotně mi ho zapůjčiv, doplnil tím sbírky moje. Seznam nemůže býti úplný. Také nebude bez chyb, zvláště tam, kde se v knize sešlo několik Janů, Jakubů bez zřejmějšího označení. To platí i o následujících seznamech.

1422 *Brikcí,* konvář na Nov. m. sťat v bouřích. Rybička ho pokládá za předka rodiny zvonařů Brikcích.

1424 *Leupold* a *Paulus,* konváři, ručí. Arch. pražs., č. 2099. 1114.

1424 *Petr,* konv. přijal měsťs. právo na St. m.; r. 1455 dům vedle zlat. žáby 2103. 60. 2105. 43. r. 1456 zmínka 2103. 64.

1424 *Hanuš,* konv. přijal právo na St. m. 2099. 1114.

1426 *Štěpán,* cínař na N. m.

1429 *Háj,* obyvatel St. m. Arch. praž. č. 20.

1431 *Petřík,* konv. na St. m. 2080. 27. Snad to týž, jenž vyskyt. se ještě r. 1451 v kn. 2119. C. 6, r. 1456 poručníkem 2119. H. 9. Měl syna Jana konváře. 2119. V. 8. Dům vedle čern. žáby 2102. 420, 429.

---

[1]) Tomek, D. P., X., 300. Jiné zprávy o něm Tomek, D. P., VIII., 396 U Rybičky chyba, že žil do r. 1533. Kšaft v č. 2095. B. 11.

[2]) Zvony ty v Soupise, č. XX.

1434 *Havel Ryba,* zvonař, žil na Nov. m. již za války, slove též puškař. Arch. Pam. XIV. 271. Mrtev r. 1459, vdova Kateřina, syn Janek. 2085. G. 20.

1442 *Jan Trefan* (Trefanovský), konv., z Úterého, kupuje domy 1445 v Celetné ulici, 1443 na schodci, 1461 prodává dům vedle králové dvora, r. 1458 dědí, 1459 prodává krám 2105. 102; r. 1465 prod. dům 2105. 158; r. 1467 jsou o něm zmínky v knize 2102. 434, 438; 2103. 4, 43, 81, 110; 2003. 93; r. 1468 mrtev 2105. 232, 241. Syn jeho Kylián, jenž uvádí se r. 1457, zvonařil-li či ne, nelze říci. 2105. 83.

1445 *Thoman,* konv. přijal právo měst na St. m., kup. dům 2102. 450. Bezpochyby od tohoto Tomáše je z r. 1448 křtitelnice v Roudnici.

1445 *Pavel,* konv., na St. m. 2103. 2. Žena Marketa, rukojmím 1452 986. 200. 1455 mrtev 2105. 43.

1450 *Vávra* (Laurentius), konv. rukojmím 2099. 1116; měšťan na Star. m. 2099, 146.

1450 *Martin,* konv. měšťan na St. m. 2099. 1116.

1452 *Jan,* konv., žena Dorota, dům na Ovoc. trhu Star. m. 2103. 37, r. 1455 dům u černé růže 2105. 43; r. 1456 mrtev 2105. 141. Syn Štěpán. Rozdělení statku 2141. 375.

1452 *Janek,* konv. na Star. m.; zeť Petra pekaře 2119 F. 4. Činí r. 1456 kšaft 2119. H. 6.

1453 *Vít,* konv. na Star. m. 986. 202. Machna žena 2105. 82.

1453 *Hanuš Múřenín, Hanuš Starý,* konv., stal se měšť. na Star. m. 986. 201. Žena Elška, dům v Železné ulici u žlutých dveří, 2103. 83. 2105. 91, kup. vinice, pole, 1472; 2004. A. 2, A. 4, B. 1, kup. dům 1472 2087. A. 24. Živ ještě 1488, 2004, M. 19.

1454 *Mikuláš Žebrácký* na Star. m. Žena Elška, dům u černé žáby, 2105. 31; 2103. 60. Jiné zmínky z l. 1464, 1485 2119. N. 5, S. 8. 1476 žena Anna, kup. vinici 2004. D. 1. 1487 oba kup. a prod. dům na Botiči, 2087. F. 12. Brzy potom Anna vdovou.

1454 *Jakub,* zvonař na Nov. městě 2084. H. 6, Týž-li, jehož vdova vyplacena r. 1491 od synů *Jiřího* a *Ondřeje* konvářů na Nov. m. 2079. 13.

1455 *Petr,* konvař na Star. m., přijal právo. 986. 205. R. 1462 uvádí se jeden z Petrů, konvářů pražských, s jménem „Hezká konve“. Rybička. 25.

1456 *Mikuláš,* konv. na Star. m., žena Machna; činí kšaft 2119. H. 9.

1457 *Jiří,* zvonař, syn Jakuba zvonaře, žena Kateřina, kup. dům v ulici Charvátské na Nov. m. 2085. D. 27. 1464 kup. dům 2086. D. 7. 1484 zmínka 2089. A. 7. 1492 Kateřina vdovou 2089. S. 15. Dceři Kateřině, ženě Jiřího z Humpolce, odevzd. peníze 2089. T. 20. Zvon v Mněteši u Roudnice z r. 1457. Georgius campanator dělal. Rybička. Zvonař. 72.

1458 *Prokop,* konv., přijal právo Star. m. 986. 207.

1458 *Štěpán,* syn konv. Jana, obdržel po otci nádobí konvářské. 2141. 375. Konvařil na St. m. 1475 činí kšaft, měl dům u černé hvězdy, dvůr v Bělči, ženu Dorotu, syna Janka a j. 2119. S. 8. 1481 vdova 2106. 79.

1459 *Blažek,* zvonař na Nov. městě 2085. G. 25.

1459 *Vincenc,* konv. pražský, uvádí se s Vítem, svrchu psaným. Rybička 24.

1459 *Jílek*, Egydius, zvonař na Nov. městě, náměstek Havla Ryby zvonaře, odtudž slove též Rybou, smlouvá se s vdovou Kateřinou a synem Havlovým 2085. G. 20. Žena Kateřina; r. 1462 poručníkem 2094. C. 25; 2086. A. 23, 2094. E. 40; 1466 kup. dům na Písku 2086. H. 26. 1475 připovídá se k domu, 1484 kupuje s Kateř. od Jana z Valdštýna právo mlýnské. 2088. N. 24. 2089 A. 1. 1489 kvituje za zvon do Plzně 300 kop. 2089. N. 8. 1489 Valdštýn kup. od něho podíl na mlýn na Poříčí. 2090. 61. Zmínky jiné v kn. č. 2119. C. 16. 2079. 53. 2087. J. 21. 1490 konšel, kup. právo mlýn. 2004. S. 17. 2089. R. 15. 1493 žení se s Annou, někdy Augustinovou 2089. T. 30. Zapisuje věno na vsi Slušticích 2089. T. 30. 1499 pronajímá řeku 1046. 15. 1500 činí kšaft 2095. C. 16. 1502 Anna vdova 2090, 301. 1512 prod. dům 2091. O. 15.

1459 *Mikuláš,* konvář z Hory, na Nov. m. 2085. H. 20. Snad to ten, jenž měl dům „v Kostele“ 2087. J. 26; r. 1482 již mrtev a vdova Anna r. 1484 vdává se za Jakuba konváře. 2088. N. 25.

1460 *Jan,* zvonař na Nov. m., připomíná se mrtvý. 2085. K. 4.

1462 *Janek,* konvář, rukojmě na St. městě. 986. 200.

1464 *Jan Livata,* konvář. na Star. m. béře právo měšť. 986. 209.

1464 *Jan Husař,* konv. na Nov. m., žena Dorota, kup. a prod. domy 2086. G. 2. 2089. A. 19. 2105. 252. R. 1466 činí otec

jeho, Matěj, kšaft 2094. D. 65. 1482 dlužen. 1483 postup. dům v ul. Široké 2088. K. 25. 1496 dlužen 2079 49.

1465 *Hanuš ze Střelína,* Hanuš „mlazší,“ béře právo na Star. m. 986. 210. Rukojmím Jan Hanuš tchán. Žena Machna. 1466 kup. dům proti sv. Mikul. 2103. 106. 2105. 355; vinici 1480: 2004. G. 8, Q. 9. Zmínka 2119. T. 4. 94. 58. R. 1491 má dům v Želez. ulici u žlut. dveří. 94. 85. 2004. Q. 27. S ženou Machnou r. 1493 některý dluh a koupě vinic 94. 58, 2004. Q. 9. 1508 zmínka 94. 99.

1468 *Jan z Klatov, Klatovský,* syn Mikul. Vejvara, konv. na Nov. městě, dům 2086. L. 7.

1469 *Jan,* konvář, měšťan Star. m. 986. 212. Manželka Anna, 1479 Anna dědí 94. 17; dům u Sv. Mikul. 2105. 361. 2103. 136. 1483 kšaft konv. Jana, snad téhož 2119. V. 8.

1470—1491 *Jeronym de Praga,* od něho r. 1487 zvon u sv. Jiljí v Praze. Rybička. Zvonař. 25. 72. a Věstn. spol. nauk 1887. 176.

1472 *Jakub, Kuba,* konvář, fusor campanarum i cuprifaber, přijal právo na Star. městě. 986. 213. 2094. F. 20. První žena Marta; 1473 dlužen 2087. D. 1. Dům u lilium 2108. 216. 1472 dům na Nov. m. 2089. C. 22. 2004. H. 3. 1484 právo béře na Nov. m. 2088. N. 25. 1487 „náměstek Mikuláše konváře“, jehož vdovu Annu pojal, 2089. F. 19. S ní dům „Kostel“. 1495 dům u radnice Nov. m. 2089. Y. 8., od 1488 úředn. u sv. Štěpána na Rybníčku 2089. K. 20. 1503 konšel 2006. D. 17. 1514 kšaft 2095. F. 19., dle něhož dlužen mu 105 kop povědomý Václav Řepnice v Litoměř. 1514 Anna vdovou, 2091. M. 13; její kšaft 1521 2142. C. 19.

1472 *Matěj Berúnský,* konv., přijal právo Star. m. 986. 213.

1472 *Hanuš,* konv. v Želez. ulici, žena Víta, dům koup. v Nekázané ul. 2087. A. 24. Dluhy 1477, 1481 v kn. č. 94. 42. 85.

1474 *Václav,* zvonař, fusor campanarum, zeť ševce Žaluda, na Nov. m. dům u P. Marie Sněžné, žena Marketa. 2087. G. 16.

1474 *Šimon,* zvonař u mostu na Mal. Str. 2080. 295.

1476 *Petr,* fusor campanarum, žena Dorota, dům na Příkopě Nov. m. 2087. L. 4. 1482 kšaft činí 2094. H. 9., ale tu je žena Kateřina. Veřtat, kdyby děti umřely, odkazuje bratru Tomanovi. 1489 sirotci jsou u konv. Jana 2089. M. 10.

1481 *Prokop,* konv., žena Marta, kup dům na Florenci. 2088. D. 26.

1482 *Jakeš,* konv. v Železné ulici, dlužen za měď 2094. H. 8.
1482 *Martin de Rožmitál,* přijal právo na Star. m. 986. 221. Snad to týž, jenž slove Holubářem; 1489 dům v Platnéř. ul. 2106. 254. 1491, 1493 dlužen 94. 101. 84. R. 1517 dělá sanytr, byl asi spolu puškařem. 2133. 37.
1483 *Mikuláš*, konv., zeť *Vrabcové,* činí kšaft, je snad bez ženy, nemluví o ní. Zanechal díla nového 2 centnéře, $2^1/_2$ kamene starého, 84 konve, 57 mis. 2119. X. 7.
1484 *Mathias, Matěj,* konv. na Nov. m., přijal právo měst. Žena Kateřina kup. dům na Senném trhu. 2088. M. 25. 1491 kup. dům 2098. R. 19.
1485 *Johannes de Hradišť,* konv. na Nov. m. přijal právo 2089. B. 15.
1486 *Petr de Alta Muta* (z Mýta) konv., přijal na Star. m. právo. 986. 223. Robil zvony v Mýtě již r. 1456. Rybička. 62.
1486 *Jan*, *syn Blažeje* ze Star. m., přijal právo měst. na Nov. m. 2089. C. 24.
1486 *Hanuš de Liběsovic,* konvář, přijal na Star. m. právo. 986. 223. Snad to ten, jenž byl pak v osadě sv. Mikuláše, 1492 měl ženu Annu 2004. Q. 27; 1493 dlužen mu Hanuš ze Želez. ulice 2004. R. 20. 1495 Anna vdovou; prodává vinici Křižovníkům nad Hloupětínem. 94.
1486 *Václav,* syn Jilka Ryby, konv. na Nov. m., činí kšaft 2095. C. 17. Vdova po něm Kateř. vdala se hned 2089. C. 22.
1487 *Jiří,* konv. na Star. m., přijal právo 986. 224.
1487 *Jan Janotka,* konv. v Praze, uvádí ho Rybička ve svých Zvonařích, 25.
1487 *Thoman de Kyšic,* Toman na Nov. m. konvář a zvonař, přijal právo městské 2089. F. 27. Žena Marta, 1494 dům na Koňs. trhu 2089. X. 13, Y. 4. 1499 dlužen 2079. 70, 74. 1498 kup. dům 2090. 67. 1502 Řehoř Hrubý z Jelení kup. od něho dům na Koň. trhu 2090. 298. 1502 kup dům v ul. Konvář. 2090. 276. 1504 dlužen 2090. 360. 1512 se žení s Janou 2091. Q. 13. 1516 rukojmím 2092. 116. 1516 kup. dům v ulici Zvonař. 2092, 154. 1520 Matouš syn se žení 2098. 100. 1521 kup. dům 2093. 73; zahradu 2093. 73. 1522 dům synu Václavovi 2093. 93, 2109. 246. 1525 dědí 534. 51.
1488 *Matiáš de Mladic,* konv. na Nov. m., béře právo 2089. L. 6.
1488 *Jan,* konv. na Nov. m., s Kateř. ženou kupují dům „Kostel“,

odtudž slove *Jan de ecclesia, z Kostela-Kostelák,* 2089. L. 22. 1489 přijímá sirotky zvonaře Petra. 2089. M. 10. Zmínky o jmění jeho 1491. 2089. R. 20. 2089. Y. 21. 1509 prod. dům v ulici Konvář. 2041. H. 21. Poručník 2091. H. 17. 1511. 1512 poměry jmění 2191. P. 9. N. 16. 14. 1516 s Kateř. dlužni zeti svému 2079. 145. 1521 mrtev. 534. 24 (?) 1516 zvon od něho na Zbraslavi. Rybička. Věstn. spol. nauk 1887 179. Od něho dělán r. 1516 k sv. Mikul. v Praze; teď je v Lohvicích. (Soupis, Rokycan) IX., 34.

1488 *Vavřinec,* Laurentius Brčál, konv. na Nov. m., béře právo 2089. L. 22; 1489 kup. dům na Senném trhu 2089. M. 11.

1489 *Martin,* konv. na Nov. m., žena Anička 2089. M. 27.

1489 *Václav,* bombardista (puškař) na Nov. m., prodal zvon, zajisté svou práci, Jetřichu Bezdružickému za 60 kop 2089. N. 5.

1490 *Václav* z Mlad. Boleslavě jinak z Bukova, konv. na Star. m., přijal právo 2098. P. 13.

1490 *Jíra,* zvonař, syn Kubův, na Nov. m., žena Magdalena, kup. 1493 dům na Bojišti 2089. V. 10, 9; 1495 prod. dům ten 2089. Y. 21. 1495 kšaft činí 2095. A. 13. 1496 vdova Magdal. 2096. A. 40. Béře si Bartoše zvonaře a soudí se o kšaft Jírův. 2090. 133.

1491 *Jan Trefan,* konv. na Nov. m. 2089. R. 27, dlužen 1492, 1494 2079. 17, 32. 1504 kup. dům v Jámě. Žena Zuzana. 2091. A. 9.

1491 *Bartoš,* konv. na Nov. m., béře právo, žena Dorota 2089. R. 13, dům v Širok. ul. 1506 již mrtev 2091. C. 24, vdova jeho ještě r. 1520 2109. 102.

1491 *Matiáš,* konv. a zvonař, na Nov., m., žena Marta, dům v Pasíř. ul. 2089. R. 12, dlužen r. 1496, 1498, 1499 2079. 49, 69, 71. 1501 prodal dům v Pasíř. ul. 2090. 262, 360. 1510 zmínka 2091. L. 26. 1513 svědčí 1046. 85.

1491 *Jan z Města Heřmanova,* konv. a zvonař, na Nov. m., přijal právo 2089. R. 20.

1492 *Matěj,* konv. na Nov. m., dům v Chudobicích koupila mu matka 2089. T. 2. 1496 prodala dům 2090. A. 27.

1494 *Petr,* konv. na Nov. m., sororinus Georgii canulatoris, béře dědictví 2079. 38.

1495 *Řehoř Doubek,* konv. na Nov. m., dům na Poříčí 2079. 47. Matka jeho prodlužila dům svůj v Pasíř. ulici 2089. Y. 2.

Dělal zvon do Vepřku. 1496 vdova po něm Magdalena 2079. 52.

1495 *Jiří,* konv. řečený *Bílek* na Nov. m., žena Lidmila, 1495 dlužen 94. 127, 143; 1503 dům v Pasíř. ul.; 1507 kšaft činí 2095. D. 20. Snad od něho jsou zvony na Sedlčansku z l. 1494, 1507. Soupis III., 34. 67. 103.

1495 *Václav Smok* (Zmok) na Nov. m. konvář, žena Anežka, kup. dům a přijímá měst. právo 2089. Y. 20. 1501 má Annu, dceru Řehoře Karbana konváře 2090. 267. 1501 dům v ulici Pasíř. 1503 zmínka 2079. 97. 1514 ručí 2079. 135. 1528 činí kšaft, tehdáž měl ženu Annu, syna Rafaele, kněze, za něhož nechce platit dluhů. 2095. A. 12.

1496 *Matěj,* konv. na Star. m., žena Marketa, kup. dům v ulici Konvářské, 1511 dům proti kolleji všech Svatých 2108. 87. 1513 prod. vinici 2006. 164, 145. 1519 dům 2093. 14.

1496 *Gregor, Řehoř Karban,* konv. na Nov. m., žena Dorota, 1500 umřel bez kšaftu na Moravě, po zaplac. dluhů zbylo statku za 350 kop. míš. 2090. 167. 2091. D. 12.

1496 *Petr z Otvojovic,* konv. na Star. m., přijal právo 986. 228. Tohoto či předešlého Petra týkají se data: 1521 hádka o zeď 2153. 33. 1525 úředn. kostela sv. Mikuláš. 534. 77. 1527 mezi staršími 9. 132. 163. 1525 opravuje u sv. Mikul. dům 2155. 107. 1531 rukojmí 534. C. 9. Sluje též Pešek 2142. N. 10. Od něho snad je křtitelnice ve Vrbně n. Lesy (1511) se staroměstsk. znakem (Soupis II., 92.) a zvon v Hůrce (Sušicko) z r. 1517 (Soupis XII., 60.).

1496 *Petr,* konv. na Nov. m., umřel, nelze najíti, je-li to některý z uvedených Petrů. Nechal Jana syna 2090. A. 32. Petr „campanator“ na Zderaze uvádí se již r. 1486 2089. C. 25.

1497 *Jan Vladyka,* na Star. m. konvář, béře právo měšťan. 986. 233, r. 1498 Jan, konv. Staroměstský, dědí zahradu na Nov. m. a jest tam připuštěn k právu měst. 2090. 95. Snad to týž. Od něho z r. 1493 křtitelnice u Trinitářů v Praze a zvon na Smíchově.

1498 *Bartoloměj, Bartoš Berúnský,* zvonař, konv. na Nov. m., přijal právo 2090. 57. 1498 žena Magdalena (vdova po zvon. Jiříkovi) 2090. C. 14. „Successor Jiřího“. 1499 dům v ulici Zvonařské 2090. 150. 2133. 12, od r. 1503 konšelem 1046. 24. 1507 dům na Karlově 2091. E. 6. 1508 kup. pole 2006.

10. Dům v ul. Konvářské 2091. G. 23. 1511 prod. dům v Konvář. ul. 2091. O. 4. 1512 kup. vinic. 2006. 157. 1514 vdává dceru Magdinu Annu za Klimenta od Beránků 2141. 224. 1517 koup. statek v Nuslích 1128. F. 15. 2092. 216. 1519, 1520 vinic. 2006. 360, 379. 1520 vdává dceru Martu 534. 8. 1521 úředník špitálu 534. 23. 1522 úřed. sv. Štěpána 2093. 101. 1522 vyhnal Kliment Annu, dceru Bartošovu, že mu strojila o hrdlo. Soud. 1129. 12. 1523 Marta vdala se po druhé (sluje Marketou) za Ondřeje 99. 149. 1524 táhne se k nějakému dědictví 1129. 41. 1524 vdává dceru Zuzanu 534. 26. 1528 kup. dům v Široké ul. 2093. 301. 1529 je dlužen židům 200 kop č. na $12^1/_2$ kopy lichvy čtvrtletní 2098. 379. 1530 činí kšaft. Syn Ondřej 2095. B. 11. 1530 Magda vdovou 2093. 300.

1499 *Řehoř,* konv. na Star. m. béře právo měšťan. 986. 233. Dům v Platnéř. ul. 2109. 164. 1520 úředník sv. Mikul. 534. 22. Žena Barbora, sklep postřihačský mají 2109. 164. 1527 Barb. vdovou 2109. 103.

1500. *Matiáš Mašek,* konv. na Nov. m., přijal právo; žena Anna, dům na Široké ul. 1508 již vdovou. 2090. 190, 220.

1500 *Andreas, Ondřej,* zvonař v Praze, uveden od Rybičky ve Zvonař. 26 Od něho zvony v Bobrové a v Mlečicích (r. 1511).

1501 *Jan, vnuk Jilka Ryby,* zvon. na Nov. m., obdržel dům v ulici Konvářské 2090. 450. 1506 kvituje poručníky 2091. G. 12. D. 5. 2079. 108. Žena Magdalena 1514 činí kšaft 2095. G. 6. Děti Prokop a 2 dcerky. 1516 odhad statku Jana Ryby 2092. 116. Do r. 1521 vymřely děti. Vdova Magdal. vdala se r. 1516 za Pavla, snad konváře.

1501 *Bartoš,* konv. na Star. m. přijal právo 986. 235. 1520 kup. vinici 2006. 390. 1523 prod. dům u sv. Jindř. 2109. 100. 1526 kostelníkem u sv. Mikul. 534. 91. 1529 dlužen 2155. 101. 1531 ještě živ. 534. 108. 2142. D. 3.

1502 *Vavřinec z Meziříčí,* konv. na Star. m., přijal právo měst. 986. 235.

1502 *Tomáš Souček,* konv. na Star. m., přijal právo. 986. 235. 1516 svědčí na Nov. m. 1046. 122. Zvony jeho již z r. 1497, 1505 ve Všeradicích, Psářích. Rybička 26. 73. 1524 mezi cechmistry. 994. 92.

1502 *Jan,* konv. „od sv. Mikuláše“ na St. m., spor o jeho kšaft po smrti 1128. A. 22. Snad je to Jan Vladyka.

1504 *Jan Klatovský,* konv. na Star. m. žena Anežka, úředník kost. sv. Havla 94. 97. 89. Dům v Želez. ulici, poručník 1514 8, 9. 1509 kup. vinici 2006. 31. 1519 poručníkem 534. 11, 554. 9 1520 soudcem menším 2142. B. 9. 1527 Anežka dědí 2142. L. 8. 2006. 403; žije ještě 1532 534. 139. 1536 Anežka vdovou. 534. 161.

1505 *Jan Faber,* konv. na Star, m. Žena Marketa, dům u sv. Jindřicha 2091. C. 7. 1515 mrtev; 8. 31. Prod. se dům po něm r. 1517. 2092. 180. R. 1511 na křtitelnici v Slaném je podle Jana i *Paulus* Faber. Snad bratr.

1505 *Šimon Žalud,* konv. na Star., m. přijal právo měst., 986. 237. Žena Anežka; dlužník, sedí pro dluhy; také jemu r. 1529 dlužni 2098. 306; jsou o něm zprávy ještě z r. 1545. 2134. 47, 87, 389, 398. 534, 152.

1507 *Václav z Mělníka,* konv. na Star. m., přijal měst. právo 986. 238.

1507 *Pavel Beran,* konv. na Nov. m., kup. dům na Malé Straně 2211. J. 2. Žena Dorota, r. 1510 kup. dům v ul. Konvářské 2091. M. 2. 1512 prod. dům na Malé Str. 2211. K. 3. 1514 kup. dům na Nov. m. 2092. 34. vinici 2006. 208. 1515 přij. právo měšť. 2092. 71. 1520 dlužen 2098. 169. 1522 prod. dům. 2093. 101. 1529 dlužník. 2098. 306.

1510 *Bartoš,* konv. „z Nekázané ulice“ 106. 143. 1511 2091. O. 4. r. 1528—30 zmínky. 2093. 39.

1510 *Jan Karban,* konv. na Nov. m., 106. 145. u P. Marie Sněžné. 1527 dědí 2142. M. 4. Ještě 1532. 534. 117.

1511 *Vavřinec,* konv. na Star. m., přijal právo 986. 242.

1511 *Hanuš,* konv. na Star. m. Zabitý v hádkách řemeslníků 1128.

1513 *Mikuláš Plankl,* konv. na Nov. m. Žena Lidmila, kup. dům 2091. R. 6. 1516 rukojmím. 2092. 116.

1516 *Jan Husař,* konv. na St. m. Žena Uršula, kup. vinice 2006. 258. 348. 1524 dům u sv. Štěpána ve zdi 2110. 61. Snad to týž, jenž má r. 1526 ženu Magdu, a dlužen 2098. 208. 1536 dlužen židům 2134. 198.

1516 *Jan Nosal,* konv. na Nov. m., dům v Pasíř. ul. 1046. 125, 2079. 150. 2093. 143.

1516 *Václav Mrkvička,* konv. na Nov. m., 2092. 116. 1517

rukojmím 2079. 147. Žena Anna; 1521 dlužen 2142. C. 19. 1523 dům u Koňské brány 2093. 139. Mistrem již od r. 1500 1046. 38.

1517 *Jan Klatovský,* konv. „ze Zahrad od sv. Jakuba“ (Smíchov), žena Anna, kup. vinici 2006. 287. 1520 připom. se v knize 2006. 400.

1517 *Jan Husař,* konv. na Nov. m. Žena Marta, obdrželi vinici 2006. 276. 1518 kup. dům v ulici Zvonařs. 2092. 220.

1518 *Stanislav,* konv. na Nov. m., stannifusor, rodem Polák, žena Kateřina, kup. dům od Anny, vdovy po konv. Jakubovi, v ulici Zvonařské 2092. 212. 1527 přišel o dům v dluhu 2110 226. 1531 získává „pro chudobu“ lehčí terminy v dluzích 2134. 76. 1533 dlužen za hranici 2134. 123, 238. 1534 dlužen do Štýru; prý to oddělá cínov. nádobím 2134. 157, 267, 1536 připomíná se v dluzích 2134. 211, 83. Rybička uvádí ho již r. 1515. 23.

1518 *Matěj Matura,* konv. na Star. m. 2155 1.

1520 *Matúš*, *Matěj*, *Mathias,* konv. na Star. m., přijímá právo 534. A. 6. 1524, žena Anežka, kup. dům v Žabovřeskách 2109. 292. 1530 rukojmě 534. C. 8. 1542 činí kšaft, má dva domy, Anežka vdovou ten rok 2142. W. 20.

1521 *Mikuláš,* konv. na Star. m., žena Anežka 2142. C. 17. 534. 32. 1523 kup. dům 2110. 1.

1524 *Zikmund,* konv. na Star. m., 2153. 160. 1525 přijímá právo měšť. 554. 14.

1526 *Jiřík,* konv. na Star. m., béře právo 554. 17; syn Jana Klatovského, po němž r. 1536 obdržel dědictví 534. 159.

Tento počet svrchupsaný — že Praha měla ve stu letech nad sto konvářův a zvonařů — mluví sám o znamenitém provozování zvonařství v Praze; při tom památno, že ta produkce byla českou, neboť v onom stu mistrů nalezeni jenom dva jmen německých (Leupold 1424, Plank 1513) a jeden Polan (Stanislav r. 1518).

Societu měli pražští konváři již v periodě předešlé a udrželi si ji.

Věhlasně kvetlo řemeslo konvářské a zvonařské v Kutné Hoře. Tu byla přede všemi rodina slavných Ptáčků zvonařů. Byl tu otec

Prokop, syn Ondřej, z nejznamenitějších zvonařů v Čechách (1470 až 1511),[1]) od něhož nad 40 zvonů se uvádí.[2]) Huť jeho byla asi z největších v Čechách. Sléval také křtitelnice a hotovil nádobí cínařské, na jehož prodej měl krám v tarmarce horském. Synové jeho byli zvonaři Jakub a Michal. Huť Ptáčkovská přešla do periody následující (do r. 1539). Z jiných mistrů v Hoře uveden budiž Jan Bradáč, od něhož zvon v Litomyšli (1463—70), Vavřinec Vopálový (1462), Václav Kmoch nebo Vávra (1495—1513), mistr Daniel (1520—1540), jehož zvon v Hlinsku, mistr Jan (1515), mistr Tomáš, od něhož zvon v Moticích z r. 1504 a některé zvony na Lounsku.[3]) V pražských knihách nalezli jsme Hanuše, konváře od Hory r. 1456, z téže doby Mikuláše konváře odtudž.[4]) Na samém konci periody r. 1524 vystupuje v Hoře Jiřík Klabal, zakladatel zvonařské huti klabalovské, jejíž sláva náleží do periody následující.[5]) Spolu se zlatníky konváři horští měli cech již r. 1480, a Ptáček mezi cechmistry.[6])

V této periodě uvádějí se konváři ve větších městech dosti zhusta a začasté i v menších. Byli v Plzni (proslul mistr Egydius, Jiljí v letech 1479—1539; od něho zvony v Poleni, v Předslavi, v Slivici);[7]) v Hradci Králové měli zvonaře Filipa (1430), Václava a Ondřeje Žáčky (od r. 1473), kteří lili zvony do Bydžova, Králové Dvora; od nich zvon též v Rosicích, v Plotišti a j.; dále tu měli zvonaře Tomáše, od něhož zvon z r. 1500 v Černilově, zvonaře Augustina (1508), konváře Václava Tvrdočela, od něhož křtitedlnice v Jaroměři; r. 1523 uvádí se na zvoně v Boharyni zvonař Diviš Hlaváč, jehož většina prací spadá v dobu následující.[8]) V Litoměřicích pracoval asi od r. 1491 zvonař Tomáš, od něhož zvon dotud zachovaný v Srbči z r. 1515 a druhý tamž z r. 1527. Jiný zvon

---

[1]) Z toho roku poslední vůle jeho. Arch. kutnoh., kn. kšaft. 12., 1483. C. VII.

[2]) Rybička, Věstn. Uč. Společ. 1887, 180, 181. Téhož Zvonaři, 45.

[3]) Týž v díle o zvonař. 45, 48. Soupis XI., 12. Soupis I., 76, II., 58, 83.

[4]) Arch. pražs., č. 2119. H. 6, H. 9. Oba jsou dlužni pražským konvářům za čistec.

[5]) Leminger, Arch. Pam. XVII., 23.

[6]) Arch. kutn. knih., memorab. 1480, fol. 22.

[7]) Seznam Strnadův; Rybička 65, Soupis VII., 140, 144, XIII., 148.

[8]) Solař, Hradec, 646. Cechner, Soupis, Hradec. 4, 7, 166. Rybička (Zvon. 53) uvádí ještě Matouše od r. 1500, Petra od r. 1461 a Jana Hlaváče r. 1525.

od něho v Černovsi (1524), v Budyni (1518) i na Řípu (1509).[1]) Tento litoměřický zvonař spíš než jiní dával na zvony nápisy české. V témž městě uvádějí se r. 1501 Václav Zlatník a Rachlabský, kteří ulili zvon.[2]) Možná, že onen Václav skutečně byl zlatníkem. Měli Martina konváře v Litomyšli,[3]) r. 1456 byl konvář Mikuláš v Žebráce, Vaněk Čapek konvář v Klatovech.[4]) Mimo Čapka měli v Klatovech mistra Jana, od něhož dosavad zvon v Svojšicích (1479); snad týž, snad jiný Jan to jest, jehož jméno na zvonech v Zbynici a jinde ve vsích k Šumavě; v témž městě pracoval mistr Daniel, jehož zvony v Sušici, ve Velharticích (1487) a j.; v konec periody byli tu mistři Jakub Strakonický (1501) a Pavel, jejichž díla, křtitedlnice a zvony, zachovaly se.[5]) Nějaký mistr toho řemesla byl r. 1512 v Pardubicích,[6]) r. 1498 v Stříbře byl konvář Martin,[7]) Jorgl v Mostě,[8]) r. 1500 Budějovičtí objednávají zvon u Václava konváře ve Vodňanech. Tu byli od r. 1472 dva Augustinové konváři, otec a syn, odtudž byl puškař Jan, jenž slil r. 1509 v Praze houfnici.[9]) Budějovičtí měli také konváře svého, Mikuláše Buxa, od něhož zvon v Boršově (1495).[10]) V Mýtě měli r. 1466 Petra konváře, jenž jim lil zvon;[11]) snad Johannes cantarista, psaný r. 1497 na zvoně v Pelhřimově, byl tamější mistr;[12]) v Lounech byl r. 1518—1530 konvář Václav.[13]) Z toho, že Kouřimští, Jičínští a j. dávají si líti zvony u Hory,[14]) nelze snad souditi, že by neměli svých konvářů. Onoho Buriána Seria (1494), od něhož zvony na Jičínsku, snad možno klásti do Jičína samého. V Hradci Jindřichově měli r. 1493 zvonaře Václava, od něhož asi pocházel veliký hradecký zvon Knaur, a dotud jsou zvony ve Veselí a jinde na Třeboňsku. V Písku byl r. 1505 zvonař Blažek, v Strakonicích

[1]) Soupis, Slaný, XX., 325, IV., 51, 116.
[2]) Rybička o zvonař. 61.
[3]) Archiv tamější, č. 118, 54.
[4]) Jsou uvedeni jako dlužníci pražského konváře v kn. č. 2119. H. 6.
[5]) Soupis VII., 105, 131, 185, 188, XII., 147, 135, 165.
[6]) Arch. Česk. XVII., 165.
[7]) Kn. stříbr., fol. 4. Opis v zemsk. 1498.
[8]) Ten dlužen v Praze za čistec Arch. pražs., č. 2119. H. 9.
[9]) Arch. mus. korrespond. Budějov. Rybička, Věstník 1887, 180.
[10]) Soupis, VIII., 6, 17.
[11]) Lehner, Method XXX., 1.
[12]) Soupis, XVIII. Soukup.
[13]) Soupis II., 29. Arch. pražs., č. 8, 54, č. 534, 130.
[14]) Věstník Učené Spol. 1899, 31. Schulz. Testament Ptáčkův, l. c.

touž dobou (1501) Jakub, na Táboře Šimon, v Chrudimi Jíra (1510), příjmením Dobrýdílo, od něhož několik zvonů v Chrudimště zachovalo se dotud. Jsou povědoma mnohá jména konvářů, ale o hutích jejich neví se, kde byly. Takž na příklad uvádí se mistr Andreas r. 1458 na zvoně v Pecce, r. 1515 na Slansku Štěpán, na zvoně v Polné z r. 1514 psán Jan Manas, na křtitelnici v Bydžově 1489 Matouš a Jan Colinii.[1]) Dle Soupisu, Akademií naší vydávaného, na zvoně v Střížové je psán auktorem Crux r. 1428, na zvoně v Černoušku r. 1467 Georgius; na Mělnicku jsou práce zvonařské od mistra Hanuše (1484), od Jana konváře, jemuž k zvonu v Nebuželech Blažej Holý (dle nápisu na zvoně asi z r. 1497) dělal formu. Janové zvonaři vyskytují se svými jmény na zvonech v Litoměřicku (1504), v Rokycanště (1514), v Bechyni (1501), v Příbramště (1511). V Lašovicích (Milevsko) jest na zvoně psán cantarista Johannes Markolt, o němž jako o žádném z předcházejících se neví, kde zvony lili. Při Slavkově (Schlaggenwald) překvapuje, že zvon si dali r. 1522 do Norimberka líti.[2]) Což neměli ještě huti doma?

Za zmínku stojí jakožto specialisté konvářů dva konvičkáři, Havel a Laurentius, kterých jsme r. 1453 a 1454 nalezli na Novém městě.[3])

V této periodě nalezli jsme v Praze také specialistu, mísaře[4]) Obyčejně mísy robil konvář;[5]) ale vyskytují se mísy „žluté a jiné cínové“,[6]) proto soudíme, že jeden mísař byl odštěpenec cínařský, jiný mísař odštěpil se od kotlářů.

Měď spracovávali kotláři, (kováři mědi, kovotepci), jimž v té době říkáno zhusta po česku nečesky rodšmidi; jim pak nejblíže příbuzni byli mosazníci. V žádném oboru kovodělném neshledáš tolik odvětví, tolik specialisace jako v tomto.

---

[1]) Data jsou vzata z Rybičky, ale neručíme za ně. Zvony chrudimského Jíry uvedeny v Soupise XI., 68, 200; zvony hradeckého Václava jsou v Soupise X., 21, 108, XIV., 380.

[2]) Arch. tamější. Opis v zemsk.

[3]) Arch. pražs., č. 2084, F. 34, H 7.

[4]) Holec mísař r. 1448 v pražs. knize č. 2119, A. 7. Týž staroměstským konšelem r. 1433.

[5]) Viz kšaft Mikuláše konváře z r 1483, zanechal 57 mis. Arch. pražs. č. 2119, V. 7.

[6]) Arch. pražs., č 2096. R. 9, R. 1452.

Mistr sluje kotlář nebo rodšmid a dělá kotle, pánvice, jiný kotlář robí jen formy, třetí je pouze litcem, jiný soustružníkem, jeden robí svícny či pouze váhy a závaží, jiný čepy, třetí toliko přezky a kruhy či pouze mísy. Někdy, ale jen řídko, najdeš takovým kotlářům a mosazníkům specialné jméno svícníků, mísařů a kruhařů (též kroužníků nebo rynkéřů).

K staropražskému měšťanstvu přibylo za celou dobu do r. 1526 jen 9 kotlářů; [1]) desátý rodšmid (ten po r. 1477); šest kotlářů dostavilo se ze dvou větších měst Pražských r. 1524 k slibu o náboženství. To není počet valný. V zápisech domů pražských do r. 1500 je měďnařů, kotlářů a kroužníků úhrnem 16. Na venkově kotláři s tímto zřejmým jménem jsou ještě řídci, snad se pokrývají širokým názviskem kovářů. Neshledali jsme „kotlářů“ ani v Hoře ani v Plzni. [2]) Na odpor tomu r. 1479 měli kotlářskou dílnu i v Sedlčanech [3]) a r. 1443 kotlářku (vdovu po kotláři) v Čáslavi.[4])

Sem mohou zase připočtěni býti oni trubači, kteří sami robili a letovali trouby hudebné. O královském trubači (tibicena) Janu Ursákovi to víme jistě, že vedle svého hudebního umění provozoval řemeslo; zanechaltě po sobě r. 1471 nádobí za pět kop, „ježto sám trúby dělal a letoval.“ Měl také „kamení k pulérování i s nádobím“.[5])

Doktor Židek vykládal králi Jiřímu, že bývalá ulice zlatníků v Praze Staré stojí pusta. Jako mnoho jiného u toho doktora i toto tvrzení bylo smělé a přemrštěné. My v pramenech pražských nevidíme, že by v této periodě řemeslo zlatnické bylo kdy scházelo. Neseděli-li zlatníci v ulici své starodávné, seděli jinde. [6]) V kšaftech již před nastoupením Jiřího k správě zemské (před r. 1448) často

---

[1]) Martin kotlář ve Flašnéřské ulici r. 1477 kšaft činí Miscell. 26, v arch. pražs. Regině kotlářce r. 1519 náleží hamr, o němž svrchu řečeno. Arch. praž., č. 2142, A. 19. Vinice kupují r. 1436 Jan kotlář, r. 1438 Mika kotlář, č. 2002.

[2]) Seznamy Strnadovy, Hejnicovy.

[3]) Zmínka o něm v arch. pražs., č. 2119, T. 5.

[4]) Pražský řezník Hnátek r. 1443 poroučí kšaftem, aby té kotlářce zaplaceno bylo 20 kop za pánev, kterou u ní koupil. Arch. pražs., č. 2096, fol. 2.

[5]) Archiv pražský, č. 2094, E. 20. Jiná data o tom trubači, jenž měl od r. 1459 na Nov. m. dům, viz v arch. č. 2085, H. 28, č. 2086, B. 21.

[6]) Ukázal na to již Tomek v D. P., VIII., 121, že zlatníci ode dávna mívali v své ulici ševce a nožíře, tudíž nebyli nikdy sami.

čítati jest odkazy na kalichy kostelní,[1]) lidé kšaftující přec musili lépe nežli Židek věděti, že tu jsou zlatníci, kteří ty kalichy udělají.

Toho sic nepřeme, že za krále Jiřího umělecké to řemeslo se zdvihlo (nápodobně jako jiná řemesla za lepší vlády královy), ale z toho neplyne, že by před tím bylo řemeslo zlatnické nebývalo k ničemuž. V zápisech měšťanských jest v Praze od počátku vojny vždy zlatníků počet slušný. Hned v prvých letech válečných (od r. 1424) tři zlatníci vstupují mezi staroměstské mistry v měšťanství; v desítce let od r. 1427—37 čtyři; v následujících dvaceti létech, za anarchie, nedivno, že přibyli do Prahy zlatníci jen dva (jeden z Plzně, Jan) od r. 1457—67 přihlásilo se za správy a vlády Jiřího šest zlatníků, [2]) kterýžto vzrostlý počet význačný. V desátku let 1477 až 1487, tedy v zánovní vládě Poláka Vladislava, do Staré Prahy vstoupili za měšťany čtyři zlatníci. Byl to Vojtíšek (Adalbertus), zlatník od černé hvězdy, Šimon ze Stříbra, Ambrož z Bavorova a Němec z Pasova Metmpek (r. 1481). I v následujícím desítiletí čtyři přibyli, důkaz uměleckého ruchu doby vladislavské. Ale v poslední dvacítce let (do r. 1526) jen tři zlatníky nalezli jsme vstupující do měšťanství staroměstského.[3])

Celkem za všecku periodu zapsáno v Staré Praze nových zlatníků 26, což svědčí o poměrné hojnosti toho řemesla. K přísaze náboženské r. 1524 dostavilo se pospolu 9 zlatníků.[4]) Ale to nebyli všickni. Z těch, kteří jakožto protestanté z města byli vypuzeni, známe také zlatníka. V pražských knihách při rozličných příležitostech potkáváš se ještě se zlatníky jinými, kteří dosavad nebyli uvedeni. Sestavili jsme jich od konce vojny (r. 1436) do konce periody (1526) nad sedmdesát, [5]) aniž smíme tvrditi, že jsme nalezli všech. Mezi zlatníky, ve vložce uvedenými, jest jen asi sedm Němců, většinou vyskytují se od začátku XVI. století.

---

[1]) Viz jen kn. arch. praž., č. 2119.

[2]) Jeden Němec mezi nimi; jiný zlatník, Otlík, Němec-li, těžko rozhodnouti. Jeden nově příchozí (r. 1466) zlatník byl z Libochovic; slul Sigmund O něm v arch. pražs., č. 2211, A. 18 r. 1483.

[3]) Jmeny křestnými jsou uvedeni (Johannes, Caspar atd.).

[4]) Z jmen: Valentin Mocz v Krolop, Hanuš Knakr (Němec) v knihách městských o něm r. 1532, 1540. Arch. pražs., 2212, L. 24, N. 10. Se ženou svou Markétou Šwainfortovou, krumpéřkou smlouvá se o peníze r. 1537 č. 2212, M. 6.

[5]) Viz vložku č. II. na str. 486.

Vložka č. II.

Zlatníci pražští od r. 1436—1526.

1434—36 *Tomáš* na St. městě (2099. 368).
1435—43 *Hanuško* na St. městě, dělá pás, je dlužen (2099. 405, 453).
1438 *Mikul. Rokycanský* na Nov. m. konšel (č. 88. 553).
1438 *Petr Hrzicz* na St. m. soudí se o klenoty (2099. 455).
1438 *Petr dictus Veliký* na St. městě soudí se o prsteny (2099. 458).
1438 *Mikul. Gloger z Vratislavě* na Star. m. cech ho nechce ani ještě r. 1444; dopustil se falše (2099. 463, M. 99).
1440 *Michal* na Star. m. (2099. 490).
1442 *Václav natus Fetrlonis,* na St. m. dědí (2099. M. 4).
1443 *Mikul. Okáč* na St. m. (2099. 534).
1444 *Lorenc Hrbek* na St. m. smlouvá se (2099. 535).
1447 *Václav Šváb* na St. m. kup. dům (2099. M. 37).
1448 *Jiřík, Jíra* (arch. praž., č. 2119. E. 4).
1448 *Stanislav,* zlatník (č. 2119. D. 4) na St. m.
1449 *Vaněk Herynk* na Nov. m.
1452 mistr *Václav,* aurifaber na Nov. m. činí kšaft (2084. E. 44).
1452 *Vávra* zlatník v témž městě (2084. J. 16).
1452 *Vávra* též na St. m. nějaký *Vávra* ještě r. 1461 (2141. 148).
1457 *Jan z Plzně,* zlatník na St. m. (2103. 72).
1458 *Kútek* zlatník na St. m. (2119. K. 3).
1461 *Jan Hloušek,* dům na St. m. (2103. 95. 116).
1461 mistr *Václav* na Hradčanech (2253. 18).
1461 *Matouš* prodává zahradu na Pohořelci (2253. 19).
1463 *Michal z Chotěbuze* (Tomek, D. P., VIII., 120).
1465 mistr *Martin,* jehož práce dosud v pokladě svatovít. (Podlaha, Šittler, Poklad 94, Soupis II., 71).
1466 *Jíše, Jíša* na St. m. (2103. 107), nově připomíná se r. 1483 (2119. X., 1).
1467 *Petr,* žena Kateřina, dům na St. m. (2103. 111).
1470 *Georgius,* žena Anna, dům u zlatého orla na St. m. (2103. 125).
1472 *Bartoš,* zlatník, kupuje dva krámy zlatnické na Nov. městě (2087. C. 30).

1472 *Šváb* zlatník připomíná se jako mrtvý; byl to syn Němce z města odběhlého; r. 1454 hlásil se k domům otcovým, ale neobdržel (2141. 108. 133).
1476 *Okáč* zlatník na St. m. (2141. 174).
1476 *Mathias,* žena Magda, dům na St. m. (2103. 136); kup. dům pro Ješka, vnuka, u Adama a Evy v Zlatnické ul. (1103. 177).
1481 *Stanislav* na St. m. (2103. 161), r. 1486 zmíněn v kšaftě kutnohorském (č. 236, opis v arch. zemsk.), 1489 má dům na Malé Str. (2211. C. 27), je živ ještě r. 1508 (2211. J. 15), ba ještě 1520 (534. 12).
1486 *Johannes,* žena Marta, dům od hircos na St. m. (2103. 178).
1489 *Kašpar* na Malé Str. (2211. C. 24).
1493 *Beneš,* zlat. na Malé Str. činí kšaft (2211. D. 25).
1493 *Křížek, Michal, Řehoř, Jan* na Malé Str.(2211. G. 22).
1493 *Jiří,* zlatník, žena Magdalena, dům na St. m. (2103. 205).
1496 *Kašpar*, zlatník na St. m., žena Marta (2103. 215).
1497 *Václav* na rynku malostranském (2211. E. 23).
1497 *Klement,* zlatník staroměst., (2103. 216), má dům na Malé Straně (2211. E. 23).
1498 *Václav z Olomouce* na Malé Str. (2211. F. 7).
1499 *Jan,* zlatník konšel hradčanský (2253. 63, č. 72. 67).
1500 *Zikmund* na Malé Str. 1518 prod. dům (2211. N. 29).
1500 *Jan Ryneš* na Malé Str. činí kšaft (2211. F. 23, J. 15).
1501 činí na Malé Straně kšaft jiný zlatník *Jan* (2211. F. 35).
1501 *Mika, Mikuláš Puch z Glauchova,* zlatník na Malé Straně (2211. F. 23); r. 1502 viní Firšice z Nabdina, že mu unesl ženu (Reg. komor. soudu 24. A. 6. 188), 1505 konšel malostran. (2211. H. 24), 1520 pochován u sv. Tomáše (2212. B. 1).
1503 *Jan Žamberský* na St. m. (986. 236).
1505 *Šimon* na Nov. m. (2079. 106. 124), 1511 již nebožtíkem a Martin, opat Slovanský, stěžuje si, že mu dal stříbro na dělání kalicha a že neudělal nic (1046. 65), měl dům na krchově P. Marie Sněžné.
1506 *Hanuš Port,* klenotník na Malé Str. (Tomek. VIII., 39).
1508 *Jiří Penížek,* zlatník na Nov. m.; zprávy o něm r. 1515 (č. 2079. 141, č. 106. 125. 174).
1510 *Šebestián* na Malé Str. (2211. K. 7).

1511 *Fabián* na Malé Str. (2211. K. 16).
1512 *Petr z Vyšehradu* (č. 106. 172).
1512 *Martin* na Malé Str., přísežný konšel; živ ještě 1525 (č. 2211. L. 25. F. 14).
1515 *Václav Černohorský* na Nov. m. (2092. 103).
1515 *Vít z Veleně*, zlatník na Malé Straně, připomíná se mrtvý (2211. M. 3), r. 1512 byl konšelem.
1515 *Ambrož*, zlat. na Malé Str., činí kšaft, odkazuje Lorencovi, učedníku, nádobí veřtatní (2211. M. 5).
1517 *Paulín, Paulus* na Malé Straně, měl dům také v Pomberce (Bamberg?) (2211. N. 6).
1518 *Anthoň* na Malé Str. (2211. O. 8).
1518 *Mates, Mathuš* na Malé Str. (2211. O. 2), týž 1521 (2212. B. 9), 1524 konšelem.
1518 *Šimon* z apoteky, zlatník na St. m. Živ ještě 1527 (554. 1., 534. 62. 2110. 137).
1518 *Valentin* na Malé Str., žena Anna neb Anežka, měli dům; mrtev r. 1527 (č. 2212. C. 20. G. 5. č. 2211. O. 2).
1520 *Felix*, zlatník na Malé Str., žena Apolona, činí kšaft; Jan z Zelené Hory dlužen mu za koflíky (č. 2212. A. 21).
1521 *Jan Příbram* na Starém m., žena Lidmila, dům u Voděnce (č. 534. 17. 53, č. 2110. 9), r. 1524 z Prahy vypověděn pro víru.
1524 *Hanuš Honzlis*, zlatník z Hradu, prodává dům na Malé Str. (2212. F. g.).
1527 *Foltin* na St. m. umřel (č. 2110. 226).
1527 *Tomáš* na Malé Str. (2212. G. 5).
1529 *Matúš* na Louži, na St. m. (2110. 314).
1528 *Martin Koš*, zlatník na Malé Str., prodává dům (2212. H. 1).
1529 *Tomáš Čečula* na Mal. Str., toho béře si Magda, vdova po zlatn. Vítovi z Veleně (2212. H. 10).

Jedna zpráva při tehdejších zlatnících překvapuje. Týče se dvou měšťanů pražských, že dali děti své na učení řemeslu zlatnickému do Němec. Byl to r. 1501 Hanuš, nahoře psaný krumpéř, jenž poručil syna svého Jana dáti do Normberka na zlatnictví, a druhý dávno před tím byl zlatník Jíra od zlatého orla, měšťan staroměstský, který do Němec poslal syna Janka. Krumpéř snad

byl Němec, a tudíž ani tuze div to, že neměl důvěry v české mistry. Proti tomu otec Jíra, český zlatník, z výsledků onoho učení v Němcích se trápil do smrti. Syn jeho tam totiž odstoupil „od krve boží přijímání pod spósobem vína z kalicha, k veliké to učiniv hanbě netoliko otce svého, ale i všeho království Českého a markrabství Moravského, křesťanských lidí množství, kteříž tu velebnou svátost pod obojí spósobú jakožto pravú a nejstarší křesťanskú víru, Synem božím vydanú a také otcem Svatým s koncilium basilejským za spasitedlnú vysvědčenu, první sv. církve šlápějí následujíc, řádně přijímají". I protož otec rozhněvav se, zjevně mluvil, že nehodnému synu nedá dílu ze statku svého. Když pak ho porazila smrtelná mrtvice, a konšelé r. 1473 sami projednávali o pozůstalosti, přihlásil se Janek a dostal část. Celá věc je význačná pro tehdejší smýšlení a poměry. [1])

Že zlatníci staropražští cech svůj z předešlé periody udrželi, to jen mimochodem budiž vzpomenuto. [2]) I novoměstských zlatníků bylo časem tolik, že r. 1478 vznikla tu societa; zlatnické krámy stály u hřbitova Matky boží Sněžné. Mezi konšely nalezli jsme v Starém městě za tu dobu pět zlatníků, tolikéž na Menším městě, však na Novém jen dva.

Z měst venkovských přede všemi slynula Hora svými zlatníky. Bylo jich tu aspoň tolik, že již r. 1481 v pramenech nahodile objevuje se jich sdružení živnostenské, společné s konváři, [3]) societa, která mohla býti v městě stříbrných dolů zajisté starší. Z mistrů jmenovitě se uvádí Jan zlatník (r. 1476), jenž byl též královským pregířem; Mikuláš zlatník (r. 1477), mistr Beneš z Trničí (1486), Jan Charvát (1486), Zikmund z Liboslavě (1506), Petr zlatník (1509).[4]) Jediný Němec, Barton Ways r. 1496 dostal se mezi mistry české. [5]) Zlatníka známe z Budějovic, Václava, jenž r. 1486 zhotovil

---

[1]) Arch. pražs., č. 2141, 250. Miscell., č. 87, 250.

[2]) Připomíná se r. 1451 v Arch. pražs., č. 2119. D. 4.

[3]) Vysazení konšelské r. 1493, v Arch. Pam., XI. uvedené, tímto se uvádí na pravou míru. Viz kn. memorab. arch. kutnoh. z r. 1480, fol. 22.

[4]) Toho zlatníci nechtěli pro neslušnou ženu jeho přijmouti mezi sebe, ale musili důvodem mincmistra Bernarta z Valdštejna, že zlatníků v Hoře není mnoho. Šimek, Arch. Pam., XV., 151.

[5]) Jména zlatn. horských některá u Šimka l. c. Jiná nalezli jsme v opisech z arch. kutnoh. z zemsk. archivě.

rozkazem královským hermu do Pokladu svatovítského.[1]) Možná, že žil a pracoval v Praze.

V Plzni mívali zlatníků aspoň tolik, že v XV. věku stačili na societu. Několik jich známe jmenovitě: Jílek a Jakub uvádějí se r. 1504 ve smlouvě, kterouž si Stříbrští objednávají monstranci v Plzni.[2]) Se zlatníkem plzeňským Zikmundem potkali jsme se v pražské kšaftovní knize, když byl mistr v Pražských městech r. 1458 nemocí poražen.[3]) Zmíněno buď, že Slanští objednávají r. 1450 monstranci v Praze u mistra Herynka.[4]) Snad tou dobou byli bez zlatníka. V Rakovníce (za celé XV. stol.) ani na Táboře (r. 1432) v seznamech řemeslnických zlatník není nalezen. Z německých měst víme jen o Chebských, že měli r. 1489 zlatníka Veita; ten nechtěl Karlovarským dodělati kříž, na nějž mu dali stříbro a dukát.[5])

Rozdílu mezi zlatníky a stříbrníky v této dobe nepostřehujeme. Za to pozorujeme, že zlatníci vždy ještě jsou zároveň rytci, šmelcíři emailů a klenotníky. Specialisté jejich mohli by býti češíři, robící číše z kovů drahých i nedrahých, ačkoli číše byly také ze dřeva, a tudíž shledáme se s češíři jinde ještě. Jsouce rytci, zlatníci řezali a ryli pečetidla všeliká, a jestliže si král Ladislav dal r. 1452 pečetidlo rýti v Norimberce, nelze z toho souditi, že by toho byl u nás žádný zlatník neuměl a že v těch věcech byla závislost na Německu, jak se nedobře tvrdívá. Pražský měšťan Hnátek znal kotlářů dost, a přece, jak svrchu dotčeno, r. 1479 dal si dělati kotel v Sedlčanech. Z takových případů neplyne nic bezpečného.

Jsouce rytci, zlatníci byli zaměstknáváni při mincovnách zhotovujíce punce, stanzy, razítka, kolky. Povědom jest v Hoře r. 1477 zlatník Říha, jenž k své práci v mincovně tamější byl vzat (bezpochyby jako jiní všickni) pod přísahu; znám jest zlatník Zikmund, již svrchu uvedený, že ryl kolky k mincovně. A takž, kdo ví, kolik jiných zlatníků pracovalo v minci za tu dobu. Byli také činni v mincovně soukromé, jež r. 1519 vznikla v Jáchymově podnikem hrabat Šliků. Tu razily se těžké groše (tolary, tálské,

---

[1]) Podlaha Šittler, Poklad, 98.

[2]) Kniha stříbrs., č. XXV., fol. 34.

[3]) Arch. pražs., č. 2119. J 10.

[4]) Manuál novoměst., č. 88.

[5]) Arch. Egrae. Opis v zemsk.

Jachimsthaler); a při jachymovském medajlerství, jež pěkně kvetlo od počátku XVI. století,[1]) zajisté že ze zlatníků, ať našich, ať cizích, vyvinuli se specialisté.

Jináče buďtež tu pro úplnost tehdejší práce uvedeni též ostatní dělníci při mincovnictví zaměstknaní; byli to především kováři prutů stříbrných (cánů); když stříbro úředníky (pruheři) na zrno vyzkoušeno, mincíři vykovali plechy určité tloušťky, klopíři z plechů vyrazili nebo vystříhali okrouhlé mincovní plíšky a na konec pregéři[2]) vybili obsah a nápis na minci. Při tom všem bylo pomahačů a knapů, zvlášť v Hoře, drahně.

Další kovodělníci, pracující zlatem a stříbrem, byli již z předešlé periody známí zlatotepci. Tepali drahé kovy v tenké plátečky na postříbrování a zlacení, robili cetky věnečníkům. Nebylo ani v Praze řemeslo zlatotepců tuze hojné, což lze souditi z toho, že k měšťanství staroměstskému za celou dobu nepřišel z nich žádný, a k přísaze náboženské r. 1524 dostavil se z obou měst Pražských jediný Bartoš.[3]) V knihách kšaftovních vyskytuje se jich v druhé půlce periody několik. R. 1474 Jaroš zlatotepec, r. 1479 Ambrož, jemuž mnoho malířů dlužno za pozlátko a nějaké ženské za cetky, r. 1483 Jan, syn Šermeřův, všickni tři na Starém městě.[4]) R. 1510 byl zlatotepec Žamberský konšelem téhož města.[5]) R. 1439 nalezli jsme také zlatolijce (aurifusor), slul „Vlk vel Wolf", pocházel z Brabancie z města Distu. Roku nadepsaného prodal mu kdosi dům na Hradčanech.[6])

Zrcadelníků, kteří by robili zrcadla z hlazených ploch kovových v této době již neshledali jsme; bezpochyby dělal takového způsobu zrcadla, bylo-li jich potřebí, zlatník.

Budiž ke kovodělníkům přičteno i řemeslo pasířské, a to tím spíše, že nádherné pásy kromě pasířů robili i zlatníci.[7]) Jináče jsou pasíři vlastně specialisté cínařů a mosazníků, poněvadž největší počet pásů robili z těch dvou kovů. V Praze Nové měli so-

---

[1]) Fiala v Arch. Pam. XV., 439 a násl.

[2]) Pregéř Michal r. 1471 stal se měšťanem Star. města; r. 1476 koupil dům v Celetné ul. Arch. pražs., č. 2103, 135.

[3]) Arch. pražs., č. 994, 101.

[4]) Arch. pražs., č. 2119. R. 13. T. 1. T. 8.

[5]) Vyskytuje se však již r. 1483 v knize arch. pražs., č. 2119. V. 16.

[6]) Arch. pražs., č. 2253, 9.

[7]) Důkaz z r. 1435 v staroměst. knize č. 87, 48. Hanuško aurifaber přijav od ženy Petříkovy hřivnu stříbra, slíbil v čas zhotoviti pás na pentli hedbávné.

cietu již v době předešlé; tu jim stvrdil r. 1437 císař Zikmund. Dle privilegia nemělo se řemeslo pasířské jinde provozovati než v Novém městě, ale již v předešlé periodě dost pasířů nalezli jsme mezi staroměstskými měšťany, a v této době (do r. 1526) 27 mistrů jsme spočítali, že přijali měšťanství dotčeného města. Jsou mezi nimi jen dva Němci. Někteří mistři přibyli do Prahy z Kynšperka, ze Žatce, z Krumlova (Farář a Duchek po r. 1477); jeden byl Polák rodem.

Mezi konšely staroměstskými do r. 1526 spočítali jsme 3 pasíře, mezi novoměstskými 6,[1]) což svědčí, že na Novém městě přece bylo pasířů víc než na Starém. Z předešlé periody zůstával v Novém městě německý pasíř Huncledr, ale r. 1441 ho vyhnali pro tajné spolky.[2]) R. 1524 zapsáno při náboženské přísaze z obou měst Pražských 17 pasířův.[3]) Počet slušný, ale nevalný. S ním dobře souhlasí obsazení nových pasířských krámců u Matky boží Sněžné na Novém městě r. 1514. Sami „sousedé řemesla pasířského“ dožádali se zřízení takových krámců k stávání s pásy a slíbili ročně z nich k obci platiti po 40 groších míš. Tedy lze souditi, že se do nich vstěhovali pasíři všickni — a bylo jich šest v 11 krámcích.[4])

V městech venkovských pasíři byli tu a tam. Známe je v Plzni,[5]) v kutnohorských seznamech nejsou, proti tomu v Hradci Králové (r. 1509) tvoří s uzdáři, sedláři a měšečníky societu.[6])

Materiál našim zlatníkům a řemeslníkům jim příbuzným poskytovaly české doly nestejně. Zlato, z primitivních ložisek dobývané (zlato „horní“) v Kníně, v Krasenských Horách, v Jílovém, na Červeném Dole nad Štěchovicemi a jinde, na rýžích, potocích a řekách okolo těch měst a tu a tam na Otavě rýžované („potoční zlato“) nikterak a nikdy nestačilo.[7]) Sigmund dává r. 1437 Jílo-

[1]) Jména: Štěpánek, Kabát, Velvar.

[2]) Tomek, D. P., VI., 92.

[3]) Jmen, mimo Škopka, samých křtěných. Němec bezpečný žádný. Archiv pražs., 994, 92.

[4]) Po jednom krámci ujal: Jiřík zlatník (dělal asi pásy), nějaký Kostelák, pak 5 mistrů zřejmě označených za pasíře (Mikunda, Pešata, Říha, Valenta, Franz, Petr); Eliška barvířka pláten, posel páně purkmistrův, a naposled nějaká žena (snad vdova pasířská?) Arch. pražs., č. 2133, 24.

[5]) Seznam Strnadův.

[6]) Seznam Domečkův.

[7]) O místech zlatonosných viz dr. Barvíře v Hornick. a hutnick. list. IV O rýžování dr. Aug. Krejčí, Rozpravy Akad., II. tř., XIII., 3. O Červ. dole v arch. praž., č. 2098, 529. Zlato u Břežan. Tadra, Listy klášt. Zbrasl. 207.

vému privilej, chce, aby všecko zlato z Knína bylo nošeno jeho ouředníku v Jílovém; král Jiří r. 1461 obnovuje privilej, ale praví, že skoro nižádni požitkové z dobývání zlata mu nevycházejí.[1]) Za to stříbra bylo zvláště v Kutné Hoře dost. Kutnohorské dolování sic vojnou husitskou zastaveno, město katolické a německé vylidněno, noví Kutnohořané čeští musili město postaviti většinou znova, nežli mohli na doly pomysliti. Sigmund r. 1437 majestátem snažil se horníky a jich práva uvésti v staré poměry, ale opravdové zlepšení a bývalý květ hor stříbrných nastal teprve za Jiřího a pokračoval za Vladislava krále, od něhož jest rozšířen Vlaský dvůr jakožto zevnější znamení, že také práce a výsledky horské rozšířeny. K dolům v předešlé periodě jmenovaným, přidati nově doly v Jáchymově, které byly hojné, pak doly u města Stříbra, v nichž dělo se dolování stejně jako kolem Příbrami[2]) a v jiných, ještě menších, nalezištích primitivně a skrovně. Skrovnost patrna již ze smlouvy, kterouž Stříbrští r. 1498 pronajali místo pro huť Martinu probéři[3]) a Martinu konváři pod roční plat 80 grošů míš., (!) mimo to s nimi smluvili, že z každé hřivny udělaného a prodaného stříbra sleví obci zlatý uherský nebo kopu, totiž tak, co by stříbra dali jinému za 6 kop, to dají obci za pět.[4]) Dělné havíře, co vysekávali v stříbrných dolech království Českého rudy, hutníky, kteří rudy pálili, a kyséře, kteří slévali kov, mistry i dělníky, abychom k této přehledné stati o české práci připojili také.

Na konec budiž propuštěno do kategorie kovodělníků vpraviti nové v této době živnostníky, rourníky, kteřížto jako specialisté mohou býti uvedeni mezi cínaři, konváři, ale mohou příslušeti též k řemeslům, jiný materiál obrábějícím, neboť roury na vedení vody po městě byly ze železa, ze dřeva, ano i z kamene. Jest však při stejném jméně činiti rozdíl: mimo rourníky, kteří roury dělali, začali býti v městech této periody rourníci, kteří vedení vody po trubách, vodní věže a všecko technické zřízení vodárenské spravovali; byli to techničtí ředitelé k službě obecní najatí na smlouvu

[1]) Arch. kutnoh. lib. sentenc. z r. 1520, fol. C. 3. Opis v zemsk. arch. Arch. horský; odděl. mincov., č. 4.

[2]) Pečeť horního bratrstva příbramského z r. 1524 svědčí, že se nezačalo v Příbrami dolovati teprve r. 1533, jakž se obyčejně psává. Viz Soupis Akad. XIII., 177.

[3]) Probéři byli při mincovně kutnohorské a pražské ti, kteří směs mincovní (legování) zkoušeli.

[4]) Kniha stříbrská, fol. 4. Opis v zemsk arch.

a na plat. Říkali jim také rúrmistři, raurmajstři. Rúrmistr Matouš na příklad r. 1498 smluvil s Novoměstskými, že bude spravovati roury k vedení vody do pivovárů a kašen, „aby ten užitek a důchod mohl k obci jíti“, za tu „službu a živnost“ že má míti týdně půl kopy grošů českých, nebude-li moci pracovati sám, dá zástupce, dělníky k práci dají konšelé, kdyby podnikl práce víc než povinen, nedostane „nad lůn“ (mzdu) nic víc. [1]) V Starém městě zřídili vodárnu r. 1489, v Novém r. 1495; na Malé Straně kdys kolem 1502. Ale první v Praze rourník, Vavřinec, psán v pramenech již r. 1475. [2])

Venkovská města kráčela v tom příkladem pražským. Z r. 1509 známe „rernmajstra“ Jana, „mistra v stavbě vodních trub“ na Táboře, jenž volán na takovou práci do Kouřimi. [3])

V kovodělném průmysle shledali jsme úhrnem řemesel a živností nad padesátero.

V obmezenějším oboru práce, jež dotýkala se hlíny, jsou hrnčíři nejprv. Ti robili všecko nádobí z hlíny, ozdobné kusy a kamna. V Pražských městech bylo jich drahně; vždyť k přísaze náboženské r. 1524 přišlo jich 20, [4]) ale, zdá se, že jich byla většina na Novém městě, neboť k staroměstskému měšťanství přibyli za celou periodu jen dva (r. 1517) a v Novém městě sdružují se již r. 1488 v spolek.

Keramický průmysl hojně byl zastoupen na venkově. Pravda, začasté pobýval v menším městě hrnčíř jen jeden, [5]) dva, ale významno pro český ten průmysl zeminný, že v této době nebude města bez hrnčíře. V Hoře do r. 1501 rozmnožil se počet mistrů, že mohli vystoupiti jakožto sdružení organisované. [6]) Také v Plzni

---

[1]) Arch pražs., č. 2079. V zadu nepagin. Později připomínají se na Novém městě rourníci Matouš 1504, Jan 1510. Jsou též v kn. č. 2091. L. 11, 12, 13. Týž rok uvádí se raurmaystr Kříž, že kupuje chmelnici. Arch. pražs., č. 2133, fol. 7, 32. Rourník Matouš dostává městiště u mlýnů pod Zderazem, aby si tu postavil, co chce. Tamž 79. R 1516 přistoupil Smola, aby spravoval vodní kolo, věži a roury všecky po městě (Novém), a mlynář mu postoupil řetězy, lopaty, nosatce, klamry, kolečka, nosidlo. Arch pražs., č 2133, 29.

[2]) Tomek, D. P., VIII., 332, IX., 278.

[3]) Arch. Čes., XVIII., 473.

[4]) Jména: Košťoval, Facylet, Vidláček, Tesánek, Pecka, Pavézka. Archiv pražs., č. 994, 93.

[5]) Na př. v Pardubicích cca 1500; v Prachaticích ještě v periodě následující mívali jediného hrnčíře. Z Notuláře prachat. od roku 1528, fol. 132. Opis v zemsk. arch.

[6]) Seznam Hejnicův.

měli v XV. věku cech. [1]) V Čáslavi objevuje se organisace r. 1523,[2]) v Ledči mají hrnčíři cech již r. 1466,[3]) i v Ronově nalezli jsme r. 1488 hrnčířskou organisaci. V Rakovníce bývalo jich druhdy 11 pospolu,[4]) na Táboře r. 1432 shledáno jich 8,[5]) v Slaném bylo jich řemeslo r. 1469 tak silno, jako řemeslo krejčí nebo koželužské;[6]) berounské řemeslo, v XVI. věku daleko proslulé, mělo již v této době zajisté svůj lokální vzrost, neboť uvádějí se tu v konec XV. století hrnčířské krámy s podivným jménem lampánků (lehmbänke), jehož německý původ by svědčil o začátcích v starší době.[7]) Stejně slavné řemeslo v Hlinsku mělo r. 1488 již svou organisaci;[8]) ke konci periody proslaveno bylo hrnčířství v Náchodě; mistra Jiříka Stvořila volali r. 1530 do Nového města Hradiště, aby tu dělal kamna polívaná.[9]) Z německých měst v Čechách Česká Lípa měla koncem XV. věku rozvinuté hrnčířstvo; mistři tamější cechovní list měli již r. 1462. Také Cheb měl asi poměrně slušný počet hrnčířů (hofner), neboť r. 1487 postavili z povinnosti 3 střelce vedle jiných řemesel, která postavila střelců méně.[10])

Specialista hrnčířský byl m í s a ř, jehož pojmenování jsme položili již při kovodělnících. Zde je klademe zase a tím směleji, že v Náchodě hrnčířům vůbec říkali mísaři. Stejná věc zdá se býti s n á d o b n í k y, kteří nádobí hotoviti mohli po hrnčířsku i ze dřeva.[11])

Hlínu připravovali h l i n á c i, a stejně tak sluli ti dělníci, kteří světnice i domky lepili, sluli též h l i n o m a z y. V Praze r. 1436 platí městský úřad mostní „hlinakóm stube“; ti vymazávali zajisté

---

[1]) Seznam Strnadův.

[2]) Čermák, Arch. Pam. XVII., 215.

[3]) Připomíná se v arch. pražs. Miscell. 22, 46.

[4]) R. 1431 je v pražs. knize č. 999, 134 záznam, že hrnčíři rakovničtí platí ze soukromého pole, z něhož berou hlínu, ročně půl třetí kopy.

[5]) Kolář, Program Táb. 1871.

[6]) Vydali hrnčíři na vojnu t. r. jednoho vojáka jako nadepsaná řemesla; řezníci vydali 4.

[7]) Vávra, Beroun 63.

[8]) Adámek. Věstník Spol. nauk. 1899, 37.

[9]) Hraše, Náchod 518.

[10]) Borovský, Čechy, Středohoří 147. Arch. Egrae. Opis v zemsk. arch.

[11]) Nádobník Váček připomíná se mrtvý r. 1444 v Praze Nové. Arch. pražs., č. 2096. K. 6.

světnici nějakou.[1]) Jednoho hlináka známe z Tábora r. 1432.[2]) Cihly z hlíny robili cihláři (tihlaři na Moravě.[3]) Všude při městech, kde byl schopný zemitý materiál. Cihly vyráběny na stavbu a na krytí, ale specialisace cihlářů „krycích“ v této periodě jsme již nenašli. Také jsme nenalezli za celou dobu ni jediného cihláře, aby se stal měšťanem v Praze. Byla to patrně živnost podružná, služebná. Obce měly své cihelny, také soukromníci drželi cihelny, a k těm si najímali cihláře, kterýž si shledal tovaryše a pomocníky. Stejně tak se to má s vápenníky. Jediného jsme nalezli mezi měšťany a konšely novoměstskými v době husitské války, a ten asi byl majitel vápenice a nikoli mistr služebný.

V Praze byly cihelny a vápenice jako v předešlé i následující době od nynějších Voršilek až k Žofínu, mimo to jsou na obvodě města při zdech městských na místech dosti četných. Na venkově měli huti cihelné za městem při hliněném poli. Z Kouřimi známe z r. 1511 nájemný poměr obce k cihláři. Cihlář Pangrácí najat byl, aby cihly pálil na poli, obci polovice měla jíti a jemu druhá. Jiného cihláře, jenž byl člověk poddaný, ujímá se právě psaného roku vrchnost jeho, pan Jindřich Hložek ze Žampachu, prý člověk ten dal náklad do cihelny znamenitý, a Kouřimští mu pobrali jeho polovici, totiž 7600 cihel a nic mu nedali.[4])

Vzácna jest zpráva, že by cihlář vynikl tak, aby si ho k práci volali cizí přes pole. To stalo se chebskému cihláři, že na zavolanou dělal cihly na Křivoklátě, při kteréž práci r. 1493 umřel. Chebský ten cihlář slul pěkně česky Jiřík Hudec.[5])

Pokryvačů střech kůrkami, jeptiškami a jinými cihlami krycími nikde, ani v Praze, nenajdeš mnoho. K měšťanství staroměstskému přibyl za celou dobu (do r. 1526) jediný, při zápisech domovitých po vší Praze zapsáno jich do r. 1506 jen pět, přísahat o náboženství r. 1524 přišel jediný. V řemeslnických seznamech plzeňských, ba ani v kutnohorských, neshledáš pokryvače, ačkoli v těch i v jiných mnohých městech stavělo se velmi mnoho. Pra-

[1]) Účty mostecké v arch. pražs.
[2]) Kolář, Progr. Táb., 1871.
[3]) Monum. rea. boh. morav. II., 322, 1508. Tkač. Cihla = tegula, tihla.
[4]) Arch. Česk., XVIII., 529.
[5]) Arch. Egrae, 1493, opisy v arch. zemsk.

meny jsou ovšem z těch dob kusé a zápisy nahodilé, ale kdyby to řemeslo bylo hojné, přece by častěji „architector" byl v zápisech uvízl. V Stříbře pokryvač Beneš r. 1499 kryl bránu za 10 kop míš. a za věrtel piva, [1]) jenže neuhodneš, byl-li ten pokryvač mistr domácí či přespolní, povolaný. Podobně vidí se nám při jménech několika pokryvačů, kteří kryli brány rakovnické na konci naší periody. Vůbec zdá se, že mistr pokryvač, v některém městě sedící, jezdíval po práci široko daleko. Na panství Švamberském ke konci periody žil nějaký pokryvač všeuměl. Slul Jiřík, a purkrabí švamberský píše o něm r. 1530 vrchnosti rožmberské, že chce podniknout ten pokryvač „dílo stavení rybníků i vyhlídání jich" a že Vlachů na to není potřebí. [2])

Odvětvím pokryvačů byli skřidláři, kteří pokrývali kamennou skřidlou, přibíjenou zvláštními hřebíky skřidelnými. Mezi staropražskými měšťany, v této periodě do města přijatými, dva skřidláře jsme shledali. Na Malé Straně, jakož jinde praveno, byl r. 1430 skřidlář (Beneš) konšelem. Na Novém městě byl snad také některý mistr toho řemesla, ale zaráží poněkud, že na práci na radním domě r. 1455 voláni jsou dva skřidláři z Vltavska (jeden Tomek z Netolic). S nimi smluveno, že za 71 kop přikryjí věž skřidlou i rathouz, arkéře jeho a dole stříšku nad pavláčkou, vše svými hřeby, skřidlu že si nalámou sami, ale páni že ji dají do Prahy dovézti.[3])

Kámen vápenný a stavební lámali skalníci, lamači kamene (fractor lapidum), jimž bývá také jméno havířů.[4]) Pražští skalníci pracovali na Petříně, v lomech nad Strahovem. Venkovské obce městské, jsouce v držení lomů,[5]) najímaly si skalníky k službě své. Vyskytuje se r. 1508 také skalník (Adam) v službách královských. [6])

---

[1]) Kniha stříbrská, fol. 11. Opis v zemském. arch.

[2]) Mareš, Arch. Pam., XVI., 469.

[3]) Arch. pražs., č. 2084 J. 29. U Tomka D. P., VIII., 147, neúplné.

[4]) Havéři dva r. 1524 při slibu náboženském v Praze arch. pražs., č. 994, 93; po r. 1507 stal se jeden havíř měšťanem staroměstským; r. 1517 druhý.

[5]) V době vladislavské za stavebního ruchu nejvíc se snažily obce o získání lomů. Nešlo-li jináč, i kupovaly. Na př. Kouřimští kupují r. 1508 k obci »štamproch«. Opisy kouřimské v arch. zemsk. Lib. contract. 88.

[6]) Má dům na Pohořelci. Arch. pražs., 2253, 79. Tomek, D. P., IX., 262

Byli skalníci, kteří si skálu najímali či dokonce koupili k vlastnímu podniku. [1]) Právnicky zajímavou smlouvu s Janem Špánem ze Záhoří učinili r. 1455 dva pražští skalníci (Hanuš a Havel), že v skále Kavčí nebudou jinému lámati kamene nežli jemu, lečby dovolil, zase on že nemá jinde kamení bráti než u nich, kdyby potřebovali peněz, že je založí, a oni že budou mu dávati loď kamene po osmi groších. [2]) Jsou tedy skalníci trojí: majitelé, služební mistrové a dělníci nádenní. Skalníků, jakožto samostatných mistrů a držitelů skály, dostalo se do staropražského měšťanství za tuto dobu úhrnem 9, jeden z nich byl Polák rodem.

Ze skalníků ti, kdož kámen k potřebě stavební a dlažebné upravovali, sluli tesáky kamene, ba druhdy též kamenníky, [3]) kteréžto jméno může sloužiti k nepříjemnému zmatení s těmi kamenníky, kteří byli stavitelé a umělci. Kamenníci v skále přitesávali materiál hlavně ve formu kvádrů („kamenní quadratie"). [4]) V Táboře měli r. 1432 také specialistu kuléře, jenž tesal koule kamenné k prakům a puškám. [5]) Jiný specialista skalnických kamenníků byl žernovník, jenž robil žernovy k mlýnům. Jeden žernovník jest r. 1438 purkmistrem malostranským. [6])

Jsme-li v průmysle kamenném, nelze tu nezmíniti se o dolování a broušení granátů na Třebenicku, Třebivlicku, v Turnově. Že nalezeny rosety s broušenými granáty, náležející patrně XV. století, z toho se činí soud, bezpochyby správný, že ta živnost, ne-li dřív, to jistě v tom věku byla v oněch místech provozována; dolování bylo velmi asi primitivné — udělána díra v poli až na podmol k vrstvě granátové dosahující — a nalezené granátky broušeny ještě dosti nedokonale po domácku a v Turnově snad už po řemeslnicku. [7]) „Řezáče kamení", umělce shledali jsme v Praze na samém prahu periody následující (r. 1529). [8])

---

[1]) V novoměstské knize č. 2133, fol. 2, r. 1492 kupuje skalník obořenou skálu vápennou. Také dva mistři se k podniku skládali: čtemeť v téže knize, ale z doby již následující: »Přijal Kohout Petra havíře na polovici k skále (u Podola).« Fol. 85.

[2]) Arch. pražs., č. 2085. H. 27.

[3]) V účtech mosteckých pražských z r. 1436 v arch. města Prahy.

[4]) Takž sluje r. 1454 v kn. arch. pražs., č. 2119, fol. G. 8.

[5]) Kolář, Progr. Táb. 1871.

[6]) Jakobus Stephanus, žernovník, arch. pražs., č. 2080, 71.

[7]) Jareš, Přednáška v mus. obchod. komory.

[8]) Slul Štefl, 534. C. 7.

Dlažičů v Praze a po městech bývalo poměrně asi tak málo jako pokryvačů. Dlažilo se sic po celou dobu, neboť ve všech městech (i v Pražských) nejedna část vždy čekala na dlažbu, ale na tu práci stačilo málo mistrů dlažičů, jezdících sem tam, kde je volali. V staroměstské měšťanství do r. 1526 vstoupili jen tři dlažičové. Táborští měli r. 1432 svého dlažiče.[1]) O jiných venkovských pro kusost pramenů nevíme.

Sklenáři[2]) jsou stejně jako v době předešlé dvojí, ti, kteří sklo sázeli v okna (vitra parans), malovali je, rýsovali. Ti i v této době počítali se k umělcům a sdružovali se s malíři. Mívali krámy a krámce a byli zároveň obchodníky skelnými. Druzí sklenáři jsou skláři, a ti dělali sklo tabulové i duté. Obojích proti předešlé periodě přibylo rostoucí potřebou a kulturou. Sklenářů prvnějších do měšťanství na Starém městě vstoupilo do r. 1526 deset; vstupují vlastně teprv od polovičky XV. století (od r. 1447), tedy po vojně, když bylo jich hodně potřebí. První slul Sigismund; i ostatní jsou uvedeni jmény křestnými. K přísaze r. 1524 přišlo šest mistrův, z nichž jeden sluje přijmením Klouček Václav; ten býval cechmistrem v societě maléřův.[3]) Z několika pražských pramenů (kromě knih měšťanstva) sebrali jsme od r. 1420 do 1526 12 sklenářů s domy, či mistrů jinak v obci předních.[4]) Zajisté, že těch sklenářů, kteří se do knih nedostali, skutečně bylo mnohem více.

V městech venkovských větších tou dobou spíš nalezneš sklenáře nežli v době předešlé; byltě i v Pardubicích a v Rakovníce,

---

[1]) Kolář, Progr. Táb. 1871.

[2]) V pramenech obyčejně se píše stklenáři, stklo, což ukazuje světle na původ slova ze steklo, sklo = slitina. Němci prý nazvali tu slitinu dle lesku — Glas od glänzen.

[3]) Kniha č. 2. v Jednot Krasoumné, str. 82.

[4]) Alexius a Jakeš (?) v knize bratrstva malířského, kdys kol r. 1420; Janek na N. měs. 1434 již svrchu uvedený; r. 1435 Smolař vitreator (kn. arch. praž., č. 2002); r. 1458—69 Michal na Malé straně stklenář (č. 2080, 129. 224); r. 1462 Petr, sklenář staroměstský, odkazuje dětem svým tři krámy se stklenicemi a stklem, jež pokládá v 8 kop. grošů česk. (č. 2119. L. 11); r. 1469 senior cechu Tomášek vitreator (kn. bratr. malíř); 1474 Jeronym, stklenář staroměstský (č. 2119. R. 14); 1480 kšaft stklenáře Tomáška řečeného Šťastného (asi stejná osoba s Tomáškem seniorem (č. 2119. T. 9.), r. 1483 sklenář Šimon na dlážení (Hradčan. kn. 2253.); r. 1502 Jindřich, cechmistr (č. 2107. 225); Martin sklenář r. 1509, ve svatovítských účtech. Mezi novoměstskými konšely byl r. 1489 skl. Sekule.

v městech poddanských, ovšem ne zadních. V Rakovníce byl sklenář Wolf r. 1512 konšelem.[1]) Zdá se, že koncem periody této také židé chytali se toho řemesla a obchodu. Aspoň v Náchodě r. 1529 vyskytuje se sklenář Majer žid.[2])

Sklo vyráběno v hutích šumavských, krušnohorských a krkonošských, vůbec pohraničných, jako v předešlé periodě; bylo to vždy spíše vitrum silvestre sive montanum, sklo z lesů. Na lesích byly sklárny rožmberské, r. 1443 objevují se sklárny u Falknova, v století následujícím (r. 1514) vznikly sklárny v Chříbské a j.[3]) Průmysl sklářský začíná se bráti od hor do vnitř země. Až náhle vyskytuje se v samém středu jejím. R. 1443 uvádějí se v pražských knihách Petr „parans vitra“ a jiný Matiáš, s týmž označením. Ten Matiáš vykládá se za skláře, a jeho huť v Praze u Odrané brány za jednu z nejstarších městských skláren dokumentovaných.[4]) Proti tomu výkladu ozvaly se námitky,[5]) které nás nepřesvědčují. Prý u Prahy nemohlo býti lesů dostatek na takový podnik, pak prý není v pramenech ani v místopise o sklárně té nikde stopy. Prameny jsou vůbec kusy, a lesa u Prahy nebylo na malou huť potřebí, paliva se navozilo za všecken čas do Prahy dost.[6]) Na druhé straně nesnadnou věcí bylo by dokázati, že „parans vitra“ vždy značí skláře. My po svých zkušenostech na stálý a pevný význam slov oné doby nedáme nic. Nás však udržuje u víře, že v Praze sklárna byla, hlavně ta skutečnost, že ve Vídni sklářskou huť měli r. 1486,[7]) a že v následující periodě v Praze huť sklářská jest bezpečně dokázaná; měli ji dominikáné u sv. Anežky (1572).[8]) Nevíme tedy, proč by nemohl býti tu podobný podnik dříve.

[1]) Arch. Česk. XVII. Dle urbáře cca 1500. Rakov. kniha kšaftů. Opis v arch. zem.

[2]) Hraše, Náchod 512.

[3]) Horčička, Mittheilung. XXIX.. 247—253. Mareš, České sklo, Rozpravy I. tř. Akad. II. 1. Na str. 11 a 12 seznam skláren.

[4]) Horčička, l. c. 251 na to připadl (onoho prvnějšího Petra však přehlédl) dovozuje že »parans vitra« tehdáž znamenalo jen výrobu skla, a ne úpravu sklenářskou.

[5]) Mareš, České sklo, str. 12.

[6]) Námitky Marešovy vyvrátil Köpl v »Glashütten in Prag,« brožura, otisk, z Mittheil. XXXIV. 370.

[7]) Köpl, tamž, 372.

[8]) Kvardián u sv. Jakuba téhož roku chtěl stavěti huti skelné, arcibiskup se přimlouvá u komory král. Arch. arcib., opis v zemsk. arch.

V této době užíváno již hustěji zrcadel skelných, olovem podložených,[1]) a tudíž nelze znova tu neuvésti **zrcadlníka** jakožto specialistu řemesla sklenářského. Dva zrcadlníci byli nalezeni v Praze (do r. 1500) mezi domácími pány. Jinde než v Praze jsme toho řemesla nenalezli.

V oboru hlíny, kamene a skla shledáváme úhrnem patnáctero živností.

---

[1]) Prý užíváno takových zrcadel již v XIV. věku. Engelmann, Gesch. d Handels 116.

IV.

Řemesla umělecká a knihotisk.

Nade všecko očekávání veliký objevuje se počet řemeslníků odboru malířského. S počátku periody sic ještě ne. Byla vojna. V ní r. 1430 malíři naříkají, a rada staroměstská dovoluje jim, válkou zhubeným, aby dávali příště v rok jen 8 pavéz místo deseti povinných.[1] R. 1458 jim konšelé konečně odpustili vydávati ku branám devět oděnců, čímž bývali povinni od počátku.[2] To odpustili jim, aby se mohli v městě lépe „saditi".

Po skončené vojně a pak v době Vladislava krále rozmnožilo se řemeslo na podiv. Patrně bylo všudy dost výdělku; jestliže v době předešlé dvůr a šlechta objednávala, teď města a měšťané, nabývajíce zápasem s urozenými velikého vědomí o své síle, vstupují v kulturní závodění. Doba se umělecky skvěle vypjala a umění se rozšířilo, zdemokratisovalo. Mezi měšťany Starého města Pražského po vojně od r. 1436 do r. 1526 vstoupilo 21 malířů; byli to: mistr Štěpán (1454), jenž později stal se starším cechu (1465), Hanúšek (1454), Zikmund (r. 1462), jenž držel dva domy a býval starším cechu (r. 1462), Michal (1471), Matěj (1472), Petr Slovák (1477), jenž vyženil dva domy, kupoval vinice, ale naposled (1483) všecko poručil zbožným a humanním účelům; kostelům odkázal korouhve;[3] byli to dále mistr Johannes (r. 1478), Matěj z Loun (r. 1478), mistr Augustin (1479) zřejmě označený jakožto malíř a řezbář (pictor ac sculptor imaginum), jenž později stal se měšťanem No-

[1]) Arch. pražs., č. 2099, 296.

[2]) Lib. vetustiss. arch. praž., pag. 225. Arch. Čes. XIV., 474.

[3]) Arch. praž., č. 2119. V. 16.

vého města; malíř Martin (r. 1482), Šimon z Rokycan (r. 1488), Michal Sobek (1490), jenž, jak se zdá, zabýval se spíše tržením domů než malováním; dále Johannes (1491), Stanislav (1510), jenž již od r. 1502 žil na Malé Straně, malíř Jakub (1514), Matěj Hasík (Hasil), jenž r. 1511 stal se měšťanem novoměstským a naposled 1514 staroměstským. Zemřel r. 1421. Měl tři syny, jeden (Jakub) se mu na mnoho let ve světě ztratil, ale vrátil se r. 1521 na krátko zase a byl zabit. Ostatní dva bratří byli rvaví a soudní; Václav Hasil byl malířem jako otec, a Krištof bezpochyby též, aspoň se malovati učil. V posledním desetiletí naší periody měšťany na Starém městě stali se mistři Ondřej (1512), Filip (1523) a Hanuš (1525).

Že by mezi těmito 21 mistry byl bezpečný Němec, toho nelze říci. Snad jen nadepsaný Ondřej byl národa německého.[1]) Tedy jediný, a to nejistý, z tolika.

Mimo tyto mistry sousedy, do Starého města přijaté a jiné, kteří byli již dotčeni v době vojny (do r. 1436), shledali jsme si z pražských knih a cechovních pamětí ještě nad 50 jmen malířů, kteří od r. 1436—1526 žili ve třech Pražských městech.

Vložka č. III.

Soupis malířů pražských od r. 1420—1526,

sestavený z knih archivu města Prahy a dle seznamu Šimákova v Archaeol. Památk. XVIII.

1417 *Pavlík* na Nov. m., arch. pr. č. 20.

1423 *Václav* na Star. m., žena Kateřina. Přijala peníze 2099. 127. 1429 béře měšťan. právo na Star. m., 1436 dům u Betléma 2102. 398. 2082. T. 1, 1459 Kateřina vdovou 2103, 88; 2141, 308.

1424 *Michal* na Star. m. béře si vdovu Magdu po malíři Leonardovi, 2099. 378.

1426 *Tomášek* na Nov. m.

1427 *Vaněk Václav* na Star. m., na Nov. i na Hradč.

1427 *Prokop* na Star. m. č. 20.

[1]) Šimák ve Zprávách o malířích str. 18 soudí tak z toho, že několikrát ručil za Nečechy, do města se hlásící.

1427 *Kunc,* dvorský malíř na Star. m. č. 20. 1437 mrtev 2102. 399. Syn Václav.
1427 *Jan Lútka* na Star. m. č. 20.
1428 *Mikuláš Zvolinský* na Star. m. č. 20.
1429 *Mikuláš Rohlík* na Star. m. č. 20. Pracoval již v předešlé době (r. 1413). Jednoho z těch Mikul. týče se zpráva v kn. č. 2102. 442 z r. 1445.
1429 *Franciscus*, obyvatel na Star. m. č. 20.
1431 *Markvart* na Star. m., psán ještě 1443 v kn. č. 2102. 442; bratr jeho mydlář Jiří.
1433 *Petrus* na Star. m.
1433 *Mikšík, Mikuš* na Star. m.
1433 *Jan* na Star. m.; 1437 dům u Týna 2102. 404.
1433 *Jakub* na Star. m.; snad to Jakub Pecka, jenž r. 1435 ručí za Šimona Šíchu, illuminatora; r. 1445 prod. dům u Betléma 2103. 4. 1455 má dům u Zderaz. brány v Star. m. 2103. 54. R. 1464 vdova po něm, Dorota, prod. dům 2105. 210.
1433 *Martin Lazebka* na Star. m. 1435 ručí za Šíchu.
1434 *Mrva* na Star. m.
1435 *Šimon Šícha* na Star. m. zove se střídavě illuminatorem a malířem. Viz o něm v násled. seznamu illuminatorů. R. 1464 mrtev.
1435 *Erazim, Erazmus,* r. 1439 kup. dům na Nov. m. (2081. 98).
1436 *Matěj z Rakovníka,* béře právo na Star. m. Snad jeho týká se zpráva, že prod. dům u Betléma 2102. 408.
1436 *Václav,* žena Anna, kup. dům na Star. m. 2102. 494. 1442 některý z Václavů kup. vinice 2002. 2102. 430. R. 1460 uvádí se nějaký staroměst. malíř Václav mrtvým.
1436 *Michal* na Star. m. Marketa žena 2102. 393. 1442 v č. 2102. 431., 1459 kup. dům 2105. 110.
1436 *Blažko,* malíř na Nov. m., dlužen č. 2082. L. 10.
1436 *Hanuš Wolkenstern* na Star. m. béře právo. Snad je malíř, ručí zaň malíři.
1436 *Mikuláš Slavus,* na Star. m. vyskytuje se ještě r. 1461 v kn. č. 2103. 94. Snad to onen Mikuláš Kulhavý, proti němuž se vzbouřili tovaryši obou měst Pražských r. 1462.
1442 *Prokop* na Star. m. v Celetné ul., žena Kateř. 2105. 435. 1445 uveden v knize cechovní. 1454 kup. dům 2105. 20. Zmínky až do r. 1460. R. 1461 Kateř. vdovou, syn Lukáš 2105. 147.

1443 *Václav* na Nov. m. (2083. J. 3).
1446 *Žák* malíř na Dlážděném, o něm zmínka v 2096. L. 5.
1447 *Václav (Vaněk) Skřítek*, uveden mezi illuminatory 2099. 1116.
1447 *Ambrosius, Brosius, Brožek* na Star. m., kup. dům u sv. Klimenta na Star. m. 2103. 13. 2103. 18; žena Regina 2119. E. 4. 1452 má s cechem potyčku. 1460 kup. dům 2105. 116. 1464 prodává 2105. 205. 1466 kupuje 2103. 108. Dlužen 1460 2119. K. 9. Jiné zprávy v kn. č. 2103. 107; 2105. 204. 2141; 65, 320, 423, 328. 1472 vdova 2105. 314.
1450 *Janek* na Nov. m. 1463. 2084. D. 37.
1452 *Paulus, Pavel* na Nov. m. kup. dům 2084. E. 37. Jiná zmínka r. 1495 v téže knize fol. H. 45. Kšaft jeho 1462 v č. 2094. C. 22; r. 1461 dědí Paul malíř, syn Hanuše propruhaře, po otci dům 2085. L. 7. Snad to týž.
1554 *Štěpán* na Star. m. přijal právo (Teige, Almanach). 1465 starší cechu; bydlil v domě uroz. p. Jiříka, správce, u sv. Anny. Dlužen za víno 3 kopy. 2096. R. 9; má dům 2105. 205. 1463 dům u sv. Jiljí 2105. 185. Jiné zprávy má Šimák z kn. 2141.
1454 *Vavřinec Hřeblo* uveden v knize bratrské.
1454 *Matěj,* mistr na Malé Str. Tomek, Základy. Arch. pražs., č. 2080, 132, 197.
1454 *Hanúšek,* přij. právo měst. na Star. m.; Kateřina žena, dům u sv. Havla 2103. 62. Byl ještě r. 1479 živ a dlužen 2119. T. 1. V. 8. 1474 byl mezi cechmistry.
1455 *Jakub* na Nov. m., syn sladovníkův, kup. dům 2084. J. 23. Manda žena, bydlí na Dlážení. Zmínky o něm 1459 2085. G. 27; 1461 pracuje na Buštěvsi dle kn. bratr. malíř. (Patera, Tadra, 78), 1464 kup. dům; 1465, 1469, 2086. E. 10. G. 13. H. 14 M. 22. Dlužen zlatotepci 2119. R. 14. T. 1. V. 8; 1471 dědí a 1474 kup. dům; na trhu Senném 2087. B. 23. F. 27. 1488 již mrtev 2089. C. 3. J. 14. Jiné zprávy 2087. B. 23. 2088, L. 26.
1455 *Jan Láb* na Star. m. 2105. 80. 1458. Žena Dorota. 2103. 80.
1455 *Křišťan* na Star. m. připomíná se mrtvým; vdova Lidmila, dům u sv. Štěpána ve zdi 2105. 36.
1456 *Jan* na Nov. m. dům na Dláždění, žena Kateřina, dlužen 2085. B. 18. E. 2; 1459 kup. dům 2085. G. 26. Jiné zprávy

nové o něm 2085. G. 28. L. 22; 2086. A. 10. M. 8; 1463 kup. dům 2086. B. 20, 28; r. 1465 mrtev.

1457 *Jan Hasík* na Nov. m., kup. dům na Senném trhu. 2085. E. 5.

1459 *Beneš Drástník* na Nov. m.; nová zpráva 2094. G. 58. Kýs sedlář mu odkazuje 20 kop. Dlužen 1474. 2119. R. 14. Umřel 1486. Data o něm již známá jsou v knihách 2086. F. 22 a násl. 2094 B. 12; 2088. G. 2. J. 19 a násl. 2089. A. 11. E. 7 a násl. 2004, 2087, 2091.

1459 *Blažek ze Srbče* na Nov. m. měl po otci dvůr, dědiny v Srbči, ale uchvátil mu je Vilém Ilburg z Ilburka. R. 1459 činí kšaft. 2094. B. 8.

1459 *Mikeš, Mikuláš,* na Malé Str. malíř králův. Tomkovy Základy.

1462 *Petr Slovák* na Star. m., žena Gertruda, 1474 dům proti klášteru sv. Anny 2105. 171. 213. r. 1477 přijal právo; 1476. 2103. 138. 1479 dlužen zlatotepci 2119. T. 1. Nové zprávy 2103. 138. 2105. 343. 1483 poručníkem 2119. V. 12. Z téhož roku kšaft jeho 2119. V. 16. 1483 kšaft Gertrudin, tamž V. 13. Odkazuje vše mateři a po její smrti kostelu sv. Jiljí. Jiná data o majetku uveřej. Šimák z knih. 2141, 2004, 2106, 94, 2211. Cechmistr malířů r. 1474 Petr Skřeta byl bezpochyby Petr Slovák. Skřetové někteří přišli ze Slovenska.

1462 *Zikmund,* na Star. m. přij. právo. (Teige v Alman.); býval starším v cechu 1462. Kn. bratrstva malíř. č. 2. 165. Zprávy o jeho osobě a majetku vytiskl Šimák z knih městských: 2106, 2141, 94, 986, 2106, 2107, 2108. Nové zprávy v č. 2105. 387. 1469 dům za Týnem 2105 260. 1470—77 úředník kostela týnsk. 2103. 122. 1473 poručník 2119. R. 6. 1501 mrtev.

1463 *Toman* na Star. m. obdržel odkaz 2119. M. 9.

1465 *Jan Bruncvík, Brunclík,* na Nov. m. vyskytuje se jako dlužník. K datům Šimákovým přidej, že r. 1473 dlužen zlatotepci Jarošovi dvoje knihy stříbra, knihy lehkého cwišgoltu, dal na to zlatý uherský 2119. R. 13. Dlužen zlatotepci Ambroži 11 kop 41 groš, 2119. T. 1. Zlatotepci Janovi dlužen, 2119. V. 8. Jiná data 2086, F. 23; N. 9; 2088, G. 20, K. 24. Zprávy o něm ještě r. 1488.

1471 *Michal* na Star. m., přijal právo, malíř a sklenář (pictor et vitreator); 1472 kup. dům za sv. Mikuláš. 2105. 315. 1473. Žena Uršula, kup. dům 2105. 333. 1474 zahradu 2105. 346. Zmínka v č. 2102. 431.

1472 *Mathias, Matěj,* na Star. m. přij. právo, žena Marta, kup. dům proti sv. Klimentu 2105. 344. 314. 1477 kup. dům 2103. 137; 1473, 1482 poručníkem 94. 26. 2119. R. 6. Zpráva o něm ještě r. 1488. Data Šimákova z knih: 986, 2103, 2106, 2004, 2141.

1473 *Václav,* mistr na Star. m., činí kšaft. Je syn Duchka kramáře, má polovici platu ve vsech Dušnících a Všestudech po otci, odkazuje vše ženě Dorotě a synu Václavovi; kdyby umřel, ať dědí záduší týnské. Dlužen mu „za ledra" Burian Leskovec, Jiřík za korouhve, on sám dlužen zlatotepci Jarošovi 2119. R. 6.

1473 *Jan Rúdnický* malíř; r. 1474 mezi dlužníky zlatotepce Jaroše; dlužen za 10 knih cwišgoltu a za knihu lehkého, dal na to 4 fl. uhers.; r. 1479 je mezi dlužníky zlatotepce Ambrože s 3 kopami 2119. R. 13. T. 1. Žena Barbora; 1485 Dorota; kup. vinici 2004. K. 5.

1473 *Michal* na Malé Str. Tomkovy Zákl.

1474 *Hanuš* na Nov. m. kup. dům 2087. F. 22.

1474 *Šimon Popelka* na Star. m. „malíř od mostu", jest mezi dlužníky zlatotepce Jaroše; dlužen 200 listů fayngoltu, šestery knihy stříbra, osmery knihy lehkého cwišgoltu 2119. R. 13. R. 1497 jiný podobný dluh 2119. T. 1. 1500 věřitelem 94. 48. Žil ještě r. 1511, jsa tehdáž cechmistrem. Jiné zprávy o jeho majetku v kn. 2004, 2079, 94. Asi 1517 umřel.

1474 *Michal Sobek,* malíř, vyskytuje se mezi dlužníky zlatotepce Jaroše 2119. R. 14. Jiný dluh 1479 v 2119. T. 1. R. 1490 přijímá právo na Star. m. Zabýval se spíš tržením a prodejem domů než malováním. Byl v Praze již 1462. Zpráva o něm ještě r. 1497. U Šimáka jsou zprávy o jeho majetku z knih 2211, 2106, 2089, 2079, 2090 a z Tomkových Základů.

1474 *Jan Lankáš* na Star. m., „mistr Johannes" r. 1478 přij. právo, snad to Lankáš. 1489 Jan Lankáš pictor prodává zahradu na Pohořelci 2253. 45. Od r. 1495 žije na Nov. m. Dlužník častý. U zlatotepce Jaroše dlužen za 4 „legy fayngoltu" 2119. R. 13. 1502 nezachoval se čestně, vykradl v cechu truhlici a zastavil pečeť v Židech. Jiná data č. 94 fol. 92 a násl. 2089. X. 26; 2079, 15; 2107, 225.

1474 *Matěj Popel* mezi cechmistry malířskými.

1474 *Pech* mezi cechmistry malíř. Snad to některý z předešlých Petrů.

1475 *Martin* na Malé Str., měl 3 domy 2080, 358; 2211 A. 14. a násl. Zprávy z r. 1488 2089. J. 14. K. 19; r. 1511 Dorota vdova po něm 2211. K. 29. 2079. 64.

1478 *Matěj z Loun* na Star. m. přijal právo. Dům u sv. Jiljí 2106, 27.

1479 *Augustin* mistr, malíř a řezbář, na Star. m. přijal právo. Potom 1494 na Nov. m. 2089. V. 22; 2090. A. 25. B. 27, 2079, 101, 314. Byl živ ještě 1507.

1479 *Šimon,* na Star. m., syn Penízka provazníka 2141. 257.

1482 *Martin* na Star. m. přijal právo. 1503 svědkem. 1046. 22. Data o staroměst. Martinovi u Šimáka z knih 2106, 2004, 2005. To kupoval vinice.

1482 *Řehoř* z Kutné Hory, na Nov. m. 2088. H. 10.

1483 *Václav* na Malé Str. 2211. A. 14.

1487 *Jiří* na Malé Str. i na Star. m. měl několik domů. Umřel 1496. 2211. B. 25 a násl. 2106, 197, 302; č. 94, 97.

1487 *Hanuš* na Star. m., otec zlatotepce Jaroše; může býti některý z předešlých Hanušů. Žena Marketa 2106. 200.

1488 *Šimon z Rokycan,* na Star. m. přijal právo.

1491 *Jan Humpolecký* vstupuje do cechu staroměst., jehož se stal po letech cechmistrem.

1491 *Johannes* na Star. m. přijal právo. 1513 žena Anna, kup. dům 2108. 126. Asi týž, jejž Šimák uvádí 1513 jako nového.

1491 *Jakub Sekule* na Nov. m. syn sklenářův. 1496 dům na Koňském trhu. 2095. B. 3. Jiné zprávy 2089. S. 24; T. 29. a násl. 2090. C. 9. 2004, S. 29; 2005, A. 30. O. 10. Umřel kolem 1514 2079, 142.

1498 *Ondřej, Ondráček* na Nov. m., majetný. R. 1510 je v cechu staroměstském a béře městské právo. Data o jeho majetku snesl Šimák z knih: 2079, 2005, 2090, 2108.

1499 *Šimon* na Nov. m. 2090. C. 17.

1500 *Jiří Vodička* na Nov. m. Zprávy z r. 1506 a z 1513: 2090, 188, 372; 2006, 9 a násl.

1502 *Šimon Láb* na Malé Straně. Domy měl i na Nov. m., 1510 prod. dům v ul. Konvářské 2091. M. 2. Byl hospodářem domu Viléma Černína z Chudenic. Žena Kateřina. Umřel 1512. Kšaft v 2211. L. 7.

1502 *Stanislav* na Malé Str. od r. 1510 měšťan na Star. m., zprávy o jeho majetku v knize: 2211, 2108. Žena Helena. Jiné

zprávy o majetku vydal Šimák z knih: 2090, 2091, o vdově 2079, 2142. Žil do r. 1514.

1502 *Román Vlach,* maloval pokoje v Oboře. Snad malíř králův. Leminger ho našel v registr. horských. Arch. Pam. XIV. 626. Je zapsán i v cechu pražs. kn. bratr., č. 2.

1502 *Jan Labuška,* malíř připomínaný v knize cechovní č. 2. V arch. Krasoum. Jednoty.

1505 *Matěj Hasík, Hasil* na Malé Str., pak na Nov. m.; r. 1507 zahradu na Pohořelci kup. Hasík pictor tunc judex Minor. civ. 2253. 77; jiné koupě a prodeje na Hradč. v 2253. 87. 98. r. 1512, 1515. 1514 přijal právo na Star. m. Synové Václav a Krištof. Kšaft Matějův 1519, 1521 č. 2142. C. 20. R. 1525 psán mezi dlužníky 2142. H. 10. Data od Šimáka již uveřejň. jsou z knih: 2211, 2091, 2108, 2092, 2093, 2079, 1046.

1506 *mistr Jan,* žena Marta, na Malé Str. kupují domy. 2211. K. 29. Jeden malíř Jan sluje Novoměstským; do cechu staroměstského přijat 1503.

1506 *Hanuš Elferder,* maloval archy v Praze, oltář sv. Zikmunda u sv. Víta, 1511 přijat do cechu staroměst. 1515 dělal archu u sv. Jakuba v Hoře. Pak mizí.

1507 *Gangolf z Mostu* jest psán mezi dlužníky truhláře malostranského Markusa, s ním i malíř Hasík. 2211. J. 5. Od r. 1517 psán kolikrát v knize bratrstva č. 2. 1525 dlužen zlatotepci Bartoši. 2142. H. 10. Žil ještě za Ferdinanda.

1508 *Václav* na Nov. m. Živ ještě 1513, viz 2091. Q. 23.

1511 *Bartoš, Bartošek, Bartoloměj* na Malé Str. Nová zpráva v 2142. N. 7. Jiná data v 2211. O, 3. 2007. 200. 230 a násl. 1242. H. 10. Žil ještě 1539.

1511 *Mikuláš Hořovický* (v knize cechovní č. 2), ač-li není venkovan.

1514 *Jakub* na Star. m. přijal právo. Před tím r. 1511 malíř *Jakub Škaredka* urazil cech. Snad to týž. Jeden z *Jakubů* byl dvorským malířem krále Ludvíka I. r. 1522.

1517 *Ondřej* na Malé Str. (Tomek, D. P., VIII. 39.) 1522 žena Marta, prod. dům na Malé Str. 2212. C. 3.

1518 *Václav Hasík,* syn Matěje 1520. Dům na Koňs. trhu, míval rvačky; pře jeho s cechem v arch. Krasoum. Jedn. č. 2. Zprávy o něm ještě v knize 2093, 554, 2007, 2029, 2153, 2142. Žil asi do r. 1531.

1520 *Jiří Škaredka* vyskytuje se v cechovní knize, ale jen krátce.
1521 *Jakub Hasík* vyskytuje se v cechov. knize na krátko. Zabit r. 1522, 2098. 135.
1522 *Ondřej (Endres)* na Star. m. přijal právo. Snad to předešlý Ondřej. Žil do r. 1539. Býval cechmistrem. Je to asi onen Endres, jenž s Vrtílkem maluje v kostele lounském, Arch. Pam. XVII., 335. Data o něm v kn. 534, 2007.
1523 *Filip* na Star. m. přijal právo.
1524 *Burián* na Malé Str. Žena Lidmila, kup. dům. 2212. D. 15. 1529 Lidmila prodává dům (muž ještě živ) 2212. H. 5.
1524 *Ludvík* malíř, Němec, povědomý z Bartošovy kroniky (76. kap. 22) že pro nábožen. hádku z města vymrskán.
1524 *Lukáš Pirovský* zapsán mezi slibujícími víru 994. 93. Byl to asi týž, jenž v knize bratr. malíř. (č. 2) sluje *Lukáš Polák*.
1525 *Hanuš* na Star. m. přijal právo. R. 1527 zove se Hanuš malířem knížete Karla, měl dům na Malé Str. 2212. G. 5.
1525 *Jan z Olomouce* na Star. městě, přijal právo. Je psán v cechu.
1526 *Matěj* malíř, svědek 1047. R. 19. Snad některý z předešlých Matějů.
1526 *Michal* na Star. m. 1533 činí kšaft. Zprávy o něm v 2134, 44; 2142, P. 8. Smluvil se r. 1530 dodělati Pavlu illuminatorovi tabuli, ale nedodělal; za to povinen obnoviti obraz na týnské škole.

Známe tedy již nad sto malířů, kteří v Pražských městech pracovali od r. 1420—1526. To je při uměleckém řemesle počet přeskvělý! Arci největší počet jich náleží době krále Jiřího a době jagellonské, které tím nabývají netušeného slavného rázu. Při tom pro dějiny české vzdělanosti potěšitedlno, že v tom velikém počtě jest asi sedm Němců bezpečných, mimo ty jeden (Marquart) snad Francouz, jeden Vlach a dva Poláci. Celé století husitské až do nastoupení Habsburků jest tedy doba české práce, české produkce umělecké.

Počet našeho soupisu může se dalším bádáním snadno ještě zvětšiti, ale i kdyby se zmenšil nálezem a důkazem, že několik těch Janův a Ondřejů či jiných mistrů, křestným jménem uvedených, byla vskutku osoba jen jediná, čtoucí i rychlým zrakem postřehne, že mnoho jmen našeho soupisu tím nikterak neubude. Vždy jich

zůstane počet tak valný a při stálých pomluvách, že Čechové v husitském století poklesli, tak překvapující, že se jím česká kulturní historie směle může pochloubati.

Kolik mistrů malířských žilo a pracovalo v městech Pražských pospolu a v stejný čas, toho se ani z našeho seznamu nedopátráš; neboť mimo malíře, kteří chodili k pozemkovým a jiným knihám, bylo asi dosti malířů „obyvatel", kteří o knihy nezavadili. R. 1524 přišlo jich ze Starého a Nov. města k přísaze náboženské i s illuminatory 12. V zápisech bratrstva malířského o suchých dnech, kdy se scházeli, bývá jich psáno podivně málo. R. 1491 zapsáno: se sklenáři o jedněch suchých dnech 12 mistrů, o druhém kvartále 10; r. 1496 jen 9; r. 1501 jen 8; r. 1511 dokonce jen 6; r. 1527 13; r. 1528 12, z nichž jen při čtyřech stojí jméno malíř, při pěti sklenář; ostatní nejsou po řemesle jmenováni. [1])

Jménem známe velikou řadu mistrů maléřů, ale bohužel o prácech jejich řídko kdy co zapsáno, takže k otázce, který z nich dotýkal se velikého umění a který se živil jen prací sprostnou, neumíme odpověděti. O mistru Jakubovi již uvedeno, že maloval r. 1461 na Buštěvsi. O Petru Slovákovi víme, že maloval r. 1483 něco v Týně; [2]) r. 1490 Zikmund malíř maluje orloj na radním domě novoměstském. [3]) Jan Lankáš maluje r. 1492 archu do kostela sv. Jindřicha za 250 kop, [4]) před tím r. 1480 Skřítek maloval Pannu Marii k sv. Vítu. O dvou malířích Jakubech psáno, že malovali podobizny (pictor personarum r. 1488, 1499;) [5]) o Šimonu Popelkovi zapsáno v smlouvě r. 1501, „kdyby se mu nahodilo dělati dílo znamenité;" [6]) o mistru Hanušovi (Elferderovi) dovídáme se z listu probošta Duchka, kutnohorským r. 1506 zaslaného, že byl umělec znamenitý. Chtěje totiž, aby mu Horští svěřili malování archy v kostele sv. Jakuba, probošt píše, že mají v Praze mistra Hanuše, „maléře ruky dovedné a v umění řemesla malířského dospělého, ježto všeliké dílo maléřské lepě a čerstvě po mírách, zvláště pak vobrazy dělá, jehožto dovedné ruky několik arch malých i velkých v Praze mají, a nyní znamenité archy dílo na Hradě Pražském a

[1]) Kn. bratrstva č. 2 v arch. Krasoumné Jednoty 158, 163, 165, 127.
[2]) Method XXIX., 73.
[3]) Tomek, D. P., VIII., 148.
[4]) Šimák, Zprávy o malířích, 9.
[5]) Tomek, D. P., VIII., 402.
[6]) Šimák, l. c., 23.

voltář sv. Zikmunda koná.“ [1]) Mistr Hanuš pražský skutečně pak r. 1515 byl do Hory povolán s tovaryši svými a tu, jsa hostem obce horské, bezpochyby maloval onu archu u sv. Jakuba.[2]) Ten či jiný Hanuš touž dobou maloval pokoje na zámku Pražském. Naposled ještě o malíři Michalovi (1526) povědomo, že maloval tabule, freska, olivet. [3])

Tedy jen o desíti nebo jedenácti umělcích víme z celého velikého počtu. Ale to nás nemate. Nemusili bychom věděti ani o těch; beztoho jsou zprávy jen nahodilé. Řemeslo tehdáž vždy ještě splývalo s uměním, protož jest zbytečno všecko těch mistrů od sebe oddělování; ani dovedný a „dospělý“ mistr, jenž maloval obrazy, nepohrdal prací sprostnou, a bylo-li mu potřebí, chutě obarvil a ozlatil cokoli. I protož, najdu-li při některém, že maloval „tašky“,[4]) ledra, že odkazuje někomu korouhve,[5]) že byl dlužen zlatotepci za pozlátko,[6]) již proto nemíním, že nezabýval se uměním velikým. Mistrové malovali všecko, a my lidé potomní zatím spokojme se oslňujícím počtem našich malířů pražských v století husitském. Umělecká práce jejich musí posouzena býti celkem, kdyžtě neznáme individualit.

Všimneme-li sobě při malířích pražských, jakž jsme při jiných řemeslech činili, na konec i toho, kterak byli zastoupeni v úřadech veřejných, naskytne se nám nevysvětlitelný fakt, že jediný všech — Bartoš — r. 1524 dostal se do rady malostranské, a že mistr Beneš Drástník stal se r. 1480 novoměstským rychtářem, [7]) což vlastně nestojí za řeč; byltě rychtář městský nevalný pán.

Z měst venkovských máme zprávy o malířích nahodilé, ale i ty při své kusosti svědčí, že v této periodě již nebyl malíř na venkově vzácným; najdeš ho i v městečku, kde bys ho ani netušil. Malíři byli v Plzni.[8]) V Hradci Králové mají malíře Racka či Ráčka (Raczek); ten a malíř Matúš připomínají se r. 1524 jako dlužníci

[1]) Arch. kutnoh. Opis v arch. zemsk.

[2]) Obec platila za stravu jeho u Adama Kurvymateře. Arch. kutnoh., kn. smluv, fol. C. 4, 1515.

[3]) Arch. pražs., 2142. P. 8. Šimák, l. c., 18.

[4]) Kn. bratrstva malíř. č. 2, 72.

[5]) Arch praž., č. 2119. R. 6.

[6]) Tamž. V. 8, T. 1.

[7]) Tomek, D. P., IX., 292.

[8]) Dle seznamu Strnadova.

pražského zlatotepce. Kostel sv. Ducha maluje jim tam v době Jiřího krále malíř Laurencius, snad mistr domácí.[1]) V Lounech žil v rozhraní periody této a příští Jan Vrtilka, mistr znamenitý, jenž se hlásil k societě pražské jakožto člen přespolní nebo hostinský.[2]) Ten podle úsudku znaleckého vyrovnal se všem mistrům německým své doby (mimo Dürera);[3]) v Litoměřicích měli r. 1505—1516 malíře Mikuláše;[4]) v Kutné Hoře shledáni v těch dobách malíři Linhart, Zikmund, Jiřík Kvida, Šimon Mikuláš, Michal;[5]) dva z nich vyskytují se i v pražských pramenech: r. 1491 Šimon „od Hory" a v l. 1505, 1510 a potom ještě r. 1528 Michal od Hory.[6]) Oba v Praze ob čas pracovali. V Budějovicích byl malíř Jan, jehož známe z r. 1525 jakožto dlužníka pražského zlatotepce.[7]) Bylo však v Budějovicích malířů při r. 1499 drahně, neboť toho roku obdrželi zajisté k své žádosti cechovní artikule z Prahy.[8]) V Hradci Jindřichově měli r. 1463 mistra Tomana,[9]) v pozdějších letech mistra Honza nebo Hanuše, jenž roku 1489 ručí za chebského malíře Pavla;[10]) r. 1493 maluje Hanuš v Hradci tabuli na hodiny a roku 1495 „nasazuje, obnovuje a zavěšuje na rathouze hákovnice a maluje korouhvice."[11]) Trváme, že Hons je Hanuš. Byl asi Němec. Třeboň měla r. 1458 svého malíře Jindru,[12]) z Krumlova víme o knězi Bartoši Trnkovi, jenž na hraně naší periody maloval obrazy

[1]) Arch. pražs., č. 2142, H. 11. Dlužen pozůstal 16 kop. Cechner, Soupis Hradec 41.

[2]) Rukop. č. 2 v Krasoum. Jedn., fol. 127.

[3]) Dr. Chytil psal o něm v Arch. Pam. XVI., 557 a shledal jeho práce.

[4]) Dlužen r. 1516 v Praze 2 kopy míš. Arch. pražs.. č. 8, fol. 17. Chytil, Vývoj miniat. 53.

[5]) Řehák, Kutnoh. Příspěv. 40.

[6]) Rukop. č. 2, 127, 158 v Krasoum. Jedn.

[7]) Stojí sic při jeho jméně (arch. pražs., č. 2142, H. 11) »z« Budějovic, ale víme ze zkušenosti, že písařové tehdejší neužívali důsledně předložek »z« a »v« při udání místa. Proto klademe toho Jana do Budějovic a ne do Prahy (Srov. Šimák, Zprávy 9). Také psychologie kšaftu zlatotepce Bartoše vede k tomu; napřed jsou dlužníci pražští, pak Racek a po něm Jan »z« Budějovic.

[8]) Diplomat. mus.

[9]) Dovídáme se o něm z kšaftu Víta Foyta, měšťana Hrad. Jindřichova, jenž se v Praze rozstonal. Malíř byl jeho kmotr. Arch. praž., č. 2119, M 9.

[10]) Arch. Egrae. Opis v zemsk. arch. Eger 1489. Tím opravuje se zpráva Novákova v Soupise XIV., 261, že Hanuš byl v Hradci teprv od r. 1493. Svrchu řečený Pavel byl r. 1487 od Beneše z Waitmile volán k práci do Chomútova

[11]) Arch. hradeck. Registr. purkmistr. z r. 1487.

[12]) Mareš. Arch. Pam. XVI., 146.

(Spasitele, sv. Jeronyma a jiné kusy);[1]) v Rakovníce pobýval v konec doby malíř Jan;[2]) v Kouřimi připomíná se r. 1506 malíř Vít;[3]) v Kadani byli r. 1515 mistři Toclar, Jan Kurbicer;[4]) roku 1491 v Blatné vyskytuje se malíř Jakub; později r. 1515 tamž i v Boru mají nějaké mistry malířské, kteří měli zlatiti vůz na Zvíkově.[5])

V knize bratrstva malířského v Praze zapsáni jsou mezi přespolními malíři ještě někteří (na př. Panenka), ale nevíme, kde žili.

V odvětví malířském, jež týče se malby drobné, vyhrne se v této periodě také valný počet illuminatorů, bylotě v husitské té době potřebí neustále biblí a časem pak oblibováno pořizovati malované kancionály. Ovšem nezamítal illuminator malovati ani jiných drobných věcí; i na taškách malovali ozdoby.[6]) Ale to jisto, že jméno illuminator spíše značí samo sebou umělce, nežli široké jméno malířovo.

I v této době spojovalo se malování knih s krasopisným jich pořízením: nejeden illuminator byl spolu písařem, krasopiscem té knihy, kterou illuminoval. Arci ozdobné psaní kancionálů bylo také živností o sobě.[7])

Mezi měšťany Starého města v této periodě dostali se jen čtyři illuminatoři. To by neslibovalo hojnost toho malířského odvětví. Z těch měšťanů mimo Šimona Šíchu z Loun, r. 1435 přijatého a již svrchu zmíněného, byl to Václav Skřítek r. 1447, „illuminator et pictor“, r. 1477 Valentin Noh z Hradce Jindřichova, tvůrce kan-

---

[1]) Kšaft jeho († 1533) z Krumlov. knihy z r. 1515 dr. Nováček uveřejnil v Methodu Lehnerově XXIX., 74. Zajímavý malíř ten byl rodák lukavický, kaplanoval v Krumlově a malováním vydělával; měl dosti knih a nářadí (nádobí) železné, mosazné a dřevěné, jež sluší k vázání a ozdobení knih, čímž se asi také zabýval. Obraz Spasitele odkázal do kláštera Třeboňského; sv. Jeronyma »na púšť do Hayrafle«. Barvy, mušle, třípky, penzlíky poručil p. Oldř. Španovskému. Šatů měl málo, »nebo si jich nevážil.«

[2]) Zapsán r. 1528 v rukop. Krasoum. Jedn. č. 2, 127.

[3]) Lib. contract. v Kouř. Pag. 34.

[4]) Šimák, Zprávy, 24. Rukop. Krasoum. Jedn. č. 2, 127. Toczlara nalezl jsem r. 1515 mezi dlužníky malostranského zlatníka Ambrože. Archiv pražský, č. 2211, M. 5.

[5]) Rukop. Krasoum, Jedn., č. 2, 127. Arch. Český, XV, 107.

[6]) Důkaz z r. 1446 v kn. arch. pražs., č. 2096. L. 5.

[7]) Duchek, novoměstský měšťan, jenž činí r. 1446 kšaft (kn. arch. pražs., č. 2096. L. 5) zove se jen »písařem«; praví, že má biblí »bez mála celú rukú mú psanú«, druhé bible půl na pergameně, ale z kšaftu viděti, že byl s illuminatorem Michalem v spojení, snad v živnostenském.

cionálu kouřimského, hradeckého, kolínského a kutnohorského, [1]) r. 1494 Vavřinec Humpa (Laurentius, Vávra), syn jircháře, ručil za něho slavný stavitel Rejsek, od r. 1513 měšťan Nového města, později zvaný „tlustý illuminator.“ [2]) Ke konci života spíš obchodoval nežli maloval. Říkali mu proto také kramář († 1530).

Hustěji vystupují odborní tito malíři v smluvných a pozemkových knihách pražských; také na některé práci umělecké zachovalo se jméno illuminatorovo. Takž podařilo se sebrati ještě asi sedmnácte jmen z rozličných pramenů.

Vložka č. IV.

Soupis illuminatorů pražských od r. 1420—1516

sestavený dle Chytilova Vývoje, Šimákova seznamu v Arch. Pam. XVIII. a z knih archivu města Prahy.

1422 *Janek* na Nov. m. Uveden v textě za husit. války.

1427 *Štefan, Štěpánek* na Star. m. Arch. praž., č. 20.

1433 *Michal* na Star. m. 1439 žena Barbora, dům u sv. Klimenta. 2102. 426. 1442. 2102. 433. 1446 zove se zesnulým, nechal po sobě pulpit a malované tašky za kopu grošů 2096. L. 5.

1433 *Chalan* na Nov. m.

1435 *Jan* z Prahy, Arch. Pam. XIII., 362. Snad to Janek illuminator uvedený v pramenech r. 1445 a mezi malíři r. 1470.

1435 *Šimon Šícha* z Loun na Star. m. béře právo, je malíř i illuminator, žena Uršula, dům u sv. Jiljí, dům u žluté růže, 2102. 412. 437. 2103, 87. 1445 starší cechu; jiná data 2102. 447. 1462 činí kšaft 2119. L. 9. 1464 mrtev 2105. 207. 2103. 105. 1468 Uršula kšaft, 2119. O. 14.

1437 *Jan Aliapars* z Prahy, dělal biblí hejtmanu táborskému. Chytil, Vývoj. 2. Pam. Arch. XIII., 364.

1441 *Václav* na Nov. m. prodává domek střelecký a kup. jiný 2083. C. 5. C. 17. Žena Barbora.

1447 *Václav (Vaněk) Skřítek (Skřet),* „illuminator et pictor“ na Star. m. béře právo měst. 2099. 1116. 1455 žena Barbora;

---

[1]) Data o něm snesl Chytil ve Vývoji.

[2]) Arch. pražs., č. 1047. R. 17.

1463 mají dům 2103. 74. 1479 dlužen zlatotepci 2119. R. 14. T. 1. 1480 maluje u sv. Víta. Podlaha, Šittler, Pokl. 96. 1495 svědek 2079. 43. Uveden již mezi malíři.

1464 *Jakub* „scriptor ac illuminator" na Nov. m. 2086. C. 9. Dle Šimáka byl živ ještě 1495. 2004. S. 27.

1465 *Jonáš* na Nov. m. 2086 F. 21. 1489 dědí 94. 48. Žil 1511. 2088, E. 14, G. 27.

1468 *Václav od Slona,* z Chvališova 2141. 168. Illuminator Slovníku Ladisl. Pohrobka. Viz Archiv pro Lexikogr. III. tř. Čes. Akad. Zahradník, 15.

1470 *Valentin Noh* z Hradce Jindřichova, na Star. m. Toho roku malov. kouřimský graduál (Chytil, Vývoj); 1477 přijal právo měst. na Star. m., žena Marta; dům v ul. platnéř. 2105. 387; vinice 2004. M. 1. 1487 mrtev. Vdova v nouzi přijde o dům 2103, 137. Jiné zmínky v kn. 2106, 83, 193, a násl. 2107.

1475 *Václav na Meduláně* na Nov. m. Od něho biblí dlouhoveská v univ. knih. Chytil. Vývoj. 10.

1483 *Martin Loudek* na Star. m. kup. vinice ještě r. 1495. 2004. R. 19 a násl. Poprve zapsán v dluhu za knihy stříbra u zlatotepce Jana 1483. 2119. V. 8. Tenkrát bydlil na Malé Str.

1485 *Petr,* illumin. de Praga, dělal misál plzeňský. Chytil, Vývoj. 11.

1485 *Jiří,* syn Pavla písaře, na Star. m. Žena Marketa, 2106. 197; dům na Louži a jiný u sv. Ducha. 2103. 178. Žil do 1499. Zprávy o něm v 2106, 166, 174; 2107, 142.

1486 *Jan z Humpolce,* dělal misál do Hory. Možná, že to Humpolecký, uvedený mezi malíři. Chytil, Vývoj. 11. Mádl, Arch. Pam. XVII., 617.

1487 *Václav Lipský* na Nov. m. může to býti svrchu řečený Václav na Meduláně, dům na Příkopě, na Senném trhu, vinice. 1521 ještě žil. Zprávy o něm v kn. 2089, 2004, 2090, 2106, 2079, 2142.

1490 *Matheus, Matěj, Matouš* na Star. m. maluje kancionál Smíškovský (Chytil, Vývoj 63) dům na Uheln. trhu; Magdalena žena, 1496 umřel. Data u Šimáka z knih: 2107; 94.

1491 *Vavřinec Humpa, Vávra Laurin,* na Nov. m. r. 1494 přijal právo na Star. m. Žena Regina, měl dům i na Malé Str. 1507 dům v ulici Platnéřské, 1513 dům u bíl. kříže; 1513 přijal právo na Nov. m., druhá žena Lidmila. 1525 kup. vi-

nice. Data jsou v kn. 2089, 2211, 2107, 94, 2090, 2091, 2095, 2108, 2109, 2153, 2007, 2142. 1530 umřel. Nějaký Vávra ze Slaného přijat do cechu malířů r. 1493.

1492 *Pavel Mělnický* na Star. m. dům v ulici Nožířské, 1513 v Platnéřské, obecním starším 1518—1528, dům u Týna 1526, umřel 1533. Zhotovitel kancionálu plzeňského a lounského (1527, 1530). Kšaft jeho v č. 2142. P. 8. Otištěn u Chytila. Nová zprávička v 2110. 290. Známé zprávy u Šimáka z knih: 2107, 94, 534, 2142, 2110, 2134.

1495 *Bartoš* na Star. m. Spořádav toho roku věci dědické, odešel dle mínění Šimákova (4) z Prahy. Data o něm v arch. pražs. 2107. 83.

1496 *Havel* na Star. m. Žena Kateřina, dům u sv. Linharta; 1504 Kateřina vdovou. Data v rukop. 2107, 114; 2090, 380.

1498 *Matěj* illuminator, připomíná se při trhu několika vinic až do r. 1522; nelze uhodnouti, z kterého města Pražského byl. Data v kn. 2005, 2007.

1504 *Martin Mládek* na Star. m., čtverým manželstvem zbohatl velmi. Dům na Uheln. trhu; psal „listy s karaktery"; 1514 dům na Nov. m., 1524 přijal s vdovou po Mládkovi statek i jméno. Obecním starším od r. 1524, úředník kostela sv. Jindřicha; stranník Paškův, starokališník, umřel 1534. Data Šimákem uvedená jsou z knih: 2107, 2108, 1128, 2092, 2142, 2153, 2155, 534, 554, 1129, 2098, 1047, 994, 2007, 2093, 2110, 99.

1505 *Petr Lexa* na Nov. m. Toho roku přijat do bratrstva; dům na Koňsk. trhu. Žena Kateřina. 1510 kup. pole, vinici; jmění mu roste. Od r. 1510 hádá se se sousedy o zeď, r. 1513 shání dluh za voly 2097. 33. 1523 starším obecním. Hospodářsky klesá. 1513 dlužen Kuchyníkovi 8 kop a12 zlat. uhersk. 2095. F. 13. Dluhy r. 1533 v kn. č. 2098. 768. 828. Živ ještě 1534. Data o majetku jeho u Šimáka z knih: 2091, 2092, 2079, 2006, 2007, 1047, 2091, 2155, 2098, 534, 99, 554.

1524 *Vavřinec Knoflíček,* dům na Star. m. 2152. C. 15.

1526 *Matěj od Hory* na Nov. m. 1047. P. 17.

Uvedli jsme tudíž od roku 1420 za celé období do r. 1526 dvacet sedm illuminatorů. Není mezi nimi bezpečného Němce. Ten počet již sám sebou dává tušiti značnou českou produkci uměleckou

a ovšem i percepci uměleckých výtvorů. Pražští illuminatoři stejně jako malíři málo dotýkali se v městě hodností a úřadů veřejných; nalézáme jen Martina Mládka (1524), Pavla Mělnického (1518) a Petra illuminatora (r. 1523) mezi obecními staršími Nového města. Týž Mládek stal se spojené Prahy konšelem r. 1527.

O illuminatorech venkovských měst zpráv málo, ztráceli se mezi malíři. Povědom jest nad jiné slavnější illuminator Jan Mikuš v Hradci Králové („civis hradecensis"), písař i malíř, od r. 1461 bakalář a tudíž i básník latinských veršů, jakž jeho kouřimský graduál (z r. 1470) ukazuje. Od něho jest i kancionál hradecký (1471), připisuje se mu také zpěvník kolínský a ještě některé práce, teď v Českém Musei složené.[1]) R. 1482 přijel do Prahy s pannou Johankou, dcerou kdys Vavřince Žáka z Hradce, teď svojí pastorkyní (privigna sua), kvitovat nějaké dědictví.[2]) Tvůrce mladoboleslavského kancionálu (r. 1505) byl illuminator Janíček Zmilelý z Písku — a snad žil v Písku.[3]) V Kutné Hoře žili illuminatoři Jan Čert (1504), Jan Kropáč, písař a opravovatel kancionálů (1497—1522), Václav illuminator (1500). Zdá se, že také slavný Matheus, právě když pracoval o kancionále Smíškovském, do r. 1491 žil v Hoře.[4]) Mimo Prahu kdes pracoval illuminator Hájek ze Sedlčan, od něhož zachoval se pěkný brevíř z r. 1488. Z našich umělců Duchek z Mníšku maloval na Moravě, jestiť od něho biblí v Kroměříži z r. 1433; proti tomu zase olomoucký Moravan Jakub r. 1499 maloval na Bechyni Ladislavovi ze Šternberka graduál a Slezan Jiljí Ratiborský, umělec Františkán, témuž Šternberkovi r. 1505 zhotovil mimo Evangelia i znamenitou knihu o životě sv. Františka. Žil v Plzni.[5])

Illuminatoři malovali hrací karty.[6]) Specialistu kartáře (kartýř) Jakuba nalezli jsme mezi staroměstskými měšťany v posledním desítiletí této periody (po 1517); týž kartéř Jakub přísahal s kališníky proti protestantství na radnici r. 1524.[7]) Také illuminator Martin Mládek, jenž r. 1508 komusi psal „listy s karaktery" nebyl

[1]) O něm Chytil ve »Vývoji«. 6—10.

[2]) Arch. pražs., č. 94, 27.

[3]) Chytil, Vývoj, 24.

[4]) Řehák, Kutnoh. Příspěv. 41, 42.

[5]) Chytil, Vývoj. 11, 43 a Příloha.

[6]) Matěj illuminator od Petra illuminatora svědčí r. 1523: Přišel jest Lukeš, písař huhňavej k nám, abych mu dal karty. Arch. pražs, č. 1047. B. 14.

[7]) Jest v seznamě v arch. pražs., č. 994.

asi malování karet tuze dalek.[1]) Ve Vídni bylo tou dobou kartářů víc, zřizujíť si r. 1525 samostatný cech, kdežto dotud byli v malířském bratrstvě sv. Lukáše.[2])

Specialisté malířů — štítaři — i v této periodě seděli a pracovali při věžích městských jako v době předešlé, z níž měli na svoje bydla i práci královská privilegia. Jen to nově při nich jest pozorovati, že se brání všech povinnosti k Novému městu, ale nevyhrají, r. 1458 nuceni uvoliti se, že budou odváděti ročně po Vánocech k novému létu jednu pavézu „pánům a městu ku potřebě ke cti i k kráse“.[3]) Mezi měšťany staroměstské vstoupil jediný štítař Petr kdys po r. 1436.

Na konec uvésti jest za pomocníky malířů cuprejtýře (zubereiter), kteří pokládali půdu k obrazům křidou a zlatem. Ti spolu s řezáky bývali malířům k službám tovaryšským a činili (v Praze) s nimi cech společný.

S malířským odborem poněkud souvisí tisk dřevěnými nebo kovovými deskami. Aspoň kdo řezal na desku obrázek, musil býti kreslířem, a kromě toho tištěný obrázek býval barvami pokládán často. Podle příkladu kovodělných umělců, zvláště zlatníků, kteří ryli do kovu, zajisté u nás jako jinde některý malíř „karakterů“, některý kartéř byl zároveň řezákem do dřeva, xylografem, neboť jednak tisky takových desk, obrázky posvátné a jiné, byly od půlky XV. stol. čím dál tím oblíbenější,[4]) a kromě toho jeden takový obrázek české práce nedávno skutečně nalezen,[5]) a některé kolorované dřevoryty (Madonna a jiné) nalezeny v kapitolní knihovně v Praze. Pocházejí z XV. věku. Není tudíž možná, aby řemeslných umělců, kteří je robili, u nás nebylo. Bohužel bude materiál k studium těch věcí a osob vždy vzácný: papírové obrázky tištěné, majíce malou cenu, pohazovány, skoro zázrak, zachoval-li se který zalepený ve vazbě knih. V Hollandště a jinde i knížky vznikaly deskotiskem; z nich povědoma i malá mluvnice (Donat).

---

[1]) Arch. pražs., 1128. A. 17.

[2]) Jahrbuch der Samml. des Kaiserhaus. XVIII, 15638.

[3]) Arch. pražs., č. 89; poslední list.

[4]) Bucher v Gesch. d. techn. Künste III., 18. dí, že nejstarší obrázek tištěný je z r. 1418, čemuž mnozí odporují, kladouce tisk deskový k pozdějším letům

[5]) Nalezl a vypsal ho Borovský v Arch. Pam. XVIII., 66. O deskotisku viz Koráb, Vývoj knihtiskařství 7.

Litery, vyřezané k obrazům tisku deskového, mohly vésti k vynálezu knihtiskařství, kterýmžto řemeslem neb uměním musíme českou industrii XV. století rozmnožiti. Každý ví, že vynález typografie jest ohromného významu, jím změněn duševní a sociální rozvoj tehdejší tak důkladně, že nastala doba nová. Vynález tkví v tom, že z literek na desce podle sebe vyřezaných staly se literky volné, jež skládány v slova, v řádky, vpravovány v rám a v dřevěný lis za účelem tisku. Prý už začátkem XV. věku knihaři (vazači) tiskli na desky knih do kůže literami pohyblivými. Odtudž také mohla myšlenka k typografii zroditi se. Impresátorové byli nejprv písmolijci, pak tiskaři, nebo lépe řečeno, obojími zároveň.

O vynálezu typografie literatura nad míru obsáhlá. Nám stačí zběžně dotknouti se, že r. 1440 začal celé stránky knižní vyřezávati na bukovém dřevě v Harlemě Vavřinec Janson Koster a tisknouti na papír, ale jen po jedné jeho straně, takže v knize list byl ze dvou listů, prázdnými stránkami k sobě přilepených. Tím Koster Nizozeman přísluší spíš mezi řezáče než typografy. [1]) Je vlastně xylograf. Prý vymyslil též pohyblivé litery, tu však nejsou zprávy bezpečny. [2]) Někteří tuší, že myšlenka Kosterova dostala se do Mohuče, kamž většina badatelů klade začátek knihtiskařství.

Také Francie, Avignon, přičítá sobě zásluhu vynálezu prostičkého, ale ve svých následcích velikolepého. Bylť r. 1444 tam zlatník z Prahy, Prokop Waldfoghel (Waldvogel) jenž řezal litery ze železa a z cínu. [3]) Ale nemaje do podniku dostatečných peněz nejprve se smlouval se židem a pak tajemství svých liter prodal a s jinými sděloval. Dokud však nenajde se kniha v jeho době v Avignoně tištěná, zůstává dobrá myšlenka pražského zlatníka jen myšlenkou, jež nevtělila se v praktický čin. Ale jest velmi zajímavo zvěděti, že myšlenka nového vynálezu na dvojí místo v stejnou téměř dobu se klade, a že snadno mohla dostati se z Avignonu do Strassburka, kde pobýval Guttenberg, než přistěhoval

---

[1]) Weigel. Abbildung. der Hauptstände 246.

[2]) Novější badání zamítá Kostera. Podezřelé jest to, že souvěkovci o Kosterovi nevědí, až teprv sto let po něm historik Junius ho vyvedl do historie.

[3]) Zprávy o něm podal r. 1890 Requin, L'imprimerie à Avignon — Waldvogel byl »de civitate Pragensi aurifaber«; znal »instrumenta sive artificia causa artificialiter srcibendi cum ferro de calibe, de cupro, et lethono, de plumbo, de stagno et de fuste.« Referát o tom podal Teige v Časop. Č. Mus 1892. 144. J. Truhlář, Počát. humanis. 45.

se do Mohuče. A tomuto Janu Guttenbergovi,[1]) Gensfleischovi, vyučenému zlatníkovi a znalci všelikých prací kovodělných, přičítá se vynález.[2]) Prý se jím zabýval již r. 1436. Po některých pokusech (nějaký tisk z doby pokusné před r. 1450 již objeven) svěřil se r. 1450 Janu Fustovi, též zlatníkovi, jenž podnik první pořádné knihtiskárny opatřil penězi; ten také pomáhal litery řezati a pořizovati matičky, do nichž se písmena vylívala z cínu nebo z míchanice kovové. Tiskli nejprve mluvnici Donatovu pro očekávaný veliký odbyt, r. 1452 začali sázeti bibli.[3]) První tisk se jménem tiskaře a letopočtem jest Breviarium, vydané 14. srpna 1457 Janem Fustem a Petrem Schöfferem v Mohuči.[4]) Doti brzo totiž Fust od vynálezce Guttenberga se odloučil a založil si typografii samostatnou. Odloudil Guttenbergovi tovaryše Schöffera, který zdokonalil lití písmen, prožaloval ho z půjčky peněz, pobral mu typy a pres. Guttenberg pak se svou živností živořil do konce († 1468).

Toť neveselý konec historie Guttenbergova vynálezu. Je poněkud zajímavo čísti, co sobě v Čechách vypravovali o vynálezu knihotisku v době povídavého Hájka kronikáře. Nikoho jménem neuváděje Hájek líčí, že r. 1440 v Mohuči učení mužové čtyři se scházeli, uvažujíce, kterak by „z jedněch knih“ mnoho se jich, ne rukou, perem, ale nějakým řemeslem snáze a spěšněji napsati mohlo; pokoušeli se dřevěnými, kostěnými, měděnými literami písma tlačiti; naposledy literami cejnovými a presem nejlépe se jim hodilo. Potom někteří, poznavše počátky, subtilněji tisk provozovali a „někteří až do dnešního dne opravují, a tak ti dobří muži velikého děkování od lidí i od pána Boha odplaty zasloužili.“ [5])

První tiskárny mohučské tajily svoje „černé umění“, ale za několik málo let, r. 1462 puklo na den, tovaryši pro bouři v městě

---

[1]) Domnělou souvislost Guttenberga s Kutnou Horou oznámil již Vinařický v Květech 1845. 529. Že Kutnohořan, prý už v XVI. stol. věřeno.

[2]) Weigel (Abbild. der Hauptstände, 247) v sedmnáctém století tiskl pověsť, že ve Strassburce Mäntelin byl vynálezcem; jeho nevěrný tovaryš Gänsefleisch donesl tajemství Guttenbergovi, a ten prý honem začal. Od Mentela jsou pověGdomé okrouhlé typy, jež měly po něm jméno.

[3]) Meisner, Erfin. d. Buchdr.-Kst. Bucher III., 63. Lützow, Gesch. d. Kupferstiches myslí, že první tisk na světě je Guttenbergova biblí v Mohuči.

[4]) Jsou spory o tom, tištěno-li typy Guttenbergovými. Úplný exemplář je ve Vídni v dvorní knihov. Celkem zachovalo se 9 exempl. Borovský. Arch. Pam. XVIII., 383.

[5]) Hájek, Kronika, 414.

rozprchše se roznesli tajemství, a typografie rozšířila se podivně rychle,[1]) provozována jsouc podniky někde většími, jinde po maloživnostensku a také pouze typografy potulnými, kteří s lisem a s typy chodili tam, kde je na práci volali.

Knihtiskařství platilo za umění „svobodné“, a císař Fridrich V., maje prý z něho velikou radost, nadal knihtiskaře právy a erby, sazeče nadal znakem orla, presaře znakem báječného ptáka noha, držícího v drápech balíky tiskařské.

Také k nám, a to dřív než do Francie a Anglie, dostalo se knihtlačitelství. Že by nejstarším tiskem českým byl traktát Husův z r. 1459, jest sporno. Datum se podezírá,[2]) a také jest mínění, že to byl jen deskotisk. Je pravdě podobno, že černé umění, berouc se ze západu k nám, zastavilo se (třebaže nějakým potulným impressorem) nejprve v Plzni. Za první knihu z plzeňské tiskárny a za nejstarší českou vůbec pokládá se rytířské čtení, Kronika Trojánská, z r. 1468. Poněvadž kniha je veliká, a začátky lidských podnikání bývají malé, soudí se, že v plzeňské tiskárně Trojánskou kroniku předcházely menší pokusy českého tisku, takže by tiskárny počátek mohl snadno býti ještě o něco starší. Tiskárna v Plzni trvala do r. 1533.[3]) První jménem známý tiskař plzeňský jest Mikuláš Bakalář, ale teprve r. 1498 bezpečně jmenovaný; knihy tu vydával do r. 1513.[4]) Zachovaly se z jeho tiskárny prvotisky rozmanitého způsobu. První (1498) Život Mohameda, potom řada traktátů, některých polemických proti nekatolíkům, r. 1498 první ka-

---

[1]) V Paříži první tiskárna prý r. 1470, první kniha franc. zachovaná je z r. 1476 Les chroniques de France; v Nizozemí první knihy z r. 1473, v Anglii 1471—1474, v Španělsku 1474, v Italii r. 1464. Tu k typům přidali okrouhlou latinskou antikvu. Nejvíc proslavil se benátský impressor Aldus Manutius, praotec tiskařské rodiny (r. 1494), významu podobného jako náš Veleslavín; v Němcích první knihy augšpurské z r. 1468, norimberské 1470; vídeňská tiskárna první z r. 1492. Data z Meisnera, Erfind. d. Buchdruck. Ale v žádné knize o knihotisku data nejsou stejna. Mezi prvními tiskaři v Lisaboně portugalském byl Valentin Ferdinand Moravan. Založil tam tiskárnu před r. 1500. Časop. Č. Mus. 1904, 351. V Neapoli byl tiskařem prvotisků jiný Moravan, Matiáš (1485); o něm literat. viz v Zíbrtově Bibliogr. III., 220.

[2]) Flajšhans, Písemnictví 259.

[3]) Strnad, Arch. Pam. XIV., 290 a násl. Koráb, Vývoj knihtis. v Publ. přát. vědy a lit. v Plzni, č. 3.

[4]) Hruška, Paměti Plzeň. 53. Strnad data Hruškova o tiskařích plzeňských opravil a doplnil l. c. Dle Korába zachovalo se před Bakalářem 7 prvotisků plzeňských, mezi nimiž Zákon, Statuta Arnesti, Agenda, Missál, vše katolické

lendář, Podkoní a žák, povědomé rýmování satirické, slovník Bosákův latinsko-český, první to větší slovář ceny pochybné, ale přec důležitý. Nověji nalezen v klášteře sv. Tomáše nástěnný kalendář druhý, a to z r. 1491. [1]) Jiný jménem povědomý tiskař jest Jan Pekk, německý rodák, ten přišel do Plzně r. 1521 z Norimberka; po ženě říkali mu Jan Hazukův; třetí je plzeňský rodák Mantuan, příjmím Fencl; přibyl do Plzně též z Norimberka, kdež vydal r. 1518 Frantova Práva a jiné knihy; od r. 1520 žil v Plzni a tu brzo stal se konšelem. [2]) Tiskárnu měli společnou s Pekkem. Prvotisků plzeňských zachovalo se poměrně mnoho, neboť sloužívše směru katolickému, nebyly po bitvě bělohorské hubeny jako jiné knihy české.

Za prvním tiskem plzeňským brzo následovaly první tisky pražské a kutnohorské tiskárny. Dle Štelzara prvním tiskem pražským jsou sněmovní artikule z r. 1478 a ještě z některých let potom. Není znám tiskař, tiskárna, ani řečené prvotisky. V Praze vznikl r. 1487 žaltář Davidův „rytými na tvrdém kovu literami velmi vtipným během“ a brzy po něm tištěn prvotisk Esopových bájek, při němž technicky i literně (překladem) činným byl bezpochyby bakalář Martin z Tišnova, hned potom tiskař horský. [3]) R. 1488 vyšla tiskem (švabachem) pražská Biblí, po ní svrchu řečená kronika Trojánská, v týž čas klade se také vznik inkunabule Martimiani (kronika). Na vydání pražské Biblí tiskárnu pořídili a tiskaře najali čtyři pražští měšťané společným nákladem; kramář Severýn, kupec Matěj od Bílého lva, Jan Pytlík a Jan od Čápů. [4]) U Bílého lva byla tiskárna. Syn kramářův Pavel Severýn zdědil po otci oblibu nakladatelskou a vydával od r. 1520 knihy též († 1550). Tiskl hlavně lutherské věci a snad i Chelčického. Jinou tiskárnu (vedle kostela P. Marie na Louži) r. 1507 založili Mikuláš Konáč, písař viničný (a později místosudí dvorský s přídomkem z Hodištkova), a Jan Wolf Šmerhovský (Jan Moravus). Spolu tiskli mimo jiné kroniku Eneáše Sylvia (1510). Když se oddělili, vydával knihy každý zvlášť,

[1]) Jest to vlastně jen jedna strana kalendáře, obsahující lékařství k jednotl. dnům v roce, jakož i měsíce nové a plné. Kalendář nalezl P. Štěpnička a vypsal ho v Č. Č. Mus. 1905, 126.

[2]) Strnad, Arch. Pam. XIV., 292. Zíbrt v úvodě k Frantovu právu XXV.

[3]) Kořínek kladl tisk Esopa do Hory, Dobrovský a po něm jiní do Prahy. Ant. Truhlář, vydav v Akadem. Esopa, rozhodl a dokázal definitivně, že to tisk pražský. Úvod IX.—XII.

[4]) O těch měšťanech viz Tomka, D. P. VIII., 394.

Konáč víc a déle, zvlášť od r. 1520, když byl, koupiv dům u Bílého lva, přeložil od něho svou tiskárnu, kdež pobyla až do r. 1546.

Mezi pražskými nakladateli jsou uvedeni vůbec zámožní měšťané (i kramáři a kupec), to ukazuje na financování podniku, ale nepochybuji, že vždy nejeden z nich znal se i prakticky v umění knihtlačitelském, snad ne na prázdno slul Mikuláš Konáč „impressorem“, [1]) ač nepru, že mohl tak slouti po svém majetku (impressí = tiskárna). Mužů, kteří se v pamětech pražských zřejmě označují prací tiskařskou, mnoho není. Je to Jan nebo Janota z Vys. Mýta „impressor librorum“ r. 1491 na Nov. městě. Pracoval v tiskárně u Bílého lva; dále znám Jan Kamp impressor, jemužto jako spolutovaryši Severýna kramáře dostává se r. 1499 od krále Vladislava nějaké svobody hornické v Krkonoších. [2]) Naposled vyskytuje se r. 1516 na Nov. městě Mikuláš impressor, kterého jsme našli jakožto samostatného měšťana r. 1524 mezi kramáři při slibování kališného náboženství na radnici. [3])

Pražských prvotisků (inkunábulí), dotud zachovaných, uvádí se do r. 1526 75; jsou mezi nimi sněmy, traktáty náboženské, spisy mravoučné, polemické, o lékařství, písně, romány, biblí, výklady na biblí, spisy politické (Artikulé stavu městského a Smlouva svatováclavská), snář, první noviny (1515 Sjezd císařské velebnosti atd. ve Vídni, tiskl Konáč), kázání Lutherova, Husovo Desatero, historie (i Sylviova) a kroniky, práce původní i překlady. [4])

Jest vysoce zajímavo, že byla již v těchto prvních dobách knihtisku v Praze i tiskárna slovanská. Byla to tiskárna Frant. Skoriny; v ní r. 1517 tištěna biblí ruská, teď v bibliotéce musejní chovaná.

Kterak tiskařství rozšiřovalo a domácnělo, toho důkazem jest zpráva z počátku doby následující, že i malostranští konšelé měli svého „radního pressaře, opatrného Jana“ (r. 1532). [5]) Na konec

---

[1]) »Mikuláš z Hodišova impressor« vinil r. 1518 Martina provazníka, že mu prodal dva domy na Újezdě »za svobodné,« a teď prý se ukázalo, že na jednom je plat jakožto na domě vystaveném na záduší a nesvobodném. Kn. soud. v arch. pražs., č. 1128. G. 24.

[2]) Archiv Český XVIII., 105.

[3]) Arch. pražs., č. 994, 96.

[4]) Koráb, l. c. 52—61.

[5]) Arch. pražs. č. 2212. B. 7. Měl dům u sv. Tomáše, ženu Annu.

zmíněno buď, že r. 1521 také židé pražští měli svého impressora Majera. [1])

Pražským tiskárnám po stránce živnostenské nemohla býti nikterak prospěšna censura, o kterou se r. 1524 obce obou větších měst Pražských usnesly. V usnesení sic stojí jen „o traktatích bludných“, aby totiž jejich prodej nebyl dopuštěn, leč duchovní právo (konsistoř) uzná, a purkmistr s radou schválí, ale není pochyby, že taková dvojnásobná censura mohla býti tehdejším tiskařům krutým ourazem.

V Hoře založena tiskárna r. 1489 Martinem z Tišnova; z ní vyšla krásná biblí kutnohorská, obrazy zdobená. Potom není o tiskařském umění v Hoře stopy na léta dlouhá. Čeští bratří čile se chopili tisku jakožto silného prostředku k rozšíření, prohloubení a obhájení své víry. Když si byli první tisky pořídili v Norimberce, bratří založili první svou tiskárnu v Litomyšli r. 1503. Pan Bohuše Kostka z Postupic povolal sem na ten konec impressora Pavla z Meziřičí, a prodal mu svůj dům „na hoře Olivetské“ k zařízení typografie. [2]) Na té hoře Olivetské vytištěna r. 1507 první kniha s názvem „Epištola Cypriána mučedlníka“. Pavel „imprešar“ zdomácněl v Litomyšli a tlačil knihy a spisy bratrské až do r. 1534, kteréhož léta činí poslední pořízení o svých dvou domech. Dům hořejší se vším hospodářstvím a dvěma presy, z nichž jeden „norimberský“ i s čtverým písmem s matricemi odkázal manželce Bohuši, též tak i třetí pres nový, který byl v páně komorníkově domě (Jan z Šelnberka) v Praze na Malé Straně pod stupni; ale poručil, aby matka půjčila impressorské nářadí synům Janovi a Šebestianovi, kdyby chtěli dělati. Dům dolejší odkázal týmž synům a dvěma dcerám na rovný rozdíl a některý peníz bratrovi svému Janovi, Jakubovi švagrovi a ženě jeho. [3]) Prvotisků litomyšlských do r. 1526 uvozuje se 24. [4])

Druhá bratrská tiskárna založena r. 1518 v Boleslavi Mladé. [5]) Založil ji povědomý lékař, physicus, mistr Mikuláš Klaudius (Klau-

---

[1]) Tomek, D. P. VIII., 395. O slovans. tisku viz liter v Zíbrtově Bibliogr. I., 222, III., 220.

[2]) Arch. Pam. 1874, 39. Jelínek, Hist. Litom. II., 70. Koráb. Vývoj. 70.

[3]) Arch. litomyšl. č. 118, 223. V téže knize fol. 131, r 1517 odkazuje Manda Pavlovi imprešarovi statek Olivetský.

[4]) Koráb, Vývoj, 70.

[5]) Je to mínění Barešovo proti staršímu a obecnému, že v Boleslavi byla

dian) též Belha (Kulhavý) zvaný († 1526). Na knihotisk pomýšleje již dávno, spojil se s norimberským knihtlačitelem Höltzlem, dal mu některý peníz do podniku, z něhož r. 1507 vyšel v Norimberce spis bratrský apologetický, 1517 Herbář doktora Jana Černého a r. 1518 známá mapa Českého království. První naše mapa. Při těch pracech byli činni čeští korrektoři a sám Klaudián. A právě toho roku vyšel první mladoboleslavský tisk, Nový Zákon. Jiřík Štyrsa, snad faktor tiskárny Klaudiánovy, v knihotisku boleslavském pokračuje od r. 1520, nejprv v tiskárně Klaudiánově, pak ve své, r. 1523 na „horu Karmel“ proti Sboru přenesené. Tiskl Zákon, apologie, katechismy, kancionál a věci příležitostné. Nevedlo se mu finančně dobře. Bratrská tiskárna boleslavská zašla r. 1535; a rok potom zemřel Štyrsa; mimo něho za některý čas byl tu také impressorem bratrský kněz Jindřich Šturm (1531—34). Pro německé bratry tiskli tu také německy (1531 zpěvník). Českých prvotisků boleslavských uvádí se 25; [1]) skoro všecky týkají se náboženství; ale že tu tištěny také knihy praktické, o tom svědčí Naučení ženám těhotným a babám pupkořezným, r. 1519 od Klaudiána tištěné.

R. 1519 zřízena byla na krátký čas také tiskárna v Bělé, pracoval tu knihtlačitel Oldřich Velenský, český bratr, jenž na konec odešel do Prahy. Prvotisků bělských je povědomo osm. Uvádí se také tiskárna ve Vimperce r. 1484, tiskl tu Jan Aleacraw dva latinské spisy náboženské. [2]) První tisk na Moravě jest teprve z r. 1486,[3]) v Brně měli tiskárnu první, jež zašla r. 1499 a v témž městě druhá tiskárna vzala za své r. 1504. [4]) Od té doby netiskli tu nic za mnoho let.

Jakkoli české tiskárny této první doby svého vzniku podivuhodně mnoho produkovaly (počítá se do r. 1526 nad sto vytištěných knih), [5]) byly to přece jen podniky skrovné. Viděli jsme, že

---

již od r. 1500 tiskárna, z níž tehda vyšel buď kancionál nebo »Počet z víry«. Tu tiskárnu z r. 1500 Bareš (v Arch. Pam. XIX., 175) popírá; hlavní jeho důvod, že totiž takový kancionál se nezachoval, nás docela nepřesvědčuje, zvláště pravda-li, že Klaudián žil v Boleslavi před r. 1518 kolik let.

[1]) Koráb, Vývoj, 64.

[2]) Prý byla tiskárna též ve Vilémově. Koráb, 75.

[3]) Dokázal Jos. Truhlář, Počát. humanis. 43. Kniha ta byla Agenda kostelní.

[4]) Wotke, Der olmütz. Bischof. Thurzo, Separatabdr. aus der Zeitschr. d. Ver. f. Gesch. Mähr. u. Schles. III., 3. 1899, 343.

[5]) Flajšhans, Písemnictví, 259. Jest jich skoro 180 známo.

litomyšlský impressor pracoval presy dvěma a čtverými typy. Ostatně ani v Němcích, odkudž knihotisk k nám se dostal, ve většině měst nebylo tiskáren valných. Knihotisk německý k valnému provozování shrnul se pouze v některých střediskách. Čechám nejbližší středisko typografické byl Norimberk, kdež do r. 1500 25 impressorů dostalo se mezi měšťany. Z nich největší tiskárnu o 24 presích r. 1471 měl Anthoni Koberger. Ten nad sto měl tovaryšů sazečů, korrektorů, tiskařů, knihvazačů, illuministů. [1]) Toť již věru velkoprůmysl, fabrika. V takových ústředích typografové všech kulturních národností pracovali; v Norimberce české spisy sázeli čeští dělníci; náš výborný učenec Zikmund Gelenius byl po třicet roků (od r. 1524) korrektorem, dozorcem veliké tiskárny Jana Frobenia v Basileji, kdež hlavně pečoval o kritické vydání klassikův. Svobodné umění černé bralo hned od počátku na sebe ráz kosmopolitický, mezinárodní. Tiskárny a tiskaři měli mezi sebou spojení stálá, jichž zemské hranice nepřetrhly; svrchupsaný norimberský arcitlačitel Koberger nic nerozpakoval se objednávky typografické činiti v Basileji, v Štrassburce i v Lyoně. Také naši lidé, přes to že měli tiskárny doma, dávali tisknouti za hranicí. Takovou objednávkou vznikla krásná česká biblí, tištěná r. 1506 dokonce až v Benátkách, kdež bylo také jedno z velikých středisk typografických. Jak již dotčeno, některé prvotisky české pocházejí z Norimberka, jedna kniha (slovník lat., němec. český) také z Vídně, ač v tom městě neměli nic lepšího než u nás.

Aby v Čechách, v Praze, zřízena byla typografie u větších rozměrech, než byly dosavádní, ta myšlenka hned počátkem následující periody rodila se. Pojal ji Jiří Melantrich, když poznal v Basileji velikou dílnu Frobeniovu, v níž správcem byl náš Gelenius.

Nad očekávanou míru hojnější byl počet mistrů v uměleckém řemesle stavitelském. Z e d n í k y a k a m e n n í k y nalezneš v této periodě v městě větším i menším kde jakém. Nějaký vzrost toho řemesla arci člověk čeká, věda, že po husitské vojně musí se stavěti a spravovati, co zničeno, a že umělecké stavby v předchozí době nedokončené, budou snad dokonávány, až nastane v zemi pořádek a pevnější vláda. Zatím i při anarchii musí býti lecco spraveno hned. Venkovských měst pobořena řada, v Praze Malá Strana ještě za války poněkud z rumu a ze spáleniště povstávala, ta musí

[1]) Roth, Nürnb. Handel. III., 31. Janssen, Gesch. d. deut. Volk. I, 11.

býti dokonce postavena, o Nové město, jež utrpělo víc než Staré, musí zedníci a kamenníci se postarati také a brzo. Takž práce dosti, a mistři se již najdou a nepřekvapí, když se najdou. Ale to množství stavebních řemeslníků, jež vyhrne se zvláště v Pražských městech za panování Jiřího a ještě víc v době Vladislavově, vydává svědectví, že nastala architektuře požehnaná doba, a dává tušiti novou epochu.

V této periodě pozorujeme již ostřejší rozdíl mezi kamenníky a zedníky. Teď důsledněji, než bývalo, zedníci pokládáni za nižší řemeslo nežli kamenník. Již to za důkaz, že denní plat zedníkův byl menší než kamenníkův, tovaryš kamennický bral víc než mistr zedník; [1]) ovšem i to význačno, že kamenník svému plastickému umění déle se musil učiti. Ale k nějakému setření hranice mezi oběma přičiňovalo vždy ještě to, že nejeden zedník také uměl kámen tesati, [2]) a nejeden kamenník zval se zároveň zedníkem. Jináč ovšem zedníci stavěli zdi, dláždili v domech; [3]) kamenníci vysekávali zdoby, a jsouce „mistry hutními", řídili stavby, zvláště umělecké, ačkoli jméno „mistr hutní" nebo dokonce stavitel (paumistr) řídko se ti nahodí. Vždy ještě stavitel a ředitel stavby zůstává mistrem kamenníkem.

Jako jsme shledali při malířích, takž i zde poměrně dosti malý počet zedníkův a kamenníků v této periodě mimo dobu války přistupuje k měšťanství na Starém městě. Spočítali jsme úhrnem 20 mistrů (z nich 9 zedníků). Ale což to řadu mistrů, otevřeme-li pražské knihy smluv, kšaftů a jiných právních jednání! Neslibujeme, že jsme nalezli všecky zedníky a kamenníky od r. 1436 po 1526, ale počet námi shledaný, jest překvapující a znamenitý tak, že navždy musí umlknouti mínění o jalovosti a chudobě uměleckého řemesla toho v husitském století patnáctém. Shledali jsme v zápisech tří měst Pražských kamenníkův [4]) a zedníků [5]) daleko nad půltřetího sta ve stu letech. Z kamenníků přikládáno osmnácti mistrům i jméno zedníka, pracovali tedy v obojím; jednou čteš o „paumaystrovi", [6]) jednou objeví se v stejném smysle „constructor

[1]) Arch. pražs., č. 2133, 15. R. 1482.
[2]) Arch. pražs., č. 331, 170.
[3]) Arch. Jindř. Hrad., Reg. purkmistr. z r. 1487, 216, r. 1525.
[4]) Viz jména jich ve vložce V.
[5]) Viz jména ve vložce VI.
[6]) Arch. pražs., 1499. 2090, 105.

i structor domorum", [1]) což písař na česko překládá slovy „vzdělavatel domů". Některý zedník nazván též dynchéřem; a jiný studničníkem. [2]) Dynchéře Říhu r. 1528 vzali malíři do svého cechu, neboť byl i lišťařem [3]) a tak spojoval jedno umění s druhým.

A zase světle proniká českost i tohoto uměleckého řemesla. Mezi 145 kamenníky byl nalezen jeden Vlach, Antoniš z Modeny, r. 1494 na Starém městě, a sedmnáct Němců, z nichž většina usadili se na Malé Straně nebo na Hradčanech. Z Kadaně přišel jeden (1474), z Frankfurta dva (Hanuš Spiss 1486 a Petr 1507), z Drážďan jeden (1502 Franz). Mezi 128 zedníky spočítali jsme německých mistrů jedenáct. Arci počítáme k nim liberálně kde jakého Wolfganga a Hanzla i Albrechta, ač ta jména sama o sobě jsou dosti prázdna. Z těch devíti pět jich přibylo do Prahy teprve po r. 1497.

Jináče i při stavitelském řemesle jest nám naříkati, že nejvalnější část jmen mistrských nepřinášejí vůbec nic o jakosti mistrovy práce; nevíme, byl-li obyčejný mistr či umělec a původce některé architektury veliké.

První kamenník, jehož lze představiti, jest Matěj, měšťan staroměstský; ten r. 1464 učinil poslední pořízení, z něhož vysvítá, že dělal kašnu na Hradě; královské milost pozůstala mu dlužna něco nad tři kopy grošů, kteréž vydal tesákům kamene, i paní Zajímačova (z Kunstatu) dlužna mu zůstala za nějaké dílo, a něco dluhu bylo i za onu „kaštnu" na Hradě. Tento mistr nebyl asi stár, když umíral; měltě rodiče v Žatci na statku, a nechal ženu Annu s děťátkem, „jímž byla těhotna." [4]) Dále budiž uveden kamenník Václav, jenž r. 1475 začal stavěti Prašnou bránu. Tomek uvádí za stavitele krásné věže oné Václava, rodáka žlutického, zedníka a kamenníka města Nového. [5]) Je to možná. Vždyť roku 1479 ze Žlutic kamenník Václav přijímá měšťanské právo na Starém městě. Tento pak staroměstský kamenník Václav činí poslední vůli r. 1483, jsa bezpo-

[1]) Arch. pražs., č. 2089. B. 12., Y. 6.

[2]) R. 1454, Arch. pražs., 2084, H. 20.

[3]) Arch. pražs., 2095. G. 14. Rukop. Kras. Jednot. č. 2., 211.

[4]) Sám dlužen Kašparovi tovaryši 2 kopy, Vítovi tovaryši odkazuje kabát bílý s knoflíky, nohavice vázané nové, voškrdy 2 a »dvě dlátě«, Jankovi tolikéž oškrdů a dlát, Tomkovi učedlníku kabátec kožený alúnový, suknici černou, klobouček šedivý. Něco šatů odkazuje přátelům. Arch. pražs., č. 2119. N. 6

[5]) Tomek. D. P., VIII., 399. Viz náš Soupis, vložku V.

chyby muž obstarožný. Zůstavil dům ženě své a synovi, „ač živ jest.“ Poručníkem kšaftu učinil Sigmunda maléře.[1])

Slavný český architekt Matouš Rejsek z Prostějova, bakalář svobodných umění, byl prvotně učitelem v Týně, v umění stavitelském byl samouk; k mistru Václavovi nadepsanému dostal se roku 1476 bezpochyby na to, aby rýsoval a hotovil kamennické ozdoby na „Prašnou bránu“, která se již nad vchod zdvihala a dekorace kamennické žádala hojnější. Po r. 1478 vedl všecku stavbu sám. Konšelé dali prý mu přednost před mistrem Václavem,[2]) a poněvadž po mistru Václavovi v monumentálním díle Prašné věže beze všech nesnází hned zdárně pokračoval, byl patrně člověk, vzácně umem nadaný. Roku 1482 přijal městské právo na Starém městě, r. 1486 koupil si dům, dvě léta potom koupil druhý u sv. Jiljí; do society kamenníků odborných dostal se za mistra Rejsek samouk jen tou cestou, že se dvě léta učil,[3]) při čemž na snadě myšlenka pozdějšími případy potvrzená, že ono učení byla formalita; mistrům stačilo, když architekt zaplatil a pokořil se řádům. Stavě na chrámě sv. Barbory v Hoře, Rejsek umřel r. 1506.

Jiný královský kamenník byl mistr Hanuš Špisse z Frankfurtu, jenž objevuje se na Hradčanech od r. 1486. Tomek ho pokládá za plastika, řezáka náhrobků, jenž se staveb na Hradě snad nedotýkal.[4]) Sedával na Hradčanech v konšelství za kolik roků (1491, 1501 a dále). Umřel kolem r. 1511. Jiný kamenník královský, lapicida regis, byl Beneš Ried, Beneš řečený Lounský, též Ried von Piesting, Ret z Pístova. Byl bezpochyby z Němec povolán k stavbě

[1]) Arch. pražs., č. 2119, X., 7.

[2]) Tomek, D. P., VIII., 59. Jest domnění, že Rejsek nepocházel z moravského Prostějova, než z českého v Chrudimště. (Chytil Č. Č. Histor., X., 334). Důkazu není pro to ani pro ono.

[3]) Arch. pražs, č. 331, 170. R. 1539 uvádí se ve sporu kamenníků pražských se zedníky tato paměť: (kamenníci i to připomínali), kterak o nějakého Reyska po vystavení již věže nové od krále Vladislava slavné paměti psaní přímluvné, aby za mistra přijat byl, se jest stalo, však že sou toho předkové jich mimo a proti pořádkům svým nikoli popustiti nechtěli, než ten Reysek že se jest potom dvě letě tomu učiti musil.«

[4]) Tomek, D. P, VIII., 401. Stejným časem v oučtech kutnohorských stran stavby Hradu pražského často objevuje se přímo jako ředitel stavby Hanuš, ale sluje příjmením Behem. Netroufáme si ho spojovati s Hanušem svrchu dotčeným; do seznamu architektů jsme ho také nevzali, majíce tušení, že to byl oekonomický ředitel, oučetvedoucí při stavbách na Hradě. Jeho jméno uvádí Leminger v Arch. Pam., XIV., 626.

paláce Vladislavského, usadil se na Hradčanech tedy as od r. 1493 a zůstával tu do smrti své r. 1534.[1]) V dlouhé době té stavěl aneb návrhy dával k stavbám leckde po venkově v Čechách (Hora, Louny, odkudž jméno „z Loun“ a j.) i mimo hranici. Po vystavení paláce obdržel od krále erb, lva s kružidlem v nohách, nad ním helm zavřený a nad tím křídla orlí; odtud počítán byl v stav rytířský,[2]) a zván „nobilis.“[3]) Po svém řemesle slul „nejvyšším paumistrem;“ r. 1532 má titul „nejvyšší verkmistr a správce kamenický na Hradě“.[4]) Byt měl v domě („v pokojích“) na hradební zdi za kostelem sv. Víta; při bytě byla maštal na dva koně.[5]) Dům náležel kapitole, kteráž ho r. 1518 oddala mistrovi do smrti i manželce jeho a dětem, smluvivši, kdyby ho chtěla odníti, že musí ženě a dětem zaplatiti zaň 100 kop českých.[6]) Jsa ředitelem huti sv. Vítské stal se i správcem hradčanského bratrstva kamennického. Vystupuje v té funkci, pokud víme, od r. 1510.[7])

Dle kalendáře Veleslavínova byl Beneš rodem Čech;[8]) dle Balbína a Beckovského byl i měšťanem lounským a tam prý také umřel as osmdesátiletý. V knihách lounských jest však jen stopa o jeho návštěvě při stavbě kostela. A Čech byl rozením sotva. Máť hned s počátku, jak přišel do Prahy, spojení s cizími Němci; upozorňujeme tou příčinou na smlouvu z r. 1496, dle níž Beneš ručí za Reicharta Merckla z Würzburka u staroměstského Němce Fridricha Romera v Týně.[9]) Stavitelovo jméno Ried je německé, jméno bratra jeho Wolfganga[10]) ukazuje snad také k německému

---

[1]) V registřích kutnohorských poprv objevuje se r. 1502. Leminger, Arch. Pam., XIV., 626.

[2]) Arch. pražs., č. 1126, C. 5. R. 1590 svědčí Vith pohunek od desk: »že Benedykt Reth z Pístova byl paumistrem palácu na Hradě pražs., i kruchtu sv. Víta vyměřil a dal vyklenouti, pro kteroužto umělost král Vladislav na rytířstvo ho pasoval. že ze stavu rytířského od lidí držán byl.«

[3]) Nobilis Benedictus, lapicida regis v kn. č. 2253. 83. R. 1510.

[4]) Teige, Arch. Pam., XIV., 567.

[5]) Arch. místodrž., Missiv. 13. 350.

[6]) List pergam. v kapit. arch. Podlaha v Arch. Pam., XIX., 438.

[7]) Nobilis Benedictus, lapicida regis, cum ceteris fratribus. Kn. č. 2253, 83.

[8]) O národnosti Benešově Herain v Arch. Pam. XIV., 498.

[9]) Arch. kapitulní VI., 11, 181. Jde o záruku 19 kop grošů českých. Smlouva děje se po německu před zderazským proboštem, neboť Merckel je knězem; zapisuje Riedovi von Piesting i svršky v nějakém domě v Erfurtě.

[10]) Bartoš z Tachova dlužen mistra Benediktovu bratru Wolfgangovi r. 1495 20 kop. Kn. arch. pražs. č. 2253.

původu, syn jeden sluje také Wolf nebo Wolfgang a manželka jeho dojista mluvila po německu.[1]) Arci důkazy to nejsou pro německý původ mistrův; jen jméno Ried zůstává vždy podezřelým. Proti tomu přídomek erbovní z Piestinka mnoho nevydá, anoť proti němu stojí téhož mistra přídomek z Pístova. Proč si který z nich vybíral, těžko říci, ale že by se byl v Piestingu rakouském narodil, to nevysvítá, stejně jako nevíme, narodil-li se v Čechách v Pístově. To však je jisto, že česky uměl, česky jednal s českými obcemi a korporacemi a že jeho potomstvo bylo české. Byl by tu případ velmi podobný s osobou a rodem Parléřovým. Potomci Benešovi sluli pak vždy zčeštile Retové, Reytové z Pístova, drželi se mezi českou šlechtou s některými statky ještě v koncích XVI. věku.[2])

Jiný z královských stavitelů jest Ondřej Skalský z Ratibora, o němž jsme svrchu uvedli, že si objednal r. 1498 klempíře (blechmeister) z Chba, aby patero střech na novém paláci Hradu pražského kryli. Tedy podle Beneše z Loun byl tu zajisté také činný.

Mezi mistry zajímavé budiž postaven Petr kamenník, jejž jsme uvedli již mezi konšely hradčanskými. Neznáme sic jeho prací uměleckých, ale zápisy v hradčanské knize, kamennického bratrstva se týkající, činí dojem, že tento kamenník a primas hradčanský byl r. 1495 bratrstva zakladatelem. A proto stojí za zmínku; on zvlášť

---

[1]) Svědčí Matiáš Čech ve při mezi Benediktem kamenníkem a Kunrátem Wolherem, písařem německým hejtman. král. Česk, že »když jest seděl mezi mosty, přiběhla šenkéřka Vulpra Kulhavá, proše ho, aby do domu mistra Benedicta šel, že K. Wolher paní tepe, a když jest tam přišel, našel, že Kunrat stojí v kabátě a nohavicích před kuchyní, a vona se byla v kuchyni zavřela, a von že jest řekl: pane K., pamatujte se, jestli vám co vinna, má muže, žalujte na ni, a vona, když jest uslyšela Matiáše, vyšla jest a to že jsú s sebú německy mluvili, než von neví, co, a von Kunrát dal jest jí políček, a potom p. Ruprecht, páně hejtmanů syn, poslal dva tovaryše, kteří německy umějí, aby je rozvedli.« Regist. lvová, svědomí 6. G., fol. B, VIII., bez datum.

[2]) O rodině kamenníka Benedikta svědectví zapsáno (v arch. pražs, č. 1126, fol. C. 5), »že nebožtíka Benedikta syn Wolff, tolikéž nebožtík Jan Reth, syn Wolfů, též téhož pana Jana syn, pan Jan titulo a erbu po nebožtíkovi užívali a všickni tři psávali se Rethové z Pístova . . . . Syn nebožtíka Benedikta druhej Zikmund, z Moravy nebožtíkovi p. Janovi Rethovi z Pístova posílal, žádajíce ho aby se k němu vypravil, že majestát, který nebožtíkovi Benediktovi náleží, že mu jej vydá, ale smrt v to vkročila.« R. 1590 vysvítá, že Janu Retovi rytířství upíráno. Sháněl doklady. Ostatně již otci tohoto Jana stala se urážka rodu. Čtemeť v kn. arch. pražs. č. 1238, 124 r. 1562, že Jan z Pístova viní Jana Vilímovského, že ho chtěl zabít, a Lidmilu z Kekrlic, že mu nadala pankartův a zlodějů.

péči míval o hospodářský stav bratrstva. R. 1501 kupuje s volí purkraba Zikmunda z Chmelic a jménem bratrstva dva krámy masné k novému oltáři v kostele sv. Benedikta.[1])

O kamenníkovi novoměstském Hanušovi dovídáme se, že v radě r. 1500 smluvil s Kadaňskými, že jim uvede vodu rourami do města, s manželkou svou Anežkou toho jistotu čině na svém domě na Poříčí a na vinici své, jestli že by která škoda skrze jeho neopatrnost přišla, aby měli na čem se hojiti.[2]) Bez pochvaly budiž tu také uveden malostranský mistr kamenník Staněk, že dělal Albrechtu Klusákovi z Kostelce věž na Horkách, a ta se mistrovi zbořila. Měl o to r. 1510 soud.[3]) Zápis v malostranské knize jeden svědčí o tom, že kamenník Konrad nebo Kunc († 1521) dělával náhrobníky do kostela (k sv. Tomáši nejspíš), ale s domy měl také co činiti, aspoň zapsáno to, že za 10 kop „bořil a lámal" nějaký dům.[4])

Dále položeno budiž o kamenníkovi novoměstském Václavovi, že r. 1510 s Novoměstskými smluvil postaviti kostel a špitál na Novém městě.[5]) A na konec zmíněn buď Jan Chochol, jenž v Rakovníce zakládá r. 1518 Vysokou bránu, kterou dále stavěl mistr Vít z Nov. města. Chochol se zachoval v Rakovníce nějak nešvarně, má proto soud s Vítem Velikým z Rakovníka; vyčítáno mu v Praze vůbec, že do Rakovníka nesmí.[6])

Vložka č. V.

Soupis kamenníků pražských od r. 1420—1526.

1417 *Beneš Straka* z doby předešlé žije na Star. m. do r. 1436.
1420 *Kříž,* konšelem na Nov. m.
1420 *Janek Bílý,* dům má na Hradčanech 2253, 2.
1420 *Petr Kuchta,* na Nov. m. (č. 2081, 12). Dům na Senném trhu.
1421 *Staněk,* na Star. m. (v kn. č. 20) r. 1436 mrtvý 2102, 398.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2253, 68.
[2]) Arch. pražs., č. 2079, 76.
[3]) Komor. kn. svěd. G. 3, fol. E. 22. Arch. Česk., XIII., 355, 389.
[4]) Arch. pražs, č, 2212. B. 7.
[5]) Arch. pražs., č. 2133, 31.
[6]) Arch. pražs., č. 1047, D. 3, 4.

1424 *Nádoba,* na Nov. m.
1425 *Ješek,* na Star. m.
1427 *Jíra,* na Star. m. (v kn. č. 20).
1429 *Šebek,* na Star. m. (č. 20).
1430 *Pešek,* na Star. m.
1430 *Pešek,* na Nov. m.
1430 *Petrlík* (Parléřův), „director fabricae eccles. Prag.“. Dům na dláždění. Zdá se, že jest živ ještě r. 1454, 1455 (2253, 13, 17). R. 1458 připisují konš. hradčanští Kačce po Petrovi, někdy mistru kamenníku kostela Pražského, manželce, domek s vinicí 72. 19. 1460 prodala 2 domy 2253. 17. Syn Henryk.
1430 *Manholt,* na Star. m. 1437 již mrtev, Anna vdova 2102. 399.
1432 *Petr,* na Malé Str. (č. 317. 109).
1433 *Beneš,* na Nov. m. Může to býti Beneš uvedený mezi zedníky r. 1439. Viz tam.
1433 *Jakeš,* na Star. m.
1433 *Mikeš,* na Star. m.
1433 *Jan,* ve čtvrti sv. Mikul., na Star. m. (č. 20).
1434 *Štěpán,* dům na Malé Str. Dům 317. 113; konšelem 1458, 2080. 149. Živ ještě r. 1471; kšaft 2080. 257, 236. Syn Jakub též kamenníkem.
1435 *Vaněk,* na Nov. m.
1436 *Michal,* na Star. m.
1436 *Beneš,* lapicida na Star. m. svědčí 2099. 404.
1436 *Kunc,* na Star. m.
1436 *Václav,* na Star. m.
1436 *Erazim,* na Nov. m.
1436 *Janek Bílý,* na Hradč.
1439 *Štěpán,* konš. Star. m. 2102. 420.
1445 *Jakše,* probošt litoměřický, připomíná se v právní listině jakožto kanovník a mistr stavby na Hradě (tumherr und pawmeister auf den Schlos zu zand Wenzlaw). Teige, Method, XXX., 89. Arch. pražs. 2099. M. 25.
1446 *Jakub,* lapic. seu murator na Star. m., žena Kunka, kup. dům u sv. Valent. 2103. 7. 1456 dům 2105. 62; 1459 prod. dům 2105. 107.
1448 *Wolf,* kamenn. na Malé Str. (v Tomkov. Základ.) Snad to týž s následujícím.
1449 *Volfgang,* na Star. m. prod. domek 2103. 23.; choť Anna

1455, 2105. 48. 1462 Volfgang kup. dům na Nov. m. 2086. B. 13.

1449 *Vávra, Vavřinec, Laurentius,* zedník a kamenník na Nov. m., 2083. C. 29. 1456 žena Víta, dům na Florenci 2085. C. 2. 1462 prod. dům 2085. N. 24.; 2084. F. 15. 1462 Víta vdovou 2085. O. 12. 1472 dům v Chudobicích 2087. B. 20.

1449 *Jakub,* kam. na Mal. Str. 2080. 99. Snad to týž, jenž byl 1473, 1474 konšelem na Malé Str., 2080. 275., a jenž má r. 1483 ženu Kateřinu 2211. A. 14; r. 1487 prod. dům 2211. B. 24. 1488 ještě živ 2004. N. 1. Kšaft jeho však z r. 1483. 2211. A. 14., jenže ho dělal ze zdravého života a mohl tudíž býti ještě dlouho živ. Ale i to možná, že jsou tu shrnuti *dva* Jakubové.

1451 *Jan,* kamenník, řečený *Mazanec,* na Nov. m., dům 2084. F. 11. R. 1451 nějaký kamenník Mazáč staví na Star. m. dům (2119. D. 6.) Snad to ten, či jiný, nový?

1453 *Duchek,* lapicida na Nov. m., dům 2084. G. 8., 2094. C. 25. 1462 činil kšaft. Kunka vdova 2085. N. 16. Syn Tomášek z první ženy.

1453 *Jíra,* na Nov. m., 2081. 137.

1453 *Tomáš, Tomášek,* přij. právo měst. Star. 986. 201. 1454 choť Barbora, kup. domek v Star. m. 2105. 31; 1462 prod. dům 2105. 181. 1464 kup. domek v Podskalí 2086. C. 15. 1467 prod. ho 2086. J. 30. 1465 platí dluh 2086. F. 29.

1454 *Řehoř,* kamenn., přij. právo Star. m., žena Elška, kup. domek v Podžidí 2105. 22, 17. 1465 prodává ho 2105. 234.

1456 *Andres, Ondřej,* dlužen 2085. C. 13. 1457 kup. dům na Florenci 2085. C. 19. Žena Marta, kup. 1459 dům v Podskalí 2085. H. 14. 1470 Marta vdovou 2086. N. 18.

1461 *Václav,* na Star. m., prod. dům 2105. 151., žena Bětka, kup. dům u sv. Kříže 2105. 151, r. 1463 zmínka 2119. M. 9.

1461 *Jan, Janek,* na Nov. m., kup. dům 2085. L. 3.; žena Elisabet 1462 prod. dům 2085. L. 9.

1462 Magister *Matiáš, Matěj* s bratrem *Martinem,* též kamenníkem ze Žatce, měšťan Star. m., kup. dům na Příkopě Nov. m., 2082. O. 2. 2085. N. 14; 1464 jiný domek 2105. 208; 1464 činí kšaft 2119. N. 6., vdova Anna. Dělal kašnu na Hradě. Martin umřel r. 1464 2094. D. 40.

1463 *Jan,* řečený *Hrdinka,* žena Duška, kup. dům na Nov. m.

u Sedmihradů 2086. A. 11. 2086. L. 10. 1466 prodává ho 2086 H. 25. 1468 kup. dům 2086. L. 10. 1472 kup. dům v Jámě 2087. B. 8. 1477 kup. dům na Příkopě 2087. O. 8. 1477 prod. dům v Jámě 2087. O. 8. 1481 zapisuje statek Dušce 2088 F. 5. 1482 prod. dům 2088. H. 9.

1463 *Pavel,* kamenník, žena Žofie, na Malé Str. 317. 121; kup. dům 2080. 180. 1464 prodal městiště 2080. 189.

1464 *Henricus, Jindřich,* kamenník i zedník na Nov. m., kup. dům 2086. E. 10. 1477 dům ve Vodičk. ulici prod. 2087. O. 5. 1485 dům 2089. A. 21. 1487 mrtev 2087. E. 22.

1464 *Vaněk, Václav de Lutic* (Žlutice), na Nov. městě 2086. C. 13. D. 27. 1465 kup. dům, žena Marketa 2086. C. 21. 1479 přijal právo na Star. m. 986. 218; r. 1480 kup. tu dům 2106. 50. 2088. L. 2. 1482 prod. dům 2106. 100. 1482 kup. dům na Louži. 1483 činí kšaft 2119. X. 7. 1485 Marketa vdovou 2106. 100.

1465 *Havel,* kamenník a zedník, dům v Nov. m. 2086. F. 13. 2086. K. 10. Zeť Václava Ševce 1470; žena Marketa 2086. O. 1. 1473 prod. dům 2087. F. 5. 1482 vdova 2088. H. 29. 1472 dlužen za slad 2094. E. 29.

1465 *Johannes Rozum,* žena Regina, kup. dům na Star. m., vedle lázně na schodci 2105. 219; prod. dům 2105. 218. Snad to týž, jenž r. 1485 zmíněn v kn. č. 2106. 166.

1465 *Jirek,* žena Kateřina, kup. dům za radnicí starom. 2105. 218. 1471 prod. dům 2105. 311.

1466 *Daniel Latomus,* žena Anna kup. dům u brány Zderaz. na Star. m. 2105. 244. 260. 1488 kup. vinici 2004. M. 2.

1469 *Johannes de Novadomo* (z Hradce Jindř.) na Star. m. přij. měst. práv. 986. 212. 1470 žena Marketa kup. dům u Betléma, 1472 už vdova Mark. 2105. 296. 308.

1469 *Jan Šerý,* bytem u kamenn. Daniele na Star. m., činí kšaft 2119. P. 2. 1489 mrtev 2089. O. 9. Jana vdova.

1470 *Matěj,* v Dlouhé třídě 2105. 291. R. 1472 vdova Marta bere si ho a postup. mu dům na Nov. m. 2087. C. 17.

1471 *Jan* v Menš. m., prod. dům. 2087. A. 16.

1472 *Jan dictus Kamenník,* žena Anna, kup. dům na Koňs. trhu 2087. A. 22. 1476 prod. dům 2087. L. 1. Žení se s Barborou, dostává 1485 dům v Nov. m. vedle Valdštejnova 2089. B. 7. 1485 kup. krám soukenic. 2106. 167. Soud dcery s Barborou,

2089. L. 10. 1487 má dům na Nov. m., na němž malován sv. Jiří 2103. 182. 1490 kup. dům 2089. Q. 17. 1490 konšelem, kup. dům 2089. Q. 18. 1481 kupuje štěpnici 2004. Q. 23. Žena Jana, Johanna 1492, dlužen 2079. 19; prod. dům u sv. Vojtěcha 2089. T. 15. 1493 postupuje jmění ženě 2089. T. 15; 1493, 1495 chmelnice, vinice 2004. R. 23. S. 19. 1495 dlužen 2079. 46; 1496 kup. dům na Koňs. trhu 2090. A. 38. 1498 žena jeho pro travičstvo upálena, on zmučen. Tomek, D. P. X., 143. Ale zůstal živ zmrzačený.

1474 *Hanuš Kadaňský*, kamenník i zedník, na Nov. m., žena Anežka, dům kup. 2087. G. 12. 1477 vinici 2004. F. 3. 1500 dům na Poříčí. Činí smlouvu s Kadaňskými o vedení vody do města 2079. 76. 1507 Anežka vdovou 2079. 110. 2091. L. 30.

1476 *Petr*, zedník i kamenník, na Malé Str., žena Dorota, dům v ulici Strahov. 2080. 308; prodává dům 2080. 324. 1477 2080. 319. 1492 vinici 2004. Q. 28. 1493 2004. S. 4. 1508 dům na Písku 2211. E. 30. 1513 Dorota vdovou 2092. 8.

1476 *Mikuláš Had*, kamenník i zedník na Nov. m., kup. vinici. 2004. D. 7. Žena Dorota; 1477 kup. dům v Jámě 2087. O. 8. 1479 jiný zápis 2088. B. 2, zase kup. dům r. 1481 2088. F. 6. prodává 2088. J. 7.

1477 *Jiří Škaredek*, na Malé Str., činí kšaft. Žena Anna 2080. 325.

1478 *Šimon*, kamenník i zedník na Nov. m., žena Dorota, kup. dům pod Jamou. 2087. P. 9. 1486 kup. dům. 2086. D. 28. 1486 smluvil se, ale nechce Tunklovi stavět. 2089. D. 6. 1487 Tunkl vdově pokutu odpouští. 2089. G. 8; 1489 mrtev. 2089. O. 10.

1479 *Hájek*, kamenník, dům v Smečkách 2088. A. 19.

1479 *Jan*, žena Dorota, kup. dům na Malé Str. 2088. B. 23. 1479 na Nov. m. 2088. A. 23. 1480 kup. dům na Nov. m., na Dobytč. trhu 2088. B. 26. 1487 prod. ten dům 2089. F. 7.

1482 *Matheus, Matěj, Matouš, Raysek z Prostějova*, přijal měst. právo Star. m. 986. 221. 1486 Rejsek ručí za Blažeje Latoma 986. 223. 1486 dům 2103. 176. 1488 jiný u sv. Jiljí 2103. 186.

1482 *Stephanus, Štěpán, Paumgartnar*, žena Marketa, kup. dům na Star. m. 2106. 99., béře právo Star. m. 986. 220. 1483 1203. 166, dům proti dvoru král. 2106. 131. 1489 prod. dům 2106. 264. 1494 zmínka v kn. č. 2107. 237. Šteffl r. 1494 v kn. č. 2107. 209 jest asi týž.

1484 *Blažek, Blasius,* lapicida na Nov. m., žena Anna, kup. vinici 2004. J. 11. 1489 splatil dům 2089. M. 28. 1494 na Star. m. 2107. 173. 1505 dům u sv. Ondřeje 2107. 270.

1486 *Daniel* mistr, měšť. Malé Str. 2119. T. 9.

1486 Mistr *Hanuš Sspisse de Frankfurt,* králův kamenník, prodává vinici na Hradčanech 72. 23. 1488 kup. dům na Pohořelci 2253. 42. Žena Barbora, od r. 1491 konšelem na Hradč. 1506 dovoluje mu rada stavět halkéř na slúpě na obec na 2 lokte od zdi domové. Často kupuje domy a bohatne. 2253. 69. Seznává po česku 1501. 72. 40.

1486 *Jan,* žena Lidmila, kup. dům na Nov. m. 2089. D. 9.

1487 *Martin,* přijal měšť. právo na Nov. m., žena Anna, koup. dům u sv. Kateř. 2089. E. 26. Splácí 1488 dům na Malé Str. 2089. J. 5. 1510 je již mrtev. 1046. 4. Martin kamenník, zeť kupce Abrahama 1506 dědí. 2091. D. 31. Je to týž?

1489 *Andreas, Ondřej, Vondra,* kamenník i zedník na Nov. m., Marketa žena, dům 2089. N. 5.; prodal dům 1493 2089 V. 9. 2090. 182; svědkem 1511. 1046. 54. Měsťs. právo přijal 1489. 2089. N. 5.

1489 *Petr* kamenník i zedník na Nov. m. Žena Anna, Annička, dům v Jámě 2089. N. 27. 1494 dům 2089. X. 22. 1495 půl domu 2089. X. 28.

1489 *Jan řečený Jeruzalém* na Nov. m., žena Kateřina, kup. vinici 2004. O. 3. 1492 kup. vinici 2004. S. 29. 1490 dům na Poříčí 2089. Q. 25. Dům na Příkopě 1498. 2090. 95. 1498 dluh 2079. 67, 124.

1491 *Ambrož,* kamenník na St. m. za Týnem prod. dům 2106. 302.

1493 *Clemens, Klement* kamenník i zedník na Nov. m. přijal právo, žena Kateřina, dům 2089. V. 12. Dům v Růžené ul. 1498. 2090. 88. 1495 žena Dorota, kup. vinici 2004. S. 26.

1493 *Benedikt z Pístova,* Ried z Pístinku, kamenník králův. 1529 dcera Anna 554. 6. Umřel 1534. Data o něm viz v textě str. 530.

1494 *Anthoninus* Mutinensis de Capellis Italicus, přijal měst. právo Staroměst. 986. 228.

1494 *Jan Paumayster,* r. 1498 přijal měšťanství na Star. m. 2107. 172. Zmínka v kn. 2107. 187 týče se snad jeho.

1497 *Jan z Bystřice,* kamenník i zedník na Nov. m., dům 2090. B. 32, B. 26; r. 1498. 2090. 64. Možná, že to některý z předešlých Janů.

1497 *Bohuslav, Bohuš z Obory* přij. právo měst. Star. m. 986. 232. 1497 dům u sv. Mikul. 2107. 132. Žena Marta, 1499 kup. dům na Poříčí. 2090. 103. 1500 prodává ho 2090. 183. 2211. G. 1. 1508 kup. vinici 2006. 2. 2107. 288. 1509 dlužen židům. 2006. 30. 1509 kup. vinic. 2006. 32. 1511 zas 2006. 107, 130. Arch. Čes. XVIII. 377. 1512 prod. vinici 2006. 157. 1517 svědčí 1046. 134. 1518 dům na Louži 2109. 26. 1522. 2109. 246. 252. 1522 dlužen 99. 328. 1523 zmínka. 1527 soudí se o dílo 2153. 283. 1530 vzdává ženě statek 2110. 328.

1497 *Václav* (dům u sv. Vojtěcha) připomíná se mrtvý. Kateř. vdova 2090. T. 19.

1498 *Andreas Skalský z Ratiboře* stavitel na Hradě, volá klempíře z Chebu. Z arch. cheb. Opis z zemsk. arch.

1499 *Petr* kameník na Hradčanech, konšel tamější. 2253. 63. Dlužen 72. 34.

1500 *Jakub* kameník dle oučtů kutnohorských pracuje na Hradě pražs. Leminger. Arch. Pam. XIV. 626.

1500 *Mathias Vlk,* kameník i zedník na Nov. m. Žena Marketa, dům ve Smečkách 2090. 176. 1514 2092. 44.

1500 *Andreas,* žena Marketa, kup. dům v Smečkách. Přijal právo Nov. města 2090. 182. 1502 kup. městiště. 2090. 262, 278. 1503. 2090. 328. 1510 kup. sobě a Marketě dům na trhu Senném. 2091. K. 2. Svrchu uvádí se pražský „baumeister" Andreas Skalský z Ratiboře r. 1498, snad to týž.

1500 *Wolfgang, Wolf,* kameník na Malé Str., žena Kateřina, přijímá ho v statek 2211. F. 3. 1510 prod. dům v ul. Strahovské. 2211. K. 2. 1511 věřitelem 2079. 133. 1513 prod. dům. Kšaft jeho 2211. M. 20. Odkaz abatyši sv. Jiří 2211. L. 18. 1517 mrtev.

1502 *Jiří,* kameník a zedník na Nov. m. kup. dům u sv. Štěpána 2090. 275, kup. dům na Šir. ulici nad Jamou. 2091. K. 1. 1511 prod. ho. 2091. M. 27. 1527 nějaký Jiří viněn pro necelost díla 2153. 275. Nedodělal kuchyni.

1502 *Franc z Drážďan,* kameník na Malé Str., činí kšaft. 2211. F. 36. Tomek, D. P., VIII. 28.

1503 *Hanzl Hartman,* lapicida na Dláždění na Malé Str. 72. 48; žena Kristina, kup. zahradu na Hradč. 2253. 92. r. 1513.

1504 *Petr Škarydek, Škaredek* na Nov. m., smlouvá se s matkou 2091. A. 11; s ženou Kateřinou postupují si majetek. 2091.

A. 12. 1519 úřed. kostela na Zderaze 534. 11. 1521 534. 25. 1527 úř. špitálu. 534. 57.

1505 *Mikuláš Hrnček* kamenník i zedník na Nov. m. Žena Kateřina Kubova, prod. dům. 2091. A. 27.

1505 *Václav Bouře* na Nov. m., žena Marketa, stal se na Nov. m. měšťanem 2091. C. 1., kup. zbořený dům v ul. Flašnéřské 2091. D. 22. 1509 prod. dům ten; r. 1511 kup. dům v Opatovicích 2091. Q. 2. M. 6. Ženu má Dorotu; jest úředníkem kostela sv. Michala 2091. O. 18. Mistr Václav, kamenník z Opatovic (v kn. 2133. 31), bude asi táž osoba. 1519 mrtev.

1507 *Kethnar* kamenník uražen od tovaryšů na Star. m. 106. 6.

1507 *Petr de Frankfurt,* Kateřina žena, kup. na Hradčanech dům 2253. 77. Je to Petr, konšel hradčanský z r. 1499? 1511 činí kšaft. 2253. 85. Prodal dům 2091. P. 29.

1508 *Bartošek,* ručí zaň kdosi. 106. 136.

1508 *Jan Chochola* na Star. m., žena Anna, zveden v dům proti dvoru král. 2108. 28. 1512 uražen a odprošen 2079. 125. 1047. 72. 1516. 1518 dlužen 2142. A. 7. 2079. 145. 1523 dědí 2110. 7.

1509 *Blažek Charúz,* žena Marketa, kup. domek v Star. m. u sv. Kříže. 1511 Mark. vdovou. 2108. 33.

1510 *Václav Charúz,* žena Lidmila, dům na Židov. zahr. 2095. E. 19. 1514 kšaft 2095. F. 19. Jakub syn. Vdova 2092. 81. zove se Kateřinou.

1510 *Jan Škaredek* na Nov. m., žena Marta, kup. vinici 2006, 93. 1510 Marta kup. dům v ulici Konvářs. 1520 postup. ho muži. 2091. J. 26. 1511 kup. vinici. 2006. 142. 1517 kup. dům u sv. Havla 2108. 202. 1522. 2109. 231. 1524 dům za kotci 2110 11. 1525 kšaft, Martě 9. 110. Týž-li? 1526 vzdává dům dceři 2110. 136. 1526 kšaft 2142. H. 17.

1510 *Hanuš Rayzl,* zedník a kamenník na Malé Str., Kateřina žena, kup. dům v ulici pod schody od Jana Jamnitzera z Vídně, jehož netroufali jsme si položiti mezi zlatníky. Možná že to otec slavného zlatníka norimb. Václava. 2253. 81. 2211. K. 7. kup. dům v ul. Strahov. 2211. K. 24; prodává dům 2211. K. 27. Soudí se o zeď na Nov. m. 1512. 1046. 75. 1512 dlužen 2211. L. 12. 1514 ztratila Reyzlova pro dluhy domy. 2211. L. 27.

1510 *Hanuš* na Nov. m., žena Dorota, kup. dům v ul. Křížalové. 2091. L. 17.

1510 *Stanislav, Staněk* na Malé Str. má soud o stavbu; kn. komor. soudu 3. G. fol. E. 22. Arch. Č. XIII., 355. 389; žena Kunka, kup. dům na Malé Str. u Písec. brány 2211. L. 9. 1513 prodává ho 2211. M. 29. 1514 dlužen židu 2211. L. 29. Dlužen za materiál staveb. 1516. 1046. 128. 1522 dědí 2142. E. 13.

1511 *Jan řečený Panicz,* kamenník na Nov. m., žena Anna, kup. dům v Smečkách 2091. N. 18.

1511 *Matheus, Matouš, Matěj Mlajnek,* žena Marta, kup. dům v ul. Růžové, 2091. M. 11. 1512 kup. dům pod Slovany. 2091. Q. 2. 1518 kup. dům u sv. Jindř. 2093. 2. 90. Matěj, žena Kateř. 1518 kup. dům v Růž. ul. 2109. 4. 2093. fol. 1. 1522 kup. dům v Růž. ul. 2109. 239. 1523 Kateřina vdova. 2093. 129.

1511 *Mikuláš* na Nov, m., kamenník, žena Barbora, kup. dům na Senn. trhu. 2091. N. 22. 1514 svědek 2092. 39, z r. 1519 zpráva 2109. 26. 1524 dům v ul. Křížalově 2110. 28. Jiný dům r. 1524 2093. 153.

1511 *Prokop* na Star. m. viněn z dluhu židovi 1128. B. 11. 1520 jeho syn Hladihlávek z Berouna 534. 26.

1512 *Bárta, Bartoš, Bartoň* kamenník, přijal právo na Star. m. 986. 244., pral se v hosp., raněn 1046. 79. Bartoš na Star. m. 1517 vinici zapisuje ženě Barboře 2006. 289, týž? Jiná zpráva o Bartoši 534. A. 10; Bartoš starší kamenníků 1528. 2155. 83.

1512 *Martin Zavadil* na Nov. m., dlužen 106. 41. 56. 163. 1516 Marta vdova, kup. dům v Nekázané ul. Alex syn. 2092. 149. 2079.

1512 *Vavřinec Koník,* kamenník i zedník na Nov. m. dlužen 2091. Q. 22; někdy cechmistrem, 1514 svědek 1046. 100.

1513 *Hanuš* na Star. m., žení se s Reginou 94. 207, 1518 prod. dům na Nov. m. nějaký Hanuš 2092. 206. Týž-li?

1513 *Václav* kamenník na Nov. m. připom. se mrtvý, žena Marta. 2091.

1514 *Ondřej, Andreas Břichel,* kamenník a zedník na Nov. m., žena Kateřina, prod. vinici 2006. 212, dům v Podskalí 2092. 58. Ondráček svědčí 1046. 178. 1516 dlužník 2079. 143. 1517 dlužník 2095. G. 12. Jeden z Ondřejů neb Ondráčků byl 1514 cechmistrem. 1046.

1514 *Jan Šilhavý* kamenník a zedník soudí se se Škaredkem, mistrem svým na Nov. m. 1046. 100. Asi tovaryš; 1046. 97. 1524 mistr a přísahá stran víry. 994. 91.

1514 *Václav Chochola* na Star. m., mrtvý, Kateřina vdova, syn Bernart. 94. 209. Spor o dědictví 1523 1129. 14. Václava Starého kamen. žena Kateř. 534. 66.

1517 *Sigismundus* lapicida na Hradčanech. Eliška žena, věřitelé. 72. 80.

1517 *Johannes z Rakovníka,* žena Marta, kup. dům na Poříčí. Přijal právo měst. 2092. 192. 1518 spadl sklep, jejž stavěl; platí. 2155. 5.

1517 *Štefl* kamenn. se připomíná v kšaftě; darovány mu peřiny před tím půjčené. 2211. M. 20.

1517 *Kunrát, Kunc,* Marketa žena, kup. dům na Malé Str. pod valy 2211. M. 19. 1518 kup. dům 2511. N. 26. 1523 doplacen dům. 2211. M. 19. 1521 Marketa vdovou. 2212. B. 7.

1517 *Štěpán* zastupuje bratří kamenníky od sv. Benedikta (Hradč.) 2211. M. 17. N. 3.

1518 *Václav Laczeran* na Star. m., žena Dorota, dostal od rady dům 2108. 225.

1518 *Duchek* na Nov. m., žena Dorota, kup. dům v Chudobicích 2109. 26. 2093. 12. 1527 vdova 2110. 225.

1519 *Matěj Holý,* zedník i kamenník na Star. m. 2133. 34; 1526 kup. dům 2142. L. 2. 1527 dům v Podskalí 2110. 230.

1519 *Šimon Třeštík* na Star. m.; dům u sv. Mikul. 2109. 51. O tom však nevím jistě, byl-li kamenník.

1521 *Jan* kamenník, přijal měst. právo na Star. m. 534. A. 10. 1526 kup. dům 2142. H. 17.

1522 *Jan* kamenník na Star. m. mrtvý, vdova Dorota, dům u Betléma 2109. 232.

1523 *Volf* kamenník, žena Dorota, kup. dům v Růžen. ul. 2110. 8. Není-li to Vlk z r. 1514?

1523 *Vavřinec,* béře právo měst. 534. A. 14., žena Anna 2110. 139. Na Dláždění kup. dům 2093. 220. Soudí se o nezaplacené dílo. 2153. 222.

1523 *Jan Šicha* na Nov. m., žena Kateřina, kup. dům u sv. Vojtěcha. 2093. 130.

1523 *Filip Kunc Ssparle* na Star. m., žena Anna, soudí se o peníze s kýms 1129. 12. 1529 Anna, dcera mistra Benedikta

kamenníka, přihlašuje se k statku Anny Filipky Kuncové pro dluh 7 kop. 554. 6. 1528 dědí 2093. 128; 1527 kup. dům na Malé Str. 2212. G. 4; doplatil ho 1534; 1530 zveden na statek 2110. 321; 1532 prodává dům na Malé Str. 2212. R. 1; dům doplacen r. 1539.

1523 *Bartoň, Bartoš* na Star. m., žena Dorota, kup. dům u sv. Štěp. ve zdi 2109. 277. 1524. 2142. M. 8. 1527 kšaft činí 9. 143. Nějaký Bartoš ještě 1531. 2098. 509.

1524 *Václav Fencl,* žena Barbora, vzdávají si statek 2093. 180. 1528—1525 béře právo m. 534. B. 5. 1526 kup. dům ve Flaš. ul. 2093. 240. 1526 prod. dům u sv. Jiljí 2110. 167.

1524 *Ondřej* kam., mrtev, vdova Anna, dům na Zderaze. 2110. 29.

1524 *Mikuláš Hronek* na Nov. m., prod. dům v ul. Růžené 2110. 31. 1527 dům u sv. Jindř. 2093. 268.

1524 *Mikuláš Stejskal,* přijal právo na Nov. m., 554. 12. Člen komise r. 1534. 2134. 173.

1524 *Jiřík Lačný,* žena Kateřina, dům v Chudobic. kupují 2110. 115. 2093. 203. 1532 vinici kup. 2133. 43.

1524 *Jiřík Hřebecký* na Nov. m., 1532 starší cechu, Arch. Pam. XIV. 567.

1524 *Mikuláš Vřetenář* na Nov. m., cechmistrem, 1531 kšaft činí, žena Barbora. 2095. C. 15.

1524 *Urban* na Star. m., 1533 mrtev. 2098. 16. 712.

[1524 *Šimon* „řemesla kamennického“ na Malé Str., žení se a žena Kunka smlouvou mu ukládá, aby, vyuče se, řemeslo dělal, č. 2212. D. 7.]

1524 *Kalivod* s kamenníkem Chocholou hádají se. 1047. D. 3. Není jisto, že byl kamenníkem.

1524 *Vít* mistr na Nov. m.; může býti oním „parlířem“, jenž stavěl v Rakovníce Vysokou bránu. Levý, Rakov. 122; žena Anna; 1528 kup. dům na Koňs. trhu 2110. 266. 2093. 306; béře měsťs. právo 534. C. 4. 1532 dům 534. 114.

1524 *Fukáček,* cechmistr cechu kamennického.

1524 *Pěkný*, cechmistr.

1527 *Ondřej Ham* na Star. m. Žena Kateřina, dům v Podskalí. 2110. 241.

1528 *Konrád* na Malé Str. prod. dům 2212. G. 8. 1531 nechce platit dluhy, král Ferdinand ho nutí. Tamž G. 20.

Vložka č. VI.

Soupis zedníků pražských od r. 1420—1526.

1421 *Johannes,* murator na Star. m. se dluží. 2099. 118.
1427 *Jan Fait,* zedník na Star. m. v knize č. 20.
1427 *Petr, Vít, Jan,* zedníci tamž č. 20. Také při r. 433. Vítko 1425 zapisuje dům 2099. 176.
1429 *Mathias Pecák* na Star. m. č. 20. 1431 jiný *Pecák.*
1429 *Martin Pořádek* na Star. m. č. 20.
1429 *Šart* na Star. m. č. 20.
1429 *Zdenko* na Star. m. č. 20.
1429 *Hanuš* na Star. m.
1433 *Petrus,* murator na Malé Str. 317. 110.
1434 *Wolf* na Nov. m.
1435 *Václav Pliskáček* na Nov. m. živ ještě r. 1458 2085. F. 9.
1435 *Mařík* na Nov. m.
1436 *Řehák* na Nov. m. č. 2082. L. 18. Dům v Růžové ul. 2085. G. 27.
1437 *Stefan,* murator na Nov. m. 2082. O. 16. R. 1450 jest zapsán zedník na Nov. m. divným zkratkem Spns. Myslím, že to Stephanus; jeho žena Kunka, dům. 2084. D. 38.
1439 *Beneš,* žena Marketa, prodává vinici 2102. 420; kupuje dům na Star. m. na stupni r. 1443. 2102. 438; 1449 dům 2084. C. 34; J. 22. 1456 dům 2105. 54; prodává 2085. C. 2.; zas 1456 2085. C. 15.; dům u Jeruzal. 2105. 115. 1464 připomíná se dům jeho 2105. 205. 208, prodá ho 1464 a týž rok zemřel. 2105. 213.
1439 *Nicolaus,* murator na Nov. m. kup. ďům 2082. T. 11. Možná, že to Mikuláš, doleji uvedený.
1442 *Mauritius,* murator na Nov. m. dům 2083. F. 20.
1449 *Jíra* na Nov. m. 2084. C. 35. Jíra z Opatovic smluvčí 1456. 2085. B. 26. 1485. žena Brigida; 1485 činí Jíra kšaft 2094. J. 1.
1449 *Vacek* v Star. m. 2103. 22.
1450 *Mathias Masopust* na Nov. m. 2084. D. 13; 1455 žena Kateř. kup. dům v Nov. m. 2085. B. 4. B. 28. 1459 prod. dům 2085. G. 24. 1482. prod. dům 2088. J. 6. 1489 smlouvá se židem. 2089. N. 9.

1451 *Johannes,* parléř, přijal měst. právo v Star. m. 986. 199. 1461 prod. dům u Zl. Koruny 2105. 158, žena Dorota kup. dům 1462 2105. 161, 1466 postupuje dům 2105. 135, činí kšaft 1469. 2119. P. 1.

1453 *Václav* přijal právo měs. 986. 200.

1453 *Mikuláš* zedník na Nov. m., hádka o dům 2084. G. 7. 1456 prod. dům 2085. C. 10. E. 16, žena Dorota; kupuje 2085. C. 13. 1462 dluž. 2085. M. 8. M. 13. Ondřej syn 2085. O. 3. 1486 kup. dům. 2089. C. 26.

1454 *Johannes,* murator alias „studničník“ na Nov. m. 2084. H. 20.

1455 *Ducháček, Duchek* na Star. městě, žena Anna, kup. půl domku u sv. Valent. 2105. 47; týž r. 1455 přijal právo měst. 986. 205; prodal dům 1462, 2105. 170.

1456 *Ondřej* v Nov. m. 2085. C. 6.; 1463 dům kup. 2086. B. 12. žena Jana.

1458 *Jan Wolf,* Wolfgangus na Malé Str. 2080. 148. V Tomkových Základech již r. 1448.

1459 *Mathias de* Glatovia na Star. m., ž. Anna, kup. dům v Dlouhé ulici. 2105. 106. 2080. 174. 1467 kup. dům na Nov. m. 2086. J. 29. Snad to týž, jenž r. 1490 kup. dům na Karlově. 2089. P. 30. Jiný 1490. 2089. O. 19.

1460 *Mareš, Mauritius de Glatovia* přij. u měst. 986. 208. 1468 prod. dům u sv. Benedikta. 2105. 263.

1461 *Johannes de* Litoměřic, žena Duška, kup. dům Nm. 2085. L. 3.

1462 *Matěj,* zedník na Malé Str. (v ul. Tomášské) 2080. 174. 172.

1462 *Volfgang,* Anna žena, kup. dům v Smečkách. 2085. N. 24.

1463 *Mathias* řečený *Volám,* žena Dorota, kup. dům na Nov. m. 2086. L. 7.; kup. dům na Karlově 1471. 2086. O. 22. Prod. dům na Karl. 1474. 2087. G. 3. 1477 kup. vinici. 2004. F. 5. 1480 prod. dům 2088. D. 22. 1482 † 2088. J. 25.

1463 *Martin Hrdopíštěk,* ž. Marketa, kup. domek na Malé Str. 2080. 179. u Tomka v Zákl. M. Str. 53. 1466.

1463 *Jakub* na Malé Str. 2080. 180 prod. dům. Může to býti Jakub uvedený r. 1449 mezi kamenníky.

1463 *Jan,* řeč. *Medovec,* žena Machna, Marketa, k. dům v Nov. m. 2086. A. 8. 2086. N. 13. (1470); 1476 kup. dům v Jámě. 2087. M. 3. prodává 1481. 2087. E. 23.

1464 *Bartoň,* zedník, obdržel od malostransk. konšelů poustku na vystavění domu. 2080. 191.

1465 *Jiří Bako,* žena Marta, dostali od krále Jiřího na Malé Str. pusté městiště. 2080. 192. 1472 prodali je. Žije r. 1477. 2080. 320.

1466 *Aleš* na Nov. m. věřitel čísi. 2086. H. 11.

1468 *Mathias,* murator na Nov. m. Žena Dorota kup. dům 2086. L. 7. 1471 zase 2086. O. 22. Snad je to některý z předešl. Matějů.

1471 *Václav,* žena Elška, kup. dům v Chudobicích. 2086. O. 23. 1482 živ. 2088. H. 12. 1484. 2089. A. 9.

1472 *Václav,* žena Dorota, kup. dům na Nov. m. 2087. B. 27; kup. dům, 1474. 2087. G. 3. Prod. vinici 1491. 2004. Q. 15.

1472 *Ratibor Forman* kup. dům na Malé Str., dům u Strahova, r. 1473 už mrtev. 2080. J. 18. K. 13. 257.

1473 *Štěpán,* věřitel, na Nov. m. 2087. D. 7.

1475 *Duchko,* formator seu constructor domorum, žena Jana, kup. dům v Nov. m. 2087. K. 8; prod. dům na Floren. 2087. L. 9. 17; kup. dům na Star. m. r. 1479. 2106. 35. 1480 kup. městiště na Poříčí. 2088. D. 3. 1480 kup. městiště v Chudobic. 2088. D. 17. 1481 prod. dům na Poříčí. 2088. D. 30; 1484 tamž. M. 18. 1486 kup. dům 2089. C. 22. Prodává 1487 2089. G. 13; kupuje 1487. 2089. G. 2. 1488 kup. dům 2089. L. 17., prod. dům 1489. 2089. O. 12.; 1492 prodává dům v Růž. ul. 2089. S. 15. Tu je to výslovně ještě onen constructor domorum z r. 1475. R. 1493 objevuje se Duchek murator s ženou Kateřinou. Je to jiný? 2089. T. 23. 1495 ještě Duchek constr. dom. kvituje peníze 2089. Y. 26. 1496 vždy týž constructor kvituje 2090. A. 26; A. 32. 1497 „vzdělavatel domů“ s ženou koup. dům na Dláždění 2090, B. 12. 1499 prodává dům v Nekazance. R. 1501 mrtev. Kateř. vdova. 2090. 84. Paní Kateřina měla také stolici rybní na Star. m. 2090. 236.

1475 *Bartoš,* dům v Nov. m. 2087. K. 8.

1475 *Jan Šťastník* na Malé Str. Tomek, Základy. Též 2080. 308.

1476 *Thoma, Tomášek,* zedník na Malé Str. 2080. 262. Vdova 2080. 278.

1476 *Petr Hnízdo* na Malé Str. dům na rynku. 2080. 313. Kup. jiný 1477. 2080. 324. 326. 1488 kup. vinici 2004. N. 1.

1477 *Baltazar,* žena Anna, kup. dům na Malé Str. 2080. 370. Živ r. 1502 2211. G. 4. 1505 Anna vdovou 2211. G. 27.

1477 *Jan Poláček, Polonus,* na Star. m, rukojmě. 986. 215. 1488 kup. dům v Růžové ul., žena Barbora. 2089. L. 12.

1477 *Matiáš Luňák,* zedník na Nov. m.; dům na Botiči 2087. N. 13. Snad se ho týkají zápisy r. 1490 2080. P. 30. Q. 19. Tu by měl ženu Annu.

1478 *Urban Schainar,* zedník na Mal. Str. (Tomkovy Základy).

1479 *Václav* na Nov. m., žena Marketa, kup. vinici 2004. F. 14. 1486 dům 2089. D.; 6. 1494 vinici 2004. S. 9. 1497 dům u sv. Štěpána 2090. 18.

1480 *Tomáš,* věřitel. Nov. m. 2088. D. 21.

1481 *Staněk* koupil dům v Tůních, ale v bouři utekl z města. 2089. L. 11. 2088. E. 13.

1481 *Matouš, Matěj* na Nov. m., žena Marketa. 2004. H. 3. 1483 kup. dům v ulici Růžové a béře měsťs. právo. 2088. K. 5. 1485 Marketa vdova. 2089. A. 26.

1482 *Jakub Škoda* na Nov. m.; žena Kunka, prodal dům, přijal měst. právo. 2088. H. 3.

1482 *Pavel z Loun,* přijal právo měst. na Nov. m. 2088. G. 9. Týž-li: 1510 Paulus, zedník, kup. dům u sv. Jindř. 2091. L. 7; žena Dorota. 1512 Paul utekl 2091. O. 17. 1514 kupuje vinici 2006. 221. 1515 prod. dům 2092. 109.

1482 *Matěj Bradatý* na Malé Str., dům u sv. Martina 2211. A. 7. 1506 prod. dům 2211. E. 13.

1482 *Matěj Roznoše,* žena Kateř., kupuje městiště na Mal. Str. 2211. A. 6. Dům na Nov. m. 2089. Q. 21; kup. dům v ulici Flašn. 2089. R. 20. Prod. dům ten 2090. 348. 1506 už mrtev.

1484 *Andreas, Ondřej,* murator, koup. dům v Chudobicích, žena Marta. 2089. A. 6. 1497 Andreas dictus Vondra kvituje peníze. 2090. B. 22.

1485 *Blasius,* koup. dům v Nov. m. v příkopě. 2089. C. 8. Žena Kateř. kup. dům 1489. 2089. M. 18., r. 1500 Kateř. vdovou. 2090. C. 16.

1485 *Jan Dlúhý,* žena Anna, kup. vinici 2004. K. 5; kup. dům 1487. 2089. F. 23; kup. v Opat. dům 1489 2189. N. 23. Jiný 1489. 2089. M. 22. 1493 jiný v Chudobic. 2089. V. 12. R. 1499 má ženu Mark. a prod. dům v Smečkách 2090. 111.

1486 *Jan Liška,* žena Dorota, prod. dům na Florenci v Nov. m. 2089. E. 7. Živ snad ještě 1509. č. 1046. 45; kup. dům 2191. H. 2.

1487 *Václav*, žena Uršula, na Nov. m. 2089. F. 20.
1487 *Šimon* připomíná se mrtvý. Magda vdova. Na Nov. měs. 2087. G. 8.
1489 *Antoš, Antoch,* žena Dorota, kup. dům v Nov. m. v Smečkách. 2089. O. 2. 1493, 2089. T. 14. 1495 prod. dům 2089. Y. 26. A. 32. 1497 kup. dům na Rybníčku 2090. 37. 1501 kup. dům ve Smečkách 2090. 260. 1521 kšaft činí 2142. D. 9.
1489 *Jakub,* přijal měst. právo v Nov. m. 2089. N. 2.
1489 *Václav Holý,* na Nov. m., žena Kateřina, kup. dům v Nov. m. 2089. M. 30. R. 1498 Václav, zedník, kvituje peníze, týž-li? 2079. 67. Zase 2079. 78.
1489 *Matěj z Karlova* dictus *Žižka,* přijal měst. právo. 2089, O. 8; žena Dorota, kup. dům v Nov. m. 2089. O. 9.
1490 *Petr* na Nov. m., žena Kateřina, přinesla mu dům v Podskalí. 2089. Q. 29, 1496 Petr, zedník, prod. dům 2089. Y. 33. 1497 kvitují za dům. 2090. B. 1. C. 14. 1504 živ. 2090. 361.
1491 *Mathias* na Oujezdě, žena Marketa, kup. vinici. 2004. Q. 1.
1491 *Mikuláš,* zedník, na Nov. m.; postupuje ženě Elšce dům v Chudobic. 2098. R. 4; postupuje Elšce vinici r. 1495. 2004. S. 29.
1491 *Mathúš z Poříčí,* žena Marketa, kup. vinici 2004. Q. 20.
1492 *Jiří,* zedník, na Nov. m., kup. vinici 2004. R. 17. Žena Kateř. Dům v Široké ul. 2009. V. 11. r. 1493. Mrtev 1498 2090. 83.
1493 *Laurentinus*, *Vavřinec,* murator, žena Kateř., kup. dům u sv. Štěp. na Nov. m. 2089. T. 6; má vinici 2004. Q. 26. 1496 splácí dům 2090. A. 23. 1513 Vávra má platit 106. 55.
1493 *Henricus,* murator, žena Marketa, kup. dům na Nov. m. a přijímá právo měšť. 2089. T. 27. 1511 poručník. 2091. M. 5. R. 1513 nebožtík. 2091. Q. 20.
1493 *Křištan,* žena Dorota, dlužen; dům v Chudobic. 2089. 27. 1493 koupil dům 2089. V. 2.
1495 *Jan,* zedník na Nov. m., béře vdovu Martu na Nov. M. Je to některý z předešl. Janů? 2079. 41. Marta, žena Janova, dlužna 1502. 2079. 87.
1495 *Čáp,* murator, ve viniční knize 2004. T. 12.
1496 *Jiří* na Nov. m., žena Dorota, kup. vinici, 2004. T. 20. Dům na Nov. m. 2090. A. 37; kup. dům r. 1503 2090. 311., 1509 vinici 2006. 24.
1497 *Albert, Albrecht,* na Malé Str. kup. díl domu. 2211. E. 26; 1507 kup. dům 2211. E. 22.

1497 *Jan* na Nov. m., žena Marketa, na Nov. m., dlužni 2079. 58. 1513 prod. vinici 2006. 139. Poněvadž písaři Martu pletou zhusta s Marketou, možná, že tento Jan s předešlým jsou stejni.

1497 *Vondra,* zedník z Podskalí, svědek 2090. 4. Není-li to Andres r. 1489 uvedený mezi kamenníky.

1498 *Beneš* obdržel dům v Šir. ul. od Kateř. vdovy po Jiřím zedn. 2090. 83.

1499 *Hanzl,* „pekař ale nyní zedník" má dům na Hradčanech 2253. 62.

1499 *Johannes,* „paumaystr" přijal právo měšť. Nov. 2090. 105; týž rok na St. m. 986. 234.

1499 *Gregorius, Řehoř,* dynchéř alias murator na Nov. m., kup. dům v Smečkách. 2090. 111. 223. 1506 2211. E. 13. S ženou Martou kup. vinici 2009. 19., r. 1510 vzdává dům na Koňsk. trhu ženě, která tu sluje Marketou. 2091. L. 24.

1503 *Petr,* dynchéř na Nov. m., žena Magda, dům 2090. 363.

1504 *Řehoř,* zedník na Malé Str., připom. se jako mrtvý; vdova Dorota. 2211. G. 27. J. 22.

1506 *Matěj Pachole* na Nov. m., dům 2091. D. 14.

1506 *Mikuláš Dubánek* na Nov. m., žena Marketa, kup. dům na Florenci. 2091. D. 4. 1524 prod. dům 2110. 56.

1508 *Jan Benátský,* na Nov. m., dům v Benátkách 2091. H. 3. ručí 106. 142. Žena Dorota. Kup. dům na Zderaze 1513 2091. R. 7. 1514 prod. dům 2092. 57. Syn Pavel.

1509 *Blažej, Blažek Kuchynka,* kup. dům u sv. Jindř. 2091. H. 7. 1513 hlásí se k dluhu. 2097. 33. 1513. kup. dům v Opatov. 2091. R. 7. 1522 činí kšaft 2142. E. 13. G. 21.

1510 *Jan,* dynchéř na Nov. m., žena Marketa, kup. dům 2091. L. 7.

1511 *Gallus, Havel,* žena Barbora, kup. dům na Nov. m. přijímá právo měst., ale chud jsa dům vrátí 2091. O. 2. 1512 ručí 106. 170. Dlužen. 2079. 127. R. 1524 u přísahy náboženské 994. 91.

1511 *Jan* na Nov. m., žena Kateřina, kup. dům u sv. Jindř. 2091. O. 10. Snad je to Jan *Litavka,* jenž sobě a Kateřině kup. 1522 dům u Koňsk. brány. 2093. 82.

1511 *Mikuláš Laach,* žena Marketa, kup. dům v Opatovic., přijal na Nov. m. právo měst. 2091. N. 28.

[1512 *Bartoň,* zedník, přijal právo St. m. 986. 244. Tušíme v něm Bartoše kameníka a proto uveden v soupise předešlém.]

1512 *Tomáš,* zedník, svědek na Nov. m. 1046. 75.
1512 *Jan Roznoše* na Nov. m. 2091. Q. 12.
1512 *Šimon,* žena Kateř., kup. dům na Florenci 2091. P. 11. 1515 mrtev 2092. 69.
1513 *Jan Máslo,* zedník na Nov. m., uvádí se mrtvý. 2091. Q. 16. Byl-li to některý z předešlých Janů?
1513 *Jan Jančék,* kup. dům na Nov. m. 2091. R. 7. 1513 dlužen. 2097. 33. 1514 prod. dům. 2092. 56.
1513 *Vít,* zedník na Nov. m.; 1520 přijal měst. právo. 554. 4. 534. A. 6.
1514 *Martin Beran* již nebožtík. 2092. 23. Matěj syn. Dorota vdova.
1514 *Šimon* ze zahrad od sv. Jakuba (Smíchov), žena Svata, kup. vinici. 2006. 213. 242. 1515 prod. vinici. 2006. 243. 1519 rozveden s ženou 2006. 369. Druhá žena Dorota. 2006. 393. 1524 prod. dům. 2212. E. 10. 1526 kup. dům v Jirchářích. 2093. 225. 2110. 144. 1527 kup. dům u sv. Eloy. 2110. 239; týž r. prodává dům 2110. 227.
1516 *Kašpar,* zedník, žena Anna, kup. dům v Smečk.; 2092. 119; svědčí na N. m. 1046. 131.
1516 *Psík,* zedník na Nov. m. 2092. 119.
1516 *Duchek,* zedník na Nov. m., žena Lída, dům, 2092. 140.
1518 *Matěj Holý* na Star. m. Anna. Dům 2152. A. 12.
1518 *Jan,* žena Barbora, kup. dům v Opatovic. 2092. 209. Kup. dům na Příkopě r. 1521. 2093. 73.
1519 *Hanzl,* zedník z Podhračaní, žena Marketa, kup. vinici 2006. 362.
1520 *Jakub,* zedník, přij. měst. právo na Nov. m. 554. 4. 1520 kup. dům v Jámě; žena Marketa 2093. 43.
1520 *Mikuláš,* zedník, podruh na Nov. m. 2006. 387. kup. vinici.
1521 *Prokop Toch* na Nov. m., žena Dorota, kup. dům na Dlážení 2109. 197. 1521 kup. dům na Dlážení. 2093. 73. 1525 kup. dům 2093. 184.
1522 *Václav Bradáč,* zedník na Star. m., podruh, dědí 2142. E. 13.
1523 *Martin Beran* na Star. m., žena Kateřina, kup. dům u sv. Haštala. 2109. 325. Právo měst. přijal 1523. 534. A. 15. 1524 koup. dům na Florenci. 2093. 173.
1524 k přísaze náboženské mimo jiné přišli zedníci *Hlaváč, Kučera* 994. 91.
1524 *Duchek Vlach,* zedník na Nov. m. u náboženské přísahy;

r. 1527 žena Klára, kup. dům u sv. Štěp. 2093. 267. a přij. právo měst. 534. B. 14.
1524 *Jiří Roček,* žena Mark., kup. dům na Senném trhu 2110. 56. Upustil od koupě 2093. 171.
1524 *Matúš, Matěj,* zedník, 1524, žena Anna, dědí. 534. 86. 1526; kup. dům v Chudobic. 2110. 142; přijímá právo měst. 534. B. 10. 1524 u přísahy náboženské 994. 91.
1525 *Vaněk,* na Karlově dům 2110. 106.
1525 *Jan,* švakr kamenníka Jana, „dělá zednictvo" 9. 111.

Z měst venkovských asi nejvíc zedníkův a kamenníků měla Hora, neboť tu shledáváme je r. 1488 v organisaci.[1]) Zvláště uvádí se mistr Hanuš, jenž před Rejskem pracoval o stavbě chrámu sv. Barbory v Hoře. To podivno, že od r. 1500 nečiní se v seznamech cechů kutnohorských o zednickém a kamennickém cechu nižádné zmínky. V Hoře se přec stavělo i potom. Stavební ruch doby Jiřího krále a vzrostlý ještě bujněji za Vladislava dotekl se také mnohých jiných měst v Čechách, někde k tomu ruchu i oheň pomohl (Louny, Most). Nelze vyčísti všech měst, kde jsme nalezli zedníky a kamenníky této periody. Byli v Plzni; konec doby měli tu umělého kamenníka Holého, jenž r. 1530 pracoval s jinými na zámku Krasikově;[2]) z Jaroměře uvádí se kamenník Hanuš r. 1517 V Hradci Králové r. 1516 k věži vodní znaky a římsy gotické hotovil kamenník Jan, snad mistr domácí; v Chrudimi r. 1510 vyniká stavbou úpravných štítů domovitých mistr Ondřej Žlábek;[3]) v Slaném i na předměstí seděli r. 1470 zedníci Duchek, Mikuláš, Jíra; ba měli tu i specialistu stavebního, s t u d n i k á ř e;[4]) v Lounech stavěli a tesali na kostele Mikuláš, Filip, Šrám, Pavel z Pardubic; možná, že, až na posledního, byli to mistři domácí. V Rakovníce měli r. 1451 výborného kamenníka Jana z Loun; ke konci periody pracuje tam kamenník Jan (r. 1516) a Vít;[5]) týž čas (1527) měli v Brodě Českém zedníka Fencla, ale jeho práce, v Kolíně pořízená,

[1]) Lib. memorab. z r. 1480, arch. horský. Též seznamy Hejnicovy.
[2]) Seznam Strnadův; Mareš, Materialie Arch. Pam., XVI., 469.
[3]) Cechner, Soupis XIX, 28. Rybička Čas. Č. Mus. 1848, 598. Arch. pražs. č. 2211. M. 20.
[4]) Počet vojenský r. 1469. Slanský arch. Opis v zemsk.
[5]) Kšaft jeho r. 1522 v knize kšaftů z r. 1511 arch. rakov. B. 3.

nestála za mnoho;[1]) jakýs mistr Linhart r. 1478 opravuje kostel velvarský.[2]) I v Plané měli stavitele Štěpána, ale zdá se, že doma neměl práce, nabízíť se r. 1506 Stříbrským.[3]) Mistr Tomáš, jenž stavěl r. 1499 jehlancovitou věž v Mladošovicích, byl bezpochyby mistr třeboňský, Mikuláš, stavitel věže kostelní v Písku (r. 1489) byl snad usedlý mistr písecký.[4])

Velmi živá byla stavitelská činnost na panstvích velikých velmožů českých, Rožmberků, Hradeckých a Pernštýnských; za Viléma z Pernštýna Pardubice byly po ohni znova stavěny; Jindřich z Hradce r. 1489 smlouvá se zedníkem Jankem o dohled nad pracemi stavebními za roční plat 12 kop grošů míšeňských, půl pinty piva denně a 2 pecny chleba; k tomu dává mu domek.[5]) R. 1493 staví v Hradci štít radniční zedník Zygl, jinou stavbu podniká tu r. 1496 mistr Honza z Bystřice.[6]) Rožmberští volají do svých měst české i cizí mistry k stavbám; v Soběslavi r. 1444 staví věži zedníci Petr a Prokop; od r. 1485 tamž pracují o stavbě kostelní mistr Beneš ze Svínů Trhových a mistr Burián z Tábora[7]); r. 1498 Petr z Rožmberka, maje na svém panství zedníků počet, učinil nad nimi mistra Jana Gezingra nejvyšším kamenníkem.[8])

Z měst německých v Čechách Cheb měl svého kamenníka Erharta, o němž víme, že r. 1485 Loketským dělal sanktuář do kostela sv. Václava, ale nedodělal, jak sliboval.[9]) V Chomútově byl r. 1518 z čelnějších mistrů Jorg Schremle.[10]) Těch několik mistrů z různých stran našeho království postačtež za doklad.

Na konec jest k zedníkům jakožto speciální řemeslo i v této periodě připojiti tynchéře (dynchéře) z nichž některý, jakož svrchu připomenuto, i zedničil, a jiný zase truhlařil, a stavitele rybníků

---

[1]) Vávra, Kolín. 96.
[2]) Pamět. kniha velvars., str. 23. Arch. zemský.
[3]) Kn. stříb. str. 78. Opis v zemském. arch.
[4]) Soupis Třeboň. X, 38. Method. XXIX., 5.
[5]) V lístcích arch. zemsk.; opis z arch. jindřichohrad.
[6]) Soupis XIV., 260, 261. Jiné zedníky v Hradci hledej ve Wintrově Obraze I., 355.
[7]) Mareš, Material. Arch Pam. XVI., 145.
[8]) Tamž. 301.
[9]) R. 1487 byli Chebští od Loketských prošeni, aby ho donutili k dokončení práce Arch. Egrae. Opis v zemsk. 1487.
[10]) Neuwirth, Mittheil. XXX., 309.

s dělným lidem rybnikářským. Shledali jsme v Praze také r. 1493 jednoho opravovatele lázní parních (renovator aestuariorum), ale nevíme, náleží-li mezi zedníky či tesaře. [1])

Zavíráme stať, shledavše v nadepsaných odborech uměleckých i sprostnějších živnostech příbuzných patnáctero řemeslo.

[1]) Arch. pražs., č. 2089. T. 9. Slul Martin, měl dům na Nov. městě.

V.

Živnosti osobních služeb a konečné počty úhrnné.

Obor osobních služeb živnostenských jest stejně pestrý jako v periodě předešlé a co do členů jednotlivých živností teď hojnější. Sem příslušejí nejprve lazebníci, kteří drželi lázně, myli a drbali lidi v nich; pak bradýři (holičové), kteří holili brady, trhali zuby, sázeli baňky, pouštěli žilou na jaře a na podzim a hojili rány. Těm ranhojičům vzniká a obecným se stává tou dobou ze slova barbíř podivně dvojsmyslné jméno barvíř.

V lázni vždy byl zaměstnán některý holič nebo barvíři, ale tu býval jen v podružném tovaryšském postavení v službách lazebníkových. Jináče lazebníci a holičové jakožto samostatní mistři od sebe se oddělovali čím dál přísněji. Bradýřové se vyvyšovali a nejeden zval se svou vůlí „lékařem".

I v této periodě bylo řemeslo lazebnické celkem nevážené, a to tím, že v lázních, jež byly za oněch časů místy zábavnými, provozovány všelijaké nemravnosti. Proto vždy ještě platil o lazebnících starý odsudek, že jsou pokolení lehkého svědomí. Také zůstavá za celou periodou platným zákaz krále Janův (z r. 1330),[1]) aby lazebník ani barvíř nebyl konšelem.[2]) Ale již v téže periodě dosti záhy dostavila se úřední očista. R. 1439 totiž Staroměstští rozhodli a oznámili v hádce lazebníků s uzdáři, že pokládají lazebnické řemeslo za chvalitebné, dobré a hodné jako kterékoli jiné, a děti la-

---

¹) Staří Letop. Exempl. Neuberkův. 3.

²) Čte se tak ještě v Právě Soběslavském. Arch. pražs., 993. Jedinou výjimku uvedli jsme svrchu z Kouřimi, kde r. 1421 lazebník byl v radě.

zebnické že mohou do kterého řemesla koli vstupovati bez překážky.[1])

Druhá očista řemesla lazebnického přišla s vyššího místa r. 1463. Tehda uraženi byli kutnohorští lazebníci. Jeden soused horský nazval je „řitomyji“, druhý pravil, že by lazebníci měli sedati u dveří jako biřicové, a třetí chtěl dokonce, aby lazebníci nebývali tu, kde on bývá. Král Jiří nařídil skrze mincmistra opravu, aby totiž háncové odprosili řemeslo lazebnické, a přidal, aby děti lazebnické byly přijímány do všech řemesel.[2]) Potom r. 1474 i král Vladislav očistil lazebníky týmž rozumem jako Jiří; r. 1509 Vladislav obnovil „milost“, aby lazebníkům nebylo řemeslo zlehčeno.[3]) Ale přes tyto úřední a královské očisty vždy se v obecném životě někdo vyskytl, kdo lazebníkům nadal, načež musíval odprošovati.[4]) Na druhou stranu ovšem zase víme, že dcera Doroty lazebnice z Nové lázně za Židy v Praze (kolem r. 1520) vdala se za konváře Václava do Loun, a že konvář proto neměl úhony.[5])

Lázně byly majetkem obce, která je najímala lazebníkovi neb i propouštěla za plat v dědičné držení; byly však také lázně v plném vlastnictví a „v dědickém vladařství“[6]) lazebníkově. Taková lázeň svobodně prodávána. R. 1416 koupil Leonard lazebník pražskou lázeň u Židů za 700 kop českých grošů[7]); r. 1420 za tolikéž peněz koupena jedna lázeň novoměstská, druhá však jen za 300 kop;[8]) r. 1449 Mařík z Královy lázně s manželkou prodávají svou lázeň

---

[1]) Quia nos illud artificium balneatorum habemus pro bono, digno, laudabile et conservativo« . . . »quod proles ipsorum possunt digne quolibet alio artificio adipisci.« Arch. pražs., č. 992. 192. Kdo tenkrát z uzdářů lazebníky urazili, musili odprositi. Tato sociální očista je u nás dřív než v Němcích. Magdeburští lazebníci očistěni teprv koncem XV. stol. Lippert, Leitmeritz. 328.

[2]) Příspěvky kutnoh. III., 110, 111.

[3]) V Diplomat. musejn. 1474. Arch. landškrounský. Opis v zemsk.

[4]) Smýšlení obecné vysvítá ze slov Mathúše Knapa, jenž r. 1467 nařekl na Novém městě: prý »kterayž jest syn lazebníkův, že můž býti i taky syn katův.« Arch. pražs., č. 10. Manuál novom. Též Miscell. arch. pražs., č. 18, č. 2086, fol. J. 25.

[5]) Arch. pražs., č. 8. 54. R. 1520.

[6]) Miscell. arch. pražs., 26. A. 7. Lázeň na Poříčí proti příkopu staroměst. r. 1450.

[7]) Arch. pražs, č. 2102.

[8]) Miscell. 13. Nicol. Oredle emit »stubam balnealem« cum area. Lázeň »lúnská«, fol. 29.

dědičnou u mostu Matiáši z Chlumčan za 100 kop grošů pražských.[1]) Lázeň Erbovská na Poříčí koupena r. 1452 za 80 kop.[2]) Lze tedy říci, že v XV. věku lázeň byla průměrně po 70 kopách. Z toho průměru ovšem daleko vyskočilo, bylo-li při lázni větší městiště a kus břehu spolu kupován. Tak stála pražská lázeň Písaná (balneum pictum) r. 1438 130 kop s břehem vltavským.[3]) Ke konci periody shledáváme, že lazebník, lázeň koupiv, povinen byl do cechu kopu dáti.[4]) Co do kvality byly lázně obyčejné, kde se lidé u vodě teplé nebo studené myli, a parní nebo „potící“, při nichž pořizována pára rozpálenými železy nebo kameny (v latinských pramenech slují stubae, aestuaria).

Pomahači lázeňskými byli mimo holiče tovaryši, tovaryšky nebo slouhy; z oněch byli specialisté zuvači, pouštědlníci a paknechti (badknecht). Ti bývali v lázni větší; v malé vykonal vše, i holení, lazebník se ženou nebo jednou slouhou. Staroměstský lazebník Bernášek měl ve své valné lázni r. 1449 šest osob pomocných.[5])

Největší počet lázní a lazebníků byl v hlavním městě. Jakž jsme dotekli již, lázně staly se místem zábavy a k tomu všude obvyklo, že řemeslničtí dělníci aspoň ve čtrnácti dnech jednou chodili se mýt. Proto se lázně a lazebníci proti předešlým dobám zmnožili. V Praze Nové lazebníci ustavili se v societu r. 1477; v Staré dávno dřív, ale nevíme kdy. Aspoň již r. 1449 dostává se societě staroměstské odkazu,[6]) a právo, řečené Soběslavské, z konce husitských válek, uvádí lazebníky s praporem.[7]) Do měšťanstva staropražského dostalo se za celou dobu (do r. 1526) 15 lazebníků, z nichž jeden r. 1480 Němec (Hauf) a druhý, Tomáše Paprle, r. 1507 přijatý, snad také Němec. Paprle získal lázeň v Točenici (u točenice) u sv. Jana na břehu.[8]) K přísaze náboženské r. 1524

---

[1]) Arch. pražs, č. 992. 223.

[2]) Tamž 2084. E. 36.

[3]) Tamž č. 2082. P. 13.

[4]) Arch. pražs., č. 1046. 57. R. 1512.

[5]) A to byli: Hanúšek paknecht, Ocásek, Rafije, Hedvička slúha, Mikuláš, holič z Moravy a Machna Břečťánkova. Arch. pražs., č. 51, fol. A. 10.

[6]) Arch. pražs., č. 2119. 10.

[7]) Hájek míní, že již Václav IV. dal lazebníkům staroměst. privilej.

[8]) Kšaft jeho r. 1520 v kn. č. 2142. C. 7. Žena Zuzana. Zajímavě vyobrazen jest Paprle jakožto »nejvyšší sekretář« cechu frantovského ve »Frantových právech«, vyd. Zíbrt. List. 7.

přišlo na radní dům z obou Pražských větších měst 12 mistrů lazebníků.[1]) Asi nejméně tolik bylo na ten čas lázní v Praze mimo židovskou některou. Barvířů (barbitonsor, rasor) za celou periodu v měšťanství staroměstské dostalo se jen devět, z nichž dva Němci a Jan z Poznaň, snad Polák (po r. 1477); k svrchupsané přísaze přišlo jich sedm z obou měst,[2]) z čehož patrno, že samostatných bradýřů v těch časech bývalo méně nežli lazebníků.[3]) Přes to však barbíři měli v Praze kdys před r. 1524 již societu vlastní.

Z bradýřů a lazebníků leckterého najdeš, že odkazuje na humání a umělecké věci. Pomním jen Václava, staroměstského bradýře, jenž odkázal r. 1528 4 kopy na kamennou kruchtu k sv. Michalu a půjčil záduší na stavbu školy.[4]) Z r. 1488 povědom jest barbíř králův, Jan ze Zlatova, jenž stal se až i konšelem hradčanským.

Po Praze největší počet lazebníkův a bradýřů byl v Hoře, neboť tam shledáváme lazebnickou societu r. 1481, od r. 1516 pak i cech bradýřský.[5]) Jedna z lázní horských (na Písku) náležela mincířům a pregéřům, kteří ji odevzdávali lazebníku na roční plat. R. 1455 najali ji Vaňkovi z Mezeříčí na roční pouze 2 kopy grošů,[6]) ale s povinností, aby o soudných dnech (tedy čtyřikrát v rok) lázeň vytopil všem, kdo se „pro pána Boha" mýti budou chtíti a těm mytelům aby hodně sloužil holením, mytím mýdlem benátským a nad to sud piva mladého aby jim dal.

Na Táboře r. 1432 byly lázně čtyři[7]) a tolikéž lazebnických mistrův. Tři lázně shledali jsme jen v městech největších; jináč jen po dvou bývalo skoro jako pravidlem. Takž měli v Čáslavi dvě; jednu z nich r. 1501 prodal lazebník lazebníkovi za 47 kop grošů českých.[8]) Dvě lázně teplé měli v Kolíně, kdež r. 1513 konšelé pro snadnější živnost lazebníků nařídili, aby obojí lázeň topena byla

---

[1]) Některá jména: Kaška, Beneš z Podskalí, Jan z Koňského trhu, Jan proti masným krámům, Vojta, Pitušný, Jan Paprle. Také jeden paknecht Stanislav Polák zapsán zvláště. Arch. pražs., č. 994. 93.

[2]) Z nich zajímav pro místo své dílny Pavel »z rychty« a Jindřich »ze Šmerhova« (vedle rathouz.) Arch. pražs., č. 994. 93.

[3]) Tomu svědčí také třetí znamení to, že v Tomkových Základech zapsáno od r, 1420—1500 při domech 11 lazebníkův a jen 6 barbířů.

[4]) Arch. pražs., č. 2142, fol. M. 12.

[5]) Lib. memor. arch. horsk. z r. 1480. Soupis Hejničův.

[6]) Arch. Zemsk. Opis z Hory 1455.

[7]) Kolář, Progr. Táb. 1871.

[8]) Sedláček, Čáslav.

vždy v sobotu, o jarmark a některé jiné vytčené dni, jináč měli se lazebníci v topení lázně po dnech střídati.[1]) V městech menších musila stačiti lázeň jediná obecní nebo v soukromém držení lazebníkově. Takž bylo na příklad v Rakovníce[2]) a v Českém Brodě, kdež nejstarší lazebník Mařík připomíná se r. 1444, a lázeň jeho, jednopatrová budova, uvádí se cenou 36 kop grošů českých.[3]) Rovněž tak v Kouřimi držel lazebník Bílek r. 1518 jedinou „lázňu", v níž měl sedm břitev, dva kameny, kotel s nohami; po něm měl lázeň tu Pavel lazebník, jenž zanechal r. 1528 po sobě 18 břitev, kameny dva „ve filcích" a 12 pušťadel.[4]) Ve Stříbře měli lázeň obecní, kterouž r. 1503 najali Petru lazebníkovi do půl léta; měl z ní odváděti týdně 10 grošů míš. a v tom půlletí dvě lázně zádušní ztopili darmo.[5]) R. 1515 najali do ní barbíře z Chomútova.[6]) V Náchodě lázeň náležela vrchnosti; ta ji r. 1433 prodala lazebníkovi, kterýž z ní ročně po 4 kopách grošů měl odváděti; nad to mu uloženo, aby o Vánocích odváděl dva kapouny nebo dva kokoty a aby čeleď zámeckou omýval darmo.[7]) V Bělé byla obecní lázeň; ta měla koncem naší periody cenu 86 kop grošů míšeňských.[8])

Chirologové (cirologus, chirurgus, cirulgicus), jakožto odborníci v léčení ran, jakožto specialisté od bradýřů odštěpení, objevují se v této periodě v pražských pamětech dosti často.[9]) Jsou to lidé domácí i cizí. Mezi cizími, do Prahy přišlými, r. 1461 pyšně se podpisoval magister Demetrius „medicus in cirurgia et in oculia". Měl na Novém městě dům.[10]) K chirurgům lze přičísti všelijaké lékařky a lékaře (medicus, physicus), kteří bez studií a universitních gradů provozovali léčení po živnostensku. I mezi nimi byli specialisté. Dosti často uvádějí se okulisté.[11]) K nim stejným

[1]) Vávra, Kolín 164.
[2]) Levý, Rakov. 162.
[3]) Miškovský, Naše Listy, XI., 21.
[4]) Lib. testament. kouřimsk.
[5]) Kniha stříbr., XXV., 47.
[6]) Z knihy stříbr., opis v zemsk. arch. 1515.
[7]) Hraše, Náchod 541.
[8]) Arch musej. listiny bělské. Též Umlauf, Bělá 109.
[9]) Některý s domem. Na př. r. 1502 cirulgicus Černý v kn. arch. pražs., 2090, 223.
[10]) Arch. pražs., č. 2085. M. 8.
[11]) Okulist Václav má r. 1460 na Novém m. dům. Arch. pražs, č. 2085. K. 10.

právem náležejí porodní ženy („báby, jež těhotným ženám posluhují“).[1]) Rozumí se, že porodní ženy byly beze zkoušek a bez úředního ustanovení. Opravňovaly se samy jako kterýkoli jiný „lékař“ a „lékařka“, tím, že se jim některý praktický případ zdařil a pověst o něm se rozhlásila.

V té době již vyskytují se zprávy také o lidech, kteří vedli živnosti z lidské lehkověrnosti a pověry. Prameny uvádějí hadače a hadačky, hadačka Dorota r. 1492 měla na Malé Straně pod valy dům a jiný ještě statek pozemský.[2]) Jednoho mistrného proroka čili hvězdáře (astrologa), rodem žida, poslal arcibiskup kolínský r. 1459 na prosbu královu také do Čech, aby mu tady učinil předpověď čili „prachtyku“.[3]) Také alchymisté objevují se a šidí lidi. Zanechávajíce sobě líčení medikův a alchymistů do jiného díla, uvedeme z konce periody jen Michala Plamana z Kynšperka, jenž Haymana Krušinu z Lichtmburku podvedl, „pravě se umění nějaké míti a znamenité věci dělati, jakožto přidada zlata k stříbru i z toho stříbra aby zlato bylo“. Starý Krušina dal mu na to dílo všecka stříbra svá, kalichy, pacem (kříž), plnou truhlu toho, ale alchymista nic nedovedl a utekl i s poklady. Totéž prý vyvedl panu Špetlovi z Janovic. R. 1526 měl o to soudy se synem ošizeného Krušiny, Vilémem.[4]) Ku konci naší periody měli na Malé Straně také nějakého domácího „hvězdáře“, slul Bohuslav († 1523).[5])

V řadě živností městských jest nám také v této periodě uvésti apotečníky jen pro přehled; jináče též jim pospolu s doktory musí býti věnováno pojednání zvláštní, neboť z této periody již máme důkazy, že vyráběli léky na latinské recepty učených doktorů a zapisovali si vydané léky v registra, jež měla u soudů moc průkazních knih.[6]) Do této stati apotečníci náležejí opět hlavně pro

---

[1]) R. 1498 v Hoře Marketa. Šimek, Věstn. Náuk. 1896. Otisk 12.

[2]) Arch. pražs., č. 2211. D. 16.

[3]) Arch. Česk., VII., 231.

[4]) Arch. pražs, č. 1128, 65.

[5]) Arch. pražs., č. 5212. C. 19.

[6]) Chybně se tiskne v němec. literatuře (také d'Elvert v Gesch. v. Iglau 245 odněkud opsal), i u nás několikrát vytištěno, že »lékárníci té doby byli pouhými medicinálnými prodavači a nepřipravovali léčiv sami, nýbrž objednávali je z Italie«. (!) Stačí na vyvrácení citovati z kšaftu apatykáře pražského Laurina r. 1526: »Dluhové, jimiž jsou mi lidé za recepty do apatyky povinnovati, o těch Matuš, služebník můj ví, jsú v registřích zapsány.« Arch. pražs., č. 2205. E. XI.

díla svá cukrová, pro konfekty (zavařeniny ovocné a kořenné), které vyráběli. Mohlo by se o nich položiti třeba při obchodě, neboť ráz obchodní, kramářský mají na sobě i v této periodě i v následující [1]); jezdívaliť po jarmarcích a poutích jako jiní kramáři, v Praze prodávali svoje zavařeniny a cukry, nejen ve svých apatykách, ale i v krámcích podle jiných obchodníků.

Apatykáři byli mistři, kteří měli apatyku svou nebo najatou. [2]) V této periodě většina pražských lékáren — tak zdá se — již připojovala se k domům a s domy bývala prodávána. Čtemeť na příklad, že r. 1453 Vaněk syn nebožtíka apotečníka Matiáše přátelskou smlouvou obdržel dům „pod skřidlicí" s apotékou a se vším k apotéce příslušenstvím. [3]) R. 1478 apatykář Václav z Bydžova s Voršilou, ženou svou, postupují jakés paní Anně „z apateky u sv. Havla" touž apateku „i všecko právo" a dům, v němž apateka jest, za 350 zlatých uherských (dukátů). [4]) Koncem naší periody již vůbec prodávány domy s apatykou, a některý i za 500 kop českých.

Dobrý důkaz, že apatyka — aspoň některá — byla součástí domu pevně souvislou (radikovanou) víme ze pře mistra Jana Paška r. 1518. Zikmund Chvatěrubský z Lestkova přiřekl kdysi Paškovi, že mimo něho nikomu jinému neprodá „domu svého s apatykou". Byl to dům a lékárna u sv. Michala na rohu. Ale r. 1516 chtěl dům prodati apotečníku Laurinovi; Pašek však se bránil a hned se dal na soud, tvrdě, že jest „jeho zdraví potřebnější apoteky míti nežli co jiného" a že dům koupí před Laurinem. A staroměstský soud nalezl, že mistr Jan je trhu bližší nežli Laurin. [5]) Tu přec jasno, že povědomý pletichář Pašek, aby dostal se k apatyce, chtěl koupiti dům. Přes tyto doklady však netvrdíme, že všecky všudy lékárny byly již radikovány. Známe výjimky ještě z následujíeí periody, kdy už některý dům sám po apatyce slul „Apatykou", [6]) a víme, že v těch dobách se poměry právě teprv utvařují a nové a nové apoteky vznikají.

---

[1]) Ještě r. 1568 staroměstská rada slibuje chrániti apatykáře »v tom, co k jich obchodu náleží«. Arch. pražs, č. 1165. 94.

[2]) Za nájemce pokládáme na příklad r. 1452 Hanúška z Kunovic, »apotekáře apoteky páně Prokopovy v Star. městě u Angelův«. Arch. pražs., č. 2119. E. 10.

[3]) Miscell. v arch. pražs, č. 87, 7.

[4]) Arch. pražs, č. 2141, fol 43.

[5]) Arch. pražs, č. 1128. G. 18.

[6]) Arch. pražs, č. 2213. D. 7.

Že prodávány také jen půlky a čtvrtky apoteky[1]) stejně tak jako čtvrtky domův, a že apateka mohla míti svého výměnkáře,[2]) toť jen mimochodem budiž tknuto.

Lékáren ani v této periodě nebylo v městech Pražských mnoho. K staroměstskému měšťanství přistoupilo lékárníků jen šest; což číslo tentokrát tím vážnější, že na Novém městě za dlouhý čas lékáren nebylo. V Starém městě mezi konšely dostal se jediný, apatykář Prokop, r. 1456; v trzích domovitých je apotečníků zapsáno od r. 1420—1500 jen sedm; k přísaze náboženské r. 1524 přišli jen tři. Tato čísla, důsledně skrovná, zdají se podpírati mínění svrchu uvedené, že apotek nebylo v Praze tuze hojně.[3]) V knihách městských a pamětech pražských při bedlivějším hledání vyskytuje se počet lékárníků sic o něco značnější. Spočítali jsme si jich za sto let (1421—1528) úhrnem ke třiceti, ale tento počet nadepsaný úsudek o poměrné řídkosti apatykářské živnosti v Praze spíš podporuje než vyvrací.[4]) Apotekáři této periody jsou až na dva Němce, jednoho Poláka vesměs Čechové, z nichž dva nejistí.

---

[1]) Příklad v Praze v arch. pražs. Miscell., 87, fol. 172, r. 1476. Apatyka u krchova sv. Michala.

[2]) Prokop apotekář chová při své apotece Jana apotekáře a poroučí r. 1457 svému nástupci, aby toho Jana do smrti choval, z komory jeho nikam jinam jím nehýbal a ročně na polepšení 8 kop mu dával. Arch. pražs., č. 992, 246.

[3]) V brožuře Národopisné výst. o lékárnictví (od Krafta) čteme, že v XV. věku v Praze byly 23 lékárny.

[4]) Shledali jsme v Praze tyto apotečníky od r. 1421—1528: 1421 *Elogius* na St. m. upisuje se v penězích. 2099. 118. 1424 *Leo* na St. m. platí census ze Středokluk. 2099. 129. 1424 *Jan* na St. m. v smlcuvě. 2099. 142. 1424 *Janek*, syn apot. Loysy na St. m. 2099. 151. 1427 *Albertus* na St. m.; kupuje dům na Malé Str., arch. pražs., č. 317, 104. 1428 *Vaněk* na St. m. 1431 *Mathias*, jenž r. 1434 má dům; r. 1450 činí apotekář *Mathuš* kšaft; bude asi táž osoba (Arch. pražs., č. 2119); syn jeho *Vaněk* apotečník, 1439 *Hanúšek* z Kunovic, apotekář od Andělů v St. m. 2099. 475. 1452 činí kšaft a odkazuje i tovaryšům dvěma lecco. Arch pražs., č. 2119. F. 10. 1441 *Rudolf* na St. m. 2099. 501. 1445 *Michal* na St. m. dědí 2099. 543. 1450 *Prokop* apotekař, 1457 konšel., měl vinice, dům na Nov. m. (arch. pražs., č. 2085. C. 21), domček na Malé Straně a dům v St. m., dům v Hradci Jindřichově. Onoho roku činí pro odjezd do ciziny kšaft, nechává ženě své Dorotě a tovaryši Petrovi apatyku na polovic; v kšaftě připomíná apatykaře *Jana* (č. 992. 246). R. 1460 činí kšaft nový. Apatyka se vším »korpusem« oceněna v 218 kopách, dům ve 300 kopách bez osmi. Miscell. č. 87. 370. R. 1464 apotekář *Albrecht* v apotece u lilium na ovocném trhu (Malý rynk); týž rok apotekář *Petr*, jenž obdržel polovic apoteky Prokopovy (č. 2119. N. 1. N. 2.) 1464 apotekář *Staněk* na St. m. (č. 2119. N. 1.). R. 1473

Z řady apotečníků budiž zvlášť dotčen pro svůj neslavný konec Tomášek, apotekář od Zlatého lilium. R. 1473 činí poslední pořízení, jímž všecko odkazuje matce své, manželce a dětem, kromě čtvrti apoteky, jež má připadnouti tovaryši Laurinovi s ženou jeho, aby, maje pomoc k živnosti, pilněji apoteku k ruce dědiců Tomáškových spravoval do smrti své; po smrti ať připadne ona čtvrť zase dědicům.[1]) Toť onen Tomášek, jenž právě toho roku s kutnohorským apotekářem Eliášem Houskou návodem Albrechta Kostky jeli do Benátek pro jed, aby král byl jím otráven. Činil kšaft svrchupsaný buď před jízdou do Vlach nebo spíš po svém na smrť odsouzení.[2])

Na venkově jsou v této periodě apoteky ještě velmi vzácny. Tu se o léky vždy ještě staral doktor, lékařové a lékařky samy. Také jezdívali lékárníci pražští a cizinci po jarmarcích a v každý čas jakožto „lantfaréři“ (potulní apotekáři) se zásobami léků. Na Horách Kutných však — vysvětlitelno populací bohatou — byly v XV. věku lékárny dvě. R. 1473 uvádí se v Hoře lékárník Tomáš, jenž se přistěhoval sem z Prahy. Usadil se v lékárně, jež slula potom „dolejší“, a byl chráněn konšelskou smlouvou. Toť, pokud povědomo, nejstarší zpráva[3]) o lékárně a jejím apotečníkovi. Ale hned z první zprávy patrno, že na rozdíl pražských jsou obě horské

Mikuláš Medlar, apat. staroměst, činí kšaft, dlužen do Norimberka, v apatece a v sklepích má pytel pepře, v truhle zázvor, cytwar a skořici (č. 2119. Q. 14). Týž rok *Tomášek*, apatyk. od zlat. lilium činí kšaft (č. 2119, R. 5.); r. 1478 *Jan z Měchova*, měšťan St. m. (lib. civ.); týž rok *Václav* z Bydžova (č. 2141. 43). 1497 apatykář *Bartoš* na Malé Straně prodal zlatníkovi dům, kde apatyka b y l a (č. 2211. E. 23.), r. 1502 apotekář *Laurin*, rodem z Volyně, jménem Holeček, drží s *Mikulášem* apatykářem, Němcem z Chebu, nějakou apatyku, o kterouž je soud. Advokátem obou lékárníků jest velmistr křižovnický Matiáš z Třebska, jenž vede věc tak mdle, že lékárníci propadli (arch. pražs., č. 1128). Téhož Laurina později nacházíme v držení domu s apatykou u Anděla; dům prodal, apateku na šest let k živnosti si vymíniv. Jiný dům měl u vlčího hrdla. R. 1522 činí kšaft (č. 2205. E. 1.), 1513 královský apotekář *Mikuláš* umřel, byl Polák, »u veliký pátek přijímal u své fary pod obojí způsobou, a na velikú noc na Hradě pod jednou« (Staří Letopis. 346); 1521 *Jan* apot. na Malé Str. kup. dům sobě a ženě Anně za 230 kop. 2212. B. 18. 1525 *Šimon Zlatník* »z apoteky« (tedy snad apatykář) koupil dům s apat. na rohu sv. Michala za 550 kop česk. (č. 2103. 266); r. 1528 *Duchek Bakalář*, apatykář, koupil dům u lilium s apat. za 300 kop, béře díl statku (č. 1129. 89; č. 2103. 283).

[1]) Arch. pražs., č. 2119. R. 5.

[2]) Staří Letopis., 209. Tomášek umřel na rathouze »snad od prkna« r. 1474.

[3]) Sic Horští mají styk s lékárníkem Nogertem, jenž jim půjčil peníze, již r. 1420, ale nevíme, seděl-li ten apatykář v Hoře či ve Zhořelci.

lékárny zavázány vrchnosti městské, konšelům nebo šefmistrům, a když se v konec století XV. přestěhovala jedna z nich, a později snad i druhá, do radního domu, měly ráz lékáren obecních, městských, ač soukromému právu lékárníkovu a jeho dědicův se hovělo. [1])

Po apotečníkovi Tomáši v Hoře připomíná se apatykář Václav, jenž měl jen půl apatyky, ale odbornou práci asi všecku, druhý díl, polovička lékárny, náležela panu Janu Charvátovi, jejž nepokládám za apatykáře, [2]) ale za zlatníka a finančního podpůrce „dolejší“ apatyky. Od dcery Charvátovy koupil Dr. Jan Švank polovici apatyky r. 1500 za 100 kop (sotva českých) [3]); druhou půli získal dřív nebo později a byl na Horách přes dvacet let apatekářem i lékařem praktikem. Jeho r. 1503 král Vladislav přichraňuje proti nějakému německému apotečníkovi, jenž se chtěl na Horách usaditi. Král poroučí šepmistrům, aby tomu Němci apatyky nedopouštěli, neboť Švank „k horám znamenitý důkladník jest“ a „nezdá se nám od cizozemců ani jiných lidí k jeho škodě takového útisku naň dopustiti“. [4]) Druhou lékárnu horskou, jež slula „svrchní“, „hořejší“, měl r. 1486 apotekář Jan, po něm r. 1504 Jiří, a r. 1514 jmenuje se Jindřich, jenž koupil korpus apoteky od Barbory apotekářky (zajisté vdovy) za 36 kop. [5])

Z jiných měst mimo Horu uvádí se Mýto, že mělo apatyku v XV. věku; r. 1512 v Plzni oceňují dům s apatykou 400 k. míš.; r. 1526 doktor Šturz zřídil lékárnu v Jáchymově; [6]) na hranici české v Jihlavě první apatyka z téže doby. [7]) Zdá se, že právě teprv od konce naší periody po venkově lékárny se rozšiřovaly.

---

[1]) Šimek, Věstník Spol. Náuk. 1896. I. O lékárnících atd.

[2]) Nalezl jsem jeho kšaft z r. 1486 v knize arch. horsk č. 236, a tu má Charvát »sklep zlatnický«; v hojném majetku svém uvádí půl apatyky, oznamuje, že chtěl »ustaviti« (podnikatel!) v Praze apatyku a učinil některý náklad, na nějž dává právo »apatekáři« Václavovi, »který se mnú jest.« Byl tedy Václav odborný společník zlatníkův.

[3]) Šimek, l. c. 3.

[4]) Diplomatář musejní. 1503. U Šimka, l. c., str. 4. Vykládám si dotčený útisk v tom, že Němec chtěl tu založiti apatyku novou, nebo se třel k polovici apatyky Švankovy.

[5]) Šimek, l. c., 4. Že platil »činži« městským hospodářům, z toho Šimek soudí, že apatyka byla již také v radnici.

[6]) Strnad. Listář. II. 630. Mathesii, Bergpostill.

[7]) D'Elvert, Iglau. 245.

Ostatní živnostníci oboru služeb jsou již všickni kategorie nižší nežli předešlí. Nejprv jsoû tu zase šrotéři (skladčí, ližníci, lihovníci, ladaři), o jichž práci položeno již v periodě předešlé. V této době bývají v pražských pramenech zváni latině podivným jmenem ludibridarii.[1]) Obce užívaly šrotéřství pro důchod svůj i k celní kontrole. V Pražských městech obce pronajímaly živnost šrotéřskou po jednotlivých městských „čtvrtích" čili po haldách; skupina šrotéřů, kteří musili míti povoz svůj, náležela k určité haldě drevní; člen haldy mohl svou právní část šrotéřskou odprodati komukoli, byť nebyl šrotýřem. K některému podílu haldy „šlotýřské" i několik šrotéřů se shrnulo stejným nákladem, stejným užitkem. Z haldy šrotéři musili k obci platiti dle počtu vozů, s kterými obecenstvu posluhovali. Známe to zřízení z r. 1451. Až do toho roku měla „halda poříčská" jen dva vozy; na jeden vůz bylo pět podílníků, na druhý čtyři. Roku praveného dovolili konšelé novoměstští, aby byl k haldě třetí vůz a z těch tří vozů aby šrotéři platili obci ročně 8 kop; při tom uloženo šrotéřům, aby sousedů, kteří „šrůtky" jejich potřebují, nemeškali pod trestem. Šrotýřů bylo v Praze asi mnoho pro velikou produkci piva a množství sladoven a pivovárů, k nimž právě šrotýři pracovali. Ostatně známe na Novém městě 8 hald[2]) a při každé bylo 7, 8 i víc šrotýřů mistrů, každý s čeledí. Podivno tedy, že k měšťanství Starého města v naší periodě dostalo se jen 6 šrotéřů, jakožto majitelů domův, k přísaze proti „pikartům" r. 1524 že přišlo jich z obou měst také jen šest. V městech venkovských byl některý šrotéř tou dobou všude, jenže přičítán tužeji než v Praze k zřízencům obecním.

I v této době posluhovali pivovárům vodou vodáci; větší měrou zaměstnáni bývali v Praze až do postavení vodních věží, od kdy hnána voda do pivovárů po trubách. Při městech čilejších bývali vždy vozkové, vozatajové, formané, kteří posluhovali cestujícím i obchodu. K staroměstskému měšťanství přihlásilo se od r. 1420—1526 úhrnem třináct vozků (vectores), z nichž jediný má německé jméno Sak. Dva z vozatajů dostali se do městských rad, Jan r. 1431 na Malé Straně, Havel r. 1435 na Novém městě. V Rakovníce pobýval v XV. století vždy jeden nebo dva vozatajové,

---

[1]) Důkaz, že ludibridarius je šrotéř, viz v knize arch. pražs., 2090. 179.

[2]) Arch. pražs., č. 2133. Halda u sv. Petra, na Poříčí Pecinovská, Na dláždění, halda Kozlovská, halda Slovanská (u Emaus), halda u vozů svatoštěpánských, u vozů rathouzských šrotéřů, halda Koňská (na Koňs. trhu).

na Táboře r. 1432 spočítáno jich sedm. Toť příklad z města malého a většího.

Specialisté povozničtí byli kárníci. Těch pospolu s formany přišlo r. 1524 z obou Pražských měst k přísaze na radnici 13, což není právě mnoho. V Praze byli k službám také kolečníci (trakařníci), lidé nádenní; jen jednoho jsme nalezli mezi měšťany na Starém městě.

K služebným živnostem v této době dále nutno zase přičísti šlejféře (brusiče), kteří posluhovali kolika řemeslům kovodělným. Někde obec držela brusírnu a najímala ji brusičovi; někde řemeslníci, brusu potřební, složili se na postavení brusírny sami; brusič byl pak v jejich službách. Takž víme, že Kouřimští dovolili r. 1492 mistrům čtyřem, tesařům a kovářům, aby si postavili svým nákladem brusnici, v níž by ostřili sekyry a jiné nástroje — aedificium ad acuendas secures et alia instrumenta — a z toho místa aby k obci platívali ročně kopu českých grošů činže (censu).[1]) Pražskou brusnici u mostu při mlýnech drželi již r. 1436 nožíři; jmenuje se Johannes nožíř „cum sociis" (se soudruhy), tedy jakás společnost nožířská; platili z brusnice týdně 24 grošů českých.[2]) Také z r. 1461 máme zprávu, že nožíři jsou té brusnice nájemci.[3]) Šlejfíř zdejší byl tedy v službách nožířů. Zajímavo, že také Landškrounští r. 1511 najímají brusírnu v Albrechticích nožíři Štěpánovi,[4]) v jehož podruží pak byl šlejfíř. Do měšťanstva v Starém městě vstoupilo od r. 1447 až 1526 úhrnkem 11 brusičů; to byli tedy měšťané s domy, lidé zámožnější. Jeden z nich zove se zvlášť „šlejfířem břitev", tedy specialista.

Veliký počet lidí, zvláště v Praze, náležel k živnosti, jež širokým jménem slula nádennickou a specialisovala se v nejrozmanitější zaměstnání. Především tu byli ti, kteří se zvali jen nádenníky (dietarii); ti byli ke všem prácem. V Pražských městech nebyli to samí chuďasové; nalezli jsme jich od polovice XV. věku do konce periody 11 mezi měšťany staropražskými, byli to tedy sousedé s domy. Arci možná že s domy malými; neboť r. 1469 prodává malostranský dietarius Andreas dům za půl čtvrté kopy a rok před tím nádenník

[1]) Arch. Zems. Opis z Kouřim. pamět. knih., fol. 49.

[2]) Arch. pražs. Účty mostecké.

[3]) Klamperna nožíř r. 1461 má tam řemeslné věci, jež odkazuje šlejféři Fukalovi. Arch. pražs., č. 2119. L. 3.

[4]) Landškr. kn. měsls. z r. 1487. pag. 102. Opis v zemsk. arch.

Václav svůj dům za čtyři.[1]) Toť tedy domečky. Význačno také, že r. 1524 k přísaze náboženské na radní dům povoláno bylo ze Starého a Nového města 44 nádenníků; tedy vládcům na radnici na těch lidech záleželo. Zajímavo, že mezi nimi všemi jediný Němec.

K specialistům nádennickým náležejí trákaři (nosiči) a ti, jimž v pramenech jméno „pomahači“. Najdeš je v Praze nejspíš v pivovarech;[2]) z nich byli se zvláštní prací míšeči; dále sem příslušejí drvoštěpové, kteří palicí a klínem i sekyrami před domy štípali dřeva; i z těch nejeden došel pražského měšťanství a domu. Jim blízci jsou kolníci a beranníci, kteří vbíjeli v Praze do Vltavy kůly a berany.[3]) Nějací nádenníci mezi pilaři sluli „tálníky“.[4]) Zde zase nutno učiniti aspoň zmínku o plavcích drev, kteří seděli na březích, v Praze zvláště v Podskalí, a byli mistři a čeleď plavecká. K nim příslušejí „valiči drev“ nebo „valiči lesa“[5]) a „naplavači“.

V přehledě živností městských nesmějí scházeti převozníci, kteří převoz obyčejně najímali a se svou čeledí provozovali. Také jiný kterýkoli soused mohl převoz najmouti a převozníka vzíti do své služby. Podskalský přívoz r. 1516 pronajat na rok za 50 kop míšeňských dvěma sousedům od novoměstského úřadu šestipanského. Převozníkům se při nájmu ukládalo, aby lidí nemeškali a se svou čeledí na ně nekřikali.[6])

Tu a tam i při městech nacházíme tou dobou uhlíře (carbonista); uhlíře pražské však pokládáme za obchodníky uhlím a ne za paliče drev. K živnostem služebným příslušejí také šenkéři a šenkéřky, zaměstnané v obchodě pivném a vinném, dělníci při městském hospodářství, oráči, jimž dáváno i jméno ratajčíků (v Čáslavi), s podružnými pohoniči a pluhaři.

K nádenníkům přičísti lze pradlí a všelikou ženskou čeleď služebnou na půl roku najímanou; r. 1510 nalezli jsme v Praze topiče, slul Jan Nedělník, a r. 1519 také nějakého Václava, „který světnici tře“;[7]) tedy specialisty. Konec naší periody

---

[1]) Arch. pražs., č. 2080. 226. 215.

[2]) »Jan pomahač v pivovářích« r. 1474, Arch. pražs., č. 2080. 278.

[3]) R. 1436 jsou v účtech mostních psáni s týdenním platem.

[4]) Miscell. 15. P. 17. Arch. pražs.

[5]) V oučtech mostních r. 1436.

[6]) Arch. pražs., č. 2133. 55. 2. a j.

[7]) Archiv pražský, č. 2091. L. 28. Archiv pražský, Miscell. č. 92. V kšaftě Koukolky.

shledali jsme i v Praze několik myslivců (venator, lovčí); takž jeden (Paulus) r. 1488 prodává dům na Novém městě;[1]) roku asi .1517 přihlašuje se k měšťanství staropražskému „myslivec“ Krahulík, který snad měl v Praze nějaké odborné služebné zaměstnání. Dvůr královský a obory u Prahy ovšem měly také své myslivce. R. 1471 královna Johanna jednomu z nich, myslivci Machulovi z Nového města, pouští na Hradčanech dům.[2])

Naposled uvedena budiž ještě živnost hudební. Vyskytují se dosti zhusta pištci a trubači. V Starém městě tři trubači, z nichž jeden Němec, připuštěni k měšťanství. R. 1486 jen Jiřík „tibicena“ mezi konšely na Novém městě. Zůstalo mu potom jméno Trubače.[3]) Často dějí se zmínky o královských trubačích. R. 1459 trubač krále Jiřího Hanuš kupuje dům na Novém městě; r. 1463 totéž činí Petr „tibicina regis“, a r. 1484 Matějček trubač krále Vladislavův.[4])

V knihách novoměstských nalezli jsme také Jakuba, po živnosti zpěváka; byl člověk zámožný.[5]) Hudci a zpěváci, pokud vedli svoje umění po živnostensku, nebyli v očích tehdejších lidí daleci žertéřův, kejklířů, šerméřův a jiných lidí živností toulavých. Lépe asi vážen byl tancmeistr Erazim z Čermníku, jenž učil syny Jiřího krále, vždyť dostal se později do městské rady v Praze. Hrobník, rasové a kati byli svou živností v službách obecních a náleželi k čeledi „zadní“ a „podlejší“.

Shledáváme v odboru živnostenských služeb šestačtyřicateru živnost.

* * *

Tím soupis rozmanitých řemesel a živností periody, kterouž jsme nazvali husitskou (1420—1526), skončen. Uvedeno jménem 261 řemeslných a živnostenských zaměstnání (mimo obchodní), tedy aspoň o třicatero řemesel víc, nežli bylo v slavně době lucemburské. Doba husitská byla nebezpečně nepokojná, po dvakráte byla

[1]) Arch. pražs., č. 2089. J. 20.

[2]) Arch. pražs., č. 2253. 22.

[3]) Arch. pražs., č. 2089. C. 15.

[4]) Arch. pražs., č. 2085. H. 3., č. 2086. B. 20., č. 2089. A 2. 1489 Kašpar a František tibicenae královi se připomínají na Hradčanech s domy č. 2253. 45., č. 72. 34. Tomek, D. P., IX., 262 shledal 10 trubačů. Uvádíme o některého víc.

[5]) Arch. pražs., č. 2079. 99. R. 1515 2092. 70.

naplněna vzteklou válkou, v níž po dvakráte šlo o zkázu našeho národa, a přece v době té nejen, že udržela se česká industrie na stejné míře, ale ona rozmanitostí svých repraesentantů dokonce i vzrostla nad dobu předešlou, slavnou a klidnou. To vyvrací dosavadní mínění, od domácích i cizích s různým úmyslem zhusta opakované, že po době lucemburské nastala doba průmyslného, uměleckého a hospodářského úpadku. V oné veliké hojnosti a rozmanitosti řemesla českého není úpadku viděti: vyložená tu rozmanitost a bohaté štěpení hmotných výkonův a prací českých lidí, tolikerá řemesla, umělecká a živnostenská zaměstknání musí přece badatele i čtoucího přesvědčiti o pokroku českého života hospodářského a kulturního.

Jako při periodě předešlé, stejně tak i teď každý postřehl, že v rozmanitém odštěpování obmezenějších průmyslových živností od hlavních netkví ani zdání moderní dělby práce. Bylo to vždy zase jen drobení a zúžování práce a nic víc; některé drobení bylo jen na čas trvalým. Proto by nás v úsudku o pokročilé kultuře doby husitské nemátlo, kdybychom byli z nadepsaných drobných řemesel a živnostenských zaměstnání ztratili třeba dvacet. Ostatně v seznamě objevuje se i průmysl docela nový (papírny, knihotisk), a to kulturním významem vydá za hromadu drobné industrie, kterou, nebylo-li jí kde, jiný řemeslník zastal také.

Z vylíčení zevrubného čtoucí zajisté utvrdil se také v tom přesvědčení, že perioda od r. 1420—1526 je doba ryze českého našeho řemesla, prostého i uměleckého, neboť počet cizích řemeslníkův a živnostníků, jakož jsme je všude věrně ohlásili, jest k celku nepatrný velmi. V některých městech až do konce periody nenajdeš vůbec ani jediného Němce. O Polácích se ví, že bývali v řemeslech českých měst, ale po r. 1460 prý z podezření kladených ohňů byli odevšad vyháněni.[1]) Po nastoupení krále Vladislava Poláka v Čechách objevují se zase.

Na konec opět otázka, kolik z uvedených řemesel a živností bylo za této doby v jednotlivých městech v stejný čas pospolu. Z Pražských měst obou větších (ze Starého a Nového) na štěstí zachovala se nám sic neúplná, bezděčná, ale nad míru vzácná a důležitá statistika z roku jednoho, ta poučuje o počtě současných mistrů a rozmanitosti pražské industrie a mimo to potvrzuje naše

---

[1]) Tomek, D. P., VII., 9.

hořejší soudy a důsledky ve všech kusech znamenitě. R. 1524 totiž strana Paškova v spojené Praze proti zánovním luterským provedla násilný kousek pod formou nevinnou. Sepsány jsou artikule kališnické (proti hostinskému novému učení) a voláni sousedé a měšťané obojího města na radní dům, aby ruky dáním přistupovali k artikulům; kdo slíbili, zapsáni do knihy městské, jakoby znovu a bezpečněji vstupovali v měšťanství, neboť luterána, jenž by neslíbil, strana kališná a vládnoucí mínila vyloučiti z obce jakožto kacíře a pikarta. Někteří již také před slibem utekli z měst. Při slibování tom hlavně hledělo se k řemeslníkům, nebo při těch vždy bývala v městech první hnutí.

Tehda složilo slib úhrnem 1868 měšťanů z dvou měst Pražských; z těch řemeslem zřejmě označeno 1429.[1]) Zajisté, že i v ostatku ještě přemnozí byli řemeslníky, ale písař nezapsal řemeslo, než jen jméno muže. A takž dostalo se potomkům hodnověrné zprávy, kterak v Praze Staré a Nové stálo řemeslo a živnosti r. 1524. Živností potravin a nápojů se dotýkajících shledali jsme patnáctero s 377 mistry; německých jmen mezi nimi shledáno 12; textilních živností desatero o 209 mistrech, mezi nimiž zřejmých Němců pouze 6; tuky obíralo se patero řemeslo, držící v sobě 21 mistrů. Němce v nich není. O kovech pracovalo třináctero řemeslo, v něm 200 mistrů, z nichž Němců 5. O dřevě pracujících dostavilo se na radní dům desatero řemesel, zastoupených 73 mistry. V těch Němci 3. O kožích a kožemi pracujících jedenáctero řemeslo s 375 mistry, z nichž 6 německých. Řemesel od skla, hlíny, kosti zapsáno šestero s 31 mistry. Němce není při nich. Uměleckých a jim pomocných řemesel sedmero zaznamenáno s 47 mistry. V těch jen 2 Němci. Naposled spočítali jsme 14 služebných živností, jež provozovalo 96 měšťanů; z těch 4 Němci.

Což to imposantní číslo úhrnné! Zastoupeno řemesel a živností víc než devadesátero,[2]) a v nich 1429 mistrů! V tom počtě což málo jest 36 Němců (3%), proti 1393 českým mistrům!

---

[1]) Zápis v knize arch. pražs. č. 994. 89—100.

[2]) Zajímavo k přirovnání, že v Praze r. 1903 nebylo víc živností řemeslných než osmdesátero. V nich jsou čalouníci, litografové, malíři porcelánu, kominíci, strojníci, fotografové, stavitelé pian, jichž stará doba neznala. Arci přirovnávajíce naši dobu k středověké, nesmíme z mysli pustiti, že v starších dobách všecko všudy řemeslo musilo býti v městech shrnuto, kdežto dnes rozprostírá se volně kdekoliv v okolí měst a po venkově, takže poměrný počet řemesel k populaci

Žel, že obraz statistický není úplný. Schází nám počet měšťanův a mistrů luterských. Těch Pašek a jeho pomocníci nahoru nepustili, prý přebírali se v nich jako v hnilicích.[1]) Ale příliš mnoho protestantů nemohlo jistě býti. Vždyť byli tehda i v Němcích teprve v začátcích.[2]) Statistický obraz náš jest tedy kusý poněkud, ale poučuje výborně. Není pochyby, kdyby na radní dům byli voláni bývali měšťané z Malé Strany a s Hradčan a s nimi ze všech měst Pražských také řemeslničtí podruzi a všelijací obyvatelé, že by řemeslných zaměstnání bývalo se nám vyskytlo víc a počet osob se byl znásobil. Takto však béřeme za vděk s tím, co se nám v zápisech zachovalo.

Z měst venkovských není pro XV. století zpráv tak obsažných jako z Prahy. Víme a v příští kapitole povíme, kolik cechů to ono město mělo, ale kolikero řemeslo, o tom již zpráv méně. Na poučenou, kterak stálo řemeslo koncem této periody, vybrali jsme město Slaný, které v XV. i v XVI. věku klade se co do síly hospodářské a populační skoro do prostředka královských měst v Čechách. Mezi 31 držívá 14té místo.[3]) R. 1469 uvádí se v Slaném 21 řemesel. Nejvíc řezníků, sladovníků, soukenníků a ševců. Poněvadž králi Jiřímu každé to řemeslo vydalo na vojnu po čtyřech vojácích, soudíme, že byla ta řemesla stejně silna. Po nich pekaři ještě měl hojný počet, neboť poslali vojáky tři. Naproti tomu ostatních 16 řemesel, zastupujících všecky hlavní kategorie práce (textilníky, kovo-

---

dnes jest jiný nežli za stára; dnes rozdílu mezi venkovem a městem v těch věcech není.

[1]) Bartoš, Kronika 81.

[2]) Bohužel nejsou bezpečně povědomé ani počty těch, kteří potom z Prahy vypověděni. Tomek (D. P. X. 581) jich uvádí do 65. Mezi žalobci protestantskými v reg. komorn. soudu r. 1528 opakuje se 27 jmen, v nichž 8 řemeslníků.

[3]) Sestavili jsme si stupnici měst dle zápisu v knize stříbrské (v plzeň. arch. č. 242), jímž se vypisuje, kolik které město mužův a koní r. 1525, tedy, v konec naší periody, podle své povinnosti dalo králi na pomoc proti Turkovi: Praha (tři města) dala 500 vojáků, 100 koní, Hradec a Tábor po 120 mužích 20 koních; Hora 100, 20; Žatec 100, 14; Klatovy 100, 13; Písek 89, 14; Litoměřice 80, 13; Nymburk 70, 14; Plzeň, Chrudim a Budějovice po 60, 10; Louny 60, 13; Slaný 45, 14. Ostatní města dala všecka méně. Mýto dalo sic 50 mužů, ale jen 10 koní; Kouřim 40, 5; stejně tak Kadaň, Domažlice; Most 30, 5; stejně tolik Kolín, Stříbro. Brod poslal 30, 3; Mělník 25, 2; Beroun 21, 1; stejně Vodňany; Sušice o 1 koně víc; Čáslav 20, 0; Oustí 15, 1; Jaroměř 10, 2; Polička 5, 2; Dvůr 5, 0. S touto tabulí srovnávají se tato města i dle počtu osedlých nebo dle měšťanských domů.

dělníky, mistry obrábějící dřevo, hlínu, i umělecké řemeslníky) bylo počtem asi skrovno, vydávajíť buď jen jednoho vojáka nebo není psáno nic.

Takž bylo co do druhů živností a řemesel opatřeno konec XV. věku město prostřední.

V Hoře, kteráž bývala co do populace v řadě měst královských třetí nebo druhá, od r. 1481—1518 spočítáno hlavních řemesel pospolu 34, nepřihlížeje k živnostem hornickým. Potravinných shledáno čtvero, textilních a jim nejbližších 6; kovodělných 6, o dřevě pracujících 3, kůže spracujících 4, a ostatních všelijakých desatero. [1]) Poněvadž všecka ta řemesla a živnosti mají ráz hlavních zaměstknání a prací, trváme, že na Horách skutečně bylo aspoň jednou tolik průmyslových zaměstnání drobných. Ostatně scházejí v seznamu některá i důležitá, ba nezbytná řemesla, o nichž víme zajisté, že na Horách byla, na příklad malíři, platnéři, pasíři a tesaři. Páčíme tedy stav průmyslu a živností v městě, co do velikosti druhém po Praze, aspoň na šedesátero řemeslo a živnost.

Plzeň, v řadě naší deváté město po Praze (spolu s Budějovicemi a Chrudimí) měla v stejný čas 42 řemesel a živností; 9 potravinných, 5 textilních, oděvnických a příbuzných, 6 pracujících o dřevě, 9 o kovech, 5 o kožích, 2 hlinou a tuky, troje umělecká řemesla, dvoje služebná zaměstnání. [2])

---

[1]) V knize memorabil. tamějš. arch. a v seznamě Hejnicově uvádějí se: řezníci, pekaři, pivovarníci, sladovníci; soukenníci, tkadlci, postřihači, rajféři, krejčí, kloboučníci; zlatníci, konváři, zámečníci, kováři, nožíři, puškaři (střelci); stolaři, truhláři, bednáři, koláři; kožešníci, koželuzi, ševci, lefléři; kamenníci, zedníci, provazníci, bojovníci, mydláři, olejníci, hrnčíři, lazebníci, barvíři, šenkéři.

[2]) Klademe sem abecední soupis prof. Strnada (s vyloučením živností obchodních); bečváři, brníři, hrnčíři, jircháři, kamenníci, kloboučníci, koláři, konváři, kováři, koželuzi, kožešníci, krejčí, lazebníci, malíři, mečíři, mlynáři, mydláři, nožíři, olejník, pasíři, pekaři, pernikáři, pintéři, pivovarníci, platnéři, postřihači, provazníci, rybáři, řezníci, sedláři, sladovníci, soukenníci, stolařici, ševci, tesaři, tkadlci, uzdáři, vozkové, zahradníci, zámečníci, zedníci, zlatníci. Zajímavo přirovnati k Plzni a vůbec k českým městům v té příčině největší město německé v Čechách Cheb. Tu bylo r 1487 27 řemesel. Jejich soupis zapsán v arch. chebském (opis v zemsk.) spolu s poznámkou, kolik každé řemeslo musilo vydati trabantův a střelců. Počet vydaných střelců uvedeme v závorkách, z něho vysvítá početná síla toho kterého řemesla. Tuchmacher (15), pirschenker (12), ledrer (15), schuster (10), fleischer (10), kurschner (7), schmied u. wagner (6), becker u. müller (6), lembecker (4), schlosser (2), schneider (10), goldschmiede u. zinngiesser (2), hofner (3), tuchscherer (2), pader (1), hutmacher (2), tischer (2),

Do třetice všimneme-li sobě ještě královského města nejmenšího, Dvora Králové, shledáme, že r. 1517 měli tu hlavních řemesel a živností jen dvanáctero.[1]) Náš počet na základě jediné knihy archivní zajisté je neúplný, ale nemyslíme, že v skutečnosti bylo ve Dvoře o mnoho víc řemesel, než pravíme. Náleželtě Dvůr již k městům spíš zemědělským, v nichž bývala řemesla jen nejnutnější, obstarávající lokální a individuální potřebu.

Podle uvedených tří královských měst, nejmenšího, prostředního a dle Hory jakožto z největších měst venkovských, přece nelze o počtě řemesel ostatních měst dohadovati se, neboť některé město nevelike pro svoji polohu příznivou a poměry mimo všecko nadání a nad čekanou míru daleko předčí nad město valnější. Na příklad což daleko v zadu Beroun stojí, a řemesel v XV. století tam shledáváš šestačtyřicatero![2])

Za příklad poddanských měst posluž Rakovník. Náležel ke Křivoklátu, byl městem komorním a byl z větších měst vůbec. Měl 191 domů a chalup. Spočetli jsme v Rakovníce 37 řemesel; mistrů dohádali jsme se mezi 140—150. Potravin dotýkalo se patero řemesel, textilních s krejčími bylo též patero, o dřevě a kůži pracovali též po pěti, kovy zabývalo se šestero řemeslo, tuky dvoje, osamělí byli voskář, hrnčíř, sklenář a hřebenář. Služebnou živnost měl Rakovník trojí (lazebníky, holiče, vozku).[3])

---

köche (1), zaumstricker u. messerschmiede (2), sattler (2), pinter (3), zimmermann u. maurer (8).

[1]) Arch. dvorský, kn. nejstarší fol. 239. Jsou to: bednáři, kováři, kožišníci, krejčí, mlynáři, pivovárník, řezníci, sladovníci, soukenníci, ševci, tkadlci a vozatajové.

[2]) Spočetli jsme řemesel potravin a nápojů se dotýkajících 9, textilních 7, od dřeva a kůže 11, od kovů 9, s tuky, hlinou, sklem zacházejících 6, stavební dvoje, služební živnost dvojí. Viz Vávrův Beroun.

[3]) Z gruntov. knihy arch. rakov. Srovn. též Levého Rakovník.

VI.

Cechy a monopol městské práce.

Města v Čechách byla od počátku svého samostatné hospodářské organismy uzavřité; mívala povrchní nátěr německý, a tudíž nedivno, že zemské právo české si měst jakožto živlu cizího nevšímalo. Převratem husitským města sčeštila se do konce a dokonale, sblížila se organicky k dvěma vyšším stavům, stala se zemským stavem, získala hlas na sněmě, zmocněla politicky a uchvácením nového jmění i hospodářsky zmohutněla. A měst politický i hospodářský vzrost působil přirozeně i v rozvoj řemeslných a živnostenských organisací. Vzrostly též, ale byly-li řemeslné organisace královských měst v předešlé době, kde se vše teprv tvořilo, závisly na městské správě, závislost ta stala se teď daleko tužší a uvidíme z příkladů a dokladů, že i obsáhlejší. V městech poddanských arci už v předešlé době všecka autonomie řemeslnická visela na dobré vůli vrchnosti; v tom se teď nezměnilo nic. Jen to pozorujeme, že po příkladě měst královských i urozené vrchnosti, vidouce svůj prospěch, velmi ochotně řemeslníkům propouštěly organisovati se.

Organisací živnostenských v Čechách vesměs přibývá od polovice XV. věku, tedy po vojně. To vykládáme si tím, že správy městské, poznávajíce úbytek průmyslných lidí příběhy vojenskými, za některý čas velice liberálně přijímaly nové řemeslníky, zanechávajíce jim práci a živnost svobodnou a ovšem pro pohodlí města trpíce i volný dovoz práce přespolních živnostníkův. Opakuje se tu zjev z prvních dob městských zakládání.

Ale na dlouho tato volnost živnostenská netrvala, a také v každém oboru řemeslné práce nebylo toho potřebí, nebyloť ve všem o lidi

nouze. Sotva že se v městě ocitlo řemeslníků stejného oboru několik, sdružili se v spolek po způsobě cechovním a donesli si na radní dům k vrchnosti hned nebo za čas [1]) statuta cechovní, po domácku usnesená nebo cizí odjinud vypůjčená a žádali za jich stvrzení. Z přemnohých statut světle patrno, že řemeslníkům, za stvrzení žádajícím, především šlo o monopol výroby a odbytu. Cechy této periody měly zajisté rozmanité účely jako již v době předešlé, ale neváháme tvrditi, že živnostenský monopol byl teď při řemeslnících na místě prvém; patrně snažili se, aby mimo jejich korporaci nebylo živnostenské volnosti; [2]) obmezili sebe, svobodu jednotlivcovu, ale snažili se tím zabezpečiti výživu spolkovým členům a řemeslu jako celku pojistiti hospodářskou existenci samostatnou. Doleji ukážeme, že hnala je k tomu bázeň z cizí, přespolní soutěže. [3]) Jináče právní řády městské práce kodifikují se v této době po všech stránkách, a starší řády z doby předchozí doplňují, modifikují se; který cech v zmatcích vojenských o svá psaná práva přišel, žádá teď za jich obnovu.

V Pražských městech první byli nožíři, kteří r. 1427 dali si stvrditi nové články cechovní spolu se starými, roku následujícího (1428) přišli kožešníci staroměstští. [4]) Řezníci Starého i Nového města a pasíři s měšečníky a toboláři dali si r. 1437 stvrditi svůj cech císařem Zikmundem. [5]) Kdysi před r. 1441 byl stvrzen společný cech stolařů obou měst Pražských větších; nadepsaného roku se cech výslovně připomíná. [6]) R. 1442 novoměstští nováci-ševci k starým článkům přidavše nové, obdrželi nové potvrzení svého cechu. V letech následujících do polovice století za primasovské vlády Pavla Dětřichovic na Novém městě dali si staré cechy své stvrditi ještě uzdáři (1445),

[1]) Zlatníci kutnohorští mají cech mezi sebou jistě již r. 1481 (lib. memorab. tamějš. arch.) a cechovní artikule jim stvrzeny r. 1493. Orig. perg. arch. kutnoh. Opis v zemsk. arch. Arch. horský, č. 270.

[2]) Tytéž snahy ve Francii. Histoire générale. Lavisse et Rambaud. II. 524.

[3]) Úsudek některých spisovatelů národohospodářských, že nehnala řemeslníky bázeň konkurence, na XV. stol. se již dobře nehodí. Tak mohlo býti v době předchozí.

[4]) Tím doplňuje se Tomek, D. P., VIII., str. 361.

[5]) Roudnická kníž. knih. Regist. Sigism. VI. Opis u dra Čelakovského; Cod. ms. V. D. b. 10. p. 150. O novoměstských nová to zpráva z arch. minist. vnitra IV. D. 7., fasc. 422.

[6]) Arch. praž., č. 2099. 503. Doplněk k Tomkovi, D. P., VIII, 362.

kloboučníci (1446), provazníci, kováři (též 1446) a naposled soukenníci (1447). [1])

Není pochyby, že i v městech venkovských řemeslníci dřív nebo později obnovovali svoje cechy. Soběslavští krejčí, jimž r. 1445 Oldřich Rožmberský cech obnovil, dí v listině, že staré řády vojnou potratili. Takž jistě bylo i jinde leckde.

Nové cechy vznikaly, jakož přirozeno, nejvíc v Praze. Shledali jsme jich do r. 1450 úhrnem šestero. Nejprv to byli staroměstští rýmaři, řemenáři [2]) (r. 1435), jejichž cech pospolu s uzdáři obnovuje se zase r. 1443, po nich jehláři, jichž řád se objevuje r. 1436, [3]) týž rok vyskytují se „starší“ barvířů koží na Starém městě; tedy měli už cech; [4]) odjinud víme, že ten cech měli spolu s rukavičníky obou měst Pražských, ale r. 1438 že se roztrhli ve dva samostatné cechy. [5]) R. 1443 objevuje se nový cech bečvářů na Novém městě, [6]) rok potom schválen v témž městě spolek pekařů, při nichž byli mlynáři a bezpochyby již tenkrát také pernikáři; r. 1448 potvrzen tamž cech novokabátníků, jenž (bez potvrzení) vlastně již r. 1441 se v pamětech objevuje. [7])

Z kusých zpráv měst venkovských pozorujeme, že sic na všech stranách cechy vznikají, ale jich počet úhrnný byl do r. 1450 přece jen skrovný. Nápadně zastoupeni jsou kožešníci v počtě tom. Takž r. 1429 litoměřičtí kožešníci dali si potvrditi cechovní řád, ze Starého města vypůjčený, [8]) r. 1444 vznikl cech kožešníků v Mýtě, [9]) r. 1445 kožešníci v Hoře vystupují korporativně a r. 1450 jest cech téhož řemesla na Táboře. [10]) Pak již jen tu a tam objevuje se ještě nejspíš nový cech řeznický a ševcovský; řidčeji suknářský, pekařský

---

[1]) Řády jsou v kn. arch. pražs., č. 2083. D. 20. Miscell. č. 15. P. 8. P. 10. a v Arch. Česk., XIV., 453. 449.

[2]) Toho roku totiž čteme v kn. arch. praž. č. 87. 59. o jich cechmistrech, tedy cech tu. Obnova cechu jest zapsána v arch. pražs., č. 2099. 803. Tím doplňuje se Tomek, D. P., VIII., 361. a 365.

[3]) Jeho vidimus v mus. Městském pražs. Tím doplňuje se Tomek, D. P., VIII., 361.

[4]) Arch. pražs., č. 87. 81. Toť doplněk k Tomkovi l. c.

[5]) Arch. praž., č. 2099. 458.

[6]) Miscell. arch. pražs., č. 15., F. 3. Doplněk to k Tomkovi l. c.

[7]) Miscell. arch. praž., č. 15., E. 1. P. 11; D. 14. Diplomat. mus. Arch. Čes. XIV., 442. R. 1491 jsou u nich pernikáři jistě.

[8]) Arch. mus. Cechy.

[9]) Jireček, Paměti. Řád dle Kr. Hradce.

[10]) Arch. horsk. č. 40. Arch. tábor. Odděl. cechů.

a krejčovský. Z neznámého městečka pánů z Vřesovic (snad ze Žlutic) zachoval se pergamenový útržek cechovního řádu sladovnického, což do r. 1450 opravdu vzácnost. [1]) Na panství rožmberském byl tou dobou organisační ruch aspoň tou měrou čilý, že zanechal v pramenech stopy. R. 1430 krumlovští soukenníci dostávají od Oldřicha Rožmberského řád a na pečeť růži, po nich r. 1484 soukenníci soběslavští, r. 1443 pekaři krumlovští, 1445 řezníci třeboňští, 1447 řezníci krumlovští, v jichž potvrzení Oldřich vyznává, že schvaluje se tu zvyk, dávno užívaný. [2])

Z pramenů vysvítá také čilý ruch řemeslných organisací na panstvích kláštera tepelského a Jiřího Berky z Dubé. Tu zvláště v České Lípě cechy vznikaly, při čemž význačno, že r. 1446 ševci lipští obdrželi řád ševců žitavských z Lužice; [3]) na panství tepelském zejména v městečku Úterém r. 1442 pekaři a řezníci se organisovali v cech; r. 1446 ševci. [4])

Po roce 1450 cechovních organisací v Čechách přibývá patrně a všude. Jestli se nám podařilo před tím rokem sebrati 28 řádů cechovních, od roku praveného až do konce periody (1526) máme jich před rukama 148. Toto číslo jest ovšem významu soukromého, jiný badatel, uzná-li za potřebí, shledá sobě beze vší pochyby cechovních statut víc. Ale ze 148 statut cechovních lze již činiti soudy dost opřené a pravdě na nejvýš podobné. A tu vycházejí na jevo tyto skutečnosti. Nejvíc cechů je řeznických. Shromáždil jsem si jich 20. Řezníků mistrů bývalo tedy nejvíc, a jim především na tom záleželo, aby měli monopol. Po nich ve sbírce shledávám počtem největším (12) statuta cechovní, ševcům a krejčím náležitá; pak počtem nejbližším (8) následují sladovničtí cechové, což jest významno a svědčí o velikém vzrostu toho řemesla od poloviny XV. věku. Po těch následují (po sedmi) soukenničtí cechové a tkadlcovští. Při tom zajímavo, že první tkadlcovský cech známe již z r. 1455 z Třebenic, [5]) kdež ho měli dřív nežli v Šluknově (tu teprv r. 1500) a v Rumburce (tu teprv r. 1515). [6]) Počtem skrovnějším (po pěti)

[1]) Arch. mus. bez data cca 1444? Útržek sňat s knížky v knihovně zámku Radičského u Sedlčan.

[2]) Arch. P. XIX. 195. 193. Gross. Arch. Pam. XVII., 592. 585.

[3]) Knih. Lobkovic. v Praze, ruk. č, 72., 16. řád.

[4]) Diplomat. mus. Opisy z Teplé.

[5]) Měst. kniha třebenic. z r. 1434., str. 46.

[6]) Wolkan, Gesch. d. Liter. 36.

následují cechy pekařské, hrnčířské, zednické a kamencíké, kovářské a koželužské. Z ostatních řemesel shledali jsme si po celých Čechách statuta jen po dvou, po třech kusech. Jsou to: barvíři koží, bednáři, brníři, jehláři, kloboučníci, konváři, kožešníci (kteří před tím byli hojnější), lazebníci, mečíři, mlynáři, mydláři, nožíři, olejníci, pasíři, pilaři, provazníci, puškaři, rukavičníci, sedláři, stolaři nebo truhláři, uzdáři, vinopalové, zámečníci, zlatníci.

Opakujeme, že naše čísla mají význam soukromé sbírky a dají se snadno rozmnožiti,[1]) ale tušíme, že i z rozmnožené sbírky vyšlo by na jevo, která že většina řemesel nepřivedla to k samostatnému cechu, a bylo by vždy znáti, že nejrozšířenější a nejobyčejnější po všem království byly cechy potravinářské a ty, jichž řemeslo odívá a obouvá lidi; dále vysvitlo by zajisté, že z kovodělných řemesel ještě nejspíš kováři docházeli pro svůj větší počet organisace cechovní. Některá řemesla — zvlášť kovodělná a přepychová — přivedla to jen v Praze k sdružení korporačnímu.

Učiníme-li si zevrubnější obhlídku toho, kterak staré organisace živnostenské se utvrzovaly a nové vznikaly, v Starém městě Pražském (od r. 1450—1526), shledáváme se nejprve s cechem brnířů r. 1454;[2]) po nich r. 1456 dali si stvrditi organisaci sladovníci obou Pražských měst větších;[3]) cech staroměstských po letech (r. 1520) stvrzen znova; r. 1458 hlásili se s cechem zedníci a kamenníci, kloboučníci,[4]) a týž ještě rok obdrželi stvrzení nových artikulů malíři a sklenáři. Ztráta listů a majestátů starých, která je potkala, ta sic r. 1450 napravena, Janda, střelec od Poříčské brány, listy přinesl z úkrytu,[5]) ale mistři zatím do té doby usnášeli se potřebou postupem času o rozličných nových kusech, z nichž některé chtěli míti na konec úředně stvrzeny. Čtemeť na příklad v knize malířů

---

[1]) Počítáme-li v 33 tehdejších městech královských jen po šesti cechích, vydá to 198 cechů, tedy daleko víc, než naše sbírka. A což kdybychom v menších městech a městečkách, jichž bylo kolem 700 (archiv Egrac, zpráva asi z r. 1550, stätte u. stättlein 732) počítali všude jen po dvou cechích!

[2]) Toho roku se hádají s tovaryši. Miscell. arch. praž., č. 31. 600. Kdy cech skutečně vznikl, není zachováno. Tomek vůbec o tom cechu nemá.

[3]) Miscell. arch. praž., č. 15. P. 15. Arch. Čes. XIV., 467.

[4]) Arch. pražs. 993. 233., 227. U Tomka není o tom.

[5]) Veliká obec Star. města r. 1450 Jandovi, střelci od Poříčské brány, a jeho potomkům polevila v berni za to, že »dal jest obci listy a majestáty císařské a královské i jiné listy, jež svědčí na práva štítařská a malířská na požitek a rozmnožení našeho města.« Arch. praž., č. 2084. D. 23.

již při r. 1435 snesení, aby druh druhu netřel se do díla, nehaněl díla, starším aby nebylo v řeč vskakováno, tajnost cechu aby byla držána; v týž čas naříkají v zápisné knize, že zapomínají se práva jejich, a proto prý mají žádost, aby svá práva věděli a slyšeli, by svévolně nebyla zlehčována. Ale zapsáno není, jak to spravili. Na radní dům s právy ještě nepřišli. R. 1438 zase čteme nové snesení o příspěvcích na opravu řemesla (pro reformatione ejusdem artificii); tři léta potom zase snesli se o trestu tomu mistru, jenž by se svévolně vytrhl z ostatních, osočoval řemeslo a žaloval „k pánom". Tuť hlásí se snaha po samostatnosti cechovní příčinou jurisdikce. Nový kus, v ceších obyčejný, přibyl do knihy r. 1442; totiž trest 1 groše, kdo by nepřišel na zavolanou cechmistrů; po čase — r. 1454 — zase objevuje se v knize snesení nové, jež hodí se do příštích statut; sneseno bráti od nových členů přístupného po 1 kopě, poněvadž loni ke cti krále byl náklad veliký na korúhev, perkytle a svíce. Tu ponejprv zřejmě položeno též o mistrovském kuse a o pořádku mezi tovaryši. [1])

Zůstali jsme proti rozvrhu své práce při malířských sneseních poněkud déle, protože malíři jediní jsou, kteří z oné doby knihu svých snesení mají, a my tudíž do jejich rozvoje můžeme nahlédati krok za krokem; jest jisto, že tak kus po kuse doma smlouvali a zapisovali, až došlo ke konečné kodifikaci. V cechovních artikulích, jak je r. 1458 konšelé malířům a spojeným sklenářům potvrdili, nacházíme však jeden, jenž v knize malířů po domácku snesen ani zapsán nebyl. A ten je nejdůležitější. Pro ten bez pochyby chtěli nového potvrzení cechu svého. Je to kus obšírný, kterým má se překážeti cizím, přespolním (čili hostinským), aby nevozili do Prahy díla svého. Ohlašuje se ten kus již v úvodě k cechovnímu řádu. Praviť staroměstská rada městská, že malíři a sklenáři ukázali listy starodávné a podle nich i nové kusy příhodné, aby byly k dřevním připsány a potvrzeny, by řemeslem tím lépe se mohli živiti, „přiekaz hostinných nemajíc i žádných" (t. j. překážek od cizích). V článcích pak stojí zřejmě, aby „žádný mistr ani tovaryš, ani kdož jiný světský ani duchovní, jenž s nimi v cechu není, po domích, pokojích, stěnách, kostelech, v klášteřích, na ulici neměl dělati,

[1]) Ta usnesení vytištěna v Knize bratr. mal. od Patery a Tadry od str. 70—78. Z uvedených usnesení již snad poznává kde kdo, že »bratrstvo« malířské bylo řemeslný »cech«, a ne pouhé bratrstvo. Mistrského kusu v bratrstvě nepotřebovali Pangerl (Buch d. Malerzeche) právě r. 1454 béře za rok proměny bratrstva v cech.

znamenitě pak těch věcí, kteréž se od rozličných barev dělají penzlem.“ [1])

Tím došli malíři monopolu, úředně od vrchnosti uznaného. Zákonodárná činnost v cechu malířském na dlouho neustala. R. 1469 snášejí se o způsob přijímati členy do cechu. Způsob není nový, ale v usnesení jest dosavadní zvyk přesně shrnut. Roku potom 1474 malíři a sklenáři pražští sestavili si opět všecka dosavadní statuta v celek. Nazvali to „vyhledáním z práv a svolení“ a v úvodě cechmistři vyznávají povinnost svou, aby „svolených věcí paměť pro měnění časů nepominula a nezahynula, ale paměti zápisů déle a pevněji tvrzeny byly,“ proto prý se snažili, aby jednota a bratrstvo neumenšeno bylo, a svobody a obdarování i svolení z knih shledali, „aby ti, jenž v svornosti bratrstva a cechu věrně pracují, bez obtížení smyslů svých v řádích a svobodách jich podstatněji a užitečněji státi mohli.“ Z toho mnohomluvného úvodu přece nedopátráš se, proč vlastně znova si sestavili řád a nedovíš se také, proč ten řád na radnici nebyl schválen. Snad ho tam ani nedonesli. [2]) Po několika letech (as ke konci století) malíři a sklenáři zase shrnuli sobě na hromádku a v jedno sepsání hlavně ty kusy cechovní, jež týkají se cizí soutěže a pak soutěže mistrů mezi sebou. Ani tu nevíme, donesli-li na radní dům soupis ten. Teprv r. 1523 byl cech malířů i sklenářů zase znova potvrzen, a to tentokrát samým králem Ludvíkem. [3]) Obsahuje všecka důležitější statuta dosavadní a týká se všech tří měst Pražských.

Mimo malíře také řezníci staroměstští dobyli sobě r. 1459 potvrzení starého cechu svého od krále Jiřího, od téhož krále pak vyžádali si stvrzení po druhé (nevíme proč) r. 1469 a naposled od Vladislava r. 1472. [4])

R. 1465 potvrzen cech provazníků staroměstských, k nimž připojili se i novoměstští, r. 1473 stvrzen Vladislavem králem pořádek kožešníkům staroměstským a čtyři léta potom ševcům. [5]) Kamenníci,

[1]) Lib. vetustiss. č. 993, arch. pr. 225. Arch. Čes. XIV., 474. I tento monopol je důkazem, že »bratrstvo« malířské jest cechem a ne jen humánním a náboženským spolkem.

[2]) Knih. bratr. malíř., Tadra, Patera, 83, 84.

[3]) Arch. pražs., č. 556. Jahrbuch der Samml. des Kaiserh. v. 4503. Opis v Rakov. arch. měst. kvatern. 125.

[4]) Arch. minis. vnitra IV., D. 7. Opis v zemsk.

[5]) Miscell., č. 18. P. 28. arch. pražs. A. Č. XIV, 478. Arch. praž., č. 2141. 243. Arch. pražs. 994. 119. Arch. Pam. XI., 466.

kteří mívali svůj cech se zedníky a snad i tesaři v každém Pražském městě „od starodávna“, [1]) donesli si společná statuta na radní dům r. 1482. [2]) R. 1489 schválen cech kloboučníků, [3]) r. 1502 koželuhů, [4]) 1509 mečířů. [5]) R. 1510 vyskytuje se jako hotová korporace cech „kotlářů pánví železných“, při němž se podivujeme tomu, že nalezl na Starém městě dostatek členů. [6]) Naposled r. 1523 nožíři Starého města došli potvrzení nového, a to králem Ludvíkem, a týž rok děje se zmínka o pořádku vinopalův. [7])

Položili jsme tu zprávy o patnácti staroměstských organisacích od r. 1450—1526. Víc na ten čas v pramenech nepodařilo se nám sebrati. Cechů však bylo a vyvinulo se do konce naší periody daleko víc; neznáme sic určitého počtu staroměstských spolků řemeslných, ale r. 1524 zapsáno u náboženské přísahy 38 cechů, jenže z obou měst Pražských dohromady. Poněvadž však byly stejné cechy v jednom i v druhém městě, a při oné přísaze shrnovány dva stejné cechy v jeden zápis, [8]) lze bez ublížení pravdy ono číslo 38 nebo aspoň 30 přiřknouti každému městu zvlášť; tedy Staré Praze přičísti jest nad třicet cechů koncem periody. Že nepočítáme na prázdno a chybně, to viděti z určitého fakta z počátku periody následující. Když se totiž Staré město zase oddělilo od Nového, zapsáno r. 1528 na Novém městě 33 cechů; [9]) mělo tedy zajisté „Větší“, starší město

[1]) Tak naznačeno v smlouvě zedníkův a kamenníků v arch. pražs., č. 331. 170.

[2]) Arch. pražs. 993. 226. U Tomka není o tom.

[3]) Arch. praž., č. 993. 233. Arch. Čes. XIV., 487.

[4]) Měst. mus. v Praze.

[5]) Lobkovic. knih. ruk. č. 72. řád. 11. Tím doplňuje se udání Tomkovo, D. P., VIII., 362. Statuta psána pozdější rukou a německy, patrně přeložena.

[6]) Arch. pražs., č. 1128. A. 30.

[7]) Jahrb. d. Samml. d. Kaiserh. V. 4502. Arch. praž., č. 1129. 385.

[8]) Cechy obou měst Pražských r. 1524 zapsané jsou abecedním řádkem tyto: Barvíři koží, bečváři, bradýři, hrnčíři, huntéři, jircháři, kamenníci (zedníci, tesaři), kloboučníci, koláři, konváři, kováři, koželuzi, kožišníci, krejčí, lazebníci, malíři se sklenáři, mečíři, měšečníci, mydláři, nožíři, pasíři, pekaři, perníkáři, provazníci, rukavičníci, rybáři, řezníci, sedláři, sladovníci, soukenníci, ševci, tkadlci, truhláři, uzdáři s řemenáři, veteśníci, zámečníci s ostrožníky, a zlatníci. Kr. arch. pražs., 994. 89 a násl.

[9]) Třicet tři cechy, zapsané v novoměs. knize, č. 332., fol. 5. sestavíme si dle jich síly, kterouž lze odhadnouti z počtu cechmistrů (v závoře uvedených): Sladovnický cech (8), pekařský (6), bečvářský, jirchářský, kamennický se zedníky, kloboučnický, konvářský, kovářský, koželužský, kožešnický, krejčířský, plavecký (jejž počítám spíš k obchodnickým spolkům), řeznický, soukennický, ševcovský, tkalcovský, vetešnický (po čtyřech cechmistrech); cech barvířů pláten, měšečníků

Pražské cechů aspoň tolikéž. Ten počet je v dobré shodě i s městy cizinskými velikými. Na příklad Lubek má r. 1420 třicet dva cechy. [1])

Ohledáme-li postupný vznik cechů na Novém městě od r. 1450—1526, pozorujeme brzy větší ruch nežli na Starém městě. Ale to tím, že Nové město, které ve vojně utrpělo od svých i cizích víc než Staré, snažilo se pak vší silou poměry své hospodářské polepšiti. R. 1451 sedlářům rada ochotně stvrzuje cech, [2]) pak přicházejí rychle za sebou olejníci (1452), [3]) koželuzi (1453), [4]) jehláři (1454), sladovníci (1456), pilaři s prknaři a struhaři (1457), řemeslníci to a „těžaři“, k nimž do cechu teď zřízeného přijati téhož řemesla „tálníci a nádenníci“. [5]) V těch letech připomíná se opět cech rukavičníků (1453) jakožto starodávnější, a vyskytuje se nový cech barvířů koží pruských (1453). [6]) Cechmistři řemesla střelcovského s jinými mistry od bran Koňské, Svinské, Poříčské a Vyšehradské r. 1458 dostavili se do plné rady novoměstské a svolili se jednostejně, že státi budou ve svých řádech starodávných, z nichž aby se nikdo nevytrhal. Tu máme jedenkrát také ústní obnovení cechu, jenž se patrně nepoddajností členů rozpadl či rozpadával. Zápis, že střelci mají býti svých starších poslušni, dostal se pak do knihy městské. [7]) R. 1464 a potom zas 1516 svůj starý cech dali si od krále Jiřího a Vladislava stvrditi řezníci. [8]) Organisaci novou přihlásili r. 1464 mydláři a obdrželi schválení statut, [9]) rok potom

---

s toboláři, provazníků (po 3); bradýřů, hrnčířů, huntéřů, kolářů, lazebníků, malířů se sklenáři, mečířů, nožířů, pasířů, pernikářů, sedlářů, truhlářů (po 2); zámečnický cech (1 cechmistr).

[1]) Jsou jako naše, jen scházejí pernikářský cech, kamennický, soukennický, hrnčířský, malířský, truhlářský, za to mají cech paterníků, soustružníků, mosazníků, jehlářů, pergamentníků, platnéřů, oštěpníků a lokální cech rybářů a heringwascher. Arch. f. Kulturgesch. Steinhausen, Berlin., I., 154.

[2]) Miscell. arch. pražs., č. 15. P. 13.

[3]) Tamž, P. 14. Těch v seznamu r. 1528 již není.

[4]) Lobkovic. knih. Ruk. 72, č. 54, minist. vnitr. IV. F. Opis v zem. U Tomka není toho cechu.

[5]) Arch. pražs. Miscell., 16. H. 16. Arch. Čes., XIV., 466, 467. Arch. pražs. Misc. 15. P. 15., P. 17.

[6]) Arch. praž., č. 89; barvíři pruských koží se připomínají v řádě koželužském svrchu uvedeném. Tomek jich nemá. V seznamě r. 1538 již zase nejsou psáni.

[7]) Arch. pražs., 2085., F. 25.

[8]) Zmínka o tom v arch. minist. vnitr., IV., D. 7. fasc. 422.

[9]) Arch. pražs. Miscell. 15. G. 7.

provazníci, se staroměstskými spojeni jsouce; pak víc než za deset let nevíme, že by na Novém městě vznikl který cech; až r. 1477 lazebníci vyžádali uznání své organisace, [1]) po nich zlatníci r. 1478. [2]) Následuje v pramenech zase přestávka, teprv r. 1486 konšelé stvrzují „nálezy“ nebo statuta cechu kožešnického, ale byla to statuta rozhodně dávno starší. Týž rok půjčují je kožešníkům do Litoměřic. [3]) Následujícího r. 1487 ševci novoměstští došli od krále Vladislava znaku a stvrzení svého spolku, [4]) roku následujícího (1488) králem schválen i cech hrnčířský; [5]) deset let po tom mydláři došli stvrzení nových statut; [6]) r. 1502 koláři podali spisu k obci, „žádajíc za stvrzení právo v řemesle svém míti.“ [7]) Naposled r. 1524 kováři vyžádali si schválení nových článků cechovních. [8])

Skoro v konec naší periody — r. 1524 — najednou vyskytují se na Novém městě hotové cechy konvářský, kolářský, tkadlcovský, pernikářský, bradýřský, kamennický a truhlářský, [9]) ale kterého roku který vznikl, o tom nikde nic. Že tkalcovský nebo plátenický byl již r. 1497, to víme z nahodilého zápisu dlužního. [10]) O konvářích jen to nalezli jsme, že se r. 1511 v obou Pražských městech hádají o učednická léta, [11]) tedy toho roku bezpochyby již cechovně byli konváři zřízeni. Také truhláři (stolaři) novoměstští měli r. 1512 nějaké spory se staroměstskými a vystupují jako cech. [12]) Že pernikáři byli ještě r. 1491 při pekařích, to řečeno svrchu, odtrhli se tedy v samostatný cech kdys po tom roce.

O vzniku cechovních organisací na Malé Straně v Praze jsou prameny skoupy. Teprve r. 1481 zapsáno, že schválen cech tamějších krejčí a cech ševců vetešníků, kteří si opsali statuta od

---

[1]) Tamž. G. 9. a Arch. Čes. XIV., 479.

[2]) Arch. pražs. Misc., 15. G. 10.

[3]) Máme před rukama Vidimus z r. 1651. Jest majetkem soukrom.

[4]) Arch. Pam., XI., 466.

[5]) Hořické mus. perg. list. kopie; pražs. mus. měst. Vidimus; arch. zem. mus. perg. list. Arch. Čes., XIV. 485.

[6]) Arch. pražs., č. 2079. v zadu, nepagin.

[7]) Arch. pražs., č. 989. G. 4. Obec dovolila.

[8]) Táborsk. kniha pamět., fol. 91. Opis v zemsk. arch.

[9]) Arch. pražs., č. 994. 90 a násl. Objevují se u přísahy náboženské, často připomínané. Srov. Tomka D. P., VIII., 362.

[10]) Arch. pražs., 2095. B. 8.

[11]) Rukop. budišínský. Politica, č. 32. 155.

[12]) Arch. pražs., č. 1128.

vetešníků staroměstských.[1]) Novoševci zajisté že cech už měli dříve než vetešníci, ale o tom ani o jiných spolcích není zapsáno, ač zajisté aspoň ještě řezníci tu sdružení měli. Na Hradčanech děje se první zmínka o cechovním bratrstvě kamennickém (huti) r. 1495.[2])

Obhlídka cechů venkovských mezi r. 1450—1526 jest pro vzácnost pramenů dosti nesnadná a zůstane vždy kusou. Na severu království Českého čile a dosti záhy vystupují Třebenice. R. 1455 schvaluje tu abatyše svatojirská jakožto vrchnost cech krejčí a druhý cech tkalců.[3]) Řezníci a pekaři tu měli cechy v ten čas zajisté také. Mladoboleslavští krejčí obdrželi cech teprve r. 1461;[4]) v témž městě čilejší ruch však a rozmnožení statut pozorujeme teprv r. 1494; tehda rovnají se poměry v cechu ševcovském, obrňuje se cech řezníků proti huntýřům, a novým statutem upravuje se zvláště přístup do cechu kožešnického. O pěkném rozvoji průmyslném v Boleslavi Mladé svědčí, že r. 1518 starý složený cech společných řemesel rozdělen jest ve tři cechy: kovářský a kosařský; druhý zámečnický, nožířský, sedlářský, uzdářský a stolařský a třetí bednářský s koláři společný. To vše stalo se schválením Kundráta z Krajku.[5]) Chomutovští při organisování svých cechů jsou tím zajímavi, že r. 1466 vyprosili svým sladovníkům řády v Praze i znak sv. Václava.[6]) Potvrzení jich cechu sladovnického však jest teprv z r. 1520.[7]) Žatečtí měli některé cechy již z předešlé periody; r. 1460 jejich řezníci vyprosili si stvrzení krále Jiřího, totéž učinil tenkrát i lounský cech řeznický, jenž po tom r. 1478 zase od krále Vladislava vyžádal si stvrzení.[8]) V Lounech byly zajisté obyčejné cechy všecky; r. 1473 soukenníkům stvrzeny řády a kožešníci obdrželi erb.[9]) Z jiných měst a městeček severních dosti pozdě Česká Kamenice přičiněním Zikmunda Vartemberského organisuje své potravinářské

---

[1]) Arch. pražs. Miscell. 12. N. 13 a 15. Tím doplňuje se Tomek, D. P., VIII.

[2]) Arch. pražs., č. 2253. 54.

[3]) Knih. třebenic. z r. 1434, str. 4, 46.

[4]) Arch. bolesl., kn. smluv, č. 1., fol. 25.

[5]) Kn. arch. bolesl., A. 10., fol, 7.

[6]) Arch. pražs., č. 343. 149. Stadtarch. Komot. Privileg.-Buch. Opis v zemsk.

[7]) Arch. minist. vnitra, IV., D. 7. Opis v zemsk. arch.

[8]) V mus. zemsk. Opis ze Žatce; perg. list z Loun, zapůjčil archiv. Merz.

[9]) Archiv místodržit., T. 46./2. Opis v zemsk. arch. Arch. louns., 1. B. 1., Dušek, Archiv loun. Věstník Uč. Spol. 1898, XIII., 11.

cechy, r. 1480 řezníky a r. 1483 pekaře; [1]) ještě později objevuje se Šluknov a Rumburk se svými cechy plátenickými (r. 1500 a 1515). [2])

O čilosti řemeslné v Turnově vydává svědectví to, že r. 1519 již také kováři a koláři, kteří bývají vzrostem z posledních, mohli zorganisovati se, přinesše na radní dům a k vrchnosti „svolení svá" a sepsání. Z r. 1525 ševci tamější měli od pražských ševců erb, Vladislavem králem stvrzený. Ale jest podvržený. [3]) Byl naprosto lacinější, jsa podvržen a padělán, než aby ho byli ševci turnovští v Praze koupili, nebo dokonce v kanceláři královské zaplatili. I malý Kostelec Labský r. 1521 zřídil si svolením Jana Šlechty ze Všehrd kovářský cech, [4]) jehož statuta vypůjčena z Mělníka, tehda již několika hlavnějšími cechy kvetoucího. Proti tomu Brandýs nad Labem neměl ani cechu pekařského ani řeznického za celou dobu. Cech pekařský tu vzniká teprve r. 1531. [5])

Na východě českém cechovními organisacemi z předešlé periody vynikaly veliké obce Hradecká a Hora. V těch městech obyčejnější cechy byly všecky. Sladovníci hradečtí mají pečeť cechovní se sv. Václavem již z konce XV. věku; [6]) řezníci hradečtí sjednali si majestáty od králů; když jim kterýs shořel, Vladislav vydal jim dva, oba roku téhož 1509, jeden, obsahující monopol živnostenský, druhý, darování erbu. [7]) Týž rok i vzácnější řemesla pasířů, sedlářů a měšečníků v Hradci organisovala se. [8])

V Hoře mají řezníci stvrzení krále Ludvíka z r. 1523, [9]) ale to zajisté není první; ostatní cechy obdrželi potvrzení svých statut od konšelů (šefmistrů), a shledáváme jich r. 1481 úhrnem dvacet. V organisaci společné jsou sladovníci s pivovárníky, jakož obyčejno, při krejčích jsou obchodníci kraječi, postřihači, rajféři, se zlatníky jsou konváři v spolku, ševci nováci nedrží cechu s vetešníky (refléři),

---

[1]) Arch. kamenic. Opis v zemsk, arch.

[2]) Wolkan, Gesch. d. Lit. 36.

[3]) Opisy cechů turnovských i s posudkem znaleckým listu posledního půjčil mi dr. Šimák.

[4]) Arch. mus. král. Česk.

[5]) Pamětní kniha brandýsská, 14. Půjčil dr. J. Prášek.

[6]) Soupis, Hradec, XIX., 86.

[7]) Orig. v Hradci, opis v zems. arch., jiný opis u dra Čelakovského.

[8]) Histor. mus. v Hradci.

[9]) Arch. horský, 4865/1.

olejníci jsou spolčeni s provazníky. [1]) R. 1488 přibyl k dosavadním cechům nový, kamennický a zednický, a z téhož roku máme paměť o cechu hrnčířském; [2]) lojovníci vyskytují se v organisaci r. 1496. R. 1500 spočítali jsme v Hoře mimo obchodnická sdružení 22 řemeslných cechů; r. 1501 23, to tím, že se provazníci od olejníků oddělili; r. 1506 přibyl cech kloboučníků, ale r. 1518 víme zase jen o dvaceti organisacích, neboť ty ony řemeslníky, před tím samostatné, zříme ve spolku s jinými.

Z ostatních měst na východě českém svými cechy nevalná Čáslav dosti značně vynikala; r. 1523 počítalo se jich tu bez obchodnické society kramářské úhrnem patnáct. [3]) Jsou to cechy obyčejné, jen mydlářský, nejmladší z nich, jest vzácnějším. Dvakrát větší Chrudim neměla cechů víc. Shánějíce se po stvrzení královském, řezníci chrudimští za této periody upravili sobě cech dvakráte; poprve r. 1455 [4]) a po druhé r. 1523, kdež jim podepsala organisaci Marie královna. [5]) Kolín měl kolem r. 1494 cechů jen třinácť, [6]) v Kouřimi, městě tehda něco větším než Kolín, bylo r. 1489 organisací dvanáct, [7]) z nichž řezníci r. 1482 obdrželi od Vladislava právo cechu pražského. Dvůr, nejmenší město královské nebo královnino ve východních končinách, měl r. 1516 osm řemeslných cechů obyčejných, [8]) dva potravinářské, patero oděvnických (v nejširším smysle) a z kovodělných jen kovářský cech.

[1]) Seznam Hejnicův a seznam můj, z knihy horské (lib. mem., fol. 22) vybraný, drží v sobě tyto cechy (v závoře počet cechmistrů na přirovnanou síly toho kterého řemesla): řeznický cech (4), pekařský (4), sladovn. a pivovár. (4), kovářský (3), krejčí (2), spolčení s nimi kroječi (2), postřihači (1), raifféři (1), soukennický cech (2), kožešnický (2), zlatnický (1, Beneš) a konváři s nimi spojení (1, Ptáček), zámečnický (1), ševcovský (4), refléřský (2), koželužský (2), bednářský (2), kolářský (1), truhlářský (1), olejnický s provazníky (po 1), tkalcovský cech (1), lazebnický (2) a střelcovský (1).

[2]) Vidimus jest v měst mus. pražském.

[3]) Řeznický cech, sladovnický, soukennický, kožešnický, krejčovský, postřihačský, pivovárský, pekařský, kovářský, ševcovský, tkalcovský, koželužský, hrnčířský a mydlářský. Arch. Pam., XVII., 215. Čermák.

[4]) Arch. Pam., XIII., 191. Č. Čes. Mus., 1863. 212.

[5]) Arch. mus. zemsk.

[6]) Vávra, Kolín, 93.

[7]) Pořádek řezn., sladovnic.; kovářský, pekař.; kožešnic.; krejčířský, soukennický, ševcov.; bečvářský, plátennický, vetešnický a koželužský. Čes. mus. 24. F. 22., fol. 1.

[8]) Cech sladovnický, soukennický, řeznický, plátennický, kovářský, ševcovský, kožešn., krejčovský. Kn. památ. dvorská, fol. 239.

Královským městům nejbližší — Bydžov — zastavené město věnné, jako jiná města zemědělců měl organisace jen nejobyčejnější, a to některou dosti mladou; na příklad krejčí tu obdrželi od konšelů „zřízenost práv“ teprv r. 1523, tedy v konec periody naší.[1])

Z poddanských měst ve východních Čechách Rychnov nad Kněžnou v konec naší periody ohlašuje se několika cechy; řezníci sic již r. 1471 získali stvrzení cechu od Jana z Rychnova; tento cech doplněn r. 1478 od bratří Rychnovských, Albrechta a Jiřího, posléz i od Vojtěcha z Pernštejna r. 1521. Starodávný cech soukennický v Rychnově obnoven r. 1513, krejčí a postřihači tamže došli stvrzení svého pořádku r. 1518.[2]) V Hostinném pozorujeme ruch organisační teprve v létech osmdesátých. R. 1484 i sladovníci tamější obdrželi řád cechovní, jehož statuta si opsali z Dvora Králové.[3]) Touž dobou upravují se obyčejné cechy v Hořicích. Krejčí tamější, mající starší zřízení, obnovují cech r. 1491 svolením Jana z Ryzmburka.[4]) V Dobrušce teprve r. 1491 zorganisoval se cech řeznický vůlí Jana z Janovic purkraba.[5]) Jestli jisto, že v Hlinsku měli r. 1488[6]) cech hrnčířský, tož měli jiné obyčejnější cechy též. V Ledči měli cech hrnčířský skutečně již r. 1466, neboť toho roku dává cech ledečský vysvědčení tovaryši Huspekovi, beroucímu se do Nového města Pražského.[7])

V Litomyšli zachovaly se starodávné cechy obyčejného rázu, přizpůsobujíce se časem všelikterakým doplňkům a opravám; ševci na příklad, kteří měli pořádek již r. 1413, tedy v periodě předchozí, svolením Kostků, Zdeňka Jana a Bohuše, opravili si cech r. 1526.[8]) Několik obyčejných cechů do konce XV. století vyvinuli si Přibyslavští; krejčí však teprv r. 1504, utekše se o vzorek statut k Jihlavským jakožto „k otcóm práv svých“.[9])

V Pardubicích zkvetly organisace měrou patrnější teprv ke konci doby naší přičiněním Viléma z Pernštejna. R. 1510 zorgani-

---

[1]) Originál v soukr. majetku. Opis u dra Čelakovského. Řád opsaný z Hradce Labského.

[2]) Arch. Čes., XX., 305. Sedláček, Rychnov, 36. 44. 52. Arch. Český XVII., 190.

[3]) Arnau, Stadtarch. Opis v zemsk. arch.

[4]) Arch. hořický. Opis u dra Čelakovského.

[5]) Arch. zemsk. mus. Dobruška.

[6]) Adámek, Věstník Spol. Náuk, 1899, XI.

[7]) Arch. praž., č. 2090. 47.

[8]) Lib. memor. z r. 1360 v arch. Litomyš.

[9]) Řezníček, Arch. Pam. XV., 334.

sováni řezníci, po nich r. 1515 ševci,[1]) krejčí a postřihači r. 1518. Soukenníci, zdá se, měli spolek starší, ale stvrzení mají teprve z r. 1539.[2]) V Kostelci a v Oustí nad Orlicí r. 1512 zorganisováni vedle starších obyčejných cechů textilníci; tam soukenníci svolením Viléma z Pernštýna, tu tkalci plátna či snovaři.[3]) Velmi zajímavo, že v týchž českých končinách, v Brandýse Orlickém a v Chocni r. 1525 došlo i vzácnější řemeslo nožířské korporačního zřízení podporou Vojtěcha z Pernštýna.[4]) Ve Vlašimi první došli cechu ševci r. 1520, deset let po nich řezníci.[5]) Z jiných měst českého východu nevíme nic nápadného stran rozvoje cechovního. Všude týž počet osmi, deseti obyčejných cechův, které většinou vznikly teprv na konci periody.

Na jihu českém města královská Písek, Klatovy, Budějovice organisacemi vynikají nad ostatní města. Do konce XV. století shledáš v nich všecky obyčejné cechy, trojí potravinářský, patero nebo šestero cechů, dotýkajících se lidského odívání a obouvání, a nad to ještě hrnčířský, bečvářský a kovářskv cech. V Budějovicích hlásí se k životu cechovnímu dokonce i malíři, aspoň r. 1499 shánějí statuta v Praze.[6]) Řezníci i tu všude shánějí se po privilegii královském. Takž na příklad klatovští řezníci obdrželi r. 1488 od krále Vladislava stvrzení doplněného cechu svého starodávného a k tomu erb. Od nich brzy potom vypůjčují sobě statuta řezníci domažličtí.[7])

Od polovice XV. století na panství rožmberském vrchnost úsilím ještě větším než prve cechům dává vznikati. Již r. 1454 soukenníci ve Svinech obdrželi znamení růže na pečeti, aby tím sukna z cechu pečetili. Řezníci ve Svinech však zřídili se v korporaci teprve r. 1520.[8]) Jan z Rožmberka vyzdvihl k starším cechům r. 1458 cech sladovníkům v Soběslavi, týž rok i v nepatrných Chvalšinách ševci došli cechovního zřízení; r. 1481 organisují se v Třeboni

[1]) Arch. mus. zems. Opis pergam.

[2]) Druhá zpráva Měst. musea v Pardub. 1887. 8.

[3]) Arch. Pam. VII., 92, Zeiner, Oustí.

[4]) Kadlčík, Brandýs 250. Barvíř, Choceň. 30.

[5]) Slavík, Vlašim.

[6]) Diplomat. mus. zemsk.

[7]) Arch. minist. vnitra. IV. D. J. Opis v zemsk. arch. Domažlic. statut. jsou v IV. D. 7. fasc. 422 ve stvrzení z r. 1612.

[8]) Arch. Čes. III., 558. Diplomat. musejní.

již také krejčí, a dva roky po nich ševci dovolením Voka Rožmberského. [1])

Nad mnohé město královské přízní Rožmberků cechovními organisacemi vynikal Krumlov. Starší cechy se tu obnovovaly, nové vznikaly. Největší ruch za pana Voka. R. 1481 potvrdil cech ševců, r. 1489 cech krejčí, r. 1497 vzniká tu nový cech kamenníků. R. 1516 i sladovníci přinesli si kusy cechovní, jež jim Petr z Rožmberka stvrdil. [2]) V konec naší doby rostou na panství rožmberském cechy tkalcovské. Tak v městečku Rožmberce pan Petr tvrdí cech tkalcovský r. 1506, týž rok vznikl takový cech v Benešově Německém, r. 1519 v Třeboni, Lomnici a ve Veselí. [3]) V Netolicích, městečku Rožmberkův r. 1420 zastaveném od Zikmunda, vedle novějších cechů obnoven starý řád pekařů r. 1515. [4])

Cechovnictví podporovali ve svých českých i moravských državách páni z Hradce. V Jindřichově Hradci již r. 1461 soukenníci mají cech, jakož svrchu dotčeno, [5]) r. 1476 i koželuzi svolením Jindřicha z Hradce sdružili se, [6]) řezníci však, podivno, teprv r. 1484. [7])

V Horažďovicích k obyčejným cechům přibyl r. 1524 cech koželužský, což svědčí o lokálním vzrostu toho průmyslu. [8]) V Strakonicích podporovali organisace převorové řádu maltánského; r. 1482 již tu byli i krejčí zorganisováni povolením převora Jana ze Švamberka; statuta si opsali od krejčířů píseckých. [9]) Stejně horlivě na svůj i města prospěch vedli si v Prachaticích proboštové vyšehradští. Jan z Rabštejna stvrzuje tu r. 1461 cech pekařům a mlynářům, ten cech r. 1489 schvaluje novým listem Jindřich z Rabštejna; r. 1488 organisovány tu dle statutů pražských a píseckých cech ševcovský a sladovnický; téhož roku stvrzen pořádek řeznický a Jindřich z Rabštejna vyžádal mu od krále Vladislava privilej, jako

[1]) Antl, Arch. Pam. XVII., 594. Arch. Čes., III., 600. Arch. Pam. XVII, 581, 587.

[2]) Gross, Arch. Pam. XIX., 317. 307. 310. Mareš, Arch. Pam. XVI., 301.

[3]) Arch. mus. inserov. v perg. list. z r. 1553; diplomat. mus. Antl, Arch. Pam. XVIII., 59.

[4]) Diplomatář mus.

[5]) Arch. musej. Listina z r. 1461, 16. ledna.

[6]) Z kopiálu hradeck. arch. Opis v zemsk. Arch. Český III., 601.

[7]) Arch. mus. v Pardubic. má origin. perg.

[8]) Orig. perg. v arch. mus.

[9]) Arch. mus. Opis.

mají Staroměstští.[1]) Naproti tomu v některých městech českého jihu ujímají se organisace živnostenské teprv ke konci naší doby. Tak ve Volyni pekaři zařídili se cechovně teprve r. 1513.[2])

V západních částech země organisacemi vynikala Plzeň. Dle pramenů tamějších zjištěno v této periodě dvanáctero cechův.[3]) Za vzácnější cech klademe tu zlatnický a zámečnický. Ti sdružili se r. 1488 s brníři, nožíři, mečíři, konváři, uzdáři a sedláři v jednu societu. V nedalekém odtud Stříbře, městě za polovic Plzně lidnatém, bylo od konce naší periody dlouho do XVI. věku jedenáctero cechů.[4]) Rovně tolik cechů bylo na prahu XVI. stol. v Rakovníce, mezi nimiž lazebnický cech jest vzácností.[5]) V Berouně mimo obyčejné cechy vznikl kdysi na konci naší periody vzácný cech puškařů nebo ručnikářů, stvrzený samým králem Ludvíkem.[6])

Lze obhlídku skončiti. Jsme přesvědčeni, že nebylo ani městečka, aby aspoň do konce naší periody nebylo mělo v sobě cechovní organisace některé. Jest věru význačno, že v městečku Muncifaji (Municipium, Smečno), r. 1510 zřízeném, hned při založení stvrzen králem Vladislavem cech „všeho řemesla".[7]) Patrně bylo stejných mistrů k zřízení speciálných cechů málo, sraženi tedy všickni z rozmanitých řemesel v organisaci jedinou; tedy cech v zánovním malém městysi musil býti, třeba bezejmenný.

O tom nemůže býti pochybnosti, že cechy vznikaly vzrostem řemesel, a řemesla rostla rozmnožením populace. Ale poměr početný není nikterak pravidelný, stačí jen z našich dat znova si na mysl uvésti, že co do populace řadila by se za sebou na příklad Hora,

[1]) Arch. prachat. kn. památní od r. 1535, fol. 122. Arch. Český III., 599. Arch. prachat. kn. z r. 1505, 116, 117. Opis v zemsk. arch.

[2]) Teplý, Děj. Volyně.

[3]) Shledal a sděluje Strnad archivář: Cech řezn. soukennic., hrnčířský, sladovnický, koželužský, pekař., krejčovský, postřihačský, ševcovský, bečvářský, zlatnický a zámečnický. O cechu zámeč. viz v česk. zems. mus. »Knihu bratrstva sv. Barbory v Plzni. »O ceších plzeň. viz též Strnadův Listář, II.

[4]) Řeznický, soukennický, kovářský, pekařský, koželužský, plátennický, krejčovský, bečvářský, ševcovský, kožešnický a sladovnický. Kn. stříbrs. v arch. plzeň. 182.

[5]) Cechy rakovnické jsou tytéž jako v Stříbře, jen místo kožešníků jsou tu samostatně organisováni lazebníci. Srov. Levý, Rakovník 161. Na Vysoké bráně městské jsou erby 11 cechů, jen plátennický schází, za to jsou mlynáři samostatni vedle pekařů.

[6]) Zmínka o tom stvrzení v zemsk. arch. appell. kn. č. 4. 573.

[7]) Minister. vnitra. IV. D. 7. Opis v zemsk.

Kouřim, Kolín, Čáslav, kdežto co do množství cechovních organisací řada je takto proměněna: Hora, Čáslav, Kolín, Kouřim; to jest: lidnatější město Kouřim má méně cechů nežli menší město Čáslav. Byly tu činny zajisté všelikteraké jiné příčiny lokální, jichž se snadno nedopátráme. [1])

Instituce cechů v XV. století u nás jako jinde tou měrou zobecněla, že jí upravovala se také mnohá jiná zaměstnání nejen průmyslová. Všecko bralo na se formu cechovní, tato právní a společenská organisace oblibována vůbec. Organisováni jsou v těch dobách mimo obchodní živnosti i dělníci na horách, dělníci hospodářští, rybáři, šrotéři, skalníci. Ba časem i měšťané zpěváci při kostelích ve svých bratrstvech přijímají nejednu formu cechovní. V Kutné Hoře vysazen cech dělníků havířských r. 1443 [2]); tamž „tavíři“, družstvo podnikatelské, již v době předešlé vzniklo, v této periodě zorganisovali se i nákladníci hor (kverci), aby svými povinnostmi a právy stejně stáli proti zeměpanské vrchnosti, rudokupci v Hoře cechovně spojeni svolením Vladislava krále r. 1486, ba i sbor úředníků zeměpanských, kteří dohlíželi při tavení v hutích (hutrejtýři) měli své starší po způsobu cechovním.[3]) Tedy na Horách Kutných i při hornictví a hutnictví samý cech.

Máme stopu o tom, že v městě Stříbře při skrovných horách stříbrných havéři byli cechovně upraveni. R. 1506 totiž na rozkaz hofmistra z Kutné Hory rada městská volí čtyři havíře za starší.[4]) Toť znamení organisace.

Organisaci hospodářských dělníků známe z Čáslavi; tu stvrzen byl r. 1523 cech oráčů nebo ratajčíků. Přišli sami do radního domu u velikém počtu s žádostí, aby dopuštěn jim byl „pořádek“, v kterémž beze statut vlastně již za kolik let před tím trvali. [5]) Zdá se, že také v Rakovníce řezáči, lid robotný, touž dobou byli v nějakém pořádku; ale cech upravený objevuje se teprv v době následující.

Rybáři kolínští sdruženi jsou v konsorcium cechovního rázu již r. 1492. Starší jejich neb hospodáři vedli správu spolkovou a řídili způsob a rozdělení lovů svých členů, jimž bylo obyčejně

---

[1]) Schönberg, Gewerbe ve Volkswirtschaftlehre II. Bd. 477.
[2]) Arch. horsk. č. 34/2. Lumír 1854. 739.
[3]) Ot. Leminger. Arch. Pam. XIX., 272.
[4]) Knih. stříbrsk. z XV. věku, fol. 78. Opis v arch. zemsk.
[5]) Sedláček, Čáslav.

jméno nágrošníků, ježto grošem platili na rok. Touž dobou bylo bratrstvo rybářů též v Hradci, a „obec rybářská s konšely a rychtářem“ uvádí se též v Litoměřicích. [1]) Rybáři sdružovali se v Praze lokálně po čtvrtích, konsorcium v sousedství pražském měli i podolští s dvoreckými rybáři. Společnost najímala kusy řeky k lovu, volila ze sebe starší, kteří zastupovali rybáře naproti obci a městskému úřadu šestipanskému, jenž řeku pronajímal a byl vrchním úřadem a policií nad rybáři. [2]) Statuta rybářského konsorcia sestavena a stvrzena v Praze však teprv na prahu periody následující (r. 1531).

Šrotéři v society byli zorganisováni asi jen v Pražských městech. Při každé haldě, jakož svrchu zmíněno, byl spolek šrotéřů, kteří pracovali vozbou a o výtěžek dělili se. Správu spolkovou vedli starší. Mohli býti členy spolku i lidé jiní, [3]) kteří si koupili „čtvrt“ haldy, ti však musili přispívat vozem [4]) nebo penězi, aby dostali podíl z výtěžku. [5]) V polovině naší periody kupována čtvrt haldy šrotéřské po šesti kopách; na konec periody kupovány čtvrti haldy šrotéřské po 11—18 kopách míšeňských; r. 1530 již i za 23 kopy halda koupena. [6])

Skalníků zřízení známe jen z Prahy, a to teprve z konce této periody. Byli zorganisováni totiž skalníci petřínské skály r. 1501, a pořádek jim obnoven r. 1526. Ale staršími nad nimi byli z ustanovení šestipanských úředníků městských cechmistři kamennického cechu. Ti dohlédali skalníkům po stránce technické a v sporech rozsuzovali. Vrchní instancí byl úřad šestipanský, jenž hlavně dbal, aby sousedé, kupující kámen k stavbám, nebyli šizeni. Proto určovali sazby za kameny štukové i drobné. [7])

Napověděli jsme svrchu, že cechovní organisace v této periodě množily se hlavně snahou řemeslníkův a živnostníků po pevnějším

---

[1]) Winter, Kult. Obr. II., 531.

[2]) Nařizoval způsob lovení, zvláště zakazoval »vrchů kladení a tloukem na vatku honění do sv. Jakuba Velikého pro neřest (drůbež)« — to jest, nařizoval čas hájení. Arch. pražs., č. 2133. 82.

[3]) Na př. r. 1510 Vaněk zelník kupuje; 1506 také sladovníci novoměštští koupili si čtvrť; r. 1512 kárník Matouš. Arch. pražs., č. 2133. 16. 18. 20.

[4]) Šlotýři jej (Vondřeje Kuřete) na rovný díl mezi sebe přijali a na to mezi ně přiložil dva koně a vůz v 18 kopách míš. Tamž 42. R. 1530.

[5]) Některé haldecké družstvo těžařské shánělo se také po jiném důchodě nežli šrotéřském; r. 1506 najímají si šrotéři novoměštští louky u Zlíchova.

[6]) Arch. pražs., č. 2133, 42, č. 2082. V. 7.

[7]) Arch. pražs., č. 2133, 19.

monopolu živnosti. Snaží se, aby „přímus", jenž jevil se již v době předešlé, byl teď obecnější a přísnější. Kdo chce pracovat a práci odbývati trhem, ať jest v cechu. Mimo cech není živnosti, to vysvítá ze statut této doby ze všech. Takž příkladem v statutech soukenníků soběslavských r. 1438 jest zákaz, kdo není v cechu, že nesmí na dvě míle kolem města kupovati vlnu.[1]) Ševci v Úterém r. 1446, držíce se té zásady, vstavili si do statut, „kdo není v cechu, nesmí kupovat na placu kůže."[2]) Koželuzi novoměstští r. 1453 mají v řádě, že hospodář nesmí v domě svém chovati koželuha nemajícího cechu pod pokutou panskou (konšelskou); žádný nesmí krájet ku prodeji „krom řemesla". [3]) V Úterém tedy švec necechovní byl vyloučen z koupě materiálu, a v Praze koželuh necechovní nedostal se k bytu ani k trhu. Stejným úmyslem mydlářům novoměstským konšelé r. 1464 schválili, aby neprodával, kdo není v cechu.[4]) Řezníci rychnovští přijali statut královéhradeckých, že nesmí bít, kdo není v cechu, hospodářům však, když to umějí, zabíti dobytče prý brániti nelze.[5])

Staroměstští malíři a sklenáři vymohli si monopol v statutech r. 1458, jakž o tom svrchu položeno. Tehda zřejmě přespolním zakázali nositi a voziti tašek a pavéz do Prahy; mistr domácí, nebyl-li v cechu, nesměl „penzlem dělati". R. 1474 svoji monopolní zásadu malíři znova si položili do statut a velmi jasně: kdož není do cechu za mistra přijat, nesmí se smlouvati ani uvazovati v dílo to, kteréž sluší na mistry, nebo skrze to záhuby a zádavy cechu jejich mnohé státi by se mohly, a bratrstvo v této svornosti s velikým obtížením trvati nikoli by nemohlo. Pakli by se toho kdo dopustil, tomu řemeslo staveno buď i složeno, a od žádného v Pražských městech chován nebuď; pakli by který mistr jeho přechovával svévolně, tomu mistru tovaryši i učedníci i řemeslo složeno buď. A kdyby takový necechovní mistr skrze přátely kdy k milosti přišel (že by byl do cechu zase přijat), nicméně musí pokuty položiti kopy dvě, z nichž pánům na rathouz bude 40 grošů, rychtáři 20 a ostatek do cechu, a k dílu, kteréž byl před tím smluvil práva k tomu nemaje, nesmí tovaryšův ani učedníků

[1]) Arch. Pam., XVII., 592.
[2]) Diplomat. mus. opis z klášt. v Teplé.
[3]) Knihov. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72, č. 54.
[4]) Arch. pražs., Miscell. 15. G. 7.
[5]) Rychnov n. K. Sedláček, 44.

chovati.[1]) Na té zásadě pak malíři stáli pevně, kolikrát vždy znova ji opakovali, do obnovených statut kladli a r. 1515 ji vykázali malířům pasovským jako pravidlo jedno ze základních.[2])

Krejčí malostranští r. 1481 dali si v statuta, kdo dělá řemeslo „kradí" (t. j. tajně, bez cechu) toho že dají do vězení, z něhož nevyjde, leč zaplatí-li kopu.[3]) Ševci a koželuzi v Boleslavi Mladé opakují r. 1494 ustanovení přímusu, jak je měli svrchupsaní ševci uterští. Prý, kdo s nimi cechu nemá, nesmí kupovati koží.[4]) R. 1506 i tkalci rožmberští vstavili si do cechovních artikulů, kdo nemají s nimi cech, aby nedělali.[5])

Takž bylo by snadno lze přivésti na doklad ještě nemalou řádku takových ustanovení „přímusových". Všude tak obvyklo. Na Moravě řád soukenníků tovačovských r. 1516 dokonce nepřipouští mistra necechovního k dílu, ani kdyby chtěl pracovat jako dělník u jiného mistra oprávněného,[6]) a kožešníkům v Těšíně kníže Kazimír stvrdil r. 1509 zajisté ochotně článek, že kožichy, zhotovené mistry necechovními, připadnou komoře knížecí.[7])

Již patrno, že usedlí řemeslníci, stanovíce, že bez cechu není práce ani odbytu, puzeni byli čím dále tím silnější snahou, od vrchností městských a panských podporovanou, aby zhostili se nemilé soutěže, kterouž by jim činila svobodná práce. Mistr, jenž by pracoval o své ujmě, měl býti týrán, trestán, hnán. Mění a přiostřuje se v těchto dobách definice cechu v ten rozum, že je cech nucené sdružení, zřízené schválením vrchnosti, na vykonávání určitého řemesla nebo živnosti v městské obci.[8])

Taková nucená věc mohla se díti jen dobrou vůlí konšelův a vrchností, a protož chutě řemeslníci chodili s artikuly na radní dům a na zámek, aby privilegovaný monopol měli ubezpečený listinami, pečeťmi, knihami. Na jméně nesejde, věc pod každým jménem stejna. Obyčejně sluje taková privilegovaná korporace

---

[1]) Patera, Tadra, Kn. bratr. malíř. 84, 85. »Přímus« cechovní jest také důkazem, že malíři pražští byli cech řemeslný a ne pouze bratrstvo humánní a náboženské.

[2]) Tamž, 88. Neuwirth, Festschrift des Verein. f. Gesch. d. Deut. 1902. 97.

[3]) Arch. pražs., Miscell. 12. N. 15.

[4]) Arch. bolesl. Kn. smluv, č. 1, 25.

[5]) Arch. zem. mus. inserov. v perg. list. 1553. Diplomatář mus.

[6]) Arch. Česk., XX., 285

[7]) Věstn. Mat. Opav. 1897.

[8]) Srv. Below. Entsteh. d. Stadtgemeind. 71.

cechem,[1]) ale zhusta také bratrstvem,[2]) někdy tovaryšstvem,[3]) někdy „zřízeností“ (u krejčí v Písku a v Strakonicích r. 1482), „pořádkem“, v Třebenicích i jen „řádkem“, také „pospolností“. Latině v této periodě dosti často se ozývá na místě cechu slovo societas seu communitas, nebo také universitas. Universitas byli obyčejně řezníci, ale r. 1486 i novoměstští kožišníci, a r. 1473 lounští soukenníci. Tedy ať jmeno cech, či pěknější české slovo pospolnost neb ethicky znějící bratrstvo: členům šlo o privilej práce, monopol odbytu na předním místě. Vrchnosti a konšelé, stvrzujíce živnostenské korporace, měli na mysli arci také své jiné úmysly, ale celkem byli přesvědčeni, že ta forma cechu na ten čas nejlépe vede k ukojení snah a potřeb pospolitých.

Jest velmi poučno stopovati, čím konšelé a vrchnosti odůvodňují založení a stvrzení toho onoho cechu. Poznáme v tom začasté stanoviska jiná, než mistři měli. Lokálního jest významu a pomíjejícího rázu, dí-li se, že založen cech pro rozmnožení města, vojnami na lidech sešlého. Čteme tak nejprve v statutech pekařů novoměstských r. 1444. Purkmistr a rada stvrzují cech „uváživše, že se to konšelům, starším i vší obci zdálo obecnému dobrému užitečné a jich řemeslu prospěšné, aby se tím lépe a hojněji město válkami ochuzené dobrými řemeslníky a obyvateli tím spíše rozmnožiti mohlo“.[4]) Stejným rozumem tak čte se při stvrzení artikulů novoměstského cechu uzdářského (1445), kovářského (1446), sedlářského (1451), prknářského (1457) a ještě několika jiných v městě Novém.

Při založení cechu sladovnického v témž městě (1456), totéž vyznává se, aby město se množilo po válkách a morech, ale páni přidávají k tomu i ten úmysl, aby vařilo se pivo dobré.[5]) Tu tedy mluví při založení cechu také zájem konsumentů.

---

[1]) V statutech kožešníků těšínských r. 1509 (l. c.) nedůslednou nomenklaturou středověkou znamená totéž slovo »cech» dvojí věc. »Kdo chce s námi cech přijmouti (přijíti)«, dá 40 gr., tu je to společnost; »tovaryš, oženiv se s vdovou, povinen půl cechu přijíti«, tu to značí povinnost vstupného platu, tedy ne, že by měl polovic společnosti (což je nesmyslem) či polovic práv, ale že zaplatí jen 20 gr. místo 40.

[2]) Ačkoli i skutečné bratrstvo kostelních literátů sluje někdy cechem. Kdosi v Kouřimi r. 1514 odkazuje »literatům do cechu« jako »sladovníkům do cechu«.

[3]) Pekaři, uzdáři Nov. města 1444, 1445.

[4]) Arch. pražs., Miscell. č. 15. E. 1.

[5]) Arch. pražs., č. 343, 25.

Že se organisuje řemeslo, aby samo se zmnožilo a s ním aby vzrůstalo město, ten důvod čte se také v několika venkovských řádech. Tak příkladem u řezníků klatovských r. 1488,[1]) při čemž však ihned reguluje se poměr monopolu řeznického k trhu svobodnému, takže i tato věc byla spolu pobídkou k zřízení cechu. Také Petr z Rožmberka, zřizuje cech sladovníků na Krumlově (1516) dí, že to pro rozmnožení města.[2])

Z úmyslů, proč cechy zřizovány, nejčastěji ozývá se v úvodě k statutům ten, aby obmezena nebo zničenaa byla nezřízená konkurence domácích producentů mezi sebou a proti sobě. Takž čteme r. 1448, že zřízen cech novokabátníků novoměstských, „aby oni mezi sebú, řemeslo dělajíce, spravedlivě chudý i bohatý živiti se mohli tím lépe". Podobně, leč jinými slovy, obdržel cech krejčí malostranských (r. 1481) „zvláštnost slušných zřízeností (cech), jimižby bratrstvo jednosvorné zachovávali ku podobenství jiných bratrstev." Týž rozum má ustanovení cechu soukennického v Ústí n. Orlicí (1517), aby totiž řemeslníci „snazeji a dostatečněji živnost řemesla provozovati mohli."[3]) Aby tedy mistr hospodářsky silnější neutlačil slabého.

Někdy vrchnost městská v úvodě k statutům přijala hlavní srdečnou snahu domácích řemeslníků za svou, vyznávajíc, že cech je na to, aby obmezeni byli producenti cizí. Takž r. 1498 v zřízení novoměstského cechu mydlářského purkmistr s počátku dí, že předstoupili mydláři, oznamujíce zkázu své živnosti „z příčiny jich umenšení", neboť při mýdle „hostinském" (cizím) nebolito domácím v prodeji se obci (t. j. obecenstvu) křivda děje; že tedy podávají „artikule, o něž se ze spolku snesli, aby jich cechu skrze dílo chvála a čest raději se dála než hyzdění."[4]) To jest bez středověkého šumu slov prostě míněno takto: Potvrďte cech, a my privilegovaní vyloučíme cizí producenty a za to slibujeme, že svá díla zlepšíme. V artikulích pak doleji praví, kdo nebude v cechu, že mu seberou kotel.

Někde vrchnost vyznala, že cech stvrzuje proto, aby jí ubylo policejní a soudní práce; obyčejně vyjádřila ten úmysl slovy po-

[1]) Opis origin. u dra Čelakovského.

[2]) Gross, Arch. Pam. XIX., 310.

[3]) Arch. pražs., Miscell. č. 15. P. 11. Miscell. č. 12. N. 15. Arch. Čes. XX., 294.

[4]) Arch. pražs., č. 2079 v zadu knihy. Nepagin.

všechnými, řidčeji zřejmě. Takž čteme v artikulích cechu hrnčířského na Novém městě, že zřízen jest (r. 1488) „pro poctivost a řád toho řemesla.“ [1]) to jest, my konšelé dosadíme vám cechmistry, a ti ať udržují mezi vámi pořádek na místě našem. Totéž míněno, když r. 1444 tvrzen cech kožešníků v Mýtě: dostávají „řád a poslušenství k poctivosti a řádu obce.“ [2]) Jasně vytčena tendence svrchu oznámená v úvodě řádu koželužského na Novém městě r. 1453.[3]) Konšelé vyznávají, „že mezi koželuhy useníky z Podzderazí a koželuhy podskalskými mnohé nesnáze, půtky bývaly před námi (t. j. před jich soudnou stolicí), takže jedni druhým sahali sobě v řemeslo, a již skrze jich roztržení jedno řemeslo, jakož to štumfařské, bylo sešlo, a pasířům se také veliká ujma dála“ . . . že tedy konšelé, „jakož na jich úřad záleží“, chtějíce obecnému dobrému spomoci, těm řemeslům, aby mohla v řádu státi, kázali, aby se sami smluvili mezi sebou, pak koželuzi obojí, měvše spolu mnohé rozmlouvání, i s radou některých starších z obce svolili se na artikulích, které konšelé před obcí čísti dali, a obec je potvrdila s konšely spolu.

Ještě zřetedlněji položili o tom, že cech má převzíti část agendy soudné, konšelé malostranští, zřizujíce cech vetešných ševců r. 1481: „Podepsané věci jim za právo vysazujeme a stvrzujeme, aby, potěšeni jsouce slušnými zřízenostmi, jich užívali, a tak nám i potomním našim náměstkům aby soudové práce potichnouti a umenšeny mohly býti, bez umenšení však práv našich.“ [4])

Některý cech založen dle úvodních slov proto, aby členové jeho nebyli v trhu odpuzováni při nákupech materiálu, jakož se jim dělo od jiných cechů, kteří se sháněli po materiálu témž. Příklad z Hradce Jindřichova. Tu po mnohá léta svářili se ševci, kožešníci a koželuzi o trh koží, Jan z Hradce kázal, aby si každé řemeslo sepsalo cechovní články a ovšem v nich aby vymezilo si své právo k nákupu; ale neučinili tak, hádali se vždy zase při plné svobodě. Až Jindřich z Hradce, syn předešlého, r. 1476 zřídil cech koželuhům, aby byl konec hádkám a „že sami za to žádali nejvíc.“ [5]) Rozumí se, že obě druhá řemesla obrnila se cechovně co nejdřív možná.

---

[1]) Arch Č., XIV., 485. Arch. mus.
[2]) Jireček, Paměti Vys. Mýta.
[3]) Rukop. Lobkovic. knih. v Praze č. 72, řád 54.
[4]) Arch. pražs, č. 2080, 356.
[5]) Arch. v Hradci Jindř. Kopiál. Opis v zemsk.

Dosti zhusta proniká starodávný důvod k zařízení cechu, aby konsumenti nebyli volnou produkcí a volným odbytem předražováni, a též aby jakost výrobků byla dobra. Napsal-li kníže těšínský r. 1509, že zakládá cech kožešníků, poněvadž to uznává pro město býti dobrým,[1]) to měl na mysli konsumenty. Kutnohorští nutíce r. 1480 pekaře a mlynáře k zřízení cechu společného, vyčetli jim, že jsou v nezřízenosti, krámy stojí pusté, a mlynář mele k osobám hledíc, místo aby mlel pořád každému.[2]) Pardubická vrchnost r. 1515 zřídila některé cechy, řemeslníkům pak, kteří pro malý počet cechem se státi nemohli, uložila, „aby spravedlnost od sebe lidem dělali, neb jest na mnohé křik od lidí, že při prodejích nadsazují, neb se nachází, že v jiných městech mnohem laciněji lidé kupují.“ Tu patrn důvod, proč ony cechy v Pardubicích zřízeny. Jedna z právních knih XVI. věku praví vůbec, že cechovní řád vysazuje se proto, aby se lidem (konsumentům) spravedlnost dála.[3])

Řidčeji ohlašuje se při zařizování cechu finanční účel vrchnostenský. To Kutnohořané vyslovili r. 1480, zřizujíce mlynářský, pekařský, pernikářský a koláčnický cech, již svrchu zmíněný: prý „když jaká potřeba přijde, aby to slušně od cechmistrů nalezeno bylo, co by měli dáti“. Tu jde patrně o platy. Také Jindřich z Hradce, zakládaje r. 1490 cech řeznický v Telči, měl mimo jiné pohnutky i tu, aby mu na krámích poplatkové nescházeli.[4]) Podobně Jan z Ryzmberka potvrzuje r. 1491 cech krejčířský v Hořicích, vstavil za první článek: „což by bylo panských vin, aby jich přede mnú i před potomními pány netajili“; to jest, který provinilý mistr měl by peněžitou pokutu (vinu) vrchnosti splatiti, aby splatil bez zakrývání.

Mezi rozmanitými podněty, proč řemeslo uvázalo se v cechovní organisaci, lze také postihnouti ten, aby mistrům bylo pojištěno právo regulovati svůj poměr k tovaryšům. Na příklad cechovní řád lazebníků novoměstských z r. 1477 neobsahuje skoro nic jiného nežli články obmezující tovaryše.[5]) Tovaryšům, když cech městská vrchnost stvrdila, staly se takové články zákonem, a mistrům štítem, ohradou, pevností. Se stejným úmyslem konšelé čáslavští, stvrzujíce

---

[1]) Věstn. Mat. opav. 1897. 7.

[2]) Arch. hors., kn. memorab., r. 1480, 196.

[3]) Kniha polenská. Opis v arch. pražs.

[4]) Orig. v arch. hradeck. Opis v zemsk. arch.

[5]) Arch. Čes., XIV., 479.

cech oráčů, ukládají, aby členové jeho byli hospodářům k užitku, a kdo co s hospodářem smluví, aby tomu dosti činil.

Také humánní účel — podpora členů v nouzi a nemoci někdy ozývá se při zakládání cechu na předním místě. Nejzřejměji zapsáno to r. 1443 při vysazení cechu havířského v Hoře. Prý, když havéři cechu neměli, který chudý se roznemohl, na toho žebrávalo se u kostela, proto chtějí cech, aby měli chudým z čeho udíleti, nemocen-li kdo, aby se na něho nežebralo pro tovaryšskou hanbu i pro ustrkání. Ale tento podpůrný účel není v úvodě sám; k němu tlačí se druhý, aby totiž neumělí havíři nesadili sobě mzdy vysoko, zasloužiti jich neumějíce; také prý mnozí „přijímajíce lehenšafty v dolech u perkmistrů (t. j. pachtují místa v dolech za smluvený díl), lidi na to zvedúc, aby s nimi pavovali (nakládali), potom od toho kradmo zběhnou a na jiné obchody se dadí a lidi o náklady bez studu připravují, havéře jiné v mrzkost a vohyzdu uvodí . . . a hory hynou.“ Také ještě třetí účel cechu havířského oznámen, totiž ten, aby přičinilo se k chvále boží a svíce aby mohly do kostela býti jednány. [1])

Nutno říci, že zbožný účel cechovní, jakož bylo za starší doby, i v této periodě objevuje se podle jiných praktických podnětů nejčastěji. Jindřich z Hradce dokonce povoloval na svém panství cechovní organisace „ve jménu svaté a nerozdílné Trojice, Boha, Otce, Syna i Ducha sv., jichžto jedna moc, v jedné podstatě rovná slavnost a kralování bez počátku i bez všelikého konce jest a bude na věky věků.“ Ten pán zakládal cechy výslovně „při farách“, vyznávaje, že jimi se pořídí rozmnožení chvály a služby boží. [2]) Tuto poslední zkušenost měla, jakož naznačeno, kde která vrchnost městská též. A členové cechovní sami se snažili o to, aby měli svého patrona, svůj oltář, k němuž kupovali svíce. Takž příkladem tkadlci na rožmberském panství zvolili si sv. Václava patronem (1504, 1519); pilaři a prknáři novoměstští (1457) sv. Josefa, kovář, téhož města sv. Ondřeje a přivinuli se se svým patronem k jednomu oltáři u Panny Marie Sněžné (1446) a nápodobně jiní cechové činili. Jan ze Švamberka, mistr převorství, stvrzuje r. 1482 cech krejčí v Strakonicích hned úvodem „přidává“ jim oltář u kazatelnice, aby tu své svíce měli. [3]) Bohatý cech novoměstských řezníků praž-

[1]) Arch. horský, č. 34/2. Opis v zemsk. arch.
[2]) Řád řezníků v Hradci Jindř. r. 1484; v Telči r. 1490.
[3]) Arch. mus. opis.

ských měl již v této době svoji kapli (sv. Lazara), k níž držel si kaplana.[1]) Bětka Jičínská, vdova soukenice, r. 1445 odkázala cechu soukenníků novoměstských kalich, aby ho choval a propůjčoval k službám božím u sv. Petra,[2]) kdež cech měl oltář. Nerozumí době, kdo by nevěřil, že příslušnost k cechovnímu oltáři byla mistrům páskou při nejmenším stejně pevnou jako interessy světské.

Byl-li cechovní oltář znamením zbožných účelů misterských, zevnější representací světských a praktických zájmů zase byla cechovní hospoda, z nichž některé objevují se v pramenech již v této době.[3]) Kterak cechu na kvalitě hospody, jakožto shromaždiště řemesla, záleželo, to patrno z ustanovení ševců novoměstských r. 1442, aby hospodu prostřed města najímalo osm mistrů, čtyři přísežní, čtyři na to zvlášť deputovaní.

Po této odbočce vraťmež se k otázce, z které tedy příčiny, na jaký cíl a konec v této periodě cechy zřizovány. Pro XV. století bylo by marným pokusem chtíti dovoditi (jako to činí zvláště němečtí badatelé pro dobu starší), že organisace živnostenské vznikly pouze pro trh, na prospěch konsumentův a městského obchodu, či pouze proto, aby odebraly část agendy konšelům, či jen pro podporu členstva a na zamezení soutěže nezřízené, nebo dokonce ze zbožné doby: ze všech těch motivů pospolu pracujících vznikaly organisace, třebať že pohnutka monopolu práce a odbytu stála u řemeslníků v popředí.

V této době některé živnosti vymykaly se cechovnímu zřízení a vyhybaly se mu. Byli to nejprve knihtiskaři; ti — snad pro svůj nevalný počet — trvali „v svobodě“; podle nich apatykáři, aspoň u nás, nebyli organisováni; také není u nás ani stopy o řádě apotékářském. V Němcích nalezen řád takový první r. 1461.[4]) Z Krakova se zná mistrovský kus apotečnický z konce XV. věku,[5]) což předpokládá cech. Ale u nás zatím tou dobou nic toho. Konšelé zajisté měli dohled nad lékárníky stejně takový jako nad kramáři a jinými obchodníky.[6]) Než i bez cechovní organisace apatykáři

---

[1]) Kšaft Pavla, kněze řezníků, r. 1526 v arch. pražs., č. 2142. L. 2.

[2]) Arch. pražs., č. 2096. K. 8.

[3]) První zmínka (jistě nahodilá) u ševců nováků novoměstských r. 1442.

[4]) Krieg, Bürgerthum. I. 69.

[5]) Buchner, Cod. picturat. z r. 1500.

[6]) Naznačuje to Dr. Zalužanský v apat. řádě (1591), poukazuje na městské právo čl. A. 32 (Koldínovo).

k privilegovanému postavení, k monopolu dostali se časem zcela přirozeně; šlo tu přec jako dnes o odpovědnost za léky, lékárník musil rozuměti latině a poněkud řečtině, „aby z omylu jmen jednech za druhé lidem neprodával, aby místo apium nedal jed opium,“ [1]) musil míti na skladě drahé léky, kterých se neprodalo mnoho, bylo mu dnem i nocí k službám na hotově státi; správa městská zajisté také ho zavazovala, aby osobám podezřelým jedu neprodával — a takž všecko vedlo k tomu, aby apotečníkům dostalo se privilegia proti jiným. [2]) R. 1473 čteme náhodnou zmínku o „právech, jako mají apatekáři v Praze,“ [3]) tušíme, která to jsou práva, ze souvislosti textu vysvítá, že to monopol obchodu. Když r. 1486 chtěl kutnohorský Jan Charvát v Praze ustaviti apoteku a již na přípravy a nádobí náklad učinil, stala se mu v Praze „od některých v tom překážka,“ a to bezpochyby ta, že mu ty přípravy pobrali, neboť dává plnou moc apotekáři Václavovi, který byl jeho společník, „aby toho všeho dobýval mocně.“ [4]) Z toho zase plyne, že pražští apotečníci měli nebo si osobovali právo proti novým podnikům cizím. Jestliže konečně i král Vladislav r. 1499 vydává Jakubovi, apatykáři páně hofmistrovu, list, že smí konfekty a jiné věci apatykářské v Starém a Novém i v Menším městě prodávati, následuje z toho dosti zřejmě, že pražští apotekáři byli při své živnosti proti cizím už tak obrněni právy, jakoby měli cech. Tomu na podporu jest i ta zpráva, že r. 1499 král dává právo Bartošovi, apotekáři z Nedařic, aby s manželkou svou Kateřinou až do smrti v každých suchých dnech a o sněmích sedali mezi vraty na Hradě s konfekty a věcmi apatykářskými.[5]) Tedy jen privilegiem královským směl cizí apotečník plésti se pražským lékárníkům v obchody. Ti nebyli cechem, ale monopol měli.

A mezi usedlými apotekáři pražskými, jsoucími bez cechovní organisace, byla volná soutěž. Také na venkově v této době snažil se apotečník o monopol proti každému lékárníkovi přespolnímu, příchozímu, novému, jenž by se chtěl usaditi v městě. R. 1473 Kutnohorští smluvili s apatečníkem Tomášem, že žádný apotekář lantfaréř (cestující) nemá naň do Hory konfektů vézti ani jiných

---

[1]) Řád Zalužanského z r. 1591.

[2]) Srovn. o němec. apot. v Roscherovi, Nationalökon. III., 669.

[3]) Arch. zemsk. Opis z Hory 1473.

[4]) Kn. červen. č. 236 arch. horsk.

[5]) Stát. arch. regis. Vladisl. č. 201, 204, 150.

věcí krom jarmarku, a to ještě tak, aby o jarmarce věci přivezené Tomáš sám ohledával, dobré-li jsou.[1]) Svrchu jsme zmínili se, že král Vladislav káže r. 1503 do Hory, aby obec nedopustila nějakému Němci zřizovati v městě apatyku, tím vlastně chce král, aby město své dvě apoteky dosavadní privilegovalo, monopolisovalo. První přímé Vladislavovo konfirmování apatyky v této periodě známe z r. 1508, ale nikoli z Čech, než z Velikého Hlohova města.[2])

Za nebytí cechovní organisace arci apotékáři nebyli vázáni nikterak stran učedníků, tovaryšů, také ničeho nedovíš se o zkoušce nebo o mistrovském kuse.

Než nadešel konec naší periody, mocný, nebezpečný nepřítel vzešel živnostenskému monopolu městskému. Byli to vyšší dva stavové, páni a rytíři. Města, jakož povědomo, od počátku chránila práci i odbyt svých živnostníků právem míle. V okrsku mílovém kolem kol vyhlašovala práci svých lidí za jediné oprávněnu. Podle vzoru královských měst i šlechta svým městečkům od králů vyprošovala monopol živností a řemesel městských právem míle. Ba městečku Kaplici na rožmberském panství Vladislav král propůjčil r. 1482 dokonce právo na dvě míle v okruhu.[3]) Monopol ten býval vždy některak protrhován. Takž nemohla města královská nikterak překaziti, aby šlechta, v okruhu míle majíc mlýn, netěžila z něho.

Panstvu dle našeho mínění nemohlo upírati se právo vaření piva, a jestliže mnozí členové stavu panského za dlouhá léta v skutku nevařili, to bylo bezpochyby tím, že jednak městská produkce poskytovala pivo dosti laciné a dobré, a také tím, že zvláště vyšší šlechta pokládala to býti nedůstojným svého stavu, aby dotýkala se živností městských. Proti tomu stojí mínění, že právo míle jest výlučné, a to tak, že šlechta, v okrsku míle bytující, pozbývá várečného práva úplně,[4]) výklad to, jehož šlechta nikdy neuznala. Jest významno, že až do r. 1456 zemanové a sedláci okolo Nového města sedící, v samém městě dávali sobě pivo k prodeji vařiti.

---

[1]) Arch. zems. Opis z Hory. 1473.

[2]) Arch. zems. Fragment register královských.

[3]) Z desk, opis v arch. zemsk.

[4]) Nejvážnější zastánce toho mínění je Tomek v D. P., X., 176. Opírá se o to, že v některých privilegiích (na př. v čáslavském) stojí, aby žádný »ze žádného stavu« v jedné míli piva nevařil, krčem neměl. Ale proti tomu jest nepoměrná většina privilegií bez takového označení. Páni založením měst svobodu v těch věcech ani v jiných vzíti by sobě byli nedali.

Teprv onoho roku vstaveno v statuta sladovnická, aby zemanům okolním neb sedlákům, ježto piva „zde v městě" vaří, netrpíce s městem, nebylo toho dopouštěno, pivovárník aby jim nevařil pod ztrátou řemesla, a všickni ze spolku s konšelskou radou aby sobě pomáhati, by okolo měst Pražských žádný na prodej nevařil ani nešenkoval. Zemané a sedláci také dávali sobě v městech slady upravovati; to r. 1456 při zvyku zanecháno, jenom chtěli konšelé, aby z takového cizího sladu platil zákazník k obci po 5 groších. Tím také zase dána zemanům i sedlákům možnost, aby si aspoň doma z udělaného sladu pivo svařovali. [1])

Zlé roztržky nastaly, když u nás v této periodě jako stejně tak v Němcích v okrese mílovém začali se vyskytovati skuteční řemeslníci na vsích, kteří nenáleželi k čeledi zámecké a nepracovali jen pro vrchnost. Ti „stolířským" způsobem dělali komukoli, kdo jich potřeboval. Tím protrhovali městské privilegium, a na zlost měšťanů bylo, že takové řemeslníky vrchnost volala do vesnic svých a je kryla. Na příklad již r. 1455 Zilvárové usazují si na vsi řečené Mladé Buky a v Hertvikovicích řezníky, pekaře, ševce, kováře i zedníka. [2]) V tom věku také několikrát vyskytuje se případ, že míle musila býti měřena; to patrně šlechtic chtěl dokázati, že privilegovaná míle městská nedosahuje až k jeho vesnickým řemeslníkům. [3])

Šlechta ke konci XV. věku nejúčinněji rušila městskou míli tím, že zřizovala z vesnic městečka s trhy a řemesly, [4]) což zvláště slabý král Vladislav potvrzoval. Šlechta činila tak pro užitek svůj, neboť odhodivši starodávnou nechuť k výdělkům živnostenským, sama čím dále tím víc o ně se snažila, pivovary zřizujíc a z řemeslníků svých těžíc. Možná dost, že vedle této hlavní zištné pohnutky vedla ji k pivu vaření ta dráždivá věc, že měšťané zneužívajíce svého monopolu a nebojíce se konkurence začasté piva, kdo ví jaká, draho prodávali. Aspoň r. 1484 šlechta v sněmě si stěžuje, ze sladu že vezme každý piva, kolik se mu zdá (t. j. že dělají piva lehká), a že měšťané piva zdražují, jindy že dáváno za groš dráže, nežli

[1]) Arch. praž. Miscell., č. 15., P. 15. Arch. týž, č. 343., 52.

[2]) Arch. Český, XV., 346.

[3]) Čelakovský, Codex II., 1115. Měřeno v Budějovicích r. 1464 od zdi od parkánu.

[4]) Za nejtužšího boje r. 1510 zřízena ves Smečno za městečko Muncifaj (Municipium) vůlí Bořity z Martinic.

pšenice byla a teď že prodávají, jak se komu vidí, a stejně tak libovolně že si vedou řemeslníci, co bylo za groš, prodávají za dva. [1])

Tím vším strojilo se k boji měst s pány a rytíři. První přestřelky jsou z let 1462 a 1479, kdy sněm nucen sedlákům na panstvích zakazovati vaření piva. Od let osmdesátých stížnosti měst stran řemeslníkův panského piva i krčem se množí. Šlechta odpovídá svými stížnostmi; r. 1484 žalovala mimo svrchu dotčené kusy i do toho, přiveze-li šlechtický poddaný obilí na sladovnu městskou, že mu měšťané nedovolují, slad jinam dráže prodati a že vůbec obmezují přespolním trhy.

K těm všelijakým stížnostem živnostenským a obchodním přistoupily stejným časem těžké spory politického rázu a sociálního. Šlechta snižujíc městský stav nespravedlivě, jakoby byl dosavad zhola postaven mimo zřízení zemské, upírala mu právo účastniti se sněmu, právo klásti zemské statky do desk, a při tom chtěla odháněti v jistých příčinách měšťany od soudů městských k soudům zemským. Boj vypukl, když r. 1500 tiskem vydáno zřízení zemské, v němž lecco bylo na zkrácení měst. Následkem toho královská města (počtem 33) spojila se proti šlechtě. [2]) Na sněmě r. 1502 král zasedl jakožto rozsudí těch zlých sporů. Města podala své stížnosti v 13 článcích; v druhém hájila výhradného práva svého k dělání a prodávání sladův a piva, páni prý jim i s lidmi selskými starodávné živnosti, které měli od počátku měst, ujímají; jedním článkem města žalovala, že panstvo zřizuje mnoho nových městeček, trhů, krčem, vše na škodu královských měst, do nichž se následkem toho nic nenese a neveze. Při tom každé město ukázalo své privilegium na monopol míle, Žatečtí od krále Přemysla, jiní od Jana, Karla a následujících panovníků. O jiných stížnostech v této knize pomíjíme položiti.

Páni odpověděli nadutě a nesprávně, že měšťané nejsou svobodni než poplatníci královi, čemuž dal orator jejich Rendl z Oušavy

[1]) Arch. Čes., V., 393.

[2]) Arch Čes., V., 227. Následující nad čarou přehled boje až do jeho ukončení zdělán na pramenech vytiš. v Arch. Čes. (V. a VI. díl), na sněmovních materiálech, k tisku shromážděných prof. dr. Čelakovským a mně ochotně propůjčených, a na spracování Tomkově v D. P., X. Spojená města v politickou jednotu jsou; tři Pražská, Hora, Hradec, Žatec, Plzeň, Litoměřice, Kouřim, Budějovice, Louny, Klatovy, Chrudim, Tábor, Čáslav, Nymburk, Stříbro, Domažlice, Sušice. Mýto, Most, Kadaň, Ústí, Jaroměř, Dvůr, Písek, Vodňany, Brod Č., Kolín, Mělník, Slaný, Beroun, Polička. Arch. Čes., VI., 217.

neomalený výraz slovem, že jsou chlapi, chtěje tím říci, že jsou v porobě králi jako sedlák v porobě šlechticově. Na tom základě pak šlechta odpovídala, a šlechtický řečník tvrdil stran živností sporných, že páni a rytíři, jsouce svobodní stavové, mají svobodu vařit i prodávati, vůbec že jim náleží užitek z té svobody, jak jej koli vymysliti mohou, beze vší meze, takže ani dání královská jim k ujmě nemohou býti; stran nových městeček ne bez špice ostré přednášela šlechta, že král to přec má v moci povolovati zřízení takových městeček, trhů i nových cel.

V stížném protispise pak šlechta mimo jiné kusy, které směru naší knihy se nedotýkají, žalovala si do cel u bran městských, jimiž by neměli, vezouce věci své, býti obtěžováni jakožto stav svobodný, prý měšťané nuzným lidem poddanským svěřují pivo na dluh, aby se mohli hojiti na zámožnějších, které stavují a nutí k placení za ony nuzníky; zase vyčítala, že každý v městě prodává, zač chce, že všecko měšťané překupují, zvlášť soukenníci vlnu, víno že kazí, čímž mnoho lidí k nemoci přivádějí. Dotkla také šlechta, že města „z mysli rozpustilé a vysoké“ počátek i konec své žaloby učinila.

Odpovídala města k těm žalobám, že svěřujíce zboží poddaným nevědí, kdo chud a bohat (bezpochyby věděli), a stavují-li některé lidi, to tím se děje, že vrchnosti nedopomáhají měšťanům, když se shánějí po zaplacení (což bylo zajisté pravda); sazby k trhům že nemohou býti stálé, časy se mění, však že úředníci hlídají, aby slušně bylo prodáváno; překupování soli, netýče se všech měst, nemajíť všecka skladu solného, koupí-li se co jiného k obci, děje se to teprv po trhu, aby kupec nemusil se zbytkem odjížděti, a město aby mělo zásobu; víchy na trhu (jakožto znamení, že v tu chvíli kupují jen měšťané) staví se prý jen proto, aby nepřekupovali přemykači aneb cizozemci a potom jich nedřeli; stejně pro to soukenníci kupují vlnu napřed. aby mohli potom sukna prodávati laciněji; bude-li dokázáno, že kazí kdo víno, chtějí trestati. [1])

Král, prohlásiv, že zůstaví každou stranu při jejích právech, rozhodl konečným rozsudkem při většině stížných a sporných věcí stranicky na prospěch panstva proti městům. Stran monopolu řemesel a vaření piv, hlavní naší otázky, rozsoudil, že páni a rytíři mají starodávní toho svobodu pivo vařiti i řemeslníky chovati

[1]) Arch. Čes., VI., 243—247.

k svým potřebám i k užitku (obchod), jen sedlákům dle nálezu krále Jiřího nemá býti v míli nic toho dopouštěno. V návrzích, králi podaných od některého rádce, stálo sic také, že páni by neměli nutiti poddaných, aby piva brali od nich dráže, nežli by je odjinud (z měst) míti mohli, ale ve výpovědi královė tato věc, která mohla městům pojistiti aspoň konkurenci s panským výrobkem, pominuta. Stran zakládání městeček na škodu monopolu měst královských zůstalo při tom, že král to může povolovati, a které město královské pociťuje škodu, ať se soudí s panskou vrchností nového městečka. O krčmách venkovských rozhodnuto, která stojí po 32 let v pokojném držení, ta nechť zůstane, jiné nemohou vznikati jináče nežli vysazením královým; ale ať nikdo nebéře víc nad výsadu; na vína, aby nebyla kažena, nechať hledí konšelé a v Praze perkmistr. S tím rozsudkem města nemohla býti spokojena; i rozjela se v hněvě. Znělo jako posměšek ujišťování panstva, že by rádo žilo s městy ve svornosti. Roztržka rostla tím víc, že krále nebylo pak v zemi na léta. Vznikl hned týž rok 1502 branný spolek měst proti každému, kdo by je chtěl utiskovati. Kutnohoršti nepřistoupili k smlouvě obranné a zachovávali i v následujících letech, majíce na mysli své postranní prospěchy (i strach o hory), [1]) postavení zvláštní a nerozhodné.

Zápas trval 15 let, při něm a o něm konáno aspoň 19 sněmů, skoro před každým sněmem vykonán sjezd měst, kromě toho města aspoň desetkráte sjela se k samostatnému jednání proti pánům, páni zase po venkově sjížděli se v hromady. Sněmy, k nimž také několikrát města od panstva nepřipuštěna, rozcházely se většinou bez výsledku a s hrozbami jedněch druhým. Na sněmě r. 1508 smělý mnich Filipec, bývalý biskup, posel králův, roztrhal válečné zápisy stavů proti sobě, ale přes to domácí vojna byla stále na obzoře. Do toho padly spletky náboženské, boje měst s odpovědníky urozenými i sprostnými, jichž vraždy a lupičstvo některý čas sblížilo města s pány na obhájenou bezpečnosti a práva v zemi, ale když měšťané některého urozence loupežníka odpravili, tím zuřivěji panstvo od měst zase odpadalo, neuznávajíc měšťanů práva k tomu trestání.

R. 1509 sestárlý král přijel do Prahy zas, aby po druhé zasedl v soud o věcech sporných mezi stavy. Na veliké pohoršení měst

[1]) R. 1513 píší králi, že rozstrk nebezpečný se množí a je strach, že havéři od hor utekou. Koncept v arch. kutnoh. V opisech dra Čelakovského.

rozhodl stejně tak jako r. 1502. To srazilo města zase k odporu. R. 1511 smluvila se obě Pražská města větší k hotovosti a k válce, [1]) po nich r. 1512 zapsala se většina měst v Čechách znovu, že se budou hájiti až do těch hrdel a statků, roku následujícího vyvolen od měst plnomocný výbor k řízení věcí, třeba-li i po vojensku; kníže Bartoloměj z Minsterberka, vnuk Jiřího krále, spojil se s městy smlouvou, že bude jich jednatelem a obhájcem s plnou mocí, „cožby koli buď ku pokoji nebo k válce náleželo.“

Od r. 1512 vysílána od sporných stran poselstva za králem do Uher; tu král rozhodoval a sliboval, jak kdo na něho působil. Celkem byl v Uhrách městům českým příznivějším, nežli v Praze, neboť tam za ně mluvili v radě královĕ kníže Bartoloměj i Rendl z Oušavy, jenž z osobních příčin zase odpadl od panstva. Nechutno čísti, že ziskuchtivý náčelník panstva, Lev z Rožmitála, dovedl si nalézti přívržence v řeznickém cechu novoměstském. Zikmund Hůlka, jeden z cechmistrů, r. 1513 osobně žaloval v Budíně, kterak obec novoměstská učinila zápis proti králi a chlubil se udavač, že od všeho řemesla řeznického tomu zápisu odepřel. Za to byl r. 1515 sťat a někteří řezníci jináč trestáni. [2])

Po nešťastné a předčasné smrti knížete Bartoloměje (utonul v Dunaji r. 1515) bratranec jeho Karel Minsterberský smluvil se s městy s týmiž úmysly jako nebožtík. Časem o některých věcech sporných stalo se přece jaké také dohodnutí (na př. o půhonech měšťanů k soudům zemským), ale v následujícím zápase vždy nanovo ignorováno, co smluveno (ba snesení o půhonech páni dali z desk zase vymazati). Stav městský i tiskem se brání; r. 1515 vydal artikule svoje proti pánům do široké veřejnosti. [3]) Od Pražanů žádán za pomoc a zakročení polský král Zikmund, bratr Vladislavův; šlechta zase štvala s druhé strany císaře Maxmiliána (1514), což obojí při slabém králi Vladislavovi nemělo zjevných účinkův. Po smrti královĕ (r. 1516) na sněmě pan Lev z Rožmitála mínil, aby spor o městský monopol zůstal nerozhodnut až do zletilosti nového krále Ludvíka. Zamítnuvše to, města obrátila se s prosbou k císaři Maxmilianovi i k polskému králi, jakožto poručníkům nezletilého

---

[1]) Arch. praž., č. 994. 85.

[2]) Arch. praž., č. 989., G. 8.

[3]) Viz v Zíbrt. Bibliograf. histor., III., 203.

Ludvíka, aby oni rozhodli. Na to zase páni a rytíři svolavše se na sněm do města Benešova trvali na tom, že o monopolu měst zesnulý král už dávno rozhodl právoplatně.

Obě strany zase hrozily si vojnou, opět konány sjezdy měst, vysíláni poslové k mladistvému králi do Budína, v tom, skoro jako mimo nadání, na sněmě po sv. Václavě r. 1517 stal se trvalý smír obou stran „smlouvou svatováclavskou" vůbec povědomou. K smíru přičinilo jednak to, že již od r. 1504 někteří uvážlivější ze šlechty morálně i skutkem stáli při městech, a ti konečně sprostředkovali dohodu; pak to, že města, trestajíce zrádce a donášeče ze svého stavu nemilosrdně, sesílila se časem v mocný spolek, a naposled to rozhodlo, že po r. 1516 města zcela opravdově a rázně schystala se k válce domácí. [1])

Smlouvou svatováclavskou srovnána většina sporných věcí tak, že města za přiznaný hlas na sněmě v leccems povolila stavům vyšším. Otázka monopolu řemesel a vaření piva odbyta v smlouvě velmi pohodlně: odložena až do šesti let a svoleno, aby zatím zůstalo, jak jest a bez újmy každé strany. To jest: Šlechta může držeti řemeslníky a dávati vařiti pivo na prodej stejně jako města. [2]) Poněvadž po šesti létech ani potom nikdy se tou věcí nehýbalo, zůstala ona slova na pohled holá, „aby bylo bez ujmy každé strany," právním základem právovárečnosti pánů i měšťanů pro doby následující. Monopol městský protržen. Jen selským lidem v míli zakazovala smlouva vařiti pivo a prodávati šenkem. Také zaslíbili páni, že nemá býti překáženo poddaným, aby vozili k trhům městským, zápovědi a pokuty proto minouti mají, „kteréž jsú se více z nelibosti nežli z jaké potřeby dály." Trhy v městech a městečkách měly býti svobodny.

V Praze slavili smír stavů zpíváním Te deum laudamus. Nastal tedy řád, pokoj, ale láska mezi stavy nevešla nikdy, a svornost nepobyla u nich na dlouho. Za to výlučné právo městských živností ztraceno. Opakujeme, když vyšší stavové neuznali to býti pod svou

---

[1]) Naříkají Staroměstští, že toho času mnoho zlého se uvalilo od stavů předkem na toto město a veškeren stav městský, že lid (vojenský) chovati museli a drahně rotmistrů držeti na službě, také děla a prachy i jiné nástroje válečné kupovali. Arch. praž., č. 994. 21. 22. R. 1519.

[2]) Arch. pražs., č. 343. 61. Tu referuje se o tom jako o starodávné svobodě.

stavovskou ctí sháněti se po výdělku v městské živnosti, nemohlo jim to právem nijak býti upíráno.[1])

Nespokojenost městských lidí nad tím propukala v společenském životě proti panstvu a razila si cestu i literaturou. Povědom jest vytištěný a rozšířený dialog mezi pánem a rytířem, kterak mnoho zlého pošlo z toho, že páni piva vaří.[2])

---

[1]) V Polště zdvižen zápas měst, zvláště Krakova, se šlechtou o živnostenské právo teprv v stol. XVI. Sněm r. 1565 dal šlechtě volnost a právo nabývati »towarów« bez zřetele na privilegia měst. Cechy, tehda již zpolštěné (proti bývalým německým) upadaly, organisace jich zaražena nepřízní vyšších stavů Steslowicz, Kwartal. Historycz., VI., 2. (332).

[2]) Zachovalo se vydání z r. 1554. Jsme přesvědčeni, že skladba je starší.

VII.

Rozdíly cechů.

Co do formy vyskytují se v periodě této jako v předešlé cechy prosté a složené nebo spolucechy. Prostý cech držel v sobě řemeslo jediné; spolucech měl v sobě dvě, tři i více řemesel. V spolucechu jsou řemesla buď rovnoprávná, nebo jedno druhému jest podružno. Zevní výraz té rovnoprávnosti býval v tituli, v němž jmenována vždy obě i trojí řemesla vedle sebe, a kromě toho také v tom, že za cechmistry voleni bývali mistři z obou i ze tří řemesel sdružených v spolucechu. Arciže oltář a hospoda bývaly všem v cechu, rovnoprávným i podružným, společny.

Za příklad rovnoprávného spolucechu buďtež z předešlé periody uvedeni uzdáři, sedláři a ševci Nového města (r. 1396); ševci a koželuzi horští (1401), malíři a štítaři pražští (1348, 1365). Z této periody bylo by dlouhou řádkou vyčítati spolucechy po našem království. Ostatně čtoucí všiml sobě těch dvojích i trojných jmén cechovních a poznal, že se tu obyčejně sloučila řemesla příbuzná. Zastavíme se jen u některých pro zevrubnější poučení.

Nejprv u řemenářů a uzdářů staroměstských, kteří ve svém spolucechu byli stran několika věcí na sporu tak tuhém, že chtěli od sebe. Smiřováni jsou r. 1442 dvakrát. Roku následujícího (1443) s povolením městské rady zvoleni od obou stran smluvčí (ubrmané), a ti je srovnali v spolucech. Ze srovnání poznáme, oč se hádali. Ubrmané rozhodli, aby uzdáři a rýmarové ty všecky věci dělali a prodávali, kteréž až dosavad dělali, a to až do krále budoucího a lepšího opatření konšelského (panského), jmenovitě aby uzdáři nedělali koží sami k řemeslu svému, ale rýmarové aby je

uzdářům prodávali (a jich v tom nepřesahovali). Jestližeby kteří jiní řemeslníci co proti jich řemeslu dělali nebo prodávali, aby to obojí ze spolku stavovali (tedy monopol); dále aby obojí řemeslo společný a jednostejný cech měli, jako prve mívali, a v první čtvrti léta truhlici cechovní (s listy a s jměním) aby choval cechmistr uzdářský, a v druhé čtvrti roku cechmistr rýmařský, a u koho truhlice bude, aby se tu do cechu všickni scházeli a měli ve všem „rovenství". Dále vyřekli smluvčí, aby služby boží za své předky mívali čtyřikrát v rok vedle obyčeje svého, jedny suché dni u sv. Linharta, druhé suché dni u sv. Kříže, kdež předkové jich odpočívají, a při těch službách i při mrtvých nošení aby užívali svěc a příkrovu zlatohlavového společně a rovně. Patrně nechtěli jedni druhým půjčovati té věci, kterou byli sami koupili. Dále umluveno, aby korouhve, kteráž jim konšely zase navrácena z milosti, obojí společně užívali.[1]) Z této smlouvy vidíme dosti jasně do poměrů v spolucechu.

Rovnoprávný spolucech v mnohých venkovských městech byli ševci s koželuhy, při čemž platilo, že v Litomyšli (a bezpochyby leckde jinde též)[2]) švec v spolucechu měl právo dělati kůže jako koželuh (r. 1526).[3]) Zajímavé ustanovení měli tou příčinou v mladoboleslavském cechu ševcův a koželuhů; koželuh, když vstupuje v cech, dá jen polovic vstupného platu, „a to proto, že polovici řemesla dělá, pakli bude kdo z koželuhů chtěti dělati řemeslo ševcovské, dá druhou polovici."[4])

Pražští malíři měli spolucech neobyčejný. V předešlé periodě vystupují hned na počátku v pospolnosti se štítaři; r. 1380 zmizejí najednou z titule štítaři a jich místo zaberou sklenáři. Označil jsem to již na jiném místě svrchu za moment, kdy mohl vznik svůj bráti cech novoměstských „malířů a štítařů", jenž postavil se vedle staroměstských „malířů a sklenářů". Onen cech novoměstský vystupuje v pramenech teprv v této periodě a náhodou se o něm dovídáme. „Malíři a štítaři" novoměstští totiž viní r. 1455

---

[1]) Arch. pražs., 2099, 521, 531, 533. Jiné smiřování z téhož roku 1443 je v témž rukopise fol. 700; jest stručnější, ubrmané jsou jiní. Ustanoveno, aby to vyrovnání čítalo se o každém schodu (schůzce) o suchých dnech.

[2]) Na př. v Kojetíně; řád z r. 1516. Arch. Čes., XX., 289.

[3]) Lib. memorab. z r. 1360, list 3.

[4]) Arch. boleslav. kn. smluv. č. 1. 25.

Jana Kozku střelce, že jim na řemesle překáží. [1]) K takovému žalování oprávněn byl jenom cech. A konšelé novoměstští, dávajíce svým mistrům za právo, oznamují, že řemeslo „maléřské a štítařské“ má privilegia od slavné paměti císaře Karla a krále Václava. [2]) Nuže v jednom spolucechu malířském dostali se do titule sklenáři, v druhém štítaři; patrně bylo na Novém městě štítařů víc, na Starém více sklenářů. Ale pod titulem malířů byla v dotčených organisacích hromada jiných řemeslníků, jež slučoval poněkud příbuzný proces práce, kteří se v produkci doplňovali, nebo se dotýkali stejného umění; takž illuministu, malíře tabulových obrazů spojilo umění se zlatotepcem, s pozlacovačem, s řezbářem. Zajisté též sklenář, jenž maloval barvami na skle, byl vlastně malíř. Tím se stalo, že v cechu malířském ocitlo se až devatero řemesel bližších i vzdálenějších. [3])

Pražský spolucech pekařův a mlynářů na Novém městě měl tuto neobyčejnou formu. Mlynáři byli cechovně pro sebe a pekaři též, proti tomu společna byla hospoda, korouhev, oltář a řízení tovaryšů společných a jurisdikce nad nimi. To vše vysvítá z těžké hádky, do které se ten spolucech dostal r. 1520 bezpochyby tím, že se mlynáři chtěli docela odtrhnouti.[4]) Žalují konšelům „starší pekaři a cech“, že „starší mlynáři a jich pořádek“ proti starobylé zvyklosti „právem sobě v nově daným“ osobují si děliti čeleď, kteráž prve v jedné správě bývala; skrze to rozdvojení jest čáka budoucí svády, a strhne-li se sváda v Praze, musí v této zemi při každém městě tolikéž býti. I protož prosili, aby ani čeleď ani hospoda dělena nebyla, ani věci, jichž dotud společně užívali buď

[1]) Arch. pražs., č. 2084. H. 38. Kdyby někdo stál na dosavadní víře, že v Praze byl cech jediný, a to v Starém městě, ten uvaž, že by jménem toho cechu žalovali »malíři a sklenáři« a nikoli »malíři a štítaři«. Toť jsou officiální tituly dvou organisací.

[2]) To podporuje naši domněnku, že novoměstský cech vznikl privilejem štítařů z let 1365 a 1380.

[3]) Stejně tak jinde. Ve Frankfurtě n. M r 1406 byli v cechu pospolu sedláři, štítaři, malíři, sklenáři a pergameníci Roscher, Nationalökom. III., 590 jmenuje sic místo pergameníků »Barbiere«, ale to bude táž pověstná chyba, které se u nás dopustil německý badatel Pangerle, překládaje rasor holičem. Roscher l. c., uvádí, že ve Florenci cech vlnařský měl v sobě rozmanitých 25 živností!

[4]) Rukop arch. pražs., č. 1129. 343. Lib memor., č. 332. 174. a rukop. č. 331. 178. Třikrát v témž archivu psáno, tedy věc na onen čas důležitá.

v kvasích nebo u výchozi proti králi i na procesích. Konšelé rozhodli, aby mlynáři umělou čeleď mlynářskou, kteréž pekaři na mlýnech potřebují, spolu s pekaři jednali, a pekař aby k tomu čeledínu dohlédal, dělá-li mu hodně, nezachoval-liby se, starší mlynáři spolu se staršími pekaři ho napraví. Jinou čeleď, které pekaři nepotřebují, mlynáři sobě budou spravovati sami. Hospodu nechť mají spolu jedinou, také, kdyby potřebu toho uznali, mohou spolu jednostejně všecky tovaryše povolati a jim rozkazy dávati. Klénoty, praporce, korouhve i svíce při kostele ať jsou společny, než co se jich s obou stran řemesla dotýče, poněvadž pekař jiné umění má, a mlynář také jiné, nechať pekaři svůj pořádek zachovají, též tak mlynáři, odděleně mívajíce rady (schůze) pro rozšíření řemesla.

Řemeslníci více nebo méně příbuzní [1]) tlačili se v spolucech pro výhody, které z toho spojení plynuly, obzvláště slabší řemeslo stálo o spojení. Ale některé řemeslo, sesílivši, snažilo se o roztržení pout společného cechu. Ačkoli bylo specialisování cechů v zájmu správy živnostenské, znám jest přece případ, že konšelé odtržení nedovolili. Byla to v Mladé Boleslavi vrchnost a její zástupce, městská rada, kteráž o koželuzích, se ševci sloučených, r. 1494 vypověděla, aby jen zůstali při společném cechu až do pěti let, v ten čas kdyby přibylo ještě více koželuhů, že by samo každé řemeslo cech míti mohlo, to buď potom při „panské vůli, neb ještě nyní zdá se pánu Jeho milosti, že by málo koželuhů s cech bylo.[2]) Naproti tomu na příklad staroměstští konšelé po velikých různicích mezi spojeným řemeslem rukavičnickým a barvířským (koží) Starého i Nového měst Pražských r. 1438 odloučivše obě řemesla, nařídili, aby „sebe v svých cešich prázdni byli a svého cechu, práv a svobod zvláště požívali". Byliť rukavičníci žalovali radě městské, že barvíři, nemajíce cechu, uprosili sobě u nich vlastně jen podružství, ale pak chtěli býti hospodáři. A to že je svévolnost. Proto tedy rozloučeni jsou.[3])

Bylo-li v malém městě řemesel několik, ale mistrů v žádném řemesle tolik, aby stačili na cech, vznikl cech „všech řemesel", jemuž v periodě následující dává se také jméno „cech rozličného

[1]) V Plzni r. 1488 měli spolucech zámečníci, brníři, nožíři, mečíři, konváři, uzdáři a sedláři. Strnad, Listář II., 265.

[2]) Arch. bolesl. kn. smluv, č. 1. 25.

[3]) Arch. pražs., č. 2099. 458. Též archiv, č. 89.

řemesla", ba i dle německého rejcech (reichzunft).[1]) Takový rejcech známe v Muncifaji z r. 1510 a bezpochyby byl i v leckterém jiném panském městečku, jichž tou dobou páni na zlost měst královských z vesnic nadělali drahně.

Řemeslo, mající v spolucechu postavení podružné, nemělo zastoupení ani v tituli ani ve správě cechovní. Příklad: sladovníci s pivovarníky novoměstskými měli od r. 1456 rovnoprávní spolucech, v němž byli vozatajové jakožto společnost podružná.[2]) Novoměstští plstnáři musili vstupovati do cechu kloboučnického v podružný stav (1446),[3]) poněvadž je kloboučníci chtěli v produktech kontrolovati; arci za to získali obyčejné cechovní výhody. Pražští zedníci a kamenníci byli spolucech, skalníci strahovští byli u nich v tuhém podruží, neboť v zřízení se mluví jen o dohledech starších kamenníkův nad skalníky a o ničem jiném.[4]) V novoměstském cechu sedlářů byli lukaři (1451) v podruží; v témž městě prknáři a struhaři měli ve svém cechu „tálníky nebo nádenníky" za podruhy; statut z r. 1457 ne bez důrazu jim ukládá, aby slušeli pod soud cechmistrů starších.[5]) Leckde řezníci přijali huntýře v organisaci, ale s poníženým postavením.[6]) Že podruží znamenalo nějakou závislost, to zřejmo z ustanovení ústeckého cechu soukennického (1517), k němuž byli plátenníci přiděleni, že totiž plátenník nesmí tkáti útkův ani osnovy vlněné bez opovědi cechmistrům soukennickým, jináče že mu všecko poberou a nad to položí ještě pět grošů viny.[7]) Do podobného podružství pražští sladovníci chtěli r. 1523 přinutiti vinopaly nebo pivopaly, tvrdíce, že podle nálezu krále Vladislava jest jim připovědíno přihlédati k vinopalům a je říditi. Proti tomu starší pivopalové se bránili vykládajíce, že pořádek mají, ten že jim vyzdvihli páni, kteří „na posudném sedají", a to z rozkázání konšelů, poněvadž mnoho neřádů se dálo od některých, tu živnost vedoucích. Konšelé rozhodli, aby každý zůstal při svém pořádku, ale sladovníci aby dohlédali a nedopouštěli páliti dobrých piv.[8]) R. 1441 podařilo se na Novém

[1]) Schönberg, Gewerb. u. Volkswirtschaftsleh. II. 534.
[2]) Arch. pražs. Misc., č. 15. P. 15.
[3]) Miscell. arch. pražs., č. 15. P. 7.
[4]) Arch. pražs., č. 2133. 19.
[5]) Arch. pražs., č. 2083. P. 17.
[6]) V Mlad. Bolesl. řád z r. 1494.
[7]) Zeiner, Oustí n. Orl. Arch. Č. XX., 294.
[8]) Arch pražs., č. 1129. 385.

městě kabátníkům vetešným, když nechtěli „cechu držeti“ s kabátníky novinníky, dobrou měrou, úmluvou přátelskou, vyvinouti se ze spolucechu ven. Umluvili se o tom, čeho šíti nesmějí a nebudou.[1])

Jiného způsobu jsou cechy meziměstské. Mají nestejnou formu. Jedna z nich je ta, když mistři dvou nebo několika měst sloučí se v jednu společnou organisaci. Druhá, když dva hotové cechy dvou měst sloučí se volněji nebo tužeji v jeden. Nejstarší příklady takového dvojného útvaru, dvojcechu, přiházejí se v městech Pražských. Přípravy a náběhy k společnosti cechovní v Praze vznikaly přirozeně blízkostí a dotykem zvláště obou větších měst a pochopitelnou snahou, aby směl mistr jednoho města účasten býti trhu města druhého, též aby mistři jednoho města nepřekupovali materiál mistrům města druhého; i to přispívalo, že konšelé obou měst (začasté v plném dohodnutí) stejné policejní řády vydávali stejným řemeslům svých měst a, tvrdíce nebo zřizujíce nové organisace živnostenské, činili tak na stejných zásadách. Tyto všelikteraké stejnosti vedly cechy obou měst k dohodám, k dorozumíváním a k vzájemnosti, od níž k plnému sloučení nebylo daleko. A takové splynutí dvou stejných cechů v jeden nejsnáze nastalo, když obě města politicky se sloučila.

Spojení obou měst stalo se poprve za Karla IV. r. 1367, trvalo deset let. Kterak se tu stejná řemesla k sobě měla, o tom není zpráv. Druhé sloučení obou měst bylo r. 1421, trvalo krátce, r. 1424 zase roztrženo, načež před bitvou lipanskou Staroměstští ze žárlivosti a náboženské nesnášenlivosti učinili do Nového města násilnický vpád, pobrali a popálili mnoho věcí cenných, zřezali list zakladací Karlův, pečeti zsekali a přinutili Novoměstské k jakémus podružství. Císař Zikmund r. 1436 samostatnost Novoměstských zase obnovil.[2]) Nelze pochybovati, že tyto veřejné události, násilím propletené, měly své nedobré následky i při řemeslech a živnostech obou měst, která se dle nich bezpochyby slučovala a trhala zas, ale to již z pramenů patrno, že brzo po vojnách některé stejné cechy obou měst vyskytují se v sloučení neb aspoň v přátelském

[1]) Arch. pražs., Miscell č. 15. D. 14.

[2]) Věci známé ty vylíčeny mimo Palackého v Tomkovi D. P. IV., 637. VI., 6. Čelakovský, Cod. LXXVIII. Čas. Mus. 1836, 311, Script. rer. boh. III., 103. Budišíns. rukop., Politica, fol. 136.

dorozumívání. Byly patrně hospodářské pohnutky silnější nežli sousedská, politická nechuť.

Když pak od hrany XV. stol. stav panský a rytířský začal s městy a s jich representantem, Prahou, zlý zápas, došlo mezi oběma většími městy Pražskými k třetímu sloučení r. 1518. Přípravy k tomu jsou starší. Čteme v Starých letopisech při r. 1505,[1]) že jednají o jednotu (tehdáž k tomu pudili odpovědníci rytířského stavu, kteří loupili a sekali Pražany bez rozdílu města), ale ochota Novoměstských nebyla obecna; svoláni jsou řemesel cechmistři, aby radili. Poříčská a jindřišská čtvrť svolovali jednotě, z řemeslníků zvláště někteří „smraďaři“ (koželuzi) a kožešníci byli pro sloučení; řezníci, někteří sladovníci a koželuzi z Podskalí mluvili hanlivě proti jednotě. Také kněz Jíra Sovka na Slovanech (v Emauzích) kázal proti jednotě, upozorňuje, že sotva o ni začali státi, už jsou v městě bouře; co by potom bylo; zajisté slučovati města jest věc královská (t. j. králi náležitá). Také kazatel svatoštěpánský bouřil proti jednotě slovy napomínavými: „Drž to, co máš!“ Jemu vždy svědčili řezníci s koželuhy, volajíce, že novoměstští přátelé jednoty chtějí staroměstským vydati práva. Šlo do rvaček a bouří, takže div byl, že nedošlo ke krveprolévání. Vidouce obojí konšelé, že jednota za ten čas nemožna, zanechali zatím všeho o ní jednání.[2])

Nový pokus r. 1509 král zapověděl. Když pak pociťovala se čím dál větší potřeba, aby Praha byla proti hamižné oligarchii šlechtické silna, když i z bývalé opposice řeznické náčelníci byli z jiných politických příčin umlčeni, a hlavní vůdce Hůlka r. 1515 sťat, když i kněží horovali pro jednotu, r. 1518 stalo se sloučení obou měst v jednu obec skutkem. Společní konšelé vyzvali cechy obou měst, aby se také spolčily. V málo dnech oznámili všech řemesel cechové, že spolu v bratrstvo a v jednosvornost vstoupili, a jako jedna obec jest a jedno město, takže i oni jedno jsou, láskou, svorností, právy svými i všemi věcmi že jsou se spojili.[3])

Jednota města Prahy měla však mezi měšťany vždy dosti protivníků; na konec ji nový král Ferdinand r. 1528 zrušil z příčin politických. Novoměstští se z toho radovali, vyčítajíce Staroměstským, že za jednoty trhy se odstěhovaly na Staré město ke škodě Novoměstských, a že zvyklost lidu, zvláště hloupého, s těžkostí se změní,

[1]) Staří Letopis. 282.

[2]) Tomek, D. P. X., 239.

[3]) Arch. pražs. 994. 87

a že vůbec měli škody, na které budou dlouho vzpomínati, teď že jsou zas v svobodě a svoboda za jmění jest. [1]) Po té se cechy zase rozcházely.

Uvedeme z celé periody některé dvojcechy pražské na poznanou zvláštní jejich formy organisační.

Především o formě, která mohla ke skutečné jednotě cechovní vésti. Dva cechové dosavadních měst totiž trvají ve srozumění a v jednotě zájmových zásad. Byli to sladovníci obou větších měst Pražských, ale cechy jejich podržely svou individualitu a representaci. Čteme ť v statutech sladovníků novoměstských r. 1456, že sladovníci staroměstští mají míti svou korouhev, a novoměstští také svou, obě mají bílé býti bez proměny a jedna vedle druhé choditi „za rovno.“ Také každý cech má míti svoji pušku. [2]) Již forma toho statutu, kteráž jest rázu imperativného, svědčí o jednomyslnosti a jakési jednotě obou cechů, neboť není myslitelno, že by cech novoměstský či konšelé Nového města směli staroměstským co předpisovati. Jednota obou cechů jevila se dle týchž statut v jedné z nejdůležitějších funkcí cechovních správců: vezen-li slad z jednoho města do druhého na prodej a byl-li vadný, měli obojí cechmistři společně ho ohledávati. Při tom jsme přesvědčeni, že vzájemný obchod hotovým sladem byl hlavní příčinou, proč se cechy sladovníků obou měst dosti tuze sblížily. Za jednoty měst oba cechy sloučily se tužeji, po roztržce měly různici o jmění, zvláště o dům, na Koňském trhu koupený za jednoty, a o půjčku, obci učiněnou. To srovnáno r. 1530. [3])

O zednících a kamenících ustanovili konšelé tří měst Pražských, aby měli „jeden svobodný cech.“ ale v jednom každém městě rozdílně, se svými staršími, se svou pokladnicí. Dovídáme se o tom sic teprv r. 1539, ale v ustanovení stojí, že tak bývalo od starodávna. [4]) Malostranských mistrů se ta starodávnost nemohla týkati, ti dlouho nebyli cechem; r. 1524 sloučili se s hutí kamenickou na Hradčanech v cech [5]) a ten po čase sdružil se s dvěma cechy dolejšími. Než ať tomu jakkoli, zvláštní to forma: dvojí nebo

[1]) Arch. pražs., č. 332, fol. 1.

[2]) Arch. pražs., č. 343. 52. Miscell. 15. P. 15.

[3]) Arch. pražs., č. 2098. 489. Cech novoměstský ujal dům dědičně za 300 kop gr. česk. a zavázal se dáti cechu starom. půl druhého sta kop na díl jemu náležitý.

[4]) Arch. pražs., č. 1130. 334.

[5]) Smlouvu otiskl Mádl v Arch. Pam. XVI., 641, VII., 387.

trojí cech, a přece zas jeden, aspoň co do statut, na stejných zásadách zřízených. Příčinou takové jednoty vidí se nám býti při řemesle stavitelském úmysl městských správ, aby mohly trojímu řemeslu nařizovati stejné tarify a mzdy. Huť kamennická na Hradě byla cechem o sobě, r. 1524 učinila vzájemnost s cechem „pražským,“[1]) ale samostatnost si zachovaly obě strany („obojí mají při svých právích zachováni býti“). Vzájemný poměr byl v tom, že mistr, přijatý v „pražském cechu,“ měl za mistra držán býti i v „cechu Benedikta mistra.“ Starší a mistři jeho cechu aby zase byli za mistry držáni v městech Pražských. Kdyby mistr z huti Benediktovy udělal škodu na stavbě pražské, ať ho trestají pražští mistři, který by mistr pražský škodu na Hradě zdělal, toho trestá pořádek Benediktův, jináče soudí každý cech své lidi. Přespolní mistr, do Prahy příchozí, ať má svobodu vstoupiti do cechu pražského či do huti na Hradě.

Cech malířů novoměstských byl s cechem staroměstských v jednotnosti zásad, a bylo-li potřebí, sešly se oba cechy v společné schůzi, v „plný cech“. Čtemeť při r. 1461 v knize staroměstského cechu, že usnesení o tovaryších, kteří na hradech dělají, zapsáno jest „i mezi mistry na Novém městě v jich cechu“. Možná, že to usnesení učiněno ve společné schůzi. O takové schůzi jest pamět z téhož roku 1461, že sešel se „plný cech“ a byli v něm mistři Nového a Starého města a poněvadž v té schůzi srovnáván byl mistr z Hradčan, byli do „cechu“ vydáni též dva konšelé malostranští.[2])

Jinou formu, tuhý dvojcech jako v jeden slitý, shledáváme r. 1448 mezi vetešníky ševci Starého a Nového města. Dlouho se nahádavše stran tovaryšů, hospody, trhů, srovnali se nadepsaného roku tak, aby cech jeden spolu drželi a mívali, jednou v Starém a podruhé v Novém městě, tu kdež jich svolení bude, a staří mají „ze spolka“ ohledávati a opatrovati řemeslo.[3]) Tedy jednotná správa, společná valná hromada.

Tuhý dvojcech byl r. 1465 mezi provazníky obou měst, k nimž provazníci malostranští přibráni jako v podružství. Statuta té organisace vyřekli sami konšelé všech tří měst Pražských.[4])

---

[1]) Arch pražs, č. 331. 172.
[2]) Kniha bratrstva, Patera, Tadra 79, 80.
[3]) Arch. praž., č. 2099, f. M. 45.
[4]) Arch. praž. 2141, 243. Miscell. 18, F. 28. Arch. Č. XIV., 478.

Tuhou formu dvojcechu zříti v tom, že obojí řemeslo pospolu rozhodovalo, kdo v kterém městě má za mistra přijat býti, mistr nový musil své listy zachovací řemeslům obou měst ukázati, cechmistři obou měst pospolu dohlédali nad dílem v obou městech. Jenom pokladnice nebyla společná. „Pro uvarování budoucích svád“ nařízeno, aby staroměstští provazníci ze svých mistrů a tovaryšů a novoměstští také ze svých pokuty brali. Tedy pokladnice dvě, a ovšem i dvojí jurisdikce. O malostranských ustanoveno, aby mistři pokuty skládali „v spolucech“ dotavad, dokudž by řemeslo provaznické v svém městě plného cechu nemělo a jestliže by kdy potom mělo svůj cech plný, proto vždy aby v řádech a v právech i v dílech svých věrně se sjednávali s mistry obojími dvou měst Pražských.

Stolaři nebo truhláři pražští obou měst Pražských měli stejně tuhý spolucech již r. 1441. Dovídáme se toho z hádky, kterou nadepsaného roku měli mezi sebou pro řemesla dělání, okazování (mistrovský kus) a listů zachovacích přinesení, o kteréž kusy nebylo mezi nimi v obou městech sjednocení. Tehda ubrmané, Mařík sedlář a Peta zlatník, od konšelů k smíření obojích vydaní, nalezli, aby svoji dobří a laskaví přátelé byli a tak, jakož společný cech mají mezi sebou, aby v tom cechu dobrotivě trvali právy svými, a kdyby vznikly nechuti mezi nimi, aby toho starší mocni byli, pakli by smíru sjednati nemohli, aby to konšely bylo opatřeno.[1]) Zevrubnější formu toho společného cechu truhlářského poznáváme ze smlouvy obojího řemesla, když se zase hádalo r. 1512.[2]) Shledáváme, že v společném cechu truhlářském jsou vlastně cechy dva a spojení jich že takové, jako jsme shledali u provazníků. Smluvenoť totiž r. 1512, aby mistry do cechu cech staroměstský přijímal s cechem novoměstským a ze vstupných peněz, co zbude do „šenku“, dva díly aby zůstaly staroměstským stolařům, novoměstským třetí. Stejně tak pokuty děleny býti měly, které obojí cech pospolu provinilcům ukládal, dva díly staroměstským, třetí novoměstským; ale kdyby pro přijatého mistra jaké náklady vznikly, staroměstští stolaři byli na to dvěma díly povinni. Jináče měl se každý cech spravovati sám, neposlušní tovaryši neměli býti v druhém městě přijímáni, a novoměstští mistři, jimž se při vstupu nechtělo do ukazování

---

¹) Arch. praž., č. 2099, 503. Z opisů dra Teige.
²) Arch. praž., č. 1128, 76.

řemesla nebo do mistrské zkoušky, teď jsou k ní zavázáni jako staroměstští. Mistr stolař města jednoho mohl volně pracovati v městě druhém „dle zvyklosti starobylé“.

Bečváři pražští také měli v obou městech společný cech, jenže nevíme, od kdy. R. 1503 konšelé pražští rozkazují bečvářům obou měst Pražských stran překupu suroviny stejně.[1]) Z toho soudíme, že byli spolčeni. Ještě bezpečněji lze souditi, že sedláři města Starého a Nového byli spolucechem, neboť r. 1501 obojí smlouvají se s nějakým mistrem, jenž upadl u vinu „mistrům a tovaryšům obojího města“. Spolucechem je nacházíme ještě roku 1609.[2])

Za jednoty Pražských měst (od r. 1518) vystupují organisace z obou měst společně, tedy bezpochyby splynuly pod některou formou svrchu vylíčenou. Cech nožířů, v té době právě nově vysazený, měl na ten konec statuta jediná v obou městech,[3]) ale s vrchním právem staroměstských. Doklad: R. 1528 staroměstští nožíři pro nějakou bujnost tovaryšů zastavili malostranským nožířům živnost, a když ti se bránili soudně, cech staroměstský tvrdil, že má od krále Ludvíka majestát, aby sám všecko napravoval.[4]) To by byl tedy měl jurisdikci po všech třech Pražských městech.

Za nedokonané spojení dvou cechů před jednotou měst Pražských pokládáme, když kožešníci novoměstští smluvili se kolem r. 1446 se staroměstskými o společné zakupování a rozdělování koží. Roku uvedeného po některé hádce pro 2000 koží, které staroměstští koupili jen sobě, navrhováno, aby navždy platilo, co kteří koupí, polovici druhým musí přepouštěti. Než jedné straně se nezdálo budoucích svých v tom zavazovati, tedy zásada bratrského dělení oběma nařízena do rozsouzení příštího krále.[5]) V statutech novoměstských kožešníků z r. 1486 čteme stran koupí jen to, že mistři novoměstští, když spraví se clo, smějí kupovati kůže přivezené na Novém městě jako na Starém; jináč o dělení nic se nepraví.[6]) Ačkoli týž řád z r. 1486 nařizuje, aby se kožešníci od novoměstského práva se svým cechem nikam nestrhovali, přece zdá se, že

[1]) Arch. praž., Miscell. 87.

[2]) Arch. praž., č. 2090, 377. Arch. minist. vnitra IV. D. 7. fasc. 422.

[3]) Artikule mají nožíři staroměstští a novoměstští »stejně jedny«. Arch. praž., č. 1130, 233.

[4]) Arch. praž., č. 1128, 78.

[5]) Arch. praž., č. 2099, M. 21. Z výpisů dra Teige.

[6]) Vidimus statut z r. 1486 do Litoměřic poslaných. V rukou soukromých.

v mnohých kusech obojí se již sloučili; r. 1511 vidíme, ani cechmistři obou řemesel mají funkce ohledávací na trzích tak společné, že by nemělo platnosti, kdyby podnikali jedni bez druhých něco.[1])

Podobný poměr shledáváme mezi cechy pekařskými obou měst. R. 1488 umlouvají se o stejném způsobu díla pekařského, o společném sedání na trhu, a to tak, že pekařský ve svém městě sedati může dvěma místy, v městě druhém však místem pouze jedním; cechmistři obojího cechu opatrují chleby v obou městech společně.[2]) Viděti, že splynutí v spolucech nebylo daleko. Kloboučníci obou měst Pražských měli mezi sebou dle statutu z r. 1489 dobré srozumění a v některých věcech již dokonalou společnost. Také na prohlížení zboží falešného, kdekoli nalezeného, měla býti komise splečná z cechmistrů a mistrů obou měst; k trhům obojí směli docházeti navzájem, o místa se losovalo. Naposled si pojistili volné stěhování z města do města; který mistr chtěl by se z Nového města v Starém (nebo naopak) osaditi, ten aby byl „zachován a přijat jakožto na mistra sluší".[3])

Konváři staroměstští měli s novoměstskými některý statut na stejně smluvený; takž se kdysi shodli, že nebudou učedníky pouštěti dříve čtyř let. R. 1511 staroměstští se proti té stejné zásadě prohřešili, z čehož byla taková nevole, že jeden jich mistr zabit. Konšelé obou měst srovnali spor, obnovili zásadu, jak byla, a přitužili ji tak, že potom nemohl novoměstský bez staroměstských (a naopak) učedníka dříve času propustiti; roku následujícího k svornosti přidali ještě jiné kusy, aby byly společny oběma cechům. jako ten, aby cín kupovali společně na rovný podíl, nevolné čeledi aby obojí stihali, tovaryšům platili stejně, léta učednická nechť jsou také počtem stejna v obojím městě.[4])

Obšírné smluvení podnikli mezi sebou měšečníci a tobolečníci obou měst r. 1512. Smluvili svobodný prodej svých výrobků v obojích městech; o místa v trhu nechť obojí losují; o pokuty ze zlého díla že se budou děliti; o volném stěhování mistrů z města do města, vyučil-li se učedník v jednom městě, o tom že v druhém

---

[1]) Příklad v arch. praž., č. 2075. H. 13. Z opisů Dra Teige.

[2]) Arch. praž., č. 994, 84. Totéž v č. 203, 176. Ty zásady znova smluveny a nařízeny r. 1509.

[3]) Arch. praž., č. 993, 232.

[4]) Arch. praž., č. 331, 108. Rukop. budišínský v knih. Gerštorf., fol. 155. Arch. praž., č. 2079, 33. Též č. 1128, 77.

městě mají držeti a přijímati jej, nesnáze vzniklé že mají společně rovnati.[1]) Tu také k společnosti cechovní nebylo by daleko, ale smlouva měla trvati jen na čas.[2])

Všecky smlouvané kusy, dosud uvedené, lze pokládati spolu za silné pobídky k tomu, aby v Pražských městech vznikaly spolucechy, pražská to specialita organisační.

Od konce XV. století nový útvar organisační vyskytuje se v sousedních Němcích, jsou to cechy territorialné, zemské. Z prvních, kteří podnikli takové široké sdružení, byli kamenníci,[3]) při nichž i snaha patrna, spojení territorialné prodloužiti za německou hranici na půdu cizí. Kamenníci němečtí měli hlavní ústředí v Štrassburce (organisované statuty z r. 1459), v Kolíně, v Bernu a ve Vídni. Jiných lokálních cechů největší počet hledíval k Norimberku, jako k svému středisku, kde byla hlavní pokladna (Hauptlade) a obecné schůze občasné.

U nás objevují se ne-li dřív, tož stejně jako v Němcích některé náběhy k podobné formě zemských cechů, a ke konci naší periody (do r. 1526) známe již několik pražských cechů, vystupujících jakožto „vrchní cech“ nad cechy stejného řemesla měst venkovských. Při tom nesmí se hned pomýšleti na to, jakoby cech hlavního města byl rozšířil svoji pevnou organisaci po vší zemi a uvázal sobě v poměr podřízenosti venkovské organisace. U většiny případů byl to poměr staršího zkušenějšího rádce u věcech organisace živnostenské a práv jejich k mladším societám. Ten poměr přirozeně a snadno vznikal tím, že si venkovští mistři od pražských cechů vypůjčovali statuta, arci za dobré zaplacení, a s tím souviselo samo sebou, že při nejasnosti některého článku, či při nedostatečnosti statut bude venkovskému řemeslu pražský cech raden a pomocen „naučením“, výkladem, že bude v sporných věcech jakous vrchní instancí. To byl zajisté původ, začátek i právní obsah „vrchních cechů“, a na tom dobrovolném poměru namnoze přestáno. Pevné zemské korporace to nebyly. Supremacie pražského cechu vrchního dotýkala se obyčejně jen výkladů statutárných.

---

[1]) Arch. praž., č. 1128, l. c.

[2]) »Dokudž by měšečníci novoměstští o svá privilegia rozsudkem královým konce nevzali.« Byli tedy o svůj cech s někým na sporu; bezpochyby se staroměstským cechem.

[3]) Below, Histor. Zeitschr. Sybel. 1895, 442. Schönberg, Gewerb. Volkswirtschflehre II., 490.

Nevíme, aby měl který venkovský cech doma pokladnici podružnou a v Praze ústřední, nevíme, že by delegáti venkovských cechů výročně scházeli se v Praze u hlavní pokladnice. V kterém cechu „zemském" vyvinul se poměr závislosti přece nějak tužší, o tom na svém místě vyložíme.

Nejsnadnější a nejstarší podmínky k zřízení zemského cechu byly u mlynářů pražských, vlastně při těch osmi mistrech „starších, přísežných", kteří již r. 1340 byli z rozkazu králova zřízeni, aby stanovili míry pražských mlýnů. Do naší periody vyvinula se z těch mistrů zemská komise technická, která všem mlýnům v království míry, cejchy, výšky jezů stanovila, vody jim chránila,[1]) v sporech o míru pravoplatně rozhodovala, provinilce k potrestání navrhovala. Zemští mlynáři přísahy brali od konšelů staroměstských jménem krále,[2]) a doplňovali se při svých komisích mlynáři venkovskými, bližšími i velmi vzdálenými.[3]) Tím chtíc nechtíc rozšiřovali po Čechách stejné zásady „mlynářského práva",[4]) nad to propůjčovali

[1]) R. 1511 rozhodli zemští mlynáři na příklad, aby u Hory na Pachu koželuzi nedělali příhradků, aby se nezasazovalo víc a výš, ale aby díla svá dělali v srubech u břehu a rohů ani jiných nečistot aby do Pachu nevpouštěli. Arch. praž. č. 2141, 54.

[2]) Kterak pražští konšelé chtěli si držeti vrch nad přísežnými mlynáři zemskými, to zřejmo z pohusitských »Práv Soběslavských«, do nichž vstaven statut, že »mlýny a jezy soudí jen konšelé pražští.« Arch. praž., č. 993. Známo z r. 1464 rozhodující snesení městské rady o pražských mlýnech na lodech, že mají jednostejné vody míti, mlynáři přísežní se při tom nejmenují, ale bezpochyby dali dobré zdání. Arch. praž., č. 2133, 40.

[3]) R. 1454 přísežní mlynáři, opatřující jez mlýnům staroměstským obecním »Novým« na mostem (aby jez držel půl druhého lokte zvýší bez šesti prstů), jsou tito: Hájek z Jírových mlýnů na Nov. městě, Jan Auditor, mlynář na Kameni, Jan Vyzřiven z Nov. m.; Petr Krnal z Helmových mlýnů, Hrstka ze Star. města, Stach z Nymburka, Pavel ze Slaného, Rybka z Berouna. Arch praž., č. 992, 240. V komisi zemské r. 1479 byli podle pražských mistrů mlynář z Čelákovic, z Komořanek, z Berouna, z Nelahozevsi; arch. praž., 332, 179. R. 1509 shledáváme mezi zemskými mlynáři dva z Berouna, jednoho z Litoměřic a jednoho ze Žatce. Tomek, D. P. VIII., 294. V dobrém zdání o pražských mlýnech r. 1517 podepsáno zemských mlynářů 5 z Prahy, ostatní z Roudnice, Žatce, Jíra z Černějšic, Hylant a Kuřátko z Berouna. Arch. praž., č. 2133, 41. R. 1523 je podepsáno 6 mlynářů z Prahy, po jednom z Loun, z Roudnice, z Nymburka, z Plaňan, z Hory a 2 z Berouna. Arch. praž., č. 2141, 56.

[4]) Mlynáři z nižšího Pachu (u Hory) žádali přísežných, aby šefmistrům (konšelům Horským) naučení dali, jak zachovati se při stavích svých, aby jedněm od druhých nedála se škoda. Tu starší oznámili, že jest zapsáno v právech

pražská statuta cechům venkovským,[1]) což všecko dohromady jistě budilo mezi mlynáři českými myšlenky pospolnosti a příslušnosti řemeslné k cechu pražskému, representovanému přísežnými mlynáři. Tušíme organisaci zemskou z listu konšelů staropražských, jejž r. 1538 zaslali na žádost starších mlynářů přísežných městské radě do Budějovic.[2]) Tam totiž nějací majitelé mlýnů vytrhli se „z pořádků starodávných od stolice a předků našich (staroměstských) z vůle králů vydaných, kterými se všichni mlynáři v království Českém spravovali a spravují“. Dle těch slov patrně podléhají venkovští mlynáři pražským starším mlynářům, za něž exekutivu provozují konšelé pražští. Že nešlo při tom než o technickou stránku vodoprávní, to lze souditi z toho, co se oněm neposlušným budějovickým lidem vyčítá v listě dotčeném. „Považte“, dí se tam, „jestližeby komu ta svoboda propuštěna byla, kdoby jaký mlýn držel a tomu řemeslu se neučil, aby sobě, koho by chtěl za učedníka a za tovaryše vzal, sám sobě mlýn a míru jeho po své vůli držal, že by velicí nepořádkové při statcích lidských, kteréž se do mlýnů dávají, nastaly.“ Na konec konšelé pražští doufají, že konšelé budějovičtí ty výtržníky „k pořádkům od stolice naší vydaným, kterými se mlynáři v Čechách a jejich čeleď řídí,“ skutečně přivedou. Toť přec organisace po vší zemi, třeba že to nevypadá jako pevný zemský cech.

Podobně bylo mezi řezníky. Pražský cech staroměstský v době jagellovské skutečně byl na cestě státi se vrchním cechem všech řeznických sdružení po vlastech. Onť propůjčoval ode dávna do všech končin země opisy svých práv, dovoloval užívání erbu, i dával, kde toho žádali, naučení, jeho dobrým zdáním rozhodovány spory řeznické po venkově. Zvláště si venkovští opisovali od pražských ono královské privilegium, jímž stanoví se přednosti řeznické rodiny co do živnostenského práva; syn, pojme-li ženu, má hned právo mistrovské, dcera mistrova, pojmouc řeznického tovaryše, tím přinese mu právo mistrovské a stejně tak vdova řeznická, kdyby

---

mlynářských, že každý stavu svého užívati má i spouštěti, pokud týž stav topí pohodlnou vodu. Arch. praž., č. 2141, 56. R. 1511.

[1]) Staří přísežní zemští mlynáři dali články cechovní táborským mlynářům, ale pamět toho je pozdní. R. 1601. Pamět. kn. tábor. 158. Opis v zem. arch.

[2]) Mlynářská kniha ze XVII. věku (opisy), v rukou soukrom. Opisoval jsem z ní v arch. města Prahy. Je bez paginace.

vzala si řeznického pacholka zachovalého.[1]) Že takové privilegium sami králové prvotně řezníkům stvrdili, to také lákalo venkovany k opisům, ani ť v tom viděli větší pevnost práva. Že z venkova appellováno k dobrému zdání pražského cechu, toho jest několik dokladů z konce naší periody.[2])

Na podobné cestě, státi se cechem ústředním, zemským, byl cech sladovníků staroměstských. Prosiť r. 1466 Chomútovští, aby jim propůjčili výpis majestátů, aby jim práv a řádů stejných dovolili požívati, aby obraz sv. Václava se čtyřmi limpami nebo lopatkami pod zlatými korunami míti mohli na pečeti a na korouhvi, a co by nemohli jejich cechmistři sami porovnati mezi členy, aby to směli vznášeti na měšťany Starého města řemesla sladovnického.[3]) Na to všecko staroměstský cech přistoupil, jenom zakázal, aby cech chomútovský sladovnickým cechům v jiných městech nevydal práv z Prahy obdržených. Patrně snažil se pražský cech, aby zevšad k němu se obraceli jako Chomútovští. A to skutečně se přiházelo. Jenže „vrchnost" pražských sladovníků nedošla dále než k právnímu poučování, když venkovští nemohli se porovnati.

V tužší závislosti byly venkovské cechy kloboučnické na staroměstském cechu pražském. Dovídáme se o tom z hádky cechu kutnohorského s vrchním cechem pražským r. 1520. Tehdáž rozhodli smírčí soudcové, aby horští kloboučníci spravovali se cechem pražským vedle obyčeje starodávného,[4]) jako jiní z měst v tomto království se spravují; druhé, že horští cechmistři nemají „mimo pražský cech" přijímati k sobě hostinských (cizích) mistrův ani tovaryšů; dále že přespolního mistra ani tovaryše nesmějí trestati, pokutami stíhati smějí pouze své členy v cechu, a těch zase ne výše než půl osma groši českými, pakli by poznali, že by či vina hodnější byla, a ten větší pokuty byl hoden, to mají cechu pražskému dáti znáti, a jeho rady, co by při takové věci měli činiti, se mají dotázati. Tovaryšů také aby nepokutovali výše nad

[1]) Arch. loun. perg. list. z r. 1478.

[2]) Jeden z Plzně r. 1526. Jenže tu prostředkovali dobré zdání pražských řezníků konšelé plzeňští a pražští, jimž se spor mezi cechem řezníků plzeňských a tamějším mistrem Jiříkem o zákaz řemesla (že měl dřív dítě, než se manželsky sňal) byl dostal do rukou jako instanci druhé a třetí. Arch. Mus. zemsk. (Plzeň).

[3]) Arch. praž., č. 343, 149.

[4]) Bezpochyby od polovice XV. stol., kdy (r. 1458) cech staroměstský byl obnoven.

8 grošů. Dále, kdyby vinu sami srovnati nemohli, to nechť ústně po mistru nebo po listu oznámí, aby srozuměno bylo, jaké jest provinění, a podle toho aby naučení vzali. Kdyby se však někdo z horských s pominutím svého cechu utekl přímo k cechu pražskému žádaje opatření, pražský cech povinen horskému věc oznámiti; na konec určeno, aby pražští i horští na jarmarcích se snášeli a šráky jednostejně o osmi kolících — ne víc — stavěli.[1])

Položili jsme o té hádce obšírněji, poněvadž z jejího smíru vysvítá organisace zemského sdružení kloboučnického. Články její lze postihnouti takto; venkovský cech v správních věcech domácích je autonomní; jen v přijímání cizích mistrův a tovaryšův jest obmezen pražským cechem vrchním, jemuž musí aspoň oznámení učiniti. V trestné jurisdikci je obmezen co do výše pokut cechem vrchním, kterýž jest zároveň appellační instancí u věcech sporných i trestných; konečně cech pražský nařizuje stejnost obchodního řádu jarmarečního. Již patrno, že tu není societa rovnoprávných, ale že sdruženy jsou cechy podružné s cechem vrchním.

Podobně zřízeni byli koželuzi v království Českém, jenom o to byl při pražském vrchním cechu rozdíl, že držel si proti ostatním cechům nadpráví a privilej kůže mazati a že si osoboval poněkud širší trestní právo. Vyrozumíváme tomu z odpovědi, kterou koželuzi města „Prahy“ dali r. 1524 koželuhům horaždějovickým, prosícím za propůjčení řádu cechovního. Odpověděli, že s povolením konšelů ho dávají, ale aby se žádný na tom neurážel ani sobě ku pomoci nebral, že vedle starodávného zřízení svým spolusousedům ševcům mazané kůže prodávají, toho však žádným jiným v městech královských ani panských, ani na Horách Kutnách, kdež „řádní cechové jsú,“ nepropůjčují a nedovolují. Dále připomenuli, že mají práva a obdarování svobodně kupovati kůže srstnaté na trhu nebo v domích, kdyby švec koupil kůži srstnatou, že mu ji právem z ruky vezmou, a kdyby bratři koželuhové od ševců kůže srstnaté koupili, že na ně dávají „trestktání.“ V dalším pak dopise sdělili se s Horaždějovskými o hlavní kusy cechu svého.[2])

Vrchními cechy byli také kováři a zámečníci pražští. Máme sic o tom zprávu teprve z r. 1534 z Klatov, odkudž obojí

---

[1]) Arch. pražs., č. 99. 83.

[2]) Arch., mus. Orig. pergam.

utíkají se o rozhodnutí ve sporu „k vrchnímu cechu v Praze,“ [1]) ale nepochybujeme, že tak bylo již v té periodě, o níž jednáme.

Kožešníci staropražští stali se r. 1473 vrchním cechem všech kožešníků a jich organisací v královských městech přičiněním konšelů pražských a nařízením krále Vladislava. Král úvodem privilegia kožešnického klade za důvod pražské supremacie nad venkovskými řemeslníky přednost Prahy před královskými městy: „Totiž město Praha, jiná královská města jakožto paní a stkvoucí slunce převyšujíc, hodně sluje hlavou království,“ proto tedy že chce, aby „všichni všech měst kožešníci a jich ‚tovaryšstva‘ (cechy) k tovaryšstvu a mistrům Většího města Pražského měli zření, tak aby právům, svobodám, privilegiím a správě jich povinni byli příležeti věčně.“ [2])

V čem pak záležela pražská supremacie nad venkovskými mistry a cechy, to v privilegii vypsáno není, praví se pouze obecnou a nejasnou větou, že mají venkovští k pražským proto zření míti, „aby stavu svého mohli míti lepší povahu“ a pak aby každému kožešníku byl zabezpečen nákup kožešin. Nařizujíť konšelé i král, aby všecky kožešiny dostaly se nejprv ke clu v ungeltě pražském, tu aby byly zapsány a od mistra kožešníka, jenž má úřad litkupníka, aby byly ohledány a prodávány „spolkem všecko.“ Domníváme se, že z té společné koupě díl měl každý mistr venkovský, jenž pro materiál si do Prahy dojel. Vysvítá z privilegia, že se také z Prahy vozily kožešiny ven do měst královských kožešníkům, snad to byl materiál, jenž zbyl pro venkovany po rozdělení pražském. Že pražský cech kožešnický dával naučení cechům venkovským, toť jisto, při tom poněkud zajímavo, že i chebští kožešníci r. 1522 dali se od vrchního cechu pražského stran nějaké podezřelé mistrové poučiti.[3])

Novoměstští konšelé a král Vladislav listem svým stvrzovacím dali hrnčířům pražského města Nového r. 1488 možnost zříditi

[1]) Dr. Hostaš z knihy smluv. I. 78 arch. Klatov. 87. Nevole byla a spor o to, kterému z obou řemesel náleží dělat pily návodní a kladiva kosní. Pražští odvětili, že kovářům náleží.

[2]) »Ut ex nunc omnes omnium civitatum regni nostri pellifices eorum quoque societates ad societatem dictae Maioris civit. Prag. habere debent respectum ita, ut juribus, libertatibus, privilegiis et regulis ipsorum subjacere perpetue teneantur.« Arch. pražs., č. 994. 119. Text český jest v měst. mus. v privil. kožešn. Přes to však litoměřickým kožešníkům půjčil statuta svá z r. 1486 cech novoměstský a ne staroměstský.

[3]) Arch. chebsk. Kast. I. fasc. 95. Opis v zemsk.

svůj cech za zemský; jednak článkem statut, že „kachly, kteréž by do jinších měst přivezeny byly, těmi aby žádný jiný nedělal, ani jich sázel, než sami mistři pražští, kdož jsou v cechu, neb tovaryši jich na to dílo vyslaní," a druhým článkem, kdyby všichni mistři a starší ze všeho království českého řemesla hrnčířského chtěli k cechu Nového města pražského slušeti, že mají přijati býti jakožto přátelé milí a zachováni býti při všech artikulích. [1])

Kam dospěli hrnčíři svým rozvojem po této stránce, nevíme. [2]) Stejně nedovedeme říci, že by soukenníci českých měst byli se aspoň tak zorganisovali, aby byli pražský cech uznali za svůj vrchní, ale že se po vší zemi o svých zájmech dohodovali, to jest v pramenech psáno. Zvláště dorozumívali se stran kupování vlny, a z konce periody (1526) máme zprávu, že „soukenníci vší země České" žádají krále za vrácení majestátů na obhájení svých živností. [3]) To předpokládá nějakou schůzi v Praze a snad také organisaci.

Rovně tak shledali jsme, že r. 1516 měli krejčí tří měst Pražských velikou schůzi s delegáty krejčovských cechů ze všech královských měst v Praze, kdež usnesli se o stejných zásadách stran přijímání učedníků. [4]) A náhodou z téhož roku 1516 máme důkaz, že pražští krejčí byli vrchním cechem zemským. Jiří, krejčí z Plzně, totiž pohnal před staroměstské konšely cechmistry a mistry krejčovské staroměstské, že mu na žalobu plzeňského cechu řemeslo složili. Pražští cechmistři na obranu svou přivedli důkaz z Plzně od krejčí podaný, že Jiřík mistr ze zbytku svěřeného sukna udělal si nohavice a nějakému pekaři kabát i nohavice. Ortel staroměstský pak zněl, že cechmistři pražští jej na stížnost mistrů plzeňských jako vrchní cech spravedlivě pro to dílo trestati mohou. [5])

Poměrně nejsnáze vzniknouti mohly zemské cechy těch řemesel vzácnějších, která v Praze cech měla, ale v městech venkovských nemívala mistrů dostatek k zřízení cechů. Venkovští mistři byli takřka nuceni, hleděti k pražskému cechu jako k svojí vrchnosti,

[1]) Pergam. list. kopie hořick. mus. Arch. Česk XIV., 483.

[2]) To víme, že r. 1531 musili od konšelů býti napomínáni, »co se rudy kupování dotýče, to že jich samých věc není, než že jest i jiných okolních mistrů.« Arch. pražs., č. 2098. 560.

[3]) Z arch. Jindř. Hrad. Opis v zemsk. arch.

[4]) Arch. mus. Opis perg. orig, jenž v soukrom. rukou. Mělničtí dávají Kosteleckým n. L. svá práva a ustanovení ze schůze krejčovské sdělují pod tím.

[5]) Arch. pražs., č. 1128. E. 16.

od níž pro sebe zase čekali podporu. Prý pražské cechy na ten konec, aby vrchnost si udržely, překážely venkovským mistrům zřizovati cechy,[1]) ale pro tuto periodu nemáme o tom dokladův. Takový poměr příslušnosti jednotlivých mistrů z celých Čech k pražskému cechu vidí se nám býti při malířích. Jejich pražský cech, jeden z nejstarších a králem stvrzený, býval na slovo brán, kdekoli šlo o malíře, jejich spojence nebo konkurenty. Vždyť v organisačních věcech i cizina, berouc pražský cech za vzorný, žádala jeho statut pro svoje poučení. Víme, že r. 1515 pasovští malíři obdrželi statuta z Prahy.[2]) Lze tedy věřiti, že čeští malíři po venkově a umělečtí řemeslníci jim příbuzní, nemající nikde cechu, tím spíš měli k pražskému cechu zření. Tou příčinou v knize „bratrstva“ malířského zapsáni jsou také mistři „hostinští“ nebo přespolní. To je důkaz příslušnosti venkovských ku Praze. Ale záhada je v tom, že venkovských mistrů zapsáno nepatrně málo, psáni jsou po dvou, po čtyřech, r. 1511 zapsáno jich sic pět, ale jeden mezi nimi malostranský, jiný novoměstský.[3]) A my přec z předešlých svých rozhledů víme, že bylo po českém venkově malířů násobně víc, než v pražské knize psáno. Snad tedy většina se k pražským nehlásili? Pravděpodobný výklad bude ten, že všickni přespolní měli k pražskému cechu zření, poněvadž byl v tom jich živnostenský a právní zájem, z nich však jen ti, kteří chtěli míti v Pražských městech dílo bez překážky mistrů zdejších, anebo kteří tu chtívali činiti nákupy od malířů pražských,[4]) dali se do knihy členské zapsati jako „hostinští“ (hosté), snad uvolivše se k nějakému platu obyčejnému.

Týž poměr byl bezpochyby mezi zlatníky venkovskými a pražskými. Mimo Kutnou Horu neměli cechu než v Praze spolucech obou měst Starého a Nového. Nechybíme, soudíce, že venkovští zlatníci od pražských brali ochranu i naučení a tím souviseli s nimi. Kutnohorská organisace vznikla pro množství tamějších zlatníků r. 1493, ale stvrzena byla jen konšely; pražský cech, opírající se o stvrzení Karla IV. neuznával kutnohorských za cech samostatný,

[1]) To míní Rybička v Č. Č. Mus. 1847. 160.

[2]) Neuwirth, Festschrift des Verein f. d. Gesch. d. Deutsch. 1902. 97.

[3]) Arch. Krasoum. Jednoty, kn. bratrstva malíř., č. 2. 165. a násled.

[4]) Co pravíme nad čarou, to tušíme v statutě staropražských malířů z roku 1458; tu stojí, aby »mistrům hostinským« díla žádný neprodával, leč mistrům svědomo.

ale naléhal na to, aby horští zlatníci ve všech potřebách řemesla svého zření měli k němu jakožto k cechu v zemi jedinému a platnému.[1])

Také zedníci a kamenníci z celých Čech hleděli beze vší pochyby k cechům svého řemesla v městech pražských vysazeným a jediným v zemi. Vznikl sic r. 1488 také cech v Hoře, cech vedlejší, jenž zajisté držel se živnostenských a jiných statut v Praze platných.[2])

Emancipační snahu jeho pražský cech hleděl zmařiti, neboť do Kutné Hory r. 1489 ne bez ostrosti vzkazuje, že podle práv svých jakožto z hlavního města spravovati má cechy toho řemesla po všem království. Poddal-li se kutnohorský cech pražskému docela, nevíme.

R. 1497 vznikl, jakož svrchu dotčeno, popudem Petra Rožmberského cech kamenníků s ústřední správou v Krumlově. Rožmberk vyžádal si statuta kamennické huti z Pasova, aby dle řádu pasovské huti zřízen byl cech toho řemesla na panství rožmberském. Nedíme, že ten cech krumlovský míval pak zření k pražskému ani že byl na něm závislý, neboť nemáme o tom zřejmých dokladů, ale stejně nevíme o tom, že by cech krumlovský byl přišel v podřízenost německé huti pasovské a s ní že by byl slušel pod hlavní huť řezenskou.[3]) Vždyť se zatím neví pranic víc, nežli že pan Petr zjednal statuta — nevíme proč — v Pasově. Pouhý opis statut sám o sobě nečiní závislosti organické, to by naopak zase malíři pasovští, kteří si r. 1515 vyžádali opisu statut malířů pražských, musili proto býti cechem podružným a závislým na českém cechu malířů v Praze, čehož by se zajisté nikdo neodvážil tvrditi.

Měly-li české huti kamennické, jichž bylo v době jagellonské při stavbách chrámových několik (nejznámější v Mostě a v Lounech), nějaké tužší spojení s hutí sv. Víta na hradě pražském, nelze tvrditi ani příti. Snad ve věcech sporných byl královský stavitel z huti svatovítské na radu volán.[4]) Jináče bývalo v řeme-

---

[1]) Arch. Pam. XI, 463. Srovn Menčík, Mittheilung. d. Ver. h. Gesch. der Deutsch. in Böhm., XXXII. 384.

[2]) Viz shodu o artikul učedlnický r. 1489. Kutnoh. Příspěvky III., 50.

[3]) Tvrdí se to, aby se ukázala i umělecká odvislost rožmberských staveb na cizině. Prý byl cech krumlovský unterhütte s řídícím mistrem (Hansem Gezingerem). Neuwirth. Mittheil XXX., VII., 427.

[4]) Mádl. Arch. Pam. XVI., 639.

slném životě mezi hutěmi kamennickými volnější proudění nežli mezi cechy, těžšími řády vázanými, a to sbližovalo umělce, mistry i tovaryše, rozličných hutí zajisté tou měrou, že se mohli pokládati za jednu společnost. Stejně se neví s bezpečností, měly li české huti nějaký svazek s německými. O nějakém srozumění, snad jen osobním, svědčil by ten případ, že Beneš z Loun (Ried), ředitel huti svatovítské, r. 1518 zúčastnil se kamennického sjezdu hutí německých v Annaberce.[1])

Tuhý zemský cech měli mečíři. Správa jeho byla při staroměstském cechu pražském a dle statut, Vladislavem králem r. 1509 stvrzených,[2]) musili mistři venkovští býti členy cechu pražského. Pražský cech je „hlava řemesla". Kdyby cizí mistr do Čech se tiskl, nechtěje býti členem cechu, měl býti trestán jako domácí, jenž bránil by se do cechu vstoupiti.

Kterak to byl tuhý cech zemský s ústředím v Praze, o tom svědčí některý statut význačně. Na příklad ten, kdo z mečířů chce se usaditi na Malé Straně, povinen zkoušku učiniti v cechu na Starém městě; kdo chce usaditi se v městě venkovském, dá přístupné do cechu v Praze. Tu se nám tedy vyskytuje konečně společná pokladnice v Praze. Dále význačný článek ten, že učedník tovaryšem se nesmí jinde nikde státi nežli v Praze; kdo venku při mistrech pracují, jsou robenci, mládkové (lohnjunge), ale ne tovaryši. Z mládků se stávají tovaryši jen v Praze a ti v Praze zůstávají.

Možná, že i cech lazebnický v Praze, jakožto jediný v Čechách, byl podobným způsobem jako mečířský zorganisován. Máme však před rukama statuta novoměstská z r. 1477, a z těch nehledí nic jiného, nežli starost, kterak obmeziti tovaryše.[3]) O cizích členech a organisaci nic. Uvádí se i pražský cech konvářů za jediný v zemi; od něho prý teprv r. 1527 odštěpili se konváři kutnohorští k samostatné organisaci, ale my neznáme bezpečných dokladů o tom.[4])

Naposled nutno uvésti, že ke konci této periody vyskytuje se také cech interlokální, spojující mistry několika měst v jednu živnostenskou organisaci. Na tu formu Petr z Rožmberka vysadil r. 1519

[1]) Neuwirth. Mittheil. XXX., 309.
[2]) Lobkovic. knih. v Praz. rukop. 72 řád. 11.
[3]) Arch. pražs., Miscell. 15. G. 9
[4]) Tvrdí to Rybička ve svých Zvonařích. 14.

cech tkalců tří měst, Třeboně, Lomnice a Veselí.[1]) Mistři těch tří měst držeti se měli společných stejných statut; při tom zdá se, že pokladnice byla společná (snad v Třeboni), ale výroční bohoslužba a s ní bezpochyby cechovní shromáždění bylo nařízeno trojí: v Třeboni měla se služba konati týden po sv. Václavě, k jehož cti cech založen, v Lomnici týden po sv. Barboře a ve Veselí týden po sv. Apoloně. Škoda, že stran organisace statuta cechovní ničeho zevrubnějšího nepraví.

Jest význačno, že první takový cech interlokální vyskytuje se na panství v městečkách poddanských. Na panstvích to bylo nejsnáze možno tím, že vrchnosti v platnost uváděly stejné zásady živnostenské a stejně je formulovaly a nařizovaly. O uniformování řádů cechovních pečovala vrchnost jindřichohradecká tou měrou, že cechy moravské na jejím panství stejné mívaly artikule jako cechy na témž panství v Čechách. Vilém z Pernštejna zašel ještě o to dál, jak pozorujeme v zřízení jeho, vydaném r. 1512 městu Pardubicům,[2]) že nařizoval stejné kusy, stejné zásady i řemeslům nestejným. To byla cesta, jež vedla k interlokálným cechům.

Zajímavo, že v téže době objevují se podobná spojení živnostenská v sousedství našeho království, na př. r. 1511 Maxmilian stvrzuje společný řád nožířský pěti „werchstattů", z nichž prvý byl vídeňský.[3]) Sic také pozorujeme, že rozmanitost artikulů a zásad cechovních při stejných řemeslech již začínala všude překážeti.

Podle cechů všelikerakých drží se života i v této periodě starodávná řemeslná bratrstva, ne korporace, ne organisace, ale aggregaty to městských sousedův a sousedek všelikého zaměstnání, lidí k některému řemeslu připojených na zbožný účel, na počest některého patrona svatého, na zvelebu určitého oltáře, a naposled i proto, aby člen bratrstva pojistil si slavný pohřeb a zádušní modlení. V XV. věku ani jinde[4]), nercili u nás, nezmizel ještě cit zbožnosti, z kterého taková bratrstva kdysi byla se zrodila. Jenže o samostatných bratrstvech u nás čítáš v této periodě málo kdy, a to tím, že bratrstva splynula s cechy, a cech úlohu bratrstvu vzal na sebe. Tak zdá se, že i svatovítská huť kamennická v příčinách humánních

[1]) Antl. Arch. Pam. XVIII., 59.

[2]) Arch. Čes. XVII., 165.

[3]) Víděň, Šteyr, Hippolyt, Wels, Bejdov. Jahrbuch der Kunstsamml. d. Kaiserhaus., V., č. 4497.

[4]) Fagniez, Études de l'industrie. 34.

a zbožných rozšířila se v bratrstvo, jež podrželo jméno bratrstva kamennického, ale bratřími v něm byli, jak to dí Endres krejčí, jenž r. 1517 dlužen v bratrstvu 22 kop grošů, „bratří rozličných stavů, povah a důstojenství", příslušející všickni k oltáři Panny Marie v prostřed kostela sv. Benedikta na Hradčanech.[1])

Z r. 1454 máme doklad, že i více cechů srazilo se v bratrstvo: byli to tehda na Novém městě Pražském ševci, kteří měli bratrstvo s nožíři, kožešníky a krejčími.[2]) Někde ztratilo se jméno určitého řemesla mezi ostatními členy rozmanitých zaměstnání, a v názvisku bratrském objeví se jméno světce, jemuž bratrstvo oddáno. Za takový spolek nejrozmanitějších živností a řemesel pokládáme bratrství sv. Jakuba v Plzni, do jehož „cechu" r. 1598 forman Henzl odkazuje 5 kop.[3])

Cechovní korporace, převzavše od bratrstev zbožné úlohy, ochotně braly na sebe radostnou povinnost účastniti se veřejných průvodů slavnostních a zbožných processí, jimž se kališníci nevyhýbali jako luteráni periody následující. S tou povinností převzaly již v předešlé periodě za svůj zevnější znak korouhve s obrazem světce a opatřili je znameními řemesla. Neměl každý cech praporce svého, nýbrž z příbuzných řemesel jen čelnější, hojnější cech, pod jehož korouhví ostatní příbuzné organisace i mistři bez cechů se shromažďovali k veřejnému vystoupení. A právě při tom vystupování objevuje se nám ještě jeden rozdíl mezi cechy.

Je to rozdíl cechů *předních a zadnějších*, kterýžto rozdíl na očích tehdejších lidí rovnal se rozdílu mezi cechy lepšími, vzácnějšími, ba čestnějšími; středověk bral pojem určitého pořádku tak, že zadnější jsou podlejší, nižší. Přednosti přede všemi dobyli sobě u nás i v Němcích řezníci. Ale ve Francii byla řemesla uměleckého průmyslu (zlatníci) napřed.[4]) Proč byli řezníci předními, těžko říci. Řemeslo samo je k tomu sotva opravňovalo. To jsou mnohá jiná řemesla umělejší. Snad že jich bylo všude mnoho a bohatých. Pražští řezníci vykládali, že mají erb a přízeň již od krále Jana Slepého, jemuž vysekáním brány pomohli do Prahy a tedy k trůnu.[5]) O to opírali svoji přednost.

[1]) Arch. pražs., č. 2211, N 5.

[2]) Mests. mus. pražs. Listin. inserov. r. 1604.

[3]) Arch. plzeň Rukop. č 223., fol. 60.

[4]) Digby, Kathol. Leb. Mores cathol. Překl. Kobler. I., 297.

[5]) Současné prameny nemají nic toho. Teprv v právech Soběslavských o tom z doby Zikmundovy. Arch. pražs., 993. 257.

Vznikla-li o jich přednosti pochybnost, řezníci uměli si ji zabezpečiti vrchnostenským rozhodnutím a privilegiem. Takž víme, že r. 1464 řezníci novoměstští obnoviti si dali privilegium, že „po starodávnu“ mají s praporem choditi hned za městskou radou. [1]) R. 1484 král Vladislav na prosbu řezníků kutnohorských vydal majestát, že to řemeslo v processích a při jiných slavnostech se svým praporem, svícny a jinými ozdobami má vycházeti před jinými všemi řemesly, tak jako řemeslo řeznické v Praze před jinými chodí; tedy aby vycházeli hned po havířích, hutnících, mincířích, hašplířích, kteréžto cechy arci v Kutné Hoře musily pak bývati přede všemi ostatními. [2]) Páni Jindřichohradečtí dávali svým řezníkům i tu přednost před jinými, že směli červený vosk míti na svících. [3])

První bezpečný pořádek, kterak řemesla spolu a za sebou mají kráčeti v processích, nebo kdyby šla novému králi naproti, známe z „práv Soběslavských“. Nepochybně je ten pořádek stará paměť již z doby lucemburské. První v řadě řezníci s korouhví červenou, na ní s jedné strany lev bílý o jednom ocase a bez koruny, s druhé brána oděnci dvěma sekerou rubaná; za nimi zlatníci s korouhví modrou, na kteréž kalich zlatý s jedné a tři malé štítky červené v štítě bílém s druhé strany; k té korouhvi shrnovati se měli malíři a štítaři. Třetí v řadě byli platnéři s korouhví zelenou, na níž oděnec ozbrojený a v odění zavřeném; pod touž korouhví chodilo mimo platnéře šestnáctero jiných řemesel, dílem organisovaných, díl volných. Byli to brníři, jehláři, helméři, ostrožníci, mosazníci (rodšmidové), sedláři, konváři, uzdáři, řemenáři, pasíři, kováři, měšečníci, tobolečníci, mečíři, túlaři a zámečníci. Tedy většinou kovořemeslníci. Čtvrtá v řadě byla korouhev kožišníků, červená s pruhem běliznovým. Pod ni slušeli jircháři a koželbarvíři. Na pátém místě krejčíři. Jich praporec modrý s namalovanými nůžkami krejčovskými a postřihačskými. Postřihači a valcháři chodili s krejčíři. Za nimi šestou korouhev ševci měli. Byla blankytná, na ní tři nohy s ostrohami. Na sedmém místě nožíři. [4]) Měli praporec červený, na němž nože. S nožíři kráčeli pospolu čepelníci, nožíkáři a šlejfíři.

---

[1]) Arch. pražs., č. 19. 17. (Opis starý).

[2]) Arch. kutnoh., kn. memoriab. z r. 1586. Arch. Pam. XI., 460.

[3]) Arch. hradec. Opis v mus. R. 1490 milost řezníků v Telči.

[4]) V Soběsl. právech rukopisu Neuberkova jsou nožíři před ševci, fol. 15—17. Též tak v seznamě dávno pozdějším (ze začát. XVI. stol.), jak ho uveřejnil v Hist. Sborníku 1884. 316 Köpl.

Osmé místo drželi sladovníci s pivovárníky a vozataji. Prapor jich bílý se sv. Václavem.

Že bylo toto hojné a zámožné řemeslo tak daleko za řezníky, vykládáme si jen tím, že v době, kdy ten pořádek vznikl, sladovníci byli pouhým bratrstvem. Organisovaný cech, jakž uvedeno jinde, vznikl později.

Za sladovníky šli v deváté řadě pekaři, korouhev majíce červenou a na ní bílou caltu s preclíky. K nim řadili se mlynáři. Bečváři drželi korouhev desátou; byla bílá, na ní palice s jedné strany, kružidlo s druhé. O místech, od desátého počínajíc, jsou v pramenech zmatky. V některém rukopise Soběslavských práv drží místo desáté soukenníci s korouhví bílou, na níž krample a štětky; v jiném rukopise postrčeno je to řemeslo až na místo dvanácté za lazebníky.[1]) A tomu, že by tak bylo skutečně, nevěříme. Nám vůbec podivno, že se soukenníci ocitli tak v zadu.

Poslední, dvanácté místo, bylo lazebníkům. Ti měli prapor bílý se zeleným věníkem.[2]) Uvádí se ještě korouhev třináctá, kramářská, zelená s červenými vahami. Kramáři však jsou obchodníci.

Časem přibývalo nových korouhví, to tím, že jednak přibývalo nových organisací cechovních, jednak některý starší cech opatřil se s dovolením městské vrchnosti korouhví vlastní. Ze starších cechů malíři r. 1453 zjednali si korouhev svou; před tím (snad již r. 1441) truhláři společně s koláři, tesaři a soustružníky. Jich korouhev byla bílá se znameními všech těch řemesel, s truhlou, hoblíky, štospány, kolem vozovým, sekerami. Možná, že do téže doby také koželuzi zřídili si praporec (vždyť novoměstští mají cech od r. 1453); prapor byl barvy bílé, na něm pořízy, nejč (nůž). Z r. 1457 jest určitá zpráva, že pilaři a prknáři, aby mohli vedle jiných řemesel vycházeti poctivě proti svátosti a proti králi, s povolením konšelů Nového města pořídili si korouhev bílou se sv. Josefem, s beránkem, kalichem, sekerou a pilou.[3])

[1]) Tak to uvádí též Tomek v D. P. VIII., 387.

[2]) Podotýkáme, což čtoucí již vystihl, že emblemy řemeslnické jsou voleny z význačných nástrojů a výrobků, které v dobách potomních staly se tradicí. Ty emblemy bezpochyby ještě v době Soběslavských práv byly malovány jen tak vedle sebe a nad sebou; ráz znaku obdržely teprv, když se vpravily do štítu heraldického. Stálých barev prvotně asi nebylo, platila jen zásada, »kov na barvu, barva na kov«, zlatý kalich na modré pole, černá noha ševcovská na půdu zlatou. Ale i to se ustálilo. Grenser Zunftwappen. 9.

[3]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 17. (č. 2083)

Mezi léty 1458—1482 zedníci a kamenníci zjednali si korouhev svou, zelenou se špicemi, flochy, úhelnicemi a lžicemi zednickými. R. 1488 po stvrzení cechu novoměstských hrnčířů pořízena jich korouhev červená; král Vladislav dovolil, aby na ní nesli štít, v kterém namalován Adam s Evou, mezi nimi džbán, z kterého vyrostla jabloň s ovocem, a po straně aby byly dva hrnce s lilium, a pod hrnci vespod pacholík, který sedě na stolici dělá hrnce na kruhu.[1])

V nepovědomý čas, snad již také v první půlce XV. věku kováři pražští, nespokojivše se praporcem platnéřů, pořídili si svůj[2]) zelený s podkovami a kladivy. V nepovědomé časy, ale zajisté před koncem naší periody, došli svých praporcův i pražští uzdáři, řemenáři, sedláři, pasíři a ještě někteří jiní.

Obyčejně nový praporec zůstával i nadále s mistry pod ním shromážděnými vedle praporce prvotního, takže mistři nového praporce a cechu neutvořili novou řadu po přednosti, ale některý cech a praporec učinil se novým členem čestné stupnice. Znáti to ze seznamu, jejž sobě z pražských knih r. 1512 opsali Stříbrští, chtějíce autoritativně zvěděti, jakým že pořadem řemesla pražská staroměstská jdou proti králi a před Tělem božím.[3]) Jmenuje se v seznamě stříbrském proti bývalým třinácti praporcům dvacet skupin, a bezpochyby i dvacet praporců; pohřešujeme praporec a cech malířský, zednický, truhlářský, koželužský, hrnčířský. Soudíme, že malíři i se svým praporcem novým chodili po starodávnu se zlatníky a jiní s jinými. Někteří možná že přidávali se i pod praporce Nového města na př. koželuzi, jichž tam bývalo víc. Také kronikář Hájek podává pořádek pražských řemesel a praporců. Ale ten počítáme za bezcenný.[4])

---

[1]) Hořické mus. kopie. Arch. Čes. XIV., 483.

[2]) Cech novoměst. vznikl r. 1446.

[3]) Kn. stříbrská XXV., 90. Opis též v arch. zemsk. Pořad tento: Řezníci sladovníci, soukenníci, kožišníci, pekaři, krejčí, platnéři, zlatníci, nožíři, kováři, ševci, plátenníci, uzdáři, řemenáři, sedláři, ostrožníci, pasíři, vetešníci, jehláři a lazebníci. Mezi pasíře a vetešníky vpraveni obchodníci kramářští.

[4]) Uvádí v kron. str. 330 sedmnáct skupin řemeslných pod 17 korouhvemi, zdá se však, že si pořádek urobil sám; za základ vzal seznam práv Soběslavských, ten přeházel a vpravil do něho nově ony cechy mimo malířský, jichž jsme svrchu pohřešovali (hrnčíře, truhláře, kamenníky a koželuhy). Ten pořad svůj Hájek kladl klamavě v dobu lucemburskou My nevíme, kam s ním. Podle jednotlivých řemesel hodil by se v konec XV. století, pořadu však Hájkovu odporuje pořad stříbrský, a ten je autentický.

Že venkovští řemeslní cechové přednost jednoho před druhým určovali si dle vzorů pražských, to vysvítá již z toho, že Stříbrští si poslali pro pražský pořad do Prahy zvláštní delegáty roku již praveného **1512**. Obrácený pořádek od nejnižších, čímž byli tkadlci, až po nejčestnější řemesla masařů, sladovníků, blanařů (kožišníků) a soukenníků shledáváme na Moravě v nálezech olomouckých r. **1472**. Je to opak českého způsobu a řemesla v pořadě jsou všecka převrácena. Lazebníci nejsou poslední. [1])

---

[1]) Kn. jevíčská. Pořad celý tento: Tkadlci, koláři, bednáři, provazníci, olejníci, vetešníci, lazebníci, rybáři, hrnčíři, řemenáři, stolaři, střelci a štítaři, konváři, kloboučníci, zlatníci, malíři, koželuzi, pasíři, zámečníci, kováři, krejčí, ševci, pekaři, masaři, sladovníci, blanaři, súkenníci — a potom páni starší se svú korúhví.

VIII.

Autonomie cechů.

Toho u nás ani v této periodě (do r. 1526) ještě nebylo, aby moc státní pojala v svou politiku věci řemesel. V Němcích jsou tou dobou již některé tou příčinou začátky. V Badenště r. 1486 vydává vláda pro celou zemi řád všem soukenníkům stejný a jediný, aby odstranila různost lokálních statut a nesrovnalosti z toho plynoucí.[1]) Že ve Francii dávno dřív vycházely obecné reglementy obmezující autonomii cechů, to souvisí s tamějším zvláštním postavením krále a jeho úředníků k cechům, jakž o tom již v předešlé periodě vyloženo: Cechy byly bezprostředně vládě poddány, král nebo úředník jeho některý bral z nich důchody, ze vstupného i z pokut, měl dohled, potvrzoval soudní rozhodnutí představených řemesla, osvobozoval od zkoušek vstupných, dával listy na mistrovství, což i princové a princezny si osobovaly.[2])

Tu tedy byly poměry podstatně jiné nežli u nás. Zikmund král, od Čechů konečně po vojně přijatý, tuše v řemeslech mnoho táborského vzdoru, nebyl by se rozpakoval rušiti neb aspoň seslabovati jich organisace.

V Slezích, kde zeměpánové již v XIV. stol. do živnostenských věcí zasahovali, Zikmund poněkud zarazil rozvoj cechovní autonomie některým rozkazem zvláště o mzdách. Ale u nás v království zatím nestačila státní moc k rázným nějakým krokům proti řemeslům. Města královská, jsouce od vojen husitských svým hlasem na

[1]) Stieda, Zunftwes. Handwörterb. d. Staatswissensch. 888.
[2]) Histoire générale, Lavisse et Rambaud, II., 528.

sněmě již také členy organisace zemské a tudíž zmocnělá, nebyla by snadno dopustila zkrácení řemesel, kteráž se již ode dávna stala nutnou částí veškeré organisace místní, městské.

Arci na to se nikterak nezapomíná, že královská města jsou vlastně „královskou komorou“, král že jest jich vrchností. Proto již Karel IV. r. 1354 uložil pražským řemeslům, aby každé přispělo na vojnu po věrdunku.[1]) Z téže asi příčiny některý cech řemeslný, od městských konšelů stvrzený, požádal krále, jakožto vrchní pramen práva, aby stvrdil organisaci jeho také, kterouž prosbu králové tím ochotněji vyplňovali, anoť nebylo zadarmo. Ale stvrzení královo nebylo nutno, a protož není cechů, králem tvrzených, mnoho.

Nejspíše a nejčastěji to byli řezníci pražští a jich vzorem i venkovští, kteří dosahovali od králů stvrzení cechů a zvláště svého dědičného práva živnostenského (totiž práva synů mistrovských, dcer a vdov). Bylitě řezníci, platíce z krámů masných, králově komoře nad jiná řemesla bližšími.[2]) Mohli se arci z výroční ke králi povinnosti vyplatiti najednou.[3])

Viděli jsme již svrchu, že pražští řezníci ode všech králů této periody mají stvrzení; i od Zikmunda (1437); z venkovských řezníků na příklad dali sobě řády stvrditi králem žatečtí (1460 a 1478), lounští (1478), kouřimští (1482), klatovští (1488), a nepochybujeme, že stvrzení královo měli všech královských měst řezníci, pokud na to chtěli naložiti. I z poddaného města, z Prachatic, řezníci skrze svou vrchnost, Jindřicha z Rabštejna, získali stvrzení Vladislava krále.[4]) Slabému králi tomuto však mohlo se přihoditi r. 1497, že písečtí konšelé vzepřeli se majestátu, který vydal jejich řezníkům. Řezníci bezpochyby tím majestátem proti konšelům a obci ve své autonomii zpyšněli, a proto konšelé dali se s nimi na soud komorní, žalujíce, že zjednali si majestát krále

---

[1]) Rukop. Gerštorf., č. 32. Tehda uvedeno 15 řemesel na Star. městě.

[2]) Poměr řezníků jasně se vykládá ze smlouvy, kterou mezi masaři a konšely opavskými zjednal kníže Kazimír těšínský na rozkaz Ludvíka krále r. 1520: masaři mají cech svůj i ty jatky držeti a z těch jatek neboli masnic mají polovic platu ročního dávati králi, lůj na zámek mají dávati jako jindy (knížeti), a druhou polovici platu konšelům. Copialbuch, č. 59, 70 v knihov. musej. opavské. Opis v mus. zems. v Praze.

[3]) Pražští řezníci osvobozeni činže z krámů svých teprve Vladislavem r. 1472. Arch. minist. vnitr. IV, D. 7. Opis v zemsk. arch.

[4]) Kn. památn. arch. prachat. od r. 1505, fol. 117.

proti obyčejům, ke škodě chtíce užívati téhož práva jako řezníci Starého města. Král rozsoudil, aby žádné řemeslo jiných měst kromě Pražských neprosilo za majestáty na řemesla svá, pakliby který z nepaměti (královy) dán byl, aby moci neměl, a řezníci písečtí aby majestát vrátili; řemesla prý nechať zůstávají po starodávném obyčeji pod správou podkomořího a konšelů, ale bez útisku.[1])

Ten nález opsali sobě mimo Litoměřičany, pokud víme, i Plzňané,[2]) tedy zdá se, že učinil v městech královských dojem, nicméně již r. 1509 zase obdrželi královské stvrzení a nadání řezníci královéhradečtí, jimž starší list shořel;[3]) po smrti otcově také král Ludvík řezníky dařil listy (víme to z r. 1523 o horských); r. 1523 i královna Marie dala svobody řezníkům chrudimským.

Jiným cechům pražským mimo řezníky řídko kdy dostalo se stvrzení královského. Z velikého počtu cechovních statut, jakž jsme o nich položili svrchu, známe jich jen šestero, že stvrzovatelem jejich jest král. Tou příčinou známe jen pasíře (1437), kožešníky staroměstské (1473), hrnčíře novoměstské (1488), mečíře Starého města (1509), malíře (1523) a naposled nožíře obou měst Pražských (1523). I kdyby jiný badatel nalezl jich víc, vždy zůstane v této periodě většina pražských cechů králem nestvrzena. Na venkově mimo řezníky žádný cech nedošel potvrzení královského (a snad se o to ani neucházel), jediné o puškařích berounských jest zapsáno, že je potvrdil Ludvík (neví se kdy).[4])

Pražské cechy spíš se obracely ke králi s prosbou za propůjčení erbů na praporce a pečeti, chtívaly, aby král potvrdil či polepšil a rozmnožil znak již dosažený v době minulé, neboť to právo náleželo králům od pradávna.[5]) Tak na příklad staropražští kožešníci, kteří měli prvotně v znaku pouhý běliznový pruh, r. 1473 vyprosili si od Vladislava a zaplatili si štít modré barvy, v prostředku jeho ať jsou kůže, kterých kožešníci na znamení svého umění užívají, u těch holubice bílá se zlatými nohami a v zlatém zobáku držící zlatou ratolest; nad hemelínem holubice druhá s rato-

---

[1]) V registrech soud. komorn. úzkých aksamitov. Opis v knize litoměřické.

[2]) Lib. sentent. arch. plzeň. 1497, opis v zemsk. arch.

[3]) Orig. v Hradci; v arch. zemsk. a u dra Čelakovského opisy.

[4]) Arch. zemsk. kn., č. 4, 573.

[5]) Ačkoli výlučně vyvinulo se u nás později nežli v Němcích. Kolář. Heraldika 43

lestí zase; deky, které se okolo hemelinu a štítu točí, ať jsou modré a zlaté.[1]) R. 1486 obdrželi erb také kožešníci města Nového.[2]) Ševci staroměstští polepšili si „poctivé znamení neb erb“ majestátem Vladislavovým r. 1477, novoměstští r. 1487;[3]) o hrnčířích novoměstských, že došli od krále erbu, položeno svrchu.

Z venkovských řemeslníků zase jsou to řezníci, kteří obyčejně při stvrzení svých cechů zároveň získali od krále erb. O jiných řemeslnících nevíme, leč o lounských soukennících, jimž r. 1473 Vladislav „za věrné služby“ znamení erbovní s obrazem sv. Jiří daroval s dovolením zeleně pečetiti.[4])

Při tom právě královském (dávati znaky) s důrazem jest připomenouti, že i městští konšelé si takové právo s úspěchem osobovali; vímeť, že na příklad novoměstským pilařům a prknářům znak a korouhev r. 1457 dala městská rada a ne král,[5]) ba i pouzí cechmistři sladovníků staroměstských, jakož svrchu dotčeno, propůjčili r. 1466 pečeť a znak sladovníkům chomútovským.

To vše jest dosti podivno, když uvážíme, s jakou titěrností stran svého praporce řezníci novoměstští r. 1516 obrátili se o privilej ke králi Vladislavovi. Vyložili mu, že od starodávna zvykli nositi korouhev s hroty, ale v prvních výsadách jejich, že o hrotech není zmínky. Král tedy jim privilejem dopustil a potvrdil, aby „tu korouhev s hroty nositi mohli“ a přidal, „aby červeným oskem“ směli pečetiti.[6])

Dále jest oznámiti, že obraceli se řemeslníci i městské rady samy ku králi s prosbou, aby stanovil mezi příbuznými řemesly přesnou co do díla hranici, aby nevbíhali jedni druhým v práci.

---

[1]) Arch. Pam. XI., 459. Arch. pražs., č. 994. 119. Majest. překlad v měst. mus. Tu ve sbírkách také pohřební štíty kožešnické na základě hořejšího majestátu zdělané, ale pozdní.

[2]) Byl stejný se staroměstským, jen o kožešinách tu položeno zřejměji: pelles ab infra caudatas vulgariter podbříšky (podbrzissky) popeličí dictas, ordine triplici per transversum linealiter locatas. Také Vladislavské W mělo na štítě býti. Z opisů arch pražs. u dra Teige.

[3]) Zmínka v stvrzení jeho od Ferdinanda II. r. 1629. Rukopis bibliotheky Lobkovické v Praze, č. 72., ř. 32. Arch. Pam. XI., 466.

[4]) Arch. místodržit. T. 46/2; opis v zemském arch. V arch. mus. mají fotografii orig., jenž je ve dvorském archivě a jest tak čistý, jakoby nikdy nebyl vydán.

[5]) Arch praž Miscell. 15. P. 17.

[6]) Arch. pražs., č. 19. 17.

Však o tom zevrubněji jinde. Také řezníci, hádajíce se s městskou radou příčinou obchodu utíkávali se ke králi pro rozhodnutí. Vzácnější jest případ, že Jiří z Poděbrad jakožto správce zemský r. 1449 snažil se o spravedlivé míry a váhy, o spravedlivé ceny řemeslných výrobků. Ale z úřadu jeho nařízení o tom zevrubná nevyšla. To učiniti přenecháno konšelům městským, kteří se panu správci za to, že pilnost a péči o obec má, pěkně poděkovali.[1])

Úhrnem tedy opakujeme, že moc státní v této době neměla ještě politiky živnostenské a obyčejným dotykem krále s řemeslníky bylo stvrzovati jim řády a erby, pokud se nespokojili se stvrzením městské rady, a v poslední instanci rozhodovati o hádkách obce s řemeslem a o hranici práce.

Ale také ani sněm zemský nezmohl se v této periodě k politice živnostenské, jako toho některý začátek v Němcích ke konci XV. století.[2]) Na českém sněmě r. 1492 stanoven policejní řád zemský, kdež zmínka o řemeslech, ale pouze ta, aby řemeslník neusedlý měl listy fedrovní a zachovací od svých pánů. Tu patrně šlo pánům o to, aby jim poddaní snadno neutíkali, a o nic jiného. Opakují to zase v následujících sněmech některých (1498 a 1499), aby podruzi zvláště v Praze nepracovali bez panských listů.[3]) Jen při služebné živnosti rybnikářské měli páni na sněmě ještě jiný účel, totiž opatření veřejné bezpečnosti; rybnikáři totiž pokládáni za lidi, lupičstvu a zlodějstvu nakloněné, a proto zabývaly se jimi sněmy od r. 1492 častokráte, stanovíce, aby rybnikáři měli dědičné pány, a chtějí-li na díla jíti, aby měli listy a s listy aby se vraceli a nepovalovali se.[4]) Sněm r. 1522 zmínil se o všech řemeslech, ale jen tím, aby kladla berně povinné.

Když ani moc státní ani zastupitelstvo země nemělo politiky živnostenské, zůstávaly tedy všecky úlohy živnostenské politiky při městské správě, při konšelích a obci; rada měst královských byla i v této periodě bezprostředným a skoro vždy rozhodujícím pánem lokálních cechů. Ač je to zvyk doby, přec to poněkud význačno, že koláři novoměstští prosíce, aby jim cech stvrdili, říkají r. 1502 konšelům „milostpáni“. Také ne bez významu malostranští krejčí

---

[1]) Arch. praž., č. 2083. Q 5. Tomek, D. P. VI., 179.

[2]) A hned s tendencí merkantilní: sněm říšský r. 1498 zakazuje přívoz cizích suken. Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 59.

[3]) Arch. Český V., 442.

[4]) Arch. Český V., 445. 455. 508. Sněmy 1494, 1498, 1499.

a stejně ševci (vetešní) r. 1481 pojali v statuta, že každý mistr musí „pány“ tohoto města (t. j. konšely) míti za své pány,[1]) třebaže před tím r. 1470 stalo se obecní snesení, aby žádný hospodář ani podruh jiných pánů neměl než krále a podkomořího a ovšem i konšely.[2]) Konšelé byli blíž než podkomoří a král a rozhodovali.

V městech poddanských bylo o to jináče, že urozená vrchnost sama nebo svými úředníky pletla se v obci do všeho, takže tu síla konšelů proti cechům mizí. I protož také konšelé turnovští, stvrzujíce r. 1519 kovářům a kolářům cech, s uctivou opatrností připomínají, že „tu moc mají od pánů svých“ (t. j. od vrchnosti).[3]) Jináče vycházelo stvrzení cechů měst poddanských většinou přímo od šlechtické vrchnosti, kdežto konšelé měst královských nedávali se v tom vázati nikým, nejvýš, že některý čas předkládali žádost řemeslníků za stvrzení cechu veškeré obci shromážděné. Tak stalo se na příklad, že žádost novoměstských pekařů, aby směli míti cech, vznesena na konšely, od nich přednesena starším obecním a potom vší obci. Rovněž tak, když rok potom uzdáři přišli o potvrzení cechu, konšelé vznesli na obec, a ta k potvrzení cechu dala jim plnou vůli.[4]) Cech koželuhů novoměstských zase stvrzen tím způsobem, že konšelé dali čísti jeho statuta veřejně v obci r. 1453 shromážděné, a ta je potvrdila spolu s konšely.[5])

Obyčejně tvrdili cechy konšelé sami, a je význačno, když r. 1447 konšelé novoměstští oznamují, že potvrzují organisaci soukenníků „milostivě“.[6]) Z takového slova rázem vysvítá, oč do těch dob přitužilo se vrchpanství městské správy nad řemeslnými cechy. Konšelé vždy vyhrazují sobě organisaci cechovní v jednotlivých kusech proměňovati a opravovati. Takž r. 1445 novoměstští potvrdili řády uzdářů jen do vůle své a budoucích konšelů, nebo dokavaď by jiné užitečnější artikule obci i tomu řemeslu nebyly nalezeny. Podobně r. 1446 potvrzen cech kloboučníků v Novém

---

[1]) Arch. pražs., Miscell. 12. N. 15. N. 13. Z politických příčin podobně nařizovalo se všem sousedům pražským již r. 1449, když Jiří (pozdější král) začal v Praze pořádek konati. Tomek, D. P. VI., 179.

[2]) Arch. praž., č. 2082. 241.

[3]) Opisy dra Šimáka z arch. turn.

[4]) Miscell., č. 15. E. 1. v arch. měst. Arch. Čes. XIX., 442. Miscell., č. 15. P. 5. Arch. Čes. XIX., 446.

[5]) Rukop. Lobkov. knih. v Praze, č. 72., řád 54.

[6]) Miscell., č. 15. P. 10. Arch. pražs.

městě do další konšelův i jejich náměstků budoucích vůle.[1]) Stejně tak lze čísti i v letech následujících. Ve stvrzení staroměstského cechu kloboučnického r. 1489 zapsán ten tuhý princip závislosti poněkud mírněji tak, že statuta stvrzená platí, dokuď by konšelům a obci něco užitečnějšího nalezeno nebylo nebo starším a mistrům v potomních časech jiného lepšího se nezdálo.[2])

Jestliže konšelé královských měst si zanechávali práva měniti cech, tím tvrději držely si urozené vrchnosti takové právo, prý „pro obce i mistrů dobré."[3]) Tím důvodem také bratří Kostkové z Postupic (Zdeněk, Jan a Bohuše) r. 1526 ustanovili ševcům v Litomyšli „opravený" řád, neboť některé kusy předešlého zřízení byly spíše škodné než k vzdělání svornosti.[4]) Nejpronikavěji vystupuje svrchovaná vůle vrchnostenská z nejednoho cechovního řádu na rožmberském panství. Tu věru patrno, že založení cechu a každé jeho hnutí je na panské milosti. Některý rožmberský řád má ráz ne nepodobný zeměpanským statutům cechů ve Slezích; Kazimír, kníže slezské, na příklad r. 1509 kožešníkům těšínským na pokornou prosbu jejich sám ustavil cech, jehož každý článek začíná se, že kníže to tak míti chce, a konec zní, nemohli-li by kožešníci tomu všemu dosti učiniti, že kníže pozůstavuje sobě mocnost jiný řád mezi nimi učiniti.[5]) Takovou mocnost jeví v statutech i páni z Rožmberka.

Živnostenské právo i v této periodě vycházelo od konšelův a obce. Skoro všecka statuta ukládají řemeslníkovi, aby především dobyl sobě práva měšťanského.[6]) Pozorujeme v tom rostoucí přísnost. V statutu kovářů novoměstských r. 1524 ukládá se, aby mistr práva městského dobyl si do dvou měsíců, ne-li, musí všecky dosavadní kroky, dostati se k právu živnosti, podnikati znova.[7]) U zlatníků kutnohorských nespokojili se konšelé s právem měšťanským; dle řádu z r. 1493 chtějí, aby se zlatník uvázal i v naklá-

---

[1]) Arch Čes. XIX, 452.

[2]) Arch. praž., č. 993. 232.

[3]) V statut. soběslavsk. sladovníků r 1458. Arch. Pam. XVII., 594.

[4]) Lib memorab. (z r. 1360) arch. litomyšl. Fol. 3.

[5]) Věstník Mat. Opav. 1897. 7. 26.

[6]) Krejči malostranští a také ševci vetešní měli dokonce v statutech svých, zač musí mistr v radě získat sobě právo městské (za kopu). Miscell. v arch. praž., č 12. N. 13. 15.

[7]) Pamět. kn. táborská, fol. 91. Opis v zemsk. arch.

dání hor a podnikal zlé i dobré při tom.[1]) Při krejčích na podmínku měšťanství shledáváme leckde i požadavek zvláštního zaručení (v Písku, v Strakonicích r. 1482 až pod 10 kop grošů č.), že do tří let mistr z města neujde, a jestli z příhody nebo neumělosti roucho zkazí nebo sukno ztratí, aby rukojmové zaň plnili a zaplatili.[2])

Ale výjimky z pravidla, že živnostenské právo pojí se k měšťanství, za všecken čas přiházely se. V Mýtě Vysokém řád kožešnickému mistru r. 1444 káže stran přijetí pouze to, aby ukázal list zachovací pánům na domě radním, když v svých lavicích sednou.[3]) Takové výjimky týkaly se především řemeslných podruhů městských neb „obyvatel", pod ochranu přijímaných do obce, ale od polou XV. věku, kdy cechovní organisace, na něž se od konšelů právo živnostenské takřka přenášelo, množily se všude, podruzi řemeslní jsou nuceni „přímusem" do cechů vstupovati a tu, jsouce ve všem obmezováni a neplnoprávni, a časem sami chtějíce míti plné právo živnosti, snažili se o měšťanské právo. Jestliže ještě r. 1444 novoměstští konšelé zřizují a stvrzují cech svým pekařům „hospodářům (měšťanům) i podruhům",[4]) po tom roce vyskytují se podruzi řemeslní obyčejně jen těch řemesel, jež neměla ještě cechu; v řádech cechovních podruzi mizejí.

Že podruh svobodně smí slady dělati lidem za peníze, čteme ještě r. 1452 v řádě Nového Města Moravského, a platilo to bez pochyby všude na panstvích pánů z Lipé.[5]) V Soběslavi r. 1458 již obmezeni podruhové řemesla sladovnického tak, že „neosedlý" tovaryš musí slad svůj dávati do sladovny nenájemné a maje sladovnu najatou, musí zaručiti se rukojměmi „k vůli dílu lidskému",[6]) to jest, že nezpronevěří obilí, sobě od lidí svěřeného. Podobně ustanoveno sladovnickým podruhům v Krumlově r. 1516.[7]) Do řádů koželužských v Jindřichově Hradci dostalo se r. 1476 ustanovení, že podruh koželužský (pacholek) koží nesmí kupovati, lečby se osadil, řemeslo dělal a dům svůj měl.[8]) V zřízení pardubském

[1]) Arch. horský, č. 270. Opis v zemsk. arch.
[2]) Arch. mus. Opis, Strakonice 1482.
[3]) Jireček. Pamět. Mýta Vysok.
[4]) Arch. Čes. XIV., 442.
[5]) Arch. roudnic. P. 15/50.
[6]) Archaeol. Pam. XVII., 594.
[7]) Arch. Pam. XIX.
[8]) Kopiál hradecký; opis v zems. arch. 310.

r. 1512 vrchnost vůbec zakazuje podruhům řemeslo robiti, lečby k osazení přišli neb očekávali domů.[1])

Zvláštní výjimka, že mistr může míti živnostenské právo v městě bez měšťanství, jest při pražských spolucečích, což věc vlastně samozřejmá: mistr novoměstský, maje měšťanství na Novém městě, mohl prodávati na Starém městě, s jehož mistry měl spolucech, ale ne spoluměšťanství.[2]) Téhož práva živnostenského v Praze nabyl mistr, venkovský měšťan, stal li se členem pražského „vrchního" cechu zemského. Také zedníci a kamenníci z předměstí pražských bývali v cechu pražském, nejsouce v městě měšťany.[3])

Cech, maje sobě odevzdáno právo živnostenské, přijímal členy, kteří svým přijetím stali se onoho práva účastníky. Odtud pochází fráze: „cech budiž jemu dán", to jest dává se mu živnostenské právo.[4]) Ale právo přijímati členy nebylo absolutní privilegium cechu; městský úřad vždy se do toho pletl také začasté i rozhodně, a bylo znáti, že cech, přijímaje členy k právu živnosti, jednal tu skoro jako orgán městské správy. Městský úřad rozhodoval o přijetí v cech zvláště v případech, když kandidát neměl všech podmínek, v statutě žádaných, nebo byl-li odmítán z nějaké patrné zlosti. Formu svého zakročení konšelé nemívali stejnou, někdy se jen přimluvili, aby žadatel byl přijat.[5]) Trochu ostrého způsobu r. 1449 konšelé novoměstští užili. Vdova koželužská, Kačka, vzala si kožešníka Duchka, jejž koželuzi nechtěli vzít mezi sebe v cech, až prý vyslouží si čtyři roky jako učedník a ukáže, co umí, a dá 2 kopy grošův. Konšelé, k nimž se Duchek utekl, nařídili koželuhům, aby ho přijali, když jen položí 2 kopy grošů, ale to „znamenitě" vymínili, „aby toto jeho přijetí nebylo k žádnému pohoršení práva a svobod řemesla svrchupsaného".[6])

---

[1]) Arch. Čes. XVII, 165.

[2]) Platno tak bývalo i v následující periodě vždy: r. 1569 rozhodli Staroměstští ortelem, aby novoměstský měšťan (Kadaňský Mikuláš) v Kotcích staroměstských živnost provozoval jako jiní »nejsa tu měšťanem«, ale aby vstoupil do jich cechu. Arch. praž., č. 1132. 124.

[3]) Arch. praž., č. 1130. 334. Mistři z Újezda, z Dláždění, na Hradčanech, na Vyšehradě a na Karlově.

[4]) V statutech koželuh. Jindř. Hrad. r. 1476.

[5]) Příklad r. 1491 v Kouřimi. Opisy v arch. zemsk. ten rok.

[6]) Arch. pražs., č. 2084. C. 37. Totéž zapsáno v manuále téhož arch., č. 88, str. 424.

V městech poddanských do přijímání cechovních členů dosti zhusta vrchnost dvojí vkračovala: konšelé i urozený pán. V řádě přibyslavských krejčí čteme dokonce i to, že cech smí nového mistra přijmouti teprv, když konšelé ohledali jeho listy a rozhodli o tom. Pak se přikázal kandidát „za páně člověka“ (za poddaného) a procedura přijetí, do níž zajisté i pán ze zámku promluvil, skončena.[1]) V některých statutech poddanských cechů zřejmě stojí, že bez panské vůle nikdo nesmí se členem státi.[2])

Lze stran živnostenského práva shrnouti vyložené okolnosti v ten princip, že přese všecky organisace cechovní městská rada (a vrchnosti) podstatné slovo a rozhodování zanechávaly sobě.

Ještě tužší závislost cechů řemeslných na správě městské pozorujeme stran policie živnostenské. Konšelé měštští vždy mívali na mysli a na péči zdar řemeslných organisací místních, podporujíce takto své producenty, ale také vždy dbávali prospěchů obce konsumující. Jestliže ve starší době řemeslo samo brávalo zřetel k obci kupující a objednávající, v této periodě pozorujeme, že konšelé vydávají přes všecku autonomii cechovní čím dál tím hojnější a specifikovanější i důtklivější nařízení a řády v policii živnostenské. Byly to neustálé výpady do samosprávy cechovní. Nejedno nařízení konšelské řemeslníci do svých statut cechovních přijali, a tušíme, že ne právě ochotně. Celkem při tom na jevo vychází snaha harmonicky sloučiti zájmy výrobcův i obecenstva kupujícího. V městech poddanských řády živnostenskopolicejní spíš vrchnosti nařizují nežli konšelé. Forma i obsah těch řádů ovšem mění se dle přísné či laskavé vrchnosti.[3])

Svými nařízeními městská rada regulovala práci, oddělovala přísněji hranici mezi řemesly příbuznými, nařizovala i pravidla technické práce, stran materiálu, formy díla, jaké má býti, „aby bylo městu ke cti“, aby cena jeho byla spravedliva a slušna; konšelé vydávali sazby úřední na hotové tovary, ustanovovali mzdy a dobu pracovní při živnostech a řemeslech, která se k práci najímala, dbali o poctivost mistrů k zákazníkům. Nařízení městské správy nejčastěji týkala se řemesel a živností, o denní potřeby pečující, neboť zde nutnost a mnohost konsumu hnala konšely, aby se starali

---

[1]) Řezníček, Arch. Pam. XV., 334.

[2]) Na příkl. u soukenníkův a plátenníků v Oustí n. Orl.

[3]) Rázný byl pan Oldřich z Rožmberka, jakž znáti z řádu pekařů krumlovských; pán nařizuje všecko sám. Arch. Pam., XIX., 195.

o dostatečné zásobování města, o zdárnou jakost zboží, a aby nebylo drahoty. Při produktech jiných řemesel zhusta šlo magistratu o stránku obchodní.

V příčině regulace díla nařízení městská týkala se materiálu, přípravy surovin, rozličného stadia v průběhu práce. Ovšem že bez předchozích informací technického způsobu některé takové řády nemohly vycházeti. Sladovníkům rozkazováno, kolik obilí mají dávati na slad, a kolik z toho vyvařiti piva; pekařům hrozeno, budou-li pekati z mouky míchané (podbělné); řezníkům zakazováno porážeti „nehodné“ dobytče, hubené, závrativé, ozhřivé, dejchavičné, nebo jináč nemocné, vlkem zkousané a natržené, chromé, stelné.[1]) Tu se ohlašuje policie zdravotní. Z městské rady vycházelo pro kontrolu a čistotu nařízení řezníkům, aby zabíjeli jen v kutlofě nebo na šlachtatě[2]); aby nekupovali dobytek u katů, rasů a lidí málomocných.[3]) Kožešníkům snad všech měst často připomínán řád, radou stanovený, aby nepracovali kožemi z „mrlých“ ovec nebo mrlic;[4]) koželuhům zakazováno obecenstvu nabízeti kůže spálené;[5]) krejčím, aby nešili roucha splácaná (ježto by nebyla z sukna jednostejného),[6]) kožešníkům, aby nekupovali koží od ovčáka nebo od šerhy (rasa). Ševcům, aby nešili z koží spálených ani děravých, ne z koňských ani z umrlčích.[7])

Konšelé svými rozkazy zvlášť všímali si textilních řemesel, poněvadž pracovala několika surovinami, tedy aby nebylo jedno za druhé falšem. Rozkazovali, na kolik pásem a zač tkadlec má pracovati, soukenník na kolik chodů které sukno má snovati, postav že má býti v 39 loktech (v Praze), a jiné kusy technického a obchodnického rázu.[8])

---

[1]) Řád chrudimský. Č. Č. Mus., 863. 212. Arch. zems. mus. Chrudim. Řád rychnovský z r. 1471 a druhý z r. 1521. Arch. Č., XX., 305.

[2]) Statutum per consules et seniores carnifices (přibráni patrně k technické radě), porcos debeant mactare in loco ad hoc deputato sslachtata; alia pecora sub macellis (u krámů). 1430. Malá Strana. Miscell. č. 12. (č. 2080). fol. 18.

[3]) Mimo jiné řád chrudim., l. c. 1455.

[4]) Řád pražský, litoměřic. (r. 1429), mýtský (1444) a j.

[5]) Řád jindřichohrad. (r. 1476), krumlovský (r. 1481) a j.

[6]) Řád soběslavský (r. 1445), hořický (r. 1491)

[7]) Mimo jiné i řád kojetínský r. 1516. Řád litomyšl (r. 1526).

[8]) Řád soběslav (r. 1438); přerovský (r. 1498); kostelecký (n. Orl. r. 1512); tovačovský (r. 1516).

Aby nebylo drahoty v městě, od řemeslníků uměle způsobené, městské rady zakazovaly řemeslníkům o ceny tajně smlouvati se; zákaz takového „kartelu“ dostal se r. 1484 do statut řezníků jindřichohradeckých. Nejčastěji však, zvlášť řemeslům potravinným, nařizovali konšelé určité sazby. Tak do pražských statut pekařských dostala se nařízení, zač prodávati chléb bílý a zač režný, za haléř kolik kousků jiného pečiva, kolik houscí všelijakých za groš. [1]) Piva dle starého obyčeje sazena sazbou prostou tak, že věrtel piva měl prodáván býti o čtyři groše dráž, nežli pšenice a ječmen v trhu byly koupeny.

Řezníkům přímo se zakazuje prodávati bez usazení úředního, [2]) ale při rozmanité jakosti zboží řeznického mívala živnostenská policie městská zlou potíž, sazba neuhodila vždy na pravé, a řezníci ji obcházeli. Ti totiž prodávali od oka, na kusy, ne na váhu a drželi se toho zvyku houževnatě, majíce v některých městských radách silnou oporu. Staroměstští konšelé sami králi Vladislavovi kdysi omlouvali své řezníky, že nemohou na váhu prodávati; prý lid v tom nezvyklý, maso jedno že lepší druhého a při vážení že by obé bylo jednostejno. Při tom radě staroměstské i ten prázdný důvod se hodil, že by vážením masa řezníci byli meškáni. V této době nařízení o váze provedeno jen v panských městech ne mnohých, kde to vrchnost poručila, rušíc starý zvyk. Známe o tom z konce periody naší rozkazy na panstvích jindřichohradeckém, rožmberském a též o Kundrátovi z Krajku víme, že v Boleslavi Mladé to tak poručil. [3]) Příkladem panstva (bezpochyby) z měst královských první Vodňanští r. 1526 přinutili řezníky k vážení masa.[4]) V Němcích začaly se nesnáze pro vážení již ve XIV. věku. [5])

Jiným řemeslům bývalo nesnadno, ba nemožno, výrobku posazovati nějakou určitou a trvalejší sazbou. Dosti podivno, že jsme shledali v novoměstských statutech sedlářských r. 1451 sazbu, zač lukař má prodávati luky veliké, vozné a malé. [6])

---

[1]) Arch. Čes., XIV., 442. Miscell arch. pražs., 15. E. 1. Arch. pražs., č. 994 84. (r. 1444, 1488).

[2]) Řád v Plzni r. 1508.

[3]) Ten r. 1516 poručil, aby byla váha »na tučné«, a ustanovil dohled na to.

[4]) Obšírněji o těch věcech Winter, Kult. obr. II, 280 a násl.

[5]) R. 1348 rozpuštěn cech řezníků v Kolíně n. Rýnem, že nechtěli mistři prodávati na váhu. Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 2. 53.

[6]) Miscell. č. 15. P. 12. Arch. pražs. Arch. Č. XIV., 459. Možná, že se o tu sazbu sami sedláři smluvili a vstavili si ji do statut, aby měli lukaře, své dodavatele, uvázány.

Sazby úřední působily na všech stranách dosti pohoršení a odporů, ale při tehdejším řemeslném monopolu za nebytí jakékoli soutěže byly sazby nutny, a vycházely-li od uvážlivých konšelů nestranných a za znalecké spolurady řemeslných cechmistrů, mohly býti zajisté užitečny. Žeby byly sazby, pokud vydávaly se od cechů samých, míněny jakožto minimálné, tedy na prospěch řemesla, a pokud je vydával ouřad, že by byly míněny jakožto maximálné, totiž na ochranu konsumentů, to vše věc možná, ale ze sazeb samých to dobře nevysvítá.

Konšelé také nařizovali mzdy řemeslníků za výkon práce; takž určovali, kolik řezníkovi dáti za porážku sousedského dobytčete;[1]) sladovníkům a pivovarníkům nařizováno, kolik bráti od sladování a od vaření.[2]) Kutnohorští a pražští kamenníci, zedníci a tesaři i jejich čeleď měli denní mzdy, od obce nařízené, v statutech svých; zároveň bývá těm řemeslníkům určitě ukládáno, kdy do díla a kdy z něho, v létě jináč, v době zimní jináč. Rozumí se, že tím spíše živnosti služebné od nádenníků až k zámožným vozatajům nebo formanům mívaly své sazby od městského úřadu.

Mnohé jsou rozkazy pekařům a řezníkům od úřadů městských, aby byl v městě dostatek zboží k denním potřebám. Byli pekaři přímo nuceni pekati v určitých časech některé pečivo, jemuž se vyhýbali snad pro malý zisk.[3]) Řezníkům nebylo dovoleno dobytek, od sousedů koupený, ven z města prodávati.[4]) Ba i litoměřickým kožešníkům r. 1429 zakázáno z jiného města mistrům prodati kožichy.[5])

Není pochybnosti, že stran poctivosti mistrů k zákazníkům leckterý kus praeventivní mezi sebou si ustanovili cechovní mistři sami, ale městské správy nařizovaly jim tou příčinou také. Takž aby bylo beze škody konsumentů, sladovníkům zakazuje se obilí, od lidí k sladování přivozované, na jednu hromadu klásti, dva slady cizí spolu polévati.[6]) Proti nepoctivým krejčím již v předešlé

[1]) Na př. v řádě chrudimsk. r. 1455.

[2]) Novoměst. řád sladov. z r. 1456; sladov. řád soběslavský z r. 1458.

[3]) Pekaři českokameničtí na př. byli nuceni týdně péci popeněžník (Pfennigbrot) chléb po penízi. Statut z r. 1483. Arch. Č. Kamen. Opis v zem. mus.

[4]) Kn. stříbrská, fol. 20; r. 1500. Opis v zemsk. arch.

[5]) Arch. mus. zemsk. Cechy. 1429.

[6]) Statuta sladov. novoměst. z r. 1456. Arch. pražs., Miscell. 15. P. 15. Statuta sladov. soběslavských r. 1458. Arch. Pam. XVII., 594. Sladovn. krumlov. z r. 1516. Arch. Pam. XIX., 310.

periodě konsumenti byli rázně v ochranu bráni; tehdejší ojedinělá nařízení ochranná teď se vyskytají hustěji, hrozíce mistru, jenž by zpronevěřil půl lokte sukna jednostejného, vyloučením z řemesla; týž zlý trest měl stihnouti mistra, jenž by ze sukna daného urobil málo. [1]) Kabátníkům pražským zakazováno užívati v prostředku a vezpod pláten vetchých (r. 1448), kožešníkům zakazováno staré kožichy kvasiti a prodávati za nové, vetchých kožešin k novým přičiňovati na klam lidí. [2]) I kovářům a kolářům musilo býti zakazováno prodávati staré za nové. [3]) Plátenníkům a soukenníkům zakazováno, jako již v době předešlé, materiál „lidský" (od lidí přinesený) ukrádati či zastavovati. Novoměstským soukenníkům vloženo r. 1447 do statut, [4]) aby žádný křesťan ani žid nepůjčil na přízi ani na vlnu, pakli by u koho taková vlna nebo příze zastavená byla nalezena, aby byla vzata a „to proto, že se tudy v jich řemesle mnoho tratí a škod děje." Arci může se tento statut stejně dotýkati též tovaryšů jako mistrův. Týmž rozumem Vojtěch z Pernštejna soukenníkům v Oustí n. Orlicí v statuta vpraviti dal r. 1517, že lidé, kdež dají své zboží písti, a ono by se jim cele nenavrátilo, že mohou základ vzíti za tak mnoho, co by se jim nedostávalo, a také kdyby „ta věc" byla zastavena za pivo, za chléb nebo začkoli jiného nebo kdežkoli byla by nalezena, to má vzato býti s pomocí fojta (rychtáře) bez peněz, nebo „my zapovídáme, aby na to žádný muž ani žena nepůjčovali ani toho kupovali." [5])

Na zamezení podvodu jsou zákazy zlatníkům, aby do zlata nezasazovali skla místo kamení; držíce se „starých práv" (t. j. starých předpisů) o kamení, kteráž se mají zasazovati, aby žádného kamene, obyčejem diamantovým řezaného, nezasazovali, leč by to sám diamant byl; aby pod pokutou řemesla ztracení mosazi nepozlacovali a železa neobkládali zlatem. Též neměli zlatníci kupovati klenotů kradených či podezřelých; páliti a rozpouštěti drahý kov směli jen s povolením konšelův a mistrů cechovních. [6])

[1]) Statuta písecká, strakonická z r. 1482. Arch. mus. zem. Opis. Statut bydžovský, královéhradecký, z r. 1523. Opis u Dra Čelakovského.

[2]) Statut kožeš. ve Vys. Mýtě r. 1444. Jireček, Paměti V. Mýt.

[3]) Statut turnovský z r. 1519. Opis prof. Šimákův.

[4]) Miscell. Arch. pražs., č. 15. P. 10. Arch. Čes. XIV., 455.

[5]) Arch. Čes., XX., 294.

[6]) Statut novoměst. zlatn. pražských z r. 1478 v Arch. pražs. Miscell. č. 15. G. 40.

Již světle vidíme, že takovými policejními řády správa městská předcházela lakotu jednotlivých mistrů, kteréž sobě nesmíme dobrácky představovati v oněch dobách za prosty všeho nešlechetného egoismu. Praviť souvěkovec satirik, aby mu ukázali mlynáře, aby všecky otruby vrátil nebo některé měřici mouky neujal, tkadlce, aby některého klubka sobě nepozůstavil, krejčíře, aby všecky klíny vrátil, sladovníka, aby některých necek sladu s hromady cizí na svou nepřisul.[1]) Vždyť již z doby krále Jana, tedy z periody předešlé, jsou známy ostré satiry, napomínající mlynáře, aby cizího nechal, vyčítající krejčím, že ukrádají sukna po málu třeba i příteli svému, kovářům, že dělají klíče, pily zlodějům ochotně, sladovníkům, že chtějí brzo bohati býti, na největší míru obilí přijímajíce, na nejmenší vydávajíce, řezníky tepe satirik, že prodávají kozinu za skopcovinu, maso že vodou oblévají, aby ho přibylo a vůbec že lidi oklamávají; pekařům vytýká, že šidí lidi kvasnicemi, které zboží tuze nadýmají, a ještě všelijak jináče.[2])

Konšelé také moudře předcházeli svými policejními řády jednostrannost řemeslného monopolu. A jest význačno, že již v této periodě příčinou živnostenské policie zaznamenány jsou odpory mistrů — třeba že ještě ne mnohé — proti konšelům. Roku 1515 pekaři Starého a snad i Nového města Pražského učinili pozdvižení proti konšelům a zastavili pečení chleba, poněvadž páni (konšelé) rozkázali na mlýnech měřici od strychu bráti; před tím nařídili nějaké menší placení, protože byla drahota v obilí a páni doufali, že pekaři chléb nadlepší, když se však při pekařích nenalezla žádná oprava, páni nařídili měřicí platiti od strychu, jak prý bývalo od starodávna.[3]) Nevíme konce toho „pozdvižení".

V Litoměřicích vzepřeli se rok před tím (1514) bečvářští mistrové, oznamujíce, že nebudou sousedům nic pracovati. Jsou však donuceni stávky zanechati, a 12 sousedů se musilo za ně zaručiti pod sto kop českých na ten způsob, aby „páni bečváři" dělali jednomu každému sousedu, tak jako prve dělali, pakli by se všickni nebo jeden z nich zpíčil, tedy oni sousedé, kteří se zaručili, mají těch sto kop propadnouti.[4])

---

[1]) Frantova Práva, Zíbrt. Sbírka pram. literat. str. 5. R. 1518·

[2]) Hradecký rukopis, Patera. 341. 369 a násl. Ty satiry jsou z první půle XIV. věku.

[3]) Arch. pražs., č. 994. 81.

[4]) Litoměř. rukopis v zemsk. mus. Signat. mi nepovědoma, měl jsem ho

Mimo rozkazy a zákazy živnostenskopolicejní vycházela z radního domu také ustanovení policie mravnostní. Nejobyčejnější kusy toho rázu jsou příkazy lazebníkům, aby chodili mezi ženy do lázně v zástěrách, [1]) aby tovaryši pekařští bývali pod zástěrou oblečeni (na fresku z XV. věku v Jindřichově Hradci je pekař u pece skoro nahý), a zakazováno řezníkům, aby nebrali lehkých ženek do krámů. Městská vrchnost také o to se přičiňovala, aby držány byly v řemeslech nařízené svátky a neděle aby svěcena byla klidem od práce.

Konšelé královských měst a vrchnosti měst poddanských pevně držely cechy a řemesla ve své finanční politice. Ve všech statutech řemeslných čte se při peněžitých pokutách, který díl z nich náleží pánům na radním domě nebo pánům na zámku. Obyčejně se v městech královských dělívají pokuty ve tré a na stejno mezi „pány" (konšely), rychtáře a cech.[2]) Při novoměstských kabátnících r. 1448 shledáváme, že díl pokut, přikázaný cechu, vlastně má býti cechmistrům za práci jejich. [3]) V statutech staroměstských kloboučníků r. 1489 stanoví se rozdělení pokuty tak, aby z jedné kopy grošů míšeňských „páni" mívali celou polovici, rychtář 10 grošův, a cech 20. [4]) Tu tedy patrna snaha, aby rychtář, policejní městský zřízenec, nebyl roven druhým dvěma podílníkům, a konšelé aby sebrali nejvíc. Zdá se nám, že takového rozdělení řemeslníci nemilovali, a tím vykládáme si, že v statutech ke konci periody vyskytují se spíš pokuty vosku nežli peněžité, neboť vosk připadl všecek cechu.

Vrchnostem urozeným na pokutách peněžitých záleželo velmi; krejčím hořickým r. 1491 vstavila vrchnost (Jan z Ryzmburka) až i do statut napomenutí, „aby vin panských netajili".[5]) Pan Oldřich Rožmberský nechal r. 1445 v statutech soběslavských krejčířů ně-

---

v rukou dřív, nežli do mus. odevzdán. Které osoby se zaručily, jsou po řemeslech a jménech zajímavy: Adam Stříbrný, Havel Miřivský, Havel Pokratský, Mikul. Píšťalka, Mikuláš kovář, Alexa soukenník, Jakub Srkal, Kule soukenník, Rozhoň, Vít Mečíř, Zikmund kolář, Jiřík kovář.

[1]) Nařízení v Praze r. 1511. Arch. pražs., č 1128. B. 21. R. 1466 řád lazeb. v Hradci Král. Bienenberg, Königgr. 358.

[2]) V Praze v Nov. měst. r. 1446 u provazníků, r. 1447 u soukenníků; 1474 u malířů staroměst. a stejně u j.

[3]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 11.

[4]) Arch. pražs., č. 993. 232.

[5]) Arch. v Hořicích. Opis u Dra Čelakovského.

které viny nebo pokuty zhola sobě samému. U sladovníků soběslavských r. 1458 shledáváme, že vrchnost a cech se dělí rovným podílem; berou buď libry vosku nebo za každou libru 3 groše, [1]) tedy finanční snaha u vrchnosti (Jana z Rožmberka) poněkud zmírněna. Naproti tomu Petr Rožmberský roku 1516 při některé pokutě v cechu sladovnickém v Krumlově spokojil se menším dílem, ale při nepoctivosti sladovníkově (kdyby dva cizí slady spolu poléval nebo ječmen proměnil za lehčí) chtěl, aby provinilec dal do cechu 10 liber a jemu „obapol“ (t. j. dvénásob). [2]) Že rovným dílem dělí se vrchnost s cechem, platilo v mnohých městech panských. [3]) V Strakonicích (dle řádu krejčovského r. 1482) vrchnost kněžská zanechávala si polovici, o druhou však bylo se sdíleti cechu s rychtářem. [4])

Vzácnější jest způsob ten, jenž platil u soukenníkův a plátenníků v Ústí nad Orlicí, že totiž vrchnost nechávala (s malou výjimkou) [5]) pokuty rathouzu s polovici a cechu tolikéž (r. 1517); širšího významu při tom jest napomenutí, jež vrchnost do statut soukennických přidává, prý, aby těch pokut nebylo žádnému odpouštěno bez vůle purkmistra a konšel; pakli by bylo zvěděno neb uptáno, cechmistři aby trestáni byli od úředníka dvénásob. Býval skutečně všude — i v městech královských — hlavní úraz finančních snah vrchnostenských ten, že řemeslo svým vinníkům raději odpouštělo, nebo peněžitý trest za jiný nepeněžitý vyměňovalo, jen aby konšelé a vrchnosti z kapes mistrovských nic nedostávali. Krejčí bydžovští si dokonce vstavili do statut r. 1523, že při pokutách vždy mají vzpomínati na milost božskou a lásku bratrskou. [6]) Takové zbožné napomenutí musilo v praxi působiti na neprospěch vrchnostenské pokladnice.

Bylo-li trestati vinníka živnostenského pobráním zboží, i z toho městská správa a vrchnosti měly užitek někde přímý, jinde nepřímý. Propadlé zboží některé bylo odvésti do škol a do špitálů

---

[1]) Arch. Pam., XVII., 592. 594.

[2]) Arch. Pam., XIX., 310.

[3]) Na př. v Rychnově, v cechu řeznic. r. 1478. Sedláček, Rych. 44.

[4]) Arch. mus. Opis.

[5]) Kdyby do řemesla přijali soukenníci někoho z poddaných bez »opovědi páně«: Arch. Čes. XX., 294.

[6]) Opis statut u prof. Dra Čelakovského. Byl to statut stejný, jako měli v Hradci n. L.

chudým,[1]) někdy připadlo s části úřadu městskému a panské vrchnosti; ta leckde také chtívala pobrati sama všecko.[2])

Z řemesel mělo město a vrchnosti ještě jiné všelijaké důchody mimo pokutné. Řemeslníci platívali leckde mimo sousedské „šosy“ a berně i platy zvláštní; připomínáme jen pro příklad, že v Kutné Hoře bývalo od starodávna z řezníků vybíráno týdně na špitál, že každý švec litomyšlský povinen byl vrchnosti své dávati 4 groše české v rok. Arci za to vrchnost zase dopouštěla, aby peníze, v cechu shromažďované, věnovaly se na zbroj a na chudé mistry.[3]) Řemesla v Bydžově vzpírala se r. 1461 platiti šos k městu, snad měla k tomu nějaký kloudný důvod, ale nic platno; Elška z Vartemberka, vrchnost bydžovská, sročivši obě strany, rozhodla, že řemeslníci „šos pro obecní opravu“ platiti musí a to po dvou penězích z hřivny, „v čem kdo sedí“.[4]) Konšelé a vrchnosti panské si uvazovali řemeslníky na prospěch důchodu svého také platy za krámy a provozovny všeliké; řezníci byli povinni platiti z jatek (v Litomyšli od r. 1512 15 kop česk. ročně).[5])

Mimo povinnosti poplatné řemeslníci bývali, jakož víme, již od počátku k městu vázáni i službou vojenskou, k čemuž se dobře hodili právě svou výbornou organisací. Jim náleželo hlídati věže a brány dle pořádku a času, byli povinni vysílati žoldnéře k jarmarkům místním;[6]) do pole nemusili všickni, než vždy jen výběr dle nařízení konšelův a sněmů; hrozila-li v městě bouře, na znamení zvonu musili řemeslníci v zbrani a v zbroji na určitá místa dostavovati se. Zmínky o zbrani cechovní vyskytují se po různu i v statutech cechovních. Jen malíři staroměstští a štítaři byli od starodávna povinnosti vojenské prázdni, za to však v předešlé době

---

[1]) Skonfiskované zboží i ve Francii dáváno chudým. Fagniez, Études de l'industrie. 31.

[2]) V nejbližším slovanském sousedství takovým byl kníže těšínský. R. 1509 kožešníkům dal do statut, co kde komu seberou, vše že náleží komoře páně. Věstník Mat. Opav 1897. 7.

[3]) Arch. zems. Opisy z Hory r. 1440. Lib. memorab. z r. 1360. 3.

[4]) Sborník Hist. Kroužku V., 252. Kašpar.

[5]) Jelínek, Hystorie Litomyšl. II., 80.

[6]) V artikulích kovářů a kolářů turnovských z r. 1519 (opisy dra Šimáka): Žoldnéře při každém jarmarce z cechu svébo jednoho, a pakli by pro zvláštní potřebu rozkázáno bylo, i dva zjednati a poslati se zbrojí, a to cechmistři opatřiti mají z obecních (cechovních) peněz a z rathúzu zaplaceno jim býti má, jakž by se jiným platilo.

povinni stavěti do bran devět oděnců a odváděti ročně tři veliké štíty. Stavěti oděnce jim město r. 1458 odpustilo připomínajíc, že jim kdys ta povinnost uložena, když Nové město nebylo ohrazeno, teď že se toho potřebí nezdá, a místo plášťů či deseti pavéz r. 1430 (a r. 1458 definitivně) ustanoveno, aby odváděli osm pavéz nebolį tarčí.[1]) Zápisy o „terčovních“ penězích vyskytují se v knihách malířských často. Konec periody naší (1526) mistři platili po půl kopě terčovného. Jeden mistr pak z peněz ty tarče urobil. Novoměstští štítaři bránili se za kolik let všech berní k městu a vůbec všech povinností: r. 1458 byli nuceni k smlouvě, že budou odváděti ročně k městu pavézu.[2])

Konšelé od starodávna zavazovali si řemesla a cechy ještě k jiným veřejným zájmům a službám. Zvláště bývali zorganisováni k hasení ohně.

Za velikou závislost svou cechové mohli zase spoléhati na to, že živnostenská politika městské vrchnosti zahrnuje v sobě účinlivou péči o zdar řemesel a živností. Konšelé dbali především o dostatečný dovoz surovin, při tom nejednou stanovili, že řemeslníci v trhu mají kupovati materiál před jinými sousedy. Takž na příklad na Novém městě v Praze jen soukenník mohl vlnu kupovati na břemena (en gros), ostatní sousedé jen do 25 liber.[3])

Arci i při tom konšelé trh regulovali svými orgány a nechávali sobě zadních dvířek otevřených, kdyby řemeslo své přednosti chtělo nadužívati. Poznáváme to jasně z řádu, jejž pražští konšelé r. 1503 uložili bečvářům obou měst Starého a Nového; prý mají jen oni, bečváři, kupovati sudovinu a obručný les, ale jen do roka a na zkoušku, kterak se zachovají.[4]) Konšelé, starajíce se o surovinu, nevyhýbali se ani odvetám přespolním; vidíme to v artikulích kožešnických v Mýtě r. 1444; prý kdežby kolivěk mistrům mýtským nebylo dopuštěno kupovati koží, aby z oněch měst mistrům i v Mýtě kupovati bylo bráněno.[5]) Novoměstští konšelé vložili hrnčířům r. 1488 do statut i kus, jenž táhl se na cizí: prý, jestliže by

---

[1]) Rukop. č. 2. v Krasoumné Jednotě. 212.
[2]) Arch. pražs., č. 89., poslední list.
[3]) Stat. Nov. města. 1447. Arch. pražs., Misc. 15. P. 10.
[4]) Arch. pražs., Miscell., č. 87.
[5]) Jireček. Paměti Mýt. 45.

chtěli kdekoli hlínu kopati na cizích gruntech, aby jim toho nebylo hájeno, arci aby si to způsobili s volí pána těch gruntů. [1])

Konšelé ochotně a pečlivě upravovali nákup surovin, když se oň hádalo dvojí řemeslo, aby nehynulo žádné z nich. Činily tak i urozené vrchnosti městské. Jindřich z Hradce dal r. 1476 koželuhům hradeckým do statut, že kožešníci od sv. Ondřeje až do času šerlinků nesmějí koželuhům překážet kupovati šerlinčky a jiné chlupaté kůže. [2])

Konšelé také brali práci svých řemeslníků v ochranu proti spoluměšťanům, pokud chtívali podnikati touž práci jako řemeslník. Při kterém druhu práce nebylo možná zachrániti řemeslu monopol v městě, tu aspoň konšelé sousedy co možná obmezovali. Z řádu pilařského v Novém městě (1457) na příklad víme, že sic každý soused smí dělati prkna a třít je, ale jen k svojí potřebě. [3]) Toť princip i při jiných živnostech. Sousedé smějí kupovati si a chovati i zbíjeti dobytek, čeho jim řezníci hájiti nemohou, ale jen k své potřebě a ne na prodej. Určován i určitý počet dobytka, jehož soused smí chovati. [4]) Také to se zapovídá, aby sousedé bili „na sklad," (t. j. na společný náklad), než ať bije každý sám sobě. [5]) Teprve v následující periodě shledáme tu tam, že soused bíti nesmí, musí sobě na to volat řeznika.

Konšelé přichraňovali řemeslníků svých od neslušných nebo „nekonečných" dlužníků; sic jsme poznali již v periodě předešlé (r. 1410) takovou ochranu, ale v období tomto dostala se do cechovních statut již jako článek skoro vůbec platný a v ten rozum znějící, že žádný mistr nemá dělati dílo člověku, jenž druhému mistru pozůstal dlužen, lečby prve spravil dluh svůj. Arci musí první mistr druhému dlužníka oznámiti. [6]) Krejčím malostranským statuta z r. 1481 dovolovala, kdyby šel dlužník k jinému mistru, že první

---

[1]) Hořické mus. Perg. opis originálu.

[2]) Opis v zemsk. arch. Hradec Jindř. 1476.

[3]) Arch. pražs., Misc., 15. P. 17.

[4]) Na př. v rychnovských statutech r. 1471; v jindř. hradeckých (1484). Arch. Č. Kamenice. R. 1480. Opis v zem. mus. a j.

[5]) Statut prachatic. řezn. z r. 1488. Arch. zem. opisy.

[6]) Statut kovářů novoměst. z r. 1446. Arch. Čes. XIV., 451. Statut provazníků novoměst. z r. 1446 opakuje doslovně ustanovení z r. 1410 mluvě o dluzích na dvorech a v klášteřích. Arch. pražs., Miscel., č. 15. P. 8. U krejčí malostrans. r. 1481, tamž u vetešných ševců; r. 1488 u hrnčířů novoměsts., r. 1509 u mečířů staroměst.; r. 1524 u kovářů novoměst. a j.

mistr, jemuž dluh svědčí, smí přinesenou látku staviti. Stejně tak stvrzeno mečířům staroměstským r. 1509, kdyby mistr poznal u jiného mistra meč nebo tesák svého dlužníka, ihned že ho smí obstaviti. [1])

Z venkovských řemesel přivedeme doklad o tom obecném principu z Turnova z cechu kovářův a kolářů z r. 1519. Těm dovoleno, kdožby platiti nechtěl, aby to mistr vznesl na cechmistry, a takovému dílo u všech jiných mistrů má zastaveno býti, dokudž by se nesmluvil. Turnovští kováři měli krom toho na svou přichranu ještě ustanovení, že jim připadá materiál i dílo, kteréž by zákazník do půl léta nevyplatil, arci byl povinen oznámiti to zákazníkovi dřív i cechmistrům [2])

Kterak městská správa v této periodě chránila svých řemeslníků proti přespolním, o tom položí se, pokud jde o odbyt tovarů, zevrubněji v stati o obchodě; pokud šlo o práci samu, toho zásady již svrchu dotčeny při monopolu práce městské. Dotčeno již, že touto dobou vyskytují se v okruhu míle městské na vsích, na hradech, ba i ve zdech samého města řemeslníci námezdní, kteří pracují prací podomní, po hospodách [3]) či také doma, ale kradmo na zakázku. Jsou to ti, kteří nechtěli nebo nemohli se dostati do cechu; obyčejně tovaryši nebo schudlí mistrové. [4]) Bývalo jim jméno mistrů „nepořádných“, „neřádných“, později vyskytuje se jméno stolířů, snad že pracovali při cizím stole, také jméno sturařů (i polsky sturarz též partacz) [5]), z německého Stör, což značí práci podomní. A nejpozději vynoří se u nás cizinské jméno fušera.

Ký div, byli-li stolíři s cechovními mistry stran živnostenských zájmů vždy ve srážkách čím dále prudších, vždyť princip řemeslné samostatnosti a cti cechovní jimi byl snižován, byltě stolíř ubohý řemeslník, na objednavateli závislý; proti němu byl mistr cechovní pravým aristokratem. Stolíř mrzutě rušil přímus cechovní, kromě

[1]) Rukop. Lobkovic. knih. v Praze č. 72., řád 11.

[2]) Opisy archivní prof. dr. Šimákovy.

[3]) R. 1511 cech koželuhů staroměsts. viní tovaryše France, že v pořádku není, poválí se, u mistrů nedělá, po hospodách podšívá. Ten hájil se, že má pána, u něhož služebníkem jest. Ortel zněl, že dobře učinil ten, kdo ho dal zavřít. Arch. pražs., č. 1128. B. 11.

[4]) Znamením doby, když r. 1521 mezi nepořádné mistry náleží v Trutnově i farář, který s kazatelnice vyzývá sedláky, aby u něho dávali kabáty šíti. Lippert, Trautenau 61. Hüttel-Schlesinger, Chronik. 49.

[5]) Pazdro, v publ. Balzerově »Studya nad historya prawa polskiego«.

toho práce stolířova, jakkoli ji vůbec vykládali za špatnou pro nedostatek dobrého materiálu a nástrojů, nemusila býti vždy špatnou, zvlášť ne, když ji šlechtic podporoval, a nad to mohla svou lácí předstihovati práci městskou privilegovanou.

Proto se na prosby cechů práce stolířská zakazovala se strany městské správy a zákazy dostávaly se do statut cechovních. Často jest takový zákaz zahrnut v zápovědi, aby na míli kol města nebylo řemeslníka,[1]) jindy je neřádný mistr zřejmě vytčen. V statutech novoměstských sedlářů r. 1451 vyskytuje se zmínka o neřádných mistrech spolu s nařízením, že učedník, vyučený u takového mistra, musí učiti se znova.[2]) V řádě pekařů českokamenických z r. 1483 přikazuje se, aby stolíř byl jat, městu aby dal pokuty 30 šilinků a cechu kámen vosku.[3]) V cechu krejčí krumlovských r. 1489 zřejmě se zakazuje tovaryšům, aby po vsích šili.[4]) V statutech krejčí přibyslavských stanoveny pokuty mistrům nectným a stolířům, podobně u staroměstských mečířů; v statutech krejčí rychnovských r. 1148 pod pokutou jedné kopy grošů českých zapovídá se, aby někdo dělal „kradmo“ a „po podružství“ na vsích, v městě nebo na předměstí.

Některá vrchnost urozená však nepřiznávala se k monopolní zásadě svých cechovních řemeslníků městských v plném rozsahu; tak na příklad Oldřich Rožmberský r. 1445 v statuta krejčí soběslavských dal vepsati, že dovoluje, aby na vsích kolem města byli krejčí, kteří šijí kytle.[5]) R. 1483 Vok Rožmberský v statutech ševců třeboňských ustanovuje, že v míli města vůkol nemá řemeslník žádný pracovati — krom zemanům a farářům, což ovšem mohlo býti „stolířům“ dobrou příležitostí; doslovně tak stanoveno v ševcovském řádě krumlovském r. 1481.[6])

Naposled ještě nutno uvésti, že městská správa, kdy šlo zvlášť při obchodních zájmech o to, aby práce řemeslná měla u konsumentů větší důvěru, ochotně vydávala od sebe cejchy, dovolo-

---

[1]) Na př. v řádě chrudimsk. řezn. r. 1455; v řádě ševců a koželuhů v Jindř. Hradci r. 1476; v statut. tkalců v Rožmberce r. 1509 a j.

[2]) Miscell. arch. pražs., č. 15. P. 13.

[3]) Člověka, jenž by pekl na prodej v míli cesty, »den soll man stören und aufheben«. Archiv Böhm. Kamn. Opis v arch. zems. Ze slova »stören« (překážeti) byl by druhý výklad české nestvůry »šturař«.

[4]) Arch. Pam. XIX., 307. Gross.

[5]) Arch. Pam. XVII., 592.

[6]) Arch Pam. XVII., 587. XIX., 317.

vala pečetiti produkt řemeslný (obyčejně sukna) pečetí městskou, vrchnost urozená propůjčovala znak a pečeť svoji, a obojí, vrchnost i konšelé, podporovali snahu svých některých řemeslníků, aby směli tovary pečetiti na základě privileje královského. Tak konšelé staropražští propůjčili pečeť městskou („s třmi věžemi“) soukenníkům svým kdys před r. 1446;[1]) již r. 1430 soukenníkům krumlovským Oldřich Rožmberský povoluje užívati znamení růže na suknech.[2]) Naposled vidíme, že i Vladislav král na prosbu Vilíma z Pernštejna přerovským soukenníkům r. 1497 dává právo přibíjeti na sukna pečeť městskou, na níž dvě věže a uprostřed věží hlava zubří; se sukny, tak pečetěnými, prý mohou jezditi na trhy.[3]) To privilegium opakováno r. 1512. Arci mohl se státi též opak. Upadlo-li řemeslo v nemilost obecní správy, mohlo se mu přihoditi jako jihlavským soukenníkům r. 1525, že rozkazem královským byli nuceni pečeť svou vrátiti konšelům.[4])

Shrneme-li všecko, co v tomto odstavci pověděno, vidíme, že u veliké závislosti byli cechové a řemesla na vrchnostech městských, ale na druhou stranu víme již, že za to měli rozmanité ochrany a výhody. Sic také z veřejných dějin povědomo, že závislost řemesel na konšelech nemívala toho následku, že by řemeslníci pozbyli vědomí své váhy v obci, řemeslníci v tehdejších obcích nehráli nikterak úlohu podřízenou. Nepřipomínáme ani zvlášť, že řemeslníci bývali všude v městských radách většinou, zde nám víc padá na váhu, že městské rady volávaly řemeslné cechy nebo jich zástupce k poradám. Za doklad uvádíme zřejmý o tom zápis z r. 1493, kdy konšelé staroměstští uvažují o rozkaze královĕ, přivolavše na to obecní starší a „magistros cecharum“.[5]) Není pochyby, že před tím i potom tak činívali. Vzpomeňme také z veřejných dějin, kterak činni bývali cechové proti nemilým konšelům! Známo jest účastenství cechů při bouřích pražských r. 1476, při bouři proti konšelům v Hradci n. L. 1422, a v litoměřickém po-

[1]) Arch. pražs., č. 992. 219. 2084. B. 31. Arch. Čes. XIV., 448. Roku svrchu řečeného opisují si to povolení Novoměstští. Snad ten rok učinili totéž svým soukenníkům.

[2]) Arch. Pam. XIX., 195.

[3]) V arch. Č. XVI., 514 tištěn r. 1497; v pamět. knize tovačov. v arch. zem. fol. 198 v Brně je r. 1498.

[4]) Z arch. jindř. hrad. Opis v zemsk. arch.

[5]) Arch. pražs., č. 2107. 35. Teige v Alman. Prahy, 1902. 26. Tomek D. Pr. VIII, 278.

hnutí r. 1511, které způsobil konšelům řezník Kutvida.[1]) Známo, kterak r. 1502 král Vladislav byl dokonce nucen ujímati se pražských konšelů proti nepokojným cechům; tehda nařídil, kdo z řemesel má co proti konšelům, aby se obrátil ku králi, konšelé nechť jsou při rozsuzování sporů řemeslnických nestranní a čeho nemohou mezi řemesly spraviti sami, to nechť podávají králi.[2]) Svrchu připomenuta rozhodující činnost řemesel při politickém sloučení i rozloučení obou měst Pražských, Starého a Nového. A když šlo městům o odpor proti šlechtě za Vladislava krále, v Praze ve schůzích obecních cechové všech řemesel bývali napřed, a cechmistři stejnoprávně s obecními staršími bývali jmenováni vedle sebe.[3])

A což dlouho bylo by vypravovati o působení řemesel ve věci náboženské. V husitském hnutí měli svůj znamenitý podíl, a kdykoli v husitské periodě potom dělo se cokoli příčinou náboženství, v Čechách tak různého, vždy řemeslníci byli na prvním místě. Ještě v samý konec periody, když Pašek primátor bouřil Pražská města proti luterským, podle kronikáře „vzteklé povyky“ vycházely z řemesel, řemeslníci byli na čele té i oné strany, po ceších skládány cedule bouřlivé, tovaryši roznášeli tištěné traktáty městem. Konšelé s Paškem, jsouce staré víry kališné, získali většinu cechův a mistrů proti luterské víře zánovní, skládali luterským mistrům živnosti, vyháněli je z města a volali všecky cechy na radní dům, aby slibovali „jednotu víry a svornost“ (1524).[4]) V následující periodě Ferdinand je všecky srovnal mocně.

Bývali cechové v hlavním městě i v městech královských zajisté živlem dosti mocným, přes všecku svoji závislost na úřadech; vždy jim k rozvoji dosti samostatnosti zbývalo. Vrchnosti nuceny nechávati jim autonomie tolik, že v jejím okruhu samostatný život řemeslnický byl dobře možný, třebatě na zevnějšek samospráva cechovní v této periodě víc než v předešlé vidí se býti míchaninou svobody a závislosti. Ostatně uvidíme, že všudy všecko nebylo stejno.

Orgánem administrativním a výkonným v cechu byli (jako v předešlé době) cechmistři nebo starší (seniores). Byli počtu ne-

---

[1]) Winter. Obraz I., 768.

[2]) Tomek D. P. X. 162.

[3]) Arch. praž., č. 989. G. 7.

[4]) Bartoš, Kronika II., 9. 27. a d. Tomek D. P. X, 549 a d. Šimák, Věstník Ak XII., 467. 646 a násl.

stejného, po čtyřech, po dvou, ba i jediný (uzdáři novoměstští r. 1445). Počet jich závisel na počtě členstva organisovaného. Byl-li cech složen ze dvou řemesel, obojí mistři snažili se, aby svého muže dostali do cechovní správy.

V úřad cechmisterský přicházeli mistři volbou. A tu bývaly nestejnosti. V královských městech této periody již málo kde shledáš, že konšelé sami volí cechmistry dle své libosti. Volba konšelů byl způsob ze starší doby, cechmistři vidí se býti vůči cechu delegáty, úředníky městské správy. Ten starší způsob v této periodě patrně mizí. Divno, že konšelská volba vyskytuje se na Novém městě Pražském při cechu hrnčířském ještě r. 1488.[1]) Také v cechu novoměstských sladovníků bylo statutem z r. 1456, že dva cechmistry pivovarské usazují konšelé, a ti dva aby hleděli k starším sladovníkům, kteréž bezpochyby volil cech.[2]) Také v Kutné Hoře konšelé „vedle práv svých psaných“ cechmistry obnovovali řemeslům sami; ba do r. 1473 sázeni od konšelů i cechmistři havířští, teprv potom (od r. 1476) cechmistři havířům posazováni od konšelů pospolu s mincmistrem na Vlaském dvoře.[3])

Naproti tomu v této periodě již obyčejno, že cech sám volí sobě cechmistry. Ze starších dob řezníci tím právem byli nadáni. Zikmund jim potvrzuje r. 1437 právo svobodné volby, a král Vladislav dí ve svém stvrzení r. 1516, že prý „od prvopočátku výsad svých starší sobě sami v řemesle svém sadili a soudy o krámy drželi, jakž registra starodávná mají na to“.[4])

Není pochyby, že řezníci byli v tom ostatním cechům vzorem aby se domáhali volby svobodné. Konšelé povolili, ale vždy a

---

[1]) Soudíme to z prvního článku statut, jimiž konšelé káží, aby všickni poddáni byli cechmistrům, »od nás ustanoveným«. Arch. Č. XIX., 485. Hořické mus. Opis. Ale možná i to, že »ustanoviti« zde značí tolik co »stvrditi«.

[2]) Arch. pražs Miscell. 15. P. 15.

[3]) Cechmistři havířští zpěčovali se již r 1467 sázení svému od městské rady, chtějíce býti voleni od král. úředníka, mincmistra Tvrdili, že konšelé pregéřští a mincířští také jsou od mincmistra sázeni na Vlaském dvoře, a havířské dílo jest jako prvnější na horách. Také nechtěli slouti cechmistry než staršími Ale Jiří král nedovolil. Za krále Vladislava strhl mincmistr Beneš z Weitmile sázení šephmistrů havířských na sebe, ale pozval radu městskou k tomu. R. 1476 pak cechmistři a rada svolili se sázeti ono představenstvo havířské spolu s mincmistrem. Arch. kutnoh., č. 34/2, č. 78, č. 113, č. 723/1 opisy v zemsk. arch. Winter, Obraz II., 399.

[4]) Arch. roudnic. Reg. Sigism. VI. Arch. pražs., č. 19. 17.

všudy vyhradili sobě mistry zvolené potvrzovati nebo i proměňovati. Na prostřední cestě mezi volbou konšel a volbou cechovní byl řád pekařů novoměstských, jenž r. 1444 kázal, aby starší byli v cechu voleni „s panskou vůlí i radou".[1]) Cech tedy volil, ale konšelé měli před volbou slovo. Že konšelé mohli volbu cechmistrů mocně proměňovati, to bylo — aspoň pražským cechům — nemilo; r. 1483 po obecné bouřce proti konšelům cechové vymohli sobě snesením obcí Pražských, aby konšelé na volbě cechmistrů nic neměnili.[2]) Tušíme však, že se takové svobodě netěšili na dlouze.

Větší rozmanitost stran dosazování cechmistrů shledáváme v městech poddanských. Jedna forma je, že konšelé působí ve volbu. V Třebenicích vrchnost o volbu se nestarala, ale za to konšelé stanovili krejčím (a zajisté i ostatním), kdyžby cech chtěl starší čtyřmistry voliti, „aby to okázali při radě a před konšely."[3]) Jiná forma v Rychnově. Dle tamějších statut řeznických z r. 1471 pán nebo vrchnost volí jednoho cechmistra, řezníci v cechu volí druhého.[4]) Třetí způsob jest podle vzoru v městech královských: cechmistry bez překážky pána a konšelů volí sobě cech sám, ale tvrzení jich náleží konšelům a někde i vrchnosti.[5]) Konečně vyskytuje se i ten řád, že konšelé volí cechmistry sami, nikoho se netážíce.[6])

Volba se děla v cechu všelijak. Obyčejně navrhovali letití mistři některé kandidáty ze svých, mladší také ze svých, a dosavadní cechmistři vybrali dva nebo čtyři za cechmistry nové. Kde rada volívala, tu obyčejně odstupující cechmistrové přinesli do rady ceduli, na níž sepsáni kandidáti.[7])

V Kutné Hoře pak stran havéřů stalo se zvykem, že mincmistr a rada městská jakožto vrchnost vydali cedule po kostelích vybízejíce, aby se havíři sešli na dvůr vlaský, usedlí i neusedlí.

---

[1]) Arch. Pražs., Miscell. 15. E. 1.

[2]) Tomek, D. P. VIII., 377.

[3]) Městská kniha třebenická z r. 1434, str. 4.

[4]) Sedláček, Rychnov. 44.

[5]) Tak v statut. souken. v Kostelci n. Orl. r. 1512 (Arch. Pam. VII., 92); tak stanoveno v zřízení pardubském všem cechům. (Arch. Čes. XVII., 165., r. 1512).

[6]) V Mlad. Boleslavi r. 1518 u kovářů a j. Kniha bolesl., č. A. 10. 7. V Turnově byl to »starobylý řád«. Acta forens. 133.

[7]) Stejně tak v Polště. Steslowicz. Kwartalnik. VI. 2. 299.

Kněží na kázáních den a hodinu schůze oznamovali. V schůzi pak dosavadní starší haveřského cechu předstupovali před „vrchnost“ s cedulí s jmény kandidátů. Rada vybírala a vyvolení napsáni od radního písaře zvlášť a hned vedeni do veliké světnice, a tu starší roku předešlého děkovali vrchnosti, že v potřebách jich ráčila je milostivě vyslýchati, a o spolučlenech cechovních oznamovali chvalně, že poslušnost zachovávali. Potom vrchnost učinila starším díky, že jsou pokojně členstvo spravovali; pak je z úřadu propustila, a jiné osoby vyhlášeny. Volené osoby promluvily k vrchnosti městské, aby ráčila pořádku v potřebách jeho opatrovati; k tovaryšstvu cechovnímu pak žádost učinili, aby se volně zachovávali, že starší v potřebách jejich rádi při nich státi chtějí.

Tento volební řád, zapsaný r. 1515,[1]) jest zvyk starší, a nepochybujeme, že v hlavních rysech byl obvyklým v Hoře i v ostatních řemeslných organisacích, a že i mimo Horu takový řád volebný leckde býval oblíben.

Z Litomyšle z cechu ševcovského (r. 1526) známe formu volební, poněkud jinou, která také asi nebyla platnou jenom tam. V schůzi cechovní starší cechmistři totiž kázali šesti osobám ven vystoupiti. Z těch šesti vyšlých dvě osoby voleny za cechmistry, načež zavoláni mistrové a s dosavadními cechmistry brali se na radní dům před konšely, žádajíce za propuštění starých a potvrzení nových, při tom dáno konšelům pocty 16 bílých peněz českých, kterýchž sedm za groš jde, podle obyčeje starodávného.[2]) V Pardubicích platily ceny za potvrzenou cemistrů po 2 groších bílých (r. 1515).[3]) Jinde více, méně.

Ať při volbě cechmistrů působení měli konšelé jakékoli, to všude stejno, že nově zvolení povinni byli přísahati konšelům a vší obci, čímž nejzřejměji prohlášena závislost správců cechovních na správcích městských. Ovšem v městech královských v přísahu vpojeno někdy i jméno královo, a v městech poddanských jméno urozené vrchnosti. V Stříbře přísahali starší nad řemesly purkmistrovi a pánům, obecním starším a vší obci, že budou svůj úřad spravovati věrně a pravě, toho jinak nečiníce pro přízeň ani nepřízeň,

[1]) Arch. kutnoh., č. 171. V témž arch., č. 518/1 je seznam starších od r. 1453--1529. Bývalo jich po čtyřech, ale také někdy šest (1488) i sedm (1497), z Kaňku voleni 2, později po čtyřech.

[2]) Lib. memorab. z r. 1360, fol. 3.

[3]) Kn. pardubic. městská rudá.. Zřízení pardub.

pro strach ani pro dary. (1503.)[1]) Koželužským cechmistrům novoměstským, kteří v nějaké hádce neposlechli výpovědi konšelské a tudíž při své přísaze se nezachovali, konšelé r. 1515 vydali přísahu novou, kterouž slibovali Bohu, Matce jeho i všem svatým, nejjasnějšímu králi Vladislavovi, panu purkmistru a pánům i starším a obci úřad cechmistrství podle práva svého a podle ortele výpovědi panské věrně, pravě a upřímně řediti.[2]) Litomyšlští cechmistři v polou století XV. přísahali a slibovali Bohu, pánu Jeho Milosti, purkmistru, konšelům a vší obci věrnost, poslušnost ve dne v noci, pilnost v řemesle vésti, aby se spravedlnost v prodeji i v kupování chudému i bohatému dála.[3]) Že v úřadě svém, od Jeho Milosti pána a od purkmistra a konšelů sobě svěřeném, budou věrně činiti chudým jako bohatým, hostem jako domácím, to slibovali cechmistři řemesel pardubických.[4])

Z těch několika vybraných dokladů znáti, že závazky a přísahy konšelů v podstatě všude stejny, jen v městech poddanských jest poníženější jejich zvuk poněkud význačný. Jestliže v statutech, potvrzených Janem Šlechtou ze Všehrd kovářům v Kostelci nad Lab. čte se, že přísaha cechmistrům se vydává „jako jiným konšelům“,[5]) svědčí ten statut, že vrchnost na poddané své konšely i na cechmistry shlížela dolů stejně.

Pro svou přísahu sluli cechmistři velmi zhusta jen mistry „přísežnými“. Dosazováni byli na rok i na déle dle vůle vrchnosti.[6]) Zvolený cechmistr volby obyčejně nesmíval zamítati, sic byl pokutován.[7])

Cechmistři této doby bývali jen směrem dolů, k mistrům ve spolku, dosti mocni; směrem nahoru, k vrchnosti, bývali závisli. V některých organisacích principem bylo, co čteme v statutech novoměstských sladovníků r. 1456, že se cechmistři totiž mají

---

[1]) Kniha stříbská, fol. 77.

[2]) Arch. pražs., č. 2075, f. J 10.

[3]) Na desce knihy Lib. inscription. ab anno 1440 je ta přísaha. Arch. litomyšl.

[4]) Knihy městské rudé z Pardub. r. 1515, fol. 15.

[5]) Arch. mus. Kostelec. R. 1521. Řád vzat z Mělníka.

[6]) Jsou na rok, »ledby je páni při tom zůstaviti chtěli déle«. Statuta pekařů novoměstských z r. 1444. Arch. pražs. Miscell. 15. E. 1. Arch. Český. XIV. 442.

[7]) U soukenníků přerovských r. 1498 až hřivnou stříbra. Arch. Český. XVI., 528.

spravovati „panskú radú a pomocí“.[1]) Tuť přec autonomie hodně stlačena.

Naproti tomu i v cechu tuze závislém zase platnou byla zásada, kutnohorským statutem vyjádřená r. 1437, cožby cechmistři k obecnému dobrému ustanovili, ode všech mistrů aby pevné bylo, kdo by se zpíčil, dá věrduňk (15 grošů) pokuty a po třetí složí se mu práce na rok.[2]) Jen chtívali konšelé, když mělo neposlušnému mistru řemeslo býti složeno, o tom prve věděti.[3]) Arci tím méně cechmistr, když se provinil proti cechu, směl býti bez vědomosti konšelů pokutován. Tak r. 1501 kolínští konšelé ustanovili, pohněvavše se, protože řezníci zavřeli svého cechmistra Matouše.[4])

Od cechu samého byli cechmistři často obmezováni tím, že přidáván jim k radě některý mistr z cechu. V tom konšelé obyčejně nechávali cechu volnost, nepletouce se do volby.[5]) Cechmistři také sami přibírali si k radě některé mistry, bylo-li nesnadné rozhodování nebo chtěli-li míti kontrolu na odražení potomních výtek. I ti poradcové sluli „staršími“ (seniores), poněvadž asi ze starších zkušenějších mistrů byli vybíráni.[6])

Odměnu cechmistři mívali v přednostech živnostenských (někde užívali předních krámů), brávali část z peněz pokutních. Že mají bráti díl pokut, čteme poprve v statutech kabátníků novoměstských r. 1448,[7]) ale nepochybujeme, že to byl dávnější zvyk.

F u n k c í cechmistrovskou bylo nejprv z a s t u p o v a t i cech jakožto korporaci proti cizím osobám i proti vlastním spolučlenům. Dále měli povinnost c h o v a t i p o k l a d n i c i, do níž kladeny příspěvky a pokuty; z ní také vydávány půjčky a podpory členům a spravována útrata na kostelní ceremonie a zbroj cechovní a jiné potřeby. Obyčejně v pokladnici pro stálou útratu a půjčky ne-

---

[1]) Arch. pražs., č. 343. 52.

[2]) Arch. zems., opisy z Hory z kniby č. 40.

[3]) Doklad z r. 1442, když zdvihla se na Novém městě »repugnatio quorundam doliatorum contra seniores«. Cechmistrům připuštěno právo vyloučiti ty bednáře z řemesla, ale »cum scitu consulum«. Arch. pražs., č. 2083. F. 2. Výpisek dra Teige.

[4]) Kniha kolínská, fol. 3., opis v zemsk. arch. 1501.

[5]) Arch. kutnoh. 34/2, opis v zemsk. R. 1467.

[6]) Na př. u ševců novoměstských r. 1442. Arch. pražs., č. 2083. D. 20. I v krumlovském cechu sladovnickém r. 1516 jsou »dva přísežná a dva starší k nim přidaná«. Arch. Pam. XIX., 310. Gross.

[7]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 11.

bývalo mnoho peněz hotových; malíři staroměstští měli r. 1526 jen půl druhé kopy a 7 grošů v pokladně, když ji odevzdávali cechmistru Ondřejovi, malíři a Václavu Kloučkovi, sklenáři.[1]) Mimochodem budiž zmíněno, že v této době pušky cechovní nebyly pořizovány ještě tak nádherně jako v době následující, renesanční. Byly to pušky sprostné, plechové.[2])

Ročně byli cechmistři povinni činiti počet cechu a novým cechmistrům, kteří přejímali pokladnici. Neobyčejná kontrola stanovena r. 1445 v artikulích novoměstských uzdářů, prý ročně nechť čtyřikrát cechmistr ukazuje mistrům „klénoty".[3]) Vykládáme si tu hustou kontrolu tím, že byl cechmistr na onen čas jediný, tedy musil více hlídán býti nežli dva, kteří se hlídali navzájem.

V městech poddanských bývala tou příčinou autonomie — aspoň někde — dosti ubohá. Tak na příklad v řeznických statutech pardubských r. 1510 čteme, že cechmistr nesmí penězi „hejbat" bez úředníka (ze zámku) a bez vědomosti vrchnostenské; stejně tak nařízeno v Pardubicích ševcům a bezpochyby i všem ostatním cechům tamějším. Stejně bylo obvyklo v Rychnově v cechu řeznickém dle statut z r. 1521.[4])

Třetí prací cechmisterskou byla policie mravnosti; bylo jim hleděti, aby se zachovávaly řády od města vydané i cechovní nařízení disciplinárná. Nařízení bývala od vážných věcí až po zákaz, aby jeden druhému nevskakoval v řeč, nejrozmanitějšího druhu. Nejčastěji v statutech čítáš o neděli; zvláště řezníkům zakazováno v neděli zabíjet, kovářům bráněno v nedělský den kovati; hrnčířům novoměstským r. 1488 hroženo pokutami po libře vosku až i vyloučením z řemesla, kdyby který dělal hrnce nebo ožíhal po slunci na neděli nebo na jiné svátky.[5]) Svátky bývají v statutech cechovních nezřídka jednotlivě vyčítány, aby nebylo mýlky. Také uváděn svátek Jana z Husince. Ale v řádě sladovníků pražských z r. 1509 připsáno rukou něco pozdější, že ten den může spíláno býti. Tak prý se snesli.[6]) V ty dny pak i v nedělské dni rychtář

[1]) Rukop., č. 2. Krasoum. Jednoty. 81. 82. Rok potom měli $2^1/_2$ kopy.

[2]) Arch. pražs., č. 2094. J. 10. Zpráva o pušce novoměstských provazníků r. 1487.

[3]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 5.

[4]) Arch. mus. Pardubice. Arch. Čes. XX., 305.

[5]) Arch. Čes. XIV., 485. Pergam. v arch. mus.

[6]) Arch. pražs., č. 343. 15.

městský s cechmistry chodíval po dílnách a dohlédal. Vrchnost městská však zůstavovala sobě právo připouštěti výjimky. Na př. řezník plzeňský směl v neděli a ve svátek bíti, když cechmistři a praelát (děkan) dovolil,[1]) kováři směli v neděli kovati, když toho pilná potřeba; mistrům a sousedům novoměstským se při tom jen to ukládalo, aby prve ohlásili cechmistru nebo jinému sousedu pod pokutou.[2]) Skoro směšně zní, vstavil-li Petr Vok z Rožmberka svým krejčím r. 1489 rozkaz svěcení neděle a svátků i svatvečera před těmi dni, ale, jde-li o pilnou potřebu panskou, že šíti mohou.[3])

Další činnost cechmistrů vyplývala z jich jurisdikce, která byla nejpodstatnější částkou cechovní autonomie. Cechovní soudnictví mělo kompetenci společenstevní, přináleželi k němu všickni řádní členové cechu, totiž mistři, i ti, kteří byli jen v cechovní ochraně, tovaryši, učedníci, vdovy řemeslnické. Soud cechmisterský byl instancí prvou, konšelé městští, k nimž šlo odvolání, byli stolicí druhou. Král nebo zástupce jeho, podkomoří, mohl býti instancí nejvyšší; v městech poddanských často docházelo k poslednímu slovu teprv před vrchností nebo jejím úředníkem.[4])

Co k soudu cechovnímu náleželo, to zásadně vysloveno v statutech novoměstských kovářů r. 1524; prý soud cechmistrů rozhoduje „jen ve věcech řemeslu příležitých, ježto by se cti a hrdel nebo pokut městských nedotýkaly“.[5]) Proto zcela správně r. 1525 krejčovští cechmistři Nového města oznámili stranám, že jim „o čest souditi nenáleží než purkmistru a konšelům“.[6]) Mínili čest měšťanskou. Tedy náležely do kompetence soudu cechovního sporné věci uvnitř organisace řemeslnické, spory mezi mistry, spory mistrů s tovaryši, hádky v příčině produkce, obchodu, dluhy; náleželo cechmistrům pravoplatně rozhodovati i v malých věcech trestních, v přečinech proti statutům, při neposlušnosti, při porušené svor-

[1]) Řád z r. 1508. Arch. mus.

[2]) Arch. Český XIV., 449.

[3]) Arch. Pam. XIX., 307.

[4]) Neobyčejně dlouhou a klikatou instanční cestu měli soběslavští krejčí (dle statut z r. 1445) stran cizoložstva: napřed cechmistři kárají a opravují, po nich farář, pak purkrabí chúsnický a ouředníci vrchnostenští, ti podávají na konšely a od těch k Jeho Milosti pánu jde odvolání. Arch. Pam. XVII., 592.

[5]) Z pamět. knih. táb., fol. 91., opis v zemsk. arch.

[6]) Arch. pražs. č. 1046. H. 18.

nosti nadávkami nebo bitím, když kým nařčena čest cechu a řemesla.

Arci nebyla soudcovská oprávněnost v cechu vždy a všude stejna. Stav cechovního soudnictví se různil časem a místem, jen to lze udati za pravidlo, že větší byla cechovní kompetence v městech královských, obmezenější v poddanských, celkem však nebyla nikde v této periodě tak sklíčena jako v následující. Což pyšně zní ustanovení malířů staroměstských, uvedené v článcích z r. 1474, byla-li by pře mezi mistry vzata, jakž mezi nimi cechmistři vyřknou, to bez odporu a všeliké výminky ihned podstupte, pakli by toho učiniti nechtěli, z cechu ven vyvrženi buďte.[1])

To znamená, že malíři chtěli míti soud svůj bez appellace k městu, tedy že chtěli býti první a poslední instancí. Z téže příčiny zle bývaly cechy pohoršovány, jestliže některý všetečný mistr vytrhl se ze soudu cechmistrského a pominuv první instance, ihned utíkal se na rathouz. Též malíři staroměstští již r. 1441 snesli se o nejhorší pokutě, že bude řemesla prázden, kdo by se z mistrů vytrhl a chtěl sám svévolně býti proti svolení misterskému, a žaloval by „pánům" (rozuměj konšelům) nebo komužkoli. Viděli v tom pohanění řemesla.[2]) Ale lze oznámiti, že nejedni konšelé vracívali věc, která jim s pominutím první instance bývala podána. Cechové dovedli toho, že i sousedé a jiní lidé necechovní musili žaloby na mistry — zvláště na dlužníky — podávati k soudu cechmistrskému. Věřitel ať na mistra nežaluje „pánům" ani rychtáři než „cechmistrům", a teprve, kdyby ti nemohli nic pořiditi, má žalováno býti k pánům. Tak nařizuje statut řezníků rychnovských r. 1473.[3]) Utekl-li se v příčině řemesla soused se žalobou rovně a hned k rychtářům nebo ke konšelům, bylo pohoršení v cechu. Za to zase statuta (na příklad řezníků všech měst pernštejnských, Pardubic a j.) hrozila, kdyby mistr, pro dluh u cechmistrů žalovaný, dluhu popřel, ihned hledej člověk mistra toho právem u rychtáře. To už skoro jako trest. Měl-li mistr jednoho řemesla stížnost na mistra řemesla jiného, to ještě nejspíš utíkali se rovně ke konšelům, což ovšem bylo skoro jako nedůvěra k soudu cechovnímu.[4])

---

[1]) Knih. bratrstva, vyd. Paterovo a Tadrovo, str. 84.

[2]) Snesení týče se také závaznosti při veškeré legislatuře cechovní. Knih. bratrstva 73 a násl. Opakováno v článcích r. 1474, str. 87.

[3]) Sedláček, Rychnov, 46.

[4]) Příklad r. 1460 v knih. arch. pražs., č. 2085. J. 14.

Zdá se, že v příčině dluhů bývaly mezi soudem městským a soudem cechovním kompetenční spory, svědčiť tomu usnesení obce Nového města (ale teprve v periodě následující, r. 1532), jímž dluhy „na cechu“ kterémkoli odkazují se k starším těch cechů; dlužník má předkem býti obeslán před ně; „pakli by odpor byl o dluh, ježto by se řemesla nedotýkal, tehdy mistr má obeslán býti ku právu, které soudí o dluh“.[1])

Cechmistři mohli rozsuzovati sami, ale někdy neváhali ochotně přibrati si některého mistra z cechu. To bylo zvlášť nutným, byl-li cech rozmanitě složen a mistr žalován z řemesla, cechmistry nezastoupeného. V statutech malířů pražských r. 1474 čteme o starším zvyku, když jsou cechmistři a mistři obecní (cech) jednostejně svorni, aby se ve přích nedvojili, cechmistři ať soudí všecko, neboť cechmistři a obecní jsou cech jeden; nejsou-li jednostejni, tedy, dotýče-li se ta pře maléřův, buď přestáno na cechmistru maléřském, pakli sklenářův, buď přestáno na jednom mistru sklenáři, který by z obecních k tomu byl volen; a což ti vyřknou, tak buď, a žádný tomu neodpírej pod pokutou mistrskou (cechovní) a kázní panskou (od konšelů trest).[2])

Netrval-li sobě soud cechmistrský rozhodnouti, sám odevzdával věc soudu konšelskému. V některých statutech zřejmě nařízeno, seč by cechmistři sami nebyli, aby vznesli na konšely nebo na rychtáře.[3]) Nutno bylo soudní věc konšelům v moc dáti, byli-li cechmistři sami spornou stranou proti komukoli, či hádalo-li se v cechu řemeslo dvojí.

Dosti často se stávalo, že místo soudu jakéhokoli dána sporná věc na ubrmany čili přátelské rozsudí. Příklad máme z r. 1418, kdy novoměstští měšečníci volí si jednoho ubrmana, a mistr, jenž se s nimi hádá, volí si druhého, vše to s vůlí konšelskou.[4])

Řízení v cechu bývalo stručné, soudíme tak ze zápisů doby následující. Tušíme, že ani beztrestní sporníci neodcházeli po rozsouzení cechmisterském lacino. V statutě řezníků plzeňských nařizuje se r. 1508, kdo padne v rozepři, aby dal pokladně půl kopy

---

[1]) Arch. pražs., č. 989. Poslední list.

[2]) Knihy bratrstva. Patera, Tadra. 87.

[3]) R. 1444 u novoměstských pekařů; r. 1481 u malostranských ševců, vetešníků.

[4]) Arch. pražs., č. 2079. J. 2.

grošů (asi míšenských).[1]) Patrně tu měl zákonodárce na mysli výstrahu, aby se mistři zbytečně nepřeli.

Pokuty nebo „viny“ placeny obyčejně penězi či voskem, řídčeji býval provinilý mistr odsouzen, aby platil pivem. Některá pokuta sáhla tak hluboko v měšec, že musila býti i na domě vinníkově pojišťována.[2]) Ale na druhou stranu i to bývalo zvykem, že cechmistři v pokutách již vyřčených mohli činiti milost a slevovati z nich i odpouštěti docela.[3])

Někdy k peněžitému trestu připojeno vězení. To byl trest, při němž městská správa musila býti na pomoc brána, neboť cechmistři neměli exekutivy. Proto také jasně rozlišovala statuta pražských malířů „pokutu městskou“ (peněžitou) od „panské kázně“ (což bylo vězení na rathouze),[4]) tato se „trpí“, ona se „skládá“.

Zvláštního zahanbujícího rázu trestem na nehodné pekaře byl koš, v němž vyzdvižen vinník nad louži, aby uřízna provaz do louže i s košem se skácel. Nechtěl-li se uřezati, visel, až ho omrzelo. Tento trest, vymyšlený v starých právech městských a podle příkladu norimberského i v Praze stanovený již ve XIV. století, vyskytuje se v řádech zřejmě teprve v této době. Poprve čteme o koši na pekaře v statutech krumlovských r. 1443,[5]) ale nevíme, že by na někom byl proveden.

Těžkým trestem, jenž týkal se hospodářské existence mistrovy, bylo odsouzení, aby na čas zavřel dílnu nebo krám, čili aby „světil“, a nejtěžší pokutou, byl-li odsouzen k ztrátě živnosti. Proto si vrchnosti městské zanechávaly právo k takovému vyloučení povolovati či nic.[6])

---

[1]) Výtah z artikulů. Opis v zemsk. arch. 1508.

[2]) Na př. r. 1446 v Praze (Nové) Brožek, kloboučník propadl »viny« proti mistrům kloboučníkům 15 liber vosku, kterýžto vosk má jim dáti na sv. Martina, a těch 15 liber vosku zapisuje na svém domě; pakli by toho vosku na rok svrchu psaný nedal, aby řemesla prázden byl. Arch. pražs., č. 2084 f. A. 7.

[3]) Statut novoměstských provazníků z r. 1446. Arch. Čes. XIV., 453.

[4]) Artikule z r. 1474 ukládají kromě jiného mistrům, aby drželi statuta: »to držáno buď pod pokutú mistrskú a kázní panskú«. Pangerl (Buch d. Malerzech. 127) dobře tuší, že herrenbusse je na rathouze, ale míní, že jsou to strafgelder. Proti tomu Patera, Tadra (knih. bratr. mal. 20) chybně vztahují to pouze na tovaryše, proti nimž prý jsou mistři pány.

[5]) Arch. Pam. XIX., 195. Gross. O koši v Němcích; Hüllmann, Städtewes. I., 78. IV., 80.

[6]) V statut. tkalců rožmberských r. 1506 čte se, že nepoctivého mistra

Pokuta vyvržení z cechu však mohla býti milostí proměněna v peníze. Čteme v artikulích malířů r. 1474, kdyby vyvržený k milosti přišel, takový nejprv panskou kázeň aby trpěl a potom aby kopu pokuty položil, z té kopy obdrží páni (na radnici) 20 grošů, rychtář 10, ostatek cech.[1])

V cechovních statutech nebývá sazba pokut ani měst sobě blízkých ani v témž městě při všech řemeslech stejna. Stejný přestupek trestán velmi nestejně časem, místem i řemeslem.

Jiná důležitá úloha cechmistrů bývala ta, kterou měli jakožto orgán živnostenské policie. Bylo to dědictví již z periody předešlé. Živnostenská policie slušela vlastně konšelům, a ti, zvláště u věcech potravních, nedali si jí nikdy z ruky všecku, ale konšelé, pokud se jim vidělo, brali cechmistry sobě na pomoc a skládali na ně živnostenskopolicejní dohledy v přenesené působnosti s větší nebo menší pravomocí. Oddávána jim kontrola technické produkce i odbytu řemeslné práce; odevzdána jim revise dílny i trhu s důvodem často vyjádřeným a do statut pojatým, aby odběratelům, obci, nedála se škoda. Již na počátku této periody právo řečené Soběslavské nařizuje, aby v každém řemesle a obchodu byli dva přísežní, kteří ohledávají, aby se obci spravedlivě stalo.[2]) A stejně tak v konec naší periody čteme v zřízení pardubském (r. 1512), aby dva ohledávali v každém řemesle, by se obci stalo spravedlivě.[3])

Ale také cech sám ukládal cechmistrům kontrolu díla a odbytu pro čest řemesla. To byl morální chvalitebný popud, vyšlý z pýchy upřímné, která vedla řemesla v jich pěknější době, ač nelze popírati, že žárlivost mistrů mezi sebou a strach neslušné soutěže je pudil také, aby chtěli a snášeli všelikteraké i tuhé a nemilé kontroly. Ostatně ani to nemohlo býti bez vlivu, že cechmisterské revisi podléhaly produkty cizích výrobců, kteří s nimi přes pole do města k trhům docházeli a s usedlíky chtěli závoditi. Pro takovou kontrolu, cizím protivnou, zajisté že také domácí dávali sobě dohledy svých vrchních spolumistrů líbiti.

mohou z cechu vyloučiti, ale s vědomím panského rychtáře. Arch. mus. pergam. inserov. v r. 1553. Povolení panské u krejčí bydžovských. Opis u dra Čelakovského.

[1]) Knihy bratrstva. Patera, Tadra. 87.

[2]) Arch. pražs., č. 993. 256.

[3]) Arch. Čes. XVII., 165. Stejně r. 1453 v novoměstském řádě koželužském a v jiných. Lobkov. rukopis v Praze, č. 72., řád. 54.

Cechmistři, jdouce na ohledy, brávali s sebou některé mistry z obecních, patrně pro to, aby při choulostivé funkci své seslabili výčitky, kdyby je chtěl v cechu některý poškozený mistr činiti. V statutech novoměstských ševců nováků z r. 1442 jeví se toto povolávání obecních mistrů již jako nezbytný zvyk a právo. Ke čtyřem cechmistrům bylo přibírati čtyři mistry z obecních.[1]) Podobně nacházíme v statutech provazníků obou větších měst Pražských r. 1465.[2]) Důležitějších prohlídek zúčastňovali se vždy někteří z konšelů nebo jejich zástupci. Bylo to zvláště při živnostech potravin se týkajících. Řád pekařů Starého a Nového města z r. 1488 přímo nařizuje, aby chleby opatrovali starší cechovní spolu s úředníky šestipanskými,[3]) kteří v tom zastupovali konšely. Hněvali se r. 1511 staroměstští konšelé, když pekařští cechmistři bez městských úředníků sebrali mistru Janovi mazance a chleby, že je pekl na sv. Jana o vánocích. Vyhrozili cechmistrům, že na příště by musili pobrané zboží zaplatiti.[4]) V městech venkovských chodíval s cechmistry rychtář, takže i tu bývala začasté smíšená komise ohledávací. V Boleslavi Mladé r. 1516 Kundrát z Krajku nařídil pro řeznické drahoty, aby ke čtyřem cechmistrům přidáno bylo po dvou osobách z předměstí a z Podolí, a který řezník chce bít, aspoň dvěma z těch „osmipánů“ musí dobytče ukázat.[5]) Jinak ovšem, i když chodili cechmistři sami ohledovat, musil vždy někdo z městské policie býti na hotově, aby cechmistry podporoval mocí výkonnou, kdyby jim vinník odpíral.

Cechmistři nebo komise smíšené ohledy konávali buď v dobách pravidelných, v statutech určených, či kdy se jim vidělo; někdy přicházeli, když technický process v provozovně dospěl k momentu, kdy dohled byl nutný. V první příčině na příklad statut soukenníků a plátenníků v Ústí n. Orl. z r. 1517 nařizuje ohledati díla jednou ve čtvrt létě;[6]) purkmistři a rady Starého a Nov. města r. 1488 ustanovili, aby cechmistři obou měst a úředníci šestipanští dvakrát

---

[1]) Arch. pražs., č. 2083. D. 20.

[2]) Arch. pražs., č. 10. C. 38.

[3]) Úřad ten byl hospodářský, dbal trhů, staveb, krámů či sklepů, proto mu říkali na Nov. Městě úřad sklepový. Zřízen počátkem naší doby (hned po r. 1420) Tomek, D. Pr. VIII., 291. Arch. pražs., č. 2133. 17.

[4]) Arch. pražs., č. 1128. B. 6.

[5]) Opis v zemsk. arch. Mlad. Boles. 1516

[6]) Arch. Čes., XX., 494.

i třikrát do téhodne chleby opatrovali u pekařů.[1]) Soukennickým cechmistrům novoměstským ukládal statut z r. 1447 ohledávat výrobek mistrů, „když čas svůj uzří.“ [2]) Vetešníků pražských cechmistři měli dle snesení r. 1448 ohledávati řemeslo na každý měsíc aneb „když se jim zdáti bude.“ [3]) Sladovnickým cechmistrům v Soběslavi řádem z r. 1458 a krumlovským r. 1516 nařízeno ohledávati slad, než se s chmelem zavaří, jináče že pozdě.[4]) Královédvorským cechmistrům sladovnickým poroučí statut, r. 1484 do Hostinného půjčený, aby slady sami přeměřovali, jestliže by se pak komu zdálo, že by jeho slad malý byl, aby uměli jej toho zpraviti; také kdyby se komu přihodilo, že by obilí na humno ven z kádí vysul a nechtělo růsti, jestli by se zdálo cechmistrovi, že byla vina sladovníkova, aby to opravil „po cechmistřích“.[5])

Revise cechmisterská při některém řemesle měla se začínati vlastně již při materiálu nakoupeném. Cechmistři novoměstských pekařů byli dle statut z r. 1444 povinni ohledávati mouku hned, když byla přivezena, aby „podbělná nebyla za bělnú“.[6]) Řezníci třeboňští (r. 1445), krumlovští (r. 1447), jindřichohradečtí (r. 1484) a zajisté ještě jiní mnozí byli povinni přivedené dobytče přivázati ke kůlu a tu čekati, až bude od cechmistrů ohledáno; pak teprv směli s ním na porážku.[7]) Při tom správně ustanoveno, aby dva obyčejní mistrové ohledávali dobytek cechmistrů.

Při ohledávání bylo cechmistrům „pod jich přísahou“ držeti se statut. Bylo určováno čím dál tím hustěji, které dílo pokládati za pravé, které za falešné, bylo hleděti na spravedlivou cenu, míru a váhu. Při mnohých řemeslech (i u kovářů) mělo přihlíženo býti hlavně k tomu, aby staré nebylo za nové; u krejčí mimo jiné, aby nebylo ušito ze sukna nesmočeného, při všech řemeslech, o kožích pracujících, mělo se pátrati, nebyly-li kůže ze scíplého zvířete; u zlatníků bylo prohlížeti kov a všimnouti si, neozlatil-li mistr kov nějaký sprostný a nezasadil-li falešný kámen. U pekařů bylo ohledávati, je-li chléb vypeklý, „přípravný“, není-li nespravedlivý, a

[1]) Arch. pražs., č. 2133. 17.
[2]) Arch. pražs., Miscell. č. 15. P. 10.
[3]) Arch. pražs., č. 2099, f. 1045.
[4]) Arch. Pam. XVII., 584. Arch. Pam. XIX., 310.
[5]) Stadtarchiv Arnau. Opis v zemsk.
[6]) Arch. praž., Miscell. 15. E. 1.
[7]) Arch. Pam. XVII., 585. XIX., 193. Arch. mus. v Pardubicích.

tak nápodobně i při jiných řemeslech vypisováno, co nemá býti řemeslníku promíjeno.

Trest propadeného provinilce byl obyčejně peněžitý, ale tak, že při následujícím provinění stoupal, až se končilo vyloučením z řemesla. Za příklad posluž statut novoměstských pekařů z r. 1444. Cechmistři oznámí o nehodném chlebě „pánům"; pekař dá konšelům první viny pět grošů, pakli by podruhé v tom shledán byl, dá deset, po třetí patnáct, po čtvrté má jemu dílo řemesla do roka býti složeno.[1]) Při tom velmi význačno, že řády z r. 1488 a 1509 chtějí tomu, aby pekař již při druhé vině postižený byl zbaven řemesla;[2]) tušíme v tom, že pekaři byli čím dál, horší. Při krejčích kabátnících novoměstských (r. 1448) bylo stoupání pokut jako při pekařích r. 1444; do třetice od 5 grošů do 15. Po čtvrté však měl kabát „nepravě dělaný" propadnouti, a řemeslo rok mistru složeno. Naproti tomu z téže doby řád novoměstským soukenníkům hrozí vždy stejnou pokutou po pěti groších, jenom za faleš, kdyby zatykoval na lepším okrajku (šlaku) nežli ostatní sukno, měl mistr býti „na milosti všeho řemesla".[3])

Na venkově pozorujeme celkem pokuty menší nežli v Praze, a někde se různí také dle výrobku lacinějšího nebo dražšího. Tak na př. v Pardubicích (1515) švec, u něhož nalezeny nehodné škorně, byl povinen dáti 7 peněz malých, za nehodné střevíce jen čtyři peníze.[4]) Že vrchnost rychnovská r. 1478 v statutech hrozila svým řezníkům pro nehodné maso ztrátou hrdla a statku, to pokládáme za výjimku vzácnou. Také to asi nemyslila upřímně; byl by se jí žádný řezník v Rychnově neusadil.

Stran nehodného nebo falešného díla v rozmanitých statutech nestejně stanoveno, co s ním učiniti. První a všudy stejné bylo to, aby cechmistři je pobrali. V statutech novoměstských koželuhů r. 1453 zanechán konečný osud konfiskovaného díla vůli cechmistrů,[5]) prý, co je falešného, nechť je to „opraveno", jak cechmistři rozkáží. Zde slovo opraveno neznačí řemeslnou opravu, nýbrž trestní právo, jež by jasněji bylo vyjádřeno slovem „popraveno". Poněvadž šlo o úplné propadnutí díla a často i o jeho zničení nebo

[1]) Arch. Čes., XIV., 444.
[2]) Arch. pražs., č. 2133. 17.
[3]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 10.
[4]) Arch. mus. Opis na pergam. 1515.
[5]) Lobkovic. knih. v Praze, rukop. č. 72, řád 54.

popravení, proto i v Praze konšelé chtívali míti při tom rozhodné slovo. Malostranským vetešním ševcům vstaveno r. 1481 do statut zřejmě, že mohou falešné dílo bráti jen s volí konšelskou;[1]) kloboučníkům staroměstským r. 1489 nařizuje se, jestližeby nalezli co falešného, aby vezmouce pacholka rychtářského, pobrali, ale aby na konec stálo to, več konšelé se staršími (cechmistry) to dílo obrátí.[2]) Osud pobraných potravin, nebyly-li zkažené zhola, býval ten, že posílány chudým do špitálů. O „neslušném" chlebě stanoveno r. 1488 v obou městech Pražských, Starém i Novém, aby byl ihned skrájen, jedna polovice aby byla chudým staropražským, druhá novopražským.[3]) Falešná sukna a díla kožešnická na podiv často v statutech odsuzována k zničení. Vysokomýtským cechmistrům řád z r. 1444 kázal kožichy falešné spalovati ohněm, stejně tak r. 1438 hrozí upálením falešných suken řád soukenníků soběslavských[4]) a ještě jiné řády české i sousední moravské tak tomu chtívají. Dle statut soukenníků přerovských z r. 1498 mělo spáleno býti sukno ze střížné vlny (šerhor) nebo s přízí koudelnou urobené.[5]) R. 1447 chce řád krumlovských řezníkův, aby také páleno bylo nečisté maso, pobrané od cechmistrů.[6])

Přísnost cechovních statut a městských řádů vypadá mdle, když nařizují, aby falešné dílo soukennické nebylo prodáváno v obci ale dvě míle nebo ještě dále z města. Takž na př. v řádě soukenníků soběslavských r. 1438 čte se, že falešné dílo smí prodáváno býti čtyři míle od města;[7]) a na konci doby (r. 1512) čteme touž věc v statutech suknářů kosteleckých n. Orlicí, že sukno s vadou má býti prodáváno dvě míle za městem, a stejně tak rozumíme, když statut soukenníků v Oustí n. Orlicí r. 1517 dí, že štrejflované (s pruhy) sukno po zaplacení pokuty smí v obci krájeno býti, sukno však, v němž je naděláno drahně hadrů a kazů, aby nebylo krájeno v obci. Tedy mimo obec.[8]) Jest na snadě myšlenka, čím zasluhují sobě venkovští odběratelé, aby falešným suknem byli šizeni. Jen

[1]) Arch. pražs.,Miscell. č. 12. N. 13.
[2]) Arch. pražs., č. 993. 232.
[3]) Rukop. budišíns. Politica. 159.
[4]) Jireček. Pamět. Vys. Mýt. Arch. Pam. XVII., 592.
[5]) Arch. Čes. XVI., 528.
[6]) Arch. Památ. XIV., 193. Gross.
[7]) Arch. Pam. XVII., 592.
[8]) Arch. Pam. VII., 92. Stejně ustanoveno v Tovačově r. 1516. Arch. Čes. XX., 285. 294.

tenkrát nebyli šizeni, přivezen-li postav sukna celý, a nezakryl-li soukenník na něm znamení hanby. Bylo totiž nařizováno všude, aby postavy řídké a jináč vadné měly znamení na sobě ostudné: postavu byly obyčejně uši řezány od cechmistrů, [1]) či bývalo sukno nastříháno všelijak. Takové nastřihování bývalo zvláště oblíbeno v Němcích; položpatné sukno nastříhali, špatné o hřbet soukenníkův natrhali. [2]) Přišel-li však soukenník jenom s některým loktem falešného sukna, to mohl venkovany šiditi snadno.

Šlo-li o zboží řádné, jež mělo z města býti vyvezeno v obchod, tu revise pro čest a dobrou pověst města nařizována velmi tuhá. Na sukna přibíjeny cechovní či městské cejchy a pečeti. Při plátně hlavně bylo cechmistrům hleděti na míru, [3]) při sukně na míru (aby postav byl 39 loket) ale také na všecko technické spracování. Byl-li shledán postav po všech stránkách hodným, věšeli cejch nebo pečeť do předu; to bylo znamení první kvality. Byla-li na sukně nalezena chyba nevalná, obdrželo pečeť na zad; znamení kvality druhé. Za malé chyby takové pokládaly se dva, nejvýše tři pruhy po jedné cívce (sukno merhované), byl-li postav jináč dotkán, než se začal, ale ovšem útkem podobným, scházel-li po válení na míru nejvýš jeden loket. Větších vad nepřipouštěno. Při sukně druhé kvality chtěly řády pražské, aby cejch do zadu byl věšen, jen když má sukno z města se vézti; chtěl-li by soukenník krájeti sukno v městě, měl „takový kus dotkaný (pruhatý) napřed pryč odkrojiti a dáti kam by chtěl.“ [4])

Který soukenník nedal sobě postavu ohledati a byl vyzrazen, platil pokutu, [5]) přirazil-li sobě pečeť svémocně sám bez ohledací komise, mohl býti z cechu vyloučen. Kdož by hanil cechmistry, když chodili pro počestnost soukennického řemesla a pravého řádu ohledávat v snovadlách nebo ve váhách, ten měl zvlášť býti pokutován. [6])

Pro jistější, snadnější kontrolu povinen byl soukenník sukna skládati po hřbetě a měl též svoje znamení k suknu dáti, aby se

[1]) V témž nadepsaném řádě soběslavském r. 1438.
[2]) Roscher, Nationalökon. III., 598.
[3]) Arch. musej., Rožmberk. Tkalci r. 1506. Inserov. v perg. 1553.
[4]) Arch. pražs., č. 2084. B. 31.
[5]) V Přerově 1 groš český. Řád z r. 1498. Arch. Čes. XVI., 528.
[6]) V řádě souk. v Oustí n. Orl. r. 1517 půl druhým věrduňkem (22 groši). Arch. Český XX., 294.

vědělo, od koho pochází, kdyby přišlo do druhých, třetích rukou. Tak sic čteme zřejmě v řádě soukenníků v Oustí n. Orl., ale nepochybujeme, že podobné kontroly byly všude. Mělitě v těchto dobách již také mistři jiných řemesel své „rázy“, od cechů propůjčované i od krále vyprošované, jimiž dokazoval se původ tovaru a osoba producentova. V předešlé periodě viděli jsme rázy u nožířů, nožířská znamení ta (vidlice, věž a j.) i teď napořád byla dědičná, kupovala se [1]) i žárlivě byla střežena, aby jich neužil jiný na klam. [2]) Pekařům novoměstským nařízeno dávati svůj ráz na chléb r. 1452; [3]) dokonce i o kovářích v Turnově víme zmínkou z r. 1519, že bijí svůj ráz na dílo hotové. [4])

Uvedeme-li o cechmistrech ještě to, že předsedali cechovnímu shromáždění, můžeme o funkcích těchto předních zástupců řemeslnické autonomie skončiti.

Valné hromady organisovaného řemesla jsou vlastně nejzřejmějším výrazem cechovní autonomie; v nich tkvěla vrchní moc cechovní, ony tvořily cechovní právo. Ale autonomie valných hromad cechovních v této periodě nebyla vždy či všude stejně mocna, ani po stránce shromažďovacího práva ani co do kompetence a pravomoci.

Valné shromáždění slulo sessio, convocatio, congregatio, česky sjití, schůze, schod i zhusta „cech“ (v Polště také bursa a po německu Geschenk.) [5]) Schůze konány u cechmistra v bytě, [6]) také na radním domě, [7]) naposled na hospodě, kterou cechmistři vyvolili

---

[1]) Příklady u Tomka. D. P. VIII., 375.

[2]) Zpráva Dr. Nejedlého z archivu mus. (Praha, Nové město) Novoměstští r. 1477 (?) psali Budějovickým: »Jakub nožieř, náš spoluměštěnín, kterýž tepe ráz věži na nožěch skrze obdarovánie majestátem od JMK. . . . vznesl jest na nás . . ., že Tuoma nožieř z České ulice, váš spolusúsed, všetečně ten ráz věži také na nožěch tepe . . . proti vuoli měštěnína našeho . . .; ten aby s králem i s statky byl na jeho milosti král.« Orig.

[3]) Tomek, D. P. VIII., 376.

[4]) Archiv. opisy Šimákovy.

[5]) Pazdro, Uczniowie i towarzysze cechów Krakowskich v Balzerových studiích »nad historya prawa polskiego«. 102.

[6]) Doklad v statutech novoměst. kovářů r. 1446. Arch Čes. XIV., 449.

[7]) R. 1433 snesli se novoměstští pekaři o trestu, kdož by nepřišel k obeslání přísežných buďto na rathúz nebo jinde, kdežby místo k tomu sjití uloženo bylo. Arch. praž., č. 2083. D. 10.

buď sami a s radou některých deputovaných mistrů obecních,[1]) nebo rozhodl o hospodě všecken cech. Zdá se, že prvotně bylo shromažďovací právo cechovní neobmezeno. Řezničtí cechmistři v Rychnově n. Kněžnou ještě r. 1478 měli právo obesílati cech, kdykoli potřebí bylo;[2]) ale v XV. věku již snad všude obvyklo, že svolání hromady smí státi se jen s vědomostí a vůlí konšelův. Pravidlem je, jak čteme r. 1445 v statutech novoměstských uzdářů, že cechmistři řemeslo obesílají, „na pana purkmistra vznesúce“, nebo, jak čteme v artikulích kovářských r. 1446, že cechmistři „s panskú volí“ řemeslo obsílají.[3]) Aby však delegáti z rady byli schůzím cechovním přítomni, toho nenacházíme v této periodě nikde zřejmě uvedeno. Čte se sic, že to ono musí se díti s radou konšelů, ale tím není řečeno, že při těch věcech, když se cech o ně radí, konšelé musí býti přítomni.

Schůze konány čtyřikrát za rok o suchých dnech, v kterouž dobu se také skládaly příspěvky; ale mohla schůze cechovní konati se také kdykoli jindy. Za jistých podmínek mohl i kterýkoli mistr způsobiti cechovní schůzi; ale musil za to něco zaplatiti. U řezníků plzeňských (r. 1508) bylo od obeslání cechu platiti půl kopy, což je peněz dosti mnoho.[4]) Zvát chodil nejmladší mistr, větší řemesla (v Praze kožešníci, krejčí, řezníci, pekaři,[5]) ba i kováři r. 1446) mívala svého služebného posla cechovního, jenž mistry oběhával s nějakým znamením. Na venkově leckde posílával mistr mistrovi po čeledi své znamení, jehož nesměl svévolně zadržovati.[6])

Snad všecky všudy cechovní řády pod pokutami ukládají mistrům, aby byli cechovní hromadě přítomni. Pekaři Nového města r. 1433 usnesli se o tom, kdo by nepřišel k obeslání přísežných „napřed pro chválu boží a pro obecní dobré“, aby takový neposlušný dal 2 groše pokuty bez odpuštění, kteréž pokuty polovice

---

[1]) »Quatuor jurati coasumptis sibi quatuor senioribus civibus de communitate hujus artificii habeant potestatem eligendi hospitium.« Tak r. 1442 v artikul. ševců nováků na Nov. městě Pražském. Arch. pražs., č. 2083. D. 20.

[2]) Sedláček, Rychnov. 47.

[3]) Arch. Čes. XIV., 449. Také v Diplomat. mus.

[4]) Arch. mus. Plzeň. artikule z r. 1508.

[5]) Posel pražského cechu pekařského r. 1525 Michal býval před tím »pedagogem«, učil děti. Arch. pražs., č. 1047. N. 20.

[6]) V Turnově, cech kovářů r. 1519. Opis dra Šimáka. Též tak v Č. Kamenici r. 1483 u pekařů posílán »cech« (zeichen) od mistra k mistru. Arch. Böhm. Kamnic. Opis v zemsk. arch.

má jíti na pány a druhá na přísežné.[1]) Přísnější statut měli od r. 1445 uzdáři novoměstští, kdo svévolně nepřišel a „poslušenství řádného neučinil“, ten dá první viny 15 grošů, po druhé dvénásob, po třetí má mu do vůle starších mistrů řemeslo složeno býti.[2]) I na to tresty byly, kdo pozdě přišel. Leč o těch věcech zevrubněji položíme při líčení vnitřního života v cechu.

O tom, kolik mistrů musí býti přítomno, aby byli schopni usnášeti se, v řádech našich této periody není nic. Ze statut pozorujeme, že v hromadě rozhodují jenom mistři a ne zároveň tovaryši, členové cechu, sociálně níže postavení. O čem byla porada a snesení, to všecky řády té doby chtějí míti zachováno v tajnosti. Na pronesení jsou peněžité pokuty stanoveny, ba i vyloučení z řemesla.

Kompetence valné hromady cechovní jeví se v rozmanitých statutech této doby tato: hromada radí se o věcech řemesla a živnosti; v tom byla asi každá hromada jakožto sbor znalců neobmezena; druhé, hromada tvoří a kodifikuje právo cechovní, číníc usnesení všeliká, jež měla členy vázati silou zákona. „Za právo ustanovujeme,“ praví r. 1437 dosti sebevědomě o sobě pekaři kutnohorští, stanovíce, kterak lze mezi nimi dosíci mistrovství.[3]) Obmezení autonomie po této zákonodárné stránce bylo jednak to, o čemž svrchu jinde zmíněno, že z radnice živnostenskopolicejní, ba i technického rázu rozkazy s váhou zákona vbíhaly do legislatury cechovní, a jednak to, že usnesení musilo jíti do rady ba někdy i na všecku obec pro stvrzení. Teprve přivěšením městské pečeti obdrželo „svolení“ cechovní svoji sankci.[4]) Někdy ovšem třeba léta minula, nežli cech o sankci svých statut na radním domě se ucházel; naproti tomu pekaři novoměstští donesli sobě svrchu zmíněný článek o neposlušných mistrech r. 1433 hned asi, jak ho usnesli, a to o kolik let dříve, nežli zjednali sobě od rady stvrzení cechu svého (r. 1443), z čehož mimochodem i to plyne, že konšelé societu pekařskou i s její legislaturou mlčky trpěli dřív, nežli ji ouředně stvrdili.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2082. D. 10.

[2]) Arch. Čes., XIV., 446.

[3]) Arch. zems. Opis z Hory, z kn. č. 40.

[4]) V statutech klobouč. staroměst. r. 1489 úvodem píší konšelé, že starší klobouč. žádali, »abychom jim k některým kusům, o které se svolili, povolení dali a přivěšením pečeti je stvrdili.« Arch. pražs., č. 993. 232.

Zřejmý doklad o tom, že by konšelé usnesení cechovní zvrátili, jest v této periodě dosti vzácný. Jeden známe z r. 1438, kde staroměstští konšelé řemeslu rukavičnickému a barvířskému zrušili snesení; pro nesvornost mezi oběma „odňali moc“ tomu listu, kterýž mezi sebou učinili, a to z té „své moci, kterou si páni konšelé v takových listech (t. j. ve stvrzení statut) pro potomní věci, ježto by se jim zdály užitečnější, zachovávají.“ [1]) Z konce periody známe případ druhý. To r. 1505 staroměstští konšelé zrušili mečířům svým nějaké ustanovení nedůležité (o kostelních svících), poněvadž cechmistři vydali je bez povolení „panského“; prý chtějí-li mistři s tovaryši co takového stálého míti, nechť se o to jednostejně svolí, a páni, ohledajíce, nebude-li nic proti svobodě a právu města, chtí to stvrditi. [2])

Stávalo se takové rušení konšelské proto řídko, že základní, důležitější snesení cechovní děla se obyčejně s předcházející vědomostí konšelů, v čemž arci také silné obmezení cechovní autonomie. Do některých statut jest dokonce i pojato, že cech stran svého zákonodárství musí se předem dorozumívati s městskou radou. O dobrovolné předchozí poradě cechu s městskými zástupci svědčí úvod k statutům novoměstských koželuhů z r. 1453, kdež konšelé dí, že podali koželuhům toho, aby se sami smluvili mezi sebou, neb oni tomu v svých řemeslech nejlépe rozuměti mohli, a tu že svolili se na artikulích, „měvše spolu mnohé rozmlouvání i s radú některých starších z obce.“ [3]) O nucené radě nejvýrazněji čteme v statutech turnovských kovářův a kolářů. Konšelé stvrdivše ona statuta oznamují rozhodně, jestližeby potom zdálo se co ustavovati anebo při řemesle znovu něco ukládati a posuzovati, ježto by se to ne toliko na sám cech, ale i na jiné vztahovalo, toho bez rady purkmistra a konšel nemají činiti, ale s volí a vědomím práva, jinak nic stálého, pevného, ani „držemného“ býti nemá a nebude. [4])

Pokud valná hromada cechovní odhlasovala si v rámci statut nějaký kus, jímž se cech měl pak říditi, v tom městská správa bezpochyby nepřekážela. I stanovení příspěvků cechovních, jeden z momentů samosprávy, zdá se, že dělo se bez předchozí vědomosti rady městské, arci že na konec statut podán do rady k tvrzení.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2099. 458. Výpis dra Teige.
[2]) Arch. praž., č. 1128. 53.
[3]) Lobkovic. knih. v Praze. Rukop. č. 72., řád. 54.
[4]) Z archiv. výpisů turnovských dra Šimáka.

Další kompetence valných hromad byla soudní. Čeho nechtěli nebo nemohli cechmistři stručným řízením rozsouditi sami, to někdy vznášeno na schůzi valnou, která v tom případě byla sborem soudným. Jinou funkcí její bylo přijímati nové mistry; i učedníci a tovaryši bývali v schůzích všech mistrů veřejně ohlašováni, třeba že šlo vlastně o soukromý poměr dělníka a učedníka k mistrovi. Tím veřejným ohlašováním vstupovali učedníci a tovaryši v jakýs svazek s cechem.

Naposled slušely valným hromadám volby cechmistrův a služebníků cechovních.

IX.

Pospolnost mistrů v systému cechovním.

Nejprve nám jde o podmínky členství cechovního. Svrchu vyloženo, že živnostenské právo organisováno na základě nesvobodném. Nesvoboda v systému cechovním jeví se v tom, že provozování živnosti jest závislo na příslušenstvu k odbornému cechu. Zde běží především o to, byl-li aspoň přístup do společnosti mistrů v této periodě snadný, či byla-li nesvoboda i v tom.

To lze odbýti již napřed, že „uzavřených" cechů, které nad určený počet členstva nikoho víc k sobě nepřipouštějí, v této periodě u nás nebylo. V Němcích vyskytují se uzavřité cechy již v době předešlé, takž v Lubeku do r. 1370 byl cech zlatníků obmezen počtem 24 mistrů,[1]) v témž městě mosazníci asi do r. 1400 si vymohli — snad ze zištnosti — uzavřitý cech 14 mistrů,[2]) v Kolíně nad Rýnem rada sama tkadlcům uzavřela cech z příčiny politické, bylotě jich mnoho, a rada prý bála se nepokojného živlu řemeslnického;[3]) také v Norimberce v oněch dobách začaly se některé cechy zvlášť cizím mistrům a tovaryšům zavírati ze snahy, aby technické zkušenosti řemesla nevynesly se.[4]) V dobách potomních leckterý uvedený důvod zavírati cechy platil v Němcích a jinde na dále, ale potom nade všecky důvody hustěji objevuje se ten, aby mistrům při obchodním poklesnutí pojištěno bylo dostatečné

[1]) Roscher, Nationökon. III., 590.

[2]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 2, 49.

[3]) Keutgen, Zünfte. 233.

[4]) Roscher, l. c. 351.

živobytí. Ten důvod byl znakem úpadku, a shledáváme ho v době, kdy vadnul systém hospodářství městského.

U nás dlouho nic takového. Uzavřitých cechů z lakomstva misterského byly by městské rady netrpěly, jim šlo v XV. století všude o rozšíření řemesel, a ne jich umálení. Nevidíme obmezení ani při určitém a uzavřeném počtě bud a krámů (na př. řeznických); mistr, nemající na tu dobu krámu, čekal, až si ho mohl zakoupiti, a zakoupil, byť i jen čtvrtka krámu byla; zatím prodával doma na okně. Nějaké živnostenské uzavření shledáme jen tu, kde živnost se váže k domům, o čemž položí se při obchodě pivném.

Tedy, úhrnem souzeno, cechy u nás byly všem odborným řemeslníkům přístupny, ale již v předešlé periodě poznali jsme, že vstup byl závislý na podmínkách; ty podmínky v této době zobecněly a ztužily se, a poněvadž nebylo vždy vyplnění těch podmínek žadateli možno, vidí se nám přístup do cechu a řemesla přece dosti nesvobodným.

Nejsnadnější přístup v cech členové mistrovských rodin měli. Žena již tím, že se vdala za mistra, byla oprávněna vésti prodej jeho produkce, sedala místo něho v krámě (jenom ne v řeznickém), a byla v ochraně cechu; vdova po mistrovi stala se dokonce samostatným členem cechovním, i u malířů v seznamech členských začasté shledáváš se s malířkami (pictrix).[1]) Tou příčinou je významno, když r. 1436 staroměstští konšelé v hádce cechu koželbarvířského s Marketou Chudobicerovou, vdovou neposlušnou, nalezli ortelem, poněvadž jest v řemesle jich a tím řemeslem se obírá a obchodí, aby tedy vedle řádu poslouchala starších.[2]) Tu vdovu tedy aby do cechu ještě nutili! Že syn mistrův dědí živnostenské a cechovní právo po otci, že výhody a úlevy stran přístupu v cech mají ti, kdo si vezmou dcery mistrovské či vdovy, to shledali jsme již na počátku periody předešlé (r. 1324) a to trvá pak vždy. Nebyl to jen zdejší zvyk a právo, bylotě tak ve Francii, v Polště, v Němcích a všude, kde řemesla organisována v cechy.[3]) Odpovídá

[1]) Krasoumné Jednoty rukop. č. 2. 165 (r. 1501). 115 (cca r. 1400).

[2]) Arch. pražs., č. 87. 81. Též č. 2099. 419.

[3]) Časem přemršťovali v tom tak, že na př. tkadlci suken v Paříži nechtívali vůbec přijímati za členy jiné lidi než syny mistrů; v Lubeku (z r. 1510 zpráva) do některého cechu nedostal se řemeslník jináč než sňatkem s dcerou nebo vdovou mistrovskou. Jiné doklady v Roscherově Nationalökon. III., 601 a násl.

dědičné tendenci i vzácný případ, že na Starém městě r. 1454 po synu Jankovi Legátovi, platnéři, měla dědit řemeslo matka.[1])

V této periodě dostávají se nadpráví a výhody příbuzenské již do všech všudy statut. Soběslavští soukenníci si určili (r. 1438), že syn hned, jak oddělí se od otce, má plné právo,[2]) novoměstští uzdáři (r. 1445) snesli se, aby syn měl plné právo, když složí pouze dvě libry vosku, ale ty musí složiti ve třech nedělích ode dne svého osazení za mistra, zmešká-li ten čas, ztratí plné právo a musí jeho dobývati jako jiní; dále snesli se, aby tovaryš, pojma vdovu, měl „práva půl", to jest, platy, jež jiní musí naplniti všecky, on vyplní jen s polovici, též tak pojme-li dcera tovaryše; ožení-li se syn mistrův s dcerou misterskou, ti mají „plné právo" v řemesle, ale dají toliko dvě libry vosku „pro štěstí ve jméno boží".[3]) U kovářů novoměstských dával statut (z r. 1446) synům a dcerám plné právo také jen za dvě libry vosku, ale chtějí-li je míti, musí se oženiti nebo vdáti (dcery za kteréhokoli tovaryše) do roka, pakli ten rok zmeškají, musí sobě práva dobývati jako jiní cizí „hosté".[4]) U koželuhů novoměstských bylo za řád (z r. 1453), že řemeslník, pojma vdovu z řemesla, s ní béře na se půl práva, druhé půle musí sobě dobýti; syn „všelikteraký" má právo celé, dcera půl, o nějakém časovém nebo jiném obmezení nic tu.[5]) Teprve později čteme (r. 1524), že synové, dokud se neožení, „nemají nic napřed v kúpi ani v prodaji", ať jsou jako jiní tovaryši; dcery mají půl práva, ale v koupi žádné svobody nemají.[6]) Staroměstský cech kloboučnický (r. 1489) přiřiká synovi všecko právo, o dceři nemluví, a vdově přiznává řemeslo i prodej, ale jen pokud je vdovou. Možná, že v praksi byli laskavější. U zlatníků kutnohorských platil řád z r. 1493, že syn nedá zhola nic do cechu a jest všech jiných podmínek prázden; také tovaryš, jenž pojal dceru nebo vdovu, nedá nic, ale povinen ukázati „mistrství".[7]) V Boleslavi Mladé nebývalo v těch příčinách ve všech organisacích stejně; u koželuhů,

[1]) Ustanovuje Legát v poslední vůli, »aby matka s poručníky spravovala tovaryše, kteří řemeslo u mne dělají.« Arch. pražs., č. 2119. G. 8.

[2]) Arch. Pam. XVII., 592.

[3]) Arch. pražs., misc. č. 15. P. 5. Arch. Čes. XIV., 446.

[4]) Tamž, č. 15. P. 9. Arch. Čes. XIV., 449.

[5]) Knihov. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72. řád. 54.

[6]) Arch. mus. perg. list Horaždějovick. psaný. 1524.

[7]) Arch. horn., č. 270.

ševců a řezníků (1494) syn a dcera mistrovská měli jen práva půl; naproti tomu u kožešníků tamž měl syn plné právo jako otec jeho. [1])

Z dokladů nadepsaných a vybraných vysvítá jasně, že „dědicům domácím“, vyňatým z mnohého, co jiné tížilo, byla otevřena cesta ku kastovnictví; přirozeně vznikaly kruhy oprávněných, dědičných cechovníků, kteří jevili snahu zamykati se v kole rodném, krevném.[2]) Nejsobečtěji v tom vedli si řezníci. Krumlovským řezníkům r. 1447 stvrzen statut, že nižádný nemůž v tom řemesle býti, leč by pojal dceru nebo vdovu, nebo byl syn řezníkův! [3]) Toť jako nějaký fideikomiss živnostenského způsobu, zřízený ex providentia maiorum!

Svého času také lazebníci byli kastou, ale nestáli o ni jako řezníci. Byli kastou nucenou tím, že jejich synů nechtěla jiná řemesla v sebe přijímati jakožto povržených. Svrchu vyloženo, že Staroměstští první tuto nespravedlnost sociální snažili se rušiti (r. 1439), ale ještě r. 1474 Vladislav král musil připomínati majestátem, že lazebníci mohou ke každému řemeslu, a přes to čteme v statutech krejčí strakonických (dle řádu píseckého zhotovených), že do učení nebudou přijímány děti pištců, lazebníků, hudcův ani židů, aby řemeslo nebylo zlehčeno. [4])

Podmínky přístupu do cechu některé ukládala obec, jiné ukládal cech, a všecky se dostaly do statut. První podmínka, že nabýti jest měšťanského práva, prve než cech s kandidátem o dalších podmínkách pojedná, drží se od prvních vůbec známých statut z předešlé periody (1318) napořád. Jen to slušno připomenouti, že synové měšťanští a dcery, či jak říkáno, „rodičové“ městští i vdovy namnoze mívali právo měšťanské po otci a manželu, nic za ně neplatíce. [5])

---

[1]) Arch. boleslav., kn. smluv., č. 1., fol. 25.

[2]) Jak dí Steslowicz v Kwartalniku Historycz. VI., 2. 285.

[3]) Arch Pam. XIX., 193. Gross. Jest význačno, jakou sílu přisuzoval dědičnému právu misterského synka r. 1510 pražský sladovník Jan. Vzav k sobě sirotka po kotláři, jal se hned jménem nedospělého chlapce dělati řemeslo. Cech se bránil, a konšelé rozhodli, že žádný nemůž řemeslo dělati, než to, kterému se učil, a pak není v žádném řemesle za právo, aby sirotek měl dříve let došlých právo po otci a dříve, nežli se tomu řemeslu vyučil. Arch. pražs., č. 1128. A. 20.

[4]) Arch. mus. zems Opis.

[5]) Arch. pražs., č. 989. G. 4. 1505 snesla se o tom veliká obec Nového města, připomenuvši, že za starodávna již nic nebralo se od »rodičů« domácích.

V této době přistupuje jakožto podmínka druhá, aby kandidát byl náboženství husitského.[1]) Ta podmínka arci nemohla platiti v Plzni, v Budějovicích, ani v městech katolických vrchností. První přišli nožíři r. 1427 k radě staroměstské slibujíce, že tělo a krev boží budou přijímati všickni nejméně jednou v týden; roku následujícího kožešníci téhož města Starého vstavili si článek o víře do statut; kdo by se pravdám zákona božího protivil, aby nebyl trpěn. To si opsali Litoměřičtí r. 1429.[2]) Mimo jiné venkovany r. 1444 též kožešníci vysokomýtští položili si do řádu přijímání pod obojí s úlohou, aby mistr každý manželku i čeleď k tomu držel a napomínal.[3]) V Pražských městech v těch letech některý řád nemá o náboženství zmínky, ale to nevadí, mistr jinověrec nebyl by stal se snadno měšťanem a tudíž ne členem cechu. R. 1451 sedláři novoměstští dali si do statut svátost pod obojí „vedle compaktat a smlouvy s svatým concilem basilejským“; podobně olejníci r. 1452. Stejně řezníci chrudimští r. 1455 zavazují mistry.[4]) V řádě sladovníků novoměstských r. 1456 ukládá se novému mistru, aby „sjednal se s ostatními v duchovních věcech“;[5]) v smlouvě mezi ševci nováky a vetešníky sami konšelé r. 1456 ukládají oběma za řád, aby se mistři v tom s obcí srovnali a tělo i krev Páně přijímali.[6]) O srovnání se v duchovních řádech s městem a s mistry hovoří pak jiné řády pozdější. R. 1458 také řád malířský, jenž to opakuje r. 1469, ale ke konci periody připouštěl při katolických mistrech (Gangolf) výjimky. O krvi Páně čteme v statutech pilařů novoměstských r. 1457, mydlářů 1464, zlatníků 1478.

Že časem ustydalo husitské nadšení, svědčí statut krejčí malostranských z r. 1481. Ten káže, aby každý mistr přijímal svátost „očitě“ a nejméně jednou v rok. To znamená, že již byli v cechu lidé, kteří kalich předstírali. Doslovně tak, jako krejčí, uložili si vetešní ševci téhož města r. 1461.[7]) Velmi horlivě hrnčíři novoměstští vstavili si do statut r. 1488, že kandidát misterství musí

---

[1]) V Polště katolické vyznání podmínkou k řemeslu stalo se teprve v XVI. stol. Steslowicz. Kwartalnik, l. c. 285.

[2]) Arch. Čes. IV., 383. XIV., 438. Kn. litoměř. opis v arch. mus. Cechy.

[3]) Jireček, Paměti Vysok. Mýta 44.

[4]) Arch. pražs., Misc. 15. P. 13. Arch. Pam. XIII., 191.

[5]) Arch. Č. XIV., 467.

[6]) Arch. pražs., Miscel. 15. P. 16.

[7]) Miscell. č. 12. N. 15. N. 13. Arch. pražs.

se sjednávati s obcí v řádech kostelních podle smluv s svatosvatým koncilium basilejským.[1]) V témž řádě poprve ohlašuje se nenávist k českým bratřím. Kdo „pikart", ten nemá býti v cechu trpěn. O víře podobojí ještě hovoří statut novopražských kloboučníků r. 1489 a staropražských mydlářů r. 1498. V tu dobu již pozorujeme na Malé Straně zvláště v uměleckých řemeslech nejednoho katolíka. Katolické kamenníky brala a chránila huť na zámku, malířům katolickým, zvláště byli-li v službách dvorských a panských, cech malostranský asi dosti brzo přestal se zavírati. Na venkově shledali jsme statut o tělu a krvi Páně ještě r. 1523 u krejčí bydžovských, při čemž cech chtěl, aby kandidát mistrství vůbec srovnal se s mistry u víře a potvrdil to oním přijímáním z kalicha skutečně i se svojí čeládkou, a pakli by se „tomu dobrému zbraňovati směl kterýs tovaryš nebo děvka, to jim trpěno býti nemá". [2])

V cechovních organisacích měst pánů katolických nebývá vyznání víry v statutech přímo kázáno, ale ze služebností božích v statutech uváděných vysvítá, že člen cechu musil býti pod jednou. Neobyčejně liberálné po stránce náboženské byly řády v Mladé Boleslavi. Kundrat z Krajku, vrchnost boleslavská, náboženstvím český bratr, dal r. 1518 vepsati v statuta kovářů a jiných řemesel,[3]) aby se spravovali tak, by Pánu bohu bylo ke cti a před lidmi dobrými chvalitebné, „a jedni druhým buď mistři nebo tovaryši v náboženství, jakž kdo za dobré má, nepřekážejte, než dobrú lásku, svornost k sobě zachovávejte."

Když ke konci naší periody vešlo do Čech německé protestantství, jehož se zvláště řemeslníci jakožto čilý živel ochotně přidržovali, vznikly v Praze r. 1524 působením primatora Paška, víc bezohledného ctižádostivce nežli kališníka, artikule proti novotnému učení luterskému. Dle nich neměl „pikart" (luterán ani bratr) puštěn býti k řemeslu ani v něm trpěn. Předcházeti měla u každého, kdo chtěl v cech, jakási zkouška z náboženství při úřadě duchovním. Měl tedy na farním knězi záviseti vstup do řemesla. Ale přes všecken fanatismus, jenž tehdáž Prahou zmítal, přicházeli v cechy lidé bez náboženské zkoušky, což záviselo jednak na cechu, jednak na konšelech městských. Tou příčinou čteme při r. 1529 stížnost konsi-

---

[1]) Hořické mus. Perg. Opis. Arch. Č. XIV., 485.
[2]) Orig. Soukr. majet. Opis u Dra Čelakovského.
[3]) Kn. mladobol. č. A. 10. 7.

stoře kališné do Novoměstských, „že by některým osobám to propůjčeno býti mělo, bez úřadu duchovního že jsou do řemesla je přijali, ježto jsou pořádku z víry své neučinili, ani jsou ohledáni úřadem předešlým, jakž jest v tom pořad zachováván v těchto časích byl.“ [1]) Ostatně i konsistoř věděla, že ne všickni ústy vyznávají tak, jak v srdci věří. Král Ferdinand r. 1529 prohlásil pověstné artikule z r. 1524 za zrušeny. Tím vzešla po stránce náboženské při vstupu v cech jakás volnost.

Druhou výminkou při vstoupení do cechu bylo přinésti listinné doklady o legitimním původě a o dobrém dosavadním zachování v místě, odkudž kandidát pocházel nebo přišel. O vysvědčení stran „poctivého lože“ víme již z periody předešlé, teď se věc zostřuje. List o poctivém původě již učedník musí skládati. Jestliže ve Štrasburce teprv v době následující — r. 1535 — chtějí vyloučiti synka z cechu, poněvadž otec jeho nebyl z lože poctivého a prohlašují-li to Norimberští za novou věc, [2]) to u nás již r. 1481 malostranští krejčí, ba týž rok i tamější vetešní ševci, vstavili si do statut, že kandidát mistrství musí donésti listy o poctivém původě svých obou rodičův, [3]) a pekaři českokameničtí dokonce vymyslili si r. 1483 ze směšné snahy aristokratické, aby kandidát ukázal poctivý původ von allen seinen Ahnen. [4])

Mimo doklady o poctivosti žádají se v této periodě ještě jiné listy. Tak novoměstští pekaři mají r. 1444 v statutě, kdo chce v cech, aby ukázal, jestli „svobodný od zavázání manželského nebo řádně-li jest ve svém manželství oddáván.“ [5]) Listy o manželském snětí řádném nebo svědectví očitých svědků, že řemeslník se svou ženou církevně jsou spojeni, stalo se zvykem. O listu výhostním, že totiž kandidát cechovní není poddanským vrchnostenským člověkem, nýbrž svobodným, čteme v statutech malostranských krejčí r. 1481 poprve, ač nepochybujeme, že to i beze statut chtívaly cechy věděti dávno dřív. V době zlých zápasů měst se šlechtou v konec naší periody cechy dbaly této věci úzkostlivě již při učednících, aby se vyhnuli sporům a pokutám; chtívaliť páni za přechovávání poddaného 50 kop pokuty. R. 1516 se strachem Mělničtí připomínají

---

[1]) Arch. pražs., č. 993. 266.
[2]) Mummenhoff. Monograph. Kulturgesch. VIII. 53.
[3]) Miscell. (v arch. pražs.) č. 12. N. 15. N. 13.
[4]) Arch. Böhm. Kamn. Opis v zemsk. arch.
[5]) Arch. pražs., miscell. 15. E. 1. Arch. Čes. XIV., 442.

Kosteleckým n. L., že dle snesení Pražských i všech jiných měst královských krejčí, přijímajíce učedníky, nejprve mají vyptati se, může-li svobodný býti od pána, a jestližeby neměl listu výhostního, aby nebyl přijat v učení.[1])

Krejčí bydžovští r. 1523 vstavili si do statut (dle hradeckých a chlumeckých), že listy při vstupu do cechovní společnosti musí býti ukázány také na rathouze.[2]) Kde to neměli v statutech, tu rozumělo se to samo sebou; na rathouze bez listů nedávali měšťanství. Neměl-li cechovní žadatel listů všech hned po ruce, čekalo se. Do tkalcovských statut v Rožmberce dostalo se tou příčinou r. 1506 ustanovení, je-li tkadlec z kraje dalekého, že se až rok počká na jeho list.[3]) Vzpíral-li se mistr nově příchozí donésti listů, cech se mu protivil s úspěchem, ale někdy trval zápas dlouho. Příklad toho r. 1438 v Starém městě Pražském. Mistři řemesla zlatničího nechtěli jakémus Mikuláši Glogerovi, jenž přišel z Litoměřic, přáti ani obydlí, ani díla mezi sebou, že nepoložil listů. I rozhodli konšelé, k nimž se Gloger utekl, že musí býti poslušen starších i všech jiných mistrů vedle jich práv a řádův, a listu svého zachování aby dobyl do sv. Jiří, pakliby toho neučinil, v tom že páni hájiti jeho nemíní. A r. 1449 konšelé sami píší do Litoměřic, že po jedenáct let(!) měli s ním nesnáze, až konečně od města vyhnán, ne proto, že nedonesl listu zachovacího, ale že ošidil žida falešným diamantem. Tu teprve také konšelé vědí, že ten podvodník „kaceřoval ty, kteří přijímají pod obojí.“[4]) Tento podivný případ vysvětliti lze anarchií, která v Praze byla až do r. 1448.

Třetí výminka k přístupu v cech vznikla již v periodě předchozí ze snahy o lepší odborné technické vzdělání řemeslného dorostu. Kdežto statuta starších dob o učednících a učbě málo co vědí, v této době již nalézáme v statutech všecky poměry učednictva zevrubně a přísně normovány. Kterak cechy lpěly na liteře, že teprv učení vede v cech a mistrství, o tom pádný doklad při slavném Rejskovi, kterýž ze stavu učitelského byv povolán k stavbě skvostné brány pražské, po dostavení jejím od cechu kamennického

[1]) Arch. musej. Opis 1516. V zasedací síni radní v České Kamenici mají zarámovaný list o dobrém původě vesnického chlapce, jenž se tu chce učit kovářem r. 1499. Doklad, že vesňané jsou přijímáni.

[2]) Opis u dra Čelakovského, orig. v soukrom. ruk.

[3]) Arch. mus. Inserov. v pergam. list. r. 1553.

[4]) Arch. pražs., č. 2099. 608. M. 98.

v Praze nucen byl dvě léta řemeslu stavitelskému učiti se, chtěl-li na dále býti mistrem kamenníkem. [1]) Nápodobně novoměstští kloboučníci r. 1451 přinutili mistra Martina, aby, ponechaje díla klobouků bobrových do dvou let, učil se tomu, ale jiné klobouky že může dělat. [2])

Když se vyučil mladík, obdržel list za vyučenou. Ten jest přidati k oněm listům, svrchu vypsaným, jež kandidát o připuštění v cech musil skládati. [3]) Kolik let má býti vyučený mladík potom tovaryšem, to nikde nebylo stanoveno. Vandr tovaryšský v této periodě nebyl ještě tolik obecný, aby byl nutnou podmínkou přijetí v cech. V statutech pekařů českokamenických z r. 1483 čte se, kdyby vyučenec chtěl vandrovati, aby mu cechmistři dali list s pečetí na cestu. [4]) Tu tedy jasno, že nebyl nucen vandrovati, kdo nechtěl. Naproti tomu mistrovská zkouška — ukázání řemesla — v tomto období již tou měrou zobecněla, že lze ji pokládati při většině řemesel za nutnou výminku k připuštění v cech. Právo řečené Soběslavské vůbec bez výjimky nařizuje, když chce řemeslník mistrem „sísti“, že má nejprve své řemeslo ukázati. [5]) Jen pekaři a tu a tam jiná prostá řemesla, posluhující výživě lidské, neukládali sobě zkoušek. [6]) Jináče zobecněl princip, kdo neumí rukou svou dělati, nesmí prodávati. [7]) Tu se živnostenské právo přímo vázalo na nějaký důkaz, že řemeslník umí rukou dělati. Ten princip vyvinul se rozvojem řemesla a jeho techniky. Mistr měl dokázati umělost svou, aby byl cechu ke cti i se svou prací, za kterou cech měl odpovídati radě a konsumentům. Proniká úmysl, že zkouška je stanovena pro čest řemesla, a že nemá přístup do cechu nedovedný podnikatel a kořistník z práce cizí; řemeslo smí provozovati jen ten, kdo je technicky ovládá, princip to středověký, jímž už v zárodku ubita jest velkovýroba, shrnující několik processů pracovních pod jedním řízením.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2099. 463., č. 331. 170.

[2]) Arch. pražs. Manuál. č. 88. 634.

[3]) Zřejmě o tom statut řezníků rychnov. r. 1471; vetešných ševců malostranských r. 1481; pekařů českokamenických r. 1483 a j.

[4]) Arch. Č. Kamen. Opis v arch. zemsk.

[5]) Arch. pražs., č. 993. 254.

[6]) V Krakově pekaři, futerníci, rýmaři v XV. stol. nemají mistrovského kusu. Steslowicz. Cechy krak. Kwartalnik Historycz. VI., 2. 283.

[7]) Vyslovený v statut. kožešníků Vys. Mýta r. 1444.

V tom, kterak jest ukázati řemeslo, panuje v této době ještě rozmanitost a znamenitá volnost. Často jest to jen zkouška umělosti, kterou starší mistři ukládají kandidátovi po svém rozumu a zkušenosti. Rukavičníci staroměstští r. 1432 nutí tovaryše, který chce řemeslo dělati, „aby je, jakož sluší, před staršími ukázal." Kterak a čím ukázati, to se nepraví. [1]) O takové neurčité zkoušce hovoří statut kožešníků mýtských r. 1444 chtějící tomu, aby mistr nastávající řemesla „rukou v skutku" dokázal; pakli by jinak přestoupil, po napomenutí prvním, druhém i třetím, má jemu řečeno býti, aby se lépe naučil. [2]) Tu je tedy shovívavost, jaké mladší doby neznaly. Takovou nějakou zkoušku před cechmistry měli mezi sebou staropražští zámečníci a ostrožníci. R. 1441 pustili se v cechu do sebe z příčiny té, že někteří posadili se za mistry, „neukázavše ruky své před staršími, umějí-li to řemeslo právě dělati." Na konec jsou na radním domě smluveni „rokem dobrotivým", že ti, kdo neučinili, což měli z práva učiniti, aby při tom již zůstali, ale kdo by se chtěl za mistra posaditi příště, aby ruku svou ukázal, umí-li řemeslo, ježto by starší, na to usazení, pochválili, a to pod pokutou, kterouž mají v svém listu hlavním na to usazenou. [3]) Neurčitou zkoušku před čtyřmi mistry, „na to vydanými", shledáváme r. 1446 při novoměstských kloboučnících, [4]) téhož roku u kovářů tamž, dvě léta potom u tamějších kabátníků; [5]) také řezník chrudimský měl vedle statutu z r. 1455 ukázati řemeslo „na krámě", tedy zkouškou neurčenou zevrubně, [6]) ale statutem z r. 1523 byla již určitěji naznačena tak, že mistrů syn ukazuje toliko na hovězím, jiný na hovězím, na skopové zadní čtvrti a na pleci. [7]) I sladovník novoměstský (statut z r. 1456) měl před cechem ukázati, že umí řemeslo „vyvésti", stejně tak sladovníci v Soběslavi (1458); mydláři novoměstští (1464), řezníci rychnovští, hradečtí (1471) krejčí strakoničtí, písečtí (1482). [8]) Hrnčíři novoměstští vstavili sobě r. 1488 sic ukázání řemesla dosti volné, ale přitužené tím, že mělo se díti na schválení

[1]) Arch. pražs., č. 2099. 332.
[2]) Jireček, Paměti. Mýt.
[3]) Arch. praž., č. 992, 205.
[4]) Arch. praž., Miscell. 15. P. 7.
[5]) Arch. Český XIV., 449. Miscell. č. 15. P. 11.
[6]) Arch. Pam. XIII., 191.
[7]) Arch. mus. Stvrzen 1561.
[8]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 15. Arch. Pam. XVII., 594. Miscell., č 15. G. 7. Sedláček, Rychnov. 44. Arch. mus. Opis, Strakonice. 1482.

nejen starších ale všeho řemesla.[1]) Bylo tedy ukazovati v plném cechu, nebo pracoval-li o zkoušce kandidát u mistra, mohli se všickni členové cechu naň choditi dívat.

Poslední neurčitou zkoušku známe z krejčovského řádu kouřimského, jenž se klade asi v rok 1500.[2]) Po tom roce nikde jí není: všude nařízeny jsou určité kusy. Je patrno, že volné ukazování řemesla, což mohlo při nestrannosti cechmistrů býti zkouškou rozumnou a mírnou, drželo se za celé století XV. Naproti tomu stálé, pevné mistrovské kusy, někdy slovy povšechnými, jindy určitými, objevují se vlastně již v periodě lucemburské (viz str. 213), ale řídko. V této době do statut kožešníků staroměstských vpraven určitý kus r. 1428, a zmínky takového rázu za celé XV. století houstnou, až ke konci periody (do r. 1526) mistrovská zkouška, určitě a na vždy stanovená opanuje pole docela. Uzdáři novoměstští r. 1445 určili si, že kandidát musí kůže surové vydělat a z nich nakrájet, co rozkáží cechmistři. To na půl cestě mezi mistrovským kusem a volnou zkouškou cechmistrů. Sedlářů statut na Novém městě r. 1451 chce určitě za mistrovský kus tři sedla, jedno s kostmi, druhé pošité a třetí provlečené z sucha.[3]) Statut pražských malířů z r. 1454 určitě ukládá jen zhotoviti „kus loketní dobře malovaný“, ale co na tu loketní plochu namalovat, toho neurčuje. Tu by se zdálo, že panovala volnost. Tušíme však, že už tehda zvykem bylo malovati Matku boží a nic jiného. Řezbáři týž statut ukládá kus loketní „dobře řezaný“ a sklenáři kus dobře „od skla udělaný,“ aby to mistři, kteří v tu dobu budou, pochválili dle obyčeje starých mistrů.[4]) Novoměstští zlatníci byli (od r. 1478) povinni za „mistrovský kus“ dělati věc trojí: vyřezati pečeť, zhotoviti kalich a zasaditi kámen.[5]) I tu co do formy a v podrobnostech měl umělec volnost. Stejně u zlatníků kutnohorských, kteří byli povinni robit kalich, prsten a pečeť stříbrnou.[6]) Určité kusy mají v statutě z r. 1481 i malostranští vetešní ševci; kandidát měl zhotoviti dvoje škorně nové k ochození, dvoje střevíce (mužské a ženské) vetché a škorně vetché s okolky a s štelci.[7]) V těch letech již snad všude

[1]) Arch. Čes. XIV., 485.
[2]) Kusý list arch. mus. Česk.
[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 5. P. 13.
[4]) Knih. bratrstva. Patera, Tadra. 75.
[5]) Arch. praž., Miscell. č. 15. G. 10.
[6]) Arch. horský, č. 270.
[7]) Arch. praž., Miscell. č. 12. N. 13.

krejčí mívali za mistrovský kus nařízenou hromadu jednotlivých úloh. V řádě krumlovských krejčí z r. 1489 mistrovi ukládá se ušíti 18 všelikterakých věcí dvojí kategorie, a to roucha kněžská (ornát, dalmatiky, kápi, sukni, kuklu kněžskou s cípem, hábit františkánský), roucha šlechtická (kabáty, sukně, čuby, plášť, praporec jízdný, sukno na sedla, šperloch k vozu a j.)[1] „Mistrovský kus" krejčovský z Krumlova překvapuje svou hojností, stejně tak všecky krejčovské řády z jiných měst. Nám se však zdá, že při leckterém kuse jednotlivém mínila se jen theoretická zkouška. Plyne to z novobydžovských statut z r. 1523.[2]) Tu stojí, aby kandidát obvyklý ornát, dalmatyky, kápi a sukni mnišskou „vše měrami zpravil." Tedy jich nešil, jen ukázal míru těch šatů. Dále čte se, aby okázal kabát k honbě s lenýřem (lenýř snad vyšitý vlněný ornament), rukáv záloketní, kukli kněžskou s cípem, půl páchu mužského. Při tom není o měrách nic; ty kusy tedy asi bylo ušíti. Dále se stanoví „míra do sukně harasové s velikými rukávy, rukáv a páchy k tomu, míra na plášť harasový má oznámena a pověděna býti." To tedy zas jen theoretická zkouška. Na konec bylo ukázati sukno na sedlo se šlicí a se sekáním a rukáv babský.

Určité kusy mistrovské mají mimo jiné také mydláři novoměstští (r. 1498), povinni jsouce ukazovati řemeslo na kotle při dokonání mýdla,[3]) mečíři staroměstští, kterým bylo zhotoviti rytířský meč, prostřední meč a kopí (statut z r. 1509);[4]) ševci vlašimští (r. 1510), pardubští (r. 1515), kteří ukazovali škorně příční, škorně telecí a od té škorně střevíc a k tomu punčoch veliký.[5]) Tyto kusy zůstávají základními ve všech řádech ševcovských v Čechách i na Moravě.[6]) Ale do konce periody k těm základním kusům přibývají vedlejší kousky počtem značným; v Kostelci nad Labem r. 1526 měl švec dle mělnického statutu urobiti již devaterou všeli-

[1]) Gross, Arch. Pam. XIX., 307.

[2]) Opis u dra Čelakovského. Orig. v Chlumci v soukr. ruk.

[3]) Arch. pražs., č. 2079. V zadu nepagin.

[4]) Rukop. knih. Lobkovické v Praze. 72, řád. 11.

[5]) Arch. musej. Pardub. 1515.

[6]) Na př. kojetínských ševců kusy r. 1516: boty příčné, škornice z kozloviny, střevíce s šňůrou, z teletiny troje střevíce ženám a čtvrté punčochy, (v Arch. Čes. XX., 287 tištěno paroučochy); v statutech litomyšl. z r. 1526: škorně příčné hovězí s faldem, telecí boty bez faldu, punčoch hovězí, telecí střevíc ženský. Lib. memor. v arch. litomyšl. z r. 1360. 3.

jakou obuv a punčoch.[1]) R. 1524 dostal se i do statut novoměstských kovářů určitý kus mistrovský; bylo ukázati „na černém díle“, že umí koně a fasuňk okovat, „na bílém díle“ bylo zhotoviti sekeru širokou, bradatku kolářskou a řeznickou.[2])

Shledává-li se v starší době ten onen kus mistrovský střídmým, neobjemným a tudíž snazším a ne tuze drahým, nelze neviděti, že na konci periody naší vyskytují se kusy svou mnohostí obtížné, drahé, které stávají se opravdu závorami chudým tovaryšům, aby se nedostali v cech.

Tu již ohlašuje se egoism mistrů cechovních bez ostychu. Jen považme, nožířský tovaryš v Chocni dle statutu z r. 1525 měl zhotoviti dvě „přínoze“ (nože) řeznické, 10 přínoz končitých, tolikéž „prsatých“, 10 šavliček, řezáky, krumpáče, nože kožešnické, „netelíky“, vše po 10 kusech a „klukovců“ pět — dohromady 77 kusů! Všecky měl „zkovati, zprajtovati, zbrusiti, obložiti, vyspěti“ a k nim ještě nožnici zdělati.[3]) To již není mistrovský kus pro čest řemesla. Ostatně i střídmý kus mistrovský býval sám sebou drahý, tovaryš si musil obyčejně zjednati materiál na svůj groš, když přicházeli mistři a cechmistři práci ohledávat, tovaryš byl povinen je hostiti, na konec pak některý kus nesměl ani prodati, zůstaltě cechu. V některém cechu měl úlevu stran mistrovského kusu tovaryš, vzal-li si dceru nebo vdovu z řemesla.[4])

Jest bezpochyby v souvislosti, nalezáme-li v konec jagellovské doby znesnadněné mistrovské kusy, že současně vyskytují se zprávy, kterak bylo možno vyhnouti se misterské zkoušce.

Bylo to možno u nás i jinde[5]) za peníze. Zakazuje-li statut staroměstských mečířů r. 1509, aby se člověk v cech nevkupoval,[6]) to jistě předcházela takový statut kolikaletá zkušenost, že se lidé za peníze bez provedeného kusu mistry stávali. O Václavovi truhláři ze zábraní pražského víme dokonce, kolik za to platil. Vypravujeť r. 1524, že žádal cechmistrů, aby mu živnosti přáli a bratrstva, a

[1]) Arch. zemsk. mus. Kostelec.

[2]) Z kn. táborské v arch. pražs.

[3]) Barvíř, Choceň. 121.

[4]) Ale u vetešných ševců malostranských r. 1481 to neplatilo; neuměl-li, musil u mistra pracovati, nebo pryč vandrovati, třeba si pannu nebo vdovu vzal. Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 13.

[5]) Místo »magisterštuku« bráti peníze zakazováno v Polště tou dobou. Steslowicz, Kwartalnik Historycz. VI., 2. 284.

[6]) Knih. Lobkovická v Praze, rukop. 72, řád. 11.

oni mu přáli, když dá do cechu kopu, pak tak mu k tomu pověděli, chce-li čeleď chovati, aby řemeslo ukázal, a pakli nechce ukázati, aby přidal do cechu k té kopě ještě čtyři kopy grošů.[1]) Také o mistru Václavu Hasíkovi, malíři, dovídáme se při jeho hádce s cechem (r. 1527), že nebyl mistrem „podle práv", ale „z milosti" držán jest za mistra. Pak ho nutili, aby ukázal maystrštuk. Ale neukázal, a mistrem zůstal.[2])

K dalším výminkám, jichž naplnění vedlo kandidáta do společnosti cechovní, byl peníz přístupný (příjemný, příjemné) a svačina. Na Moravě říkali tomu „přípovědné".[3]) V předešlé periodě nebylo nikde po té stránce nic stejného. Někde bylo „přístupné" na milosti starších;[4]) u malířů pražských (r. 1348) již to bylo půl kopy grošů, (ale dcera malířova vymáhala ženichovi svému přístup v cech za 6 liber vosku); při jiných organisacích častěji vyskytuje se za přístupné věrduňk (ferto, čtvrtce, $^1/_4$ kopy), v městech venkovských někde stačila libra vosku, jinde dvě, v Litomyšli u pekařů r. 1356 dvě libry a 6 grošů; u rychnovských soukenníků jen 4 libry (1378), u krejčí budějovických pět liber (1351) a tak všelijak rozmanitě a nikde tuze mnoho (až na onu polovici kopy u malířů). Začasté při tom určeno bývá, aby novotný mistr dal džber piva „na paměť pevnější".[5])

Na počátku naší periody ustanovuje právo Soběslavské za obecný princip, aby dal nový mistr 4 groše za džber piva a věrdunk „k odění" (na zakoupení zbroje a zbraně cechovní) a jiného všeho obtížení aby byl prázden.[6]) Tím pravidlem však málo kde se řídili. Pozorujeme především nepoměrný rozdíl mezi pražským „přístupným" a mezi přístupným cechů venkovských. Ani v Praze není u všech stejně dobou stejnou. Několik příkladů na poučenou.

Pekaři novoměstští r. 1444 stanovili si 15 grošů přístupného, to tedy věrduňk dle práv Soběslavských. Novoměstští kloboučníci

---

[1]) Arch. pražs., č. 1046. G. 8.

[2]) Rukop., č. 2. v Krasoumné Jednotě. 259.

[3]) Statuty soukenníků přerovských r. 1498. Arch. Čes. XVI., 528.

[4]) Arch. pražs. 986. 185. 1360. Postřihači pražští.

[5]) Je omyl, tvrdí-li Inama-Sternegg, že v XIV. stol. v Němcích bylo přístupné od 4 hřiven do 24. V XIV. stol. bylo přístupné všude střídmé, co uvádí, jsou výjimky. Ve Francii ještě v první polovici XV. věku neplatilo se víc nežli 40—50 sous. Svačina bývala dražší, stála 5, 6, 10 livrů. Séances et travaux de l'Académ. des sciences moral. et polit. Compte rendu. Févr 1905. 219. 220.

[6]) Arch. pražs., č. 993. 254.

uložili si r. 1446 vstupného 15 grošů bílých. Také ještě v polovici XV. století u olejníků novoměstských (r. 1451) a u pilařů (r. 1457) shledáváme za vstupný peníz 15 grošů, při oněch nad to aby kandidát učinil „svačinu skromnou vedle statku svého", při těchto aby dal libru vosku nad peníze. Novoměstští mydláři chtívali „pro potřeby k obecnému dobrému" také jen 15 grošů přístupného; stanovili si tak r. 1464 a drželi to ještě r. 1498. Ale ten rok přidali k tomu libru vosku. Poslední pražské cechy, jež chtějí na novotném mistrovi 15 grošů bílých přístupného, jsou r. 1488 hrnčířský na Novém městě a r. 1489 cech staroměstských kloboučníků.[1]) Pozorujeme, že se skrovným vstupným jsou vesměs cechy buď nižšího řádu, buď málo hojné. Z této zkušenosti vymykají se staroměstští mečíři, kteří ani ještě r. 1509 nechtívají víc než 17 grošů a 3 libry vosku, ale jen od mistra v Praze; mistr venkovský byl povinen dáti do pražského cechu půl kopy českých grošů a 3 libry vosku.[2])

Na proti tomu kováři Nového města již r. 1446 žádají k půl kopě ještě 2 grošů, 2 liber a poslu groš a zůstávají při tom tak ještě v obnovených artikulích r. 1524. Syn mistrův u kovářů a ženich s dcerou mistrovskou měli dáti jen vosk. Stejně po půl kopě chtějí novoměstští provazníci (r. 1446), kabátníci (r. 1448), sedláři (r. 1451) a kamenníci (ještě r. 1539) slevujíce zedníkům, s nimiž měli cech, polovici.[3]) Některé z těch cechů žádaly vedle peněz libru vosku, a svačina stala se již nezbytným všude zvykem, ať o ní v statutě položeno či nic.

První, kdož zvýšili přístupné na kopu grošů a dvě libry vosku, byli novoměstští soukenníci r. 1447. Ale milosrdně přidali, že chudému milost se může dáti.[4]) Brzo po nich (r. 1454) smluvili se malíři pražští, aby nově vstupující dávali po kopě, poněvadž cech loni náklad učinil k poctě krále a ke cti řemesla na korouhev, svíce a perkytle.[5]) Zlatníci novoměstští (r. 1478) ustanovili si kopu

---

[1]) Arch. Čes. XIV., 442. Arch. pražs. Miscell., č. 15, P. 14. P. 17. G. 7. Arch. Čes. XIV., 485. Arch. pražs. č. 993. 232.

[2]) Knih. Lobkovická v Praze, rukop. 72, řád. 11.

[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 7. 8. 11. 13. Arch. Čes. XIV., 449. 453. Arch. pražs., č. 1130. 334.

[4]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 10.

[5]) Knih. bratrstva. Patera-Tadra. 75. Malíři vratislavští měli ještě r. 1485 vstupného jen půl kopy a půldruhé libry vosku. Schulz, Gesch. der Breslauer Malerinnung. 32.

přístupného, též tolik krejčí malostranští (r. 1481), ale ti činí (ponejprv pokud víme) rozdíl mezi tovaryšem, jenž se mistrem chce státi, a mezi přespolním mistrem, jenž se v Praze chce posaditi v řemeslo a v cech. Onen měl dáti kopu grošů, 2 libry vosku a svačinu, tento však byl povinen za osazení složiti půl druhé kopy, dvě libry vosků a pořídit svačinu. Za to byl prázden mistrovského kusu. K těm artikulům skoro zbytečně doloženo, že kandidát, než začne řemeslo, musí dáti kopu peněz za městské právo. Stejné požadavky malostranští ševci vetešníci činili (stat. r. 1481), jen o to víc, že chtěli tři libry vosku.[1]) Syn mistrův spravil v těch řemeslech všecko jedinou librou vosku a svačinou. Na jedné kopě grošů českých „přístupného" v Praze zůstává pak na mnoze, ještě r. 1524 u koželuhů nalezli jsme statut o dvou kopách míšenských (= 1 kopa česká), kterou si nový mistr má spláceti po pěti groších v suché dni.[2])

V městech venkovských jest, jakž napověděno, přístupné daleko menší nežli v Praze. Někde drží se v té malosti za celou dobu. Pekaři kutnohorští, a s nimi ještě jiní řemeslníci, dosahujíce mistrovství, platívali (dle stat. z r. 1437) dvě libry vosku do cechu, 2 groše rychtáři, 1 groš písaři městskému,[3]) kteréž platy peněžité jsou po starodávnu. Stejně tak shledali jsme r. 1442 u řezníkův a pekařů v Úterém; proti tomu ševci tamější platili jen dvě libry a svačinu.[4]) Nevalné vstupné ukládáno (r. 1444) kožešníkům mýtským, libra vosku a 4 groše; krejčím třebenickým stejně tak (r. 1455), tkadlcům téhož městečka, pouze dvě libry vosku (r. 1455), u řezníků rychnovských (r. 1471), povinnost vstupná spravena třemi librami a jediným grošem; u krejčí hořických (r. 1491) dvěma librami a jediným grošem ; u krejčí přibyslavských (r. 1504), bylo dáti „svačinu slušnou" a funt vosku; ale mistři ze spolku, což by při té svačině propili, mají prý sami za sebe i za mistra toho platiti, což ustanovení vzácnějšího způsobu. U tkadlců rožmberských (r. 1506) spraveno vstupné librou a půl džberem piva; ševci pardubští chtěli (r. 1515) 4 groše, libru vosku a svačinu „dle mož-

---

[1]) Arch. pražs., Miscell, č. 12. N. 15. N. 13.

[2]) Arch. mus, orig. pergam. 1524. Na té výši přístupného jsou v týchž dobách též mnohé cechy východních slovanských měst. V Těšíně r. 1509 měli kožešníci však jen 40 grošů. Věstn. Mat. Opav. 1897, 7. 26.

[3]) Horská knih., č. 40, opis v arch. zemsk.

[4]) Diplomat. mus. Opis z Teplé.

nosti; u kovářů a kolářů turnovských (r. 1519) bylo položiti dvě libry a čtyři groše.[1])

O něco značnější vstupné bylo u soukenníků soběslavských již v počátcích naší periody. R. 1438 žádali vstupného čtyři libry vosku nebo na hotově 12 grošů; tamější krejčí chtívali (od r. 1445) pět liber a džber piva; u refléřů horských (r. 1447) bylo platiti dvě libry vosku a k tomu 10 grošů; u koželuhů v Jindřichově Hradci (stat. 1476) čtyři libry, džber piva mistrům, půl džberu do špitála, půl tovaryšům; kdo pojal vdovu nebo dceru mistrovskou, spravil vstupné dvěma librami a polovicí džberu. Ševci třebonští (statut 1483) spokojovali se čtyřmi librami; stejně tolik chtívali pekaři v České Kamenici (r. 1483), ale nad vosk ukládali 9 šilinků 3 peníze a pivo; syn mistrův odbyl všecko pouze dvěma librami. Vstupné u řezníků v Dobrušce bývalo (od r. 1593) v šesti groších českých a ve dvou librách vosku; o málo víc stanoveno (r. 1494) u ševců mladoboleslavských: 5 míšeňských grošů kostelu, 5 městu, 5 grošů a 2 dvě libry vosku do cechu; koželuh, nechtěl-li ševcovat v cechu, platil toho všeho půl. Kožešníci téhož města Boleslavě (r. 1494) měli přístupného 15 grošů míšeňských.[2]) U sladovníků krumlovských (r. 1516) chtívali 3 libry vosku „k faře" a tři k cechu, syna mistrova a ženicha dcery či vdovy mistrské osvobozujíce. Po šesti librách vosku (tři kostelu, tři cechu) a k tomu džber piva ustanovil si cech tkalců v Třeboni, Lomnici, ve Veselí (r. 1519), cech řezníků v Trhových Svinech (r. 1520) a cech kovářů labskokosteleckých (r. 1521), proti čemuž tamější ševci ukládali jen polovici toho (r. 1526).[3]) Ze skrovnějších budiž ještě uvedeno přístupné krejčí bydžovských, žádajících r. 1523 15 grošů míšeňských a 2 libry vosku.[4])

---

[1]) Jireček, Paměti Vysokého Mýta. Kniha třebenická z r. 1434, str. 4, 46. Sedláček, Rychnov. 44. Arch. hořický. Opis u dra Čelakovského; Arch. Pam. XV., 334. Řezníček; Arch. Musea zemsk. Inserov. 1553. Arch. mus. Česk. Opis na pergam. Z turnov. opisů dra Šimákových.

[2]) Arch. Pam. XVII., 592. 585. Kn. arch. kutnoh., č. 40. Opis v zemsk. Z kopiálu hradeck. Opis v zemsk. arch. Arch. Pam XVII, 587. Arch. Böhm. Kamnitz. Opis v zemsk. arch. Arch. mus. Dobruška. Arch. boleslavský, kniha smluv, č. 1. 25.

[3]) Arch. Pam. XIX, 310. XVIII., 59; diplomat. mus. Trhové Sviny. Arch. mus. Kostelec.

[4]) Opis u dra Čelakovského.

Z největších platů venkovských vidí se nám býti 15 grošů bílých (30 míšeňských) a dvě libry vosku u ševců ve Vlašimi r. 1510; zajímavo, že stejně tak bylo u ševců v Tovačově moravském r. 1516;[1]) rovněž tolik (30 grošů míšeňských) chtívali řezníci mladoboleslavští r. 1494 (10 grošů k obci, 10 k cechu, 10 na kostel); což syn misterský spravil polovičkou. U řezníků chrudimských mívali 15 grošů bílých a tři libry vosku „Bohu" již od r. 1455; r. 1523 tři libry nechali v platnosti a na penězích stanovili 18 grošů bílých;[2]) 16 grošů českých a poctu mistrům ustanovili si r. 1526 ševci v Litomyšli. Valné vstupné bylo roku 1489 u krejčí krumlovských. Před zkouškou bylo položiti půl kopy (nevíme, české-li či míšeňské), neukázal-li kandidát kusů uložených právě a zcela, propadly ty peníze do cechu, ukázal li, měl učiniti svačinu a při ukazování řemesla mistři měli té půl kopy propíti; pak musil určiti 8 liber vosku ke kostelu, 2 libry k faře a 6 liber do cechu. Synové a ženichové byli vosku prázdni.[3]) Půl kopy přístupného měli také krejčíři strakoničtí dle píseckých (stat. z r. 1482), ale byli tak milosrdni, že při chudém chtěli „z milosti" přestati na 15 groších.[4]) Půl kopy (a tu víme, že byla česká čili celá kopa míšeňská) žádali krejčí rychnovští a k ní vosku dvě libry. Největší přístupné na venkově shledali jsme u zlatníků kutnohorských — půl druhé kopy (1493) — a u sladovníků chomútovských kopy dvě, libry dvě (r. 1520).[5]) Ti obojí tedy Pražany dohonili, ano předhonili.

Kdo pročetl příklady o přístupném, uvedené z Prahy a z venkova, sotva postřehl nějaké pravidlo, nějakou patrnou příčinnost, proč tu přístupné větší, tam menší. Viselo asi všecko na lokálních poměrech, také na tom, odkud si co řemeslníci opsali. Jen to lze hádati s jakous bezpečností, že tu, kde cech o nové členy stál, bývalo vstupné na léta skrovné, a kde se chtěl zavírati, tam přístupné zvýšil až k prohibici. Že by se byl cech při kandidátovi sháněl po tom, má-li do živnosti nějaký kapitál, aby nezačínal s dluhy, o tom nevíme; v Němcích prý se to vyskytuje již od XIV. věku.[6]) Ale ten

[1]) Slavík, Vlašim. Arch. Čes. XX., 285.
[2]) Arch. Pam. XIII., 191. Arch mus. Chrudim 1523.
[3]) Arch. Pam. XIX., 307. Gross
[4]) Arch. mus. zemsk. Opis.
[5]) Arch. horský, č. 270. Opis v zemsk. arch. Arch. minist. vnitra. IV. D. 7. Opis zemsk. arch. »Zwei Schwertschok«.
[6]) Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 74.

starodávnější způsob u nás i v této periodě přihází se, že novotný mistr musí učiniti za jistou sumu a na určitý čas pro bezpečí zákazníků z obecenstva. Takž chtívali dle statutu z r. 1445 krejčí soběslavští záruku do dne a do roku; zlatníci novoměstští (statut z r. 1478) žádali učení pod 15 hřiven na tři léta „dle starých práv“; roku asi 1500 krejčí kouřimští chtějí rukojmí za deset kop do tří let, kdyby mistr z příhody nebo z neumělosti roucho komu zkazil, aby byla náhrada;[1]) a ještě r. 1523 krejčí v Bydžově shánějí se po rukojmích do dne a roka. V praxi asi slevovalo se. V Plzni na př. r. 1496 přijat tovaryš Baltazar, zlatník, aby ukázal kusy, a jakož měl zaručiti řemeslu za 15 hřiven stříbra, ale neměl rukojmí, cech svolil, aby položil pánům na radní dům „místo základu“ listy zachovací i listy od řemesla až do tří let.[2])

Mezi podmínkami k členství cechovnímu leckdy vyskytuje se statut, aby oženil se, kdo chce v cech býti přijat. Ukládají to na př. r. 1455 řezníci chrudimští, r. 1489 krejčí krumlovští, r. 1493 zlatníci kutnohorští, r. 1504 ustanovují si krejčí přibyslavští, kdo se mezi nimi osaditi hodlá, že musí tu rok pracovati a oženiti se, podobně r. 1523 krejčí bydžovští a jiní.[3]) Také se vyskytuje v této periodě podmínka velice obtížná, aby tovaryš, než o přístup zažádá, sloužil u mistra určitý čas, o čemž zevrubněji povíme doleji.

Svrchu bylo dotčeno, že konšelé městští, když některé z podmínek kandidátovi nedostávalo se plnou měrou, zasahovali v pravomoc cechu buď přímluvou, buď rozkazem, změňujíce věc na prospěch žadatelův.[4])

Vyplniv výminky, stal se kandidát členem cechu. Základy pospolnosti mistrovské zůstávaly i v této periodě stejny, jako byly od počátku cechovního zřízení, jenže se teď zevrubně rozvinovaly, zdrobňovaly a vůbec kodifikovaly.

---

[1]) Arch. Pam. XVII., 592. Arch. pražs. Miscell., č. 15. G. 10. Opis soukr. originálu u dra Čelakovského Arch. mus. zemsk. Opis, Kouřím cca. 1500.

[2]) Kn. plzeň., č. 39, str. 38.

[3]) Arch. Pam. XIII., 191. Arch. Pam. XIX., 307. XV., 334. Bydžovský originál opsán u dra Čelakovského. Naivní jest mínění Al. Schulze v Gesch. der Breslau. Maler-Innung, str. 31, že v XV. stol. tovaryši malířskému nařizováno manželství, aby nebylo pohoršení při užívání ženských modelů.

[4]) Doklad z Kouřimi r. 1491, kde cech musil přijmouti Mikuláše Syrového, tovaryše. Arch. zemsk. Opisy, Kouřim.

V cechu však měla vládu míti úplná rovnost členstva, heslem měl býti amor et paritas.[1]) Rovnost měla se osvědčovati hlavně po stránce hospodářské existence řemeslníkovy, aby chudý vedle bohatého mohl se obživiti, aby důchod z řemeslné práce pocházející, rozdělen byl co možná stejně, aby spořádány byly živnostenské poměry sociální rovnoměrně, a chudoba aby byla od cechovních členů odehnána. Každý člen měl k práci a jejímu výtěžku plné a stejné právo. Jen vdovy po mistrech měly živobyt bez práce vlastní, žily z práce tovaryšů najatých, jediný to způsob jakéhos podnikatelství, dovoleného v cechovním systémě. Rovnosti, jakž ani jináč nelze, bylo lze docíliti jen obmezením individuální volnosti. Demokratická idea rovnosti obmezovala jednotlivé členy v jich činnosti, vše na prospěch celku. Za to obmezení mistr musil těšiti se tím, že je členem privilegované korporace, že má existenci pojištěnu, že má v obci čest a vliv.

Obec, jakož vyloženo, regulovala živnostenskou práci, cech jí v tom pomáhal shoduje se s úmysly konšelův, aby nebylo mezi členy nekalé soutěže, obojí se snažili, aby byly hospodářské podmínky stejných řemeslníků stejné. Proto obmezována produkce, čímž vylučovala se svoboda živnostenská, a dušena volná soutěž, kapitál jako produkční faktor neplatil, velkovýroba neměla vzniku. V tom všem vlastně tkví městské živnostenské právo cechovní. Dnešnímu posuzovateli vypadá to všecko jako věc zpátečnická, zatím to byly primitivní formy, které při nerychlých pokrocích řemeslné techniky a při nehrubě valných odbytech produkčních i v této periodě dobře mohly účelu svému posluhovati beze všech škod, jen kdyby slabí lidé těch prostých forem byli nezneužívali.

Cechovní statuta, majíce účel rovnosti členské na mysli, nařizovala především, aby žádný mistr neužíval řemesel dvou. Běží o to, aby v témž řemesle nedotýkal se mistr práce příbuzné, ne proto, že by ujímal řemeslu jinému, ale proto, aby neměl větší zisk nežli ostatní členové, kteří se nedotýkají dvojí práce. Aby mistr neužíval dvou řemesel, to zakazuje právo řečené Soběslavské na prahu naší periody.[2])

Proto tu a tam v statutech ohraničuje se pole práce a určuje se, co kdo smí, co nesmí dělati. Nejčastěji to shledáváš v řádech

[1]) Jak dí o krakovských ceších Pazdro. Studya nad historya prawa polskiego (Balzer). 42. Srov. též Histoire générale. Lavisse et Rambaud. II. 530.

[2]) Arch. pražs., č. 993. 254.

ševcovských; nejedni ševci byli svými vlastními koželuhy, a jestliže švec vydělanou kůži prodal, pletl se do dvou řemesel. V městech větších, kde koželuzi seděli,[1]) buď povolováno ševcům, aby si koží vydělali jen tolik, kolik potřebují k práci obuvné, nebo zakazovali jim to vůbec; ale na příklad v Klatovech jim zákaz musil ještě r. 1539 připomínán býti.[2]) Měl-li pekař svůj mlýnec, mohl sobě býti mlynářem, ale mouku na prodej dělati nesměl, ani mlíti jinému pekaři, ani sedláku z peněz.[3]) Někde krejčím dovolováno, když velmi sestárli a nemohli krejčovinu provozovati, že směli živiti se prodejem sukna, tedy živností sobě novou.[4]) Naproti tomu, když Jan Kozka „střelec" začal si malovati luky a jiné střelcovské zbraně, pustili se do něho maléři a štítaři novoměstští, a konšelé r. 1455 rozhodli, aby se jednoho řemesla držel, buď střelcovství nebo malířství, neboť řemeslo maléřské a štítařské při právích, kteráž mají od císaře Karla a krále Václava musí býti zůstaveno.[5])

Cechovní statuta, snažíce se o rovnost členskou, nařizovala v této periodě již velice zevrubně objem produkce a odbytu řemeslného díla. Byla snaha, aby každému mistru pojištěn byl odbyt. Při tom držen, nejen u nás, než všude jinde princip, aby malovýroba nebyla překročena. Cech se pletl na ten konec v momenty soukromoprávné i technické. Předně nařizovala statuta kolik zboží se má robiti, kolik na trh vynášeti, kde prodávati, aby bylo zjevno, kolik krámů držeti. Tak příkladem pekaři českokameničtí směli jen dvakrát v témdni péci (r. 1483), řezníci chrudimští (r. 1455) směli dobytek kupovati (a tudíž porážeti) do deseti kop grošů, kdyby však shledány byly na krámě kůže a paznehty cizí, ty měly pobrány býti v pokutě. Vrchnost jindřichohradecká r. 1490 nařídila v Telči řezníkům „pořádku": jeden týden aby prodávali hovězí maso řezníci této strany, druhá strana zatím prodává jen drobné dobytky a vepřové maso; druhý týden obráceně. A ta pořádka aby věčně byla zachována. V Plzni statut z r. 1508 obmezoval řezníky jako jinde, ale dbal aspoň toho, kdyby řezníkovi v outerý

---

[1]) Dle artikulů z Kojetína moravského r. 1516 švec směl dělati koželužstvo, patrně v tom městečku nebylo koželuhů.

[2]) Kniha smluv. I. 101. v arch. klatov. Výpis dra Hostaše.

[3]) Tak smluveno v Praze r. 1520; arch. pražs., č. 1129., fol. 4

[4]) Artik. krumlov. z r. 1489. Arch. Pam. XIX. 301., Gross.

[5]) Arch. praž., 2084. H. 38.

masopustní zůstalo viset hovado přes čtvrt, aby pro tu škodu měl právo k svátkům následujícím před jinými zabíti hovado. Jel-li řezník krumlovský, třeboňský (nebo jiný z panství rožmberského) s masem na posvícení nebo ku kterému „hodu kostelnímu" z města ven, co masa neprodal tam, to mohl prodati pak doma, kdyby však zabil dobytek na posvícení venku ve vsi, kolik mu tam masa neprodaného zbylo, toho v městě potom nesmí prodávati, než ať stráví sám, jináč mu pokuta. Vzácnou výjimkou jest svoboda bití, kterou r. 1516 dal Kundrát z Krajku řezníkům mladoboleslavským, povoliv (asi jen na čas), že řezník smí zabíti třeba desatero dobytka, a zapověděv, aby řezníci sobě neukládali obmezení pod trestem. Stejně vzácno jest nařízení minimální produkce, jako bylo u soukenníků soběslavských, z kterých do roka každý byl povinen zhotoviti aspoň čtyři postavy sukna.

Ševcům vetešním na Malé Straně ještě r. 1481 zakazoval statut víc na stánek vynášeti nežli dvoje škorně, plzeňští ševci směli dle nařízení r. 1498 na sobotním trhu prodávati jen to zboží, které „nejprve a pojednou" vynesli, druhé vynesení zakázáno; provazník novoměstský nesměl (dle statut 1446) díla svého hokyni prodati víc nad tři haléře. Koželuh krumlovský směl jen dvakrát do tého-dne před obědem 10 nebo 15 koží telecích vydělaných na trh vynášeti, aby ševci koupili, měl-li jich doma víc, směl ševci oznámiti, chtěl-li by koupit všecky. Proti tomu novoměstský koželuh dle řádu z r. 1453 mohl kůže rudé, mazané lojem nebo sádlem, svobodně prodávat, hromadně i po jedné, v celku i krájením. Dle ustanovení r. 1488 žádný pekař pražský nesměl mezi hokyně sám chleba roznášeti ani úplatky činiti z kopy, ani víc chleba za groš dávati, než uloženo; kožešníci staroměstští snesli se r. 1428, že žádný z nich nesmí nového nic prodávati na tarmark, patrně, aby čipernější mistr s některou slevou neodbýval svou práci tam, kde jí nelze kontrolovati. Tomu co do účelu podobno ustanovení v Úterém, že švec nesmí prodávati dílo po hospodách (r. 1446), řemeslníci byli vůbec vázáni nabízeti svoje díla jen v dílně nebo na krámě; r. 1458 i v malířském řádě stojí, že mistr nemá věcí malovaných ani řezaných jinde vykládati než v svém veřtatu jako jiní řemeslníci.[1]) To vše platilo arci jen krom jarmarku; o jarmarce byla svoboda.

[1]) Diplomat. musejní, opis z Lib. vetustiss. arch. pražs. 225. Stejně tak v řádě z r. 1523. Arch. pražs., č. 556; nepagin.

Aby měl mistr jen jediný krám, to nařízeno v cechu novoměstských uzdářů r. 1445, též u novoměstských mydlářů r. 1498; řezník chrudimský dle řádu z r. 1455 směl míti krámy dva, na krám druhý však musil chovati pacholka a dobýti jemu na rok práva;[1]) rukavičníci staroměstští r. 1438 obnovili si příkazy, aby žádný dvou krámů nemíval, než na jednom aby dosti měl.[2]) Kabátníci novoměstští r. 1453 snesli se, aby žádnému mistru nepomáhal na trhu prodávati než jeden tovaryš a učedník, „aby se tím lépe všickni chudí i bohatí živiti mohli".[3])

Kupce volat k sobě od krámu spolumistrova bývalo v přemnohých řádech cechovních zřejmě zakázáno. Mají to kožešníci mýtští (r. 1444) stejně v statutech jako kabátníci pražští (r. 1448), kterým zevrubně se vytýká, kterak to zištný mistr na škodu druhého dělati nemá: nemá prý před stolici druhého s kabátem choditi ku prodeji nebo kupcem potrhati.[4]) I malíři pražští, řemeslo z nejpřednějších, již r. 1435 měli v statutech svých, aby druh druhu nelehčil práce, nevkračoval a netřel se v dílo; r. 1478 čteme v jich článcích, aby si kupců z veřtatů neodváděli pod pokutou „panské kázně" (v šatlavě) a pokutou mistrskou. Haniti práci bylo bez trestu jen tehdy dovoleno, byla-li falešna nebo když o mistru zlá pověst šla.[5]) Vůbec byla jakákoli (zvlášť neslušná) reklama zapovídána. Že s všelijakým obmezováním produkce a trhu nebyli vždy mistři spokojeni, toho doklad víme z r. 1457. Tři novoměstští mistři koželuzi pozdvihli se proti všem ostatním mistrům „v trzích" a také proti řádům koželužským; konšelé nuceni smiřovati a srovnali tak, že oni tři pokořili se všem mistrům a starším, prosíce jich, aby jim tu vinu a výtržku milostivě odpustili.[6])

Při řemeslech námezdních, zvláště při stavitelském a tesařském, řády snažily se udržeti rovnost mezi mistry aspoň tím, že zakazovaly mistru, aby na se přijímal dva nebo tři „oukoly" (akkordní práce), prý, až je s jedním dílem hotov, ať se dá zjednati na druhé.[7])

[1]) Čas. Čes. Mus. 1863. 212. Podrobně v Plzni dle statutu z r. 1508. Opis v arch. mus. zemsk.

[2]) Arch. pražs. 2099. 462.

[3]) Arch. pražs., č. 89.

[4]) Arch. pražs. Miscell., č. 15. P. 11.

[5]) Knih. bratrstva. Patera, Tadra. 70. 85. 88.

[6]) Arch. pražs. Miscell, č. 17. C. 21.

[7]) Řád kutnohorských kamenník. z roku 1484. Lib. memorab. z roku 1480, fol. 168.

Také materiál nesmíval stavitel ani tesař dodávati pro svoje větší zisky.

Aby mezi mistry cechovními rovnost byla co do objemu produkce nejeden cech určoval, kolik mistr smí tovaryšů míti, kolik učedníků. [1]) Takž na příklad novoměstský kloboučník nesměl chovati víc než jednoho tovaryše a učedníka (statut r. 1446); [2]) r. 1448 i vetešní ševci obou větších měst Pražských usnesli se nemívati víc než dva pacholky a jednoho robence; [3]) kabátníci novoměstští svolili se r. 1453 a ohlásili to v plné radě, že nesmí žádný chovati víc pacholků než tři a jednoho učedníka; [4]) krejčí malostranský mohl dle statutu z r. 1481 chovati pět tovaryšův a jedno pachole; vetešní ševci tamější dva tovaryše a buď učedníka nebo pachole (robence); [5]) týž rok 1481 statut zakazoval ševcům krumlovským a dvě léta potom ševcům třeboňským míti víc nežli tři tovaryše; robenců, „kdyby jiní mistři nepotřebovali," mohl posadit víc. Krejčí strakoničtí a písečtí (statut z r. 1482) smívali držeti 2 tovaryše, pachole (robence) a učedníka, „pakli nemá učedníka, zůstaň při jednom pacholeti" pod pokutou půl kopy grošů do cechu; tři tovaryše a čtvrté pachole chovati dovoleno bylo ševcům mladoboleslavským (r. 1494); v týž asi čas pražští malíři usnesli se, aby mistr choval jednoho tovaryše maléře, druhého cuprejtýře (zubereiter, pozlacovač) a třetího řezáka; kdo by měl víc jich, propadne pokutu, lečby mistr vznesl na starší, a byla toho příčina hodná, aby starší dali povolení. Sklenářský mistr směl jediného tovaryše chovati, to jemu však nedovoleno, kdyby byl bez tovaryše a, dostana dílo, náhle chtěl tovaryše od jiného mistra vymluviti a přeplatiti. Sladovník krumlovský dle statutu z r. 1516 nesměl míti víc než jednoho učedníka pod pokutou 10 liber do komory rožmberské, rychnovský soukenník mohl chovati jen dva tovaryše (r. 1518); z konce periody z r. 1525 buďtež uvedeni ještě nožíři choceňští, jimž zakazováno chovati dvou „podmistří", dvou šlejfířů; který mistr má dva učedníky, ten u lavice

[1]) Tou dobou bylo tak již všude v cizině, od Francie až do Polska. Byl to system středověký, prohibitivný. Histoire générale II., Lavisse et Rambaud. 530. Pazdro, Uczniowe i towarzysze cechów krakowskich. (Balzer, Studya prawa polskiego) 40. Vzácnost to, měli-li r. 1482 zlatníci v Štrassburce tou příčinou volnost. Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 87. Fagniez. Études. 335

[2]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 7.

[3]) Arch pražs., č. 2099. 1045.

[4]) Arch. pražs., manuál č. 89.

[5]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 15. N. 13.

nesmí míti víc než dva tovaryše. V Soběslavi u soukenníků se takové obmezení týkalo i ženských pomahaček; čtemeť v statutě r. 1438, že mistr smí chovati pouze dvě mykačky.

Aby obmezení mistrů po té stránce bezpečněji stalo se skutkem, nejeden řád cechovní nařizuje, by učedlník a tovaryš jednáni byli veřejně, tak aby všickni mistři o tom věděli. Proto usnesli se novoměstští uzdáři r. 1445 robence přijímati jen s vůlí mistrů; téhož města hrnčíři r. 1488 svolili se, aby smlouvy o učedlníky a tovaryše oznamovaly se mistrům;[1]) proto vešlo v zvyk jednati tovaryše na hospodě, leč by vandrovní tovaryš přišel k mistru přímo, „maje poněkud známost s ním“, jakž r. 1504 stanovil řád krejčířů přibyslavských.[2]) Na týž konec, aby objem produkce byl při všech mistrech stejný, nejeden cech reguloval technickou stránku řemesla, jeho zařízení výrobní. Toho jsme sic v této době v statutech u nás již nenalezli, jako bylo v předešlé periodě, že pekařům litomyšlským a hradeckým určena velikost pece (v patnácti šlápějích r. 1356),[3]) leč by se byli mistři smlouvali o to soukromými usneseními; za to víme o usnesení staropražských tkadlců, že každý má míti v světnici jen čtyři stavy, ba chtějí-li dva mistři v téže světnici řemeslo dělati, ani ti dohromady víc než 4 stavy nemějte.[4]) Soukenník v Rychnově n. Kněž. směl pracovati jen na jednom stavě.[5]) Vinopaliči pražští snesli se r. 1523, aby každý jen tři trouby k řemeslu měl a čtvrtou k lejtrování (čištění), ale potom se někteří z toho snesení vytrhli, a byla z toho bitva. R. 1525 totiž vinopalové všickni jednali o své řemeslo se sladovníky na hospodě, tu byla řeč, že Hanzl vinopal více trub má, než si uložili, i zůstali na tom, že všickni k němu půjdou ohledat, on prchl, oni za ním, on svolával lidi, nastala rvanice, a vinopal Krejza byl tuze bit, začež konšelé je zavřeli všecky.[6]) Soukenníkům snad všem určována statuty míra chodů a počet loktů

---

[1]) Arch. Čes. XIV., 485.

[2]) Řezníček. Arch. Pam. XV., 334. Neposazovati tovaryše krom hospody také r. 1519 u kovářů a kolářů turnovských. Z opisů dra Šimákových.

[3]) Arch. litomyš. Zápis z r. 1457. Výpis prof. Štěpánkův. V Polště dle řádu pekařského v Krakově měla pec býti v 21 loktech (?) Buchner. Cod. picturat. Str. 34.

[4]) Arch. pražs., č. 99. 39. V Kolíně nad Rýnem řád z r. 1375 zapovídal tkadlcům víc stavů než dva. Inama-Sternegg. Wirtschaftsgesch. III., 69. Tkalci v Kojetíně směli míti stavy tři.

[5]) Nařízení opakováno ještě r. 1537. Arch. Čes. XX., 412.

[6]) Arch. pražs., č. 1129. 188. 385.

v postavu,[1]) zajisté proto, aby cena štučky nebo postavu byla u všech mistrů stejna. U řezníků, aby jeden nad druhého provozováním řemesla se nevyšvihl, sloužila za kontrolu obecní nebo cechovní šlachtata.

Přiznáváme však na konec, že těch statut, jimiž by obmezena byla bývala provozovna, dílna, nástroje, není mnoho. Zajisté tím, že nebylo lze té nesvobody provésti. Naproti tomu častěji cechové naši i cizí[2]) dávali na jevo nechuť k tomu, aby mistři provozovali řemeslo na spolek. Associace, spolky provozovací buď vůbec zakazovány, buď všelijak obmezovány. Statut novoměstských zlatníků r. 1478 zakazuje, aby žádný mistr nepřijímal k sobě do krámu druhého mistra na spolek „na jeden groš“.[3]) Na odpor tomu řád krumlovský r. 1447 dovoloval dvěma řezníkům, aby spolu koupili hovado, ale jeho maso ihned měli rozděliti, a každý svou polovicí v svém stanu obzvlášť prodávati pod trestem tří grošů komoře panské a rychtáři groš.[4]) Pardubský řád r. 1510 též dovoluje, aby mistři spolu koupili hovado, ale čtvrtmi aby se nedělili: tedy jen dva na polovici.[5]) Stejně tak ustanovili si řezníci rychnovští r. 1521.[6]) Koláři a kováři v cechu turnovském měli dle statut z r. 1519 sobě dovoleno jeden s druhým v spolek vstoupiti a řemeslo spolu dělati, ale ne bez vůle cechmistrův a všech mistrů,[7]) kteří pro ten případ bezpochyby stanovili podmínky.

Mistr s mistrem aby nemívali spolků, zakazováno spolubydlení dvou mistrů řemesla stejného a také příbuzného. Krejčí malostranský dle statutu z r. 1481 nesměl bydliti v domě se soukenníkem a postřihačem suken, stejně tak r. 1489 zakázáno krejčím krumlovským, r. 1491 krejčím hořickým, aby nebydlili s postřihačem.[8]) Hovorný řád krejčí kojetínských z r. 1538 vykládá, proč nemá krejčí míti v domě postřihače; prý aby byl postřihač jeden všem společný, u něhož by sukna svá dávali postřihovati.[9]) Ale že přes takové zá-

[1]) R. 1447 v Praze, arch. praž., Miscell., č. 15. P. 10.
[2]) Fagniez, Études sur l'Industrie. 335.
[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. G. 10.
[4]) Arch. Pam. XIX., 193 Gross.
[5]) Arch. mus. zemsk. Pardub. 1510.
[6]) Arch. Český XX., 305.
[7]) Z arch. turnov. Opisy dra Šimáka.
[8]) Arch. pražs., Miscell. č. 12. N. 15. Arch. Pam. XIX., 307. Arch. hořic. Opis u dra Čelakovského.
[9]) Arch. Čes. XX., 419.

kazy spolky přece byly, o tom důkaz v knize žatecké. R. 1519 chce Václav barvíř vyhnati ze svého domu Václava Zálohu; i odpověděl v soudě Záloha, že dům společně platili a že spolek v řemesle měli a spolu barvili. Co tomu cech říkal, o tom v knize není.[1]) Podivný spolek objevil r. 1515 cech sladovnický v Soběslavi, a nedivíme se, že ho nazval nepoctivým chováním a že soudně zakročil. Václav Hubáček, sladovník, kdys oznámil, že spolusouseda Štefle béře k sobě za učedníka; cech tomu přivolil, ale aby v tom učení se zachoval, jak se na učedníka sluší. Pak puklo, že spolu slady sypali a sobě spolu k ruce dělali. Hubáček se omlouval, že tak učinil pro svůj nedostatek, ale zavřeli ho.[2]) A nejpodivnější „spolek" byl ten, do něhož r. 1523 žaloval cech vinopalníků pražských, prý někteří vinopaliči vedli živnost, ani ne k svému užitku, „než cizí základ a peníze na to berouce, a jiným k ruce to dělajíce."[3]) Toť již stopa nějakého „podnikatelství", cechovnímu zřízení naprosto protivného, o jehož existenci v době tak staré bez nadepsané žaloby člověk by nevěřil.

Aby byla v řemeslné výrobě a v zisku mezi mistry rovnost, cech snažil se ve svůj dohled dostati styk vyrábitele s odběratelem, styk mistrův se zákazníkem. Arci nedařilo se to vždy ani docela; kdyby bylo možná vyráběti jen na sklad, jen pro trh, to by dohled i rovnost mezi mistry byla snadna, ale při prácech na objednanou je rovnost nemožna, neboť objednavatelé nedají sobě poroučeti, ku kterému mistru jíti. Cech také nehleděl přívětivě tomu, když objednatel donesl si materiál k výrobci. Ale zabrániti nemohl, aby na příklad k pekaři lidé nedonesli si hotové těsto, ke krejčímu sukno, a obojího, kolik libo. To však zakazováno zle, aby tkadlec si nechodil do domů pro přízi sám, kdyby se nedostalo v tom, co mu přinesli, manželka nebo čeleď může dojíti pro přízi k útku. Se stejným úmyslem zakazoval řád novoměstským kovářům (r. 1446), aby žádný mistr nebo pacholek nechodil do marštalí koní kovat a po hospodách aby sobě díla nezjednával bez opovědi mistrů starších pod pokutou libry vosku.[4]) Malířům a spojeným s nimi sklenářům řád z konce XV. století hrozil pokutami, kdyby mistr

[1]) V arch. pražs., kn. žatec. č. 92. fol. 15.

[2]) Arch. Čes. XIV., 287.

[3]) Arch. pražs., č. 1129. 385.

[4]) Řád tkalců města Rožmberka z r. 1506. Arch. mus. pergam. Arch. Čes. XIV., 449.

mistra „předbíhal a vyběhával“ u zákazníků; který by mistr chodil po objednatelích a nebylo pro něho posláno, jestliže dílo, tak neřádně zjednané, bylo dražší než 10 kop, ten měl pokutován býti pokutou, která by se všemu cechu líbila.[1]) Bez dovolení cechu žádný mistr nesměl pracovati po zámcích ani v městech jiných.[2]) Že tak učinil r. 1464 jirchář Václav Vandrovec, „svévolně“ z Prahy vyšed a řemeslo „tam diel“, jircháři, když vrátil se, vyloučili ho z živnosti, prý provinil se proti právům řemesla. Konšelé novoměštští přímluvou to potom nějak spravili.[3]) Ševcům krumlovským (a jiným) statuta z r. 1481 zakazovala chodit do vsí a tam pracovat sedlákům.[4]) Hrnčíři novoměštští dle statutu z r. 1488 nesměli díla voziti do vsí krom pánům na hrady a zemanům do dvorů, „a to proto, že skrze to v řemesle veliká faleš se děje, když jinde se prodává než na trzích.“ Také prý clo uchází městům.[5])

To naprosto nebylo připouštěno, aby řemeslník pro větší zisk odbýval práci cizí, na příklad, aby řezník si dal vydělati kůže u koželuha a pak je sám prodával. I na to byl zvláštní statut u novoměstských koželuhů (z r. 1453), že pasíř smí prodávat „okolky“ (t. j. kůži, která mu po vystříhání pásu zbude), ale jen ševcům.[6]) Zakazováno, aby mistr mistru dílo dělal. U krejčí krumlovských byla pokuta dvou liber vosku, kdyby mistr dělal dílo pro mistra jiného; u malířů bylo v statutě (r. 1523), že ani tovaryš nesmí jinému mistru malovati nežli svému.[7]) Při té zásadě však nebyli důsledni: od přespolních řemeslníků, když přicházeli na svobodný trh do měst, mohli domácí řemeslníci svoje odborné zbož kupovati na další prodej a zisk. Staroměstský cech kloboučnický statutem r. 1489 dbá jen toho, aby žádných klobouků „hostinských“ (přespolních) nekupovali a neprodávali ti, kdo nejsou v kloboučnickém cechu; pakli by chtěl kdo své vůle v tom užívati, to aby na konšely bylo vzneseno.[8]) Kdo přivezl z venkova do měst Pražských bečvářskou práci, nádobí a sudovinu, od toho směli překu-

[1]) Kn. bratrstva mal. Patera, Tadra. 89.
[2]) Arch. pražs., č. 556. Řád z r. 1523.
[3]) Manuál novoměst. č. 10. B. 35.
[4]) Gross, Arch. Pam. XIX., 317.
[5]) Hořické mus. Perg. list. Opis.
[6]) Rukop. knihov. Lobkovické v Praze č. 72., řád 54.
[7]) Arch. Pam. XIX., 307. Arch. pražs., č. 556.
[8]) Arch. pražs., č. 993. 232.

povati jen bečváři a jiní nikoli. Tak řád z r. 1503.[1]) A podobně i u jiných řemesel bylo.

Mimo všecky vylíčené prostředky, jimiž měla se docíliti rovnost zisků mezi mistry, cechové snažili se také o to, aby výlohy produkční byly u všech mistrů co možná stejny. Cechy tedy vylučovaly soutěž při nákupu suroviny (forkafu); začasté surovina kupována „na cech“ hromadně, ve velkém, takže cech tu byl jako nějaké družstvo nákupní. Takž již na počátku naší periody (r. 1427) nožíři staroměstští snesli se, aby ocel garbovaná (čištěná) „vespolek“ byla kupována.[2]) A ještě r. 1498 oznamují mistři nožířové, že potřeby, buďto železo, ocel, pušpan, neb jiné věci, kupují „do řemesla“ společně, a těmi se pak dělí.[3]) Novoměstští mydláři položili si r. 1498 v statut, co se týče kupování „waydyše“ (asi vrbovina, dříví na obruče) buď klušového (snad klučového?) nebo sudového, toho žádný sobě obzvlášť nemá kupovati, než má dáti znáti jiným, aby každý měl svobodu k dílu přistoupiti.[4]) To sic není společný nákup, ale při nákupu jsou všickni přítomni. Sedláři novoměstští r. 1451 ustanovili si svobodné nakupování jen do deseti grošů, co nad to by kdo koupil, tím musí se s ostatními rozděliti.[5]) Koželuhům novoměstským dovoloval řád z r. 1453 na svobodném trhu Pražských měst kůže kupovati bez překážky, ale stanovil, když přivezou se kůže a třísło, koželuzi mají se o ně poděliti skrze přísežné, aby se chudí mohli obživiti, jako bylo za starodávna.[6]) Kožešníci novoměstští měli pro rovnost mistrů nákup zařízený takto (statut z r. 1486). Když kupec kůže přiveze, rozváže je litkupník z řemesla volený, dá se znáti cechmistrům, a „ta koupě“, zamluvena-li „na řemeslo“, musí do dvou neděl ležeti; když v těch dvou týdnech nemohla se koupě koupiti „na řemesle“ (t. j. na všecken cech), nastala buď ta možnost, že jednotliví mistři kupovali, seč kdo byl, nebo ustoupili i ti, a pak teprve mohlo kupovati obecenstvo. Zajisté že tento řád mohl býti obchodníkům, kteří kůže přivezli, velmi nepohodlný svou zdlouhavostí a nejistotou odbytu. Ale nic naplat, kdyby obchodník byl prodával hned a komukoli, propadlo zboží jeho králově komoře.[7])

[1]) Arch. pražs., č. 2141. 187.
[2]) Arch. Čes., XIV., 438.
[3]) Arch. praž., č. 1128. Před fol. 38.
[4]) Arch. praž., č. 2079, v zadu.
[5]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 13.
[6]) Knihov. Lobkovic. v Praze. Rukp. 72, řád 54.
[7]) Řád kožeš. novoměst. ve Vidimusu litoměř. z r. 1651. Opis v soukrom rukou.

Jircháře pražské konšelé musili r. 1472 o zákupy srovnávati a smlouvati. Smluvili, aby trh byl svobodný ke koupím jako u koželuhů. Naproti tomu, kdyžby kůže kde zvěděny byly, aby tam vysláni byli dva neb čtyři, ze všeho řemesla zvolení, a ti aby kůže koupili „na všecko řemeslo" a doma se tím všickni rozdělili.[1]) U ševců vetešníků malostranských shledali jsme r. 1481 plnou volnost nákupu,[2]) ale byli v produkci tak obmezováni, že jich svoboda mnoho nevážila. Provazníci Nového města Pražského povolili sobě statutem r. 1446 pouze částečný nákup společný a ne na všecken cech. Ustanovili si totiž, když lidé přivezou nebo přinesou konopí, prameny nebo „dospělé" dílo lyčenců, kolomasti, příze šnorové nebo jiné koupě k jich řemeslu, aby mistři, „kteří se k tomu trhu přihodí", podělili se o tu koupi spravedlivě, tak aby se chudí i bohatí lépe živiti mohli, a obci aby se potřeba dála.[3])

Při nestejné kvalitě a nedostatečném množství přivezeného materiálu bylo spravedlivé rozdělování věcí dosti obtížnou ne-li nemožnou. V některých ceších tou příčinou obvykli losovati o surovinu. Vypravuje pražský jirchář Pokorný r. 1525, když do cechu přivezeny skopové kůže, i byl řád mezi mistry ten, že o ně losovali, a padlo na ty kůže šest losů; na Jiříka Prchala los nepadl, ale on „ty kůže vykoupil (= překoupil) těm, na které los padl," a na cech jich nedal, než tajně skryl. I žalovali na něho, že ty kůže vykoupil, cechmistři ho volali; zapíral, že o kožích neví. Když pak je u něho našli, složeno mu řemeslo, z kteréž těžké pokuty vyplatil se pak třemi kopami grošů.[4]) R. 1472 smluvili se pražští jircháři, že ti mistři, kteří budou za všecken cech surovinu kupovat, když dojde k rozdělování, budou „napřed" a bez losování. Mohli si tedy za odměnu cesty a námahy vybrati.[5])

Cech, maje bratrskou povinnost sobě uloženu, začasté dal podíl materiálu spolumistrovi některému na dluh, aby si to časem splatil.[6]) Vyskytovali se však již v této době nepoctiví dlužníci. R. 1498 nožíři pražští naříkali, že některý mistr zdluží se v obci a pak uteče

[1]) Arch. praž., č. 2087. C. 18.
[2]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 14.
[3]) Arch. pražs., č. 2083. P. 8. Arch. Čes. XIV., 453.
[4]) Arch. pražs., č. 1047. N. 5.
[5]) Arch. pražs., č. 2087. C. 18.
[6]) Tomáš kovář z Podskalé při smrti své r. 1521 dlužen za svazek železa »do cechu«. Arch. pražs., č. 2142. C. 18.

z města, věřitelé pak opuštěný materiál „osáhnou ve svých dluzích,“ a tím béře škodu cech. Na tu stížnost konšelé dovolili ortelem, kdyžby některý mistr dlužník ušel pryč, aby přede všemi věřiteli do cechu bylo zaplaceno. [1])

U některých řemesel, kde nákup suroviny k rovnoměrnému rozdělení nebyl možný, cechmistři aspoň bdívali nad tím, kterak a kolik materiálu producent sobě opatřuje. U zlatníků, kteří si k svým prácem tavili stříbrné a zlaté mince nebo pro svůj zisk ten drahý materiál ven ze země pomáhali vynášeti, tou příčinou musila bývati bdělost tím pozorlivější, že ji ukládala i vláda z příčin mincovních. Čtemeť v statutech novoměstských r. 1478, aby mince mistři nepálili bez cechovního povolení, a konšelé aby nedopouštěli toho, „nebo mnoho zlého skrze to jde a škody dějí se této zemi, že mnoho stříbra ven vyprodadí.“ [2]) Víme již ze starších dob, když bylo potřebí do řemesla značnějšího kapitálu provozovacího na zřízení provozovny, že město samo podniklo a pořídilo valchy, barvírny, brusírny; členové cechu za poplatek byli pak všickni stejně povinni a oprávněni užívati takového městského zřízení. Pořídil-li sobě sám cech takovou nějakou provozovnu nebo koupil-li sobě cech pro získání řemeslných potřeb nějakou výhodu, podíleni byli všickni mistři výtěžkem stejně, ale ovšem cech nutil je, aby také všickni přispívali k útratám. Zle stěžoval si staroměstský cech řemenářů r. 1435 do mistra Frány, že na ochuzení řemesla teď nestojí o tu „alúničí studnici“, kterou mistři koupili od Henzlíka, rychtáře v Přílepích. [3]) Při mlýnech, byly-li na téže vodě, přísně hledělo se k tomu, aby dolejší mlynář měl vodu jako hořejší. Proto úředně stanovena výška prahu cejchem, což slulo právem „mlýna“, a bývalo pro pevnost a nedotknutelnost dáváno právo to slavnostně. Když založen byl mlýn Lukášovský na Poříčí v Praze, přišli starší mlynáři, a prokurator krále Jiřího je vyzval, aby tomu mlýnu právo dali, prohlédajíce k statkům (t. j. mlýnům), hořejším i dolejším spravedlivě. A mlynáři zřezavše kůl přibili cejch a prohlásili: „Tomuto cejchu a mlejnu dáváme právo, a kdožby jemu v čem křivdu dával, ten aby cti byl zbaven, hrdla i statku.“ [4])

---

[1]) Arch. pražs, č. 1128.

[2]) Arch. pražs., Misc., č. 15. G. 10.

[3]) Arch. pražs., č. 87. 59.

[4]) Arch. pražs., č. 1046. Zpráva z r. 1481. Bylo při té mlýnské slavnosti mnoho lidí, a úřad i hosté ctěni vlaským vínem.

Šlo o hrdlo, kdyby hořejší mlynář podvodným pošinutím cejchu chtěl v živnosti překážeti mlynáři dolejšímu.

Největší nenávist cechy všecky všudy mívaly k překupování řemeslných potřeb, jednak koupě z druhé ruky je vždy dražší, a pak překupem jednotlivý člen cechovní proti druhým nabývá výhody, a ztrácí se rovnost řemeslných producentů. V první příčině nacházíme v statutech nařízení praeventivního rázu. Řezník nesmí koží z dobytčat prodati jiným, než koželuhům a jirchářům v obci; novoměstští kožešníci, kdyžby jim koží bobrových zbývalo, ježto by je chtěli prodati nezdělané, mají dáti věděti kloboučníkům, aby je koupili; kdyby jich koupiti nechtěli, teprv potom ať je prodají, kam libo. (Statut z r. 1446.)[1]) Obojí ustanovení zajisté vznikla z toho, aby řemeslník nemusil kupovat z druhé ruky. Se stejným úmyslem vstaveno jindřichohradeckým koželuhům do statut r. 1476, aby lepších koží jinam nevozili, tak aby ševci od koželuhův a obec od ševců fedrována byla; má-li koželuh teletiny, vynes jich na trh 10 či 15; měl-li by jich doma víc, a švec přišel nakoupit, nechť koželuh mu dí: "Mám jich doma víc, ohledej a kup je spolu všecky, jestliť tobě potřebí.“ Na trhu musil koželuh nejméně po dvě hodiny stát, aby ševci mohli kupovati.[2]) Do soukennického řádu v Ústí nad Orlicí r. 1517 dostal se rozhodnutím městské správy zákaz všem, kdo kupují vlnu, aby ji při jarní stříži neprodávali z města do sv. Martina, při zimní stříži do sv. Jana. Také žádný soukenník nesměl z města ven vlny prodati, leč by prve domácím oznámil; kdyby ti chtěli na ten trh vstoupiti, měla býti puštěna jim.[3]) V mnohých řádech sladovnických zakazuje se pšenici a jiné obilí zjevně nebo tajně ven z města vykupovati. V řádě města Hostinného dle vzoru královédvorského r. 1484 hrozí se tomu, kdo by tu „drzost měl“, že to budou sami konšelé vážiti.[4])

Ale cechy pečovaly i o to, aby mistr nedošel materiálu lacinějšího tajným překupem, podvodně. Proto nařizováno r. 1428 staropražským kožešníkům, kdyžby která koupě kožichův a koží nad 500 kusů do Prahy přišla, aby kupovali veřejně skrze litkup-

---

[1]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 7.

[2]) Opis v zemsk. arch. Jindř. Hradec. 1476. Stejný statut u ševců krumlovských r. 1481, 1559.

[3]) Arch. Čes. XX, 294.

[4]) Arch. Hostinn. Opis v zemsk. arch.

níka. Kdoby koupil bez něho, ten propadnouti měl kopu pokuty.[1]) Tajné podomní překupování mistrů ziskuchtivých zapovídáno zhusta. Jircháři pražští r. 1472 svolili se mezi sebou sami, aby každý na svobodném trhu kupoval, ne tajně, ani po domech.[2]) Ševci a koželuzi mladoboleslavští snesli se spolu (učinili „svůlku“) r. 1494, kdy kupovati kůže, též aby „na živě“ nebylo kupováno ani po domech, aby nekupoval muž s ženou, oba najednou, leč v úterní trh, vše pod pokutou libry vosku.[3]) I v trhu samém veřejném mistři dopouštěli se překupu, a musilo jim v tom býti překáženo; sladovníkům novoměstským to zakazoval statut z r. 1456; řezníkům pardubským r. 1510 vyhrožováno pro překup trestem takovým, aby se „jím desátý kál,“ a Nymburští vzkazují do Mladé Boleslavě r. 1486 své dobré zdání, že řezníci překupovati mezi sebou nebo u hostí podle Boha a práva slušně nemohou. Ševci litomyšlští měli dle statutu z r. 1526 propadnouti pokutu pěti grošů českých, kdyby v trhu nebo jináče při kupování „orkaffu“, koží a sádel jeden druhého předkupoval.[4])

Zhusta zakazováno mistrům a tovaryšům na koupě vybíhati před městské brány. Takž na příklad statut jindřichohradeckých koželuhů hrozí pokutou dvou liber vosku do cechu a 12 denárů rychtáři, kdyby mistr koupil pod branami a v ulicích a ne na „place“.[5]) Když dvojí řemeslo mělo zapotřebí stejné suroviny, vybíhajíce mistři před brány, vymlouvali svou ziskuchtivost strachem, aby jim druhé řemeslo nepřekupovalo „forkaf“. I proti tomu čelil cech tím, že s druhým řemeslem se o nákup suroviny smluvil. To učinili na příklad v Praze r. 1486 kožešníci a jircháři smluvivše, že před branami nebude nikdo kupovati šerlinky (kůže beránčí po první střízi) a runatnice (kůže srstnaté, kosmaté, velké dospělé ovčiny) než na trhu.[6]) Stejně tak přihodilo se r. 1452, když stejní řemeslníci, ale ze dvou Pražských měst, na překupy vybíhali: smluvili se koželužští mistři novoměstští se staroměstskými a dali do

---

[1]) Řád kožešníků 1428.

[2]) Arch. pražs., č. 2087. C. 18.

[3]) Arch. bolesl., kn. smluv, č. 1. 25.

[4]) Arch. pražs., č. 343. 52. Opis artikulů v arch. mus. zemsk. — Arch. mladobol., kn. smluv, č. 1. 206. Kn. arch. litom. z r. 1360, fol. 3.

[5]) Hradec; opis v arch. zemsk. 1476.

[6]) Arch. pražs., č. 2089. D. 24.

městské knihy psáti, že žádný z nich nebude koží překupovati.[1]) Také r. 1512 konváři obou těch měst Pražských na radnici křesťansky srovnáni stran koupí cínu: kdyžkoli který kupec by cín přivezl a kterému cechu to přivezení nejprv oznámeno bude, ten cech má druhému cechu dáti věděti; žádný bez přítomnosti jiných k své ruce toho cínu aby nepřekupoval; ať zvoleny jsou osoby, a co pokoupí, aby na rovný podíl bylo mezi oběma cechy.[2])

Cechové snažili se hlídati nákup i tenkrát, když mistr šel shánět materiál cestou přes pole. Čtemeť již r. 1438 v statutě soukenníků soběslavských, kdo chce přes pole, aby měl od cechmistrů dovolení, patrně, aby tam bez kontroly nesháněl vlny.[3]) Ale kde mohli, raději zakazovali nákup přespolní docela nebo jej aspoň upravovali. Sladovníkům zakazováno jezdit pro ječmen do vsí a kupovat u sedláků (u pánů spíš).[4]) Zakazováno kupovati na cestách, ale mistr ať dočeká, až bude přivezeno na trh, a tu aby netržil druh přes druha.

R. 1517 v řádě soukenníků města Oustí n. Orl. zákazováno, aby mistři po vsích nekupovali vlny.[5]) Koželuhům novoměstským cechovní řád z r. 1453 nedovoloval kupovati šlaků po vsích a městech k své ruce, neboť tudy přichází ujma všemu řemeslu.[6]) Jircháři pražští před purkmistrem a pány smluvili se r. 1471 přátelsky, že žádný v jiných městech nebude činiti zákupův ani „skrze se ani skrze tlumače"; kdyžby se kteří na jarmark do kterého města spolu trefili, tu aby sobě koupili a vně aby sobě sami právě učinili, chtěl-li by kdo z mistrů sám vyjeti kam na koupi, to musí na všecko řemeslo vznésti.[7]) A to tak stalo se pravidlem v mnohých řemeslech: nejezdit a nechoditi pro surovinu přes pole, je li nutno pro ni jeti přec, oznam to cechmistrům, a sejde-li se mistrů cechovních při některém přespolním forkaufu víc, nechť se řádně a bratrsky o něj rozdělí.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2084. E. 32. V rukopise stalo se dosti vzácné opomenutí, že písař nezapsal, kterého řemesla mistři byli. Hádáme, že koželuzi.

[2]) Arch. pražs., č. 1128. 75.

[3]) Arch. Pam. XVII., 592.

[4]) Tak v kusém řádě nějakého městečka pánů z Vřesovic cca 1440. List perg. v arch. mus. zemsk.

[5]) Arch. Čes. XX., 294.

[6]) Lobkovic. knih. v Praze, rukop. č. 72, řád. 54.

[7]) Arch. pražs., č. 2087. C. 18.

Se snahou, aby produkční podmínky byly u všech mistrů stejny, souvisí ustanovení o stejných mzdách dělnických, o nichž bude doleji ještě řeč. Povážlivější jest snaha cechů, v této periodě zhusta patrná, aby pro rovnost členského důchodu i kvalita produkce byla stejna u všech mistrů. Což to byl v cechu pokřik, když r. 1519 pražský soukenník Petr Blunkus obarvil sukno barvou pruskou proti zvykům starým. Zastaviv provinilci řemeslo, cech ihned vznesl na radní dům, že ta barva není trvanliva ani užitečna, lidem že se děje oklamání, a to že nese pomluvu soukenníkům. A konšelé cechu dali za pravdu, jenom to uložili mu, aby se všickni obeslali, Petr nechať prosí, by mu cech odpustil, a jeho k svému bratrství zase přijal.[1]) Dejme tomu, že barva Blunkusova byla nestálá, kde však na druhou stranu je při takové nesvobodě možnost činiti nové pokusy a vynálezy?[2])

Řemeslu, jež svou povahou vyrábělo příliš rozmanitou kvalitu zboží, cech rozdíly upravoval, nebo i konšelé o tom rozhodovali. Tak na příklad r. 1488 rozhodnuto v hádkách mezi pekaři Starého města a Nového, kdo chce péci režný chléb, aby také pekl húsce štrajchované a žemle, nic víc; kdo chce péci koláče, ten aby pekl režný chléb a henzlíky, nic víc; kdo chce prodávati mazance, ať nepeče nic jiného. Tím konšelé a cech mínili mistry o živnost poděliti všecky stejnoměrně. Zvlášť upravováno, co který pekař má péci v postě. V Plzni r. 1497 v radě městské svoleno, aby šest pekařů peklo v postě precle, a na to aby si čeleď zjednali dostatečně, jiní pekaři aby pekli chléb a co kdo umí, ale preclí péci nesměli.[3])

Aby produkt stejně jmenovaný měl i stejnou jakost a váhu, určena jest sazba, co zač se prodávati smí. Mějíť sazby vedle jiných svých podnětů a následků zajisté i ten, že vyrobené věci snaží se býti stejné kvality. Ze stejné snahy vznikala některá technická nařízení cechovní, kterak míchati kovy, kolik obilí dáti na slad a kolik z něho sudů vyvařiti. Byly účely toho arci také jiné, ale rovnost produkce zamýšlena též.

---

[1]) Arch. pražs., č. 1129. 374.

[2]) Lavisse et Rambaud (v Hist. générale II., 532) mají za to, že řemeslník také již proto nebyl nutkán k vynálezům, že by se jich byli všickni spolumistři uchytili právem spolubratrství.

[3]) Knih. plzeň., č. 39, str. 39.

[4]) Ruk. Lobkovic. knih. v Praze, č. 72, řád. 54.

I co do dělnictva měla býti mezi mistry rovnost, přicházející tovaryši, ať dovední ať i neobratní, měli býti podáváni k mistrům po řadě, tak aby žádný nezůstával bez dělníků. Pravidlem bylo, co stanoví r. 1453 řád novoměstských koželuhů.[1]) Mistr, na něhož došla řada, přijde do hospody a mluví s pacholkem, aby u něho dělal; tehda tomu mistru, který nejprv mluvil, má pacholek týden sloužiti, pak se mohou na čtvrt léta smluvit. Jestli by ho jiný mistr „odmluvil a odvedl", ten platí 2 libry vosku pokuty. U sedlářů Nového města Pražského jen robenci, z peněz dělajícímu, dovolovali, když přivandroval, že mohl jíti ke kterémuž chtěl mistrovi do jeho dělnice. (Statut z r. 1451.)[1]) Odluzovati, přemlouvati nebo dokonce přeplacovati tovaryše bylo skoro ve všech řádech zle zakazováno. První zákaz toho způsobu zná čtoucí již z periody předešlé (r. 1410); v periodě této již zobecněly. Čteme, aby čeleď nebyla vyluzována, jak u kožešníků v Mýtě (r. 1444), tak u kovářů turnovských (r. 1519), slovem všude po venkově, čteme o tom v cechách pražských ve všech, i r. 1474 u malířů.

V zamýšlené rovnosti mezi mistry, v té organisaci práce, jak jsme dosavad vylíčili, byl statuty a nařízeními nejeden přednější požadavek nynějšího socialismu, arci v úzkých jen mezích, vyjádřen, ale nutno vyznati, že ani v těch úzkých mezích nebylo lze požadavků vyplniti, zvláště nemožno bylo docíliti absolutní rovnosti. A nedocílí se nikdy, neboť egoismus většiny lidí jest vždy silnější nežli jakákoli statuta lidská. Některou nerovnost za oněch dob řády samy připouštěly. Již v předešlé periodě — ale řídko ještě — činěn rozdíl mezi mistry starými a mladým; mladým se míní ten, jenž posléz byl mezi mistry přijat. V této době se ten rozdíl zobecňuje a zostřuje se v nerovnost.

Rozkazy, aby mladý mistr sloužil cechu, dokud nebude přijat nový mistr mladý, jenž by sloužení převzal, nebylo snad nerovností mezi mistry ani zvlášť bolestnou, neboť druhdy netrvala ta služebnost dlouho a netýkala se měšce. Nemrzelo snad tuze, jestli na příklad statut krejčí malostranských z r. 1481 káže, aby dva nejmladší mistři nosili a rozsvěcovali v kostele cechovní svíce, káže-li stejně tak zapalování svěc řád pekařům českokamenickým r. 1483, i řád kovářů a kolářů turnovských z r. 1519.[2]) Poněkud svízel-

[1]) Arch. Čes. XIV., 459.

[2]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 13. Arch. kamenický. Opis v zemsk. arch., arch. turnov. Opis p. dr. Šimákův.

nější (poněvadž širší) služba tají se v statutě krejčí krumlovských z r. 1489, když se mladým káže, aby byli poslušni cechmistrů, „dokavad nový mistr mladší nebude," to jest, kam a nač je cechmistři vyšlou, tím povinni. Byli posly cechovními, služebníky.[1]) V cešich znamenitějších arci toho nebylo, neboť ty mívaly najatého posla a placeného.

V panských městečkách byla leckde služba „mladšího mistra" pestřejší než v královských. Takž na příklad v cechu řeznickém v České Kamenici povinni byli od starodávna dva „mladší" mistrové Vartemberské vrchnosti honiti a zbíjeti dobytky. Oslazením bylo, že měli právo na nějakou určitou odměnu za tu nevítanou práci.[2]) Však nepoměrně horší byl rozdíl mladšího mistra od druhých starších, týkal-li se prospěchu hospodářského. Novoměstských pekařů statut již r. 1444 nařizoval, aby novému mistru dostalo se v krámech stolice poslední, zadní.[3]) Než by byl některý cech dopustil postaviti nový krámec, určil statutem, aby mladší mistr čekal, až se místo v krámech úmrtím držitele uprázdní.[4]) Bylo-li čekatelů víc, mohlo velmi dlouho trvati, nežli došlo na nejmladšího. Čekatelé musili zatím prodávati v okně, v dílně.

Jináče pospolitost cechovní v této periodě jest ve svém květu. Zabezpečení odbytu všem cechovním členům zřídilo v městech četný dělný, stav celkem dostatečně majetný. Arci „zlaté dno" řemesla, jaké bylo v tomto kvetoucím věku, o němž jednáme, přeceňuje se. I v koncích naší periody, kdy u nás i v sousedství řemesla se hospodářsky vzhůru vzepjala utěšeně, dosti je archivních zápisů o darech a odkazech i o podpoře „chudých" mistrů řemeslných,[5]) což svědčí, že ne každý mistr nalezl v řemesle ono zlaté dno. Při pokroku a rostoucím počtě řemeslníků nebylo lze na dlouze držeti ideu o stejném a dostatečném důchodu jednotlivců. V pospolnosti cechovní však v této periodě vždy ještě patrně vládl duch starodávných bratrstev, vždy ještě spojena byla dosti upřímně i naivně řemeslná práce s náboženstvím křesťanské lásky, tehdejší

[1]) Tak podobně v Polště. Pazdro. Uczniowe i towarzyszi cechów krakow., str. 41.

[2]) Arch. kamen. Zmínka o tom r. 1480, ale při r. 1612. Opis v zemsk.

[3]) Arch. pražs., Miscell. 15. E. 1. Arch. Čes. XIV., 442.

[4]) Řád řezníků v Hradci Jindřichově r. 1484.

[5]) Arch. pražs., Miscell., č. 28. O. 3. Na příklad Jakub, řezník, roku 1449 odkazuje »chudým řemeslníkům, ježto nedostatky trpí«.

mistr chudý necítil se člověkem opuštěným, byl členem cechu bratrského a mohl spoléhati na pomoc. Na záduší a na humánní účel skládány byly čtvrtroční příspěvky v cechu kde kterém. Jehláři novoměstští, zřizujíce si r. 1454 cech, neoznámili v radě městské nic jiného, nežli že si budou platiti o suchých dnech po groši na vosk k záduší kostelnímu a k potřebám cechovním.[1]) To byl jim zatím základ cechu. A ty potřeby byly především podpora chudých a nemocných mistrů, vdov mistrských, slušný pohřeb členů cechovních. Mistrům se také v okamžitých potřebách z cechu zapůjčovalo, takže tu mají cechy úlohu nynějších záložen.

Cech veškerou svojí organisací popadl a držel člověka celého, za ztrátu individuality budil smysl korporační, jednotlivec cítil se býti členem řemeslné obce, o ni se opíral, kdo ublížil jednomu, byť jen členu podřízenému, ublížil všem, a všickni byli o to vzhůru. Vzpomínáme jen té příhody, když roku 1511 Václav Bezdružický z Kolovrat, nejvyšší sudí království českého, v lázni královĕ udeřil „paknechta“, všecko řemeslo lazebnické v Pražských městech zdvihlo se proti mocnému a urozenému pánovi a neposluhovalo mu, ať přišel do které lázně koli.

Pán žaloval v radě staroměstské do lazebníků, a ta jim kázala všem do šatlavy, „poněvadž lazebníci jednoho služebného věc všickni na se vzali a bez vědomí a povolení panského schůzi a svůlku jsou učinili, kteráž nikterak chvalitebna není, aby oni sami nad kým sobě pomstu a opravu svolovati měli, ano řád a právo otevříno“. Učiní-li něco toho po druhé, že budou zbaveni živnosti.[2]) S duchem korporačním souvisely obecné v této době příkazy, aby tajnost byla zachována o cechovním jednání. Na pronesení cechovních tajností bylo pokutou i zbavení řemesla.

Cech skoro za urážku svou pokládal, když mistr stěhoval se do jiného města za řemeslem, opustiv cech dosavadní. Takovému mistru až i statutem stěžovali návrat. Tak měli ševci vetešní na Malé Straně statut (r. 1481), kdo se vystěhuje a rok neplatí do cechu, když vrátí se, znova řemeslo okaž.[3]) Strakoničtí krejčíři

---

[1]) Arch. pražs., č. 2084. H. 16.

[2]) Arch. pražs., č. 1128. B 21. R. 1463 také stará cihlářka v Hoře žalovala, že jí lazebníci nechtějí v lázních mýti. Něčím se proti nim provinila. Čím, nevíme. Zakázána lazebníkům tato »svévolnost«. Kutnohorské Příspěvky. III., 110.

[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 13.

toho mistra, jenž se do půl roku vrátil, chtěli přijmouti zase, přišel-li však po roce, musil všecko „právo znovu dáti". (Statut 1482.) Nemilosrdně stanovil statut pekařů v České Kamenici (r. 1483), kdo by se vystěhoval jen na čtvrt roku, nechť podnikne mistrovské právo znova.[1]) Podobně obvyklo bylo v Polště i v Němcích.[2])

Cech držíval na čest stavovskou. Své členy k stavovské morálce přímo vychovával a nutil, při čemž, jakož svrchu dotčeno, obecní i duchovní správa cechu pomáhala. To u nás v husitském století při české reformaci mravů naprosto nebylo možno, aby jako v Němcích, v Norimberce, došel někdo měšťanského práva (a tudíž i cechu) zadarmo tím, že vyvedl „z domku" nevěstku k manželství.[3]) U nás byli by takového milosrdného romantika hnali! Naše cechovní statuta trestají, nalezena-li běžná ženka v krámě řeznickém.[4]) Panskou (městskou) kázní hrozilo se pražským malířům r. 1474, kdyby oplzle mluvili, zbavením cechu pro oplzlost hrozil řád řezníkům v Dobrušce r. 1493, pro kuběnářství tkalcům v Rožmberce r. 1506.[5]) Pro cizoložstvo vylučovali z cechu bez milosti. Zákaz cizoložstva výslovně uveden v krejčovském a ševcovském řádě malostranském r. 1481, potom hned r. 1482 u krejčí strakonických (dle píseckých), u hrnčířů novoměstských r. 1488, u mečířů staroměstských r. 1509, a pak v mnohých jiných řádech, až naposled r. 1524 i u kovářů Nového města.[6]) Řády nechtějí trpěti v cechu ani jiných hříšníků, prý ať vyloučen je i zloděj, lhář, kostkář, nebo jakýžkoli nešlechetník, ba i muž ženy nepoctivé, pro něhož by on i všecko řemeslo ústrk mělo.[7]) Kostky zapovídá zvláště a s důrazem na příklad cech řezníků chrudimských (r. 1455), sladovníků novoměstských (1456) a jiných mnohých; o zlodějstvu a vraždě hovoří řád chrudimských řezníků z r. 1455 a z r. 1523

[1]) Opis v arch. mus. Strakonice. Z arch. České Kamenice.

[2]) Steslowicz, Kwartalnik Historycz. VI., 2. 286.

[3]) Prý to bylo v Norimb. starým právem a doloženým v XV. i v XVI. věku. Mummenhoff, Monographie z. deutsch. Kulturgesch. VIII., 104.

[4]) Statut řezníků chrudimských z r. 1455; dobrušských r. 1493, na to 8 grošů viny uloženo; podobně s většími a menšími tresty i u jiných řezníků.

[5]) Arch. Pam. XIII., 191. Kn. bratr. malíř. Patera-Tadra. 84. Arch. mus. diplomat. Inserov. v list. r. 1553.

[6]) Arch. praž., Miscell., č. 12. N. 15; arch. mus., opis ze Strakonic; Arch. Čes. XIV., 485; Lobkovic. knih. v Praze, č. 72, ř. 11. Knih. pamět. táborská. Opis v zemsk. arch.

[7]) Arch. Čes. XIV. 485.

a rok potom řád novoměstských kovářův. I ten, kdo podezřelou věc koupil, cech ztratil. A což přísní i při pouhém podezření bývali! Kouřimští vetešníci (ševci) vyloučili Kulhánka, protože kupoval kradené kůže. Konšelé vyřekli ortelem, že cech Kulhánkovi nic zlého nedokázal. Tedy přijali ho mezi sebe zas, ale s obmezením, aby měl jednoho jen tovaryše, aby se upsal, že nebude cechmistrem a „v tom že bude tak dlouho stát, až by cech uznal, jak se chová.“ [1])

Statuta trestala i hříšníky lehčího rázu. Pokutu platil řezník, jenž lál v kutlofě,[2]) trest čekal lazebníka, kdyby se hádal s ženou nebo s tovaryši před dobrými lidmi.[3]) Že všecek cech byl by na cti zmazán, kdyby bylo do učení přijato dítě potulných hudců, lazebníků, biřiců a jiných „zadnějších“ lidí, o tom již svrchu jinde zmíněno.[4]) Pojem cechovní cti již v této době někdy béře na sebe formu přemrštěnou, proti našim pojmům prazvláštní, i nespravedlivou. Stojí-li v statutě, že mistr nemá si bráti manželku „nepoctivou“, r. 1522 tkadlci plátna na Novém městě zastavili práci a řemeslo mistru Janovi, poněvadž pojal za manželku dceru „rychtářova služebníka“ (pacholka). Ta tedy dle jich drakontického výkladu nepoctiva. Zcela rozumně konšelé vyřekli nález proti cechu, prý nic neshledáno, aby dcera neb otec proti své cti učinili, proto Jan při řemesle ať jen zůstaven.[5])

R. 1475 v novoměstské radě musil se zapsati kožešník Svol, že manželka jeho zanechá nešlechetných skutků, nenechá-li, že bude on zbaven řemesla, a ona že dostane bití u pranéře a cejch jí bude propálen na líci.[6]) Byla-li nešlechetna, ať trpí, ale proč on má pozbýti řemesla pro vinu cizí? Olomoučtí kožešníci kdys kolem r. 1523 vyloučili z řemesla mistra Hanuše „pro nevelké jeho ženy provinění“ a šestnáct let ho od sebe odstrkovali, až se zaň r. 1539 přimluvil král Ferdinand.[7]) Než i po té stránce časem vyskytuje se prakse ještě dosti mírná. Na příklad kožešníci pražští r. 1522 po-

---

[1]) Arch. pražs., č. 93.

[2]) Řád chrudim. 1455.

[3]) Řád novoměst. z r. 1477. Arch. Čes. XIV., 479. Pokuta 3 libry vosku.

[4]) Řád krejčí krumlovských r. 1489, mluví již jen o biřicově synku; před tím r. 1482 řád krejčí strakonických má ještě pištce, lazebníky, židy.

[5]) Arch. pražs., č. 1129. 166.

[6]) Arch. pražs., č. 2087. H. 19.

[7]) Arch. místodržit. v Praze, Missiv., č. 20. 74.

učují chebské na jich dotaz, že u nich nedopouští se živnost mistrovi, jenž má ženu „podezřelou“, dodatečně novým přípisem však vykládají, že mistrovi ani nepřekážejí, ale onu podezřelou ženu že vylučují z obcování cechovního a zvláště z trhu.[1])

Pojem cti řemeslné schyluje se k směšnosti, jestliže v statutě řezníků rychnovských r. 1471 stojí, že zbaven má býti řemesla, kdo zabil psa, nebo také ten, jenž by se dotekl umrlin, i kdyby mu třeba na cestě dobytče umřelo.[2]) Takového směšného ustanovení tou dobou nenalezli jsme v statutech často, ale nepochybujeme, že v domácích řádech, zvláště řeznických, již bylo obvyklo. R. 1519 Formánkovi rukavičníkovi pozastaveno řemeslo, že zabil fenku nebo tistu, kteráž věc dostala se na konec k soudu městskému. A ten nalezl ortelem, že úraz fenky jeho cti není ku škodě, pro kterouž by jemu řemeslo mělo býti skládáno.[3]) V Plzni r. 1498 zámečníci a jiná řemesla s nimi sdružená chtěla vyobcovati ze sebe mistra Jiříka Hekala, že uvrhl mrchu do záchodu „k hanbě řemesla“. Když manželka jeho odpřisáhla, že to učinila sama bez vůle mužovy, neznajíc, „by to tak škodné býti mělo“, opatřili mistra na cti zvláštním aktem a nechali ho.[4]) Mrzutým a zahanbujícím při těch čestných věcech bylo, že spolumistři odříkali se obcovati s nařčeným. Říkalo se tomu, že „o něm nedrží“.[5]) Škodilo však mistrovi nad to víc, že všecka čeleď tovaryšská, zvěděvši o provinění mistrově, ihned zříkala se pracovati u něho, dokavad se neočistí. Za důvod brávala, že nečest mistrova zmazává zároveň čest těch, kteří u něho jsou. Také hned rozhlašován mistr tou příčinou i po cizích místech a tovaryších, aby se ho vystříhali. Nicméně vyznati jest, že povážlivé přemršťování a nekřesťanské, nebratrské pronásledování mistrů pro maličkosti přinesla s sebou teprve perioda následující.

Statuta cechovní této doby obsahují čím dál tím zevrubnější ustanovení etiketní, zakazují mistrům v schůzi mluviti zbytečně,

[1]) Arch. Egrae. Kast. I., fasc. 95. Opis v zemsk. arch.

[2]) Sedláček, Rychnov n. Kněž. 44.

[3]) Arch. pražs., č. 1129. 334.

[4]) Kn. plzeň., č. 39. 41.

[5]) R. 1512 nařčen mečíř Pavel z Mezeříčí od cechu mečířů pražských, že by u svého otce řemeslo dělal, ježto jest jeho dělati neměl, a pro to, že o něm nedrží. Ortel konšelů staroměstských byl, že nic nedokázali, tedy »aby o něm drželi a jemu čeledi nehyndrovali«. Arch. pražs., č. 1128. C. 2.

vskakovati druh druhu v řeč, vnášeti do cechu zbraň a jiné kusy toho způsobu. Kterak by se mistr neměl odívati, o tom nejčastěji čte se v statutech krejčovských. Soběslavským krejčím již r. 1445 zakazuje se choditi v rouše štukovaném, polovičním (t. j. každou nohu jináč zbarvenu);[1]) stejně tak, aby nechodili v rouše poloviční barvy, pod pokutou 15 grošů, zakazuje statut strakonický, písecký r. 1482, a na konec periody r. 1523 ještě statut krejčířů bydžovských a královéhradeckých.[2]) Krejčíři byli všude v cizině i u nás největšími parádníky mezi řemesly, odtudž ty zákazy.[3]) Malostranským ševcům vetešným nedovoluje řád r. 1481 choditi v střevících se špicí, „neb to k jich řemeslu nepřísluší".[4]) Pokládá-li Kundrát z Krajku ve stvrzení cechu kovářského v Boleslavi r. 1518 za nemrav a rozpustilost, když se řemeslo zve ku kvasu nebo k procházkám a „k výpravám", to mluví z něho přísnost českobratrská, jinde toho mistři tak těžce nebrali, a do statut si o tom nic nedali, vědouce dobře, že schůzka s pitkou utvrzuje bratrskou mysl, ač zdá se, že již v této době v pitkách začali si vésti přes míru.

* * *

Celkem přes veškerou cechovní tuhost a nesvobodu lze do XV. a začátek XVI. věku klásti nejzdravější dobu českého cechovnictva. V městské ústavě hospodářské cechy vyplňovaly svoje místo dobře. Ačkoli se kapitály do měst již shromážďovaly, přece nehrály ještě patrné úlohy, v průmysle forma malé výroby jak tak postačovala; cechy byly organisace malých lidí, středního stavu a ještě bez nesnázky vpravovaly se organicky v život měst sebe větších. Cechovní organisace vyhovovaly konsumentům i producentům, přispívajíce k obecnému dobru, neboť čest řemesla a povinnost k odběratelům vždy ještě byly v popředí, a plnilo se dosti věrně, co statut nařizoval na prospěch obou stran; plnilo se to ve smyslu a v duchu svého ustanovení, tedy upřímněji, nežli v dobách následujících. Egoism neumřel, ale byl ještě stydlivý, a kde se objevil směleji, byl trestán zle, takže nemůže býti pochyby o tom, že

---

[1]) Arch. Pam. XVII., 592.

[2]) Arch. mus, opis. Bydžovský opis u dra Čelakovského.

[3]) Bucher, Jura municip. Kraków, 1434. Na obrázku tu krejčí tuze vystrojen v rouše strakatém a polovičním.

[4]) Arch. pražs., Miscell, č. 12. N. 13.

by bez cechovní organisace vše bylo šlo cestou brutálnější. Cech vychovával člověka městského technicky i mravně; a poněvadž v městech větší část lidí náležela k stavu řemeslnému, nelze přehlédati morální i sociální vliv toho, když většina společnosti městské jest vázána a vedena tuhou kázní ve výchově cechovní.

Toť tak lepší stránky cechovních zřízení za onoho věku. Stránky vadné arci pronikají zvláště ke konci periody čím dál víc. Je patrno totiž, že řemesla rostou a vzrostem u mistrů šíří se strach ze soutěže, proto podmínky přístupu v cech se přitužují, stěžují, a třeba ještě nikoli tou zlou měrou jako v době následující, přece neváháme přiznati, že již v této době cechy domácímu vývoji sil mohly překážeti, a že nejeden talent mohl býti ochromen a zdušen na škodu našeho průmyslu.

X.

Poměr cechu k dělnictvu.

Cech si dělnictvo vychovával. Začínal učedníkem (discipulus, tyro, polsky chłopiec). Ten byl v právním rozvrstvení živnostenských osob na nejnižším stupínku, ale cech ho přijal v ochranu a pod svou jurisdikci. Jestliže v periodě předešlé v statutech cechovních o učení a učednících shledává se ustanovení ne mnoho, v této době pozorujeme opak. Statuta jsou po té stránce již velmi zevrubná. Nebylo dovoleno mistrovi, aby přijal chlapce na učení soukromě; to musilo se státi před cechmistry, nebo před některými mistry nebo dokonce v plném cechu. Před těmi svědky smlouvu o učení bylo učiniti a v knihy zapsati, aby cech věděl, chlapec-li z lože počestného, u koho se zamluvil a za kterých podmínek. Kde řemeslo nemělo cechu, musilo takové oznámení státi se na radním domě, kdež smlouvy v knihy zapisovaly se. Kdo by se byl učil mimo město, u mistrů postranních, na zámcích, tomu učení neplatilo za nic. [1]) Mistra učitele vybrali rodiče nebo přátelé chlapcovi, ale rozhodovali také cechmistři.

Věk učedníkův statuty neurčen. Ze zápisů malířských viděti že přijímáni jsou do učení chlapci i pětiletí. Novoměstští zlatníc neurčitě se usnesli r. 1478, je-li učedník v letech mlád, aby se učil déle. Krakovští zlatníci měli v XV. století za řád, aby učedník nebyl mladší čtyř let. [2]) Zdá se tedy, že všude brali chlapce i nedospělé, skoro děti. Ale stanoví-li r. 1489 řád staroměstských kloboučníků,

---

[1]) Statut zlatn. kutnohor. 1493. Arch. horský, č. 270. Opis v arch. zemsk.
[2]) Steslowicz, Kwartalnik Historycz. VI., 2. 288.

že učedník se nesmí ženiti, [1]) plyne z toho, že učedníkem mohl býti junák i dospělý.

Učiti se měl učedník u jednoho a stejného mistra, u vdovy nikoli, leč ovdověla-li, když učedník u jejího nebožce muže v učení již byl; tehdy ho směl učiti vdovin tovaryš. [2]) Učedník musil býti „dobrými přátely“ nebo rukojměmi i základem peněz uručen, že z učení nesběhne nebo, kdyby sdělal nějakou škodu, že bude nahrazena. U staroměstských kloboučníků r. 1489 učedník měl uručen býti, jak by se mistrovi zdálo. Jinde bývalo, jak se smluvili. Který učedník utekl mistrovi, ten mohl z řemesla býti vyloučen, neb aspoň musil učiti se znova. Ve Francii vylučovali teprve po třetím útěku. [3])

Léta učení zvala se obyčejně službou, léta musila býti „vysloužena“. [4]) Janek Legát, staroměstský platnéř i do poslední vůle své r. 1454 vstavil rozkaz, aby Jíra robenec nebyl propuštěn, až léta vydrží podle úmluv. [5]) V některých statutech jsou léta učednická nařízena, v jiných naznačen čas učení jen neurčitě, takže zanecháno na zvyku a smluvách. Kloboučníci staroměstští chtěli statutem r. 1489 tří let učení, novoměstští přestávali na dvou nejméně. [6]) Konváři obou větších Pražských měst r. 1512 shodli se, „aby každý mistr učedníka přijímal nejméně ve čtyři léta, a jestližeby se který tak vtipný a dospělý vydařil, let jemu bude moci umenšiti mistr, ale s povolením cechu.“ [7]) U malířů pražských děly se smlouvy na léta tři i na pět a šest. U zlatníků řídil se počet roků dle dospělosti učedníkovy. U krakovských řemesel byl čas učení od roku po čtyři roky, [8]) ve Francii od tří let do dvanácti! [9]) A kdožby se těm mnohým letům divil, uvažuj, že při malé dělbě tehdejší práce na příklad zlatnický učeň měl naučiti se lití a tepání kovů, ciselování,

---

[1]) Arch. pražs., č. 993. 232.

[2]) Všude tak; i v Polště. Pazdro, Uczniowe i towarzysze. (V Balzerových studiích o právě polsk. 5.)

[3]) Lavisse et Rambaud. Hist. génér. II., 515.

[4]) I ve vídeňských artikulech cechovních hovořívá se o »ausdienen der lehrjahre«. Jahrb. der Kunstsamml. des allerh. Kaiserh. XVII, č. 15390. R. 1469. Ve Vratislavi u malířů učedník »slouží«, Schulz, Gesch. d. Breslauer Malerinnung. 19.

[5]) Arch. pražs., č. 2119. G. 8.

[6]) Arch. praž., č. 993. 232. Miscell., č. 15. P. 7.

[7]) Arch. pražs., č. 1128.

[8]) Steslowicz l. c. Pazdro l. c. 13.

[9]) Lavisse etc. l. c. 514.

emailování, rytí. Nelíbí se nám právě z té příčiny, že v některém řemesle mohl si učedník zkrátiti učení o rok, když za to zaplatil, a že vůbec kdo platil, učil se kratčeji. [1])

Když učedníka přijali, povinen byl něco k cechu poplatiti a něco mistrovi, který ho živil a leckdy i šatil. Musil platiti aspoň za tu dobu, co stál bez užitku mistrovi. Ale nepanuje po stránce platební v statutech shoda, a nevycítíš pravidlo. Na příklad u koželuhů novoměstských, kdo se chtěl učiti dvě léta, dal dle statutu z r. 1453 libru vosku do cechu, dvě kopy mistrovi; kdo tři léta, dal libru vosku a mistrovi nic. Nápodobně u hrnčířů téhož města Nového r. 1488; za učení do roka kopu mistrovi a do cechu libru vosku, za učení do tří let jen vosk. [2]) Roku 1516 krejčí všech měst královských snesli se, aby mistr bez zřetele na léta učení pod pokutou nevzal od učedníka méně nežli dvě kopy českých grošů. Statut ševců labskokosteleckých (dle mělnického) r. 1526 určuje mistru kopu českou [3]) a do cechu libry dvě, nečině rozdílu v letech učby. [4]) Patrně zůstávalo tou příčinou na soukromé smlouvě s mistrem. Uvádí-li veliká část statut řemeslnických učednickou povinnost platebnou jen v půl libře vosku [5]) nebo v libře, [6]) řídko kdy ve dvou, [7]) nebo u zlatníků novoměstských r. 1478 v půl kopě grošů či u ševců litomyšlských ve 4 groších českých (r. 1526), [8]) míní se tím pouze povinnost k cechu, a s mistrem smluv se učedník jak smluv. Ale „povinnost“ k cechu mohla „pro bůh“ býti promíjena nebo slevována. [9])

Po čase mistr učedníkovi sám něco málo začal platiti, poněvadž již některou práci zastal. Tím počítá se učedník poněkud již mezi

[1]) Pazdro, Uczniowe; l. c. 13.

[2]) Rukop. knih. Lobkov. v Praze, 72, ř. 54. Arch. Čes. XIV., 485.

[3]) Kopa od učení vyskytuje se zhusta v konec periody. Čteme o ní v statutě soukenníků Kostelce n. Orl. 1512; koželuhů pražských 1524, ševců litomyšlských 1526.

[4]) Arch. musej. Opis.

[5]) R. 1476 u koželuhů jindřichohradec.

[6]) U krejčí třebenických r. 1455, u pilařů novoměstsk. 1457; u krejčí a ševců vetešných malostransk. r. 1481; u krejčí píseckých, strakonických r. 1482; krumlovských 1489; hořických 1491, u řezníků v Dobrušce r. 1493; u krejčí přibyslavských »funt« r. 1504; bydžovských r. 1523.

[7]) U pekařů českokamenických r. 1483. Též u kožešníků v Těšíně r. 1509.

[8]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. G. 10. Litomyš. lib. memor. z r. 1360.

[9]) Dle statutu krejčí bydžovsk. r. 1523. Opis soukrom. origin. u dra Čelakovského.

dělníky, je robenec, neboť robí. Byl tím platem nějaký groš týdně, ročně kabát. Zajímava jest tou příčinou učednická smlouva, kterou r. 1491 učinil střelec Tomáš v Litomyšli o učedníka Matouše. Zjednán na 4 léta, ročně obdrží od mistra kuši (snad aby si ji prodal), oděv, čtvrté léto pustí mu mistr pondělí k jeho užitku, tak aby ten den dělal sobě, ale svým nákladem, mistr však i ten rok musí mu dáti kuši.[1])

Na konec, když se chlapec vyučil, měl ho mistr zase postaviti k cechu — někdy statut chtěl, aby s učedníkem stál i otec a přátelé — a tu slavnostně mistr vyznati měl o učedníkově zachování a dovednosti a žádati, aby ho zapsali v registra, kdyby potřeba byla a on listy „za vyučenou“ požádal, aby ho mohli v registru najíti,[2]) od toho bylo zase platiti. Krejčí mělničtí a jiní okolních měst chtívali za list o vyučení deset grošů českých;[3]) ale platilo se obyčejněji voskem. U zlatníků horských dvěma librami (statut z r. 1493), u kovářů turnovských librou (statut z r. 1519), u nožířů brandýsských (n. Orlicí) dvěma librami (r. 1525) a tak se po statutech libra s dvěma střídají, ač množství je statut, jež nemají o tom nic. Tu se řemeslo patrně drželo domácího svolení nebo zvyku, jenž do statut nevešel. Rozumí se, že synové mistrů ve všem měli úlevu a dosahovali listů za vyučení nejsnáze.

Nepochybujeme, že přes všelijaké neurčitosti a nedůslednosti, které ze statut na den pronikají, zákonné upravení učednictva v této periodě bylo celkem účelné a prospěšné, a že domácí disciplina a škola, učedníkovi nařizovaná, po stránce morální a technické šla dobře k duhu.

Po vyučení stal se řemeslník tovaryšem, dělníkem. Zaráží nás však, že již v této periodě nejeden cech vymyslil sobě v stupnici od učedníka k tovaryši kategorii prostřední, novou, která beze vší pochybnosti vzestup sociální zdržovala. Slove takový mladík, který již není učedníkem a ještě není tovaryšem, mládek, také robenec (arci již v jiném smysle, než svrchu bylo při učednících), slul také pachole,[4]) „pachole vyučené“.[5]) Proti takovému mládkovi

[1]) Arch. litomyšl. Lib. inscript. Výpis prof. Štěpánka.

[2]) Snesení krejčí z r. 1516. Arch. mus. Opis orig. mělnického.

[3]) Tamž.

[4]) Vetešným ševcům malostranským statut z r. 1481 dovoloval chovati »dva tovaryše a učedníka« nebo »místo učedníka« že mistři smějí chovati »pachole«. Statut krejčí píseckých, strakonických z r. 1482 dovoluje »pachole a k němu učedlníka«. Arch. pražs. Miscell. 12. N. 13. Arch. mus. Opis, Strakonice.

[5]) Ten název u krejčí krumlovských r. 1489.

byl skutečný tovaryš „tovaryšem dospělým“. [1]) Tato nová kategorie, tou dobou i v Polště známá, [2]) byla poněkud opravou nešťastné instituce té, že některý hoch z jakýchkoli příčin zjednán byl na učení málolelé, takže po uplynutí doby neuměl ještě, co uměti měl. Víme to z Hory. Tu smlouvali se k řemeslu kamennickému chlapci na dvě léta učení. Po dvou letech, nejsouce dostatečni, obdrželi „za vyučenou“, ale když dali se na vandr za řemeslem, nikdo jich nechtěl. Nesnáz tuto kamenníci r. 1489 odstranili tím, že nařídili čtyři léta učení, aby po vyučení tovaryš mohl „svobodu míti a vandrovati bez hyndrunkův“. [3]) V krumlovském cechu sladovnickém statut z r. 1516 kázal, aby učedník jednal se na dvě léta, třetí rok, nechtěl-li by u mistra z peněz sloužiti, tedy ho má mistr před řemeslem propustiti s listem fedrovním. [4]) Při tom zajímavo, kterak se týž cech choval k tovaryši cizímu, příchozímu odjinud. Prý aby ukázal, že se řádně vyučil, a pakli by mistři uznali, že by za tovaryše odbýti nemohl (to jest, že řemesla ještě dobře neumí), má sic fedrován býti, „ale toliko k rozkázání“ a s menší službou dle zasloužení. [5])

Statuta zakazovala mládkům nebo robencům ženiti se, choditi s kordem, přínozou (nožem) a tesákem, leč mu konec ulomí. Choditi s kordem náleží teprve tovaryšům hotovým, dospělým. Ti mohou robencům zbraň vzíti a zlámati. [6]) Statuta přiříkala robencům menší mzdy než tovaryšům, stavíce je v tom na roveň s učedníky; na příklad sazba pražská r. 1482 ustanovuje tovaryši za den v létě 4 groše, mládkovi jako učedníku jen půltřetího. [7]) Robence si zjednati místo tovaryše, totiž lacinější sílu pracovní si pořiditi, to mistrům zakazováno; r. 1452 v pražském cechu malířském Brožek malíř nucen vyznati vinu, že robence zjednal a k tomu že ho připlatil k hanbě všech mistrů a k záhubě všeho řemesla. Musil uručiti polepšení. [8]) V řemeslech, kde byl určen dostatečný počet let na učení, sotva shledáš robence jakožto kandidáty dospělého tovaryšství. Mějtě

[1]) V řádě tesařů pražs. r. 1482. Arch. pražs., č. 2133. 15.

[2]) Pazdro. Uczniowe, l. c.

[3]) Lib. memor. arch. horsk. z r. 1480. 168. Kutnoh. Příspěvky. III., 52.

[4]) Gross, Arch. Pam. XIX., 310.

[5]) U sladovníků slul druhý pomahač tovaryšem »k rozkázání«, v XVI. věku ho zvali stručně a podivně »krozkázaný«. Arch. pražs., č. 343. 9.

[6]) Arch. Č. XIV., 459. Statut sedlářů Nov. města r. 1451.

[7]) Arch. pražs. č. 2133. 15.

[8]) Knih. bratrstva Patera, Tadra.

přece jen dle litery cechovního řádu i ten, kdo obdržel za vyučenou, plné právo býti tovaryšem.

Tovaryšům bývalo i v této době zhusta jméno pacholků (zaměňované i názviskem pachole). Pacholci byli i u malířů (r. 1458). U soukenníků sluli tovaryši knapy; v apatykách zůstávalo jim jméno tovaryšů. Latině zovou se socii. Při tom se vždy ještě vyskytuje, že mistři mezi sebou slují tovaryši. [1]) Činiti jest rozdíl mezi tovaryši usedlými (též přístavními) a vandrovními. V této době vzniká u nás jako jinde [2]) řemeslnický vandr. Jakýs vandr býval vždy, když tovaryši, nemohouce míti díla v jednom městě, hledali ho sobě u mistrů přes pole. Tu se však míní cestování tovaryšské k nabytí zkušeností technických, vandr, jenž jakožto doplněk učení časem nařizován statuty. Vandrování stalo se velmi dobrou institucí, která sama sebou svědčí o tom, že technická stránka řemesel se vůbec zdvihla, takže tovaryši nemohli přestati na tom, čemu se u jediného mistra naučili. Zmínka o „vandrování po řemesle“, tuším první a jen nahodilá, jestli psána r. 1446 v novoměstské knize. To Janek Holý, kožišník chudý, byl „jat tyto války, vandruje po řemesle, od tovaryšů s Orlíka“; propuštěn pak na rukojmě, kterým pak nemohl zaplatiti. Tím se dostal do knih. [3]) V statutech cechovních o vandru poprve čteme r. 1476 u koželuhů jindřichohradeckých. Tu stanoven vandr dvouletý, ale není vřaděn mezi nutné podmínky k cechovnímu mistrství; logicky jest spojen s učením vůbec. [4]) Ke konci století XV. hovoří konvář pražský Mrkvička o vandru svém na Moravu, hned po vyučení podniknutém, jako o věci obvyklé. [5])

V starší době, když vandrovní tovaryš do města přišel, musil si hledati práci sám po mistrech. Snad mu mistři, snad tovaryši pomáhali. Ale prvotně nebylo zřízeno nic pohodlného, teprve časem tovaryši si dohazování zorganisovali. Chtěl-li se tovaryš státi přístavným čeledínem a usednouti, bez listů průkazných neměl od žádného mistra býti přijímán. Řezníci rychnovští v statutě r. 1471 kázali, aby vandrovní tovaryš nebyl přijímán bez listu svého učení;

---

[1]) U kožešníků v Mýtě (řád r. 1444); u řezníků pardubských (řád r. 1510).

[2]) Stiede, Zunftwes. Handwörterb. 886 dí, že o vandru zmínky listinné již v XIV. stol. Inama-Sternegg, Wirtschaftsges. III., 71 uvádí nejstarší vandr u ševců lüneburských r 1389.

[3]) Arch. pražs., č. 88, zápis 89.

[4]) Jindřhrad. kopiál. Opis v zemsk.

[5]) Arch. pražs., č. 1046. 38. cca r. 1500.

potom po málu létech (1478) ustanovili, aby mistr přijatého tovaryše opověděl cechmistrům, a nezná-li ho, nechť tovaryš ten předloží list, není-li „pankart“.[1]) Vetešní ševci malostranští svolili se mezi sebou (1481) neposazovati do díla tovaryše, který by přišel „bez šídel“. Z toho soud na snadě, že již v té době, kdy vandr byl ještě jako zánovní, již světem chodili tovaryši tuláci, těkaři, kterým nešlo o práci. Malíři kdys v konec XV. věku si určili, aby vandrovní tovaryš za dvě neděle se u mistra zkusil a pak teprv aby byl před staršími opověděn, a ti aby se optali, zaslouží-li mzdy stanovené.[2]) Tu tedy jakás přijímací zkouška.

Přístavní tovaryš byl přijat do cechu. Řád krejčí krumlovských r. 1489 chce, aby se tovaryš čtyřmi penězi a „pachole“ dvěma penězi do cechu „vkoupil“.[3]) Tovaryš přijat nejen do díla, ale i do rodiny mistrovy, byl vřaděn v domácnostní hospodářský organismus jakožto jeho dočasný člen. V tom bylo jeho právní postavení podobno učedníkovu poměru, jen o to bylo lepším, že po smluveném čase tovaryš mohl voliti si jiného mistra a jinou domácnost. Tovaryš měl u mistra byt, stravu u stejného stola, otop, světlo, prádlo. Byl mezi mistrem a dělníkem poměr patriarchální, bylo tak u nás, v Němcích, v Polště, ve Francii.[4]) Za morální chování tovaryšovo mistr odpovídal spolu, proto držíval dělníka pod svojí disciplinou, nařizuje mu domácí řád, kdy smí z domu, kdy jest mu vraceti se na noc, aby nepřespával mimo dům, a kterak se chovati vůbec. Takž byl mladík nucen veselí své i pudy všelijak krotiti a vpravovati ve formy slušné. Nejeden cech mistrský připouštěl tovaryše i do svých shromáždění, aby učili se poctivému chování v řemesle. Za tu odvislost byl zas mistr na druhou stranu povinen tovaryše ochraňovati, jemu všelijak pomáhati, zvláště rozstonal-li se. Ublížil-li někdo tovaryšům na zdraví v častých rvačkách tehdejší doby, či zabil-li ho dokonce: všecko řemeslo, všecek mistrovský cech postavil se k žalobě, aby msta byla za to ublížení, jež dotýkalo se všech. Takž příkladně r. 1508 cechmistři a mistři i tovaryši řeznického cechu staroměstského obvinili Jiříka Chlupatého „z hlavy“, že totiž zabil Jiříka Černého, některých mistrů „služebníka“ a všech tova-

[1]) Rychn. n. Kněž. Sedláček. 44. 46.

[2]) Knih. bratrstva. 90. Patera, Tadra.

[3]) Arch. Pam. XIX., 307. Gross.

[4]) Ve Francii v starší době tovaryš jako mistrův soudruh. Lavisse. Histoire générale. II., 521. 522.

ryšů spolutovaryše. Vinný pak dal hlavu za hlavu.[1]) Také když r. 1522 v Praze zabit byl v nějaké potyčce tovaryš řeznický od mlynáře Václava, všickni mistři staroměstští pohnali mlynáře na soud. A tu sliboval: „Milí páni řezníci, prosím, že ke mně dobrou vůli míti budete, neb vám chci raději sloužiti než jaké protivenství činiti.“ [2]) Tovaryš tedy počítán k cechu a cech se ho zastal za živa i po smrti.

Patriarchální poměr mezi tovaryšem a mistrem sám o sobě dobře mohl zmírňovati sociální rozdíl mezi zaměstnavatelem a dělníkem. A že přes všecky úrazy, které v XV. století ten poměr hatily, přece dosti bylo srdečnosti mezi mistry a tovaryši, o tom přesvědčují leckteré odkazy tovaryšům, když mistr měl se světem se loučiti.[3]) Byli však tovaryši, kterých rodina mistrova v sebe obyčejně nepojímala. Tovaryši ženatí to byli. Nacházíme „pacholky ženaté“ vedle neženatých u nožířů staroměstských hned na prahu této periody (r. 1427).[4]) A nacházíme je za všech dob v nejrozmanitějších řemeslech, ale nebyli hojni; svobodných bývalo všech nepoměrně víc.[5]) V pozdější době bývalo ženatým tovaryšům jméno „kárníků“,[6]) neboť všecko své a snad i děti vozili na káře. Takoví tovaryši snadno mohli býti proletáři své doby. Proletářství, jak mu nynější doba rozumí, v XV. věku arci nebylo možno.

Ženatý tovaryš dle řádu novoměstských hrnčířů (z r. 1488) musil, než se posadil, ukázati cechmistrům vysvědčení, kterak se dotud se ženou chovali.[7]) Ženatým dělníkům cech ještě nejspíše dovoloval „štukverk“, „femberk“ (bezpochyby z pfennigwerk), to jest práci, od kusu placenou, kterouž mohl konati třeba také mimo mistrovu dílnu. V Němcích shledávají se štukverkníci nejvíc v řemeslech kovodělných a platí za nižší kategorii dělnickou; vždyť

[1]) Arch. pražs., č. 1128. A. 6.

[2]) Arch. pražs., č. 99. 130.

[3]) Z pražských knih pro příklad. R. 1452 staroměstský řezník Jan Krúpa odkazuje 20 kop mezi chudé pacholky a tovaryše (Arch. pražs., č. 2119. F. 1.); r. 1454 Janek platnéř řečený Legát v Platneřské ulici odkazuje Petru tovaryši červený kabátek. (Tamž G. 8.)

[4]) Arch. Čes. XIV., 438.

[5]) V Němcích krejčovským tovaryšům mohučským r. 1409 zakázáno míti samostatnou domácnost; ševcovští tovaryši ve Štrassburce již od r. 1387 byli vázáni bydleti u mistrů. Vůbec znáti, že tovaryš ženatý nebyl oblíben. Mummenhoff, Monograph. z. deutsch. Kulturgesch. VIII., 74.

[6]) Arch. mus. zems. Cechy. Jindřich. Hradec. 1625.

[7]) Arch. Čes. XIV., 485. Též v měst. mus. pražs.

učedník, oženil-li se proti zákazu, nestal se nikdy mistrem, než navždy zůstal tovaryšem štukverkníkem.[1]) Také u nás neměli štukverkníků rádi. Zmínky o nich v cechovních statutech nejsou hojny. U kožešníků staroměstských čteme r. 1428, že tovaryš neženatý pod pokutou 10 grošů nesmí míti štokverk,[2]) z toho jde, že tovaryš ženatý smí pracovati od kusu. Také u brnířů staroměstských bylo propouštěno, aby tovaryš pracoval na gwar (gewähr, akkord); r. 1454 se snesli mistři, kolik platiti tovaryši takovému.[3]) V artikulích novoměstských hrnčířů r. 1488 zakazuje se, aby žádnému robenci dílo nebylo dáváno na femberk, ale na týden, krom tovaryšů, ti aby na femberk dělali a hlíny sami sobě připravovali. Na proti tomu v statutě mečířů staroměstských z r. 1509 jest štukverk naprosto zakázán.[4]) Cechovní zákazy, půjčovati na přízi suknářskou, směřovaly hlavně proti štukverkníkům, aby předešlo se zpronevěření těch, kteří nemohou býti tak bedlivě na očích mistrům. Stejným úmyslem hrozí r. 1438 řád soukenníků soběslavských, který tovaryš by chtěl dělat z kradené příze, že bude „vysvěcen“ (t. j. musí světiti, zaháleti).[5])

Vdova tovaryšská byla bez práva. Lounský řád soukennický z r. 1473 vyháněl takovou vdovu „po knapu“ z trhu vlněného, poněvadž „nebyla mistrova soukenníkova“.[6])

Toho nepřipouštěl cech nižádný, aby tovaryš pracoval volně na svůj vrub bez mistra. V obyčejných městech arci nebylo tovaryši možná něco toho podnikati, v Praze spíš zmizel očím bdělých cechů, pracuje v Židech nebo pod panskou střechou jakožto služebník urozeného pána. I protož takoví tovaryši hledávali práci po vsích a na zámcích venkovských. Mělničtí vzkazují r. 1516 do Labského Kostelce, o snesení krejčí všech měst královských, že učedníku, když béře za vyučenou, rozkázati se má, kterak se k cechu zachovati, že totiž nemá (jako tovaryš) dělati ve dvou mílích od toho města, kde se učil, ani na tvrzích ani u sedláka, lečby to na

---

[1]) Mummenhoff, l. c. 76.
[2]) Řád v měst. mus. pražs.
[3]) Arch. pražs., č. 2099. 1100.
[4]) Arch. Čes. XIV., 485. Lobkovic. knih. v Praze, č. 72, řád 11.
[5]) Řád novoměstských soukenn. z r. 1447. Arch. Čes. XIV., 455. Antl, Arch. Pam. XVII., 592.
[6]) Arch. místodržit. T. 46/2.

cechmistrech obdržeti mohl.[1]) V pražském cechu malířském bylo z takového provinění nemalé pohnutí, při němž to zajímavo, že s mistry drželi tovaryši proti svým soudruhům, samostatně a svévolně pracujícím. Čtyři tovaryši němečtí totiž uvázali se na Buštěvsi v dílo, „kteréž sluší na mistry, ale ne na tovaryše“. Vina jich stížena ještě tím, že ono dílo na hradě bylo prve zadáno mistru Jakubovi, malíři novoměstskému. I svolili se, pociťujíce v tom hanbu i záhubu svého řemesla, všichni mistři i tovaryši obou větších měst Pražských, aby oni tovaryši ani žádný jiný, jenžby na tvrzi, na klášteře nebo ve vsi kostely maloval nebo skla dělal, nebyli v městech Pražských od žádného mistra přijímáni do dílny, a který by mistr takového tovaryše choval přec, tomu aby všickni tovaryši a učedníci byli vyzdviženi; také má z vůle jednostejné všech mistrů do kteréhokoli města ven psáno býti, aby tamější mistrové takových tovaryšů nechovali. A kdyby některý tovaryš pořádný dělal s takovým tovaryšem svévolným, věda to o něm, i ten tovaryš má jmín a pokládán býti jako ti, kteří provinili se proti právům mistrů pražských.[2]) Byli tímto zápisem tedy provinilí tovaryšové prohlášeni za psance, bylotě po nich psáno.

Než taková „svévolná“ postranní práce tovaryšská byla v těchto dobách přece jen výjimkou. Pravidlem bylo, že tovaryš se u mistra zjednal a posadil, učiniv námezdní smlouvu. Stal se tovaryšem přístavným, nájemným. Doba, na kterou se dělník najímal, nebyla u všech řemesel stejna. V starší a první době beze vší pochyby delší byla nežli po tom. Bylo to přirozeno; jednak aby se dělník přizpůsobil technice svého mistra, jednak aby se vžil v rodinný poměr, do něhož byl přijat. Tedy byl v tom cíl hospodářský i mravný. V této periodě jest smlouva na celý rok pravzácna. Shledali jsme ji jen u řezníků.[3]) Ale hatilo se u nich. Soudíme to z usnesení řezníků plzeňských; r. 1508 byli nuceni znova v statut položiti, že nemá mistr jednati čeledi na týden než na rok.[4]) Tedy patrně z toho zvyku mistři i tovaryši vystupovali. Jakožto přežitek z periody předešlé vyskytuje se někde námezdná smlouva s pololetní lhůtou. Tak

---

[1]) Arch. mus. zems. Opis. Zákazy tovaryšské práce na hradech a u duchovních v Polště. Steslowicz, l. c. 298.

[2]) Knih. bratr. malíř. Patera, Tadra. 78. Provinilci byli: Lorenc de Missna, Gabriel de Zitavia, Hanusius de Lauff, Ulricus de Vienna.

[3]) Arch. pražsk., č. 990. 417.

[4]) Arch. mus. zems. Plzeň, Výtah artik. 1508.

měli ustanoveno nožíři staroměstští svým pacholkům i tovaryšům brusičským dle řádu z r. 1427; ale zdá se, že pociťovali tu dobu k pevnému zavázání za příliš dlouhou, proto přidali, aby pacholci neženatí měli dvě neděle lhůtu u mistrů ku pokušení, a teprv když pokusil a líbí se mu, ať zůstane. [1]) U kabátníků novoměstských velel statut z r. 1448, že štukverkní dělník musí trvat v díle do půl leta, pakli by ho mistr bez vůle ostatních vyplatil, aby do cechu pokutou položil věrduňk (1/4 kopy). Malíři a sklenáři staroměstští mají r. 1458 v statutech, že mistr má pacholka najímati nejméně na 13 neděl, tedy na čtvrt roku. [2])

Obyčejně však činěna v této době smlouva námezdní na časy kratší, [3]) neboť tovaryšové, pomalu se organisujíce, na delší lhůty nepřistupovali. U lazebníků pražských měla býti služba v létě smlouvána na 4 neděle, holič musil vázati se na 6 neděl (r. 1477). [4]) U kloboučníků staroměstských došlo r. 1489 až k svobodomyslnému statutu, že tovaryš přivandrovalý může dělati „do mistrovy vůle a do své“. [5])

Před rozvázáním smlouvy byla časná výpověď nutna. Obyčejně stačilo týden napřed dáti věděti, mistr že propustí tovaryše, tovaryš že z díla odejde. [6]) Před „hody velebnými“ (před svátky) a před jarmarky však výpověď tovaryšská musela býti třínedělní, či aspoň dvounedělní. Z té bezpochyby příčiny vetešní ševci malostranští usnesli se (r. 1481) obráceně na tom, že nebudou posazovati tovaryše, který by před hody velebnými k nim přišel. [7]) To byl zajisté tovaryš nepořádný. Také zakazováno vyvstati z dílny prostřed téhodne, leč z hodné příčiny. Tovaryš maléřský neměl vystupovati, leč „poctivě oddělal dílo“, na kteréž ho mistr založil. Kdyby nechtěl dodělati, hrozilo mu vězení za dvě neděle, a nad to ještě trest cechovní, leč by mistr proti tovaryši vinen byl a tovaryše utiskoval

[1]) Arch Čes. XIV., 438. Též v Diplomat. mus.

[2]) Arch. Čes. XIV., 457. Arch, pražs., Misc., č. 15. P. 11, č. 993. 225.

[3]) Ve Francii byly smlouvy tovaryšské na den, týden, rok. Histoire génér. II., Lavisse. 518. Též tak v Němcích a v Polště.

[4]) Arch. praž. č. 2083. Q. 9.

[5]) Arch. pražs., č. 993. 232.

[6]) Novoměst. pekaři, mlynáři třínedělní výpověď. Řád 1444. Arch. Čes. XIV. 444. Ševci litomyšl. dvounedělní. Lib. memor. f. 3. 1526.

[7]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 13.

(r. 1474).[1]) Jestliže se tovaryš u mistra vydlužil a nezaplatil, výpověď dáti nemohl.[2])

V Praze měli u mnohých cechů za řád, kdyby tovaryš dal v čas řádnou výpověď, ale z příčin lehkých, aby v tom městě Pražském, kde výpověď dal, díla neměl až za čtvrt léta.[3]) Za takovou svévolnou příčinu mistři pokládali začasté to, když tovaryš po nějaké hádce s mistrem dal výpověď. Vůbec drželi mistři tovaryše tuze na uzdě a polevovali teprv, když tovaryši se zorganisovali. V tom však nikdy neslevili, když tovaryš bez výpovědi odešel. To však též tovaryši sami pokládali za nečestné. Všecky řády za to hrozí trestem; malířský řád pražský v koncích XV. století chce, aby takový tovaryš byl trestán, jak se mistrům zdáti bude; před tím roku 1474 nařizoval 10 grošů pokuty a „panskou kázeň“ (šatlavu).[4])

Bydžovský řád krejčovský volá na svévolného (ve východních Čechách říkali „zmatečného“) tovaryše městskou policii, prý se má svévolný tovaryš „vznésti“ na radní dům a od rychtáře trestán býti.[5]) Utekl-li tovaryš z města, bylo po něm psáno jiným cechům, byl psancem a tím již z řemesla byl vystrčen. Mistrům se zakazovalo takového tovaryše přijímati v dílo. Řád malířský z r. 1474 hrozí mistrovi pokutou mistrskou i kázní panskou na rathouze, kdyby vzal takového dělníka. R. 1448 sešli se pražští vetešníci (ševci) obou větších měst k zvláštnímu svolení,[6]) kdyby totiž mistři jednoho města složili tovaryši svévolnému řemeslo, aby ho mistři města druhého ani malostranští nepřijímali. Podobné ustanovení mají sladovníci novoměstští v řádě z r. 1456.[7]) Potom již shledáváme boykot tovaryše, jenž nedosloužil a bez výpovědi odešel, v mnohých řádech pražských. Ale muselo ještě v konec periody — r. 1512 — mezi cechy konvářskými v Praze býti připomínáno, jest-li by který tovaryš nebo robenec, učině věc nějakou proti mistru, utekl se do města druhého, že jedni proti druhým ho fedrovati nemají.[8])

[1]) V sebraných statutech r. 1474. Kn. bratrstva. Patera-Tadra. 85.
[2]) Řád kabátníků novoměst. Arch. pražs., Miscell., 15. P. 11.
[3]) Arch. pražs., č. 1128., f. 75. Porovnání mezi konváři.
[4]) Kn. bratrstva. Patera-Tadra. 90.
[5]) Orig. v Chlumci (soukrom.), opis u dra Čelakovského.
[6]) Arch. pražs., č. 2099. 1045. Z výpisů dra Teigeho.
[7]) Arch. pražs., č. 343. 52. Též Miscell., č. 15. P. 15.
[8]) Arch. pražs., č. 1128. 75.

Praeventivního rázu byla cechovní nařízení, aby mistr nepřijímal tovaryše neznámého; u sladovníků novopražských chtěli (r. 1456), aby za tovaryše bylo slíbeno (t. j. zaručeno) „za zbytí a a věrnost“. Zlatníci kutnohorští dali si r. 1493 v řád, že mistr s mistrem má se o tovaryše, jenž přistupuje, domluviti.[1]) Nejbezpečnější zárukou, že tovaryš doslouží smluvený čas, bývala vysvědčení, listy, ale teprv od té doby, co je tovaryši skládali v cechu. Těch mu arci pak nevydali, leč při řádném odpuštění ze služby. Že listy ukazovali, o tom řeč svrchu. Nevíme však, zdali již v této době jim je v cechu zadržovali. Všude za nečestného psance býval prohlašován ten, který se v dílo zamluvil a pak nepřišel. I vetešníci (ševci) malostranští r. 1481 smluvili se, že proti takovému budou sobě radni a pomocni.[2])

Mzda s tovaryšem nebyla smlouvána, než mistr prostě ukázal na to, kolik mzdy určeno statutem cechovním nebo domácím řádem, takže mzdu v té výši bylo přijati nebo vandrovati dále. Obyčejně to byla mzda na týden, řídčeji na den nebo od kusu a za vykonanou práci hotovou.

Mzda na týden vyplácena v sobotu. Statut krejčí přibyslavských (r. 1504) byl tak ochotný, že kázal vyplatiti za celý týden, když tovaryš vstoupil do služby v úterý. Vstoupil-li ve středu, platiti bylo jen za půl týdne.[3]) Plat za delší dobu než za týden byli by si tovaryši této periody líbiti nedali, neboť takový plat značí větší nesvobodu. Za týdenní mzdu tovaryšskou v XV. věku lze průměrně položiti ve třech, nejvíc ve čtyrech groších českých nebo osmi míšeňských. U lazebníků pražských půštědlník (tedy nejdovednější tovaryš, jenž pouštěl žilou) neměl více bráti týdně nežli 4 groše.[4]) Krejčovským tovaryšům v Krumlově určuje řád z r. 1489 tři groše v témdni a ne víc. Stejně tolik mzdy stanoveno r. 1509 u mečířů staroměstských: tovaryš 3 groše, mládek dva.[5]) Teprve na konec periody této (r. 1525) pozorujeme stálejší zvýšení platů; čtemeť i v statutě nožířů choceňských, že se tovaryšovi, který ková nebo brousí, má týdně platiti pět grošů čes., který pracuje u lavice

---

[1]) Arch. pražs., č. 2083. P. 15. Arch horský, č. 270. Opis v zemsk. arch.
[2]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 14.
[3]) Arch. Pam. XV., 334. Řezníček.
[4]) Arch. pražs., č. 2083. Q. 9.
[5]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukop. č. 72., řád. 11.

(lavičník) ten aby měl až 6 grošů.[1]) Proti tomu některá pražská organisace tovaryšská již v polovici XV. věku vynutila z mistrů lepší plat, než svrchu oznámený průměr. Takž brníři staroměstští nuceni r. 1454 povoliti tovaryši, který k oboječkům dělá, týdně 7 grošů, nejlepšímu „naigléři“, který pásy dělá k pancířům, 6½ groše, který lehké odění dělá 5 grošů, který drát dělá 4½ groše. Lze s důvodem souditi, že v Praze tovaryšům celkem platívali víc než venku.[2])

Jde o to, kterak mzdy tehdejší měly se k živobytným potřebám, abychom je poněkud v jich podstatě posouditi uměli. Groš český držel v době vladislavské 14 malých penízů, za 2 peníze byla koncem XV. věku pinta piva, za 5—6 penízů libra masa hovězího, za 4 groše byl loket slušného domácího sukna; r. 1511 koupen kabát pro obyčejného člověka za 20 grošů, nohavice jakés sprostnější koupeny za 22 grošů.[3]) Tedy tovaryš řemeslný, beroucí týdenní mzdy po 4 groších, koupil za ně 28 pinet piva, nebo 9—11 liber masa, nebo jediný loket domácího sukna; na kabát musel sloužiti 5 týdnů.

Ke mzdě čtyř- nebo pětigrošové byla strava. Bylo tovaryšovi dáti potravu za den v některém řemesle čtyřikrát,[4]) v jiném třikrát. Pekařský tovaryš (helfíř) v České Kamenici měl statutem z r. 1483 určeno za první jídlo sedm kusů masa nebo ryb, příkrm a 2 peníze na pivo, v poledne 3 vejce, sýr, chléb a 1 peníz na pivo, u večer čtyři kusy masa nebo ryb a 1 peníz na pivo.[5]) Z jiných řádů cechovních této doby neznáme zevrubně mistrů povinnost stravovací, ale neschybíme, kladouce ji všude jinde za podobnou, jako byla v Kamenici. — V statutech novoměstských sládků z r. 1456 zakazuje se tovaryšům reptati na jídlo od hospodáře podávané.[6]) Denní stravu tovaryšskou lze v době vladislavské počítati za půl groše českého. R. 1517 kdosi zjednal si týdenní stravu za

---

[1]) Barvíř. Choceň. 122.

[2]) Arch. pražs., č. 2099, 1100.

[3]) Viz rozmanité ceny z doby vladislavské v arch. pražs. v č. 1046. Ceny z doby Jiřího shledali jsme v rukop. č. 2119.

[4]) Ještě v následující periodě byla u pražských nožířů hádka o čtvrté jídlo za den. Strahovská knih. 57. V Polště stejně tak podáváno třikrát až čtyřikrát jídlo. Pazdro, l. c. 71.

[5]) Archiv města Čes. Kamenice Opis v zemsk. arch.

[6]) Arch. pražs., č. 343. 52. Tamž Miscell., č. 15. P. 15.

9 grošů, což jest arci víc než půl groše za den, ale tu chtěl stravovatel vydělati.[1])

Mzda na den platila se obyčejně v řemeslech stavebních, při čemž činěn přirozený rozdíl mezi časem letním od svatého Řehoře do svatého Václava a mezi časem zimním po svatém Václavě. R. 1482 shodla se tři Pražská města s řemesly stavebnými, že ke stravě (která měla však býti jen k snídaní a k svačině, tedy jen dvakrát denně, a v postě dokonce jen oběd, tedy jednou v den), jest platiti v létě tovaryši parléři 4½ groše míšeňského denně, dospělému tovaryši kamenníkovi a tesákovi, i tesařskému tovaryši 2 groše české čili 4 míšeňské, tovaryši pokrývačskému a zednickému jen 3 groše, mládkovi tesařskému a zednickému 2½ groše míšeňské (mistru tesaři, kamennickému mistru „hutnímu“ i pokrývačskému mistrovi jen 5 gr. míš. To bral sto let před tím pražský mistr kamenník za den 3 groše české nebo 6 míšeňských!).[2]) V zimě bylo platiti všem o groš méně. Chtěl-li tovaryš býti beze stravy, dostal o groš míš. víc. Viděti, že nádenní mzdy tovaryšské v řemeslech stavebných byly nepoměrně lepší nežli týdenní mzdy řemeslníků jiných. Kamennický tovaryš vydělal za dva dni tolik, co krejčovský tovaryš za týden. Bylo-li lze za týdenní mzdu krejčovského tovaryše pořiditi 11 liber masa, mohl tovaryš kamennický za šest dní mzdy koupiti 28 liber.[3]) V Hoře Kutné mistr zedník dle sazby z r. 1490 měl bráti 3 groše čes. na den, pomahač dva. Tedy mistr bral víc než v Praze, tovaryš stejně.[4])

Mzda za hotové dílo bývala obvyklá při řemesle pivovarském. V Praze „pomahač“ měl dostávati od jednoho vaření tři groše a nějaký příměnek (droždí); ale mistr také neměl víc za to, než 3 groše a džber mlata (r. 1456).[5]) K tomu byla strava oby-

[1]) Arch. pražs., č. 1046. 142.

[2]) Tadra. Akta konsis. VII, 180.

[3]) Zajímavo přirovnati ty mzdy k mzdám nejbližších zemí sousedních. V Dolních Rakousích (Klosterneuburg) v létech 1485—1509 libra masa byla za 2 denáry, mzda denní zedníkova a tesařova byla ve 20 denárech (v létě), tedy rovna deseti librám masa denně. V Sasích bral tovaryš zednický a tesařský denně po dvou groších a čtyrech haléřích; za šestidenní práci měl tedy něco nad 13 grošů; za ty prý mohl pořiditi 3 ovce. Viz Janssen, Gesch. des deutsch. Volk. I., 357. U nás konec XV. věku ovce byla průměrně po 9 groších, náš tovaryš byl by tedy za šestidenní mzdu nekoupil ani ovcí dvou. Viděti, že mzdy v sousedních zemích se nelišily od našich valně, ale u nás bylo dráže.

[4]) Lib. memorab., arch. horský z r. 1480. 182.

[5]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 15.

čejně od těch měšťanů, kteří si dali pivo vařit; r. 1495 sneseno, aby v městech Pražských lidé pivovarští měli snídaní, oběd a večeři, jiných jídel aby nebylo jim od měšťanů dáváno pod pokutou. V konec naší periody měli mistři i pomahači bráti v zimě od varu po 5 groších míšeňských, v létě po 6 groších. V Plzni měl mistr pivovarník konec XV. století 9 grošů od varu, tovaryšové po $6^1/_2$ groši, míšeč 2 groše. Stravu měl jim dávati hospodář, jemuž náleží pivovár, a ne ti, kdo si vařiti dali. V Brandýse n. Lab. r. 1517 stanoveno mistrovi a jeho pomahači dávati dohromady za var piva 5 grošů českých a 1 denár český „na sypeň zaplatiti"; kdo chtěl vařit, měl dáti večeři a po spilce snídaní; když vařili, neměli prý býti jídlem meškáni.[1])

Mzdu za hotovou práci tovaryši mívali též v řemeslech textilních. Při hotovení suken platívalo se od každého výkonu v suknářském processu zvlášť, platilo se od bití vlny, čištění, mykání, česání, od osnovy a tkaní, od válení a praní, od postříhání. Mzda se lišila také dle kvality vlny, byla-li kmeynová (gemein sprostá), prostřední či přední a jadrná. Na dokonalé posouzení následujících platů dělnických schází nám povědomost, jak dlouho o tom neb onom výkonu bylo prací prodlévati.

Soukenníci soběslavští dle řádu z r. 1438 platiti měli od „prechování" vlny, a to od čtyř váh po groši, tolikéž od kramplování; od kartování stejně po groši za deset ciků nebo těžení dlouhého postavu; od tkaní dlouhého postavu 10 grošů, od krátkého postavu 8 grošů.[2])

Novoměstští soukenníci dle statut r. 1447 platili při tkaní dle chodů (chod byl ve 30 nitích); od 32—34 chodů sedm grošů, a to když sám jeden „tče" na stavě, pak-li by dva tkali na stavu, tehdy tovaryšům dáti jest šest grošů a od stavu sedmý groš. A další placení bylo vždy výše ode dvou chodů o groš víc. Od vlnobití za šest polouváží groš, od čištění vlny (lejtrování) groš, od kramplování dobrého útku za tři polouváži groš, od krumplování hrubého útku groš za čtyři váhy nebo polouváží; od česání dvanácti ciků nebo těžení groš a od mykání vlny za dvě polouváží také groš.[3])

V městech Pernštejnského panství (Pardubice, Tovačov, Rychnov) v konec periody (r. 1516) placeno od vlnobití (šesti váh vlny)

[1]) Arch. pražs., č. 343. 39. Kn. plzeňská. 39. 52. 76. Kn brandýská. 91.
[2]) Arch. Pam. XVII., 590.
[3]) Arch. Čes., XIV., 455. Arch. pražs., Miscell. 15. P. 10.

od 7 bílých peněz (čili od groše) až po 9 bílých; od kramplování od 2 bílých peněz až po tři. Od předení tkadlicím, předlkám, platilo se od 4 peněz do groše. Od tkaní osnovy (která bývala od 32 do 38 chodů, chod ve 30 nitích),[1]) platiti bylo čeledi po 4 gr. i po pěti. Od česání 5 peněz bílých; od postřihání postavu (39 až 40 loket) hrubého a prostředního 8 peněz, od jadrného 1 groš bílý.[2])

Čeleď tkadlcovská bývala najímána na stravu a na třetí peníz (na Moravě v Kojetíně na třetí nebo čtvrtý groš). Řád tkalců jihočeských v Třeboni, v Lomnici, ve Veselí r. 1519 při tom stanovil, kdyby ženatý tovaryš chtěl sám se stravovati, že mistr mu má z výtěžku dva peníze dáti a třetího nechati sobě.[3])

Cechovní mzdy měly zlou vadu v sobě, že byly vždy na mnohá desetiletí stejny. Tedy neplatilo u nich obyčejné dnes pravidlo poptávky a nabídky, ať se hlásilo k dílu tovaryšů víc či méně, mzda je čekala stejná; ani mory, v oněch dobách přes tu chvíli zuřící, nepřičiňovaly k zvýšení mzdy; zdražení živobytných potřeb nepůsobilo v platy dělnické, kvalita práce nerozhodovala, ani její příjemnost, ani její nesnadnost. Při všem plat stejný napořád. Ba ani osobní zručnost, dovednost dělníkova nedovedla na lepší změniti mzdu statutem stanovenou, a běda mistrovi, kdyby byl tovaryšům nad sazbu přidal. Mohl tovaryšovi poněkud přispěti vedlejšími některými příměnky, ale říci, ty dostaneš mzdy o groš víc, nežli mají tovaryšové jiných mistrů, toho pod pokutou říci nesměl. Také byla celkem malá naděje tovaryšům, že v některém městě platí se lépe nežli v druhém. Pražská města se mezi sebou dosti zhusta dohodovala, že jedni řemeslníci proti druhým nesmějí „lůnu“ povyšovati a tím čeledi louditi.[4]) A z Pražských měst řády opisovány po celých Čechách; po té stránce, měšců se dotýkající, mistři se i po daleku dohodovali proti tovaryšům.

Přídavky nebo příměnky ke mzdám tovaryšským jsouce dědictvím doby předešlé, byly rozmanity, ale v této době patrně se obmezují, ba i ruší dokonce. Za první přídavek, jenž, maje chvalitebný účel hygienický, nebyl tovaryšům nikde odpírán, byla lázeň, do níž tovaryši chodili v témdni či ve dvou nedělích. Byl to zvyk

---

[1]) Weger. Druhá zpráva Mus. Pardubsk 9.
[2]) Arch. Čes. XX., 285.
[3]) Arch. Pam XVIII., 59. Antl.
[4]) Příklad r. 1512 u konvářů obou měst. Arch pražs., č. 1128. 75.

obecný, ale statuta zmiňují se o něm jen někdy. Lázeň společná nebo jednotlivě[1]) konána obyčejně v svatvečer v sobotu. Ale statut krumlovských krejčí r. 1489 ukládá, aby tovaryši ve dvou nedělích vždy ve středu, když nešpor zvoní, chodili do lázně.[2]) Nepochybujeme, že tovaryšskou lázeň platili nebo smlouvou s lazebníkem pořizovali mistři, proto ji klademe k příměnkům.

Jiného způsobu příměnkem bylo zpropitné, bibales, kteréž tovaryšům dávalo obecenstvo kupující nebo práci objednávající. Dávajíce zpropitné tovaryšům, lidé říkávali zvykem doby, že jim dávají „na lázeň". Zpropitné nejspíš nalezneš při konvářích, zámečnících, zvonařích, stavebných řemeslech a při služebných živnostech. V statutech lazebníků novoměstských r. 1477 dovoluje se tovaryšům púštědlníkům bráti zpropitné, ale jen podle zasloužení; na proti tomu zakazuje se tovaryšům a tovaryškám pod pokutou tří liber vosku choditi po koledách.[3]) Někde mistři určili výši zpropitného, co by tovaryš obdržel nad tu summu, náleželo mistru. Tak u mečířů staroměstských (statut r. 1509) směl tovaryš bráti zpropitného jen do groše čes., co bylo nad to, vzal mistr.[4]) Zvláštního a starodávnějšího způsobu byl příplatek ten, že tovaryšovi dovoleno ze suroviny, kterou si koupil, vyrobiti zboží na prodej a k své ruce. Tak u kožešníků staroměstských dle řádu z r. 1428 bylo propuštěno tovaryšovi, jenž sloužil půl léta, aby pokoupil si koží a udělal kožich a prodal si ho. Kdyby mistr dovolil mu pokoupiti víc než s kožich, propadl kopu grošů pokuty.[5]) To si opsali kožešníci v Litoměřicích r. 1429 a platil ten řád i u nich;[6]) ale prodlením doby obmezena výhoda. Řád novoměstský a dle něho i litoměřický r. 1486 stanoví, že mistr první rok „služebníku" svému nesmí čuby králíkové, ani blan, ani kožichu zaječího dovoliti udělati ku pomoci mzdy jeho, teprv kdyby u něho rok pracoval, může mu dopustiti čuby jehenčí, ale kůže na to musí koupiti u mistra.[7])

V řemesle koželužském v Praze mistři měli zvyk (neví se od které doby), že tovaryšům propouštěli jednu kůži každého téhodne

---

[1]) Arch. Pam. XV. 334. Řezníček. Řád přibyslav. krejčí z r. 1504.

[2]) Arch. Pam. XIX., 307. Gross.

[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. G. 9. Též Arch. Čes. XIV., 479.

[4]) Knih. Lobkovic. v Praze. Ruk. č. 72, řád. 11.

[5]) Městské mus. pražs. Privil. kožešn.

[6]) Arch. mus. zemsk. Cechy. 1429.

[7]) Řád z r. 1485, inserov. ve Vidimus litoměřickém z r. 1651. V rukopise soukrom.

kupovati a vydělati k jich užitku. Teprve v periodě následující zrušena jest zvyklost „stran koží kupování i těch výspělků tovaryšům k jejich užitku vydělávání“, poněvadž žádný bez práva městského živnosti provozovati nemůže, a konšelé vždy moc mívali, při řemeslech nepořádné obyčeje, jakkoli staré, proměniti.[1]) V XV. věku koželuzi ani konšelé ještě na to nepřipadli, že tovaryš není měšťanem. U ševců mladoboleslavských každý tovaryš měl svobodu kůži koupiti a ji zdělati k užitku svému (statut z r. 1494).[2]) Novoměstští kováři (statut z r. 1446) dovolovali tovaryši navařovati sobě kopu srpů; kdyby mistr dovolil víc, propadl pokutu (půl kopy grošů a dvě libry vosku), a ti srpové aby byli prodáni a položeni mezi mistry.[3])

U sladovníků pražských tovaryš služebný smíval sobě sypati obilí u svého pána na dva nebo nejvíc na tři slady.[4]) Ty slady arci pak směl prodati na svůj užitek. V Plzni dovolila obec roku 1495, aby tovaryš každý směl si dáti vydělati dva slady k svému přilepšení; sladovníkům neusedlým, majícím sladovnu pouze nájemnou, tehdáž dovoleno čtyři slady sobě zdělati, ale obojí tak měli učiniti v sladovni cizí, ne v té, v které pracují. Také určeno, že při prodeji tohoto svého povoleného sladu nesmějí vydělati víc nežli půl kopy grošův.[5])

Ze Dvora Králové píší do Hostinného r. 1484, prý u nich pacholek v téže sladovni sobě sladů dělati nesmí, jestližeby mu svoleno bylo, aby sobě na slady nakládal, to může v jiné sladovně.[6]) Soběslavský řád ustanovil r. 1458, že může tovaryši povoleno býti, aby si koupil do roka dva slady, a neosedlým tovaryšům, kteří najali sladovnu měšťanskou, neurčuje týž řád obmezený počet sladů, ale chce aby slad svůj dávali do sladovny nenájemné, k hospodáři usedlému, a to proto, aby se každému i chudému právě stalo.[7]) Tu běží tedy o soutěž a kontrolu.

Tovaryšové lazebničtí od starodávna zvykem osobili si právo dělati a prodávati kloboučky lázeňské. R. 1477 toto přilepšení je-

[1]) Arch. pražs., č. 990. 417.

[2]) Arch. mladobolesl. kn., smluv, č. 1. 26.

[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 9. Arch. Čes. XIV. 449. Tu tištěno chybně »navažovati«.

[4]) Arch pražs., Miscell., č. 15. P. 15. Též č. 343. 52.

[5]) Knih. plzeň., č. 39. 34.

[6]) Zemsk. arch. Opis z měst. arch. v Hostinném.

[7]) Arch. Pam. XVII., 594.

jich důchodu dostalo se do statut novoměstských s tím obmezením, že tovaryš smí do jiného města prodati kloboučky, jen když jich mistr nepotřebuje; jináče mistru nebo hospodáři musí jich osm dávati za groš míšeňský.[1])

V některých řemeslech zbytky surovin nebo odpadky také náležely tovaryšům jakožto přídavek k důchodu. Tak u ševců někde zbytky kůže tovaryš směl si odprodati, u sladovníků pomahač směl si droždí vzíti a prodati, ale jen s hospodářovou vůlí (statut pražský r. 1456). Na odpor tomu všemu byly cechy, že tovaryšovi vedlejších příjmů nedopouštěly. Novoměstští hrnčíři r. 1488 statutem určili, aby mistr žádnému „tovaryši ani robenci nedával na vejdělek“, než, co vydělá, aby jednostejně bylo placeno.[2]) Vetešní ševci malostranští vstavili si do svých statut r. 1481, že „flekové ani svrchky tovaryšům nemají dáváni býti“, aby sobě toho za právo nebrali.[3]) Že hospodář sladovnickému tovaryšovi nesmí dávati droždí „za službu“, to v Praze zakázáno r. 1492.[4]) Jest vůbec znáti nechuť misterskou k oněm všelijakým vedlejším příjmům tovaryšským, pokud byly s ujmou mistrovou, a lze domysliti se, že je rušili, kde a jak mohli. Dovolovali sic vždy ještě, aby tovaryš pořídil pro svou potřebu leccos z řemesla, ale hlídali ho. Krejčí novoměstští dali si již r. 1448 do statut, který by tovaryš, udělaje kabát, řekl, že jest sobě udělal a potom jej chtěl prodati bez misterské vůle, aby jemu kabát cechmistři vzali.[5])

Za ty platy a příměnky a za stravu, ať se to čtoucímu zdá býti úhrnem mnoho či málo, tovaryš musil pracovati denně na odpor poměrů dnešních velmi dlouho. Pravidlem bylo pracovati v létě od východu slunce do západu, v době zimní, kdy je slunce na mále, pracovati bylo při světle. Stavební čeledi vždy a všude nařizovalo se choditi „se sluncem“ na dílo a neodcházeti až po hodině dvacáté třetí, tedy hodinu před západem.[6]) Malířským tovaryšům kázal řád z r. 1454 vstávati časem letním, když se zvoní k ranním mšem (to tak dnešní pátá, šestá hodina ranní), a praco-

---

[1]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. G. 9. Arch. Čes. XIV. 479.

[2]) Hořické mus. Opis. Arch. Čes. XIV. 485.

[3]) Arch. pražs., Miscell., č. 12. N. 14. Tehdáž dovolili dávati jen »saustychy« (souštych), ale nevíme, co to jest.

[4]) Arch. pražs., č. 343, 36.

[5]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 11. Arch. Čes. XIV., 457.

[6]) Arch. pražs., č. 2133. 15. R. 1482.

vati až do hodiny dvacáté třetí; po té hodině se večeřelo, a po večeři každý mohl jíti, kam se jemu líbilo. V zimní čas (počítaný od sv. Lukáše, 18. října) měli tovaryši trvati při díle mistra svého ještě po večeři (která byla ovšem brzo) až do půlnoci, nebo měli vstávati po půl noci k dílu a trvati v něm ustavičně až do dvacáté čtvrté hodiny.[1]) Lze za pravidlo vzíti, že u nás i všude v cizině tovaryšská práce trvala 14 až 17 hodin denně.[2]) Od těch hodin odraziti jest dobu dvojího nebo trojího jídla. K obědu bývala hodina,[3]) k ostatnímu jedení po půl hodině. Také získal tovaryš o svatvečer před nedělí a svátkem nějakou hodinu po nešpoře (od 3. 4. naší hodiny). Ale ani tu se mistři nepředali; mlynáři novoměstští si ustanovili r. 1444, kterouž hodinu tovaryšové mlýnští v sobotu z rozkázání starších mlýny zastaví, aby v touž hodinu v neděli zase pustili.[4])

K práci po slunci, při světle umělém, tovaryši musili býti nějak příjemně navnaděni. To se stalo slavnostním zahájením večerní práce. Mistr dal tovaryšům „pečeni při svíčkách" (svíčkovou hovězí) nebo husu. Řád pražských malířů r. 1454 tou příčinou stanovil, kterýby mistr v den sv. Lukáše k dílu svému posaditi chtěl tovaryše, tehdy hus tučná upečená s rozžetým světlem má jim slavně postavena býti. A od toho dne povinni jsou po večeři sedati při díle mistra svého.[5]) Ten zvyk byl i ve všech jiných řemeslech našich a zahraničných.

Mnohé svátky tehdejší doby tovaryšům přinášely oddech, a činily dlouhou denní práci snesitelnou. Arci mnozí tovaryšové si oddech zjednávali svévolně sami. Vzácno jest ustanovení krejčovského řádu mělnického (1516), že tovaryš nemá svévolně zaháleti, leč by mu mistr přál.[6]) V jiných řádech se zahálka svévolná vůbec nedovoluje a uhrožuje se tresty. U pražských malířů platilo od starodávna, když tovaryš prolenošil dva dni v témdni, ztratil „ten

---

[1]) Kn. bratrstva malíř. Patera-Tadra. Řád tovaryšů 1454.

[2]) V Polště 14—17 hodin; Pazdro Uczniowe l. c. Ve Francii 14 hodin. Lavisse et Rambaud, Histoire générale II. 518. V Norimberce tovaryši mnohých řemesel musili do díla zur Zeit der mette, to jest před úsvitem, a z práce pouštěni k noci, což v létě až 16 hodin díla. Mummenhoff, Monogr. zur deutsch. Kulturgeschichte VIII., 69.

[3]) U pražských stavitelských řemesel. Arch. pražs., č. 2133. 15.

[4]) Arch. Čes. XIV., 444.

[5]) Kn. bratr. malíř. Patera-Tadra. 1454.

[6]) Arch. mus. Opis perg. origin. soukromého.

vešken týden", a přihodil-li se v týdni svátek, a tovaryš druhý den sobě přičinil a „světil", i pro ten jediný den ztratil týden.[1]) Tovaryšům novoměstských kožešníků r. 1451 slíbeno, který prozahálí den, ztratí na mzdě půl týdne, který dva dni, ten propadne mzdu týdne celého.[2]) Turnovský řád kovářův a kolářů (r. 1519) nechává tovaryše, svévolně práci zanedbávajícího, na libovolné pokutě misterské.[3]) A jeden nebo druhý způsob trestati nedbu tovaryšskou shledává se ve všech řádech cechovních.

Ale jedno prázdno tovaryšové si dlením doby přes všecky odpory a hrozby i pokuty mistrů vynutili, že stalo se v této periodě již skoro jako tovaryšským právem. Již v předešlé době se nám objevilo, že r. 1410 provazničtí tovaryši pražští „světili" pondělí, čehož jim tenkrát cech přímo nezakazoval, ale obmezoval to. Roku 1446 vyznávají artikule týchž novoměstských provazníků, kterak od starodávna se „z hodných příčin" zachovává, že pacholci týdně světiti mohou kromě neděle ještě pondělní den od nešpora[4]) (tedy od nyn. 3—4. hod. odpoledne). Odtud, že ho světili, slul řemeslníkům ten pondělek „svátečním", v Polště vůbec poniedzialki, německy der gute (blaue) montag. Dobu od nešporu mistři již ochotně připouštěli snad ve všech řemeslech, ale v statutech pozorujeme, že tovaryši chtěli světiti celý den, a toho se mistři zbraňovali vší silou.

V statutě malostranských vetešních ševců r. 1481 jest ten zákaz vyjádřen nepřímo, totiž, který by tovaryš zjednal se na týden, takový aby šest dní dělal, pakli by se zpíčil, aby byl trestán.[5]) V řádě strakonických krejčí r. 1482 týmž rozumem zakazuje se, aby si tovaryš činil „pondělní den sváteční".[6]) Stejná zřízenost platila v Písku a jinde. Také bránili se mistři tomu, aby pondělí bylo svěceno, když v témdni nahodil se mimo neděli nějaký svátek. Provazníci pražští r. 1446 kladli za důvod, že podle Boha i podle počestnosti jest každému lépe dělati a pracovati, nežli se na které marnosti vésti.[7]) Arci že mistři neměli na mysli jen počestnost tovaryšů „světících".

[1]) Kn. bratrstva. Patera-Tadra. 91.
[2]) Arch. pražs., č. 2084. O. 45.
[3]) Z archiv. opisů dra Šimákových.
[4]) Arch. Český XIV., 455.
[5]) Arch. pražs., Miscell, 12. N 14.
[6]) Arch. mus. zemsk. Opis.
[7]) V arch. pražs., č. 2083. Arch. Čes. XIV., 455.

Námezdní a služebné poměry dělnické, ať byly i nepříznivy, tovaryšové byly by nepochybně trpělivěji snášeli, kdyby bývala jistota, že po čase stanouce se mistry, tovaryši z nich vybředou k lepšímu a vyššímu postavení sociálnímu. Ale v této periodě již té jistoty nebylo. Které město po husitské vojně hospodářsky rostlo, tu byly naděje, ale i ty bývaly vždy větší nežli skutečnost mohla splniti. Právní stav byl sic ten, že každý pořádný tovaryš, vyplně podmínky, stane se mistrem. Ale zájmy mistrův a tovaryšův již v základech si odporovaly: mistr, pokud řemeslo rostlo, přál si míti tovaryšů raději víc než méně, na proti tomu, čím víc tovaryšů, tím menší počet jich mohl se státi mistry. [1])

Vylíčeno svrchu, kterak zvláště ke konci periody přístup k mistrství byl již dosti nesnadný; teď začali také tovaryšům určovati minimálný čas tovaryšské služby. Pokud víme, provazníci novoměstští jsou první, kteří mají v statutech r. 1446, že po vyučení tovaryš musí čtyři léta sloužit, než se smí hlásiti za mistra; [2]) kabátníci téhož města stanovili si tři léta. [3]) Také novoměstští sladovníci chtívali (od r. 1456), aby tovaryš vydržel v službě čtyři roky, než se za mistra posadí. [4]) Nejméně novoměstští koželuzi chtěli; prý kdo se vyučí, aby se potom celý rok v mistrovství neposázel, ale aby sloužil mezi mistry, oženˇ se nebo neoženˇ (statut z r. 1453). [5]) Takové určení času, jak dlouho má býti tovaryš tovaryšem, není vlastně nic proti tovaryšům; ať sbírá zkušenosti a doučuje se, kdo chce býti mistrem, jen když nařízených let není z míry mnoho.

V této době však mistři našich řemesel přijali z Němec řád, jenž skutečně tovaryše stěžoval. Chtěje se totiž hlásiti o misterství, tovaryš, ať před tím tovaryšoval kdekoli a jakkoli dlouho, nad to musil v obci, kde se chtěl usaditi, u některého mistra sloužiti čas určitý a často i nemalý. [6]) Byla i to opět jakási zkouška, aby mistři

---

[1]) Roscher (v Nationalökon. III. 602) vidí v tom nepoměru Achillovu patu cechovnictva. Míní, že tovaryšům nejvýhodněji byl by sloužil poměr ten, kdyby jich bývalo za polovic mistrů, což ovšem věc nemožná.

[2]) Arch. Čes. XIV., 453.

[3]) Arch. pražs. Miscell. č. 15. P. 11.

[4]) Arch. pražs. Miscell. č. 15. P. 15.

[5]) Knih. Lobkovic. v Praze. Rukop. č. 72; řád. 54.

[6]) Němci tomu říkali Mutzeit, Sitzzeit a také jen Zeit. Roscher, Nationaloekon. III., 605 dle Stahla uvádí, že Zeit je instituce z konce XV. stol. Stieda v Handwörterb. 886 míní, že z druhé půle XVI. věku. Toť omyl.

poznali kandidáta po všech stranách. Ale zároveň to bylo tovaryšovi překážkou rychlejšího dosažení cíle. Určován čas služby u nás i v Němcích od půl roku do tří let! Při tom nesnadno rozhodnouti, je-li to věc lhostejná či výhodná, že mistři mohli čas nucené té „služby“ zkrátiti, jak se jim vidělo a líbilo.

Čas nucené služby tovaryšské (říkali tomu u nás dle němčiny „cejt“) našli jsme nejprve v statutech novoměstských zlatníků roku 1478. Tu stanoven na tři roky, ale mohl se i v krátké době tovaryš mistrovskou přízní osaditi. [1]) Kutnohorští zlatníci r. 1493 nařídili, kdo chce se usaditi mistrem, že musí sloužiti u mistra jednoho po tři léta neb u dvou mistrů čtyři léta. O slevě nic. [2]) Zdá se, že v XV. století také nožíři chtívali na tovaryších takového „cejtu“, aspoň v století XVI. hovoří se o tom jako o věci starodávné. [3]) Než ať to bylo v této periodě třeba ještě dosti vzácná věc, to jisto, že tu cejt byl a rozmnožoval překážky ku vstupu do cechu a tovaryšům že nemohl býti příjemným.

Než dejme tomu, že všecky uvedené překážky v této periodě spíše byly na to, aby do cechu nedostal se člověk neschopný, nežli aby zamítán byl tovaryš zdatný, jehož silné soutěže mistři se báli, při synech misterských padaly všecky všudy překážky, ať byl synek jakýkoli třeba i líný a neumělý. Syn byl vždy privilegován, dědil právo po otci se všemi úlevami a výhodami. Ten přirozený, ale protivný a nespravedlivý nepotismus nad míru překážel tovaryšům a odstrkoval schopné lidi od misterstva. Ještě že na prospěch tovaryšů zbývalo jiné rodinné právo, totiž právo vdov a dcer misterských. To byla cesta, kterou leckterý tovaryš úlevami, byť ne tak valnými jako mistrův syn, vklouzl do cechu za mistra. Ale nebyla to cesta rovná, a bezpochyby ne každému příjemná.

Lze říci, že již v této periodě v leckterém řemesle tovaryšství přestávalo býti stavem přechodním, bezpečným stupněm k mistrovství. Jsoutě patrna znamení toho, že chudší tovaryš, a zvláště tovaryš ženatý, zůstali tovaryši, lidmi nesamostatnými, na celý život, jsou patrny stopy toho, že vytvořuje se zvláštní stav dělníků, jichž podružné postavení sociálné jest stálé. Je to znáti hlavně po tom, kterak se čím dál, tím víc množí dělníci „nepořádní,“ lidé, kteří nejsouce mistry, dělají v ústraní, po vsích a jinde. Pokud víme,

[1]) Arch. pražs. Miscell. č. 15. fol. G. 10.
[2]) Perg. orig. v arch. horsk. č. 270. Opis v zemsk. arch.
[3]) Arch. pražs. č. 1135. 92.

jen v řemesle sladovnickém bylo dovoleno, aby tovaryš, nejsa mistrem, vedl samostatně sladovnu, kterou si najal od některého měšťana, nebo do které byl od měšťana najat. [1]) V témž sladovnickém řemesle oslazovali některým dovednějším a starším tovaryšům postavení tím, že je pozdvihovali do vyšší kategorie řečené „podmistří“; podmistry nalezli jsme také v řemesle nožířském již r. 1427 v Praze a v konec periody r. 1525 v Chocni. [2])

Velmi světle jest v této periodě znáti, že mistři se od tovaryšů ostřeji odlišují, nežli bývalo, srážky nestejných zájmů se množí, patriarchální poměr se kalí. Zajisté nikoli na ráz, a také ne všudy, ani ve všech řemeslech. Proměna k horšímu souvisela s hospodářským stavem řemesla, se vzrostem jeho; mistři bohatli, moc jejich v obcích a radách rostla, stávali se svými privilegii jakýmis aristokraty řemeslnickými, proti nimž nejeden tovaryš musil zůstati na vždy čeledínem služebným. Ký div, že sesilovalo se čím dále tím víc vědomí třídní, stavovské, a vznikaly snahy o polepšení poměrů, kteréž snahy braly na sebe začasté ráz násilný, bouřný. Poznaliť jsme již v předešlé době r. 1410 snahu po emancipaci, kteráž se jevila stávkou. Uvidíme, že v tomto období je bouří tovaryšských víc, ale zároveň vzniká v této době jiná lepší obrana — tovaryši organisují se.

Doba, o níž právě jednáme, jest dobou tovaryšských organisací. V ní se začaly a poněkud rozvinuly. Vznikly přirozeně. Jednotlivec v oněch dobách mnoho neplatil. Soukromoprávní zájmy lidí sociálně a hospodářsky slabších, přímo nutily tovaryše, aby se družili v associace k nějaké svépomoci. Vždyť viděli na mistrech, co zmůže cech. Ve Francii a v Němcích associace tovaryšské byly již ve XV. věku. Vznikaly zatím pod nevinnou formou bratrstev zbožných a pod-

[1]) Řád sladovn. v Soběslavi r. 1458 stanoví, přivandroval-li by tovaryš a chtěl (samostatně v sladovni nájemné) dělati řemeslo, nejsa osedlý, i tomu má dopuštěno býti, když 4 libry vosku položí; a takoví tovaryši neosedlí a pracující mají na rukojmích státi k vůli materiálu, který se od lidí do sladoven dává. Kdyby takový tovaryš koupil si dům, přestane rukojemství. Arci pak se může státi mistrem, ale »jestliže rukú toho bude umět ukázati.« Antl. Arch. Pam. XVII, 594.

[2]) Arch pražs. Miscell. č. 15. P. 15. Arch. Čes. XIV., 438. Barvíř, Choceň, 121. V pražském řádě nožířském stanovili mistři r. 1427, aby pacholci měli dvě neděle lhůtu u mistrů k pokusení a »podmistří«, maje lhůtu do Sv. Václava, aby dělal všem napořád.

půrných. [1]) Ale i ta forma, církví podporovaná, hned v začátcích v některých městech budila nedůvěru, a tovaryšské družiny jsou rozpouštěny nebo velmi obmezovány. [2]) Ve většině měst německých však obstály. Cechy mistrské uznaly ony associace tovaryšské, kteréž nevytrhovaly se z organisace cechovní, jsouce jakýms jeho druhorozeným podřízeným organismem, usnadňujícím mistrům péči o nemoc čeledi a pohřeb její. K zřízení světských spolků přičinily nejvíc hospody cechovní, když se staly orgánem vandrovních tovaryšů. Sem cizí tovaryši přicházeli, tu se hlásili o práci, tu směli se také domácí tovaryši scházeti, ti vzali na sebe sprostředkování služby vandrovním tovaryšům, do schůzí bratrských dostaly se zvolna i otázky právní, hospodářské, sociální, vnikaly sem tovaryšské zájmy stavovské, umlouváno o potřebách i obranách, vzniklá associace tovaryšská projevovala snahy po zlepšení čeledních poměrů, snažila se redukovati dlouhou dobu práce, překaziti znehodnocování práce, regulovati nabídky tovaryšské, seslabovati těžké následky porušení smlouvy námezdné tím, že hledána také vina při mistrech, snažila se o zvýšení mzdy a též o lepší právní ochranu tovaryšskou. Tak v lůně bratrstva tovaryšského a snad i mimo ně vyvinovaly se v Němcích světské spolky tovaryšské, při nichž humánní účel podpůrný vždy držel neposlední místo, ale zájmy sociálněpolitické převládaly.

Aby u nás spolky byly vznikaly z bratrstev tovaryšských, o tom není nikde zaznamenáno. Ale možná to věc. Že však tovaryšská hospoda u nás hraje svou organisující úlohu, to víme jistě, první zmínka o ní v této periodě pochází, pokud jsem nalezl, z r. 1432, a jest již spojena s první zprávou o spolku tovaryšském. [3]) Byla totiž o ty věci mezi mistry rukavičího řemesla staroměstského veliká různice, již konšelé srovnali tak, aby tovaryši a pacholci služební

[1]) Ve Francii compagnonnage dřív nežli v Němcích. O těch věcech zevrubně Schanz, Zur Gesch. der Gesellenverbände. Ve Vídni tovaryši zámečničtí s vědomím rady městské založili v polovici XV. stol. bratrstvo ke cti sv. Trojice a P. Marie. Jahrbuch der Kunstsamml. des Kaiserh. XVII., 15161.

[2]) V Štrassburce zřídili si kožešničtí tovaryši bratrstvo r. 1404, jež r 1426 rozpuštěno. Schanz l. c. 56. V Norimberce do konce XV. věku vůbec nedopustili konšelé ani mistři, aby vzniklo bratrstvo. Nejvýše že dovolili, aby tovaryši měli svůj pohřební příkrov a svíčky. Řezníkům r. 1505 dovolen příkrov ale »on (ohne) ain puchsen (pokladnici) und all ander zunftigwesen«. Mummenhoff, Monograph. z. d. Kulturgesch. 79.

[3]) Arch. pražs. č. 2099. 332.

žádných hospod bez vědomí cechmistrů sobě nejednali a starších ze sebe nevolili. Druhá nahodilá zpráva o hospodě, novoměstským tovaryšům ševcovským propuštěné, jsouc vřaděna r. 1442 do misterských cechovních artikulů, [1]) vypadá zajisté jako starší tovaryšská vymoženost, kterou mistři konečně uznávají, a konšelé jim do statut vsouvají. Že hospoda by mohla býti semeništěm nepříjemné organisace, to vysvítá z nedůvěry konšelské, vyjádřené v dotyčných artikulích. Prý ať starší cechu mistrského vyvolí „pro famulis et advenis" (pro čeleď domácí i vandrovní) u některého měšťana nebo měštky hospodu, v níž by se tovaryšům v zaopatření děla spravedlnost, ale vše aby se provozovalo s vědomím konšelů. R. 1445 stanoví se již také v řádě krejčí soběslavských o přijímání tovaryšů na hospodě, což nám první zmínka o hospodě venkovské; [2]) potom v řádě koželuhů novoměstských r. 1453 jest řeč o hospodě, kde tovaryši mají býti k službě najímáni, a od těch dob již trousí se zprávy o hospodách tovaryšských buď samostatných buď v hospodu misterskou pojatých jakožto o věci již obyčejné. Naši mistři stejně jako mistři v Němcích přes všecko nebezpečí smiřovali se s tovaryšskou hospodou také proto, že s nich odpadla starosť o vandrovního tovaryše. Kde tovaryši hospodu měli, podporovali („šenkovali") příchozího sami, kde neměli, zůstávalo na mistrech. Světle to dí r. 1451 řád sedlářských mistrů novoměstských, prý, který by tovaryš sedlářský přivandroval do města, aby byl šenkován od tovaryšů sedlářských, pakli by v ty časy tovaryšů nebylo, ale od mistrů má šenkován býti. [3])

Můžeme vzíti za pravdu, že na tovaryšské hospodě u nás jako v Němcích děly se přípravy a kroky k organisacem dělnickým. Někdy však, nečekajíce povlovného vývoje, tovaryši rázem smluvili se při některé speciální otázce o spolek k obraně a k vzdoru. Některý cech mistrský překážel i klidnému vzniku tovaryšských sdružení, ovšem tím horlivěji byl i s úřadem městským vzhůru, vedli-li sobě v těch snahách tovaryši bouřně.

Svrchu uvedli jsme sdružení tovaryšů rukavičníků na Starém městě r. 1432 jakožto první povědomé. Sotva že vzniklo, ihned mistři vymohli u konšelů zákaz. Ale zákaz jest již jen podmínečný

---

[1]) Arch. pražs., č. 2083. D. 20.
[2]) Arch. Pam. XVII., 592.
[3]) Arch. pražs., Miscell. č. 15. P. 13.

a je patrno, že konšelé nejsou spolku tovaryšů zásadně protivni. Vyřeklitě, aby tovaryši a služební pacholci žádných „starších" z sebe nevyvolovali pod pokutou panskou, leč by cechmistři vůli svou k tomu dali.[1]) I u nás začal se tou dobou zápas, jenž vyplňuje všecku dobu a nepomíjí ani v době následující.

A jest úplně jasno, oč v tom zápase jde. Je to třídní boj sociální, důležitý a zajímavý to zjev v dějinách městského života hospodářského. V tom boji tovaryši měli stálé popudy i oporu z interlokálního spojení stejných řemesel, vandrovní tovaryši, čilý to živel v řemesle, přinášeli a odnášeli ony popudy a rozšiřovali i tvrdili tovaryšská dorozumění a spojení po vší zemi i za hranice a také zas odtud na vzájem. V třídním vědomí tovaryšů stejného řemesla po širých krajinách byla síla, zbraň, mistrům a jich egoismu nepřítel.

Druhou proti mistrům zbraní, ale dvojsečnou a nebezpečnou, byla stávka. Dvojsečna proto, že mistrům sic škodila, ale tovaryše, aspoň vůdce z nich, mohla snadno zničiti, neboť konšelé a všecka obec pokládali stávku za násilný kus a trestali ji, pokud na to kdy stačili, krvavě, hrdelně. Tou zbraní tovaryši začali se oháněti již v předešlé periodě. V XV. věku jsou stávky obyčejnější. V Pražských městech v zápase mistrů s tovaryši bezpochyby brzo po ukončení husitské vojny podniknuty některé tovaryšské stávky, neboť r. 1446 dostává se zmínka o nich až i do statut mistrů kovářských v Novém městě. Do statut se taková věc nedostává ledabylo. Mistři kováři snesli se, aby žádný tovaryš nebo jich více nezdvihali a nestavovali řemesla pro žádnou příčinu „bez mistrské vůle", neb se to šibalství rovná.[2]) Nazvali stávku zlým tehdáž jménem stejně jako kdysi r. 1410 provazníci novopražští. Též novoměstští mistři provazníci, obnovujíce sobě řád r. 1446 opětovali v něm zákaz vzpoury se stejnou kritikou. Prý pacholci mají obyčej, když se který s mistrem pohněvá, obešle jiné pacholky, a ti nedají jinému žádnému u toho mistra dělati, ale to se šibalství rovná a nepočestný „svazek" jest, a protož, jako jest dávno od předků složen, že oni ho skládají také; byl-li by v tom pacholek shledán, aby měl pokutu pěti grošů, po druhé dvénásobnou, po třetí panskou (vězení na rathouze) a po

[1]) Arch. pražs., č. 2099. 332.
[2]) Arch. pražs., Miscell., 15. P. 9. Arch. Čes., XIV, 449.

čtvrté aby byl řemesla i města prázden, „leč by chtěl těch obyčejů protivných zůstati“ [1])

V těch zákazech tušíme současné pokusy tovaryšův o nějakou organisaci („nepočestný svazek“). Že se tovaryši tehda organisovali, to zřejmě praví statut novoměstských soukenníků, když r. 1447 tuze zakazuje, aby tovaryši nebo knapi řemesla soukenničího neměli žádného „cechu ani tovařištva zvláštního“ proti mistrům.[2]) Rok potom (1448) smlouvají se ševcovští mistři Starého a Nového města proti tovaryšům, a shodují se, aby tovaryšům nedrželi hospody znova vymyšlené déle než do sv. Václava, leč by se mistři obou měst společně o to svolili.[3]) Nemůže toho rušení hospody býti jiná příčina, nežli že se tovaryši chtěli organisovati proti mistrům. Zatím do r. 1451 již tovaryši sedlářů novoměstských měli na hospodě, kde „šenkovali“ příchozí tovaryše, svůj nějaký spolek, ale ještě nehotový. Toho právě roku mistři zapovídají, „že tovaryš nemá pokutován býti od tovaryšů bez misterské vůle.“ [4]) Tu již patrně tovaryši snažili se na sebe strhnouti jurisdikci, ale mistři tomu ještě nedali.

Téhož r. 1451 vyskytuje se při snahách tovaryšských zase jedenkráte stávka.[5]) Podnikli ji kožešničtí tovaryši na Novém městě v Praze. Zdá se, že ji podnikli na vymoženou pondělního odpočinku od práce. Srotili se a zdvihli proti mistrům svým, řemeslo „svévolně stavujíce k škodě mistrů a k hanbě a proti řádu a právu městskému.“ Městský úřad tedy, pokládaje stávku za hanbu města, zdusil ji mocně, ale netrestal krvavě, nýbrž dal se s tovaryši do smlouvání, z čehož plyne, že tou dobou také tovaryši již zastupovali nějakou sílu. Tovaryšům odpuštěno, když na radním domě, mistrů odprosivše, slíbili, že to chtí rádi opraviti a potom takových „neřádných běhů se vystříhati.“ Vyhroženo jim, kdyby kdo z tovaryšů dopustil se „skládání řemesla proti mistrům a proti právu městskému“, že se mu řemeslo složí do vůle mistrů, nebo že „tresktán bude pokutou, kterou páni konšelé nadejdou.“ Zároveň vyřčen trest tomu, kdoby jeden nebo dva dni v témdni nedělal; proto myslím, že podnětem k stávce bylo zakazované modré pondělí.

---

[1]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 8 (2083). Arch. Čes., XIV., 453.
[2]) Arch. pražs., Miscell. 15. P. 10. Arch. Čes., XIV., 455.
[3]) Arch. pražs., č. 2099. M. 45.
[4]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. P. 13.
[5]) Arch. pražs., č. 2084. D. 45. Arch. Čes., XIV., 463.

V malých časech potom (r. 1454) ohlašuje se tuhá nesnáz mezi mistry brníři a jich tovaryši v Praze. Jde o zvýšení mzdy, a tovaryši jsou při tom již dobře zorganisováni, tak dobře, že konšelé mistry přinutili pro svatý pokoj, aby vydali ze sebe jednoho k smlouvání, a tovaryšové vydali též jednoho ze sebe, a ti smluvili svrchu zmíněné zvýšení mzdy, na onu dobu neobyčejné.[1])

Jest v téže době zajímavo pozorovati, jaké zbraně mistři řemesla malířského užili proti emancipačním a organisačním snahám svých tovaryšů. Hleděli si je totiž pevněji uvázati. R. 1454 sestavili spolu se sklenáři řád tovaryšům. Tím řádem kodifikovali vlastně všecka dosavadní nařízení proti tovaryšům a neuvedli nic pro ně. První článek tovaryšského toho řádu[2]) týká se práce zimní při světle a práce letní, o čemž svrchu jinde položeno. Byla dlouhá. Tovaryši měli zakazováno noclehovati mimo dům mistrův, leč by sobě zjednal povolení mistrovo. Stanovili také, že tovaryš nesmí od díla vycházeti z veřtatu bez povolení, a kdyby, povolení maje, zmeškal hodinu nebo dvě, má to nahraditi. To mistři usnesli, prý „aby mezi tovaryši pořádek byl." Tovaryši arci snažili se tou dobou všude o pořádek jiný. Ale zavoláni byvše a pořádek vyslechše, všickni ke všem těm věcem povolení dali; tak zapsáno v pamětech malířských.

Leč takovým obmezováním nedalo se nic zastaviti. To u ševců novoměstských postihujeme jiný, moudřejší úmysl. Ti, vidouce, že proudu nezastaví, povolili spolek svým tovaryšům, ale vyhradili si v něm moc rozhodující. Vystupuje nám ten spolek r. 1454, zevrubná statuta však tovaryšského spolku toho máme z doby teprve mladší (1604), takže bohužel nevíme, co které době přísluší. Jistým vidí se býti to, že organisace má své starší tovaryše od cechovních mistrů zvolené; těch měli všickni tovaryši býti poslušni; dále je tu článek o schůzích, o pokladnici, něco o jurisdikci tovaryšské. Také z řádu viděti, že tovaryšům náleží dohazovati vandrovní soudruhy do veřtatů. Některé kusy týkají se mravnosti a chování tovaryšského.[3]) Nepochybujeme, že v těch letech již také tovaryši některého jiného četného řemesla nějakého spolčení se domohli.

Zatím již také z venkova hlásí se boj. R. 1457 vstali v Písku proti mistrům tovaryši soukenničtí nebo knapové, nejsouce s noc-

---

[1]) Arch. pražs., č. 2099. 1100.

[2]) Kniha bratrstva. 76.

[3]) Městské mus. pražs. Stvrzení r. 1604.

lehem, s příjmy ani s váhou, dle níž jim placeno, spokojeni. Konšelé hnutí tovaryšské položili „v poklid" smlouvou. [1]) Mistři se svolili, že vandrovnímu tovaryši ne z práva, ale z dobré vůle dají nocleh a káží svařiti u sebe, což by sobě tovaryš k jídlu koupil, a to do téhodne nebo za dvě neděle, a potom aby se na hospodě opatřil. Od nošení postavů (suken na trh) že sic mistr nemusí tovaryšovi nic dáti, ale když by kolivěk mistr šel do lázně, má tovaryše s sebou pojmouti a za něho zaplatiti. Stran váh smluveno, aby misterské váhy, z nichž jedna jest dole při mykačkách a při krampléřích, a druhá nahoře při vlnotepcích, aby ty železné váhy soukenničí byly sváženy po váze knapovské; to svažování aby se dělo čtyřikrát v rok a při tom aby byli dva starší z knapův a dva starší ze soukenníkův, tak aby se všem i předlicím pravda dála, a byla-li by která váha shledána u soukenníka větší než váha knapovská ukazuje, ať mistr je proto káráu. Na smlouvě jsou podepsáni z knapův čtyři „cechmistři" jmény svými; měli tedy toho roku knapové v Písku spolek hotový, organisovaný. První venkovský, o němž bezpečně víme.

V Praze zatím, kdež bylo mistrův a tovaryšů všelikterakých nejvíc, zápas třídní neustával. R. 1465 učinili stávku všickni tovaryši soukenničtí na Novém městě. Byli se před tím s mistry o některé vedlejší práce pohádali, a když jich žádostem nevyhověno, vyvstali a předstoupivše před konšely, žalovali. To že vstali všickni, svědčí o organisaci; že šli přímo na radní dům, svědčí o moudrém vedení stávky. Konšelé aspoň nemohli trestati jich pro vzpouru. Ale důtku jim dali přec. Kázavše přečísti statuta soukennická — „ne k vůli tovaryšům, poněvadž samým mistrům jsou dána" — vyřekli, že by tovaryši měli hodně trestáni býti pro takovou věc svévolnou a výtržku, neboť měli napřed žalovati, nežli povstali, že však, hledíce k svornosti mezi stranama, jim to promíjejí milostivě, ale přikazují přísně, aby se takových věcí potomně nedopouštěli; na druhou stranu pak mistři, což mají tovaryšům svým učiniti, aby učinil spravedlivě. [2]) Rozumí se, že napomínáním se v zápase mistrů s tovaryši nic nedovedlo. Hnutí tovaryšské trvalo dále, i schůze zhusta

---

[1]) Arch. v Písku. Nejstarší kniha. 18. Cechmistři z soukenníků: Jíra Kozka, Mathúšek, Jíra Veliký, Jan Hladký. Z knapův cechmistři: Gerhart, Křížek Malý, Vaněk, Kříž Veliký.

[2]) Arch. pražs., č. 2086. F. 16. Též v č. 10. C. 23. Arch. Čes. XIV., 477. Tomek. D. P VIII., 383.

konány na velikou starost konšelův a škodnou „zmeškalivost“ obou stran. Konšelé tedy připuzeni r. 1466 zřejmě rozhodnouti o tovaryšských požadavcích. Vyřekli, aby tovaryši od mistrů nebyli nuceni nositi roucha (sukna) na tarmark, leč kdo z nich z dobré vůle to učiní, ale za to nechť mu mistr zaplatí, a jiný tovaryš ať druhému toho nebrání; dále vyřekli, že tovaryši nemají od mistrů přinucováni býti k dělání barvy, leč by kdo chtěl a za odměnu. Tovaryši tedy zvítězili. Než další schůze a roky bez vědomí mistrů jsou od konšelů při tom výroku zakázány, jakož i to, aby tovaryši nevyzdvihovali dělníkův a nevydávali mistrů v zlou pověst.[1]) Patrně báli se novoměstští mistři, že by cizí tovaryši vandrovní jich dílnám se vyhýbali. I to svědčí, kterak dělníci oné doby široko daleko byli solidárni.

Čtyři léta před tím (1462) nežli stávkovali soukenničtí dělníci, všickni tovaryši malířští obou větších měst Pražských vyvstali, ale tentokrát proti mistru jedinému. Byl to mistr Mikuláš Kulhavý, jenž upíral mzdu tovaryši Urbanovi. Urban správně žaloval mistra v cechu, ale mistr nechtěl se podvoliti jurisdikci cechovní, tím popíchl také všecky mistry proti sobě, takže tentokrát drželi s tovaryši proti svému soudruhovi. Zlobilo mistry, že Kulhavý dal se ve sporu svém na soud konšelův, a tovaryši byli o to vzhůru, že skrze ten soud Urban musil své mzdy polovici škodovati, nebo nic víc mu za 16 neděl práce není přisouzeno než půl kopy grošů, kdežto měl týdně bráti aspoň po 3 groších. I učinili tovaryši schůzku obrannou, „chtíce se toho uvarovati, aby jim nebylo od jiných mistrů stejně placeno.“ Vyhlásili tedy, aby žádný tovaryš u mistra Mikuláše nedělal, a kterýžby dělal, aby ho žádný mistr v Starém městě ani v Novém nechoval, chce-li, aby jiní tovaryši u něho dělali. Také oznámili Mikulášovi, že žádného robence, který by u něho sloužil, nechtí mezi sebe přijmouti za tovaryše. Konšelé dali se s tovaryši do vyjednávání a srovnali to pospolu s mistry obou měst tak, aby mistr Mikuláš tovaryšův odprosil, což proti nim učinil, aby mu pro bůh odpustili. Učiniv to, slíbil, že Urbanovi i každému jinému tovaryši, co dlužen, že zaplatí. Když po čase vyrozuměli, že žádnému nedrží nic, sešli se tovaryši spolu s mistry a usnesli se o výluce tovaryšů, kteří by u Mikuláše dělali.[2])

[1]) Arch. pražs., č. 2086. Arch. Čes. XIV., 479.

[2]) Kn. bratrstva. Patera, Tadra 80—82.

Z případu toho znáti, že čeleď řemesla malířského byla silou, ku které konšelé i mistři musili přihlížeti. Vidíme je, ani pro ublížení jednomu soudruhovi diktují trest provinilému mistrovi. Že tentokrát mistři drželi s tovaryši, to hlavně zavinila svéhlavost mistra Mikuláše. Ze sebraných r. 1474 statut malířských dosti světle viděti, kterak mistrům šlo o dobrou vůli s tovaryši a o předejití stávek. Prý kdyby tovaryšům co škodného bylo u mistra, aby řečí povolnou o to s mistrem rozmluvil, a mistr aby jemu opravil, ačli může. [1]) Žeby tenkrát tovaryši malířští byli spolek měli, toho s jistotou nevíme, ale tušíme.

V době, kde se tovaryši vší silou bránili a organisovali, mistrům zajisté doporučovalo se jednati s čeledí přívětivě. Nejdále zašli lazební mistři Nového města. Ti dovolili, aby čtyři tovaryši byli k cechmistrům lazebnickým přidáni k radě cechovní, aby opatrovali vše a každému k spravedlnosti dopomáhali. Tato veliká a neobyčejná vymoženost tovaryšská zpevněna tím, že pojata v lazebnická statuta r. 1477. [2]) Ký div, že tovaryši holiči, zuvači a všickni jiní z řemesla lazebnického na Starém městě také chtěli dosíci téhož zastoupení mezi cechmistry, jako měli soudruhové na Novém městě; chtěli zasedati při soudech a při řízení věcí obecných, nezakrývajíce úmysl, že chtějí, aby se jim jakožto stavu tovaryšskému děla spravedlnost. Kde sebrali na podporu své žádosti důvod, že tak kdysi bývalo, nevíme. V pamětech o tom nikde nic. S žádostí šli r. 1478 na radní dům, kamž také své mistry pohnali. Ale mistři staroměstští se bránili, prý by nebylo slušno, aby služebníci jim měli rozkazovati; prý by se i v jiných řemeslech služebníci proti pánům pozdvihli. Konšelé ortelem vyřekli, aby tovaryši dle statut hleděli ve svých potřebách k cechmistrům, a mistři aby tovaryšům spravedlnosti dopomáhali, jim nátiskův a křivdy nečiníce. [3]) Byli tedy tovaryši odmrštěni. Ale to jest jisto, že v této době již nejeden misterský cech připouštěl tovaryše do cechovního shromáždění svého a bera z nich malé příspěvky, činil je přímými účastníky své autonomie.

V těch letech docházely do Čech hustější než prve zprávy o zahraničných zápasech a stávkách tovaryšských; r. 1482 bouřili se suknářští tovaryši v Slezště a hned s nimi jinde jiní. [4]) Před tím

[1]) Tamže 86.
[2]) Arch. pražs., Miscell., č. 15. G. 9. Arch. Čes. XIV., 479.
[3]) Arch. pražs., č. 2141. 185.
[4]) Anzeig. f. Kunde der deutsch. Vorzeit. 1882. 239.

r. 1473 již také v Norimberce tovaryši vynutili hospody a sprostředkování služeb;[1]) kterýž úspěch tovaryšský v Norimberce víc znamená než jinde, neboť tam přísná a mocná rada městská ani mistrům nedopouštěla valné volnosti. Stávky v Německu ke konci XV. století se množí na všech stranách. Jednou z nejprudších a nejdelších byla pekařská v Kolmaru. Tovaryši začali ji r. 1495 a skončili teprve r. 1505. Podnikli ji sic pro maličkost, pro nošení svěc při processí; začalať s nimi závoditi bratrstva tovaryšů jiných řemesel, a toho nechtíc dopustiti, pekařská čeleď zdvihla stávku proti všem mistrům, tovaryši rozšířili ji po Německu daleko široko tím, že zakazovali vandrovním soudruhům pracovati v Kolmaře a že za šelmy vyhlašovali ty, kdož by tu chtěli sloužit. Aby zabránili cizím tovaryšům přicházeti do Kolmaru a kaziti stávku, chovali čilí pekarčíci stráže.[2])

Není pochyby, že naše řemeslná čeleď o takových věcech dovídala se a brala z toho posilek ve svých snahách. R. 1482 soukeničtí mistrové na Táboře uznávají organisaci svých knapů; r. 1489 hovoří se v statutech krejčí krumlovských o tovaryšské hospodě a „pušce“ nebo pokladnici, což neklamné znamení organisace a spolku tovaryšského. Arci puška je tu pod kontrolou mistrů, za kterouž odvislost v statutě náhrada ta, kdyby puška tovaryšská na pomoc v nemocích nestačila, ať doloží puška mistrův.[3]) O slabosti mistrů proti tovaryšům v těch zápasech svědčí r. 1482 prosba staroměstských mistrů vetešníků (ševců), aby s dovolením konšelů mohli své tovaryše sami trestati, kdyžby provinili proti nim. Řádumilovní konšelé arci dovolili trestati čeleď šatlavou nebo „vinami“ (penězi), ale připojili mistrům napomenutí, aby byli sami mezi sebou svorni.[4]) To mimoděk dává tušiti, že jednou z příčin, proč tovaryšům snahy se dařily, býti mohla i nesvornost mistrův.

Organisace tovaryšské objevují se čím dále, častěji. Z r. 1491 víme o spolku novoměstských tovaryšů pekařských a pernikářských. Toho roku od mistrů obdrželi statuta, obsahující sic skoro samé povinnosti k mistrům, k práci, k mravnosti, ale již to zajisté zisk

---

[1]) Monograph. z. deut. Kulturgesch. Mummenhoff. VIII., 89.
[2]) Tamž. 91.
[3]) Arch. Pam. XIX., 307. Gross.
[4]) Arch. pražs., Miscell., č. 87. 260.

tovaryšský, že měli své starši a svou hospodu.[1]) Když r. 1503 sedláři obou větších měst Pražských soudili se s mistrem Matějem, za přísedícího v soudě pozván vedle dvou mistrů z každého města i tovaryš, aby zastupoval soudruhy. Snad tedy byli již spolkem.[2]) R. 1504 v Přibyslavi tovaryši krejčovští mají svou správu tovaryšskou a organisaci uznanou;[3]) staroměstští tovaryši mečíři r. 1509 měli svoji hospodu a bezpochyby již také spolek.[4]) V téže době vystupují tovaryši kožešničtí, koželužští a jircháříští v Praze jakožto společnosti, s nimiž se musí jednati; r. 1511 jakýs Mikuláš koželuh zranil tovaryše kožešnické, a konšelé i mistři týchž cechů tří vyřekli, že Mikuláš nesmí pracovati dřív, až to na tovaryších „nalezne" (t. j. sobě vyprosí).[5]) R. 1524 zapsána v inventáři hospodském tovaryšská puška mlynářská, truhlice tovaryšů provaznických a pokladnice pasířských.[6]) Toť důkaz, že dotčení tovaryši byli spolčeni a organisováni.

Z r. 1513 známe již zevrubný řád tovaryšů soukennických z Rychnova nad Kněžnou, z něhož vysvítá autonomie dělnického spolku dosti znamenitá.[7]) V řádě sladovníků krumlovských r. 1516 jest zmínka o dvou „starších tovaryších", což důkazem spolku organisovaného;[8]) jasněji spolek s pokladnicí a se staršími naznačen v řádě soukenníkův a plátenníků v Oustí n. Orlicí.[9]) U kovářů turnovských „tovaryšská vina" v řádě uvedená, to jest, že provinilý tovaryš musí platit do tovaryšské pušky, zcela jistě předpokládá organisaci tovaryšů (statut r. 1519); téhož roku i čeleď tkalcovská v nevelikých městech, v Třeboni, v Lomnici a ve Veselí má své „starší tovaryše", tedy spolek;[10]) místo pokladnice nebo pušky tovaryši těch měst měli jen „škatulku" to snad svědčí o spolku finančně slabém, ale spolek to byl přec.

---

[1]) Arch. pražs., č. 556. Statuta zachována jsou vlastně teprv z r. 1603, ale čte se v nich, že jsou dělána podle artikulů, r. 1491 tovaryšům vydaných.

[2]) Arch. pražs., 2090. 377.

[3]) Arch. Pam. XV., 334. Řezníček.

[4]) V statutech mistr. »herberg«.

[5]) Arch. pražs., č. 2091, M. 4.

[6]) Arch. pražs., č. 9. 92.

[7]) Sedláček, Rychnov, 36.

[8]) Arch. Pam. XIX., 310. Gross.

[9]) Ústí, Zeiner. 70.

[10]) Arch. Pam. XVIII., 59. Antl.

Tím způsobem bylo by lze v konec naší periody přivésti ještě z jiných měst organisace tovaryšské za důkaz, že po dlouhých zápasech mistři spolky tovaryšské, vidouce nezbytí, povolovali, ale ovšem vrchní právo sobě zanechávajíce. Na druhou stranu nelze zamlčeti, že tou povolností třídní zápas neustal. Jest pochopitelno, že tovaryši chtěli vždy víc, takže stávky i na konec naší periody nejsou nic vzácného. V pohnuté době, jako byla od počátku XVI. věku, nelze se ani podivovati tomu, že tovaryši o věc kde jakou, sobě nemilou, hned bývali vzhůru, buď stavíce práci, buď od mistrů pryč utíkajíce. Zlá byla r. 1512 bouře konvářských tovaryšů staropražských. Nadělavše škod v Staré Praze, tovaryši sběhli do města Nového bez výpovědi — tedy stávka — a nad to v nějaké půtce zabili mistra Hanuše. Musilo se s tovaryši smlouvati. Konšelé rozhodli, aby vrah mistra Hanuše v mír nebyl vpuštěn, alebrž kdekoli bude postižen, aby každý se k němu zachoval podle práva; stran ostatních tovaryšů nařídili, aby se vrátíce pokořili a mistrů odprosili. [1]) Což se bezpochyby vykonalo.

Dvě léta po tom (1514) sběhla se velmi prudká nesnáz a stávka tovaryšů sladovnických v Litoměřicích. Tovaryši zosobili si totiž některé výdělky, které náležely pivným nákladníkům. A když jim nákladníci i konšelé překáželi, smluvili se ve spolku svém na hospodě o stávku. Ale nepochodili. Konšelé jim hospodu zdvihli, starší tovaryše jim sesadili, organisaci rozbořili, rozkazujíce, aby se jedenkaždý tovaryš spravoval hospodářem svým, vzešla-li by nesnáz mezi nimi, to aby vzneseno bylo na čtyrmistry (cechmistry) a nemohlo-li by srovnáno býti, na konšely. Do městských register na konec zapsáno, tovaryši dopustí-li se podobných věcí na příště, že páni to chtějí tak opatřiti, aby jim zde a jinde bylo těsno. By pak ukázali, že jde do opravdy, biřic pobral starší tovaryše do vězení, kde odseděli stávku za ostatní. [2]) Potom r. 1519 již zase prameny pražské oznamují stávku kloboučnických tovaryšů. Byla nezdařená. Jenž ji uspořádal, Václav Vražda, sám pak stávkaře zradil. Vyzdvihl čeleď mistrům staroměstským, s tou čeledí přešel na Nové město, tu je zavazoval „pod zrádci“, musili se mu na listy upisovati a slibovati, kdo by se dal k mistrům do práce zas, toho aby osekali jako štok. Ale pak vydal listy mistrům, spisoval všelijaká prohlášení proti

---

[1]) Arch. pražs., č. 1128. 75.

[2]) Litoměř. kniha v mus. zems. z těch let.

soudruhům a lípal je na pranéři a na branách. Pročež dva tovaryši (Malina a Vobešlo) pod způsobem dobré přízně vylákali ho do krčmy a osekali ho „jako štok". Tuším, že tu pomstu zaplatili hrdlem. [1])

V malých časech potom — r. 1523 — bradýřští a lazebničtí tovaryši spůsobili v Praze stávku. Tovaryš Jošt, bradýř na Hradě Pražském, byl té stávky strůjcem „hajtmanem"; zachoval se však skoro stejně tak hanebně jako prve Vražda. Tovaryši chodili k Joštovi na Hrad, kdež se slavnostně zapřisáhali proti mistrům, že u nich nebudou sloužiti, také mívali schůze v klášteře sv. Klimenta. Stávka, očkolivěk byla podniknuta, minula se s cílem. U Jošta trvala jen tři dni; třetí den vrátil se do práce, zrazení soudruhové vytrvali dvě neděle. O veliké prostomyslnosti těch lidí mladých svědčí, že vlastně toho Jošta na prosbu mistrovu propustili do práce sami, prý slíbil, že co vydělá, s nimi se o to podělí — patrně aby stávku vydrželi — ale nedal jim nic. Ze soudních svědectví budiž uvedeno, kterak jeden z bázlivých tovaryšů, Jan z Nového města, byl k stávce sváděn. Jošt mu mluvil, s kým chce držeti, s mistry-li, čili s tovaryši. K tomu odvece tovaryš, že se vším cechem chce držeti. Na to Jošt důrazněji: „S mistry-li či s tovaryši?" Tovaryš vyložil, že s mistry i s tovaryši. Jošt řeč skončil: „Nu, vidím, že z toho nic nebude, komu řemeslo milo není, ten mi také mil není!" A když hned všickni Joštovi ruky podávali na znamení souhlasu, tovaryš Jan utekl ze strachu, aby ho nezervali. [2]) Po stávce cech bradýřský obvinil Jošta, že pozdvihl tovaryše. Jošt v radě odprosil a slíbil, že tu čeleď, která byla vyvstala, chce do sv. Václava připraviti zase do díla. [3]) Snad připravil, a tím se věc skončila.

R. 1519 vidělo se i mistrům kovářům a kolářům v nevelikém Turnově býti nutným zapovídati v statutech svého cechu tovaryšům stávku. Prý kdyby všickni vstali pro kteroužkoli příčinu, „prve o tom cechmistrům věděti nedadúc", aby trestáni byli dle vůle mistrů. [4]) Kde všude již stávka nehrozila!

Na konec nelze nezmíniti se o hnutích lidu havéřského na Horách Kutných, kteráž hnutí nemohla býti bez působení široko daleko, neboť v podstatě jsou také třídním zápasem jako hnutí

---

[1]) Arch. pražs., č. 1129. 417.

[2]) Arch. pražs., č. 1047. A. 17.

[3]) Arch. pražs., č. 99. 149.

[4]) Arch. turnov. Výpis dra Šimákův.

tovaryšů řemeslných. V Hoře kapitalistické kverky (nákladníci) stály sociálně ostře proti dělnictvu již od drahných dob. Dělníci hlídáni byli od úředníků královských i od autonomní správy městské, aby se nehnuli. Na druhou stranu horní policie, perkmistři a jiní úředníci měli sobě uloženo dbáti o dobro dělníků, o zdravý vzduch v štolách, „aby pacholci spravedlivě stravu dostávali za své peníze",[1]) práce jedné šichty neměla trvati nad šest hodin; tedy v theorii bylo všecko pěkno. Jináče bylo skutkem. Na horách šidil, kdo jen dovedl, a již v této periodě — zvláště za Vladislava — v tom vynikali někteří němečtí úředníci. Dělníci se bouřili, stávkovali. Vrchnosti šly na ně jednou po dobrém, jindy násilím. R. 1484 rada městská dala zatknouti některé buřiče dělnické. Uvažovala, jaké svády, šibalstva, mordové a bouře v obci dějí se od některých „svévolných", ale tentokrát odpustila rada i obec všecka, příště však, kdo z havéřů, hutníků, mincířů a všech jiných cechů, usedlý neusedlý, něčeho bouřného se dopustí, právo trp.[2]) Deset let potom zaznamenána opět bouře dělnická. Jeden den do čtyř set havířů sběhlo se u kostela a spisovali články o nepravostech pánů na Horách; druhý den seběhlo se jich ještě víc. Ale bouřku smírné slovo kněze a konšelův ukrotilo. Na proti tomu bouři dvě léta potom (1496) zaplatilo životem deset náčelných havířů, když se byli dali dobrovolně u vazbu, žádajíce míti slyšení u krále. Byli uvlečeni na Poděbrady, tam mučeni a na konec postínáni. Volali se ještě při popravě ku králi, tvrdíce, že jest od úředníků okrádán.[3]) Od té doby úřad horní, vláda i správa městská při každém hnutí snažily se lapiti původy a vůdce dělnictva. Když r. 1513 se hutníci zdvihli, jde rozkaz šefmistrům (konšelům horským) z Prahy od vlády, „aby se na takové, kteří jsou toho původ, ptali". K čemuž připojeno posouzení celého hnutí, prý někteří, „kteří neřádu zvykli, neradi by v řád vstoupili."[4]) R. 1524 také Karel z Minstrberka, když byl doslechl, že nějaká deputaci míní se stížnostmi před úřad předstoupiti, horníkům poroučí, aby těch osob bez trestání nenechali.[5]) Takž tedy se šlo na lid dělnický v Hoře chytrácky a po dobrém, po zlém, s mocnou pěstí i zrádně a násilně. A při tom Hory hynuly.

[1]) Arch. kutnohor., č. 137. R. 1522.

[2]) Kutnoh. arch. Memorab. z r. 1480. Arch zems. Opis.

[3]) Star. Letop. 252. Paměti Dačického, vyd. Rezkova, I., 48. Veselský. Paměti. I, 31.

[4]) Arch. kutnoh, č. 155.

[5]) Arch. horsk., č. 296.

K otázce na konec, kterak unitř organisace tovaryšské byly zřízeny, nelze odpověděti pojednou; nebylo typu pevného, tovaryši někde dosáhli víc, jinde méně, nic nebylo stejně hotového. Celkem postřehuje se na první ráz, že spolky tovaryšské jsou nápodobeninami cechů mistrských, s nimiž byly a zůstaly v organickém spojení, ale byly k nim v podružství. Statut tovaryšských z této doby je po řídku; zdá se, že většina spolků byla ještě bez nich. Na čele organisace byli „starší" tovaryši, dva až čtyři. Přiložil-li někdo tovaryšskému bratrstvu jméno „cech", zváni starší tovaryši také „cechmistry nad tovaryši". Volba nebo sázení starších tovaryšů vždy dálo se u přítomnosti mistrův. Někde obvykli, že tovaryši volili jednoho, mistři druhého.[1]) U soukennických knapů v Rychnově n. Kněžnou bylo dle řádu 1513 vybíráno osm osob, a z těch pak vyvoleny čtyři za cechmistry. Který tovaryš volby nepřijal, propadl peněžitý trest. Tovaryši volili se obyčejně jen na čtvrt roku, poněvadž nebyli na jednom místě stálí. Které řemeslo najímalo tovaryše na delší čas služby, tu mohli jejich starší býti voleni též na delší dobu. Schůze spolkové konány na hospodě, po obědích, někde v neděli každou, obyčejněji však za dvě neděle, ale v některém spolku též teprv za 4 neděle. Do schůze tovaryši měli choditi beze zbraně. Každý měl usednouti na své místo. V schůzi ob čas bylo čítati řád a projednávány věci tovaryšské. Řád novoměstských ševců (r. 1454) chce, aby nesedali po ukončeném jednání „na řádě k opilství", spíše aby chodili do kostela.[2])

Již v této době jeví se veliká moc držitele hospody stran pořádku na hospodě při schůzích i mimo ně. Slul hospodářem, panem otcem, pantatíkem, žena jeho paní matkou. Řád rychnovských tovaryšů r. 1513 káže, co by hospodář nebo hospodyně nechtěli míti, aby to ihned zastaveno bylo. Kouřimský řád tkalců (1528) chce, aby tovaryši na hospodě poslouchali pana otce i paní matku.

Starším tovaryšům propouštěna od mistrů a konšelů jaká taká jurisdikce nad soudruhy. Jsou vůbec co do soudů několikeré formy vedle sebe současně. Nejstarší ta, že mistři soudí čeleď sami, druhou instancí jsou konšelé. Při tom je právní ochrana dělnictva všelijaká, neboť mistři, majíce mezi konšely své zastoupení, mohli dobře tovaryše utiskovati i přes všecko právo. Jiná forma pokročilejší je,

[1]) Arch. Pam. XV., 334. U krejčí přibyslavských r. 1504. Stejně u tkalců třeboňských a jiných rožmberských. Arch. Pam. XVIII., 59.

[2]) Městské mus. v Praze. Stvrzení r. 1604.

když mistři nechávají tovaryšům souditi lehké věci, sami soudí těžké;[1]) třetí forma nejpokročilejší ta, že tovaryši soudí ve všem jako instance prvá, mistři druhá, konšelé třetí. Vzácný případ — forma čtvrtá — byl svrchu uveden u lazebníků novoměstských, že mistři dopustili v soudech vedle sebe hlas tovaryšům.

Tovaryši starší rozsuzovali v hádkách soudruhů, trestali zvláště toho, kdo začal vůli zlou, pokutovali při prohřešení proti tovaryšskému řádu; vyšetřovali také, když mistři u nich žalovali do tovaryšů; tovaryš na svého mistra mohl žalovati u svých starších, a ti přednesli pak cechmistrům. Řád knapů v Rychnově n. Kněžnou snažil se r. 1513 předejíti svévolnou appellaci k mistrům. Díť, kdo by, jsa vinen, svévolně staršími svými pohrzel a na nich přestati nechtěl, než k cechmistrům se odvolal, aby trestán byl dvojnásob.[2]) Pokutou byl peníz, vězení, také bití a ztráta cti tovaryšské. O bití hovoří řád ševců novoměstských, prý aby provinilý tovaryš spustil poctivice, spolehl na špalek a metlou obdržel dle uznání. Zlý trest byla ztráta cti tovaryšské, tovaryš stal se psancem, tovaryši i mistři rozhlašovali ho všude kde mohouce, takže ho žádný mistr nikde nemohl přijmouti, nechtěl-li sám přijíti o čest. V Polště říkali takovému trestu trybówka.[3]) Při honbě toho způsobu nebylo uniknutí. Listy šly město od města, a tovaryši stejně tak. Vandrovní tovaryš, poznav psance, nemlčel, nesedl s ním v dílnu ani v hospodu.

Mimo rozsuzování sporných a trestných věcí v schůzi tovaryšské již v té době oznamují a představují se vyučenci. Řád suknářský v Ústí n. Orlicí (1517) káže, aby postaven byl před tovaryše, kdo se vyučil, a tu aby dal sedm peněz do pokladnice, a starší tovaryši aby mu oznámili, jak se chovati; prý aby byl jich poslušen a jim aby posluhoval, dokud se jiný nevyučí (obdoba mladších mistrů v cechu!).[4]) Stejně tak v řádě rychnovských suknářů z roku 1513. Vyučený soukenníkův syn nebo knapův ať je oznámen před tovaryši a dá „oznámeného“ 4 peníze české do pušky, jiný cizí dej groš český.[5]) Při tom oznamování bezpochyby už tehdy konány obřady všelijaké, o jichž způsobě víme teprve z doby potomní.

---

[1]) Řád novoměst. ševců 1454.

[2]) Sedláček, Rychnov, 36. Tu vytištěno »pohřel« omylem.

[3]) Zbigniew Pazdro, Uczniowe cechów krakow. (Balzer, Studya) 50.

[4]) Ústí, Zeiner. 70.

[5]) Sedláček, Rychnov. 37.

Starší tovaryši měli finanční správu spolkovou na péči. Do pušky (v Třeboni říkali do škatulky) tovaryši povinni byli v každé schůzi dávati příspěvek po penízi, po dvou,[1]) „pachole vyučené" halíř.[2]) Pro tu sbírku hlavně byla tovaryšům povinnost do schůzí choditi, na nedbu byly tresty i na zameškání schůze. V Rychnově však nemoudře dovoleno mistrovským synkům, aby do schůzí chodili, jen kteří chtějí. V novoměstském řádě ševců (r. 1454) je zřejmě určeno, že misterští synkové musí do schůze, z čehož patrno, že se vytahovali z povinnosti sedati mezi tovaryši. Do pušky připadaly také tovaryšské „viny" nebo pokuty. Zdá se, že již tehdáž starší musili mívati registra k své pušce, neboť byli povinni vydávati účty z útrat. Útraty děly se z pušky především na vzájemnou pomoc. To týče se nejprv šenku, a ten souvisí se sprostředkováním služby nebo díla. Tovaryš vandrovní přišed do města usedl nejprve v hospodě tovaryšské a poslal si pro starší, aby mu místa pohledali, poptali. Starší přišel a přivítal příchozího připitím.[3]) To je šenk. Dle jména asi zvyk z Němec. V tom vítání symbol bratrstva. Při tom řád třeboňský opatrně káže ptáti se vandrovního, kde se učil a jak dlouho, kde jest knapské právo dal (t. j. kde ho přijali mezi tovaryše). Kdyby nebyl do té chvíle nikde přijat, tehdy jemu do téhodne měli dělati dopustiti, a potom právo knapské musil položiti nebo s nimi se o další rok smluviti. Dal-li právo knapské u mistrů, kteří „o třeboňském cechu drží", a drží-li zase cech třeboňský s nimi, v tom případě byl tu tovaryš příchozí svoboden.[4]) V jiných řádech varováno, aby nebyl šenkován tovaryš zlodějský ani zmatečný (nepořádně vyučený).[5])

Nebylo-li díla, tovaryši příchozího vyšenkovali, aby šel dále. Také dostal na cestu, což arci při tehdejší organisaci dělnické nebylo almužnou, ale podporou, na niž činili si tovaryši těch řemesel, která měla hospody a šenky, plné právo. Kolik bylo dáti při pohostění vandrovního, u nás z té doby nevíme; v kouřimském řádě

---

[1]) Peníz nařízen v stat. ševců novoměstských 1454; v Krumlově u krejčí r. 1489; v Rychnově 1513 »gerlický peníz«; v třeboňském řádě soukenn. r. 1519 peníze 2., l. c.

[2]) Řád krumlov. krejčí. Arch. Pam. XIX., 307.

[3]) Řád rychnovských soukenn. r. 1513; řád kouřims. tkalců 1528; řád třeboň., lomnick., veselských tkalců 1519 a j.

[4]) Arch. Pam., XVIII., 59.

[5]) Sedláček, Rychnov. 37.

tkadlcovském z r. 1528 ustanoveno, aby přivandrovalý šenkován byl sedmi penězi,[1]) ve Vratislavě truhláři r. 1482 nařídili, aby tovaryš nedostal při šenku víc, než chléb se sýrem a za groš piva.[2]) Když tovaryšovi dílo zjednáno, měl dle rychnovského řádu dáti 2 peníze bílé do pušky. Jinak bylo zvykem, že tovaryš bez díla ode všech soudruhů, bylo-li v neděli, vyprovázen byl počestně. Ve všední dny se mistři takovým průvodům bránili. Na své útraty tovaryš cizí mohl na hospodě tovaryšské za čas nevalný pobýti, ale strakonický a písecký řád (r. 1482) ukládá hospodáři (hospodskému), v tovaryšské hospodě, aby vandrovního déle netrpěl než dvě neděle, aniž mu dopustil dílo dělati v svém domě pod pokutou až do kopy.[3])

Šenk tovaryši ze své pušky platili asi rádi, nehledě k zábavě při tom, bylotě sprostředkování díla snahou mladých spolků tovaryšských, upravovali tím sami aspoň poněkud nabídku a poptávku, a bezprostřední bratrské obcování domácích dělníků s příchozími tvrdilo stavovské vědomí.

Druhá útrata z pušky tovaryšské šla na nemoci dělníků. Byl to sympatický článek v statutech tovaryšských, jenž kázal, který by se tovaryš roznemohl, aby jej ochránili a opatřili. Necítil se tovaryš opuštěným, viděl, že je členem společnosti, poznával, že není odkázán na cizí milosrdenství. Byl u svých, ti se střídali v hlídkách a v službách u nemocného. A když umřel, slavně ho pochovali.

V statutech prvních spolků tovaryšských nacházíme, jakož se rozumí samo sebou, nařízení stran kostelních slavností, nařízení mravů tovaryšských a cti jejich stavovské se dotýkající. Některý příkaz a zákaz patrně mistři jim diktovali do řádu spolkového, neboť kde tovaryši nemají spolku, tam ty mravnostní příkazy bývají v statuta misterská pojaty. Nejčastěji čteš o zákaze her o peníze. V statutě krumlovských krejčí (r. 1489) čte se, není-li zápověď her v městě od konšelů, že tedy tovaryši smějí hráti, ale jen o „peníz rovný.“ U krejčí přibyslavských směl tovaryš hráti jen do haléře; řád knapů rychnovských vůbec hrozil pokutou groše jednoho tomu tovaryši, jenž by hrál.[4]) Také zakazováno oplzlé mluvení a lání;

---

[1]) Perg. list. arch. mus.

[2]) Schulz, Gesch. der Breslau. Malerinnung. 30.

[3]) Arch. musej. Opis.

[4]) Arch. Pam., XIX., 307. Arch. Pam., XV., 334. Sedláček, Rychnov nad Kněž. 36.

tovaryš nesměl v příbytku svobodných žen nocovati, dle krejčovského řádu přibyslavského (1504) nesměl s nimi před osobami dobrými ani mluviti pod pokutou 7 peněz; v hospodě dovoleno mírně „kvasiti“, ale kdyby se tovaryš opil, „že by bez poroka to zase vrátil“, platí pokutu; stejnou pokutu dá ten, který ho viděl a nepověděl.[1]) Řád tkalcovský v Kouřimi (r. 1528) chce, když do hospody mezi tovaryše přijde dobrý člověk domácí nebo hostinský (cizí), aby tovaryši povstali a poctu jemu dali.[2])

Vůbec vznikaly již teď všelijaké etiketní zvyky, o nichž čteme teprve v statutech doby následující. Starodávnější zákazy tovaryšům, aby nenosili na šatech dvojí, trojí barvy, neb aby nenosili sukní, rukávů, nohavic polovičných (miparti) dostaly se do řádů tovaryšských ze statut mistrovských.[3]) Převedena jsou do statut tovaryšských také všecka nařízení konšelská a mistrovská stran práce, její doby a prázdně, stran výpovědi a jiných kusů, na jichž provedení mistrům tuze záleželo. Důraz kladen na statut, aby tovaryš nepracoval pokoutně, nepořádně na škodu mistrů; tou příčinou byl řád ševců novoměstských (r. 1454) tak choulostivý, že tovaryšům zakazoval obcovati s „kárníky, s flekýři a s vesníky“, což všecko byli tovaryši postranní, po vsích s károu se toulající a tam pracující.[4])

Čeledi ženské si naše řády tovaryšské naprosto nevšímají v době této, a cechovní řády misterské vůbec o ženách řídko kdy se zmiňují; ještě nejspíš dotýkají se manželek, na místě mistrů prodávajících, a vdov, po nebožtíkovi řemeslo vedoucích. A byly přec vždy ženy v službách řemesla nejednoho, bylotě žen již tehda snad všude v střední Evropě víc než mužův a tiskly se do zaměstnání kde jakého.[5]) Byly zvláště při textilních řemeslech a při těch prácech, kterých mužští nechtěli dělati, ale do řemeslného spolku nikde jich nechtěli přijímati, a byly-li kde, vylučovali je. Princip toho rozumu světle vyjádřili r. 1528 kouřimští tkadlci, kterémuž řemeslu ženské přec byly nejblíže. Pravili, že pohlaví ženské do cechu nenáleží, aby tedy žen žádný mistr neučil pod ztrátou řemesla; které jsou v cechu zapsány, ať zůstanou, nových a vandrovních aby prací nefedrovali podle starodávního snesení (zůstání), jako se to ve všech

[1]) Řád krejčí přibyslav., l. c.

[2]) Pergam. list. arch. mus.

[3]) Bylo tak všude zakazováno. Ve Frankfurtě r. 1452 měl provinilý tovaryš platit půl čtvrtky vína. Kriegk. D. deut. Bürgertum. I., 157.

[4]) Měst. mus. pražs. Stvrzení r. 1604.

[5]) Bücher, die Entsteh. d. Volkswirtsch. 223.

cešich zachovává.[1]) Byly tedy ženy dělné u volném či také užším poměru k associacím řemeslnickým, byly drženy při hromadnější produkci a vítány jako laciné pracovní síly. Lounští soukenníci drželi si předlice, které v zimě předly a v letní době pracovaly na vinicích.[2]) Pardubičtí soukenníci mohli sobě dovolením vrchnosti (r. 1515) způsobovati předlice kdekolvěk na panských gruntech.[3]) Pod přímým dohledem v suknářském řemesle stávaly mykačky. Řád soběslavský z r. 1438 obmezuje mistra, že nesmí dělati jen s dvěma mykačkami.[4]) Poměr mykaček k řemeslu byl zajisté užším nežli předlic. V řádě novoměstských pekařů r. 1444 činí se zmínka, že starší mají spravovati tovaryše, pacholky i dívky,[5]) v kteréž zmínce jsou dívky jako člen cechovní organisace. Nápodobně tak u kožešníků v Mýtě Vysokém r. 1444 vyskytují se v čeledi: tovaryši, robenci a dívky.[6]) Aby k lazebnické čeledi náležely ženské, to byla věc nutna. Řád krejčí novobydžovských, chlumeckých, královéhradeckých, ještě při konci naší periody chce, aby tovaryš i „děvka" byly víry pod obojí;[7]) což snad také ukazuje, že dívky byly v užším nějakém poměru k cechu. Nejeden statut o pohřbu klade vedle tovaryšů, kteréž musí mistři z hrobu provoditi, i dívky, jimž touž službu po smrti učiniti jest. Na příklad statut novoměstských kovářů r. 1446 poroučí, umře-li mistru „pacholek nebo děvečka", že při tom pochovávání má býti hospodář neb hospodyně pod pokutou.[8]) To také svědčí o nějakém spojení žen s cechem.

Lze shrnouti vylíčené spojení a poměr žen k cechu v slovo, že byla ženská čeleď pouze pod ochranou cechu, takže o nějakém právě žen nemůže býti ani pomyšlení. Poněkud jináče se věc utvařuje, kde ženy vystupují s prací samostatnou jako švadlí nebo šlojířnice. Těch práce pokládána za volnou, a proto mužské cechy

---

[1]) Pergam. list. arch. mus.

[2]) Arch. místodržitel. T. 46/2. Zpráva sic pozdější, ale nepochybně bylo tak již v starší době.

[3]) Kn. městské rudé pardubské.

[4]) Arch. Pam., XVII., 590.

[5]) Arch. Čes., XIV., 443. Arch. pražs. Misc. č. 15. E. 1.

[6]) Jireček, Paměti, Mýto. Bezpochyby i u kloboučníků pomáhala děvčata. V Němcích u nožířů ženské robily nožnice (pochvy), ale jen vázané; lepené nic. Tamž ženská práce byla i u měšečníků, rukavičníků, ale ženské v dílně seděti nesměly. Mummenhoff; Monogr. zur deutsch. Kulturgesch., VIII., 50.

[7]) Orig. v Chlumci v soukrom. ruk. Opis u dra Čelakovského.

[8]) Arch. Čes., XIV., 449. Arch. pražs. Misc. č. 15. P. 9.

s prospěchem svým překážeti nemohly. Možná, že se takové samostatné pracovnice ženské do mužských cechů příbuzných tlačily. Aspoň r. 1506 tkalci v Rožmberce praví ve svém řádě, že ženy, kteréž šlojíře a rouchy ženské dělají, k jejich cechu nepříslušejí.[1]) To si nedali tkalci v statuta jen tak ledabylo. Měly-li však kde u nás mistryně a tovaryšky šlojířnice nebo švadleny nějaký spolek mezi sebou, cechovně upravený, nevíme.[2])

Ohledáme-li na konec, co stran tovaryšů a jich stavu i zájmů vylíčeno, shledáváme, že „otázka" dělnická v této periodě jest již velmi palčivá, ale že tovaryši leccčeho sobě užitečného přece již dobyli; především uznání svých organisací, ovšem jen tak, že misterský cech zůstával organisací vyšší, a tovaryšský byl v něm a jemu podřízen. Viděli jsme, že organisací dělníci buď po dobrém buď po zlém dobyli sobě do konce periody patrné zvýšení mzdy, do téže doby vymohli si redukci dlouhé týdenní práce, neboť nejeden misterský cech uznává pondělní odpočinek dělnický; tovaryši dobyli sobě sprostředkování služby, měli již také slovo při žalobě, že ten onen tovaryš porušil smlouvu, takže zakročením tovaryšů již nebyl vždy vinen dělník, ale také mistr; šenkováním vyvinuli solidaritu daleko široko po stejném řemesle, vymknutou z lokálního obmezení. Tím způsobem roste mistrům v pohyblivém a čiperném živlu tovaryšském nebezpečí, neboť misterské koalice nemohly nikdy a nikde tak daleko dosahovati jako tovaryšské.

A přes všecky slabé stránky těch vylíčených poměrů byla u nás i v sousedních Němcích doba XV. století nejlepší dobou řemeslného dělnictva i všeho cechovnictva.[3]) Dělníci byli bujní, ale ne zvrhlí, na mravnost se celkem dbalo, bylatě odleskem stavovské ušlechtilé pýchy u mistrův i u tovaryšů; nebylo nechuti k práci, šenku nezneužíváno, vandrovní tovaryš nebyl ještě tulákem, spolky tovaryšské přičiňovaly spíš k čilosti řemeslného života, než aby ho dusily, byla-li kde stávka, nebyla bez důvodu. Po všech těch stránkách bude v následující době hůře.

---

[1]) Řád pergam. v arch. zem. mus.

[2]) V Němcích prý tu a tam měly ženy spolky, ale řídko kde, jen jako výjimkou. Mummenhoff; Monograph. VIII., 52.

[3]) V Němcích význačno, že od poloviny XV. stol. říkají tovaryšům již obecně Geselle – Genosse místo starodávného Knecht (které arci původně nic zlého není). Gesellenverbände, Stieda, Handwörterb. der Staatswissensch.

XI.

Práce umělecké.

Až do nastoupení Jiřího krále nebylo u nás klidu. Přestala vojna, nastaly hádky domácí. Když pak naši umělci a řemeslníci zase měli příležitost k práci klidnější, byla situace jiná, Praha již nezářila daleko do sousedních zemí, jako bývalo za Karla IV., jenž tu měl stolici říše. Praha vévodila již jen české zemi, a umělci čeští v ty doby, kdy v Italii vznikají nové umělecké ideje, a v Němcích rodí se nová umělecká střediska, drží se a pracují v tradicích starých, až teprve za Jiřího a za Vladislava i u nás objevuje se aspoň při obměně a poslední fási gotického slohu originální český duch. Že by však až do Jiřího byly Čechy bez umění zhola, toť klam, z neznalosti vzniklý. Svrchu jsme ho vyvrátili množstvím osob, dotýkajících se umění a řemesel právě v době, domněle jalové, tu zase nutno ukázati na ono veliké množství zápisů, jimiž v Praze obyvatelé odkazují peníze na „díla“ kostelův a uměleckých věcí hned za války a po válce bez přetržení rok co rok. Je pravda, že většina zápisů týče se pouze „oprav“ pobořených staveb, tím stalo se, že práce restaurační, která nebéře se za umělecky produktivnou, pokládá se v oněch dobách za jedinou; ale není pravda, že se jen opravovalo. Zapomíná se, že předešlá doba zanechala některých chrámových budov nedokončených, ty se tedy, pokud bylo možno, dokončovaly, a kde bylo zbořeno do dna, tu vznikaly stavby prací uměleckou v nově.

Takž připomínáme, že do polovice XV. století nově postaven na Novém městě kostel sv. Vojtěcha v Podskalí,[1]) též asi od

[1]) Odkazy naň jsou psány ještě r. **1443.**, **1444.** Arch. pražs., čís. 2096 H. 7. K. 5.

základů byl nově stavěn od r. 1455 jiný podskalský kostel, jemuž bylo dáno i nové jméno sv. Trojice místo bývalého sv. Antoně. R. 1463 byl hotov a vymalován.[1]) Od r. 1448 dostavován byl chrám sv. Jindřicha na Novém městě, před tím roku 1444 přistavili nově k němu sakristii. Ale s dostavbou vedli si pomálu, teprve r. 1461 shromažďují se příspěvky na krov.[2])

V stavbě Týnského chrámu pokračuje se ne-li dřív, to jistě již od r. 1451;[3]) krov budují r. 1457, tehda dostaly se do něho trámy z ohrady taneční, zřízené k svatbě krále Ladislava. Některý kostel pražský obdržel v těch dobách novou síň při vchodu,[4]) k radnímu domu novoměstskému r. 1451 začali přistavovati novou věž vysokou;[5]) v té době, domněle neproduktivní, stavěno v Praze kolik škol. Nebyly to snad budovy monumentální, ale onačejší architektura to byla přec. Školu u sv. Petra staví už r. 1432, u sv. Štěpána roku 1450, a týž rok vzniká nová škola u svatého Václava na Zderaze.[6])

Na venkově vzniká v l. 1446—1450 nový a dosti znamenitý chrám sv. Bartoloměje v Rakovníce, kdyžtě z předešlého kostela po vojně (od r. 1422) zbyly holé zdi. Dokončen však teprve za Vladislava;[7]) ve Vodňanech nově na chrámě staví mistr Jaklík r. 1435;

---

[1]) Odkazy na nové vyzdvižení kostela v arch. pražs., č 2094. C. 1., r. 1455; 1461 na malování kostela sv. Antoně, jenž jest na jméno sv. Trojice vyzdvižen. 2094. C. 13. R. 1463 ke kostelu sv. Trojice, který jest v nově udělán. 2094. D. 17. Tím opravují se data u Tomka v D. P. VIII., 167., jemuž začíná se stavba r. 1463.

[2]) Odkazy na stavbu a krov v arch. pražs., č. 2096. K. 6. K. 9. N. 2. O. 10. R. 1456 odkazuje Vaňas, k smrti odsouzený, na ten chrám 2094. A. 12. R. 1461 odkaz, »když se krov bude dělati«. 2094. C. 14. C. 15. D. 4. Opravy starší stavby děly se asi již od r. 1436, z kteréhož roku jsou odkazy. Arch. pražs., č. 2096. A. 7.

[3]) Odkaz z toho roku v arch. pražs., č. 2119. D. 5. E. 4. E. 10. F. 7. Tomek (D. Pr. VIII., 71.) má první odkaz teprve z r. 1458. Srvn. Method. XXIX., 73.

[4]) Na příklad sv. Michal v Opatovicích v Praze r. 1442. Arch. pražs. 2096. G. 8.

[5]) Tomek D. P. VIII., 147. Dvorana radního domu toho, jejíž klenba leží na sloupě uprostřed, ač-li není starší (Chytil, Mittheil. Centralcomm. III. 168); mohla by nejpozději býti z této doby.

[6]) Arch. pražs., č. 2082. A. 15., č. 2096. P. 6. R. 1.

[7]) Na Vladislava ukazuje W na portále s r. 1514. V té asi době vznikla věž kostelní, nepřiměřeně nízká. O zajímavém chrámě v Methodu VI., 61., VIII., 51. Levý, Rakovník 178.

stavba chrámu v Borovanech pochází z r. 1455,[1]) hvězdovité klenby snad jsou o něco pozdější; také chor slanského kostela s hvězdovou klenbou bude z téže doby, a takž bylo snad lze přivésti ještě jiné novostavby za doklad, že doba nepokojná, nežli začal král Jiří panovati, nebyla docela neproduktivnou.

Kdybychom opravy kostelů českých až do vlády Jiřího a Vladislavovy chtěli vyčítati, nebylo by brzy konce. V Pražských městech mimo některé klášterské chrámy katolické, jež zmizely nadobro, a mimo velechrám sv. Víta, od něhož kapitula odběhla, tak že se o něj nikdo nestaral, nepohřešujeme ani jediného znamenitějšího kostela, aby na něm nebylo po vojně opravováno.[2])

Nelze pochybovati, že také v městech venkovských opravy konány na uměleckých stavbách chrámových; vždyť, vedla-li prve skoro všecko umění církev katolická, teď ujala se umění strana kališných, a víra byla zase produktivnou, neboť kostel vždy zů-

---

[1]) Soupis Akad., VIII., 10. 13.

[2]) Na Novém městě opravován chrám sv. Petra dle odkazů kšaftovních, na »opravu« i na »dílo kostela« učiněných, v l. 1432, 1439, 1443, 1447, čímž mění se zpráva Tomkova (D. P. VIII., 192), uvádějící podporu první teprve r. 1456. (Arch. pražs., 2085. A. 15. 2096. D. 8. J. 5. M. 10.) Chrám P. Marie Sněžné r. 1439, 1442, 1443, 1446, 1448 (č. 2096, B. 4. G. 8. L. 5 N. 2.); věže zbořené (r. 1434) již nezřídili nově, chrámu nedostavěli, přepažili ho prkny. Na opravu sv. Štěpána odkazy r. 1439, 1440 (na přikrytí kostnice, na rozbitý zvon, na dílo kostela) v l. 1448—1456 odkazy stálé. (Arch. pražs., č. 2096. C. 8. E. 6. F. 1. F. 6. M. 2. N. 6 a v kn. č. 2094). Karlov opravován 1439, 1443, 1472 (2096. B. 4. F. 2; 2087. E. 1); chrám na Slovanech v bouřích šetřen pro kalich, jejž mniši podávali; odkazy na opravu r. 1439, 1442, 1444 (2096. B. 4. G. 8. K. 5.); sv. Kateřiny kostel a klášter 1439, 1442, 1444, 1448 (2096. G. 8. K. 5. M. 2. N. 2.); sv. Lazar 1439 (č. 2096. D. 4.); sv. Michal v Opatovicích 1439, 1442, 1453 (na malbu), 1457, 1461 (na zvon) (2096. D. 4. G. 8. S. 4. 2094. A. 24. C. 4.); sv. Václav na Zderaze 1442, 1455, 1463 (2096. G. 8. 2094. A. 6. D. 21.); sv. Mikuláš v Podskalí 1444 a týž rok P. Maria na Botiči (2096. K. 5. G. 8.) Na Starém městě: sv. Havel r. 1448, 1462 (2119. 2. 2094. C. 24.); sv. Jiljí r. 1432 hromem vypálený, r. 1448 dostává množství příspěvků, jeden i od Markety, jeptišky někdy z Doksan, r. 1451, 1458, 1459 (2096. O. 8. 2119. B. 2. B. 7. D. 5. K. 2. K. 7.); sv. Michal 1449 (2119 B. 2.); sv. Mikuláš 1451, 1468 (2119. D. 5. O. 15.); sv. Valentin 1451. týž rok sv. Haštal, Betlém (2119. D. 5.); sv. Duch 1457 (2119. J. 1.); sv. Kliment 1457 (2119. J. 1.) Na Malé Straně: sv. Máří r. 1448 (2119. 2.); sv. Mikuláš má odkazy na stavbu od r. 1431—1464 stálé v knihách malostranských; sv. Tomáš dlouho zůstával zpustošen; od polovice stol. jdou odkazy na opravu sv. Tůmy, jeden r. 1482 v knize 2094. H. 3. Tyto doklady dostatečně svědčí o restauračním ruchu v Praze.

stával na prvním místě v uctivosti. Některé odkazy na opravu chrámů venkovských dostaly se i do pražských knih, a poněvadž se týkají též chrámů vesnických, vidíme v tom neklamné znamení stavitelského ruchu,[1]) jenž byl patrně dosti valný, třeba že ne velikolepý, když tě na taková díla sbírá se po několika kopách za množství let.

Za vlády Jiřího a zvláště pak za panování krále Vladislava opravy houstnou, dostane se konečně na stavby dotud zanedbávané, vznikají monumentální stavby nové, vychází velikolepá epocha českého umění stavitelského, vyznačná poslední změnou gotického slohu, kterou v život uvedla nová umělecká generace. Vznikla gotika „pozdní“ nebo „vladislavská“. Jméno královo dáno jí pouze k naznačení doby. Král sic v rozkvět všeho umění u nás působil, ale k skvělým výsledkům ve všech odborech víc přičinil poměrný klid doby a evoluce uměleckého ducha. Na stavby prosté dostaly se z vladislavské gotiky sic jen význačné motivy některé, na stavbách však nákladných, monumentálních je pozdní gotika malebné, nad míru zdobené gotické baroko.[2])

Rozvoj k tomu baroku gotickému byl přirozený. Již v Parléřově bohaté ornamentice, v klenbě kostela na Karlově, v hvězdných a síťových klenbách dosavadních byly popudy. Architektonická přesnost v celku i v drobnostech činila dosavadní gotiku poněkud strnulou, hranatou, asketickou, umělcům se přežila, jali se pravidla uvolňovati, nutili do gotiky linie měkčí, okrouhlé a divočejší, proti ustrnulým pravidlům podnikána bravurní koncepce, všecko všudy okrašlováno nad míru, svorníky, konsoly oplývají plastikou, v oknech v bujné kružbě vyskytá se s oblibou „plamenný“ tvar, sítě na klenbách proplétají se víc než jindy a houstnou, stávají se i kruhovými, hvězdné klenby jsou složitější, vznikají klenutí sklípková, diamantová, na nichž nalepeny prohloubené a protínající se trojce jako z oulu voštiny; bravurou vzniká i klenba visutá,

[1]) Vdova Mixova na Novém městě r. 1442 odkazuje na dílo kostela v Bydžově, na kostel ve Vysočanech u Bydžova (Arch. pražs., č. 2096. H. 2); jiní odkazují na opravy kostela v Modřanech (2119. K. 2); r. 1464 na opravu chrámu v Chuchelci, Olešku, Mnichovicích (2094. D. 74); r. 1470 na kostel v Rokycanech (2119. P. 13); r. 1461 Vít Foyt, měšťan jindřichohradecký, byv v Praze zastižen nemocí, odkazuje na kostel osadní v Hradci 20 kop, na opravu kláštera tamž 15 kop. Arch. pražs., č. 2119. M. 9.

[2]) Prokop v Mähren in kunsthistorischer Bedeutung, zove to spätgotische Verzopfung. 557.

žebra se množí, vyrůstalo-li před tím z jednoho místa trojí žebro, teď jich dvénásob i trojnásob víc; žebra skládají se a splétají se ve fantastické obrazy, vyskytne se množství oblouků, štítů, výklenků a fiál, takže architektonická podstať se až zakrývá.

Do té vladislavské gotiky nepochybně z jihočeské školy vneseny a po Čechách všude rozšířeny některé zvláštnosti, ku kterým jihočeský kamenník byl ode dávna nucen tvrdým materiálem, jenž mu neochotně posluhoval.[1]) Jsou to vodorovná ostění portálů, skládaná z prutů a žlábků na konci se protínajících, sloupce kroucené, diamantovým řezem zdobené, bambulovité fiály, náhlé přechody ze čtverce do polygonu, a všeliké jiné i barokní hříčky, které se kamenníkům do nového slohu hodily. Při tom arci fantasie jejich nelenila. Snažíc se po novotách, zabředala až. Vznikaly z toho ony povědomé naturalistické motivy, pletiva suchých, mrtvých větví podle pěknějších větviček s hrozny. V konstruktivní stránce patrna je snaha po větší prostornosti, po velikém rozpjetí, čímž právě vznikaly smělé klenby. V chrámech začali stavěti kruchty pro literáty také po stranách.

Hlavními zástupci stavitelského slohu vladislavského byli Rejsek a Beneš Ret z Pístova, svrchu již uvedení. Rejsek dbal hlavně dekorace, v tom byl rozeným mistrem a dobře pravil, kdo ho označil v tom smysle poetou. Rád dával figury do sloupových hlavic na místo listoví, obliboval vodorovné kružby, dvojité prutoví na oknech, je vždy svůj, směru je fantastického a chce býti vždy novým. Konstruktivním úlohám se nevyhýbal, jak svědčí chrám svaté Barbory. Že by tento náš český mistr byl konal studia v Němcích, v Italii, ve Francii, ba dokonce i v Anglicku, to není z pramenů dokázáno.[2])

U mistra Beneše z Pístova byly zase na prvém místě smělé snahy konstruktivní; on rozvinul konstruktivní stránky klenutí nejsmělejších (však tě mu také první klenba sálu Vladislavského spadla), dekorativní stránky nezanedbává, ale jest nad Rejska středmější, nemá tolik fantasie, opakuje se. V jeho obloucích vidí znalec vliv anglický.[3]) V Italii snad byl, s Vlachy měl nějaké dotyky. Jeť vý-

---

[1]) Brániš o tom obšírně v Methodu XXIV., 73, 77.

[2]) Tak tvrdí Prokop, Mähren l. c. 501. 674. Zajímavější jest jeho zpráva, že shledal práci Rejskovu v Olomouci u sv. Morice již z r. 1483. Tu prý jeho podobizna.

[3]) Prokop l. c. 500.

značno, že právě za něho a na jeho stavbě vyskytují se první nesmělé stopy nového moderního slohu vlašského, renesance. Ačkoli sloh ten náleží u nás teprv době následující, budiž přece propuštěna zde aspoň zmínka o něm.

Italie opustila středověké umění záhy v XV. věku. Nelnula k němu nikdy tuze. Nevzdávala se nikdy antických tradic. Užitím antických forem ke konstruktivním novým myšlenkám vznikl renesanční sloh, vznikla nová architektura, kteráž jináč kupila hmoty, harmonicky a symetricky je komponujíc, světlo a vzduch do stavení široce propouštějíc. Sloh ten odbyl si v Italii do r. 1500 již první periodu svého vývoje, když jeho některá drobnost dekorativní dostala se k nám. Do Uher a do Polska vešly vlivy renesanční dřív než k nám,[1]) a to přímo Vlachy samými, a nikoli prostřednictvím mistrů německých. Že Beneš z Pístova propustil motivy renesanční na orámování oken paláce Vladislavského r. 1494 (korintské pilastry nesou rozčleněné břevnoví)[2]), to vykládáme si jen tak, že některému Vlachu ze své huti dopustil udělati na oknech novou modu, a to tím ochotněji z konstruktivní příčiny odhodlal se zbudovati docela jiná okna než obvykle gotická.[3]) Jináče držel se mistr Beneš svého slohu gotického, jenž mistra přečkal ještě za mnoho let, až do polovice XVI. věku těše se rozkvětu. Pak zhynul, a renesance zvítězila.

Vladislavská gotika od nás působila do Sas a na jiné strany; opačného mínění jsou někteří badatelé němečtí, tvrdíce, že Beneš užíval při kostelních stavbách typu krušnohorského, saského. Co

---

[1]) Uherští králové měli osobní styk s Italií. Tak již král Matěj Korvín († 1490) a učitel jeho biskup Jan VII. Vítěz stavěti dávali po italsku. Lze klásti první stopy renesance v Uhrách již do polovice XV. věku. Do Polska plně vešel sloh italský z Uher za krále Zikmunda I. (1507—1548), motivy jeho jsou již v koncích XV. stol. Na Vavelu patrny od r. 1502. Rocznik Kraków. VI., 33· Kopera, tamž 120; Muczkowski, tamž 178. Sprawozdania komisyi do badania hist. tom. VII. Mar Sokolowski. Archaeol. Památ. VII, 137. a násl.

[2]) Zevrubné obrázky toho viz v Koulových Památkách. I., 12.

[3]) Na zámku v Krumlově v l. 1508—1520 na oknech jeví se také renesanční motivy při gotice. Připisuje se to Oldřichu Plesnitzerovi. Prokop, l. c. 675. Kdyby směl jižní portál u sv. Jiří na Hradě býti počítán k letům panování Vladislavova, jak to někteří činí, byla by to první samostatná ucelená práce renesance naší domácí. Mádl (Z Prahy a z Čech, 34.), klade ho cca. k r. 1543. Známe v Pardubicích sloupy portální velmi podobné, a ty jsou neomylně datovány rokem 1519.

prý spatřil v Annaperce, toho užil v Lounech.[1]) Spor zbytečný. Víme dobře, i když držíme, že pozdní gotika je obměnný výtvar český, že ani ten sloh pozdní nevznikl u nás rázem a s tou hotovostí, jako Pallas vyskočila z hlavy Zevovy. Žádné umění není lokálně uzavřeno. Příliv a odliv myšlenek a forem vždy byl a bude.

Nepřehledný je počet celých staveb i jednotlivých zbytků pozdní gotiky u nás. Slavné stavby jsou vůbec povědomy, často oceněny a vylíčeny. V tomto díle stačiž rázovité z nich uvésti pro celkový obraz. Přede všemi je to v Praze portál a věže chrámu Týnského, jejichž štíhlé jehlance s arkýřovými věžicemi, dvakrát nad sebou vstavenými, budí svou originální podobou a elegancí podiv znalců domácích i cizích.[2]) Věže týnské, práce pozdní gotiky, jsou rázovitá zvláštnost česká. Svrchu dotčeno, že kostel týnský se dostavoval po vojně, ale zvolna. Od r. 1458 plynou příspěvky na stavbu hustěji, z čehož soud na snadě, že mistr Rokycana, arcibiskup, jenž při tom chrámě farářoval, s novým králem Jiřím si stavbu vzali na péči. Lid rád přispíval, vida, že se staví. Kačka kožešnice činí odkaz na dílo v Týně, „které se nyní dělá“; toto slovo opakuje se pak častěji r. 1459, 1460.[3]) Po r. 1463 byl hotov štít kostelní se sochou Jiřího krále mramorovou a s kalichem pozlaceným nad sochou; štít zdobený mohutným křížem a fiálami. Tehda už byla také hotova po celé šíři kostelního průčelí ona galerie, jež jest v českém stavitelství v té způsobě jediná. R. 1470 čteme o prvním odkaze na dílo „věže“, tedy věže jedné, ač již obě do nějaké výše byly vyhnány. Odkazy jdou do r. 1485.[4]) Onou věží míní se věž severní, kterou snad za těch 15 let dokonali. R. 1508 začínají se zase odkazy na dílo věže.[5]) To byla patrně věž druhá, jižní. Na té dostali se ke kranclu a ke krovu r. 1511 dle Starých letopisů. Jsou na ní znaky královské rodiny Jagaillů. Na kranclu jsou již stopy renesanční.

Z ostatních pražských kostelů leckterý bral na sebe v době té ráz pozdní gotiky, ale změnami dob následujících zmizelo skoro

---

[1]) Neuwirth. Mittheil. XXX., 340. Proti tomu jiní uznávají vladislavskou gotiku za výtvor český, »national-böhmische Schule«. Kugler, Gesch. d. Bauk. III., 313. Lübke, Gesch. d. Renaiss. I., 93.

[2]) Obrázek jich je pojat do díla Viollet le Duc. Archit. XV., 139.

[3]) Arch. pražs., č. 992. 255. 2119. K. 2. K. 9. L. 7. a j.

[4]) Arch. pražs., č. 2119. P. 4. 2094. J. 3.

[5]) Arch. pražs., č. 2095. E. 15.

všecko. Takž víme, že od r. 1463 Františkáni začali z rumů zdvihati klášter a r. 1483 kostel sv. Ambrože, ale ten právě rok jsou vyhnáni bouří městskou.[1]). U sv. Jakuba staví se od r. 1472,[2]) u sv. Petra jižní loď je z doby vladislavské; tehdáž celý kostel nově sklenut. Kostel sv. Jindřicha obdržel novou věž mohutnou, po dnes o samotě stojící, ale bez ozdob; r. 1470 činí se první odkaz na onu věž „u kostela". R. 1475 připomínají se dva „úředníci" od farní osady k stavění věže nařízení.[3]) Roku následujícího odkazy přestávají, věž asi hotova, proto nevěříme dosavadnímu mínění, že ji stavěli až do prvních let XVI. věku. Štíhlá původní střecha té zvonice shozena větrem r. 1801. Postavivše věž, osadníci dali se do staveb jiných. R. 1482 stavěli předsíň kostelní a od r. 1501 sbírají se příspěvky na hřbitovní novou kapli a kostnici, která se zove podivně Jerusalemem.[4])

Také štíhlá věž kostela sv. Štěpána na Novém městě se nese rázem pozdní gotiky. Na Poříčí u sv. Klimenta r. 1505 táflují celý kostel, tuším, že na stropě.[5]) Na Malé Straně r. 1402 dostavují na kostele sv. Mikuláše klenutí, a když spadlo, r. 1512 pořizují je znova. Dnes kostela toho již není. Na zříceném kostele maltézském stavěno, ale r. 1503 oheň zase všecko zkazil, takže v letech následujících velkopřevor jen kůr dal spraviti a pokrýti, a ten jest dodnes celého starodávného chrámu zbytek.

V době vladislavské gotiky také chrám Svatovítský dočkal se nějakých oprav a nového obohacení. V bouři husitské hrozilo kostelu zničení, ale rozvážnými a odhodlanými lidmi[6]) zachován v celosti, ovšem nedostavěný. Za vojny a po ní (do r. 1453) byl při chrámě mistr Petrlík, ale ten sotva co opravoval, leč že nedokon-

---

[1]) Arch. pražs., č. 2094. D. 33.

[2]) Arch. pražs., č. 2087. E. 1.

[3]) Činí ho sladovník Nikolanda v arch. pražs., č. 2094. E. 6. Andreas Kahún et Johannes Zelenohorský, officiales a tota parochia deputati pro aedificat. turris eccl. sti Henr. přijímají odkazy. Arch. pražs., č. 2087. H. 25. 1475.

[4]) Arch. pražs., č. 2094. G. 27. 2095. C. 12. Ještě r. 1508 a 1509. Odkaz na »Gerusalem nebo na kostnici«. E. 9. E. 15. U sv. Štěpána na Novém městě měli také nějaký Jerusalem v téže době.

[5]) Dorota soukennice odkazuje na to, aby kostelníci kostel všecek rozkázali vytáflovati od jednoho konce až do druhého pěkně. Arch. pražs., číslo 2095. D. 12.

[6]) Dle Hájka (Kron. 379) obránili chrám sladovníci. Lůza palicemi prý bila již krancle a pavlač nad kaplí sv. Václava.

čený chrám přepažil „provisorní facadou“, snad prkny, snad zdí,[1]) která vytrvala až do našeho věku. Král Jiří, i kdyby byl na opravy a dostavbu pomýšlel, nemohl nic podniknouti pro zuřivé hněvy zámecké kapituly. Tedy teprve za Vladislava kynul kostelu lepší čas. Od r. 1470 konají se sbírky; r. 1493 Beneš Lounský z rozkazu králova postavil v chrámě slavně pověstnou kruchtu (oratoř) na visutém nosiči, zdobenou proplétajícími se větvemi až do přeplnění, pravý to typ vladislavské gotiky. Kruchta líbila se králi tou měrou, že mistra za tu práci pasoval na rytířství. V touž dobu co pracovali kamenníci o výzdobě kruchty, Beneš sklenul sakristii u sv. Víta klenbou visutou. Potom pomýšleno (r. 1509) na dostavění chrámu. Dali se do kopání základů pro loď severní, zdvihli kus zdi a pilíře k severní nové věži. Ale po r. 1511 nic o podniku tom neslyšeti více. Král měl jiné starosti, a peněz nebylo. Zůstal tedy chrám i na dále velebným torsem.

Při všem ruchu stavebním v této době, pražské chrámy některé stejně zůstávaly neukončeny, ba polo zříceny. Takž na př. chrám sv. Klimenta u mostu byl na zlé míře, r. 1467 padla mu věž; na chrám Mateře boží Sněžné činí se opět četné odkazy v l. 1483—1498, ale chrám zůstal „ssutý“ a bez věže. Kostel na Zderaze zove se „zbořeným“, r. 1483 Dorota Zyglova odkazuje na zbořený kostel 100 kop, neobyčejnou summu. Ale i na dále nezbylo tu na Zderaze nic než část kůru, sakristie a ambit. V týž čas kostel na Vyšehradě byl na spadnutí.[2])

V době pozdní gotiky a jejím charakterem přeměňovány i znova budovány v Praze leckteré stavby representační i užitkové. Radní dům staroměstský rozšířen za vlády Jiřího zase o nové přístavby, a vystavena v něm síň s visutým klenutím. Za Vladislava ozdoben také portál a okno při něm bohatými a rázovitými ornamenty pozdní gotiky.[3]) Již také vyskytuje se první renesance na staroměstské radnici. Je to ozdoba k oknu se žlábkovanými renesanč-

---

[1]) Tomek (D. P. VIII, 7) má za to, že před Vladislavem nebylo přepažení zděného.

[2]) Tomek, D. P. VIII., 126. Arch. pražs., č. 2095. B. 10. 2094. H. 21.

[3]) Před tím r. 1448 musila krásná kaple radniční býti podezděna, neboť »jináč bez veliké škody nemohla zachována býti«. Na ten konec Janu Wolfovi krám jeho vlastní kramářský zazdili a zadělali a za odplatu dovolili, aby na dvoře Šmerhově směl si okna zahraditi, která jdou z kotců kožešnických. Arch. pražs., č. 2099. M. 42.

nými pilířky pitvorných hlaviček a s gotickými fiálami v divném spřežení. Někteří znalci kladou tento přechodní tvar k nejstarším stopám první renesance u nás, jiní kladou vznik její k r. 1530, a opět jiní teprve do půlky XVI. století.

Na Novém městě vznikla nová radnice mezi l. 1516—1520; první patro mělo čtyři veliká okna renesanční, a nad druhým nízkým patrem vyzdviženy tři vysoké, nádherně článkované štíty v průčelí a jeden stejný do ulice Vodičkovy. V našich dnech objeveny zbytky portálu přízemních i patrových oken; jsou to znamenité dokumenty ranní renesance české. Podle zachovaných obrázků není pochyby, že krásná ta stavba dojímala silněji nežli radní dům Staroměstský. R. 1490 malován ciferník českých hodin na věž, a v touž asi dobu věž ozdobena věžicemi arkýřovými v rozích a vížkou na sedle.

V dobu Jiřího náleží dostavba věží u mostu na obou stranách; na Staroměstské věži, architektonicky spanilé, bylo snad dostavovati jen hořejší patro nad gotickým trojcem, vyplněným oblouky a sochami. Když vztyčili balustradu nebo krancl a věž přikryli, mohl s jakýms přemrštěním Žídek doktor přičítati králi Jiřímu zásluhu o všecku stavbu, právě dohotovenou.[1]) Také věž malostranská touž dobou dokonána. R. 1471 zove se „novú městskú" věží.[2]) Není tak ozdobná, jako Staroměstská. Za krále Jiřího pražský most, jemuž r. 1432 povodní pět pilířů se sesulo, spravován, ale správky trvaly až do prvních let století XVI.[3])

V době pozdní gotiky mnoho soukromých domů v Pražských městech bylo přestavováno slohem malebným, svědčiť tomu zápisy v knihách gruntovních a některé — byť nemnohé — zbytky architektonické. Připomínáme jen kamenných žeber něžně profilovaných, jež do té chvíle zdobí dům na rynku Staroměstském u jednorožce. Klenba nese jméno Rejskovo a rok 1496. Prutované dvéře vladislavské gotiky jakožto zbytek domu, jenž byl všecek tím slohem vystavěn, shledáváš dotud v Praze v zákoutích, kde bys toho ani

[1]) Správovna v univ. knih., č. 17. D. 2. 29. Poněkud jiná věc, mínil-li Žídek věž malostranskou; praví jen, že »král věži pěknou na mostě udělal«.

[2]) Arch. pražs., č. 2119. P. 13. Tomek (D. P. VIII., 56) drží se Bartošovy kroniky, dle níž k věži malostranské položen základ teprv r. 1464, takže by dle naší hořejší zprávy hotova byla za 10 let.

[3]) Tomek, D. P. VIII., 56. R. 1436 konána na mostě kolba. Odkazy na opravu mostu r. 1455 v arch. pražs., č. 2119. H. 2.

netušil. Že současně od počátku XVI. stol. i motivy renesanční na soukromé domy pražské se dostávaly, je jisto. Aspoň štukované dvéře vlaské jsou v sazbách skalníků pražských v době té.[1]

V této době víc než před tím oblibovány arkýře při domech,[2]) oživovalytě plochu domovitou a poskytovaly kamenníkovi vítanou příležitost k bohaté dekoraci. I v měšťanských domech pražských jako na zámcích panských stavěny síně malebně klenuté klenbou křížovou se žebry zdobnými, polychromovanými. Některý zbytek objevuje se při přestavbách za našich dnů. Kaplice objevuje se r. 1513 v domě Holcově (v Platýze dnešním) a jistě nebyla jediná v Praze.[3]

Dvě stavby pražské representují vladislavský sloh nade všecky jiné. Je to „Prašná“ brána v městě Starém a Vladislavský sál nebo palác na Hradě. Jsou to stavby královské, obojí jsou pro krále, třebaže na Prašnou bránu náklad neslo město, obojí jsou i uměním po královsku provedené. Prašná věž měla býti částkou Králova dvora a znamenitá klenutí uvnitř, krb a sedadla kamenná svědčí, že věž měla býti obytným stavením nejen fortifikačním. Založena krásná brána tato r. 1475, stavbu začal mistr Václav, pokračoval o ní Rejsek. Ten dovedl věž až ke kranclu, k cimbuří. Kdy přestal, nesnadno říci, ale nevěříme, že stavěl ještě r. 1493;[4] tušíme, že stavbě byl konec r. 1484, jakmile král odhodlal se opustiti dvůr svůj na Starém městě a přestěhovati se na Hradčany. Po opravě a doplňcích nové doby skoro nemožno poznati, co náleží Rejskovi, ani zachované obrázky před opravou nepomáhají, neboť věž r. 1779 schválně otlučena, prý pro bezpečnost. Brána má lomený oblouk zdobený krabulemi, strana její východní a západní je opravdu bujně zdobená; rozdělena je oblouky velikými, malými, zdobena erby, kružbami fiálami, výklenky, sochami na konsolách i v rámcích (i Rejskova podoba tu). Nahoře pod cimbuřím je řada lomených oblouků, které se v malebném uspořádání prostupují.

---

[1]) Arch. pražs., č. 2133. 19.

[2]) Na př. halkýř stavěn při domě jednom na Novém městě r. 1463. Arch. pražs., č. 2086. B. 20., č. 2080., č. 2080. 42, R. 1506.

[3]) Mádl. Arch. Pam. XVII., 199. Síň v domě 552-I. Kn. záduší sv. Martina. 22. v arch. pražs. O kapli v apatyce Prokopově r. 1460 viz v arch. pražs., č. 87. (Miscell.) 370.

[4]) Což nedosti bezpečně vysuzuje Tomek (D. P. 59) podle Starých letopisů ze slova »stavěl«.

Ozdobné ratolesti s květy, oblíbený ornament Rejskův postřehneš na bráně leckde.[1])

Druhé monumentální a pověstné stavení vladislavské gotiky jest „palác“ nebo sál na Hradě, jedna z nejkrásnějších staveb palácových v Evropě. Hrad českých králů v bouřích byl ochráněn od zničení; něco v něm dal Zikmund po vojně spraviti, ale jistě ne mnoho. Hrad tedy nezbořen, ale opuštěn a zanedbáván. Teprve pražské nepokoje 1483—1484 Vladislava pudily z dolejšího města na Hrad. A tu začínají se opravy a novostavby.[2]) Tenkrát mistr Beneš dal se do stavby Vladislavova paláce; do r. 1502 byl hotov. Podivuhodno jest na paláci klenutí, v pět polí rozdělené, a v neobyčejně velikém rozpětí.[3]) Na něm jsou originální kružby spletité linie pásův a žeber, všecko velmi živé, vzletné, rušné. Při klenbě, kteráž se začíná dosti z nízka bylo nutno užiti jiné formy oken nežli gotických, vysokých, a proto mistr užil nové mody oken renesančních.[4]) Mistr Benedikt v těch dobách stavěl v sousedství sálu i obytné pokoje královy, celé křídlo hradu, soudní světnici o znamenité klenbě síťové a s okny renesančními.

Na venkově rozvinula se v době pozdní gotiky tak intensivní a široká činnost stavitelská, že dlouho bylo by uváděti doklady a pochvalovati. Široké Vladislavovo W, leckde na stavbě v znaku vysekané, jest signaturou v Čechách ne tuze vzácnou.

Na předním místě Hora Kutná může chlubiti se. Sem volán k dostavbě chrámu sv. Barbory bakalář Rejsek r. 1489. Rejsek sklenul do r. 1499 vysoký kůr, klenbu ozdobil dekorací svého malebného rázu síťových žeber, a chválí se mu, kterak bystře rozřešil úkol konstruktivní při té stavbě.[5]) Poznávář i laik, že nebylo snadno

---

[1]) Tomek a Mocker vydali monogr. o té bráně.

[2]) Leminger v Arch. Pam. XIV., 626 zná příspěvky z register werkových v Hoře na stavbu zámeckou již od r. 1477, ale jsou skrovné, teprv od r. 1486 bývají značné.

[3]) Budilo to obdiv u souvěkovců i potom vždy. Obdiv humanisty Lobkovice a zápis universitních pamětí je povědom a často citován. Píseň Jičínského r. 1587 diví se naivně: »Šířka (síla) 30 loktů, však v té širokosti jeho žádných sloupů prostřed něho není, tak jest sklenut dobře rozšafně a moudře.« Český Lid XII., 469. Sál jest 74 metrů délky, 18 metrů šíře a 14 metrů výšky. Dle Ottova Slovníku

[4]) Tak soudí Prokop (Mähren in kunstgesch. Bedeut. 498), a věc na první pohled pochopitelna.

[5]) Brániš Method. XXIV.. 74.

na gotice staré pokračovati gotikou novou bez násilí. Po Rejskovi, jenž umřel r. 1506, zjednán k stavbě nedokončené slavný mistr Benedikt r. 1512. Smluvili s ním týdenní plat půl kopy grošů.[1]) Jsa smělý konstruktor, směle založil klenbu podílné pětilodní části kostela a dovedl svým zástupcem Petrem parléřem kostel pod střechu, složenou ze tří stanů, střechových. O klenbě střední lodi však pracováno ještě r. 1547, a jakéhos ukončení dostalo se stavbě provisorním průčelím a štítem, jenž tu vztyčen teprve r. 1595. Chrám zůstal torsem a bez věže. Všecky rozvojové momenty gotické jsou v něm zastoupeny; jsou v něm všecky fáse od klassické gotiky po vladislavskou, a přece není těch oddílů nikterak okatě znáti, stavba jest jako jednolitá, jakoby tvořivý duch jednoho umělce za dlouhé časy se obrozoval a pořád zůstával týž duch.[2])

V touž dobu, co v městě pracoval mistr Benedikt, stavěli domácí mistři kutnohorští způsobem pozdní gotiky na novo kostely Panny Marie na Náměti (1509—1513) a dvojlodní chrám svaté Trojice. Chrám na Náměti měl trojklanou střechu nejdřív. Tu byl snad pravzor k podivné střeše kostela barborského a lounského.

Znamenitý kostel vladislavské gotiky mají v Lounech. Starý kostel vyhořel r. 1517. Jakmile upálili nešlechetného chodce, který za peníz město zapálil, ihned měšťané najali pražského kamenníka, mistra Mikuláše, aby dělal kostel nový. Zdá se, že Beneš z Pístova učinil plán a Mikuláše doporučil. Ze staré stavby zůstala věž beze střechy. Ta pojata do plánu a kostel rozšířen. Mistr opravuje a doplňuje věž nejprv, pracuje se šesti tovaryši v huti; v listopadu r. 1517, když jsou krancle skoro hotovy, již kovají se makovice a hvězdy, jež malíř Endres ozlacuje; pak maluje a zlatí korouhvičky na makovice. V březnu 1518 staví se krov na věž, štíhlý to jehlan se čtyřmi věžičkami (vilkýři), a malíř Vrtilka pozlacuje a maluje ozdoby kamenné na kranclu, erby, kalich a jiné okrasy. Pražskému zlatotepci platí se za zlato jednou až 20 kop.[3]) Zatím zedníci boří v kostele klenutí (sklepy); r. 1519 první zpráva o mistru Beneši,

---

[1]) Kromě toho platili mu koníka, z čehož patrno, že k stavbě přijížděl z Prahy. Parléř jeho měl míti 24 grošů na týden, tovaryšům, které měl přivésti, smluveno dávati 3 groše na den a dovoleno jim, že beze škody mohou světiti den v témdni (modré pondělí). Kutnoh. Příspěvky. III, 70.

[2]) Chytil, K otázce Parléřov. Věst. Akad. X., 3. 137.

[3]) Data jsou vzata z arch, lounského z kn. č. 1. E. 12. Něco z oučtů kostelních uveřej. Antl v Arch Pam.. XVII., 335.

jejž pokládáme za tvůrce kostela. Měšťané jedou za ním do Prahy. Zajisté byli v rozpacích nějakých. Svědčiť o tom změna v staviteli. R. 1520 staví kostel nový mistr Pavel, jenž přišel z Pardubic. Jemu byl parléřem mistr Filip. Pilně voženo štukoví z Hrádku. R. 1520 bylo věž pokrývati. Jiří Plachý z Tábora slíbil pokrýti věž za 120 kop křidlicí rabštejnskou, ale kryl špatně, takže roku následujícího nutno bylo učiniti novou smlouvu s mistrem Adamem. Zatím bořen starý kostel, mistr Pavel položil kámen k novému, začež mu obec dala sukno na šaty; v huti asi 8—10 kamenníků rejsují a teší; mistr Benedikt z Pístova přišel se r. 1524 podívat do Loun na stavbu, jež pokračovala zvolna, ale už týž rok svázeny klády z lesů křivoklátských na příští krov. R. 1526 čteme, že kamenníci kostelní tesají i koule dělové — ohlašuje se tu vojna turecká. R. 1534 byl tu Beneš zase a umřel zde. Kostel byl tolik hotov, že mistr mohl býti v něm pochován.

Potom do konce jest v huti hlavním mistrem Jan. R. 1537 je kostel doklenut a domalován, i břidlou dokryt od Materny, Němce z Cvikova. Dali mu za to 400 kop míš. a kožich.[1]) Poslední zprávy jsou z r. 1539, ale ty už týkají se jen dlažení kostela a skel, která se kupují do oken. Hlavní chlouba a skvost techniky stavitelské je uvnitř kostela. Tři tenké pilíře po každé straně dělí chrám ve tři stejně vysoké lodi, z pilíře každého vychází osm pásů, jejichž křivky bujně proplítají se v síťovou klenbu velice spletitou, ale nicméně harmonicky i nádherně působící. „Takový výstředně sestrojený, kamenný strop, který nejméně 800 čtverečných metrů prostory pokrývá, spočívaje na podporách zdánlivě slabých, náleží mezi největší vzácnosti gotického stavitelství.“ [2]) Střecha kostelní rozdělena ve tři strany, z nichž prostřední končí se jehlicovitou věžicí. Zajímavo, že pažení dveří v hlavním portále jest již renesanční. V tom také jeví se Beneš z Pístova.

Velmi podobnou stavbu i historii má chrám mostecký. Stavěli jej po ohni v týž čas jako lounský (1517—1532); jako v Lounech i tu věž (dnes cibulovitá) vsunuta do kostela, jenž po ohni rozšířen. Sloupy rozdělují chrám v pět lodí stejně vysokých, jichž klenba spletitými kružbami mistrně jest zdobena. Jednou zvláštností jest galerie, vinoucí se kolem celého chrámu, a druhou jest ta

---

[1]) Kronika Mikšovice, Opis u Ant. Merzce, archiváře v Lounech. Original v Duchcově.

[2]) Borovský, Čechy, Středohoří, 33. Srov. Matějka, Soupis II. Louny. 19.

konstruktivní novota, že opěrný system proveden uvnitř stavby. Proto je budova z venčí velmi nevzhledná; ale za to uvnitř vznikla řada kaplí. I při kostele mosteckém zajímavo, že do pozdní gotiky přidružily se renesanční motivy na emporách vnitř kostela. [1]) Chrám stavěl mistr Jakub ze Svinibrodu, po něm Jorg z Maulbronnu. [2]) Ti prý stavěli dle vzorů krušnohorských (dle Annaperku). Dlouho pokládán pražský mistr Beneš Lounský za tvůrce plánu, teď se to pře, ale není nemožno, že oni mistři stejně jako lounští stavitelé pracovali na místě králova kamenníka Beneše. Vždyť vlivy jeho dosahovaly daleko, volán k stavbám až do Slez.

Pěknou spleť klenbovou má kostel v Ústí Labském z týchž dob pocházející; stejně malebný dojem činí síťová klenba chrámu na Mělníce, jenž stavěn za Vladislava až do r. 1520. Při té stavbě zajímavo, že do ní pojaty zbytky předešlého chrámu románského, čímž vznikly některé konstruktivní nepravidelnosti jako podobně přihodilo se v Labském Ústí. [3]) Do pozdní gotiky náleží kostel sv. Michala v Chrudimi (z l. 1520—30), jehož otevřená síň před vchodem zdobená cimbuřím, a vysoký stupňovitý štít v čelí i v zádu kostelním, zevní schodiště, všecko celkem dohromady budí dojem malebnosti neobyčejné. [4]) V téže Chrudimi na portále kostela sv. Kateřiny drží v sobě gotická forma již také motivy renesanční.

Nad míru mnoho přestaveb pozdní gotikou shledává se v Čechách jižních. Ze zajímavých kostelů uveden budiž chrám ve Svinech s krásnými klenbami hvězdovitými; při něm podivnost ta, že má střechu vyšší nežli je sám. [5]) Klenbami diamantovými (z množství trojců se protínajicích) vynikají chrám v Soběslavi (1490), v Blatné (1515) v Bechyni klášterní chrám a chodby při něm (1491)[6]) a j.

Jako v Praze tak i v mnohých městech venkovských v době vladislavské pořizovány nové radní domy. Připomínáme starou radnici litoměřickou a táborskou, které stojí dosud. Ruch stavebný tehdáž popadal i měšťany, a ti přestavovali domy své v způsob nádhernější. Proto na podiv dosti domů či jejich zbytků z malebné

---

[1]) Obrázek v díle Čechy, Středohoří. O nejstarších známých točitých schodech visutých čti Heraina v Ottově Slovn. Čechy. 401.

[2]) Neuwirth. Mittheil. XXX., 309.

[3]) Zamastil. Method, XXVI., 32. Podlaha, Soupis Akad. VI., 96.

[4]) Chytil, Soupis, Chrudim XI., 81.

[5]) Soupis Akad. VIII., 125.

[6]) Soupis, Milevsko, V., 16. Herain v Ottov. Slov. 400.

pozdní gotiky dochovalo se až po tu chvíli. V tom zase na prvém místě je Hora Kutná. Její „Kamenný dům“, jenž svědčí o vkusu a bohatství Horníků na konci XV. věku, jest po stránce architektonické jediný svého rázu snad po veškeré Evropě.[1]) V průčelí toho domu vyzdvižen na pilastru krásný arkýř, čnějící až do druhého patra. Ozdobou nosiče jsou vinné listy na sukových větvicích, což dobře ukazuje k Rejskovi. Okna jsou prutovaná, na hranách arkýře byly sochy pod baldachýny. Při zdi zůstala jen jedna, sv. Václav. Arkýř končí se prolamovaným cimbuřím. Vysoký štít domu kamenného orámován římsovím, na němž také listí, větvice propletené a v pletivu zvířata, vnitř štítu samá arabeska, znaky zemí koruny České, emblemy havířů, reliefy jezdců, ptáků, Aďam s Evou a tak dále. V štítě jsou tři okna v oné krásné dekoraci. V jiném domě kutnohorském, v domě Smíškově, podnes zůstává pěkná síň gotická, jakoby nějaký rytířský sál. Klenbu jeho nese sloup. Kutnohořané mohli se také královskou stavbou pochlubiti. Mezi l. 1480—1500 stavitel Rejsek stavěl králi Vladislavovi v Hoře residenci — dvůr Vlaský.

Sličný arkýř domovitý z této doby mají Lounští. Je na domě, jenž náležel Sokolovi z Mor. Má dvojité okno, bohaté obruby lupenné a liliovité, v rozích stojí pod baldachýnky sochy dvě (snad Hus a Jeroným), nad nimi trčí dva chrliči zvířecí; nad oknem je znak, reliefy a dvě gotické lomenice, nejhořeji pak bohatá římsa se střechou. Celek je pěkný obrázek pozdní gotiky z l. 1470—1480.[2])

Několik domů v Chrudimi má vchod pozdní gotiky zachovaný dodnes; zvlášť bohatý vladislavský portál je při „děkanském dvoře“.[3]) Až do ohně r. 1538 mívali Pardubští mnoho domů o pěkných štítech malovaných a jináč zdobených. Po ohni stavěli špatně, ku potupě své i vrchnosti, a proto Jan z Pernštejna přísně zakročil.[4]) Dům v gotice pozdní jest v Hradci, štíty má však již jako renesanční. Zajímavo, že v Hradci pozdní gotiku na domech napodobili zedníci, ještě ke konci XVI. věku.[5]) I na druhé straně

[1]) Psali o něm Vocel, Mikovec, nejnověji vydal historii jeho a popis s obrázky Hejnic r. 1903. Dokazuje, že dům dal stavět měšťan Kroupa.

[2]) Borovský, Čechy, Středohoří má obrázek. Soupis, Louny. II., 41. Matějka.

[3]) Obrázek v Chytil. Soupisu. Chrudim. XI., 110.

[4]) Knih. městská v Pardub. Předmluva veršová z r. 1515. Arch. Český, XX., 70.

[5]) Cechner, Soupis XIX., 96.

Čech, v Domažlicích, zachovaly si některé domy profilovaný portálek z pozdní gotiky.[1])

Do vladislavské doby náleží největší počet městských bran, věží a zdí, neboť v té právě době chatrná opevnění městská, zvlášť proti násilnému panstvu, obnovována a zpevňována. Bohužel mnoho z těch kusů, architektonicky zajímavých a některých i uměleckých, vzalo za své v dobách nedávných; co pozůstalo, to teď rozumnější potomci přichraňují. Věčně litovati jest brány v Slaném, která vznikla v l. 1460—1472 v slohu pozdní gotiky; ta měla podobu mocné tvrze s věží, byla malována i sochami zdobená a cimbuřím.[2]). Ve svém způsobě zajímavý kus byla cihelná brána slezská v Hradci Králové z r. 1476. Tu strhli také[3]) a jiné jinde. Z lepších bran zachovaných jest v Lounech brána Žatecká, mající průjezd bohatě profilovaný a nad ním římsu žlábkovanou se znakem městským a jinými zdobami. Pochází z r. 1500 a W jest její znamení. Druhá Lounská brána podobná je pryč.[4]) Chloubou Rakovničanů podnes jest brána Vysoká, r. 1518 založená, mistrně tesaným krancem zdobená;[5]) i malebně vypadá nižší její sestra „brána Pražská", zdobená střechou sedlovou a čtyřmi arkýři v rozích. Tu stavěli r. 1516. Pardubické město věru nejvíce zdobí brána Zelená o bizarní střeše, postavená r. 1538.

Že byli v době vladislavské gotiky naši mistři stavitelští víc nežli v časech předchozích voláni k stavbám a přestavbám hradů a zámků panských a královských, to dotýkáme jen mimochodem. V této době hrady na mnoze rozšiřovány, přistavovány nové části pro pohodlnější obyty, místo dřevěných schodů robeny od kameníků kamenné s pavlačemi ozdobnými. Připomínáme jen, že na takovou znamenitou přístavbu i povědomý Beneš Lounský byl volán r. 1500 na Křivoklát.

Architektura doby vladislavské oplývala kamennou plastikou. Víme, že právě v pozdní gotice byl největší, nejbohatší květ její; ona gotika bez plastiky bohaté nebyla vlastně ani možnou. Plastiky bylo na té gotice tolik, že někde až dusila architekturu. Ze samo-

[1]) Vaněk, Hostaš, Borovský, Domažlice. Soupis XVII.

[2]) Strhnouti ji dal r. 1841 nějaký úředník. Slaný, Soupis XX., 216. Velc.

[3]) Cechner, Soupis XIX., 32.

[4]) Matějka, Soupis II, 18. 19.

[5]) Dle Pamětí (vyd. Emlerovo ve Věstníku Učené Společ. 12). Stála 500 kop míšeňských.

statných děl plastických, kostelům sloužících, na prvém místě jsou znamenité kazatelnice. Z nich uvedena budiž opuková kazatelna na Náměti v Hoře, práce mistra Augustina neb Albustina. Na jejích bocích jsou poprsí čtyř otců církevních v orámování nejbujnější gotiky. R. 1513 přivezli z Prahy kámen, r. 1520 byla kazatelnice hotova.[1]) Krásná, ale o něco středmější, jest kazatelna rakovnická z r. 1504,[2]) práce Rejskova. Na jejích bocích jsou v gotických, bohatých arkadách fiálami zdobených emblemy čtyř evangelistů. Také lounská kazatelnice, ač pochází teprve z r. 1530, slohem náleží sem. Je pěkně zdobena kružbami z trojlistův a lilií.[3])

V té době pozdní gotiky vzniklo několik vysoce zajímavých schránek na svátost oltářní. Z nejznamenitějších sanktuarií v Čechách jest královédvorské, jež zhotovil r. 1492 slavný Rejsek. Je to věžovitý kus architektury, polychromovaný arkýř (pastophorium). Na sloupě šroubovitě nakrouceném a na bohaté římse zdvihá se osmihranná schrána s překrásnými mřížemi, nad níž pne se vysoká pyramida, ukončená fialou a křížovou kytkou. V pyramidě jsou kapličky se soškami. Sličné toto dílo je z pískovce; 8 metrů vysoko se vypíná.[4]) Ne méně cenný kus umělecký jest sanktuář na Kaňku u Hory. Schrány na svátost jako věžovité kusy asi nebyly tou dobou vzácností, shledávámeť je i v kostelích malých osad. Na př. v Charvátcích mají pískovcové sanktuarium umělecké ceny nikoli malé, jest o třech pilířích s fiálami a s obrazy vypouklými, na vrchu je baldachýn na třech sloupech kroucených a konec vybíhá v jehlan s křížovým květem.[5])

I ze žuly jihočeský umělec tesal sanktuaria. Jedno takové zachovalo se v Nezamyslicích; jest to vlastně trojí tabernakulum nad sebou, s opěráky, fiálami a vším dekorem gotickým.[6]) Sedm metrů vysokou takovou žulovou svátostní kaplici mají v Kamenném Újezdě, ale sochy jsou na ní ze dřeva.[7]) Také křtitelnice rázu pozdní gotiky leckde zachovaly se. Zvláště rádi si objednávali ta-

[1]) Leminger v Arch. Pam. XX., 63.

[2]) Paměti rakov. Emler. 11.

[3]) Matějka, Soupis, Louny. II., 28.

[4]) Kalaš, Kathedr. kostel v Hradci. Pojed. musea, č. 4. 10. Tu je obrázek. Cechner. Soupis, Hradec. XIX., 45. I tu obraz. Popis od Dr. Soukupa v Method. XXV., 30.

[5]) Soupis, Roudnice. IV. 101.

[6]) Soupis, Sušice XII. Hostaš, Vaněk.

[7]) Soupis, Budějovice. VIII. Brániš. 133.

kové křtitelnice v krajině, kde byla kamenníkovi lákadlem povolná opuka nebo pískovec. Takž dosud z těch dob chovají křtitelnici opukovou na Lounsku v Oboře, v Rané a jinde. Jsou na nich kružby a jiný dekor gotický.[1])

Některou urobil domácí kamenník ani ne tuze pěkně.[2]) Z kropenek stojí pro svou nepatrnost málo která za řeč. Ale kropenka bechyňského kláštera z této doby nemůže býti pominuta. Jest na žulovém podstavci, ozdobou její jsou tři kolmé pně sukovité s větvemi propletenými.[3])

Kamenníci i nižšího rázu mívali v té době dosti zaměstnání tesáním náhrobníků, jichž z pozdní gotiky zachovalo se valné množství. Z nejlepších je z r. 1489 pískovcová náhrobní tabule v Charvátcích; rytíř na ní má přirozenou posu, anatomicky podobné tělo a výraznou tvář.[4]) Z pěknějších je též mramorový náhrobník Magdaleny z Hradce z r. 1492 v Jindřichově Hradci; vyniká hlavami a znaky ostře tesanými.[5])

Do konce XV. století klade se vznik opukové tumby sv. Lidmily v kostele sv. Jiří na Hradčanech. Postranní části památné tumby té zdobeny jsou výklenky, pilířky, fiálami a štítky. Ten dekor ukazuje na dobu pozdní gotiky. Jednotlivé sošky a socha svaté Lidmily nahoře ležící, jakkoli nově opravou změněny, svědčí v jádře svém o plastikovi mistrném.[6])

Ze znamenitého náhrobku, jejž spracoval Rejsek husitskému biskupu Augustinovi v kostele týnském r. 1493, sličností svou dosud oko těší gotický baldachýn. Na sochách, zachovaných z pozdní gotiky, pozorovati jest patrnou snahu po výrazu osobitém, tváře chtějí charakter naznačovati.

Ze světských plastik nebudiž zapomenuto kašny kutnohorské, ozdobené veškerou nádherou gotiky vladislavské.[7]) Také plastická výzdoba staroměstského orloje, v níž propletené suché klestí převládá,

---

[1]) Soupis, Louny. II. Matějka 45, 47, 59. V Orasicích leží křtitelnice (dvanáctistranná, pěkně profilovaná) na hřbitově.

[2]) Málo zdařilý kus mají v Mýtě u Rokycan. Soupis, Rokycany. IX., 50.

[3]) Soupis, Milevsko. V., 123.

[4]) Soupis, Roudnice. IV., 105.

[5]) Soupis, XIV., 185.

[6]) Mádl, Z Prahy. 33.

[7]) Stojí dosud. Za to kašna hradecká, šestihranná se znaky zemskými, městským a se sochou svatého Jiří, zmizela se světa. Zůstal po ní jen popis u Bienenberga, Königgrätz. 347.

stojí za zvláštní zmínku; na konec nebudiž zapomenuto sochy Rolandovy u kamenného mostu pražského, nese bohatou kružbu, znak staroměstský; všecko pěkná práce pozdní gotiky; štíhlá rytířská figura s mečem je nová.

Malířství drobné, knižní (miniaturní) již koncem doby předešlé poněkud poklesávalo; vojnou nastala v něm přestávka, ale asi ne na dlouho: illuminatoři byli v Praze za celou dobu války, a lidé si malovaných knih vážili, zvláště biblí, která husitstvím zlidověla. I Táboři, nepřátelé skvostnosti, chtěli míti biblí zdobnou. Tradice ani technika umělecká nezanikla, vždyť vlivy české po stránce malířské pociťují se v Polsku až do polou XV. věku.[1])

Nad to u nás s husitstvím již asi v době krále Jiřího vznikala potřeba velikých knih chorálních, z nichž sbor měšťanských zpěváků zpíval k službám božím. I tu příležitost popadlo umění miniaturní, aby veliké zpěvníky zdobilo obrazy, jež dotýkaly se zpívaného textu. Ty knihy psány na pergameně, v archy a ty zase v kvaterny skládaném, rubrikator načáral linku k notám, písař a malíři, kde bylo potřebí, linky zase vyškrábali, aby měli místo pro iniciály, obrázky a zdoby. Výzdoba závisela dle objednávky. Že na některou knihu nakládáno málo či nestejně, to dnes i laik pozná na obrázcích po jejich provedení dbalém či nedbalém.

Celkem jest ornamentika knih malovaných až do vladislavské doby chudá a proti prácem doby předešlé středmější.[2]) Pozadí obrázků jest jako v době předešlé vždy ještě nějaká draperie, nejspíš jednobarevná, ale zlatem se při ní spoří; také pracnějšímu malování figurek malíři jakoby se vyhýbali; modelace bývá povrchní, propracovanost staré školy chybí. Řasy rouch zůstávají dle tradice široce rozvrženy, ale bývají měkčími. Způsob malování je ten, že malíř pokládá na nákres vodové barvy. Kde se zlato vyskytne, vždy má onen lesk, jenž jest zvláštností českých prací.

Z drobnomaleb až do vladislavské doby významnější práce jsou v biblí táborské, kladrubské (1421), v nejstarších zpěvnících hradeckých, sem náleží též některý prostý zpěvník zemského musea,

---

[1]) Muczkowski, Rocznik Krakowski. VI., 164. Škola česká také bezprostředně táhla se do Polska. Na př. Pavel z Kroměříže, český malíř, r. 1424 stal se měšťanem v Krakově. Tamž. 207.

[2]) Chytil. Vývoj. 3. Týž v Arch. Památkách XIII., 362.

boleslavský kodex husitský;[1]) česká biblí Jana z Prahy řečeného Aliapars (r. 1435 v bibl. dvorní knih.); rukopis göttingenský a mladší o něco rukopis jenský, oba husitské, s obrázky mnohými, komponovanými na základě antithese Krista a Antikrista velmi satiricky proti kněžstvu katolickému.[2]) Jenské malby jsou dle nápisu od Bohuslava z Čechtic, snad diletanta. V kapitulní knihovně chovají latinský Nový Zákon z r. 1435 s obrazem tří králů skresleným hrubě, jeť první klečící král tak veliký, jako dva stojící králové. Kreslířem a malířem byl kněz Blažek „de Dobřano".

Od téhož dobřanského Blažka kapitulní knihovna má ještě jednu knihu (Manipulus florum) z r. 1425 s pěknou iniciálou, ale s figurou sv. Doroty nepodařenou.[3]) Z nejpěknějších prací té doby bude asi česká biblí vatikánská, plna figur dobře kreslených a výborně stylisovaného dekoru z akanthů, šípků, hroznů.

Doba králů jagaillovských značí i v miniaturním malířství epochu znamenitou.[4]) Z té doby zachovalo se knih malovaných poměrně dost, v té době činěny na ně v městech až z míry hojné odkazy a náklady.[5]) Po stránce umělecké a vniterné vyskytá se několik momentů význačných, jichž nutno si všimnouti na poznanou prací té doby.

Nejprv se poznává, že ornamentika knih malovaných rozhojňuje se tvary, barvy časem stávají se svižnějšími, a že realistický směr převládá, ale spíš jen v drobnostech z přírody, jináče při větších předmětech (stromech) a při člověku mají malíři k skutečné přírodě, k anatomii, k správné perspektivě ještě daleko.[6]) Se

---

[1]) O něm psal Nedoma ve Věstn Nauk. 1891. 25.

[2]) Z rukopisu, v Jeně chovaného, hromada fotografických reprodukcí nedávno pořizena v Českém Museum.

[3]) Soupis, Praha. II., 2. 113. 163.

[4]) Ta nalezla již svého ocenění v Chytilově díle »Vývoj miniat. mal. za doby králů rod. Jagellonského«; s mnohými reprodukcemi.

[5]) Ze zajímavých odkazů jest r. 1482 jeden v arch. pražs., č. 2119. V. 7. Odkazujeť jakýsi solař 10 kop míš. na »speciál« do Týna, jakož ranná mše zpívá se na každý den od literátů a nedostatek v knihách k tomu potřebných mají. R. 1514 Jana strunařova odkazuje na žaltář k sv. Petru na Novém městě 6 kop; Arch. pražs., č. 2095. G. 7. V Litomyšli Eliáš Votava, soukenník, r. 1495 poroučí 6 kop literátům na knihy. Arch. litomyšl., č. 118. 15. Pěkné bible byly i v soukromých rukách; (připomínáme kšaft Bohuslava z Němčic, měšťana Nového města, jenž r. 1533 Mikuláši z Práchňan na Horách oddal biblí »český« pěkně malovanú, aby měl památku. Arch. pražs. 2095. D. 12.

[6]) Arch. Pam. III., 254.

snahou realistní souvisí druhý rázovitý moment, že pozadí obrázků — dosavadní jednotvární plocha — ustupuje krajinomalbě a skutečné lokalitě.

Za třetí jest vážiti, kterak a pokud čeští umělci užívali cizích rytin, kterak byli originálnými. Za zvláštní všimnutí také stojí, že duch husitský jeví se v kancionálech nejsilněji teprve ku konci doby, a naposled i to se musí konstatovati, že českých kancionálů nad latinské přibývá právě dobou jagellonskou, vzniklať česká snaha stran kostelních knih dříve, nežli ujednání stavů na sjezdě pražském r. 1524, chtějící tomu, aby služby boží konaly se „v jazyce rozumném“.

Práce illuminatorů českých doby jagellonské rozdělují se (dle Chytila) v několik skupin, po stránce umělecké význačných. Ale skupiny jsou mezi sebou víc či méně příbuzny, a není v nich, jak po sobě v čase následují, vzestup rozvojový ve všem patrný, vždy zase opětují se v nich starší, prostější formy.

V prvé skupině jsou repraesentačními pracemi graduál kouřímský (1470), antifonář hradecký (r. 1470), zhotovené Janem Mikušem, antifonář kutnohorský (1471), malovaný Val. Nohem, biblí dlouhovesská (1475) od Václava na Meduláně, pernštejnská (1471), missál z r. 1486 od J. Humpolce a ještě několik jiných děl, jichž auktor nepovědom. Sem náleží zajisté také breviář kapitulní z r. 1470 a práce Skřítkova „Glossa super decretum“ v kapitolní knihovně.[1]) Jistá prostota v líčení jest všem těm pracím společna. V práci Mikušově již vliv nizozemský, již je realističtější v komponování scény, maluje scénu v krajině, v pokoji s nábytkem a s podrobnostmi ze života.[2]) Kolorit má mdlý.[3])

O něco později než u nás přestává monotonní draperie na obrázcích také v Polště, a mistři tamnější cizím vlivem vedou si jako čeští.[4]) Noh maluje stkvěleji, pásky s nápisy a vysvětlivkami, kteréž jsou tehdáž všude v rukopisech oblíbeny, umí skládati s neobyčejnou dovedností; mimo to jest Noh originálním krasopiscem; veliká písmena okrouhlá i hranatá, tvarů nejpodivnějších, mohl sobě vymysliti jenom umělec fantasií bohatý.[5])

[1]) Soupis, Praha. II., 245. 185. »Skrzicziek« podepsán.
[2]) Chytil. Vývoj. 7.
[3]) Cechner. Soupis. XIX. Hradec. 82.
[4]) Rocznik Krakow. VI., 212.
[5]) Chytil. Vývoj. 10.

Jinou skupinu tvoří práce illuminatora Matouše, kancionál lobkovický, kancionál od Smíška z Vrchovišť objednaný (r. 1490 až 1493) graduál horský, dále se sem hodí brevíř Jiřího z Minstrberku (r. 1487), brevíř Hájka ze Sedlčan (1488), plzeňský a sedlčanský zpěvník (1491) a jiné knihy umělecky podřízenější.[1])

Kolorit této skupiny je svítivější, krajiny mají širší obzory nežli v skupině předchozí. Celek je nádhernější, iniciály pestřejší, fantasie bujnější. Malíř Matouš jeví se býti nad jiné původnější. On zná sic rytiny cizí, zvláště Schongauerovy, ale reprodukuje takové pomůcky volně a svým způsobem. V tom tkví originalnost jeho a všech našich umělců, ať užívali rytin Schongauerových neb Meckenenových nebo rytin Václava z Olomouce, jenž kopíroval Schongauera, že při reprodukci šli svou individuální cestou.[2]) Černý obrázek rytý dal jim popud, kresbu jeho již měnili, a vkus i barvy, jimiž svou práci vypravili, byly dokonce jejich. Ostatně při rozdílném pojmu originality tehdejší a naší doby slušno na mysli míti, že dřevorytci k svým rytinám, jež byly malířům vzorem, brávali, kde co se jim hodilo, upravovali starší typy a tradice, přidávali novější, brali doma i v cizině. I Albrecht Dürer, tvůrce slohu německého, učil se na obrazech italských.[3]) Ať tedy náš illuminator Matouš před sebou tu a tam měl rytinu cizí, vždy se musí jemu přičítati, co z ní utvořil a kolik nad ní a vedle ní měl fantasie. Kolik v jeho Smíškovském kancionále věcí, k nimž nebylo rytiny! Je tu Hus v ornátě, havíři, svatí nejrozmanitější, andělé, proroci, čerti, peklo, pěvci, žoldnéři, žebráci, rozličné skupiny, genry, i originální skupina lebek, mnoho ze současného života a lecco s humorem. Husitské smýšlení s příchutí hněvu národnostního obráží se v nápise na korouhvi sv. Václava: Na Němce, na zrádce boží.[4])

Po stránce slohové, která jest arci gotická, slušno oznámiti první motivy renesanční v Smíškovském nádherném kancionále; i v jiných dílech této skupiny. Podobný životným ruchem, figurami, genry, humorem[5]) jest horský kancionál. Těla malovaných figur

[1]) Snad hodí se sem i české modlitby (v knih. kapitulní) z r. 1521, zdobené bodláky a luskami v malebných rozvilinách, při nichž i keře růžové, lesní muži, ptáci, opice a jiná havěť za náměť se malířovi hodily. Soupis, Praha. II., 2. 149.

[2]) Chytil, Vývoj. 12.

[3]) Lützow, Gesch. des Kupferstich. 90.

[4]) Z nejzajímavějších jest obrázek, na němž tři mrtví vedou tři živé.

[5]) Na př. pes tahá smrt za plášť.

v pracích uvedených nejsou již hranatě gotická, ale okrouhlejší, zavalitější, řasy šatů, do nichž vždy kladli nejvíc realistiky, proti starším formám jeví se býti jednoduššími. Co nejvíce novotou svou bije v oči, jest v těch pracích ornamentika, zvláště na okrajích knihy. Vznikl totiž malebnější, širší, nádhernější tvar ornamentu rozvlněného a vyplněného kadeřavými listy špičatými neb okrouhlými, ratolestmi a květy takové povahy, jakoby Rejskova dekorace bujná byla se přestěhovala v kancionály. V dekoru panuje bodlák, často réva, lusky, v té floře pohybují se moli, motýli, mouchy, housenka ožírá list, vše jako živé v přirozené nahodilosti a v realistickém neladu. [1])

V jiné skupině prací zahrnuty jsou kancionály: mladoboleslavský, udělaný (cca 1500) od Janíčka Zmilelého z Písku, velký latinský kancionál hradecký z r. 1505, jejž Chytil připisuje témuž Janíčkovi Píseckému,[2]) a kancionál chrudimský. [3]) Ty práce vynikají svěží kresbou, Janíčkovi obzvláště daří se buclatí andělíčkové a vůbec mladé tváře. Figury jiné jsou zhusta kresleny nepřirozeně. K nejkrásnějším kusům českého malířství příslušejí jeho večeře Páně a Madonna v kancionále hradeckém. V dekorativní části vyskytují se také nové motivy, jsou tu jahody, fialy, podle přírody kreslené a malované, bodlák, květina neobyčejně dekorativná, drží podle jiných rozmanitých květů svoji vládu. Umělci této skupiny měli v rukou Schongauerovy rytiny, znali Meckenena a jiné vzory, ale v drobnostech jsou vždy svoji.

Jiný druh umělecký zastoupen v kancionálech německobrodském (r. 1506),[4]) plzeňském (1525), lounském (1530), kteréž pocházejí od illuminátora Pavla Mělnického, a v kancionále lobkovickém, velikém, jehož tvůrce nepovědom. V těch prácech jeví se větší komposiční talent než v předešlých; z nejdospělejších prací českých je tou příčinou kancionál lobkovický, jehož skupiny mají dramatickou vervu. Také jest v něm patrna snaha po správnější perspektivě. U Pavla Mělnického jsou nová pojetí v některých

---

[1]) Charakteristika dle Chytila, jenž tento nový způsob konstatuje poprve v brevíři knížete Jiřího Minstrberského r. 1487. Vývoj. 19. 20.

[2]) Vývoj. 29.

[3]) Do této skupiny lze tušim podle některých obrázků zařaditi i žaltář, mistrem Jakubem Prachatickým malovaný kolem r. 1500, dvojdílnou biblí svatovítskou z téže doby, o tom všem v Soupise II., Praha, 146.

[4]) O něm zevrub. v Arch. Pam. III., 188. Solař.

obrazech; boha Otce béře apokalypticky v duhové záři a s tváří modravou jakoby nadpozemskou. Mistr Pavel snaží se člověka výrazem charakterisovati, v čemž patrný pokrok proti Janíčkovi, který staršího člověka dobře malovati neuměl. Narození Páně a Ecce homo, jak je namaloval mistr Pavel, upomíná na Dürera; byla by to první stopa německého vzoru. Při narození Páně u Dürera i mistra Pavla má sv. Josef lucerničku — tento realistický motivek zvlášť padá v oči.[1]) Vlivy nizozemské v kresbě a v podrobnostech neutuchají. Jim a přirozenému vkusu českých malířů přičísti lze, že řasy na šatech malují se pořád přirozeně a měkce proti způsobu německému, jenž je ostrý a tvrdý a tuze stylisovaný.

Pátou skupinu tvoří práce mnichů Františkánských, kteří do českého malířstva uvedli patrona svého sv. Františka z Assisi; k nim druží se práce Jakuba Olomouckého a Jiljího Ratibořského, Moravana a Slezana, kteří pro mecenata Ladislava Šternberského na Bechyni pořizovali krásné knihy. Jsou to graduál dvojdílný z r. 1499 a 1500, práce Jakubova; evangeliář z r. 1505, práce Ratibořského, Život sv. Františka, jejž znalec připisuje témuž Ratibořskému;[2]) těm dílům příbuzna jest kniha „Životy sv. Otců na poušti“ (z r. 1516) od malíře neznámého; z Františkánských kancionálů pražských zašantročených zachovaly se nepatrné zbytky (z r. 1496, 1499) v norimberském museum germánském.[3]) V těch prácech barvy jsou zářivé, teplé, jako v českých dílech zvyk, ornament s ptáky a s jinou zvěří vidí se býti poněkud středmějším, ornament moravského mistra uznává se za méně plastický. Bohatost forem největší, tvořivost fantasie nejživější jeví se nad obyčejnou míru v krásných knihách o Životě Františkově a o Životě sv. Otců na poušti. Arci legenda a životopisy nutily malíře, aby vynalézal. Podle nizozemských již obyčejných vlivů znáti jest v těch pracích víc než v jiných působení vlaské. Vlaské formy renesanční jsou patrny v orámování a v jednotlivostech nábytkových.[4])

---

[1]) O kanc. lounsk. Matějka. Soupis, Louny. II., 44. Do Polska dostalo s v koncích XV. století německých vlivů uměleckých víc než k nám, a to přímou imigrací německých mistrů. Bratr Albrechta Dürera, Hanuš, byl a umřel v Krakově (1538). Rocznik krakow. VI., 213

[2]) Chytil. Vývoj. 44. O Jakub. z Olom. v Pam. Arch. VI., 284.

[3]) Nalezli je tam Borovský a Chytil. Vývoj. 41.

[4]) Arch. Pam. XV., 607. Chytil. Renesanci již Arch. Pam. VII., 138. konstatují.

Mimo všecky skupiny osaměle stojí veliký zpěvník litoměřický slohem svým uměleckým. Vznikl r. 1512 nákladem hlavně Václava Řepnice, měšťana předního v Litoměřicích. Ten kancionál je náboženským rázem svým nejhorlivěji husitský. Do iniciál vpraveny jsou dosti veliké scény, jiné podřízenější jsou vsunuty do dekorace rozvilin, ale poprve se tu vyskytuje způsob, v pozdějších pracích pak už obvyklý, že důležité scény zaujímají celé dolejší okrajky (upálení Husovo), ba i celý list, jako jest na příklad obraz, představující mistra Jana Husi před koncilem. Mimo obvyklé typy obrazové jsou v tom znamenitém zpěvníku obrazy originálního pojetí a skládání, obrazy i dramatické síly. Znalec velebě tvořivost neznámého illuminatora [1]) uvádí za doklad obraz upálení Husova; tu z plamenu a kouře vyvíjí se beze vší násilnosti oblak, v něm trůní Bůh s anděly, k nimž vznáší se umučený český kazatel betlémský. Umělec jeví snahu po perspektivě, kreslí lecco dle přírody a skutečnosti, naturalism jeho však i zabíhá (na př. u večeře Páně jeden smrká). V orámování je vliv italský, andělíčkové v něm jsou již dočista renesanční.

Tolik o miniaturách, jež jsou a zůstanou české práce chloubou. Dlužno ještě oznámiti, že práce illuminatorská dotýkala se zhusta i dřevorytu i rytin kovových (malovali karty),[2]) a také nejedna tištěná kniha měla iniciály a okrajky malířsky zdobené.

Kterak placen byl malíř za drobnomalbu, o tom řídko psáno. Královéhradecký měšťan Franuš dal r. 1505 za kancionál 55 kop grošů; r. 1426 byl dán „omeliář“ sv. Remigia a Řehoře s knihou sv. Tomáše z Akvinie za dluh sedmi kop; r. 1502 konšelé na Hradčanech koupili s bratřími sv. Benedikta graduál za 4 kopy a 20 grošů míš., právě tolik stál tehdáž vůl.[3]) V městě Stříbře stálo r. 1522 čtyři loty cinobře a dva loty mineum pět grošů.[4]) Polský král Zikmund zaplatil r. 1501 písaři, jenž psal modlitební knížku (libellum oracionale), půl zlatého (dukátu), mnichu illuminatorovi sedm zlatých a knihaři za vazbu 1 zlatý.[5]) Je patrno, kdyby to

[1]) Chytil, Vývoj. 51 a násl

[2]) Kartů českých z XV. zatím nikde nenalezeno. Na německých kartách XV. věku malována zvířata i báječná, figury, růže a j. věci; cifra žádná, byl na nich jen rozličný počet věcí a zvířat. Lehrs. Die ältest. deutsch. Spielkart.

[3]) Arch. pražs., č. 2099. 187. Kn. hradčans. č. 72. 44. Cena vola v téže knize 84.

[4]) Knih. stříb. v mus. plzeň. č. 182. 168.

[5]) Pavińskiego Mlode lata Zygmunta Starego. 250.

byla i knížka malá, že královská odměna písaři a malíři byla dosti skrovna. Vydal-li Franuš ze svého měšce na kostelní knihu 55 kop, je to peníz značný, maloval-li však za to Janíček Zmilelý s tovaryši na jediném kancionále dvě, tři léta, nevzal odměny nad míru valné. V dílně illuminatorově nalézáme tabulky, barvy, „kumšty“ (předlohy) a formy.[1])

Kostelních obrazů tabulových, na dřevě i na plátně malovaných, bylo v tomto období pořizováno asi velmi značně. Svědčíť tomu mnohé odkazy měšťanské, aby do chrámu pořídila se oltářní archa, na níž byly obrazy,[2]) a také někteří lidé oddávali kostelům obrazy hotové, v jichž držení byli. Takž na příklad r. 1449 kněz Havel z Chlumce odkazuje k sv. Duchu v Praze „tabuli“, na níž umučení sv. Apoloně jest namalováno.[3])

Bohužel z oněch mnohých arch a obrazů oltářních zbylo nám málo, tak málo, že není snadno ani dobře možno shrnovati je v umělecké skupiny, jak to bylo při malbách drobných. Na obrazech, jež zachovaly se, vidíme líčení prosté, obyčejně jen jedinou figuru vážně stojící, a když malíři uloženo malovati scénu, zhostil se úlohy skupinou o málu figurách, jak toho doklad Smrt Panny Marie na zbytku týnské archy, pocházející z druhé půlky XV. věku.[4]) Té bohatosti a rozmanitosti figur a motivů, jako shledali jsme v miniaturách, na obrazech tabulových není, což ostatně přirozeno: na oltáři všecko musí býti vážné a vznešené, proti čemuž miniatury jsou intimnější, živější a, chcete-li, tu a tam i rozpustilejší. Na oltáři klid. Jednotlivé figury, zvláště našich patronů českých, jsou malovány dle staré tradice, jen speciálný kostym se měnívá dle doby, takže na příklad sv. Václava rytířský úbor z polovice XV. stol. jest jiný nežli z konce téhož věku, jináče stojí stejně klidně v každý čas. Ačkoli malíř obyčejně maluje tváře po paměti, někdy se mu hlavy dobře vydaří, jakož toho příklad na trojdílném obraze

[1]) Arch. pražs., č. 2142. P. 8. Dle kšafu illum. Pavla z r. 1532.

[2]) V pražských knihách jsou odkazy na archy kostelní již od doby válečné. Na příklad na oltář k sv. Petru odkazuje kdosi již r. 1432. Arch. praž., 2085. A. 15. Za Jiřího a Vladislava je odkazů arci víc. Na archu k sv. Jiljí je odkaz r. 1458 (č. 2119. K. 2.), na archu do Týna r. 1451 (č. 2119. D. 5.), k sv. Martinu r. 1459 (tamž; K. 7.), k sv. Michalu r. 1463 (2094. D. 19.), k sv. Jindřichu r. 1470 (2094. E. 9.), k sv. Štěpánu na rybníčku r. 1474 (tamž. E. 45.); k sv. Vojtěchu v Podskalí r. 1483 (tamž. H. 15.) atd.

[3]) Arch. pražs., č. 2119. B. 10.

[4]) Byl r. 1905 na výstavě Marianské v Praze. Je na Strahově.

tabulovém v Hradci Králové, představujícím rodinu Páně, jesličky, narození, tři krále. Jen anatomie těl jest na první mžik nepodařená.[1])

Od polovice XV. věku vcházejí též do českého malířství tabulového vlivy nizozemské; prostředníkem tu byly jako při drobném malířství rytiny, jež rozběhly se světem. Malování stává se ihned realističtějším, pozadí obrazů začíná býti vyplňováno místo jednotvárné draperie nebo prázdné plochy krajinou či jinou skutečností životnou. Z nejprvnějších toho způsobu obrazů jest narození Páně, chované na Hluboké.[2]) Přes to však zlatá či jiná kobercová jednotvárná půda vzorkovaná drží se napořád, jakož o tom svědčí v Rudolfinu pražském na skládacím oltáři tabule o smrti P. Marie, nebo tabulový obraz ze středu archy zavírací v Chuděnicích, pocházející z r. 1505. Je na něm malována Madonna s Janem Křtitelem a Evangelistou a pozadí obrazu je koberec vzorkovaný granátovým jablkem.[3]) Ba ještě r. 1527 na obrazech chrudimské archy pozadí malováno tak.[4])

V druhé půli XV. věku již také patrna snaha individualisovati tváře lidské; podařený duševní výraz na tvářích viděti na příklad na dolejších figurách plátěného obrazu ukřižování Páně, složeného v archivě třeboňském. Maloval ho jakýsi mistr Jan († 1488).[5]) S pilností znamenitě pracovány jsou hlavy na královéhradeckém křídlovém obraze rodiny Páně z r. 1494. Na odpor tomu těla dětí jsou skreslena.[6]) Okolí světců představovaných plní se drobnostmi ze života skutečného. Zříme to na tabulích křižovnických (z konce XV. věku), jejichž látka vzata z dějin řádu špitálských rytířů. Při choré světici neschází na obraze k realistickému líčení ani bačkora ženská. Arci při všem realismu zůstává malování na tabulových obrazech cudné, vyskytují se i andělé docela oblečení, jakž to vidíme na obraze Madonny v Sepekově.[7])

---

[1]) Cechner, Soupis, Hradec. XIX., 42. Tabulový obraz tento je po našem soudu asi z polovice XV. věku.

[2]) O něm Soupis VIII. Budějovicko. 73.

[3]) Viz o tom v Soupise klatovsk. VI. Vaněk, Hostaš, Borovský. 28.

[4]) Obrazy v tamějš. museum i v kostele. Soupis, XI. Chrudim, Chytil, 52.

[5]) Soupis. X. Třeboň. 88.

[6]) Obraz (při němž zvláště zajímavo jest narození Páně — jesle s pozadím hradu —) chová se v chrámě sv. Ducha v Hradci. Výpis zevrubný u Kalaše v Pojedn. mus. tamějš. č. 4. 8.

[7]) Soupis V. Milevsko. 136. Podlaha a Šittler.

Z detailů dlužno uvésti, že vržení a záhyby rouch bývají na obrazech měkké tak, jak jsme je nalezli v miniaturách, na šatech zhusta vyskýtá se jako látkový vzorek goticky stylisované jablko granátové, při andělích význačnou stává se forma vysokých vykrojených křídel, což na někoho působí dojmem vzletu, ale na mne dojmem pěkně stylisovaných prkének. Vzorky granátové i ona vysoká křídla andělská jsou na krásné arše u sv. Kateřiny v Chrudimi z počátku XVI. věku.[1]) Také to se přihází, že malíř staví svoje světce na podlahu šachovanou, jakž ukazují dvě tabule (sv. Vavřinec a dva jiní svatí) na Zvíkovci z konce XV. věku,[2]) nebo obrazy sv. Prokopa a Vojtěcha v Mokropsech ze začátku XVI. věku.[3]) Když to vidíme u starých nebo u historických malířů moderní doby, vždy se nám zdá, že malíř neměl chuti propracovat všecko okolí realisticky; tehdejší dlaždičky plastické daly by malíři rozhodně víc práce nežli prázdná pole šachová.

Kolorit českých obrazů za celé století je proti čistým a stkvělým barvám doby předešlé patrně tlumený, ale teplý. Teprv od konce XV. století pozorovati jest barvy poněkud svěžejší, veselejší, a někdy i šťavnatější. Také pozorujeme v komposici výjevy rušnější, dramaticky živější, nežli dosavad obvyklo.[4]) V tu dobu byly nizozemské vlivy nejsilnější a k nim již již přidružovaly se vzory z Němec. Antverpský cech držel v sobě r. 1490 již 212 mistrů, v jiných městech bylo jich také drahně; odtud v reprodukcích a v rytech vycházel onen stil pozdní gotiky malířské, jenž choval v sobě pospolu s italskými živly mnoho realismu, mnoho života pestrého rušného a druhdy i podivínského a dle našich názorů často neharmonického.[5])

Na některých našich obrazech z konce periody, o níž jednáme, jest patrn také vliv německý, ale jen slabou měrou. Německých typů v tvářích, jež jsou obyčejně dosti nepůvabny, nenajdeš na obraze českém, také nikde neshledáš tak tuhého, ostrého vržení rouch, ani tak drsné modelace, jak to na obrazech německých.

[1]) Soupis XI. Chrudim. 77. Chytil.

[2]) Soupis IX., Rokycany. 172.

[3]) Reprodukce v Časop. přátel starožit. XII., 18.

[4]) To vidí se zvláště přirovnáním obrazů o stejných námětech: roudnický obraz, smrt Panny Marie z doby lucemburské (viz str. 292) a smrt Panny ze zbytků týnského oltáře.

[5]) Glück. Gesch. d. antwerp. Maler. Jahrb. d. kunsthist. Samml. XXII., 3.

Jest pouze znáti, že Dürerovu pašii, jeho Kunstbuch, [1]) rytiny Wolgemutovy, norimberskou Schedelovu kroniku [2]) (z r. 1493) a jiné věci toho rázu naši lidé v rukou měli. Má se to s originalitou při monumentalním malířství jako bylo při miniaturním. Cizí vzor tu byl, naši ho znali, ale nekopírovali, užili z něho podle své individuality, jen co se jim hodilo. Jeť některý obraz věru jako jednotné složení, z něhož hledí předloha, tradice staré s novým, a to vše vedle osobitého důvtipu a nálady.

Jakož dotčeno, od konce XV. věku znáti na obrazech našich při svěžejší barvě větší ruch v komposici, hojnější a živější skupiny. Za doklad jest nám skupina lidu na chrudimské arše skládací z r. 1527, deskový obraz v Mokropsech, na němž při posteli umírající Panny skupeno dvanáct figur v živém pohnutí (asi z roku 1520),[3]) pašijové obrazy v Roudnici v proboštském chrámě, pocházející ze skládacího oltáře (z r. 1522), pašijové obrazy v Slavětíně, kteréžto obrazy umučení Páně ještě nejspíš projevují vliv Dürerovy pašije.[4]) Při tom realismus v podrobnostech někde přímo bují. Sv. Petr na tabulovém obraze v Řešihlavech nese klíč na rameni jako pušku a na hlavě i na bradě znáti jest každý vlas, každý vous.[5]) Také sv. Kateřina na obraze v Mokropsech má propracované vlasy. [6]) V tom způsobě zvláště němečtí mistři až přemršťovali.

Na obrazech tabulových v konec periody čím dál tím víc hlásí se k životu renesance. Dostává se jí našim malířům i cestou nizozemských předloh. Znáti renesanci vlaskou (jako bylo v miniaturách) především a patrně na drobném nábytku, nádobách, svícnech, rámech; s vnikající renesancí stávají se u nás i v Němcích kresby

---

[1]) Viz o něm a reprodukce z něho v V. svazku Jahrb. der Sammlung. d. Kaiserhaus. Co všecko nepojal mistr do svého skizzáře?! Nakreslil si, kterak jednoho dne r. 1525 vypadalo nebe. Je všecko obvěšeno dlouhými oblačnými pytlíky.

[2]) Ta kronika v Praze kolportována r. 1509. Chytil. Vývoj. 26.

[3]) Reprodukce v Časop. přát. starožitn. XII., 18. Tamž Harlas dokázal, že obraz ten není prací německou, nýbrž domácí, českou. (21). Na obrazy upozornil prof. Maudr v časop. Máji. Ač blízko Prahy, přec byly jako zapadlé a Maudrem nově objevené.

[4]) Soupis IV. Roudnice. 177. Štědrý, Method. XXIV., 111.

[5]) Soupis IX. Rokycany, Podlaha. 135.

[6]) Reprodukce v Čas. přát. starož. XII., 18. I o tom a všech ostatních obrazech Harlas dokázal, že nejsou od Kranacha, než od nepovědomého mistra domácího. Značka »G« není-li falsum, hodila by se Gangolfovi.

hbitějšími a modelace těl přirozenější. Mocné vlivy renesanční znáti na obrazech pašijových v Roudnici; také pražský malíř Efeldar, Němec, maloval-li večeři Páně u sv. Jakuba v Hoře, držel se vzorů italských; aspoň onen dlouhý stůl k večeři vzal z obrazů tamějších.

Mimo archy oltářní samostatnými kusy tabulového malířství jsou obrazy marianské. A tu lze stručně říci, že typy Mateře boží, typy roztomilé matky a něžné panenky, jak jsme je uvedli v době předešlé opakují se tu věrně, tu volněji a se změnami za celou periodu. Na doklad uvedena budiž z XV. věku Madonna doudlebského typu s pozadím granátového jablka, chovaná v Kamenném Újezdě u Budějovic; zdařilý obraz typu vyšebrodského z r. 1500 mají v obrazárně v Rudolfinum v Praze a jiný z r. 1513 chovají kapucíni v Roudnici.[1]) Matka boží typu zlatokorunského z téže asi doby je v pokladě sv. Víta. K těmto Madonnám, jež drží dítě na levé nebo na pravé ruce a zobrazeny jsou jen poprsím, přidružují se v XV. věku počtem značnějším Madonny o postavě celé. Takovou Madonnu na půl měsíci stojící, obklíčenou mandorlovou září, chová obrazárna rudolfinská v Praze. Po stránce komposiční snadno vysvítá z obrazu myšlenka, že malíř známé poprsí Mateře boží rozvedl v celou postavu, jen prodloužil staročeské vláčné draperie do konce těla.[2])

V malířství tabulovém této periody jest zaznamenati, že množí se desky s podobiznami. Postavy rozmanitých donátorů, malovaných na obrazech posvátných, jsou podobizny skutečné; z nejznamenitějších takových příležitostných podobizen[3]) jest v Kutné Hoře v kapli Dvora vlaského r. 1497 obraz krále Vladislava s mincmistrem tehdejším. Ale do zámků šlechtických touž dobou již pořizovány byly podobizny jakožto obrazy samostatné. Z nejstarších povědomy jsou Kolovratovské, jež kladou se v počátek XVI. věku. Podobizny z periody předešlé: tvář císaře Karla a tři tváři těch paniců, „kteří na svůj náklad dali stavět kostel na zámku Pražském“, nabídnuty od illuminatora Pavla r. 1532 kanovníkům za tři kopy grošů míš.

O tehdejších cenách, za které mistři malovali deskové obrazy nevíme skoro nic. R. 1522 malován pro krále Ludvíka obraz ně-

---

[1]) Chválí se pěkná draperie na tom obraze. Soupis, Roudnice IV., 182.

[2]) Mádl, Příloha Nár. List. 11. září 1904.

[3]) Arch. pražs., č. 2142. P. 8.

jaký za 30 kop;[1]) archa u sv. Jakuba v Hoře stála r. 1515 350 kop českých (ale celá i s řezbou!);[2]) archa rakovnická r. 1496 placena 150 kopami. [3])

Malba na kostelní stěně, obrazy hotovené dle přichystaných nákresů na vlhké maltě (al fresco), byly v této periodě stejně oblíbeny jako v předešlé; i malé kostelíky vesnické těšily se takové zdobě. [4]) Z některých zpráv jde, že zvláště kostelní kůr býval pomalován všecek, a že „pašije" neb umučení Páně býval nejvděčnější k tomu námět.[5]) Ale do našich dnů z těch maleb nezbylo mnoho. Jest skoro jako posměšek, zůstal-li v chrámě sv. Ducha v Hradci Králové na zdi pouze podpis „Laurentius pictor", a malby které mistr zhotovil za Jiřího krále, pryč. [6]) V XV. věku vznikla myšlenka freskem zdobiti i hrob při kostelní zdi. Novoměstský pasíř Lekeš r. 1446 poručil, aby pod „přístřeším", kde bude tělo jeho u sv. Jindřicha ležeti, namalovány byly boží muky a sv. Václav.[7])

Z maleb, pokud kde zachovány, jest patrno, že mistři pracovali tradicí, formou i technikou starodávnou, že působily v jich komposici na mnoze miniatury, a že od polovice století XV. platnými stávaly se i na zdech chrámových nizozemské vlivy stejně, jako v předešlých oborech umění malířského.

Z památnějších zbytků freskových uvedeny buďtež z konce XV. věku obrazy v kostele slanském na klenbě v presbytáři. Jsou na nich andělé o křídlech oné vysoké a význačné formy, jakož jsme je shledali na arše v Chrudimi, je tu malován Kristus, apoštolové. Všecko velmi dovedně. [8]) Nad jiné zajímavy jsou malby

---

[1]) Jahrbuch der Sammlung. des all. Kaiserhaus. III., 67.

[2]) Dačický-Rezek, Paměti I., 120.

[3]) Emler, Paměti rakov. 10.

[4]) Takž ještě na konci periody r. 1528 hradecký malíř Jakub Louka maloval v kostele na Orebu u Třebechovic. Kostel zbořen. Soupis, Hrad. Král. XIX. Cechner.

[5]) V pražských knihách jsou odkazy na taková malování hned od polovice XV. věku. Na př. r. 1453 vdova po zámečníkovi na Nov. městě odkazuje k sv. Michalu do Opatovic peníze »na malování kostela v kůru« (č. 2096. S. 4.); r. 1463 k sv. Petru na Poříč odkaz »k dokonání malované pašie neb umučení božího« (2094. D. 17).

[6]) Kalaš, Kostel sv. Ducha. Pojed. musea v Hradci 6. Cechner, Soupis XIX., 41.

[7]) Arch. pražs., č. 2096. L. 2.

[8]) Velc, Slaný, Soupis XX. na str. 236 má reprodukci.

Smíškovské kaple v chrámě sv. Barbory. Zvlášť podařený je obraz ukřižování, Sábské královny, Sibyllin. Vliv nizozemských předloh patrný. V témž chrámě nástropní malby v ochoze podobají se co do figur a úborů malbám v kancionále illuminatora Matouše.[1]) Několik znamenitých freskových maleb zachovalo se na zámcích českých; připomínáme freska na zámku blatenském, turnaj malovaný v hradě píseckém (z r. 1479), obrazy Madonny a světců některých s rodinou donatorovou v kostele sv. Jana v Hradci Jindřichově, některá freska kulturně historického významu, zvláště obraz soudu zemského (počát. XVI. věku) v zámku jindřichohradeckém,[2]) tanec na Zvíkově, jejž malíř komponoval dle německých vzorů (znal tanec německého mistra Wolgemuta z r. 1493 a tanec v Schedelově kronice), arci že si tanec na zdi zvíkovské upravil dle svého.[3])

Zmíněno budiž na konec, že v osamělém pošumavském chrámečku ve Vzdunech zachoval se z doby vladislavské strop patronovaný. Na šedé půdě jsou rozmanité zdoby, orlice, hvězdy, lilie, listoví.[4]) Kterak malíři XV. věku malovali prkenné tabulové stropy, toho vzácný příklad je v zasedací síni staroměstské radnice.

Malířské umění krášlilo také vojenské štíty. Vznikly v XV. věku veliké pavézy, jichž forma v husitské válce ustálila v českou formu, skoro obdélníkovou. Musila pavéza chrániti muže a nesměla býti těžkou.[5]) Štítaři robili je z prkének bez železné kostry, potahovali je koží, plátnem. Husitské pavézy byly malovány na křídovém podkladě temperovými barvami, štítařský malíř byl jako illuminator. K obrazům, k znakům připojovány nápisy. Na pavéze kutnohorské v Českém museum jest i píseň k sv. Václavu. Matúš, malíř z Hradce, maloval Kaňkovským (u Kutné Hory) na počátku XVI. věku 6 pavéz za půl sedmé kopy.[6])

Malíři malovali také korouhve, „deky", svíce „pozlacené a dřevěné", dříví jezdecké (k turnaji), tarče, korteny[7]) a jiné věci.

---

[1]) Chytil, Vývoj. 15.

[2]) Reprodukce v Soupise XIV., 55. V Sedláčkových Hradech, IV.

[3]) Reprodukce v Zíbrtově díle: Jak se v Čech. tancov. 67. Škoda, že jsou freska tuze samostatně opravena a do nich nově komponováno.

[4]) Reprodukce v Soupise XII. Sušice (Hostaš, Vaněk, Borovský) 175.

[5]) O pavézách Matějka v Pam. Arch. XX., 82. Byly také pavézy malé s obou stran kožované; takové staropražští malíři byli povinni odváděti městu.

[6]) Winter, Děj. kroje. 268.

[7]) Vyčteno z privilegia Ludvíka krále, staroměst. malířům a sklenářům daného. Arch. rakovn. Kopiář z r. 1575. Arch. praž., č. 556 a v lib. vetustiss. 225

Pražský doktor Vít r. 1525 měl na korteně vymalované planety a na jiné měl „kalich s biskupy“. [1])

Malba na skle v kostelních oknech z XV. věku náleží k největším vzácnostem, což pro křehký materiál nedivno. V kostele pražského Karlova mají dva nevelíké obrazy v oknech; jeden je znak královny Anny, druhý představuje sv. Karla obrněného, pláštěm oděného, v obuvi červené s hlavou trochu velikou. V pozadí jeví se krajina. Co do technické stránky je v těch obrazech dvojí sklo, jedno, do jehož skloviny barvy namíchány, druhé, do něhož barvy vpáleny. Obrazy jsou z let 1502—1506.[2]) Malý pěkný obrázek Adama a Evy z XV. věku měli na okně kostela rakovnického, ale před málo lety kamenem zničen.

Odkazů na okna kostelní nachází se v pražských knihách poměrně dosti a v každý čas, ale nevysvítá, že se míní okna malovaná. R. 1498, tedy ještě za války, kdosi odkazuje „na dílo oken sklenných“ u sv. Petra; r. 1448 platí se na okna u Štěpána na Novém městě; a zase v konec století r. 1498 jakýs Hanuš, kupec z Budějovic, poroučí, aby do kostela Panny Marie na Písku uděláno bylo okno sklenné, „cokoli stane.“ [3])

Malířská práce přidružovala se k dílům řezbářským. Řezáč řezal obyčejně ze dřeva lípového, řidčeji z hruškového,[4]) a malíř na podkladě křídovém a někdy i plátěném, dobře uhlazeném, maloval barvami a zlatil. Dřevěné plastiky a řezby v kostelech převládaly,[5]) byly všude, a přes náboženské převraty dost se jich zachovalo. Na sochách této periody znalci obdivují se přirozenému měkkému rozvržení roucha; figury XV. století bývají někdy po goticku křivé, [6]) výrazu jsou často naivního, ačkoli snaha indivi-

---

r. 1458. Malíř pražský Petr Slovák r. 1483 odkázal do pěti kostelů pražských po dvou korouhvích, větších, menších, barvy zelené a jiné nejmenov. Arch. pr., č. 2119. V. 16.

[1]) Arch. pražs., č. 8. 71.

[2]) Navrátil. Paměti kostela na Karlově. 23. Tu je reprodukce.

[3]) Arch. praž., č. 2082. A. 15; 2096. N. 6; 2095. B. 10.

[4]) Na příklad svatohorská Madonna, z konce XV. stol. je z hruškov. dřeva neumčle řezána. Příbram. Soupis, XIII., 103.

[5]) Malostranský truhlář Mikuláš († 1530) odkázal kostelu sv. Tomáše na řezbu, kterou neuměl ani pojmenovati. Prý aby udělali k oltáři »nějakou řezbu pěknú, když jest pozdvihání, aby mohl s zadu prohlédnouti.« Arch. praž., č. 2212. H. 15.

[6]) Madonna bývá často nakřivena; na netolické arše (teď na Hluboké) Kristus, sedící na trůně, velmi je křiv. Brániš, Soupis VIII. Budějov. 67.

dualisovati podobu lidskou je v celém XV. věku patrna; od polovice XV. věku naturalismus popadá řezáky naše, kteří ho mohli dobře studovati u malířů. Ale celkem nelze plastikám upírati jakéhos monumentálního klidu při vší naivnosti a naturalismu. V práce našich řezáčů působí vlivy nizozemské, které od hrany století XV. a XVI. křižují se s německými;[1]) touž dobou do ornamentiky gotické vcházejí živly renesance vlaské.

Zvláště kostelní oltáře (archy) bývaly uměleckým kusem řezbářským. Do jich dekorace architektonické vstavovány tabulové obrazy, ale na jich místě zhusta také sochy či reliefy řezané. Za příklad mistrné archy s řezanými obrazy uvedena budiž chrudimská z r. 1527. Stojí v děkanském kostele, řezby její pěkně provedené a živě skupené týkají se života Mateře boží; v prostřed je vzetí její na nebe, na křídlech oltářních je zobrazeno zvěstování, narození a navštívení její a tři králové. Celkem 15 figur. Chrudimští mohou se chlubiti ještě dvěma jinými, o něco staršími archami práce pozoruhodné. I těch oltářů řezby týkají se života Panny Marie.[2]) Z výborných arch je velhartická; stojí v hřbitovním kostele, zdobena jest reliefy ze života Mateře boží a také obrazy; náleží době vladislavské. Řezby i malba vynikají živostí, ale nejsou bez naivnosti. Velmi vesele dojímá, kterak židé diví se, když malý Ježíšek mezi ně si sedl.[3]) Skromnějšího rázu archy s řezbami figur zachovaly se leckde i na vsi,[4]) ba tam v zákoutích spíš přichránily si tyto umělecké práce život nežli v městech a v chrámech velikých, kde je zničil kazisvětský směr modernisující. Tak na věčnou škodu z nejznamenitějších českých prací zničena archa, kterou řezal r. 1502 mistr Jakub do chrámu sv. Barbory v Hoře. V jejím podstavci ve čtveru výklencích byly sochy čtyř církevních doktorů, na svršku byl vyřezán pokoj, večeřadlo, u jehož stolu seděl Kristus

[1]) V našem umění plastickém nebyly vlivy německé tak dávné a silné jako v Polště. Vrchol řezby v Polště dosažen slavným Vítem Stwoszem, rodilým Sasíkem ze Sedmihrad; v Krakově pracoval již od r. 1465. Byl naturalistou v pozdní gotice. Sokolowski, Studya do historyi rzezby w Polsce, Sprawozdania komis. do badan. hist. sztuki. VII., 90. Rocznik Krakow. VI., 165. Muczkowski.

[2]) Soupis XI. Chrudim. 49. 51. 106.

[3]) Popis v Soupise XII. Sušice, 159.

[4]) Z lepších připomínáme zavírací oltář s vypuklými řezbami Panny a obou sv. Janů, Křtitele i Evangelisty, v Dlouhé Lhotě u Příbrami. Soupis XIII., 54, Příbram, Podlaha. Velmi dobrá jest archa v Želině s obrazem lounského Jana Vrtilky z r. 1526. Chytil. Arch. Pam. XVI., 557.

s apoštoly, večeře konána s roztomilou nenuceností, sv. Filip podával bochník, Bartoloměj naléval. Na křídlech té archy byly reliefy čtyř světic. V orámování byly dekorem ratolesti vinné s ptáčky, všecko malebným rázem pozdní gotiky.[1]) Kterak naturalistické líčení při večeři Páně vypadá, zříti jest dosud na reliefu v Zeměchách; Jan sedí Kristu na klíně, jeden z apoštolů má v ruce velikou bandasku a dělá, jakoby připíjel Jidášovi.[2])

Víc než celých arch zachovalo se trosek z nich. Po museích a výstavách dosti často shledáváš se s vyřezávanou skupinou, představující smrt Panny Marie týmž způsobem, jako malovali malíři. Jedna z takových řezeb znamenitější jest dosud v kostele v Zálezlicích. Je na ní 13 figur o výrazných tvářích, jen Panna má tvář dětskou. Apoštolové skupeni kolem ní, jeden drží kropáč, druhý fouká do uhlí v kaditelnici. Dobrá realistická práce ze začátku XVI. věku.[3]) Z jednotlivých soch a sošek za zvláštní zmínku stojí mimo jiné Kristus v staré radní síni pražské, s tělem po goticku vyzáblým a poněkud nakrouceným, ale mistrně řezaným. Znamenitý jest Kristus, jejž r. 1511 vyřezal v Hoře mistr Jakub, dílo hluboce procítěné. Význačně mnoho zachovalo se soch marianských. Z mnohých uvádíme výbornou sošku na Švihově (konec XV. věku), krásnou Madonnu ve Velharticích, dva metry vysokou, zlacenou, z konce XV. věku pocházející, o něco mladší Madonnu ve Vrbně nad Lesy, která má mistrně vržené a řezané záhyby pláště.[4]) A takž bylo by ještě leckterou sošku Mateře boží přivésti ze vsí, kdež by se toho nikdo nenadál.

Vyskytuje se také tu a tam Madonna, pod jejíž plášť utekli se lidé rozmanitých stavů, koncepce to, kterou známe již z doby lucemburské, a která se patrně líbila pořád.[5]) Cenná práce toho rázu z hrany XV. a XVI. věku je na Kašperských Horách. Pod plášť uchýlilo se tu patero figurek mužských a čtvero žen, všecko drobných a velmi živých.[6]) O něco mladší toho způsobu relief poly-

---

[1]) Nadšený popis u Kořínka. Řehák, Příspěv. I., 8. 9. Vocel, Arch. Pam. III., 120.

[2]) Soupis XX., 417. Slaný, Velc

[3]) Soupis, Mělník, VI., 202.

[4]) Soupis, XII. Sušice, 153. Soupis, II. Louny, 92.

[5]) Budiž dotčeno, že touž komposici, při níž Maria drží prosebníky pod pláštěm, v XV. stol. nalezli jsme v Německu. Nachází se také v dřevorytech knihy Itinerarium b. Marie virg. od Regera v Ulmě r. 1490 vydané.

[6]) Zbytek archy. Soupis, Sušice, XII., 48. Hostaš, Vaněk, Borovský.

chromovaný mají milosrdné sestry v Praze.[1]) Pozoruhodna jest Pieta v Nové Kdyni (z XV. věku), ale Ježíš je nepřirozený. Leží na klíně matčině jako strnulý, hlavu nemaje podporovánu.[2]) Divný nápad. Ze sousoší vychvaluje se v Jankově sv. Anna s Pannou Marií (počát. XVI. věku); sochy mají sličné vzezření a rozvržení rouch jest velmi bohaté. Stejně tak vyniká Madonna se sv. Janem v Radnici u Rokycan.[3]) Tím způsobem bylo by lze ještě na množství výborných prací ukázati.

Rezbář, spojen jsa s truhlářem, pořizoval také kostelní stolice' z nichž některé jsou uměleckými kusy. Uvádíme jakožto znamenitost jen stolice v Kutné Hoře u sv. Barbory a u sv. Jakuba. Obojí jsou z konce XV. věku a jsou si podobny. Sedadla u sv. Barbory mají náplně s pruty a kružbami, s dekorem spleti révové, pažení sedadel jest zdobeno konsolami, soškami, baldachýnky, nad sedadly jsou štíty s kružbami a křížovými kytkami.[4]) Celek nádherný. Řezbář dovedl i z dveří učiniti umělecký kousek. Ze znamenitějších jsou dvéře děkanského kostela v Slaném. Jsou dubové, řezaný dekor jejich jest z pozdní gotiky; podivuhodno při nich, že mají krásné kružby v osmi polích, a že ani dvě nejsou stejny; motiv se vždy mění.[5])

Pro povědomou shodu prací illuminatorských s tiskařskými, budiž připuštěno připojiti sem o pracech knihotisku některé slovo. Knih českého prvotisku (kterýmž jménem označují se tisky, vzniklé do r. 1500 ba dle Hankových důvodů až do konce naší periody, do r. 1526) zachovalo se dost, takže práce našich prvních impressorů může býti bezpečně oceněna.[6]) Vychází na jevo, že se naše prvotisky cizím vyrovnávají. Formou svojí první tisky souvisely přímo s rukopisnými knihami, pořizovanými od písařův a illuminatorů. Tiskaři nápodobili úpravů rukopisů ba i jejich písmo. To na časy nenapadlo nikoho, aby před rukopis předložil titulní list s názvem knihy, s jménem spisovatelovým, jako se činí dnes.

[1]) Viděl jsem ho na mariánské výstavě r. 1904.

[2]) Soupis, Domažl., 81. Hostaš.

[3]) Method, XXIV., 16. Soupis. III., 29. IX., 72.

[4]) Řehák, Příspěvky, 97.

[5]) Soupis, Slaný, XX., 231. Velc.

[6]) Zabývali se prvotisky slavný Dobrovský (v Pojed. Učen. Společ. 1782), Hanka (v Časop. Č. Mus. 1840, 1852), Koráb v samostat. pojednání. Literaturu viz v Zibrtově Bibliograf. I., 110; II., 220.

Jako rukopisy tak i tisky vedou hned do obsahu oznamujíce čtoucímu, že „Začíná se kniha“, „Incipit liber“. A na konci rukopisů i prvotisků bývá oznámení, že „Skonává se kniha“, „Explicit“. A v tom explicitě teprv (ale ne vždy) bývá jméno tiskařovo, místo a rok vytištění, někdy i znak tiskařův. Nejstarší povědomou titulní stránku znalci uvádějí v kalendáři benátském z r. 1476.[1]) Ale teprv k hraně století XV. a XVI. v cizinských tiscích objevují se titulní listy hojněji.[2]) Titulem nebývá krátké slovo, ale několikořádkový obsah díla. První řádek bývá o větších literách. Vše se děje jako nesměle a s málo ornamenty, dřevorytem provedenými. Časem následují při tituli obrazy větší, jež obsah naznačují obyčejně symbolicky.

Náš první tisk — Kronika Trojanská — z r. 1468 neuvádí se ani titulním listem, nepraví nic o místě vytištění ani o mistrovi. Ani ještě r. 1488 biblí pražská nemá titule. První obraz titulní dřevořezbou jest v českém překladě Petrarkova Štěstí a neštěstí z r. 1500. Na obraze je kolo, dosti jasný symbol všelikých změn života. Někdy se vyskytuje rejstřík před explicitem.[3]) V tisku plzeňském, v Knize žalmů z r. 1408, impresař Mikuláš dal na místo titulu obsah knihy dosti obšírný.

Jako v rukopisech, takž ani v prvotiscích nečíslují se stránky. Některý tisk má číslované jen listy, jiný nic. Některý prvotisk má dole signatury (čísla abecední), jiný je bez nich. Jeden tisk má zvláštní nápisy kapitol, direktory, i červeně tištěné, má kustoše (kustody, slova dole na konci stránky, uvádějící stránku následující) druhý tisk, souvěký, obejde se beze všeho toho.[4]) Naše Kronika Trojanská nemá čísel, signatur ani kustodů. Svrchu psaný pražský tisk Petrarky jest bez folií číslovaných, ale signatury a direktory má.

---

[1]) Borovský, Method. XXX., 76. R. 1904 umělecko-průmysl. mus. v Praze podniklo historickou instruktivní výstavu titulních listů. Pořadatelé dr. Chytil a F. Borovský, jenž v těch věcech specialista.

[2]) R. 1491 titulní list na knize Písma, tištěné v Kolíně n. R. Vystavena v Uměl.-prům. mus. R. 1496 naskytují se veliká písmena v titul. listě basilejsk. tisku Gregorii Moralia. Též v mus. Z r. 1499 jsou v českém museum v Praze Terenciovy komoedie štrassburského vydání a z téhož roku v univers knihovně Psalterium lipského vydání.

[3]) V umělecko-průmysl. mus. v Praze mají cizí toho vzor z r. 1481.

[4]) Na příklad štrassburský prvotisk Lombarda z r. 1476 je bez signatur, folií a direktorů.

Písmo v prvotiscích je s počátku podobno rukopisnému písmu; jeť schválně tak lito a vzniklo patrně dle rukopisné předlohy. Odtud pochází také nestejná velikost písmen. Takové písmo má Kronika Trojanská z r. 1468 i druhý tisk náš, český Passionál plzeňský z r. 1476. Brzo však opanují tisk litery gotické tenké, drobné, ostré, k nim přidružuje se dosti záhy antikva římská okrouhlá. Znalci postřehli v tiscích plzeňských hned s počátku asi sedmero typů.[1]) Tiskař Pavel z Meziříčí měl (do r. 1534) v Praze na Malé Straně lis a k němu „čtyři instrumenty“ nebo typy písmen; jeden textu „menšího“, druhý písma „obecného“, třetí „pranostikového“, čtvrtý „nejmenšího“. Týž impressor měl ještě také druhý pres „normberský“.[2])

Iniciály v některém prvotisku vytištěny, v jiném, a to dosti často; začáteční písmena zanechána illuminatorovi, aby je vymaloval. Po tu chvíli zůstalo nejedno místo prázdno, iniciála chybí docela. Také dřevoryty v knihách tištěných bývaly barvami pokládány, takže ani po té stránce prvotisk nechtěl se lišiti od knih rukopisných. Aby byla shoda s rukopisem, sazeč někdy řádku za řádkou přenášel z rukopisu do tisku (Passionál plzeňský z r. 1475).[3]) Též zkratky slov vyskytují se jako v rukopisech. Tiskař buď koupil kdes „instrumenta“ nebo si je musil líti sám. Nebývá v téže knize vždy písmo naskrze stejné; někdy měnívá se hrubší s jemnějším. Když se sazeči nedostalo některého písmene, z nouze vzal jiné, trochu podobné. To také bylo zvykem, že na jednu kuželku ulili víc písmen pospolu, kteréžto spřežení v tisku pak snadno se poznává. Písmena z olova a z cínu bývala uprostřed navrtána. Otvorem kuželek k sobě náležitých a v slova složených prostrčen drát, aby držela k sobě pevně, což proti dnešním rámům a formám primitivní způsob.

Sázelo se v sloupce;[4]) jen když byl formát malý, vyskytne se někdy sazba na celé stránce, ale i malé knížky mívají stránky

---

[1]) Koráb, O prvotisc. 20. Samostatný ráz plzeňské »školy« tiskařské uznán. Borovský, Arch. Pam. XVIII., 388. V XVII stol. Weigel (Abbildung. d. Hauptstände) 249 uvádí již 33 druhů písma.

[2]) Arch. litomyšl. č. 118. 223. Jireček, Rukov. II.

[3]) Koráb, l. c. 32.

[4]) Zajímavý pohled je na benátský tisk Concordantiarum Conradi z r. 1483; je sic ve dvou sloupcích stránka potištěna, ale po stranách, nahoře i dole je tiskem naplněn i rám. (Vystav. v Umělec. průmysl. mus. v Praze.)

o dvou sloupcích. Tisklo se na papíře i na pergameně. Papír musil aspoň 24 hodiny před tištěním močen býti, při čemž býval obtížen kamenem nad centnéř těžkým. Na ručním lisu, kdo ví, otiskl-li dělník v první době za den 500 archových otisků; v XVII. století zhotovil nad 3000 otisků; [1]) v naší době na stroji rotačním pořídí za jedinou hodinu 10.000 výtisků plochy desetkráte větší, než bývala v starém lise ručním. [2])

Vedle tisku knižního literami pohyblivými udržel se v této době tisk obrázků do dřeva řezaných nebo rytých. Při řezaných matricích půda se vybrala nožem a kresba zůstala vyvýšena; vyvýšeniny natřely se barvou k tisku. Při matricích rytých kresba se rydlem vhloubila do desky, do rýh se vpustila barva, jež pak při otisku přilnula na papíře. Oba způsoby byly současné. Povědom jest z XV. stol. český tištěný obrázek Madonny, barvami položený, kresby vyspělé umělecké, vynikající nad valnou část podobných obrázků německých. [3]) Deskovým tiskem rytým nebo řezaným pořizovaly se až do XVI. věku, zvláště dovedně v Hollandště, i knihy obrázkové (biblia pauperum) pro nečtenáře a knihy učebné. [4])

Co řečeno o uměleckém průmysle zlatnickém v době lucemburské, vše platnost má i v této době; v prácech zlatnických vždy veliká rozmanitost. Zlatník na dubové desce tepal, do formy lil, na železné nákovadlni koval, [5]) stříbra pozlacoval, kmeny vsazoval, „šmelce strouhal“ a jimi svá díla maloval, byl figuralistou, ornamentistou, emailerem, klenotníkem, rytcem, jenž rydlem hotovil zdoby, nápisy, pečetidla a pracoval i v mincovně. V prácech této doby panuje vždy ještě forma gotická, teprv v době vladislavské tu a tam objeví se motivek renesanční, až na prahu doby následující (r. 1528) najdeš kalich, který je už všecek renesanční. [6]) Zlatník

[1]) Weigel. Abbildung. der Hauptstände. 253.

[2]) Zpráva gremia knihtisk. na výstavě r. 1891.

[3]) Reprodukován jest obrázek ten v Arch. Pam. XVIII., 66. od Borovského, jehož výkladů se držím. Také Podlaha nalezl na deskách kapitulních knih některé kolorované obrázky toho způsobu ze stol. XV., je to sv. Barbora, Veronika, Brigitta. Soup. Praha II., 2. 155, 156, 165, 192.

[4]) Bucher, Gesch. d. techn. Künste. III., 24 a násl.

[5]) V dílně zlatnické r. 1458 byly nákovadlně, měchy, váhy, deska dubová, na níž se dělá, »kremlík veliký malovaný, ježto nad deskou visí.« Arch. praž., č. 2119. K. 4.

[6]) Kádovský kalich v Uměl. průmysl., mus. v Praze. Obrázek jeho v Chytilově Uměl. prům. 23. Také kalich v Ranné z r. 1529 má formu renesanční. Soupis II., 59. Louny. Matějka.

pracoval zajisté dle uměleckých předloh, ryteckým během po světě rozšiřovaných, podle modelů malovaných, olověných, kamenných i stříbrných. Všem těm pomocem u nás říkali „kumšty".[1]) Ale jako bylo při vzorech malířských, i v dílech zlatničích se poznává, že český zlatník byl v detailech svůj; zákon differencování je na těch nemnohých dílech, které ušly zkáze,[2]) patrn.

Zlatník husitské periody sloužil především kostelu. Válka lecco zničila (ač ne tolik, jak se rozhlašuje),[3]) zbožní věřící tedy ztráty nahrazovali a nově pořizovali liturgické potřeby. Ve všech knihách kšaftovních XV. věku jsou odkazy toho rázu.[4])

Předměty zlatnické práce jsou tytéž jako v době předešlé, jenom relikviáře přestávají, doba jejich minula. Poslední jich zbytky jsou v pokladě sv. Víta v Praze; je tu deska ostatková (plenář), kterou r. 1465 zhotovil Martin, zlatník Kolovratův. Je z plechu stříbrného s gotickými výklenky, baldachýnky, soškami, reliefy a se smaltovým znakem Kolovratův. V témž pokladě mají několik monstrancovitých relikviářů práce hrubší z konce XV. stol.; nad ně vysoko stojí uměleckou cenou herma sv. Víta, dar to krále Vladislava.[5]) Je to hlava ze stříbra tepaná, s tváří výraznou, s vlasy, jakoby paruka byla. Je to dílo zlatníka Václava z Budějovic. Dostal za to 23 kop a při zlacení spotřeboval za 7 kop rtuti.[6])

[1]) R. 1493 Beneš zlatník pražský odkazuje »pacholeti« Henzlovi »všecky kunšty papírové« a jinému dává »pečeti s tabulí« Arch praž., č. 2211. D. 25; Jíra zlatník staroměstský má kumšty olověné i kamenné r 1473; Stanislav zlatník má r. 1451 kunštů stříbrných ke »dvěma hřivnoma«. Arch, praž, č. 2141. 250., č. 2119.

[2]) Drahý materiál byl těch prací zrádcem, pro zlato přelívali umělecká díla v jiné formy, pro zlato je dokonce stloukali a rozlévali.

[3]) Mnoho drahocenných věcí kostelních bylo zavčas poschováno. Důkazy o tom v malostranské knize č. 2080. 8.; a v č. 2085. L. 30. V kn. č. 2085. L. 30. vysvědčuje převor maltézů (Jodocus de Rosenberg) r. 1452, že teď za pokoje Mikuláš ze Slepotic vrátil, co mu ve vojně svěřeno: infule, zdobené kameny, berlu, stříbrné plenáře hodně těžké, kříž z ornátu, kalichy, tabulový obraz Panny, a j. Křížovníci na Zderaze dali schovat knihy a klenoty k Janovi z Koloděj již r. 1410! Č. 2083. E. 9.

[4]) Na kalichy odkazy v Praze již od r. 1440 v kn. č. 2096. Častěji od doby Jiřího odkazy v č. 2119. P. 4. a j. Z r. 1470 je tu odkaz, aby z pěti lotů stříbra, z nožnic (pouzdro) stříbrných, z $3^1/_2$ kop grošů českých a vídeňských udělán byl kalich.

[5]) Soupis. Praha II., 71. 95. 96. 26. Srov. Mádl v Arch. Pam. XX., 359.

[6]) K pozlacování smícháno zlato s rtutí jako kaše; předmět natřen tím, rtuť ohněm se vypařila, zlato uvízlo. Bucher, Gesch. d. tech. Künste. II. 117.

Monstrance XV. věku vyrostla do výše i šířky. Z největších byla kutnohorská, vysoká jako člověk, když natáhl ruku do výšky.[1]) Při větších rozměrech těch monstrancí zůstává architektonika jejich ve svém celku i v článkování přesně umělecká. Jsou to kusy, v nichž zlatník složil všecko svoje umění. Z nejkrásnějších prací českých jest monstrance malesická z r. 1503. Není největší (74 cm. výšky), ale je stavby i dekorace jemné a bohaté.[2]) Skrovnější ale velmi sličné jsou obě monstrance mělnické (z XV. stol.). V pěkné harmonii zlatník zhotovil tu fiály, žebroví, kružby, listy dekorační, pilířky, sošky.[3]) Podivného tvaru je monstrance u sv. Jakuba v Hoře; nad stříbrným válcem vypíná se šestistěnná gotická věžka, v postranních křídlech jsou horníci se smaltovanými štítky.[4]) Zač pracoval zlatník o monstranci, o tom zapsáno v stříbrské knize městské r. 1503. Měšťané ve Stříbře sbírali, čtyři jejich vyslanci dojeli do Plzně a tu se zlatníkem smluvili dáti za „dílo" monstrance 36 kop grošů míšeňských, materiál stříbrný dodali a na pozlacení poslali skoro 20 uherských dukátů.[5]) (9 kop česk.) Zlatníkům se vůbec platilo dílo dle váhy. R. 1493 smluvil pražský zlatník Beneš od díla „což vážiti bude, a to po kopě za lot."[6])

Zmíněno budiž, že byly dělány — snad z nouze — také monstrance z bronzu, ba i ze dřeva. Prostou, ale vkusnou monstranci bronzovou s pilířky a fiálami mají dosavad v Tožici, jinou v Rokycanech.[7])

Inventáře kostelní XV. věku oplývají kalichy. Kalich byl jedním z nařízených mistrovských kusů řemesla zlatničího, tedy nádoba obyčejnější, byť významná. Zachovalo se poměrně dosti kalichů prosté formy gotické, k níž přiměšují se živly renesanční od konce XV. věku. Husitský věk také vytvořil novou formu kalicha: s pří-

---

[1]) Dle Kořínka Chytil, Uměl. prům. na Retrosp. výst. 21. Dnes nejvyšší zachované monstrance jsou hostomická, bohdanecká a sedlecká. Dosahují metru.

[2]) Vznikla odkazem plzeňské měšťanky Šefránkové. Strnad. Arch. Pam. XIV, 403.

[3]) Obraz, popis v Soupise, Měln VI., 118. Podlaha.

[4]) Chytil, Uměl. prům. 22.

[5]) Kn. stříbrská, č. XXV., 34 Vyslanci byli mimo purkmistra Burian měšťan, farář Viktorin a písař.

[6]) Arch. praž., č. 2211. D. 25. Když dílo později šacovali, brali lot za méně peněz R. 1525 šacován v Praze lot za 12 grošů bílých. Arch. praž., č. 99. 206.

[7]) Soupis, III., 122. Je z první polov. XV. věku. Soupis Rokyc. IX., str. 51. 101.

klopem a řapíkem na husitské přijímání krve boží. Sluly takové kalichy řepice. [1]) Z nádhernějších kalichů budiž uvedena česká gotická práce z pokladu loretanského v Praze z r. 1510. Na kupě toho kalicha je šestero rytých obrazů s pozadím smaltovaným; nohu zdobí šestero mistrných reliefů. [2]) Výbornou prací jest kalich na Zvíkovci z konce této periody; jest rázu pozdní gotiky, bohatě je emailován, lité figurky má na noze. [3]) Za zvláštní zmínku stojí gotický kalich Uměleckoprůmyslového musea pražského. Je stříbrný, pozlacený, noha nese v šestidílných polích tepaných smaltované terče s obrázky (Kristus, Maria, Jan Ev., Jan Křt., Petr, Pavel) provedenými niellem (černým smaltem vyplněné rytiny); na okrajku jsou tepaní draci a jiná zvěř. Ořech kalicha toho též zdoben obrázky emailovými. [4]) Zlatníci dělali též kalichy měděné. Jeden z nejpěknějších mají v Chlumčanech. Jest ze začátku XVI. věku a honosí se tepanými vypuklinami. [5]) V XV. věku i soukromní lidé měli kalichy. Příkladem uvádíme, že staroměstská Prhošova r. 1473 odkázala kostelu svůj „kalich stříbrný s knoflíkem pozlaceným“ a plzeňský Ondřej Bernášek r. 1495 dětem odkazuje dva kalichy „s uzly pozlacenými“. [6]) Z ciborií chrámových uvedena budiž mistrná práce mělnická z konce XV. stol. Má na víku svém „Olivet“, Kristus totiž klečí před skaliskem, na němž kalich. Kromě Krista jsou tu ještě tři figurky apoštolů. [7])

Z ostatního nádobí chrámového, jež zlatník pořizoval, složitou prací vynikaly kaditelnice. Při nich svršek býval zlatnickou architekturou zdobený. Příkladem jest gotická kaditelnice v Hoříně;

---

[1]) Jedna taková kališnická nádoba vyskytla se r. 1891 na Retrosp. výstavě Chytil, Uměl. prům. 22.

[2]) Podlaha, Šittler, Poklad. Loret. 6. Obrazy výborných kalichů z XV. století má Koula ve svých Památkách III., 5. V, 7.

[3]) Náležel vyšehrad. děkanu Jiřímu Přimdovi. 1519—1530. Soupis, Rokycan. IX., 174. Podlaha

[4]) Kalich černým smaltem z XV. věku mají i ve vsi Obratanech. Soupis, Pelhřimov, 119. Jan Soukup.

[5]) Soupis II., Louny. Matějka, Koula, Památ. uměl. prům. III., Dobrou prací s německým nápisem jest měděný kalich v Srbici. Soupis, Domažl. XVII., 113.

[6]) Arch. praž., č. 992. 260. Arch. plzeň., č. 223. 27. R. 1462 Zuzana z Květova v Praze kšaftem poroučí, aby udělány byly 3 kalichy s knoflíky pozlacenými (do Týna o 4 hřivnách, k sv. Jiljí o 3 ½ hřivně a stejný do Dobřeni). Arch. praž., č. 2119. M. 5.

[7]) Reprodukce má Koula ve svých Památk. V.

svršek její přechází ve věžici, obstoupenou pilířky, fiálami. [1]) Kněz Jan z Vratu na Mělníce cenil si r. 1513 svou stříbrnou kaditelnici tak vysoce, že ji jako dar chtěl tomu chrámu dáti, kde ho pochovají. [2]) Také stříbrné obrazy kostelní (tepané nebo ryté) bývaly prací zlatníkovou. O nich jsou v Plzni zprávy za celou dobu. [3])

Z městských inventářů jest viděti, jak hojnou práci a velikou úlohu měl průmysl zlatnický v přepychu tehdejších městských lidí, o šlechtě ani nemluvě. Husitská prostota mravů ostydla brzo. Ku konci periody Bohuslav z Lobkovic již zase naříká, že český duch je přepychem zkažený. Je nepodobno k víře, kolik všelijakých klenotů v domácnostech chováno. Nejvíc prstenů mívali. Ženské nastrkovaly je na všecky prsty levé ruky i po dvou a na tři prsty ruky pravé, obvěšovaly jimi zdoby na hlavě, pásy a všecko, kde bylo lze nějaký prsten navěsiti. V jednom dědictví pražského kupce r. 1486 spočítali jsme 64 prsteny zlaté (jen 3 byly stříbrné a pozlacené); [4]) paní Elška z Kravnštejna, obyvatelka pražská, svou poslední vůlí r. 1464 zanechává sto prstenů, každý z nich dva dukáty vážil. [5])

Zhotoviti prsten náleželo mezi mistrovské kusy zlatnické, někde místo toho chtívali, aby kandidát zasadil kámen do zlata. [6]) Dle řádu novoměstského z r. 1378 zlatník nesměl zasazovati v prsteny sklo ani „zafír neb citrýn řezaný obyčejem diamantovým". Tedy aby nebyl podvodně kámen za kámen, a sklo aby nebylo místo kamene. Zlatník Glogner dle žaloby pražských zlatníků r. 1449 zfalšoval diamant tak dovedně, že to teprv za dvě léta poznáno; kdosi „pokusiv ho čtrtením (czrtením) na noži i slomil jemu vrcholík a tak poznán jest." [7])

Kámen zapouštěli buď v jamku zlatou, buď jej zlato jen obepínalo (à jour). [8]) Kameny vyskytují se v českých prstenech této doby tytéž jako v době předešlé (viz str. 254), nově shledali jsme

[1]) Obrázek v Soupise VI., Mělník, 22. Podlaha.

[2]) Desky. kvat. trh. 3. B. 3.

[3]) Strnad, Listář plzeň. II, R. 1451, 1505, 1520. Str. 2. 698. 510.

[4]) Arch. praž., č. 2089. C. 30.

[5]) Elška určila, aby za část těch prstenů nakoupeno bylo bílého damašku »do Starého Boleslavi« na dalmatiky kněžím. Arch. praž., č. 2119. N. 9.

[6]) V Polště tak, řád krakovs z r. 1475 v Buchner, Codex pictur.

[7]) Arch. praž., č. 2099. M. 98.

[8]) »Jachant veliký v kastnu, druhý malý bez kastnu« r. 1451 v arch. praž., č 2119 u zlatníka Stanislava.

jacint nebo jakštain (jantar), palas, gahamel (camel, achát nebo chalcedon, z nichž řezány plastiky, kameje),[1]) turkus, topasus, křišťál.[2]) Při amethystu někdy se uvádí, že jest český. Byly též prsteny „s perlou“, „s kostí jednorožcovou,“[3]) byly holé i dílem drátěným, filigránským uměle pracované, prsteny „s točenicí“ dělané (1457), jako by to byly zauzlené provázky,[4]) byly lacinější i drahé, po deseti až dvaceti kopách grošů českých.

Zlatníci oněch dob hojně dělali „nádoby picí“, „stříbro picí“, číše, koflíky, pokály všelijakých forem a jmen. Alespoň nějaký koflík najdeš skoro v každém kšaftě pražském z té doby. A kolik fantasie vyzírá z pouhého označení! Uvozují se koflíky s cejchem (1434) „s pruhami“, s „šupinkou“, „s draky“, s bubeníkem, s broučkem, koflík malý „s cimbuřím“ a na nožičkách (15 lotů); koflík hladký malý „na pukličkách“ s přikrývadlem, číška „kostkou dělaná“, koflíky „na vrchu jablko pozlacené ve květu bílém“, koflík „hruška“ na vrchu pelikán, na jiném vlk, kříž, sv. Václav s praporcem, žid, divý muž s palicí, koflíky pozlacené „na jabléčkách“ stojící, koflík „na blázních holých“ (t. j. nepozlacených) „na dítkách pozlacených“, „na korunce bez nožiček“; r. 1525 zapsáno šest číší stříbrných, jedna do druhé vchází, s hnízdem zespod i svrchu pozlaceným. I deset číší bylo v hromadě, arci jedna menší druhé, aby se mohly do sebe skládati. Také veliké koflíky bývaly „dvénásob skladité“, dvojité, takže ku „kredencím“, dvojitým pokálům doby renesanční, nebylo v této gotické době daleko.[5]) Ostatně „credencia“ na polském dvoře jsou zapsána již r. 1500.[6]) Byly též čísky k pití obzvláštnímu, takž připomínají se čísky, „jako z nich malvazí pijí“ (r. 1519); jedna taková líčí se r. 1531 jakožto číška

---

[1]) Arch. praž., č. 2211. D. 25. R. 1493. »Gamahel zelený« Brandl, Gloss. 50. »Kamay« na kříži měl r. 1513 kněz Jan z Vratu. Dsky. Kvat trhov. 3. B. 3.

[2]) Obřadný prsten papeže Pia II. (1458—64) měl v sobě křišťál. Jahrb. der kunsthist. Samml. XIV., 5.

[3]) Arch. pražs., č. 2119. T. 2.

[4]) Jeden mají v Uměl prům. mus. v Praze. Mezi uzlíky je psáno mama. O prstenech zem. mus. viz Koulu v Arch. Pam. XVIII., 408.

[5]) O těch všech koflících viz v arch. praž., č. 8. ¦č. 9. 147, 175., č. 1047; č. 992. 64. Miscell. 92. Dačický-Rezek, Paměti I., 357. S cejchem je latinsky řečeno »cum caractere«. Arch. praž., č. 2082. F. 19., č. 99. 45. r. 1516. Poučné obrazy takových pohárů s figurami jsou v Koulových Památk. II., 17. II., 25.

[6]) Pawińskiego, Mlode lata Zygmunta Starego. 258. Credentia cum linguis draconum

stříbrná s pozlaceným „jelínkem“. Co do pojmenování vyskytuje se mezi koflíky „korbel pozlatitý“ (r. 1512), vážící 5 hřiven, koflík „herkules“ (1513).[1])

Zajímavo, jakým kusem mistrovským zlatník kutnohorského cechu měl ukázati při koflíku svoji dovednost. Ne komposicí figurní, ale koflíkem šestihranným nebo pětihranným, tak vykovaným, ať se obrátí na kteroukoli stranu, aby víčko zouplna se všude trefovalo.[2])

Ku konci periody objevují se u nás koflíky „sedmihradského“ díla. Dva stříbrné takové koflíky koupil si plzeňský měšťan Jan Kladrubský († 1504) v Uhrách za půl druhého sta zlatých, jiné mladší vyskytují se v kšaftech pražských.[3]) Sedmihradské zlatnictví, v XV. věku pověstné, vynikalo zdobou zrníček, drátků zlatých a stříbrných (filigránem) a velmi barevným emailem jamkovým.[4]) Spájeti filigránové niti pomocí žhavého uhlí dřevěného byla tehdáž věc nesnadná a choulostivá; neobratností mohlo se všecko roztaviti.[5])

Cenu koflikův a číší počítali u nás dle váhy; konec periody hřivnu brali za půl dvanácté kopy míšeňské i za dvanáct,[6]) takže větší pokál mohl dobře státi 36—48 kop míš. Při mísách a talířích, kde nebylo tolik plastiky a figurálné práce, počítána hřivna i jen za polovici hřivny koflíkové (6 kop). R. 1530 zapsána v Praze hřivna pozlaceného nádobí po 5 kopách, nepozlaceného po 4 kopách.[7])

Zlatník také obkládal drahými kovy koflíky křišťálové a dřevěné. R. 1456 písař pražský Vaněk Skořepa zanechal dětem koflíček křišťálový s nohou a se svrchkem stříbrným.[8]) Dřevěné fládrové koflíky na nožičkách, stříbrem obložené i pozlacené jsou psány v knihách dosti často.[9]) Šálce vyskytují se také s figurkami, ale snad jen rytými: šálce s laní pozlacenou, s jelenem, s křížem a j.[10])

[1]) Dědictví Bartoše z Prachňan v Hoře. Rezek-Dačický. Paměti I., 357. Desky. Kvat. trh. 3. B. 3.

[2]) Šimek, Arch Pam. XV., 150.

[3]) Arch. plzeň., kn. kšaftů. č. 223. 52. Arch praž, č. 9. 175.

[4]) Sprawozdania komis. do badania histor. VII., 217. Kraków VI., 269. Vzor sedmihrad. práce mají v Uměl.-prům. mus v Praze.

[5]) Bucher, Gesch. d. tech Künste. II., 119. V Sedmihr. zlatn. vlivy orientu. Tamž II., 338.

[6]) V Hoře Kutné r. 1512 za 12 kop (nebo 6 kop českých) Rezek-Dačický. Paměti I, 357. Arch. praž., č. 8. 68.

[7]) Arch. praž., č 9. 175.

[8]) Arch. praž., č. 2141. 362.

[9]) Arch. praž., Miscell., č. 26., č. 87. Arch. plzeň., č. 223. 17.

[10]) Arch. praž., 99. 45. R. 1516.

Lžíce jakožto dílo zlatníkovo byly někdy stříbrné lité [1]) (zlaté měli asi jen urozenci), ale obyčejněji bývají v inventářích psány lžíce dřevěné, fládrové, na držadlech neboli „zásadách“ stříbrem okované. Stran ceny takových lžic víme, že r. 1477 zlatník kutnohorský Mikuláš prodal 18 lžic kovaných 38 loty stříbra, lot po 10 groších bílých, za pět kop 20 grošů. [2]) V Hradci Jindřichově r. 1496 oceněno 11 lžic takových dvěma kopama. [3]) Též k nožům zlatníci robili stříbrné střenky. I slánky nebo „slaníky“ zlatníci ze stříbra pořizovali. Byly proti našim veliké, vážilatě některá i hřivnu stříbra; i formou byly podivné, čtemeť o „slaníku dvojitém, jak jeden do druhého vchází.“ [4])

K drobné parádě ženské zlatník přispíval často „jablky“, „okrúhlemi“, do nichž dáváno pižmo; [5]) i v husitském století zlatníci dělali obyčejně z chalcedonu, z jakšteinu a z korálů růžence, jimiž ženské obvěšovaly si pás. K růžencům přidávaly rozličné „trošty“ čili drobné kousky, prsteny, peníze, cetky a „kováníčka“. [6]) K ozdobě náhrdelné zlatník robil ženským agnusy (beránek boží), nebo křížky, srdíčka (pektorálky), zápony, spinadla, což vše dovedeme si nějak představiti, [7]) ale dělali také „jazyky hadové ve stříbře“, o jichž podobě nevíme. [8]) Jest také volno fantasii představiti sobě některak „hruštičku pozlacenou, v níž sv. Krištofor a sv. Jiří pozlacení,“ kterýžto klenot měl r. 1460 apatykář pražský Prokop. [9])

O náramcích a naušnicích hojné zprávy jsou v inventářích na konci XV. věku. Cennější pásy ženské byly prací zlatníků i v této

---

[1]) Lité lžíce zapsány v arch. praž. v Miscell. 26., r. 1478. Lžíce dřevěné se zásadami stříbrnými r. 1447 v č. 992. 221. Dvacet lžic stříbrem okovaných je v téže knize, fol. 260; r. 1473.

[2]) Z arch. kutnoh. Opis v zemském arch.

[3]) Regist. purkmis. v Hradci, fol. 280.

[4]) Arch. pražs., č. 9. 174. R. 1530.

[5]) Arch. pražs., č. 2089. C. 30. R. 1486. »Jablko veliké stříbrné ku pišmu« Arch. pražs., č. 11. C. 26.

[6]) Kováníčka zlatníci a zlatotepci prodávali na loty krumpéřům a jiným. Arch. praž., č. 2211. D. 25. R. 1479 lot cetek za 55 grošů Arch. praž , č. 2119 T. 1,

[7]) V jednom dědictví pražském r. 1486 zapsáno 17 křížků stříbrných, zlatých s »kranátky«, s kameny a perlami. Arch. praž. č. 2089. C. 30. Srdíčka z kalcedonu byla. Zlatník Ryneš v Praze cení si r. 1500 2 spínadla stříbrná pozlac. 12 kop míš. Arch. praž., č. 2211. F. 23. V Hradci Jindř. r. 1496 ceněn agnus Dei nebo křížek s kaménky za 6 kop Regist. purkmistr. z r. 1487, fol. 280.

[8]) Arch. praž., č. 11. C. 26.

[9]) Arch. praž., Miscell., 87. 370.

době. Za vojny (do r. 1436) vyskytují se pásy se zvonci, stříbrné a pozlatité; ke konci doby jsou oblíbeny pásy se strunkami zlatými a stříbrnými (filigrán).[1]) Zápona nebo „nákončí“ při páse bylo prací nejzdobnější. Platiti za pás 20—30 kop nebylo nic neobyčejného.[2]) Zlatník Charvát v Hoře (r. 1486) prodával pásy až po 8 hřivnách (= 96 kop míš.).[3]) Bylo snahou žen tehdejších, aby měly pásů raději víc.[4]) Na pásy zavěšovány „nožnice“, a ty bývaly leckdy také prací zlatníkovou. K zlatničím pracím té doby náleží také leckterá plastická drobotina, která byla ozdobou pokoje. Takž na příklad r. 1441 v Staré Praze vyskytuje se mezi klenoty „kolébka s Ježíškem z perlových matek pozlacená“; r. 1432 „pár pštrosích vajec stříbrem okovaných“,[5]) jež mohly sloužiti i za čišku; r. 1500 jest na krámě novoměstského zlatníka Jiříka vyložena labuť stříbrná, oceněná 18 kopami pražsk. grošů.[6]) Vyskytují se v soupisech starodávných i rytecké práce zlatnické. Tak r. 1449 pražský kněz Havel z Chlumce má pušku (schránku) „zlatou vyrazovanou“, a Prokop apotečník pražský má r. 1460 tabulku z ryzího zlata ($3^1/_2$ lotu), „na kteréž zvěstování Matky boží a misericordia.“[7])

Naši zlatníci pomáhali platnéřům zdobiti zbroj a zbraně rytinami, jež zlatem a stříbrem vykládali. Bohužel zachovalo se těch ozdobnych prací zbrojných z XV. věku málo. Zlatníci hotovili a ryli pečeti (pečetky);[8]) vyrýti pečeť bylo ukládáno zlatníkovi za mistrovský kus. Pečetidel zachovalo se z této periody mnoho. Kvetlo ryjecké umění; nejen král a páni, i města a kde jaký cech, všickni chtěli osvědčovati svoje právo a individualitu vlastní pečetí. A pečeti oné doby přes všecku spletilost ornamentů pozdně gotických představují se jakožto obrazy jednotného, zřetelného celku uměleckého.

---

[1]) Arch. praž, č. 992. 64., č. 534. 43.

[2]) R. 1448 za 23 kop jeden v Praze stříbrný pozlac. č. 992. 222.

[3]) Arch. kutnohor., č. 236.

[4]) Sirotek pražské Pouchalky, ne právě bohaté, r. 1502 měl sedm pásů stříbrných a pozlacených na tkanicích hedbávných. O jednom dí se, že byl »díla zdejšího« t. j. novoměstského. Arch. praž., č. 2090. 198.

[5]) Arch. praž, č. 992. 210. 138.

[6]) Na krám mu ji svěřil žid Mager; byl pak soud o labuť, kterou kdosi s krámu ukradl. Arch. praž, č. 2090. 198.

[7]) Arch. praž, č. 2119. B 10. Miscell., č. 87. 370.

[8]) »Pečetka« v arch. praž., č. 8. 68

Laurentius, pražský rytec, r. 1429 řezal dvě pečeti za 6 grošů; v konec století (r. 1494) kutnohorský rytec Dráb ryl pečeť královskou za půl kopy grošů.[1])

Ryjec měl důležitý úkol při dělání mincí; není pochyby, že k rytectví mincovnímu býval zlatník brán, aby zhotovil kolky ryté v železo neb aspoň štočky vzorné, dle kterýchž modelů pak se ryly štočky k ražbě. Groše české XV. věku co do rytí a ražby (o vnitřní hodnotě nepravíme) nezadají nic pěkným mincím doby předešlé; vždy na nich plasticky zřetedlně česká koruna královská, a lev přesně heraldický; jsou však až do r. 1547 vždy stejny, jen jméno královo se na jich lícu mění; letopočet vyskytuje se poprve r. 1532.[2]) Husitské haléřky z doby válečné (1419—1436) jsou jednostranné, se lvem a dosti neúhledné. V konec naší periody (1519) raženy první tolary v Jáchymově se znakem hraběte Šlika; v též místo a v touž dobu klásti jest začátky medajlerství v Čechách. Medajle, které držívají v sobě víc umění nežli mince, lily se ve formy a některé, byvše jak tak ulity, puncem razily se pak do konce, pokud byly horky; některé také přímo řezány. Obsahem týkaly se medajle obyčejně biblických výjevů a současných příhod.

Díla skvostného vyšívání, která pořizovali řemeslní vyšívači (krumpléři),[3]) i v této době snaží a nutí se kresbou a barvami závoditi s malířskými výtvory. Také k nejedné práci krumpéřské sami malíři hotovili předlohu („mustr“).[4]) O technice platí, co uvedeno v době předešlé, jen to jest od konce XV. věku novým, že vyšívky i všeliké přišívky (applikace) vyšívači podkládají provázky, vatou, koží, vrstvou plátna, aby vystoupily plasticky. Tak vznikají figury, jež reliefně z vyšívané plochy vystupují; celkem lze říci, že vyšívač, chtěje býti plastikem, jest nemotorný, figury bývají velmi nepodařené a kasule kostelní, na nichž zachovalo se takových plastik nejvíc, ztrácejí měkké řasy a stávají se prkenými. Ve vzorcích na

---

[1]) Z počtů staroměstsk. z l. 1427—29. Toužil, Mincverk 21.

[2]) Smolík, Arch. Pam. XIX., 206. R. 1476 cís. Fridrich III. dal Plzeňským právo razit minci, v Čechách obvyklou. Nezachovala se. Kdo ví, byla-li ražena. R. 1507 zase král Vladislav jim dal právo raziti minci do 10 let, měla býti jako kutnohorská. Strnad. Listář II., 146. 577.

[3]) Hlavní materiál krumpéřův znáti z dluhu Kašpara, malostranského vyšívače r. 1521; je dlužen za aksamit, za zlato, hedvábí. Arch. praž., č. 2212. B. 26,

[4]) Důkaz v arch. praž., c. 343 30. Malíř dělal mustr krumplíři k příkrovu sladovníkův.

látkách od počátku XVI. věku granátové jablko, jež bylo stylisováno již v nejrozmanitějších modifikacích, ztrácí formu, a rámoví nebo pruty, jež jablko a jeho květy dotud skromně obkličovaly, rozšiřují se a tlačí se na přední místo. [1])

Vyšívání z XV. století zachovala se v mnohých kostelech a ve sbírkách musejních. Ze znamenitějších uveden budiž Kristus na kříži na kasuli budějovické; ornát v Olbramovicích nese na zlaté půdě Ukřižovaného a řadu poprsí světců, což vše provedeno kolmým stehem hrubším. Na ornátě, jejž měli v Kočím, visí Ukřižovaný na stromě sukovitém; tedy se naturalistická ta manýra, jak ji s oblibou dělali v době předešlé (str. 288), dostala i do XV. stol. Pěkná práce jest Ukřižovaný a pět figur na brokátovém ornátě granátového vzoru v Domažlicích; podobně vyšívaný ornát měl kostel blanický; jest na něm obyčejné ukřižování s figurami P. Marie a Jana,[2]) a v ramenech kříže jsou poprsí apoštolů. Ze starého ornátu mají v Uměleckoprůmyslovém museu pražském pás, na němž vyšívání podivné komposice: sv. Anna drží na lokti P. Marii, a ta zase má v klíně Ježíška.

Neumělecké snahy po plastice vyšívačské znalci postřehují nejprve na kříži jedné z kasulí rokycanských z. konce XV. věku; je to vlastně zbytek kříže, je na něm skupina figur pod Ukřižovaným, dva světci necelých těl a nějaký doktor nebo kardinál; figury ty jsou applikací vystřiženou a podloženou, čímž vystupují. Také na kasuli Vlaského dvora v Hoře (z let 1496—1499) kontury obrazů jsou podloženými provázky již velmi silně plastické. Jináč je ten ornát, na jehož kříži, v pole rozděleném, znázorněno Zvěstování, Navštívení P. Marie, Narození Páně, Králové tři, Obětování, co do barev a živé komposice znamenitý kus vyšívačské práce. [3]) Plnou plastickou práci na sobě nese kasule v Mýtě. Je ze sametu červeného s granátovým vzorem, na kříži jejím jsou přišity vypouklé figury Umučení Páně, mimo ně sv. Petr a Pavel i bůh Otec. Těla jsou urobena z bílého hedvábí.[4]) Tytéž plastické figury — jen o sv.

[1]) Method, XXI., 126.

[2]) Obrazy a výpisy těch věcí jsou v Soupise VIII., 30. III., 68. Na str. 77 uveden ornát petrovický, teď chovaný v Uměl. prům. mus. Na něm čtyři figury světic. V Soupise XI., 123. XVII., 45. Kasule blanická je teď ve Vídni v paláci Schwarzenberků. Byla na marianské výstavě v Praze r. 1904.

[3]) Obrázek v Method., XXII., 54. Podlaha a Šittler popisují a vykládají.

[4]) Koula, Pam. Uměl., VI., 9. Soup. XVI. 151.

Václava víc — má kasule královéhradecká, činící přechod k dílům renesančním. Ornamentika jejího žlutého hedvábí již renesanční všecka.[1])

Krumpéři osobovali si také dělati všecky práce z perel. Robili perlové „omirály“ a pušky k tělu božímu, hedvábné a perlami vyšívané,[2]) stejně jako nejrozmanitější „perlovce“ a „věnečky“, korunky nebo „pentliky“ na ženskou hlavu. Dle mody krumpéř k perlám přidával cetky, takže vznikaly věnečky „třasuté“.[3]) Ženské si na perlovce věšely prsteny. Klára Helmová v Praze r. 1425 měla na perlovci 26 prstenů; Kačka kramářka v polou století odkazuje komusi perlovec „menší s prsteny snad třiceti“.[4]) Byly perlovce po 20 kopách i dražší. Ze zlatého pletiva a z perlí krumpéř robil bohatým paním „náušky“, veliké to pytlíky síťové k uším. Jich podobu zříti na freskách kutnohorských.

V uměleckých pracích kovářských a zámečnických v této periodě znalci vidí zase pokroky. Technicky byly práce těch řemesel dosti obtížny pořáde tím, že z huti, kde ještě neuměli tak vysokým žárem vyráběti jako v době následující, kováři dostávali „štáfy“ železa nevelike, tak že si kovář musil větší práce skládati z menších kusů; ještě aspoň že kovářům v XV. století dodáván byl válcovaný plech, sic by i ten byli musili svými kladivy pořizovati. Plechy tepali, prosekávali, razili, rýhovali; pruty svářeli, nýtovali, pilovali,[5]) a tou prací vznikala ze železa díla, která byla na ochranu jako na ozdobu.[6]) Uměleckým kouskem byla nejedna mříž, kterou zastavili okno, ohradili oltář,[7]) schody.

---

[1]) Obraz a výpis v Method., XXII., 56.

[2]) Arch. praž., č. 992. 260. R. 1473 je zapsána puška damašku černého s perlami k těl. bož.

[3]) Staroměstský Jiřík krumpéř r. 1466 byl dlužen u zlatníka »tři čtvrtce stříbra kovaného«. Arch. praž., č. 2119. T. 2. N. 14. Týž krumpéř dělal jednomu panoši čepec aksamitový červený »s uncem« (t. j. s cetky zlatými).

[4]) Arch. pražs., č. 992. 64. 2119. H. 8.

[5]) Zajímavý obrázek kováře ze zač. XV věku je v rukop. kapitul. knih. Reprod. v Soupise, Praha II., 2. 179. Kovář má zástěru do špice, v jedné ruce kladivo dvojklané, v druhé nějaký sekáč a za pásem lopatu.

[6]) Znamenité sbírky železa uměleckého mají v městsk. mus. praž a v Umělecko-průmysl. v Praze. I venkovská musea chovají pěkné kusy, zvláště z dob mladších

[7]) R. 1493 činí se odkaz 50 kop grošů na mříži železnou k oltáři Matce boží u sv. Víta. Arch pražs., č. 2253. 57. R. 1529 týnský farář kněz Viktorin

Mříže mívaly až do konce naší doby architektonické tvary nejen dekorační ale i konstruktivní. Jednak sváděla monumentální architektura též v jiných odborech řemeslníky k nápodobení, jednak prutový materiál železný — po našem mínění — k tomu přímo vybízel, aby kružby a jiný lineární dekor architektonický byl napodobován, stejně tak, jako plech ponoukal kováře a zámečníka, aby z něho tepali a v něm vyhlubovali dekoraci listovou.[1]) Byly-li v době předchozí tvary architektury železné prostými, do konce doby vladislavské jsou formou přebujny. Vyskytují se krabolce, kružby plamenné, fiály, kovář tepá tvary naturalistické, listy rozmanité, zvláště bodlákové i sukovité větve, což všecko značí pozdní gotiku.[2]) Zvláštní druh mřížek zachoval se v Čechách leckde na dvířkách, jimiž uzavírána svátost. Byly ze silného plechu prolamovány, vysekávány a pilovány v práci jemnou, drobnou. Z takových mřížek nejvíc u nás proslaveny a nejčastěji líčeny i zobrazovány jsou trojí mřížky na sanktuariu v Hradci Králové z r. 1492.[3]) Jsou ze železného plechu trojúhelníkovým řezem vypilovány, pozlaceny; každá rozdělena ve čtyři pole pásky úzkými, na nichž vybity latinské nápisy, Těla božího se týkající; v každém oddělení jiná kružba gotická, růže, kola, plameny, vše komponováno s neobyčejnou, až neklidnou fantasií.

Umělecké kousky kovář prováděl na závěsech truhel, almar, dveří domovitých. Gotické závěsy ty byly jako železná ruka, prsty roztahující, a prkna oněch truhel a dveří pevně pohromadě zdržující. Ozdobou jich bylo listoví stylisované, kružba, rýhy, prolamování a podklad barevnou koží.[4]) R. 1507 pražský zámečník almaru okoval za kopu míšeňskou. Méně známo, že také stoly byly kovány,

odkazuje 70 kop míš. na železnou mříži před veliký oltář, »budou-li ji chtíti dělati.« Arch. praž., č. 2142. N. 3.

[1]) Někdy se práce nezdařila. Píše r. 1493 purkrabí na Boru panu Henr. ze Švamberka o kováři z Mnichova: »Bojím se, že nic dobrého neudělá, ano těch mříží, kteréž jest udělal, nechválí a že jsou z zlého železa udělány a špatně.« Purkrabí míní, kdyby pán zjednal »hebké« železo, že by dal holi vytáhnouti, a kovář na Švamberce že by mříži trefněji udělal nežli onen. Je to venkovskému kováři vysvědčení znamenité. Arch. Čes, XV., 65.

[2]) Haněl, (Práce umělec. zámečníka a kováře na str. 11.) praví, že se ty tvary s povahou železa nesnášejí.

[3]) Kathedr. kostel sv. Ducha v Hradci, Kalaš, 25. Haněl, l. c., 81. Cechner, Soupis, XIX, 47.

[4]) Bohatě prolamované kování mají v Domažlicích na truhle z XV. věku. Soupis XVII., 32. Některý vzácný kus v měst. mus. v Praze.

zajisté že prací úhlednou.[1]) V této periodě bylo oblíbeno celé dvéře plechem pobíjeti; v plechu tom byly vytepány obyčejně figury, zvířat podoby, písmena, erbíky. Stkvělou prací toho způsobu jsou dvéře lounské[2]) a dvéře křivoklátské z r. 1490, jimž jsme se podivovali na Retrospektivní výstavě v Praze.[3]) Umění a fantasii kováři naši osvědčovali hotovíce kruhy, přítuhy, klepáky na dvéře domovní a krytí dveřního zámku. Kruhy a klepáky zhusta podoby srdcovité, přítuhy hmotnější a válcovité, kryty a štítky zámků obdloužné, vše to robeno z plechu, tepáno, prolamováno v prosté i v bohaté tvary listové, figurné; v době pozdní gotiky dostaly se do dekoru větvice spletité.[4])

Některý kus býval polychromován a zlacen. Vedle zdobné stránky zámečník při zámku arci hlavní péči míti musil o zdárný mechanism; vymýšleli překážky, jež klíč nucen překonati, nežli se dostal k ozubům závor, aby je pošinul k otevření. V XV. věku vzniklo zámkové péro a závory mohly býti četnější.[5]) Vedle nádherných zámků o důmyslném ústroji arci hotoveny byly také prosté. V Praze r. 1507 pořízen zámek s dvěma „závory“ za 6 grošů bílých. [6]) Za zmínku stojí, že v Praze vyskytují se v zápisech (od r. 1460) také zámky „ruské“, čímž snad míněn nějaký zámek závěsný. [7]) Při klíči této doby bývalo poutko zdobeno kružbou gotickou, ze slabých plechových proužků čistě prováděnou.[8])

S uměleckým smyslem kovář dělal ramena na vývěsní štíty, třeba ještě ne tou rozmanitostí a hojností jako v době následující.

Z prací železných sprostných, k denní potřebě hotovených, buďtež uvedeny v XV. stol. sekery kladné, dřevné, rohaté, jednoruční, dvojruční, bradatky kolářské, řeznické, havířské, [9]) všelijaká

---

[1]) Arch. praž., č. 2211. J. 5.

[2]) Majet. Ant. Merza spisovatele; teď v měst. mus. v Praze.

[3]) Chytil, Uměl. prům. na Retr. výst. 26.

[4]) Obrazy a pojednání u Haněla, l. c., 34. 59. 63. 65.

[5]) Haněl, l. c., 35. Bucher, Gesch. d. techn. Künste, III., 22. Ale paklíče byly k nenáležitému otevírání. V Hradeckém rukopise (vyd. Paterovo) sluje paklíč »kozí nohou.«

[6]) Arch. praž., č. 2211. J. 5.

[7]) Arch. praž., č. 2085. K. 22. Pan ředitel Haněl, znalec těch věcí, tu domněnku mi vzkázal, když jsem žádal ho za poučení.

[8]) Haněl, l. c., 45. 46.

[9]) V Soupise XIII. (Příbram) je zobrazena stará sekera havířská. Str. 136.

kladiva, mezi nimiž zednická, kosná, babky,[1]) kraslíky,[2]) pobíjačky, drkolny (klacky), pily větší, menší, sekáče kuchařské, formy na pečení oplatek (r. 1458), motyky, mezi nimiž nosatce dlouhé, kratce, srpy, kosy (travné a obilné), kleště (klufty), od nejmenších až po kleště, „jako jimi kámen táhnou;“[3]) rýče, lopaty, hřebla železná, drabce,[4]) „struh šindelům,“ ale i struhadlo do kuchyně;[5]) „blesko k struhání světnice,“[6]) rozličné nebozezy, hřebíky všeliké: „hlavaté“, laťové, šindelné (tisíc za 5, 6, 8 grošů českých), skřidelné (tisíc i za 10 grošů bílých) a jiné. R. 1429 robil k obraně města pražský kovář Petr tři kopy šípů za 16 grošů (od nasazení těch šípů město zaplatilo 9 grošů); tehdáž pražský kovář také hotovil šípy ohnivé se sírou.[7]) Kováři dělali také „sáně do kamen“, rožně, „pánve rybám vařiti“,[8]) pánvičky železné „k vaření zelí“, kotlíky s trénožkou, kotlíky „obářecí“ s nohami, kotlíky rybní a jiné i takové železné, „jako nad ohněm visívají.“ Kováři vyráběli husitům našim palcáty, bijáky, palice s hroty a kovali selské cepy; nejeden kul tesáky a meče na zlost nožířův a mečířů.[9])

Pokud obyčejné věci, jak tu vyčteny, dělal kovář, všecko slulo dílem bílým; kovati „fasuněk“ a kovati koně slulo kovářským dílem černým. Kůň kován na ostro, hladko, či mu jen podkovy „přitvrzeny“. O kování koně „nesnadného“ nebo „vášnivého“ byla nařízení: kovář koně měl uvázati, a ten, číž kůň, měl držeti nohu jeho, když by se kůň urazil, aby tím vinen nebyl kovář.[10]) Kdyby se kůň i v lisicích (dřevěné zábradlo kovářské) v onom uvázání zabil, dí řád novoměstský r. 1524, že kovář škody neponese, „poněvadž on, jestližeby mu kůň na zdraví škodu udělal nebo zabil, musilby to jmíti a žádný by mu zdraví navrátiti nemohl.“[11]) Cechovní řád

[1]) Kladivo babka v Stříbře r. 1517. Arch. plzeň, kn. stříb, č. 182. 260.

[2]) Arch. litomyšl., č. 118. 82. R. 1507.

[3]) R. 1460; arch. praž. Miscell. 17. K. 22.

[4]) Drabec železný v knize kouřimsk. Testament. 1511.

[5]) Arch. litomyšl., č. 118. 82. »Struh« bude asi nějaký hoblík na strouh. dřeva k šindelům. Struhadlo nalezli jsme na zámku Hluboké r. 1490. Listář pernštejnský. Mus. zem., č. 2. 59.

[6]) Kn. kaňkovská; r. 1522 stály ty skoble 8 grošů.

[7]) Vydání měsťs. v arch. praž. z r. 1429. 68. 71. 72.

[8]) Obyčejná fráze v inventářích. Viz kn. litomyšl., č. 118. 82.

[9]) Nožíři pražští žalovali r. 1503 kováře Mikuláše Odrole, že tesáky dělá proti jejich právům. Nevyhráli. Arch. praž., č. 1128. A. 2.

[10]) Řád turnovský z r. 1519. Půjčil dr. Šimák.

[11]) Řád zapsaný v knize táborské. 1524.

chtíval od kováře jen aby dílo bylo pevno. Zlámal-li kdo dílo kovářské, měl ihned žalovati, a cechmistři byli povinni ohledati, čí jest vina.[1])

V dílně své kovář měl k přerozmanitým svým pracím ku podivu málo nástrojů. Býval tu nákovadlen nebo nákovadlo ocelované, jedno, druhé, větší, menší, rohatina (nákovadlen dvouramenný), svěrák, hřebovna (některý kovář jich měl několik pro větší produkci hřebíků), jiná pro hřebíky „latné" (laťové), jiná pro „šindelné", kleští 10—20, mezi nimiž zvláštní klíště koňské, stejně tolik ručních kladiv rozličných velikostí, mezi nimi „kladivce koňské", a kladivo na nýtování (nythamr, naythamr), perlík jeden nebo dva (werkhamr), dva, tři mlaty, jeden, dva kropáče, několik sekáčů, utínaček, jimiž železo usekávali; několik průbojů nebo průbojníků, jimiž se žhavé železo probodávalo, některou pomocnou tyč (halfeysen, halvejsí) struh koňský, čihák větší, menší a měchy.[2])

Železo voženo kovářům v XV. stol. i z Moravy; centnéř železa byl r. 1509 v Kouřimi za 84 grošů míšeňských, v Berouně byla libra železa r. 1517 za 6 denárů, dvě „holi" železné za 21 grošů; kámen železa v Praze byl r. 1483 za 13 grošův.[3])

K velikým pracím ze železa jest počítati věžní hodiny bicí způsobu prostého;[4]) ale v této periodě vznikají také veliké orloje uměním nemalým a vědou astronomickou pořizované, ukazující hodiny, dni, svátky, měsíce, souhvězdí, jakož takového znamenitého orloje příklad zachoval se ve věži staroměstského domu radního (z r. 1490).

Hodináři XV. století pořizovali i hodiny na zeď visuté se závažím.[5]) R. 1433 uvádějí se v pražském inventáři dvoje hodiny;

---

[1]) Řád turnovský z r. 1519.

[2]) Arch. litomyšl. Lib. memorab. z r. 1360. 19. R. 1488. Uvádějí se také »dvě štauchovně;« Hraše, Náchod; Arch. Český, XVI., 347 kovárna z hradu Hluboké r. 1490. Tu jest uveden sekáč »falc«, průbojník »štemfl« a jiný »k šínóm«. Omylem tisku je tu nythams místo nythamr. Čihák uveden v arch. praž., č. 2119. E. 1.

[3]) Arch. praž., č. 2094. H. 26. Arch. beroun., kn. počtů z r. 1508.

[4]) Začaly se koncem XIV. věku; ale nebyly ani v XV. tuze hojny. Kyvadla ještě neznali. V Praze odkazy na kostelní orloje veliké trousí se od doby krále Jiřího. R. 1461 na př. odkaz k sv. Vojtěchu na hodiny. Arch. praž., č. 2094. C. 12. V Kolíně hodiny r. 1494 hodinář pražský Jiřík upravuje. Soupis I, 20. V Hradci Jindř. r 1492 zámečník orloj spravoval za čtvrtletní plat 25 grošů. Arch. hradec. Kn příjmů z r. 1487; fol. 30.

[5]) Obrázek gotických hodin na zdi z XV. věku v VI. ser. Album du Sommerard Arts. č. 26. Z domečku čtyrhranného visí závaží.

r. 1438 má v Praze proslulý Jan Reček nějaký orlojík, jejž odkazuje jako vzácnost; r. 1460 apatykář Prokop choval na síni orloj „nákladný a mistrný“, a illuminator Pavel († 1534) odkazuje radnímu písaři Jakubovi „z milosti a lásky vorloj bicí“. [1]) Malých hodinek však ještě nebylo, teprve r. 1480 vynalezeno ve Francii péro, a tím dán podnět k malým hodinkám, které prý r. 1500 v Norimberce vznik svůj vzaly (domnělým vynálezcem zámečník Petr Hele). Byly však i potom dlouho vzácností. Snad takového rázu jemnějšího byl onen „vorlojík budicí“, jenž v Praze zapsán r. 1521. [2]) Vedle orlojíčků s umělým mechanismem vždy ještě panovaly orloje „ssuté“, v nichž písek, zvolna se ssuje, čas ukazoval.

Z prací nožířových v XV. věku jest zajímava česká specialita, české řezáky; dostaly se i za hranice, r. 1490 nožířský řád vídeňský o nich hovoří (behemische snitzer) jako o věci obecné. [3]) Jakou měly podobu, nelze říci, hádám, že to byly nože těžké. [4]) Možná, že to byly ony tesáčky, jež naznačeny jsou v knize litomyšlské r. 1507 slovem „tesáček louči dělati.“ [5]) Jiného způsobu tesák, také česká zvláštnost z XV. věku, byl bodavou a sečnou zbraní, měl podobu dýky na konci poněkud zahnuté jako šavle. I ten tesák dostal se do Němec a podržel tam české zkomolené jméno „dusak“. Nožíř dělal také obyčejné dýky, a není pochyby, že i dlouhé meče dělal, pokud mečíři nebránili. [6])

Uměleckou práci ukazoval nožíř (stejně jako mečíř) při obkládání nožních a tesákových rukovětí. Obkládali je dřevem sandalovým a pušpánovým, [7]) zdobili mosazí, stříbrem. R. 1525 novoměstští mečíři snažili se nožířům vymoci u konšelů zákaz, aby nekovali a neobkládali tesáků, kordů a mečů. Nožíři se bránili tím, že na kování, broušení a obkládání tesáku své řemeslo ukazují, a kdo na čem řemeslo ukazuje, to že můž dělati. Konšelé rozhodli, když i kováři meče, kordy a tesáky kují, že nožíři, ukazujíce na tesáku své řemeslo, tesáky obkládati mohou, ne však mečů, neboť

---

[1]) Arch. praž., Miscell. 87. 370. Č. 92. P. 8. Tomek, D. P. VIII., 494.
[2]) Arch. praž., č. 534. 43.
[3]) Jahrbuch der Kaiser. Samml. XVII., 15399.
[4]) V našich horách Němcům je »snitzer« jako sekáček na dříví.
[5]) Kn. č. 118. 82.
[6]) Soudím že zápisu v pražsk. kn. č. 2086. E. 7.; r. 1464: »Aby nožíř v krámě jen malé čepele dělal, okládal a prodával; veliká železa aby koval v kovárně na zad domu« Dýka se uvádí r. 1500 v Listáři plzeňs. (Strnad) II., 408.
[7]) Köpl v Jahrb. d. kunsthist. Samml. des Kaiserh. X., č. 5924.

mečíři zase své řemeslo ukazují na mečích, burdéřích jezdeckých a rytířských a na obšívání rukověti a pošvy. Za to zas nesmějí míti šlejféřů svých, nýbrž brusiči ať zůstávají v cechu nožířském a posluhují oběma řemeslům volně. [1]) Skoro sto let před tím (r. 1429) hádali se nožíři s touleři o dělání nožnic (pochva); páni staroměstští však nalezli „ortelním“ vypověděním, aby touleři dělali nožnice takové, jako od starodávna dělali. [2]) Jsou to patrně hádky o hranici díla řemeslného. V dílně své měl nožíř nádobí „kovací a lavičné“. [3])

Ještě ani v této době nožíř nedělal k nožům znamenitějšího počtu vidliček pro stůl. Byla-li v domácnosti jediná vidlice, stačila na podání masa z hlavní mísy; na talířích pak již pomohl nůž, lžíce a prsty bez vidliček. [4]) Ale nějaké „lžíce vidličné“ vyskytují se v pražské domácnosti r. 1524. [5])

V pracích mečířových dvojruči meče doby předchozí drží se, jenom jména nová se jim přidávají (burdýře, šaršouny); nové formy vznikají v této době zúžením hlavně a zostřením špice i lepším krytem ruky, jsoutě v XV. věku začátky koše, ovšem ještě dosti skromné. Novými formami jsou kordy (tylce), korduláče (korčáky). Také šavle nebo šable zahnuté objevují se na obrázcích (již s počátku XV. věku). Sudlice béře na sebe formu novou; na misku vstavuje se ostrý hrot, toť jedna forma česká a velmi oblíbená; vzniká sudlice z mečíku na ratišti postaveném, na mečík přivařuje mečíř uši jako háky (sudlice s ušima), či také jen jedno ucho (kopí s hákem); mečíř robí na tyč nůž se sekerou (sekyřice), kteráž zbraň jest mateří oblíbené v XVI. věku halapartny nebo bradatice, složené vlastně ze tří kusů: je to sekera s hákem na kopí. Není pochyby, že v rozmanitosti těch zbraní jeví se husitská vojna. Jen halapartna je z konce naší periody. Její jméno cizinské „voštip helebartha“ poprve čteme v Praze r. 1523, [6]) ale na tumbě Maxmiliána v Inšpruku má „helapartu“ vojsko české již r. 1504. [7])

---

[1]) Arch. pražs., č. 1129. 66.

[2]) Arch. pražs., č. 992. C. 5. Též v č. 1992. 105. V Archivě Česk. XIV., 438. je důsledně tištěno tanléři

[3]) To odkazuje r. 1451 pražský nožíř Kokysl Jankovi, synu svému. Arch. pražs., č. 2119. E. 4.

[4]) Jsou vidličky i ve Francii v XV. věku řídky v inventářích. Viollet le Duc. II., 108. 112.

[5]) U Jana Šípa, jenž měl veliký hostinec. Arch. praž., č. 9. 92.

[6]) Arch. praž., č. 1047. A. 14. Č. 9. 92. Arci je to zápis nahodilý.

[7]) Langer. Archaeol. Pam., XX, 442.

Brníři vždy ještě pletali brně z ocelových drátů, pletali pancíře i oboječky, [1]) ale již koncem XV. věku místo pletených obojků nošeny spíš obojky z plátů. R. 1433 je „ocelivý pancíř“ u brníře Maříka v Praze za 6 kop pražských; v polovici XV. století dával pražský brníř Šimon po 4—5 kopách; byly však i dražší (i po 13 kopách) i lacinější (po 3 zl. uherských). [2]) Brníři kupovali ocel v kruzích. V polou XV. věku kruh oceli byl za 32 grošů. [3])

Práce platnéřova do konce XV. věku obalila celého rytířského člověka, jináč arci pěšáka, jináč jezdce. Od počátku XV. věku vyskytují se vedle „polouplátí“ [4]) s hřbetem i bez hřbetu již celé „plechy“ přední, zadní; z r. 1433 známe „odění kované“, z historie vojny víme o „pánech železných“, oděných již železným krunýřem, který platnéři z menších kusů nýtovali či už také z jediného kusu uměli vytepati; v témž století XV., přibyl ke krunýři šorc, skládaný z plátů, na řemenech visutých, přibylo krytí rukou železnými rukávy [5]), ramen nábedrněmi, krytí loktů „myškami“; železných rukavic užíváno již v době předešlé, teď také zavedeno krytí nohou nákolníky a holenkami železnými. Slovem celý muž byl z železa, a platnéři žili dobu zlatou. Co do formy železné odění gotické do konce naší periody na všech výběžcích a koncích špičatělo čím dál víc; příchodem renesance potom se zaokrouhlovalo.

Práce nožířovy, mečířovy a platnéřovy byly hlazeny, leštěny, některé zvlášť pilně krevelem, rozličnými prachy a prostředky tajenými pulérovány, ciselovány. Honosné kusy, zvláště kyrysy a oboječky mívaly dekoraci rytou (a snad i leptanou) a zlatem nebo stříbrem vybíjenou; [6]) výkresy k dekoraci takové neváhal platnéři nebo zlatníkovi podávati umělec malířský. [7]) Co do cen víme, že

---

[1]) R. 1433 je zapsán (v arch. praž., č. 2082. D. 30.) pancíř »oblý«, obojček »ploský«.

[2]) Arch. praž., č. 992. 148., č. 2119. F. 9. P. 8. Č. 2096. R. 1451 pancíř byl cenou za dva koně. Kůň za $6\frac{1}{2}$ kopy, pancíř za 13 kop.

[3]) Arch. praž., č. 2119. F. 9.

[4]) Arch. praž., č. 2096. M. 5.

[5]) To snad jsou ony »rúry a dýlníky« rytířské, zapsané r. 1440 v arch. praž., č. 2099. 508.

[6]) Tauchirování, tauxia, tarsia, tausia, damaskování je starý způsob orientální. Italové a Španělé naučili se tomu od Arabů. Starou techniku, jak ji znáti na helmici sv. Václava, vyličují Podlaha a Šittler v Arch. Pam., XIX., 83. Nové techniky viz u Buchera, Gesch. der techn. Künste, II., 119.

[7]) Známo to o Dürerovi. Bucher, l. c., III., 14.

r. 1440 u platnéře Kříže v Praze ceněny „čisté pláty" po 70 groších, „prusplech" černý za 15 grošů, dvoje myšky a nákolenky (ale nedospělé) za kopu, pár rukavic za 26 grošů a celá zbroj „klaczie" (ke klání rytířskému) i s helmem za pět kop grošů. [1]) R. 1486 musil kdosi v Praze zaplatiti i za „poosáklou a dobře chaternou" zbroj 5 uherských dukátů. [2])

V helméřských pracích, jež pořizovali platnéři i zvláštní helméři, v této době jen to jest nové, že vznikla od polou XV. století přilba docela uzavřená a ocelivým kloboukům přibylo nové jméno šalířů. Rytířské helmice byly zvláště ku konci periody zdobeny zlatým vykládáním jako kyrysy. [3]) Lebka čistá r. 1440 oceněna 24 groši, klobouk ocelivý 40 groši, r. 1470 stál kapalin v Praze půl druhé kopy. [4])

Kterak práce platnéřů se časem rozmnožovaly, to postřehne čtoucí, ohledá-li inventář Mikuláše platnéře z r. 1426 a skoro sto let pozdější seznam zbroje u Jana Pivce platnéře. Onen má na skladě pouze čtvery rukavice ocelivé, polouplátí nezbíjené, prusplech, dva helmy, pár myšek, prusplech rytířský, černé poluplátí bez hřbetu — a nic víc. [5]) Naproti tomu platnéř Jan Pivce r. 1516 má „ve veřtatě" černé zbroje (předních a zadních kusů) na deset pacholků, zbroje pulérované na 8 pacholků, nábederní i s plechovicemi černých 12 párů a jiných na 12 pacholků, nákolenek černých 12 párů, a jiných na 12 pacholků, plechů menších na 3 pacholky, nad to ještě dva kusy přední zadní a vypulérované nábedrně. Kromě toho měl v komoře ještě trojí zbroj, 43 párů šinek, nákolenek, nábedrní, 5 hemelínů černých, 2 kapaliny, dva „haubny" (čepce) a helm s larvou. [6]) Tedy úhrnem měl Pivce na skladě do 200 kusů, kdežto jeho předchůdce choval jich na prodej jenom dvanáct.

V dílně platnéřů a helméřů byly měchy, nákovadlny, rohatiny, rohatiny malé s dírou, střiháky, čiháky, všelijaká kladiva, z nichž jmenují se často „hemreizi" křivé, prosté, kladiva stranovní, přední, hamrovací kladivo, „austrhamříky", kleště rozmanité, také křivé,

---

[1]) Arch. praž., č. 2099. 508.

[2]) Arch. praž., č. 11. Fol. E. 16.

[3]) Winter, Děj. kroje. 237. Z kšaftu pražsk. r. 1454 v č. 2119. G. 8. viděti, že ocelivé lebky dělal platnéř; tedy ne jen helméři.

[4]) Arch. praž., č. 2099. 508.

[5]) Tamž, 197.

[6]) Arch. praž., č. 8. 15.

prosté, kovací, uštipovací; některé nůže, také křivé „nuože“. [1]) K pracím svým kupovali tito řemeslníci plech na soudky a svazky. Soudek bílého byl r. 1463 v Praze za 5 kop (bez 15 grošů), svazek plechu černého po 44 groších. Svazek plechů nožířských byl lacinější, stál jen 25 grošů. [2])

Ostrohy, práce ostrožníků, v této době berou na sebe formu jinačí; prodlužují se až podivně, a bodec jejich se zdvihá šikmo, poněvadž jezdci začali připínati ostruhy níž. Před tím byly ostruhy krátky a tkvěly nad patou. Hotoveny byly ze železa i z mosazi. Některé byly sličnou prolamovanou prací uměleckou. Jedny takové české ostruhy chovají se jako vzácnost v sbírce ambrásské. Jsou bohatě ryté, tepané, zlacené a s nápisem „Pomni na mne, moje milá paní.“ [3])

Prací z cínu nebo z čistce bylo v této periodě nad míru mnoho děláno. Cín byl dražší nežli měď, ale země naše dávala ho dostatek, tak že hověti se mohlo obecné snaze naplňovati kostel i dům cínařskými pracemi. Cín sám o sobě není ani vděčný kov k pracím uměleckým; plastika z něho vždy vypadá mi jako z těsta. Mimo to i při pracích obyčejných cínař musil dobře uměti s ním zacházeti: nalil-li do pískové nebo hliněné formy cín příliš horký, bylo dílo naběhlé do modra a do červena, nalil-li cín studenější, bylo dílo mdlé a dirkovité. [4]) Olovem směl konvář míchati cín poměrem, stanoveným v době předešlé (na 10 lib. cínu 1 lib. olova). [5]) Při dílech konvářských jest stran dekorace jeden rozdíl tuze patrný: plastickou zdobu mívají obyčejně díla chrámová, proti tomu díla z domovitého svršku bývají na ozdobu jen ryta, rýhována a strouhána. [6]) Arci ucho, víko a nožičky konvic nemohly býti bez plastiky nějaké.

Z kostelních prací zachovalo se z této periody křtitelnic dosti mnoho. Formou jsou to kotle podoby zvonu, vzhůru obráceného,

---

[1]) Dílnu z r. 1426 viz v arch. praž., č 2099. 197. V ní uvádějí se nejasná jména 4 »tatce«, 4 »tysamříčkové« (ze slova hammer) a »šurc plechový k plátům«. U platnéře Kříže r. 1440 uvádí se mezi nástroji »popek«, č. 2099. 508. Dílna Václava Pivce z r. 1479 v č. 2119. T. 4.

[2]) U Jiříka kupce v Praze. Arch. praž., č. 2119. M. 13.

[3]) Koula. Arch. Pam. XV., 659. Winter, l. c., 261.

[4]) O starých technikách Weigel, Abbildung. d. Hauptstände 302.

[5]) Ustanovení z r 1371. Arch. praž, č. 986. 165.

[6]) Mísy veliké strúhané čistcové r. 1450 v Arch. praž., Miscell. č. 53. C. 6.

na třech nohách stojící. Nohy vycházejí, jako již jsme poznali v době předchozí (str. 261), z plastických bradáčů [1]) a z jiných hlav, zvláště ze lvích. [2]) Z nejpěknějších prací, na nichž proti době předešlé pokrok patrný, jest křtitelnice roudnická z r. 1448 (od pražského konváře Tomáše), chrudimská z r. 1462, kolínská z r. 1485, kuklenská asi z téže doby, a mýtská z r. 1499. [3]) Tyto tři posléz jmenované jsou od Ondřeje Ptáčka kutnohorského. Na všech těch křtitelnicích jsou na plášti v plastických arkádách a kružbách gotických figurky světců — 12 i 14 osobiček — mimo to Ukřižovaný a někde i Bůh Otec. Z lepších prací jest také gotická křtitelnice v Pelhřimově, zdobená reliefy svatých. Ten „klenot“ dělal r. 1517 konvář Václ. Mrkvička. [4]) Na křtitelnici v Nezamyslicích z r. 1510 vyskytuje se bodlákový ornament, při něm medvídek, vepři zformovaní vtipem pozdní gotiky. [5]) Ondřej Ptáček kutnohorsky rád dával na křtitelnice také svůj konvářský znak (orlici dvouhlavou se dvěma zvonci v drápech a s konvicí na prsou). [6])

Vedle prací chválených a obdivovaných zachovaly se arci také křtitelnice, jež mají plastiky hrubé, nedokonalé, a cenu tedy jen starobylosti. [7]) Nápisy na křtitelnicích jsou většinou latinské; prý nejstarší česká legenda jest u sv. Štěpána v Praze z r. 1459. [8]) Cínaři lili již tehdáž kostelům také svícny; řemeslníkům cínové korbele na svíce kostelní a pohřební lil v Hoře Ondřej Ptáček. [9])

Cínařská díla v domácnostech českých byla v této periodě již tak rozmanitá, že není snadno všech postihnouti. Především byly kolikery konvice dle formy, velikosti a dle účelu. Byly konvice hubaté, puklaté, baňaté, [10]) s nožičkami i bez nich. Byly goticky

[1]) Vousáči na křtitelnicích ještě r 1511, Soupis XIII., 92. (v Pečicích), r. 1511 v Slaném, Soupis, XV, 239. Vousáče rád dělal Ptáček kutnohorský v týchž dobách.

[2]) Dobrý vzor v Klatovech, Soupis, VII. Ještě zdařilejší ve Vrbně n. Lesy křtitelnice z r. 1511 od Petra, konv. pražského. Soupis, II, 92.

[3]) Soupis IV., 177; Soupis XI, 59; Soupis I., 37; Soupis XIX., 138; Soupis XVI., 135.

[4]) Soupis, XVIII, 193.

[5]) Nápis český, autor nepovědomý. Soupis XII., Sušice, 79.

[6]) Reprod. u Rybičky, O česk. zvonař., 46.

[7]) Z těch na př. lounská z r. 1518 od Václ. Klatovského. Soupis II., 29.

[8]) Rybička. O Zvonařích. 77.

[9]) Arch. mus. zems. Hora. R. 1511.

[10]) Zapsány r. 1503 v Kutnohorsk. přísp. II., 31. Arch. praž. Miscell. 53 C. 6, r. 1449. Dvě »staré veliké baňaté« r. 1515 v arch praž., č. 8. 12.

hranaté i oblé. Byly konvičky žejdlíkové poloupinetní, až naposled konve na tři pinty. Největší byly konvice cechovní. Z cínových nádob arci ještě větší byly štandy.[1]) Co do úlohy byly konvice vinní, pivní nebo „k pivu dávání", pinty „odlévající" a konve „veliké, jako v nich poctu posílají." [2]) Co do zdoby vyskytují se v zápisech konve s erby, merky, s růžemi a jedenkrát také s „kramsem", t. j. s cimbuřím, tedy přece s plastikou. [3]) Nějakou konvici v této periodě zvali Magdalenou i Mandalenou. Vyskytuje se v zápisech inventárních kolem r. 1430, ale již jako stará známá. R. 1433 uvádí se konvice Magdalena ad unam pintam, i r. 1446 čteme o konví pinetní řečené Magdalena, ale jest na půl druhé pinty.[4]) R. 1462 cení kdosi konev cínovou za půl kopy, Magdalenu za 20 grošův.[5]) Z těch zápisů nelze o Magdaleně uhodnouti nic bezpečného. Snad byla na konvici vyryta ženská osoba, odtudž její jméno.

Vedle konvic vyskytují se také cínové poháry, [6]) flašky nebo láhvice i „lávice".[7]) Mísy cínové jsou strouhané, kované, slovou šálešnými, křenovými; byly veliké i malé, mělké i velmi hluboké; mísy, které slovou „s machnami,"[8]) snad jsou také s vyrytými pannami jako svrchu řečené „Magdaleny;" Machna a Magdalena jedno jest. Uvádějí se talíře cínové, umývadla (lavatoře), slánky i „víry" z cínu (kruhovité nádoby pro horkou vodu; stavěly se pod mísy, aby jídlo zůstávalo teplým). Kotlíky „ložničí" (noční) bývaly též z cínu.[9])

Některá domácnost oplývala cínovým nádobím. Někde až na centnéře počítáno. Po 10—20 mísách, 20—40 talířích cínových a

---

[1]) R. 1513 Kvat. trhov. v des. č. 3. B. 3.

[2]) Dačický-Rezek, Paměti, I., 361. R. 1512. Odlévka je psaná v arch. praž. č. 8. 38. R. 1518.

[3]) Mates sedlář r. 1512 měl konev s erbem sedlářským. Arch. pražský, č. 2091. Q. 22. »S kramsem vokolo« r. 1521 v arch. praž., č. 2212. B. 12.

[4]) Arch. praž., č. 2082. D. 24. Stejně r. 1444. Miscell., č. 28. L. 9. Arch. praž., č. 2096. C. 9.

[5]) Arch. praž., Miscell. č. 26. D. a.

[6]) V kšaftech z Bělé r. 1519. Rukop. musej. Umlauf.

[7]) Litomyšl. arch., č. 118. 35; r. 1497. Arch. pražs., Miscell, č. 53. B. 8. r. 1449.

[8]) Mísy kované s machnami v arch. praž., č. 2119. C. 6.

[9]) Lavatoř cínový s almárkou r. 1523 v arch. praž., č. 8. 71. Víra psána v téže kn. fol. 15; r. 1516. Kotlík ložničí r. 1495 v Litomyšli. Tamější kn. č. 118. 35.

deseti konvicích počítá se v pražských inventářích dosti obyčejně. Šmejdíř Ondřej r. 1500 konví měl 17, talířů 36 (z nichž 12 normberských), mis 32. U Řehoře Chanického ze Všehrd bylo r. 1527 cínu nad tři centnéře.[1]) V zápisech venkovských měst jsou počty průměrně menší nežli v Praze, ale přece vždy dosti význačno, že není pozůstalosti bez cínového nádobí. V Kouřimi r. 1511 stará Stejskalka měla 8 konvic poloupinetních, mis 11, taléřů 8. Chudé dědictví vdovino v Dvoře Králové r. 1500 drží v sobě mis 7 a konvice 3; v Bělé vdova po písaři r. 1519 měla 3 mísy, 16 taléřů, 6 konvic cínových,[2]) a takž dlouho bylo by lze odevšad přiváděti doklady. Někdy i na venkově vyskytnou se počty, které pražským nezadají. Peganosta v Hradci Jindřichově r. 1500 měl 40 konvic a žejdlíků, 72 mis a talířů, úhrnem tři centnéře cínového nádobí; libru počítajíc za 6 grošů, tedy summou nádobí za $31\frac{1}{2}$ kopy míšeňské. Také kutnohorské inventáře budí podivení.[3])

Centnéř cínu stál r. 1457 10 kop grošů míšeňských, libra byla r. 1470 po 5 groších míšeňských, později i po 6 groších; 20 liber olova bylo za 28 grošů[4]) míš. Hotového díla cent počítal litomyšlský konvář r. 1502 po 7 kop českých nebo 14 míšeň. (měl konví a mis na skladě za $95\frac{1}{2}$ kopy míš.); u kutnohorského Ondřeje Ptáčka počítali r. 1511 cent (120 liber) „nového" díla po 16 kopách míš., tedy libru asi po 8 groších; dílo staré cenili laciněji.[5])

Prací zvonařských v této periodě bylo mnoho u nás děláno a také dosti se jich zachovalo. Ani v době vojny nepřestali zvonů líti, jakž svědčí zvon v Střížové z r. 1428 a zvon strakonický z r. 1426.[6]) Po vojně čím dál, to víc zvonů vznikalo; při kterém kostele měli kněze, tu chtívali míti nejméně po dvou zvonech, kde neměli kněze, musil býti zvon, aby sezváněli se zbožní kališníci sami k modlení.

Bronz nebo zvonovina, z níž lito, skládala se ze čtyř dílů mědi a z jedné části cínu. Libra mědi platila po 4 groších míšeň., cent zvonoviny byl u Ondřeje Ptáčka r. 1511 za 3 kopy české, tedy

---

1) Arch. praž., č. 8. 46. Inventář Chanického tamž.

2) Lib. testament. Kouřim. Kniha dvorská v Česk. mus., fol. 8. Kšafty bělské v Česk. Mus. Umlauf. Podobně v Domažl. kn. kšaft. z r. 1505.

3) Arch. hradecký Regist. purkmistr., fol. 283. Viz jen Jirkův z Lorce r. 1503. Kutnoh. přísp. II, 31.

4) Arch. praž., č. 2119. H. 6. R. 13.

5) Arch. litomyšl., č. 118. 54. Arch. zem. mus. Hora. 1511

6) Soupis, VIII., 121. Dušek, Method., XXVIII., 55.

libra zvonoviny asi také po 4 groších míšeňských. Prodal-li Pláček zvonec třícentový do Solopisk za 15 kop, šesticentnéřový do Zbislavě za 28 kop a jedenácticentový do Suchdola za 50 kop, to měl hrubého zisku 6 kop, 10, 17 kop, tedy nestejně při každém zvoně, kteráž nestejnost zajisté závisela na práci. České zvony nalezly v literatuře dosti pozornosti a chvály zasloužené, ale to na plné posouzení stkvělé té české práce nestačí, zvláště po stránce technické české zvony čekají svého znalce a badatele.[1]) Umělecká cena zvonu hledá se hlavně v plastických ornamentech. Holých, hladkých zvonů vycházelo i z předních dílen i v této periodě dost;[2]) ale věncovou zdobu, nějaký vlys nahoře, nějakou obrubu dole při tlustém okraji měl každý zvon. Liliovitý vlys oblibovala huť Daniele v Kutné Hoře, mistr Jiljí v Plzni dával na zvony gotický vlys z trojlístků jetelových komponovaný,[3]) také mistr Jiří užíval jetelové dekorace (na příklad na zvoně Gothardu v Slaném); každý mistr snažil se míti nějaký ornament na čepci a na obrubě zvonu; arci veliké bohatosti a profilování bujného na gotických zvonech této doby nehledej. Každá huť měla svou zvláštní zásobu reliefů. Nejobyčejnějším reliefem na zvonech byl Ukřižovaný, Matka boží a z apoštolů sv. Petr a Pavel. Pražský mistr Bartoloměj dával na svoje zvony plaketu Panny Marie v řasném rouše,[4]) ze světců a světic

[1]) Bylo by zajímavo vyšetřiti, znal-li zvonař český již v XV. věku pevné pravidlo šířky k výšce, poměr a pravidlo tloušťky na rozličných místech pláště zvonového (scalam campanariam), či dělal-li dílo pokusně a dle zkušenosti vlastní bez pravidla. O tónech našich zvonů neví se také nic; málo platna zpráva (ač zajímavá), že v XV. stol. nejlíbeznější hlasy v Praze měl zvon na staroměstské radnici a zvon »Petr« u sv. Štěpána na Nov. městě. Tomek, D. P., VIII., 174. Nedávno vydal prof. dr. Šimák své zprávy o zvonařích pražských v Arch. Pam. (XXI., VII.) Rozdíly mezi soupisem mým (na str. 471) a Šimákovým, které se tu a tam vyskytují, badatelům jen poslouží, protože jsou rozmnožením materiálu. V mém soupise budou se musiti bezpochyby na str. 477 data, Šimonovi Žaludovi přiřčená, přidati k jinému Šimonovi, jejž Šimák zove Šimonem z Dačic.

[2]) Od mistra praž. Jiřího jsou zvony bez ozdob z r. 1490 na Slansku. Soupis, XX., 402. Od Žáčka Ondřeje hladký zvon z r. 1508 v Hradci a v menších místech několiku. Soupis, XIX., 63. Soup., I., 10. 74. Jan Butovský r. 1504 ulil do Loučími hladký zvon. Soupis. XVII, 95. atd.

[3]) Soupis, XI., 12. Danielův zvon v Hlinsku z r. 1520. Jiljího, mistra v Plzni, zvon v Poleni z r. 1525 a z r. 1539. Soup., VI., 140. 144. Soup., XIII., 148. Zvon v Slivici z r. 1534; v Srbici zvony, Soup., XVII., 113. a j.

[4]) Zvon v Hůrce z r. 1514, ve Velharticích r. 1503; Soup., XII., 60, 154, u sv. Jindřicha v Praze. Navrátil, Paměti kostel. Jindř. 115.

Barboru, Josefa, Matouše, Jakuba, Petra a Václava, který se mu na zvonu v Nezamyslicích r. 1526 nikterak nepovedl.[1]) Mistr Egydius (Jiljí) pražský krášlil zvony plaketou Mateře boží a malinkou figurkou sv. Pavla;[2]) mistr Jiří dal na veliký zvon rakovnický krásnou plaketu Madonny, znak městský a dobře modelovaného raka; slanský zvon veliký (r. 1494) ozdobil Madonnou na půlměsíci a figurkou sv. Gotharda, kterou musil bezpochyby poříditi pro ten zvon schválně;[3]) kutnohorský Ptáček dával na zvonový plášť Madonnu s Kristem, sv. Petra a Pavla (na zvonech v Chrudimi, v Šlapanově), hradecký Ondřej Žáček krucifix a také plaketu sv. Ondřeje (v Rosicích); jindřichohradecký mistr Václav přidával ke kříži sv. Václava; do zvonu ve Veselí (r. 1503) zapustil čtyři mince; klatovští konváři Jan a Daniel mívali v arkádě Ukřižovaného a známé figurky pod křížem, Matku a Jana.[4]) Pěknou zásobu plaket míval k svým zvonům litoměřický mistr Tomáš; zachovaly se od něho plastiky sv. Pavla, Petra, Václava, Jakuba, Jiřího, Madonny, andělů i kalicha.[5]) Tento kalich svědčí, že tamější umělci, jako jsme shledali při kancionále litoměřickém, kališné náboženství horlivěji ukazovali, než dělo se jinde. Kalich také zachoval se v Praze na zvoně u sv. Havla z r. 1455.

Ze zvláštních vzácných obrazů vidí se býti sv. Cyrill a Methoděj v Dublovicích na zvoně z r. 1466, práce to mistra neznámého;[6]) zvláštní komposicí, již svrchu jinde dotčenou, jest na zvoně v Knovízi Kristus ukřižovaný na větvích stromu; Pieta moravského rázu jest na zvoně v Svratce; vzácný jest dnes obraz Husův, jak se zachoval na zvoně v Mlečicích, ulitém r. 1511 od pražského mistra

[1]) Zvony jeho mimo uvedené (na str. 471) hledej ještě v Soupisech Akad. II., III., IV., X., XX.

[2]) Zvon v Píštíně z r. 1498, Soup., VIII., 113; v Dřínově (1496), Soupis, XX., 27.

[3]) Soupis, XX., 243. I násled. data jsou ze Soupisů XI., 68, 187. III., 120. X., 108.

[4]) Zvon v Svojšicích z r. 1579; v Zbynicích z r. 1523; Soup., XII., 147. 182. Zvon v Závlekově (1488). Soup., VII., 188. Také na Domažlicku některý zvon. Soupis, XVII., 114.

[5]) Zvony v Srbči (1491, 1527). Soup., XX., 325; v Kostelci u Budyně, v Ředhošti, na Řípu (1509 sv. Jiří), ve Vetlé. Soupis, IV., 116, 142, 152, 154, 196. Zvon se sv. Jakubem v Radonici, Soup., II., 58. Kalich na zvoně v Lounkách z r. 1493. Soupis, IV., 144.

[6]) Soupis, III., 14. Nápis: In honorem pontificum Cirilli et Methudii.

Ondřeje.[1]) Zajisté v této periodě plaketa s Husem nebyla na zvonech vzácnou, ale otloukli ji v antireformaci nebo dali pro ni zvony přelíti.

K posvátným reliefům na zvonech konváři přidávali někdy také plaketu značky své; tu se nachází lvík, tam dráček[2]) nebo jiné znamení. Celkem ráz českých zvonových plastik vyrovnává se cizinským, jakž to patrno na zvonech norimberských, které se až k nám zatoulaly.[3]) Figurky na cizích i našich zvonech jsou reliefy, obyčejně ploché (teprv ke konci doby bývají silnější),[4]) tu ostřejší, tu zase tupější, některé modelované mistrně a jiné zase nemotorné, obhroublé, jakoby je do kadlubu hnětl hrnčíř.

Nápisy na zvonech proti době předešlé se dlouží, rozhojňují. Jsou latinské, od polou XV. stol. vedle latinských vyskytují se české a přibývá jich časem.[5]) Na tomto místě jest nutno znovu zmíniti se o zvoně v Přelici, jejž jsme na základě znaleckého tvrzení položili (na str. 260 této knihy) do XIV. věku jakožto zvon s nejstarší českou legendou. Bližším však vyšetřováním ukazuje se, že zvon ten náleží době této, a že letopočet jeho čísti jest ne 1386 ale 1486.[6])

---

[1]) Soup., XX., 86. Soup., XI, 206. Zvon od mistra Jiřího z Brna. Rybička. O česk. zvonař. 26.

[2]) Soupis. VIII., 14. V Budějovicích má na zvoně lvíčka cantarista Johannes r. 1498. Mistr Egydius (Jiljí) v Plzni dělával na zvony dráčka. Soupis, XIII., 148. XVII., 113.

[3]) Na př. zvon v Přešticích z r. 1438. Má plochý relief arkády s křížem. Vypsán od Duška v Method. XXVIII., 53.

[4]) V Hůrce (Sušicko) na zvoně Kristus s beránkem je relief (r. 1517) silný značně. Soup., XII., 60.

[5]) Velký zvon u sv. Havla z r. 1455 má českou legendu, Rybička, l. c., 176. Pražský konvář Hanuš a kutnohorský Ptáček českých legend užívali. Rybička, l. c., uvádí některé 10. 11. V Stříbře mají zvon s českým nápisem z r. 1494; nezvoní, vytrhli mu srdce pro český nápis. Dušek v Methodu. XXVIII., 53. V Lašovicích z r. 1498 zvon od Jana Markolta s českou legendou, Soupis, X., 90. atd.

[6]) Rybička (O zvonařích) i Velc v Soupise akademickém (XX., 197) byli snadno omýleni nezřetelností nápisu. Jeť datum na zvoně vyraženo písmeny MzcCCC. První tři písmena vykladači brali za nejasnou zkráceninu »mzt« a začali počítati od písmene čtvrtého, tím spíše, že to C jest nad ostatní větší a dvojité. Jest však nutno začíti od M (tisíc); písmě za ním, domnělé Z, lépe nebrati za nic jiného než za nějaké znamení oddělující, a písmě třetí, jež se po-

Podivno, že prostičký nápis z předešlé doby, pouhá jména čtyř evangelistů, udržuje se na zvonech i v této periodě; plzeňský mistr Egydius ještě na prahu doby nové dal ten nápis na zvon v Stříbře.[1])

Jináče legendy obsahují kousky biblických textů, kdy zvon a kým slit, čí nákladem. Z nejoblíbenějších býval text o úloze, kterou zvon má. Díť zvon o sobě, že nehlásá nikdy nic jalového, volá k ohni, k slavnosti, k vojně, k pohřbu.[2]) Tento nápis dával na své zvony pražský mistr Bartoloměj, kutnohorský Ptáček, chrudimský Jíra, litoměřický Tomáš [3]) a bezpochyby jiní ještě. Na zvoně ve Veltrusích (z r. 1494) byl kus Otčenáše latinského.[4]) Ave Maria bývá zhusta, v Strakonicích na zvoně jest skoro celé Zdrávas latinské a nad to ještě dosti dlouhá modlitba k Panně pomocnici milosrdné.[5]) Na velikém zvoně v Hradci Král., jenž slove Orel, konvář Žáček r. 1496 zajisté z poručení konšelů latinsky vypravuje kus lokální historie: ten zvon prý objednán roku, který pro zkaženost povětří byl obtížně stráven, když byl za psích dní přinesl mor, a když město bylo povodní zaplaveno, tak že lučin kolem nebylo viděti.[6]) Jakž viděti, již ku konci XV. století byly gotické zvony dosti hovornými.

Pravzácný jest případ, že na zvoně gotickém jest nápis českoněmecký. Taková jest legenda na zvonci, jenž býval v Budějovicích u pranéře. „Kohož pod tento zvonec povedou, Maria hilf.“ [7])

Jedna věc v nápisech jest při pověstné skromnosti středověkých umělců podivna. Dosti často nápis obsahuje chloubu díla; čítáš

---

tácí mezi t a c vzíti za C a přičísti je k ostatním třem stovkám; a takž budou čtyři sta. Oznámiti však dlužno, že Velc vždy ještě pevně zastává ze svého čtení a r. 1386.

[1]) Na př. na zvoně v Hostíně; Soupis, XX, 51. V Nové Kdyni. Tu při něm Ave Maria. Soupis, XVII., 50. V Těmici, Soupis, XVIII., 276. Ze středních a vých. Čech uvádí jich několik Rybička, l. c., 6. Dušek. Method, XXVIII., 53. Týž nápis nese souvěký zvon v Loučimi, taktéž dílo plzeňské. Ibid 56.

[2]) »En ego campana, nunquam pronuntio vana, ignem vel festum, bellum et funus honestum.«

[3]) Dokladem zvon v Dobřichově (r. 1510), ve Velharticích (1503), v Pečicích (1513) a j. Soup., I., 8. XII., 154. XIII., 78. Zvon v Radboři. Soup., I., 89; v Bojanově (1510). Soup., XI., 5; v Srbči (1515). Soup., XX., 325.

[4]) Zvon přelit. Soup., XX., 362.

[5]) Dílo strakonického mistra Jakuba z r. 1511. Dušek, Method. XXVIII., 55.

[6]) Kalaš, Kathedr. kostel v Hradci. 14.

[7]) Soupis, VIII., 46. Teď v museum tamějším.

totiž na zvoně zřejmě, že je to „opus praeclarum“ dílo velmi slavné, které tu slil konvář Johannes nebo jiní. Ondřej Žáček dal na zvon (Klement) v Hradci Král. autokritiku, že toto dílo lito jest krásně a znamenitě r. 1510, a že slavně dokončeno v říjnu měsíci.[1]) Podivnějším však, velebil-li mistr — ne tak dílo — jako sebe. Pražský mistr Bartoloměj dával na zvony zprávu o sobě, že na Novém městě „má jméno“ (nomen habet), že je tedy slovutný, na slovo braný.[2]) Takovou reklamu dal si i na zvon v Nezamyslicích, na němž nepodařený relief mistra svého nechválí. Je v tom naivnost doby, vždyť mistr dával týž nápis také na zvony v samém městě Novém, kdež toho ujištění, že má jméno a pověst, nebylo potřebí.[3])

Přiházelo se mistrům, že některý nápis nemohli dokončiti, v některém přemetli slova, některý tak zkomolili, že ho nemožno rozluštiti.[4]) Nelze však říci, že by těch chybných legend bylo mnoho. Některé nejasné a zkomolené legendy vykládány za mystickou tajnost, ale není pochyby, že v tom tkví jen neobratnost a nedbalost zvonařova.

Litery nápisů jsou obyčejně gotické minuskule; latinské okrouhlé písmo — jevící příchod renaissance — vyskytuje se ku konci periody. Mistr Jiljí plzeňský mívá na zvonech při gotickém vlyse majuskulní nápisy latinkou (r. 1523 v Loučimi, r. 1525 v Poleni).[5]) Když zvonař neměl po ruce písmeno náležité, i té chyby se někdy dopustil, že vzal do legendy písmě zhola jiné. Tak mistr Bartoloměj má na zvoně v Libušíně místo sanctis vyraženo canctis.[6])

Na konec o reliefech a legendách podotknouti dlužno, že kadluby k těm věcem dědily se dílnou nebo hutí, takže nástupce zvo-

---

[1]) Na př. zvon v Milevště z r. 1497. Soup., V., 116. Jiný z r. 1504 na Roudnicku. Soup. IV., 104. Kalaš, l. c., 15.

[2]) »Qui me fecit, magister Bartolomaeus, nomen habet in Nova civitate« na zvoně v Skurech (r. 1510), v Předbořicích (1515), a j. Soup., V., 128, XX., 207.

[3]) Na př. na zvoně z r. 1518 u sv. Jindřicha. Navrátil, Paměti kostela sv. Jindř., 115.

[4]) Na př. na zvoně ve Vepřku z r. 1456. Soup., XX., 402. Na př. v Neprobilicích na zvonu. Soup., XX., 164. V Polyni u Klatov na zvoně, z r. 1525. Dušek, Method., XXVIII., 56. Dr. Adámek, v Methodu, XXIX., 33 o zvoně v Kameničkách.

[5]) Soup., XVII., 95; VII., 140.

[6]) Soup., XX., 11. R. 1536. Krásné písmo je na zvoně v Rynárci z r. 1494. Soup., XVIII., 236.

nařův dlouho lil zvony o stejné formě a výpravě jako předchůdce; důkazem toho jsou zvony kutnohorského Jakuba Ptáčka, které vypadají jako práce Ondřeje, otce Jakubova. Naproti tomu huť Klabalova nově vzniklá v Hoře teprv koncem naší periody (1524), jeví svými pracemi v době následující patrnou snahu po bohaté a hojnější dekoraci, než robila do té doby starší huť Ptáčků.[1])

Jako jsme poznali při dílech z jiných kovů snahu po ohromnosti, takž i tuto oznámiti jest, že nad veliké zvony, jimiž chlubí se Rakovník, Slaný a nejedna věž pražská, r. 1509 z rozkazu králova mistr Bartoš a Ondřej Ptáček ulili k sv. Vítu na hrad Pražský největší zvon v Čechách, zvon ze 200 centnéřů. Velikánu dáno jméno Patronus či otec zvonů, pater campanarum. Prý r. 1523 musil býti přeléván.[2]) R. 1541 ohněm rozlil se a zhynul.

Zvonům dávána jména dle jich úlohy — poledník, dominikán (na neděli zvonící),[3]) umíráček, šturmovák; některý zvon obdržel jméno po donátoru jako na příklad v Kolíně „Vožan“, vzniklý r. 1449 nákladem paní Vožany, „Knaur nebo Knour“ v Hradci Jindřichově dle měšťana Hanuše Knauera, jenž na jeho lití dal r. 1461 60 centů mědi a 15 centnéřů cínu.[4]) K některému jinému pojí se pověst. Z těch je proslavený „Žebrák“, zvon rakovnický z r. 1492. Téhož jména nemalý zvon mají také v Hradci Králové, pochází z r. 1509, ale výklad jména není zjištěn.[5]) Také nevysvětleno, proč se veliký zvon v Hradci, ulitý r. 1496 Žáčkem, zove „Orlem“. „Orla“ měli i v Kutné Hoře. Tamž říkali též jednomu zvonu „Michálek“, ve Veselí mají zvon „Pražáček“, snad odtud, že byl r. 1493 v Praze lit.[6])

Jest povědomo, že zvon byla svěcená věc úctyhodná a že v středověku všude pokládáno za neslušnost, zvon s věže prodati. Proto jest dosti vzácno čísti, že Mikuláš Šváb, převor Matky boží

---

[1]) Leminger, Arch. Pam., XVII., 23.

[2]) Tomek, D. P. VIII., 8. Byl tehdáž lit ještě jiný zvon menší. Mincmistr Bernart z Valdštejna žádá šefmistrů kutnohorských za jejich jeřábní provaz »k tažení zvonů, kteří se k vůli J. M. krále slévati zde mají«. Arch. Kutnoh., č. 97.

[3]) V Hradci zvon z r. 1485.

[4]) Soup. I., 20. List. perg. č. 187, v arch. hradeck. Opis v arch. zemsk.

[5]) Kalaš, Kathedr. kostel v Hradci, 15. Tu jest vytištěna i pověst o rakovnickém Žebráku, docela jiná než vypravují v Rakovníce. O rakov. zvoně Arch. Pam., X., 283. Báseň Štemberova. Levý, Rakovník.

[6]) Dačický-Rezek, Paměti, I., 47. Soupis X., 108.

na Botiči v Praze, r. 1498 prodal osadě Sv. Vojtěcha v Podskalí zvon za 19 kop. [1])

V huti zvonařově nacházíme v řemeslném nádobí železná vřetena, hliněné a jiné i mosazné formy, měchy, pilníky, nebozezy, pily obloukové a tesařské, hoblíky, klamry, dláta veliká, jako jimi zvony z formy vysekávají, šrouby, brusy, držadla měděná, pánve železné, alfabety, kolky a provazy. [2]) Také bylo potřebí zvonaři zachystávati se nemalým množstvím dříví. Když lili r. 1524 na Kaňku (u Hory) zvon o 17 centech, spálili „lesa" za dvě kopy grošů! [3])

Ohledáme práci českého ručnikáře. Husité mají nepopíratelný význam, že vymyslili nové lehké střelby prachové, knotem zapalované, a že užívání všelikých ručnic, píšťal, hákovnic zobecnili. [4]) Pušky, v plzeňském museum chované a svého způsobu i stáří jediné, jeví od husitské doby až do začátku XVI. stol. (dle Kouly) tento rozvoj. Nejstarší kus je krátký válec, ležící v neohrabaném loži; vzorem k němu bylo patrně dělo veliké. Pak objevují se pušky, které mají přikovaný hák u svého ústí. Ten hák měl spevňovati polohu pušky, jím opírala se o zeď, o vůz, o pavézu husitskou. Prostá dírka na prach je při těch puškách nahoře, ale lože již má ohbí, aby usnadnilo se střelci měření. Další pokrok v tom jest, že hákovnice má při ústí svém mušku k míření a dírka béře na se formu pánvičky. Současně s formami pokročilejšími objevuje se zcela nová puška — píšťala, jejíž hlaveň dlouha, pažba velmi krátka, nepodporující hlaveň po celé délce. Dírka na prach jest po straně. Koulovi je to speciálně česká zbraň. Dlouhý čas bylo k obsluze hákovnic i píšťal potřebí dvou lidí, jeden držel, druhý zapaloval. V následujících formách zase pokrok o to, že doutnák (hubka) přibližoval se mechanicky kohoutkem, takže již jediný člověk mohl ručnici řiditi. Toť asi od polovice XV. věku (ač zámek luntový ve Francii vynalezen brzo po r. 1420). Tím se rozvinovala smrtonosná zbraň ruční rychleji; konec XV. století vyskytují se hákovnice

---

[1]) Arch. praž., č. 2090. 84.

[2]) Huť Ptáčkova r. 1511 v arch. zem. mus., opis z arch. kutn., kn. kšaftov. z r. 1483. Zmínky jiné v arch. praž., č. 2119. H. 9.

[3]) Kn. kaňkovská z r. 1506.

[4]) Koula (Vývoj česk. puškařství ve Světozoru XXXII., s instruktiv. obrazy, str. 318.) vliv husitů na tvorbu a rozvoj střelných zbraní dokázal. Po technické stránce srov. Burián o puškařství v Č. Č. Mus. 1845.

a půlháky svého způsobu již dokonalé. Hlaveň jejich je kruhová, ne již goticky hranatá, má mušku při ústí, rourku při kořeni pro snadnější míření; má zámek na péro a kohoutek, pánev na prach po straně jako samostatný kus, pažbu dlouhou, v ní nabiják a na ni schránku na kulky. Z takových hákovnic střílelo se kulkami 2—8 lotů a 1—4 loty prachu. Rozvinutého způsobu ručnice byly tou dobou již všude nejen u nás; zvláště dobře je uměli dělati v Norimberce, i protož skoro nedivno, povolali-li sobě Plzeňští r. 1506 za přísežného puškaře nějakého mistra odtamtud přes to, že měli doma puškaře Václava.[1])

Střelby ruční (jako těžké kusy) pořizovány ze železa, z bronzu, z mosazi.[2]) Do konce naší periody ručnice obvykly tou měrou, že staly se i zbraní lidí nevojenských, lidí cestujících přes pole. Jest význačno snesení pražských obcí r. 1510 proti násilnickým pánům, kdožby chtěl kdežkoli komu z Pražan ručnici vzíti, a on po živnosti své jde neb jede, by měl zabiti, braň se.[3])

Ručnice nebyly laciny. Hákovnice stála r. 1476 v Rakovníce dvě kopy grošů, tedy tolik, zač bylo lze koupiti pět věder piva.[4]) V dílně ručnikáře pražského Václava († 1526) mezi nástroji pozorujeme 30 pilníků, 12 dlát, dvě „nebozezí hákovnicem vrtati“, 15 nebozezí „ručničných“, „kolo, kterým zapresují hákovnice“, „loží votesků k hákovnicem“ 40, hoblíky, nákovadlník, brus, šroubovnu a lavici.[5])

Konváře a zvonaře jakožto litce volávali obyčejně k lití pušek velikých, pokud, zvláště v starší době, takové pušky veliké raději nedali vykovati.[6]) Při lití pušek zvonaři po boku býval i puškař specialista, jenž pak i střelbu řídil. Hrubá střelba lišila se několika druhy, ač se jména i u souvěkovců pletou. Nejkratší střelbou byly houfnice, švihovky, pušky to na vozech, obyčejně tří a čtyř loket zdélí; další a o větším kalibru byly tarasnice a srubnice, z nichž

---

[1]) Strnad, Listář plzeň., II., 553. 676.

[2]) Ručnici mosaznou mají zapsánu r. 1510 v inventáři v Domažlicích. Kšaftov. kn. Fol. 21.

[3]) Arch. praž., č. 989. G. 6.

[4]) Arch. praž., č. 2119. S. 9. R. 1507 na Kaňku dostal mistr Matuš za 3 hákovnice 5 kop 15 grošů. Kn. kaňkovská z r. 1506.

[5]) Arch. praž., č. 9. 123; a č. 99. 228. Hotových polouhákovnic měl 8.

[6]) Dvě takové mají na Mělníce, dvě v mus. zemsk. Jedna je z mosazi.

některá vážila i 30 centnéřů; z nejdelších pušek byly kartouny (čtvrtnice, quartana) i deset loket dlouhé. Taková nějaká puška veliká, ukořistěná r. 1467 na českém tažení proti Vratislavským, vážila 80 centnéřů, vezlo ji 24 koní a cenu měla 1000 dukátů. Lité pušky bývaly vkusně článkovány, sličně profilovány, relieřně zdobeny; byly na nich znaky a nápisy. Proto dostávají se do uměleckých sbírek.[1])

K lití kartounů a houfnic zevnější forma byla upravena tak, že k ústí se úžila; na ní byly ozdoby. Pro vnitřní dutinu byl sloup, na jehož průměru závisel průměr kalibru. Veliké ty pušky bývaly všelijak jmenovány. Pražka, Jaroměřka, Rychlice jsou pušky, povědomé z obléhání Karlštejna r. 1422. Ty byly asi ze železa kuté a prosté. Z pozdějších pušek v Praze jmenují se Vilštýnka, Hovorka. Rožmberské střelby lité sluly Mužíček (1510), Turek (1522), Liška, Pes, největší duplkartoun (z r. 1517) měl jméno Lev, ale jakkoli má na sobě české verše, přece prací českou nebyl. Byl slit v Norimberce.[2]) Rožmberští však dávali slévati také od českých mistrů. Již uvedeno, že pražský zvonař Bartoš r. 1526 dělal jim nějaké tarasnice.

Střílelo se kulemi kamennými, jež se snadno tříštily, později železnými, ale kamennými stříleti nepřestali. Koule měděné byly asi vzácny. Před střelbou puška veliká musila býti podložena a v zemi zaklínovaná i proti zpátečnímu odrazu opřena. To všecko zdržovalo, takže z hrubého kusu vystřeliti se mohlo za den jen několikrát. Nabíjeli 6—30 librami prachu. Pražka a Hovorka při zkoušce r. 1515 donesly od břehu v nynějším Karlíně přes Holešovice až za druhou vodu ke skále. Staroměstský kartoun desetiloketní r. 1516 donesl ránu z Karlína až přes les v Ládví. Mimo pušky slévali zvonaři a puškaři též střelné moždíře. R. 1513 Bartoš zvonař a Petr puškař slili Staroměstským moždíř, jenž se při první střelbě neosvědčil.[3])

---

[1]) Dle Letopisů star. v Tomkových D. P., VIII., 355. VII., 163. Harlas Z pokladů pražských, 67.

[2]) Mareš, Materialie, Arch. Pam. XVII., 639. Verše na kartounu: »Hlasu jsem hrozného a skoku spěšného, když v milosti hořím, tu já města, zámky bořím.« R. 1516 také v Praze pracoval puškař norimberský a konal zkoušky s kartounem.

[3]) Tomek D. P., VIII., 356.

Zvonař a puškař lil mimo střelbu a všeliké praktické kusy [1]) i umělecké desky náhrobní. O kutnohorském mistru Ondřeji Ptáčkovi dovídáme se r. 1511, že ulil čtyři lvíčky ze zvonoviny na zábradlí k hrobu biskupa husitského Augustina. [2]) Z kovolijeckých prací uměleckého způsobu zachovala se litá náhrobní deska mosazná, epitaf Buška ze Žeberka, r. 1499 v kostele planském pochovaného. [3]) Je to dílo dokonalé, které svědčí, že mistr jeho neznámý měl již znamenitou zkušenost, a že tedy mosazný pomník tento nebyl jediný, jejž zhotovil. Jináče arci nutno vyznati, že gotická doba velikých prací litých nedbala tou valnou měrou jako doba následující renesance. Gotice byl kámen nejmilejším materiálem k plastikám. Proto byly u nás jako v Polště a namnoze i v Němcích lité kusy umělecké jako onen epitaf Buškův vzácny. Nemnohým potřebám toho způsobu stačily Flandry, odkudž se již od starodávna vyvážely památníky lité do celé Evropy, a od hrany XV. věku Norimberští (Herman Vischer 1487 a Petr Vischer po něm) [4]) chytili se té práce a vývozu jejího na všecky strany. Ti norimberští rodšmidové podléhali vlivům a popudům z Italie, kdež kovolijectví plně kvetlo v službách monumentálního umění.

Z drobných prací našich mosazníků a rodšmídů líbívají se rozmanitá kování gotická na deskách starých knih. Jsou tvarů z architektury vzatých, kružbových, později listových i s figurkami. Také bývá kování s raženým dekorem. [5]) Nejkrásnějším vzorem nádherného kování je kancionál smiškovský a litoměřický. Tu patrno, že kovolijec komponoval a ne bez fantasie.

Dlouho bylo by vyčítati, které sprostné věci k všedním potřebám naši mosazníci a kotláři nebo rodšmidové pořizovali v této době. Především to byly veliké měděné pánve, „měděnice" nebo „měděnce" (kotelné hrnce), jež nescházely v žádné domácnosti; aspoň jeden měděnec v kamnech seděl. Ze speciálných byly měděnice barvířské (holičské), lázeňské, měděnice z mědi či také z mosazi, ježto se

---

[1]) V mostních oučtech pražských z r. 1436 platí se puškaři 6 grošů za to, že lil »podušku k beranu«. Spálil při tom 6 pytlů uhlí.

[2]) Z knihy kšaftů kutnohors. z r. 1483 opis v arch. zem. mus.

[3]) Chytil, Uměl. prům. na Retros. výst. 1891, 25.

[4]) Petr Vischer starší lil práce do Polska, do Uher, časem též do Čech. Muczkowski. Rocznik Krakow. VI., 172. Bucher, Gesch. der tech Künste III., 85.

[5]) Kancionál sedlčanský má v kování draka, beránka božího. Soupis III., 101. Ražený dekor na Liber August. v kapit. knihov. z r. 1471. Soup. Prah. II. 120.

z nich umývají;[1]) dělány mosazné „konve k umývání“, měděné kotle rozličných velikostí a úloh; byl „kotel rybám kupovati“, kotlíky, „jak s nimi chodí po ryby“, kotel „rybám vařiti“, kotly prací „jako v nich šaty perú,“ kotly v lázni; ke kuchyni byly měděné hrnce lité; moždíře mosazné „rynlíky“ nebo „renlíky“ měděné či také mosazné, lité, stojaté, düršláky měděné; pod rendlíky a kotlíky stavěny na ohniště mosazné či také měděné „koníky“ (trojnožky),[2]) pod mísy na stůl stavěny mosazné či měděné „víry“. Mosazníci lili stříkačky[3]) a jiné „cyrurgické stroje“, hotovili „cinky“, píšťaly a nástroje foukací posaunárům; lili též svícny stojaté i visuté (lustry), z nichž některý kus jako vzácnost zachoval se do té chvíle.[4]) I v této době podobá se stojatý svícen noze kalicha kostelního; tedy kovolíjce nesnažil se vymysliti něco nového. U kamenníka pražského nalezli jsme r. 1521 z děl kovolijeckých také „měděné skřipce“, jichž užíváno k vytahování kamenů na stavbu.[5])

Nepochybujeme, že mnohá práce českého kotláře, i k všedním potřebám posluhující, byla oku vděčna a umělecky zdobena; měď sama svou barvou a leskem přímo k tomu vybízela; nad to víc ještě pudila k tomu měď s cinkem sloučena v zlatitou a tvrdou mosaz. Centnéř mědi stál v Kutné Hoře r. 1443 čtyři kopy bez 15 grošů,[6]) pražský řemeslník však týž čas musil platit libru po 4 groších a 5 denárech. Libra mosazi platila r. 1490 po 5 groších.[7])

[1]) Hester zlatníkova v Praze odkazuje r. 1458 »měděnici, s kterúž sem do lázně chodila«. Arch. praž., č. 2119. K. 3. Měděnicím k umývání říkali nepěkně z němčiny hamfas, hantfas, hauptfas. Byly z mědi i z mosazi; arch. pražs., č. 992. 62. R. 1425. Č. 8. 38. R. 1518, č. 2119. K. 3. 1458. Hauptfas na řetěze mosazný.

[2]) Konve v arch. praž., č. 9. 87. R. 1523. Arch. praž., č. 9. 87. Č. 8. 38. Arch. králov. dvorsk. Knih. památ., fol. 8. R. 1500 4 kotlíci »rybám vařiti«. Kutnohor. Příspěvky, II. V dědictví po Jirkovi z Lorce. O rendlících rozličných zapsáno v arch. praž. v č. 2085. K. 22. R. 1460; v č. 992. 238. R. 1454; č. 8. 13; č. 2119. Č. 6. a j. »dršlák« na zámku Hluboké r. 1490. Listář pernštejnský v Č. mus., č. 2. 59. »Koníky« arch. praž., č. 992. 62; č. 2119. M. 5.

[3]) V Hoře r. 1512 stříkačka mosaz. za 20 grošů. Rezek-Dačický, Paměti I. 357.

[4]) V Hlinsku má spisovatel K. Adámek takový svícen (Soupis, XI., 14); v Ranné a v Slavětíně mají z XV. věku svícny z mosazi plně lité na šestilaločné noze. Soup. II., 60. 79.

[5]) Arch. praž., 2212. B. 7. Dva skřipce za $1\frac{1}{2}$ kopy grošů. R. 1456 vypůjčili si Loketští v Chebě »zwei kupferne Scheiben« k tažení zvonů. Arch. Egrae. Opis v arch. zemsk.

[6]) Arch. praž., č. 2096. G. 4. Kšaft horníka Drába.

[7]) Arch. praž., č. 2119. F. 9; č. 2094. J. 28.

V dílně pražského kotláře Martina shledali jsme r. 1477 v zásobách víc než 14 centů mědi, nad 4 centnéře železa, 72 štáfů železných bavorských; z nástrojů počítal 70 velikých kladiv i menších, patery nůže, sekery, sekáčů k průboji 13; hřeboven 11, kleští 27, dvě rohatiny, patero nákovadlí, dva kolky, pily, pilníky, kratce, nosatce, dva „hamreysny" a měchy. Díla hotového měl 6 pánví, 33 kotlů nových, 6 starých, 3 renlíky, 3 kotlíky, makovici měděnou, a váhy měděné. [1])

---

[1]) Arch. praž., č. 2094. F. 24. Dům měl v ulici Flašnéřské. Nádobí kotlářské viz též v Miscell., č. 92. z r. 1520.

XII.

Díla všedních potřeb.

Titul této kapitoly nemíní snižovati práce řemeslné, zde shrnuté. I tu vyskytne se nejedno dílo, jež mělo ráz umělecký a mělo by tudíž svoje místo v uměleckém průmysle. Takž v pracích ze dřeva, od nichž svoji obhlídku začneme, stolař a truhlář snažíval se, aby i nejprostější domovitý nábytek měl nějaké příkrasy a pěkný vzhled. Začasté pletl se truhlář řezbáři do řemesla uměleckého. Gotická plastika, tektonické vlivy gotické popadly i řemeslného truhláře, a nejeden kus, z dílny jeho vyšlý, oplýval „štukverkem“, řezaným ve tvary fiál, trojlistů, kružeb, plamenů, nebo byla plocha dřevěná ryta a zdobena ornamenty plochými téhož způsobu gotického, až od hrany XV. stol. i do truhlářských prací dostal se ornament nový, nám již z kancionálů povědomý, zdoba lupenová, bodláková, vlnitá, květovaná, pestrá, zdoba pozdní gotiky vladislavské, jejíž zdárný vzor zachoval se na vyřezávané lavici radnice kutnohorské. [1]) Mosaika dřevěná, intarsie, ač v Italii tou dobou již kvetla, [2]) k nám ani do Němec ještě nepronikla, ale to ze zápisů archivních patrno, že již v této době truhlář pro ozdobu aspoň dříví rozmanité u větších kusech k sobě skládal. [3]) Většinou ovšem truhlářova práce bývala prostou (znáti to podle malých cen, jimiž

[1]) Obraz její u Chytila; Uměl. průmys. na výstav. 27.

[2]) Prý vymyšlena v Italii již v XIV. věku, zobecněla v XV. Slavný Bruneleschi platí za jejího vynálezce. Trautmann. Kunst u. Kunstgew. 189. V Krakově mají nejstarší intarsii z r. 1513. Rocznik Krakow. VI., 289.

[3]) Furnyrování plně rozvinulo se v Němcích a jinde teprve v XVII. věku, až se zdokonalily řezací pily. Bucher, Gesch. d. techn. Künste. II, 214.

se platila), začasté snad jedinou zdobou její bylo kování železné, či to, že ji ofermežovali [1]) nebo namalovali.

Z prací truhlářských uvádějí se v zápisech stoly dubové, sosnové, topolové, stoly skladité, r. 1458 v Praze jeden stůl fládrový žlutý v prostředku „štukwerk" (tu by to již mohlo býti nějaké vykládání), druhý stůl javorový, okolo dubem obložený; r. 1446 stůl dubový s obrubou javorovou. Zvláštní dva stoly nalezli jsme v Novém městě Pražském r. 1462; byly to „stoly zavřité způsobem kupeckým". Zapsány bývají zvlášť v řemeslech hrubé stoly pod jménem „štoků". R. 1454 byl stůl nějaký za 10 grošů; r. 1490 v Kouřimi stůl za 16 grošů, ale jiný za kopu. [2]) Robeny židle (v kaňkovské knize r. 1518 psáno „sydlí") a židlice; židlic je víc teprve od konce XV. věku. Uvádějí se v zápisech stolice skládané, točité, pletené (z r. 1445 a r. 1516) a mřežované; vyskytují se také „stolice s truhlú", tedy vlastně truhla s lenochem, jako svrchu již vzpomenutá lavice kutnohorská. Apatykář Prokop v Praze měl r. 1460 také stolici „koženou s železy, mistrnou". Co do ozdoby také jedna r. 1445 „patranovaná". Že by stolice gotické tělu při sedění nějak hověly, toho při jejich rovných a tvrdých opěradlech říci nelze, nedovedouť toho úplně ani dnešní všecka sedadla rozmanitá. Za 20 grošů prodával kouřimský truhlář stolice r. 1490. [3])

Truhly, původem svým dávno starší nářadí nežli almary, co do materiálu vyskytují se sosnové, javorové, dubové nejčastěji; co do účelu byly truhly na šatné věci i truhly šlojířní jakožto nejmenší, a truhly špižérní jako největší. Co do složení svého byly truhly s truhličkami nebo, jak psáno v Litomyšli r. 1512, „truhly truhličí" a také jen „poloutruhly"; co do zdoby uvádí se truhla štukverková, rejsovaná, vyrytá, písaná (malovaná) černá, fermežovaná. [4])

---

[1]) Arch. praž., Miscell., č. 92. Kšaft truhláře Prokopa z r. 1525.

[2]) Arch. praž., Miscell., č. 26. A. 14. Topolový v Miscell., č. 28. J. 2; r. 1442. Skladitý v č. 2096. N. 7, C. 9; r. 1448. Č. 2119. K. 4. Duae mensae clausae modo mercatorum. Arch. praž., č. 2086. 2119. H. 3. F. 20. R. 1452 »stolec kupecký« v kn. č. 2119. Arch. kouřim. Kn. privil., fol. 191.

[3]) Obrázek stolice skládací v XV. stol. v Arts somptuaires, Louandre. II. Pl. 6. »Sedes točitá« r. 1448 v arch. praž., č. 2096. N. 7., č. 8. 24. Miscell., č. 28 na desce. Mřežovaná v Miscell., č. 26. D. 6; r. 1462. Arch. kouřim. Kn. privil. fol. 191.

[4]) Arch. pražs., Miscell., č. 26. B. 20. D. 6. Kn. litomyšl., č. 118. 109; 35. (r. 1497); Miscell., 92. P. 6. »Vyrejsovanou« měl arciděkan horský Zrůbek

Truhly kupovaly se od několika málo grošů po několik kop. V Hradci Jindřichově r. 1495 cenili truhlu novou 80 groši, jinou velikou za dvě kopy, dvě malé dokonce jen za 12 grošů. [1])

Almary nebo skříně gotické v této periodě, pokud se v museích zachovaly nebo na obrázcích patrny, byly velice elegantně úzké o jednom křídle dveřním, ale naopak i velmi obšírně rozložité o dveřích dvojkřídlých, ba už i podvojných. A byly to kusy čtyřhranné i v koutech stojící, koutnice, tudíž trojhranné. Gotická doba přinesla k zdobě jarmar cimbuří jako na hradech, frisy, kružby a jiný tektonický dekor řezaný. Vyskytují se skříně také jen ryté a malované. [2])

Obyčejná lože truhlář dělával obšírnější a vyšší nežli dnes; také vyskytují se názvy, ukazující k úloze jejich zvláštní: zapsánoť lože „hostinské“, vojenské, čelední. [3]) Hostinských postelí v některém pražském domě XV. věku shledáváme až nad dvacet. Co míní inventář pražský r. 1523 „lůžkem stojatým“, nesnadno říci. [4]) „Podnebí“ či nebesa visívala kdysi nad ložem, ještě r. 1444 v inventáři zapsáno „ponebie nad postelí“ samo o sobě bez postele, [5]) ale koncem XV. století ponebí bylo již s ložem organicky spojeno, ležíc na čtyrech sloupech, jakž viděti při smrti P. Marie na obraze v Mokropsech.

Mimo věci posavad jmenované a v domácnostech obyčejné, truhláři hotovili ještě mnoho jiného; dělali „pulpity“, [6]) čímž rozumí se psací stůl o desce tak nakloněné aby kniha veliká mohla na ní

---

r. 1508. (Veselský, Paměti 20); truhlička vyrytá v Hradci Jindř. Regist. purkm. (z r. 1487) fol. 280. Veliká písaná u sládka v Praze r. 1462. Miscell., č. 17. N. 15.; č. 26. D. 6. »Truhlice črná s zapaditým zámkem, dobře okovaná o dvú držadlú železnú« č. 2119. K. 3. R. 1458.

[1]) Hradec, regist. purkmistr. z r. 1485, fol. 282.

[2]) Obrázky jarmar v našich miniaturách; cizích skříní obrazy poučné v Racinet Costum. III., 230. Almara obšírná se střechou (což prý vzácno, ale dosti nevkusno) u Hefner-Altenecka (Trachten, obr. 367) z r. 1460. Dvě koutnice almary r. 1523 v arch. pražs., kn. č. 8. 71. Obrázek její v Melantryšce r. 1549. (Při epištol. sv. Pavla.)

[3]) Arch. pražs., č. 2119. K. 4. Hostinská postel r. 1434 v Praze; Miscell., č. 14. K. 27. Vojenská v Kutnoh. Příspěv. II., 31 a násl. R. 1503.

[4]) Arch. pražs., č. 8. 71.

[5]) Arch. pražs., č. 28. J. 7.

[6]) Obrázek v Život. sv. otců v museum. Pulpit sv. Jeronýma. Jest jako bouda.

šikmo ležeti; dělali „šraňky“ na peřiny,[1]) kolíbky, dvéře, tabule, rámy, prkénce, na které se hodiny staví,[2]) posady a posádky (klece), ploty okolo světnic nebo táflovali světnice, robili „besídky“ nebo dřevěné světničky[3]) a kdo ví, co všecko ještě. Z prací soustružnického rázu v této době dosti často uvádějí se dřevěné talíře a mísy i dřevěné hrnce sýrné,[4]) vrhcabnice, kolovraty, lžíce fládrové a jiné kusy a kousky; z jemnějších prací od dřeva vyskytují se dosti hustě tytéž rozmanité drnkací a struněné nástroje hudební, jako byly v době předešlé (str. 263). Změn na nich, pokud jsou v miniaturách zobrazeny,[5]) nepoznáváme, leč že zdají se býti většími. K rozvoji těch nástrojů nebylo ještě podnětů, hudba vokální nad míru přemáhala hudbu instrumentů.[6]) Jen varhany, k nimž r. 1471 v Benátkách prý vymyšlen pedál, rozvíjely se a časem mohutněly. Naši varhanáři v této době dostatek práce měli; nejeden venkovský a pražský kostel obdržel v druhé půli XV. věku nové varhany.[7]) I za hranicí pracoval náš mistr: povědomý onen Jan von Doubraw, jenž r. 1512 v kapli bohatých finančníků Fuggerů v Augšpurce postavil varhany, zajisté byl Čech. Hlahol těch varhan

---

[1]) »Postel roucha ošitého, ježto leží na šrančích«. Arch. pražs., miscell., 26. D. 45. R. 1464. Obraz kolébky v Diurnale Maxmil. I. v Jahrb. d. Kunstsamml. III., tabule LIX.

[2]) Truhlář Markus v Praze († 1507) dělal tři rámy za 9 gr. a prkénce na hodiny za 4 groše bílé; dvéře za 12 grošů. Arch. praž., č. 2211. J. 5. Byly snad ony dvéře lepšího způsobu, neboť v týž čas (r. 1500) kutnohorský Jakub řezbář nevzal za dvéře k halkéři (arkýři) víc než 12 grošů i s opravou skla v nich. Kutnoh. Příspěvky I, 8.

[3]) Plot a lišty na to viz v knize kaňkovské r. 1518. V téže knize je r. 1522 řeč o dělání besídky na rathúze. R. 1507 truhlář dělal v Praze »světničku« za 3 kopy. Č. 2211. J. 5. Pardubský truhlář r. 1531 táfloval světnici za 16 kop! Počty pardub. v mus. zems. I., 3.

[4]) I na zámku Hluboké v inventáři r. 1490 měli 10 mís dřevěných. Listář pernštýn., č. 2. 59. Jiné jsou psány v arch. litomyšl. č. 118. 35. R. 1497; arch. praž., č. 2096. N. 7; r. 1448. Miscell., č. 26. D. 6. r. 1462. Regis. žlutá poděbrad. fol. 38. 1538. R. 1442 arch. praž., Miscell., 28. J. 2. Šachy za 40 grošů r. 1512 Rezek-Dačický. Paměti I., 357.

[5]) Viz některé v Životech sv. Otců z r. 1516 v mus. Žlutá kytara čtyrstrunná formy jako dnešní. O hudeb. nástrojích v zems. mus. Arch. Pam. III., 187. Jireček v Arch. Pam. 423. Zíbrt, Světozor 1893. 39.

[6]) Uměleckého významu ještě nemají valného; zvláště housle byly spíš jen nástrojem hospodským. Pazaurek, Mittheil. XXXI., 281. XXXII., 70.

[7]) Odkazy na varhany v pražs. knih. od r. 1461. Č. 2094. C. 12.

dodnes se pochvaluje jakožto libý a krásný. Malé „nosicí" varhánky oblibovány i na dále; známe je z biblí kutnohorské.

Sprostný a laciný byl mnohý kus, jejž hotovil střelec nebo kušař, ale v inventářích již bývají psány také samostříly ozdobné, kuše „rohové, kuše s bílou sochou", [1]) to jest kostí uměle vykládané, jež placeny dvěma i více kopami grošů. Kníže Viktorin, syn krále Jiřího, r. 1470 dlužen zůstal Mikeskovi kušaři 9 dukátů uherských za tři samostříly. [2])

Bečvář k svým sudovým pracím vyhobloval si z dubového dříví (i ze sosnového) desky (dužiny), z nichž nádobu sestavoval a obruči, z vrbových holí nařezanými, vázal. Z bečvářských prací zapsány bývají v městských inventářích nádoby k pivu a vínu množstvím a rozmanitostí podivuhodnou. Psány jsou kádi pivovarské (až i po dvaceti kusech v jediném pivováře, [3]) sudy dle rozličných velikostí a úloh jmenované, kaufy, varníky, [4]) sudy žitavské, svídnické, věrtele týnské, čtvrtce. Staropražský bečvář [5]) měl mistrovství své ukazovati na kádi dubové „ve dva obruče", jež při nejmenším jest deset šlápějí v průměru, na kaufu dubovém v osm „obroučí". Všecky sudy bečváři byli povinni dělati dle určité míry městské; neměrných sudů dělati nesměli pod trestem kopy, dvou kop a do třetice pod zbavením řemesla. Konšelé jakožto strážci obchodu dbali na to velmi, ale za to zase chránili bečvářů, aby sudoviny ani „lesu obručného" nikdo na jich škodu a drahotu nepřekupoval, a poskytovali jim výhody nad jiná řemesla. [6]) Bečváři dělali také okovy na vodu (okov o dvou obručích byl v Praze a v Plzni mistrovským kusem), truky pivné, necky, nečice, škopy a škopky, ko-

---

[1]) Takovou kuši má i vdova v Bělé r. 1512. Kšafty. Umlaufův rukop. v mus. zems. 107 a j.

[2]) Arch. praž., č. 2094. E 12. Johannes, arcufex novoměstský († 1485) novou kuši dával za kopu českou, malou kuši s heverem za $1\frac{1}{2}$ kopy míšeňské, dávali mu páni s hradů kuše »podělati«. Tamž H. 30.

[3]) Již r 1429! Arch. praž., č. 992. 101.

[4]) Varníků 17 sudů prázdných na zámku Hluboké r. 1490. Listář pernštejnský v zem. mus, č. 2. 59.

[5]) A ti bečváři, kteří si řád pražský vypůjčili. Na př. plzeňští. Kn. plzeň., č. 39. 93. R. 1534.

[6]) Na př. r. 1503 obojí rady měst Pražských vydaly bečvářům příznivý řád v němž zvláště důraz kladen na to, aby sousedé práci bečvářovu platili hned nebo aby ji hned po každém díle »navrubovali«; hospodář ať má jeden vrub, bečvář druhý. Arch. praž. č., 2141. 187.

ryta, vany (vana na muže o dvou obručích byla také kusem k mistrovství ukládaným), máslnice a džbery „kuchynné" a jiná hospodářská nádobí.

Co do platu za práci bečváři litoměřičtí chtěli r. 1515 od vysmolení kaufů a sudů pivných po groši, od kaufů vinných dvénásob; za kopu obručí kaufových chtěli 16 grošů, za kopu jiných sudových polovic; kdyby desku kádní obrátili (při opravě), za to chtěli groš, od připravování kádě 12 grošů. [1])

V kolářských pracích z březového a bukového dříví v XV. věku vidíme specialisaci; vyskytují se vozy fasuňky, vozy pivné, vozy k vezení lesa, formanské a již také lehké vozy „kotčí" (kočáry) či vozy komorní a na řemenech nebo jiné sprostnější vozy, šperlochem kryté, pro dopravu lidí. [2]) Svatební poselství krále českého Ladislava do Francie mělo s sebou r. 1457 několik pozlacených vozů komorních. Formanský vůz s třemi koni šacován r. 1506 za 15 kop česk. grošů; za kočár (vůz krytý lehký) r. 1504 žádáno 7 kop č. V Stříbře kovář chtěl r. 1522 za dvě kola, voj a „vosy" 32 grošů. Vůz komorní ceněn r. 1511 za pět kop českých grošů. [3])

Kolář robil také káry a kolečka (trakaře); mistři kamenníci a zedníci mívali své „káry okované k řemeslu"; sladovníci mívali „pivovarská kolečka" okovaná. V dílně kolářské v hlavním „nádobí" řemeslném býval veliký nebozez, projímač s příplatkem, sekery, bradatky, tesla, závrták. [4]) Pozoruhodné názvy české, ryzí.

Při vysokosti gotických střech domovních tesaři mívali úlohu důležitou; celých lesů nanosili a uměle svazovali na krovy. Samostatně si vedli při stavbě dřevěných věží, jichž drahně a o malebných formách gotických zachovalo se v Čechách, hlavně

[1]) Ty platy podali obci jako návrh přičiňujíce prosbu, »že nás ráčíte při tom zachovati, jedva můžem při tom zůstati, neb ty potřeby máme dráž než prve.« Kn. litoměř. kusá, v mus. zems.

[2]) Několik druhů vozných pospolu v dědictví kutnohor. měšťana r. 1503 v Příspěv. kutnoh. II., 31. V arch. kutnohor., č. 85. (opis v zemsk. arch.) je rozkaz (bez data), aby k dvoru královu byl zhotoven vůz komorní tak, aby 2 osoby z zadu volně v něm seděti mohly, délka korby odesílá se, rozvora nechť udělána, aby v rejdu do korby kolo nedostávalo se, ať to hrubé není, než co by dva koně dobří utáhnouti mohli nebo tři skrovní.

[3]) Arch. Čes. XIII., 106. 60. Kn. stříbr., č. 182. 171. Kn. svědom. komor. 3. G. H. 6.

[4]) Arch. Český XVI., 347.

na Slansku a Rakovnicku. Litoměřičtí r. 1513 smluvili s plzeňským tesařem Jiříkem, aby jim udělal pro zvony věž s novou hranicí, k devíti sloupům vázanou, po 14 ryklech na každé straně; k tomu krov zvýší něco nad 30 loket, světničku břevnovou ponocným; do té věže aby točité schody nebo šnek dřevěný způsobně pořídil. [1]) Tesaři stavěli v městech dřevěné krámy a „jistebky" v domech neb jizbice, kde jich bylo komu potřebí. Pražský tesař Kapoun r. 1533 postavil komusi světnici novou, jednu hranici, proti ní druhou a nad tím krov, podlahu a ve světnici lavice, a „tak vše, co k tomu náleží", za 19 kop česk. grošů. [2]) R. 1521 odkázala nějaká vdova 5 kop, aby za ně udělána byla „cirkvička" k sedání chudým proti faře sv. Tomáše na Malé Straně. I taková „cirkvička" byla prací tesařskou.

Díla z proutí pletená v historických zápisech pomíjena pro jich malou cenu. Proto je to vzácnost, jestliže r. 1445 v Praze zapsáno 6 nůšek pletených a „chlebník" pletený. [3]) Tím budiž o průmyslu, dřevo spracujícím, zavřeno.

Položíme o dílech průmyslu zeminného a kamenného.

Hrnčíř, toče mokrou hlínou měkkou a učištěnou na podvojném kruhu, palci rukou svých vytlačoval dutinu a v hlíně vznikajícím nádobám dával rozličnou formu ostatními prsty svými nebo profilem vyřezávaného dřevěného či kovového čepele (šablony), potom dílo mokré vypaloval a na konec poléval je glasurou z leštěnce olovnatého [4]) nebo nechával ho nepolévaným, „ostrým". Pro křehkost materiálu zachovalo se hrnčířských prací málo, ale co jest před rukama, svědčí, že nebylo všecko nádobí hrnčířské rázu sprostného, poznalť se z výkopů na Starém Táboře (Ústí Sezimovo), pocházejících z r. 1420, že hrnčíř uměl také robiti nádobí, jež lze ve smyslu oné doby nazvati přepychovým. [5]) Nejeden kousek ze střepů slepený jest i po našem vkusu prací krásnou, uměleckou. Jenom táborské nádobí prosté, jsouc pro ohniště, jest téměř bez ozdob, a pálili je

[1]) Litoměř. kniha kusá v mus. zemsk.

[2]) Arch. praž., č. 2098. 794.

[3]) Arch. praž., Miscell., č. 28; na desce.

[4]) Rakovničtí brávali hrnčířskou rudu (leštěnec) v XVI. věku z Bleištatu. Ruda třena na kameni kamenem. O jednoduché glasuře olovnaté, smíšenině glejtu a písku, viz odborné poučení v Nauč. Obzoru. Národ. Listy 258 r. 1901 od Haškovce v čl. O výrobcích keramick.

[5]) To dovodil i obrázky utvrdil Jos. Švehla ve Výroč. zprávě Musea táborsk. r. 1901. Svrchu držím se jeho poučné brožury.

z hlíny málo čištěné. Z největších kusů jsou kamnovce a kuželovité nádoby, jež, visíce na hřebech, posluhovaly za kotle k vaření piva. Vešlo se do nich dobře 50 litrů. Přepychovými nádobami hrnčířskými jeví se v nálezu táborském pohárky, džbánky, baňky, pracované z hlíny světlé i z bílé, jsou tvarů ladných, štíhlé i baňaté, obyčejně s uchem, krášlené rýhami, čarami, důlky buď po všem povrchu, buď částečně; jsou zdobeny též rytými nebo kolkem vtlačovanými mřížkami, kroužky, zoubky, trojlístky jetelovými, růžicemi; [1]) i zvířátka v reliefu nalezena a nápisy gotické zbožné, často Pannu Marii volající. Nádoby takové ozdoby zajisté stávaly na měšťanské polici jako honosné kousky. Z nálezů táborských málo který kus byl poléván, z čehož se soudí, že neprůhledný email aspoň na počátku této periody, o níž jednáme, byl ještě zvláštností.

Je patrno, že i hrnčířství české bylo proti starým dobám v zrovoji, a není příčiny domnívati se, že se ten rozvoj v XV. věku zastavil. Zatím ovšem ze Španělska a z Italie trhem v Benátkách do ostatní Evropy docházely produkty umělecké keramiky, fajence a majoliky [2]) všech tvarů a forem, účelných i parádních, podivínských a fantastických i praktických, plastikou a malováním zdobených. Zvláště malba byla podstatnou částí těch keramik; prováděli ji na ploše hrnčířského produktu, nejprv politého bílou hlinkou, později (poněvadž bílá hlinka pro svoji porovitost malíři dobře nesloužila) bílou sklovinou, cínem a olovem míchanou a neprůsvitnou. Malba hotová pak polévána průsvitnou glasurou. Malby těch prací zářívají pestrostí barev, zladěných v jemnou harmonii, jsou lineální, rostlinné, figurní; vynikají namnoze bohatou fantasií; svrchní glasura leskne se kovově nebo v duhovém třpytu perleťově. [3])

[1]) Švehla, l. c., str. 16 spočítal 32 rozmanitých ozdob. V tom přec důkaz hrnčířovy fantasie!

[2]) Původ fajencí je v Orientě. Glasované střepy starého Egypta jsou již fajencí. V Assyrii a v Babylonště měli fajencové plotny barevné na zdech. Produkce glasované a barevné keramiky vždy potom se vyvinovala v Asii a islamem dostala se do Evropy. Výrobky a technika fajencí vykvetla v Španělsku, ba i v Italii dávno dřív, nežli vzniklo jméno fajencí od města Faenzy a majolik od Majorky ostrova, kde byly dílny a trhy. Když Vlaši přemohli první pokusy [škrábali kontury do podkladu hlinky bílé — mezzomajolika] a dopátrali se skloviny cínové za podklad k barvám, pak vyvinuli svůj typ fajencí, jemuž zůstalo jméno »majolik«. Viz o tom v Naučn. Obzoru Národ. Listů (r. 1901 č. 21) technolog. a histor. vývoj od Haškovce.

[3]) V sbírkách Lannových, a v partii jejich, vystavené v Uměl. průmysl. mus. v Praze, lze dle sestavení Chytilova studovati rozvoj i rozmanitost fajencí.

Z Italie od polou XV. století zbožím keramickým i osobními styky dostávaly se vlivy přes Alpy; v Norimberce hrnčíři pokoušejí se v druhé půlce téhož století hotoviti fajence barevné, a v týž čas i naši hrnčíři domácí svou produkci po té stránce snažili se zvelebovati. V nálezech kutnohorských, jejichž produkty náležejí době mezi lety 1490—1530, jsou zdařilé příklady glasur zelených a jinobarvých, jeví se v nich začátky a základy následujících pestřejších prací renesanční doby. Ty barevné glasury vznikly vlivem majolik italských; při tom zajímavo, že naši hrnčíři osvojujíce si novou stránku technickou a uměleckou, přece i na dále drželi se při komposici své forem domácí gotiky. Gotickou komposici naši hrnčíři mohli nejspíše ukazovati na kamnech světničních a jejich kachlech. Kamnářství české začíná se asi stejně se začátkem XV. věku. Od té doby kamna, vzniklá bezpochyby vzorem pecí pekařských, zatiskují staré krby světničné pro jich čadivost a nedostatečnou výhřevnost. Možná, že rostoucí užívání skelných oken bylo s tím v souvislosti. Z primitivního nepolévaného a holého kachle hrncovitého (z r. 1420), nalezeného na Táboře Novém [2]) lze domysliti se, kterak prvotní sprostná kamna vypadala; náleží-li čáslavský kachel s plastickou figurou královskou dle úsudku nálezcova (viz str. 261) začátku XV. století, byl by soud na snadě, že náš hrnčíř hned na počátku dělal také kamna ozdobná, o čemž arci dovoleno jest pochybovati. R. 1488 dostaly se již kachlíky jako cenné zboží do hrnčířského řádu pražského, a z téže doby teprve zachovalo se množství kachlíků, které mají význam v umělecké keramice. Do té doby zajisté vyvinula se česká kamna v parádní kusy měšťanských světnic; ohniště či krby zůstaly selským jizbám, které byly proto pověstně dýmnaty.

Ozdobná kamna XV. věku byla architektonicky budovaná ve dvou částech; v každém oddíle byla řada kachlů střídavě vrstvovaných, nahoru vstavil hrnčíř římsu s cimbuřím.[3]) „Prsk" kamen světničných byl zpět ven obrácen. Sloh kamnářských architektur je gotický, a teprve v letech třicátých století XVI. objevují se kamna renesanční. Kachlíky na kamnech v Němcích za této doby bývají miskovitě vyduté, tím se liší od našich, které bývají většinou i se

[1]) Čti Koulovy Příspěvky k hist. hrnč. v Čech. 9. Nález kutnohor. (1490 až 1530) od Bráníše vylíčen. Reprodukce v Koulových Památkách uměl. VII., VIII.

[2]) Švehla, l. c., 26. Prvá kamna u nás prý z r. 1420. Arch. Čes. I., 166.

[3]) Obraz viz u Kouly v Příspěvc. k hist. hrnč. 16. A některé kusy v Mus. města Prahy.

svými plastikami spíš ploché. Plastiky na kachlech robeny od ruky i v kadlubech, figurky lepeny na plochu za syrova. Na kachlech v museích chovaných především pozorujeme mřížky gotické a růže, kružby; z figur vyskytují se rytíři na koni, bez koně, turnaj, bojovníci, jeden také na husitském voze, truhlíku podobném (v měst. Mus pražs.). Náboženské motivy jsou nejčastější; bývá na kachli bůh Otec jako král nějaký, beránek, sv. Jiří se saní, Adam s Evou, jesle, tři Králové, Maria, její korunování, poprsí Kristovo, Olivet, Ukřižovaný. V Ústí Labském nalezen sv. Václav s husitským kalichem.[1]) Shledány na kachlích fantastické figury, zvláště Meluzina, mořská panna; heraldické motivy, znaky; nalezen znak Prahy z počátku XVI. století; český lev vyskytuje se několikrát; ocas jeho dvojatý hrnčíř vždy stylisuje a rozvádí v ornament rostlinný nebo ve fantastické rozviliny. Také litery, jména, nápisy byly za ozdobu kachlíkův a kamen. Některé kusy jsou modelovány dokonale, řasy šatů jsou jak tak přirozené, profily jsou ostré, ale na jiných kachlících vyskytují se těla skoro bez noh, v pose nemožné, s tvářemi nepodařených karikatur. Převalnou většinou nalezané kachlíky jsou nepolévané. Trosky polévaných objevují se kolem r. 1500 v nálezech kutnohorských. Tam v Hoře měli r. 1519 i kamna s kachlíky pozlacenými. Je jisto, že hrnčíři (kamnáři) vedle kamen nádhernějších vždy strojili kamna prostá s ozdobami skrovnými. Taková prostá kamna „světničná“ stála r. 1505 u hrnčíře na Hradčanech 70 grošů míš. Máček z Hronova dal za kamna 40 grošů, ale r. 1536 Hronovští platili svému knězi za kamna polívaná čtyři kopy. Z Plzně povědom jest hrnčířský cenník z počátku XVI. věku. Za sázení tří „prostých“ kachlů hrnčíř chtíval prý groš, teď se uvoluje za groš sázeti čtyři „bední“, zpodní kachle tři za groš, „řezaný“ kachel dá za 5 denárů, za tolikéž dá „trúby“, hrnec do kamen za groš. Takž stála v Plzni r. 1520 celá kamna půl kopy, ale tamější hrnčíř Krákora udělal kamna také za tři kopy.[2])

---

[1]) O kachli s husitsk. bojovníky, nalez. v Jankově viz Matějku v Arch. v Arch. Pam., XVIII, 259 Čermák, Arch Pam., XVII., 213. Klecanda o bydžovských kachlech ve XII. Zprávě Včely Čásl. 3. a násl. S obrázky. Šittler, Podlaha, o třech Králích na kachli ve Vyhnanicích, Soupis. V. 146. O kachl. ve Slaném, Soupis, XX., 264. O keramice kutnohor viz Šimka v Arch. Pam., XVI., 654. Pazaurek v publikaci o keram. d. nordböhm. Gewerbemus., str. 12.

[2]) Arch. praž., č. 2253., 74. Arch. plzeň., č. 223., 77. Strnad, Listář plzeň., II., r. 1500. Arch. náchod., VIII., B., 11.

I v této periodě hrnčíři čeští dělali dlážky do síní a komor. Dlažice kutnohorského nálezu jsou nepolívané, mírně do vnitř vypouklé, mají na sobě stylisované listy a uprostřed hvězdu. Nalezena též dlážka s jablkem granátovým.[1]) Hrnčíři robili i kahance a r. 1518 je zapsáno, že Martin Sýkora, pražský hrnčíř, dělal pěkné „makovice“ na Hrad.[2])

Z cihlářských výrobků uvádějí se sprosté cihly dlažící, zdicí a pokryvací. Krycí měly starodávný profil polokruhu a proto robeny na prkénkách oblých. R. 1482 konšelé tří měst Pražských ustanovili, aby sto cihel dlažicích i „zedních“ (zdicích) bylo po osmi groších; sto cihel krycích po 12 gr. míš.[3])

Skalníci, kteří lámali kámen, nemohli ho lámati jen ledabylo. Aspoň pražští skalníci na Petříně musili kámen vybírati a přitesávati i skládati tak, aby bylo z něho znáti příští dílo kamennické; dle toho také býval v Praze kámen pískový kupován. Úředně r. 1501 stanoveno,[4]) aby za štukový kámen „na dvéře okrouhlé“ platilo se 14 grošů, za štukoví „s dvéře vlaské“ (renesance) a dvéře „k prutování“ (pozdní gotika) 16 grošů, za okno s jedním křížem 24 gr.; s dvěma 40 gr., za okno krámské s plotnou (vetrzpank) v půl páta lokte 50 gr., za menší 30 gr.; za vrata „vozní“ 30 gr.; za fůru kamene podlahového 4 gr., za fůru gabřinců 8 gr.

Ze skelných prací uvádějí se u nás obyčejně kostelní a domovitá okna. Zvláště skelná okna v městských domech v XV. věku množila se, ačkoli ve Stříbře ještě r. 1528 kupují do světnice na radní dům mázdry do tří rámů; na odpor tomu tíž Stříbrští však ve svojí šatlavě skla již mají r. 1515. Pupky skelné do oken nebo kolečka kupována r. 1489 po 4 denárech; mělo-li neveliké okno tedy 22 koleček, stálo 12 gr. 4 denáry. R. 1509 byla v Praze 3 kolečka za groš míšeňský. V Stříbře r. 1534 stála dvě okna do světničky

---

[1]) Arch. Pam., XVI., 654.

[2]) Prý mu zůstaly; měšťan Helm přišel si k němu, jednu koupit. »On mi (při tom) ukázal ty věci, které kamnám příslušejí, kachlíky, maňasy a jiné věci.« Arch. praž., č. 1046., 168. Kahance prodával hrnčíř plzeňs. 4 za denár, džbány po 2 denárech. Strnad, Listář II., l. 1500.

[3]) Arch. praž., č. 993., 227.

[4]) Arch. praž., č. 2133., 19. Též č. 203., 26. Obnovena r. 1526. Starši sazba z r. 1482 tamž 15.

půl kopy.[1]) Vyskytne se tu a tam zápis o skelných hodinách, nádobkách to přesypacích, v nichž bílý nebo olověný písek, sprchaje otvorem dolejším do nádobky druhé, ukazoval sprchlou čtvrt, půl hodiny i celou, ale dělali-li naši skláři takové nádobky či nedělali, nesnadno říci. Stejně je to se „sklennýma očima“ (brejle)[2]) s nádobím skelným, jež po pražských inventářích se trousí, až r. 1524 vyskytne se ho v jednom dědictví již plná truhla.[3])

Jisto, že sklo české tou dobou ještě neslynulo těmi vlastnostmi, jimiž stalo se v době následující slavným; mělo tíhu křišťálu, ale ne ještě jeho lesk, průhlednost ani čistotu. Bylo nazelenalé.[4]) Co vyráběli v skelné huti pražské (od r. 1443), nevíme, ale že v Čechách uměli lecco jiného nežli pupky skelné, o tom svědčí nádobka skelná (snad na olej) ležatá, podoby tykve s otevřeným hrdlem, pravzácná práce to, kterou chovají v rakouském musem ve Vídni; jest uznána za českou a vzniklou v XV. století.[5]) Jemné práce skelné ovšem se k nám i do Němec vždy ještě dovážely z ciziny.

Z prací, jimiž obráběna surovina animální, představíme nejprve kožešnické. Kožešiny vyskytují se tytéž jako v době předešlé (str. 249), k nim přibývají velikou měrou králičí, řidčeji kozlečí, zaječí, křečkova, obžerova, novohradky, kůže lasičí a veveřičí.[6]) Při ovčinách bývají specialitou šerlinky (kůže beránka do první stříže, tedy asi sedmiměsíčného); také robí se zboží ze spratků, koží to ze zvířat nedošlých. Urazil těžce, kdo vyčetl kožešníkovi, že dělá kožešinou kočičí; té se nechtíval dotýkati.[7]) Při kožešině jinou cenu měly „podbříšky“, jinou hřbety. Liščí kůže byla r. 1503 za 6 až

---

[1]) Kn. stříbrs. v Plzni, č. 184. 50, č. 182. Kn. příjmů v Hradci Jindř. z r. 1487, fol. 19. Slovníkářsky zajímavo, že okno skelné jako celek slulo »stklo« (sklo): platí se za »dvě stkla« a sklenář vsadil kolečka »ve stkla«.

[2]) Biskup Filipec píše pánu z Pernštejna r. 1493, že bez nich nemůže čísti. Arch. Čes., XVI., 15.

[3]) Arch. pražs., Miscell. 92. U kněze Prokopa, jenž mimo to odkazuje k Božímu Tělu »na skla« 10 kop míš.

[4]) Mádl, O českém skle 5—7.

[5]) Vyobrazení v Bucherově Gesch. d. techn. Künste II., 312.

[6]) V arch. praž., č. 2142. B. 15. R. 1520 v kšaftě kožešn. Hůlky. Čepice »obžerová« v arch. praž., č. 8. 4., r. 1514; kůže novogratky v Přísp. kutnoh., r. 1503, II., 31., kožich veveřičí r. 1459, v kn. arch. praž., č. 2119.

[7]) Smál se r. 1515 pražský koželuh kožešníkovi: »Máte v svých starých právech, abyste dělali kůže hříběcí a kočičí a neděláte!« Byl zavřen pro urážku na cti. Arch. praž., Miscell., č. 7., J. 2.

7 grošů bílých (za půl strychu mouky); kůže kuní a soboli byly násobně dražší. Jehnětina počítána v Praze r. 1483 po 2 groších. Tisíc zaječin ceněno r. 1449 17 kopami; 700 kožek králíkových kvašených i nekvašených za 6 kop; proti tomu r. 1520 tisíc králíků koupeno za 18 kop míš. grošů, tedy jedna kůže za groš.[1])

Z kožešin mistři robili všeliký oděv, kožichy veliké i malé („plechy", „plíšky"), šuby čili otevřené sukně mužské i ženské, pláště, blány. Pomocí zvláštních jehel a kožešnických náprstků[2]) sešívali kožešiny v řádky; byly na příklad blány třířadové, čtyřřadové. Sešité kožešiny se pošívaly všelikými látkami, drahým damaškem a také jen plátnem. Na venkově nejobyčejnějšími byly kožichy jehenčí, suknem (třeba jen vlčatým, nejprostším) pošité. Takový kožich pořízen i laciněji než za kopu; kožíšek šerlinkový za půl kopy, králíkový kožich r. 1483 stál půl třetí kopy, „stará" šuba kuním kožichem podšitá v týž skoro čas (1496) v Hradci Jindř. oceněna osmi kopami![3]) A býval v těch věcech přepych až nehospodářský; některá paní tři, čtyři drahé šuby měla.[4]) Pražský kožešník Hůlka († 1520) měl na skladě hotového zboží 16 blan kralíkových a zajícových, 23 čubek spratkových, 2 plechy jehenčí, tři kopy jehnětin, z nichž udělal 2 kožichy ženské, čubu a tři plechy jehenčí. Kožešin měl na hotově několik set kusů. Předchůdce jeho Petr Kartus r. 1449 zanechal hotových kožichů s kunami a liškami za 45 kop, surovin za 105 kop.[5])

Kožešníci dělali též čepice s kožešinnými „štorci" a přišívali na ženské sukně kožichovou obrubu. Čepice popeličí stála r. 1520 půl kopy. V dílně novoměstského kožešníka Hanuše nalezli jsme r. 1453 čtyři kosy s stolicemi a s železy.[6])

---

[1]) Arch. praž., č. 2119. V. 12., č. 2099. M. 52; č. 2095. C. 20., č. 2142. B. 15.

[2]) Náprstky kožišn. v arch. praž., č. 9. R. 1533 na krámě.

[3]) Nejstarší kn. kšaftů domažlick. z r. 1505. Arch. pražs., č. 2094. H. 21. Reg. purkm. v Hradci J. z r. 1487. 280.

[4]) Arch. pražs., č. 992. 64. R. 1425 zapsáno v jednom dědictví tré šub sobolích a kuních postavcových (suknem pošitých) a plášť aksamitový s kunami. V statku Jírka z Lorce v Hoře r. 1502 popsáno 8 šub drahých a 3 kožichy. Kutnoh. Příspěv. II., 31. I stará Tisovská v Litomyšli r. 1497 nechala po sobě blány nové, blány staré, šubku beránčí modrým suknem pošitou, kožich králíkový, kožíšek zaječí pošitý plátnem černým. Arch. litomyšl., č. 118. 35.

[5]) Arch. pražs., č. 2142. B. 15., č. 2099. M. 52.

[6]) Arch. pražs., č. 2096. S. 7.

Většinou svých prací kožešníci dotýkali se oděvnického průmyslu či, jak staří pravili, „šatství“, a tím i prací krejčířských; krejčové zase naopak, nerozpakovali se šaty podšívati kožešinou. Z toho spory. R. 1495 pražští kožešníci vymohli sobě od krále Vladislava v Budíně majestát na podšívání, při čemž byl háček ten, že majestát měl býti „bez ublížení jiným řemeslům“. Toho háčku krejčí se chytili a podšívali dál. R. 1502 zašly spory tak daleko, že konšelé nuceni ortelem je srovnávati. A nalezli ortelem, že ani list královský ani list „od stolice (městské) vydaný kožešníkům toho neukazuje, že by sami měli chlupatými věcmi podšívati, protož se města tato při svobodě podšívání zůstavují, dokud kožešníci neukáží, že by jim samým podšívání chlupatými věcmi z práva příleželo.“[1]) Takové hádky bývaly mezi krejčíři a kožišníky též v jiných zemích.[2])

V této periodě také kloboučníci dotýkali se materiálu kožešinného. Dělali klobouky bobrové, zaječí hřbetové a s obou stran vlasaté, klobouky kadeřavé. Takové klobouky zhotoviti ukládá se r. 1489 tovaryšovi za mistrovský kus. K tomu měl ještě také udělati „boty (t. j. vlněné punčochy) a plst ševcovskou“.[3]) Mimo uvedené klobouky dělávali, jako od starodávna, i čepice a klobouky vlněné čili „navlačované“, mužské i ženské. Pro ně kloboučníci měli r. 1490 v Praze hádku se soukenníky. Ti totiž žalovali, že jim kloboučníci mykáním vlny u lavice a předením v řemeslo sahají a nad to soukennické předlice přízi kradou a kloboučníkům dávají.[4]) Konšelé obou větších měst Pražských ortelem nalezli, aby kloboučníci předlicím přísti nedávali aniž od nich přízi kupovali, ale aby čeleď a manželky jejich doma vlnu ke kloboukům předly, neboť takové klobouky navlačované bez příze vlněné dělány býti nemohou, a král i mnozí urození i jiní dobří lidé sobě takové klobouky oblíbili.

Z koží domácího dobytka koželuzi hotovili průmyslný výrobek, jenž se hodil pak k dalšímu spracování řemesel jiných. Strojili koželuzi kůže již v předešlé době jmenované (str. 138); to-

---

[1]) Arch. pražs., č. 1128. 38. Opis budínského majestátu v Měst. mus. praž.

[2]) V Polště r. 1492. Buchner, Codex pictur. XXXV.

[3]) Arch. pražs., č. 993. 232. R. 1522 jest v inventáři pražského kloboučníka 6 tuctů plstí, 10 párů velikých plstí, mnoho klobouků »kyvířů«, »holárků« a ženských klob. Arch. pražs., č. 8. 64.

[4]) Arch. pražs., č. 1128. 3.

varyši koželužští na kravinách, teletinách a kozinách ukazovali svůj kus mistrovský, to tedy byly hlavní kůže; koniny směli mistři pražští také vyráběti, ale ne bez vědomí ostatních mistrů.[1]) Kůže zvířat zdechlých (z mrlin) obráběti nesměli. Koželuh k vydělání koží potřeboval popele, vápna, třísla, loje nebo sádla. Nejprv připravoval holinu strouháním těch látek s kůže, které by hnily, potom dával kůži do námoku a loužil je. Tříslo k tomu brával ze smrčí, z dubí či také z bříz. Tím kůže brala na se barvu určitou. Hotová kůže na konec maštěna sádlem, lojem, a bylo-li potřebí, leštěna i voskem. Prodávány vydělané kůže celé, usně neboli kůže krájené (v Hoře říkali úskrty, úskrtí), vazy, krajiny (okrajky).[2]) V konec naší periody koželuh pražský prodával vazy sedlářům po 9 groších bílých, kousky usní po 15 groších bíl., teletinu po 6 gr., kozlovici po 7 a krajiny po 11 groších bílých.[3]) Šimonek koželuh pražský měl r. 1439 v zásobě hotového díla kopu kozletin, velikých koží hovědin půl druhé kopy, hřbetů 20, usní 30, teletin 48. Václav, koželuh v Podskalí, r. 1463 nechal po sobě zásobu koží hovězích a teletin za 117 kop.[4])

Koželuzi mívali stran díla těžké půtky se ševci, kteří si vydělávali kůže také sami. V městech venkovských někde vrchnosti a konšelé zakazovali ševcům,[5]) ale nebylo v tom důslednosti. V Jindřichově Hradci statut z r. 1476 dával ševci na vybranou: kdyby se mu líbilo koželužstvo dělati, to dělej, ale opustě ševcovstvo. Jindřichohradecká vrchnost si však vymínila, aby švec, jenž dělá „ke dvoru", mohl sobě kůže dělati k potřebě panské i svojí, neprodávaje však ševcům koží. Tak bývalo stanoveno též v městech panství rožmberského. V Písku se ševci r. 1522 dali do vydělávání

---

[1]) R. 1512 viní novoměstští koželuzi Juonka, že vydělal koňskou kůži bez jich svolení, a to že vysoce od starších zapovídáno. Konšelé rozhodli, že mu »ta konina neškodí«, poněvadž dle statut koželuh má svobodu kupovati kůže jakékoli. Arch. praž Miscell., č. 7. J. 8.

[2]) Koželuzi dnes zovou koží vlastně jen surovinu, jak se s dobytka stáhne, zpracovanou kůži pak zovou »usní«. Že v staré době useň značí kůži krájenou, to soudíme na př. z řádu krumlovských koželuhů (Arch. Pam., XIX., 317), kde se ukládá cechmistrům ohledávati »kůže dělané a usně krojené.« Nebo z řádu novoměstského (r. 1453, Lobkovic. rukop. 72.), kdež stojí: »Usně hostinské (přespolní) nemají prodávány býti než na jarmarce, ale kůže celé hostinské mohou v trhové dni prodáv. býti.

[3]) Arch. praž., č. 2095. C. 5. R 1530.

[4]) Tamž., Miscell., 26. E. 16. Č. 2096. E. 2.

[5]) V Kutné Hoře zákaz r 1435. Arch. horský, č. 40. Opis v zemsk arch.

koží, odvolávajíce se na to, že od starodávna zápisem městských register mají toho svobodu, ostatně prý koželuzi před nimi zavřeli se v prodeji koží příhodných, toliko což chatrnějšího jest, to že na trh nosí. Naproti tomu koželuzi vinili ševce, že jim vkročili v řemeslo, ale prý jim toho dopřejí, aby si kůže dělali, než v tom že se opovídají, že ševcům dělat nebudou a co vyrobí, že prodají jinam; „proč bychom svého jiným, kdož nám lépe zaplatí, neprodali?“ táží se koželuzi městské rady. Ta ovšem smířila rozvaděné strany, neboť „v právích toho města položeno, že řemeslo řemeslu na překážku býti nemá.“ Rozhodla, aby páni ševci koží nevydělávali, dostanou-li od sedláků za svou obuv surovinu, nebo koupí-li ji na zámcích či kdes na trzích, ať ji zdělá ševcům koželuh, za to páni koželuzi jsou povinni vynášeti se dvakrát v témdni na trh s kusy, ševcům příhodnými, a chtějí-li kůže od města ven odvézti, aby prve ševce na ně pobídli.[1]) V Praze byly hádky mezi ševci a koželuhy r. 1444 a ševcům zakázáno koželužstvo. R. 1450 zase znova ševcům v Podzderazí na Novém městě zakazováno, aby „po ten den koželužského řemesla nedělali — až do krále budoucího“, k němuž se patrně odvolávali.[2])

Naproti tomu dlouho nebránil nikdo uzdářům, aby si kůže k svému řemeslu vydělávali. Ba v novoměstském řádě jejich r. 1445 zřejmě se ukládá kandidátovi mistrství, aby, koupě sobě surové kůže, vydělal je rukama svýma a nakrájel, co se mu rozkáže.[3])

Práce jirchářů děly se podstatně stejně jako koželužské, jenže pochod byl zdlouhavější, kůže byly několikrát máčeny, sušeny, tlačeny, a spracování v bílou jirchu dělo se moukou, kamencem a vinštýřem. Odtud také sluly jirchami vinštýřnými. Koží vinštýřných jirchových nalezli jsme v Praze u jirchářky vdovy r. 1443 půl páté kopy jakožto zásobu na prodej; r. 1470 jiný jirchář pražský nechává po sobě půl třetí kopy koží telecích a ovčích.[4])

I v této periodě jircháři hádali se s koželuhy (r. 1435, 1452) jako v předešlé.[5]) Také krejčím pletli se jircháři v řemeslo šijíce z jirchy kabáty, nohavice a jiné kusy šatné.

---

[1]) Arch. písecký. Kopiář, fol. 60, 61.

[2]) Arch. praž., č. 2084. D. 29. Arch. Čes., XIV., 458. Manuál novoměstský č. 89.

[3]) Arch. praž., Miscell., č. 15. P. 5.

[4]) Arch. praž., č. 2096. J. 1. Miscell., č. 26. E. 13.

[5]) Arch. praž., č. 2082. J. 8. Manuál č. 89. Novoměstští konšelé je uvedli v poklid výrokem, aby tak obojí dělali, jak svá řemesla dosavad vedli, nic nového nezačínajíce.

Zámišové kůže, z nichž také šaty šity,[1]) vyráběny tak, že zámišník dvakráte je kladl do vápna se snahou, aby srst nebo vlna spadla se suroviny v jednotě; pak byly kůže myty, máčeny, škrábány, louhovány a do valchy podávány, tukem napouštěny, sušeny a barveny. Kordovany vyráběny z kozlí kůže způsobem jirchářským a barveny na černo. Lesklý kordovan byl pracován na chlupaté straně suroviny, hrubý kordovan na straně masité.[2])

Barvíři barvili kůže tím způsobem, že je železem, k tomu ustrojeným, nejprve protáhli, aby poněkud zchlupatěly a pak zaječí nožičkou, v barvě namočenou, kůže potírali. Na zeleno barvili „záfem“, na červeno prizylem (brasilské dřevo), při čemž bylo kůži vařiti s octem a ledkem; na modro indychem (indigo, ale prý teprv od polovice XV. stol.), na blankytno charpou (barva lazur nalezena kolem r. 1500),[3]) na brunátno prizylem a křídou; na šero „černidlem ševcovským“.[4])

Pražští kožebarvíři potýkali se s koželuhy; r. 1453 dali si koželuzi do statut, že barvíři nemají koží, které koželuhům příslušejí, mazati ani krájeti, neboť jim do té práce stále vkračovali.[5]) R. 1435 popadli se barvíři pražští s jircháři zvláště pro dělání „vstuh“, kterouž práci barvíři sobě osobili. Konšelé obou měst Pražských větších rozhodli, aby jircháři vstuh nedělali ani neprodávali, leč by je koupili u barvířů;[6]) také aby neprodávali barvených koží žádných pod pokutou od 15 grošů do kopy; jestli že by se které řemeslo proti druhému zdvihlo a v jeho práva sáhlo, aby propadlo 50 kop pokuty. Často se barvíři pohádali o dílo s měšečníky. Barvíři chtěli sami barvené měšce vyráběti, měšečníci však jim toho hájili majestátem císařským, proti tomu zase barvíři nechtěli dopustiti měšečníkům, aby sobě barvili kůže. R. 1446 konšelé Nového města rozhodli, aby barvíři, kteří nejsou v cechu s měšečníky, měšců nedělali, měšečníci nechať k své potřebě kůže a stuhy barví bez překážky, zbudou-li jim kůže nad potřebu, těch nesmějí prodávati; kdyby barvíři ty kůže chtěli od nich koupiti,

---

[1]) Nohavice zámišové r. 1514. Arch. praž., č. 8. 13.

[2]) Technologické ty zprávy jsou sic pozdější, ale nepochybujeme, že tak děláno od počátku, kdy se ten onen výrobek v knihách vyskýtá.

[3]) Sprawozdania Akad. krak., VII., 227.

[4]) Dle rukop. mus. zemsk. č. 28. P. 23. Pochází asi z polovice XVI. stol.

[5]) Rukop. bibl. Lobkovic. v Praze, č. 72. Řád. 54.

[6]) Arch. praž., č. 2082, f. 78. Též v č. 992. 158.

toho se jim neháji.[1]) Hádky o dělání a barvení vstuh i měšců opakují se; r. 1453 a potom zase r. 1493 konšelé obou větších měst Pražských nuceni byli rozhodovati, což činili vždy ve smyslu svrchupsaném.[2])

Kteraká díla měšečníci strojili, o tom poučí zápis pozůstalosti měšečníka Mužíka z pražských Opatovic r. 1478. Zanechal po sobě kožek bílých kopu a dvě červené. Dělal tedy bílé měšce i červené. Měšce pozlacoval a postříbřoval, neboť zanechal pozlátky a stříbrných lístků. Ostatně zapsán zřejmě „měšec veliký pozlacený“ za 20 grošů. Jináče zásob měl v krámě a doma víc než za 5 kop; k dílu měl kosu, „jak na ni kůže čistí“ a čtyři nože krájecí.[3]) Formou byly váčky nebo měšce i v této době pytlíky šnorou stahované, jiné byly zámečkem zavírací, tedy širší.

Tobolkářská díla byla hrubšího rázu než práce měšečníků. Dělali toboly kožené k praktické potřebě, toboly jízdecké k sedlu, tlumoky, „pizací“ na peníze,[4]) holstra na ručnice a náboje. Některý kus své práce také vyrývali zdobně, dělali s puklami, a tím se přibližovali k měšečníkům. V Praze r. 1516 připomíná se tobolka kožená, na níž vytlačena stříbrem sv. Kateřina, jiná tobolka aksamitová, na níž stříbrný Samson.[5])

V prodeji hotového díla tobolářům a měšečníkům pražským překáželi často šmejdíři. Majíce kupovati své zboží jen od domácích tobolářů a měšečníků, kupovali a prodávali zboží cizí, nejen ze sousedních měst ale i z Norimberka. Nesnázky z toho vzniklé staroměstští konšelé porovnali r. 1502; podkoteckým šmejdířům zakázáno prodávati, co jim nepřísluší. Hádali se časem potomním zas, a nejednou měšečníci díla cizí u šmejdířů na krámech pošlapali. R. 1531 viněni staroměstští šmejdíři zase, a odpovědí jejich bylo, že domácí mistři nedělají jim díla aksamitového, tafatového, tobolek, tašvic, jako náleží pro stavy vyšší, a nad to prý měšečníci a tobolečníci sami kupují díla z Norimberka. Toto obvinění, že pražští mistři chlubí se cizím zbožím, není-li pomluvou a mstou, ke cti těch řemeslníků není. Konšelé tehdáž rozhodli, aby šmejdíři kupovali

---

[1]) Arch. pražs., Manuál č. 88. 131.

[2]) Arch. pražs., Manuál č. 89; č. 2084. F. 47; č. 993. 160. Arch. Český, XIV., 465, 492.

[3]) Arch. praž., č. 2088. A. 11.

[4]) Ten název v arch. praž., č. 1047. E. 20.

[5]) Arch. praž., č. 99. 45.

měšce od zdejších, pokud dostatek, hedvábné a krumpířské věci mohou kupovat jinde; měšečníci a toboláři norimerských věcí „pod způsobem domácích díl“ prodávati nesmějí.[1])

Rukavičníci dělávali rukavice z jirchy, ale i z jiných koží. Zapsány jsou též rukavice vlčí (r. 1524). Zajímavo, že rukavičník dělal i sedací polštáře kožené r. 1429 na radní dům staropražský; dělali také kožené polštáře lehací, a snad nechybíme se pravdy, že i „trúby pivné kožené,“ r. 1451 v pražském pivovaře zapsané[2]), byly prací rukavičníka některého. R 1449 měli staroměstští rukavičníci zlou hádku s nějakými vetešníky (refléři) o dílo svého řemesla; ti vetešníci robili rukavice z látky staré a prodávali je v ulicích a v tarmarce; měli však prodávati jen ty, které dělal rukavičník.[3])

Uzdářům pražským náleželo dělati (dle srovnání se sedláři r. 1425) tašky, jež robeny z kůže pruské, tašky malované (malířské) mohlo dělati obojí řemeslo; uzdářům samým příslušelo vyráběti popruhy tkané i řemenné, řemení k flaškám, nábedrně koňské, šle, holstry, kryky, pásy a řemení krykové, nábedrně k sedlu „sumniemu“, protivny k dlouhému popruhu, střemeniště a střmeny, tlumočné pásy, ohlavy, řemení střelcové; spolu se sedláři mohli robiti poduštice pod šle nebo pod tlumoky.[4]) Dle řádu z r. 1445 potom r. 1457 a 1462, uzdářům novoměstským přiřčeny tytéž věci. Nově jmenují se opásání napínací, střmeniště formanská, selská, popruhy připínací a přessedlné.[5]) Toulů prodávati nesměli, leč ty, které by uzdář koupil u túlaře.[6]) Z toho výčtu patrno, že uzdáři namnoze dotýkali se také práce řemenářů, a proto chápeme, že si do svých statut novoměstský cech uzdářský vyžádal od konšelů ochranný článek, že jim rýmaři nemají překážeti. Proti tomu zase rýmaři staroměstští, když uzdáři začali si sami kůže vydělávati a k svým pracím řezati, učinili tak valný odpor, že konšelé musili uzdářům kázati přísně, aby od takového díla přestali (r. 1443).[7])

---

[1]) Arch. praž., č. 1128. 79.

[2]) Arch. praž., č. 1047. D. 19. U apotečníka Prokopa r. 1460 bylo 5 sedacích polštářů kožených, jedny koží merhovanou, druhé čalounky, třetí koží červenou povlečené. Arch. pražs., Miscell. 87. 370. O trúbách č. 2119. E. 8.

[3]) Arch. praž., č. 2099. M. 63.

[4]) Arch. praž., č. 992; v zadu knihy.

[5]) Tamž. Miscell., č. 15. P. 5; č. 993. 217. Arch. Český XIV., 446. 473.

[6]) Tak rozhodnuto již r. 1417. Arch. praž., č. 2099. X. 106.

[7]) Arch. praž., č. 2099. 901.

Sedláři, jakž zmíněno, dělali některé práce s uzdáři stejné. Hlavním ovšem dílem jejich byla sedla. Sedlář osekal dřevo k sedlu, pak je obřezal a všelijak připravil, „klejoval", posléze „křídla vycpával", okoval mosazí nebo železem. Sedla česká dobou jako v sousedních Němcích bývala touto i pozdější proti sedlům polským a uherským velmi těžká, hmotná vždy v zadu silným lukem (obloukem) vyzdvižená. Řád sedlářů novoměstských r. 1451 drží v sobě některá technická nařízení, z nichž ráz tehdejších sedel poněkud vysvítá; takž prý mohou starodávná sedla v jednu kůži i nadále býti dělána; kostmi nemají sedla vůkol býti obkládána kromě jeleních rohů; ovčími kožemi povlačována býti nemají, než koží benátskou; na luk, byl-li by povlečen svinskou koží, nesmějí nikdež vbíjeny býti kosti kromě okolo hlavy, žádné sedlo nemá býti plátnem povlačováno, ani svrchu, ani vespod. Také opakuje se zákaz z předešlé periody (str. 250), aby sedlář koží nekladl na holé dřevo, jenže teď se určitě dovídáme, že měl sedlo nejprv obložiti břízou (břízdú), na kterýž konec sedláři skutečně mívali v zásobách surovin i březovou kůru. Aby sedlář měl vždy dostatek luků, bylo zakázáno lukařům prodávati luky z města ven, leč by nebylo jich potřebí sedlářům; luk veliký měli mistrům prodávati, jak za starodávna bylo, za dva groše, luk vozní za groš, malých šest „hezkých" za 10 grošů. [1])

Sedláři mimo sedla vyráběli všelijaké tašky, visáky, holstra k prostraňkům, popruhy, protivny, střmeny a středmeniště. Pro ty věci mívali, jako v době předešlé, nejednu hádku s uzdáři. R. 1425 staroměstští konšelé porovnali je ortelem, že tašky malované mohou mistři obého řemesla prodávati. Sedlářům zakázáno šíti střmeny, střmeniště a protivny, „leč by kdo chtěl míti dek na sedlo, tehdy mistr může šíti zeleným i červeným také." [2]) Hádky nové konšelé uklidnili r. 1457 nálezem, jenž poněkud víc hověl sedlářům, vyřčeno, že sedláři mohou prodávati tašky usněné, které sami dělají, houžvice ať navlačují sami, a ne uzdáři, ale za to se jim odříká dělati pochvy, prosiny a popruhy; střemeniště mohou dělati a prodávati bílá, prostá, nepobíjená. [3]) Aby sedláři nepletli se do práce řemenářovy, již r. 1425 zakázáno jim na Starém městě krájeti řemení, jmenovitě střelcovské (t. j. takové, jehož kušaři mají zapotřebí).

[1]) Arch. praž., Miscell. č. 15. P. 13. Arch. Český, XIV., 459.

[2]) Arch. praž., 992. Arch. Český, XIV., 438. Tu dle origin. vytištěno »vzrmen« se znamením otázky. Jest čísti střmen.

[3]) Arch. praž, č. 993. 217.

O pracích sedlářových poučíme se nahlédnutím do zásob, které po novoměstském sedláři zůstaly r. 1452. Bylo to 10 luků, „hytovaných“ prostředních, pobitých 21 luků vozných, obřezaných, dobrých, nových i starých, 10 luků k povlečení připravených, 22 sedel, mezi nimiž jedno vozatajské „vyspělé“; mimo to byly v zásobě dvoje tašky, několikero popruhův a čtyři páry střmenišť se střmeny. Z materiálu přichystaného uvedeny jsou u dotčeného sedláře kůže svinské, koňské po dvou kusech, kůže benátské čtyři, rudých koží ovčích 9, dvě kůže srní černé, mazané, půl kůže zelené; mimo to 15 „vrchů jeleních“, 4 kopy lopatek a březových kor pět valů. Řemeslného nádobí měl na tři tovaryše, dále tu byla hromada hřebíků, dva vozy dřev, kladiva, řezák, čtyři tesly, tři pily, čtyři osní nože, „pilka rohóm řezati“, nákovadlen a deset podkladů. [1])

Pergameníci v této době mívali dost práce pro oblibu velikých knih kancionálních. [2]) Také důležitější akta právní nebo politická psána ještě vždy na pergameně. Řemeslník toho oboru vylouhoval kůži ovčí nebo telecí, aby spadlo s ní rouno, pak ji napjal na rám, mazal rybím tukem, sušil, železem škrábal, křídou poprašoval, pemzou drhnul. R. 1429 Staroměstští koupili dva pergameny za 6 grošů česk., pergamen na dopis do Plzně týž rok stál 5 grošů; [3]) ten pergamen byl sotva větší než-li půl archu našeho papíru. Byl pergamen tedy dosti drah.

Koží jakožto suroviny dotýkali se knihaři (vazači); jejich práce často byla ozdobná a právem náleží v průmysl umělecký. Způsob uměleckých vazeb v této době jeví se podstatně býti týž, jako jsme shledali koncem doby předešlé; v době jagaillovské však stávají se daleko nádhernějšími. V téže době také vazeb přibývá velikým přírůstkem knih tištěných. Technické vázání knih tištěných, jichž papírové kvaterny jsou tenké, jest jiné nežli sexterny rukopisných knih pergamenových, tam vázali šňůrou, tu bylo do deskových prkének v zářezy vetkávati řeménky, kožené pásy a svazovati je v motouzy hřbetové. Některá kniha pergamenová této doby vzala na se formu nebývale velikou. Kožený obal kryje někdy

[1]) Arch. praž., č. 2084. F. 1. Též v č. 89.

[2]) Počítá Chytil (ve Vývoji malíř. 57), že kniha chorální průměrně drží 300 listů, velikých knih z této doby zachovalo se aspoň do šestnácti, to vydá 4800 listů. A kolik knih zkaženo!

[3]) Účty v arch. praž. Vydání z r. 1429. Fol. 71. Opis v diplom. mus.

knihu jen na hřbetě, jindy kryje obě desky docela.[1]) Kůže na deskách (vepřová nebo hovězí) bývá hnědá, někdy rudá, nejřidčeji bílá, zažloutlá. Dekor do kůže byl tepán, vřezáván, nebo vznikal kolky, které obrazy vtlačovaly, či také kolky, které obrázky slabým reliefem vytlačovaly. V jemné kůži bývají obrázky ostřejší, jasnější. Rozehřátím kolků zbarvovaly se okrasy temněji. Mnohé kolky dostávaly se k nám obchodem, a proto se dekor některé knihy naší neliší od knih cizích. Na zdobných vazbách od druhé půle XV. věku pozorujeme nejprv orámování plochy deskové; někdy také orámování dvojí. Bývá to vlys liliový, páskový, zdobený růžicemi. Uvnitř rámů bývá dekor nejčastěji skládán z čar, šikmých pruhů; v kosočtvercích odtud vzniklých vyskytují se figurky zvířátek, ptáci, orlice, český lev, na rožmberských vazbách růže pětilistá, někdy i zbožný obrázek Kristovy hlavy, znak, jméno zbožné; někdy má sám v sobě beze všech čar lupeny a rozviliny vřezávané a ladně se vinoucí.[2]) Knihy mají spony s kováním namnoze ozdobným, často pěkně prolamovaným, na ochranu desk vyskytují se knoflíky kovové často také zdobné. S rostoucími knihami roste v této době i kování, a bývalo-li dřív tepané, ryté, v konec XV. věku převládají kování litá mosazná a bronzová. Papírová kniha, nemajíc hrubě spon zapotřebí, mívá začasté jen provázky k svému zavírání. Do první půle XV. věku obvykli knihaři přibíjeti na vazbu malých knih kůži také tím způsobem, aby visela volně jako pytlík, do něhož se knížka může zabaliti. Ta podivnůstka budiž tedy uvedena, jakož i to, že knihař rozkazem objednavatelským vázal také knihy v hedvábí a v aksamity. Farář mělnický Jan z Vratu († 1513) zanechal po sobě knihu Františka Petrarchy „O potopě světa“ v aksamitě zeleném s pukličkami pozlacenými.

---

[1]) Viz obšírně v Chytilových Dějin. česk. knihařství. Zvláště str. 12—28.

[2]) V Umělec. průmysl. mus. v Praze mají českou vazbu z konce XV. věku s rámcem o růžicích a liliích, vnitřní plocha její rozdělena pruhy šikmými; jinou vazbou z téže doby o dvou obrubách s jménem JHS mezi kruhovými terči a pětilistou růží; v polích kosočtverečných hlava Kristova, lupen, lvíci, nápisy »Maria«. Třetí výborná vazba tamž má v zevní obrubě vlys liliový, ve vnitřní obrubě jsou vlnité stonky květinové s písmeny B. T. del. (Bartoloměj Trnka [kněz] vázal); ve vnitřní ploše v oválních polích lilie. Zprávy Uměl. prům. mus. z r. 1896. Pěkné vazby tlačené i vřezované jsou v kapitulní knihovně v Praze; jedna má v stuhových čarách ptáky, srdíčka; jiná vyplněna v středu lupeny, třetí rozvilinami. Viz Soupis, Praha II., 91. 93. 121. 161.

Švec mohl dělati ze všech koží, jenom ne z konin; dělával nejvíc z hovězin a z teletin, sprostným lidem i ze skopovin. Od konce století XV. ševci brávali kordovanskou kůži, černou i barvenou. Z prací ševcovských „dlouhých“ i v této době robí se škorně, vysoká obuv shrnovací, ale že se také boty dělaly „s faldem“, ač bývaly původně o holeni rovné, obě jména začasté se pletla,[1]) až konečně jméno škorní zůstalo skopovým shrnovačkám selským. Z „krátkého“ díla (t. j. z nízkého) dělány rozmanité střevíce, jako v době předešlé, jenže mizí knoflíkový střevíc a na jeho místě oblibují se střevíce se šnůrou, šnorované, mužské i ženské a dětinské. Vyskytuje se také jméno střevíců vazových, tříkusých.[2]) Střevíce zobákové, nosaté, dlouhé vážnou dobou husitské reformace zmizely, ale po vojně dělali je ševci zase. Král Jiří r. 1464 „pod signetem prstena svého“ poslal radám tří měst Pražských rozkaz, aby nedovolili ševcům dělati špiců u střevíc a škoreň a žádnému aby nedopouštěli se špicí choditi.[3]) Ale evropská moda dlouhých „špiců“ nezašla zákazy královskými, zašla přirozenou smrtí všech mod na světě; když se špice staly nejdelšími, nastala reakce a konec. Opakem vznikly potom formy širokých střevíc „hubatých“, a ty se vyskytují v Němcích i u nás koncem této periody. Také novou modou italskou objevují se koncem XV. stol. v ševcovských dílech „pantafle“, které šviháci natahovali přes obyčejnou obuv. Co do barvy některá obuv zůstávala v přirozené barvě kožené, většina obuvi však černěna, na obrázcích starých vídáme střevíce žluté.[4]) Podešev byl dáván jeden nebo dva. Při dvou litomyšlský řád chtěl, aby „oba dva podšvy nova byla.“[5]) Vyskytují se též podešve „pútničí“, což si vykládám za okované a pobité podešvy na obuv k cestování (pouť).[6]) Pár střevíců konec doby stál i 10 grošů bílých, boty 14 gr., podšití 4 groše i osm; škorně rybářské (v Hradci Jindř. r. 1524) za kopu. R. 1442 byly střevíce za 23 gr. míšeňských (11$^1/_2$ česk.),[7]) tedy ne laciny, věrtel piva byl málo dražší

[1]) U pražského ševce r. 1448 spočítali v dědictví »14 desk ježto škorně nabíjejí.« Nabíjely se boty! Arch. praž., č. 2096. N. 7.

[2]) Arch. mus., Kostelec n. L. r. 1526.

[3]) Arch. praž., č. 10. B. 48.

[4]) Rukop. univ. knih., č. 17. G. 3.

[5]) Arch. litomyš. Lib. memor. (1360), fol. 3. R. 1526.

[6]) Arch. praž., č. 2094. G. 15. R. 1480.

[7]) Arch. praž., č. 2096. G. 6. Holomek Kroupa s Hradu dal r. 1501 za dvoje střevíce 16 gr. míš. Arch. praž., č. 72. 81.

(25 grošů). Na konec nutno dotknouti, že ševci dělali též hovězí „punčoch s nožněm“ i bez nožně (gamaše s pouzdrem na nůž).

Mezi ševci novinníky a vetešníky (refléři) bývaly o dílo téměř nekonečné hádky. V Praze a všude, kde refléři pobývali, bylo pravidlem, že novinníci dělají nové z nového, vetešníci že přišívají k staré obuvi nové podešvy a nárty. Ale obojí překračovali pravidlo a hranici svých řemesel. V Praze konšelé tří měst r. 1441 rozhodli spor tak, aby novinníci vetchých holení ani pochozené obuvi nedělali, proti tomu také vetešníci nemají dělati obuvi nové, ale nové podešvy přišívati mohou, jen ať k vetché obuvi nekladou červených ani bílých šárův. Na konec konšelé kázali, aby se obě řemesla shověla pro dobré obecné, dokudžby lepších artikulů, až v zemi bude král, nebylo nalezeno. Potom za krále Ladislava r. 1456 novoměstští obojí ševci obdrželi od konšelů list, v němž se dosavadní zásady opakují. R. 1477 zase staroměstští ševci s vetešníky se do sebe pustili a v živnost si sahali. Konšelé jim obnovili staré pravidlo, ale s dodavkem, pravidlo podstatně měnícím: prý v nynějších časech obuv nová nižší a škorně jezdecké ostřejší než prve se dělají, aby tedy nebyl rytířským lidem nedostatek, ať novinníci staré škorně jezdecké podšívají, za to zase vetešníci mohou chudině a robotným lidem dělati škorně nové, však obojí jen na zakázku, a ne na krám. A opět r. 1482 konšelé novoměstští nuceni rozhodovati, aby každé řemeslo zůstávalo „u svého začatí řádu řemeslního“, novinníci u nového, vetešníci u vetchého. Naposled r. 1488 sám král jest starán o to, aby rozhodl mezi oběma řemesly. Ortelem svým vrátil se král k pravidlu z r. 1404, jež nově potom stanoveno konšely tří měst Pražských r. 1441. Byl-li potom do konce periody naší pokoj, nevíme, ale pochybujeme. [1])

V Kutné Hoře byla mezi novènníky a refléři veliká hádka smiřována r. 1447. Tehdáž ustanoveno za řád, že reflér smí ve dvou nedělích kupovati dvě ovčiny, a z těch že smí na zakázku dělati nově; obuv smějí prodávati za vetešnou teprv po druhém podšití; co budou podšívati, to mohou dělati usněm novým, dobrým mazáním a černěním; podešvů pytlových ani nártův ať nedělají, koží velikých ať nekupují v cele od hostí žádným fortelem, leč otáží se cechmistrů novènníků. Šeftů, teletin, kozlovic a starků nesmějí

[1]) Doklady o sporech v arch. praž., č. 992. 210. Miscell., č. 15. P. 16; č. 2141. 176, č. 2088, H. 26. Kn. komorn. soud. J. 2.

kupovati vůbec. Naproti tomu novënníkům není dovoleno kupovati holinky ani jinou veteš, podšívání hodnou.[1]) Konšelé kouřimští ve sporu novinníků svých s vetešníky r. 1497 nařídili doslovně za řád to, co platilo v Praze. V Slaném stanoveno r. 1511, že vetešník mimo práce své na vetchém smí o trhu vyvěšovati tři páry škorní (nových) a nové střevíce že smí dělati sobě, ženě a čeledi; sice pokuta. A na takových zásadách zajisté i v jiných městech stálo dílo vetešníků ševcovských a novinníkův.[2])

Jedné materie živočišné k službám lidským upravené nesmíme pominouti. Je to peří a výrobek z něho: peřiny čili, jak říkali staří „šaty perné", „šaty ložní", též „roucho ložní" proti rouchu „chodícímu", jež bylo prací krejčířskou. Roucho ložní v oněch dobách bývalo podstatnou částí každé domácnosti, hospodyně si na něm zakládaly.

V perných šatech rozeznávají městské inventáře nejprv veliké peřiny hřevné svrchní, spodní (hořejší, dolejší), duchny, polštáře a podušky, jež byly buď „hlavní" (pod hlavu) nebo „sedací". Co do peří nejlepší perné šaty byly „s prachem", „prašné", „prachové"; co do účelu byly peřinky též dětinské, peřiny čelední, co do povlaků a cejch byly barchanové, režné, kmentové, pokošinové, pruhaté, merhované a všelikých barev.[3])

V každé domácnosti byl na loži také polštář kožený, — kožník — ale ten snad nebyl perný než žíněný. Kůže na polštářích byla též bílá. V kutnohorském dědictví jednom r. 1503 zapsána dokonce i peřina kožená.[4]) Postel šatů v této době záležela ve dvou peřinách, dvou polštářích pernatých, v jednom koženém a ve dvou poduškách. Lože čelední v Praze r. 1458 mělo také dvě peřiny, dvě podušky a polštář hlavní.[5]) V Hoře r. 1512 ceněna peřina za 40 grošů, ale i za kopu, kožená peřina za 45 grošů. Lože šatů v Hradci Jindř. ceněno (se čtyřmi prostěradly) r. 1496 v sedmi

[1]) Arch. zemsk. Opisy z Hory.

[2]) Arch. zem. Opisy z Kouřimi. Lacina, Pam. Slan., I., 49.

[3]) R. 1433 v arch. praž., č. 992. 159. Tu také peřiny barchanové. »Duchna svrchní veliká«, »dvě duchně menší«, tamž, 61. R. 1425. Tamž »polštář prašný«. Arch. praž., č. 2119. K. 4. R. 1458. Č. 2096. J. 1. »Byla čistá peřina labutího prachu.« Arch. praž., č. 1047. R. 1523. Bylo také »peří společní s prachem«. Kn. v Král. Dvoře z r. 1500. Mus. zem., fol. 8.

[4]) Kutnoh. Přísp. II., 32. Kožený polšt. u Fojtové Tisovské v Litom. r. 1497. Arch. tamėj. č. 118. 35.

[5]) Arch. praž., č. 2119. K. 4.

kopách.[1]) A teď považme cenu takového domovitého svrchku, měla-li Anna Mikšová v Lounech († 1513) peřin 50, polštářů 35, podušek 90! K tomu měla 90 cejch, 90 povlakův a 115 prostěradel. Novoměstská sládková Ziglova r. 1456 nechala po sobě 23 ustlaných postelí s příslušenstvím, ty však oceněny jen padesáti kopami, ač i to je znamenitý peníz. V dědictví po pražském měšťanu Bartošovi († 1487) spočítáno 37 postelí ustlaných, to jest 37 polštářů kožených a 222 všelijakých peřin.[2]) Chudý člověk arci ani v oněch dobách pernatými šaty neoplýval. Takž ve Stříbře r. 1517 popsali lože podruha Vlka, že na něm nic víc, než poduška a duchnice velmi hubená.[3])

V průmysle textilním na prvém místě sukna. Osnova jich měla dělána býti z vlny střížené, ne z popelné,[4]) ani z kožichů starých vyčesané, nemíchaná floky ani hadry, ne ze srstí kravských, z valachů, ne z koznic samých ani míšená přízí koudelnou. K předivu byla vlna šlachovcem a střelou soukennickou bita, a všelijak upravována a rozdělována (ku kterému suknu se lépe hodí); vlněná příze byla soukána a ručně snována nebo na kolovratě. V pozdější době cechy soukennické kolovratní přízi zakazovaly, chtívaly jen ruční.[5]) Pak se dostala osnova na stav, a soukenník dal se do tkaní sukna. Lepší sukno bylo hustěji tkáno, lehčí řidčeji. Čeští soukenníci obyčejně trojí druh dělávali. Nejhorší byl „kmeyn“,[6]) do něhož v Praze (i leckde na venkově) nesměli méně snovati než 32 chodů (po 16 nitích), a postav vůbec aby „nevaroval“ méně než 39 loket (řád r. 1447). Lepší sorty musily míti chodů víc. V Pardubicích, v Kostelci Orlickém a na panstvích Pernštejnů vůbec hrubé sukno

---

[1]) Rezek-Dačický, Paměti., I., 357. Arch. hradecký. Registra purkmistr. z r. 1457. 280.

[2]) Arch. louns., č. 1. C. 8. R. 9. Arch. praž., č. 2094. B. 4. Miscell. 26. J. 9.

[3]) Kn. stříbr. (v Plzni), č. 182. 260.

[4]) »Nebo vlna ovcí šedivých, strakatých, ryšlavých, hrubovlných, nikda není tak platná jako sama bílá a černá, lečby rudá přednorouná vedle toho byla«. Regiment správy ovčího dobytka z r. 1561.

[5]) Minister. vnitra IV., D. 7., fasc. 422. Sušice. Dle řádu v Ústí n. Orl. (Arch. Čes., XX., 294 v 1517) smí se dělati osnova kolovratní, ale musí se k ní o dva lokty víc snovati než k ruční osnově.

[6]) Na panství rožmberském (Soběslav, Třeboň, Lomnice, Veselí) říkali sprostému suknu o 32 chodech divně drišaft, lepšímu o 34 chodech dindík, Arch. Pam., XVIII., 590 a násl.

mívalo v sobě pouze 31 chodů, prostřední 33 a přední osnova byla čtyřicet chodů. Byl tedy pražský kmejn lepší pardubského. Soukenníci kutnohorští začali r. 1438 dělati také nějaké „paruchy", bezpochyby sukna to velmi lehká, proto úřad městský rozkázal, aby jich soukenník ničímž po válení nebarvil, osnovu prý může obarviti. [1]) Mistr soukenník snažíval se, aby byl všude útek jednostejný, chybil-li v tom, mělo sukno pruhy (štraflovité, merhované) a cenu menší. Když bylo sukno zvalchováno, soukenník nebo postřihač postřihal je a barvíř (často soukenník sám) zbarvil je. Na postřihování suken nalezli jsme u soukenníků postřihačské stoly („šartyše") a nůžky (forpices pannirasorias). [2])

Barevny soukennické s kotly vyskytují se častěji teprv od konce XV. věku. [3]) Barveno šafránem, borůvkami, indigem, dubověnkami, hlavně uvádí se sandix, prisil, reseda luteola, vajdiš (isatis tinctoria) s rejtem. [4]) Olšové barvy bezpochyby pro nestálost svou zapověděny. V barvení a v appretuře naši nedovedli s výsledkem zdárným soutěž podnikati se sukny cizími, která bývala vesměs úpravnější a vždy pěkně barvená a často barvou „novou". Některé zámořské stkvělé barvy cizí Nizozemci a Vlachové dlouho tajili pro sebe, nežli soukenníci jiných zemí se jich dopátrali a je pak jak tak napodobili. Naši dělali beze vší pochyby práci dokonalou, podstatnou, ale většinou přece jen pro oko sprostnější a o málu obyčejných barvách.

Dobrou pověst mívala sukna žatecká, broumovská, plzeňská, budějovická, jindřichohradecká, litomyšlská, žlutická, letovská, písecká i soběslavská. [5]) Dle sazby linecké z r. 1461 byla plzeňská

---

[1]) Arch. kutnoh., č. 40. Opis v zemsk arch.

[2]) Arch. praž., č. 2082. F. 11. R. 1434. U postřihače Dubravského na Star. m. r. 1483 byly dvoje nůže postřihačské „s slovy a niczkami« (známka?) Arch. praž., č. 2119. X. 5.

[3]) V Plzni r. 1507 arch plzeň, č. 223. 57. Pražští souk. kupují dům k barevně r. 1526. Arch. praž., č. 2092. 239.

[4]) Vratisl. arch. měst. č. N. N. N. 69. R. 1509. Vratislavští brání se saského cla pro »sandix qua ultra memoriam hominum pannus tingitur sicuti murice purpura. Fagniez. Étud. 236. Waiden na barvení sázeli Němci hojně v Durinsku. Engelmann, Gesch. d. Handels. V Praze r. 1530 má soukenník Blažek 8 centnéřů rejtu. Arch. praž., č. 2095. C. 2.

[5]) Šaty sukna »žateckého« v Praze r. 1442, 1448 v kn. č. 2096. G. 10. V č. 2119. O letovském sukně r. 1508 v arch. praž., č. 2095. E. 19. Letov malé místo u Kadaně. O žlutickém a litomyšlsk., č. 2142. E 1. R 1522. Za broumovská sukna dlužen pražský kupec Krištof r. 1457. Arch. praž., č. 2119. H. 10.

a budějovická kvalitou stejna, jindřichohradecká lepší, písecká nejhorší.[1]) Kdys Oldřich Rožmberský přikázal, aby žádné roucho (sukno) odjinud na prodej do Soběslavi nebylo voženo kromě plzeňského pravého a předního s pečetí a kromě barveného; tím chtěl sesíliti domácí produkci; ale že časem mnozí soukenníci i obyvatelé města Soběslavě rozličných barev sukna lehká odjinud vezli a je po jarmarcích pod jménem soběslavských prodávali, ujal se poctivosti suken soběslavských r. 1531 Jan z Rožmberka a vysvětlil nařízení praděda svého tak, aby žádný nepřivážel suken jiných krom předních plzeňských, dobrých barevných německých a vlaských, kteráž by byla nejmíň rovna soběslavským suknům nebo lepší, a ta sukna aby byla jmenována tím, kde jsou dělána.[2]) Tedy i do těch produktů vnikl podvod rázu ani ne duchaplného.

V zápisech dědičných vyskytuje se u nás nejčastěji sukno šeré. Některý mistr ani jiného neměl; tedy nebarvil.[3]) Mimo šeré sukno hojně psán bývá vlček, loden sprostý, kmeyn či, jak také slulo, sukno „kmenní". U soukenníka Mikuláše v Praze r. 1440, když měl umříti, bylo v díle něco poluváží útečních „prostředních", ale kmeynu osnoviného hrubého předeného 32 a čtvrtce. Bohatý soukenník staroměstský Bartoš r. 1458 nechal po sobě 60 postavů suken „kmenních", o jiných se při tom neděje zmínky.[4]) Nejsprostší produkt suknářský, bavlnou míchaný, byl „paj", jímž podšívali. I ten u nás roben; z barevných suken vyskytá se nad jiné častěji koumar, sukno železné barvy.[5]) Že naši šli za pokrokem, o tom svědčí v konec XV. věku „české lindyše", sukna pevná, nápodobeniny nizozemských (Leyden? leydiš). Prodávali takového lindyše loket po 5 a po 6 bílých groších.[6])

Ceny českého sukna vyskytují se v zápisech této doby dosti zhusta, obyčejně nepraví se, kteraké to sukno, ale pozná se to poněkud. Tak r. 1439 v Praze počítá se postav (39 loket) za 2 kopy

---

[1]) Strnad, Listář plzeň., II., 75.

[2]) Diplomat. mus. Rosenberg. 1531. Tehdáž nechtěli Veselští pustit Soběslavské k trhu vlny »jeřní« a podzimní.

[3]) Na př. Petr soukenník novoměst. r. 1439. Arch. praž., č. 2096. C. 10.

[4]) Arch. praž., č. 2096. C. 10., č. 2119. J. 8. Z toho sukna 15 postavů mělo skrze arcibiskupa Jana Rokycanu rozdáno býti chudým.

[5]) Jindřichohradecký Martin soukenník r. 1497 měl 8 postavů koumaru, 2 osnovy »temné« a 20 postavů (neví se jakých) v 70 kopách. (Toť postav za něco víc než za 3 kopy, tedy asi to bylo sukno vlček.) Regis. Hradc., z r. 1487, 281.

[6]) Arch. praž., č, 1046. O. 20.

20 grošů, to by loket byl po 3 groších českých (6 míšeňských); r. 1445 měl podle odkazu býti v Praze prodán kůň za 5 kop, a za to koupiti se dva postavy sukna šerého; r. 1448 platí se loket po 4 gr., ale týž rok ceněn nějaký postav jen za 80 grošů českých, tu tedy loket jen za 2 groše; r. 1456 byl loket sukna — a tu zřejmě se praví, že to sukno šeré — za tři necelé groše české; ale týž rok odkazuje kdos na postav sukna chudým 5 kop, toť loket po 5 českých groších, tedy se míní sukno české lepší, ne-li nejlepší; r. 1470 postav šerého platí 2 kopy či tedy loket asi za 3 groše, v následujících letech bývá loket po 4—5 groších česk.,[1]) horši po $2\frac{1}{2}$ groši.[2]) Na venkově konec XV. věku bývají postavy po 3 a 4 kopách míš., tedy loket po $2\frac{1}{2}$—3 groších; ale v Plzni byl r. 1521 loket vlčku za 15 grošů.[3]) Z těch kusých zpráv proniká tuším, že cena českého sukna v XV. století se hrubě nezměnila. Za 3 groše české nebo 6 míšeňských dostals loket sukna českého v každý čas.

Na rozloučenou od díla soukennického jest ku paměti přivésti, že se suknáři o své dílo hádávali s postřihači; hádávali se také s krejčími, neboť i soukenník chtíval prodávati šaty ze svého sukna urobené; hádávali se s kroječi o prodej suken cizích, nač sobě vzpomeneme zase při obchodě. Dlouhé spory novoměstských postřihačů se soukenníky, pováživše majestáty Karla IV. a Václava, konšelé r. 1526 srovnali tak, že soukenníci mohou šlaky zastřihovati, pertoltovati a vůbec sukna svoje, k trhu je připravujíce, stříci; ale nesmějí postřihovati kusů ukrojených, kterých lidé potřebují k udělání roucha, taková věc, jak od starodávna bývalo, příleží samým postřihačům, jenže ti zas nemají obtěžovati lidí „bráním odstřízi".[4]) Na venkově leckde nedovoleno soukenníkům ani tolik, co v Praze. Byl-li postřihač v obci, nesměl nic postřihovati, leč sobě a čeledi.[5]) V hádce mezi soukenníky a krejčíři rozhodli konšelé Starého a Nového města r. 1444, aby soukenníci sukna nekrájeli ani šili, než

---

[1]) Arch. praž., č. 2096. K. 10. E. 7. E. 8., č. 992. 223., č. 119. A. 10., S. 12., č. 2094. A. 3. Soukenník Blažek v Nov. m. († 1530) prodával loket koumaru po 9 groš. míš., loket sukna blankytného po 10 gr. míš., č. 2095. C. 2.

[2]) Tak prodal r. 1477 pražský soukenník 9 postavů za 30 kop lidem venkovským. Arch. praž., č. 2119. S. 12.

[3]) Litomyšl. arch., č. 118. 15. 35. R. 1495, 1497. Arch. plzeň., č. 223.

[4]) Arch. praž., č. 1129. 65.

[5]) Řád soukenn. v Ústí n. Orl. 1517. Arch. Čes., XX., 294.

krejčím krájeti a šíti dávali, a ti aby šili jen ze sukna „stupeného“ a postřiženého (stupený = postříháním otupený?). Který soukenník by chtěl šíti, nechť vstoupí s krejčíři v cech a jest cechu soukenického prázden. Ale hádali se vždy zase. Novoměstští krejčíři se soukenníky srovnáni r. 1516 nově tak, že povinni jsou stran prodeje sukní a šitých šatů na svobodném trhu „společnost zachovávati“ takovou, aby krejčí kupovali látku u soukenníků, a ti zase aby šaty ze svých látek dávali šíti u krejčířů.[1])

V textilním průmyslu lnářském vyráběna technicky rozmanitá plátna. Nejprve uvádějí se plátna tenká o jemné niti a plátna „tlustá“, hrubá. Nejjemnějším plátnem byl kment. Dále jest uvésti plátna hladká, v nichž vlákna příčná a podélná jsou všecka rovnoběžná; naproti tomu dělána plátna šachovaná, činovatá (se vzorky), v nichž dessein vznikal střídáním a polohou vláken i jejich nestejností a rozličnou barvou. Zapsán-li v pramenech archivních na př. ručník „písaný“, toť ručník tkaný s desseinem jiné barvy nežli základní barva ručníku dotčeného.[2]) Čteme také (r. 1478) o plátně činovatém „protykovaném“,[3]) což bezpochyby pleonasm; byl to asi vždy damast, činovatina. Tuším, že neuměl každý tkadlec tkáti činovatiny. Pravíť se v řádě měst rožmberských (Třeboně, Lomnice a Veselí) r. 1519, kdo by z tkadlců uměl ubrusy, cvilinky, golče (kolč) všelijakým dílem, „v čtyřsichtě a v třísichtě brdo“ dělati, aby dělal obci ke cti a sobě k užitku.[4]) Uvádí se plátno pačesné (z pačesu lněného), žemněné (zemniové) (ze lnu strhnutého a jednou na řídké vochli ovochlovaného), režné, jehož protivou je plátno bílené na bělidle;[5]) asi divné plátno bylo konopné, koudelné. Co do technické úpravy zapisována plátna mandlovaná i nemandlovaná. Konečně jsou plátna barvená. Co do formy tkány celé kusy (postavy, štuky), nebo jednotlivé účelné kousky, jako ubrusy stolné („stoliné“), ubrusce ruční nebo ručníky, prostěradla obyčejná i veliká k šestinedělím.[6]) Aby postavy dělány byly v jednostejnou šíř a délku

---

[1]) Arch. praž., č. 992. 215. Arch. Český, XIV., 445. Tomek, D. P. VIII. 365. Arch. praž., Miscell. 24. 133.

[2]) V Litomyšli, r. 1499. Arch. tamější, č. 118. 46.

[3]) V nejstarš. knize heřmanoměstec. z r. 1437. Fol. 14.

[4]) Antl v Arch. Pam. XVIII., 59.

[5]) Knapp, Jaroměř. 78. Zemniové cejšky v Litomyšli r. 1497. Kn. tamějš., č. 118. 35. »Žemněné« v kn. heřmanoměst., l. c. Povlečení režné, povlečení bílené celé, povleč. hladké v Domažlicích, v knize z r. 1505. 66. R. 1525.

[6]) Ručníky v zápisech již r. 1426, Arch. praž., č. 992, 88. Ale nebývá jich

ustavičně, na to tkalci mívali v cechu železnou míru a loket pravý.[1]) Loket plátna obyčejného prodáván začátkem XVI. věku po 10 až 11 denárech, lepšího po 2—3 groších. R. 1512 v Hoře ceněna prostěradla za 10—50 grošů, ubrusy po 11—12 groších, ručníky po 4 gr.

Plátno se tkalo i v této době na mnoze po domácku; nacházímeť i v městech, že nejedna měštka chová len v kloubcích, v přádenech, ve „vobláčích", v pytlech, „v ouborku", mnohá odkazuje svým dědicům přízi s osnovou, štuky příze lněné, příze pačesné, i plátno hotové.[2])

I při řemeslném tkalcovství příprava příze často bývala domácí prací, konanou vždy ještě od lidí poddaných, selských.[3]) Kterak v této době snovadla a stavy tkadlcovské byly zřízeny, paměť není zachována, z doby následující již jsou povědomy.[4]) To je jisto, že do první půle XVI. věku tkalci uměli tkáti paprsky v 28 pásmech, bylo-li pásmo po pěti chodech, chod o 40 nitích, tedy tkali 5600 nití najednou.[5]) Plátna barvili dle receptů z polovice XVI. věku na zeleno „krumšpátem", na modro brali jahůdky, ocet, alún a vitriolium; na červeno barviti sloužil šafrán a louh, v němž sklenný popel, nehašené vápno a ocet.[6]) V těch barvách látka vařena. Jináče barvíři užívali týchž barev jako při barvení sukna a koží.

---

v těch dobách psáno ještě mnoho: r. 1428 uvedeny v dědictví jen dva. Tamž. 113. Pražská vdova po koželuhovi r. 1476 odkazuje veliké prostěradlo, kteréhož aby užívaly dcery mé vespolek, kdyžby které potřebí bylo k šestinedělím. Arch. praž., Miscell. 26. F. 16.

[1]) Řády rožmberských měst. Perg. list. arch. mus. v Praze z 1553 (inserov. 1506). Rožmberk město. Arch. Pam. XVIII., 59.

[2]) V knize heřmanoměst. z r. 1437. V arch. plzeň., č. 223. 41. a j. V arch. litomyšl., č. 118. 44.

[3]) Na Moravě ještě r. 1519 sněm o přízi byl starán. Píšíť toho roku Olomoučtí Bernardovi z Vrbna, že tkalci jejich kupují přízi, na motovidle velmi nespravedlivě předenou, protož posílají mu loket motovidla od sněmu ustanovený, aby poddaným svým tu míru přikázal. Zem. arch. Opis z brněn. arch. zem. Olomouc. Viz o té práci selské Kalouska v Arch. Česk., XXII., 421. Instrukci na panství komorn. r. 1603.

[4]) Jména jednotlivých částí technických vyskytují se táž jako dnes. Názorný výpis technologický s obrazy viz od Jakubců v Čes. Lidu. IV., 34.

[5]) V řádě kolínských tkalců, potvrzeném r. 1518 jsou platy od práce 10 pásem až do 28. Grošem bylo platit 7 loket plátna z 10—12 pásem, 6 loket z 13 pásem, 5 lok. z 16 pásem, 4 lok. z 18 pásem. Jediný loket z 26 pásem bylo platiti půl groš. bíl. Z 28 pásem o peníz víc. Arch. mus. list perg.

[6]) Rukop. zems. mus. 28. F. 23.

V druhé půlce XV. století často jmenuje se při všech našich látkách barva nová, ale nedí nikdy, jaká to.

Bavlna sloužila nejprve k vycpávání kabátův a rukavic; [1]) v textilním průmysle ani v této době ještě neměla úlohy samostatné. Pořáde ji tkali spolu s lnem a vlnou, a tak vznikaly barchany domácí podle dovážených cizích a dražších. Loket barchanu kolem r. 1500 býval po třech groších bílých, tedy jako šeré sukno české. Barchentníci také robili cvilinky a pomeziny a snad ještě jiné látky, bavlnou míchané. O bavlně nacházíme v Praze na konci doby zmínky proti starším časům hustější a zásoby bavlny v inventářích městských větší. Centnéř bavlny byl r. 1520 po 18—19 zlatých rýnských. Zdá se, že bavlnu předli také po domácku. Jsouteě v kšaftech zapsány „hřebínky“ bavlněné, návitky z bavlny napředené. [2]) První plachtu „žíněnou“ našli jsme zapsánu v Poděbradech teprve r. 1538. [3])

Není dokladu, že by tkalci a barchentníci naši již v té době pracovali hedvábím a osnovami jim míchanými. Jemnou techniku takové míchané práce tkalci nizozemští teprve v následující době přinesli do Němec, utíkajíce politického a náboženského násilí Španělův. [4])

V textilní obor spadají práce šlojířnic; ty tkávaly na „brdě“ či „na stávku tkadličím“ [5]) všelijaké roušky ženské, zavití nebo čepení, závoje od hrubých plátěnných „šatek“ až po něžné „paučníky“, při nichž hedvábí a krajka mívaly svou hlavní úlohu. Krajkou tehdáž bylo jemné vyšívání jehlou na okraji závoje. R. 1453 je zapsán v Praze též „šlojíř tkaný se zlatem“. Počátkem doby následující vyskytují se roušky „bavlněné“, tedy již celé z bavlny tkané. [6]) R. 1496 v Hradci Jindřichově cenili 4 šlojíře a jeden hedvábný za tři kopy. Tedy věc drahá. České ženy za onoho času co do počtu roušek přepych prováděly. I stará Marta, souseda litomyšlská, r. 1499 měla jich devěť. Pražské měšťanky plné truhlice jich mívaly na výběr. Také lounská Mikšová r. 1513 nechala po sobě 10 hedváb-

[1]) Ondřej rukavičník pražský r. 1520 dlužen za $1^{1}/_{2}$ centnéře bavlny a 19 lib. Arch. pražs., č. 2142. C. 6.
[2]) V kouřim. kšaftech z r. 1511. V arch. pražs., č. 2096. N. 7.
[3]) V registr. žlut. tamějš., fol. 38.
[4]) Weigel, Abbildungen der Hauptstände. 582.
[5]) Stávek tkadličí měla v Praze r. 1515 chudá Duška. Arch. pražs., č. 8. 13.
[6]) Arch. praž., č. 2096. S. 9. V poděbrad. knize žluté fol. 38. R. 1538.

níků, 22 šlojířů a 20 roušek.[1]) A při tom naše paní mívaly ještě čepce a klobouky! Čepce zvláště ke konci této periody šlojířnice a čepčářky dělaly jako helmice z plátna, z atlasu, paldekynu, aksamitu a jiných drahých látek; zdobily je také perlovým anebo pávím okem. Klobouky bývají prapodivných, neladných forem, baňaté jako nadívané bachory, jako melouny; vyskytují se ještě také staré formy rohů. K hraně XV. a XVI. věku začínají se ženské birety s peřím.[2])

V textilní obor náležejí aspoň některé záclony nebo koltry kortýny, „čalúny" a koberce, pokud byly tkány, jiné (a snad většinou) byly jen prací sešívačovou; švadlinka nebo krejčí sešili kusy domácích nebo cizích látek, ovroubili je, opatřili kroužky, a koltřice byla hotova. Vedle sprostých „pracích" kolter vyskytují se sic u nás i práce flanderské, „turecké", také v Norimberce kupovali naši (před r. 1527) povlaky na polštáře „kobercovým dílem".[3]) Koltry a „koberce" bývají v českých domácnostech XV. věku tak obyčejny, že nemohlo všecko býti importováno. Vždyť i podskalský plavec Bušek r. 1453 měl „tapetum alias čalún". Zajisté zdejší koltráři, tkalci a krejčíři mívali v tom svoji práci. Co do látky vyskytují se nejčastěji koltry z všelijakého hedvábí, zvláště z paldekynu, koltry postavcové (soukenné) a bavlněné. Co do podstaty bývají zapsány v pozůstalostech koltry tkané, sešívané i „ze šlaků", co do zdoby vyšívané. Koltru bavlnou vyšívanou známe v Praze z r. 1521. O malovaných dotčeno při dílech malířských. Co do účelu uvádějí se čalouny a koltry i koberce na stůl, okolo stola, „koberce okolo lavic", kortýny nad stolem, koltry u lože, nad ložem, koltry k šestinedělím.[4])

---

[1]) Regis. purkm. v Hradci z r. 1487, fol. 280. Arch. litomyš., č. 118. 44. Arch. lounský, č. 1. C. 8. R. 9.

[2]) Arch. praž., č. 2094. A. 4. R. 1455. O těch věcech obšírněji Winter, Děj. kroj. 80 a j.

[3]) Takové normberské povlaky v invent. arch. praž., č. 8. U Řehoře Chanického ze Všehrd. Tamž turecké koberce.

[4]) Koltra »črná« paldekynová r. 1425 v Miscell. arch. praž., č. 3160. Týž rok koltra zelená postavcová v č. 992. 62. Bavlněná r. 1532 v kn. č. 9. 244. Množství všelijakých kolter pospolu najdeš v pozůstalosti kutnohorského Jirka z Lorce z r. 1503 (Příspěvky kutn. II., 31). Jest tu na př. koltra kamchová, zeleným plátnem podšitá, koltra tykytová několika barev, koltry malované, kortýna dobrého díla flanderského tkaná, lehké koberce, koltry veliké tkané a j. Jiné koltry v arch. praž., č. 863; koberce okolo lavic v Lounech, kn. 1. C. 8. R. 9. R. 1513. Kober. okolo stola v arch. praž., č. 8. 63 (1521); nad stolem v arch. praž. č. 2096. G. 7., Miscell., č. 28 (r. 1442); kortena nad ložem v kouřim. knize kšaft. r. 1515; šestinedělní v kn. arch. praž., č. 2096. J. 1. R. 1443.

Co do cen byly „korteny“ arci velmi nestejny. Sládek pražský Matěj Drdák († 1454) koupil kdysi dceři své do výpravy nevěstinské koltru paldekynovou za 18 kop! A koltra k šestinedělím v bohatém domě kutnohorském (Bartoše z Prachňan) r. 1512 cenĕna kopou. [1])

Krejčí této doby šili svá díla ze všech látek i ze „zvířecích“ (z koží) a všech barev; šili mužské sukně volné a otáhlé (otáhlice), kratší hazuky, učeným a kněžím reverendy, sukně to nejdelší; šili též mužské a ženské šuby s kožešinným límcem, dělali ženské sukně, a to velmi obšírné (sukně ženská z 12 loket!), těžké, neboť vždy bývaly ještě jinou látkou podšívány; [2]) šili pláště a kloky obému pohlaví též obšírné (i ze 16 loket), [3]) mužské nohavice starodávné formy, až k patě; ale již v této době, počátkem XVI věku jsou stopy toho, že nohavice dělí se ve dví, v kalhat (nohavice až po kolena) a v punčoch. [4]) Úzké nohavice merhované nebo šachované zmizely. Před tím v konec XV. století také ženská sukně podnikla rozdělení od hořejší částky své, s kterou bývala šita v jedno; vznikl životek samostatný čili prsy. Vykrajované prsy krejčí podkládal jinobarevným „puntem“ neboli prsníkem. Vlečka při sukni ženské držela se skoro do konce periody. Teprve od r. 1520 mizí. Také dlouho držela se moda parukávů, dlouhých cípů na loktech při šatech žen i mužů parádních.

K rozhraní XV. věku za krále Vladislava krejčím našim šíti jest i kaftany, sukně to polského rázu s petlicemi, šňůrami. Tu a tam ještě v této době dal si někdo ušiti kuklici na hlavu, ale řídko kdy. Krátké popásní kabáty, práce to zvláštních kabátníků, vždy bývají vycpané a v prsou vykrojené jako ženské životky; stávají se konec XV. stol. delšími, také je začínají prosekávati a vyvlačovati jinou lehčí, barevnější látkou, což pak se drží modou po všecken následující věk. Oblíbeny byly kabátky zvířecí (kožené), barchanové, a pokošínové. Hlavní ozdobou všech šatů mužských i ženských byla kožešina s prýmy, zvláště aksamitové.

Ceny šatných věcí jsou příliš relativné. Cena mužské sukně vyskytuje se od několika málo grošů po několik kop. Ženské sukně

[1]) Arch. pražs., č. 992. 239. Rezek-Dačický, Paměti I., 357.

[2]) R. 1464 odkazuje pražská vdova Jana Frány sestře Ofce sukni černou, než podšití tafetové zelené z té sukně poroučí kostelu; také druhou sukni dává na ornát k sv. Mikuláši na Malé Str. Arch. praž., č. 2080. 188.

[3]) Arch. praž., č. 2142. B. 16. Dělává se v pramenech rozdíl mezi palium (plášť) a clamis (klok). Arch. praž., č. 2082. F. 19. R. 1434.

[4]) Obšírně Winter, Děj. kroj. 38. 43. 134. 306. a j.

i po kopě, po 3, po 7 kopách i za víc. V Jindřichově Hradci r. 1496 oceněna sukně černá se zlatými „tkaničky“ za 5 kop; jiná stará suknice modrá jen za 40 grošů. Onen ženský plášť, ze 16 loket harasu šitý (r. 1520), měl jen co do materialu cenu nad půl třetí kopy, poněvadž harasu loket byl po 10 gr. míš. Nohavice „nové barvy“ r. 1461 byly počítány za 34 groše, ale mohly býti objednány nohavice násob dražší. Prosté kabáty (spíš kytle) byly r. 1483 počítány i jen po 27 groších. Zajisté že aksamitový a heďvábím provlačovaný kabátec tou dobou byl za kolik kop. [1])

Že proti modním dílům krejčířským mravokárci a úřadové městští časem odpory zdvihali, toť známo. R. 1520 učinila v Praze dokonce i „veliká obec“ všeho měšťanstva snesení „proti zlým a nenařádným krojům. [2]) Časté bývaly v Praze hádky mezi krejčíři a kabátníky o příslušnost díla. R. 1444 konšelé obou větších měst Pražských stanovili zásadu, že kabátníci nemají žádnému šíti na zakázku ani z látek od lidí přinesených, to prý náleží jen krejčím, při tom zapověděli kabátníkům šíti dílo z látek hedvábných, z feřtatu, pokošinu, duplharasu. Že na tom obmezení kabátníci nepřestali, to víme z novoměstského řádu jejich z r. 1448. Také hádky mívali krejčíři a kabátníci s vetešnými krejčíři a kabátníky. Novoměstští konšelé r. 1441 musili připomínati a nařizovati vetešníkům zásadu, aby nešili nic nového. [3])

Z prací švadlinských obyčejných nutno uvésti fěrtochy, pásmice (zástěrky) hedvábné a plátěnné, čechle a rubášky ženské, rukávce (neb oplecka) ze všech látek šité, kytle. Košil v tom období vůbec málo nacházíš zapsaných. Vzácnost, uvádí-li se v jednom dědictví pražském r. 1425 při značném bohatství 5 košilek mužských, 5 košilek ženských malých a 1 křtitedlní. Vinařka v Dvoře Králové ani počátkem XVI. věku (1500) nemá víc než jednu košili nad tu, „která k smrti připravena“. [4]) Ale r. 1521 nalezli jsme v Praze již také košilku hedvábnou. Paní Johanna Berková z Dubé měla ko-

[1]) V Městci Heřmanově r. 1499 sukně ženská za 1 kopu českou (= 2 míšeňské); mužská sukně modrá vlčatá tamž za půl kopy české. Nejstarší kniha tamější z r. 1437. Ceny jiné v arch. Jindř. Hrad. Regist. purkmistr., fol. 280. v arch. praž., č. 2119. L. 3.

[2]) Arch. praž., č. 994. 88.

[3]) Arch. praž., č. 992. 215; Miscell., č. 15. P. 11; Arch. Český XIV., 440—445.

[4]) Arch. praž., Miscell., č. 31. 60. Pamětní kn. dvorská v mus. zems., fol. 19.

šilku tafatovou křtinovou ve svém šatství.[1]) Že málo košil v domovitém v statku bývá, to lze vyložiti jednak tím, že skutečně chodívali bez nich (že spávali nazí, to známe z miniatur), a že rubáš, na kšandách nošený a podobný suknici se životkem, zastupoval košili. Také „rukávce“ ženám sloužily za prádlo, Mikšová v Lounech († 1513) měla jich dvacatero![2])

Na konec děl textilních a jiných s nimi souvislých budiž propuštěno zmíniti se o provaznických pracích. Konopí močívali v struhách a v řece, to jim leckde zakazovali, poněvadž se voda zahnisovala; mívali v zásobách konopí na klouby svíjené, robili provazy „hemzály“ tlusté, provazy „jalové“, „vázací“,[3]) provázky k sítím. R. 1499 provazník v Heřmanově Městci obdržel za síti ptačí 28 grošů bílých a za síti holubí 8 grošů. Svědčí o zdatnosti řemesla, že r. 1498 smluvili čáslavští provazníci k tažení kamene zhotoviti provaz zdélí 140 loket. Konšelé dali své konopě, a provazníci se zavázali, že poskytnou přízi ruční a ne kolovratní. Za ten provaz dostali 3 kopy míš.[4]) Za tolik byl tehdáž v Praze vůl.

Došli jsme k pracím a dílům řemesel potravinářských, jichž význam obec Nového města Pražského r. 1513 uznala slovy, že jsou to řemesla ctná a potřebná, „neboť chleba, masa, piva předkem vším nám potřebí.“[5])

Pekaři pekali jako v době předešlé chléb bílý (pšeničný) a chléb z žita, režný (nebo také pecnový). V Hoře uvádí se r. 1437 třetí chléb „podbělný“. Pražští pekaři byli řádem z r. 1444 povinni obojí chléb péci po halíři, po penízi a také dva „vlášky“ bílé za haléř, „jakož bylo z starodávna“. R. 1484 jsou malé chleby určitěji nařízeny: aby chleba režného čtyři „húsce“ dobré a slušné za míšeňský groš byly dělány, popeněžniček 8 za groš a žemlí dobře bělných 16.[6]) Z toho nařízení poznáme relativnou velikost pečiva: za groš byl boch nebo bochník jakožto největší chléb; byl velikosti nám nepovědomé, ale malý nebyl, kdyžtě tou dobou strych mouky platil 13 grošů. Čtvrtina bochu byly húsce, sluly také calty, a byly obdloužné; jedna forma húscí slovou štrajchované; bylo také čtyři

[1]) Arch. praž., č. 534. 43.
[2]) Arch. lounský, č. 1. C. 8. R. 9.
[3]) Arch. mus. zemský. Opis z Hory r. 1511. Kšaft Ondřeje Ptáčka.
[4]) Nejstarší kn. heřmanoměst. z r. 1437. Sedláček, Čáslav.
[5]) Arch. praž., č. 989. G. 7.
[6]) Arch. Čes. XIV., 444. Arch. praž., č. 2133. 16.

dávati za groš. Za polovic housky byla popeněžnička. Též Němci mají v pekařských řádech svoje pfennigbrode. [1]) A zase o polovici menší byly žemle, vlášky. To byly nejmenší housky. Mimo uvedené „chleby“ uvádějí se v řádech pekařských ještě koláče, mazance (mazance mléčné a sýrné), [2]) nějaké pečivo „henzlíky“ zvané a naposled i preclíky, jež vyskytují se v pražském řádě r. 1444. K preclíkům bylo těsto zvláště hněteno a bito, pak vařeno a v peci sušeno. Preclíky bývaly mnohem větší, nežli se dělají dnes, ale formou byly pletenicí stejnou jako je dnešní; bezpochyby pro tu formu dostaly se do znaku pekařského. Preclíky jsou výrobek pekařský středoevropský; k nám jméno jeho bezpochyby došlo z Němec; než u nás obvyklo jméno „preclík“, říkali mu prechlík a to ukazuje k němčině. [3]) Těsto preclíků bylo nějak těžké, netrávilo se snadno. Ale polský král Zykmunt Starý (počátkem XVI. věku) míval „praczliki“ na stole svém vedle pomorančí a marcipánů. [4]) Roháčky doby předešlé se nám v pramenech této doby vytratily, ale osobní jméno „Rohlík“ se najde leckdy. [5]) Snad zastupuje nové jméno „špiclíků“ (v Plzni) starší jméno rohlíků. [6])

Bylo pekařům úředně nařizováno, aby chleby mívali dobře vypeklé a „přípravné“; mistři pekaři zase rozkazovali svým tovaryšům, aby chléb dělali krásný, těsta dobrá, čistá aby strojili, k tomu droždí dobrá aby brali, vodu čistou na těsto odlévali, aby v chlebě nic nečistého nalezeno nebylo hospodáři k hanbě. [7])

Pecnáři čili plachetníci (v Plzni jim říkali přípecky) ještě v počátcích husitské periody pekali chleby popeněžné, po dvou pe-

[1]) R. 1483. Řád z Kamenice České. Archiv tamější. Opis v zems. arch.

[2]) »Mazanci sýrní« aby v postě nebyli prodáváni. Zákaz v Praze r. 1502. Arch. praž., č. 2133. 22. Též č. 989. G. 3.

[3]) Ze slova »brecheln« (těsto tuze spracovati, aby bylo tvrdo), praví v XVII. stol. Weigel (Abbildung der Hauptstände, str. 487.) »Die Bretzen werden von Hefen gebachen und müssen zuvor gebrecht (recte gebrechlt) und gesotten werden.« Jiné výklady jména preclíků (od brachium) viz Winter. Obraz. II., 257. Na dělání preclíků najímáni tovaryšové zvlášť. Řád Nov. m. Praž., č. 2079. Konec knihy.

[4]) V »Regimentu zdraví« (179) v době násled. doktor Kopp dí, že »preclíky k ničemuž se nehodí, neb se těžce zažívají a břicho nadýmají.« Pawiński. Mlode lata Zygmunta Star. 268.

[5]) Na př. v Praze r. 1424; 1450 v arch. praž., č. 2119. L. 13.

[6]) R. 1498. Strnad, Listář. plzeň. II., 368.

[7]) Řád pražský z r. 1488, 1509. Arch. praž., č. 2133. 17. Řád z r. 1491, Arch. praž., č. 2079. Konec knihy nepagin.

nězích (v Hoře větších ani péci nesměli dle nařízení r. 1437), ale ke konci periody směli peci již jenom chléb veliký, hmotný, hrubý, na několik grošů a ne na peníze malé.

Mouku, materiál pekařský, dával mlynář. O mlýnech XV. věku zachovalo se hojnost názvů technologických, z nichž oprávněn jest soud, že tehdejší mlýn potoční, na vrchní vodu vedený, i mlýn říční vypadal jako mlýny, jež dochovaly se tu a tam v ústraní až do našich dob. Byly a jsou u mlýnů nádrže, z nich voda troubou vede se na vantroky (i vatroky a valtroky), odtud žlabem žene se na kolo, které mlýn v pohyb uvádí. Kolo má ramena, do nich vroubeny lopatky, na ty bije voda, a tím se kolo točí. Kolo visí na hřídeli dubovém, ten visí zase na čepích v lůžkách. Hřídel pevně okovaný prochází stěnou do mlýnice, kde nese kola s palci (paleční), výstupky to na obvodě. Palce pohybují vřetenem (kladnicí), na němž zasazen hořejší kámen pohyblivý (běhoun). Druhý kámen, dolní, nehybně leží v lubu. Otvorem lubu jde rozemleté obilí do pytle, jenž se prudce klepe, poháněn jsa zvláštním přístrojem. Pytlík na dřevě — slul hasačert — býval až do doby krále Jiřího obsluhován rukama. Mlynáři pražští začali těch pytlíků hnáti vodou, z čehož v Praze vznikly se strany tovaryšů pekařských nemalé odpory. Král Jiří hasačerty zarazil. Ale vznikly zase. R. 1478 dostalo se opět na krále. Pekaři žalovali, že pytlíkové takoví na vodách jsou jim k zádavě, „neboť mnozí, jichžto múž počet býti na 2000, rukama pytlovati se učivše, tím živnosti sobě dobývají, jiného neumějíce.“ Ortel však byl přízniv mlynářům s důvodem, že každý v svém statku může užitek sobě přivésti bez obecní škody. A tak pytlíky na vodě, „kdež se vodú múka seje“, zůstaly. V Kutné Hoře proti tomu mlynáři musili r. 1477 hasačerty zbořiti, vzepřeliť se proti nim sami tovaryši mlynářští. [1])

Byla-li při mlýně stoupa, uváděla se v pohyb tak, že hřídel svými palci zdvihal stoupu za klánici, stoupa zapadala do jámy ve štoku a tloukla, čeho bylo potřebí. [2]) Obilí se nasypávalo, pralo,

[1]) Arch. pražs., č. 2141. 184. Arch. Český VI., 88.

[2]) Vylíčeni staročeských mlýnů s přemnohými drobnostmi a s názvoslovím všech součástek jest v Zíbrtově Česk. Lidu X., od Štědrého. Také Karel A. Adámek psal o »Starých mlýnech na Hlinecku«. Z rozmanitých názvisek XV. stol., jež jsou stejná do dneška, poslužte některá z r. 1489 (Arch. pražs., č. 2079): kola čelní, paleční, při nich ramena, hřídel, cévy (v Berouně r. 1510 platí město »za babici na cévy k mlýnu«; nejst. kn. arch. beroun.), palce, vo-

kropilo, mlelo; výrobkem byla mouka přední, chlebová, kroupy, krupice, šrot, otruby. Čeledi mlýnské se hlavně čistota přikazovala. Hlavně aby vypodsívali čistě, aby mokrými nohami v šrutu nechodili. Také aby mlýnům prázdným choditi nedávali. [1])

Stran zboží pernikářského v té době víme zajisté, že dodáváno k těstu medovému všelijaké koření, zvláště mnoho pepře; odkudž také zove se pernikář často artopiperista (v Němcích Pfefferkuchler). Marcipán (z cukru, mandlí, kmínu na oplatkách), nevíme, uměl-li náš pernikář dělati. Spíš kupován na trzích v Benátkách, kdež bezpochyby jeho původ (chléb sv. Marka); prodáván u nás (i v Polště) [2]) v apatykách. Pražský Jakub artopiperista († 1514) nechal po sobě medu dvě tůny, perníku za kopu; Regna, pernikářka pražská, r. 1522 měla v řemeslných zásobách medu přepuštěného za 50 kop českých grošů, tři tůny medu nepřepuštěného, lektvařů za 10 kop, koření za 5 kop, vosku za 15 kop a perníku za 10 kop. [3]) O cukrářích víme (z r. 1525), že dělali „konfekty" a obrázky čili tatrmánky z cukru. [4])

Řezníci bíjeli všecky domácí dobytky, jako dnes, a prodávali maso z nich rušené. O zákaze masa koňského, psího a kočičího, jako bylo ve Francii, [5]) u nás nevím. Než i bez zákazu takového masa u nás se obyčejně nikdo nedotýkal, bylotě za nejedlé pokládáno. U nás, jako svrchu dotčeno, zakazováno jen maso nemocné, nečisté, z dobytka chromého, závrativého, od vlka zkousaného, zšelmitého (šelmového), maso, schované u lidí málomocných, maso od kata a konědry (rasa, konědříče). Pražští řezníci učinili si r. 1423 pravidlem, že od svátku sv. Ondřeje nebudou zbíjeti dobytek březí. [6]) Uhřivé maso však bývalo ze zákazů vyjímáno, jen chtívali, aby bylo laciněji prodáváno a bylo znatelno na první mžik, že je na prodej maso uhřivé, nečisté. Dle řádu třeboňského

škrdy, jejich ostření, pepřice (toť snad dnešní »kypřice«, v níž leží horní konec vřetena), ocelování dolejších konců vřeten, šije, její nakládání, svařování pánvic, zdeře, železa pastoreční, čepy, palice trkolní, voblouče na lopatky. Kola mlýnská od 6 loket po 11 r. 1511 v Kutné Hoře zaznamenána v arch. praž., Miscell., č. 87, fol. 53.

[1]) Arch. pražs., č. 2079. Na konci knihy.

[2]) Paviński. Mlode lata Zygmunta. 268. R. 1501.

[3]) Arch. pražs., č. 8., č. 9. 23.

[4]) Arch. praž., č. 1047. M. X.

[5]) Lavisse et Rambaud, Histoire gén. II., 525.

[6]) Arch. praž., č. 2099. 127.

z r. 1445 a dle krumlovského z r. 1447 měl řezník, bylo-li o trhu v sobotu, prodávati takové maso na zvláštním štoku a za jinými mistry, bylo-li by jindy v témdni, mistr měl štok postavit před masné stany a vzít na se slaměný věnec, aby lidé poznali, co prodává.[1]) Též řád jindřichohradecký z r. 1484 chce tomu, aby uhřivé maso „před krámy" zvlášť se prodávalo.

Některý řezník prodával masa všelikteraká, jiný držel se jen jednoho. Bylo dovoleno řezníkům prodávati také maso slané a uzené i husy. Jenom chce řád chrudimský z r. 1455, aby nebylo prodáváno husí hubených.[2]) Zač prodávati a kterak (zda od oka a kusu či na váhu) to určováno sazbami, jakž o tom jinde již vyloženo. Jehňata, kozlata a vepři obyčejně z váhy vyňati. Pravidlem stalo se od konce naší periody, že libra kravského byla o peníz lacinější než libra volového; maso krav jalových a dobře krmených počítáno jako volské. Kolem r. 1500 byla libra hovězího masa po pěti denárech (v groši 14 denárů), r. 1526 počítali libru pěkného po 6 den. a libru lehkého po 5 (ve Vodňanech).[3])

Řezníci posluhovali zabíjením dobytka městským sousedům; i na tu práci bývaly obyčejně sazby posazovány na radním domě. V Chrudimi stanoveno r. 1455 platiti od zbití vepře 5 peněz až do 2 gr. dle velikosti, od zabití telete 3 peníze, po dvou penězích od skopce, kůzlete, jehněte, od hovada 2 groše. Řád v České Kamenici z r. 1480 nechtěl, aby byli sousedé při porážkách přetahováni platy, řezníci ať se drží mzdy, jaká platí se v Šluknově, v Rumburce, Děčíně a v Benešově n. Ploučnicí.[4]) Řezníci strojili též jídla vařená, jelita, klobásy, drštky.[5]) Živý materiál některý řezník choval dosti znamenitý. Takž staroměstský řezník Matěj Pellicián r. 1473 měl při své smrti voly 2, býka, krávu, skopců 45, ovce 2, cent sádla.[6]) Centnéř sádla r. 1464 měl cenu 4 kop míšeňských; ani r. 1431

---

[1]) Arch. Pam. XIX., 193. Gross. XVII., 585. Antl. Platilo tak asi na všem panství Rožmberkův. Řád chrudimský z r. 1455. Slaměný věnec na »výstrahu« též na Moravě. Kameníček, Zemské sněmy morav. III., 123.

[2]) R. 1507 připomíná se v Praze řezník Michal, »jako vepřové maso prodává«. Arch. praž., č. 2211. J. 5. Řád klatovský z r. 1488. Opis orig. u dra Čelakovského. Č. Č. Mus. 1863. 212.

[3]) O cenách viz Wintrův Obraz II., 281.

[4]) Arch. kamenic. Opis v zems. mus. R. 1612.

[5]) Kotly, »jako drštky paří«, najdeš u řezníka. Arch. praž., č. 8. 43. R. 1519.

[6]) Arch. praž., č. 2119. R. 9.

v Českém Brodě nebyl dražší o mnoho (4 kopy 15 gr.). Cent loje byl začátkem XVI. věku za 2 i za 3 kopy míš.[1])

S lojem, řezníky dodávaným, hlavně činiti měli mydláři; o jich dílech v této periodě víme, že měli mýdla cejchovaná, že je prodávali na váhu kramářskou, libru málem za dva groše (r. 1474).[2]) V dílně mydlář měl kotle „mýdelné“.

Z potravin tukových, s dobytkem souvislých, nelze nevzpomenouti sýrů. Ty byly v této době dělány po domácku i po živnostensku v nemalém počtě a u velikých kotoučích nebo boších (bochnících), na jichž formu mívali „pásy“ dřevěné neboli „tvořidla k sýrům dělání“. Plzeňská jedna pozůstalost r. 1529 drží v sobě sýrnou komoru s 30 velikými sýry.[3])

Svícníci a voštináři robili svíce lojové a voskové, některé voskovice pozlacovali a malovali. Cent vosku r. 1519 byl za 3 kopy míš.[4])

Pivo vařili čeští sládkové, jako v době předešlé, bílé (bledé) z pšenice, černé (tmavé, červené) z ječmene.[5]) Ovesných piv u nás nedělali, ale nacházejíce v pivovárech veliké zásoby ovsa, tušíme, že oves k sladům přidávali, třeba tajně. Bílé pivo bývalo husté, ne sladké příliš ani hořké; dle zprávy Židkovy bylo vodnaté, ale na prahu doby následující (1535) doktor Kopp zove toto české pivo „blahoslaveným“, vykládaje, že činí člověka masitým, ale prý také nadýmá břicho a větry činí. Též po něm těžší bývá opilstvo.[6]) Pivo z ječmene slulo také starým, bývalo lehčího rázu, chuti nahořklé, dle soudu svrchupsaného doktora vyživovalo skrovněji, ale „krev čistilo“. Prý kysalo snadno.[7]) Technický název pivovarský byl: „vařiti na staro“, „na hořko“. Toho nedopouštěno, aby k pšeničnému sladu přisypáván byl ječný, tedy smíšená piva byla u nás nedovolena.[8]) V sousedních zemích saských a v Prusích dělali piva z ječmene, hořká piva robili spíš ze pšenice.[9]) V této periodě i u nás

---

[1]) Arch. praž., č. 2094. D. 36., č. 2095. C. 20. Strnad, Listář plzeň. II., 500.

[2]) Arch. praž., č. 2079 v zadu knihy. R. 1498. Arch. praž., č. 2119. S. 4.

[3]) Arch. zem. mus. Plzeň.

[4]) Arch. praž., č. 2142. A. 13.

[5]) Odborné zprávy o pivě poskytl mi p. Fr. Klečka, kníž. sládek v Zlonicích.

[6]) Regiment zdraví. 95.

[7]) To řekli konšelé Ústí Labského r. 1598. Sněmy. IX., 605.

[8]) Arch. praž., č. 343. 38. R. 1495 zákaz v Praze.

[9]) Svídnická piva byla podobna našim starým pivům, freiberská byla hořká tuze. O pruském a polském pivě Czermak, Wydawnictwa Akad. Umiejętn. v Krak.

leckde začali strojiti piva hořká jakožto specialitu piv starých,[1]) k níž přičiňovali víc chmele, než bylo dotud zvykem, a nechávali jich déle ležeti. Takové ležáky obecně prosluly v době následující rakovnickým, slanským, žateckým výrobkem, ale nepochybuji, že měšťané chmelových končin českých ani v XV. věku chmelem nešetřili a piva stará vždy mívali hořčejší nežli jinde, aniž vařili jen piva mladá. Znamenité bylo v této době pivo turnovské.[2]) Z nejsilnějších hořkých piv bylo to, jemuž v cizině říkali cerevisia martiana (märzbier), poněvadž je vařili v březnu, načež pak za kolik neděl leželo. I to silné pivo (mařec, březňák) u nás dělávali pod jmenem marčí; r. 1471 nalezli jsme je u sladovníka pražského Boršíka.[3]) Vždy také pivo řídké, zadní, patoky, vařily se po várce všech silnějších piv. Bývaly o tři, čtyři groše lacinější na věrteli nežli piva přední.[4])

Svrchu vyloženo, kterak úřad městský i cech sám dbával o dobrotu piva domácího. Nařizováno, kolik obilí vzíti na slad a kolik ze sladu toho navařiti. Trestem hroženo, kdo by dal na slad méně, či kdo chtěl ze sladu vyvařiti víc piva, než stanoveno. V Praze bylo řádem dávati na bílá piva nejméně 20 strychů na slad a z toho nemělo na spilce více býti bráno v starší době než 16 sudů nebo věrtelů (věrtel o 4 vědrech),[5]) za krále Jiřího až i 26 sudů a za Vladislava ne víc, než 24 věrtele; za menší nasutí nebo za víc piva trestem bylo zastaviti várky na 4 neděle, po druhé na 10 neděl, po třetí „do vůle panské.“[6]) Na slad ječný brávali v XV. věku v Praze 33 strychů, z nichž, mělo-li býti hořké pivo silným, víc vyvařovati nesměli než 24 věrtelů.

Bibl. Pisarzów. T. 40. Martini Cromeri Polonia. 48. r. 1578. K pšenici přidávali žito neb oves. Admiscetur nonnunquam tritico siligo, vel spelta, vel avena.

[1]) V knize arch. praž., č. 343., str. 12 jsou nahodilým zápisem brzo po r. 1528 psána vedle sebe jako tři druhy piva bílá, stará, hořká.

[2]) Soudíme tak z toho fakta, že r. 1429 Pražané ctili hosti své pivem »svídnickým a turnovským«. Collect. v arch. praž., č. 20.

[3]) Arch. praž., Miscell., 26. E. 18. Byl-li to však jen import cizí, pak jistě se vyskytuje mařec jako domácí výrobek r. 1530 v kn. arch. praž., č. 343. 45. O mařci Zíbrt. Z dějin piva.

[4]) Arch. praž., č. 2119. H. 2. Zapsáno i pivo štěpka »štípka« (arch. praž., č. 2094. E. 18. r. 1471), a r. 1454 dva sudy »dietiniek« (arch. praž., č. 992, 238).

[5]) Starý věrtel byl o 13 mázů $^3/_4$ žejdl. větší, než sud čtyřvěderní, zavedený r. 1764. Přehled děj. piv. deposit. arch. praž., str. 3.

[6]) Arch. praž., č. 2133. 9. Naříz. novoměst. Stejně již r. 1458 na panství Rožmberků. Arch. Pam. XVII., 594.

Pražské míry držela se některá města královská (na př. Litoměřice), ale pozorujeme v městech venkovských začasté princip lepšímu pivu příznivější, nežli v Praze. V Hoře určeno na každý korec bráti piva sud (1434); v Kolíně tak bylo zvykem již z doby předešlé (1384). Skoro právě tolik vyvařovali věrtelů bílého piva, kolik strychů obilí dáno na slad v Kouřimi, na Dvoře Králové, v Hostinném a snad jinde v těch končinách; dělali z 10 strychů pšenice 10½ věrtelů piva; ve Dvoře teprve r. 1507 snesli se o 12 sudech, prý pro drahotu obilí. V Jaroměři, v Chrudimi vyvařovali z 12 strychů pšenice sic 14 sudů, ale menších než byly obyčejné věrtele. Byla i města, kde počet věrtelů nařízených byl dokonce menší nežli počet strychů obilných v sladu. Tak na příklad v Kolíně, v Táboře, v Hradci Jindřichově býval rozdíl o dva věrtele: z 20 a z 22 strychů mělo býti vyvařeno 18, 20 věrtelů. V Hradci Labském a v Litomyšli chtívali z 12 korců pšenice a ječmene dobývati 12 beček (věrtelů) piva, ale jen piva neskysalého, mladého; mělo-li býti skysalé, nařízeno bráti jen 11, nejvýš 11½ bečky.[1])

Dobrá příležitost k lehčení piv bývala všude tím poskytována, že bývalo dovoleno nad věrtele stanovené učiniti „mírnou dolívku". Lakotný člověk arci doma také uměl dolíti vodou, čímž dopouštěl se „várky studené". Arci víme, že vrchnosti městské měly snahu, aby piva nebyla „lehčena". Proslulá paní Johanka z Krajku r. 1511 obci Čelakovické odpustila ročního platu „čepného" půl třetí kopy, jen aby je přiměla k dělání dobrého piva. Vyhrozila jim, zhorší-li se v pivě, hned že musí čepné platiti.[2]) Nehleděli si zajisté všude stejně té živnosti, aby v dobrém řádu stála.[3])

Řády sladovnické zevrubně nakazovaly, kterak si technicky vésti při sladování a vaření, aby výrobek byl dobrý. Obilí vysulo se z kádí na humno, kropilo se, aby klíčilo a rostlo v slad, ale sladovník neměl sladů přemočovati, aby nesplesnivěly; měl tu jednati povolně, nechvátaje a čas starodávný slušný v tom zachovávaje. Potom se dal slad na hvozd, aby se sušil, „hvozd a veřtat" k sladům měl býti čistý, slady aby se na lískách nepopálily a ne-

---

[1]) Obšírně Winter, Obraz II., 330. K tomu arch. v Hostinném. Opis v zemsk. arch. a arch. kutnoh., kn. č. 40. Opis v zemsk. arch.

[2]) Arch. obce Čelak. Opis v zems. arch.

[3]) Arch. Český XX., 79. Pardubským Jan z Pernštejna l. 1539 tuze vyčítal, že nemyslí na to, jak zlá piva skrze svůj neřád a neopatrnost vaří a sedlákům prodávají.

zkazily. Dokázalo-li se znalci, že sladovník slad zkazil, musil nahrazovati.[1]) Od díla sladu jednoho ječmenného v polou XV. věku na panství Rožmberků platilo se sladovníkovi po 6 groších a několika denárech, od sladu pšeničného po 8 groších. V Praze platívali od jednoho sladu v půlce XV. věku 10 grošů. Pražský sladovník Václav od Obrazu († r. 1462) chtěl od díla jednoho sta strychů, na slad spracovaných, 54 grošů.[2])

Když slad v mlýně semlen od sladomela, vožen v pytlích do pivováru. Pivovarníkovi zase ukládána čistota kádí, v nichž se slad vařil v mladinu a s chmelem zavařoval k pivu. Dána voda na slad, ten vyvstal, vařeny rmuty, břečky, čistá mladina pouštěna v pánev, chmel dáván do ní, na konec se pivo chladilo, a spílalo do kádí, aby tu kvasnicemi vykvasilo. Od vaření jedné várky mistr neměl víc bráti dle řádu novoměstského (z r. 1456) než 3 groše, džber mláta, a pomahač též 3 groše „jako za starodávna“.[3])

Od roku 1420 počítali věrtel bílého piva v Praze po 12—13 groších českých; touž cenu má pivo i v letech 1446—1450. Mezi tím vyskočila r. 1441 cena na 15—16 grošů. R. 1450 byl věrtel bílého piva jen za 8 grošů, r. 1451 za 11 gr. Z r. 1454 víme v Praze o trojí ceně: věrtel „starého červeného“ je za 10 grošů, jiného „starého“ je věrtel za 12 a zase jiného za 15 grošů. Potom od let šedesátých bývá pivo i po 16 groších.[4]) Na té míře (mezi 12—16) drží se cena pivní na venkově; ale r. 1526 shledali jsme v Turnově sud i po 18 groších bílých. Mohly tedy v XV. věku za denár, za malý peníz, dávány býti dva i tři žejdlíky piva.[5]) R. 1461 cenil si kdosi v Praze dva vary piva starého (v ceně výrobní) za půl šesté kopy grošů českých,[6]) ten rok prodával se věrtel piva po 12—14 groších, držel-li var 24 věrtelů, snadno vypočítáme zisk várečníkův.

R. 1426 byl pražský pivovár s 11 káďmi pivovarnými, s koryty, s kotlem a „firštetem“, s pytly sladovými a kantnéři prodán

[1]) Sladovník malostranský Havel r. 1456 dokazoval, že řezník Tuoma při práci rozkazoval, jak se jemu zdálo a že si tedy slad zkazil sám, ale musil 7 kop zaplatiti řezníkovi. Arch. praž., č. 2141. 16.

[2]) Arch. Pam. XVII., 594. Antl. Arch. praž., Miscell. 26. D. 22.

[3]) Arch. praž., č. 343. 52.

[4]) Arch. praž., č. 2096. E. 11. Q. 2. a j., č. 2119. D. 1. L. 14. N. 9. a j.

[5]) V Král. Dvoře r. 1507 přímo v obci sneseno, aby na míru hradeckou starodávnou byly dávány 2 žejtlíky za 1 denár. Pamět kn. dvorská, fol. 196.

[6]) Arch. praž., Miscell., č. 26. C. 26.

za 100 kop gr. česk.; jak svrchu řečeno (r. 1424), chodily pivováry pražské i po 30—40 kopách č. Kotel pivovarský sám míval cenu 10—14 kop. [1])

Ohledávám-li v této periodě zásoby v pivovárech pražských, vyskytují se, jakož přirozeno, čísla rozmanitá. Helm Jan nechal po sobě 15 varů piva r. 1447; Matiáš Drdák r. 1454 nechal po sobě 9 pšeničných sladů, 40 strychů ovsa a měl ve třech sklepích 14 sudů velikých starého piva, 15 sudů „piva patok", 10 sudů vína a 2 žitavské sudy „dětinek". [2]) Žitavský sud držel 16 věder, jaké to pivo „dětinky", nevíme. Novoměstský Ondřej Jíry Frankových r. 1459 pozůstavil 50 varů piva starého, dřev pivných za 30 kop. Kromě toho měl 13 velikých sudů vína ze svých vinic; chmelnici měl v Neoslech (Nuslích). Jiný novoměstský soused Sixt r. 1462 zanechal sladů za 20 kop, žita 16 strychů, za to ovsa 300 strychů a chmele též tolik. [3])

A co všecko bylo příslušenstvím pivováru, to zapsáno r. 1517 při nevelikém jednom v Staré Praze: pánev veliká, jako pivo vaří, kádí 18 i s štokem, čtyři kádce, osmery trouby, koryto dubové v sladovni, dva žlaby, pytlů 13, sudů 32, dva džbery, dva cárky (t. j. nějaké bečvářské nádobí), strych na obilí, čtyři slady, pátý svařený, 8 stolů, stolice, židly, konvice cínové k pivu dávání, sedm sviní, osmý vepř a 5 „postních prasat". [4])

V této periodě vařili u nás ještě po starodávnu medovinu nebo „picí med", vařili nápoj ten způsobem dosti prostičkým z vody čisté (dešťové), z medu a chmele. Medovina byla bílá nebo, vařena-li déle a s více chmelem, červená, černá. Ta byla dražší. Černou vařívali s jakous proslulostí a velikou měrou v Chebště. R. 1458 Chebští poslali k svatbě markraba brandeburského 12 věder medu, r. 1465 i králi Jiřímu 4 soudky darem dali. [5]) V Praze najdeš medovinu tu a tam. [6])

A zase na konci této stati o dílech a pracích budiž připomenuto, že ze živností služebných holiči nebo bradýři za celé

[1]) Arch. praž., č. 2094. A. 23. D. 17. Arch. praž., č. 992. 63.
[2]) Arch. praž., Miscell., 26. D. 62. Arch. praž., č. 2096. M. 2, č. 992. 238.
[3]) Arch. praž., Miscell., 26. B. 20. Č. 2085. N. 16.
[4]) Arch. pražs., č. 8. 30.
[5]) Arch. chebs. Copialbuch z r. 1417. Fol. 75. 234. Opis v zemsk. arch.
[6]) Vácha z Březnice, měšťan Nov m., r. 1477 měl jí v pozůstalosti 7 věder. Arch. praž., Miscell., č. 26.

XV. století s bradami dosti měli co činiti; měšťané i páni oblibovali bradu holou, ale vlasy dlouhé. Na proti tomu od počátku XVI. věku muži nositi brady začínají, ale bradýř má náhradu v tom, že od téže chvíle vlasy se přistřihují krátce až do „pačesu“ v čele. Holení a stříhání konáno po domech, ale také v lázních.

Lázeň jakožto místnost zdravotní i zábavnou řídil lazebník. Bývala mycí lázeň a poticí. Lidé obojího pohlaví koupali se často pospolu[1]) (teprve ku konci XV. věku bývají poněkud ženy prkny oddělovány, ale tak, že snadno bylo lze z mužské lázně přeběhnouti v ženskou.[2]) V parní lázni hosté polehávali v horkém vzduchu na lavicích při zdech, a holič je drbal po těle a tepal koštišti z dubového nebo březového proutí. Podobu takového chvoštiště širokého a nedlouhého zříti v rukou lazebnice v biblí krále Václava. Kdo chtěl, aby mu hlava byla vodou a mýdlem zmyta, klekl a sklonil se nad medenici. Někteří lidé si medenice sami do lázně přinášeli.[3]) Jiní posedali v kbelících okrouhlých, teplou vodou, kořáním vonícím naplněných, prkny krytých, aby se horko v kbelíku udrželo. Bylo těch kbelíků i v lázni venkovské někde až na třicet.[4]) Aby páru způsobil, lazebník kladl do kotle žhavé oblázky, rozpálené cihly, pruty (štáfy) žhoucího železa. Pražští lazebníci brávali kámen lázeňský v Chuchli.[5]) Při koupání nebo po něm do zvláštní místnosti donášel lazebník a čeleď jeho hostům všelijaká pití a jídla. Opláchnuvše si tělo vodou studenější, opouštěli poticí lázeň. Při lázni bývaly obyčejně dvě komory, jedna slula zuvadlnou, v druhé provozovalo se stříhání, holení i rozmanité chirurgické operace. V zuvadlně se lidé zouvali, svlékali; zuvadlníkovi svěřovali své klenoty a peníze. Od něho vypůjčovali si plátěné pláště do lázně. V komoře operační na zdi lazebník měl zavěšené mísy barbířské, nůžky, břitvy, hřebeny, šrouby na vytahování kulek, klíště na zuby a jiné nástroje. V přihradě choval baňky sklenné, rohové, mosazné i dřevěné, jimiž krev táhl, a půšťadla, jimiž na jaře a na podzim lidé si dávali pou-

---

[1]) Stejně tak v cizině za téže doby. Arch. Čes. VII., 443. R. 1464 české poselstvo v Berně švýcarském »šli sme do lázně a myli sme se s pěknými měštkami.«

[2]) Důkaz o pražské lázni z r. 1497. Arch. praž, č. 1046. »Šel do lázně mužské a potom skrze lázni ženskou pryč utekl.«

[3]) Arch. praž, č. 2119. K. 4. R. 1458.

[4]) Arch. mus. listin. z Bělé, 1535.

[5]) Johanna Berčinka z Dubé r. 1521 měla tři štáfy železa do vany. Arch. praž., č. 534. Kámen z Chuchle. Tamž č. 1135. 3.

štěti krev žilou. V Bělé platili za lázeň lazebníkovi po dvou penězích malých a čeledi jeho po penízi. Od mytí hlavy a od holení brady platili ve Stříbře po penízi (1515); stejně tolik chtívali všude od dvou baněk a od žíly pouštění. To však byly jen sazby, host mohl dobrovolně dáti víc. Za plat dvou kop lazebník musil v Českém Brodě poskytovati lázeň se soudkem piva čtyřikrát za rok chudým.[1])

U díla služeb šrotéřských abychom se na konec též zastavili. Nádoby na pivo a víno, jež se vozily a do sklepů spouštěly, bývaly za oněch dob obyčejně větší nežli dnes. Šrotýři musili sudy obsahující 8, 16 až 30 věder, s vozů po líhách skládati, na vozy nakládati, po provazech do sklepů (do lochů) spouštěti. To byla práce velice těžká a odpovědná. Za tu práci byly od konšelů stanoveny sazby. Lze průměrem oznámiti, že skladba věrtele pivného placena 4—6 penězi, vkladka 6—8 penězi. Svídnický sud (osm věder) skládán za groš, nakládán za $1\frac{1}{2}$ groše; drejlink (vína) skládán za 2 gr., vkládán za 3 gr.

---

[1]) Miškovský, Naše Listy XI., 21. Stříbrská kn. zápisů. 117. Opis v zemsk. archivu.

XIII.

Obchod v periodě husitské.

Válka od r. 1420—1436 obchodu škodila tím spíše, že papež klatbou snažil se vzbouřiti proti Čechům všecky národy vůkol. Také mu šlo o to, aby do Čech nikdo soli nevozil. Nastala jakás isolace Českého království, kupecká podnikání domácích lidí ochromena, a cizí, míjejíce Čechy při obchodě průvozném, hledali a nalézali, zvláště k městům a skladům polským, jiných cest.[1]) Výhradný sklad pražský tím hynul, a nucená obchodní cesta ku Praze, kterou ještě král Václav IV. tuze nařizoval,[2]) nebyla navštěvována tou hustou měrou, jako bývalo před vojnou.

Ale klamné jest mínění, že by v době vojny až do míru a rozvázání papežských klateb nebylo u nás obchodu žádného. U nás, zvláště v hlavním městě, za všecken čas válečný bylo dosti obchodníků, kupcův a kramářů, kteří se obchodem živili, a jsou důkazy, že i za války cizí obchodníci dojížděli do Čech.

V měšťanství staroměstské jest od r. 1424—1436 nově přijato deset kupcův a kramářů mimo jiné obchodníky (plátenníky, kroječe suken, železníky). Mezi nimi jen jeden má jméno bezpečně německé.[3]) Kolik na Novém městě obchodníků v měšťany přijato, za nebytí knih, neví se. V témž Starém městě v knize berní r. 1427

---

[1]) Vratislavský měst. arch. N. N. N. 111.

[2]) Kupci z Salcpurku, Pasova, Řezna, Mnichova do Žitavy, Budešína, Zhořelce, Svídnice, Vratislavi musili Prahou. Rukopis Gerštorfský, čís. 32, 57. Roku 1400.

[3]) Mercator Klika, Ambrož, Jakub, Manko, Wolf, Václav z Plzně, Erazim Parvus, institor Johannes de Usk, Ulricus, Vaněk.

až 1429[1]) vyskytuje se 11 kramářů a jeden kupec psán mezi měšťany; proti tomu mezi „obyvately“ jsou 4 kupci a 18 kramářů, železník Kadeřávek a tři kupci suken. Jeden z kupců slove Francúz. Snad byl Francouz. Ku knihám městským přišlo k právnímu jednání za dobu válečnou kupcův a kramářů osmnáct.[2]) Ta čísla svědčí o obchodě. Zdají-li se komu býti příliš malými, věz, že prameny naše nejsou úplny. Ostatně lze přiznati, kdyžtě cizina pokládala Čechy za kacíře, a král Zikmund dal českého obchodníka Krásu ve Vratislavi upáliti (1420), že český člověk nemohl se k obchodu za hranici odhodlávati snadno, a naposled i to pochopitelno, že ideje táborské (kupec beze lži a křivé přísahy býti nemůže — kupectví všeliké jest nebezpečné, a kdož můž jiným se živiti, lépe se míti může),[3]) nepobádaly českých lidí k živnosti obchodní; i od mírných husitů vždy byl obchod viněn z podvodů a „partyt“. Pražští rodové měšťanští doby husitské spíš shromažďovali statky nemovité a platy na dědinách, než aby se nějak horlivě dávali na obchody. Ale, jak patrno, bez obchodníků v Praze nebylo.

Za nejčilejšího z domácích pokládáme Šimona od Lva, jenž měl zřízence, „starostu“ a písaře. Nebyla tedy činnost jeho malou. Také v městech venkovských kusé prameny někdy jmenují v době války některé obchodníky. Nejeden byl s Prahou v obchodním spojení. Připomínám kramáře Jakuba z Hradce Králové, jenž r. 1434 dlužen do Prahy; Bartoši, kupci ze Žatce, přiřčen r. 1435 v dluzích dům na Novém městě; Kristián Kolmer, kupec z Mostu, v týž čas sebral jiný dům pražský v dluhu; r. 1439 uveden Sigismund, kupec z Mýta, pro neplacení dluhů v pražský dům.[4])

Že i v době války veden obchod zahraniční, to jisto. Mezinárodní politika obchodní i přes klatby a vojnu razila si cesty, byť obtížně a s risikem, snaha po zisku dovede lidi sváděti v styk

---

[1]) Arch. pražs., č. 20.

[2]) Kupec Kubát (1428), Václav (1428), Adam mercator et vector de Schonwald († 1433), Lorenz (1432), Janek kupec z Rokycan (1432), nějaký kupec de Napurga (1433), kramáři Duchek a Valentin (1433), Barták, kramář z Načeradce, jenž kupuje na Novém městě dům (1433), Gregor, mercator, jenž r. 1434 dlužen Janu Wolfovi kramáři, kupec Sýček (1434), Leva, Jakub (1434), Albert kramář (1434), Vaněk kupec, jenž najímá dvůr (1432), Michal kupec (1435), Vít kramář (1435), jemuž dlužen Čapek ze Sán, hejtman Sirotků, Peta »soukenník a kramář«. Arch. pražs., knih. č. 2099, 2082, 2096, 2253.

[3]) Arch. Památky. VI., 151.

[4]) Arch. praž., č. 2099. 387. 2081. 87. 91. 101. 2082. J. 21.

přes všecky překážky. Jisto, že severní solnaři nedali se klatbou papežovou másti a vozili sůl do Čech stále; sůl na počátku vojny zdražila se, ale byla tu; také spojení s Benátčany drželo se.

Jestliže posádka Zikmundova r. 1411 zajala 30 vozů na přívoze malostranském, i to svědčí, že obchod šel. A bylo-li při vozech oněch 50 zbrojenců ochranných, dovídáme se tím zároveň, že transport cenných věcí, potravných i kupeckých, děl se pod zbrojnou ochranou. Dovoz vína, piva, chleba, perníku, obuvi, zbraně pro českou posádku do Němčího stal se na 18 vozech r. 1432 přes Kladsko a se zdarem. Je to sic vojenský kousek, ale není pochyby, že kupcům se podobné výpravy dařily též a snadněji. Vzpomeňme jen, kterak r. 1432 vzata byla Trnava uherská: čeští vojáci dostali se do města pod způsobou kupců, přijíždějících na výroční trh! Toť přec důkaz, že i za vojny kupectvo provozováno dosti volně i za hranici.[1])

Ale máme i přímý důkaz obchodních styků pražských s cizinou v době válečné. R. 1433 dostavil se na radnici Starého města z Norimberka kupec Hanuš Imhof stran jakého dluhu kupeckého; r. 1435 smlouvají se v téže radnici kupci ze Svídnice a z Vratislavě; kromě toho se dovídáme r. 1436, že kupec ze Žitavy, Mikuláš Krucburg, dlužen v Praze za 4 libry šafránu.[2])

Obchod za války byl zajisté podporován také snahami o veřejnou bezpečnost. Po smrti krále Václava (1419) vznikli popudem Zikmundovým krajští hejtmané, od panstva zaváděny po krajích landfridy, vše to proti násilí na silnicích; smlouvány jednoty obecné, dohodou s Tábory i proti nim vždy aspoň časem a místem byly silnice učiněny bezpečnými.[3])

Mírem r. 1436 a přijetím Zikmunda za krále nastal za nedlouho pořádek, byť ne úplný a ne všude. Obchod oživuje. Nová jména se objevují. R. 1437 pražský kupec Klika má nějaký soud o dovoz pepře; z Chebu kupec Smidl ručí v Praze za někoho (r. 1438); z Kutné Hory kupec Philip má dlužníky na Starém městě (r. 1439); r. 1437 jsou tu kupci ze Svídnice, r. 1439 má v Praze zboží a dluhy za ně kupec Henrich Lemberg z Frankfurta

---

[1]) Hübsch, Geschichte des böhm. Handl. 289. Tomek, IV., 75. 77. 158. 526. 529.

[2]) Arch. Praž., č. 2099. 358. 411. 432. Ještě jiný doklad fol. 423.

[3]) Rieger, Zřízení krajské I., 68. 72. 74.

(Frankwort, nedí se z kterého),[1]) před tím r. 1437 hádají se v Praze na soudě čtyři kupci frankfurtští. Tři z nich společně přivezli 24 sudů vína 4 „lasty“ herynků, čtvrtý (Mikuláš Leman) jim to zboží obstavil. Pražané smluvili je přátelsky, že věc dají na soud do Frankfurta (patrně Oderského).[2])

R. 1439 přišel do Prahy za obchodem Michal Porth z Norimberka, týž rok Konrád z téhož města a jiný kupec ze sv. Havla (Rumnacker a Sto Gallo).[3]) V Praze se usazují kupci, byvše sem zvedeni na domy pro dluhy, zajisté již za války vzniklé. Usazuje se tu r. 1437 z Fridlandu Mates; r. 1439 Jan a Cesare, jináč ze Stříbra, Christofor z Řezna, Ulricus z Budějovic.[4])

V těch poměrech zhoršení nastalo za anarchie po smrti Zikmundově. Obchodí do Čech a do Prahy sic lidé z Frankfurta, Salzburka, Erfurta, z Vídně, z Norimberka, z Cách; ale na dobu deseti let je obchodních zápisů v pramenech málo. Domácí kupci se snaží: Prokop, Vít a Špaček, kupci z Jindřichova Hradce, vozí do Prahy koželuhům kůže (1441); Strygner, kupec žatecký, vozí materiál kožešníkům pražským (1444).[5]) Přespolní kupci kupují v Praze domy, takž r. 1440 kupec Jan z Příbrami na Novém městě, tamž Tomáš Lanth, r. 1443 Vávra z Lindova, August z Mosta, r. 1446 Wolf na Starém městě, r. 1449 Vaněk kupec na Novém městě.[6]) V měšťanství staroměstské však za deset let (r. 1437—1446) nevstoupilo víc kupců nežli dva. R. 1440 dostal se kramář Duchek mezi konšely. Byla to zlá doba bezvládná, stavové tepali se mezi sebou, loupežili na cestách, a obchodu vrátil se nebezpečný čas.

Měšťané, jichž hospodářství bez obchodu nemohlo státi, druží se k společné pomoci proti urozeným i sprostým loupežníkům.[7]) Při tom strana táborská, ač u Lipan poražena, ještě v této době

---

[1]) Arch. praž., č. 2099. 465. 457. 478. 453. 2096. C. 5.

[2]) Arch. praž., č. 2082. H. 17.

[3]) Arch. praž., č. 2082. T. 8. 2099. 457. 481.

[4]) Arch. praž., č. 2082. O. 19. 2099. 482. 506. 476.

[5]) Data bližší v kn. arch. praž., 2099. Tibman de Erfurt, Leibl de Vienna, Koprecht de Suevia, Also von Ach, Hanuško, Lanczendorf, Newmeister de Norimberg. Fol. 487. 498. 524. 535. M. 5. M. 7. M. 101. Č. 2083. C. 6. L. 15. N. 12. V letech 1440—1447.

[6]) Arch. praž., č. 2099. 443. 2083. A. 6. B. 5. H. 5. 2084. A. 43. 2096. O. 10. 2099. 528.

[7]) R, 1440. Slanští prosí Pražanův za pomoc proti Jindř. z Kolovrat, téhož roku obrana spojených měst proti bratřím Hasenburským atd. Z kopiáře slanského. Opis v arch. zemském.

činí nájezdy a je postrachem obchodníkův. I s ní musilo býti smlouváno. R. 1445 stalo se na Krumlově dohodnutí o pokoj stálý mezi Táborskými, Píseckými, Vodňanskými s jedné strany a Fridrichem II., Ladislavem a veškerou zemí Rakouskou. Tehda také smluveno, že dluhy obchodní mají vůbec dobývati se obyčejným právem, a táborská města česká že mají svobodu obchodovati s Rakousy.[1]) Takž aspoň na té straně Čech nastalo uklidnění k obchodu.

Když Jiří, napotomní král, r. 1448 vzal Prahu, nastal trvalý obrat poměrů politických, a obchod se ubíral dlouho klidnými cestami. Hned r. 1449 tři města Pražská z popudu Jiřího učinila vyzvání k obchodníkům, kupcům, cizozemcům a trhodějcům, aby do Prahy s kupectvem, s koupěmi řádnými a čistými volně jezdili, obyčejů spravedlivých ve váhách i měrách se držíce, všeho utrhání (pro náboženství) nechajíce a kázeň, jak na dobré lidi sluší, zachovajíce.[2]) Také staral se Jiří hned o bezpečnost silnic. Sněm r. 1453 obnovil starodávní povinnost, aby na pokřik krajové honili lupiče, zapověděl vybírati nová cla, vymýšleti nové silnice. Tehda obecně uznáni dědiční popravci krajští.[3]) Soused království Českého, císař Fridrich, r. 1462 z vděčnosti k Jiřímu obnovil stará privilegia, jimiž Pražané jsou v říši prázdni cel a přidal k tomu osvobození cel ve Vídni.[4])

Ze zápisů v právních knihách té doby vidíme, že Praha má spojení obchodní dosti čilé i se Švýcarskem, s Poznaní, s Kališí, s Berlínem, Frankfurtem n. Odrou a se Solnohradem.[5]) Co uvádíme, jsou jména nahodilá. Kteří kupci z cizích zemí neměli tou dobou v Praze jednání právního, o těch nevíme, ti se do knih nedostali, a těch mohlo býti násobně víc z měst nejrozmanitějších. Z českých měst obzvláště Plzeň měla tuhé a přátelské spojení s Norimberkem; Norimberští dokonce půjčili Plzňanům 800 dukátů, o něž je r. 1452 upomínají. Plzeňští bývali nejbližšími zpravo-

[1]) Mareš, Časopis Čes. Musea 1902. 403.

[2]) Rukopis knih. Gerštorfské, č. 32. 30.

[3]) Rieger, Zříz. krajs. I., 88.

[4]) Čelakovský, Privil. I., č. 260. Tomek, D. P. VIII., 299. VI., 179.

[5]) R. 1450 Kunz Rudigar, kupec s města Sv. Havla ve »Švábích«, činí v Praze kšaft. Vozil kožešiny. Arch. praž.. č. 2119. C. 6. R. 1457 kdosi má na formanech ve Vídni dluh, č. 2094. B. 4. O spojení s jinými městy a zeměmi viz v č. 2119. F. 3. H. 10. 2086. A. 7. Jan Střeleček upisuje frankfurtskému kupci r. 1460 dluh na dům. 2085. K. 3.

daji Norimberských o tom, jak to v Čechách chodí, aby německý kupec nevzal tu škody.[1])

Mezi měšťany Starého města dostalo se sic za dobu od roku 1447—1476, tedy za 30 let, vyplněných hlavně vládou Jiřího, jenom 12 kupcův a kramářů, lidí zaměstnávajících se obchodem větším. To není počet valný. Naproti tomu z knih právních vyhrne se z téže doby znamenitý počet obchodníků domácích i cizích, z nichž mnozí byli v Praze „obyvateli" (ne měšťany), zde domy ujímali buď dluhem nebo koupí. Shledali jsme od r. 1452—1476 kupcův a kramářů nad padesát, mezi nimiž 14 Čechů, 14 Němců, 2 Poláky, 1 Nizozemana (?). Ostatní jsou pouhých jmen křestných, po nichž nesnadno národnost jest poznati.[2])

To však patrno, že cizích lidí — asi většinou cizích faktorů — jest v českém obchodě velikém zúčastněno víc, což již z té příčiny pochopitelno, že cizí měli snadnější cestu k nám nežli Čechové k nim.

Že pražští lidé zadlužovali své domy u cizích kupců, to pečlivému králi Jiřímu nelíbilo se, a r. 1459 sňal platy s domů mocí

[1]) R. 1452 ptají se Norimberští stran pokoje v Čechách. Strnad. Listář II. 3. 4. 6.

[2]) Na Starém městě: R. 1452 Jan Hanúšek, Jan Wolf, Matuš, kramáři; Michal de Náchod, kupec; Krištofor, kupec; Mikuláš, syn Kuželův z Roudnice, kupec; r. 1454 Adalbert, kramář; Venceslaus de Reichstein, kupec; r. 1457 Prokop, kramář; Gebhart Jan, kupec, béře pekaři dům v dluhu; Mixo, Mixa, Mikeš, syn Věchtíka, kupec; Eberhart, kupec; Jan, kramář v Železné ulici; Jan Lancman, kupec; r. 1459 Jiří z Hradce Králové, kramář; Michael de Teplá, kupec; Matiáš, kramář; r. 1460 Jan Šibal, kramář; r. 1461 Erazim de Jökeram, kupec; Bartoš Polonus de »Bříště Kujavského«, kupec; r. 1462 Matiáš, kupec; r. 1463 Tobiáš a Martin, kupci; r. 1464 Hanuš, kupec; Puchal, Puchala, kupec; Venceslaus »piscator, nunc vero mercator«; r. 1466 Jan, kramář; 1467 Konrad Sswaigher de Harten, kupec; r. 1469 Václav Roller (též Rorler), kupec; Michael, kupec; Bartoň, kramář ze Slaného, obyvatel; r. 1471 Mikuláš Hesold, kramář, má 2 domy, 3 krámy pod rathouzem, dvůr v Roztylech (2119. P. 15.); r. 1473 Vavřinec, kupec; je dlužen do Norimberka 528 dukátů; r. 1475 Benedikt Pytlík, kupec. — Na Novém městě: r. 1453 Jan, kupec; Prokop, kupec; Lukášová, kramářka; r. 1458 Penížek, kramář, konšel; r. 1460 Petr Egerle, kupec; Gallus, Johannes, kupci; Jan Šibal, kupec; r. 1462 Martin, kramář; Kunz, kupec z Norimberka; Heřman z Norimberka, kramář; r. 1463 Šimek Konrád, kupec; r. 1465 Šíma, kupec (snad stejný s předešlým); Erhart, kupec; r. 1466 Hanzl Lognar, kupec; r. 1469 Stanislav Polonus, kupec; r. 1471 Blasius, kupec; r. 1472 Mathuš ze Strakonic, kupec; r. 1474 Kunz Hedler, kupec; Mikuláš, kupec. Vybráno z knih arch. praž. 2103, 2119, 2084, 2085, 2094, 2087, 2086.

královskou, za důvod klada, že těmi dluhy dostali se Pražané do služebnosti lidí, kteří nejsou měšťany, a město spíše komorou kupcův a lichvářů než sídlem krále se stává.[1]) Arci na dlouho tím král nepomohl.

Poslední léta panování Jiřího († 1471) byla vyplněna domácí vzpourou panskou a křížovou válkou. Obchodu zlý čas nastal. Tu čteme, že Zdeněk Konopištský r. 1465 pobral kupcům vratislavským zboží za víc než za 3000 dukátů, tu zas, že uherský král Matiáš vozy kupců českých přepadává, průvodu jich zbrojnému hlavy káže řezati a házeti do ležení českého prakem (1470). Za takové zběsilosti musil obchod v stranu uherskou a směrem k Vratislavským, kteří byli stejně zuřivi, na časy přestati docela.

Za Vladislava Jagailla, jenž nastoupil po uštvaném králi Jiřím, zvláště po míru r. 1478 obchod dostal se zase na dráhy klidnější. Císař Fridrich r. 1477 obnovuje obchodní privilegia českých kupců stran cel vídeňských a říšských.[2]) R. 1488 vznikl návrh smlouvy tří měst pražských s Norimberkem „k rozmnožení minulého i budoucího přátelství“. V smlouvě stanovilo se, aby obchodníci obou měst žalovali se každý při svém právě, kdyby forman nebo služebník (faktor) se provinil, nemá se mu pobrati zboží, ale, na témž právě, kde se vina stala, má býti trestán, zboží nemá pro neopatrnost služebníků hynouti, nevinní nemají pro jiné staveni býti; dále navrženo, aby Pražané a Norimberští si platili navzájem jen polovici cla, naposled že mají jedni v městě druhých rovné právo obchodovati „vším obyčejem“ i s hosty.[3])

Roku 1491 obnoven majestát českým kupcům, že v Uhrách mají v clech býti rovni domácím, a že kupec nemá pro cizí dluh tam býti stavován. A brzo potom (1505) Vladislav jako král uherský zve kupce z koruny české do Uher k volným obchodům a slibuje ochranu.[4])

---

[1]) Čelakovský, Codex I., 246. 252.

[2]) Čelakovský, Codex I., č. 281. Rukopis Gerstorf. knih. 32. 57.

[3]) Arch. praž., č. 993. 272. Domek D. P. VIII., 405. V rukopise stojí jen »kterakby se města zapsati měla«. Že smlouva se uskutečnila, svědčí ortel pražský r. 1513: »Poněvadž jest starobylá zvyklost a řád mezi městy (Prahou a Norimberkem), že obyvatelé mají se v týchž městech viniti, protož Pavel Dryzna aby měšťana normberského Sebalda Pirkle tam na jejich právě vinil«. Archiv pražský, č. 1128. C. 9. Naproti tomu je doklad, že Norimberští musí platit v Praze i nová cla všecka, a Pražané v Norimberce nemají celných úlev žádných. Č. 993. 273.

[4]) Archiv městský ve Vratislavi L. 19. R. 1505.

Obchod tedy za Vladislava zkvetl zase. Nejčilejší spojení bylo s Norimberkem. Kupci normberští obchodili nejen s Prahou, ale i s českými městy venkovskými.[1]) I naši apatykáři a řemeslníci brávali zboží a materiál z Norimberka přímo.[2]) Nahodilými zápisy uvádějí se v Praze kupci příchozí z Erfurtu (Herfort), z Kolína rýnského, ze Salzburka, Würzburka, Pasova. Naši mají spojení s Ulmem, s Pernem, Zhořelcem, Krakovem, Žitavou, Toruní, Gdánskem, s Uhrami. Jináč jest dosti podivno, že do staroměstského měšťanství vstupuje od r. 1477—1526 úhrnem jen 8 kupců (z nichž 2 Češi, 3 Němci, Polák a 2 jmen nerozhodujících) a 12 kramářů (z nichž 9 Čechů, 1 Němec a 2 jmen křestných, nerozhodujících); toť za skoro 50 let přírůstek obchodnický mezi staroměstské měšťanstvo nepatrný.

O přírůstku do města Nového nevíme. Naproti tomu z knih právních za týž čas (1476—1526) shledali jsme si obchodníků nad devadesát. Jsou mezi nimi s valnou část faktoři cizích kupeckých domů i obchodníci cizí, kteří pro lepší pohodlí a prospěch svůj zapsati se dali za „obyvatele" pražské. Němců spočítali jsme 36, českých obchodníků 27 a lidí jmen křestných, která o národnosti nerozhodují, 31, Poláky dva.[3])

---

[1]) O Ústeckých nad Labem, Horčička v Mittheilungen XXXVIII., 197. O Hradci Král. v arch. praž. 2119. S. 4.

[2]) Zlatník Beneš r. 1493. Apatykář Medlar (koření). Kožešníkům vozil do r. 1475 kožešiny Ambrož, kupec z Norimberka. Arch. praž., č. 2211. D. 25. 2119 Q. 14. S. 4. Do Kolína dlužni naši kupci za hedvábí. 2119. Q. 8. Do Žitavy za herynky. 2085. J. 26. (r. 1460). Z Perna kupec dlužen zase v Praze (r. 1477) 2094. F. 28.

[3]) Na Starém městě: r. 1476 kramáři Václav, Philip, Jiří Pelech; Martin Brada, kupec; Thomek, kupec (snad to onen Tomášek, který byl mezi konšely toho roku); 1478 Ondráček, kramář; Michal Herbst, kupec; Otta, kup.; 1479 Volfgang, kupec; 1481 Laurin Zeman, kupec ze Stříbra, měšťan; Děvule, kupec; Jan de Strupin, kramář de Slana, kupuje dům; 1482 Mates, kupec ze Zhořelce, táhne se na staroměstský dům měšťana Líce (2088. G. 16.); Hanuš Niger, kramář; Hanuš Manvic, kupec, měšťan; Mikuláš z Hory, kupec, měšťan; 1486 Balthasar, kramář; 1488 Matiáš, kupec, má dům; Jiří, kramář; Severyn, kramář, konšel; 1493 Samuel, kramář; 1494 Jan, kramář; 1499 Svátek, kupec, zajat ve Francích; 1502 Václav Čuřidlo, kramář; 1504 Johannes Penízek, kramář; 1505 Václav Foyt z Březnice, Zikmund Roh z Freiberka, Viktorin Cukrmon z Ewiczku (?), kup., měšťan; 1509 Michal, kupec od 5 korun; Jan Chlupatý, kramář, konšel; Melchior Hirš, kupec, má dům; Erazim Ozman (Asman), řečený Myslivec, kupec, má dům také na Malé Straně; 1511 Tomáš Kraumar, kupec z Týna; 1513 Žibřid, Švaycar, kupci, dlužni židovi; 1514 Michal ze Salcburka,

V době vladislavské také v městech venkovských podle našich kupců usazovali se cizí kupci.[1])

V druhé polovici vlády Vladislavovy obchod český zavalen jest překážkami mrzutými. Byly to povědomé bouře stavovské, nejedni urozenci učinili se vší zemi odpovědníky a vedli si jako loupežníci, olupujíce a mrzačíce lidi, po cestách se beroucí k trhům, mimo ně i sprostí lapkové, rejthaři, činili silnice nebezpečnými, lapajíce a „šacujíce" kupce, aby se vypláceli.

---

kupec, věřitel, »obyvatel« města, není-li to však předešlý; Vojtěch, rodem Polák, kupec, sedí pro dluh, upisuje dluhy na domě; 1524 Erazim Frey, kupec z Freyunku, dostal dům z dluhu Jana Hroznaty z Vrtby; 1526 Řehoř z Vodolic, kramář, má dům; Zikmund Freyškut, kupec, má dům; 1525 Duchek, kramář; 1530 činí kšaft Hanuš Mulner z Ulmu, obyv., kupec, jemuž obec dlužna. — Na Novém městě: 1476 Jan, kupec; Ješek de Podbořan, kupec; 1477 Hanuš Haub, kupec; 1480 Kunz, kupec činí, na Novém městě kšaft, má u jiného kupce 12.300 koží králíkových, dlužen mu rytíř Palacský za tabin, ježto jím šuby pošíval; měl v sklepě 9 soudků šavlí a mečů (2094. G. 15.); 1483 Jan Chlupatý, kramář, purkmistr; 1485 Mikul. Keylhuf, 1487 Matiáš, kupci; 1488 Andreas dictus Lilium, kupec; Anton, kupec; 1489 Abraham, kupec, má dům na Příkopě; Mikulář Kadeřavý, kupec; 1495 Šimon, Viktorin, kupci; 1497 Hanuš z Budějovic, kupec v underláku, obyvatel, činí kšaft (2095. B. 10.); Andreas Sumrfelt, kupec; 1499 Tomáš Barbatus, kupec; 1500 Valentin, kupec; Duchek, kupec, má dům; 1501 Pavel Doudleb, Havel Šimůně; 1502 Albert, kupec, má dům; Vojtěch, kupec, dlužen praelatům na Vyšehradě; 1508 Marek, kupec; 1509 August, kupec z underláku; 1510 Andres, kupec, má dům; Zikmund Hurn, kupec, dlužen mu krejčí za sukna; Martin, kupec z underláku; 1511 Mates Kraft z Kerlice (Zhořelec); 1512 Šebastian a Henrych, kupci; Laurenc, kupec, má dům; 1515 Jan kupec; Václav, kupec; 1518 Vondřej, kupec z Pabigenic z Krakova, hlásí se k domu; 1520 Duchek, kramář, má dům; 1524 Václav Raychenfels, měšťan a faktor Jobsta z Frankfurtu n. Od.; 1525 Jiří Longrmer (Langrmer, Lonkamer), kupec — Na Malé Straně: 1497 Leonard Stlerer, kupec, má dům; Franz Freynzygar, kupec, má dům; 1500 Michal, kupec staroměstský, prodává dům; Blasius, Blažek z Velenė, kupec pod schody; 1501 August, kupec, dům prodává; 1502 Haydar, kupec, má vinici; 1504 Hanuš Tocz, kupec, obyvatel; Hanuš, kramář; 1507 Melichar, kupec, konšel; 1512 Jan Nyczl z Norimberka prodává dům; 1515 Jošt, kupec, konšel; 1516 Zilbolth a Herdrych, kupci, dlužni zdejšímu mydláři Vítovi; 1523 Hirš z Kalprunu, kupec, dům; r. 1525 Jošt Ginter, kupec, Ambrož z Pasova, kupec; Vincenc Špatlák, kupec; 1524 Prokop a Jiří Tonrayzové, kupci, mají domy; 1525 Jakub Reitlinger, kupec. Data vybrána z knih arch. praž., č. 2079, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2095, 2097, 2098, 2103, 2119, 2211, 2212, 1128.

[1]) Na př. v Hoře Jeronym, kupec z Mostu (1508); Šimek, Arch. Památky XVIII., VI.; ve Volyni do r. 1520 obchodoval Wolf; arch. praž., č. 2142. C. 4. V Náchodě obchodovali velikou měrou kožemi Zelený a Kuba (1510). Archiv praž., č. 1128. A. 28.

Vznikla-li nějaká rozepře se sousední zemí, podle starodávného obyčeje kupci trpěli nejdřív a nejvíc. V rozepři mezi Bavorskem a Rakousy od r. 1502 zdělána českým kupcům nejedna škoda, začež zase bavorským obchodníkům u nás pobráni voli a Cahlovským vozy (snad se solí). Před tím r. 1499 jsou čeští obchodníci zajati na panství biskupa würzburského, načež král Vladislav dovoluje, aby u nás byli jímáni kupci i zemané z Frank.[1]) Za války o bavorské dědictví (1504) kupcům našim zboží lapáno za hranicí. Plzňanům r. 1505 pobráno ve Falci množství volů. Sněm český se ujímal oloupených a na dlouho marně.[2]) Falcští ani po vojně neodvykli sobě stěžovati našich kupcův, a naši jim spláceli. R. 1512 sebráno kdesi u Klatov mnichovským formanům sukno a železo, rok potom byli obchodníci Domažličtí na půdě falckrabově oloupeni a jeden z nich zabit.

O ty příhody násilné byla dlouhá jednání a dopisování (1513 až 1515)[3]). Současně na druhé straně polský král Zikmund (1507 až 1515) překážel všemu obchodu, jenž se bral od západu do jeho zemí, popuzen byv Vratislavskými. A když se všecky spory usmířily, odpovědníci loupeživí neustali ještě, v následující době musilo býti proti nim kupectvo ochraňováno.

Co tyto příhody se u nás a v blízkém sousedstvě zbíhaly, světový obchod měnil těžiště své dosavadní. Objevením Ameriky a obsazením Indie od Portugalců (1498 vešli do Kalkuty a r. 1503 jsou již s kupectvem, s kořením, v Antverpách) schystal se světovému obchodu obrat, nová epocha. Obchodní význam mnohých měst od konce naší periody zvolna klesá, italské republiky drží sic ještě na čas hegemonii obchodní, ale obchod žene se již na veliké moře, takže není daleka doba, kdy Balt a moře Severní zvítězí nad Adrií. V bližším našem sousedství nad míru vzroste Norimberk a Augšpurk jakožto kupecká města, prostředkující obchody mezi jihem a severem. Tam vznikají mocné domy a společnosti obchodní,[4])

---

[1]) Registra Vladisl. v stát. arch. 201. 155.

[2]) Strnad, Listář plzeň. II., 491. 494. 502. Arch. Č. VI., 348.

[3]) Kreisarch. Amberg. Böhmen, 1020., č. 936, 44. Opisy v zemském arch. V těch dopisech přihodilo se i to, že Stříbrští r. 1515 napomenuli knížete bavorského, aby jim psal latině nebo česky, že jsou přirození Čechové, kteří německy nerozumějí.

[4]) Büchele, Gesch. d. Welthandels. 151. Hübsch, Gesch. d. böhm. Hand. 131. Rocznik Krakow. VI., 303.

jichž vlivy pociťují se v XVI. věku také u nás měrou až nepříjemnou. Leč to až v periodě habsburské.

Jest zase položiti o tom, které osoby u nás dotýkaly se obchodu v této periodě. Veliký obchod zůstává v rukou kupcův, kteří měli sklepy (sklady), a kramářů, kteří mimo sklad měli krámy. Onen kramář Chlupatý, s jehož manželkou r. 1477 tančil král, byl takovým nějakým velkokramářem a repraesentantem pražského obchodnictva na královském plese.

Obchod kupcův a kramářů dotýkal se téhož zboží, jako bylo v době předešlé (str. 308). Byly to látky, zboží koloniálné, kovy drahé; nověji vyskytuje se v skladech kupeckých i železo a zbraně, kožešiny a kůže. V této době již neliší se v Praze bratrstvo kramářů starších od mladších, je tu jen jedna kupecká organisace společná, kterouž král Vladislav r. 1497 potvrdil. Z venkovských měst víme jen o Hoře, že měla kupectvo organisované. Připomínají se již r. 1435 cechmistři kramářů s úlohou, aby přihlédali s deputací městskou k vahám. [1])

Kupci a kramáři domácí zle pociťovali soutěž kupců cizích nebo hostí, kteří sami nebo skrze své faktory (ležáky) strhli na sebe všecky obchodní výhody a drželi je v této době, kdy nucený sklad pražský válečnými příběhy poklesl, za dlouhá léta. Tuším, že naříkání Vratislavských r. 1510 s dobrou část hodí se i na obchodní poměry české. Vratislavští žalují, že veliké společnosti cizí odehnaly mnohé kupce domácí od obchodu, neboť prý není možná podle nich živiti se, jich faktoři jezdí všude, a když domácí kupec od nich něco koupí a veze jinam, i tam nachází tytéž ležáky, od nichž koupil, se zbožím týmž a měrou mnohem větší, nežli veze; proto prý slušno uvážiti, je-li na prospěch země, když pět, šest lidí bohatne, a 400—500 kupců, kteří města a zemi vzdělávají, hynou; kdyby se stará privilegia (proti hostům) obnovila, vrátilo by se mnoho lidí k obchodu. V jiném jejich nářku z r. 1512 čteme, že cizí společnosti kupují zboží v Polště za lehký peníz, domácí kupci musí kupovati zlatem a tím škodu mají, neboť když se zbožím dojedou do Lipska, Norimberka a Frankfurta nebo do Brabantu, soutěžící společnosti obchodní prodávají tam totéž zboží laciněji, neboť je lehčími penězi koupili. [2])

---

[1]) Arch. horský, kn. č. 40. Opisy v zemsk. arch. Kutnoh. memoriab. lib. 1480. 22.

[2]) Arch. měst. Vratisl., č. NNN. 65. 111.

Nezbývalo čipernějším kupcům domácím nic jiného, než dojížděti k pramenům obchodním a s lacinějšími i lepšími penězi. Na obmezení cizích kupců byl u nás platným řád z r. 1304. Zapsán jest znova do práva doby husitské (právo „Soběslavské“). Do téhož práva dostal se nad to ostrý kus, kdoby cizí zboží prodával místo svého, že hrdlo ztratí.[1]) Pronikavé hnutí proti ležákům, jež mělo za následek skutečné obnovení starých řádů, stalo se však teprve za Vladislava. R. 1490 žalují obchodníci (kramáři) v Hoře, že ležáci váží po sklepích i na lokty měří (tedy na drobno). I rozhodli konšelé, že ležák má volnost drobného prodeje pouze o jarmark, jindy musí vše vážiti na váze městské a méně libry nic, pepře ne méně než půl věrtele. Žádný kupec domácí ani ležák v sklepě nesmí váh míti.[2]) Pražští kupci domácí vymohli sobě obnovení řádů proti hostům r. 1497. Král Vladislav potvrdil jim řád Karla IV. (z r. 1351), řád Václavův (z r. 1393), oba již povědomé (str. 314—316). Těmi řády zvláště obnovena nucená průvozní cesta Českým královstvím skrze Prahu a nucené skládání cizího zboží v Praze. Hosté měli seděti jen v Starém městě v nájemných sklepích, svá kupectví měli ve 14 dnech prodati a pak sklep zamknouti až do jarmarku. Ven ze země zboží své vyvézti mohli kdykoli, ale nesměli se s ním zastavovati po jarmarcích, „hubíce tím a kazíce měšťany“ (kupce domácí). Hosté dle řádů obnovených neměli v Praze prodávati méně libry šafránu ani jiného koření, méně než půl věrtele pepře, pod libru hedvábí, pod půl libry zlata, pět štuk kmentu a pod tři štuky tafatu.[3])

Z toho všeho dalo se jen držeti a poněkud hlídati to, aby ležáci prodávali „na celo“, na velko. V ostatním ve všem se řádům uhýbali, zvláště, když tak mnohý z cizích kupců (ano i jen faktorů)[4]) získal v dluhu pražský dům, v němž pak dělal, co se mu vidělo. Obnovení řádů starodávných nemělo žádoucích výsledků. Proto hnutí proti cizím obchodníkům v Praze neutuchá. R. 1502 snesla se obec novoměstská, aby mimo jiné i všelijací obchodníci ozna-

---

[1]) Arch. praž., č. 993. 255. 256.

[2]) Lib. memorabil. v arch. kutnoh. z r. 1480. Fol. 183.

[3]) Z rukop. knih. Gerštorf. č. XXXII, 67. 68. Arch. obchod. gremia. List. perg. německý s datem 1498. Arch. praž., č. 2133. 88. Obnoveno r. 1666!

[4]) Uvádíme jen Erazima Freye, jenž r. 1510 je kupeckým plnomocníkem norimberského kupce Hesa (arch. praž., č. 1128. E. 6.) a málo let potom je pražským obchodníkem ve vlastním domě.

movali o bytech svých pod trestem vyhnání z města.[1]) Dva roky potom staroměstští kramáři obvinili všecky kupce norimberské a ležáky jiné, že proti jich právům a svobodám veliké jim škody činí a je od dávných časů hubí. I odpověděli kupci, že páni norimberští mají obdarování, aby jich měšťané té svobody v Praze užívali jako měšťané pražští v Norimberce. Konšelé však cizincům uložili, aby se při majestátu krále ve všech kusích zachovali.[2]) Potom r. 1510 novoměstští si vymyslili, aby cizí obchodníci, nemající práva městského, platili berni, poněvadž spolu se všemi v městě živnosti provodí. To opakováno r. 1513 zase.[3]) A již rok potom strojilo se k nějakému vzbouření pražského lidu proti židům, při čemž měli také cizí kupci býti vyloupeni. Ale konšelé bouř předešli. A zase roku následujícího (1515) obec snad nátlakem kupců domácích obrací se proti Němcům, kteří se dávají v obchody městské, nemajíce práva městského; prý aby toho přestali.[4]) Takové kroky stěžovaly hostům obchod, ale neničily ho, aniž domácím obchodníkům tuze prospívaly.

K velkoobchodníkům náleželi v předešlé době kroječi. Jich jméno v této době mizí, ale nemizí jejich obchodnická živnost: Kroječstvo a obchod se suknem vzali totiž k sobě mimo kupce soukenníci a soukeničtí postřihači,[5]) a mimo to i obec obvykla si jmenovati suken kroječe stručněji soukenníkem. Takoví soukenníci vystupovali pod starým jménem kroječů zvláště tehdy, bylo-li jim to s prospěchem. Takž r. 1499 novoměstští soukenníci spolu s krejčími jali se proti staroměstským soukennickým obchodníkům krájeti sukna a prodávati šaty z nich šité na tarmarcích a jinde, kde toho staroměstští nechtěli připustiti. Aby toho bránili, odvolali se k výsadě Karla IV. a Václava, „suknakroječům" Starého města propůjčené, vystoupili žalobně u komorního soudu jakožto kroječi a dobyli sobě r. 1500 ortele příznivého.[6]) R. 1506 staroměstští kroječi již tou měrou vedli si jako soukenníci, že sebrali nějakým

[1]) Arch. praž., č. 989. G. 4.

[2]) Arch. praž., č. 1128. 6.

[3]) Arch. praž., 989. G. 6. G. 7.

[4]) Tamž č. 994. 87.

[5]) R. 1483 mají dva staroměstští postřihači společný suken kroj. Arch. praž., č. 2119. X. 5.

[6]) Arch. praž., č. 2091. P. 18. Do městských knih kroječi ortel vložiti si dali r. 1512.

krejčím na jarmarce „roucha“. Ale ortelem staroměstským musili vrátiti roucha, poněvadž suknakroječi „ničímž pečetěným práva svého neprovedli“. [1])

Na venkově řemeslní soukenníci udržovali rozdíl mezi obchodnickým soukenníkem čili kroječem přísněji nežli v Praze. Aspoň rakovničtí soukenníci ještě r. 1465 dostali se s kroječi pro vozbu sukna a krájení až před samu „královu velebnost“. Na královë místě pak rozhodl Jan Calta z Kamenné Hory a Přech z Trnové, purkrabě na Křivoklátě, aby kráječi nevozili do města suken, kteráž mohou dovésti soukenníci rukou svou, ale aby vozili, krájeli a prodávali sukna, jichž dovésti nemohou, totiž červená, zelená, modrá a kteréžkoli barvy. [2]) V Hoře ještě r. 1490 žalují kramáři, že někteří kroječi a švadlí krájejí o trhu na lokty rozličné látky. Tehda jim drobný kroj na lokty zakázán. [3])

Vzrostem drobného kovového průmyslu v Norimberce vyskytuje se u nás i všude v zemích sousedních nový obchod šmejdířů. Vznikl čilý dovoz těch drobných mosazných a měděných věcí, knoflíků, přezek, pásů, laciných šperkův a titěrek (Geschmeide) čili šmejdu, jimž říká se norimberské zboží. Obchodníci šmejdu usazovali se u nás, a naši sami také dali se v obchody šmejdířské, dojíždějíce do Norimberka. První šmejdéř zaznamenán na Malé Straně r. 1479. Na Starém městě zapsáno r. 1480, že šmejdíř Mates umřel. Obchodoval tedy v létech sedmdesátých. O měšťanství staroměstské první šmejdíř (Andres ze Stráže) hlásil se r. 1481. [4]) Pak do konce periody přijato v měšťanství ještě 12 šmejdeřů na Starém městě, z nichž 4 Češi (jeden šmejdíř přibyl z Kostelce), jeden bezpečný Němec (Oth) a jeden snad Vlach (Baltasar). Asi víc jich sedělo v Praze mimo měšťanství, nalezli jsme nahodilým zápisem i francouzského šmejdíře Jana (r. 1524). Nejvíc šmejdířů bylo na Malé Straně, tři z nich dostali se do stolic konšelských. [5]) V Praze Staré brzo obsadili „bohaté krámy“ pod rathouzem, na Novém městě jsou krámy šmejdířské (u Panny Marie Sněžné) již r. 1473; také

[1]) Arch. praž., č. 1128. A. 10.

[2]) Nejstarší knih. rakovn. z r. 1387.

[3]) Memorab. z r. 1480. 183.

[4]) Arch. praž., č. 2088. E. 24. Tomek D. P. VIII., 392. Teigovy seznamy v Alman

[5]) Manuš (1501), Jan (1505), Hanuš (1506).

dosti brzo vznikaly hádky s domácími řemeslníky, tytéž věci robícími. Tak již r. 1488 pasíři na Starém městě viní šmejdíře, že vozí na ně „pásy hostinské“ z jiných zemí a zde je prodávají. Odpověděli obchodníci, že prodávají jen takové pásy, jichž zdejší pasíři dělati neumějí. Ale když v radě pasíři svoje dílo ukázali, konšelé rozhodli na čest českého řemesla, aby šmejdíři kromě jarmarků pásů neprodávali, „poněvadž pasíři zdejší dílo takové dobré, slušné i užitečné sobě i tomuto městu ke cti dělají.“ [1])

Mezi obchodníky drobnými (detajlisty) vyskytují se na mnoze též živnostníci, jako byli v době předešlé. V městech venkovských zastává všecken drobný obchod obyčejně boudní kramář a hokynník. Vedle nich v této době nově vyskytují se „kramáři nosící“, kteří chodívali po městech a po vsích se všelikým zbožím, zvláště s textilním a se „šmejdem“. V Polště jim říkali „norymberczycy“. [2])

Vedle železníků, kupců velikých, vyskytují se v Praze drobní hřebičníci, jehláři, kteří prodávali též šmejd, [3]) a nožíři (lépe prodavači nožů — cultellorum venditores). [4]) V oboru textilném zhusta potkáváme se s plátenníky a jich příbuznými roušnicemi, niťaři a tkaničníky. V Praze plátenníci byli zorganisováni, majíce na čele „starší obchodu pláténého“; r. 1518 jmenují se „starší plátennice“; [5]) a tu tedy by náležela správa obchodu v první instanci ženským. Největší specialisace v Praze byla v obchodě potravin. Tu jsou před ostatními hokynníci a hokyně, jimž bývá teď také jméno překupníků (příkupníků). Shledali jsme též hokyni „s oplatky“ a s „jádry“; toulaly se s tím po domech. [6]) Vyskytují se zvláštní vaječníci (ovatores), starodávní ovocníci, semenáři, cibulníci, hrachovníci, moučníci a hrstníci. Hrstníci mívali hádky s kroupníky, kteří se rádi zvali řemeslem, dávajíce na jevo, že jen oni mají prodávati to, co z obilí rukama zdělali, a ne hrstníci. Na prahu doby následující

[1]) Arch. praž., č. 1128. 11.

[2]) Kutrzeba. Handel Krakowa v Rozprav. Akadem. Umiejętności II., XIX., 183. Tu se dí, že v Polště a v Prusích bylo jich plno již kolem polovice XV. věku. Již sjezd piotrkovský r. 1451 je vyháněl, arci marně. »Towarem było to wszystko, co zwie się norymberszczyzną, także towar wenecki, a nawet korzenie.«

[3]) Havel jehlář na Nov. m. měl r. 1531 šmejdu za 50 kop miš. Arch. praž., č. 2095. C. 15.

[4]) Některý byl bohat, měl dům. Arch. praž., č. 2080. 158. 255.

[5]) Arch. praž., Misc. 57. 3.

[6]) Zákaz r. 1503. Arch. praž., č. 2133. 22.

(r. 1528) úřad městský rozhodl tak, aby hrstník prodával v hrstech na peníz všeliké obilí, mák, jáhly, semenec, hrách, semena polní nebo zahradní, sůl, uhlí, chvoštiště, a kroupník aby míval na krámci mouku, podbělí, krupici, otruby, kroupy pšeničné i ječné, roubení' pohanské kroupy a vůbec věci, které se řemeslem mlynářským působí. Při tom se dovídáme, že měli „ti obchodové" již před časy dávnějšími nějakou organisaci pod svými „staršími", od úřadu šestipanského dosazovanými zvláště na ten konec, aby starší stavili mezi nimi hádky a trestali.[1] Mezi potravináři také vyskytují se větším množstvem husáci, huserky, krosnaři s ptáky, obchodníci ryb čerstvých, ryb sušených, slaných, nejhustěji herynkáři (z nichž jeden na Novém městě, Bernášek, byl zároveň literátem a kantorem; r. 1461).[2] Vyskytují se také kořenářky, jichž krámek býval jako filiálka apotheky.[3] Vedle jména starodávných pícníků nově přihází se jméno senařů, z nichž někteří bohatí až i tři stany senné na trhu mají.[4] Zase shledáváme se s rozličnými obchodníky dobytkem (subemptores pecudum) a s koníři, z nichž jeden Šteflík (r. 1437) byl mezi novoměstskými konšely.

Při obchodě pivném nutno zastaviti se. V předešlé době poznali jsme princip, že živnostenské oprávnění strojiti slady a vařiti pivo na výstav či prodej vázalo se k domům. I v této periodě bylo tak, jenže hojnějšími prameny vyskytují se všelijaké nestejnosti, které měly za následek rozmanité právní rozpaky. V Praze platilo za pravidlo, že „neusedlý" vařiti nesmí na šenk ani na prodání. Obrátí-li se to pravidlo z negace, zní pak, že oprávněni jsou jen usedlí t. j. lidé mající domy. Nic nepraví se, jaké domy, ani tu není řeči o technické příhodnosti v nich. Na venkově také obvyklo, že podruhové bez domů nemají práva vařiti.[5] R. 1437 dostal se spor o to v Heřmanově Městci před vrchnost (Janka z Lichtmburka), a ta podala na starců vyznání, což jest bylo dřív od starodávna, aby též bylo. I vyznali starci, že podruzi nikdy toho nemohli do-

---

[1]) Arch. praž., č. 2133. 12. Staroměstský kroupník Jakub koupil si r. 1520 mlýn v Nuslich za 500 kop míš. Arch praž., č. 2152. A. 18.

[2]) Arch. praž., č. 2085. L. 25.

[3]) Proto Hanúšek z Kunovic, apotekář u angelů, odkázal r. 1452 kožich beránčí Kačce, ježto kořeni před apotekou prodává. Arch. praž., č. 2119. E. 10.

[4]) Arch. praž., č. 2096. K. 6. M. 3. R. 1447.

[5]) Podruzi sladovničtí v Plzni obdrželi r. 1495 výjimečně právo učiniti sobě do roka čtyři vary. Strnad, Listář. II., 355. To byl jakýs přídavek k mzdě.

vésti, aby vařili, leč sobě domy koupili.[1]) Nebývá zřejmě stanoveno že v domě musí býti sladovna, aby byl hospodář oprávněn, ale který dům byl se sladovnou nebo s pánví pivovarskou, ten měl tak silné právo reálné na sobě, že časem se z toho vyvinula výlučnost, výsada proti domům a domkům, k sladování a vaření nezpůsobilým, a těm, jichž držitelé po léta nevykonávali svého práva.[2])

Obyvatelé na předměstí vařiti ani šenkovati nesměli. Pravovárečnictví a šenk týkal se jen ohrady městské. Doba válečná však přinesla i předměstským v tom některou příznivou výjimku.[3]) Ale potom na počátku XVI. věku, když města utrpěla v monopolu pivném pohromu sporem s urozenými, zase obnoveny zákazy předměstským. Tak učinili Plzňané r. 1502, Litoměřičtí r. 1515.[4]) Zajímavo jest rozhodnutí Jana z Pernštýna stran vaření na mlýnech v Nosislavi: mlýn sám sebou prý nemá práva, ale chtějí-li mlynáři vařiti pivo sobě a k šenku, „aby sobě po gruntu přistavili," (tedy dům) a na tom gruntu aby vařili a z těch gruntů aby platili jako jiní měšťané při městečku.[5]) Urozený člověk, měl-li v městě dům a platil-li povinnosti berní a jiné („trpěl-li s městem"), bez překážek směl na svůj dům vařiti a šenkovati v něm.[6]) Ale byli již v této periodě urozenci, kteří vyprosili sobě od krále na svůj dům výsadu, osvobodili si ho od platů a povinností městských a přece v něm pak vždy vařili. Tak na příklad r. 1493 hejtman křivoklátský obdržel v Rakovníce „svobodný dům", pro jehož vaření daleko později (r. 1608) vznikly držitelům nemalé půtky s obcí. Také klášterníci v městech nedali si odníti právo k sladovnám, pivovarům a k šenku. V městech poddanských také nejedna vrchnost i v této periodě vařila a šenkovati dávala právem dominikalným, které teď béře na sebe ráz veřejnoprávní. Arci bylo dost vrchností, že se zříkaly svého práva na prospěch měšťanů poddaných, některé za

[1]) Kn. purkrecht. arch., městeck. fol. 2. Opis v arch. zem. Alois Klaus. Heřm. Měst. 97.

[2]) Na př. v Chomútově. Řád z r. 1520. Arch. minist. vnitra IV., D. 7.

[3]) Na př. v Lounech pro válečné věci předměstským propuštěno vařiti. Winter, Obraz. II., 313.

[4]) Strnad, Listář II., 436. Arch. mus. litoměř. rukopis.

[5]) Arch. Čes., XX., 281.

[6]) Právo »Soběslavské«. Rukop. Neuberkův. 14.

darmo,[1]) jiné za plat[2]) a opět jiné, které nechávaly těch věcí na nejistotě.[3])

Již v předešlé době objevovaly se v Praze pokusy odborných sládkův a sladovníků strhnouti na sebe monopol vaření a prodeje proti ostatním sousedům. Teď staly se snahy ty silnějšími tím, že zřídili si sladovníci v obou větších městech Pražských cechovní pořádek r. 1456, jak na svém místě dotčeno. Ráz řemeslný v statutech prvotních převládá. Starší mají „řemeslo" spravovati užitečně, a většina článků týkají se té řemeslné správy. Ale je znáti, že v cechu jsou sladovníci hospodáři, kteří dotýkají se mimo řemeslo též obchodu. Cechy sladovnické, pražské i venkovské, jsou základem, začátkem společenstev pravovárečných měšťanů. Cech pražský brzo osvědčil se býti associací na dobytí výlučného práva varného; r. 1477 rázně zamítal varné právo těch sousedů, kteří byli řemesla jiného než sladovnického. Ozývá se tu zásada, aby nikdo neužíval dvojího řemesla. Král Vladislav, nahlédnuv v listy svých předků, rozhodl jako kdysi Václav, že vaření není řemeslo než obchod, a každý že můž svého domu požívati; sousedé, kteří nejsou sladovníky, nechť chovají pacholky sladovnické, a ti ať slušejí do cechu, ale v sladovni hospodářově ať nedělají nikomu jinému za plat; také hospodář může svoji sladovni pronajmouti, sladovník nájemný může slad vařiti komukoli, ale aby příslušel k cechu. Naposled určil král, že měšťané, kteří „svých sladovní nemají a piva vaří", mohou sypati obilí u sladovníkův nebo nájemníků.[4]) Tu nás zajímá doklad, že ještě r. 1477 nebylo k právu várečnému nevyhnutelně potřebí, aby soused měl vlastní sladovnu při domě.

[1]) Na př. paní Johanka z Krajku dala právo Brandýsu n. Lab. r. 1508. Kn. pamět. brandýs. 2. Kostkové z Postupic Ústeckým n. Orlicí r. 1499 obnovují obdarování na dva pivováry, aby peněz z nich užili k opevnění města. Orig. pergam. Opis v zems. arch.

[2]) Jindřich ze Šlejnic (Schleinitz) Šluknovským r. 1512 dává právo várek, odevzdává jim své dvě pánve, ale vymiňuje si, kolik od sladu a varu jemu platiti mají. Listina v rukou pravovárečníků šluknovských. Opis v zemsk. arch.

[3]) Hertvík Žejdlic z Šenfeldu r. 1598 píše v privil. o Přibyslavských, že měšťané s předešlými pány strany vaření piva dokonce snešeni nebyli, nýbrž že jsou též někteří páni takovou várku piva k svému užitku obrátiti chtěli. Teprv on jim osvobodil várku, ale za ročních 55 kop č. grošů a za postoupení mlýna »Chudomele«. Arch. přibyslav., č. 8. O Pelhřimovských dí r. 1551 Adam z Říčan, že neměli nikdy od vrchnosti obdarování varného práva. Arch. pelhřim. Opis v zemsk. arch.

[4]) Arch. pražs., č. 2141. 183. Též v č. 343. 35.

Associace sladovnická na Novém městě zase r. 1488 podnikla pokus o monopol vaření, ale komorní soud rozhodl stejně v neprospěch sladovníků.[1]) Když tu tedy selhalo, organisace sladovníků začala se rozšiřovati. Snažila se o to, aby každý pravovárečník, i když je řemesla jiného, k cechu byl nějak připuzen; z té příčiny brzo pozorujeme, že ráz řemeslný ustupuje v statutech charakteru obchodnímu: cech sladovnický mění se v společenstvo nákladníků. Již r. 1492 vyskytuje se titul „řemeslo a obchod sladovnický“, nebo „řemeslo sladovnické a páni sousedé v obchodě“, ba potom psává se také jen o „pořádku (i o bratrstvě) a obchodu piva vaření“.[2]) Dle řádů snesených r. 1512 na Starém městě jeví se organisace toho obchodu tak mocnou, že smí stanoviti, aby bez zápisu domového nikdo nevařil, aby nikdo sladů nedělal, kdo nemá cechu s „pány sladovníky“, a měl-li by soused z jiného řemesla v svém domě sladovnu nebo pivovár a vařil-li by pivo, ten a takový že musí do pokladnice sladovníků dávati na suché dni stejný příspěvek jako jiní sousedé, kteří ten obchod vedou. To již je nucení do associace, to je „přímus“. Kromě toho dovídáme se z řádů r. 1512, že konšelé měštští volí ročně osm starších („osmipáni“), kteří soudí mezi sousedy (nákladníky) a sladovníky, tovaryši i mládky, mezi sousedy a šenkýři (najatými) o nezaplacení a škody, soudí o nesnáze při najímání sladovny, řídí mistry pivovarské, podmistří, pomahače, spěláky a formany, kteří dělají v sladích.[3])

R. 1520 zas o krok staroměstští nákladníci postoupili k utužení své organisace. Stanovili si, kdoby k obchodu sladovnickému přistoupiti chtěl a byl z obchodu nebo řemesla jiného, ten má zbaviti se předešlé živnosti a cechu a pak s přátely žádat za bratrství, ukázat zápis domu „sladovnického“ a složiti 5 kop grošů českých a 4 libry vosku. Syn sladovníkův dá jen vosk, selský člověk (rusticus), kdyby se dostal se sladovnickým domem do cechu, dá 50 tolarů. Nákladník nově přistouplý měl býti dle tehdejšího snesení na příště v produkci aspoň prvního roku obmezen. Dovolili mu jen jeden var bílého piva uvařiti.[4])

[1]) Arch. pražs., č. 989. A. 40. I v Němcích to bylo spornou otázkou, je-li várečnictví řemeslo či obchod. Kriegk. Das deutsche Bürgerthum. I., 300.

[2]) Arch. praž., č. 343. 37., č. 2092. 36. R. 1520 »starší obchodu piva vaření« koupili dům na Koňském trhu za 225 kop č.; »všecko bratrstvo toho obchodu«.

[3]) Arch. praž., č 343. 33.

[4]) Tamž. 5.

Tu již pozorujeme, že nákladníci svojí organisací zvolna dosahovali toho, čeho prve nemohli dobýti soudem. Co platno chudšímu měšťanovi, jenž se do associace nákladnické nedal nebo dáti nemohl, měl-li způsobilost k právu varnému? Nemoha konkurovati s cechovníky, zajisté že mnohý nechal všeho a držel se svého řemesla městského. Tak časem stalo se, že právo várečné ustrnulo jen na některých určitých domech nákladnických. V Stříbře na příklad bylo r. 1527 usedlých měšťanů 216, mezi nimiž však jen 102 pravovárečníci, tedy dobrá polovice buď o právo vaření nestála nebo již byla z něho některak vyloučena.

Na venkově směřoval rozvoj associace sladovnické k témuž konci jako v Praze, jenže tu šlo vše pomaleji před se, třeba že organisace nákladnická na příklad v Hoře vznikla dřív nežli v Praze (r. 1434).[1]) Sousedé, kteří chtěli vařiti a nebyli z cechu, nejprve nuceni žádati v sladovnickém cechu za tovaryše; aby dostali odborného tovaryše, musili míti doma sladovnu svou při domě.[2]) Někde sic nežádáno, aby měli při domě sladovnu, ale takový soused v produkci obmezován. V Plzni velikou různici konšelé srovnali r. 1529 rozhodnutím, že měšťané, sladoven zdělaných při domích nemající, mohou obilí na číkoli sladovni zdělati, rozvařiti, ale sladovníci a ti měšťané, co v domích sladovnu mají, dvé sladů aby prodati vůli měli, a oni (bez sladoven) toliko polovic a ne víc, než co by z gruntů svých obilí sebrali.[3]) Takové usnesení jistě vede k monopolu domů nákladnických. Na konec shledáváme v Brandýse n. L. monopol cechovní zcela zřejmě. Poručilť Arnošt z Krajku (r. 1531), aby měli nákladníci cechy, a jakkoli „obchod piva vaření jest živnost obecná všech sousedů usedlých“, však kdo by vařiti chtěl, musí vstoupiti do cechu a odstupovati od něho nemá, lečby skrze žádost byl sproštěn.[4]) A již také pozorujeme, že cech činí drahoty s přijímáním členův, a podezíráme ho, že snaží se počet pravovárečníků obmezovati.[5])

[1]) Aspoň toho roku dosazeni těm, kdo pivo vaří, dva »starší«. Arch. horský, č. 40. Opis v zemsk. arch.

[2]) Srov. řády jihočeských sladovn. Gross v Arch. Pam. XIX. Řád krumlov. z r. 1516.

[3]) Kn. plzeň., č. 39. 81.

[4]) Pamětn. kn. města Brandýsa n. L. 15.

[5]) V Plzni r. 1529 konšelé poručili, kdyžby osoba hodná žádala do cechu, aby »takovému déle čtvrt léta odpovědí nebylo prodléváno«. Kn. plzeň., č. 39. 81.

Co do množství produkce pivní byla dlouho v XV. století volnost. Seč kdo byl, tolik si navařil a prodal, jak uměl. Zřízením cechů sladovnických začala se produkce pořádati s tou cechovní tendencí, aby každý oprávněný mohl se živiti svým právem. A proto se stanovilo, kolik varů smí každý podnikati, a bezpochyby zároveň vznikl jakýs pořádek, jímž jeden měšťan po druhém měl vařiti. V Praze platilo za řád v XV. věku, že soused smí navařiti týdně jeden var piva bílého a ročně 10 varů starého.[1]) Na venkově neměli v těch věcech stálosti ani stejnosti. Někde si určili týdně var o 14 sudech (v Hradci Král. r. 1499), jinde měšťan pravovárečník směl jen ve 14 dnech svařiti jeden var (v Bolesl. Ml. r. 1494, v Turnově 1430), a zase jinde nechtěli sousedu dovoliti za rok víc než 20 varů (v Plzni r. 1497).[2]) Po smlouvě svatováclavské (r. 1517), když ubylo městského obchodu pivného soutěží se šlechtickými pivováry, leckde obmezen počet varů až podivně. V Litoměřicích dle snesení obecního r. 1521 každý směl do roka svařiti jen dva ječné vary a tři vary pšeničné. Asi zhusta vzniklo obmezení také tím, že obec sama jakožto právní osoba dala se na posilnění městských financí do vaření podle sousedů. Tak učinili stříbrští konšelé r. 1498, ale ještě velmi ostýchavě; prý když se v Kladrubech bílé pivo vaří, že je budou (konšelé při rathouze) vařiti také, ale nejdéle do roka, byla-li by z toho škoda sousedům, v nic se to obrátí.[3])

Že odborní sladovníci měšťanští dobyli sobě proti jiným sousedům většího práva varného, toho doklad známe z Rokycan. Tu r. 1524 stalo se povolení v obci, aby sladovníci více pět varů nad jiné sousedy vařívali „pro zlepšení živnůstek“.[4])

Svrchu řečeno, že pokrokem techniky některý zámožný soused (zajisté že sladovník odborný) pořídil si ve svém pivováře pánev větší a provozovnu vůbec dokonalejší. Je pak nezbytno, že sousedé opouštěli svých primitivních pánviček varných a chodili vařit do pivováru onoho lepšího.[5]) Vrchnosti panské i konšelé městští byli

---

[1]) Arch. praž., 343. 38. 45.

[2]) Solař, Hradec 658; bolesl. kn. smluv, č. 1. 25. Acta forens. turnov. I., 8. Strnad, Listář plzeň., II., 378. Kdo by uvařil víc, to se poběře k obci.

[3]) Kniha stříbr. Fol. 8. Opis v zemsk. arch.

[4]) Arch. rokyc. Snesení od r. 1520. Fol. 20.

[5]) »Který soused obyčej má v kterém pivováře vařiti.« Tak čte se v snesení mladoboleslavském r. 1494 za důkaz, že se sousedé prvotně uchylovali k tomu onomu pivováru libovolně.

tomu rádi z té příčiny, že ubytím domovního vaření ubyla i příležitost k požárům. Arci když na hraně k XVI. věku vznikalo takových pivovárů větších víc, a když i konšelé stavěli pivováry rathouzní,[1]) nezbylo, než sousedy na stálo přidělovati k jednotlivým pivovárům s určením, kterak a kdy při témž pivováře jeden po druhém „třídou“ mají vařiti. V Stříbře na příklad bylo r. 1527 pět pivovárů, a k nim konšelé připsali a rozdělili 102 měšťany pravovárečné.[2]) V České Třebové vrchnost dovolila r. 1526 „pro bezpečnější opatrnost před ohněm“ postaviti pivovár obecní, a k tomu pivovaru shrnuti jsou všickni várečníci z rynku.[3]) Ku kterému pivováru byl soused dědičně přikázán, tomu platil „činži“ od varu a toho se nesměl strhnouti; várečník, kdyby odešel jinam, povinen byl jako na trest vždy spláceti činži tam, kam ho připsali. Právní poměr várečníků k pivovárům v této periodě jest prostinký; nelze vykládati skupinu várečníků při pivováře společenstvem, korporací, jež mívají účel pospolitý; také sotva se hodí na ty lidi, skupené k jednomu pivováru, pojem society, v níž každý jednotlivec si drží podíl na společném právě. Je tu pouze obvyklá i nařízená příslušnost k určitému pivováru, jehož majitel vybírá činži. Není tu spoluvlastnictví členů, každý si vaří na svůj účet; oprávnění k vaření vůbec lpí na jeho domě, oprávnění, že vaří v tomto pivováře, zakládá se na tom, že městský úřad (nebo cech sladovnický) ho k tomuto pivováru přikázal. Že by byla skupina várečníků společným svým nákladem postavila si pivovár nebo že by k jeho postavení byli nějakými díly přispěli a o to pak opírali svoje právo, o tom z této doby bezpečně nevíme.[4])

Cenu piva usazoval v této době, jakož dotčeno, cech, hroze, kdoby prodával jináče, tomu že zastaví se várka na čtvrt roku. Při obchodě měšťan „své pivo chváliti může, jakž nejlépe umí,“ ale pivo spolubratrovo nesmí haněti.[5]) Pivo mohl volně čepovati v domě

[1]) Vilém Kostka z Postupic r. 1515 poručil radě v Litomyšli, aby pro měšťany, kteří pivovárů v domech nemají, vystavěti dala kamenný pivovár a z várky aby brala od sousedů těch po 1 groši do důchodův obce. Jelínek. Histor. Litom. II., 83.

[2]) Kn. stříbr., fol. 243. Opis v arch. zemsk., a kn. stříbr., č. XXV., 67. v arch. plzeň.

[3]) Arch. Čes., XX., 327.

[4]) Právními poměry pravovárečníků na základě historickém zabývá se spis dr. Voldana »O právní povaze společenstev pravovárečných« 1904.

[5]) Řád pražský. Arch. č. 343. 6. 44.

svém, mocnější várečník najal si na to šenkéře nebo šenkéřku. Byli také šenkéři jako samostatní nájemníci, kteří brali pivo i od jiných sousedů. Plzeňští snesením r. 1501 připouštěli k nájemnictví šenkovnímu jen rodáky své, byť bez domů.[1]) Nájem děl se obyčejně tak, že šenkéř zavázal se dávati hospodáři některý groš ze sudu (r. 1527 v Praze 3 groše bílé).[2]) Výčepníci a šenkovní nájemníci neměli pověsti dobré. I protož konšelé pražští r. 1503 stanovili, že k živnosti mají se dostati jen ti, kteří ukáží list svého zachování, aby „páni přezvěděli hned, co, kdo, odkud.“ Poručeno zároveň do všech ulic, aby šenkéři a šenkéřky dostavili se na radní dům se svými listy zachovacími.[3]) R. 1527 v Hradci Králové obec snesla se prudčeji, aby totiž měšťan sám k své ruce vedl obchod v domě svém jako za předků.[4]) Toho arci při větším obchodě nebylo lze provésti, zvláště ne tu, kde z šenku vznikla veliká hospoda na chování a ubytování příchozích.

Pražský cech nákladnický zvláště od počátku XVI. věku žárlivě dbal toho, aby soused sousedu nepřebíral šenkéře dary a nádavky. R. 1505 snesl se, aby žádný soused šenkéřkám nedával Štědrého večera kur nebo housci; týž rok zapověděno šenkéřce dávati dřevo, sýr; potom r. 1507 zakázány dary velikonoční a nařízeno dávati šenkéři šrůtky po 4 penězích podle obyčeje starého, a týž ještě rok stal se zákaz nádavkem dávati šenkéři dvacátý sud.[5]) Již pozorujeme, že poměry mezi šenkéři a nákladníky upravuje cech sladovníkův; šenkéři stávají se na cechu závislými. Ale policii nad šenkéři měli konšelé či jejich úřad šestipanský. Od nich vyšel v Praze r. 1490 tuhý řád, z něhož se dovídáme, že šenkéř každý musí býti k svému obchodu přijat od úřadu šestipanského na slib, že věrně se zachová a piva ani vína nebude „šplechtati“; že bude nalévati míru pravou, že bude hospodáři úplně odváděti peníze, s hostmi že nebude míti spolků, že nenačne sudu zapečetěného bez přítomnosti někoho z úřadu (z finanční příčiny).[6]) Konšelé zvláště bděli nad hospodami, kde stávali a noclehovali hosté přespolní. R. 1503 konšelé pražští vzkazují králi Vladislavovi, co tou příčinou platí

[1]) Strnad, Listář plzeň. II., 422.
[2]) K tomu měl šenkéř k užívání marštale, komory, světnici, kuchyni, sklepy. Arch. praž., č. 1047. R. 14.
[3]) Arch. pražs., 2133. 21.
[4]) Solař, Hradec. 654.
[5]) Arch. praž., č. 344. 40. 41
[6]) Arch. praž., č. 2133. 18.

u nich za řád. Vidíme z něho, že skoro všecko, byt i strava, necháváno na smlouvu šenkéře s hostem; strych ovsa směl počítati o groš víc než v trhu; od stání jednoho koně určili konšelé 1 krejcar, od postele také tak.[1])

Výčepníci měli mezi sebou bratrstvo organisované již v době předešlé. Jich starší byli vybíráni v Praze od úřadu městského (od šestipánů). Úlohou jich hlavní bylo porovnávati členy v hádkách a rozdělovati povinnosti k obci (ponůcky, lovy atd.).

V této periodě nepozorujeme, že by odpor konšelů nebo nákladníků proti přívozu cizích piv byl nějak břitký. V právě Soběslavském z doby po vojně čte se, že má obec sama v domě jednom pivo svídnické šenkovat.[2]) Toto obmezení na jediný šenk sic nevešlo ve skutek, ale svědčí, že k cizímu pivu nebylo zásadního odporu. V řádě pražských nákladníků r. 1456 připouštějí se do Prahy piva cizí („hostinská") všecka všudy, jenom se zakazuje domácí bílé pivo na čepě míti vedle hostinského piva bílého a svídnické vedle domácího „starého".[3])

Obchod s vínem, kde byli při městě nákladníci hor viničných, byl zřízen na způsob obchodu pivního jako v době předešlé. Nákladníkem byl, kdo měl dům a vinici. Právo k šenku nezbytně lnulo k domu nákladníkovu (odtudž v Olomouci říkali jim „vinní domovníci.")[4]) Kde bylo takových domů mnoho, vyvinula se pořádka šenku sama sebou, neboť všickni najednou nemohli čepovati, na tehdejší konsum stačilo, když pořádkou otevřeny k šenku všecky domy jedné nebo dvou ulic. Však se v malých časích vystřídaly ulice všecky. Městský nebo perkmistrovský služebník provolal pořádku, a do určité doby každý „pořadník" vystrčil vích nade dvéře na znamení, že bude čepovat. Kdo nevyvěsil víchu v čas, přišel při této pořádce o svůj obchod.[5]) Než otevřena pořádka, úřad určil vínu cenu, a pořadník spravil poplatky, což cejchem nebo lístkem a pečetí bylo na sudě poznamenáno. V Kutné Hoře r. 1510 řád si

[1]) Viz obšírně u Wintra. Obraz. II., 352.

[2]) Arch. praž., 993. 256.

[3]) Arch. praž., č. 345. 52.

[4]) Arch. Český XX., 13. V Olomouci začali vázati šenk na dům r. 1488, a nákladníci uzavřeli svůj počet r. 1523 ne bez odporu jiných měšťanů. Winter. Obraz. II., 372.

[5]) Ty zprávy béřeme z Moravy, kdež pořádka známa již z r. 1400. Bedř. Dušek. »Z vinných šenků 15. a 16. stol.« Časop. muzej. spol. olomuck. 1893.

58*

ustanovili, že šepmistři, jakmile kdo oznámí čepování, vyšlou šrotéře; ten ohledav plnost sudu, zapečetil špunt, aby víno nemohlo býti mícháno. Pak oznámena toho vína daň a sazba.[1])

Cena vína českého se měnila úrodou, zralostí[2]) a soutěží s vínem cizím. R. 1520 prodáván „sud" pražského vína nejlepšího (muškatele) po 12 kopách míš. Obyčejný sud býval osmivěderní, tu by tedy byla pinta vína po 2 groších a 5 penězích malých. V Hradci Jindřichově r. 1489 prodávána pinta po 2 groších a 12 denárech.[3])

Nákladníky řídili perkmistrové měštští, jako bylo již v době předešlé. V Praze perkmistr má při sobě konšelů šest místo bývalých čtyř. Asi z každého města Pražského po dvou. Perkmistr béře z cizích vín třetinu poplatků mimo obyčejný důchod, který má z právních jednání, jež děla se před jeho soudnou stolicí. Perkmistr soudil též vinaře. Dle řádu pražského perkmistra Holce z r. 1516 nákladník neměl na dílo víc vinařů (dělníků) najímati, než kolik strychů vinice drží; ženské aby najímaly se jako pacholci stejně, ale plat jejich aby byl o 2 peníze menší než mužů (od strychu vinice 20—24 grošů míš.). Najímání dělníků mělo se díti veřejně a ne pokoutně.[4])

Vinaři měli mezi sebou bratrstvo, perkmistrové jemu vybírali přísežné starší (6—8 osob). Ti bývali při najímání dělníků, troubením oznamovali dělnickým raméřům, řezcům, kopáčům, kdy do díla, kdy z díla, hlídali, aby vedl si každý mravně, nekradl dříví, neodnášel sazenic, aby pracoval správně a na užitek nákladníkův, rovnali spory v první instanci, chovali u perkmistra bratrskou pokladnici podpůrnou. Také vinní šenkéři náleželi k soudu perkmisterskému, ale v bratrstvě byli i v této době pospolu se šenkéři pivnými.

Na podporu domácí produkce a obchodu vinného i v této periodě býval při městech vinorodých zakazován přívoz cizích vín brzo po sbírce vína domácího. Rady tří měst Pražských s perkmistrem a nákladníky obnovovaly a připomínaly zákaz, že nesmí cizí víno do města býti voženo od sv. Havla do Svátostí nebo do

[1]) Arch. kutn. Lib. decret., fol. A. 10.

[2]) Nezaměklo-li na keřích do sv. Václava, neuzrálo při nejistých podzimech našich a bylo kyselé a nevytrvalé.

[3]) Arch. praž., č. 1047. F. 3. Kn. purkmistr. v Hradci (z r. 1487). Že »sud« obyčejný je osmivěderní, důkaz v arch. praž., č. 1540. M. 20.

[4]) Nováček, Arch. Čes. XVIII., 380.

sv. Jiří. Uherská a rakouská vína zřejmě v zákazech jmenována. O cizích vínech r. 1521 v Praze snesly se obce, aby hned, jak dojdou, byla od perkmistra, jeho konšelův a úřadu šestipanského koštována, aby jich žádný nemohl potom temperovati, cukrovati, opravovati. Také cena jich aby byla hned určena sazbou; co z vín cizích nevyšenkuje do sv. Havla, to aby se vyvezlo a blíže 4 mil neskládalo, šrotéři ať mají cejchy na to, a kdo by víno blíže 4 mil vyvezené přivezl o sv. Jiří zase, tomu aby se pobralo.[1])

Kde nebylo nákladníků, tu měšťan kterýkoli mohl dotýkati se obchodu vinného, ale sám, ne ve spolku s člověkem neusedlým. V Kolíně vyskytuje se r. 1504 již také případ, že konšelé ujmou šenk vína k obci, ale ne ještě výlučně. Zatím jen konkurují v tom s měšťany.

Obchod solný dostal se do konce této periody v městech královských a mnohých poddanských obcích do rukou konšelův a jich úředníků (slanců, solnařů, slanařů, písařů solních), kteří ho provozovali v obecní solnici (solavě, kaštně) na účet obce.[2]) Obecní úředníci sůl pro obecní komoru kupovali, ať ji přivezl do města kdokoli, forman nebo kárník. Od obecních slanců kupovali sůl na drobný obchod slanci měšťanští[3]) a hokyně jakožto překupníci. Kde dotýkali se velikého obchodu solného měšťané jakožto nákladníci — zvláště v Prachaticích — tu vyvíjely se poměry podobně jako při nákladnících obchodů jiných. Prvotně všickni měšťané mohli se dotýkati obchodu volně. Ale časem vznikla societa nákladníků, jejíž členové, majíce na obchod zřízené domy, skladky, koně, vozy, snažili se vyloučiti z obchodu sousedy řemeslníky. Z Prachatic víme sic o hádkách stran těch věcí teprv ze století XVI., ale tenkráte to nebyly hádky nové, než staré. Do těch dob také vyvinula se na hájení silnic, na koupi dle vozů a soumarů i na prodej „pořádka“ dle domů.

Jest ještě vzpomenouti obchodníků uhlířských, kteří dřevěné uhlí formansky vozili do měst, i těch uhlířů kteří v městských hutích uhlí jako zřízenci prodávali. V konsorcium uhlířů, kteří ná-

[1]) Arch. praž. R. 1496., č. 994. 81. Arch. Čes. XVIII., 383.

[2]) Obyčejný zisk na hraně k XVI. věku mívali ten, že za kopu koupili průměrně 4 bečky a prodali za kopu tři.

[3]) Janek slanec na Starém městě prodával sůl do Hořic, do Paky, Unhoště, do Jičína. Odtudž jsou mu lidé dlužni. Také šlechta mu dlužna. R. 1464. Arch. praž., č. 2119. N. 4.

leželi k Hoře Kutné a měli stará privilegia, stala se v době zápasů měst se šlechtou ta změna, že rozhodnutím zemského soudu r. 1510 přiznána privilegia uhelného obchodu jen uhlířům svobodným. Ti měli spravovati se mincmistrem; uhlíři poddanští byli povinni říditi se svými vrchnostmi. Z r. 1513 víme, kterak rázně hájilo si monopolu obchodního konsorcium uhlířů v Příbrami Uhelné, když Kouřimští nechtějíce platiti za dovoz uhlí jako prve, vzkázali do Příbrami, že budou dělati uhlí sami. Odpověděli: „Nemáte k tomu práva, pakli kdo bude (dělati), kážem mu spáliti a rozkopati!“ [1])

Obchod s dřívím měli v rukou dřevníci, kteří vozili do měst dřeva na prodej, a plavci, jichž dřevný obchod soustředěn byl hlavně v Podskalí pražském a v sousedních Psářích. Tu vyvinuli se z nich dřevařští nákladníci, kteří pak opírali svůj monopol a nákladnické právo o dům v obci a kus vltavského břehu [2]) v Podskalí a na Novém městě. V societu sdružili se kdys před r. 1524 a dostali se svými staršími a s čeledí plaveckou (s „tovaryši“) pod vrchnost a správu konšelů novoměstských, k nimž Podskalí jako nějaké předměstí Nového města náleželo. Kterak a kdy Podskalští podlehli Novoměstským, dotud není v pramenech nalezeno. Privilegium na sklad podskalský měli Staroměstští před vznikem Nového města. Ti také dávají r. 1341 první řád tržní do Podskalí; ale již r. 1356 vydává řád plavcům a trhu podskalskému Staré město spolu s Novým, a je význačno, že pokuty za překročení řádu měly jíti do obou měst dle toho, které jurisdikci provinilý měšťan náležel. Také obojí město usazovalo do Podskalí své strážné, kteří měli bráti $1/_3$ pokut. [3]) Připadlo potom Novoměstským samým vrchní právo nad Podskalím již za prvního nedlouhého sloučení obou měst r. 1367? Či strhli je na sebe za války husitské? Či teprve za Jiřího, kdy

[1]) Arch. kutnoh., č. 122. Arch. Český XVIII., 555.

[2]) Odtud fráze »na břeh sobě k ruce dělati«. R. 1531 odkazuje měšťanka novoměstská Brychtová dvěma vnukům na rovný díl dva břehy s příslušenstvím, aby ty břehy máti jich najímala nebo na ně kladla dříví dotud, dokudžby některý z týchž bratří sám sobě na břeh dělati nemohl. Arch. praž., č. 2095. 107. Nádobím Valentina plavce r. 1483 byl provaz veliký, 4 pily, 4 sekery, náseč, pilníky, nebozezy, klamry a háky. Arch. praž., č. 2094. H. 23. Zásoba dřeva, jež nechal po sobě zabitý dřevař podskalský Vavř. Šafránek r. 1442, není veliká; uvádí se halda dříví za 21 grošů, 15 krátkých dřev na břehu, dřev dlouhých 24, půl páta štosu lesa dubového, trámů 13, a halda dřeva před domem. Měl také graduál. Arch. praž., č. 2096. G. 4.

[3]) Rukop. Gerštorf. knihov. č. 32. 1. 7. 131.

obdrželi výtonné clo v Podskalí? Nelze odpověděti. Že „starší“ plavců jednali jako úředníci zvláštního poříčného práva v prvé instanci, toť známo.

V této době bezpochyby také ustavili se v nějaký řád obchodníci a nákladníci chmele v Žatci. Jenže měřiči a „ladyřky“ chmele byli a zůstávali pod přísahou konšelům zavázáni.[1]) R. 1509 děje se zmínka také o měřičích chmele v Rakovníce a o strychu rakovnickém, lze tedy za to míti, že i tam obchod chmele byl organisován.[2])

Tím lze přehled obchodníků této doby uzavříti.

Drobný obchod provozován byl v krámech domovitých i na trzích a v ulicích rozestavených. Za domovitý krám zhusta posluhovalo okno, na němž zboží vykládáno a zavěšováno.[3]) V místnosti za oknem bývala u řemeslníka dílna. Stolice a krámy na trzích některé byly v dědičném držení jednotlivců, jiné náležely obci nebo řemeslu a obchodu některému jako celku. Kupné ceny krámů jsou v této době patrně větší, nežli bývaly; ovšem řídí se polohou a velikostí „stolice“, „boudy“, „stánka“. (Byly boudy od 3—10 loket šířky.) R. 1432 sedlář novoměstský prodává stolici (institam seu stallum) pouze za jednu kopu česk., krám řeznický byl nemnoho později za 20 kop česk. a stolice v „bohatých krámech“ u radnic až i za 30—35 kop.

Počátkem XVI. věku byly masné krámy až i po 40 kopách českých (80 míšeňských), sklepy soukennické platily skoro tolikéž.

Na venkově vyskytují se ceny krámů shodné s pražskými. V Klatovech na př. r. 1526 koupen krám chlebný sic jen za 6 kop českých (12 míšeňských) ale masný krám týž rok byl za 30 kop českých a jiný málo později za 40 kop č. (80 míšeňských).[4])

---

[1]) Známe přísahu ladyřek teprve z první půlky XVI. věku. Ale instituce vidí se býti starodávnější. Arch. zems. kn. žatec, č. 142. 4.

[2]) Arch. praž., č. 106 (při roce 1509).

[3]) O vetešnících čte se r. 1498, »kteří mají domy své a okna, aby svobodně na okních prodávali«. Arch, praž., č. 2099. M. 45. Činže z krámu domovitého r. 1525 v Praze byla po 4 až 8 groších bílých ročně. Archiv pražský, č. 1047. K 8.

[4]) Arch. praž., č. 2094. A. 18. O klatovských krámech z Trhové knihy I. výpisy dal mi p. Dr. K. Hostaš. Krám židovského řezníka v Praze r. 1518 byl koupen za 30 kop. míš. Stolice v slaných rybách tehdáž byla po 2—5 kopách, Arch. praž, č. 2152. 3. 29.

Řemeslníci, shrnutí se svým obchodem do krámů pospolu stojících, neradi viděli, dostal-li se krám ve vlastnictví člověka, jenž nebyl z řemesla. Na Malé Straně v Praze r. 1476 mistři řemesla řeznického dovedli toho, že zrušena byla koupě krámu, „poněvadž mají lepší právo k tomu trhy míti, než kdo jiný odjinud“. Naproti tomu, když roku 1463 Vespasián krejčí koupil si krám soukennický (postřihačský), mistři postřihači vynutili jen to, že Vespasián bude krám najímati mistru řemesla postřihačského „s volí všech mistrů“.[1]) A když koupila Dorota mydlářka krám uzdářský na Starém městě, „nemohouc míti nájemníkův“, nucena prodati ho mistru uzdáři se škodou. Zajisté, že uzdáři postarali se o to, aby neměla nájemníkův.[2])

I v této době vznikají ve větších městech nové krámy společné (kotce) „ke cti a užitku města“; správa jejich zůstává v rukách konšelů (v Praze úřadu šestipanského)[3]), kteří je najímají na roční činži pro důchod obce nebo panské vrchnosti.[4]) Opravil-li sobě obchodník boudu obecní na svůj groš, mohl chtíti za to slevu činže. R. 1432 konšelé novoměstští povolili koželuhům, aby si opravili boudu u Panny Marie Sněžné, náhradou aby po dvě léta neplatili činže, potom aby dával každý po 6 groších v rok. Ale když si r. 1490 Janček sedlář s dovolením postavil nový krám mezi krámy sedlářskými na Novém městě, ihned zavázal se k platu stejnému s ostatními starými krámy.[5])

R. 1441 konšelé Starého města dovolili, aby si řemenáři na své náklady postavili krámy v místě ukázaném a dle míry vydané a tu aby své trhy vedli, nikam jinam se neroztahujíce ani nedělíce; každý bude čtvrtročně platiti k obci po 4 groších, a kdyby chtěl kdo z nich potom krám odprodati, s volí úřadu to smí učiniti, ale nesmí prodati nikomu než z řemesla řemenářského; nový mistr nechť se osazuje za těmi krámy, lečby se ke krámu přiženil nebo ho od starých mistrů koupil.[6])

[1]) Arch. praž., č. 2082. 262. a č. 2141. 381.

[2]) Arch. praž., č. 2119. F. 5.

[3]) Již r. 1428 propůjčuje úřad šestipanský na Starém městě komusi gazam panni asoriam vulg. kotecz. Arch. praž., č. 20. 17.

[4]) V Soběslavi dle řádu r. 1438 z kotců soukennických dává »ourok« pánu soukenník i každý, kdo městské postavy »na soukenici« krájí (prodává). Arch. Pam. XVII., 592.

[5]) Arch. praž., č. 2082. A. 11. Č. 2133. 4.

[6]) Arch. praž., č. 2099. 497.

Zvláště jest vytknouti, že v této době vznikají také krámy „svobodné“. Takž r. 1509 dovolili Malostranští k vůli královĕ, aby řezník Karda vystavěl si dva masné krámy „k svobodě“, aby je držel dědičně a neplatil z nich ničeho.[1])

Postaviti osamělý volný krámec v ulici bylo možno jen dovolením úřadu a s povinností ročního platu.[2]) Z doby předešlé udrželo se při některých kotcích výroční losování o jednotlivé krámy, arci pokud nebyly v dědičném držení. V městech venkovských losováno i o masné krámy.[3]) Ani v tomto období řemeslní obchodníci nebyli spokojeni s losováním. R. 1441 po veliké různici mezi rukavičníky staroměstští konšelé nuceni přikázati, aby losování bylo na čas zanecháno, „neb se chtí na to ptáti“.[4]) Čeho tím odkladem získali konšelé a rukavičníci, nevíme.

V této periodě zdá se býti novinkou, že někteří obchodníci nechtějí v společných kotcích sedati. Na Novém městě pokusili se r. 1448 o takovou svobodu pekaři. Ale městští konšelé z finančních úmyslů rozhodli, ať pekaři na těch stolicích chléb prodávají nebo neprodávají, 8 grošů ročně z každé stolice platiti musí.[5]) To je asi přivedlo k návratu do chlebnice. Z r. 1500 je zpráva, že také soukenníci, kteří na prodej mívali jen sukna, svou rukou dělaná, nechtěli sedati v kotcích se „soukenníky“, kteří na prodej vykládali i sukna cizí (suknakroječi), a to z té příčiny, že lidé neradi k málu chodí, nýbrž že jdou k suknakroječům, kteří mnohá a rozličná sukna mívají.[6]) Na konec zmíniti se jest, že v krámném obchodě nejvíc byly zaměstnány ženy. Jen řezníkům zapovídáno všude osazovati krámy ženskými.

Co o t r z í c h a jejich specialisaci za předešlé doby vyloženo, platí také v periodě této. Neubylo jich, ba spíš některý přibyl rozvojem obchodním. Kutná Hora měla do konce této doby již svých

---

[1]) Arch. praž., č. 2211. J. 28.

[2]) R. 1517 Řehoř soukenník ujal místo na Novém městě u Panny Marie Sněžné, postavil si krámec a uvolil se k ročnímu platu 16 grošů míš. Proti tomu úřad šestipanský zapsal mu, kdyby toho místa bylo potřebí k rozšíření kotců, že bude moci sobě krámec zase vzíti jako svůj vlastní. Archiv pražský, č. 2133. 34.

[3]) Lacina. Slaný. I., 53.

[4]) Arch. praž, č. 2099. 481.

[5]) Arch. praž., č. 2084. C. 8.

[6]) Arch. praž., č. 2091. P. 18.

dvacatero trhů,[1]) největší to specialisaci na venkově. Na Novém městě učiněn zdárný pokus o nové trhy, neboť nechtěli ani nemohli Novoměstští zůstávati na vždy při rozdělení trhů mezi obě města, jak to nařídil Karel IV.

Staroměstští v době vojny husitské r. 1429 tomu bránili dokonce i zbrojně; nepochybuji, že nábožensko-politický rozpor, pro nějž r. 1434 Staroměstští po dvojím smíru vybili Nové město a rozřezali nenáviděným sousedům privilegia na radním domě, živen byl i hospodářskou žárlivostí stran trhů. Když Zikmund Novoměstským privilegia obnovil, Staroměstští úsilně žádali ho, aby nedopouštěl na Novém městě míti trhů v koření, v bavlně, v zvěřině, v husech, kourách, ptácích, v ovoci a v jiných věcech, co se váhy dotýká.[2]) Než marno bylo. Trhy nové zůstaly. R. 1435 připomíná se na Novém městě nový trh hrachový a r. 1488 Novoměstští si vyprosili od krále Vladislava výhradný trh oleje v tůnách; kupec měl z tůny platiti obci po 3 penězích bílých.[3]) Proti tomu Staroměstští začali trh ryb slaných, a ten jim zůstal. Žárlivost obou měst příčinou obchodní časem ubrousila svoje ostří tím, že obchodníci, zvláště stavu řemeslného, střídavě stávali v městech obou.[4])

Reglementace týdenních (stálých a volných) trhů měla v této době tytéž snahy a způsoby jako v předešlé. Nejsnažlivěji překáženo překupnictvu. Vždy ještě platilo, že překupníci smějí kupovati teprve po obci, po měšťanech, až strženo znamení tržné (vích, praporec, dřevěná ruka s mečem). Při tom pilně hleděno toho, by řemeslníci docházeli na trhu surovin; kde konšelé konkurovali s řemeslem, tu bývalo řemeslu právo koupě před koupí konšelskou; na př. kováři mohli kupovati přivezené železo hned, po nich teprv úřad městský.[5]) Některému řemeslu povoleno nákup činiti na velikou váhu, kdežto obecenstvu jen na malou smělo. Na příklad soukenníci novoměstští kupovali „na břemena“ a závaží, jiní lidé toliko „na kámen“. Zhusta opakovány zákazy kupovati

[1]) Šimek, Pam. Archaeol., XVIII., 6. 7. Kořínek. Paměti kutnoh. 165.

[2]) O těch věcech v arch. praž., č. 331. 71. Rukopis budišín. 140 a násl. Tomek. D. P. IV., 418. 438. 440; VI., 6. Čelakovský. Codex I., LXXX.

[3]) Arch. praž., č. 2082. J. 10. Č. 19. Opis privil. Čelakovský. Cod. I., 293.

[4]) I ševci novoměstští smívali stávati na staroměstském rynku v sobotu před velikými svátky. Arch. praž., č. 1128. 13.

[5]) Teplý, Volyně. R. 1511 řád Jana z Rožmberka.

mimo trh v ulicích, po domech, v hospodách,[1]) před branami, po vsích.

Neposlední místo v tržním zřízení této doby zajímají řády o přespolních trhovcích. Týdenní trh byl volný, ale cizí trhovci čili hostinští lidé (hosté) byli vždy obmezováni všelijak nepříjemně. Zvláště řezníci uměli hosty (huntéře) odstrkovati. Host nucen byl stávati jinde než řezník domácí. V Třeboni řezníci stáli na rynku, hosté pod louběmi (ř. r. 1445); v Plzni jim byly rozkazem královým r. 1490 postaveny krámce zvláštní, do nichž musil host i huntéř domácí, řemeslník necelý. V Hoře mívali stoly pomíchaně mezi sebou řezníci řádní i hosté až do r. 1436.[2]) Bolestnějším jest ústrk, byl-li host obmezen časem. Někde totiž směl prodávati jen do nešporu, domácí řezník do noci (Třeboň, ř. z r. 1445), jinde naopak host směl teprv od nešporu prodávati, kdežto domácí od rána (řád krumlovský 1447); v Hradci Jindřichově stanovili (1484) hostům prodej jen dopolední, v Hoře směli od 16. hodiny do první hodiny na noc (1437 a 1484), v Hradci Králové do 22. hodiny r. 1509), v Rychnově do 20. hodiny (r. 1521). Nebývalo tou příčinou, jakož viděti, stejného pravidla, ale úmysl byl stejný. Neprodané maso host směl v některých městech sobě odvézti, ale hned. Jinde však provozovali zásadu krutou a nespravedlivou: co po hodině zůstalo, to mělo řezníku a hostinskému býti pobráno a do špitála dáno (řád kutnohorský z r. 1437; řád královéhradecký r. 1509; rychnovský 1521 a j.)[3]) Lze sobě pomysliti, kterak se v poslední hodinu huntéř snažil, aby řezník od něho přejal zboží za laciný peníz.

Co do zboží také byli přespolní obmezováni. Někde směli prodávati jen po čtvrtkách, níže po kusích (na šrůty) nedovoleno prodávati (řád klatovský z r. 1488, krumlovský r. 1447 a j.). Také

[1]) Koželuzi kutnohorští svolovali se r. 1446 vynášeti zboží na trhy dva, ale v třetí trh chtěli, aby se kupovalo u nich v domech. Zakázáno. Archiv horský, č. 40. Olejníci novoměstští mezi sebou učinili smlouvu r. 1442, že obilí nebudou kupovati po hospodách, nýbrž na trhu svobodném u kaple Božího těla, Arch. praž., č. 2083. E. 3.

[2]) Rukop. mus. Listář plzeň. Kus. 54. Arch. zem. Opisy z Hory, (č. 40.) r. 1437. Také chtěli v Hoře »dle městských práv«, aby měl s sebou kůži dobytka, jehož maso veze na trh, nařkne-li kdo dobytek, že kradený, což slove »anvank« a česky »jetí«, aby mohl ukázati a se čistiti.

[3]) V Opavě r. 1520 stanoveno, aby hostinským masařům »bylo pobráno« a »chudině pro buoh« dáno. Musejní knihovna v Opavě, Copialbuch. 59. 70.

zhusta ukládáno cizím, aby přiváděli k trhu dobytče živé a tu teprv aby zbíjeli a rušili (řád královéhradecký r. 1509, pardubický r. 1510, rychnovský r. 1521). Někde zase zakazovali přivážeti k trhu určitý druh zboží (zvláště droby vepřové). Naposled chtívali od přespolních, aby se k trhu rok napřed přihlašovali a též aby ukazovali listy svého učení, zrození a počestnosti. Ba i to přihodilo se, že řeznickým hostům přístup zakazován docela. Úřadu městskému a vrchnostem však též odstrkovaní obchodníci často posluhovali za pohrůžku řezníkům pro jich pověstné lakomstvo. Připomínáme jen Kunráta z Krajku, jenž r. 1515 v Mladé Boleslavi vyhrozil řezníkům, kdyby zase v drahotu a neřád vstoupili, že budou povinni na svůj náklad zjednati huntéře, kteří by zase dobytek honili.[1])

Také hostinští pekaři přespolní bývali trhem obmezováni na jeden nebo dva dni v témdni a prodávati měli nikoli na drobno. Takž na př. na žalobu pekařů konšelé plzenští r. 1495 ustanovili, aby chléb přípecný (hrubý, pecnářský), prodáván byl do téhodne po 2 dni, a chléb bílý aby hosté prodávali jen v sobotu.[2]) Když r. 1442 Lounští připadli „pro opravení svých pekařů“ na myšlenku nepustiti k trhům pekaře ze Slaného, rázně odvětili Slanští, že „z stára dávna“ v trzích svoboda bývala „robotězóm“ dopouštěna, „a proto pověztež vašim trhovníkům všelikým, ať také do našeho města nepracují, nebť jim trhu nedopustíme!“[3]) I pekařům se hrozilo z ouřadu, nebudou-li péci příhodně, že se na ně pustí dovoz chleba odevšad i ze vsí a v každý čas. To stalo se r. 1462 kutnohorským pekařům.[4])

V jiných týdenních trzích mimo chlebný a masný, není soutěž hostinských obchodníků v pramenech znáti, ale když se kde naskytne, vždy platí zásada, aby hostinský obchodník prodával jen na velko, ne na drobno. Vždyť ten princip proveden v Praze Staré i při malém obchodě kroupníků; úřad šestipanský r. 1528 rozhodl, „poněvadž toto město je svobodné a trhové v něm též jsou svobodni, protož pro potřebu obyvatelů nemá se hájiti kroupníkům

[1]) Orig. v arch. boleslav. Opis v zemsk. arch.

[2]) Arch. plzeň. knih., č. 39., str. 33.

[3]) Slanský archiv. Opis v zemsk. arch. Lounští k své akcí volili čas nedobrý; právěť rok před tím učinila tři města Slaný, Žatec a Louny spolek obranný proti »některým pánům« a cizozemcům.

[4]) Arch. kutnohorský, č. 40. Opis v zemsk. arch.

hostinským, ale nechať měří na čtvrtce, na půl věrtele, věrtel, strych a výše; než níže pod ty míry nemají prodávati.“[1])

Řemeslní obchodníci mívali nechuť i k přespolnímu zboží, když se u domácích kramářů ocitlo. Bylo nesnadno úřadu, aby tomu zabránil. R. 1519 měšečníci, tobolečníci a pasíři staroměstští vinili „obchodníky podkotecké“ (co sedali pod kotci), že prodávají cizí díla a že domácí řemeslníci to lépe dělají, nežli ti, od nichž podkotečtí kupují; jdouce na jarmarky, prý tam kupují a potom sem přivezouce, hubí řemeslo domácí, „jakož jeden mluvil, že za tři tisíce té koupě jest prodal“. A ortel konšelský zněl, aby se každá strana držela svého práva.[2]) Když domácí řemeslníci pro některou vinu upadli u konšelů v nemilost, mohlo se jim přihoditi jako r. 1462 ševcům kutnohorským, že na ně dopuštěn přívoz přespolní obuvi v každý čas, poněvadž prý „draho dělají“.[3])

Regulování cen sazbami úředními dařilo se nejspíše při drobném obchodě potravin. Při produktech zemědělských byla tarifní politika velmi nesnadnou, neboť kdyby v městě uložila se sazba sedlákům, nebyli by vozili na trh nic. I kramářům nařizovati ceny bylo nesnadno, vymlouvali se na velkokupce, jimž nebylo lze zboží saditi.

Snadněji bylo vykonávati na trzích policii stran dobré kvality vykládaného zboží. Hlídali tu a pomáhali všickni úředníci a zřízenci, jež známe již doby předešlé. Za zvláštní zmínku stojí, kterak král Jiří mínil trhům pojistiti zboží poctivé. Kdysi (zápis jest bez datum) nařídil, aby v každém městě v každé bráně byl usazen úředník, který by s pilností ohledával a v registru zapisoval, co se do města veze, a byla-li by falešná koupě nebo co škodného nalezeno, aby věc i osoba byla zastavena. Nenalezne-li se nic zlého, úředník dá cejch trhovníkovi, pustí ho do města, a on dále ten cejch dá tržnému a může svobodně prodávati nebo skrze město vézti, vezma jiný cejch od toho úředníka. Jiřímu šlo při tom arci také o clo, o finanční stránku. Proto nařídil, aby cejch a registra vydávala se úředníku královskému.[4]) Přes všecko dohlédání děly se na trzích této doby podvody i mistrné. Máslo již tehda falšováno lojem, sůl vápnem, leklé ryby byly krví barveny, koření mícháno všelijakým smetím.

---

[1]) Arch. praž., č. 2133. 12.

[2]) Arch. praž., č. 1129. 278.

[3]) Arch. horský, č. 40. Opis v zemsk. arch.

[4]) Arch. praž., č. 993. 222.

Dohledy husté dotýkaly se také měr a váh, aby nebylo v tom podvodu. Ročně několikrát byly všem obchodníkům váhy a míry úředně cejchovány, vzorný loket býval ve zdi rathouzní, měrný strych (i z kamene pořízený) stával v radním domě. Falešníkům o život v této době již nešlo; v Němcích pro falešný šafrán ještě upalovali člověka,[1]) u nás spravil vinu penězi. Za nespravedlivý loket po prve bylo platiti 100 grošů,[2]) po druhé 2 kopy, po třetí měla býti ruka useknuta nebo 10 kop položiti. Kutnohorští r. 1435 byli nuceni kramářům a kupcům zakazovati při prodeji všelikého koření váhu „hřivnovou". Prý kupují sami na váhu librovou, tedy aby na touž váhu prodávali. Jenom zlato, perly, drahé kamení, kteréž se na váhu hřivnovou kupuje, smí na tu váhu se prodávati.[3])

K starostem tržní policie také náleželo držeti obchodníky v slušném klidu. V této periodě hrozíval svárlivcům v některých městech koš nad vodou zavěšený,[4]) ale obyčejněji spravena vina penězi. Novoměstští konšelé, „očitě spatřivše, kterak kramářky často se potýkají a vadí", r. 1433 mocně vyřekli, která se svadí, ať bez milosti na rathouz dá kopu.[5]) Byly také jiné tresty dle trhu a řádu, v něm nařízeného. Nejhorším trestem bylo složení živností. Proti hokyním pražským, které byly zlopověstny, vymyšlen r. 1503 ten řád zostřený, aby každá byla zapsána na obojím městě (Starém i Novém), kdyby jí totiž „pro neřád" byla složena živnost v jednom městě, aby nebyla přijata v druhém.[6])

Řády jednotlivých trhů v Praze dílem zůstávaly v způsobě staré, dílem právě v této době nově upraveny. Každý trh měl již své úředníky a služebníky, kteří dbali o řád a vybírali tržné.

Trh živých ryb řídil porybný. Ke konci této periody bývají na trhu porybní dva, jeden královský, druhý městský. Hosté s vozy přijíždívali s rybami zvláště k pátku. Dojíždělo jich 20—30. Dokud vích vystrčen, měla kupovati obec, potom rybářky a překupnice.

---

[1]) Janssen, Gesch. d. deut. Volk. I, 344.

[2]) Tak stanoveno v Kutné Hoře r. 1435, a tak musil r. 1509 platit Martin Nejedlý, lapený v Brodě Česk. s kratším loktem. Těch 100 grošů čili »5 funtů« přisoudil pražský soud konšelský obci a rychtáři v Brodě. Arch. praž., č. 1128. A. 15. Arch. horský, č. 40. Opis v zems. arch.

[3]) Arch. horský, č. 40. Opis v arch. zemsk.

[4]) V Lounech ho zřídili r. 1473.

[5]) Arch. praž., č. 2133. 1505.

[6]) Arch. praž., č. 2082. D. 8.

jež prodávaly na trůkách. Těch překupných prodavačů nemělo býti dle řádu asi z r. 1478 než 40. Spolek prodavačům nedovolen. Proti drobným rybám neměl překupník vycházet. Když host ryby cenil, překupník neměl mu dávati tajného návěští. Zdravotní moment je v nařízení, aby losos na lednici nebyl déle tří dnů. Řád z r. 1512, držící tytéž kusy, nad to obmezuje rybářky (překupnice) jen na jedny trůky, až prodá, ať prý koupí na druhé; dvojích ryb na trůkách ať nemá, buď jen kapry, buď štiky; štik nesmí koupiti nad kopu. V boudě porybných platily překupnice hostům za koupené ryby. Uvádějí se ryby „říčné, labské, potoční"; pstruzi voženi v kůrkách, jiné ryby ve džbeřích. Ceny dražších ryb sázel porybný, ostatní nechány na volném smlouvání. R. 1528 vyšel dekret proti překupníkům rybářským, kteří, koupivše v Kamýce ryb za 1 kopu, prodávají je v Praze za pět. Kapři prodáváni konec XV. věku po 1 groši i po 2, ale nevíme, jak velicí. Kopa raků počítána v Hradci Jindř. r. 1498 za 1 groš jako kapr.[1])

Trh ryb slaných, sušených a uzených čili „ryb tunních" řídil na Novém městě v huti (v underláku) underláčník, městský to úředník. Slul také rychtářem de undrlak, k ruce měl písaře a pacholky. Mnozí hosté v Praze usazovali se jako faktoři nebo „kupci v undrláku",[2]) a formani jim ryby přiváželi z domova v tůnách obyčejných i v tůnách pruských („prusky"), které byly větší.[3]) Zásady tržní reglementace v undrláku týkají se centralisace obchodu toho na jedno místo pro dohled nad jakostí přivezeného zboží i pro clo, a chtějí zabrániti překupu.[4]) Host byl povinen jinde nesklådati slaných ryb, herynků, lososů, kerplí, úhořů, Matky boží ryb ani jiných než na undrláku do srubu. Bylo tak i v Hoře a jinde, kde měli undrlák. Undrláčník přijímal zboží na sklad, písař zapisoval, pacholci vrubovali, „špány" ze dna sudů vytínali (snad k zjištění totožnosti sudu), sudy křídou a železem „merkovali". Určeny platy od skládky; od otvírání sudu po rybě byto platiti; který kupec nechtěl dát štiku, měl za ni položiti groš. Bylo-li nalezeno nahoře

---

[1]) Arch. praž., č. 2133. 4. 6. 7. Arch. hradec. Kn. purkmistr. z r. 1487.

[2]) Andres »kupec z undrláku« r. 1503 oznamuje v radě Nov. m., že znamenaje odjezd svůj, dluhy, kteréž jsou jemu »vinovati« buď zde nebo po městech a městečkách, vzdal k dobývání Janu Losovi, měšťanu proti undrláku. Arch. praž., č. 2079. 93.

[3]) Soudím z toho, že skladka tůny stála 2 peníze, skladka prusky 3.

[4]) Řád bez datum (ale z počátku XVI. stol.) v kn. arch. praž., č. 2133. 30.

v sudě zboží dobré a doleji zlé, to mělo jako faleš býti zatraceno. Dvojích ryb v sudě nemělo býti mícháno, také ne ryb stejných, ale dvojí kvality: herynk „biliš“ aby nebyl prodáván za „šonský“ (Schonen), „nebo ten dráž se platí“. Ryby zkažené měly hned po otevření tůny býti spáleny neb utopeny. Za to popravci bylo dáti 5 grošů česk.

Rybáři a rybářky ryb tunných, sedající s rybami slanými v stolicích, dokud zboží se nesložilo, neměly činiti pokoutní námluvy s kupci. Kupec host ať prodává každý sám obchodníkům do stolic, do krámů a hokyním do oken. Hosté a faktoři aby mezi sebou „trhů neukládali“, než undrláčník aby k trhům přičiňoval. Se zbožím zavřeným po slunci aby nebylo hýbáno ani před „světem“ (před východ. slunce), než když den.

Undrláčníkovým pacholkům bylo nařízeno, že před paními mají poctivě choditi v kaftánku a v šorci; v sobotu půl druhé hodiny před večerem měli míti „spatvečer“. Hospodář undrláku držel v službách též bečváře, aby pobíjel tůny a metl sníh při undrláku. K noční hlídce choval psy, těm „na chléb“ byl povinen každý drobný obchodník z krámce platiti po 3 penězích ve 2 nedělích. Ten plat psům slul „hláska z krámcův“.

Kotce slané na Starém městě měly řád z r. 1511. Jeho hlavní snaha byla, aby každý drobný obchodník dostal se k zboží. Proto zakazoval, dokud zboží se s vozu nebo s lihy nesloží, aby jeden druhým nestrkal a s kupci nic po straně neměl. Ukáže-li se na konec trhu nedostatek, musí, kdo koupil, část vydat těm, na které se nedostalo. Zboží se nemělo prodávati v cele než toliko na droby načaté. Také žádný neměl od kupce kupovat celého palíku, než na kopy, aby se všichni mohli poděliti. Některý obchodník skoupil víc zboží nad potřebu svou, ujal ze sudu 5—6 štik a, zabedniv zase, ostatek v cele prodal ven. Takové tůny, podvodně načaté, sluly „nayky“. Podvod ten, z něhož drahota plynula a nedostatek zboží, zakazován. Nařízeno, kdo chce doma prodávati a hokynstvo vésti, ten musí z kotců zboží bráti. Kdo není sousedem a chce ryby tunné prodávati v okně nebo na ulici, nesmí kupovati nádob celých, nýbrž jen na drobno. Do řádu dostalo se technické nařízení; totiž šonský herynk a „minyš“ že mají býti močeny (k prodeji), ale „biliš“ že močen býti nesmí. Proč „flemiš“ a „holherynk“ nemají na stolicích prodávány býti, neuhodli jsme. [1])

[1]) Řád psán v arch. praž., č. 2133. 24.

Tůna herynků prodávána v době krále Jiřího po 5 kopách míš. A za touž cenu byla v Praze ještě r. 1516. Libru vyziny obchodník dal r. 1457 za 12 peněz čili denárů.[1])

Na pražském kurném trhu, kde prodávali vejce, ptáky, husy, kačice, a na trhu zvířetnic, kde nabízena zvěřina, měl správu „starší tržní". V městech venkovských dohlédal rychtář. Všude bylo pravidlem, že drobné obchodnice smějí od hostí kupovati teprve po stržení víchu (v Praze od 18—20. hodiny). Vybíhati před brány, kupovati po hospodách nedovoleno. Husařky pražské nesměly do vesnic blíže dvou mil. O zboží se měly překupnice sdíleti. Doma neměly prodávati nýbrž jen v trhu, poněvadž by doma prodávaly zboží lepší a na trh nosily horši. V trhu neměly dobrého zboží ukrývati (pro lidi bohatší); husařky neměly vykládati husí hladových ani prasec. Sazby těch trhů bývaly na léta stejny a měněny jen po velikém křiku prodavaček. Dle novoměstské sazby z r. 1488 bylo prodávati hus bez drobů po 2 groších bílých, droby po 5 penězích bílých. V Plzni r. 1493 usazeno prodávati nejlepší hus po 3 groších (tuším míšeňských) a droby jako v Praze. R. 1508 obchodnice pražské vynutily, že hus bude po 5 gr. míš. R. 1510 prodávány husy v Praze i na venku již po 6 gr. míš. (3 gr. bílé) a stejně tak koroptve, což skoro víře nepodobno stejně tak, jako naopak, že za Jiřího 2 koroptvy byly za 7 peněz. Slepice prodávána za polovic husy. Vajec bylo r. 1451 6 za jeden peníz, kuře za půl groše; též tak i kačka, když začínala pernatěti (r. 1525). Zajíc byl konec XV. věku po 12—16 groších.[2])

Trh koňský na Novém městě zajisté že nebyl bez správce, od konšelů nařízeného. Zevrubného řádu však z této doby neznáme. Ceny koňů nemohly než dle rozličnosti zvířat zůstávati na úmluvách. R. 1439—1450 jsou koně po kopě bílé a po dvou; r. 1451—1500 jsou po sedmi a osmi kopách. Pak až do konce periody bývají mezi 9—16 kopami českými. Ale i v té době, kde byl kůň průměrně po sedmi kopách, král Jiří byl dlužen Matějčkovi trubači za koně 26 kop, a nějakého valacha počítali ještě na samém konci doby jen za 4 kopy.[3])

---

[1]) Arch. praž., č. 2119. J. 9.

[2]) Řády v knih. arch. praž., č. 2133. 23. Z r. 1503. Strnad Listář plzeň. II., 320.

[3]) Arch. pražs., č. 2119. O. 13. P. 8.

Řády trhu dobytčího z této periody povědomy nejsou, ale z pozdějších zpráv jasno, že byly na týchž zásadách jako řády trhů jiných, směřující hlavně proti překupu. Ceny dobytčat nečiní takových skokův a rozdílů jako koňské. Kráva bývala daleko přes polovici XV. stol. po kopě nebo málo víc (85 grošů), ale také jen za půl kopy. Potom až do r. 1526 jsou krávy po 2 kopách českých v Praze i na venkově.[1]) V ten čas počítali tak (či málo dráž) i býka a vola; vepře tlustého, velikého za polovic, skopa, ovci r. 1426 po 6 groších česk., ke konci století průměrně po 9 gr., tak že vůl cenou byl roven 13 ovcím.

S trhem obilním mívala správa větších měst starosti, zvláště v Praze, kde obilná produkce měšťanů samých nestačila. Šlo hlavně o pojištění dovozu selského do měst. Tomu dovozu překáželi všelijací obchodníci cizí, kteří snažili se obilí „ládovati" po vesnicích, když jim toho nedovolovali na trzích v městě. Král Jiří (neznámo kdy) nucen zakazovati, aby nebylo ládování po vsích a po městech, kde trhové vysazeni nejsou, ale ty věci aby voženy byly na městské trhy. Které město se doptá ládování, ať sebere náklad v trestu.[2]) Ládování bylo hlavní příčinou, proč od Vladislava Jagiella města sobě nově vyprošovala právo míle. R. 1514 dávaje právo Žluticům, král uznává, kterak městu tomu škoda na trzích se dála skrze to, že po vsech okolo města v těch věcech, kteréž k trhům svobodným příslušejí, jakožto v obilí, v sladích, v omastcích, v soli sypání, v vlně překupování ládování se dála.[3]) Zdá se, že v těch příčinách nejlépe se měli Prachatičtí; ti nenaložili nikomu soli, kdo nepřivezl obilí. Jenže to mělo zase ten zlý následek, že nákladníci solní snažívali se opanovati také trh obilný.

Řády trhů obilných asi nelišily se od řádu novoměstského z r. 1503. Ten kázal, aby překupníci nechodili proti vozům; jinde se nesmí tržiti než na trhu, kdo měšťanského práva nemá, ten že nesmí kupovati ani na trhu, měšťan nesmí kupovati pro

---

[1]) Z hojných zápisů archivních, na jichž základě jsme hořejší ceny shrnuli, vidí se nám prohlásiti za nepravdu, tvrdí-li Staří Letop., že za krále Jiřího bylo 60 krav za 100 grošů, 100 ovec za kopu. I ostatních věcí ceny jsou podezřelé. V té lži byl bezpochyby úmysl. Staří Letop. 163.

[2]) Arch. pražs., č. 993. 222. Ládování — agiotage obilí — také ve Francii tou dobou se vyskytuje. Séances et travaux de l'Acad. de scienc. Compte rendu. Fervier 1905. 227.

[3]) Arch. žlutic. Opis v zemsk. arch. 1514.

ládunk jiných; kdo prodá, nejeď z trhu, leč cejch vezme, a tržný, než dá cejch, musí viděti vůz i toho, jenž koupil. Branný ať z města nepustí vozu bez cejchu, a cejchové ať se mění; kdo nechce „slušného trhu“ (t. j. slušné ceny) dáti, ať obilí vyveze.[1]) Ceny obilné závisely na lokální úrodě, měnily se přede žněmi a po nich, stoupaly zlou mincí a nepokojným časem. V době husitské vojny bylo žita strych (4 věrtele) až i po 24 groších českých, časem daleko méně, časem ještě víc. Od polovice XV. věku za 20 let chodí pšenice průměrně po 9—10 groších, žito po 7—10 gr. č.; ječmen po 5 gr., oves po $1^1/_2$ groši. Od r. 1470 do 1500 ceny vystoupivše drží se na průměru tak, že pšenice po 14—15 gr. česk., žito po 11—12 gr.; pak do konce naší periody (1526) bývá pšenice strych po 18—20 gr. česk.; žito po 12—15 gr. Arciže jisto, že z těch průměrů, sestavených z velikého množství roztroušených zápisů, obilí přes tu chvíli vyskakovalo cenou nebo poklesalo.

Pražský trh ovocný na Novém městě obdržel nové zřízení r. 1456, s tím srovnává se i pozdější řád z r. 1505;[2]) vše jest na zásadách proti překupu. Ředitelem trhu je „přísežný úředník“ nebo „starší tržní“, k ruce má měřiče a pacholky, kteří skládají a nakládají. Měšťané mají v koupi přednost. Pak ovocnice a hokyně kupují, ale ne každá o sobě, nýbrž, když starší s měřičem určili ceny, změří se ovocnicím, aby každé se dostalo zároveň, teprv kdyby zbývalo, mohla jedna sama vůz koupiti a domů svézti. Jedna druhé prodávati neměla. Chtěl-li měřič sám sobě koupiti na obchod, měl mu měřiti měřič jiný, aniž směl lapati, co nejlepšího. Aby ovoce bylo k prodeji zralé a hodné, na to měl úředník hleděti. Když ovocníci v sadech ovoce překoupili, i s tím měli jíti k úředníkovi. V putnách a mošnách nošeno, na vozech a kárách, v sudech, v koších a pytlech voženo do Prahy v této době všecko známé domácí ovoce a v něm mnoho lískových ořechů; mimo to i kaštany a syrové houby. Také voženy na trh ovocný v hrncích a v kbelcích višně a trnky vařené. V konec naší periody byl věrtel hrušek po 5 groších míšeňských, „ouborek“ višeň za 4—5 peněz, věrtel ořechů za 11 grošů českých;[3]) věrtel pečených třešní za 10 grošů. Snopek řetkve byl za peníz.

---

[1]) Arch. pražs. List. č. 9. Kn. č. 2133. 23.

[2]) Arch. praž., č. 2133. 10. 26.

[3]) R. 1516 pili na ten prodej v Praze »litkup«. Arch. praž., č. 1046. 112.

Pražského trhu solného správcem byl tržný solnař; jemu k ruce byli měřiči a sypačové. K tomu trhu byli také tlumočníci, zjednávaní od hospodáře dvorského. Trh ten na Novém městě obdržel r. 1502 nové zřízení, poněvadž se v něm zahnízdily „neřády". Tehdáž zakázáno překupníkům, když vozy přijedou, aby tržili pošepmo. Kupovati smějí, až nakoupili měšťané. Měřič musí při voze, který mu připadl, zůstávati až do konce prodeje; své ženě měřiti nesmí. Toť kusy důležitější. R. 1506 přidán zákaz, aby měšťan nebo překupník nekupovali víc než dva věrtele soli.[1]) Stála-li v Praze r. 1464 prostice soli 24 grošů bílých a 60 let potom zase tolik, zdá se, že cena soli se tuze neměnívala.

Řády pražského trhu senného a chmelného z té doby nejsou povědomy. To jisto, že byl nad každým trhem zvláštní úředník a měřičové. Vůz sena prodáván počátkem XVI. stol. za 8 kop; strych chmele po 7 groš. bíl. (= 14 míšeňs.).

Na trh dříví v Podskalí pražském dováženo a plaveno dříví dlouhé, dříví k palivu, otýpky a chamraď čili drobné dříví. Trh a obchod řídili na tom trhu starší bratrstva plaveckého a úředníci městští, písař, mýtní a výtonník. Pravidlem starodobným bylo, že na lese, na pařezích, smí dříví sobě jednati každý měšťan stejně jako plavci, kteří snažili se překup na Vltavě, Sázavě i na Lužnici obsáhnouti již tím, že na zdělání dřeva na lesích najímali sobě sedláky a technickou stránku si zorganisovali. Vladislavovým majestátem (nevíme, kdy) pokutou pěti kop hrozeno plavcům (nákladníkům), kdyby nahoře na řekách zdržovali dříví pro zdražení cen v Praze. K trhu přiváželi a připlavovali dříví také „hosté". Měšťan měl míti u nich stran nákupu přednost před plavci. Koupené dříví v Podskalí kupující dal sobě znamenati od plavce u přítomnosti staršího a mýtného. Mýtný (i výtonník) tu byli pro clo, starší, aby určil, kdo z plavců má dříví splaviti dolů. I losem mohlo se rozhodovati, aby plavec chudý měl stejnou živnost s bohatým. Při znamenání dříví vydal se „špunt" tomu, kdo dříví koupil. Konšelé novoměstští stanovili, kolik platiti od plavení dřeva na vorech. Na konci XV. století platilo se od „suchého" voru po 7 denárech na každou pražskou stanici, buď na Malou Str., k přívozu, nebo až na praelát (u Štvanice). Za plavbu s hora platilo se víc, ale nestejně. Vor dřeva sladovníkům splavován do Prahy po 2 groších, vor veli-

[1]) Arch. praž., č. 2133. 11.

kého dubí vltavského (zvlášť k potřebě mlýnům) plaven po 4—6 groších, bylatě práce s rozvazováním a svazováním, neboť „ne všickni k jednomu místu toho potřebují.“ Lužnické a vltavské jedlí, veliké a dlouhé na šindele, plaveno po 4 gr. vor; vor „kornin“ na tyčky, vory suché pekařské, vor dubí hradeckého, vor dříví „kořavního“ (k plavení nesnadného), placeny po 2—3 groších.[1]) Co do cen dřeva lze uvésti, že na hraně XV. věku stál vor suchého dříví 10—40 grošů míš.; vůz dříví dubového („oplového“, „oplutevního“)[2]), z berounské řeky pocházejícího, byl za 20 grošů, sáh dříví dubového za 12 gr. míš. (sosní a osykové bylo lacinější).

Trhy uhlí dřevěného v Praze konány v pondělí, úterý a ve středu na Novém městě, ostatní dni na Starém. Tedy byl svobodný trh uhelný v Praze denním jako underlák. Shrnoval se, jako v předešlé době, k boudě, jejíž správce byl uhelný rychtář. Dosti často vybrali k úřadu tomu kováře.[3]) Přísahal úřadu šestipanskému. Nový řád obou hutí uhelných r. 1478 jest pořízen na starých zásadách, jest jen o něco zevrubnější. V něm se káže, aby cizí uhlíři (vozatajové)[4]) prodávali uhlí v pytlech dobře nasutých u boudy; od ní aby neodjížděli prodávat do ulic a po domech prve, leč prodali 12 pytlů. Po domech ať prodávají za stejný peníz jako na trhu, chtějí-li „ponížit“ cenu, mohou. Pacholci rychtářovi byli povinni měřiti na pytle cejchované cejchem městským, „pravdu“ činíce lidem i vozům. Zakázáno, aby pacholci přimlouvali o nádavek. Měříce, měli svrchu „štos“ dlouhého uhlí přerážeti a, nasunouce, měli měrným pytlem zatřásti, ale kolenem nepřičiniti. Při tom vrubák vroubil kolik naměřeno. Za tu práci vozataj byl povinen platiti stejně jako v době předešlé od vozu 2 groše. Měšťané kupují napřed, po nich překupníci. Vozatajové nesmějí se mezi sebou umlouvati (o cenu); do tří dnů musí uhlí prodati, ne-li zůstává uhlí na panské milosti. Rychtáři bylo propuštěno, aby v těch dnech, co je trh v městě druhém, vykládal na prodej po dvou pytlech, ale zisku aby při tom

[1]) Vybráno z řádů pozdějš., pokud ukazovaly k starým zvykům. Arch. praž. č. 343, 75, 77, 87.

[2]) Slovo »oplutevní«, v slovnících našich neznámé, psáno v kn. arch. praž. č. 2099. 407. r. 1434.

[3]) Na př. r. 1449 Martin Šídlo kovář, otec jeho Havel, také kovář, oba uhelní rychtáři. Petr kovář r. 1524. Všickni tři na Nov. m. Arch. praž., č. 2084. C. 19. 1047. G. 7.

[4]) Přijížděli nejvíc z lesů dobříšských a lhoteckých. Arch. praž., 2084. C. 19.

neměl víc nežli peníz jeden. Smůlu vozataj měl prodávati sám bez pacholků, rychtář béře od vážení 4 kamenů (80 liber) peníz; smolaři, kteří dělají a prodávají kolomast, směli překupovati smůlu, teprv když obec nakoupila, a to nekupuj víc nad 6 kamenů (120 liber); rychtář můž sobě na obchod koupit 10 kamenů; zisku na tom nesmí bráti víc než půl groše.[1]) Také na Malé Straně vyskytuje se r. 1430 nějaká uhelná huf, kterou obec přiřekla r. 1437 soukromé osobě, když zaplatila, co dáno za stavbu.[2])

Jarmarky, jakožto trhy nejsvobodnější, trvaly ve svém zřízení starodávném i v této periodě. Přijížděli k nim cizinci z daleka, dojížděla k nim řemesla vzácnější (zlatníci na příklad), voženo k nim všecko všudy i plné vozy soli. K jarmarku zřizováni vždy úředníci zvláštní, obec stavěti dávala krámy, o něž obchodníci losovali, někteří obchodníci vozili sobě krámce své,[3]) a některým kázáno stávati zbožím v průjezdech domovitých a v loubích. Domácí obchodníci bývali příčinou, že i v jarmarcích činěny „hostům" některé překážky, z nichž zvláště nepříjemna byla ta, aby host prodával na velko a na celky a ne na drobno. Ale hosté, zvláště soukenníci, majíce prodávati v cele, v postavích,[4]) dosti často vyhnuli se tomu a prodávali na lokty, poněvadž zájmy konsumentů byly silnější nežli obchodní žárlivost domácích soukenníků. Že hodnost přivezeného zboží ohledávali místní znalci a často konkurenti, bývala hostům jarmarečním věc zajisté také obtížná. Při tom dohlédači překážky činili i malicherné některé živnosti. Tak na příklad r. 1494 soukenníci kutnohorští zakázali pražským soukenníkům, na jarmark přišlým, prodávati šaty, které ze svých suken pořizovali.[5])

O jarmarky města velmi horlivě stála;[6]) dávali si od králů potvrzovati výroční trhy staré, a snažila se o privilegování nových.

[1]) Řád uhelný čten r. 1478 před cechmistry kovářů, platnéřů, zámečníků a j. kteří uhlím pracují. Arch. praž., č. 2133. 2.

[2]) Tomek, D. P. VIII., 29.

[3]) Jan Jíra, zlatník staroměstský († 1473) měl krám »k jarmarku stávání« za 2 kopy. Arch. praž., Miscell. 87. 250.

[4]) Zpráva o tom z r. 1462 v arch. kutnohorském, č. 40. Opis v zemském archivu.

[5]) Dopis konšelů Nového města šepmistrům. Arch. horský, č. 93. Opis v zemsk. arch.

[6]) Kdyby nebylo obchodních důvodů, byl tu finanční důchod městu. Jarmarečníci platívali nemálo. R. 1503 rozkázal staroměstský purkmistr, aby úředníci od kupců-hostí brali o jarmarce sv. Václava po třech librách pepře, o Hromnicích po dvou. Arch. praž., 1203. 89.

Připomínáme jen z hlavního města, že Staroměstští obdrželi r. 1454 nový trh výroční od Ladislava krále; Malostranští získali r. 1491 trh svatomarketský; Hradčanským dány r. 1512 jarmarky dva; Novoměstští sic vyprosili si nový jarmark bartolomějský r. 1504,[1]) ale způsobili si tím u Staroměstských nesnáz velikou, poněvadž to byl jarmark třetí, na který Staré město si osobilo větší právo. Obě města strojila se k násilí, k vojně. Na posled král Vladislav r. 1509 zrušil Novoměstským privilegium trhu bartolomějského.

K trhům náležely obecní váhy, které byly v některých městech i speciálné. Kde bylo drahněji soukenníků, byly mimo kramářskou váhu i váhy vlnné. O takové váze vlnné žlutičtí konšelé zapsali si r. 1441 pamět, že má býti v moci konšel, a komuž konšelé ji poručí, ten tou váhou vlásti bude; kdo si dává vlnu vážit, zaplatí od kamene (20 lib.) haléř mimo soukenníka, co k své ruce převáží.[2]) V Praze v této době nic se nezměnilo stran váhy kramářské na rynku ani stran váhy veliké v Týně.

Když po vojně kupecký Týn oživl, zase tu býval stok lidí a zboží, do Prahy a Prahou voženého, byl tu dohled a kontrola obchodní, sklepy a sklady, kam kupující přicházeli ohledávat a smlouvat zboží. I teď byl Týn jako hrad, či jak ho nazval král Vladislav, městečkem a dvorem v ohradě a v zavření. Nechť příslušel kapitule Hradu pražského (darováním Bořivojovým) celných důchodů z Týna jen díl, či dle některých listin důchod všecek,[3]) vypuknutím husitské bouře byl učiněn právu kapituly svatovítské konec. Staroměstští hned r. 1419 sebrali Týn i ungelty ve svou držbu. Arci za války se tam spíš připomíná lití pušek než obchod.

Po vojně Zikmund přihlásil se k důchodu týnskému a r. 1437 dal vinný ungelt manželce své Barboře. Ale Pražané teprve r. 1441 jí postoupili ungeltu polovici. Králi Ladislavovi Staroměstští vrátili ungelt asi r. 1454 větší měrou, část, bezpochyby tu, která kdys náležela kapitule, sobě podrževše. Král Jiří r. 1469 zastavil některé ungelty za úhrnnou summu 231 kop do roka,[4]) a odkazoval ně-

[1]) O těch všech jarmarcích Čelakovský, Codex. I, č. 242., č. 296., č. 340., č. 320. Od krále Vladislava zvláště vrchnosti panské svým městečkům vyprošovaly jarmarky. Blatná na př. r 1502 obdržela dva. Arch. mus. Privileg.

[2]) Diplomat. v mus. zemsk. Z knihy zápis. žlutic. R. 1441.

[3]) Čelakovský, O začát. ústav. děj. Star. m. 34.

[4]) Arch. praž., č. 993. 224.

které výplaty na ungelt. Takž r. 1470 mistr Jan z Krčína, doktor a lékař, dí ve svém kšaftě, že z rozkázání králova úředníci platí mu z ungeltu na týden kopu grošů, i odkazuje ten plat na výchovu čtyř dcer, poněvadž král slíbil neodtrhovati toho platu od jeho manželky a dětí, kdyby ho Bůh neuchoval.[1]) Také Vladislav z ungeltu vykazoval peníze.

Správce ungeltní za doby válečné dosazovala obec. Býval jím jeden z konšelů a jeden z obecních. Od r. 1454 (?)[2]) byli úředníci královští (komorní) vedle městských. Jim k ruce byl písař, vážní, ladaři a hospodář, jejž pokládám za domovníka.[3]) Kožešníci, a snad též jiný řemeslný cech, jenž surovinu kupoval v ungeltě, měli i v této době v Týně své litkupníky. Takového makléře cech volil, a úředník týnský potvrzoval. Litkupník „koupě ohledával, rozvazoval, kusy vyčítal".[4]) Místo onoho hansgrafa, jehož úlohou bylo honiti kupce ke clu do Týna, bývá v této době napořád maršálek, zřízenec městský, člověk i zemanský s erbem.[5])

Nucené sklady a zastávky obchodní doby předešlé trvaly i na dále. Alespoň města, výsadou nuceného skladu nadaná, snažila se udržeti sobě privilegium v živé platnosti. Také výsadní cesty nucené, souvislé s vybíráním cla, trvaly v starodávném směru a způsobu, leč že v době bezvládí a nepokojů stávaly se pokusy o cesty jiné na škodu výsadních.

Nejvíc hádek o nucené cesty sbíhalo se v Pošumaví, kde budějovským a prachatickým výsadám všecka města a městečka i Rožmberkové překáželi, pokud kdy dovedli. Rožmberští také od Jiřího krále r. 1463 získali svým městům Třeboni a Svinům větší vozbu

---

[1]) Arch. praž., č. 2119. P. 9.

[2]) Když Pražané postoupili královně Barboře část ungeltu, vyskytuje se r. 1441 v Ungeltě úředník královský. Pak není povědom žádný až r. 1473. Tomek, D. P. IX., 279. R. 1489 byl Matuš ze Semic »na ungeltu nejvyšším úředníkem královým«. Arch. praž., č. 2089. M. 29.

[3]) Arci přiznati dlužno, že r. 1460 je hospodářem Hanuš, jehož žena podruhyně, r. 1517 je hospodářem urozený vladyka Blažek z Perefta (Arch. praž., č. 2119. L. 1.), tak že by tu mohl býti »hospodář« větším pánem než domovníkem.

[4]) Řád novoměstský z r. 1486. Opis v cechu litoměř. kožešn. Vidimus z r. 1651.

[5]) To je moje mínění, že bývalý hanusgraf proměnil jméno v maršálka. O maršálkovi Kozlovi víme jistě, že r. 1518 povýšen za »úředníka« v Týně. To snad svědčí, že maršálek s Týnem souvisel. Tomek (D. P. VIII., 287) míní, že maršálek byl k jakési oslavě nade všemi služebníky obecními.

soli proti době předchozí. Netoličtí pokoušeli se o sklad solní proti Prachatickým, král Jiří musil r. 1465 smiřovat a zapovídati. Prachatičtí vyžádali sobě r. 1492 nového stvrzení své zlaté cesty z Pasova se slibem, že nemá nikomu jinému býti dána. Nicméně Vimperští osvojovali si cestu tak, že z toho byla r. 1502 mezi sousedy těžká nesnáz.

Nejtužší spory byly však o nucené cesty z Budějovic a z Prachatic na Písek. Písečtí měli z předešlých dob clo na kupectví suché i mokré a proto vysílali zbrojence na silnice, aby jejich cestě nevyhýbali se ani lidé z měst a z městeček daleko stranou ležících. S Netolickými se hádali zle r. 1465; Vodňanským král byl r. 1486 nucen rozkázati, kteří chtějí jeti do Pracheňského kraje, že musí na Písek, jinak že by starodávní silnice sešla.[1]) Toť byl tedy důvod, proč obchod nesměl se bráti cestami kratšími! A hádkám není konce. Spor o cestu z Prachatic přes Volyni k Plzni, že musí jíti na Písek, vypukl zase r. 1488 a opět r. 1524. Ve své horlivosti zabíhali strážcové silnic až na cesty cizí; Stříbrští zajali r. 1487 Plzňanům drahně volů na silnici domažlické. Po velikém křiku a soudu, musili vrátiti kořist.[2])

Praha vždy střed obchodu; sem vedly starodávné cesty nucené. Cizí kupci musili se zbožím do Prahy. Nověji připomenul jim to r. 1497 Vladislav, obnoviv pražské privilegium. Obchodní spojení zahraničné zůstávalo, jako bývalo. Naši jezdívali do Benátek, Benátčané sami nic osobně nerozváželi; obchodní svět musil k nim. Přímé a pevné spojení Benátčané mimo všecek východ a jih měli již teď také s Francií, Nizozemskem a s Anglií, takže obchodník mohl stržiti v Benátkách i zboží oněch zemí. Benátčané měli také vlastní industrii velkovýrobnou, zvláště textilní, sklářskou, robili papír, tiskli knihy, čistili cukry, byli výbornými zlatníky, voskáři, mydláři. U nich se pro kupce cizího shrnovalo zboží též z jiných měst vlaských; tu byly jmenovitě na prodej milánské a jiné lombardské zbraně a zbroje. Tu bylo všecko na prodej. R. 1421 dože Mocenigo počítal roční obchod benátský v 28,800.000 dukátech.[3]) Mnohý náš kupec dojížděl za obchodem také jen do Norimberka a

---

[1]) Všecky uvedené zprávy viz v arch. měst. ve Svinech. Opis v zemském arch. Sláma, Prachatice 48 a násl.; arch. písecký, kn. 95. Arch. Čes. VII., 569. Winter, Obraz II., 477. Teplý, Volyně 81.

[2]) Strnad, Listář plzeň. II., 248.

[3]) Büchele, Gesch. d. Welthand. 88. Engelmann, Gesch. d. Hand. 84.

do Augšpurka, kteráž města měla sklady benátského a jiného zboží a kromě toho vynikla velikou produkcí vlastní: Augšpurk v oboru textilném, Norimberk co do kovových prací (šmejd).

Obchodům na východ proběhem XV. věku několikrát hrozila pohroma tím, že Krakov a jiná polská města nechtěla nikoho pouštěti dále.[1]) Ale na počátku XVI. věku na několik let překážky nastaly všech předešlých větší. Tehda totiž Vratislavští způsobili velikou nesnáz o nucené cesty a sklady. Na jich akcí král Vladislav obnovil r. 1507 sklad ve Vratislavi, a zároveň Albrecht braniborský sklad ve Frankfurtě n. O., a to tak, že prý žádný kupec z Polska, z Rusi, Prus, z Litvy, dojda do těch dvou měst, nesmí dále, ale též tak obráceně, kupci z Vlach, z Nizozemí a odjinud ať docházejí jen do těch měst a dále nic.[2])

Vratislavští o tomto svém privilegium vydali zprávu tiskem a rozesílali ji do světa. K Pražanům a k českým stavům se utekli s prosbou, aby i oni sklad jejich uznali a chránili, neboť prý i oni z něho budou míti prospěch; jeť jim přec pohodlněji jezditi jen do Vratislavi nežli do Krakova, do Lublina a j. Také prý by tím snadno mohla obnovena býti cesta z Vlach a do Vlach Prahou, čímž by zkvetl sklad a obchod pražský, jako bývalo, než vojnami obrátily se cesty jinam a než na útraty a škodu Vratislavi a Prahy obchodně zmohutněl Norimberk a Lipsko. Vladislav král požádal i Maxmiliána císaře, aby Frankfurtu a Vratislavi nucenou zastávku a sklad (station a nidrlag) stvrdil, tak aby ta dvě města byla hranicí německého národa k Polsku, Litvě, Prusku až do končin nevzdělaných (an die barbarei).[3])

Zhořelečtí a saská knížata zdvihla zlé odpory proti tomu, bojíce se o cesty své; popudila i české stavy, tvrdíce, že bude sklad vratislavský škodou Českému království. Vratislavští r. 1508 píší do Prahy latinsky prosbu, aby město drželo s nimi, aby se přimluvilo u stavů a králi (jenž zatím už kolísal) aby po přítomném poslu vzkázalo, že zastávka u Vratislavských bude Čechám a Praze prospěšnou; bez té zastávky ani Vratislav ani Praha ztracených sil obchodních nesebéře. Na konec se omlouvají, kdyby Zhořelští

[1]) Poznaň, Kališ, Hnězdno r. 1444 staly se na čas mezní stanicí. R. 1473 Krakov nová privil. obdržel na škodu Vratislavských a nastal tu boj. Kutrzeba, Rozpraw. Akad. Umiejętn. II., XIX., 92 a násl.

[2]) Vratisl. Stadtbuch, AA. 1. c. Opis v Diplomat. mus. zems.

[3]) Vratisl. Stadtbuch, NNN. 106. 11. 12. 15.

činili kupcům jejich násilí, že budou opláceti. Týž rok psali také českým stavům. Z listu vysvítá, že již si vzájemně lapali vozy a voly.

Roku následujícího (1509) Polsko vystoupilo proti záměrům Vratislavských; obnovivši sklady v Poznani a v Kališi, uzavřelo tím obchodní hranici. Král Polský Zikmund po některých vzájemných kyselostech konečně r. 1511 vzkazuje Vratislavským, že zapověděl svým poddaným obchodovati s nimi, a Vratislavští naopak že nesmějí do Polska pod ztrátou všeho zboží, neboť prý překážejí Polákům jezditi do Čech; jenom jim po čase ještě dovolil, aby si v Polště zvyupomínali dluhy. To byla rána, neboť Vratislavští svým obchodem záviseli na Polsku.

Takž ve východních končinách těmi příhodami obchod se zarazil, nebo veden podloudně a podvodně. Zápas však neustal. Na podporu vratislavského skladu upisují se r. 1510 knížata slezská a Joachim braniborský; vévoda lehnický a břežský chce ho rok trpěti. Vladislav protivníkům skladu toho se omlouvá, že vlastně nestvrdil nic nového.

R. 1510 i Maxmilián nucený sklad vratislavský stvrdil.[1]) Na prosbu Vladislavovu r. 1511 polský král odvolal svůj prudký zákaz obchodní, ale skladu vratislavského uznati nechtěl. Vratislavští Pražanům zase naříkají (r. 1512), že polskými sklady v Poznani, v Hnězdně, v Kališi, v Krakově, od nichž nikoho dál nepouštějí, jsou všickni obchodníci od západu příchozí stejně zkracováni. Zmatky rostou, zvláště když i město Hlohov založilo si nucenou zastávku a zdržovalo kupce (1512) a kromě toho svou silnicí odvádělo kupce na Gdansko.[2]) Vratislavští žalovali. O sněmu svatojirském r. 1512 vyslána do Prahy od Vratislavských deputací k českým stavům a městům; na cestu jí dán spis, v němž líčí se dlouhá historie vratislavského skladu, který už Matiáš král obnovil (po r. 1478), král polský prý hrozí zabitím, kdo mu za obchodem přijde do jeho země, ale židy a Saraceny prý přijímá; poznaňský sklad odvedl prý starou cestu českou pryč přes Míšeň a Lipsko proti právu Čech i Vratislavi, mohlo-li Polsko dovoliti sobě to, tím spíš Češi a Vratislavští mohou sobě obnoviti sklady nucené. Prosí tedy stavy české, aby s nimi drželi proti Hlohovu aspoň přímluvou u krále.

[1]) Tamže NNN. 23. 28. 69. MMM. 73. 79. G 59.

[2]) Tamže, NNN 88. 103. 107. EEE. 232.

Ale v Praze od stavů dána odpověď odkládavá, prý teď na to není kdy, těžké věci domácí na sněmě že mají přednost.[1])

R. 1514 Vratislavští dali se konečně na cesty k smíru s Polskem. Podplatili polské úředníky nejvyšší, biskupu kancléři dali „kredenc" (číši) za 50 dukátův, a tak se stalo, že r. 1515 Zikmund král vydal mandát, jímž dovolil Vratislavským obchodní cesty až do Pohan, začež musí Vratislavští propouštěti polské obchodníky bez překážky svého nuceného emporia.[2]) Tím obchodní vojně konec.

Vývoz obchodní z Čech v této době týkal se týchž věcí jako v době předešlé. Z plodin zemědělských to bylo obilí, jež asi největší měrou bralo se ven ze země cestami jižními (zvláště od Prachatic) a na sever. Vyvážen chmel, dříví, máslo, sýry, ryby, české víno voženo do severních zemí sousedních, vlnu vozili též na sever a do Polska,[3]) připomíná se v dovoze vlna bílá, modrá, žlutá. Kámen vlny (20 liber) prodáván v půli XV. stol. po 22 groších. Vyvážen vosk v kruzích, libru počítali kupci r. 1451 po 4 groších 2 denárech, r. 1464 po 6 groších a r. 1512 po 8 groších. Tedy cena, prvotně již nemalá, stoupala. Z naší země hnán ven dobytek i po sto kusech pospolu. Ale při tom možno, že dobytek byl také zbožím skrze Čechy transitním. Z průmyslných výrobků českých vývozu schopno bylo plátno, kůže, české nože a tesáky,[4]) sukno[5]) a pivo. Přes všelijaké obmezení při produkci pivo české došlo v této době exportu tak valného, že si ho sousedé zakazovali. Takž

[1]) V relaci své vyslaní (písař Pruffer a hofrichter Yban von Tharaw) vypravují, že viděli v Praze, kterak je zle, es ging zu der Zeit ein murmor in pofel, také vznikl požár na Nov. městě, snad založený. Kancléř prý mluvil s nimi zlostně, jest jim »sehr gehoch«. Panu Pernštýnskému ani rytířstvu se sklad vratislavský nelíbil. Pražané dali odpověď, že pilně prohlédnou spis Vratislavských, což ovšem není odpovědí žádnou. Tamže, MMM. 108. Legacio in Pragam.

[2]) Tamž NNN. 153. MMM. 110.

[3]) Arch. praž., č. 2119. K. 14. Buchner, Codex pictur. XXXIII.

[4]) V Benátkách bylo v dluhu zajato 4300 českých nožů. Kutrzeba, l. c., 174. to uvádí, ale bez datum.

[5]) Sukno české r. 1508 vezl novoměsts. měšťan Marek do Prešpurku. Vezl postavy červené a černé žatecké, dlouhé bílé letovské. V Prešpurce stával vedle Jihlavských. Arch. praž., č. 2095. E. 19. Pražskému soukenníku Frčkovi r. 1447 dlužen byl kdosi v Žitavě 12 kop za sukna. Č. 2096. N. 1. Ve Vídni bylo na »české sukno« mýto. Hormayr, Wien. V. CL. R. 1461 v Linci určili, zač smí české sukno býti prodáváno; sukna plzeňského a budějovického loket nejvýš po 44 denárech, píseckého po 32 den., jindřichohradeckého po 55 den., a jiného horšího nejvýš po 28 denárech. Strnad, Listář. plzeň. II, 75.

r. 1454 král Ladislav jakožto vévoda rakouský zakázal dovoz piva českého do Rakous, aby neměl škodu konsum vína.[1]) R. 1511 zase vydává zákaz českým pivům vévoda bavorský.[2]) O dovoze pražského piva a hradeckého na Moravu víme nahodilou zprávu z počátku následující periody.[3])

V dovoze do naší země byly hlavně věci „kupecké", totiž koření, ovoce zámořské a cizí zboží textilné. Z Benátek přivážеny tytéž věci, které uvedeny jsou v době předešlé, jen je o sklo a mýdla víc; tehda kvetla veliká fabrikace mýdla zvláště v Neapoli, v Bologni a j. Stran skla je určitá zpráva z r. 1493, že čisté koflíky a sklenice, „jako je do Čech z Benátek vozí", nejsou křišťálové, jak mnějí někteří, ale jsou sklenné.[4]) Při hedvábných látkách orientských, z Benátek vožených, vyskytují se teď nová jména podle starých. Uvádějí se damašky, samity čili satiny, jichž loket koncem této doby byl po 8 groších, tafaty, karmaziny, jichž loket byl po kopě míšeň. Některá látka měla v sobě také osnovu vlněnou. Takovou jest feřtat, jehož loket byl po 24 groších v době vladislavské. Aksamity kupovány (1480) po dvou rýnských zlatých (dukátech) loket. Zlatohlavy po 7 rýnských. Libru hedvábí kupci nabízeli po 5 zl. rýnských. Zdá se, že tehdáž z Benátek vozili také tenké plátno, jež zváno pohanským a pocházelo z orientu,[5]) také hojněji teď vozili bavlnu, jež do Benátek dostávala se z Kypru a ze Syrie. Uvádí se bavlna žlutá v „palících" — v balících (r. 1465).

Dovoz koření byl v této době asi z míry valný. Známáť zpráva Butzbachova (1487), že sic Čechové daleko středměji pijí nežli Němci, ale že pojídají tuze mnoho koření, prý jest přísloví, že vepř v Čechách za rok víc šafránu sní nežli v Němcích člověk.[6]) Libru šafránu v půlce XV. století počítali po 1 kopě 48 groších českých, r. 1464 byla po 3 kopách míšeňských; na té ceně zůstává v Praze a snad všude v Čechách za mnoho let. R. 1494 v Hradci Jindřichově i v Praze už je po 3 kop. 30 groších a r. 1520 počítají libru

---

[1]) Arch. mus. 1454. Schulz, Č. Č. Mus. 1905. 203.

[2]) Říšský archiv mnichovský. Böhm. Lit. Nro 3. Tom. XIII. Fol. 109. Opsal mi pan dr. Matějček.

[3]) Arch. Č. XX., 372. 505.

[4]) Jan Hasišt. z Lobk. Putování. Strejček. 53.

[5]) V Putování Lobkovicově (str. 107) o tom plátně se vypravuje, že mameluci »čistým tenkým plátnem«, jemuž říká se synalboff nebo »pohanské plátno«, obvinují si klobouky.

[6]) Butzbach, Chronik. 78.

„kathulanského“ (Catalonie) šafránu po 3 kopách a 50 groších, ba i po 5 kopách. Patrno, že proti době předešlé šafrán poněkud zlaciněl, ale na konec vyskočila cena nadobyčejně.[1]) Také jiného koření ceny neliší se valně od cen doby předchozí. Libra hřebíčků bývala po 3 kop. míš.; libru pepře počítali průměrně po 18 groších míš.; libru muškátových kulek po 3 kopách; libru zázvoru (jejž dělili v kuchyňský a „lepší“) po 20—22 groších, libru květu 48 gr. Rýže libra byla r. 1460 za 3 groše; libra fíků za 2 groše. Cukr si Benátčané shromažďovali z ostrovů Madejry a z Kanárů, odtud také měl pojmenování. Byl to cukr z třtiny vytlačený a na ohni tvrzený. R. 1490 počítán v Praze centnéř za 18 kop grošů (asi jen míšeňských) a touž cenu měl ještě r. 1526. To by libra byla po 12 groších. Papíru „kniha“ (24 archů) prodávána v Praze, v Berouně a j. na rozhraní XV. a XVI. věku po 3—4 groších, rys po 56 groších i nad kopu. V Hradci Jindř. ten čas sáh dříví měl cenu půl druhé knihy papíru.

Z Italie (z Benátek i od Tersta) a z Tirol voženo k nám víno cizí, „těžká pití“ týchž jmen jako v době předešlé. Malvazí teď často slove „vlaským“. V husitské válce (r. 1429) počítali v Praze žejdlík malvazí po $1^1/_2$ groši, tedy pintu za 6 grošů č. Žejdlík vína Romanie po groši, pintu za 4 groše. Na konci XV. století prodává se žejdlík malvazí po $6^1/_2$ groších č. (13 gr. míš.). Tedy o málo zdražilo se.

Z bližšího jihu, nežli jsou Benátky, ze Solnohradska a z Passova vožena do Čech sůl jako od starodávna v bečkách, v prosticích, „v kobylích hlávkách“ a v „corkách“. Rozeznávali několik druhů soli co do kvality. Nejlepší byla sůl „veliká“, které říkali šemberk (snad ze slova schönwerk). Z Rakous a z Moravy vožena k nám vína. Týmiž zeměmi dostávalo se k nám v této době i víno seremské, jehož žejdlík v Praze konec periody (1526—1527) prodáván po 12 malých denárech.[2]) Také příhony dobytka z Uher děly se tou dobou vždy silně Moravou a Rakousy. Z Rakous voženo k nám i ovoce, a z Moravy nad to také obilí.

Od západu vozili k nám především textilní zboží. Z Nizozemí a Porýní vožena větší měrou nežli v době předešlé barevná jemná sukna, jmenovaná dle měst, kde jich fabrikace. K starým jménům

[1]) Zmíniti se jest, že v Čechách pěstovali »zemský šafrán«, jemuž říkali vlček. Měli k tomu šafránice. Arch. Český XV., 90.

[2]) Arch. praž., č. 1047. R. 11.

suken brusselských, levských, mechelských a j. (str. 359) teď často přistupují brykyše (sukna z Brugge); od r. 1474 vyskytují se v Praze amstrdámská či astrodomská sukna. Lindyše, ať to jméno pošlo z Luttichu, z Leydena či z Londýna, hotoví se ve Flandrech obecně jako sukna z nejjemnějších a kvality zvláštní. Barev byl lindyš nejrozmanitějších, ale u nás obdivován lindyš hlavně barvy lvové či zlaté. Loket počítali v Praze po 22—25 groších českých (1520).[1]) Vyskytují se sukna u nás i jen s všeobecným označením „flanderská". Od r. 1463 přivážejí do Čech nějaké sukno pod jménem „puczpachů".[2]) Z ostatních látek nejvíc k nám voženy rýnské a flanderské barchany, jichž stučku počítali po 2—3 kopách (1520), kmenty nizozemské (Gent), švýcarské, bavorské. R. 1523 byla štučka kmentu svatohavelského v Praze za $1^1/_2$ kopy míš. Hojně voženy z týchž končin též harasy, loket po 10—12 groších, štučka po 6—8 kopách.

Od Rýna vožena vína, dovoz však nezdá se býti valným, za to z Brabantu i od Rýna drahně k nám kožešiny dováženy, jmenovitě se uvádějí brabantští králíci. Hanuš kožešník z Mitštatu (Mittelstadt) r. 1444 prodal mistrům kožešnickým Starého i Nov. města 1000 koží králíků brabantských za 10 kop a 20 grošů (asi česk.), 1000 králíků rýnských za 8 kop a 20 grošů; kůže popeličí jim počítal po 11 penězích.[3]) Všech uvedených věcí nizozemských bylo lze dosíci v Norimberce, a norimberští kupci sami vozili je k nám. Naši i cín kupovali od kupců norimberských, ač ho měli doma.[4])

Od severu a z východu vozili k nám, jako v době předešlé, hlavně míšeňskou sůl, pruské a jiné kůže, kožešiny, ryby slané a sušené (až od zálivu Zuiderského), pivo svídnické a žitavské, litý med v kbelích, nověji připomíná se v dovoze slezské plátno, tisové dříví od Toruně a Gdanska, zbraně a štíty z Litvy, měď, olovo a vosk z Polska. Kupec Janek z Kališe měl v Praze r. 1464 též šlojíře na prodej, a to velmi drahé (po 2—7 zl. uherských, po hřivně

---

[1]) Sklad flanderských suken viz v arch. praž., č. 8. 74 z r. 1529. Není veliký, je v něm 282 loket flandru lvovské barvy, flanderského koumaru (šedá barva), lindyše brunátného, modrého, zeleného, lvové barvy, blankytného, rozinového.

[2]) V Praze byl toho sukna postav za 7 kop. Arch. praž., č 2119. M. 13. V Plzni se připomíná r. 1464. Strnad, Listář plz. II., 107.

[3]) Arch. praž., č. 2096. K. 2.

[4]) Arch. praž., č. 2098. 785. R. 1475 kožešníci pražšti jsou dlužni za blány a popelice Ambroži, kupci z Norimberka. Arch. praž. 2119. S. 4.

i po 4 kopách).[1]) Od polovice XV. stol. nejvážnějším a nejhojnějším předmětem obchodu z Polska byli voli.[2]) A jako na západě Čech Norimberk shrnoval k sobě všecko zboží se tří stran, tak na východě bylo lze našim kupcům všeho zboží z Prus a Rus dosíci ve Vratislavi. I uherský vývoz Vratislavští strhli k sobě. Plzeňský kupec Martinek koupil r. 1486 nad půl třetího tisíce kozletin uherských ve Vratislavi.[3])

Při otázce o tom, kterak byl obchod organisován, nelze u nás (ani v Praze) pomýšleti na veliká zařízení a podnikání. Forma obchodních styků i v této době jest na mnoze kupecky prostá, typickým vždy ještě jest podnik jednotlivcův. Energický kupec nebo kramář, jednotliví řemeslníci dávali se na cestu nebezpečnou, čekajíce zisku. Nejeden činil před odchodem poslední pořízení, „jestli by ho Bůh zachvátil smrtí na té cestě".[4]) Ani mocný průvod zeměpanský kupce někdy neochránil. Plzeňský Václav Kropáč r. 1492 bral se za kupectvem do Norimberka v průvodě vévodově a byl oloupen od lotrů. Ani na hospodě kupec nebyl bezpečen.[5])

Cizí kupci měli zvláště v Praze své stálé ležáky či faktory, z nichž jedni byli v služebném k nim poměru jakožto obchodní příruči, druzí byli v poměru volnějším, jsouce spíše komisionáři. V této době vyskytuje se již nezřídka, že nejeden pražský kupec převzal prodej kupectva cizího jakožto komisionář. Zisk volného komisionáře byl dle smlouvy.[6]) Obchod veden na účet komitentův nebo mandantův, jenž dal komisionáři plnou moc. Počty zapisovány, v čas výroční účtováno, a kvitance vydávány. Přes to nejeden faktor zůstával dlužen;[7]) některý i ošidil svého komitenta,

---

[1]) Obchodoval i voskem, šafránem, měl styky obchodní v Krakově, Krosně, Bytomi, Linci, ve Vratislavi, v Litoměřicích. Arch. praž., č. 2119. N. 9.

[2]) Kutrzeba. Rozprawy Akad. II. XIX., 82.

[3]) Strnad, Listář plzeň. II.

[4]) Arch praž., Miscell. 92. V. 12.

[5]) Strnad, Listář. II., 302. R. 1503 kupec brněnský Jakub dal na pražské hospodě hospodáři Šípeckému schovat váček s penězi, a ráno vrácen mu prázdný. Arch. praž., č. 1128. 47.

[6]) Kutrzeba, l. c., str. 158 má doklad, že ziskem komisionářovým byla čtvrtina výtěžku čistého »Jedną czwartą z zysku«.

[7]) Václav Reychenfelz, měšťan Nov. města Praž., jsa faktorem Jeronyma Jobšta z Frankfurtu na Odře, zůstal dlužen »v handlu a kupeckým během« za 4 léta (od r. 1524—1528) 1500 kop míš. Upisuje se i s ženou, že zaplatí — má

jako Lukáš Polák z Perna, jemuž Důra Šílená z Litoměřic poslala 200 zl. uherských a 60 zl. rýnských na herynky, a on nekoupil nic, pročež ztratil „čest a víru“.[1]) Naopak zase některý komisionář žaloval do své škody.[2]) Nejhůře bylo faktorovi, vydal-li mnoho zboží na úvěr a pak nedovedl dluhů dobýti. Staroměstský soud r. 1498 rozhodoval o takovém případě. Vinil totiž Jakub Huphauf z Mostu Jiříka Hyrše z Kadaně, že statek jeho veliký rozvěřil, aby tedy dluhy vyupomínal; prý je služebník „nevyčtený“ (t. j. že neučinil účtů). Ortelem vyřčeno, aby Jiřík položil registra, všecky dluhy do 730 kop míš. aby z nich věrně vypsal, Huphaufovi dal, s ním do Hory a jinam jel, dlužníky okázal, a to ve 4 nedělích. Jakub povinen na cestě stravu platit a ty dluhy vyupomínati sám. Sklep v Kutné Hoře musí mu Jiřík postoupiti.[3])

Faktoři nejen po stránce kreditní, ale hlavně co do cen prodeje a nákupu obyčejně mívali v oněch dobách valnou a širokou plnomoc. Obchodní zpravodajství nebylo totiž vyvinuto, a faktor přec nemohl se na dálku komitenta přes tu chvíli ptáti, smí-li to, ono pod cenou prodati, když situace obchodní se změnila. Byli sic kupečtí a jiní poslové,[4]) obchodníci sami přicházejíce a odcházejíce roznášeli zprávy obchodní, ale to vše byly zprávy nahodilé. Jakás organisace zpravodajství obchodního a politického skutkem stala se teprve v době následující.

---

dům a vinici — a kdyby nestačilo jmění jich obou, že půjdou na svůj náklad do vězení a na tak dlouho, dokud nezaplatí. Arch. praž., č. 2098. 369.

[1]) Soud staroměstský vyřekl obchodnici Šílené, že může Lukáše kdekolivěk staviti buď v Čechách, na Moravě, v Polště, v Němcích. Arch. praž. 2099, M. 32. Zajímavo, že také slovutný Václav Řepnice v Litoměřicích, jakožto bezděčný komisionář, přijal od Jakuba, praž. konváře, 105 kop míš. na sud cínu a nekoupil nic. Arch. Č. XIII., 472.

[2]) N. p. r. 1452 Jan Maršálek, jenž svému tchánovi Wolfu, kramáři, vedl kupectví do Krakova za kolik let bez náležitých zisků. Arch praž., č. 2099. M. 93.

[3]) Arch. praž., č. 1128. 27.

[4]) V Italii kupci měli poštu listovní zřízenu již koncem XV. věku, ale nepravidelnou. Severní Hansa kupecká měla své běhouny již na počátku XV. věku. Na počátku XVI. věku stálí poslové chodili z Norimberka a Augšpurka. U nás o poslech hovoří právo Soběslavské, pohusitské; v knihách městských vyskytují se poslové usedlí, jeden, Pavel, r. 1468 je zámožný (arch. praž., č. 2119. O. 12.) Městští poslové arci nosili úřední věci, ale zajisté brali s sebou i věci soukromých lidí.

Formané jakožto speditéři udržovali spojení obchodní. Obyčejně nebývali v určitém služebném poměru k obchodníku. Plat za dovoz býval na úmluvě. Na počátku XVI. století platila osoba od vozu s třemi koni z Prahy do Hory 40 grošů bílých, stravu koňskou a lidskou (t. j. pacholkův). Laciněji jezdili vozatajové z Král. Dvora do Prahy (1516). Brávali 10 gr. bílých a do Hradce 2 gr.[1]) V týž čas augšpurští formané brali od 4 centnéřů zboží (nebo od „saumu") až do Benátek 16½ zlatého rýnsk.[2])

Forman býval za řádný dovoz odpověden. Ztrát na cestě bránil se tím, že nejel silnicí sám, než společně s jinými; ztrát na hospodě bránil se, když bylo nutno, i soudem.[3]) Obchodovati forman neměl, ale mnozí obchodovali přec, jednak o své újmě, jednak jako komisionáři. Již r. 1418 zapisuje se forman Gredel z Uher v Praze v nějakém obchodním dluhu; Matěj, forman německý, zdělav v Praze dluhy, utekl r. 1503 od vozu i od čtyř koní, což vše prodáno úředně za 22½ kopy míš.[4])

Roku 1493 Štolcarová, plzeňská měšťanka, dala formanu Zikmundovi 200 koží volských, aby je v Norimberce prodal ne laciněji, než zač řekla, jináč aby je tam raději složil u někoho dobrého. Byl z toho pak soud, neboť forman je prodal laciněji. Konšelé plzeňští rozhodli, aby Štolcarová peníze přijala, ale formanu od vezení aby nedávala nic.[5])

Obchod drobný i veliký konán zhusta na úvěr. Při drobném pomáhaly vruby, při velikém posluhovala především registra, či jak říkali později, sarnály (t. j. journaly). I dluhy, u jiných kupců zdělané, kupec převzal do svého registru, když měl zaplacení bezpečné. Takž učinila pražská obchodnice Anna Strabochova, připsavši dluhy krále Jiřího, za drobné věci u kupců nadělané, k dluhu svému (1473).[6]) Registra kupecká měla u soudu průkaznou moc, šlo-li o důkaz, ale ne registra každá. Alespoň když r. 1511 dva

[1]) Arch. Praž., č. 1047. C. XX. Pamětní knih. dvorské 196.

[2]) Joh. Müller, Augsb. Warenhandel. 335—336.

[3]) R. 1452 musila Kateřina Pravova nahraditi 15 kop za šlojíře, které Marta z Rozhovic Havlíkovi, formanovi z Brodu Německého, dala vézti »z nájmu«, a ty šlojíře ztraceny na hospodě u Pravové. Arch. praž., č. 2084. E. 44.

[4]) Arch. praž., č. 2079. H. 28. 93.

[5]) Strnad, Listář plz. II., 314.

[6]) Arch. praž., č. 2119. R. 8. Bylo obojího dluhu 515 kop, 15 gr. Synové královi povinni platiti.

kupci vinili židovku pražskou, že dlužna jim za látky, a ukázali „registra“, rozhodl soud staroměstský, že „registra holá“ nestačí k právu, prý aby kupci přísahali.[1])

Jakého způsobu tou dobou u nás kupci pořizovali registra, jaké bylo jich účtování, znali-li už účetnictví podvojné, v Italii v XIV. věku již užívané, [2]) toho nikde nevypátráš.

Obyčejné a pevné pojištění obchodního dluhu dělo se v městských knihách, jenže bylo drahé a zdlouhavé. Dluh tu zapisován na dům, a nestačil-li jeden zápis věřiteli, zapsáno, možná-li i na dvě osoby majetné. [3]) Směnkový úvěr mimo Italii ještě nikde nebyl široce rozvinut,[4]) ale u nás psány již obligace, cedule řezané, které vypláceny tomu, kdo je přinesl, ať to byl původní věřitel nebo osoba jiná.[5])

Dluhy splácely se zhusta příležitostně o jarmarcích, při schůzce kupců z daleka. Jináče se zásilkou peněz byly svízele. Větší zásilky musily býti cestou zbrojně hlídány, a při menších nebyl každý posel spolehliv.[6])

I v této periodě ještě oblíbeny byly obchodní repressalie, že totiž věřitel zatkl zboží dlužníkovo [7]) a začasté i zboží číkoli, jen když pocházelo z města, z kraje, ze země, v níž byl usazen neplatící dlužník. O podvodných dlužnících obchodních jsou zprávy

---

[1]) Arch. praž., č. 1128. F. 11.

[2]) K. P. Kheil. Benedetto Cotrugli. Příspěvky k děj. účetnic. 23.

[3]) R. 1529 za cín 223 kop dluhu zapsala šmejdířka Burjanova Němci Mulczovi z Šleknwaldu (Slavkov) v Starém m., a dcera její upsala dluh ten na Novém m. Arch. praž., č. 2098. 333.

[4]) Nejstarší známá směnka je psána r. 1325 v Miláně a splatná za 8 měsíců v Lucce. Monum. Germ. paedag. III., 288. v Hanse jich užíváno v XV. věku V Polsku ještě řídko. Kutrzeba, l. c. 173.

[5]) R. 1511 koželuzi staroměstští o dluh za kůže učinili s Matesem Kraftem z Kerlice (Zhořelec), cedule řezané s prodlením dluhu do sv. Martina. Archiv praž., č. 2079. 124. R. 1515 »sklepoví úředníci« dlužni židu Chomutovskému a zapisují se, že vyplatí peníze tomu, kdo ceduli řezanou přinese. Tamže 142.

[6]) Arch. praž., č. 2079. 51. Jaroslav Pizda, řezník novoměstský, poslal r. 1496 Filipovi kupci do Uherského Brodu sto kop za dobytek, ale posel jeho, tovaryš Václav, utratil ze zásilky 48 kop. Pak se musil pod hrdlem upsati, že je nahradí.

[7]) Na př. kupec Tomáš Kraumar z Týna, když přivezl r. 1511 faktor Matesa Aksta ze Zhořelce zboží do underláku, hned na ně pro dluh »připověď« učinil. R. 1512 Jakub Tarnovský, Polák, koželuhům pražským na dluh dal kůže, k tomu dluhu ihned se přihlásil Bartoš Soliater, poněvadž prý mu Polák sám dlužen 217 kop a neplatí. Arch. praž, č. 2097. 29. 21.

u nás vzácny a týkají se dluhů jen malých.[1]) Také zapsán jeden, Duchek, kramář na Starém městě, že se chuďas pro dluh kupecký oběsil. Kupec Frejskut zveden v jeho dům na Starém městě.[2])

Jedna věc v této době musí zvláště býti vytčena jako význačna. Vyskytují se v Praze i v některých venkovských městech obchodní společnosti, sdružení nebo tovaryšstva (gzelšafty).[3]) Některá jsou dosti prostě složena jen k příležitostnímu obchodu, jen na určitý podnik; když se úkol provedl, rozešla se zase. Jiná však, a to svědčí již o značném stupni obchodního vývoje, jsou společnostmi komanditními, a to i dosti komplikovanými. Teprve v tento čas vznikají komanditní společnosti také v Polště, ba i ve Francii, kteráž vždy a ve všem byla napřed.[4]) Prostičký je způsob společnosti šesti osob, které se v Praze sdružily r. 1433 k nákupu a k prodeji vlny. Vzali ji na dluh a musili postaviti rukojmě, kterému dali právo, kdyby v čas jeden z nich neplatil, že smí na jich všech škodu rukojmě vzíti peníze mezi křesťany nebo židy. Tato zpráva (ještě z doby husitské vojny), je tuším nejstarší zprávou o spolku příležitostném. Do r. 1452 Mikuláš Kuželův z Roudnice jezdil se společníkem svým Matušem, kramářem, za obchodem do Norimberka. Na destičkách psali, co kdo vydal, co koupeno a co prodáno. Vozili plátna, klejt, šafrán, květ. Každý přikládal do „spolku" kapitál provozovací, třeba někdy ani ne valný. Postřihač Dubravský na Starém m. přiložil postřihači Jeronymovi, „do spolka sukna kroje" 120 kop míš. (1483); pražský pasíř Mikunda byl soudruhem několika venkovských obchodníků, k nimž přikládal „na spolek" jen po 30—100 zl. rýnsk. V Praze vedl obchody společníkům sám na své jméno a pak s každým zvlášť činil počty dle register, co v nich zisku, kolik dluhu. Zvláštní smlouvu o 30 volů

---

[1]) Arch. praž., č. 2079. 133. Takž na př. r. 1514 dává do staroměstské knihy zapisovati kupec Michal ze Salzburku, že Knotek a manželka jeho měli mu týdně splácet po kopě (do 13 kop), že splatili dvě soboty a ušli.

[2]) Arch. praž., č. 2110. 105.

[3]) Na str. 365. domnívám se, že byly společnosti již v době lucemburské. Zatím vytištěn od dra Teige z rukopisu vyšebrodského formulář ze XVI. věku, a ten dokazuje, že jsem tušil dobře. Byly v Praze společnosti (societas) na obchod se sukny. Jedné společnosti je pražský kroječ Rokycaner hlavou. Viz ve formul. str. 3., 4., 12. Sukna jmenují se de Dorn, de Levlin.

[4]) Kutrzeba, Rozpr. Akad. Umiejętn. II., XIX., 156. Przedsiębiorstwa handlowe. Séances et travaux de l'Acad. des scienc. moral. et politiq. Compte rendu, février 1905. 223.

měli mezi sebou roku 1476 pražští řezníci, Jan Lékař a Jindřich. Jindřich měl bráti jistinu za ty voly, za každého z nich 3 kopy (bez několika grošů), a Jan měl bráti toliko „utieziek a náklad“.[1]) Kupec v undrláku pražském Hanuš píše r. 1497 o svém obchodním spolčení s kupcem Ondřejem Sumrfeltem, že byli v společenství za kolik let, každého roku že se učítali, jen o výdělek roku minulého ne. Každý má prý z výdělku míti polovici, ale kdežto Andreas vzal svůj díl úplně, Hanuš obdržel v díle svém dluh 700 kop. I protož prý mají úmluvy, kdyby Hanuš onoho dluhu nemohl vyupomínati celého, že polovici škody ponese také Andreas.[2])

Velmi poučný obraz společenské smlouvy obchodní zachoval se z r. 1506.[3]) Smluvili se čtyři kupci o nizozemský obchod; byli to Viktorin Cukrmon od Voslů, měšťan Starého m., Václav Foyt, Václav Krása, kupec kutnohorský, a Zikmund Roh z Freyberka. První dva přiložili „do gzelšaftu“ peněz hotových, dluhů (t. j. požadavků) a phembertů (t. j. na zboží; phembert = pfennigwert), jmenovitě 1000 zl. rýnských na zisk a ztrátu. Krása a Roh přiložili hotově, na dluzích, na phembertech 1250 zl. r.; byl tedy základní fond společenský úhrnem ve 2250 zl. Tou jistinou, samostatně vedenou a účtovanou, se mělo těžiti a kupčiti. Zisk měl na čtvero býti dělen. Handl mají vésti Foyt a Roh s vědomím ostatních, jich radou a pomocí. Toto jednatelství však nebylo výhradným zastoupením na venek; vysvítá z další smlouvy, že každý člen oprávněn byl jménem společnosti obchodovati, čehož zevnější legitimací byla společná pečeť, jakoby firma té obchodní společnosti. Stojíť psáno, že vyvolili k tomu tovaryšstvu pečeť kupeckou zvláštní, kterou listy, zboží pečetiti jest; jestli by Foyt, Roh nebo kdo z nich vyvěřil (t. j. na úvěr dal) buď zboží, nebo na vexl půjčil tomu tovaryšstvu k zisku i ztrátě, měl „kupeckým řádem“ sebe i ostatní zapsati, pečeť přiložiti, a k té pečeti všickni čtyři se budou znáti,

---

[1]) O všech těch spolcích viz v arch. praž., č. 2082. B. 30. Č. 2119. F. 3. X. 5. Č. 2094. J. 28. F. 14.

[2]) V rejstříku oněch 700 kop dluhů zapsán mimo jiné Jan kamenník s 25 kopami, opat zbraslavský, kněz Václav, za štokfiše, herynky dlužen 25 kop, Lankaš malíř, 5 kop. Také hromada dluhů venku v městech. Za poručníka kšaftu Hanuš ustanovuje Andresa Lilginfusa, kupce, jak tráví u Ladevského, neb »on ten kupecký obyčej při tom obchodu dobře zná«. Na Zderaz odkazuje 10 kop na antifonář. Arch. praž., č. 2095. B. 10.

[3]) V stát. arch. drážďanském. Opis v mus. Diplomatáři. Vytištěno s právnickým výkladem v Právníku XXXIII., 743.

ale arci jen tenkrát, když o handli všickni zvěděli. Je tu tedy ručení všech proti třetím, což se vykládá již za pokročilou formu „compagnie“. Kdyby faktor nebo některý člen podnikl něco bez povědomosti druhých, zapsání ani pečeť neměly míti moci žádné. Jiné kusy týkaly se účtování jednotlivých členů při obchodech; Roh a Foyt, když jsou v Praze, tráviti mají na své peníze; kdo by ze spolka jel z Prahy pro potřeby gzelšaftní, tráví na společné peníze, ale mírně, poctivě, „krom šatů, hraní a útrat stranních, k tomu gzelšaftu nepotřebných“. Co kdo koupí nebo vydá, vše má psáti a počty činiti po každé jízdě. Kdyby člen něco ze společného sklepa vzal, musí sobě připsati na účet tou cenou, jak se jiným prodává. A každý rok měla býti konána bilance, co je zisku, co je ztráty, vše dle register. Aby zakládací listina této compagnie obchodní mohla zůstati při své stručnosti a aby nebylo potřebí psáti listin nových, snesli se členové, že všecky jakékoli úmluvy potomní budou se prostě psáti do register, ovšem s vůlí a podpisem každého z nich, a to zapsání že bude míti moc jako list na pergameně a s pečetí. Smlouva základní byla závazna na 6 let, žádný se nemohl odděliti, leč s volí všech.[1])

Přihodilo se též, že společník od společníka odkoupil obchod. Tak učinil r. 1523 pražský kupec Melichar Hirš, že od společníka svého Jošta Gintera převzal dříví tisové, „v kterémž jsou spolek měli“; sklad toho dříví byl v Toruni pruské, v Gdansku a v rakouském Traunkirchu. Při městských knihách malostranských se ze spolku propustili a kvitovali, zapsavše, kdyžkoli potomními časy jací šulprifové (dlužní úpisy), zápisové, registra, listové, cedule se nalezly, že ty všecky se ruší, aby žádné moci neměly, ale mrtvy aby byly.[2]) Méně zajímavo, že se společníci také někdy mezi sebou tuze rozvadili, a že jeden druhého klamal. Svrchu psaný pražský kupec Zikmund z Rohu pohádal se na cizím rathouze (v Norimberce) s kupcem Jiříkem Longrmerem, s nímž měl kupecké společenství, o počet tak zle, že svázav registra a na stůl v hospodě křídou napsav společníku svému vzkaz, v noci vsedl na koně a s Tomášem šmejdířem ujeli na ráz 12 mil.[3]) Podvodným ukázal se

---

[1]) Na smlouvě podepsáni dva svědkové, oba měšť. pražští, Jan Bavor z Četolibě a Jan Hrabáně z Vlkánova, jehož přídomek z Vlkánova spatřujeme později při jméně Zikmunda Roha freiberského.

[2]) Arch. praž., č. 2212. C. 28,

[3]) Arch. praž., č. 1047. L. 8.

býti svrchupsaný Jošt Ginter. Ten po letech (1533) ošidil Zikmunda Vaníčkovic, měšťana staroměstského, jenž se s ním spolčil na kupectví dříví tisového, několik set vydluživ se v Židech. Ginter utekl do Uher a společník přišel o peníze.[1]) Proto také nejedni společníci tvrdili sobě obchodní svůj poměr (a zvláště dluhy),[2]) knihami městskými; odkudž přišly nám některé smlouvy o spolčení v povědomost.

Na konec nelze nezmíniti se, kterak r. 1525 kupec malostranský Jakub Raytlinger prodal svůj obchod pražský i kutnohorský bratřím, Prokopovi a Jiříkovi Tonraysům, kupcům na Malé Straně. Prodal jim kupecké a kramářské věci i dluhy, jež měl u lidí, vše za 3200 kop míš. Ten peníz, na domech pojištěný, měl býti splacen bílými nebo malými penězi ve třech letech. Kdyby lhůtu nevyplnili, Raytlinger směl najednou dobývati dluhu celého. Až do zaplacení podvolili se kupitelé přijmouti Jáchyma, bratra Raytlingerova, za služebníka v handli. Proti tomu zapsal se prodatel, že Tonraysům nebude jízdami na jarmarcích v českých městech činiti překážek, že nebude za sebe nikoho posílati a obchodovati, zvláště ne v Hoře. Jen v Praze prý může Jakub svou živnost vésti.[3])

Veliký i drobný obchod jako v době předešlé, i teď měl nemalé překážky a svízele s mincí. Český groš (pražský, později řečený bílý), jednotka to mincovní, horšil se pořád,[4]) a první groše (prvníci) kteréhokoli krále českého bývaly i při svém zhoršení zrnem lepší nežli následující groše téhož krále. Lze sobě pomysliti hádky věřitelů s dlužníky příčinou prvníků a lehčích grošů rázu pozdějšího. Z cizích dukátů zlatých u nás v obchodě berny a běžny byly zlaté rýnské a uherské, které zrnem zůstávaly stálejšími než mince stříbrná. Na těch, když se měly proměňovati na český groš, nejpatrněji znáti, kterak náš český peníz klesal cenou. Byl-li za Václava IV. uherský zlatý za 24 grošů a rýnský za 18 gr. českých,

---

[1]) Když se vrátil, soudili se. Registr. čern. hejtman. v Museu zemském 2. JJ. O. 3.

[2]) Mimo jiné dobrý příklad r. 1501 v kn. arch. praž., č. 2097. 17. Jakmile poznal Pavel Doudleb, že Havel Šimuoně, s nímž byl spolčen v obchodě vlnném, dobytčím a rybném, že hospodářsky klesl, hned se připověděl k jeho domu.

[3]) Arch. pražs., č. 2212. F. 12.

[4]) Minci z doby válečné vyjímáme jakožto nejhorší a jen dočasnou. R. 1428 přiznává se, že obec z ní měla škodu. Rukop. gerštorf., č. 32. 26. Ostatně od vypuknutí bouře až do r. 1422 dělal minci, kdo dělati chtěl.

r. 1457 platil uherský zlatý již 34 groše a rýnský 26, r. 1463 dokonce počítán uherský zlatý po 40 groších. V tu dobu byl groš český tedy velmi pokleslý. Král Jiří podle slibu svého, na sněmě r. 1467 a 1469 učiněného, minci polepšil, takže r. 1482 byl zlatý uherský brán v 29 groších českých; časem se zrno groše ještě o něco polepšilo, takže r. 1485 nařízením sněmovním zlatý uherský byl za 27 gr. českých, a zlaťák rýnský za 20 gr. [1]) Ale r. 1490 zlatý uherský béře se za 48 grošů!

Na míře ještě horší byla mince drobná, jíž počítalo se 14 kusů na groš. R. 1473 za Vladislava ražena drobná mince „podvojná", jejíž 7 kusů šlo na groš. Sněm r. 1485 nařídil, aby takový kus příště slul peníz, též bílý nebo denár, a bývalá drobotina, jejíž 14 kusů šlo na groš, aby měla jméno haléřů. Jak byly haléře jadrné, to suďme z toho, že 6 kop grošů rovnalo se haléřům za 7 kop. Od r. 1519 razily se u nás tolary jáchymovské, jež platily za 18 grošů pražských i po zlatém rýnském (r. 1525). Ty se dlením doby v zrně tuze nehoršily.

Horší zmatky než nestálost zrna domácí mince tropily v Čechách monety cizí, zlé, obyčejně daleko horší nežli mince česká. Jenom jedna mince cizí stala se u nás v této periodě rovnoprávnou s grošem českým. Byly to „mečové" groše míšeňských knížat, ražené již v předešlé době po vzoru pražských. Obchodem se dostávaly k nám takovou měrou, že tu zdomácněly a r. 1469 vyňaty byly z mincí zapověděných, a odtud obvyklo počítati je za polovici českých, takže groš český položen za dva míšeňské. [2])

Za nejhorší minci, která k nám vnášena, platila rakouská mince Fridricha III. císaře a jeho bratra. Ta byla až černou. Také jí tak říkali. Zlé byly mince zhořelické, „orlíci", mimo ně „šnaypercí" a jiné lehké groše, časem také vratislavské. [3]) Němci a židé je sem nosili a naši českou, lepší, odnášeli. Zápovědi královské, aby mince cizí zlá a nešlechetná nebyla do Čech uváděna, po-

---

[1]) Arch. pražs., č. 2133. 15. Arch. Čes. V., 423.

[2]) Snad byla míšenská mince v Čechách nezbytnou. Máme soupis, co stříbra v Hoře od r. 1471—1526 zmincováno, a toho se nám nezdá býti dostatek při mincovně, která vynikala nad pražskou. Jen r. 1474 zmincováno 122 hřiven a r. 1491 130 hřiven, jindy jsou počty hřiven nepatrné mezi 16—58. Arch. horský, č. 7. Opis v arch. zemsk.

[3]) R. 1512 srovnáván nový haléř vratislavský s českým. Měsls. arch. vratisl. NNN. 107.

máhaly sotva nadlouze. Král Jiří pro usnadnění obchodu a na zkoušení nedobrých mincí zřídil v Praze r. 1460 měnu, v níž mohli kupci a obecenstvo cizí peníz vyměniti sobě za český, ovšem s příslušnou srážkou, která se lidem nelíbila. Poněvadž nad všecky zmatky mnozí lidé — zvláště židé — dobrou minci obřezávali, pilovali, aby jí stříbra ubrali, nezbývalo obchodníkům nežli vážiti minci při každém obchodě, zdali jest řádnou či „nevážnou“.[1]) Zmíněno buď, že také za obtíž bývalo předlouhé počítání stříbrné mince. Půl dne trvalo, než spočítáno několik desítek kop českých grošů. Aby se nemýlili a nemusili počítati znova, užívali „početních“ grošů; když totiž vhozen do pytle určitý počet mincí odpočítaných, položen za ně na stůl jeden početní groš.

Množství cel a mýt po cestách a v městech bývalo stále nemalým stížením obchodu. Psal jsem o clech XV. století v jiném díle (Obraz II., 463), i protož zde dotknu se jen nejdůležitějšího pro celkový obraz. I v této periodě, zvláště za anarchie, vznikala cla nová svévolná; králové ze svého práva také zakládali nová cla, zastavovali, přepouštěli stará, propůjčovali městům ungelty a cla v branách s úlohou, aby měšťané za to spravovali cesty. Tak obdrželi Staroměstští od Zikmunda říčné clo v Modřanech, Jiří dal clo v branách Kolínským, od téhož krále Novoměstští koupili clo brány Vyšehradské za 500 kop (r. 1459) a získali r. 1460 clo ze dříví nebo výton v Podskalí, když se byli dosti nahádali s Tábořany, jimž 100 kop ročně z výtonu zapsal r. 1437 Zikmud v dluhu, vzav výton kapitule vyšehradské.[2]) Od Jiřího také Staroměstští získali r. 1459 právní držení pražského cla mostního, jež v husitské bouři obsáhli o své ujmě.[3]) Již snad r. 1432 zřídili si na toto clo zvláštní úřad mostní; dva městští celní, jeden „k veliké pušce,“ druhý k malé, jsou tu již za husitské vojny. Mnohým městům dal právo celné Vladislav král. Některá města odkoupila si to právo od šlechticů, kteří měli na ně výsadu královskou z doby předešlé. Jen Malostranským nezdařilo se získati clo ze tří bran svého města.

[1]) Typickými jsou zápisy o tom jako tento: »Koupili jsme (zboží) za 160 zlatých uherských, na zlatě, na rázu i na váze pravých.« R. 1456. Arch. pražs., č. 2080. 136.

[2]) Jiří vyplatil Táborským summu za výton, dal ho Novoměstským za dluh 2000 zl. uher. a 1000 kop č., dokud by dluhu nezaplatil. Emler, Arch. Pam. VIII., 3. Arch. pražs., č. 2096. V. 7. 8. Čelakovský, Cod I. 255.

[3]) Čelakovský, Cod. I., 244. Stvrzení Vladislavovo r. 1472 tamž 270.

Zikmund dal ono clo Zajícům z Hazmburka, a ti r. 1488 prodali je Staroměstským. Bylo o to hádek dosti až do r. 1506, kdy spory jak tak urovnány smlouvou.[1])

Celných zastávek bylo úhrnem tolik, že r. 1515 sněm byl nucen zakazovati cla nespravedlivá a bez výsady starodávné. Poněvadž páni a rytíři nechtívali cel platiti žádných, týž sněm rozhodl, aby cel ani tržného neplatili, když něco ze svých statků vezou a prodávají, kdyby však koupili a prodali, platiti musí. Osvobození cel buď smluvené buď výsadní měli také měšťané některých měst mezi sebou navzájem. Takž bylo něco toho mezi Kutnohořany a Pražany, mezi Nymburkem a Kolínem již z doby předešlé; teď však o to bývaly hádky, a právo popíráno. Veliké osvobození cel obdrželi r. 1434 Plzňané od Zikmunda. Nebyli povinni platiti nikde v Čechách ani v říši, na zemi i na vodách. Poněvadž Plzeňští na ošizení cel vozili i zboží cizí, a leckteří kupci se také na oklamání cla za Plzňany vydávali, král Vladislav r. 1502, tvrdě bulli Zikmundovu, nařídil, aby jen rodilí a osedlí Plzeňští měli svobodu celnou, a ti aby mívali od rady městské list o příslušnosti plzeňské.[2]) Že Pražané osvobozeni cel v říši, o tom položeno svrchu. R. 1504 Vladislav osvobodil Novoměstské všech cel v království krom Prahy. Týž král také nařídil, aby Novoměstští na mostě v Praze a v branách platili jen ta cla, která platí Staroměstští, čeho neplatí jedni, neplaťte také druzí. Za to zase Novoměstští aby nebrali od Staroměstských z koní a z dobytka.[3]) Z cizích kupců byli jmenovitě Norimberští ode dávna u nás cel osvobozeni, ale přes tu chvíli ta výsada byla protrhována. S Plzeňskými si to Norimberští r. 1499 musili znovu sjednati, že na vzájem si odpouštějí cla; s Pražany se konečně smluvili, že budou platiti polovici cla v Týně, na mostě a na Malé Straně. Jiných poplatků v obci arci host prázden nebyl; musil ze stržené kopy dávati groš, ale nechávali to k víře jeho a k duši, kolik tržby za týden sám oznámil. Kupci v pražském undrláku krom jiných platů povinni byli v určitý čas dávati purkmistru a konšelům pepř.

---

[1]) Tehda mimo jiné Staroměstští propustili Malostranským volný dovoz soli na dva jejich jarmarky; při tom aby z vozu brali po 10 grošich a věrtel soli. Arch. pražs., č. 2211. H. 24. Staroměstští byli však povinni dávati ročně 20 kop na dláždění Malé Strany.

[2]) Strnad, Listář plzeň. II., 430.

[3]) Arch. pražs., č. 989. A. 39. Bez datum.

Cla mívala v královských a městských financích znamenitou úlohu. Zůstal-li kdo ungelt nebo clo dlužen, soudy takový dluh kladly při projednávání pozůstalosti vždy před jiné dluhy na první místo.[1]) Co do povahy a účelu byla cla v témž způsobě, jak vylíčen v době předešlé (str. 370). Byla passážní cla, placená za užití silnice, mostu, průvodu, byla fiskální při tržbě a skladu. Tarifní stránka ani teď nemá jasného principu ani jednotnosti. Na hodnotě, na větší menší ceně dovezeného zboží zakládají se cla řídko kdy, a to patrně pro nesnadnost svého vybírání: celný byl by musil býti kupeckým odborníkem. Obecně vybírala se cla specifická dle váhy, od kusu, na kopy, dle nádoby, od truhly, od vozu jako za starodávna.

Cla cestná v branách i říčná byla dosti prostě tarifována. Obyčejně bylo platiti z vozu groš, z dobytka velikého peníz (2 haléře) a z drobného haléř. Někde při tom clili zvláště pivo, činíce rozdíl mezi cizím a domácím. V sazbě litomyšlské (1490) a v hojnější sazbě mělnické (1498) clí se mimo pivo též víno, medovina, olej, koření (na libry), kůže (na kopy), sukna dle postavů a dle toho, jsou-li šerá nebo barvená (tedy cennější), herynky, železo, vor dřeva, koně, sůl, tuky, vlna, žernovy; sazba jde od peníze po groš; jen kopa blan (kožešin) clí se 3 groši a víno rivoli 4 groši. V sazbě mělnické uvádí se ještě také clo 2 peněz od „lehké koupě v uzlu“, od lodi veliké, kterou táhnou, 15 grošův a od vozu soli „půl věrtele“, tedy clo in natura.

Clo mostu pražského, jak bylo r. 1476 upraveno, má ráz jako nejpestřejší clo tržní.[2]) Skoro při každém voze platiti jest právo koňské po 2 penězích. Od zboží se platí zvlášť. Řemeslníci platí od truhel a soudků, vezených na jarmark, bez zřetele k zboží. Žďárské železo a jiné kovy i kupecké věci clí se dle váhy, srpy dle počtu kop, pánev pivovárská mosazná v tarifě psána zvlášť; kámen, dříví a tyčky clí se dle vozu, vlna na centy, dobytek a koně od kusu, z býka, kozla, berana nic se neplatí. Husy od kusu a dle toho, hladové-li či krmné. Ze šlojířů se platilo, byly-li v uzle, sukna a plátna dle postavů a štuk, chmel se clil ze strychu

---

[1]) Po zavražděném Janu Šípovi v Praze r. 1525 soud přiřkl nejprv úředníkům ungeltu krále JM. 6 kop, potom úředníkům mostu 10 kop, pak úředníkům z šestipánů 17 kop cla vinného, neboť »právo ukazuje, že královské dluhy a obecní předkem jíti mají.« Arch. pražs., č. 1129. 197.

[2]) Arch. pražs., č. 3. 31.

(Staroměstští nic), ryby suché cleny počtem tůn, pivo domácí a cizí (jmenuje se freiberské, svídnické, žitavské) dle sudů, víno cizí a medovina dle láky. Sůl dle káry, dle počtu prostic nebo dle vozu, ať je plný nebo ať jsou v něm jen dvě prostice. V sazbě uvádí se ještě hromada věcí sprostných i důležitých, z kterých bylo platiti: peří, hrnce, necky, mísy, seno, semena cibulová, olej, otruby, popel, droždí vinopalské a „voštiště". Zajímavý je mezi zbožím reth, barva, která se clila na tůny a kayvly (= 3 tůny). Nejnižší poplatek kusový v mostním cle pražském je peníz, obyčejný poplatek tůny a centnéře jsou 2 peníze, od věrtele a sudu ½ groše—1 groš, od vozu groš až 4 groše. Při truhlách kramářských bylo divné celní ustanovení: „jak se vidí, tak se béře." Z některých věcí bylo jen ukázati cejch z Týna; z některých platilo se pouze „právo koňské". Tím způsobem osvobozeno bylo uhlí, železo berounské, „které se na centy neprodává," pivovárská pánev železná nebo jiná malá, šlojíře na voze, obilí, ovoce, živé ryby, sýr, máslo, med v kbelcích. Od zvonu vezeného a od vozu, na němž se kdo stěhoval (také nevěsta), bylo dáti jenom celným zpropití. Při některém zboží zřejmě stojí, že se z něho platí, když se veze do Prahy i z Prahy (na př. srpy, sůl prostičná). Židům bylo z dobytka, z peří zvláštní clo, z vína měli platiti jen zpropití, jel-li žid na voze, měl celným dáti 2 peníze, jel-li na koni, 5 peněz.

Přirovnávajíce tento celní řád s mostním řádem doby předešlé (str. 374) vidíme, že se některé zboží ztratilo (pušpan, fladr), za to množství zboží rozmanitého přibylo. Co do sazby pozorujeme nestejnost změn. Některá je teď menší, nežli byla v době lucemburské; na př. za cent vlny bylo dáti kdysi ½ groše, teď jen 2 peníze. Jiná sazba je zase větší. Na př. od kamene mlýnského dávali dřív 6 haléřů, teď groš; z vozu soli prostičné dřív groš, teď čtyři. Mnoho sazeb zůstává stejných, aspoň na pohled. Z tůny herynků na příklad platilo se dříve po 2 haléřích, teď po 2 penězích, postav sukna clen kdysi po haléři, teď po dvou penězích clíti bylo sukno barevné, po penízi šeré; od vola, krávy bylo dáti kdys po haléři a teď zase tak.

Clo labského mostu v Litoměřicích (z r. 1454) je daleko prostější pražského. Po dvou haléřích platiti jest z kusu dobytka velikého, z pěti kusů drobného, z koně, ze sudu vína, piva, ze soli; po 6 haléřích z centu železa a loje, po haléři z postavu sukna, z pytle chmele, z tůny ryb, z vepře a z člověka, jenž pěšky jde na trh s něčím.

Cla tržní jsou rozličná dle trhů. Ze všeho, co se na trhu prodávalo, bylo platiti. V Praze bylo trhů nejvíc, a tu se také nejvíc řádů celných zachovalo. Clo staroměstského trhu ovocného z r. 1456 [1]) týká se nejprve vozů. Od vozu jest dáti dle rozličné sorty ovocné od 4 grošů do 10; tržné vedle toho je malé, a to od 1 haléře po 4 h od vozu. Po haléři bylo dáti z vozu jablek, hrušek a z ořechů českých, po 2 haléřích z ořechu a jablka rakouského, jablka polského a bavorského; po 4 haléřích z kaštanu. Mimo to bylo z některého ovoce donésti do ungeltu „funt" a do úřadu šestipanského košík. K tomu bylo platiti také tovaryšům od měření (od 2—4 gr.). Z káry jakéhokoli ovoce bylo tržné clo v 9 penězích, z káry syrových hub 4 denáry. Tolikéž bylo dáti z koše jakéhokoli ovoce. Kdo přinesl ovoce v pytli nebo v mošně, dal haléř.

Prosté bylo tržné clo dobytčího a koňského trhu na Novém městě v Praze. Dle zprávy z r. 1513 bylo z koně platiti po 3 penězích, z dobytka velikého po 2, z drobného po 1 penízi. [2])

Na poučenou, kterak král dělil se o clo tržné s obcí, posluž trh čerstvých ryb na Starém městě. Platiti bylo porybnému královskému i městskému. „Porybné" bylo větší a menší; ono dávali, kdo přivezli na vozech, toto dávali, kdo prodávali na drobno, na trůky. Dle tarifu z r. 1523 [3]) bylo klásti z kopy přivezených kaprů půl druhého kapra; z kárky pstruhů tři. Tedy zase tržné in natura. Z něho byly králi dva díly, městu jeden. Porybné menší kladlo se v penězích a náleželo jen obci. Kdo měli trůky nájemné, platili ročně 8 grošů, v den postní po 3 haléřích, v pátek 5 hal. Kdo přinesl v ty dny ryby ve džbánku, dal peníz.

Z piva cizího bylo platiti k obci staroměstské koncem XV. stol. (1490) po 20 groších ze sudu a nad to půl pinty úředníkům. Z cizího vína v týž čas také bylo donésti půl pinty na radní dům; tržné pak vybíráno na náměstí; od věrtele bylo klásti po 4 denárech, a tak dle velikosti sudu víc a víc, až za sud žitavský bylo dáti po 2 groších a 2 denárech. Kromě toho platilo se ještě „práva koštýřského," i tomu, kdo sudy měřil, a tomu, kdo je v noci hlídal. [4])

---

[1]) Arch. pražs., č. 2133. 10.
[2]) Arch. pražs., č. 989. G. 6.
[3]) Arch. pražs., č. 2133. 8.
[4]) Arch. pražs., č. 2133. 18. 8.

Důkaz, že tržné clo bylo zaplaceno, provozován tím způsobem, že trhovec, vjížděje do města, musil v bráně složiti základ, kterýž mu byl pak vrácen, když přinesl z trhu „cejch“ od tržného. Známo, že se obchodníci clům vyhýbali, jak jen dovedli. Cestným clům uhýbali se odbočením z výsadní silnice na takové postranní cesty a necesty, že šlo i o hrdlo a ztrátu všeho zboží i s koni.[1]) A zůstávajíce s vozy před branami a obchodujíce pokoutně, po hospodách, po vsích, vyhýbali se clům tržním.

Na konec jest zase položiti o židech, pokud se týkají obchodu.[2]) U nás nebyli tak v popředí jako v Polště tou dobou,[3]) ale jest činnost jejich čím dál více znáti. Hlavním zaměstnáním jich pořád bylo půjčovati se ziskem lichvářským. Půjčovali na listy a na „základy“, zhusta i na zástavy kradené, půjčovali všem stavům a úřadům. Poněvadž židé náleželi k regálu královu, stanovil jim výšku lichvy zeměpán, a když v době jagaillovské židé se dostávali větší měrou v područí vrchností a obcí, přijata všude lichva židovská, jak byla dotud zeměpansky zregulována. A byla vysoká vždy! V době války husitské žid bral lichvy 43—44%, bezpochyby proto Zikmund r. 1436 rázně nařídil, aby lichva na všech listech pominula, ale jistinu aby dlužník splatil. Ale potom stalo se ještě hůře. Židé obvykli bráti z kopy groš týdně, to jest 86 ze sta! Za krále Jiřího klesl lichevný úrok na 37%. R. 1497 Vladislav dovolil židu libovolný úrok z dluhu do 5 kop; co půjčil víc, z toho měl bráti 2 peníze bílé týdně, toť 24%. Tuto výši úroku Praha i venkovské obce ujaly a držely až do konce periody této.[4]) Obec staroměstská r. 1515 snažila se snížiti tento úrok na 2 peníze „malé“ týdně, což by bylo 12%, ale tušíme, že židé neposlechli. Vůbec jsme přesvědčeni z mnohých zpráv pozdější doby, že lichva, kterou žid bral podtají, byla vždy ještě vyšší nežli sazba úřední. Úrok nad to vzrůstal prodlením dluhu, neboť dlužník musil platiti úrok

[1]) R. 1442 Slanští hrozí mosteckým a lounským kupcům a vozatajům, budou-li se vyhýbati clům. Arch. slan. Opisy v arch zemsk.

[2]) O židech nověji a se stanoviště právnického psal Čelakovský »Příspěvky k děj. židů«. 1898 (Otisk z Č. Č. Mus.). Před tím Tomek v D. P. na přísluš. místech v I.. II., VIII., Emler v Č. Č. Mus. 1866 a j.

[3]) Jodoci Decii de Sigism. reg. temporib. liber. Czermak v Bibl. pisarzów 122.

[4]) V Plzni r. 1501 snesením rady židé neměli více bráti než 2 p. z kopy do téhodne. Strnad, Listář II. 424.

z úroků (rycarty, reyčarty).[1]) Rycarty jsou časem zapovídány, ale marně. R. 1497 stanoveny na 1 peníz z kopy týdně. Také marným bylo všeliké obmezování při půjčkách, do kolika smí se kdo dlužiti, že dluh nesmí býti na listy, že musí díti se před radou u knih. Proti všemu se žid v dlužním listě obrnil. Bartoš zvonař na příklad zapsati se musil židu Jonáši (r. 1529) pro dluh 200 gr. česk. s úrokem $12^1/_2$ kopy gr. č. čtvrtletně (!), že v určitý čas zaplatí, „nebera ku pomoci sobě a k vejmluvě práva ani svolení a zůstání zemského (bylo-li by jaké odložení dluhů) obyčejem nižádným“; pakli by nedal v čas, má jíti (novou) lichvou na každý týden z každé kopy po 2 denárech bílých tak dlouho, dokud nezaplatí.[2])

Židé zakládali svými kapitály obchodníky naše i cizí, o čemž dovídáme se náhodou a jen ze soudních sporů, kdy jedna strana chtěla druhou ošiditi.[3]) Židé dotýkali se tou dobou již obecně šidby s mincemi, dobrou minci vynášeli ze země, zlou vnášeli a s dobrou ji míchali. R. 1515 obec staroměstská usnesla se, kdyby žid platil jinou mincí než horskou, aby mu byla pobrána, neboť lehké mince mísí s horskou.[4])

Po zvyku a řádu židé směli obchodovati jen na svém tarmarce. Zbožím jich měla býti všeliká veteš. Ale oni si najímali již v této době řemeslné tovaryše,[5]) kteří jim upravovali veteš jako na novo a podloudně robili také věci nové. Žaloby a zákazy toho zvláště se množí od počátku XVI. věku. Plzeňští zakazují židům dělati šlojíře (1501), obec novoměstská r. 1503 zakazuje židům vkračovati v obchody řemeslníkův a překážeti jim v dílech řemesla, při tom jme-

---

[1]) Dle Tomka ze slova ritardo.

[2]) Arch. pražs., č. 2098. 378.

[3]) R. 1505 Salamon Munkův vinil v staroměstském soudě kupce norimberského Klamarera z dluhu. Ukázal cedule. Kupec tvrdil, že žid tolik nepůjčil prý jest podveden »tím obyčejem, že žid jest napsal a zapečetil jednu ceduli a potom poví, že jest zle napsaná, a kázal mu, aby jinou napsal, a on jest tak učinil, a žid navrátiv první a vzav druhou, vystrašil ho ze sklepa a zapečetil i druhou jeho sekretem a má tam ten sekret podnes«. Konšelé chtějí důkaz do 4 neděl a slibují takové podvody trestati. R 1526 zase má Hendrych, kupec z Nydrlantu, s židem pražským soud o dluh. Žid naříká, že ho kupec vazbou přivedl o zdraví. R. 1508 tvrdí Kašpar z Frankfurtu, že žid chce na něm peněz po druhé. Arch. pražs., č. 1128. A. 7. 44. A. 20.

[4]) Arch. pražs., č. 994. 86.

[5]) Viz zákaz toho v krejčovském řádě novoměstském r. 1448. Aby pacholek u tandléře nedělal pod složením řemesla. Arch. Č. XIV., 457.

novitě chce, aby nechodili se šaty po domech, leč by sobě kdo kázal, aby mu žid donesl. A zase r. 1513 nucena jest obec totéž opakovati. Také staroměstští jim r. 1515 zakazují dělati a prodávati nové kožichy, tesáky a jiné věci.[1])

Ve svém Židovském městě nebo v ulici své židé prodávali nejdražší věci, zvláště propadlé zástavy od zlata, stříbra, drahé látky a všeliké kusy cenné zhola bez kontroly. Obchodu s dobytkem zmocnili se zvolna tou legitimací, že směli sobě řezničiti. Také obchod s vínem byl dopuštěn jim jen v židovské ulici, ale židé dotýkali se dovozu velikého nad židovskou potřebu. Že nesmějí kupovati a prodávati krámného (kupeckého) zboží (koření, látek hedvábných a j.), to jim zvláště v Praze zakazovali často, ale židé kupovali a prodávali všecko kupectví přec. Pražští kupci dali si do Vladislavova majestátu vstaviti (r. 1497), že žádný žid nemá od kupců (cizích) bráti ani prodávati zboží pod pokutou ztracení těch koupí, obec staroměstská usnesla se r. 1515 právě tak, a r. 1518 žalována od Michala kupce u pěti korun na Starém m. židovka pro dluh učiněný za „kupecké věci", zlato a hedvábí. A židovka ukázala registra obchodní, že od kupce nepřekoupila tolik, a není psáno, že by ji konšelé byli kárali pro zapověděný obchod.[2]) Obchod s kožešinami vedli tou dobou již nepokrytě. R. 1502 krakovský kupec Eustachius viní na Starém městě žida Magera, že vzal za 612 uher. zlatých u něho siroky sobolů, čuby kuní, sukna, hedvábí a jiné kupecké věci, že nezaplatil, než kradí z polské země utekl. Odsouzen zaplatiti do tří dnů.[3])

Při nákupech svých na městských trzích židé byli všude obmezeni. Nesměli kupovati, leč po snětí víchu; ba na kurném trhu v Praze nesmělo ani po snětí tržného znamení přicházeti židů víc než čtyři za všecky ostatní; jen v pátek měli svobodu (1505). To vše dělo se proto, že židé byli smělými překupníky.

Židé i v této době byli chráněni starou výsadou Otakara II., kterou jim r. 1454 Ladislav znovu potvrdil. Byli vždy ještě služebníky komory královy. Za to arci platili králi a podpláceli úředníky v kanceláři, kdykoli bylo jim potřebí. R. 1487 byli také strženi

---

[1]) Arch. praž., č. 989. G. 4. G. 6. Č. 994. 86.

[2]) Arch. praž., č. 1128. G. 12.

[3]) Arch. praž., č. 1128. 46. V jiné knize pražské (č. 1047. J. XX.) čte se, že Jan Bedrle, kožešník, koupil od Kusyla žida sto popelic (1525).

k berni zemské. Husitskou vojnou protržen regál králův, a židé roztrušovali se i po městech a přikazovali se pánům pod „úroční" platy. Počet „královských" židů se obzvláště za slabé vlády Jagaillovců patrně zmenšuje, a židů „panských" a „městských" přibývá; židé přecházejí z panství královského do závislosti a moci stavovské. Nebylo to provedeno bez zápasu mezi králem a stavy. Rozvíjel se prudčeji teprve od r. 1494, kdy stavové na sněmě ponejprv osobují si ve věcech židovských moc zákonodárnou, a končil se před nastoupením Habsburků tím, že regálu královu zbylo z židů jen málo.[1])

Za tohoto zápasu nevedlo se židům dobře, poněvadž dle toho, jak se poměry mezi stavy a králem měnily, židé od jedněch nebo druhých byli vyháněni a vybíjeni. Vyhánění, jež podnikaly vrchnosti panské, městské a král, nebylo nikdy upřímně míněno, poněvadž vrchnosti (mimo některou katolickou)[2]) o důchod ze židů pilně stály; dávaly se do pronásledování židů, buď aby z nich vydobyly většího užitku, nebo aby pozlobily stranu druhou; někdy také povolovaly lidu, jenž ve své zlosti proti židům vždy byl důsledný, protože houževnatě a nejčastěji lstivě shromažďovali peníze, jimiž zase trestali společnost za to, co jim sociálně upírala.[3]) K tomu si ještě pověrčivá doba vymýšlela na židy všelijaké zločiny, jež byly oby-

---

[1]) Průběh a výsledek zápasů nejlépe vylíčil Čelakovský l. c. (Příspěvky k děj. žid.)

[2]) R. 1494 bratří Rožmberští je hnali ze svých panství na vždy pro jich »nepravé obchody« a že se roubali P. Marii. Gross Arch. Pam. XIX., 534. Roku 1504 jsou od Petra Rožmb. hnáni z Prachatic.

[3]) V Praze byly bouře proti židům od lidu vzníceny r. 1422, 1448, 1483 nejkrvavější; r. 1497 se král Vladislav židů ujímá a týž rok dává Chebským majestát na vybytí židů. R. 1500 vzniklo obecné volání, aby židé byli ze země hnáni; 1501 král se jich ujal, když mu nabídli židé zvýšený poplatek (500 kop čes.); r 1502 obec novoměstská nechce pustit židů do města; židé uprosili, a konšelé svolili »k napomenutí krále« (č. 989. G. 4); 1504 Vladislav dovoluje Plzeňským, aby vyhnali židy pro nějakou krádež kostelní; 1505 židé vyhnáni z Budějovic (24 jich upáleno), proto že prý koupili lidskou krev jakožto léčivo. R. 1507 snesla se obec staroměst. »s povolením krále« o vyhnání židů; ti dali se pod správní a soudnou moc konšelů. Král odvolal své »povolení«. R. 1508 židé z Loun hnáni. R. 1510 zase sněm chce židy vyhnati ze země; týž čas se usnáší obec novoměstská, nebudou-li židé choditi v kuklách, že je sousedé chtí biti. Král se zase židů ujal. R. 1514 lid v Praze strojil bouři proti židům, konšelé předešli to. R. 1517 a 1524 snesení obce staroměstské o vyhnání židů, ale obojí snesení neupřímné. Přes to však zůstávají židé vždy na nejistotách

čejně zápalnou látkou. Také cizí vzory působily u nás; židé v této době byli pronásledováni všude po Evropě.[1])

Na konec podotknouti jest, že v husitské vojně židé pomáhali husitům. V té době najdeš mezi nimi jména česká. R. 1433 zove se pražská židovka i Libuší.[2])

---

[1]) V bližším sousedstvu Čech židé byli honěni ze Štýrska, Korutan, z Tyrol a j. (1496); vyháněni z Bavor (1442—1478), na Moravě a v Slezích pronásledováni (1453). Kazimír, kníže těšínský a hlohovský, je vyháněl. R. 1500 obec Opavská prosí knížete Hanuše, aby je směla vyhnat, »by židů nebylo, lidé hned by se lépe měli«. Hanuš je vypověděl »věčně«. Ale r. 1522 Ludvík král nucen je vypověděti z Opavy znova, poněvadž (dle slov královských) »skutek nešlechetný učinili nad krví křesťanskou, kteréhož skutku i svědomí před Námi ukázali, kteráž jsme My viděli«. Za malý čas Opavským poručil, aby židy přijali pod trestem 2000 zl. A zase za malý čas dovolil, aby jich pro ten nešlechetný skutek nebrali. Opav. knihovn. mus, č. 106. 147.; č. 61. 74.; č. 64. 78.

[2]) Arch. praž, č. 2102. 375.

REJSTŘÍK.

Chyby hrubší.

Na str.	73.	nahoře	vytištěno	kováře místo konváře.
» »	131.	dole	»	rámy místo krámy.
» »	132.	dole	»	stříhán místo stříhání
» »	155.	v prostřed	»	zlatotepci místo zlatolijci
» »	404.	dole	»	V příloze IV. a V. místo Ve vložce V. a VI. (str. 515).
» »	454.	v prostřed	»	lukaři (balistarii) místo lukaři (arcufices) a kušaři (balistarii).
»		nahoře	»	královédvorské místo královéhradecké.